

ISTORIA
LITERATURII
ROMANE
II

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ISTORIA LITERATURII ROMANE

COMITETUL GENERAL DE COORDONARE :

ACAD. EMIL PETROVICI — președinte ; ACAD. ALEXANDRU PHILIPPIDE — vicepreședinte ; ACAD. D. PANAITESCU-PERPESSICIUS, ACAD. ALEXANDRU ROSETTI, ALEXANDRU BALACI, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ȘERBAN CIOCULESCU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ALEXANDRU DIMA, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, IEAN LIVESCU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, ACAD. ZAHARIA STANCU — membri.

Secretar — prof. univ. MIHAI NOVICOV ; secretar adjunct — ELENA PURICA.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ISTORIA LITERATURII ROMANE II

DE LA ȘCOALA ARDELEANĂ LA JUNIMEA

COMITETUL DE REDACȚIE AL VOLUMULUI :

AL. DIMA, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România — redactor responsabil ; prof. univ. I. C. CHIȚIMIA ; conf. univ. PAUL CORNEA ; conf. univ. EUGEN TODORAN — redactori responsabili adjuncți.

Secretar : STANCU ILIN

București 1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CUVÎNT ÎNAINTE

Prezentăm cel de-al doilea volum al Istoriei literaturii române, după cel dintîi editat în 1964. El apare, la rîndu-i, sub egida Secției de științe filologice a Academiei Republicii Socialiste România, care a delegat un Comitet general de coordonare a cărei misiune constă în îndrumarea și organizarea muncii de documentare și redactare a întregii lucrări.

Volumul de față e — ca și cel dintîi — rodul unei largi activități colective cuprinzînd cercetători din generațiile mai vechi și pînă la cele mai noi, întruniți — cu toții — sub semnul concepției științifice care caracterizează propășirea științei noastre de după Eliberare și al utilizării tradițiilor istoriografiei literare a trecutului apropiat. Desigur, variațiile de stil individual n-au putut fi înlăturate și nici nu s-a tins către aceasta, ci numai spre unitatea de concepție și spre descrierea și explicarea procesului cultural și literar, privit în ansamblul lui curgător.

Potrivit hotărîrii Comitetului general de coordonare, sumarul volumului nu cuprinde și pe Ion Ghica, deși omul a aparținut — în bună parte — mișcării din 1848, legat fiind de evenimentele și figurile reprezentative ale vremii alături de care e, îndeobște, așezat. Întrucît activitatea lui scriitoricească, în speță cea literară, se desfășoară — prin lucrările sale caracteristice — în epoca bătrîneții și spre sfîrșitul veacului, opera îi va fi înfățișată în volumul ulterior.

Comitetul de redacție

INTRODUCERE GENERALĂ

Materia pe care o va dezvolta cel de-al doilea volum al *Istoriei literaturii române*, editat de Academia Republicii Socialiste România, cuprinde — potrivit planului inițial — descrierea amplă și încercarea explicării complexe a procesului cultural și literar ce s-a desfășurat la noi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pînă către deceniul al șaptelea al veacului următor. Epoca urmează, după cum se știe, istoriei literaturii și culturii perioadei feudale, care a fost prezentată în primul volum, și precedă epoca marilor clasici din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care va alcătui materia celui de-al treilea.

Față de literatura și cultura perioadei feudale, în cuprinsul căreia valorile estetice apăreau doar incidental, noua epocă tinde cel puțin spre o diferențiere relativă a valorilor ideologice și, prin urmare, spre accentuarea, tot mai vădită, a însușirilor artistice ale literaturii. Va fi, în consecință, una din misiunile cercetătorilor ce colaborează într-un larg colectiv la această lucrare să reliefeze — la locul și timpul potrivit — aspectele distincte ale artei literare a epocii, ceea ce nu înseamnă, desigur, că vor pierde din vedere contextul cultural, interdependența dintre formele suprastructurale, ca și legăturile lor mijlocite cu condițiile economico-sociale corespunzătoare. Ne situăm, așadar, în mod firesc, sub egida concepției științifice, a concepției marxist-leniniste, pe care năzuim a o reprezenta consecvent prin cuprinderea adecvată a obiectului cercetat.

Procesul cultural și, îndeosebi, cel literar care ne preocupă în acest amplu sector se desfășoară într-un cadru politic și social pe care e necesar să-l cuprindem aci, cel puțin în perimetrul său general.

Ne aflăm în momentul încheierii perioadei care a durat de la 1711 la 1774, data păcii de la Kuciuk-Kainargi, însemnat eveniment al istoriei poporului român, prin care se acordă Principatelor un nou statut juridic, impunîndu-se Porții cel puțin respectarea parțială a vechilor privilegii și a unei autonomii mai largi ca cea de pînă atunci. Se creează, în același timp, noi posibilități economice, prin extinderea relațiilor comerciale dincolo de sfera monopolului turcesc, un pas pe care pacea de la Adrianopol (1829) îl va mări hotărît, în aceeași direcție. În acest fel, orînduirea feudală susținută de Imperiul otoman primea o lovitură puternică, oficial consacrată printr-un act de politică externă.

E primul hotar, desigur aproximativ, al epocii de care ne ocupăm și căruia trebuie să-i contrapunem, de asemeni aproximativ, celălalt hotar, al finalului acestei

epoci. Ea se încheie, într-adevăr, cu ultimii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în cadrul cărora se produce înfăptuirea unor importante reforme (1862 — 1865), mai cu seamă a legii rurale, ca și afirmarea unei oarecare libertăți individuale și a muncii, chiar dacă toate acestea n-au rezolvat fundamental problemele istorice în litigiu. Ceea ce trebuie reținut însă rămîne, fără îndoială, iarăși consacrarea prin acte juridice oficiale, de data aceasta de politică internă, a unei noi lovături aplicate cu hotărîre orînduirii feudale.

Între acești doi termeni, cu vădită semnificație antifeudală, se desfășoară perioada destrămării firești a relațiilor medievale și a formării relațiilor burgheze.

Avînd prin excelență un caracter de tranziție, epoca cuprinde mai multe etape asupra cărora istoricii au căzut de acord. Distingem astfel, împreună cu aceștia, perioada dintre 1744 și 1821, anul mișcării revoluționare a poporului român conduse de Tudor Vladimirescu; cea de la 1828 pînă la 1849, care este — după cum se știe — perioada regulamentară deschisă prin pacea de la Adrianopol, momentul hotărîtor mai des citat al extinderii relațiilor noastre cu toate țările prin abolirea monopolului turcesc, paralel cu perioada reformelor din Transilvania (1822 — 1848); apoi urmează cea a revoluției de la 1848, cuprinzînd evenimentele din ajunul ei, pregătirea acesteia, mișcarea politică pașoptistă însăși, după care se ivesc glorioasa perioadă a luptei directe pentru Unire din preajma lui 1859, actul Unirii însuși, formarea și consolidarea noului stat național român și înfăptuirea reformelor din ultimii ani ai domniei lui Cuza, despre care am vorbit mai sus.

Toate aceste perioade și etape — care sînt consonante numai în parte cu periodizarea cultural-literară ce va fi expusă mai jos, întrucît aceasta are, în mod natural, aspectele ei specifice — , ca și toate evenimentele politice mai sus citate, vor alcătui nu numai scena pe care se vor mișca personalitățile literare și condițiile determinante ale activității lor spirituale, ci și materia însăși a culturii și literaturii timpului, ceea ce justifică întru totul amintirea lor aci.

Periodizarea literară cuprinde mai întîi *Școala ardeleană* și zorile literaturii moderne, după care urmează *perioada pașoptistă*, văzută mai larg — de după 1829 și pînă la Unire — , evenimentele și faptele culturale și literare desfășurîndu-se pe spații de timp mai vaste, legîndu-se între ele mai stringent, de la reflectarea în cultură și literatură a aspirațiilor revoluționare din 1848 și cu mult mai înainte de această dată și pînă la prelungirea influenței lor asupra progresului general, dincolo de momentul stingerii silnice a mișcării. E, de fapt, perioada „începuturilor” propriu-zise ale literaturii române moderne, cuprinzînd și primele ei etape. Urmează, în sfîrșit, perioada de după Unire, un moment istoric literar mai scurt, fiindcă dureaza numai pînă către sfîrșitul deceniului al șaptelea, cînd apar „Convorbirile literare” (1867). Deși această din urmă perioadă continuă, în fond, spiritul de luptă al pașoptismului, ea se individualizează — desigur, ca totdeauna în acest domeniu al periodizării, în mod relativ — prin apariția unor fenomene literare și culturale ce nu exprimă numai noi personalități, ca Nicolae Filimon, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, dar și o nouă metodă literară, întrucît se impune, alături de vechiul romantism încă puternic, realismul *Ciocoilor vechi și noi* îndeosebi, după începuturile marcate anterior, în aceeași direcție, de un Grigore Alexandrescu sau Costache Negruzzi; de asemenea se produce, de pe acum, accentuarea unui aspect critic mai ferm, care prefigurează „direcția nouă” a „Convorbirilor literare” și care înlesnește și unele aspecte ale cercetării științifice, sincronizate european, la Odobescu și Hasdeu, ce nu puteau fi întîlnite anterior.

Dintre cele trei perioade, cea de-a doua trebuie considerată ca centrală și tipică pentru întreaga epocă. Ea culminează cu momentul revoluționar din 1848, pregătit desigur de munca și lupta generațiilor anterioare, precedat de Școala ardeleană prin deșteptarea conștiinței naționale, după cum urmează perioada de după Unire, determinată — în mod direct — de moștenirea aceluiași moment revoluționar. Ciocnirea dintre vechea orînduire feudală și cea burgheză în formație se accentuează, de asemenea, în perioada centrală de care vorbim, destrămîndu-se mai categoric nu numai relațiile feudale, ci și formele de cultură și literatură patriarhală și orientală, și instaurîndu-se într-un ritm rapid noile forme ale epocii moderne.

Mai înainte însă de a ne opri la conținutul propriu-zis al acestei epoci de aproape un veac, e necesar să subliniem contribuția cultural-literară a lungii perioade feudale, fiindcă aceasta a determinat, în mod firesc, evoluția de mai tîrziu, numeroase manifestări ale mișcării pașoptiste referindu-se, de pildă, la izvoarele vechi, la cuprinsul lor de fapte, dar și la axele lor permanente, care au fost *patriotismul* și *umanismul*.

Perioadei feudale, desfășurate din secolul al XIV-lea și pînă la sfîrșitul celui de-al XVIII-lea, îi datorăm bazele generale ale culturii și literaturii noastre moderne. Procesul început o dată cu formarea poporului român și a limbii române, ca și începuturile folclorului și manifestările culturale în limba slavonă (dar uneori cu accente românești) se consolidează în etapa feudalismului stagnant (secolele XVI — XVIII), cu apariția și dezvoltarea culturii și literaturii în limba română, sub aspect folcloric religios și istoric, precum și sub cel atît de semnificativ al cîrșilor populare. Realizări culturale și literare de seamă s-au produs în această din urmă etapă și ele exprimă, în genere, o tendință vădită spre progres, chiar înlăuntrul epocii feudale.

În linii mari, asistăm într-adevăr la o evoluție stăruitoare de la cultura și literatura în limba slavonă și greacă spre o cultură și literatură în limba română, ceea ce înseamnă o tendință perpetuă spre originalitate a valorilor noastre spirituale. În acest fel se dezvoltă amplu, într-o literatură tot mai vie și mai expresivă, virtuțile de bază ale limbii populare. Împrumuturile străine, frecvente și variate în lexic, morfologie și sintaxă, se asimilează trăsăturilor fundamentale ale limbii populului și-i pregătesc și-i ascut capacitatea literară și artistică a comunicării.

O altă direcție a mișcării cultural-literare din perioada feudală o constituie dezvoltarea și evoluția tematicii de la structura ei dominant religioasă spre una mai laică, sub înrîuririle umanismului Renașterii și ale transformării treptate a condițiilor interne. Cronicarii, îndeosebi, dovedesc nu numai atingeri întîmplătoare cu umanismul polonilor sau cu cel constantinopolitan, ci și — prin acestea, dar și în mod direct — cu umanismul occidental, creator al unei alte mentalități și al altor concepții de viață. Curentul e pus în slujba intereselor politice ale poporului român, înlesnind ridicarea problemei fundamentale a acestuia: originea latină a limbii și poporului ca mijloc de susținere a luptei legitime pentru drepturile lui istorice.

În domeniul literar, cultura veche realizează neintenționat, fără o finalitate estetică explicită, o serie de valori artistice ce-și au importanța lor în perspectivă istorică. Ne referim anume la apariția primelor specii literare, ca, de pildă, poemul de lungi dimensiuni la Miron Costin, alături de ampla transpunere în versuri a *Psaltirii* de către Dosoftei, la apariția genului oratoric reprezentat atît de caracteristic de Antim Ivi-reanu și în sfîrșit a romanului de factură alegorică al lui Dimitrie Cantemir, spre a cita numai manifestările cele mai expresive. La acestea se adaugă, desigur, unele realizări artistice care ne întîmpină mai cu seamă la cronicari, creatori spontani ai unei sfătoase arte a narațiunii orale de felul celei a lui Neculce sau ai unei arte portretis-

tice ca cea a lui Ureche sau Miron Costin, apoi ai unor aspecte ale prozodiei, ca și ai mlădierii stilului și limbii literare.

După cum se vede, cultura și literatura perioadei feudale au lăsat o moștenire apreciabilă, la care, după cum observam, următoarele perioade se vor referi explicit, de numeroase ori, de pildă, în cadrul curentului național-popular al secolului al XIX-lea și chiar mult mai târziu, în mișcarea literară de după 1900. Ea alcătuiește, în orice caz, o bază a evoluției viitoare nu numai prin direcțiile ei generale, ci și prin aspectele mai particulare ale tematicii. Moștenirea aceasta se revarsă, prin urmare, și în perioada de care ne ocupăm aci și alcătuiește chiar tradiția ce trebuie reliefată cu grațitudine.

Noua epocă a cărei materie o expunem în acest volum adună cele trei perioade mai sus diferențiate sub semnul unei unități remarcabile ce se cere a fi subliniată de la început.

Mai întâi, toată această mare arie a literaturii române poartă — în mod general și văzută larg — pecetea pe care am mai semnalat-o a *tranziției* dintre două orînduri și a progresului adesea aproape surprinzător, accentuat, către cea care aduce, în desfășurarea istorică, cuvîntul *noului*. Această tranziție și cu ea acest progres în lumea valorilor nu se vădesc numai de la perioadă la perioadă, de la etapă la etapă, ci și de la scriitor la scriitor și chiar în cuprinsul operei aceleiași personalități. Ciocnirea dintre vechi și nou e evidentă în fiecare dintre perioade și, spre a o exemplifica, nu avem decît greutatea alegerii exemplelor. Conachi sau Văcăreștii, de pildă, de-a lungul numai a puține generații, ilustrează în modul cel mai limpede — printre alții — lunecarea de la poezia patriarhală și orientală către cea modernă. Trecerea de la curentul heliadist al traducerilor la programarea de către Kogălniceanu a unei literaturi originale și apoi dezvoltarea acesteia pînă la sfîrșitul perioadei, în timp ce acțiunea traducerilor continuă încă, dovedesc — la rîndul lor — aceeași tranziție, chiar dacă aparența seamănă saltului. Exemplele se pot extinde și spre ultima perioadă.

Unitatea epocii mai e construită apoi pe însuși conținutul ei ideologic.

Vechile teme patriotice și umaniste ale perioadei anterioare sînt acum reluate pe un nou plan și cu mijloace superioare. Idealul social și național, „slobozenia dinlăuntru și cea din afară”, cum li se spunea în epocă, reapar cu valențe și accente mai puternice. Întreaga cultură și literatură înaintată a vremii sînt străbătute de un avînt militant, care slujește cu entuziasm cauza revoluției din 1848. Aceasta alcătuiește de altfel, steaua polară a epocii și către ea se îndreaptă, cu ardoare și stăruință, toate personalitățile reprezentative ale timpului și toată mișcarea lui spirituală. Steaua strălucește și după trecerea momentului politic al revoluției, căci razele ei nu se vor stinge, de fapt, nici în viitorul mai depărtat, moștenitor perpetuu al idealurilor pentru care au luptat cei din 1848.

Unitatea epocii mai e apoi ilustrată și prin revărsarea ideilor dintr-o perioadă în alta. Se cunoaște înfrîurirea pe care a exercitat-o, de pildă, Școala ardeleană asupra mișcării de după 1830 și chiar asupra curentului național-popular de mai târziu. Ea a întreținut flăcările patriotismului chiar prin excesele latinismului și cei mai de seamă adversari ai acestuia, un Alecu Russo, un Vasile Alecsandri, un Odobescu sau Hasdeu și — dincolo de epocă — un Maiorescu, vor avea să distingă între intențiile patriotice și erorile exagerărilor, elogiînd pe reprezentanții curentului pentru contribuția lor națională. Ecurile Școlii ardeleni s-au perpetuat, de aceea, târziu, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ca o expresie a sentimentului patriotic al epocii.

A trecut, de asemeni, dintr-o perioadă în alta, de-a lungul întregii epoci, tendința contactelor cu formele culturii și literaturii occidentale, începînd încă de la sfîr-

șitul secolului al XVIII-lea. Chiar atunci când, de pildă, un Kogălniceanu se va ridica împotriva „traducțiunilor care nu fac o literatură”, „traducțiuni” care s-au ivit încă dinaintea perioadei lui, fenomenul nu va fi înlăturat și acțiunea transpunerii în românește va continua cu participarea îndrumătorului „Daciei literare” însuși.

Unitatea stringentă a epocii va fi susținută, mai departe, de marile curente literare europene, care se vor revărsa deopotrivă peste toate perioadele amintite. Căci luminismul nu-și va limita ecourile numai asupra Școlii ardelenene, acestea vor răsună mereu și după 1830 și 1840, iar valorile romantismului nu vor înceta să se desfășoare nici spre sfârșitul veacului, perpetuându-se de pe la 1830 și pînă la apariția lui Odobescu și Hasdeu, și, cu aceștia împreună, în tot cadrul epocii de care ne ocupăm. Interesant și caracteristic va rămîne totdeauna un fenomen despre care se va vorbi mai pe larg în această lucrare și care subliniază și el, într-un fel propriu, unitatea epocii. Ne referim anume la împletirea, de-a lungul întregii perioade, a curentelor citate, a luminismului cu neoclasicismul, cu preromantismul sau romantismul și chiar cu elemente ale realismului. Sincronizarea lor cu locurile de emisiune se stinge, într-o bună măsură, și notele lor disparate cîntă pînă la urmă în aceeași melodie a literaturii unitare a epocii, adesea chiar în opera aceluiași scriitor, ca, de pildă, și acesta e numai un exemplu, în cea a lui Grigore Alexandrescu. Cînd, în cea de-a treia perioadă, de după Unire, vor apărea N. Filimon, Al. Odobescu și B. P. Hasdeu, la curentele mai sus pomenite se va adăuga, mai cu seamă ia cel dintîi, afirmarea puternică a realismului și, prin urmare, fenomenul împletirii va continua sub noi forme. Epocii i se făurește astfel și o unitate artistică prin încadrarea între marile curente ale artei literare și prin îmbinarea dintre acestea.

De o deosebită și subliniată însemnătate se arată a fi, mai departe, unitatea epocii bazate pe tendințele convergente ale culturii și literaturii din toate cele trei provincii românești. Și aci mișcarea vremii pășește pe urmele tradiției multisekulare a perioadei feudale. Lupta ideologică pentru unitatea poporului român prin caracterul comun al limbii și istoriei politice pe baza originii latine, ilustrată prin eminenta contribuție a cronicarilor, e reluată de Școala ardeleană la nivelul mai înalt al științei timpului și stimulează cultura și literatura de dincolo de Carpați. Excesele latiniste, ele însele, vor pătrunde în toate provinciile românești, ceea ce va determina luări de poziție ferme, ca cea a lui Alecu Russo și Vasile Alecsandri de mai tîrziu, dar — după cum observăm — cu respect față de bunele intenții patriotice ale reprezentanților curentului. Poezia Văcăreștilor va fi pătrunsă, în unele aspecte ale ei, de influențele ardelenene, care se vor perpetua pînă în adîncul epocii. Contactele culturale dintre provinciile românești în domeniul învățămîntului și presei sînt apoi cunoscute, iar cînd unele înclinări spre izolări regionaliste se vor produce înainte de 1840, un Kogălniceanu va întemeia „Dacia literară” și, însoțind-o simbolic cu „Propășirea”, va ajunge la „România literară” a lui Alecsandri, titluri — se înțelege — semnificative pentru ilustrarea unității naționale prin cultură și literatură. Conducătorul „Daciei literare” își va propune, de altfel în mod explicit, să strîngă legăturile dintre toate provinciile românești și programul lui va fi realizat prin consimțămîntul și entuziasmul nelimitat al acestora. „Hora Unirii”, jucată ideal de veacuri în perioada feudală, va fi reluată astfel cu noi ritmuri și cu pași mai apăsați, ce-și vor atinge țelul în secolul al XIX-lea.

Să nu uităm, în sfîrșit, că, după atacuri și contraatacuri pornite pe rînd din diferite provincii românești, epoca de care ne ocupăm a pregătit pacea bătăliei lingvistice pe care aveau s-o semneze, în perioada următoare, scriitorii și îndrumătorii epocii

clasice. Unele din cele mai puternice arme ale acestor pasionate lupte au fost cele slobozite de mînuitorii artei cuvîntului, de un V. Alecsandri sau Costache Negruzzi și de atîția alții, promotori ai scrisului național, care au proclamat însemnătatea limbii populare pentru construirea limbii unitare a literaturii române. În acest fel a fost biruită „erudiția seacă”, „comedia politico-lingvistică”, „latinirea anacronică”, cum le numea Alecu Russo.

Axa centrală ce susținea însă unitatea consolidată a epocii era, fără îndoială, ideologia națională a timpului, caracteristică tuturor popoarelor din secolul al XIX-lea și care se exprima și la noi, în condiții politice vitrege, cu neabătută vigoare. În jurul ei se cristalizează, în fond, mai toate aspectele unității pe care le-am descris mai sus. Tematica literaturii însăși, cu tendințele ei patriotice permanente, sub toate formele, de la evocarea romantică a trecutului la descrierea critică și satirică a prezentului, mai ales în ultima perioadă, exprimă aceeași ideologie care se manifestă sub formele limbii literare, ale îndrumărilor programatice și ale tuturor scrierilor artistice.

Conținutul ideologic și artistic al celor trei perioade, descrise în această lucrare, va fi expus aci pe două căi, dintre care cea dintîi ia înfățișarea *structurii unor introduceri* și cealaltă a unor *capitole micromonografice* ce alcătuiesc portretele-medaliioane ale scriitorilor mari și mărunți.

Fiecare perioadă va fi deci prezentată printr-o *introducere sintetică*, ce va arunca punți de legătură între manifestările particulare ale acesteia, prin priviri de ansamblu. Rostul acestei *introduceri generale* nu constă, prin urmare, în anticiparea *introducerilor parțiale* care precedă fiecare perioadă, ci în demonstrarea legăturilor dintre etapele cuprinse în unitatea mare a epocii, în sensul în care am și pășit mai sus.

Vom înfățișa, ca atare, mai departe, cîteva din *caracterele tabloului general* al epocii, cu sublinierea continuă a deplasărilor de la vechi la nou, a progresului interior așadar, fără a ne opri la fenomenele de mai mică importanță și la faptele particulare asupra cărora vor insista, cu detalii, capitolele următoare.

Procesul evident de înnoire și modernizare a culturii și literaturii epocii de care ne ocupăm își are punctul său de plecare în destrămarea relațiilor noastre politice și culturale cu spațiul sud-dunărean. După cum se știe îndeobște, împrejurările istorice prin care a trecut poporul român l-au legat de acest spațiu și asupra istoriei noastre spirituale au trebuit să se exercite înrîuririle slavonismului și apoi cele ale grecismului, mai cu seamă și în mod dominant în cadrul bisericii ortodoxe.

Ca totdeauna, formele incipiente ale culturii și chiar cele ulterioare sînt împrumutate, pentru un timp, de la popoarele care le-au creat și dezvoltat mai înainte. Așa a trebuit să se întîmple și la noi, istoria poporului român fiind ruptă de tradițiile ei latine originare și introdusă în circuitul sud-est european de care vorbeam. Este necesar totuși totdeauna să observăm aci că, la dezvoltarea culturii slavone și grecești, au adus contribuții de seamă unii cărturari români ai epocii respective, un Neagoe Basarab, un Petru Movilă sau un Nicolae Milescu, la care se adaugă, mai târziu, în secolul al XVII-lea, participarea noastră la opera de traducere a literaturii occidentale în grecește.

Condițiile istorice cunoscute au desprins apoi treptat, începînd din secolul al XVI-lea, cultura poporului român de înrîuririle slavonismului, atît în biserică, cît și în administrație, iar — prin alte condiții istorice — s-a înlesnit, pe urmele vechii culturi bizantine, desfășurarea influenței grecești, mai ales în secolul al XVIII-lea. Abia spre sfîrșitul acestui veac s-a produs fenomenul de decădere a înrîuririi celei din urmă, centrul culturii grecești mutîndu-se la Viena.

Reacțiile naturale împotriva influenței grecești au fost puternice și insistente și ele au izbutit, până la urmă, să impună — ca expresie a făuririi și dezvoltării ideologiei naționale a secolului al XIX-lea — primele forme mai înalte ale culturii și literaturii române. S-a produs, prin urmare, am spune, o disponibilitate pe care a trebuit s-o umple noile forme ale culturii impuse de evoluția evenimentelor istorice, prin schimbarea condițiilor economico-sociale despre care am vorbit încă de la începutul acestor considerații. Legăturile cu unele aspecte ale culturii grecești, și anume cu cele înaintate, s-au păstrat însă o vreme, scriitorii greci ca Daniil Philippide sau Dionisie Fotino interesându-se de problemele românești, după cum cărturarii români ca Emanuel Băleanu și Naum Rîmniceanu au scris în grecește. Trebuie reținute aici și numeroasele paralelisme greco-române în domeniul titlurilor traduse din scriitorii luminismului de pildă, ceea ce s-a arătat mai demult.

Epoca de după pacea de la Kuciuk-Kainargi înfățișează apoi, ca unul din fenomenele ei caracteristice, un amplu contact cu Occidentul și Rusia pe toate planurile, contact ce se continuă și mai accentuat după pacea de la Adrianopol. Ambele evenimente politice au înlesnit, după cum am arătat, relațiile Principatelor cu toate țărilor din apus și răsărit deopotrivă, depășind monopolul turcesc economic, ca și pe cel cultural sud-dunărean. Situația era de altfel, în această epocă, aceeași pe tot întinsul european. Karl Marx și Friedrich Engels au caracterizat-o cu pregnanță într-un pasaj des' citat din *Manifestul Partidului Comunist* și în care se descrie apariția literaturii mondiale, a unei *Weltliteratur*. E perioada în care „în locul vechii izolări locale și naționale [...] se dezvoltă schimbul multilateral, interdependența multilaterală a națiunilor. Și acest lucru e valabil atît pentru producția materială, cît și pentru cea spirituală. Produsele spirituale ale diferitelor națiuni devin bunuri comune. Unilateralitatea și mărginirea națională devin din ce în ce mai cu neputință și din numeroasele literaturi naționale și locale ia naștere o literatură universală”. După cele două păci menționate, contactele, atît cele privind bunurile materiale, cît și cele culturale, se întetesc, prin urmare. Păturile sociale în transformare se îndreaptă spre valorile culturale și literare ale Occidentului și Rusiei, referindu-se, cu precădere, la cele de caracter progresist, care le satisfăceau solicitările proprii, determinate de condițiile specifice ale celor trei provincii românești în momentul destrămării relațiilor feudale și al formării celor burgheze.

Contactul s-a produs la noi pe numeroase căi, directe și indirecte deopotrivă, prin intermediarii greci care traduc în limba lor scrierile luministe, clasice, preromantice și romantice, prin traduceri abundente în literatura română a unor scriitori din aceleași curente, prin lecturi ale textelor în limbile originare îndeosebi în cea franceză, tot mai larg cunoscută la noi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Modalitatea traducerilor în românește devine cea mai caracteristică și se cristalizează într-un adevărat curent în cea de-a doua perioadă a epocii noastre, ceea ce l-a îndemnat pe un cercetător erudit și sistematic ca D. Popovici să propună sfîrșitul perioadei Școlii ardelenene și începutul unei noi etape a literaturii române în 1829, anul primelor traduceri din Lamartine. *Heliade* devine, după cum se știe, conducătorul și teoreticianul acestei ample mișcări, pe care o încurajează perpetuu, dorește a o organiza într-o „Bibliotecă universală” și a o desfășura pe un plan vast, după cum se va arăta în amănunt în capitolele respective ale acestei lucrări.

De o importanță deosebită sînt, în acest cadru, *obiectele receptării* înseși, dar firește nu putem stărui asupra scrierilor particulare, nici măcar asupra categoriilor lor principale, ci ne vom referi la curentele artistice și filozofice care au pătruns

și la noi, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pînă la cel al epocii de față, ceea ce înseamnă reliefaarea aspectului principal al contactelor de care vorbim.

Istoriografia literară a identificat, de mult, în luminism, neoclasicism, preromantism și romantism, apoi, în ce privește mai cu seamă ultima perioadă, în realism, principalele curente către care s-au îndreptat solicitările literaturii române în epoca cercetată.

Față de izvoarele lor, toate acestea nu ni se înfățișează sincronizate, ci — în genere — întîrziate în diferite feluri. Aceasta a fost situația luminismului, a neoclasicismului, a preromantismului, mai puțin a romantismului, mai concordant cu apariția lui în Apus. De asemeni, e de observat că durata curentelor de față a fost mai lungă la noi ca în Occident. Luminismul și-a perpetuat, de pildă, ecourile pînă tîrziu, de-a lungul veacului al XIX-lea, cînd nu mai era activ de mult în Occident, iar preromantismul și romantismul, ca și realismul, și-au prelungit de asemeni eficacitatea pînă către sfârșitul secolului și dincolo de granițele acestuia.

În ce privește neoclasicismul sau clasicismul „întîrziat”, cum i se mai spune, acesta a alcătuit o tematică și o pătură de idei mai subțire, susținută prin filieră neogreacă — la începuturile poeziei noastre moderne — și fără a incita valori estetice mai de seamă. Să adăugăm mai departe fenomenul de împletire a acestor curente între ele, așa cum s-a mai observat, fiecare neavînd răgazul unei desfășurări proprii și integrale a capacității lui incitatoare înaintea epuizării puterilor virtuale ale celuilalt. Asupra acestui aspect se va mai insista, de altfel, și în capitolul introductiv privitor la cea de-a doua perioadă descrisă aci.

Pentru a sensibiliza mai expresiv împletirea de care vorbim și numai cu titlu ilustrativ, remarcăm că interferențele în discuție nu erau doar globale și vagi sau nu cuprindeau numai legăturile dintre scriitori într-un anume moment al epocii, ci se aplicau chiar operei unei singure personalități. Se citează, în această ordine de idei, mai totdeauna și cu drept cuvînt exemplul lui Heliade, discipol al lui Gheorghe Lazăr și al Renașterii din Transilvania, reprezentant al ideilor luministe, cel care susținea — cu entuziasm — tendințele progresiste în toate domeniile, concepția umanitaristă și cosmopolită, atitudinea militantă a scrisului literar, dar care a fost totuși, concomitent, un romantic tipic, apropiat de Lamartine și Hugo. Astfel de interferențe se mai întîlnesc, în mod limpede, și în opera lui Bolliac sau Negruzzi, ca și în a altora.

Venind acum la fiecare din aceste curente în parte, să surprindem cîteva din trăsăturile lor de bază, manifestate în funcție de nevoile și condițiile noastre interne.

În ce privește luminismul, el a ajuns la noi pe două căi, pe calea enciclopedismului francez — mai întîi prin filieră greacă, apoi prin contacte directe — și pe cea a influenței vieneze sau prusace, în Transilvania. Unele idei luministe au circulat cu putere mai cu seamă în provincia din urmă, ca, de pildă, soluțiile politice reformiste, neutrale față de spiritul revoluționar, sau un anumit republicanism cînd nu se făcea apel la monarhul-arbitru în problemele naționale litigioase, o atitudine critică față de privilegiile de drept divin și față de inegalitățile sociale — idei care veneau îndeosebi de la Montesquieu sau Voltaire.

Înrîurirea luministă a fost eficace prin concepția ei raționalistă, antimistică, contribuind în mod sensibil la emanciparea culturii noastre de sub influența religiei și sprijinind laicizarea ei continuă. Fiind pus apoi în slujba cauzei naționale a poporului român, același curent a determinat importante reacții interne, afirmarea drepturilor noastre politice, și a impus întregii dezbateri a timpului un viguros

caracter militant. Se remarcă, prin urmare, că una din trăsăturile de bază ale luminismului — cosmopolitismul — n-a fost selectată de condițiile noastre interne, ci, dimpotrivă, s-a produs înlocuirea ei cu atitudini naționale potrivit spiritului dominant al timpului și cerințelor noastre proprii.

Nu trebuie să neglijăm nici dificultățile pe care le ridicau unele conștiințe întărite ale epocii, ca, de pildă, Dionisie Eclesiarhul sau Zilot Românul, care, deși autori ai unor scrieri minore, reprezentau totuși, nu mai puțin, o atitudine retrogradă, un element vechi în raport cu cel adus de luminism, și trebuie să observăm, în același cadru, că unele spirite înaintate, ca Ienăchiță Văcărescu însuși, admirator al lui Montesquieu și Voltaire, protector al românilor din Transilvania, prin urmare cu simpatii luministe, se arătau încă legate de mentalitatea orientală și patriarhală, ca și Conachi, de altfel, și alături de ei și alții, despre care se va vorbi mai pe larg la locul potrivit.

După cum am observat mai sus, contactul cu luminismul de origine franceză, mai puțin germană, a dezlănțuit în mod firesc reacții ca cele mai sus pomenite, ezitări sau oscilații, ceea ce îi împrumută un aspect propriu în timpul și spațiul nostru național.

Curentul ce urmează, care ar putea fi mai potrivit caracterizat ca „școală”, neoclasicismul — legat prin raționalism de luminism —, nu determină o mișcare remarcabilă în cuprinsul literaturii române de la începutul secolului al XIX-lea, ceea ce se explică desigur prin lipsa unei epoci clasice anterioare la care s-ar fi putut raporta și prin formele decadente în care el apărea sub impulsul neanacreontismului grec. Atît opera unora dintre Văcărești sau Conachi, cît și unele aspecte ale celei lui Asachi și a unor scriitori mărunți n-au putut susține dezvoltarea unui clasicism românesc de calitatea celorlalte curente contemporane.

De o largă receptivitate s-au bucurat însă la noi, după cum se știe, preromantismul și romantismul, contactele cu acestea sprijinind în mod efectiv procesul ideologic și artistic al culturii și literaturii române din secolul al XIX-lea. Faptul s-a datorat, desigur, și lipsei unei opoziții din partea clasicismului, destul de anemic la noi, și, în genere, prezenței unui „cîmp liber”, despre care pomenise și Paul van Tieghem referindu-se la romantismul unor țări din sud-estul european. „Cîmpul” fusese într-adevăr eliberat prin destrămarea influenței eleniste și a celorlalte înrîuriri orientale și pregătît în direcția occidentală de contactele anterioare cu luminismul.

Romantismul european, îndeosebi cel francez, a fost receptat la noi în latura lui progresistă și mai puțin, spre sfîrșitul secolului, prin Eminescu, sub aspectul sensibilității și imaginației răscolind problematica tragică a omului. El a fost eficace mai ales în ultimele două perioade ale epocii, cam între 1829 și 1869, și susținut amplu de propriile noastre condiții istorice care afirmau o viguroasă direcție națională.

Romantismul a incitat la noi o mișcare, în general, mai organizată decît cea din Occident, fărîmițată acolo în mai multe ramuri (romantismul retrograd, cel progresist, cel clasicizant, cel artistic) și personalități strălucite, coexistînd ca insulele într-un arhipelag, cu toată aparența unității produsă de programe și manifeste, cu atîtea aspecte contradictorii cuprinzînd vădite elemente realiste. Scriitorii noștri au preferat inspirația istorică și populară legată de realitățile concrete ale patriei și s-au strîns de aceea într-un front ideologic solidar, ocolind spiritualitatea mistică și contemplativă a unei părți a romantismului european. Ei nu s-au alăturat nici ramurii pasive, retrograde a romantismului francez, reprezentat, într-o măsură, de Chateaubriand, nici celui german de tip metafizic cum apare la Kleist sau Novalis, nici celui englez de tip conservator ca la Southey și Coleridge. Scriitorii noștri au fost agitatori entu-

ziaști ai epocii lor în sensul cel mai înalt al cuvîntului, gemeni ai reînnoirii și deșteptării naționale. militanți stăruitori pentru idealurile timpului. Romantismul românesc, ca și cel din Italia sau sud-estul european, adică romantismul țărilor asuprite, a fost pus în serviciul luptei pentru emancipare socială și independență națională. De aci caracterul lui accentuat democratic și totdeodată protestatar, ceea ce l-a dus către o analiză mai ascuțită a stărilor sociale din trecut și prezent, la o critică a lor și la o joncțiune normală cu celălalt curent în pregătire și evoluind în aceeași direcție, cu realismul.

Ca și în alte părți, și la noi romantismul închide în el aspecte realiste sub diferite forme, ca cea critică și satirică, de pildă, la Heliade, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Alecu Russo etc. Tendințele fantastice, caracterul obsesiv, misticismul și metafizica, ce caracterizează atâtea fețe ale romantismului european, nu se întîlnesc, în genere, în mișcarea romantică de la noi din cuprinsul celor două perioade din urmă, după cum se va demonstra și în alte capitole ale acestei lucrări. Este evident că un anume spirit clasic și realist, congenital, se manifestă aci înfrînînd excesele unor manifestări ale romantismului european.

În ce privește, în sfîrșit, realismul, el trebuie legat nu numai de luminism și de romantismul progresist, ci și de faptul că împrejurările noastre sociale și naturale îl cereau imperios. Critica orînduirii feudale în decadentă îl împunea de la sine și toate păturile în transformare, ca și boierimea retrogradă de altfel, îi ofereau material și răni de răscolit. De la Ion Budai Deleanu, Grigore Alexandrescu și pînă la Negruzzi și Alecsandri, autori de epoei, fabule, satire, epistole în versuri și proză, realismul începe a se manifesta, și la noi, nu numai în cadrul romantismului, cum observam mai sus, ci și în cel al structurii lui proprii. El aduce o descriere exactă și tipică a stărilor sociale, concomitent cu o critică și satiră aprigă în genurile citate, la care se adaugă și începuturile teatrului național. Modelele apusene, îndeosebi Balzac, sînt utilizate în așa-numitele „fiziologii” la Russo, Alecsandri și Negruzzi de pildă, autori și ei ai unor tipologii sociale caracteristice vremii, în care descrierea se amestecă, acidulat, cu ironia și satira. Realismul e însă în această fază, dintre 1830 și 1860, doar incipient, afirmîndu-se îndeosebi la N. Filimon, cu care pătrundem în perioada următoare. Romancierul descrie o frescă a societății timpului, o perioadă de tranziție, parvenitismul social tipic epocii, surprinzînd — ca în Stendhal — procesul de înnoire și silnică urcare pe treptele mării, și-l condamnă cu înalt dispreț. N. Filimon anticipă astfel desfășurarea largă a realismului din epoca următoare.

Consecințele dezvoltării curentelor mai sus înfățișate în cele trei provincii românești sînt limpezi. Ele au dus mai întîi la o creștere a nivelului cultural și literar, în genere, atît pentru scriitori, cît și pentru public. Au fost citați și comentați mari autori ai literaturii universale din mai toate părțile lumii, din Occident și pînă în Rusia. O atmosferă spirituală mai înaltă, astfel făurită, a trebuit să fie — se înțelege — propice creației literare, stimulîndu-i originalitatea.

Curentele au contribuit apoi, în ansamblul lor, prin interferențele dintre ele și fiecare în parte, la întărirea frontului ideologic antifeudal, contribuție eficace și prin caracterul mai popular al literaturii față de știință și alte manifestări culturale. Dar totdeodată au apărut numeroase forme artistice, întregind repertoriul general al genurilor și speciilor literare, inexistente în literatura noastră veche.

Ceea ce trebuie însă încă o dată subliniat, de data aceasta ca aspect de ansamblu, e modalitatea însăși a receptării curentelor de care am vorbit. Am arătat

pentru fiecare în parte că aceste curente s-au restructurat la noi potrivit tradițiilor literare naționale, nevoilor momentului istoric și politic, condițiilor noastre proprii în perioada de trecere de la relațiile feudale la cele burgheze. Au fost selectate, de aceea, din cuprinsul curentelor europene, doar acele laturi sau ramuri care erau cerute imperios de necesitățile specificului național, determinat de modificările sociale ale timpului. În acest fel am putut vorbi de un luminism românesc, de un pre-romantism și un romantism românesc, ca și de un realism cu orientare națională. Faptul e motivat nu numai de materialul literar însuși, adică de temele și subiectele românești, ci și de poziția ideologică specifică ce a fost luată față de acest material.

Dintre cele două tipuri de influență pe care Lucian Blaga le distingea mai demult, influența nivelatoare și cea catalitică, creatoare și stimuloare a originalității naționale, curentele s-au situat în bună parte, din punctul de vedere al valorilor, în cadrul celei din urmă.

Tipul nivelator a existat desigur și el, exemplificat prin numeroase imitații, prelucrări și adaptări împotriva cărora a trebuit să se ridice curentul național-popular cu prescripțiile sale programatice, dar nu acestea reprezintă aspectul pozitiv al mișcării literare. În fond, și în cele din urmă, făurirea și dezvoltarea ideologiei noastre naționale din secolul al XIX-lea au fost fermentul principal al răsfrîngerii originale a valorilor de „influențe” despre care am vorbit.

Față de toate curentele mai sus pomenite și incitat și de ele, de luminism și romantism mai cu seamă, trebuie să proiectăm o lumină puternică asupra curentului *principal* al întregii epoci, pregătit, încă din prima perioadă, de Școala ardeleană și de începutul poeziei culte românești, dezvoltat viguros apoi spre jumătatea veacului trecut și perpetuat și după Unire. Ne referim la curentul *național-popular*, expresie tipică a ideologiei naționale a timpului și prin care se pun fundamentele unei culturi și literaturi cu adevărat originale, bazate pe folclor, pe istoria patriei și pe realitățile epocii. De la „Curierul românesc” și „Albina românească” și pînă la „Convorbirile literare”, și desigur și în perioada anterioară a Școlii ardeleni prin Budai Deleanu, filonul e mereu prezent, la început în forme moderate, apoi — în momentul „Daciei literare” — izbucnind vulcanic. El e ilustrat prin descoperirea și comentarea largă, ideologică, istorică și estetică, a folclorului, care devine baza perpetuă a literaturii noastre culte, înlocuind lipsa unei epoci propriu-zis clasice, prin literatura de caracter istoric, trăgîndu-și izvoarele din cronicile ce se editează acum, în sfîrșit prin literatura realista, care se îndreaptă — cu observație ascuțită — spre transformările sociale ale timpului, prin lunecare lentă uneori, prin salturi spontane alteori, de la aspectele lumii vechi la cele ale lumii noi.

Prin excelență militant, curentul național-popular reprezintă focarul culturii și literaturii epocii, ca expresie a aspirațiilor și năzuințelor celor mai adînci ale poporului.

Tabloul general pe care-l zugrăvim în aceste pagini introductive ar putea fi întregit, desigur, și prin alte trăsături (de pildă prin solidaritatea literaturii epocii cu întregul ei context cultural, spiritual și instituțional sau printr-o tratare largă a dezvoltării genurilor și speciilor literare), dar nici una din ele nu se ridică la însemnătatea celor mai sus citate. De altfel, toate aceste noi trăsături vor fi insistenț prezentate în introducerile parțiale pe care le-am anunțat și prin capitolele micromonografice următoare.

Din cadrul acestui amplu tablou se desprind de la sine o seamă de figuri, reprezentînd — cu strălucire — procesul cultural și literar în continuă ascensiune al societății românești în tranziție spre o nouă orînduire, figuri pe care le reliefăm, cu grati-

tudine, prin propria lor valoare obiectivă și istorică. Vom cita dintre îndrumătorii culturali pe Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, Gheorghe Asachi, Heliade Rădulescu și George Barițiu din prima și cea de-a doua perioadă, pe Kogălniceanu din cea următoare, pe Al. Odobescu și B. P. Hasdeu din ultima, iar dintre scriitorii reprezentativi pentru progresul literelor și societății românești pe I. Budai Deleanu, V. Cîrlova, Gr. Alexandrescu, N. Bălcescu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, N. Filimon, spre a ne opri numai la stelele de primă mărime, înconjurate de altfel de un roi de poeți și prozatori ce au luminat și ei, deși mai palid, firmamentul literaturii noastre pînă în cel de-al șaptelea deceniu al veacului. Ei au creat opere care — desprinse din epoca lor — se pot așeza cu cinste în patrimoniul permanent al literaturii române, ca valori Ideologice și artistice tipice și reprezentative pentru geniul creator al poporului. În scrierile lor apar, fără îndoială, prefigurate cu limpezime, uneori subliniate puternic, marile potențe ce vor produce în ultimele decenii ale secolului operele strălucite ale poetului nostru național Mihai Eminescu, succesele prozatorului nostru caracteristic Ion Creangă sau pe cele ale dramaturgului realist prin excelență I. L. Caragiale. După perioada de care ne-am ocupat, se deschid într-adevăr — într-un mod solemn — perspectivele epocii clasice a literaturii române, care, străbătînd treptele literaturii vechi și pe cele descrise mai sus, urcă pe culmile ei cele mai înalte din secolul trecut, de unde privirea îmbrățișează mișcat, deopotrivă, trecutul valoros și viitorul promițător.

PARTEA I

CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ
ÎNTRE 1780 ȘI 1830

ȘCOALA ARDELEANĂ. ÎNCEPUTURILE LITERATURII ROMÂNE MODERNE

Orice epocă literară nouă este generată de condițiile istorice interne multiple ale vremii, dar — în același timp — își are rădăcinile împlântate în solul epocii culturale și literare anterioare, care, deși încheiată în linii mari, constituie totuși un fundament pe care se sprijină construcția literaturii care urmează. Se pune deci, în primul rînd, întrebarea cu ce valori literare fundamentale s-au soldat cele cîteva secole de literatură veche și mai ales care dintre ele au devenit elemente propulsive, vine de circulație ale literaturii peste limite de epoci, centri motori pentru dezvoltarea unei literaturi cu caracteristici proprii.

Literatura românească veche a fost studiată „documentar” și literar în sine, în interior, dar mult mai puțin, comparativ, dacă nu de loc, pentru a desprinde liniile ei individuale, notele și tablourile distinctivă față de alte literaturi, cu care a venit sau n-a venit în contact. Detectarea izvoarelor, stabilirea filiației textelor, precizarea unor date istorice și tehnice sînt rezultate de preț, dar, într-un stadiu avansat al cercetărilor, privirea aruncată peste o zonă mai largă aduce o perspectivă nouă.

Pornind de la primele secole de cultură și literatură în limba slavonă („suflet românesc în limbă slavă”, cum spune plastic N. Cartoian), interesează nu materialele receptate brut, care nu sînt — ca să ne exprimăm așa — decît un fel de „însămînțări” intelectuale pe solul unei vechi culturi populare, cu rădăcini înfipte în milenii, ci ceea ce a crescut pe acest fond ca o floare locală nouă sub încălzirea soarelui gîndirii și simțirii românești. În acest sens, primele anale slavone, în speță letopisețul scris din inițiativa lui Ștefan cel Mare, dau un ton deosebit de acela al scrierilor istoriografice la alte popoare, în special la popoarele vecine. În timp ce primele cronici bizantino-slave, ucrainene, polone etc. încep să scrie de la facerea lumii, înșirînd neamurile după spițe biblice, introducînd în cuprins legende hagiografice și legende fantastice, de multe ori într-un stil narativ de basm, cele dintîi anale modovenești pornesc direct de la realități românești contemporane și înscriu date precise, într-un stil sobru, uneori poate chiar sec, de inscripție pe piatră, care nu este însă mai puțin emoțional și poetic, ca limbaj laconic al veacurilor trecute înșeși:

„Și în aceeași lună [noiembrie, 1473], în ziua de 18, într-o joi, șezu vodă toată ziua lîngă pîrîu, care se numește Potoc [Cursul apei]. Și șezu pînă sîmbătă seara; duminică în zori, Iovi Ștefan Vodă pe Radu Vodă și îi ucise șaizeci și patru de mii de oameni, că Radu Vodă abia putu să fugă cu puțină oaste într-o cetate ce se cheamă Dîmbovița... În aceeași lună, în ziua de 24, luă Ștefan Vodă cetatea și pătrunse cu

silă înăuntru. Și luă lui Radu Vodă pe soția sa și pe singura lui fiică, cu toată oastea și cu mari comori. Și aceasta [fiică] era de sînge și de neam mare, care și astăzi mai este doamnă lui Ștefan Vodă. Cu ea are un fiu, pe Bogdan Voievod, și două fete frumoase...”

Nu se observă nimic din figurile de stil inadecvate folosite de cronografe și cronici bizantino-slave, ca aceea a lui Constantin Manasses, care, chiar dacă întră mai atent în secolul al XVI-lea sub ochii unor cronicari călugări ca Macarie și Azarie, este imitată de aceștia într-un mod temperat, spiritul istoriografiei interne de început prelungindu-și în mare măsură gravitatea și precizia. Primele cronici ucrainene din corpul intitulat *Povist' vremennih lit* (Istoria anilor de demult), numit de obicei și *Cronica lui Nestor*, au de asemenea savoarea lor literară, prin motive de folclor, prin legende cu nimb hagiografic, prin legende laice cu timbru istoric, toate într-un stil narativ de obicei de basm popular:

„Polonii plăteau tribut Kazarilor în paloșe. Și au zis bătrîni Kazari către cneazul lor: «Nu-i bun birul. L-am dobîndit cu sabia ascuțită numai într-o parte, iar armele lor sînt paloșe cu două tășuri. Își vor lua tributul îndărăt de la noi și de la alte țări». Și așa s-a întîmplat, de stăpînesc cnezii Polonilor pînă în ziua de azi pe Kazari”.

Frumusețea acestor vechi relatări din secolele XI — XII ține de alte vremuri și de altă viziune istoriografică. La fel stau lucrurile cu primele cronici polone (cronica lui Gallus Anonymus, cronica lui Kadłubek, diferite cronici anonime), în care faptele istorice se amestecă din plin cu fantasticul legendelor populare, cum este aceea a cneazului Popiel mîncat de guzgani (la noi legenda lui Papură Vodă), care a generat în secolul al XVIII-lea celebra epopee eroicomică a lui Ignacy Krasicki, *Myszeidos* (1775), sau frumoasa legendă a Helgundeii, răpită de un crai polon altuia neamț, spre nefericirea celui dintîi pe care l-a trădat — legendă universală cu interesante reluări în literatura modernă. Istorie și literatură la un loc, pentru veacurile evului mediu, într-un scris înclinat spre anecdotică!

Stilul este creat de conținut, de concepția despre conținut a autorului sau a autorilor. Prima cronică românească în limba slavonă, cu cortegiul ei de copii și preluări, învederează preocuparea pentru adevărul strict istoric, privind în special lupta pentru existență a statului, cu puține date despre viața intimă a eroilor, toate expuse într-o formă austeră, frumoasă prin limpezimea ei. Un astfel de scris istoriografic a luat naștere la un popor cu un trecut zbuciumat, „îngropat” în istorie, trecut care necesita un considerabil efort pentru a fi luminat. Tonul acesta istoriografic primar, cu oricîte schimbări de perioadă frazeologică și de încălzire literară, s-a păstrat și în scrisul istoriografilor în limba română, mai cu seamă al marilor cronicari moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, a trecut la istoricii din epoca luminilor, Șincai și Maior, se regăsește în nuanțe noi la cei din generația 1848 și a continuat să reînvie chiar mai departe. Nu este vorba de un ton mereu imitat sau repetat, ci de căutări istorice efectuate într-o anumită tonalitate tradițională. În orice caz, genul istoriografic s-a născut cu o individualitate distinctă, pe care și-a păstrat-o în continuare, imprimîndu-i o frumoasă tradiție.

Originalitate românească se ivește și în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* de la începutul secolului al XVI-lea. Nu au importanță aci aluviunile de izvoare și scrieri similare bizantino-slave, idei și pasaje întrebunțate din lucrări hagiografice, din scrieri profane, cărți populare, care circulau peste tot. Identificarea unor asemenea surse este o întreprindere de mare merit, însă înainte de toate

are importanță partea care apare în vechea scriere românească sub forma unui lucru nou din punctul de vedere al expresiei și al vibrației literare. Acest lucru nou, care nu există în vreun fel nici în *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon*, nici în *Învățăturile lui Vladimir Monomahul* sau în *De institutione regii pueri*, scriere destinată odraslelor dinastiei iagellone, este orația funebră a lui Neagoe Basarab la moartea mamei și fiului său Petru, Făcut din flori, voievodul și-a neglijat, se pare, dacă nu urgisit, mama, însă moartea acesteia, așteptând să-și vadă fiul căruia îi dăduse viață, i-a provocat voievodului un profund examen de conștiință, tradus într-o foarte frumoasă evocare lirică, închinată literar mamei lui și, firește, mamei în genere:

„O, maica mea și născătoarea mea, ia și tu iertăciune de la părinți și de la frați, că voi să încep a grăi către tine, cu multe lacrimi și cu grele și nenumărate suspine; ci te rog să mă ascuți cu dragoste, că voi să îndrăznesc să fac orație către oasele tale cele ostenitoare... Eu eram înaintea ochilor tăi mai luminat decât razele soarelui și niciodată n-ai avut înaintea ochilor tăi altă lumină mai luminoasă decât pe mine, nici inima ta n-a avut altă avuție mai dragă decât pe mine, Drept aceea, o maica mea, știu că inima și ochii tăi, pîn-la moartea ta, nu s-au putut sătura de mine și de vederea mea, Și atuncea nu mi se întîmplă să fiu cu tine, ca să se sature ochii tăi de mine și eu, fiul tău, să iau iertare și blagoslovenie de la tine. Și poate că n-am avut eu dragoste din toată inima către tine, n-am ajuns să fiu la moartea ta, ca să se îndulcească inima ta de mine, dacă în vremea vieții tale nu te-ai săturat de dragostea mea, ci încă și la moartea ta îți rămase inima aprinsă de dorul și de mila [dragostea] mea și ochii tăi nu se săturară de vederea mea. De aceea, mi se umplu sufletul de întristăciune, căci rămăsei sărac de tine”.

Desigur, traducerea aceasta românească de mai târziu nu zvicnește probabil exact ca și originalul slavon, în expresia simplă și poetică, dar și așa în totalitatea ei este o pagină de antologie universală, pe care nu o găsim în clasicele și „lucruratele” *Oraisons funèbres* ale lui Bossuet sau în acelea ale lui Bourdaloue, Fléchier, Massillon, de mai târziu, Față de retoricismul ilustru al acestora, orația lui Neagoe dispune de un lirism ingenuu, turnat într-o expresie nesilită, care face, de fapt, fondul adevăratei poezii. Tema aceasta a mamei îndurerate, a mamei cu chip de sfință pentru copilul ei, cîntată liric, străbate literatura străină și română. Samuil Micu (Clain) n-a trecut indiferent pe lîngă chipul mamei din imnul lui Iacopone da Todì, *Stabat mater dolorosa*, ci l-a introdus în traducere în *Acatistul* său din 1801, imn găsit apoi și în cîntecele populare. Tema mamei apare, între altele, în evocarea duioasă a lui B. P. Hasdeu din *Răzvan și Vidra* și în splendida elegie a lui Eminescu, în care mama vine „din negură de vremi” și întruchipează, în ființa ei plîpîndă și dragă, izvorul umanității întregi și al perpetuării umanității. *Învățăturile lui Neagoe* conțin în miezul lor una din cele mai frumoase pagini de literatură, în legătură cu o temă de larg ecou literar, Nu gratuit spunea Stoian Romanski că „este cea mai bună operă pe care ne-a transmis-o literatura acelei vremi” („...das beste ist, das uns die slavische Literatur jener Zeit überhaupt bietet”).

Dacă spiritul poporului român s-a manifestat în chip original în literatura slavonă, cu atît mai mult el trebuia să apară în operele ulterioare în limba română. Din acest punct de vedere, firește, originalitate și talent pot fi găsite în scrierile cronicarilor și ale erudiților din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Fie că s-au folosit de izvoare externe, fie că s-au folosit de izvoare interne sau de tradiția orală, fiecare dintre cronicarii de seamă are individualitatea și stilul său literar. Una dintre cele mai interesante linii o reprezintă marii cronicari moldoveni Grigore Ureche, Miron

Costin și Ion Neculce, ale căror opere se leagă cronologic, în tablouri însă diverse. Grigore Ureche folosește o limbă simplă, populară, care mustește de sevă naturală, Miron Costin încearcă și folosește cu succes perioada amplă a frazei, iar Neculce este un mare maestru al expresiei artistice și în dese locuri al construcției narative de tip nuvelistic, pentru care sacrifică conștient sau intuitiv, ordinea istorică a evenimentelor, ca să obțină efect literar, mai ales în cazul întâmplărilor dramatice sau tragicomice. În Muntenia, cele mai însemnate cronici au altă țesătură narativă și un stil care bate uneori în pamflet, iar un Radu Popescu dispune de un scris dinamic, într-o anumită dicțiune de scenă teatrală. Talentele se afirmă multilateral.

Deschizând drumul istoriografiei românești în limba română și având izvoare străine care se ocupau de istoria lumii în spirit religios medieval, adică pornind de la Adam, Grigore Ureche nu rătăcește printre spițe biblice, ci pleacă, după modelul letopisețului intern slavon, cu bază în cronica lui Ștefan cel Mare, de la primele realități istorice românești, pe care se străduiește să le lege și să le explice științific, sub emblema adevărului istoric, pe de o parte, „ca să nu se înece anii cei trecuți” și poporul roman să nu-și cunoască începuturile, iar pe de altă parte ca el să nu se dovedească mai târziu „scriitoriu de cuvinte deșarte”. Cu intuiție filologică, Grigore Ureche și Miron Costin ridică întâia oară problema romanității și a formării poporului și limbii române, rezolvînd-o cu succes la posibilitățile științifice de atunci. Argumentele și exemplele lor de limbă sînt construcții personale, negăsite niciunde. Amîndoi sînt spirite umaniste înalte, la curent cu formele de guvernare modernă în stat și sînt adepții unui regim pe cît posibil reprezentativ, bazat pe legi interne, nu absolut și la discreția domnului. Stolnicul Constantin Cantacuzino, recunoscut astăzi ca umanist de talie europeană, și Dimitrie Cantemir, inegalabil erudit, cu răsunset european în vremea respectivă, datorită operelor sale monumentale *Descriptio Moldaviae* și *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*, traduse în diferite limbi, au reluat problema originii și formării poporului român la o treaptă științifică superioară, anunțînd de pe acum prin acest lucru, precum și prin știința lor profundă, pe corifeii Școlii ardelenice.

Mulți dintre cronicarii noștri nu sînt simpli istoriografi, ci talente literare remarcabile, care s-au consacrat istoriografiei din dragoste și din nevoia de a scrie istoria țării; în alte condiții ar fi putut să dea importante opere beletristice, unii, precum Miron Costin, manifestînd din plin această posibilitate. Comparînd operele lor cu opere similare străine, mai sigur chiar cu izvoarele lor, se observă foarte des că au o expresie care zvicnește poetic, spre deosebire de surse și scrieri asemănătoare, care se mulțumesc să relateze sec fapte și amănunte în legătură cu ele. Cronicile noastre deci suplinesc adesea literatura beletristică. În alte literaturi, cine dorea să facă operă beletistică nu se interesa de istoriografie (erau alții care se ocupau de acest lucru), ci crea opere literare propriu-zise. Cu această calitate proprie, cronicile și cronicarii din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea au întins punți de legătură pe toată vremea. Scriitorii generației de la 1848 găsesc în ei nu numai materiale „documentare” de prelucrat, ci și exemplu de haină stilistică a unor opere de valoare istorică și literară (N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*), sau îndemn pentru creații de mare valoare literară (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*). Mihail Sadoveanu însuși descoperind „o carte de căpătîi” pentru scrisul său în cronica lui Neculce. Astfel, se face încă o dată dovada că o literatură nu „se sparge” în epoci și perioade, fără nici o legătură între ele, ci este un organism viu, în care diferitele părți nu numai

că sînt strîns legate între ele, dar au și artere funcționale comune, ce le străbat de la un cap la altul, ca limbă, tematică, atmosferă locală etc.

Figură excepțională pentru literatura veche este și metropolitul Dosoftei, care iese din comun prin simțul său poetic. Numai nevoia a făcut ca Dosoftei să se afle în cinul preoțesc, dar el era poet. O dovedesc nu numai versurile din celebra sa *Psaltire* (1673), uneori cu imagini și structură moderne, dar și celelalte încercări de versificație risipite prin manuscrise și tipărituri diferite, între care traducerea în versuri a prologului dramei lui Gian Battista Giral-di-Cinthio, *L'Orbecche* (1546), prin intermediul tălmăcirii în grecește a lui George Chortatzis, *Erofilii* (1637), este revelatoare, amintind, după cum pe bună dreptate a arătat în ultima vreme prof. Al. Elian, de structura versului din *Lucașăru* lui Eminescu. De altfel, Dosoftei era de o mare cultură literară și cercetările mai noi arată că în traducerea *Psaltirii* în versuri nu numai Jan Kochanowski i-a stat în față ci și versiuni latine occidentale. Talent literar surprinzător este și Antim Ivireanu, mai ales dacă ne gîndim la imnul închinat, în predicile sale, frumuseților naturii sub oblăduirea soarelui, apropiat de *Imnul soarelui* datorit lui Echnaton din literatura vechiului Egipt și de renumitul *Cantico del frate Sole* al lui Francesco d'Assisi, pe care totuși Antim Ivireanu nu i-a cunoscut. Germenii poeziei și literaturii moderne încolțesc, așadar, chiar în literatura veche.

Un rol însemnat l-au jucat în dezvoltarea literaturii cărțile populare. Considerate în mod eronat ca niște simple traduceri de fapte curioase și naive pe gustul vulgului, ele au fost transpuse întotdeauna în toate literaturile Europei și, implicit, în literatura română în limba vie a poporului, pe înțelesul tuturor, fără preocupări de stilistică clasică literară, de limbă distinsă și în același timp „artificial” literară, ceea ce a ajutat la înnoirea limbii literare prin transfuzie de elemente vii populare. Cărțile populare erau citite cu mare plăcere de oameni simpli și de oameni cu carte. Ion Heliade Rădulescu arată, în *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, cum a fost cîștigat pentru *Alexandria* de un vizitii și cum n-a mai lăsat-o din mîna pînă n-a învățat alfabetul chirilic și pînă n-a dat lectura gata în cîteva zile (la școala nu învăța decît carte grecească), iar Gr. Alexandrescu afirmă că știa pe dinafară aceeași *Alexandria*. Alte cărți, precum *Esopia*, *Bertoldo*, *Istoria preaițeleptului Archirie*, *Sindipa*, pline de elemente folclorice, în limbaj popular, au fost tot atît de mult prețuite. Puse sub tipar în epoca luminilor, unele dintre ele s-au retipărit în nesfîrșite ediții, fiind mereu căutate pentru frumusețea lor. Aceasta se datorește faptului că ele nu au fost propriu-zis traduse, ci transpuse, suferind schimbări serioase și fiind percepute ca niște opere naționale. *Alexandria* românească nu reproduce întru totul *Alexandria* sîrbească din care a fost transpusă românește. De pildă, în *Alexandria* sîrbească Olimpiada este îndurerată de îndepărtarea fiului său, Alexandru, de atîta vreme și ar da tot aurul și toate bogățiile pe care le posedă ca să-l reîntîlnească, dar în general termenii sînt de diplomatică oficială : „. . . Dacă socotești nimerit, vino de îndată ; dacă nu-ți este la îndemîna Împărăției-tale să lași armata Măriei-tale și să vii cu Ruxandra la noi, dă-ne de veste să venim noi la tine ; fie cum vrei tu. Și să fii sănatos și împarat întregii lumi”, în timp ce versiunea românească prelucrează radical aci pe cea sîrbă, încît împărăteasa aproape că dispăre, cu protocol cu tot, și-i ia locul femeia simplă din popor, cu un suflet învăluit mai puțin în eșarfe și cu un scris în spirit popular, emoționant prin sinceritatea și candoarea expresiei : „. . . Ci mă rog, dragul maicăi, ș te jur pentru Dumnezeu și pentru țîța de la mine carea-ai supt, să-mi trimiți carte : au tu să vii la mine, au eu să vii la tine . . . , ca nici te-am văzut, nici te-am auzit, de sînt

douăzeci și cinci de ani. Ci voi să te văz și să moriu. Și să fii sănătos întru mulți ani.”

Ideile sînt aproape aceleași, dar transformarea este de esență artistică și de atmosferă locală. Cărțile populare au jucat, în fond, pînă la descoperirea poeziei populare, rolul pe care aceasta l-a avut după aceea în păstrarea limbii literare în forme vii, îndepărtînd „pietrificările” de expresie, elementele devenite moarte, încercările artificiale de îmbogățire. Literatura românească veche a tins deci neconținut la înălțarea artei literare și a transmis ca moștenire opere de însemnătate recunoscută. De pe acest fond vechi au încercat să urce mai sus scriitorii din epoca următoare.

Se pune acum întrebarea ce înseamnă epoca luminilor în dezvoltarea literaturii române? Firește, fără să fie de consistența literară a aceleiași curent în literatura franceză, engleză, germană sau polonă, epoca luminilor în cîmp românesc înseamnă o afirmare științifică în cadru european. Aceasta denotă de la sine că față de literatura veche avem de-a face cu o treaptă nouă de cultură, corespunzătoare întru totul enciclopedismului din Europa timpului. Cei mai de seamă luminiști sînt spirite „enciclopedice”, erudite. Problemele care îi preocupă sînt diferite: istorice, lingvistice, literare, chiar filozofice, cu o documentare de mare clasă pentru primele domenii. Cei dintîi și cei mai de seamă scriitorii luminiști apar în Transilvania și explicația stă, pe de o parte, în condițiile de pregătire ale tineretului după unirea bisericilor de la 1700, în grija arătată pentru școală și tineri, în Transilvania, de episcopul Inochentie Micu, în studiile serioase făcute de unii tineri la Colegiul De propaganda fide din Roma și la Colegiul Sfînta Barbara de la Viena, întemeiat de Maria-Tereza, iar pe de altă parte în nevoia de a apăra cu argumente științifice drepturile românilor din provincia românească de sub stăpînire străină. Contact cu Occidentul se luase direct și pînă aci, de exemplu stolnicul Constantin Cantacuzino, care studiasse la Padova, însă lucrurile se petrecuseră într-o mai mică măsură. Pentru prima dată posibilitățile de aprofundare a culturii clasice, de stăpînire a limbilor greacă și mai ales latină de către un număr mai mare de oameni ai cărții, se ivesc în Transilvania. Dragostea pentru patrie și contactul cu romanitatea de care se simțeau mîndri i-au făcut să studieze cu sîrguință și să devină docti, pentru a putea duce lupta pe tărîm științific. Nu este surprinzător atunci că din acest tineret s-au ridicat corifeii Școlii ardelenene, Samuil Micu (Clain), Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai Deleanu și o întregă pleiadă care îi secondează științific și literar, precum Vasile Aaron, Ioan Barac, Ioan Molnar Piuariu, Paul Iorgovici, Radu Tempea, C. Diaconovici Loga, Damaschin Bojîncă, Teodor Aaron, D. Țichindeal, Ioan Monorai etc. Meritele fiecăruia în parte sînt arătate în capitolele monografice, aici interesează ideile generale și succesele sau insuccesele comune.

Pe plan istoric, lupta în special a marilor luminiști transilvăneni a fost să dovedească originea latină (pusă la îndoială de străini) a poporului român, precum și continuitatea lui în Transilvania, împotriva opiniei exprimate în operele lor de Sulzer, Engel și Eder. Pe plan lingvistic, Micu, Șincai, Maior s-au străduit să documenteze fondul și structura latină a limbii române. În acest caz, documentarea întrece cu mult ceea ce se realizase în literatura veche, iar opera lui Micu și Șincai, *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, marchează, prin publicarea ei la Viena în 1780, o treaptă mult mai înaltă decît în trecut de tratare a problemelor lingvistice. Introducerea în scris a alfabetului latin, împotriva părerii lui Bartolomeu Kopitar, care considera acest lucru o imposibilitate, propunerile lui Maior de ortografiere cu semne latine, în unele cazuri rămase valabile pînă azi, alcătuirea celui dintîi dicționar etimologic

al limbii române, *Dicționarul de la Buda*, 1825, la care au lucrat Micu, Maior și alții, conținând elemente lexicale interesante și multe etimologii juste, sînt realizări de valoare incontestabilă. Încercarea însă de a purifica limba de elementele lexicale străine de latină a fost o eroare care s-a agravat mai tîrziu prin cazna latiniștilor de a construi termeni artificiali și neviabili, care să fie folosiți în locul celor vii din limba poporului. Purismul în limbă a plecat de la ideea, evidentă în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (1812), că romanii distruseseră pe daci, care pieriseră, mai cu seamă că noblețea cuceritorilor îi oprea pe aceștia să „se căsătorească cu unele varvare cum era muierile dache”. Deci limba coloniștilor s-a păstrat la început în forma cea mai pură, mai pură chiar decît pe pămîntul Italiei, și era o datorie reînțoarcerea la această puritate primară, cel puțin lexicală. B. P. Hasdeu avea să combată violent ideea că din daci și cultura lor nu mai rămăsese nimic, începînd cu articolul său *Perit-au dacii?*, continuînd în studiile sale de o viață să descopere vestigiile de limbă și de cultură ale vechii populații autohtone. Ce cauze au generat această exagerare și cultul erorii în continuare? Explicația stă în lupta pe care au dus-o popoarele subjugate pentru păstrarea ființei lor naționale. Purismul lingvistic nu este caracteristic numai învățaților români din Transilvania. El se manifestă, de asemenea, în literatura cehă. Limba națională a fost întotdeauna pîrghia cea mai puternică în perpetuarea existenței naționale. Asimilarea progresivă lingvistică a dus implicit la dispariția poporului respectiv, sub forma etnicității celei mai palpabile. Exemplul pruișilor în nordul și al bulgarilor în sudul Europei este elocvent. Instinctiv popoarele s-au solidarizat în vechime în jurul limbii lor și, o dată cu răspîndirea ideilor umaniste, și-au apărât-o conștient din ce în ce mai puternic. Nu întîmplător husiții cehi au cerut introducerea limbii naționale în serviciul religios, fapt cu consecințe mai largi europene, și nu întîmplător mai tîrziu, în secolul al XVII-lea, se încearcă o cultivare a limbii pe baza elementelor ei de baștină, iar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se luptă crîncen pentru „apărarea” limbii cehe și pentru introducerea ei în școli și la universitate (tendința de germanizare era zdrobitoare). Josef Dobrovský (1753—1829), cel care a deschis drumul studiilor de slavă veche, este omul de știință cu preocupările cele mai vii pentru studierea științifică a limbii cehe și pentru purificarea ei. El a făcut, de altfel, întîia oară propuneri științifice pentru o ortografie a limbii cehe în *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809), după ce în 1792 dăduse lucrarea *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, care este o lucrare mai mult de istorie a limbii decît de istorie a literaturii. Purismul la popoarele subjugate s-a manifestat însă nu numai în limbă, ci și în alte domenii. Poporul polon a dus o viață independentă pînă în 1795 și nu s-a pus problema apărării limbii naționale. Nici după împărțire nu s-a ridicat o asemenea problemă, limba literară fiind constituită durabil, urmînd cel mult să fie studiată mai aprofundat și îmbogățită cu elemente de proveniență populară în epoca romantismului. Pentru salvarea existenței poporului s-a ivit însă ideea întăririi fenomenelor culturale interne, prin întoarcerea la elementele de cultură etnografică pur autohtone din vremea păgînismului, ca poporul polon să existe în granițele unei culturi autohtone, dacă granițele de stat se prăbușiseră. Se părea că elementele culturii timpului deveniseră în mare măsură cosmopolite, datorită bisericii, și slăbirea specificului național era periculoasă pentru un popor rupt în bucăți. Un asemenea purism a fost teoretizat de Zorian Dołęga Chodakowski în lucrarea sa *Ślawiańszczyzna przed chrześcijaństwem* (Slavii înainte de creștinism) din 1818. S-a încercat după aceea punerea ei în practică, în primul rînd prin adunarea

HORIA, CLOȘCA și CRIȘAN

vestigiilor de cultură slavă antică și implicit veche polonă. Ideile lui Herder aveau repercusiuni largi. Așadar, purismul în limbă sau în cultură este o formă de luptă națională, în condiții grele de existență a popoarelor subjugate, și el este deci justificat politic și în ecțiunea reprezentanților Școlii ardelene, fără să fie acceptat azi științific și mai ales fără să fie justificat în exagerările mai mari care au urmat ale curentului latinist: I. C. Mas im, August Treboniu Laurian, T. Cipariu, despre care se vorbește în partea a doua a tratatului de față.

Această luptă, pe toate căile, împotriva asupritorilor era însă nu numai de caracter național, ci și social. În Imperiul habsburgic, reformele inițiate de Iosif al II-lea după 1780, „pentru a-și atrage simpatia maselor populare și a realiza o coeziune mai mare în imperiu, nu au dus la rezultatele scontate, pentru că nobilimea era puternică și nu se lăsa învăluită de asemenea reforme. Ea dirija din umbră. În fond, cît de mult puteau însemna pentru mase acordarea dreptului de a se așeza în orașe, tuturor cetățenilor, precum și dreptul de proprietate, la funcții sau luarea cenzurii din mîna clerului și trecerea ei în competența unei comisii laice? Acestea erau drepturi cerute de burghezie, de intelectualitate și erau agitate nu numai în Imperiul habsburgic, ci și în alte țări, ca de exemplu în Polonia, sub impulsul ideilor luminate. „Absolutismul luminat” al lui Iosif al II-lea era un reflex al acestor stări de lucruri, care nu afecta însă prea mult masele mari ale poporului. Dar o reformă precum introducerea limbii germane ca limbă oficială în imperiu, în locul latinei, a avut în unele țări consecințe nefaste, ca de pildă în Boemia, unde s-a încercat o acțiune de germanizare, fapt care a dus la riposta de apărare și impunere a limbii che în forme „curate”, așa cum am arătat mai sus. Că reformele inițiate de Iozefin m n-au slujit mase or e vede între altele și din răscoala iobag or români în 1784,

sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan. Actul de desființare a iobăgiei din 1785, precum și alte reforme au fost radiate de același împărat spre sfârșitul domniei, sub presiunea nobilimii, care la urcarea pe tron a noului împărat, Leopold al II-lea, în 1790, cere reîntoarcerea la situația veche în întregime, adică abrogarea tuturor reformelor, afară de dreptul iobagului de a se muta de pe o moșie pe alta. Faptele sînt elocvente.

Situația românilor devenise și mai grea, fiind considerați națiune tolerată, fără drepturi politice. De aceea Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Molnar Piurariu, Ion Budai Deleanu alcătuiesc un memoriu, redactat în ultima formă de Iosif Meheși, memoriu cunoscut sub numele *Supplex libellus valachorum Transilvaniae* și prezentat parlamentului de atunci, numit dietă, prin care se cereau drepturi egale cu ale celorlalte națiuni din Ardeal. Dieta lui Leopold al II-lea a respins însa memoriul. E neîndoielnic că starea politică a generat în Transilvania o anumită atmosferă culturală și o anumită direcție științifică.

Revenind la activitatea științifică a lui Micu, Șincai și Maior, ea este impunătoare în domeniul lingvisticii, cu toate greșelile pe care le-au făcut, în dese cazuri inerente stadiului cercetării de atunci. Pregătirea lor a fost excelentă și uneori au avut intuiții revelatoare, cum este aceea a lui Maior, care, deși nu avea izvoare, și-a dat seama că limba română descinde din latina vie, populară (vulgară), și nu din latina clasică cunoscută din cărți.

În ce privește domeniul istoriei, documentarea lor a fost de cel mai bun nivel posibil pentru vremea respectivă. I s-ar putea obiecta lui Șincai — și i s-a obiectat — că în *Hronica românilor* expune faptele după tipicul vechilor anale, an de an, fără o legătură organică între ele, folosind în mare măsură citate scoase din diverse izvoare, însoțite din cînd în cînd de observațiile sale prețioase. O atare imputare nu are temei față de bogăția informației, fiindcă la fel procedează în vremea respectivă și istorici din alte țări. De exemplu, în prima istorie a poporului polon, de extraordinară documentare, cu folosirea critică a izvoarelor, în zece volume numai pînă la sfârșitul secolului al XIV-lea, dată în epoca luminilor de Adam Naruszewicz (*H'istoria narodu polskiego*, Varșovia, 1780—1786), se folosește exact aceeași metodă a analelor. Documentarea lui Șincai, ca și aceea a lui Maior, este excepțională, Maior folosind și inscripțiile.

În operele lor istorice se poate vedea calitatea literară a scrisului. Sub acest raport, se poate spune că arta literară nu face saltul pe care l-a făcut știința. Stilul se apropie mult de cel cronicăresc de bună traiiție, ca în acest pasaj din *Hronica* lui

SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM,
Cluj, 1791 (foaie de titlu)

SUPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ

IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTLIMINIO SIBI ADSERI
POSTVLANTIVM.

CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
I. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.

CLAVDIOPOLI

Sumptibus et Typis Martini Hoescheferi, Coef. Reg. Dicastr. Typographi & pr
Bibliopola. MDCXCXI.

BA R
Bibliog. Veche
148

Șincai privind relațiile lui Bogdan cel Chior cu regele Poloniei, Alexandru Iagel-lonul :

„Anul 1505. Alexandru, craiul Poloniei, zăcea bolnav în târgul Radom, unde l-au cercat solii lui Bogdan III, domnului Moldovei, despre care așa scrie Kromer : Alexandru din Radom, după giumătatea lui iunie, s-au purtat în Cracovia, unde l-au urmat solii lui Bogdan, palatinului Moldovenilor, carii venise atunci la el în Radom. Iară Bogdan poftea și e muiere pe Elisaveta, sora craiului...”.

Dacă cineva n-ar cunoaște dinainte autorul, și-ar închipui că este vorba de un text istoriografic din literatura veche. Petru Maior, în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, este, după stil, un Miron Costin al secolului al XVIII-lea, când vorbește de originea limbii române din latina vulgară :

„Cum că alta au fost limba cea îndreptată sau corectă, și alta ceea ce resuna în gura poporului latinesc, și cum că ceea fu născută din ceasta, și, drept aceea, limba latinească cea proastă, sau a poporului, cu dreptul se zice mamă limbei latinești ceii corecte, însăși natura sau firea corecției destul de chiar [clar] arată...”.

Influența topicii latine în frază este de departe evidentă. Dar Petru Maior, ca și Miron Costin în alte locuri, dispune și de o țesătură perfect naturală și nesilită a frazei :

„Nu putem tăgădui că în limba românească sînt vîrîte cuvinte de ale varvarelor ghinte, anume ale slovenilor, cu carii au petrecut împreună... Însă slovenii de țesătura limbii românești cea din lontru nice cum nu s-au atins, ci aceea au rămas întregă, precum era cînd întîi au venit romanii, strămoșii românilor, în Dacia. Ci și cuvintele care sînt de la sloveni vîrîte în limba românească prea lesne se cunosc și ușor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceea, a le scoate și a face curată limba românească”.

Aci rezidă, după cum se vede, ideea purificării limbii de elementele slavone și de altă proveniență.

Reprezentanții Școlii ardelenne sînt personalități de mare valoare, dar figura cea mai luminoasă a vremii, care, prin pondere și echilibru, poate fi pusă alături de orice luminist european, este Ion Budai Deleanu. Cunoscute tîrziu ca autor al *Țiganiadei*, după ce fusese apreciat mai mult ca filolog, Budai Deleanu a rămas în opinia publică într-adevăr ca scriitorul unei lungi poeme eroicomiche pe tema țiganiilor, care n-a avut totuși darul să trezească o prea mare pasiune la cititorul obișnuit, rămînd prețuit de cercetători și specialiști. Budai Deleanu este însă un mare poet clasic, de comparat pe plan universal, și un mare savant. Cercetările din ultima vreme în legătură cu activitatea sa în cei peste treizeci și doi de ani petrecuți în Polonia, la Liov, îl relevă ca pe un om de știință încă necunoscut îndeajuns. Spiritul enciclopedic al epocii s-a întruchipat în cel mai înalt grad în acest scriitor de talent, neasemuit atunci la noi, dublat de un mare filolog și istoric.

În domeniul lingvisticii, Budai Deleanu se arată superior în concepție față de ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelenne. Cu toate neajunsurile, operele privind gramatica limbii române, mai cu seamă *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* (1812), prelucrată apoi în românește, precum și cele de lexicologie ca dicționarul bilingv *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*, pe lîngă alte multe lucrări neterminate, îl arată pe autor nu numai la curent cu preocupările timpului, dar și capabil să inoveze, să stabilească reguli gramaticale și o terminologie adecvată (în *Temeiurile limbii românești*), să fie preocupat într-un mod mai științific de problema etimologiei sau să încerce, singur între ceilalți, a descoperi ceva din fondul autohton al limbii române,

precedînd aici ca intenție pe B. P. Hasdeu; în unele din încercările sale de explicație în domeniul lexicologiei, a intuit indoeuropeanistica. Desigur, alături de ceilalți ardeleni, a lucrat pentru consolidarea limbii române, legînd-o personal și de fenomene de tradiție arhaică, dar n-a admis decît o purificare rezonabilă. De altfel, în preocupările sale lingvistice și istorice se observă interes și pentru slavistică. Cu preocupările sale gramaticale îl anunță. În fond, pe Ion Heliade Rădulescu, așa cum s-a opinat de specialiști. Lucrările istoriografice, cu o documentare de-a dreptul debordantă, îl ridică, de asemenea, mai sus de contemporanii săi. Ce a rămas din *De originibus populorum Transylvaniae* dovedește acest lucru. Susținînd ideea continuității românilor în Transilvania, Budai Deleanu nu admite părerea că dacii au fost exterminați și din civilizația lor n-a mai rămas nimic, luînd deci poziție personală revelatoare. În scrisul său folosește limba vie, evitînd artificii, ici și colo cu o plăcută aromă a stilului cronicarilor moldoveni, ceea ce arată încă o dată impulsul dat de aceștia literaturii române:

„Ca să scriu de nația și tîmplările țării aceștii, pricina întîia au fost trebuința și a doua folosul patriei mele; căci aflînd răgaz cuviincios, cuviința m-au îndemnat a lucra ceva, ca să nu se zică oarecînd că în zadar am pierdut vreme fără ispravă...”.

Budai Deleanu își începe opera cu ideea cu care începuseră Grigore Ureche și Miron Costin operele lor. Firește, *Țiganiada* și importanța ei sînt azi arhicunoscute. Aici se poate adăuga că, împotriva teoriilor lingvistice ale epocii și chiar personale ale autorului, *Țiganiada* este scrisă în cea mai naturală limbă, cu fondul ei lexical viu, fără nici o încercare de excludere lexicală. Anumite forme arhaice, alături de altele dialectale, dau imaginilor culoare. O lucrare de metodă statistică asupra lexicului ar fi mai elocventă. Imaginile sînt din cele mai nesilnice:

Iar aceștia te apasă în țărînă.

Nici mai mult, te apasă în slobozie ;

Cu rîs amar vaietu-ți îngîmă

Și lanțuri a săruta te îmbie.

Ah ! și cine apoi din asta poate,

Oame ticăloase, a te mai scoate !

Au doar nobleța de acum junie.

Ce n-au învățat altă nemică

Făr-a vîna după libovie.

A căuta la sabie cu frică.

Pe divan a trîndăvi cu lene

Ș-a căsca gurile prin dughene !

Critica socială este făcută aci cu mare finețe. Construcția operei cu treceri de la tablouri grotești la altele pline de gravitate, introducerea criticii deghizate în structura uneori aproape perfectă a versului ridică *Țiganiada* între cele mai bune epopei eroicomiche din literatura universală. Este de remarcat că, pe lîngă modelele citate, Budai Deleanu a cunoscut în timpul șederii la Liov celebrele poeme eroicomiche ale lui Jgnacy Krasicki, *Myszeidos* (1775), *Monachomachia* (1778), *Antimonachomachia* (1780), care au provocat în Polonia o mare fierbere și pe care un Budai Deleanu nu putea să le neglijeze.

Prin complexitate și artă literară, Ion Budai Deleanu este personalitatea cea mai de seamă a literaturii române din epoca luminilor.

Spiritul epocii luminilor s-a exercitat profund în Transilvania. El a avut linii de încrucișare. Un Dimitrie Țichindeal îl găsește în fabulele scriitorului sârbocroat Dositei Obradovici, care s-a înfruptat din ideile și operele luminismului englez, fiind influențat, între alții, de Al. Pope. Acest spirit înnoitor s-a difuzat și în Țările Române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, atât de mult, încît sub influența lui activează și cărturari care erau prin excelență legați de tiparele feudale de literatură, precum Amfilohie Hotiniul, Iacob Putneanul și alții. Ei se îngrijesc nu numai de cartea religioasă, ci și de cartea laică, în mod grăitor de manuale de știință și de școală, matematici, geografie etc., pe care le traduc din limbi străine.

Spiritul luminist se manifestă din plin și în Principate, unde scriitorii sînt pasionați ai științei, alcătuiind tratate. Ienăchiță Văcărescu nu scrie numai poezie, ci întocmește și o gramatică a limbii române cu titlul cunoscut de *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduieilor gramaticii românești*, în care introduce noțiuni de poetică, exemplificate cu creații proprii, dintre care unele de certă valoare. În același spirit nou încearcă și o *Istorie otomanească (Istorie a preaputernicilor împărați otomani)*, arătîndu-se un om de cultură largă, deși opera este departe de ce realizase Dimitrie Cantemir. În același spirit se înscrie activitatea fraților Iordache și Dinicu Golescu, precum și a altora. Ceea ce trebuie subliniat în general aci este însă faptul că, pe cînd în Transilvania luminismul se manifestă în formele cele mai tipice, la scriitorii din Principate el este învăluit într-o undă de sentimentalism de coloratură proprie, rezultat al diverselor încrucișări: sentimentalism propriu-zis, anacreontism. cîntece de lume. Lucrul este evident la Văcărești, la Costache Conachi și la alți scriitori mai mărunți. În aceasta se poate vedea o apropiere mai mare de epoca literară următoare. Este un asalt serios pentru cucerirea „poeziei” și el este așa de larg, că vechiul gen istoriografic se zbate să capete forme poetice, sub pana lui Hristache, Zilot Românul, Beldiman, nimerind mai rar poezia, rămînînd mai des la proza versificată. Acest efort general al poeților și poetaștrilor epocii, de la Văcărești la un Ienache Gane, constituie totuși germeii și primele realizări de merit care bat la poarta poeziei de tonalitate superioară ivită o dată cu generațiile, următoare. Inspirația din poezia populară începe să arate de pe acum ce va fi literatura mai tîrziu.

În acest tablou general sînt necesare cîteva distincții. În primul rînd, dacă protagoniștii Școlii ardelenne găsesc puternice surse de alimentare, pentru spiritul lor, în cultura antică și în limba latină (problemele ridicate de ei îi împingeau spre un asemenea fond), în Principate scriitorii și oamenii de carte își află astfel de surse mai ales în cultura și limba greacă, pe care cei mai mulți o stăpînesc destul de bine. Cartea grecească și limba greacă începuseră să pătrundă puternic încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, iar în epoca fanarioților influența grecească crescuse considerabil. În școală se învăța grecește, pe scenă începuse să se joace teatru grecește, multe cărți occidentale au fost traduse sau prelucrate românește prin intermediul limbii grecești sau erau traduse în limba greacă în țările românești, iar unii scriitori erau tentați să scrie opere în grecește. Ienăchiță Văcărescu folosește pentru gramatica și poetica sa, de exemplu, izvoare grecești tipărite la Veneția, Alecu Văcărescu scrie poezii în limba greacă, Ioan Caragea traduce în grecește piese din Goldoni, iar o serie de romane populare orientale sau occidentale se transpun în această vreme în românește prin intermediul limbii grecești: *S'ndipa. Paris et Vienne (Erotocritul)*, *Pierre de Provence et la belle Maguellaonne (Imberie și Mergarona)* etc. Desigur și scriitorii din Transilvania și cei din Principate iau contact cu scriitorii occidentali și direct prin limbile respecti e, d'n care traduc destul de mult.

Sînt de remarcate în Principate, de asemenea, probabil sub influența poeziei anacreontice, o anumită înclinare spre poezia lirică și o receptare a cîntecelor de lume, nu întodeauna în forme distinse. În acest sens, se aud ecouri ale lui Petrarca, se face o legătură mai strînsă cu atmosfera sentimentală, cu poeți ca Gessner și Parry, iar din mulțimea de creații se înregistrează unele cu adevărată tentă poetică, precum sînt motivele *Într-o grădină*, *Amărită turturea*, descrieri de natură în culori idilice:

Împotrivă zmălțuite,
Dealuri altele se văd
Și-n vălcelile-nflorite
Miei pasc, alerg, se joc, șăd.

(Iancu Văcărescu)

Organizarea sau încercarea de organizare a scenelor teatrale este una din preocupările de frunte manifestate în epoca luminilor în toate țările. Teatrul era un mijloc de luminare publică. În Polonia ia ființă un teatru permanent în 1765, în Boemia i se pun bazele începînd din 1786. În țările românești se încearcă mai întîi alcătuirii dramatice pentru teatrul de păpuși (cu o anumită tradiție locală) de către un Costache Conachi sau Nicolae Dimache, pentru ca mai tîrziu să intre în joc un teatru de oarecare elevație, început în Moldova în 1816, prin reprezentația prelucrării *Mirtii și Hloe*, de Gh. Asachi, jucată de elevii săi, iar în Muntenia prin piesele jucate de elevii lui Gheorghe Lazăr în 1818 și 1819. Au urmat numeroase traduceri, în special din teatrul clasic, pentru lectură sau pentru jucat pe scenă, și anume din Molière, Corneille, Racine, Voltaire, Kotzebue etc., efectuate de Al. Beldiman, Daniil Scavinschi, Vasile Pogor, Iancu Văcărescu, Ioan Barac etc. Există un număr impunător de prelucrări, apar de asemenea piese originale, cum este *Sfatul familiei*, de N. Dimachi. În acest fel se pregătesc încet bazele pentru organizarea unui teatru pe o treaptă superioară, în epoca următoare.

De asemenea, există în epoca luminilor încercări de înființare a presei înainte de apariția în 1829 a periodicelor lui Heliade Rădulescu și Asachi: „Curierul românesc” și „Albina românească”. În 1790 apăruse la Iași scurtă vreme un „Courier de Moldavie”, din îndemnul lui Potemkin, ținînd la curent opinia publică intelectuală în special cu relatări despre revoluția franceză. Interesant este faptul că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în mai multe rînduri (1789, 1793, 1794), s-a încercat în Transilvania scoaterea unei gazete de către societăți literare și științifice locale, din care făceau parte între alții Ioan Molnar Piurariu, Radu Tempea, Vasile Aaron, precum și Ienăchiță Văcărescu. Fără îndoială, condițiile istorice date erau nefavorabile pentru o asemenea întreprindere și așa se explică și faptul că nici proiectele următoare n-au dus la rezultate pozitive, cum este cel de publicare în 1795 a unui periodic cu titlul „Vestiri filosofice și moralicești” sau cel anunțat de Alexe Lazaru în 1814 la sfîrșitul cărții *Întîmplările războiului franțuzilor* și care ar fi trebuit să poarte titlul „Novele”. De asemenea, Zaharia Carcalechi intenționa în 1817 să scoată la Buda o „Gazetă românească”, fără însă să reușească. Această efervescență în legătură cu nevoia periodicelor era în nota timpului. Secolul luminilor accentuase apariția presei în aproape toate țările. În Polonia, după modelul periodicului englez „The Spectator”, apăruse cu regularitate timp de douăzeci de ani (1765—1784) un „Monitor”, în redacția scriitorilor Ig. Krasicki, Fr. Bohomoloc și a altora, fiind apoi urmat de

română (în primul an l-a predat în limba franceză) și în 1818 scoate prima serie de ingineri români. Asachi va reorganiza mai târziu (1820) și Seminarul de la Socola, înființat de Veniamin Costache în 1803, și anume prin aducere de dascăli din Transilvania, cu serioasă pregătire laică, ca Vasile Popp, Vasile Bob Fabian și alții. În școala domnească din Țara Românească, multă vreme limbile de predare au fost străine, între ele, alături de greacă, s-au predat însă latina, franceza, italiana, ceea ce a fost de folos pentru tineretul studios. Predarea în limba română a fost introdusă, cu aprobarea domnitorului Gheorghe Caragea, de Gheorghe Lazăr, care este autorizat să predea „aritmetica, geografia istoricească pe harte” și apoi „geometria teoretică și geodezia practică”. Spiritul laic și științific al noii școli este evident și Lazăr a condus-o din 1818 pînă către sfîrșitul vieții, fiind dusă mai departe de elevii și colaboratorii săi Ion Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca etc. Școala a devenit astfel un factor de serioasă susținere a culturii naționale, avînd noi perspective de dezvoltare.

În fond, germenii unei noi perioade de cultură și literatură se ivesc în perioada precedentă. Din acest punct de vedere, de cele mai multe ori nu există limite precise, de linie dreaptă, între perioade, ci zone de întrepătrundere. Astfel, anul 1780, cînd apare lucrarea lui Micu și Șincai *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, este un punct de sprijin pentru determinarea începutului unei epoci luminate românești, marcînd o schimbare radicală de spirit științific, dar această dată istorică nu este stabilă pentru elementele de cultură și de literatură veche, care se mai prelungesc și după aceea. La fel, sfîrșitul acestei epoci de caracter luminitist atinge cu unele din aspectele sale momentele „Curierului românesc” și „Albinei românești”, care la rîndul lor își au absorbții mai vechi de condensare culturală și literară, pentru crearea bazelor unor viziuni noi și a unei alte vigori științifice și artistice. Este vorba deci și aci de o zonă de întrepătrundere. Anul care poate marca un stîlp de graniță, sau mai exact un punct de reper, este în fond 1829, cînd apar „Curierul românesc” și „Albina românească”, cu rol atît de important în ceea ce va urma, ca dată rotundă fiind acceptat de obicei anul 1830, cînd în „Curierul românesc” apar primele poezii ale lui Vasile Cîrlova.

Literar vorbind, curentul luminitist preia principiile clasicilor și genurile lor de creație. De aceea multe dintre literaturi descoperă sau redescoperă pe clasicii francezi și-i cultivă anacronic în continuare. Pe lîngă speciile clasice se nasc altele noi, cum este pamfletul, care devine din ce în ce mai violent. Se cultivă teatrul și se dezvoltă drama. Istoriografia veche este înlocuită cu opere istorice de documentație modernă. Cine nu se poate ridica la acest nivel rămîne la simple cronici scrise naiv și cu talent (Dionisie Eclesiarhul, Ioan Dobrescu) sau îngăimate (Naum Rîmniceanu).

În general judecînd lucrurile, luminitismul românesc nu-i lipsește nimic din esența curentului în sine, de răspîndire europeană. El reprezintă o treaptă mult mai înaltă de cultură și literatură decît epoca anterioară. Deși clasicismul literar al timpului nu s-a constituit masiv, totuși *Țiganiada* lui Budai Deleanu este de cel mai înalt nivel literar al vremii, iar celelalte realizări formează o atmosferă și o bază literară de luat în seamă. De pe acest fundament epoca următoare va porni la cucerirea altor culmi în știință și creație.

ȘCOALA ARDELEANĂ

Școala ardeleană întruchipează o manifestare tipic luministă. Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior sînt prin excelență oameni de știință, filologi și istorici, mult superiori a ceea ce produsese în general epoca feudală. *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* (1780), cu oricîte scăderi, este totuși înțîia lucrare cu adevărat științifică asupra limbii române, introducînd problema în sine în circuit european. A fost semnalul unui șir întreg de preocupări și de lucrări gramaticale în Transilvania și în Principate. Desigur, încrezători în atotputernicia rațiunii omenești, autorii au încercat să impună reguli construite rațional, de multe ori eronate, ceea ce nu este însă mai puțin, ca metodă, un semn al luminismului. În domeniul istoric, *Hronica românilor* a lui Șincai și *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Maior constituie pragul nou al istoriografiei moderne. Cei trei protagoniști nu sînt lipsiți, în operele lor românești, nici de talent literar. Cuvîntul se ivește adeseori sub condeiul lor în stare virgină, populară, naiv și poetic în același timp:

„Vara umbla prin cîmpuri, prin păduri, unde știa că sînt adunați pruncii a paște vitele, și văzîndu-i îi striga la dînsul, carii cunoscîndu-l, îndată alerga toți acolo, și el îi întreba de cele ce au învățat și de nou îi mai învăța și-i lumina, avînd osebită dulceață de a băilui cu pruncii...” (P. Maior).

Dar figura literară cea mai de seamă a momentului rămîne Ion Budai Deleanu. *Țiganiada* rivalizează cu orice poemă eroicomică din literatura universală, ca structură, artă și concepție generală. Pe deasupra, Ion Budai Deleanu este un mare savant luminist, cu o viziune limpede asupra problemelor de istorie și de limbă românească. El este, de fapt, înțunarea cea mai de seamă a spiritului românesc în epoca luminilor. Ideile și arta lui sînt surprinzătoare prin noutate și prin originalitate.

Alături de cele patru mari figuri pot fi rînduiți, prin calitatea operei lor literare, Vasile Aaron și mai ales Ioan Barac. Traducerile lor, *Mesiada* lui Klopstock sau *Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase*, de Florian, efectuate de Aaron, precum și *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă*, de Gergey Albert, datorită lui Barac, sînt, de fapt, transmutații literare de adevărată expresie poetică. Elena lui Barac este o portretizare făcută cu artă, în ritmul versului popular:

Cînd încetîșor se duce,
Păr în aur îi străluce
Și pe spate și-l undează,

Din soare făcându-și rază,
Căre la călcîie bate,
Netezit în jos pe spate. . .

Lui Barac i se datorează, în fond, difuzarea unor motive sau cărți populare de largă circulație, precum *Tilu Buhoglindă*, *Halima*, *Eurial și Lucreția*, romanul umanistului Enea Silvio Piccolomini cu răspîndire europeană. Cei doi, fiind și oameni de cultură literară solidă, merită să stea lîngă marile figuri ale Școlii ardelenne.

SAMUIL MICU

Samuil Micu a fost un neobosit căutător de drumuri noi, înzestrat cu alese calități cărturărești, pe care le-a pus cu generozitate, la hotarul dintre societatea feudală și cea burgheză, în slujba poporului său. A trăit într-o epocă de pionierat cultural, în care cei cîțiva învățați de prestigiu din Transilvania erau solicitați să satisfacă cerințele intelectualității în lupta pe care o purta împotriva rînduieiilor feudale. Așa se explică diversitatea preocupărilor sale, motiv pentru care N. Iorga îl numește „începător al erudiției românești din Ardeal” și „cel dintîi care a învățat și pentru alții”.

Samuil Micu s-a născut în 1754 la Sad, lîngă Sibiu, în imediata apropiere a Țării Românești. Neamul din care-și trăgea obîrșia nu avea nimic comun cu ilustra ascendență „Movilească” sau „Basarabească” la care se referă el stăruitor în scrierile sale. Familia lui a fost înnobilită abia de Inochentie Micu. Un Oprea Micul „ot Sad”, țaran, bunicul său dinspre tată, cumpăra în 1712 de la doi călători ardeleni o carte tipărită de Antim Ivireanu. Fiul lui Oprea Micul, protopopul Stoia din Sad, este tatăl istoricului nostru, numit din această pricină în mai multe documente Samuil Clain alias Stoia. Membrii familiei Micu, cel puțin o parte dintre ei, sînt acceptați, prin grija lui Inochentie Micu, în rîndul nobililor. Tatăl lui Samuil se pare că nici nu fusese înnobilit, fiindcă în 1745 se iscălea simplu: „protopop Stoia”. În ciuda greutăților de care aveau să se lovească descendenții neamului Micu, unii dintre ei izbutesc să pătrundă în rîndul tagmei funcționărești sau ajung, ca Efreim Clain, să facă pictura la Viena și Buda.

Familia dinspre mamă, cu toate că număra, la rîndul ei, intelectuali, era de condiție mai modestă. Bunicul lui Micu, Maniu Neagoe, chiar dacă deținea funcția de protopop, plătea dare alături de ceilalți locuitori. În documentele vremii găsim amintiți ca membri ai acestei familii pe Ioan Neagoe, dascăl la școlile latinești din Blaj, și pe un „poște meșter”.

Despre copilăria lui Samuil Micu știm foarte puține lucruri și nici acestea nu sînt sigure. Era fiul cel mai mic al protopopului Stoia și nepotul lui Inochentie, fapt hotărîtor pentru cariera lui. Scrisul și cititul le-a învățat, probabil, la casa părintească, unde cartea se bucura de prețuire. Studiile sistematice avea să le înceapă la Blaj. Micu a frecventat aici, după spusele lui Șincai, cursurile inferioare în limba română, la „școala de obște”. Clasele de gramatică și „umanioarele” le-a făcut la școlile latinești, primele cu dascăl latinesc mirean, iar „umanioarele” cu cei dintîi profesori-călugări.

Blajul din vremea cînd era Micu școlar trăia momentele unor eroice începuturi. Școlile care se înfiripaseră în 1754, după ani de stăruințe și sacrificii, grupaseră în jurul lor pe cei dintîi cărturari, care în curînd aveau să le dea o nouă orientare. A învățat cu aceștia limba și literatura latină, a citit cu sîrguință în biblioteca călugărilor și a seminarului vechile opere istorice.

Călugărit de nevoie, îndură regimul sever al mănăstirii. În 1764 era tot la Blaj și „mai tot bolnav am fost—notează el în *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, t. IV —, cît nici la școală nu era să mă mai dea, temîndu-se că voi muri pentru adesele îmbolnăviri. Însă în anul 1766 ne-au trimis la Viena, la școală, unde șase ani cît am fost acolo pînă am isprăvit filozofia și teologia am mîncat carne și nici măcar o dată cît de puțin n-am fost bolnav”.

La Viena audiază filozofia și teologia, la Institutul pazmanian, obținînd rezultate foarte bune. Cu toate că școala în care se găsea era un focar religios, a învățat acolo și fizică, fizică experimentală, mecanică, aritmetică și limba germană. Spirit yiu, Micu trece dincolo de porțile seminarului, se interesează de cursurile de istorie de la Universitate, citește cărțile de circulație ale timpului, traduce încă din anul 1768 din literatura patristică. La Viena i se lărgesc considerabil orizontul cultural, stabilește noi contacte cu vechea cultură românească prin legăturile cu unii descendenți din neamul boierului Bălăceanu, citește *Descrierea Moldovei*. Din prima epocă vieneză datează și preocupările sale istorice, înclinate spre cercetarea originilor poporului român.

Revenit în 1772 la Blaj, inaugurează, alături de colegul său de studii Ștefan Pop, clasa de filozofie a gimnaziului, el fiind profesor de etică și aritmetică. Blajul îl reține prea puțin, deoarece în anul următor însoțește pe episcopul Grigore Maior în capitala imperiului, unde acesta era chemat să discute reducerea sărbătorilor. După aceea Micu se întoarce acasă, consacrîndu-se studiilor de istorie și de limbă, al căror prim rezultat a fost încheierea lucrării istorice *Brevis notitia*. Mergînd din nou la Viena în 1777, rămîne mai mulți ani acolo, lucrînd în cadrul Colegiului Sfînta Barbara și tipăriindu-și, cu litere latine, primele sale lucrări. Din această epocă datează și traducerile din literatura filozofică wolffiană, contactul cu ideile galicane. În martie 1783 se întoarce în Transilvania, consacrîndu-se studiilor, traducerilor, luptelor politice legate de *Supplex*, el fiind unul din redactorii acestuia. După 1791, văzîndu-și năruite speranțele pe care le pusese în acțiunea politică-constituțională, Micu se orientează tot mai mult spre activitatea de luminare a poporului. Călugăr împotriva vrerilor sale, este silit să rămînă în mănăstire. Este împovărat de puzderia de traduceri teologice pe care trebuia să le facă în spiritul orientării antiraționaliste, care devenise tot mai apăsătoare în întreaga monarhie. Face drumuri dese la Sibiu, stabilind legături cu cercurile intelectuale de acolo, din rîndul cărora s-a născut proiectul Societății filozofești, care urma să-i tipărească o parte din scrieri. Dar planurile prind greu viață într-un mediu dominat tot mai mult de reacțiune, și cele mai multe se destramă. După lungi stăruințe este numit în 1804 cenzor al cărților românești la Buda, dar n-are norocul să trăiască decît pînă în 1806, cînd se stinge vegheat de prietenul și colegul său Șincai.

Samuil Micu e cel dintîi istoric român din Transilvania. Prin prodigioasa sa activitate, el s-a impus opiniei științifice din țară și de peste hotare, cîștigînd prețuirea specialiștilor. A fost un istoric în sensul modern al noțiunii, creația sa depășind stadiul cronicăresc al istoriografiei. Activitatea lui se desfășoară în două direcții. Face, în primul rînd, operă de informare a opiniei științifice străine, încercînd să

difuzeze, în lucrări scrise în limba latină, ideologia națională și socială, care milita pentru emanciparea poporului oprimat. În această acțiune se încadrează *Brevis historica notitia originis et progressu nationis Daco-Romanae seu ut quidem barbaro vocabulo appellat valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII. Authore Samuele Klein de Sad* (1778).

O serie de lucrări scrise în limba română se adresează poporului cu intenția de a-l lumina și de a-i cultiva mândria națională. Amintim *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri* (1791), redactată în vremea *Supplex*-ului, cu scopul vădit de a pregăti spiritele în sensul luptelor politice în curs de desfășurare. După câțiva ani, în 1796, alcătuieste *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, o expunere sintetică a materialului istoric cuprins în *Brevis notitia*. Ca participant la frământările politice, întocmește o largă argumentare istorică îndreptată împotriva notelor „critice” ale lui I. C. Eder, făcute pe marginea *Supplex*-ului.

Ultima mare lucrare istorică, *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, concepută pe un plan vast, îmbrățișează — în patru tomuri — viața societății de pe actualul teritoriu al României. În primul volum tratează formarea limbii și a poporului român, ducând expunerea istoriei Transilvaniei pînă în epoca sa. În al doilea, intitulat *Istoria Țării Românești*, merge cu expunerea faptelor pînă la anul 1724, iar în al treilea, *Istoria domnilor Țării Moldovei*, se oprește la 1795. Tomul ultim, *Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal*, este o prezentare a vieții bisericii românești începînd din secolul al IV-lea, dar și o pagină de istorie contemporană, în care elementul memorialistic precumpănește.

În vasta sa operă istorică, Micu — plecînd de la cronicari și de la Dimitrie Cantemir, dar, evident, și de la cultura umanistă și de la istoriografia secolului al XVIII-lea — a încercat să deslușească originea poporului român și a limbii sale. Meritorie este încercarea de a trata istoria poporului român de pe întregul teritoriu al țării: „Era — după cum observa N. Iorga —, fără îndoială, cel mai frumos plan istoric ce fusese conceput de vreun român pînă atunci”. Micu se încadrează organic în cultura românească prin ideile romanității și continuității. Afirmă și el, asemenea lui Cantemir, originea pur latină, prin nimicirea elementului dac de către cuceritorii romani. Procesul de etnogeneză prezentat cuprinde evidente exagerări pe linia purismului, dar și idei sănătoase, cum este continuitatea, idei fundamentate științific în zilele noastre de istoriografia marxistă. Gîndirea lui nu se reduce însă la susținerea „latinității” și „continuității”, ci, în noile condiții de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, fructifică ideile preluate de la cronicari și de la Cantemir, deoarece ele sprijineau lupta pentru egală îndreptățire a poporului român din Transilvania cu celelalte națiuni. Micu merge și mai departe: făcînd o aspră critică feudalismului, condamnă iobăgia de pe pozițiile luminismului, militează pentru ridicarea țăranimii prin mijloacele culturii. Asemeni luministilor, este generos, vrea să asigure fericirea poporului însuși. El n-are încredere în răsculații lui Horia, respingînd revoluția ca mijloc de rezolvare a problemelor sociale. Dimpotrivă, și pentru el, reformele pornite din inițiativa „monarhului luminat” erau chemate să îndrepte nenorocitele stări existente.

Preocupat deopotrivă de istoria poporului român în întregul lui, face o aspră critică a stărilor politice și sociale din Țara Românească și Moldova. El deplînge starea de dependență față de turci a celor două țări și separatismul politic care le-a micșorat capacitatea de apărare, favorizînd amestecul turcilor:

„Mai bine ar fi fost să nu să fi despărțit în două domnii, ci și Țara Românească și Moldova supt un stăpînitoriu să fi fost. că așa puterea le-ar fi fost mai tare și nici turcii, nici alte neamuri nu i-ar fi biruit, dar despărțiți să strica unii pre alții, muntenii să scula asupra moldovenilor, moldovenii asupra muntenilor. Încă și pe turci chema unii asupra altora, pînă ce s-au pus cu totul supt jugu turcilor”.

Micu critică cu asprime și întocmirile bisericești și mai cu seamă mănăstirile:

„Veniturile mănăstirilor le mănîncă arhimandriții, carii nici învățătură și nici rîvnă nu au. Mai bine ar fi din veniturile arhimandricești dintru unele încai a face școale în care și științele filosoficești și teologhicești să se învețe, cărți în limba românească să să facă”.

Concluzia lui Micu e necruțătoare:

„Iară acum aceste venituri, cu care fericirea țării și a norodului s-ar putea agonisi, le mănîncă niște mojici și niște proști, carii nici nu cunosc, nici nu pot, dar nici nu vreau să lucreze ceva pentru fericirea neamului. Ba încă de aud că cineva este putincios și învățat a face ce le sînt pentru binele de obște îl pustiesc și umblă să-l strice, temîndu-se ca nu să deschiză ochii norodului și să scoată pe trîntori din coșniță” (*Scurtă cunoștință a istoriei românilor*).

Dacă aspectele întunecate din trecutul țărilor române nu au scăpat criticilor lui, nu e mai puțin adevărat că faptele de seamă din vremea lui Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul s-au învrednicit de calde aprecieri.

Lucrările de istorie ale lui Micu prezintă un deosebit interes și prin orientarea lor metodologică. Înzestrat cu darul povestirii, cu un deosebit simț istoric, el a știut să ridice scrisul istoric pe o treaptă superioară cronicii. Punînd la contribuție izvoare narative de proveniență umanistă, cronici românești, documente din arhive, izvoare arheologice și amintirile personale, a reușit să închege un text mai colorat și să se afirme în primul rînd ca istoric. Micu este preocupat de autenticitatea izvorului pus la contribuție, de exactitate. Tendința de a depăși expunerea analitică este evidentă. Din nefericire încercarea nu e întotdeauna încununată de succes, cu toate că unele capitole de sinteză, îndeosebi din *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, reprezintă un real progres față de istoriografia medievală. Micu dă o expunere pe „cărți” și paragrafe, luîndu-și ca model *Hronicul* lui Cantemir, de care se apropie mult *Istoria, lucrurile și întîmplările românilor*.

Comparînd literatura istorică a lui Micu cu operele luministe, constatăm apăsări, dar și deosebiri, explicabile prin stadiul în care se găsea atunci istoriografia română. Este preocupat de societate, de problemele politice contemporane, face ici-colo considerații despre decăderea culturii și a neamului românesc, trăsături caracteristice și pentru alți scriitori luminiști.

„O durere! Slugă și rob, prost și neînvățat, sărac și lipsit și dintru această socoteală să-și deschiză ochii minții și măcar puțintel ca printru-o crepătură să zărească statul său. Și, privind la cei de demult ai neamului sau părinți, să nu facă de ocară mărirea acelora, care era oameni învățați, oameni vitezi, oamenii carii sus căuta, nu să lăsa proști robi”.

Există în opera lui Micu elemente care indică tradiția umanistă manifestată prin înclinarea spre o amplă erudiție, ceea ce vădește genul de istorie savantă, și nu luministă. Totuși, elementele noi — ca preocuparea pentru problemele epocii, îndemnul la luminarea maselor, critica instituțiilor feudale, concepția laică precumpănitoare și mai ales caracterul militant al operei sale — îl fac să fie mai aproape de viitor.

Ca ideologie, scrierile sale poartă amprenta filozofiei luminilor, în timp ce forma este încă parțial tributară literaturii istorice medievale.

Alături de activitatea istorică, Micu s-a remarcat ca un filolog de valoare, renumele său trecînd de granițele Transilvaniei. Opera sa pe acest tărîm trebuie socotită atît din punctul de vedere al ideilor despre limbă și ortografie, folosite ca arme de luptă, cît și din acela al influenței pe care au avut-o principiile sale în dezvoltarea limbii literare.

Pentru a argumenta originea latină a limbii române, Micu elaborează un sistem ortografic etimologist latinizant. El este primul învățat român care tipărește o carte cu litere latine (*Carte de rogacioni*, Viena, 1779), importantă și pentru faptul că se publică aici întîia expunere succintă a sistemului ortografic etimologist, reluat după un an în *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* și în introducerea la *Acatistul* (Sibiu, 1801). Folosind literele latine în scrierea limbii române, Micu a încercat să dezrădăcineze părerea unor învățați străini după care limba noastră nu putea fi scrisă decît cu litere chirilice. Gramatica lui Micu este cea dintîi gramatică tipărită a limbii române, tipărire efectuată la cerea elevilor de la Colegiul Sfînta Barbara. Cartea se adresează însă și celor care fac comerț sau vor face comerț cu țările locuite de români, o dovadă mai mult despre interesul protagoniștilor Școlii ardeleni pentru dezvoltarea noilor relații economice pe actualul teritoriu al țării. Ea are patru părți: „Ortografia”, „Etimologia”, „Sintaxa”, „Formarea cuvintelor” și un mic vocabular român-latin, alături de cîteva dialoguri. Strădaniile lui Micu sînt orientate spre dovedirea provenienței cuvintelor românești direct din latina clasică. Cu acest prilej, Micu a descoperit principalele legi de evoluție fonetică ale limbii române. Regulele pe care le stabilește urmăreau să justifice sistemul ortografic etimologic. Scriînd însă etimologic, el n-a înțeles să schimbe și pronunțarea limbii române, ci numai să dovedească, prin forma scrisă, originea latină a cuvintelor, structura gramaticală latină a limbii noastre. Dar alături de multe constatări judicioase, Micu încearcă să demonstreze perpetuarea tuturor categoriilor gramaticale din latina clasică în limba română, inclusiv a unui ablativ.

Gramatica lui Micu are meritul de a fi pus în lumină pentru opinia științifică străină caracterul latin al limbii poporului său. Fr. Diez, cînd stabilește locul limbii române în familia celorlalte limbi romanice, pornește de la *Elementa* lui Micu. Tot-

2.120563

Dăruita
de Prof. I. Blănuș, 1993

ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.

COMPOSITA

AB

SAMUELE KLEIN DE SZAD,

ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI
RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSIS
AD S. BARBARAM EPHEMERIO:

LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNORUM
ORDINEM REDACTA

A

GEORGIO GABRIELE SINKAI,

EJUSDEM ORDINIS, AA. LL. PHIL.
ET SS. TH. D.

VINDOBONÆ,

TIP. JOSEPHI NOB. DE KURZBÖCK.

M. DCC. LXXX.

120

SAMUIL MICU,
Elementa linguae dacoromanae sive valachicae, Viena, 1780 (foaie de titlu)

odată, gramatica s-a bucurat la noi în țară de o influență mare, așa încît toate manualele de gramatică de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și unele din secolul al XIX-lea au plecat de la ea, dezvoltînd exagerările latiniste.

Micu și-a înscris numele și în istoria lexicografiei noastre. El este cel dintîi lexicograf, deoarece *Lexiconul de la Buda* (1825) a fost inițiat de Micu și este în mare măsură opera lui.

„Să scriu această carte — notează el în 9 aprilie 1805 — m-a îndemnat dragostea pentru cultura și știința neamului meu, Am scris-o pentru a face cinste întregului neam, ca să aibe și el un dicționar de care nici o nație nu elipsită, decît a noastră și cea țigănească. Ce am putut am făcut, mai mult nu pot face”.

Adresîndu-se însă poporului, avea nevoie de o limbă pe înțelesul lui. De aceea n-a aplicat teoria lui latinizantă decît în cele două lucrări tipărite și într-o copie a *Letopiseșului* lui N. Costin, în care grafia latină alternează cu cea chirilică. Tot în același an în care încerca aplicarea ideilor sale etimologizante, pătruns de ideile luministe, face cîteva observații pline de interes despre limba literară :

„Fiindcă pentru aceea vorbim ca alții să ne înțeleagă, nu să cade să amestecăm cuvinte străine în vorba românească, adecă nemțește sau ungurește, sau grecește sau turcește sau dintr-alte limbi și mai ales cînd vorbim cu cei mai proști”.

Același efort spre claritate se observă în *Propovedaniile* din 1784, care, după propriile lui cuvinte, trebuiau scrise fără „măiestrie ritoricească”, pentru a fi înțelese de popor. Considerații de stil asemănătoare îl călăuzesc pe Micu și în opera de traducere a *Bibliei*, cînd afirmă „că toată... de unul cu asemenea stil și așezare a graiului să să talmăcească”.

Deși activitatea lui Micu s-a concentrat în jurul cercetărilor de istorie și filologie, nu este mai puțin adevărat că a lăsat în urma lui pagini care și astăzi pot stîrni interes din punctul de vedere al limbii literare. Din păcate, unele opere, ca traducerea fabulelor lui Esop și o talmăcire din Marmontel (*Belizarie*), nu au ajuns pînă la noi. Au rămas însă numeroase pagini care pot să dea o idee despre posibilitățile scriitoricești pe care, fără îndoială, le avea.

Istoricii literari au relevat, cu exemple, traducerile sale izbutite, strădania de a unifica stilul și de a îmbrăca graiul în expresii tipic românești, grija unei continue rotunjiri a frazei, atenția specială pentru topică și exprimare. Manuscrisele sale poartă urmele acestor eforturi îndelungate. O pagină din Micu ne indică un autor preocupat de valoarea cuvîntului scris. Confirmarea acestei năzuințe o avem și în faptul că aceeași operă are două sau trei variante.

Traducerile sale mărturisesc și un remarcabil talent de povestitor. Atît traducerile, cît și predicile cuprind adeseori povestiri cu caracter profan, înveșmîntate într-o formă literară. O dată se oprește, în *Propovedanii*, la moartea lui Brîncoveanu, altelei intercalează în cuprinsul *Predicilor* un fragment din *Varlaam și Ioasaf* sau o altă povestire pe care o citise cîndva :

„Că era un împărat carele n-avea fecior și foarte să supăra pentru aceasta. Într-aceia au născut fiu, dar nește doftori învățați au zis că de va vedea pruncul lumină în doisprezece ani de tot va orbi. Pentru acela pînă cînd au fost de doisprezece ani în casă întunecată l-au crescut tatăl său, cît nimic nu au văzut, apoi l-au scos la lumină și au poruncit să-i arate aur, argint, haine frumoase, cai, boi, ostași și podoabe împărătești și toate alte lucruri a căroră nume toate întrebîndu-le pruncul, cînd au vrut să știe numele muierilor, boiariul care-i arăta lucrurile din glumă au zis că le chiamă draci, care înșală pre oameni. După ce toate lucrurile

le-au văzut, au mers la împăratul, carele l-au întrebat din toate lucrurile câte le-au văzut care i-au plăcut. El au răspuns : nimic nu mi-au mai plăcut decât dracii, carii înșală pre oameni, că din câte lucruri am văzut astăzi cu a nici unuia dragoste nu s-au aprins inima mea cum s-au muiat și s-au aprins cu dragostea acelora. Deci mirându-se împăratul de cuvântul acela al pruncului au judecat dintru acesta cât de tiran năsilnic lucru este iubirea muierilor”.

Dar poate cele mai izbutite pagini de proză pe care le-a scris Micu sînt cuprinse în traducerea *Istoriei adevărate* a lui Lucian din Samosata, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii grecești din secolul al II-lea e.n. Tradusă din grecește, cu ajutorul textului latin, versiunii lui Samuil Micu nu i se pot aduce obiecțiuni sub raportul exactității. Dimpotrivă, se vede că, în ciuda reduselor posibilități de expresie pe care le avea limba noastră atunci, el a izbutit să învingă o parte din lipsurile ei privind mai ales terminologia. A recurs adeseori la resursele limbii populare, fapt ce a dat stilului său vioiciune și prospețime. Cîteva fragmente alese din traducere vor evidenția mai bine frumusețea limbii lui Micu :

„Purcezînd odinioară cu corabia de la stîlpii lui Iralion și ajutîndu-ne vîntul, am venit în marea cea despre apus. Iar pricina nemerniciei mele a fost sîrguință deșartă și pofta lucrurilor nouă și pentru că voiam a ști unde-i sfîrșitul mării și ce oameni lăcuiesc pre lîngă ea. Drept aceea, pentru aceasta bucate multe cîte să-mi fie de ajuns am luat și cincizeci de soți mie asemenea, carii toți un gînd cu mine aveau, fără de acestea arme și multe am luat și cu mare plată am tomnit un cîrmuitor foarte bun și am întărit corabia ca să poată suferi valurile cele silnice ale mării. Deci o zi și o noapte avînd vînt bun, nu am mers foarte iute, că încă se vedea puțintel pămîntul. Iar a doua zi, cînd a răsărit soarele, a început vînt mare și valurile au crescut și ceata s-a slobozit și nici vetrila nu am putut strînge. Deci lăsîndu-se vîntul, ne-a purtat vîforul optzeci fără una zile, iar în ziua a optzecea strălucind soarele am văzut nu departe un hîns sau ostrov, înalt și cu pădure, împrejurul căruia nu erau valuri grele, că cea mai mare parte a vîforului se așezase” (*A lui Lucian Samosateanul a Istoriei ceii adevărate*).

Cărturarul român a realizat și alte descrieri sugestive, care reliefează talentul său de scriitor.

Traducerea lui Micu este semnificativă și pentru gustul epocii, care se orienta spre literatura de călătorii, spre deslușirea unor părți necunoscute din lume. Faptul că s-a oprit la lucrarea unui scriitor cunoscut prin verva lui satirică pune în lumină o latură mai puțin cunoscută a operei sale. În lumina aprecierilor lui Engels despre Lucian din Samosata, considerat Voltaire al antichității clasice, traducerea lui Micu capătă o semnificație deosebită.

Vorbînd despre traducerile lui Micu, nu putem ignora *Biblia*, unul din cele mai însemnate monumente ale scrisului românesc de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Majoritatea istoricilor literari recunosc că „publicarea *Bibliei* este o operație deosebită”. Comparînd tălmăcirea lui Micu cu traducerea *Bibliei* de la București, ne dăm seama de măiestria cu care a știut să transpună unele părți din *Scriptură* în limba noastră. Cunoșcînd bine limba greacă, a tradus *Vechiul Testament* după *Septuaginta* și a confruntat îndeaproape textul cu *Vulgata*, dar și cu alte versiuni românești. O analiză comparativă a primului capitol din *Ecleziast* este, credem, concludentă. În timp ce *Biblia* de la București zice : „Neam merge și neam vine și pămîntul în veac stă”, Micu redă aceeași idee astfel : „Neam trece și neam vine și pămîntul în veac stă”, modalitate sugerată, poate, de traducerea lui P. P. Aaron : „Neamul

trece și neamul vine, iară pământul în veci stă". Avea, așadar, și aici a face cu o continuitate în literatura noastră, împrejurare care nu ne îngăduie să-l rupem din cadrul vechii noastre culturi. Iată și un fragment din *Cântarea cântărilor*, care ilustrează mai bine aptitudinile sale poetice : „Pînă ce va înceta zioa și vor pleca umbrele, întoarce-te, frățiorul meu, și te aseamănă căpriorului, sau puiului de cerb în munții văilor". Sau : „Frățiorul meu s-a pogorît în grădina sa la năstrăpile mirosului, să pască în grădini și să culeagă crini". Exemplele citate dovedesc o adîncă cunoaștere a limbii, învățată în mijlocul poporului și mlădiată de lecturile tipăriturilor bucureștene și rîmnice, de scrisul cronicarilor, al căror cititor asiduu a fost. De altminteri, Micu a încercat să dea în *Scurtă cunoștință* un capitol de istorie literară : „Scriitorii cei din români". Capitolul ilustrează întinsele lui cunoștințe literare și dovedește o caldă simpatie pentru opera înaintașilor, al căror continuator se considera.

Dar în activitatea literară a lui Micu, în accepțiunea de atunci a noțiunii de literatură, se încadrează și scrierile lui istorice.

Crescut la școala cronicarilor, Micu a scris o istorie care, după cum observa Iorga, aduce un element „de poezie care lipsește celorlalți [istorici ardeleni]". Prin această trăsătură, scrierile sale istorice întrunesc pe alocuri calități literare, mai cu seamă atunci cînd lasă amintirile să curgă în voie. Evocă cu talent atmosfera școlilor din Blaj, oameni și locuri, evenimentele politice și stările sociale pe care le-a trăit. Din cîteva trăsături creionează un personaj, evidențiind ceea ce are el mai caracteristic. Pe Inochentie Micu îl evocă într-unul din cele mai frumoase portrete :

„Cu un cuvînt, adevărat episcop și bun părinte, carele moșia și viața și-a pus pentru norodul său și surgunire lungă au răbdat, pre carele l-au plîns tot neamul și astăzi îl plînge, iar mai virtos l-au plîns și-l plînge mănăstirea Blajului, că pre el l-au avut întemeietorii și bun părinte, și-l plîng foarte și eu, cel ce scriu acestea".

Se mai cuvine remarcat faptul că opera lui Micu pledează împotriva prejudecății așa-zisei ostilități a protagoniștilor Școlii ardelenene față de patrimoniul popular. În opera lui se află un bogat și interesant material folcloric, dovedind interes pentru manifestările poporului. Micu, îndreptîndu-și atenția spre dovedirea originii romane, a recurs și la obiceiurile poporului nostru, încercînd un paralelism de multe ori forțat. Valoarea notelor lui Micu despre viața populară constă în faptul că ele au deschis noi perspective în viața culturală transilvăneană, atrăgînd atenția urmașilor asupra importanței și semnificației obiceiurilor poporului, îndemnînd la culegerea lor.

Prodigioasa lui activitate a izvorît din dorința, mărturisită în atîtea rînduri, de a lumina poporul, de a-l ridica prin mijloacele culturii la o treaptă de civilizație mai înaltă, care să-l facă apt pentru participarea la viața politică.

Luministul Samuil Micu a contribuit, pe linia raționalismului wolffian, la laicizarea concepției despre lume, înzestrînd cultura noastră cu traduceri filozofice. Străduindu-se să exprime gîndirea înaltă, „mai ales și mai pe înțeles și cu cuvinte mai bune", el a adus o contribuție însemnată la crearea terminologiei filozofice. Traducerile și prelucrările sale publicate sub titlul *Logica* (1799) și *Legile firei sau Filosofia cea lucrătoare* (1800) apar la capătul unor încercări remarcabile, după ce redactase din fiecare mai multe versiuni. Dar poate nimic nu caracterizează mai bine poziția lui Micu ca intențiile educative caracteristice luminismului ce se desprind din *Propovedanii*.

Micu rămîne în cultura noastră ca cel dintîi istoric și filolog, cercetătorul de o viață al originilor poporului român, omul care a legat opera culturală căreia i s-a devotat trup și suflet de vechea noastră literatură. Începînd mai ales cu el, cultura

românească tinde, pe urmele Costineștilor și ale lui Dimitrie Cantemir, să devină a acelora care locuiau pe ambele versante ale Carpaților.

Conștient de unitatea culturală a poporului român, Micu scrie într-un capitol al *Scurtei cunoștințe* despre literatura română în întregul ei, nesocotind vremelnicul separatism politic. Dar opera lui, începută încă în primii ani de studii la Viena, a îmbrățișat un câmp mult mai vast de preocupări. S-a îndeletnicit, cum am văzut, pe lângă istorie și filologie, cu traducerea și prelucrarea unor lucrări wolffiene, care au contribuit la răspândirea ideilor dreptului natural în cultura noastră. De numele lui sînt legate și nenumărate traduceri și prelucrări din literatura istorică bisericească, din scrierile juridice ale timpului, din Marmontel și din literatura patristică. A fost și un om al școlii, pe care a înzestrat-o cu manuale traduse, a participat la frământările constituționale legate de *Supplex*, fiind un reprezentant remarcabil al luminismului românesc din secolul al XVIII-lea.

BIBLIOGRAFIE

Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin, Viena, 1779: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae composita ab Samuele Klein de Szad. . . Locupletata vero, et in hunc ordinem redacta a Giorgio Gabriele Sincai. . .* Vindobonae, 1780 ; *Disertatio canonica de Matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae ab Samuele Klein de Szad. . .* Vindobonae, 1781 ; *Disertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae conscripta ab Samuele Klein de Szad. . .* Viennae, 1782 ; *Propoveđanie sau învățătura la îngropăciunea oamenilor morți. Acum de preotul Samoilă Clain de Sad făcute. . .* B aj, 1784 ; *Biblia adecă dumnezeiasca scriptură a legii vechi și a ceii noao toate. . .* Blaj, 1795 ; *Theologia moralicească. . .* vol. I—II, Blaj, 1796 ; *Loghica adecă partea cea cuvîntătoare a filozofiei*, Buda, 1799 ; *Legile firei, Itica și politica sau Filosofia cea lucrătoare*, Partea întâia și Partea a doua, Sibiu, 1800; *Aca-thist sau carte cu multe rugatsuni pentru evlavia fiesteqvarui crestin. Acum într-acest chip ashezata de la părintele Samuil Klain de la Szad*, Sibiu, 1801 ; *Istoria, lucrurile și întîmplările românilor pre scurt. Așezată și din mulți vechi și noi scriitori culeasă și scrisă de părintele Samuil Clain, de Sad . . .* Buda, 1806. *Supliment la calendarul de la Buda pe anul 1806* ; *Historia daco-romanorum sive valachorum (=Brevis historica notitia . . .)*, publicată fragmentar de A. T. Laurian, în *Instrucțiunea publică*, 1861, p. 67—118; *A lui Lucian Samosateanul a Istoriei ceii adevărate*, trad. de Samuil Micu, text publicat după manuscrisul de la Oradea și precedat de o notiță introductivă de N. Lascu, în „Cultura creștină”, XXII, 1942, nr. 1—6 ; *Samuelis Klein Dictionarium valachico-latinum*, Gáldi Laszlo, Budapesta, 1944 ; *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, introducerea și îngrijirea ediției de C. Cîmpeanu, București, 1963.

I. M. Moldovan, *Documente pentru bibliografia lui S. Klain*, în „Arhiv pentru filologie și istorie”, nr. XXXV din 25 mai 1870, nr. XXXVI din 5 iulie 1870, nr. XXXVII din 20 august 1870 ; I. Bianu, *Viața și activitatea lui Maniu Samuel Micul, alias Clain de Sad*, București, 1876 ; I. Radu, *Doi luceferi rătăcitori* ; G. Șincai și Samuil Micu Klein, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. lit., seria a III-a, t. II, mem. 3, 1924 ; Z. Pțelișanu, *Contribuții la biografia lui Samuil Micu Klein*, în „Libertatea”, II, 1934 ; Z. Pțelișanu, *Un vechi proces literar. Relațiile lui I. Bob și S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior*, în „Mem. Secț. ist.”, Acad. Rom., seria a III-a, t. XVI, 1935 ; I. Mușlea, *Samuil Micu Klein și folclorul*, în „Revista de folclor”, I, 1956, nr. 1—2 ; I. Lungu, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samuil Micu, în Din istoria filozofiei în România*, București, 1957 ; N. Mladin, I. Vlad și Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain teologul*, Sibiu, 1957 ; D. Panaitescu-Perpessicius, *Samuil Micu, în Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957 ; D. Macrea, *Samuil Micu, în Lingviști și filologi români*, București, 1959 ; Pompiliu Teodor, *Despre istoria românilor cu întrebări și răspunsuri a lui Samuil Micu Clain*.

în „Studii”, XIII, 1960, nr. 2 ; I. Verbină, *Paternitatea unui text atribuit lui Samuil Micu Clain*, în „Steaua”, XI, 1960, nr. 3 ; C. Cîmpeanu, *Considerații bibliografice asupra operelor lui Samuil Clain privitoare la istoria românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IV, 1961 ; Domokos Samuel, *Istmeretlen adatok S. Micu-Klein, Gh. Sincai és P. Maior működéséről a budai egyetem nyomdájában*, în „Filologiai Közlelés”, Budapesta, 1963 ; A. Marino, *Iluministii români și problema „cultivării” limbii*, în „Limba română”, XIII, 1964, nr. 5 și 6.

GHEORGHE ȘINCAI

Prin originea sa, Gheorghe Șincai făcea parte din mica nobilime ardeleană a timpului, pătură socială caracterizată prin condiții de viață destul de apropiate cu ale țărănimii libere. Ascendenții săi pe linie paternă aparțineau unei familii de boieri, localitatea lor de baștină fiind comuna Șinca din actualul județ Brașov. Istoricul credea la un moment dat că familia sa ar fi din Moldova : „familia mea încă este moldoveană și numele cel adevărat îmi este Perș de Șinca” (*Cronica*, manuscrisul de la Cluj, anul 1566). În amintita localitate din Țara Oltului, ai săi deținuseră, după cum ne spune Șincai însuși, o proprietate agrară destul de întinsă. Pe acest domeniu avea să fie întemeiat al doilea sat, Șinca Nouă, „după cum am dovedit pe larg în fața celor două stări și ordine [dieta] ale Transilvaniei în 1792”, precizează Șincai (*Elegia*, nota 1). Amîndouă satele, atît Șinca Veche, cît și cea Nouă, împreună cu moșiile lor, au fost înscrise în cel de-al doilea regiment românesc de graniță. Aceasta se petrecea pe cînd Șincai era copil. El însă se născuse în Cîmpia Transilvaniei, iar familia sa părăsise Șinca încă mai dinainte.

Ai săi erau, de cîteva generații încoace, oameni umblați, ridicăți în viața publică a Principatului. Ștefan, fratele bunicului dinspre tată, fusese „deregătoriu de cămara crăiască” (*Cronica*, III, 451), „raționist” la Turnu-Roșu, și murise la 1705, în timpul răscoalei lui Francisc Rakoczi al II-lea (*Cronica*, III, 341). Bunicul Andrei avea conștiința și ținuta unui aristocrat. Dăduse pe fiul său Ioan, tatăl istoricului, ca poslușnic la curtea episcopului Patachi, pe lîngă care, de altfel, Șincai ne spune că moșul său avea trecere și influență. Cu toate acestea, bătrînul Andrei și-a adus fiul acasă „numai pentru aceea... pentru că l-au aflat odinioară măturînd polata vlădicească” (*Cronica*, III, 413). Tatăl lui Șincai avea să fie de asemenea om umblat, cu oarecare înțelegere a treburilor politice, de vreme ce istoricul cunoștea unele lucruri din povestirile lui.

Din cîteva informații lăsate de fiul său ne putem da seama că își vedea cu multă pricepere de afaceri. Avea în comuna Samșud — azi Șincai — „o parte de moșie nobiliară, nu moștenită, ci lăsată zălog” (*Elegia*, nota 3). Întemeie o familie numeroasă, din care s-a distins, pe lîngă viitorul istoric, și fiul cel mai mare, Ioan, căpitan în al doilea regiment românesc de graniță, semnatar al cunoscutei petiții din 1790 adresate de ofițerii români din Transilvania împăratului Leopold al II-lea. Ceilalți copii ai lui Ioan Șincai au fost Pantelimon, Andrei, Grigore și, probabil, două fete, dintre care una căsătorită cu un oarecare Teodor Graur din Rîci. Ioan Șincai a murit înainte de 1790, cînd nici soția sa nu mai era în viață.

Familia mamei avea o stare socială apropiată. Istoricul ne relatează pe scurt viața bunicului său, fost căpitan de oaste :

„Moșul meu despre mamă. Anna. Ghereg Nicolae, precum povestea el... au trecut de la curuți la Iobonți, și au fost într-aceștia căpitan pînă la pacea de la Sătmariu, cînd s-a lăsat de oaste și întorcîndu-se acasă la Rîci s-au căsătorit cu Ruxanda Terec din Săcel, care sate sînt în cîmpia din comitatul Turzeu” (*Cronica*, III, 349). Fratele mamei, Mihail Grecul (Ghereg), a fost administrator de moșii, prefect al baronului Wolfgang Banfi.

Rîci, Samșud sînt sate apropiate, din Cîmpia Transilvaniei. Cel dintîi era satul mamei lui Șincai. În cel de-al doilea era moșia nobilului Veer, pe care o administra Ioan Șincai. Aici avea să se stabilească familia : „în Samșud sînt îngropați și tata-meu Ioan și mamă-mea Ana și fratele meu Pantelimon” (*Cronica*, II, 87). Gh. Șincai s-a născut, după cum spune el în nota 1 a *Elegiei*. „la 28 februarie [stil vechi] 1754”. Și-a petrecut copilăria în aceste locuri. La învățătură a mers sub „supravegherea și grija părintească” a tatălui său. A fost trimis mai întîi în satul apropiat Dabed, „locuit de unitarieni curați”. pentru a deprinde limba maghiară. N-a stat prea mult aici, pentru că, spune el, „nu-mi plăcea locul”; școala primară o continuă la Samșud, unde era probabil o școală românească. Pe urmă trece la Tîrgu-Mureș, la Colegiul reformat. „Aici — spune el — am început a studia mai temeinic, nu fără un remarcabil progres, primele elemente ale limbii latine și ungurești” (*Elegia*, nota 4). În mediul cărturăresc de frumoasă tradiție al colegiului și al orașului, Șincai începe să se formeze ca intelectual. Referirile din *Elegie* rețin tocmai acest aspect și ne oferă date despre viața culturală a orașului.

După doi ani petrecuți la Tîrgu-Mureș, trece la Cluj, la seminarul iezuit, unde se înscrie din îndemnul fratelui său mai mare și probabil cu sprijinul unchiului său Mihail Grecul, la care își petrecea vacanțele. Tînărul elev avea o mare ambiție la învățătură. O spune singur în nota 5 a *Elegiei* :

„... M-am străduit din toate puterile ca timp de patru ani cît m-am bucurat de privilegiul de elev, în școala de gramatică și clasa de poetică, nimeni din mulții mei concurenți să nu mă întrecă”.

În anii petrecuți la Cluj a început să se dezvolte pasiunea sa pentru istorie, desigur sub influența cunoscutului arheolog și istoric Fridvalschi, pe care îl va pomeni întotdeauna cu admirație.

În 1772 Șincai trece la Gimnaziul piariștilor din Bistrița, „pentru studiul limbii germane, din voința părinților”, spune el. Se pare, de asemenea, că de iezuiți îl va fi îndepărtat și un incident oarecare. La piariști a absolvit și clasa de retorică, iar imediat după aceasta a și fost chemat la Blaj, unde funcționează, în ciuda vîrstei sale tinere, un an ca profesor. În acea vreme, gimnaziul din Blaj, școala latinească, cum se mai numea, înființat în 1754, ajunsese într-un stadiu de dezvoltare care îl făcea echivalent cu celelalte licee din imperiu. Avea, ca și ele, cinci clase împărțite în două cicluri. În 1772 se întorseseră de la Viena, de la Colegiul pazmanian, Samuil Micu și Ștefan Pop. La Blaj ei au fost numiți profesori la gimnaziu. Micu predă matematica și etica, iar Pop logica și metafizica, la ultimele două clase nou înființate predînd retorică și poetică. La aceleași clase a ajuns profesor Șincai.

În anul 1774, la recomandarea și cu sprijinul episcopului din Blaj de atunci, Grigore Maior, tînărul Șincai a fost trimis împreună cu alți colegi, Ioachim Pop și Petru Maior, la Colegiul De propaganda fide din Roma.

Anii petrecuți de tînărul ardelean în capitala catolicismului au fost consacrați unor studii susținute. El se pregătește în filozofie (doi ani) și teologie (trei ani), obținînd o diplomă care-i conferea titlul de doctor în ambele facultăți. Aprecierile do-

bîndite la acest colegiu au fost din cele mai măgulitoare și i-au atras, între altele, protecția lui Ștefan Borgia, secretarul colegiului, care-i îndrumă și sprijini studiile, introducîndu-l în același timp în societatea unor învățați ai vremii.

La Roma el s-a dovedit puțin receptiv la viața culturală și artistică a orașului din acel timp. În afara studiilor, la colegiu s-a dat cu totul cercetărilor de istorie. Încă de atunci datează intenția sa de a redacta o istorie a poporului român. Frecventînd zilnic cele mai de seamă biblioteci din oraș, înzestrat cu o putere de muncă puțin obișnuită, Șincai și-a pus în acei ani bazele impresionantei sale colecții de documente și izvoare ale istoriei noastre. El a căutat informații de cele mai diverse feluri asupra poporului român și locurilor unde acesta trăiește. Încă din acel stadiu munca sa se baza pe o metodă științifică înaintată pentru acel timp : informație solidă, bogată și diversă, critica izvoarelor, reproducerea lor exactă.

După cinci ani de muncă petrecuți la Roma, se întoarce în patrie prin Viena, împreună cu compatrioții și colegii săi. În capitala imperiului este reținut însă din ordinul guvernului, împreună cu Petru Maior. La Viena studiază „metoda de a preda la scolile de limbă națională... și de a le conduce”. În afară de aceasta, audiază cursuri de „drept natural, public universal, al ginților și ecleziastic”. Își continuă și aici cu multă asiduitate cercetările istorice. Întîlnirea cu Samuil Micu, care era în acel timp director de studii al Colegiului Sfînta Barbara, unde locuia Șincai, cunoștința și legăturile pe care le stabilește acum cu istorici de vază ai imperiului, preocupați mai cu seamă de trecutul Transilvaniei, constituie noi stimulente în activitatea sa. În acest an petrecut la Viena, colecția sa de documente se îmbogățește simțitor ; tot de acum datează primele sale manifestări în studiul limbii. El revizuieste gramatica lui Micu *Elementa linguae*, pe care împreună o fac să apară aici în 1780.

De la Viena trebuie să se fi întors la Blaj, încă din 1780. Primul indiciu despre el datează din 1781 : o scrisoare de răspuns a lui Ștefan Borgia, din 10 ianuarie, care presupune una mai veche a lui Șincai, de la sfîrșitul anului precedent. El se afla în acest oraș probabil din dispoziția guvernului și credem că se ocupa cu alcătuirea diverselor manuale școlare. Administrația imperiului vedea în el un om al politicii iozefiniste și-i rezerva sarcini importante în munca de organizare și dezvoltare a învățămîntului românesc din Transilvania. În 9 aprilie 1782, guvernul ardelean îl numește, în urma unui rescript imperial din 12 decembrie 1781, catihet al școlilor nou înființate. La 15 octombrie în același an, 1782, guvernul din Sibiu dispune ca Șincai să îndeplinească și funcția de director al școlilor naționale. El nu este definitiv numit, pentru că mai aparținea unui ordin călugăresc ; din această cauză nu primea nici o indemnizație din partea statului, episcopul trebuind să se îngrijească de locuința și întreținerea sa. Abia în 30 septembrie 1784, în urma descălugăririi lui, guvernul îi aprobă un salariu pentru funcția de director, ceea ce echivala cu numirea sa în acest post.

Activitatea lui Șincai pe tărîmul dezvoltării învățămîntului românesc din Transilvania a fost prodigioasă. El are în această privință merite neegale în acea vreme : a înzestrat școlile cu manuale multe și bune ; a depus eforturi pentru organizarea și înființarea școlilor sătești ; a condus cursul redus de instruire a dascălilor de la sate, eliberîndu-le certificate de învățător și numindu-i în funcții.

În calitatea sa de director era subordonat atît guvernului Transilvaniei, cît și episcopului din Blaj, față de care trebuia să arate supunere și ascultare. Șincai însă a acționat pentru o mai mare desprindere a școlii de biserică. Între el și episcopul

Bob s-a născut un conflict bazat pe pozițiile diferite pe care cei doi le-au avut în timpul mișcării *Supplex*-ului și mai ales după aceea. Dintr-un reprezentant de frunte și inițiator în același timp al tendinței moderate, conciliatoare și dispuse la concesii din mișcarea de emancipare națională, Bob a devenit cu timpul, după înfrângerea *Supplex*-ului, omul reacțiunii. Trădînd idealurile mișcării, el s-a alăturat tot mai mult cercurilor aristocratice ale Principatului, contribuind, mai mult sau mai puțin direct, la represiunea care, după 1791, se ducea pe diferite planuri în politica internă a Transilvaniei. În opoziție cu episcopul, Șincai era legat de cele mai „înaintate” cercuri ale mișcării românești, împărtășind din plin idealurile ei. Cu timpul, dezvoltîndu-se în condițiile vieții din Blaj, conflictul dintre Șincai și Bob ia forme tot mai ascuțite. În vara anului 1794, în urma reclamațiilor episcopului, directorul școlilor este anchetat în câteva rînduri, pentru ca la sfîrșitul lui august să fie întemnițat

GHEORGHE ȘINCAI

și înaintat forurilor judecătorești sub acuzația de trădare și conspirație împotriva statului. Procesul are loc abia în iunie 1795 și se încheie cu eliberarea lui. Încercările sale repetate de a-și reprimi postul rămîn infructuoase. Părăsește Blajul și, după consumarea cîtorva neînțelegeri familiare, obține funcția de administrator al moșiilor nobilului Daniel Vass de Taga, avînd totodată datoria să se ocupe de instruirea celor trei copii ai acestuia. La Taga stă între 1797 și 1803, cînd pleacă la Oradea și de acolo la Buda, unde începe prin a fi secretarul și omul de încredere al istoricului maghiar Martin Gheorghe Kovachich. Își reia în acest timp cu multă sîrguință munca la opera sa istorică, girînd un timp și postul, rămas vacant, de cenzor al cărților românești tipărite la tipografia Universității din Buda. La venirea lui Micu în acest post, Șincai îl ajută în munca de corectură. După moartea prietenului său, el mai deține un timp aceeași funcție, în care însă a fost preferat pînă la urmă, pentru anii săi mai tineri, Petru Maior. De acum începe o perioadă grea în viața lui. Este adăpostit cînd de conșii Vass, cînd de episcopul din Oradea, Samuil Vulcan, lucrînd în tot acest timp la redactarea pentru tipar a cronicii sale. Își termină opera la Oradea, în 1811, unde o și înaintează cenzurii locale, de la care obține aprobarea pentru tipar. Se adresează tipografului sibian Hochmeister, care îi preteinde, sau poate că o înaintează el direct, să o prezinte și cenzurii ardelenene. La Cluj cronică a fost citită, în cîteva fragmente latine ale ei, de către Iosif Martonfy. Acesta îi face o critică aspră, o consideră periculoasă pentru ordinea statului și confiscă manuscrisul.

În ultimii ani ai vieții. Șincai se retrage la una din moșiile conților Vass. la Șinca, unde își și găsește sfârșitul în 1816.

Cea mai de seamă dintre operele lui, cea care se confundă cu o bună parte a vieții, este intitulată *Hronica românilor și a mai multor neamuri. În cât au fost iale așa de amestecate cu românii, cât lucrurile. întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie preînțeles. din mai multe mii de autori în cursul de 34 de an culeasă și după anii de la nașterea Domnului nostru Isus Hristos alcătuită*. În ciuda unor repetate încercări, autorul n-a reușit să publice decât o foarte mică parte din cronica sa, ca adaos la *Calendarul de la Buda* pe anii 1808 și 1809. Opera ne-a parvenit în mai multe redactări manuscrise, între care și o versiune rezumativă, incompletă, în limba latină, care se adresa învățaților străini.

Geneza acestei lucrări explică și natura ei. La început istoricul a alcătuit o colecție de izvoare ale istoriei românilor. Rezultatul muncii sale sînt cele 26 de volume de documente. Prin prelucrarea critică a acestui material de bază, prin interpretarea lui din punctul de vedere al ideilor istorice împărtășite de Școala ardeleană, prin traducerea lui în limba latină și, în fine, prin completarea cu numeroase alte documente, Șincai a realizat o altă colecție de izvoare pe care intenționa să o tipărească. Modelul l-a avut, desigur, în istoriografia timpului, mai cu seamă în cea maghiară și germană. Această operă în 3 volume se intitulează *Rerum spectantium ad Universam gentem daco-romanam seu valachicam summaria collectio ex diversis authoribus facta [...] secundum ordinem Chronologicum*. Ea se remarcă prin ținuta științifică.

Materialul astfel adunat a fost utilizat pentru redactarea *Cronicii*. Aceasta din urmă este o operă cu adevărat reprezentativă pentru curentul de idei în care se încadra autorul ei. Ea este aservită idealurilor epocii și oglindește cea mai înaintată poziție a mișcării de emancipare națională, întreprinsă în acel timp de burghezia ardeleană. Se caracterizează prin coexistența unor trăsături înaintate cu aspecte depășite de dezvoltarea istoriografiei noastre. *Cronica* este o lucrare modernă prin spiritul științific, prin caracterul ei profund militant în același timp. Ea rămîne însă tributară istoriografiei medievale în unele aspecte ale sale.

Un material istoric enorm, o bogăție și diversitate de izvoare au fost înt-unite de istoric, urmărindu-se desfășurarea anilor. Depășind limitele geografice ale populației românești, *Cronica* lui Gh. Șincai are, pe alocuri, aspectul unei istorii a sud-estului Europei. La fiecare an autorul a inserat informațiile istorice culese de el. Aportul său personal constă în interpretarea critică a izvoarelor, în relevarea sensurilor dezvoltării istoriei, în exprimarea, deseori directă, a tezelor istorice ale curentelor. O astfel de lucrare, prin deosebita abundență a materialului, prin perspectiva sa istorică și geografică largă, prin înalta ei ținută ideologică, ar fi putut reprezenta în cultura noastră un monument de demonstrație. Ceea ce însă o coboară de pe treapta cea mai înaltă a genului este lipsa unor capitole de sinteză. În munca sa de cercetare de o viață, autorul a fost pînă la urmă copleșit de materialul documentar. Fragmentate, risipite în paragrafele anilor, ideile generoase pe care le împărtășea au pierdut din forța lor, nemaifiind în stare să dea un suflu unic lucrării. Observația aceasta a formulat-o în primul rînd Iorga (*Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1683— 1821)*, vol. II, București, 1901, p. 231), deși așa cum apare la el ea este prea categorică și distructivă. În ciuda prolixității sale, *Cronica* lui Șincai trăiește prin cîteva fragmente strălucind de vervă și inteligență. Acestea reprezintă, de altfel, moștenirea sa, pe care astăzi o putem valorifica atît prin ideile pe care le

exprimă, cât și prin posibilitățile stilistice ale autorului, mai valoroase decât s-a apreciat până acum.

Șincai era, în primul rând, un intelectual care știa să se exprime cu logică și claritate. El gîndește istoria în devenirea ei, pe un front destul de larg. Este drept că, la fel ca istoriografii epocii, în general nu se ocupă de problemele economice din viața popoarelor ; nu-i scapă însă organizarea socială a unor epoci, pe care ne-o transmite fie prin analiză, fie prin aducerea unor documente revelatoare. Gîndirea lui istorică este de multe ori mărturisită deschis, încît opera sa a devenit pe alocuri ceea ce intenționa să realizeze autorul : un manifest al poporului, cuprinzînd afirmarea unor revendicări pe care el le justifică prin noblețea originii, prin dreptul istoric.

Ideile sociale exprimate aveau, în primul rând, rolul de a sprijini teza primordialității românești pe teritoriul patriei, precum și a continuității. Pe lîngă acestea se exprimă cu multă căldură solidaritatea și compătimirea autorului pentru soarta iobagilor, adversitatea față de marea nobilime spoliatoare și exploatoare. Ideile lui Șincai nu vizau, desigur, o răsturnare a stărilor sociale existente, ci o perfecționare a lor, în sensul conceptului luminist de orînduire socială ideală. De aici însă, din confruntarea cu idealul, rezultă critica realității, deosebit de viguroasă, de tranșantă în terminologie. Astfel, anul 1514, cînd s-a încheiat, după înăbușirea războiului general al țărănimii, așa-numitul „Tripartit” al lui Werböczi, scris cu sînge de iobag, este, spune Șincai, „anul cel mai nefericit pentru românii care sînt sub sfîntă corona Ungariei, pentru că în anul acesta au căzut sub jugul supt carele și astăzi jem mișeii” (Cronica, II, 211). Prezentarea evenimentului prilejuiește o analiză amănunțită a stării iobagilor. E o pagină antologică, în care autorul își expune observațiile personale. Conținutul îi conferă calitatea de document, dar și de pamflet demascator:

„Ci oricum au fost curuțimea aceasta [masa de răsculați], românii și ungurii cei proști de supt sfînta corona Ungariei o pot plînge pururea ; pentru că aceștia mai nainte era oameni slobozi, adecă să putea muta de pre un loc pre altul, cînd vrea, dacă plătea domnilor, pre ale căror locuri ședea, ce li să cuvenea și-și plătea datorile; dară în toamna din anu acesta 1514 ... s-au făcut iobagi deplin, adecă așa s-au legat locurilor pe care ședea, cît dintr-însele nu s-au putut după aceea mișca, sau de s-au mișcat nescine, s-au adus înapoi cu sila. Totuși slujba care era datoriu să o facă domnilor pămîntești dintru început n-au fost fără de măsură grea, căci era datori să lucreze numai o zi în săptămîină, să dea în toată luna fieștecarele cîte o găină, pe an doao gîște, una la Rusalii, alta pe la ziua Sfîntului Martin, apoi iarăși pe an zece gazde dimpreună un porc gras, pre sama domnilor săi celor pămîntești, precum arată decretul VII al craiului Vladislav II. Iară după ce s-au milostivit atotputernicul Dumnezeu a certa mîndria sîntei besearicii Romei prin mădulările ei, adecă prin protestanți... sau luterani și calvini, ...neamul nostru cel românesc întreg, adecă nu numai proștii, ci și nobilii din Ardeal și părțile țerei ungurești, pentru că n-am primit rătăcirile protestanților, precum nu primisem și obiceiurile besearicii Romei mai înainte, la atîta au ajuns, cît numai suferinți s-au ținut de Ardeal și părțile țerei ungurești, precum arată aprobatele Ardealului, ba proștii la atîtea ajunsese pe vremea mea, de să vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună ; afară de slujbele care le făcea domnilor pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă sara, în toată săptămîina preste tot anul, duminica, fiindcă alte nu se putea lucra, domnii cei pămîntești pre iobagii săi îi trimetea cu cărți pe la alți domni. Preoții românești trebuia să dea dăjdiile domnilor pe an și să le crească

și hrănească cîni ; pre feciorii lor îi răpea de la învățături și făcîndu-i curteni îi silea să-și mute legea și credința, și altele mai multe făcea domnii cei pămîntești cu bieții români, mai vîrtos domnii aceia carii se lăpădase de neamul, legea și credința românilor, din carii era prăsiți, numai ca să-și poată tăgădui neamul și să se arete a fi de neamul unguresc. Mulți domni de aceștia ț-aș putea număra aci, ci îi las pentru țanzura, prin carea va merge hronica aceasta mai nainte de a să tipări, de să va tipări supt sînta corona Ungariei, precum mi-ar fi voia" (*Cronica*, II, 213, 214).

Concepția socială a lui Șincai se încadrează destul de adecvat în limitele luminișmului. Putem desprinde astfel cîteva considerații despre stat, despre monarh, orientate în acest sens. În general însă, în problemele de politică internă și gospodărirea țării, el apreciază eforturile constructive, ridicarea statelor pe temeiul muncii pașnice.

Critica instituțiilor bisericești ocupă în cronică un loc important. Cunoscător al doctrinei, dar și al „năravurilor popești”, fostul călugăr intuiește esența acestei probleme, transformarea bisericii dintr-o organizație de credincioși într-una social-politică, pusă în slujba forței asupritorilor, deținînd mari puteri și rosturi pe acest pămînt. Ideile exprimate, de natură febroniană, dezvăluie tendințele expansioniste ale bisericii catolice :

„Grigori al IX[-lea] papa de la Roma, carele ca un prea bun păstoriu alta nu dorea fără numai să poată trage sub stăpînirea sa pre români și pre bulgari" (*Cronica*, I, 409), sau : „Dară eu mă mir și mă ciudesc, ce au avut Climent VIII, papa de la Roma, de a să amesteca în lucrurile Moldovei, cînd n-au avut gînd să ajute pre bieții moldoveni, fără numai să-i supună șie" (*Cronica*, II, 413).

Înnoirea adusă în istoriografia românească prin conținutul de idei al cronicii lui Șincai este bogat completată de aportul său în domeniul metodei istorice. Însăși realizarea ei, prin colecționarea unui număr imens de izvoare (în ediția din 1886 numai lista lor, întocmită de Papiu Ilarian, ocupă opt pagini pe cîte două coloane fiecare), reprezintă o încercare de prim rang. Șincai înfruntă cu plăcere clipele grele ale lucrului său și ne transmite ceva din febra confruntării izvoarelor : „Anul acesta îmi dă a lucra, măcar că foarte multe am însemnate despre dînsul" (*Cronica*, I, 86). Cînd relatările diferiților istorici asupra evenimentului însemnat sînt principial diferite, Șincai le prezintă alăturat, pentru a descoperi contradicțiile și a lua partea adevărului. De altfel, istoricul avea conștiința relativității mărturiilor personale asupra unor evenimente istorice. El era conștient pînă și de nuanțele datorate diverselor unghiuri de vedere și, pentru mai completa prezentare a faptelor, nu ezita să aducă două sau mai multe relatări ale aceluiași eveniment. Prin acest procedeu personajele istoriei și faptele lor se înfățișează în fața cititorului sub fațete adesea diverse. De multe ori istoricul prezintă la început informația cea mai sumară, stabilind evenimentul prin cîteva trăsături concise. Este, deocamdată, un prim nucleu. Celelalte izvoare, mai ample, sînt aduse ulterior, în ordinea bogăției lor ; prin acest procedeu faptul istoric se definește treptat, cîștigînd în amplitudine, îmbogățindu-și interpretările, dobîndind relief. Umbra ce-l înconjură în primul moment al semnării lui se risipește treptat printr-o mișcare progresivă.

În rest însă, adică în cazurile în care interpretările contrare se bazează pe erori, spiritul lui critic se manifestă necruțător, urmărind, pe lîngă evidențierea adevărului, spulberarea violentă a argumentelor potrivnice, neantizarea lor. Greșelile istoricilor sînt cele mai adeseori născute, după Șincai, din lipsa aceluși adevărat patriotism care impune deopotrivă recunoașterea critică a scăderilor proprii. În această ordine

de idei, el notează: „...Greșește Bonfinie, căci au fost streini și au scris despre Ungaria mai mult pentru bani decât pentru adevăr” (*Cronica*, I, 469). Paginile cele mai frumoase ale polemicii sale (care de altfel e aproape generală, fără prea multe discriminări, de vreme ce ironia sa nu cruță nici amintirea relațiilor de viață cu Samuil Micu) rămân însă cele îndreptate împotriva istoricului Johann Christian Engel. Adu-nate într-un mic volumaș, ele ar reprezenta un compendiu de preț din istoria pamphletului nostru. În aceste locuri cronica sa are aspectul unui câmp de luptă hărțuit de repetate și necruțătoare atacuri. Disputa lui cu Engel este de o ținută cu totul deosebită. Întîlnim un respect exagerat al convențiilor formale, pe care se bazează marea ironie a istoricului transilvănean. Istoria lui Engel, anunțată și apărută în timpul vieții lui Șincai, devenise, prin proporțiile și bogăția materialului, prin prestigiul personal al autorului, prin bogata ei răspîndire editorială, un temut dușman al tezelor școlii românești de istorie. La prima luare de contact cu poziția adoptată de Engel, Șincai începe prin a fi prudent; el caută să despartă adevărul de eroare. Este punctul inițial al controversei, momentul în care istoricul român recunoaște, fără umbră de patimă, ba chiar cu stimă și prețuire, eforturile depuse de Engel, contribuția sa la istoria poporului român. Nu de puține ori în paginile *Cronicii* revine expresia lapidară: „Enghel bine zice...”. Nu puține sînt paginile reproduse din cartea lui. În același spirit deschis îi sînt însă dezvăluite istoricului străin și greșelile: „Așa prea vestitul Enghel și bine zice... dară greșește întîi zicînd...” (*Cronica*, I, 607). Argumentația îi este apoi demontată cu răbdare și punctele susținute sînt respinse pe rînd, sistematic, într-un spirit de calmă disciplină: „În trei puncturi greșește aici prea vestitul Enghel: întîiu...” (*Cronica*, I, 621). În momentul în care eroarea apare evidentă și tinde să infirme ideile lui Șincai, ironia autorului se revarsă copleșitoare. Uneori e o simplă și abilă cursă, un joc prin care e gata să-i acorde istoricului străin încrederea sa, pentru a i-o retrage cu mare repeziciune în fața evidenței: „Pînă aici Enghel, și i-aș crede ca la un prieten, de n-aș fi cetit în hrisovul lui Ștefan al V-lea...” (*Cronica*, I, 444). Dacă însă problema deține o importanță deosebită, tonul este sever și ironia necruțătoare: „Care le scrie aici despre moldoveni prea vestitul Enghel treacă, mergă, ducă-se; dară ce zice în istoria Valahiei, adevă că Mircea Vodă au fost «Königlicher ungarischer Kron-Vasall», adevă iobagiu crăiesc al coroanei ungurești, tocma nu-mi încape în stomah...” (*Cronica*, I, 579). Șincai relevînd de fiecare dată subiectivismul istoricului german: „mă mir că acum o dată și prea vestitul Enghel scrie adevărul...” (*Cronica*, II, 143).

Pe lîngă aspectele înaintate, ce-l raliază pe Șincai istoriografiei moderne, *Cronica* sa deține încă numeroase trăsături legate de istoriografia medievală. În cadrul ei istoria nu este pe deplin eliberată de vechea ei conviețuire cu morala, cu dreptul și religia, reflex întîrziat al umanismului. Opera deține un caracter compozit, incluzînd numeroase elemente epice, intenții de narațiuni, portrete. Dacă pe acest teren avem de semnalat doar puține imagini mai expresive, cel mai adesea împrumutate stilului oral al povestirii populare, nu trebuie să formulăm concluzia inexpresivității scrisului său. Dimpotrivă, pagina sa scînteiază prin anumite posibilități emotive. El era, în primul rînd, un mare orator, iar darul său de vorbitor electrizează textul, Prezentînd istoria poporului român, Șincai, pe rînd acuzator vehement sau apărător călduros, aduce izvoare, mărturii, documente și fapte ce se înfruntă reciproc într-o atmosferă de real dramatism. Proces și dramă în același timp, *Cronica* lui conține pledoarii și tirade, replici tăioase și invocații. Sensibilitatea autorului se exteriorizează

în cadențele ample ale unor plîngeri în proză de atmosferă biblică, cum este cea care dezvaluie psihologia parvenitului, plină de aluzii directe (*Cronica*, II, 129),

În cuprinsul cronicii sale autorul este adeseori o prezență vie, umană, lată-l amezit de cronologie : „Avtorii carii scriu despre acești doi ani așa au încîlcit toată cronologia, cît însumi nu mă pot dezbăta, nici pociu judeca...” (*Cronica*, I, 70) ; se arată cu sinceritate gata să învețe de la alții ; „Carele știe mai multe despre chenezi învețe-mă și pre mine, căci bucuos îl voi asculta” (*Cronica*, II, 47— 48) ; dialoghează cu cititorii ; „Cetitoriule bune, doară nu te vei scîrbi, de-ți voi spune aici un lucru despre carele tac alți avtori” (*Cronica*, II, 50) ; recunoaște uitarea izvoarelor ; „Am citit oareunde, dară unde nu-mi aduc aminte” (*Cronica*, II, 8).

Cronica lui Șincai rămîne o operă de mare însemnătate pentru istoriografia română, în dezvoltarea căreia reprezintă unul din momentele principale. Ea cuprinde un mare număr de știri adunate cu trudă și expuse într-un stil dinamic și inaugurează, într-un fel, literatura noastră polemică și de idei, remarcîndu-se deseori prin claritatea cu care expune dezbaterile și confruntarea critică, dar mai ales prin patosul comunicării tezelor proprii. În ciuda aspectului său compozit și a unor imperfecțiuni formale, ea este un moment al literaturii angajate a timpului și va exercita o influență remarcabilă asupra istoriografiei secolului următor.

În accepțiunea largă și complexă pe care veacul său o dădea termenului de literatură, Șincai era considerat de contemporanii săi și un scriitor, mai mult, un poetă. În această calitate întreține el legături apropiate cu cercul literar maghiar din Oradea, care îi solicită colaborarea. Opera sa poetică deține astăzi un interes strict documentar. *Elegia*, scrisă în hexametri latini, ne face cunoscută o bună parte din viața sa. Uneori transpare chiar o oarecare exaltare în evocarea trecutului, pe care autorul și-l vede în lumini de glorie. În afară de aceasta însă, el era cunoscut pentru promptitudinea cu care improviza versuri românești, Cele rămase de la el nu se ridică însă peste nivelul unor încercări palide de versificare, nemelodioase, lată cîteva versuri din *Cronică* (I, 417) :

Vezi pizma cît e de mare
Și cîtă face stricare !
Tătarii creștini robesc,
Pre unguri mai sodomesc !
Românii sub grea uniță
Rămîn fără de credință !

Paginile în proză din *Cronică* sînt uneori de valoare literară prin aroma lor de stil vechi cronicăresc,

Preocupările lui Șincai pentru studiul limbii datează din anul petrecut la Viena, cînd a completat o gramatică română, redactată inițial de Micu, adăugînd-o cu mai multe reguli noi și observații, sistematizînd-o și îmbogățînd-o cu cîteva dialoguri (cf. *Elegia*, nota 20). Contribuția lui la această primă ediție a *Elementelor* constă, așadar, mai mult în organizarea materialului. El scrie însă prefața, care începe cu o scurtă schiță a istoriei limbii române. După Șincai, contactul urmașilor romanilor din Dacia cu diferite populații străine a constituit una din cauzele pentru care „a fost foarte mult coruptă limba latină a strămoșilor noștri”. Pe de altă parte, la aceasta a mai contribuit introducerea alfabetului slav, precum și a limbii slavone în slujba bisericească. Această situație, apreciată drept „o pierdere pentru națiune”, a început să fie remediată : „Strămoșii noștri, după puțin timp, la un veac, au îndepărtat iarăși

limba slavonică, păstrînd însă alfabetul''. Redresarea definitivă va putea fi realizată, crede Șincai, chiar de către generația sa, dacă se vor înființa în Transilvania „școli valahice după modelul celor germane și austriece''. Se sublinia în același timp marea utilitate practică a limbii române, cunoscută și vorbită în numeroase provincii, pe o întinsă arie geografică. Se vorbește apoi despre intenția autorului de a scrie un dicționar daco-român.

A doua ediție a *Elementelor*, scoasă în 1805 la Buda și numai sub semnătura lui Șincai, aduce îmbunătățiri mai ales de ordin practic, simplificînd în bună măsură ortografia. În prefață problemele studiului limbii sînt abordate ținîndu-se cont de cercetările la zi ale învățaților români. Renunțarea la ortografia strict etimologică din prima ediție este mărturisită deschis. Se urmărește o apropiere mai mare a limbii scrise de cea vorbită. În această ediție, Șincai scria, de exemplu, *Frumoasă Doamna* ; *Carnea cea de vacă, de vitel* ; *Fratele cel dulce, Frații cei dulci*. De altfel, tocmai în acest sens, practic în primul rînd, se orientează contribuția lui generală la studiul limbii. El nu aduce teze proprii, nici nu întreprinde o cercetare sistematică și profundă. Este doar un bun organizator, cu o bogată experiență în redactarea manualelor, iar gramaticile sale sînt tocmai astfel de manuale pentru învățarea limbii române, caracterizate printr-un deosebit spirit practic.

Șincai este autorul a numeroase lucrări de popularizare a științei. Începutul în acest domeniu l-a făcut la Blaj, în anii în care se ocupa de redactarea numeroaselor manuale școlare pe care le-a făcut să apară. În multe cazuri Șincai nu făcea altceva decît să adapteze modele germane ale vremii, de mare circulație în imperiu. Ajun-gînd la Buda, el a lucrat un timp la tipografia Universității de aici. Această instituție avea în program răspîndirea unor lucrări de popularizare a diferitelor cunoștințe, adresate în primul rînd țăranilor. După un model străin necunoscut încă, dar folo-sind din plin și experiența sa în acest domeniu, Șincai a făcut să apară la această tipografie o *Economie de cîmp*. Au mai rămas de la el numeroase manuscrise de același fel, pregătite pentru tipar : o istorie a naturii sau firii, adaptată după Halmuth, un dicționar de termeni din cele trei regnuri ale naturii, o *Învățătură firească pentru surparea superstițiilor*. Asemenea lucrări pun în lumină, pe lîngă amplitudinea orizontului intelectual al autorului, capacitatea lui deosebită de sistematizare, de a comunica organizat și limpede un material destul de arid. Ele sînt, în același timp, dovada cea mai puternică a formației luministe a acestui intelectual. În *Învățătură firească pentru surparea superstițiilor norodului* există pasaje întregi în care este mărturisită deschis concepția filozofică pe care Șincai o împărtășea : un deism luminat, un materialism mecanicist, primitiv, e drept, dar puternic impregnat de raționalism. Această lucrare mai aduce apoi numeroase exemple de practici superstițioase care atestă familiari-zarea și interesul apropiat al autorului pentru lumea de credințe și reprezentări a poporului, pentru folclorul nostru. Din ele se desprinde apoi efortul de a modela limba noastră în vederea exprimării unui conținut cu totul nou. Soluțiile lui Șincai, chiar dacă au fost, unele, infirmate de timp, se caracterizează în genere prin bun-simț și spirit utilitar. Nu puține sînt neologismele pe care el le întrebuița atunci sub forma de astăzi sau într-una apropiată. Pe lîngă aceasta, asemenea lucrări au fost îmbogățite prin observațiile personale ale autorului, care făcea muncă de adaptare la un nivel înalt pentru acel timp.

Personalitate complexă, dotată cu deosebite calități de intelectual, Șincai se impune în primul rînd prin prestanța sa culturală. Arta scrisului își poate revendica de la el pagini mai puține, cele în care ideile sale istorice, sociale și naționale au fost

comunicate cu patos. El a fost însă, în primul rând, un spirit înaintat pentru acel timp, receptiv la orice înnoire, atent la pulsul epocii și, ceea ce este important, preocupat să comunice totul semenilor săi. S-a impus, de asemenea, prin valoarea exemplului său personal, prin viața sa închinată muncii, poporului său.

BIBLIOGRAFIE

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, composita ad Samuele Klein de Szad [. . .], et in I me ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkai, Viena, 1780 ; Elemente linguae daco-romanae sive valachicae, emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay, Buda, 1805 ; Elegio Nobilis Transilvani, Georgii Sinkai, Oradea, 1804 ; Hronica românilor și a mai multor neamuri, în cât au fost iale așa de amestecate cu românii, cit lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori în cursul de 34 de ani culeasă și după anii de la na terea domnului nostru Isus Hristos alcătuită de Gheorghe Șincai din Șinca, doctorul filozofiei și al teologiei, fostul director al școalelor naționalnice în toată țara Ardealului și diortositoriul cărților în Crăiesco t pografie a Universității ungurești din Pesta, Buda, 1808 (tipărită ca adaos la Calendarul de la Buda, pe anul 1808 și 1809) ; Hronica românilor și a mai multor neamuri, manuscris autograf al lui Gh. Șincai. Pastrat la B'iblioteca Centrală Universitară din Cluj și provenind din colecția Muzeului ardelean din Cluj, 3 tomuri (t. I: anii 86—1439 ; t. II: anii 1440—1613 ; t. III : anii 1614—1739) ; Cronica românilor, ediție de August Treboniu Laurian, Anastase Panu și M. Kogălniceanu, 3 vol., Iași, 1853—1854 ; Hronica românilor, 3 vol., ediție îngrijită de Gr. Tocilescu, București, 1886 ; Chronicon daco-romanorum sive valachorum et plurium aliarum nationum, manuscris păstrat la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, provenind din colecția Muzeului ardelean din Cluj și reprezentând versiunea latină a volumului I al Hronicii (anii 86—1152). Este chiar exemplarul autograf prezentat cenzurii din Oradea și de unde primise, în 6 mai 1812, aprobarea de imprimare pentru Ungaria ; Rerum spectantium ad Universam gentem daco-romanam seu valachicam summaria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Gabriele Sinkai, manuscris din Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, provenind din Biblioteca episcopiei greco-catolice din Oradea, 3 tomuri (t. I : anii 88—1329 ; t. II : anii 1330—1551 și 1684—1724 ; t. III : anii 1552—1683). Manuscrisul este o colecție de documente și de izvoare narative întocmită, în general, pe baza colecției mari în 27 de tomuri alcătuite de Șincai în cursul cercetărilor efectuate în arhivele și bibliotecile din Roma, Viena, Buda, Pesta și Transilvania. Tomurile, în intenția lui Șincai, urmau să însoțească Hronica ; I toria naturei sau a firei, manuscrise autograf al lui Gh. Șincai, păstrat la Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România.

T. Cipariu, Șincai, în „Foaie pentru minte”, IV, 1841, nr. 42 ; M. Kogălniceanu, Gheorghe Șincai, în „Arhiva românească”, I, 1841 ; Mihail Kogălniceanu, Opere, t. I, Scrieri istorice, București, 1946 ; Al. Papiu Ilarian, Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai, București, 1869 ; Hunfalvi Pál, A roman történetirás. Sinkay György Gergely kronikája (Istoriografia română. Cronica lui Gheorghe Gabriel Șincai), în „Századok”, 1878, I, II și III ; Jakab Elek, Adalék Sinkay György életirátához (Contribuție la biografia lui Gheorghe Șincai), în „Századok”, 1881, I și II ; I. Modrigan, Soarta „Cronicii” lui Șincai, în „Cultura creștină”, VI, 1916, nr. 1 ; I. Modrigan, Înlăturarea lui Gheorghe Șincai din directoratul școalelor, în Lui Nicolae Iorga. Omagiu, Craiova, 1921. Al. Borza, Notele „Economia de câmp”, în „Dacoromania”, I, 1920—1921 ; Al. Borza, Prima istoria naturală românească. „Istoria naturei sau a firei”, de Gh. Șincai, în „Transilvania”, LII, 1921, nr. 9—12 ; Al. Borza, Primul dicționar de științe naturale românesc : „Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae” de Gh. Șincai, în „Dacoromania”, V, 1927—1928 ; S. Pușcariu, „Economia” din 1806 de Șincai, în „Dacoromania”,

1.1920—1921 : A. Bitay, *Sprrijinitorul lui Șincai în Roma. cardinalul de mai târziu Stefano Borgia (1731 — 1804)*. în „Dacoromania”, II, 1921—1922 ; Z. Pîclișanu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui cu episcopul I. Bob*. în „Transilvania”, LIII, 1922, nr. 4 ; Z. Pîclișanu, *Cenzura „Hronicii” lui Gh. Șincai*. în „Revista arhivelor”, I, 1924, nr.1 ; Z. Pîclișanu, *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein. Gh. Șincai și Petru Maior)*. în „Revista Fundațiilor”, II, 1935, nr. 7 ; Traian Popa, *Un capitol zbcuciat din viața lui Gheorghe Șincai lucrat după documente nouă*. Tîrgu-Mureș, 1924 ; Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*. în „Societatea de mîine”, I, 1914, nr. 22 ; Traian Popa, *Dezbaterea procesului lui Gh. Șincai și sentința de eliberare din închisoare*. în „Revista arhivelor”, II, 1926, nr. 3 ; Iacob Radu, *Doi luceferi rădăcitori : Gheorghe Șincai și Samuil Micu*. în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. lit., seria a III-a, t. II, mem. 3, 1924 ; A. Veress, *Note și scrisori șincaiane*. în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. lit., seria a III-a, t. III, 1927 ; A. Veress, *Tipografia românească din Buda*. în „Boabe de grâu”, III, 1932, nr. 1—2 ; D. Prodan, *Un manuscris al lui Gheorghe Șincai împotriva superstițiilor*. în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, I, 1950, fasc. 2 ; E. Boldan, *Patetica luptă a lui Gh. Șincai pentru adevăr și dreptate*, în *Materiale ale Sesiunii științifice a Institutului pedagogic București pe anul 1956*, București, 1957 ; Mircea Tomescu, *Calendarele românești 1733—1830. Studiu și bibliografie*. București, 1957 ; L. Protopopescu, *Contribuții la biografia lui Gh. Șincai*, extras din culegerea „Limba și literatură”, VI, 1962 ; Ion Lungu, *Gheorghe Șincai învățat și gînditor iluminist*, în „Cercetări filozofice”, X, 1963, nr. 2 și 4.

PETRU MAIOR

Prin opera lui Petru Maior, ideile luministe ale Școlii ardelenne capătă o largă difuziune în epocă, acțiunea lor prelungindu-se pînă în vremea revoluției din 1848.

Am putea spune că această carieră spectaculoasă a operei lui, îmbrățișată cu entuziasm de generația pașoptistă, se explică înainte de toate prin semnificația ideologică a scrisului său. Nicolae Iorga în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* așază o întreagă epocă sub semnul personalității sale excepționale.

Cel care avea să însemne atît de mult pentru definirea noii ideologii luministe s-a născut la Tîrgu-Mureș, probabil în 1761. Se trăgea dintr-o familie de cărturari ce poate fi urmărită pînă la strămoșul familiei, pe care îl găsim pomenit cu numele de Giorgiu încă în vremea răscoalei lui Francisc Rakoczi al II-lea. Familia pînă la acele vremi era așezată în Diciosînmartin, pe care îl părăsește stabilindu-se în Deteșul de Mureș. Acest strămoș, probabil preot, se călugărește după moartea soției. Giorgiu a avut doi copii, Todor și Basiliu, bunicul istoricului, al cărui fiu, George Maior, a avut nu mai puțin de opt copii, al treilea fiind Petru Maior. O familie ce aparținea micii nobilimi de proveniență recentă, care, dacă nu stăpînea bunuri materiale deosebite, se străduia să ajungă la ele și să ocupe un loc mai bun în viața țării. Tatăl luministului român a fost protopop în Tîrgu-Mureș, fiind pomenit în actele vremii în împrejurările legate de mișcarea anticatolică a lui Sofronie, apoi la Căpușul de Cîmpie. La un moment dat și iscălește o profesie de credință față de biserica greco-catolică, deși îl vedem în expunerile istorice ale fiului ca un partizan convins al noii confesiuni. Avea casa în oraș, se pare în afara cetății, și o relativă bunăstare, care îi îngădui să dea o educație îngrijită copiilor.

Despre primii ani de studii nu avem date concludente. Se pare că a învățat în orașul nașterii sale, apoi la Sibiu și, în mod cert, la Blaj. Școlile orașului de pe Tîrnave, începînd cu anul 1772, se completează cu o clasă de filozofie, avînd ca profesori pe Samuil Micu la etică și matematică, iar la logică pe Ștefan Pop. În această vreme, la Blaj se depun străduințe pe linia împlinirii programului politic și cultural formulat de Inochentie Micu. Se redactează petiția *De ortu progressu conversione valahorum*, pe baza scrierii lui Samuil Micu *Brevis historica notitia*, în care ideea originii latine, a unității poporului român și a continuității în Dacia sînt afirmate cu hotărîre. O ambianță culturală aleasă în care inițiativele naționale sînt sprijinite de episcopul Grigore Maior și de Ignatie Darabant.

În această vreme Blajul cunoscuse ultima fază a luptei împotriva „teologului” latin, pornită de Inochentie Micu și încununată de succes în 1773 datorită insistențelor lui Grigore Maior. Sîntem și din acest punct de vedere pe tărîmul unei afirmări naționale în spiritul ideilor „galicane”, chemate să sprijine și mai accentuat ideea unei autonomii.

Cultura națională promovată de cărturarii Blajului apelează tot mai stăruitor la valorile culturii europene. În biblioteca mănăstirii ne întîmpină o literatură bogată, în limbi de circulație europeană și de conținut foarte variat : *Analele* lui Baronius, *Analecta lapidum in Dacia* de Samosius, Heineccius, *Corpus juris Romani*, *Divanul și Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, lucrări de filozofie, o metafizică, un tratat de logică, gramatici, dicționare etc. Indirect, această literatură s-a răsfrînt și asupra formației intelectuale a viitorului cărturar, care a reușit să atragă aprecierile profesorilor săi.

Este ales, o dată cu Șincai, pentru a-și desăvîrși pregătirea la Roma ca bursier al Blajului. O șansă unică pentru un tînr român ardelean. Și astfel, tînrul bursier își începe călătoria alături de mai vîrstnicul Șincai, trecînd prin Timișoara și Buda, pentru ca apoi, probabil, s-o continue de la Triest pe mare. Despre drumul făcut cunoaștem o singură impresie culeasă în orașul bănățean.

La Roma a rămas cinci ani, în care a studiat filozofia și teologia, dar s-a interesat și de existența liferitelor popoare, chiar a celor din Extremul Orient. Curiozitatea îl mîină spre un subiect predilect pentru omul secolului al XVIII-lea, pentru care hotarele umanității nu se mai mărgineau la Europa. În orașul plin de vestigiile trecutului comun, orizontul i se lărgeste mult. Se interesează de problema conciliilor bisericii — o lectură care anunță *Procanonul*. Observator atent, reține o seamă de elemente negative din manifestările înalților prelați, pe care cîțiva ani mai tîrziu le va folosi în scrierea lui de frondă antipapală.

La întoarcere rămîne un an în Viena, unde studiază dreptul canonic, în atmosfera reformatoare a experimentului iozefin. Universitatea vieneză, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se resimte în tot mai largă măsură de pe urma politicii culturale a imperiului. Prin educație se putea realiza unitatea imperiului, dar mai cu seamă trebuiau pregătiți oameni capabili să pună în practică directivele economice, fiziocrate, reformele contaminate din ce în ce mai mult de luminismul vremii. Viena acelor ani reunește pentru moment o întregă pleiadă de cărturari ardeleni, între care cei mai de seamă sînt : Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Budai Deleanu și viitorul nostru istoric. Acest mediu intelectual, invadat de literatura secolului, înrîurește profund asupra formației lui Maior, captivat îndeosebi de inițiativele iozefine în domeniul religios.

„De mila lui Dumnezeu — va scrie el în *Procanon* în 1783 — nemții acum s-au luminat și toate vicleniile Romei le descopere, cearcă învățăturile sfinților părinți și

obiceiurile cele bătrâne ale bisericii și în practică le pun, precum se vede din cele multe decreturi ce pre bunul împărat Iosif al doilea le-au dat afară, și a se vesti și a ținea au poruncit. Carele pentru știința tuturor romanilor vestitului oarecînd neamului nostru la această carte pre urma, pe limba noastră întoarse le voi adăuga'' (ed. Erbiceanu, p. 47 — 48).

La Viena citește scrieri galicane și febroniene, care militau pentru limitarea papalității la sfera atributelor ei. Iată cum în capitala imperiului se definește personalitatea de luminist a lui Petru Maior, avînd trăsăturile specifice ale unui cărturar format în mediul universitar german, influențat de umanism — îndeosebi de Erasmus și de Hugo Grotius —, care încerca să restituie doctrinei creștine puritatea ei inițială. Cu alte cuvinte, o decantare a textelor, dar și a instituțiilor, de toate adăugirile ulterioare, de falsificările arbitrare, pentru a degaja imaginea unui creștinism primordial în simplitatea semnificațiilor sale etice. Opera de peste cîțiva ani a lui Petru Maior — *Procanonul* (1783) —, pre-

cum și lecturile lui din această vreme, care converg spre aceste tărîmuri ale gândirii secolului, impregnate de spiritul lui Erasmus, Pascal, Hugo Grotius, ne indică profilul unui intelectual dominat de ideea unei *renovatio* a religiei de natură renașcentistă. Acesta este marele cîștig al studiilor sale vieneze, ce dă sensul unor preocupări viitoare.

În 1780, Petru Maior se întoarce la Blaj, unde va funcționa ca profesor de logică, metafizică și drept natural „patru ani cu atîta nevoiță... cît din shoala lui eșii bărbați se feceră floarea românilor și în clir și în politie'' (*Răspunsul la cîrtirea*, p. 9). În 1784, împreună cu Gh. Șincai, părăsește rasa călugărească și Blajul pentru a se stabili în liniștea unui colț de provincie, ca preot la Reghin și apoi după scurtă vreme ca protopop. Este înconjurat de popor, e căutat ca un sfătuitor, dar este întîmpinat și de neînțelegerea unor confrăți copleșiți de tradiția unei imobilități seculare. Adună un sinod de 46 de preoți, încearcă să facă din instituția încredințată o armă de afirmare împotriva feudalismului. Preocupat de școală într-un sens larg, încearcă să salveze puținele școli românești, cîștigîndu-și antipatia nobilimii, sau desfășoară o întinsă operă educativă. A rămas la Reghin „întru acele vremi aspre'', va nota el în *Răspuns*, tocmai în anii răscoalei lui Horia și ai pacificării exercitate de nobilime, în timpuri de grea asuprire socială și națională. Viitorul istoric trăia condiția preotului român asuprit și învinuit de cei care vedeau în el pe susținătorul masei covârșitoare românești ce înconjura castelele feudale.

PETRU MAIOR

Activitatea lui la Reghin și-o petrece pe drumurile satelor, învățînd pe unii, îndemnînd pe alții, îndeobște pe cei tineri, puțin deprinși cu ale școlii. Năzuia ca o dată cu cei mici să învețe și cei mari, o instrucție cît mai generalizată, cu gîndul la ridicarea neamului. În micul oraș provincial, el are comportamentul unui luminist care crede în puterea învățăturii, în valoarea operei educative pentru progresul societății.

La Reghin, Petru Maior a înțeles să fie un luminător al poporului și totodată un apărător atunci cînd preoților sau oricărui alt slujitor al bisericii li se făcea vreo nedreptate. Într-adevăr, după cum singur mărturisește, în „toate părțile priveghea și apăra”.

Activitatea lui Petru Maior în micul tîrg transilvănean a fost însă mult mai bogată. Adună documente privitoare la istoria bisericii românești, la drepturile străvechi ale protopopilor, și redactează în cele din urmă, în 1795, *Protopapadichia, adecă puterea, drepturile sau privilegioanele protopopilor celor românești din Ardeal*, în care istoricul nostru pledează pentru ideea sinodalității în biserica greco-catolică, grav încălcată de episcopul Bob. Ca un bun cunoscător al vechilor orînduiri, adeseori face aluzii la drepturile de odinioară, pe care le voia restabilite, cu gîndul la emanciparea politică a națiunii.

În 1790 îl găsim în primele rînduri ale mișcării *Supplex*-ului, redactînd și iscăliind alături de Ioan Para una din primele petiții în care se cer drepturi politice pentru români în lumina dreptului naturii. Pătruns de însemnătatea idealului național, îl întîlnim prezent în 1789 la instalarea episcopului neunit Gherasim Adamovici la Sibiu, centru cultural cu care va întreține pînă la moarte întinse legături culturale. Pentru un timp, după desființarea seminarului din Liöv, îl aflăm la Blaj, fiind „chemat la profesoria canoanelor”. În această perioadă din viața lui Petru Maior distingem cu ușurință idealul luminist de care este călăuzit, ideal așezat în serviciul emancipării naționale. Un educator în primul rînd, dar și un om politic în luptele perioadei dominate de *Supplex libellus valachorum*. Tot din acest răstimp datează și *Propovedaniile și Didachiile sale*, pe care le redactează în clipe de răgaz la Reghin, unde izbutise să-și creeze un modest univers cultural. Biblioteca lui din această perioadă însușează un număr de mai bine de 137 de volume, dovedind interese culturale foarte largi, începînd cu literatura patristică și terminînd cu *Scrisorile engleze* ale lui Voltaire. Multă literatură latină — Cicero, Ovidiu, Horațiu, Virgiliu, Iuvenal, Petroniu Arbiter, Seneca, Catul, Propertiu —, dar și lucrări filozofice, Aristotel, Wolff, Steinkelner, gramatici și dicționare latine și grecești sau franceze, o gramatică ebraică, lucrări de istorie și drept, codul verböczian, *Aprobatele și Compilatele* etc.

Conștiinciozitatea cu care și-a îndeplinit obligațiile îi aduc aprecierile justificate ale lui Samuil Vulcan, cu ocazia propunerii pe care o face în vederea numirii sale ca cenzor la Tipografia din Buda.

„Petru Maior știe așa de bine limba românească, încît înțelege atît frazele și proverbele, cît și chiar idiotismele ei, și știe să le explice în urma unui exercițiu de mai mult timp ; a terminat cu laudă studiile filozofice și teologice la Roma și dreptul canonic la Viena ; a predat filozofia și teologia la Blaj ; și-a asimilat așa de bine economia rurală, că înțelege perfect termenii ei, cunoaște perfect limbile latină, italiană și grecească. Este deci pentru această slujbă vrednic de recomandat în cel mai mare grad” (Marienescu, p. 51 — 52).

Este numit la 2 septembrie 1808, în urma unei cereri personale, în care pomenește cunoștințele sale de latină, italiană și greacă și, bineînțeles, română. În 30 ianuarie al anului următor părăsește orașelul cu destinația Buda; în 7 martie îl găsim în noua reședință.

Viața lui Petru Maior la Buda se desfășoară în noi împrejurări, avînd sentimentul înalt al datoriei față de cultura „neamului românesc”. Instalat într-o casă din cartierul sîrbesc al orașului, duce o viață modestă. Înconjurat de cărțile noii sale biblioteci, pe care o alcătuiește între 1809 și 1821. La moarte, cei care îi inventariază bunurile, înregistrează în interiorul sărăcăcios două mese, două scaune de piele, un pat etc. Garderoba cărturarului este, de asemenea, săracă, obișnuită însă pentru un om care își închinase viața cărților. La Buda, Petru Maior nu a renunțat la reverenda arhidiaconului de la Reghin, după cum nu a renunțat nici la titlul de „Arhidiaconus Gorgenyiensis”, cu care își însoțea numele. Legăturile cu Ardealul sînt puternice și ține să le sublinieze prin întreaga lui activitate. Corespundează cu cei de acasă, cu tineri îndeosebi, cărora le dă sfaturi, cu episcopul Moga, care îi răspîndește lucrările în cuprinsul diecezei ortodoxe, sau întreține un interesant schimb de scrisori pe teme folclorice și istorice cu dr. Vasile Popp.

Anii petrecuți la Buda sînt cei mai fertili din întreaga lui activitate : publică numeroase cărți, se îngrijește de apariția altora la Tipografia din Buda, redactează referate, o muncă ce îi reține întreaga atenție. Pentru viața trăită la Buda sînt de un mare interes cărțile bibliotecii sale, care ne îngăduie să privim în laboratorul său de creație. Lucrările filozofice sînt prezente în continuare în biblioteca luministului român. Pascal, Puffendorf, Baumeister, Heineccius se învecinează acum însă cu o bogată literatură istorică contemporană. Pray, Benkő, Schwandtner, Cornides, istorici latini, umanistul Miron Costin cu *De neamul moldovenilor*, Dimitrie Cantemir, numeroase dicționare — italian-spaniol, italian-latin —, gramatici grecești și siriene etc. Interesantă este și literatura galicană. Bossuet, *Defensio cleri gallicani*, Van Espen, *Jus Ecclesiasticum*, *Aventurile lui Telemach* în italiană etc.

A profitat nu numai de pe urma lecturilor personale, ci a căutat să se și informeze cît mai în adîncime, făcînd cercetări în biblioteca din Pesta sau audiind cursuri de istorie la Universitate. În primul an își publică lucrările redactate la Reghin, *Propovedaniile și Didachiile*, iar între 1810 și 1811 *Predicile*, în trei părți. Restul timpului îl rezervă istoriei originilor poporului român, mînat de dorința de a da un răspuns acelor „streini scriitori” care se îndeletniceau cu denigrarea românilor, o lucrare prin care de fapt Petru Maior reia ideile *Supplex*-ului, combătînd aserțiunile școlii istorice ilustrate de Sulzer, Eder și Engel. În 1812 îi apare *Istoria pentru începutul românilor în Dach a*, urmată de *Istoria bisericii românilor* (1813), prilej, și una și alta, de noi necazuri de pe urma intervenției făcute de Ioan Bob pentru interzicerea lor. Imprimarea *Istoriei bisericii* este de altminteri oprită, cartea rămînînd pînă la moartea autorului în depozitele tipografiei, iar el împovărat de datorii, deoarece cărțile erau tipărite pe cheltuiala autorului. De remarcat că Maior s-a gîndit ca *Istoria bisericii* să fie răspîndită în Țara Românească, un gest care indică o nouă orientare în cultura românilor transilvăneni.

Opera istorică a luministului Petru Maior vine să completeze pilduitor o activitate prodigioasă, așezată în serviciul emancipării naționale a poporului român. Orizontul european al istoricului e evident. Muratori, Du Cange, Mabillion, Voltaire, literatura galicană, cronicari și istorici români — Miron Costin, Dimitrie Cantemir —, alături de istoriografia veacului său, istoricii maghiari Benkő, Pray, Cornides, colaborează

ИСТОРИЯ

ПЕТРУ

МАЙОРА ДИОНИСИЯ МАЙОРА

АТОМНИТЪ

АВ

МАЙОР ДИОНИСИЯ МАЙОРА

Протокол, или азъ ДИОНИСИЯ МАЙОРА Консультантъ Делъ Императорскихъ

въ Оуниверситетъ

въ Будапештѣ

ДИОНИСИЯ

Историческая Типография въ Оуниверситетѣ Оуниверситетъ Дни Буда.

1812.

PETRU MAIOR,

Istoria pentru începutul românilor în Dacia,
Buda, 1812 (foaie de titlu)

simțitor la reușita scrierii. Indiscutabil mai puțină erudiție ca la Micu sau Șincai, dar poate tocmai de aceea o mai hotărâtă apropiere de maniera istoriografiei luministe. De acord să omagieze pe părinții istoriografiei erudite, nu se grăbește însă să-i imite și pleacă la drum de la o documentație rezonabilă, neîncărcată, dar totuși fundamentală. Ca istoric, Petru Maior, ancorat hotărât în zonele culturii luministe, a avut ca punct de pornire umanismul românesc cu ideile sale fundamentale: latinitatea, unitatea de origine a poporului român și continuitatea lui în Dacia. Aceste idei istorice devin importante forțe contemporane, un mijloc al afirmării naționale. El duce mai departe, în noile împrejurări ale veacului al XIX-lea după respingerea *Supplex*-ului, lupta națională, ce se deplasează de la acțiunea deschisă politică spre domeniul culturii. Tot ceea ce nu era îngăduit de stările politice ale regimului reacțiunii își caută un teren de manifestare în cultura nouă. Maior, alături de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, continuându-i apoi, realizează o puternică afirmare națională prin istoria pe care o scrie, căutând să invalideze aserțiuni interesate, provocate de

justețea revendicărilor politice românești ale anilor 1790 — 1792.

Ca istoric, și Petru Maior dezvoltă crezul lui Micu și Șincai, îl completează în lumina unei noi documentații, dar mai cu seamă prin strălucirea raționamentelor îi asigură difuziunea și netăgăduitul succes în lumea contemporanilor. Dacă la cei doi istorici contemporani luminismul lor cert era învăluit în bună parte de erudiția unei istoriografii savante, de multe ori analitică, cu Petru Maior istoriografia românească marchează indiscutabil triumful unei noi forme literare. Dezvăluirea originii poporului român, văzut în spațiul celor trei țări românești, se face plecând de la principalele rezultate la care ajunseseră pînă la el școala românească și luminiștii ardeleni. O documentație indiscutabil mai redusă capătă sub pana raționalistului Maior o mai mare putere de convingere, sensuri aproape nebănuite. Ceea ce la Șincai rezulta la capătul unor expozeuri documentare grele de erudiție, la Maior se înfățișează în câteva trăsături de condei. Însăși afirmarea tezelor fundamentale ale luminismului ardelean, latinitatea și continuitatea, se face prin spargerea vechilor tipare, prin larga audiență acordată psihologicului în interpretarea istorică, modalitate caracteristică luminismului. Sondarea adîncurilor istoriei românilor o face cu gîndul la prezent, atent la aspirațiile națiunii. Romanitatea, continuitatea pe teritoriul Daciei, critica antifeudală sau anticlericală sînt dominate de rațiunile luptei naționale. De aceea trecutul este văzut cu ochii prezentului, iar opera lui istorică, fie ea chiar *Istoria pentru începutul românilor*, prilejuiește incursiuni ce vizau sistemul atît de complicat și de nedrept al constituțio-

nalismului transilvănean. Cu atât mai mult *Istoria bisericii românilor* rămîne în judecata posterității o operă profund contemporană nu numai ca viziune, ci și ca narațiune.

Năzuid la realizarea acelei *renovatio* a religiei și bisericii, a apelat la literatura galicană franceză, la opera lui Bossuet, care în *Defensio cleri gallicani*, apărînd autonomia clerului francez față de Curia romană, îl putea întări în convingerea că păstrarea neștirbită a instituțiilor naționale ale bisericii greco-catolice servește luptei de emancipare națională. Așa se și explică pledoaria lui Maior împotriva înnoirilor lui Ioan Bob, care loveau în instituțiile tradiționale ale bisericii unite : mănăstirea și școlile. Dacă Petru Maior era de acord cu vederile iozefine în relațiile cu puterea papală, nu e mai puțin adevărat că istoricul nostru avea rezerve însemnate față de tendințele de uniformizare ale statului austriac. El era hotărît pentru menținerea formelor tradiționale ale bisericii ca mijloace însemnate ale culturii naționale.

„În zilele vlădicului acestuia atîta s-au abătut Blaju de la evlavia cea de demult și atîta s-au slăbit școalele din Blaj, cît mai mulți vlădici în urma lui Ioan Bob vor avea ce lucra” (capitolul despre Ioan Bob).

Critic al feudalismului ardelean, a pledat convingător pentru restituirea demnității umane și naționale a poporului său. Înfruntînd vocile ce veneau să conteste drepturile națiunii române, pe un Sulzer, Eder, Engel, în opera cărora vedea pe bună dreptate interese politice străine, el nu s-a sfiit să pună în adevărata lui lumină personalitatea unui episcop român nedemn de imperativul momentului. „Totuși odată vlădica Ioan Bob, asurzit de strigătele clirului, au mers la Beci [Viena]. Însă precum din Ardeal au pornit după sfatul său fără de a primi carte de mărturisire, că după cererea și strigarea clirului s-au mișcat a merge la Beciu a da rugare către împăratul pentru folosurile clirului și neamului românesc, așa cu decretul împărătesc fu înțețit a se întoarce din Beciu la Eparchia sa” (ibidem). Credincios concepției istorice luminate ce supraestima rolul personalității, a năzuit spre idealul unui episcop luminat de prestigiul lui Inochentie Micu, pe care îl opune constant prelatului timorat de asprimea vremilor.

„Acesta, precum din firea lui e fricos, și de cei streini și de cel mai mic se teme, așa către clirul său, mai virtos către cei mai neputincioși, e foarte aspru, și mare îndestulare [satisfacție] are cînd se arată cineva că se teme de dînsul” (*Istoria bisericii românilor*, capitolul despre Ioan Bob).

Rolul atribuit de Maior personalității îl apropie și mai mult, în opera istorică, de zonele istoriografiei luminate europene, care în condițiile secolului al XVIII-lea, deși nu oferea o explicație științifică, avea meritul de a fi încercat o interpretare întemeiată pe încrederea în posibilitățile creatoare ale omului. Sînt de reținut la Petru Maior îndeosebi caracterul militant al operei, spiritul polemic, care fac din el cel mai mare istoric român de la începutul veacului al XIX-lea. Polemica redutabilă din scrierile istorice este dublată de opera propriu-zis polemică, în care verva lui Maior înscrie cele mai autentice pagini specifice veacului luminilor. Fie că dezvăluie cortegiul nedreptăților unui scaun episcopal în *Răspunsul la cîrtire*, fie că își îndreaptă atacurile împotriva părerilor slavistului Kopitar sau respinge exagerările Curiei romane, Maior ne înfățișează cel mai autentic spirit voltairian. Îndeosebi polemica cu Kopitar, în *Animadversiones* (1814), dincolo de unele idei astăzi depășite, a făcut să răzbată la lumină prezența remarcabilă a națiunii române. Încrezător în puterea opiniei, Maior a fost călăuzit de imperatiile luptei naționale, al cărei protagonist a fost. Astfel, polemica lui nu se irosește într-o diatribă de circumstanță și de suprafață, ci, dimpotrivă, aduce în discuție problematica de stringentă actualitate a culturii românești.

А Т Ъ М П Л Ъ Р И А В

Л Э И

Т Е Л Е М А Х

ИГОЛАН ЛЭИ ОУЛНОВ (ОДНООУГО),
А Т О К Д А Т В

Ф Б Н В Л О Н

АРХИЕПИСКОПЪА КИДЕРСКИ.

ЛЕЗМ А Т Ъ Й,

И ПРЪ АИМЕА ИТАЛИИКИА, ПРЪ АИМЕА РОМЪ-
ИТСКИА ПРЕФЕКТИ

Д Т

ИСТРЪ АИГОР ДИ ДИНО-САМХРТИН,
ПРИТОПОН, ИИ ВРИЕНЪ РЕИКОР А КАРЦИЛАН.

Т О М Ъ I

А Л К Б Д Л

И Врѣдска Типографіа И Оуниверситатии ДИИ
ПЕТЪ. 1818.

PETRU MAIOR,

Întimplările lui Telemah, Buda,
1818 (foaie de titlu)

PETRU MAIOR,

Lexiconul de la Buda, 1825 (foaie
de titlu)

LESICON

ROMĂNESCU-LĂTINESCU-UNGURES-
CU-NEMTESCU

QUARE

DE MAI MULTI AUTORI, IN CURSUL A TRIDECI, SI
MAI MULTOBU ANI S' AU LUCRATU.

S Z U

LEXICON

VALACHICO - LATINO - HUNGARICO -
GERMANICUM

QUOD

A FLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET
AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST.

B U D A E.

Typo et Sumptibus Typographice Regiæ Universitatis Hungaricæ

1825.

Activ, traduce și publică după o ediție italiană *Întimplările lui Telemah* (1818), operă cunoscută pentru ideile ei de toleranță și umanitate, iară în anul următor două lucrări lingvistice (*Ortografia și Dialogul*), care completează studiile sale filologice din anexele *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, *Disertație pentru începutul limbei românești și Disertație pentru literatura cea veche a românilor*. Până în ultima clipă muncește la revizuirea *Lexiconului* (1825), îi completează etimologiile, cu gândul la nevoile culturii neamului. Mulțimea gramaticilor, a dicționarelor — italo-latin, italo-spaniol, ebraic, latino-greco-francez —, lectura lui Muratori ne atestă orizontul european al filologului, ce va pune, prin adoptarea metodei comparative, reconstituirea latinei vulgare. Preocupările lingvistice ale lui Maior năzuiau de fapt la transformarea limbii române într-un instrument capabil să exprime noțiunile fundamentale ale culturii moderne. Reforma ortografiei, redactarea gramaticii, colaborarea la *Dicționarul de la Buda* stau în legătură nemijlocită cu idealul luminist al autorului. Petru Maior pleacă în studiile sale de la limba latină, distingînd cele două aspecte ale ei și făcînd în felul acesta legătura cu româna. A stabilit că limba română este continuatoarea latinei populare și a remarcat, cu cîteva decenii înaintea lui Diez, deosebirea dintre cuvintele care alcătuiesc patrimoniul vechi al limbii romanice și neologismele împrumutate din latina clasică. Este și el un purist, poate unul din cei mai înverșunați, ce exagerează, subordonînd filologia crezului său politic național (*Disertație pentru începutul limbei românești*).

Opera lui Maior ne dezvăluie preocupări din cele mai diverse, profilul unui adevărat enciclopedist, pătruns de idealul luminist. *Răspunsul la cîrtire* rămîne ilustrativ pentru mentalitatea de luminist a lui Petru Maior și împreună cu el o întregă operă publicată anonim la Buda, operă ce îmbrățișează întinse teritorii culturale.

„Acum au sosit acel timp — va scrie el — bine primit ca românii, smulgîndu-se din grosul întuneric al urîtei neștiințe, să se deștepte a-și lămuri limba sa cea română și, lucrînd cu bunul său talent, să se procopsească [instruiască] întru științe, din care se naște întregirea minții și urmare în tot felul de fapte bune”.

Este aici un crez luminist autentic, întemeiat pe știință, o încredere nețărmurită în rațiune și în capacitățile creatoare ale poporului român, Opera lui Petru Maior, pentru valorile ce le conține, a fost îmbrățișată cu un mare entuziasm, în deceniile premergătoare revoluției din 1848, de către românii din toate provinciile istorice, semn că noua generație pașoptistă s-a oprit la trăsătura fundamentală a scrisului său : valoarea general românească, ridicarea problemelor pentru ființa poporului român în totalitatea lui, într-o formă care atinge adesea caracter literar.

BIBLIOGRAFIE

Procanon, ce cuprinde în sine cele ce sînt de lipsă spre înțelesul cel deplin și desăvîrșit al canoanelor și a toată tocmeala bisericească spre folosul mai cu seamă al românilor (1783), ed. Gr. Morcu, Sibiu, 1948; *Protopapadichia* (1795), în „Șoimul românesc”, Viena, 1865—1866 ; *Didachill, adică învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți culese de . . .*, Buda, 1809 ; *Propovedanți la îngropăciunea oamenilor morți culese de . . .*, Buda, 1809 ; *Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului culese de . . .*, I—III, Buda, 1810-1811; *Istoria pentru începutul românilor în Dacia întocmită de . . .*, Buda, 1812, cuprinde și *Disertație pentru începutul limbii românești și Disertație pentru literatura cea veche a românilor* ; *Istoria bisericeii românilor atît a acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813 (ineditele lucrării în : T. Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855 ; P. Teodor, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IX, 1966) ; *Răspunsul la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior*, Buda, 1814; *Animadversiones în Recensionem Historiae De origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814 ; *Reflexiones in responsum Domini recensentis Vienensis ad Animadversionis in Recensionem Historiae De origine Valachorum in Dacia*, Pesta, 1815; *Contemplatio Recensionis in valachicam anticriticam Literaris Ephemeridibus Viennensibus*, Buda, 1816 ; *Întîmplările lui Telemah, fiului lui Ulise*, întocmite de Fénelon, I, Buda, 1818 ; *Orthographia romana sive latinovalachica una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur*, Buda, 1819 (reprodusă în *Lexiconul de la Buda*) ; *Dialog pentru începutul limbii române între un nepot și unchiu*, Buda, 1819, adaos la *Orthographia Romana* (reprodusă în *Lexiconul de la Buda*),

At. M. Marienescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883 ; T. Roșu, *Cenzura și interdicțiunea operei lui P. Maior*, în „Unirea”, Blaj, 1892, nr. 45 ; E. Micu, *O scriere necunoscută a lui Petru Maior (Răspuns la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior)*, în „Revista critică literară”, Iași, II, 1894 ; Al. Lapedatu, *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922 ; I. Lupăș, *Scrierile istorice ale lui Petru Maior*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922 ; Tr. Popa, *Contribuțiunile la viața lui Petru Maior*, în „Societatea de miine”, V, 1928, nr. 4 ; G. Bogdan-Duică, *Petru Maior și Iust, Febronius sau Petru Maior ca vrăjmaș al Papei*, în „Renașterea”, XI, 1933, nr. 15—27 ; N. Lupu, *Corespondență între Petru Maior și episcopul Bob la 1785*, în „Blajul”, I, 1934, nr. 9 ; Tr. Popa, *Locul nașterii lui Petru Maior*, în „Cultura creștină”, XVI, 1936, nr. 6 ; V. Netea, *Cîteva precizări în legătură cu Petru Maior*, în „Revista Fundațiilor”, VIII, 1941, nr. 6 ; Șt. Cucuțeanu, *Italianisme la Petru Maior*, în „Studii și cercetări științifice”, seria Filologie, Iași, X, 1959, fasc. 1—2 ; D. Macrea, *Petru Maior, în Lingviști și filologi români*, București, 1959 ; P. Teodor, *Două scrisori ale lui Petru Maior din timpul petrecerii sale la Buda (1810)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960 ; N. A. Ursu, *Cărți de popularizare a științei traduse de Petru Maior*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 2 ; M. Protase, *Petru Maior polemist*, în „Studii și cercetări științifice”, seria Filologie, Iași, 1961, fasc. 2 ; S. Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limbă*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921-1922 ; N. Albu, *Petru Maior (Date noi privitoare la viața și activitatea sa)*, în

„Mitropolia Ardealului”, IX, 1964, iunie-august, nr. 6—8 ; P. Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior — Contribuție la istoria cărții românești vechi*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IX, 1966.

ION BUDAI DELEANU

Personalitate culturală bine conturată, de o deosebită semnificație într-o vreme în care literatura noastră cultă nu era decât la începuturile sale, Ion Budai Deleanu este nu numai cel mai de seamă literat al Școlii ardelenene, ci și unul dintre reprezentanții de prestigiu ai beletristicii noastre, opera sa literară marcând o izbândă artistică reală, ce depășește plâsmuirile contemporanilor.

Prin ideile sale îndrăznețe relativ la rezolvarea problemelor sociale, Ion Budai Deleanu depășește crezul Școlii ardelenene. Samuil Micu, Gheorghe Șincăi, Petru Maior, cărturari distinși, de formație luministă, dar încă neemancipați în întregime de sub tutela mentalității teologice, nu au convingerile radicale ale autorului *Țiganiadei* în ceea ce privește credința, organizarea religioasă ori statală sau rînduielele sociale. Desigur, nici Budai Deleanu nu se poate sustrage total limitelor impuse epocii de nivelul dezvoltării spirituale la care ajunsese timpul său ; totuși, el rămîne o conștiință evoluată, însuflețită de idei și convingeri extrem de înaintate și curajoase, pe care le-a expus în imagini literare nu lipsite de relief și forță artistică.

Autorul *Țiganiadei* este un autentic cărturar luminist și, ca atare, înțelege și concepe literatura mai mult ca o modalitate particulară, menită să demonstreze aproape deductiv un corp de idei, decât ca un domeniu al imaginii artistice implicînd un conținut ideologic ce se poate degaja și transmite. Ideile sînt, deci, distinct „demonstrate”, intenția autorului fiind, în primul rînd, aceea de a oferi și impune un crez ideologic, figurația plastică a tabloului de viață rămînînd subsecventă; atașament, așadar, și preocupare mai mult de „idee” decât de „imagine”. Totuși, ceea ce conferă lui Ion Budai Deleanu o notă particulară este faptul că literatura lui, deși vizează zone morale, nu se adresează atît situațiilor și conflictelor așa-zise „general-umane”, cît stărilor de lucruri reale și chiar contemporane lui, pe care le supune alegoriei, convertindu-le, dar nealterîndu-le semnificația. Directivată etic, în sens clasic, opera sa literară este sprijinită solid pe aspecte sociale investigînd domeniul realităților concrete. Aceasta face ca literatura lui Ion Budai Deleanu — deși de intenții și tipare clasiciste — să ancoreze în istoricitate evidentă prin suportul conținutului său (natura sistemului de imagini fiind de un vădit caracter social), care aduce gustul modern pentru „actual” și faptul diurn. Astfel, figura cărturarului ardelean reprezintă în istoria noastră literară o dublă revelație : este primul mare creator de literatură originală (*Țigan'ada* este un monument unic al epopeii, ca specie, în epica noastră), care, satirizînd în chip temerar și atotcuprinzător rînduielele feudale, consemnează — tot pentru întîia oară și la scară majoră în literatura românească — o evidentă și conștient urmărită orientare socială. Or, tocmai aceste caracteristici — structură clasică și substanță modernă, original dozate—îi deosebesc opera de aceea a înaintașilor și a contemporanilor săi și explică temeiurile importanței sale deosebite în istoria literaturii române.

Ion Budai Deleanu s-a născut în satul Cigmău din ținutul Hunedoarei, aproape de Orăștie (azi, județul Hunedoara), probabil la 1760 (nu mai devreme, nici după 1763). Este primul din cei zece copii ai preotului Solomon Budai, statornic adept al unirii cu biserica romano-catolică. Dintre frații scriitorului, merite deosebite și-a dobândit Aron Budai — secretar al tezauriatului și al consistorului ardelean din Sibiu — datorită rolului important pe care l-a jucat în viața social-politică și culturală a Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Ceilalți frați sînt : Anton, Petru, Nicolae, Iosif, Solomon, Maria, Sofia și Dina.

Solomon Budai va fi avut de luptat, desigur, cu multe greutăți pentru a putea asigura instrucțiunea atîtor copii. Abia în 1819 frații Ion, Aron și Anton Budai cer, prin cancelaria aulică, „ridicarea cu scutire de taxă în rangul nobilimii trnsilvănene”, precum și „scutirea locului de casă părintesc rămas neîmpărțit”. Conferirea înnobilării se acordă în cele din urmă primilor doi, dar, deși consacră merite reale, această trecere în rîndurile micii nobilimi ardelenne este un act de semnificație pur formală. Situația pe care a avut-o efectiv familia preotului din Cigmău a fost aceea a unui număr redus de români hunedoreni liberi, care trăiau în mijlocul masei românești de iobagi împovărați de toate servituțile feudale. Chiar viața autorului *Țiganiadei* acoperă răstimpul unei epoci brăzdate de agitații sociale, de răscoale și revoluții. Această epocă în care nemulțumirea populară răscolește adîncurile, iar valul răzvrătirii amenință rînduile existente, impune — dacă nu cultul — în orice caz interesul deosebit pentru atitudinea cutezătoare, acțiunea decisă și fapta eroică; ea își va imprima din plin sigiliul și asupra activității scriitoricești a lui Ion Budai-Deleanu.

Scriitorul de mai tîrziu își petrece copilăria la Cigmău, unde face și școala primară. Studiile și le continuă, începînd cu anul 1772, la seminarul din Blaj. Personalitatea viitorului scriitor va păstra întipăririi trainice din această primă perioadă, legată de cunoașterea nemijlocită a tuturor aspectelor vieții de la țară, de la necazurile țăranilor pînă la datinile, legendele și toată frumusețea folclorului atît de bogat din ținutul său de naștere. Dincolo de rigorile învățămîntului temeinic și de austeră penumbră seminarială, Blajul nu-i oferea un exemplu de viață orășenească, încît tînrul venit de la poalele Măgurii rămînea și pe malurile Țirnavelor în mijlocul aceleiași atmosfere rustice, populată de oameni simpli și obidiți, dar de o mare vigoare sufletească și de o vervă robustă. Seminaristul pornit de lîngă ruinele vechii cetăți romane Ceugma, cea împresurată de legendele localnicilor, a receptat învățătura primită în școlile Blajului, unde a venit în contact cu întîiele elemente de cultură clasică, dar a rămas — în fond — mereu legat de viața și realitățile de la țară. Așa se explică faptul că de pe acum manifestă independență, vădind un spirit laic fără o prea pronunțată aplicație teologică, înclinat mai curînd „să rămîie în statul din afară” (cum ni-l înfățișează o mărturie din 1813). Acest viu atașament și această comuniune directă cu viața poporului vor rămîie pentru scriitor determinantă fundamentală a personalității sale, explicînd în același timp nu numai poziția fermă adoptată față de problemele social-politice, dar și masiva prezență în opera sa a unor elemente și date locale: toponimie (Ceugma, Cioara, Bozeș, Jibot, Cîmpul Pîinii, Vaidei, Turdaș, Hațeg, Săcel, Retezat, Mureș etc.) și onomastică, tradiții, credințe și obiceiuri, mediul social-istoric al timpului, precum și limba care utilizează din plin elemente lexicale cu totul specifice meleagurilor natale. Datorită unor atare temeieri, autorul *Țiganiadei* nu va deveni tipul livresc al savantului de cabinet, care se apleacă asupra vieții poporului din considerații și convingeri raționaliste ori umanitare, ci va fi un cărturar cetă-

țean ivit și răzbătînd spre lumină din rîndurile celor de jos, a căror viață o cunoaște dinlăuntru, intim și multilateral.

Începînd cu toamna anului 1777 și pînă în ianuarie 1787, Ion Budai Deleanu se află la Viena, unde își continuă studiile superioare. După ce urmează doi ani la Facultatea de filozofie (1777 — 1779), trece la Facultatea catolică de teologie, pe care, în calitate de bursier al Colegiului Sfînta Barbara, o frecventează patru ani (între 1780 și 1783) ca „student extraordinar” (Gasthörer), absolvînd-o în chip strălucit și, se pare, luîndu-și și doctoratul în teologie (probabil la Erlau). Funcționează, apoi ca psalt, ajutor de cantor și — între 1 februarie 1785 și sfîrșitul lui 1786 — ca sacristan al bisericii Colegiului Sfînta Barbara, ocupîndu-se sporadic și cu îndeletnicirea de copist cu ziua la Ministerul de Război.

Timpul pe care l-a petrecut în capitala Imperiului habsburgic constituie o a doua etapă în viața scriitorului. Aici el cunoaște pe Samuil Micu și pe Șincai, pe Maior și pe Samuil Vulcan, aici va intra în contact cu literatura universală și cu marile curente de idei ale vremii. Atitudinea și opiniile antimonahale care stăpîneau Viena în timpul lui Iosif al II-lea, adîncirea literaturii latine, cunoașterea literaturii clasice italiene, a lui Metastasio (din al cărui *Temistocle* va și traduce un fragment), a lui Casti și a lui Alois Blumauer, eventual a lui Ossian, îndemnul oferit de cercetările științifice ale celorlalți ardeleni aflați la Viena (de care se diferențiază oarecum, depășindu-i net sub raportul informației literare), toate acestea s-au altoit pe fondul sănătos al unui spirit robust și ascuțit, saturat de cunoașterea și pătruns de valorile vieții poporului din care se ridicase. Întreaga sa cultură filozofică și literară întemeiată pe solide studii umaniste, asimilarea ideilor înaintate din ideologia luministă a vremii și apetența pentru raționalismul voltairian îi sporesc atașamentul pentru cauza dreaptă a poporului asupra și-i limpezesc și mai mult drumul ce avea să-l urmeze. Din această epocă datează strîngerea materialului pentru lexiconul său (poate chiar o primă redactare parțială), precum și traducerea în românește a unor culegeri de ordonanțe și legi; în acest timp adîncește studiul latinei, învață italiana, franceza, germana și e de presupus că în această vreme l-a încercat gîndul de a scrie opera sa literară. În perioada vieneză se încheagă formația intelectuală și culturală a scriitorului, statornicindu-se temelia sa luministă, nu fără unele implicații iozefiniste, care mai tîrziu vor ceda — în largă măsură — locul unei orientări mult mai radicale, sub înfrurirea Revoluției franceze.

Această atît de fecundă epocă este întunecată de un scurt interludiu cu urmări decisive pentru viața scriitorului : răstimpul în care încearcă să se statornicească în Transilvania. Reîntors la Blaj, funcționează puțină vreme ca profesor și, se pare, ca „prefect de studii” la seminarul unde fusese elev. Datorită, în bună măsură, ostilității episcopului Ioan Bob, vlădică de un abil egoism și de o iezuită ipocrizie, Ion Budai Deleanu nu se hirotonește.

„Abia călcai strămoșescul pămînt — spune el în prefața lexiconului său —, cînd, întîmpinîndu-mă toate împotrivelile, fui silit iarăși a mă înstrăina. Ba, ca și cum așa zice, a merge de voie bună în urgie. Fui silit în urmă a mă așeza în țară străină, întru care nemernicie mă aflu pînă acum”.

Astfel, prigonit, Budai Deleanu este nevoit să părăsească Blajul și să se înstrăineze pentru totdeauna la Liov, în Galiția. În 1787 reușește în urma unui concurs să ocupe postul de secretar al tribunalului provincial (Landgerichtssekretär). Din iunie 1790 pînă în februarie 1791, sau chiar pînă către sfîrșitul acestui an, scriitorul lipsește din Liov, prelungindu-și fără încuviințare un concediu de cinci luni. Nu se știe precis nici unde a fost, nici ce a făcut în acest timp ; e plauzabilă atît ipoteza că s-ar fi dus la Buda-

pesta și Viena pentru studii, cât și, mai ales, aceea potrivit căreia ar fi venit în Transilvania, unde — împreună cu fratele său Aron Budai, cu Petru Maior și cu alți frunțași ardeleni — ar fi luat parte activă la luptele naționale și la pregătirea ori poate chiar elaborarea cunoscutului *Supplex libellus valachorum Transylvaniae*.

Reîntors la Liov, se căsătorește, prin 1793, cu Mariana de Mikolaiewiczze, care făcea parte dintr-o familie înstărită de armeni galițieni. Scriitorul va avea trei copii : Suzana (născută la 1794, căsătorită apoi cu Ludovic Lewandowski), Eufrosina (n. 1795) și un fiu (despre care lipsesc datele). În anul 1796, Ion Budai Deleanu este avansat ca „sfetnic chesaro-crăiesc” (consilier) la Curtea de apel, funcție pe care o păstrează pînă la sfîrșitul vieții (adesea ținea locul președintelui, fiind cel mai vîrstnic dintre consilieri). În 1806 a fost numit și asesor de tribunal pentru judecarea cauzelor din sectorul minier; în 1809 pare a avea unele relații cu armatele de ocupație, un document arătîndu-ni-l ca „refuzînd statornic promisiuni ademenitoare, în timpul invaziei dușmane”. Moare în capitala Galiției, unde și-a trăit mai bine de trei decenii de viață, la 24 august 1820.

Anii petrecuți la Liov reprezintă cea de-a treia etapă din viața scriitorului. El nu rămîne nici aici — după cum n-a rămas nici la Viena — un izolat de oamenii și realitățile din patria sa. Fiind capitala unei provincii căreia Iosif al II-lea îi alipise Bucovina, Liovul avea școală românească, iar tribunalul provincial din acest oraș, o secție românească. Dacă mai adăugăm că la Liov se afla un cerc destul de larg de români — dintre care amintim pe ardeleanul Petru Aaron de Bistra, funcționar la același tribunal cu I. Budai Deleanu, și pe bucovineanul Theodor Racocce, tîlmaci gubernial pentru limba română —, precum și faptul că a cunoscut îndeaproape Bucovina, asupra căreia face un raport detaliat, nu ne va surprinde împrejurarea că în 1815 mitropolitul Veniamin Costache, cunoscîndu-i meritele, îi propune un post de profesor la Seminarul de la Socola (scrisoarea lui Veniamin din 21 august către protoiereul Lazăr Asachievici). Invitația rămîne însă fără rezultat practic, deși se pare că sfetnicul chesaro-crăiesc se arată mulțumit de ofertă.

Dacă perioada ardeleană din biografia scriitorului i-a asigurat acestuia baza trainică a legăturii cu viața materială și spirituală a poporului său (oferindu-i doar primele elemente de cultură clasică și umanistă) și dacă anii de la Viena sînt cei în care se formează cărturarul luminist de anvergură europeană (ale cărui îndrăzneli sînt, deocamdată, ușor temperate de unele vederi iozefiniste), etapa galițiană este aceea în care opiniile sale se radicalizează sub directa influență a ideilor Revoluției franceze, precum și a prefacerilor și răsturnărilor sociale din timpul ascensiunii napoleoniene. Anii trăiți în capitala Galiției — unde mediul cultural era propice preocupărilor scriitoricești — reprezintă însă și epoca rodnică a elaborării operei; astfel, tenacele ardelean de la Cigmău și Blaj și cărturarul luminat de la Viena devine acum scriitorul român de netăgăduit prestigiu.

Scrierile lui Ion Budai Deleanu sînt numeroase și din domenii diverse : lucrări cu caracter pedagogic, juridic, istoric, etnografic, opere lingvistice și literare.

În ultima parte a anilor de la Viena copiază traducerea românească sau poate chiar tîlmăcește el însuși în limba română o scriere pedagogică germană sub titlul *Îndreptătoriu al învățăturilor întru a formarisl pe tinerii școlari sau Carte trebuincioasă pentru dascăli* (1785); de asemenea, traduce — uneori cu mici adaptări — unele opere de legislație, mai ales lucrări de drept și de procedură penală, cum sînt: *Rînduiala judecătorească de obște* (Viena, 1787) și *Pravila de obște asupra faptelor răle și a pedepsirii lor* (Viena, 1788). Este aproape cert că Budai Deleanu este traducătorul

și al altei lucrări juridice, în două volume, apărute la Cernăuți în 1807 (tipografia lui Peter Ekhard), cel de-al doilea volum avînd un titlu puțin schimbat față de primul : *Carte de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor grele de politie* (vol. I) și *Carte de pravilă asupra greliilor călcări a politiceștilor orânduiei atingătoare de politie* (vol. II).

Lucrările istorice, redactate exclusiv în latinește și rămase toate în manuscris, învederează intenția autorului — realizată doar parțial — de a alcătui a vastă operă consacrată originii popoarelor din Transilvania. În elaborări uneori incomplete, ea cuprinde o serie de titluri (capitole sau disertații) ce urmau să fie integrate în cuprinsul scrierii. Lucrarea, în ansamblul ei, s-ar fi intitulat — după cum se menționează într-o redactare din primul capitol — *De originibus populorum Transylvaniae commentatiuncula, cum observationibus historico-criticis*.

Întemeindu-se pe surse românești (Ureche, Miron Costin), dar mai ales străine (grecești, latine, bizantine, italiene, pe istorici unguri și austrieci), admițînd între izvoare chiar cîntecele bătrînești eroice (dar numai pentru aspectul general al întîmplărilor), Ion Budai Deleanu se înfățișează ca un cărturar ce amintește pe Dimitrie Cantemir prin erudiție, diversitate a preocupărilor, enciclopedism. Evident, ca și alți istorici ai Școlii ardelenene, nu e scutit de unele erori și de considerații care astăzi ne apar naive (dacii ar descinde din lafet, iar urmașii lor ar fi polonii și chiar toți slavii, etimologii neștiințifice, românii ar fi descendenți puri ai romanilor, secuii ar fi urmașii sciților etc.) ; totuși, aspectele pozitive sînt precumpănitoare. Intervinînd în expunere cu diferite note istorico-critice și cu disertații filologice, el derivă limba română din latina populară, susține romanitatea poporului nostru și mai ales teza continuității, argumentată pe larg, polemizează cu Sulzer, Eder, Engel, vorbește mult și cu admirație de Vlad Țepeș, laudă pe românul Ion Corvin etc. Astfel, Budai Deleanu se încadrează în frontul comun al tuturor reprezentanților Școlii ardelenene.

Cu totul interesant este raportul său asupra Bucovinei, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*. Bazat pe o corectă informație, memoriul ilustrează autenticul patriotism al autorului (exaltă virtuțile limbii române, descalifică pe defăimătorii Sulzer și Carra, deplînge abuzurile administrației în această provincie etc.) și, chiar dacă nu putea preconiza soluții salutare, înfiera uneltele incapabile, imorale și egoiste ale guvernării imperiale în Bucovina, stigmatiza creșterea zilelor de robotă de la 12 la 100 și a arendeii de 10 ori în 30 de ani, manifestînd o atitudine plină de curaj civic (îndeosebi în partea dedicată organizării judecătorești și administrative). Aceste *Scurte și cuprinzătoare observații asupra Bucovinei* sînt opera unui învățat umanist și patriot.

În ceea ce privește scrierile lingvistice, de la Budai Deleanu ne-au rămas, pe de o parte, studii de gramatică, precum : *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata* (1812), *Temeiurile gramaticii românești*, *Dascălul românesc pentru temeiuurile gramaticii românești* (un comentariu rămas neterminat — în cîinci dialoguri — al scrierii precedente), *Teoria ortografiei românești*, cu litere latinești, iar pe de altă parte o remarcabilă operă lexicografică, de proporții monumentale : un dicționar proiectat, se pare, în 10 volume (român-latin și latin-român, român-grec și grec-român, român-italian și italian-român, român-francez și francez-român, român-german și german-român), din care a definitivat *Lexiconul românesc-nemțesc* (4 volume compacte), a redactat litera *a* și începutul literei *b* (în 2 volume de circa 530 de pagini) din *Lexiconul nemțesc-românesc*, precum și redactări parțiale, fragmentare din *Lexicon latino-romaenicum*

seu *valachicum* (inceputul literei *a*, circa 60 de file ms.), din *Lexicon frîncesc și româneșc* (4 file), din *Lexicon român-latin-german* (23 de file), dintr-un *Lexicon pentru cărțurari* (41 de file cuprinzînd doar litera *a* — poate incompletă — a unui dicționar de neologisme).

Cu un deosebit simț al limbii și cu o remarcabilă cultură lingvistică, în asemenea lucrări Ion Budai Deleanu depășește nu o dată ideile crezului Școlii ardelene. El evidențiază rolul stratului lingvistic în constituirea limbilor noi, propune o reformă a ortografiei românești bazată pe scrierea cu caractere latine (pe care o socotea absolut indispensabilă, alfabetul chirilic putînd persista, eventual, doar în cărțile de cult) ; se orientează înspre neologismul latin și francez ; proclamă necesitatea supunerii limbii, chiar și a celei vorbite, la normele gramaticale (în fond ale latinei) ; se referă la existența dialectelor în limba română, pe care o derivă din latina populară ; stabilește și admite, indirect, în vocabularul limbii române — pe lîngă elementul latin — și existența altor cuvinte de origine slavă, greacă, gotică, maghiară și albaneză, abandonînd în înțelegerea structurii lexicale a limbii noastre radicalismul purist al multora din contemporanii săi transilvăneni ; propune limba populară ca bază a limbii literare etc. Totuși, cum e și firesc, unele exagerări latiniste persistă și la Budai Deleanu (e adept fără rezerve al etimologismului, forme românești evaluate pe un drum propriu în dezvoltarea limbii noastre fiind decretate abateri de la norma gramaticală ; se declară pentru lexicul regional, cu condiția ca vorbele să fie „tocmai românești”, adică să descindă din latină etc.).

Asemenea preocupări multiple în variate sectoare de activitate, precum și ideile care l-au animat în acțiunea de apărare a drepturilor și prestigiului neamului său, fac din Ion Budai Deleanu un ilustru reprezentant al Școlii ardelene. Scrierile sale numeroase, cuprinse în peste 20 de volume aflătoare la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, au rămas — din păcate — aproape toate în manuscris și nu au putut fi cunoscute la vremea lor decît într-o foarte mică măsură. Ele dovedesc însă erudiția, interesul, opiniile și atitudinile autorului, mijlocindu-ne înțelegerea personalității lui Budai Deleanu, spirit lucid și incisiv, alimentat de o vastă cultură clasică și umanistă, pus în slujba aspirațiilor și ridicării poporului său, pe care l-a iubit cu devoțiune.

Întreaga activitate a lui Ion Budai Deleanu este încununată prin opera sa literară, constituită din cele două poeme eroicomiche și satirice, *Țiganiada* și *Trei viteji* (neterminată).

În afară de acestea, manuscrisele autorului păstrează și traducerea românească, în versuri, a primelor trei scene din actul I al piesei *Temistocle* de Metastasio („*Temistoclu*, dramă izvodită întîi de Petru Metastas în limba italienească, tălmăcită pe limba românească, ca o probă cu care se arată că limba noastră prin cultură se poate cu vremea alătura ceii italenești”).

Tălmăcirea făcută din italiană datează din perioada 1812—1820 și atestă o ortografie exagerat italianizantă. Versurile românești — precedate de traducerea în proză a „argumentului” inițial al piesei — transpun fidel originalul, dar sînt greoaie, brute, necizelate. Se poate reține însă semnificația faptului că I. Budai Deleanu nu s-a orientat spre dominantul idilism galant al operei metastasiene, ci a selectat din cuprinsul acesteia exemplaritatea etică, dragostea de patrie ce însuflețește permanent pe Temistocle, precum și, eventual, anumite asemănări între eroul lui Metastasio și propria sa biografie (spiritul de independență, prețuirea demnității, surghiunul), încît putem spune că această încercare de tălmăcire reprezintă nu mărturia

VLAD TEPEȘ

unei reușite literare, ci intenția unui gest demonstrativ de implicații simbolice (poate și un amar mesaj polemic al patriotului înstrăinat).

O izbîndă literară este însă *Țiganiada*. Operă capitală a unei vieți, această epopee („poemation eroi-comico-satiric”) unică în literatura noastră, rod al unei îndelungi elaborări, este cunoscută în două variante scrise la date diferite, a căror cronologie strictă nu se poate preciza. Prima, începută pe la 1792-1795 și terminată în jurul anului 1800 (sau imediat după această dată), a fost publicată întâia oară de Theodor Codrescu în revista ieșeană „Buciumul român”, la 1875 („Prologul” și „Epistolia închinătoare”) și 1877 (textul complet). Ea cuprinde episodul nemeșului Beșcherec Iștoc (din care scriitorul va alcătui apoi primele două cînturi ale poemei *Trei viteji*) și dă o mare extindere părții relative la peripețiile lui Parpangel, care caută pe Romica.

Cea de-a doua variantă — începută probabil pe la 1800 și terminată pe la 1812 — reprezintă stadiul ultim în elaborarea poemei și poate fi considerată forma definitivă a *Țiganiadei*. Prin eliminarea episodului lui Beșcherec Iștoc și restrîngerea celor privi-

toare la Parpangel și Romica, opera a devenit mai unitară (chiar dacă se pierde ceva din complexitatea epică); figura lui Vlad Tepeș este mai bine reliefată, fondul social este adîncit prin introducerea amplei discuții asupra formelor de guvernămînt, iar versurile sînt mai cizelate, expresia mai îngrijită și limba mai cu îndemînare folosită. În fine, această variantă accentuează, îndeosebi în final, momentele pline de vigoare și energică bărbăție, subliniind filonul eroic. Publicată prima dată de Gh. Cardaș în 1925, cea de-a doua variantă este o realizare încheată, expresie necontestată a ultimei redactări efective. (Trebuie menționat că Gh. Asachi fusese preocupat și el de publicarea *Țiganiadei*.)

Dorind să ofere contemporaneității o sinteză a legitimelor aspirații românești de veacuri, scriitorul își plasează — convențional — narațiunea într-un moment eroic al trecutului național mai îndepărtat, fără a pierde din vedere cadrul general al istoriei universale, frecvent implicată în referințe diverse. Acțiunea epopeii se petrece, astfel, în Muntenia secolului al XV-lea pe vremea lui Vlad Tepeș, care, organizînd rezistența contra turcilor cotropitori, strînge la un loc pe toți țiganii spre a nu fi folosiți de dușman drept iscoade. Țiganii, alcătuiind o oaste înarmată și hrănită de Tepeș, fac popas între satele Alba și Flămînda, apoi — după ce defilează, pe cete, în fața domnitorului — se îndreaptă spre Spăteni, între Bărbătești și Inimoasa, unde își așază tabăra. (Atît de sugestiva topografie a putut fi identificată ca absolut

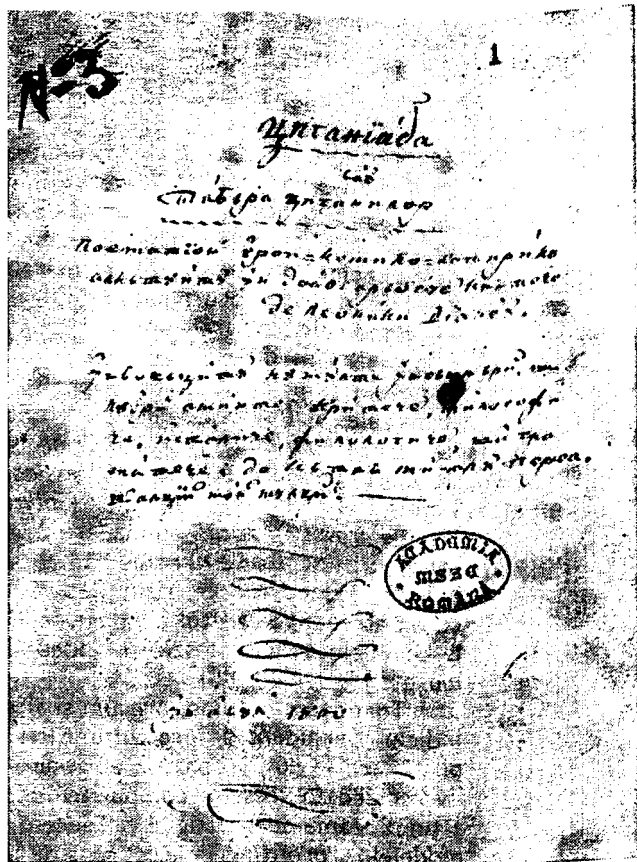
reală prin părțile Tîrgoviștei.) Drumul țiganilor — în care unii au văzut eforturile umanității spre idealul suprem — este lung și mereu întrerupt din pricina diferitelor împotriviri, discuții și disensiuni. În această vreme, Satana — sprijinind pe turci — fură pe Romica, logodnica lui Parpangel; acesta o caută cu înfrigurare și pînă la urmă o găsește în palatul din pădurea nălucită, unde mai erau atrași de vrăjile diavolești și alți viteji creștini. La un semn al Sfîntului Spiridon, protectorul fecioarelor, Romica pierе o dată cu palatul vrăjit, iar Parpangel, rătăcind nemîngîiat prin codru, bea dintr-un izvor cu apă vie, prinde curaj și puteri nemăsurate, îmbracă armura voinicului Argineanul și pleacă la luptă semănînd groază în rîndurile păgîne. În bătălia dintre munteni și turci intervin sfinții și dracii, pînă la sfîrșit lupta fiind cîștigată de Vlad Țepeș, care năvălește în tabăra otomană, hărțuiește pe turci prin atacuri necurmate și face minuni de vitejie.

După multe peripeții țiganii ajung la Spăteni, unde Parpangel se căsătorește cu Romica, pe care o aflase între timp, iar la nuntă povestește călătoria lui în iad și în rai. Țiganii vor să-și facă un sat al lor, dar — din discuțiile asupra formei de guvernămînt și, mai ales, de la neînțelegerea cu privire la alegerea conducătorului — ajung la o încăierare și la o bătaie cumplită, în urma căreia se împrăștie. Vlad Țepeș, înlăturat de la domnie prin intrigile boierilor trădători, se desparte de oaste și ia drumul exilului. Tînărul Romândor, adresîndu-i-se lui Vlad Țepeș, exprimă voința trupelor de a nu renunța la lupta hotărîtă :

Du-ne... măcar în ce parte,
Ori la slobozie, sau la moarte !

Țesătura anecdotică a întîmplărilor ascunde nenumărate arcanе întinse cititorului neavizat de către învătatul autor : o sumedenie de referiri, acumulări de informații, relatări bogate în sugestii, aluzii, intenții alegorice surprinzătoare care se cer descifrate și aduse la semnificațiile lor reale.

În „Prolog” și în „Epistolie închinătoare către Mitru Perea” (anagrama lui Petru Maior), Ion Budai Deleanu dezvăluie motivele care l-au împins să scrie *Tiganiada* : dorința de a introduce și de a forma „un gust nou de poezie românească” și de a oferi — prin „jucăreaua” sa — un început și un imbold pentru „tinerii cei

ION BUDAI DELEANU,
Tiganiada, manuscris

de limba iubitori". Pe lângă dificultatea îmbinării comicului cu eroicul și a unei limbi insuficient șlefuite („neajungerea limbii tare mă desmîntă"). caracterul operei a fost, poate în primul rînd, dictat de împrejurările vremii, care l-au determinat pe scriitor să-și camufleze intențiile sub vălul alegoriei și sub masca elementului comic la care a apelat. Intențiile reale sînt mereu subliniate: acest „product nou" este „numa o alegorie în multe locuri unde prin țigani să înțăleg ș-alții... Cel înțălept va înțălege !".

Modelele, izvoarele și influențele ce au intrat, într-un fel sau altul, în țesătura *Țiganiadei* sînt diferite, autorul însuși citînd — fie în „Epistolie închinătoare", fie în notele ce însoțesc textul epopeii — autori și opere ca : Homer (*Iliada*, *Odiseea* și mai ales *Batrachomyomachia*), Virgiliu (*Eneida*), Tassoni (*La secchia rapita*), Casti (*Gli animali parlanti*), Ariosto (*Orlando furioso*), Tasso (*Gerusalemme liberata*), Milton (*Paradisul pierdut*), Klopstock (*Messiada*) : cercetătorii mai adaugă acestora pe Cervantes (*Don Quijote*), Petronius (*Satyricon*), Voltaire (*La pucelle d'Orléans*), Scarron (*Virgile travesti*). Alois Blumauer (*Virgils Aeneis travestirt*), Ignatius Born (*Monachologia*). Un loc aparte trebuie să-l fi ocupat bogata literatură eroicomică și satirică poloneză, uneori violent pamfletară, care a contribuit cu siguranță „la echiparea cu un amănunt sau altul a *Țiganiadei*" (D. Popovici) : T. K. Wegierski, F. Jezierski, J. U. Niemcewicz, Staszic și, îndeosebi, Ignacy Krasicki (*Monachomachia*, *Myszeida* etc.).

Toate aceste nume, precum și altele ce s-ar mai putea încă menționa, oferă un indiciu concludent despre cultura literară a poetului. El nu a fost un imitator simplist, care să cultive pașișă epigonică și meschină, și nici un mărunt și avid spirit livresc dedat exceselor compulsării obositoare. Creator autentic, Ion Budai Deleanu a ținut seama de prestigiul predecesorilor și a știut să asimileze artistic experiența modelelor, profitînd în acest sens de lecția înaintașilor. La el totul s-a grefat pe un fond temeinic îmbibat de valorile literaturii populare și legat organic de realitățile patriei sale, încît Budai Deleanu „este un om cu desăvîrșire occidental, fără a pierde nimic din spiritul țaranului ardelean", iar „seva populară trece gîlgînd prin acest trunchi clasic" (G. Călinescu). Situată în peisajul autentic național — atît prin psihologia eroilor și zugrăvirea culorii locale, prin utilizarea elementelor folclorice și prospețimea limbii, cît și prin întreaga experiență de viață din care a crescut și orizontul spiritual în care respiră — și alimentată în planul tehnicii literare de experiența frecventării atîtor modele prestigioase ce ilustra specia, *Țiganiada* este o operă întru totul originală, generată de realitățile românești ale epocii. Conștient de aceasta, autorul atrage atenția că scrierea sa „nu este furată, nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvoditură noao și originală românească", alcătuiind „un product nou", care este „ostăneala mea ce am pus-o în stihuri, după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei din Ardeal".

Țiganiada satirizează cu vervă neostoită și în viziune alegorică, împingînd parodia spre caricatură, instituțiile fundamentale și rînduielele feudale. Sensul realist al alegoriei este indicat chiar de autor : „Multe am scris acolo ce poate că la mulți nu le va plăcea : însă toate adevărate. Greu era a vicleni cronica și a scrie într-alt chip" : în altă parte (cîntecul VII, strofa 14), se spune limpede că, deși glumește, „musa" lui „nu minte, ci numa... cîteodată-i prea cîrțitoare". În interpretarea *Țiganiadei* trebuie ținut seama de faptul că, pe de o parte, alegoria nu e totală, unele elemente — e drept, puține — neavînd corespondențe sub unghi alegoric (episodul cu năvala porcilor sălbatici, lupta țiganilor cu cireada de boi etc.), iar pe de alta, uneori același element al alegoriei nu-și păstrează de-a lungul operei o singură sem-

nificație. Astfel, țiganii reprezintă în primul rând pe români, dar și pe toți cei nevoiași și asupriți care îndură prigoniri; în alte împrejurări, țiganilor nu li se împrumută nici o semnificație alegorică.

Dincolo de satira usturătoare la adresa instituțiilor feudale, *Țiganiada* învederează atitudini îndrăznețe — nedisimulate de hazul frust — împotriva samavolniciei celor puternici și a împilării, schițând în cele mai elevate momente un veritabil îndemn la acțiune decisă în contra asupririi și tiraniei. În atare cazuri, deși autorul are motive să se teamă că mai-marii zilei n-ar pregeta să-i pună muza „sub falangă”, totuși, de la adăpostul situațiilor care stîrnesc rîsul, utilizînd diverse modalități, își desfășoară cu tenace stăruință satira și ironia cutezătoare. În boierii de pe timpul lui Vlad Țepeș, Ion Budai Deleanu i-a văzut pe cei din vremea sa, care, „pizmași a tot bune rînduiei”, erau la fel de fățarnici și lași, de hrăpăreți și ahtiați după „întîietime și domnie”, chiar cu prețul pierderii neatîrnării țării (IV, 50), „trăind în volnicie și silă” (XI, 108). Selectînd din miezul vieții românești a vremii tocmai problema majoră a raporturilor dintre stăpînii feudali și țărănimea iobagă, autorul denunță aspectul social al exploatării. Sistemul aservirii iobăgiste ca frînă în calea progresului și boierimea ca agent activ al împilării atrag dreapta mînie a poetului. Boierii, nesancționați în viața trăită, sînt pedepsiți — în epopee — cu chinurile veșnice ale vieții „de dincolo” (IX, 80). Iadul zugrăvit de Parpangel în cîntecul IX reprezintă, în intenția alegorică a scriitorului, viziunea compensatoare și locul de cumplită răzbunare a tuturor nedreptăților din viața reală, precum și cel de eternă ispășire a „păcate!or mari, de moarte”. În iad sălășluiesc, supuși la „pedepe după măsură”, trădătorii și hainii, „tiranii crunți”, „domnii și boierii”, tîlharii și ucigașii, defăimătorii, „judecătorii ce luă mită pentru ca să facă strîmbătate”, „nemilostivii cătră săraci”, lacomul care „pentru bogăție strînsă bani cu chipuri neînvoite”, cîrciumarii incorecți, negustorii necinștii etc. Pentru poet, cupiditatea și nemăsurata dorință de îmbogățire își asociază toate relele și viciile (VI, 33).

În epopee este criticată cu asprime monarhia despotică, formă de guvernămînt care, pretinzînd că se întemeiază pe dreptul divin, călca în picioare dreptul popoarelor, legiferînd și statornicînd tirania (intervenția lui Goleman — XI, 103—106 — și cuvîntarea lui Slobozan din cîntecul X, în care, înfruntîndu-l pe Baroreu, prezintă cea mai adîncă și mai cuprinzătoare critică a monarhiei tiranice). Acestei forme de guvernămînt, Slobozan îi opune republica democratică, în care toți cetățenii sînt liberi și au drepturi egale, adevăratele merite fiind recunoscute, iar legea respectată.

Autorul nu impune însă pledoaria lui Slobozan ca o concluzie finală. După el cuvîntează Janalău din Roșava, care arată (XI, 32—59) că atît monarhia, cît și republica au și părți bune și rele și, ca atare, nu este cazul să fie acceptată ori respinsă global nici una, nici alta, ci adaptate „la firea poporului” și la circumstanțele istorice concrete („s-aibă totdeauna o privire la împrejurări”). Așa fiind, în unele situații e de preferat monarhia (dictatura la romani), în altele „norodul are să stăpînească, prin persoane alese, delegate”. Opiniile lui Janalău sînt nu numai explicate și aprobate în comentariile făcute de Erudițianul și Politicos (care, împreună cu Mitru Perea, sînt cei mai direcți purtători de cuvînt ai autorului dintre toți pseudoadnotatorii textului), ci și adoptate de soborul „procopsiților cărturari” anume orînduit de adunare, care — luînd „din toate știute forme de chivernisiri” ceea ce era „cel mai bun și de folos” — s-a pronunțat pentru o conducere „demo-aristo-monarhicească” (XI, 70). Aceste discuții întinse sînt curmate de gloatele lăieților, goleților și ciurarilor, care — conduși de Cucavel — dau buzna peste „cinstitul sobor”,

împresurându-l. Coborînd din înălțimile înfruntărilor teoretice înalte, totul se încheie penibil, prin învâlmășala cumplită și monstruoasa bătaie din final.

Ampla dispută relativă la optima formă de guvernămînt a fost interpretată de istoriografia noastră literară în chip diferit. Căutîndu-se precizarea crezului politic al autorului, unii au văzut în Ion Budai Deleanu pe partizanul „monarhiei luminate” de tip iozefinist ; alții, pe susținătorul zelos al republicii democratice (eventual de tip radical „montagnard”). O părere mai nouă respinge absolutizarea uneia sau alteia din soluțiile precedente, opinînd pentru o a treia formulă, cea exprimată de Janalău și îmbrățișată de autorul *Țiganiadei*, o formă de „guvernămînt mixtă, amestec de monarhie, aristocrație și democrație”.

Făcînd mențiunea că aici avem de-a face, în chip evident, cu înfruntarea unor curente de idei frecvente în gîndirea social-politică a vremii (lucrări luminate și opinii ale unor autori ca Puffendorf, Hugo Grotius, Hobbes, Cr. Wolff, Blumauer, Casti, polonezii Niemcewicz, Staszic, Krasicki, dar mai ales Voltaire, Diderot, d’Alembert, d’Holbach, Montesquieu, Rousseau și unele ecouri ale polemicii din timpul Convenției franceze), trebuie să nu pierdem din vedere faptul că, în afara influențelor strict livești, epoea se referă și la stări de lucruri aievea existente în viața și istoria românilor (poate și la situația politică poloneză). Astfel, sînt captate răsunete ale luptelor politice din Transilvania anilor 1792—1795 (perioada *Supplex-ului*) sau ale frămîntărilor confesionale din jurul proiectului „reconciliației clerului”, inițiat în 1789 de Aron Budai ; de asemenea, pe la 1802, logofătul Dumitrache I. Sturdza propunea — ca un reflex prompt al proiectului francez din același an — o formă de conducere care, înfăptuită, ar fi făcut din Moldova o republică „aristodimocraticească” (în timp ce Ecaterina a II-a se gîndise, și ea, la un program de refacere a „regatului Daciei”).

În aceste lungi pasaje de confruntări ideologice sîntem, deci, mai aproape de realitățile românești decît s-ar crede la o primă vedere. Budai Deleanu a pornit de la fapte de vital interes local și național, pe care le-a sublimat în corpurile operei sale, încadrîndu-le într-un context politic de largi dimensiuni, le-a apreciat cu luciditate și competență în lumina ideilor de circulație europeană și la scara de valori ale timpului său. Or, în această vreme, chiar și cele mai avansate surse luminate franceze — cu excepția lui Diderot — nu îndrăzneau în esență și în mod categoric să propună republica, ba unele o eliminau. Spirite foarte înaintate vedeau propășirea societății printr-o educație umană și cetățenească posibilă prin reforme salutare chiar în sînul monarhiei. Este, în fond, și punctul de vedere al lui Ion Budai Deleanu, care, deși preconizează mijloace extreme pentru atingerea unor scopuri mărețe de interes obștesc și național, opinează pentru o formă de guvernămînt constituțională prin delegație, amendată în funcție de interesele maselor, dar posibilă încă în coordonatele orînduirii existente. La aceasta, autorul *Țiganiadei* este constrîns din motive de tactică politică; altfel, el este un reprezentant de frunte al aripii stîngi, iacobine, a luminismului vremii sale.

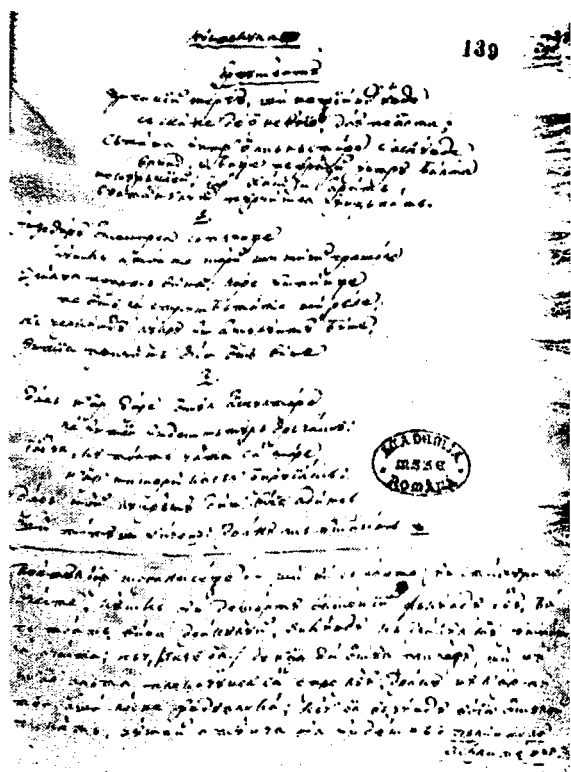
După cum pentru Voltaire cea mai mare stavilă în calea progresului societății nu era atît statul monarhic, cît biserica, tot așa și la Ion Budai Deleanu critica bisericii intolerante și a clerului corupt este mai cuprinzătoare și mai insistentă decît cea făcută formelor de guvernămînt. În denunțarea bisericii ca putere instituționalizată cu tendințe dominatoare, a fanatismului de orice confesiune (catolic, ortodox, mozaic, mahomedan), a lăcomiei și fățarniciei fețelor bisericești, Budai Deleanu depășește cu mult pe ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelenne, iar prin amplitudinea satirei

anticlericale și prin direcția laică și fundamentarea umanistă a criticii, autorul *Țiganiadei* stă alături de cele mai reprezentative spirite ale epocii sale. Preocupările lucrative ale demnitarilor bisericii, începînd cu papa și „pînă la eclisiarhul” (VI, 35), practicile inchiziției și ale fanatismului religios (XI, 26—27), ca și fariseismul și îmbuibarea prelaților care despoaie credincioșii, făgăduindu-le „raiul viitor”, sînt stigmatizate cu dezinvoltura unui scriitor modern înzestrat cu remarcabil spirit critic, ce nu se mai înfricoșează de anateme atunci cînd va spune răsplată că biserica propovăduiește dogme „afară de fire” (XI, 17), că vlădicii și popii rîvnesc „numa la părăle și prescură” (XI, 119) sau cînd va fi neîndurător cu tagma călugărească, înfățișînd (VIII, 76—105), cu vervă grasă și truculentă, episodul în care diavolul sub chipul unei fete ispititoare pătrunde într-o mănăstire (episod inspirat, poate, de exemplul lui Voltaire din *Fecioara din Orléans*).

În asemenea atitudini descifrăm, desigur, prezența cărturarului laic, raționalist, care nu se poate împăca nicicum cu rigorile dogmelor și cu intoleranța canoanelor, cu preceptele religioase despre viața de dincolo, despre rai și sfinți (a se vedea raiul descris de Parpangel), dar răzbate și bunul simț al poporului, care — fără să fie necredincios, nici trivial — respinge fățărnicia așîfată și ipocrita asceză, rămîinînd atașat naturii umane firești, plenitudinii vieții, bucuriilor robuste.

De la înălțimea unor principii umanitare și raționaliste ferme, Budai Deleanu ia atitudine și împotriva justiției necinstite și a judecătorilor nedrepti (IX, 85—86), ca și împotriva credințelor deșarte ale oamenilor (I, 95, nota; VII, 2, nota), dînd sfaturi și arătînd poporului calea pe care trebuie să apuce pentru a se ridica la altă viață. Indemnul la unire exprimat de Drăghici la începutul lucrării (I, 36—38) dovedește viul interes și grija lui Ion Budai Deleanu pentru soarta oropsită a neamului său; de asemenea, conștiința unității naționale se manifestă fără echivoc în episodul în care Parpangel privește prin inelul fermecat în fîntîna din grădinile raiului (IX, 121—131), cînd vede cele „trei fete de împărat, ca și cînd ar hi robite, amar plîngînd”. Scriitorul „moralisește” și atunci cînd, prin prezentarea căpeteniilor țiganiilor, critică — în realitate — slăbiciuni care se întîlnesc în general la oameni, cum ar fi lipsa de curaj, lenea, supunerea oarbă, dezbinarea, vrajba, neîncrederea în forțele proprii etc.

Dar epopeea lui Budai Deleanu depășește nu numai ce se scrisese pînă atunci în literatura română, ci și întreaga zestre de idei social-politice a culturii noastre de pînă la el. În privința curajului civic, se poate consemna indemnul la luptă hotărîtă ca soluție salutară pentru scuturarea jugului asuprii naționale (VII, 1—12).

ION BUDAI DELEANU,
Țiganiada, manuscris

„Coconașii cilibii” („junii corupți” de mai târziu !) și-au pierdut virtutea ostășească, singura în stare „să frîngă lanțul robiei” : „Un coif în cap, o sabie în dreaptă, / Inimă în piept și scutul în stîngă”. (Aceeși idee va deveni, mai târziu, principiu călăuzitor la Bălcescu.) Tocmai fiindcă reprezintă acest ideal de bărbăție, gîndul scriitorului se îndreaptă cu admirație spre figura lui Vlad Tepeș, care, înflăcărînd poporul la „bataie adînsă”, a luptat pentru scuturarea jugului turcesc. Îndemnul la luptă, în fond latura eroică a epopeii, transpare și din alte împrejurări : autorul înfierează pasivitatea, preaslăvind la tot pasul faptele de arme ale lui Vlad, fie isprăvile vitejești ale altora. Și nu este o întîmplare că același imbold se concretizează în cuvintele cu care, în mod semnificativ, se termină *Țiganiada*.

Textul epopeii este însoțit de bogate „însămări și luări-aminte, critece, filozofice, istorice, filologice și gramatece”, de o importanță capitală. În afară de Mitru Perea, mai fac atare intervenții marginale și alții : Chir Simplițian sau Cocon Simplițianu, Cocon Idiotiseanu, Părintele Disidimonescu, Cocon Musofilos, Chir Onochefalos, Cocon Coantreș, Mîndrilă, Părintele Filologos, Vintilă, Adrofilos, Cocon Erudițianul sau Erudițianul, Dubitantius, Cocon Adevărovici, Părintele Agnozie, C. Criticos, Părintele Apologios, Părintele Sfîntoievici sau Sfîntoiescul, Căpitan Alazonios, Căpitan Pățitul, Chir Mustrul ot Puntureni, P. Evlaviosu, Părintele Orthodoxos, Părintele Ascritianu, Egumenul de la Cioara, Micromegas, Cocon Politicos, Popa Ciuhurez din Broșteni, Popa Nătărău din Tîndarînda sau Popa Nătăroi, Ali-tofilos, Arhonda Suspusanul, Arhonda Suflănvînt etc. În dosul acestor nume se ascunde, evident, autorul lucid, care se autocomentează, oferind — prin numeroasele adnotări — un material de cercetare extrem de semnificativ.

În acest comentariu transpar ideile crezului Școlii ardelenе, în o sumedenie de considerații ce se impun cititorului cu toată evidența. În al doilea rînd, intervențiile presupușilor comentatori au rolul de a sublinia și accentua totodată critica și satira. Ele aduc alegoria în realitate și îngroașă liniile satirei atunci cînd aceasta ar risca să nu fie sesizată de un cititor grăbit. Mai ales Mitru Perea, Criticos, Erudițianul și Politicos sînt aceia care atrag neconținut atenția lectorului asupra adevăratului sens al celor spuse în corpul lucrării. De la ironie pînă la sarcasm, de la explicații de natură filologică sau de ordin istoric pînă la critica manifestă, de la simplitatea și simplismul voit al unora pînă la ținuta savantă a altora, notele stabilesc un prețios subtext, care amplifică satira *Țiganiadei*, indicîndu-i sensurile reale.

În intenția autorului — care voia să introducă „un gust nou de poezie românească” —, „însămările” și „luările aminte” mai aveau și menirea de a explicita textul poemei, scriitorul fiind conștient că se adresa unui public neobișnuit cu atare opere. Ion Budai Deleanu urmărea, astfel, să îndrume și să educe simțul artistic al cititorului, orientîndu-i gustul literar încă rudimentar. În sfîrșit, comentariul *Țiganiadei* cuprinde interesante și juste păreri ale autorului relativ la unele probleme teoretice privind opera literară ; de un remarcabil interes sînt considerațiile despre structura strofei și alte elemente de prozodie, despre licențele poetice și, mai ales, cele consacrate în mai multe rînduri limbajului naratorului și diferențierii vorbirii personajelor (I, 35 ; I, 50, note ; III, 78 ; IV, 14, nota etc.), toate acestea recomandîndu-l pe Ion Budai Deleanu ca pe întiul nostru teoretician al stilului literaturii artistice.

Ca în majoritatea cazurilor cînd e vorba de operele literare ale scriitorilor luminiști, și în *Țiganiada* imaginile sînt mai mult pretexte pentru exprimarea unui crez filozofic și social-politic, figurația plastică vehiculînd în primul rînd un mesaj

de idei. Totuși, Budai Deleanu nu este numai un cărturar și un spirit discursiv, ci și un veritabil artist, care ne solicită — aproape în egală măsură — și emoția estetică.

Destul de multe din personajele care apar în operă sînt caractere vii, cu relief expresiv, înfățișate prin modalități diverse — portrete, fel de a gândi, comportare, caracterizare prin limbaj, prin nume —, ce se impun atenției cititorului. O primă categorie o formează căpeteniile țiganilor. Prin intermediul lor scriitorul a criticat, pe de o parte, așa cum am mai arătat, unele slăbiciuni general-omenești (deci și ale poporului), cum ar fi : lipsa de unitate, lenea, îngîmfarea, dorința de a parveni, pizma etc., iar pe de altă parte a lovit în stăpînirea nedreaptă a timpului.

Personaj de autentică factură eroicomică, Parpangel, voievodul zlătarilor („nalt și ghizdav la făptură, bun lăutariu, pre bun cîntăreț”), credincios dragostei pentru Romica, dovedește o adevărată înălțime morală a sentimentelor. Dispariția iubitei îi smulge accente de durere ; exprimarea nu e lipsită de gingășie :

O, mie ca sufletul Romică
Dragă, neasămănată copilă !
Dă mursa proaspătă mai dulcică,
Decît o turturea mai cu milă.
Decît o mielușică mai blîndă,
Mai netedă și dăcît oglindă.

Mai lină decît umbra dă vară,
Mai dragă decît vremea sărină,
Mai lucedă dă steaua dă sară !

(II. 88—89)

Ca un alt Rinaldo îndrăgostit de o altă Armidă, nemîngîiatul Parpangel rătăcește prin codru în căutarea Romicăi, pentru ca — în armura viteazului Argineanul și fortificat de miraculoasa apă vie — să devină un personaj eroic (un înfuriat Orlando de șatră !), răsplătit prin căsătoria cu logodnica regăsită și învestit cu cinstea de a fi ascultat de toți nuntașii povestind neobișnuita sa călătorie în iad și în rai.

Conducătorul cetei aurarilor, Tandaler „inimosul, de care nu cuteza nime să se apuce” fiindcă „nu cunoștea nice o spaimă”, e semeț și îngîmfat (se umflă „ca și broasca în tău”), dornic de mărire și egoist, cu o atitudine de continuă comandă, strategul expert al luptei cu ochii închiși, pentru ca țiganii să nu se îngrozească de armele înfricoșate sau de „căutătura îndrăzneată” a vrăjmașului. Droaia lăieților și a goleților stă sub porunca lui Corcodel cel slobod la gură și „învățat la vorbe proaste și foarte batjocoritoare”, care „cu bobi aruncă și cu vrăjituri oamenii înșeală” (tocmai potrivit să critice — în cîntecul XI — îmbuibarea fețelor bisericesti !); starostele căldărarilor, Bălăban, propune „fuga sănătoasă” (II, 20) pentru a scăpa din „strîmtoarea” dușmanului ; pentru „Goleman voinicul”, căpetenia ciurarilor, regele are singura grijă a impunerii birurilor (XI) ; bătrînul Drăghici, „ducu!” fierarilor, este chibzuit și înțelept (cînd țiganii refuză să-și continue drumul, el înlătură impasul prin soluția așezării carelor cu bucate înaintea coloanei), personaj nimerit pentru ca prin cuvintele lui — care îndeamnă pe țigani să fie uniți — să vorbească însuș autorul, adresîndu-se propriului său popor (I, 36—38).

Din rîndul cetelor țigănești se desprind și alte figuri. Prin unele se critică tare ale claselor dominante, mai ales cu prilejul discuției formelor de guvernămînt ; prin altele se satirizează, cum s-a spus înainte, anumite cusururi ale oamenilor, ca : frica

și lașitatea (Gogoman), lingușirea și servilismul (Neicu), lenea (Giolban), supușenia orarbă față de cei puternici (Vlaicu), teama de luptă (Bratu, Boroșmîndru, Dondu) etc.

Boierii, clerul și negustorii nu apar prin personaje individualizate decât accidental, ci ca niște categorii sociale prezentate distinct prin dominante psihologice. La fel, turcii sînt înfățișați ca niște cotropitori, prin figurile semețului Hamza Pașa, șiretului Catavolin, crudului sultan (adevărate categorii morale!). Sînt relativ individualizate cîteva figuri de sfinți care sprijină pe creștini și mai ales o sumedenie de draci (Mamona, Belzebut, Asmodeu, Velial, Moloh, Valu, Velfegor) care-i ajută pe turci.

Dar eroul care atrage în cel mai înalt grad dragostea și admirația poetului este Vlad Țepeș. În operă el reprezintă elementul central al registrului eroic (e adevărat, subsecvent modalității satirice a epopeii, dar esențial), nucleul în jurul căruia se cristalizează sublimitatea unor calități alese : e demn și inflexibil, viteaz și drept. Ajuns domn, taie „frunțile vrăbii”, pune ordine în treburile dinlăuntru, pedepsește exemplar trădarea, hoția, abuzurile, înlătură privilegiile, e dușmanul de moarte al boierilor hrăpăreți și al silniciei turcești. Patriotismul, curajul și vitejia lui Vlad reies nu numai din aprecierile elogioase ale autorului, ci mai ales din faptul că eroul e plasat în împrejurări de natură a releva atare trăsături de caracter (năvala turcilor în țară — IV, 54—57 ; înfruntarea trimisului Porții — III, 114—116 ; luptele directe cu turcii din cîntecul VII etc.). Asemenea situații relevante pentru caracterizarea personajelor se întîlnesc și în alte cazuri : pentru a arăta lăcomia și egoismul care duc la dezbinări, este ales momentul împărțirii demnităților, cînd aceste apucături aveau prilejul de a irumpe ; pentru a înfieră lașitatea în bătălie, se folosește tocmai confruntarea țiganilor cu lupta inevitabilă etc.

Figura luminoasă a lui Vlad Țepeș, simbolizînd revolta împotriva asupririi de orice fel și întruchipînd pe adevăratul conducător al poporului, este poate și expresia principelui luminat așa cum l-a dorit (într-o formulă utopică, desigur) secolul luminilor, dar reprezintă și imaginea făurită de-a lungul veacurilor de capacitatea creatoare a poporului român, care și-a închipuit, într-o înaltă viziune populară, în plăsmuirii asemănătoare, tipul uman al viteazului justițiar și mărinimos. (La fel, volnicul Argineanul, coborît de-a dreptul din basmul popular.)

Mulțimea personajelor întîlnite în poemă — figuri mai expresive sau mai șterse — ilustrează în primul rînd dominante caracterologice de semnificații generalizatoare. Individualizarea personajelor, subordonată acestei tendințe, nu lipsește totuși, fiind vizibilă chiar și atunci cînd apar în scenă sfinții sau dracii (în fond, niște oameni obișnuiți cu patimi și greșeli, ambiții și speranțe) sau cînd e vorba de presupușii comentatori de la subsolul paginilor.

Sursa folclorică este vizibilă în *Țiganiada* — în afară de împrospătarea limbii cu sevele graiului folosit de popor — și în utilizarea fantasticului popular, atît în elementele de demonologie, cît și în prezentarea supranaturalului creștin, ori în descîntece, vrăji, tradiții, credințe. Bogatul filon popular alimentează, fără îndoială, verva grasă, bunul simț al realităților evidente, bonomia telurică frustă și reconfortantă, jovialitatea robustă ce se întîlnesc în operă. Toate acestea, legitimează expresivitatea autentică a multor imagini, începînd cu scenele mai mici ca întindere și semnificație și sfîrșind cu tablourile de vaste perspective.

Înfățișarea muncilor iadului (IX, 72—95) și a frumuseților raiului (IX105—116) sînt exemple pregnante de descrieri hrănite din seva crudă și sănătoasă a plăsmuirilor populare și nicidecum din ariditatea exanguă sau din hieratismul convențio-

nal al viziunilor teologice. Raiul lui Parpangel este edenul pantagruelic al opulente-
lor desfătări gastronomice, jinduită întrupare a visului celui ce a îndurat lipsuri
și nevoi și a răbdat de foame o viață întreagă („adevărat raiul țiganilor !”, izbucnește
un comentator) :

Cîmpurile cu flori osăbite
Ș-aici la noi încă nevazute
Sînt pre desfătat acoperite
Cu tot felii de roduri crescute ;
Iară pe zios în loc dă pietricele
Zac tot pietri scumpe și mărgele.

În loc de arburi și copace
Cresc rodii, năranziuri ș-alămii.
Și tot felii dă pom ce la gust place,
Cum și rodite cu struguri vii ;
Iar în loc dă năsip și țărînă
Tot grăunță dă aur iai în mînă.

Rîuri dă lapte dulce pă vale
Curg acolo și dă unt păraie,
Tărmuri-s da mămăligă moale,
Dă pogăci, dă pite și mălaie !
O. ce sîntă și bună tocmeală !
Mînci cît vrei și bei fără-ostăneală.

Colea vezi un șipot dă răchie,
Ici dă proaspătă mursală un izvor
Dincolo balta dă vin te îmbie,
Iară căuș, păhar sau urcior
Zăcînd afli îndată lîngă tine
Oricînd chieful dă băut îți vine.

Dealurile și coastele toate
Sînt dă caș, dă brînză, dă slănină ;
Iar munții și stînce gurguiate
Tot dă zahăr, stafide, smochine !
De pe ramurile dă copaci,
Spînzură covrigi, turte, colaci.

Gardurile acolo-s împletite
Tot cu fripți cîrnăciori lungi, aioși,
Cu plăcinte calde streșinite,
Iar în loc dă pari tot cîrtaboși ;
Dară spetele, dragile mele,
Stau la garduri în loc dă proptele.

În *Țiganiada* se află și tablouri de o mai mare amploare, care se impun prin
forța lor descriptivă sau narativă. Astfel, netăgăduita expresivitate a episodului
defilării cetelor țigănești (I, 65— 98) sau încăierarea de neuitat de la sfîrșitul poemei,

de o densitate epica, de o vigoare și de un meșteșug în utilizarea amănuntului șocant rar întâlnite. Citind întregul fragment (XII, 23—90), ai parcă în față un tablou în pastă groasă, în care se învâlmășesc în chip grotesc oameni mînați de porniri primitive și conduși de reflexe momentane. De altfel, procedeul folosirii detaliului semnificativ e unul predilect și referirile sînt oricînd la îndemînă, fie că e vorba de Zăgan ursarul, care aduce precipitat vestea răpirii Romicăi (II, 57), de efectul spaimei pricinuite de travestirea lui Vlad Țepeș (V, 28), de modul în care Goleman este întrerupt din cuvîntare (I, 52), ori de cutare secvență din încăierarea finală. Remarcabile sînt și unele momente lirice, precum stihurile bahice ori cele melancolice ale lui Parpangel, cîntarea alcătuită de cimpoierul Viorel (IX, 45—53) sau, îndeosebi, epitalamul „scornit” de Mitrofan și cîntat „pe podobie” de Neanes (IX, 32—42), în versuri cu rime interioare,

Autorul știe să zugrăvească în chip meșteșugit forfota mulțimilor, învâlmășeala din scenele de bătaie, înghesuiala și buimăceala în goana pribegiei (a se vedea bejenia celor îngroziți de năvala turcilor, VI, 51—53) sau să creeze rezonanța afectivă potrivită pentru cele ce se vor întîmpla (noaptea din cîntecul VI — prin care mișună fiarele sălbaticе și zboară duhurile necurate — preludiază adecvat sfatul dracilor din împărăția întunericii). Descrierile au uneori un mare colorit și datorită acumulării substantivelor și adjectivelor, care sporesc pitorescul versului, împrumutîndu-i o apreciabilă densitate (defilarea fierarilor — I, 86—87 —, ori „artileria cerească” pe care Arhanghelul Mihail o îndreaptă împotriva dracilor — VII, 91 — etc.). Dimpotrivă, cînd acțiunea se precipită, narațiunea căpătînd energie, vigoare și un dinamism extrem, elementul de bază al versului este verbul, capabil să reproducă și să transmită mișcarea : Vlad, lovind pe turci, „rînduri întregi prăvale ș-oboară, taie, surpă, dar mai mult stropșește . . . , frînge, spîntecă, încoaltă și-ngheară” (IV, 35—37); sau strofa 60 din cîntecul XII, cu verbe durative în rimă etc.

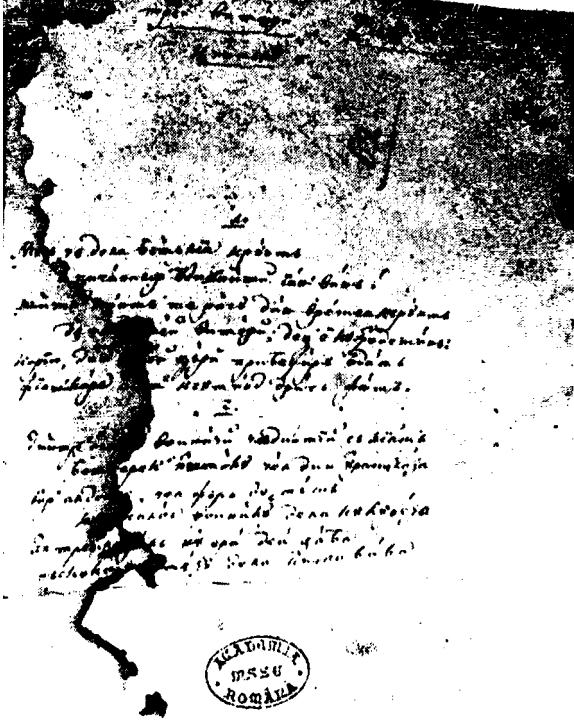
În cadrul atmosferei de austeră seriozitate etică a Școlii ardelene, autorul *Țiganiadei* e un scriitor jovial, care știe să rîdă și nu se sfiește s-o facă. Peripețiile meșteșugit conduse spre un sfîrșit neașteptat, intervenția scriitorului care sporește interesul lecturii producînd întorsături neprevăzute, obținerea unor efecte din alăturarea situațiilor contrastante, precum și o seamă de mijloace de expresie ce pun în lumină verva neistovită a scriitorului, toate se îmbină de-a lungul paginilor — într-un echilibru pozițional ale cărui dificultăți trebuie apreciate în funcție de convenția și exigențele epopeii ca specie —, contribuind la realizarea comicului suculent și a umorului sănătos ce caracterizează scrisul lui Ion Budai Deleanu. Comicul, aci dezlănțuit copios, aci strunit cu ascuns calcul, este mînuit cu o mare luciditate artistică, fiind adesea dublat de ironie. Desfășurarea comică a situațiilor oferă un bun pretext, care servește intenția critică și satirică. Umorul — cel mai adesea mascat de aerul serios și grav al autorului, ascunzînd o tainică ironie — e prezent și în notele ce însoțesc textul, în alăturări pline de tîlc ale unor noțiuni contradictorii, în jocurile de cuvinte făcute cu numele de oameni sau localități, în predilecția față de anumite aspecte fonetice ale onomasticii țigănești, în efectele scoase din utilizarea calculată a diminutivelor.

În privința versificației, dincolo de unele stîngăcii de ritm, opera are o prozodie îngrijită, reprezentînd în literatura noastră un evident progres față de producțiile poetice culte ale epocii. Versurile *Țiganiadei* depășesc structura prozodică a versificației populare, utilizînd sestina în genere endecasilabică, avînd rimele încrucișate în primele patru versuri și împerecheate în ultimele două (după modelul strofei epice

italiene, care, însă, e de opt versuri ; la Ion Budai Deleanu, prin simplificare, strofa devine mai alertă și mai potrivită specificului acțiunii). Înzestrat cu o serioasă pregătire literară și stăpîn pe tehnica versului, autorul a realizat prin *Țiganiada* un moment memorabil în dezvoltarea mijloacelor artistice specifice poemului epic. Ca toți autorii de epoei, el face apel la întreaga gamă a procedeelelor epice consacrate, vădind predilecție față de alegorie și prosopopee („după obiceiul elinilor și-a latinilor care personisesc patimile și virtuțile”). Se recurge mult la metonimie, la epitetul caracterizator și, îndeosebi, la comparația dezvoltată de factură clasică, solicitată pentru virtuțile sale plasticizante (VII, 77 ; VII, 107—108; V, 22 etc.). Poetul cunoaște procedeul îngambamentului sau al încălecării (enjambement), pe care-l practică în mod obișnuit, și stăpînește ritmul. Rima adesea este bogată și ingenios construită: substantive ca *poartă, vine, pară* rimează cu aceleași forme verbale; adjective rimează cu substantive proprii, verbe cu adjective ori cu alte forme verbale ce se continuă în versul următor, un pronume personal cu un nume propriu etc., procedee care nu sînt, evident, ale poeziei populare.

Dacă în ceea ce privește tehnica versificației și procedeele artistice, Ion Budai Deleanu s-a folosit de modelele clasice ale poeziei culte, limba în care e scrisă *Țiganiada*, plină de prospețime și seve crude, atestă izvorul folcloric. Datorită faptului că limba literară din acel timp era puțin modelată („neajungerea limbii tare mă desmîntă”) și îngreuiată de convențiile textelor bisericesti sau cu caracter oficios, și în *Țiganiada* mai persistă o firească rigiditate și unele forme greoaie. Poetul s-a menținut însă, mereu, în strîns contact cu graiul poporului, întrebunțînd — cum însuși declară autocomentîndu-se — „în voroava sa . . . cuvinte obștite între țărani”, renunțînd, în cea mai mare parte, la canoanele formelor anchilozate și promovînd în operă, cu îndrăzneală, limba vorbită. Acest lucru se poate constata cu ușurință în cazul morfologiei, al foneticii și mai ales al vocabularului (cum s-a observat, sintaxa — cu procedeul dislocării devenit un fel de manieră a scriitorului — are o fizionomie în primul rînd arhaică). Astfel, Ion Budai Deleanu este un mare făuritor de limbă, îmbogățînd și tonificînd limba literară, mai ales prin elemente populare și regionale, uneori chiar creații proprii, oglindite în variante fonetice și morfologice, în productivitatea lexicală și de forme gramaticale care abundă (unele constituind chiar un balast). Autorul nu a căutat regionalismul rar pentru a scoate efecte din exhumarea lui, ci a preluat și transpus pur și simplu limbajul curent. Cuvinte și expresii ca : *băieș, bală, a bate lela, a bujdi, cărigă, corfă, cricală, fuștei, găvălie, hudă, olate, pogace, a se pune în poară* și altele au și acum o mare circulație în regiune, încît un țaran din părțile Orăștiei, citind astăzi *Țiganiada*, aproape că nu are nevoie de glosar. Însuși scriitorul creează o mulțime de cuvinte noi, dovedind o inepuizabilă inventivitate (*ziea, dumnezăoaie, dracă, palată, golătate, înțelepție, păgînie, berbecare, cetioară* (diminutiv de la „ceată”), *ciuhoși, corbiș, iubeață, negrijă, scîrbeață, șagace* etc.).

Deși Ion Budai Deleanu își îmbogățește posibilitățile de expresie prin utilizarea arhaismului evocator și chiar a neologismului (*antișambă, avangardă, egoist, intriganți, invalid, melanholie, patron, periferie*) și cu toate că păstrează unele clasicizante rezerve în privința valorii artistice a literaturii populare, totuși el prețuiește folclorul ca pe o arhivă a înțelepciunii poporului și, ca atare, apelează frecvent la el. În cuprinsul lucrării se menționează rapsozii populari (bătrîinii, ciobanii, cimpoierii sau „orbeșii” de prin tîrguri) și se exprimă regretul că „nu să însămnează” cîntecele de vitejie „despre cei procopsiți a norodului” care circulau în popor (IV, 92, notă). Autorul a cunoscut bine nu numai asemenea „cîntări de vitejie”, ci și o mulțime de obiceiuri, credințe și

ION BUDAI DELEANU,
Trei viteji, manuscris

datini, printr-un contact direct și o asimilare nemijlocită. În epopee, la tot pasul se întâlnesc locuțiuni populare, proverbe și zicători („la fala goală traista-i ușoară”, „fuga-i rușinoasă, dară-i din toate mai sănătoasă”, „ajunge un băț la un car de oale”, „cui vra norocul și durmind îi cade piara în gură” etc.), iar scriitorul știe să aleagă cele mai potrivite cuvinte pentru a da exprimării sale conciziune: Urgia „privea corbiș”, țiganii „sfătuiau din prînz pînă-n cină”, Arghir „întecă” (vîri în teacă) sabia, un personaj „îi șterge o palmă” altuia, care „se născocoară”, țiganii fac „ciorobor”, „păgîneștile ciopoară” năvălesc, iar un „viteaz” își încurajează „cetașii” fricoși „inimîndu-i din gură”. Formulările sînt uneori lapidare și atotcuprinzătoare, acoperind sensuri bogate (cf. Dănescul vorbind — IX, 5; „vesela țigănie” dată la petrecere — IX, 23 etc.), notația precisă fiind obținută cu o uimitoare economie de mijloace (XII, 38, 67 ș. a.). Vorbirea personajelor este diferențiată, chiar țiganii

deosebindu-se, adesea, prin modul de exprimare: Burda fierarul vorbește colțuros, într-un limbaj cacofonic (XII, 8), Tandaler imperativ și tăios (XII, 19—20), Parpangel în cuvinte alese cu grijă (II, 87—89), Drăghici chibzuit și sfătos (XI, 89—97). Într-un chip se rostesc Vlad ori Catavolin, în altul sfinții sau dracii; însuși limbajul naratorului se modelează, deseori, după personaje și situații (tonul grav de la început cîntecului VII; grandilocvență simulată — VIII, 49; efecte onomatopice în instantanee desprinse din bătaia finală — XII, 61 etc.).

Numele personajelor sînt alese cu grijă; uneori ele sînt simbolice (Romândor, Slobozan), alteori firești, necăutate (Argineanul, Florescul), aproape totdeauna relevînd trăsături semnificative ale personajului (pestrița onomastică țigănească sau chiar numele împrumutate comentatorilor, fie ei „serioși” ori luați în zeflema). În grija de a exprima și prin nume specificul personajelor, Ion Budai Deleanu este un precursor nu numai al lui Alecsandri, ci mai ales al lui Caragiale, care a folosit în mod strălucit acest procedeu. Cu o reală clarviziune artistică, poetul acordă cadrul cu întîmplările, potențează efectul prin invocația nuanțată a muzei, șlefuieste versul împingînd meșteșugul pînă aproape la virtuozitate (stihurile elegiace îngîinate în ecou, IV, 74—83, ori epitalamul „cu ritmă îndoită”, IX, 32—42), scoate valori expresive din fructificarea diminutivelor sau din virtualitățile oferite de limba populară (dativul etc, mai mult ca perfectul compus etc.), dovedind reale calități literare.

Trei viteji este prefirurarea și promisiunea certă a unei opere care, din nefericire, nu a putut fi terminată. Elemente ale acestei scrieri erau cuprinse, în varianta primă a *Țiganiadei*, în episoadele legate de personajul Beșcherec Iștoc, nemeșul cu închipuirea înflăcărată. Acesta, călare pe Ducipal și întovărășit de scutierul sau Haicu, pleacă în căutarea Anghelinei, îl înfruntă pe Parpangel, se întâlnește cu

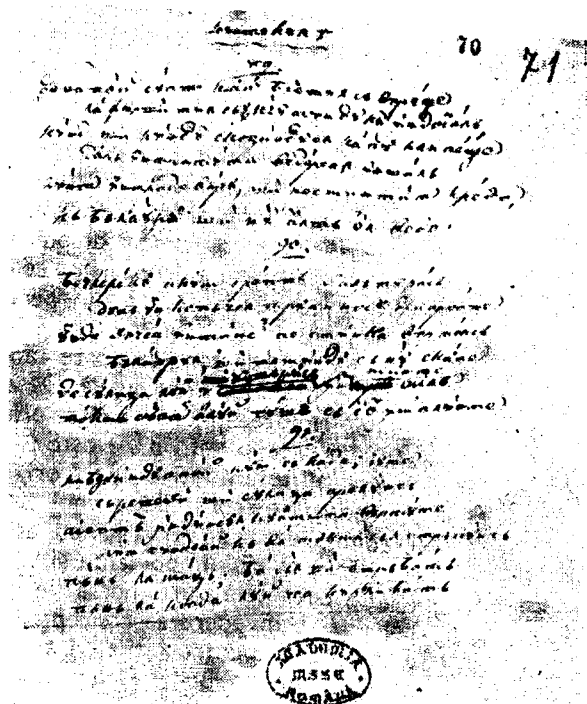
cetele țigănești, dar aflînd că Anghelina a murit își întrerupe călătoria plină de peripeții și se reîntoarce acasă. Aceste episoade înlăturate din varianta a doua a *Țiganiadei* au fost reluate în *Trei viteji*, unde alcătuiesc primele două cîntece; cîntecul al treilea și cele 22 de strofe din al patrulea — unde se întrerupe redactarea acestei scrieri — cuprind alte întîmplări, la care participă și chir Calos și Născocor, ceilalți doi „viteji”.

În timp ce Beșcherec Iștoc (însotit acum de „frătușul” Crăciun) caută febril pe Anghelina pentru a o salva, chir Calos de Cucureaza (grecoteiul umil ajuns nobil prin falsificarea unor hîrtoage), în tovărășia lui Trandafir, pleacă în lume să-și încerce norocul spre a obține mîna prințesei Smaranda; la fel, Născocor de Cîrlibaba („mazilașul” de origine incertă, căpitan de țigani) este răpit și robit de frumusețea Chiranei, pe care o caută la rîndul său. Toți trei se întîlnesc pe plaiurile muntene și întîmplările la care iau parte dezvăluie aspecte ale caracterului lor.

Poema intenționa să fie o satiră cuprinzătoare a stărilor de lucruri din cele trei provincii românești — Transilvania, Muntenia și Moldova —, satiră socială efectuată aproape exclusiv prin intermediul personajelor (modalitate ce înlocuiește comentariile directe ale autorului, atît de frecvente în *Țiganiada*). „Vitejii” sînt oameni „neîntregi”, fanfaroni cu mințea „zbrevuiată”, infirmi sufletește, figuri grotești ce se pretează ridiculizării și caricaturizării, dincolo de care subzistă însă intenția serioasă și chiar gravă a autorului.

Se poate presupune că din Beșcherec Iștoc Ion Budai Deleanu a intenționat să facă personajul central al poemei. Acest hidalgo ruginit este un cavaler trufaș (nemeș de origine țigănească!), prototip al îngîmfării feudale; „sminteala” lui exaltată de citirea „Alexandriei” îl definește ca personaj nu în temeiul unor criterii patologice, ci sociale. Dezbrăcat de ridicol, el este un nemeș odios, așa cum ni-l relevă lungul pasaj al disputei cu scutierul Crăciun (II, 48—66), sub masca ridicolă a cavalerului mușcăit, plin de ifose și înțepenit în titluri, ascunzîndu-se tiranul cinic și neînduplecat. Crăciun îi răspunde cu argumente de bun-simț și de nedezmințită evidență (II, 54—55), cu simplitate, dar și cu hotărîre (II, 58—59), ori pe șleau cu dezinvoltă jovialitate populară (II, 60—61).

Chir Calos este un parvenit. Portretul îi este zugrăvit cu mîna sigură, în toată trufia sa agresivă (III, 24—25) și zgomotos lăudăroasă, dar și în întreaga sa lașitate asociată șireteniei abile. Născocor, abia schițat, e ruda mai mică a celorlalți trei „viteji”: „fudul și gîmfat”, iubitor de zaiafeturi, voinic doar în vorbe, fanfaron și neomenos.

ION BUDAI DELEANU,
Trei viteji, manuscris

Prin intermediul lui Crăciun — acest Sancho Panza românesc, prezentat cu multă naturalețe și căldură — scriitorul atacă împilarea, ironizînd amar sau stigmatizînd cu sarcasm însănătatea morală devenită stăpîină tiranică a realelor valori. Nicăieri în toată literatura română de pînă acum nu se întîlnește o asemenea hotărîtă și curajoasă proclamare a drepturilor celor obidiți și împilați, o astfel de curajoasă denunțare a inechității, făcută din perspectiva conflictului ireductibil dintre asupritor și asuprit.

Modelul la care se poate raporta *Trei viteji* și pe care Ion Budai Deleanu l-a avut în față este *Don Quijote*. De asemenea, poema a captat și alte ecouri întîlnite aiurea (imprecațiile la adresa prafului de pușcă — începutul cîntecului IV — se află, aproape la fel, în Ariosto), dar, ca și în *Țiganiada*, scriitorul a utilizat experiența sa literară într-o operă originală românească, în care pulsează seva elementelor populare (construcția unor personaje, limbaj, atitudini și viziune, obiceiuri și credințe, umor și vervă jovială etc.).

Fără să aibă importanța și valoarea *Țiganiadei*, poema *Trei viteji* are o semnificație deosebită : urmînd să fie o secțiune în viața socială a celor trei provincii românești, învederează concepția despre strînsa unitate a tuturor românilor, care este așezată pentru întîia oară la temelia unei opere literare de anvergură. În al doilea rînd, Ion Budai Deleanu — tot pentru întîia dată — depășește patriotismul declarativ, ridicîndu-se pînă la criticarea stărilor sociale, conștient că astfel el va fi de un real ajutor neamului său. În fine, nici un alt scriitor român de pînă acum nu a coborît cu atîta perspicacitate și hotărîre — cum a făcut-o el în *Trei viteji* — pînă la rădăcina răului social fundamental.

În cultura și literatura noastră, figura lui Ion Budai Deleanu este cu totul remarcabilă, iar opera sa prezintă o importanță deosebită, bogată în semnificații. Personalitate masivă de cîrturar crescut din realitățile românești și permanent atașat lor, dar modelat cu suplețe în spiritul generos al luminismului, învățatul transilvănean vedește în activitatea sa o sumă de preocupări străbătute de elanul unui înalt ideal patriotic, social și național. Tot un fel de „sumă” e și literatura sa : creație beletristică desigur, dar sub aspectul unui întreg microcosm înțesat de prezența unor elemente diferite, poate nu totdeauna îndeajuns convertite în imagini estetice, dar dominate de un suflu artistic puternic și unificator, alcătuiind o operă însemnată și complexă la începutul epocii moderne a literaturii noastre.

Concepția despre lume și viață a scriitorului transilvănean — în care zvîcniri de Renaștere tîrzie se conjugă cu simțul realității, propriu înțelepciunii populare — este, totuși, aceea a luminismului filozofic, în care notele iozefiniste de criticism liberal și de tendințe reformist-libertare sînt acoperite de vederile aripii stîngi iacobine și de „fronda filozofică a Enciclopediei” (D. Popovici).

Ca ideologie literară, opera poetică a lui Budai Deleanu este orientată de crezul clasicismului. Un clasicism oarecum epigonic, dar nu mai puțin evident atît în opiniile scriitorului despre literatură (expuse teoretic mai ales în comentariul epopeii), cît și în realizarea ca atare a operei literare, al cărei tipar este preponderent clasic : năzuința spre claritate, apetența discursivă în dauna viziunii plastice, preferința pentru comentariul exegetic și pentru categoriile morale în domeniul tipologiei literare, retorismul demonstrativ acționînd prin intermediul discursului în detrimentul elocvenței imaginii, întrebuiințarea precumpănitoare a gamei mijloacelor artistice formale specifice clasicismului etc. Prin vasele capilare ale canoanelor clasice urcă seva năvalnică și uneori nefiltrată a vieții, trădînd echilibrul strunit

al clasicismului prin note și aspecte precum : prezența culorii locale, predilecția pentru laturile elementare și neconformiste, personaje de joasă extracție socială individualizate și printr-un limbaj colorat și crud, utilizarea largă a datelor folclorice, sensuri laice ireverențioase etc. Personalitate puternică și tumultuoasă — poate, în ultima sa fibră, nu de tip clasicist —. Ion Budai Deleanu nu intră în schema strictă a unei formule : el vrea să se supună rigorilor artei literare a clasicismului, dar nu-și poate realiza integral intenția, opera fiind hrănită de elemente proprii unor direcții literare viitoare.

Din păcate, lucrările scriitorului transilvănean, tipărite și cunoscute relativ târziu, au avut o influență redusă asupra dezvoltării literaturii noastre. Opera sa literară reprezintă însă un prim și măreț monument de artă adevărată, iar autorul se înfățișează ca întâia conștiință artistică majoră a literaturii române.

BIBLIOGRAFIE

Rînduiala judecătorească de obște, Viena, 1787 (anonim) : *Pravila de obște asupra faptelor răle și a pedepsirii lor*, Viena, 1788 (anonim) : *Carte de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor grele de politie*, vol. I, și *Carte de pravilă asupra greliilor călcări a politiceștilor orânduiei atîngătoare de politie*, vol. II. Cernăuți, 1807 (anonim). Manuscrise lingvistice mai importante din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România : *Fundamenta grammatices linguae romaenicae*. . . (nr. 5200). *Temeiurile gramaticii românești* (nr. 2425 și 2526). *Dascălul românesc pentru temeiturile gramaticii românești* (nr. 2427). *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*. . . (nr. 3728—3731) : *Țiganiada sau tabăra țiganilor* (varianta I. B. A. R.. ms. nr. 2634), publ. de Th. Codrescu în „Buciumul român”. Iași, I, 1875 („Prologul” și „Epistolie închinătoare . . .”) și II, 1877 (textul și notele) : *Kurzgefaste Bemerkungen über Bukowina*, trad. în limba rom. de G. Bogdan-Duică, în „Gazeta Bucovinei”. IV, 1894, nr. 8—9, 13—14 și 17—23 : text original ap. I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 168—200 ; *Temistocle* (ms. nr. 2427), fragment tradus de I. B. Deleanu din Metastasio, publicat de Ramiro Ortiz în *Per la storia della cultura italiana în Rumania*, București, 1916 : *Țiganiada* (varianta a II-a. B. A. R.. ms. nr. 2429), publicată de Gh. Cardaș, București, 1925 (ed. a II-a (cu textul „modernizat”), București, 1928) ; *Trei viteji* (B. A. R.. ms. nr. 2427), publicat de Gh. Cardaș, București, 1927 ; *Țiganiada* (varianta a II-a), ediție îngrijită de J. Byck, București, 1953 (colecția „Clasicii români”) ; *Trei viteji*, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1956 (colecția „Biblioteca pentru toți”) : *Lexiconul românesc-nemțesc a lui Budai-Deleanu. Cele două prefețe*, publicat de Ion Sîn-Giorgiu, în „Revista Fundațiilor”, XI, 1944, nr. 2 : *Dascălul românesc pentru temeiturile gramaticii românești* (fragment), reproduș de Gh. Bulgăr în *Scriitori români despre limbă și stil*, București, 1957 : *Prefață la lexiconul românesc-nemțesc*, publicată cu un comentariu de Elena Stîngaciu, în „Limba română”, IX, 1960, nr. 2.

Al. Papiul Ilarian, *Relațiune prezentată în ședința plenară a Societății Academiei Române din 9 septembrie 1870 despre manuscriptele lui Ion Budai Deleanu*, în „An. Soc. Acad. Rom.”, seria I, t. III, nr. 9, 1870 ; Aron Densușianu, *O musă-cenușăreasă*, în *Cercetări literare*, Iași, partea a II-a, 1881 ; Aron Densușianu, „*Țiganiada*” și „*Trei viteji*”, în „Revista critică literară”, IV, 1896, nr. 1 ; G. Bogdan-Duică, *Despre „Țiganiada” lui Budai Deleanu. Înrturirile germane*, în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 5 și 6 ; G. Bogdan-Duică, „*Cantiani români*”, în „Sămănătorul”, III, 1904, nr. 6 ; G. Bogdan-Duică, *Ion Budai Deleanu. Cîteva precizări*, în „Propilee literare”, III, 1928, nr. 2—3 ; Perpessicius, *Ion Budai Deleanu*, „*Trei viteji*”, în *Mențiuni critice*, II, București, 1934 ; Al. Ciorănescu, *Opera istorică a lui Budai Deleanu*, în „Cercetări literare”, II, 1936 ; D. Popovici, *Doctrina literară*

a „*Țiganiadei*” lui I. Budai Deleanu, în „*Studii literare*”, Cluj, IV, 1948 ; D. Popovici, *Cu prilejul unei noi ediții din Țiganiada* lui I. Budai Deleanu, în „*Almanahul literar*”, Cluj, II, 1951, nr. 3(16) ; Ion Oana, *Studiu introductiv la Ion Budai Deleanu, Țiganiada*, București, 1953 ; L. Șerdeanu, *Numele de persoane în „Țiganiada”* lui Budai Deleanu, în „*Limba română*”, V, 1956, nr. 1 ; Ion Oana, *Prefață la I. Budai Deleanu, Trei viteji*, București, 1956 (B. P. T.) ; Ion Lungu, *Idei iluministe în „Țiganiada”* lui Ion Budai Deleanu, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, București, 1957 ; Paul Cornea, „*Țiganiada*” lui Ion Budai Deleanu, în „*Viața românească*”, XI, 1958, nr. 2 și 3 ; Lidia Sfîrlea, *Observații asupra limbii și stilului „Țiganiadei”* lui Ion Budai Deleanu, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958 ; Ion Gheție, I. Budai Deleanu, *teoretician al limbii literare*, în „*Limba română*”, VII, 1958, nr. 2 ; F. Fugaru, *Despre lectura manuscriselor lui Ion Budai Deleanu*, în „*Limba română*”, VII, 1958, nr. 4 ; Rosetta del Conte, *Limiti e caratteri dell'influenza italiana nella „Țiganiada”* di I. Budai Deleanu, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958 ; Ion Gheție, *Prima gramatică românească modernă*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958 ; K. Krejčí, *Le poème héral-comique dans les littératures des renaissances nationales du XVIIIe siècle*, în „*Cercetări de lingvistică*”, Cluj, III, 1958, supliment ; L. Gáldi, *Încă o dată despre metrul „Țiganiadei”*, în „*Limba română*”, VIII, 1959, nr. 2 ; Erich Prokopowitsch, *Zur Ion Budai Deleanus Lebensgeschichte*, în „*Südostforschungen, internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*”, München, XIX, 1960 ; L. Protopopescu, *Date noi în legătură cu biografia lui Ion Budai Deleanu*, în „*Studii*”, XIII, 1960, nr. 4 ; L. Protopopescu, *Contribuții la istoria operei lexicografice a lui Ion Budai Deleanu*, în „*Cercetări de lingvistică*”, Cluj, VI, 1961, nr. 2 ; L. Protopopescu, *Contribuții la biografia lui I. Budai Deleanu, Familia Budai*, în „*Limbă și literatură*”, V, 1961 ; Ion Iliescu, *Elemente locale în creația lui I. Budai Deleanu*, în „*Limbă și literatură*”, V, 1961 ; Paul Cornea, *I. Budai Deleanu, un scriitor de renaștere timpurie într-o renaștere întârziată*, în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962 ; Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai Deleanu*, București 1966 ; Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai Deleanu. Documente inedite*, București, 1967.

VASILE AARON

Literatura Școlii ardelenene înscrie, pe lângă excepționala operă a lui I. Budai Deleanu, și lucrările modeștilor, dar productivilor poeți populari Vasile Aaron și Ioan Barac. Fără a fi contribuit la îmbogățirea literaturii noastre originale și fără să se fi înălțat în sfera adevăratei poezii, Aaron și Barac au tradus și au prelucrat în versuri scurte, ce curg ușor, ca dintr-un izvor nesecat, scrieri cu subiecte atrăgătoare, „vorbind poporului în limba și ritmica lui”. Neobișnuit de bogată și răspîdită, opera lor a avut o semnificație particulară în mișcarea noastră culturală din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În vreme ce lucrările lui Budai Deleanu au rămas pînă tîrziu netipărite, scrierile celor doi versificatori au circulat în numeroase ediții, răspunzînd cerințelor spirituale ale poporului, într-o vreme cînd acesta nu se putea bucura de binefacerile culturii.

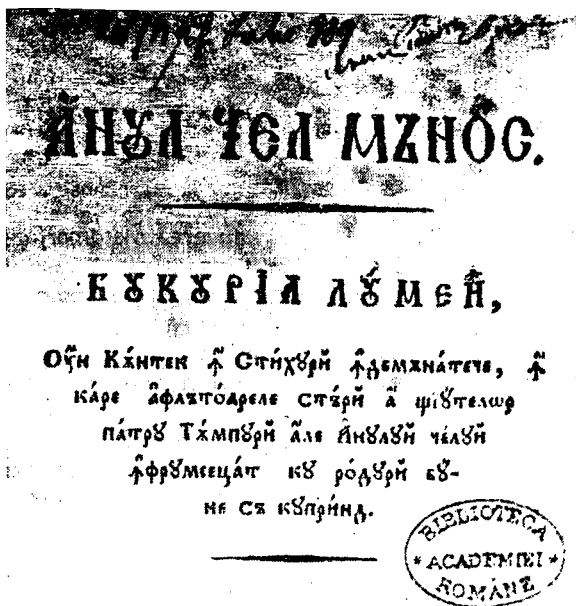
Nascut în 1770, în satul Glogovăț de pe Tîrnava Mare, unde tatăl său era preot, Vasile Aaron a urmat studiile la Blaj, formîndu-și o cultură clasică și însușindu-și limba latină. Neavînd chemare pentru preoție, el părăsește teologia, trece la Cluj și studiază dreptul. Își ia apoi examenul de avocat și se stabilește la Sibiu, unde funcționează ca jurat-procurator pe lângă Consistoriul ortodox pînă în 1822, anul morții

sale. Rodul preocupărilor sale juridice este *Praxis al forumurilor bisericesti* (manuscris), datînd din 1805. Alcătuit din necesități practice și cuprinzînd îndrumări de procedură în judecățile instanțelor bisericesti, expuse sub formă de întrebări și răspunsuri, pe înțelesul tuturor, îndreptarul procuratorului sibian reprezintă — dacă exceptăm vechile cărți de legi, pravile și condice — prima lucrare legislativă în limba română, importantă, între altele, și prin contribuția autorului la formarea terminologiei juridico-administrative din Transilvania, la începutul secolului al XIX-lea. Deși atras de problemele juridice, Aaron își găsește totuși răgaz și pentru „cele poeticești”, îndemnat, cum singur mărturisește, de dragostea față de popor.

Partea originală a operei se reduce la cîteva poezii de circumstanță, închinată lui Teodor Meheși (1802), Ioan Bob (1806), Samuil Vulcan (1807) și Dimitrie Vaida (1809), pe care îl preamărește în cîteva distihuri elegiace scrise în limba latină. Monotonie și lipsite de lirism, versurile au doar meritul de a ilustra momentul în care poezia ocazională începe să cucerească interesul a numeroși scriitori români.

În opera lui Aaron precumpănesc însă traducerile, prelucrările și imitațiile, pentru care a apelat în special la literatura latină clasică. El a tradus o parte din *Bucolice* și *Eneida* lui Virgiliu, din care în 1805 erau transpuse în românește opt cărți, publicate fragmentar după moartea tălmăcitorului în revista „Transilvania” (1877 și 1878). Sub pana lui Aaron, grandoarea și concizia epopeii antice dispar aproape în întregime: hexametru amplu este înlocuit cu versul scurt, rimat, nepotrivit cu gravitatea temei, imaginea este lipsită de culoare, iar expresia diluată și familiară. Cu toate acestea, Virgiliu, ca de altfel și Ovidiu, și-a găsit în Aaron pe întiiul său traducător român. Din opera ovidiană l-au atras *Metamorfozele*, care, prin latura lor moralizatoare, corespundeau tendințelor sale educative. Fără să poată transmite ceva din adevărata vrajă a miturilor, Aaron traduce în versuri facile cîteva legende (publicate abia în 1899 și 1900 de D. Popovici Barcianu), pe care le însoțește cu „învățături” originale, pe înțelesul și spre folosul poporului. Relevăm, de pildă, îndemnul dat tinerilor de a nu se căsători cu fete bogate:

Vrînd dară a te-nsura
Găzdacă nu căuta.

ПРИН
ВАСИЛІЙ ААРОН
Журнала і Матриці Принципів іа Академії Про-
квіратур іакадемії, ші іакома ітаа ді-
та типаріт.

С И Б И Н

І Преподіаіаца Типографіе іакома іакома Барт.

1 8 2 0.

VASILE AARON.
Anul cel mănos, Sibiu, 1820 (foaie de titlu)

Fie ea și mai săracă,
Numai ia seama să-ți placă.

De la traducerea *Metamorfozelor*, scriitorul trece la prelucrarea lor, versificînd alte două legende ovidiene, publicate împreună la Sibiu, în 1807, și retipărite de nenumarate ori. Prima, *Perirea a doi iubiți, adecă jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe*, iar a doua *Echo și Narțis*, unde se țese cunoscuta poveste a lui Narcis cel iubit de Echo, care, îndrăgostindu-se de chipul său reflectat în oglinda apei, este prefăcut în floare. Tot la literatura latină trebuie raportat și *Anul cel mănos* (ed. I, Sibiu, 1820), lucrare didactică cu palide reflexe din *Georgicele* lui Virgiliu, prin care Aaron încerca să susțină efortul comun al contemporanilor săi de a da țăranilor sfaturi practice și de a contribui astfel — cum însuși afirmă — la „ațîțarea strădaniei în rîndul economiei”. De fapt, în *Anul cel mănos* scriitorul realizează o descriere a întregii naturi în cele patru anotimpuri (partea cea mai mare a poemului fiind închinată primăverii) și aduce un cald elogiu muncii rodnice, sîrguinței și hărniciei. Nelipsită pe alocuri de savoare verbală și de un oarecare farmec, narațiunea, alcătuită din versuri populare, simplă și plăcută la auz, alunecă ușor, izbutind să prindă, uneori chiar sugestiv, reînvierea întregii naturi la sosirea primăverii :

Drăgălașă primăvară !
Te ivești veselă iară.
.....
Iată, codrul înverzește,
Firea toată să clătește.
.....
Ciocîrlia deșteptată
Vrea cătră nori să răzbată.

Pe alocuri prinde contur cîte un tablou pastoral plin de vioiciune și mișcare :

Pe tot locul vaci și boi,
Capre și cîrduri de oi,
Mielușei aci sug,
Aci într-o parte fug,
Si întorcînd înapoi
Să mestecă între oi.

Alteori interesează folosirea plastică a termenilor :

Țarca, cioara și oricîte
Decît ele mai urîte
Ciocul său cel noduros
Nu-l lasă fără folos,
Clonțonește fieșcare
Și cîntă după a sa stare

Dar lucrarea cea mai cunoscută a lui Aaron este *Patimile și moartea Domnului și Mîntuitorului nostru Is[us] Hr[istos]* (ed. I, Brașov, 1805), o primă încercare de epopee religioasă în cultura română. Punctul ei de plecare este *Messiada* lui Klopstock, pe care scriitorul — fără să mărturisească — o reproduce în liniile ei generale. Ca în majoritatea operelor sale, Aaron nu înțelege că valoarea nu înseamnă prolixitate,

că versul scurt nu poate reconstitui atmosfera gravă a epopeii imitate. În poema sa lungă și prozaică, versurile capătă totuși o oarecare expresie și sonoritate în momentele care urmează rugii lui Isus pe Muntele Măslinilor. O tonalitate particulară, apropiată de cea a bocetului popular, are și pasajul în care Maria jelește lângă trupul lui Isus.

O imitație este și *Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase* (ed. I, Sibiu, 1821), care are ca model o povestire neogreacă, tradusă și publicată în 1797 la Sibiu de lordache Slătineanu, ca anexă la talmăcirea sa *Ahilefs la Schiro* de Metastasio. Străbătută de un ușor lirism și redată într-un vers mai adecvat (de 12 silabe), *Istoria* deapănă, dezvoltând și unele idei morale, povestea erotică, aventuroasă, a lui Sofronim, copil orfan, ajuns un sculptor vestit, care, pentru vina de a se fi îndrăgostit de Harita, fiica marelui judecător al Miletului, este alungat din oraș, pentru ca mai târziu, după învingerea mai multor obstacole, să devină soțul tinerei fete și salvatorul tatălui ei.

Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul [. . .] și Dorofata, muierea sa (ed. I, Sibiu, 1815), inspirată poate dintr-o povestire italiană, este pătrunsă adânc de spiritul poeziei noastre populare. În genere prolix și anost, dialogul dintre bețivul vesel și soția lui oțărîță cuprinde pe alocuri și versuri sprintene, cu o accentuată notă de satiră populară :

Mîncă, bea, te veseleşte
.....
Cu nădragii de anglie,
Petece pe ei o mie...

sau :

Nu știi țese, nu știi toarce,
Nu știi-un strugure a-l stoarce...
.....
Îngroapă-mă, puiul meu.
Aproape de făgădău...

Lui Aaron i s-a atribuit și poema „epico-morală” *Reporta din vis*, păstrată într-un manuscris neterminat și imitată, fără îndoială, după o operă străină neidentificată încă. Lucrarea are la bază vechea temă *vanitas vanitatum*, în tratarea căreia scriitorul apelează la câteva mijloace artistice selectate din arsenalul poetic al preromanticilor. Chiar în introducerea poemului, autorul, localizînd acțiunea, evocă tristele ruine ale vestitei cetăți Sarmizegetusa :

Zidurile rupte încă o arată
Că a fost cu totul mărită odată,
Iar acuma vatra abia se cunoaște
(O, cum se topește tot, orice se naște !).

Încercînd să dezvolte ideea ultimului vers, poetul imaginează o acțiune simplă și liniară. Aflat la vînătoare, el are un vis ciudat, în care i se arată bătrînul Reporta,

Cu barba căruntă, cu albe vestminte,
La căutătură blînd și la cuvinte.

Acesta îl conduce printr-un cimitir și, prin dezvăluirea succesivă a unor tablouri sumbre, care creează o atmosferă adecvată, plină de mister, îi de-

monstrează vremelnicia lucrurilor omenești, inevitabilitatea morții, de unde întrebarea :

Pe-a cui samă trupul cu mîncări îngrași,
Cui gîndești grăslimea trupului să lași ?

Ajuns aici, poetul nu dă însă curs reflexiilor pesimiste de factură volneyană, ci ajunge la concluzii moralizatoare, împrumutate din opera lui Horațiu:

Așadar, e bine a ține mijlocul,
Și așa făcînd, nu te arde focul.

Fără să se ridice la o prea mare înălțime sub raportul valorii artistice, versurile capătă totuși uneori un relief mai pronunțat, ca în pasajul în care este zugrăvit idolul avariției :

Stă ca o femeie tristă și zbîrcită,
Șezînd pe avere cu totul mîhnită,
Cu ochii cruntați, galbenă la față,
Crîșnînd de mînie, pestriță la mață.

Multe din scrierile enumerate (îndeosebi *Patima*, *Istoria lui Sofronim*, *Reporta*) rețin atenția și prin prefețele lor, în care autorul discută și popularizează cîteva idei desprinse din concepția istorică și filologică a Școlii ardelenne, în formularea dată acestora de Petru Maior : romanitatea poporului nostru, originea latină a limbii române, problema înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, a îmbogățirii vocabularului cu termeni împrumutați de la „maica limbă latinească” și de la „sorioara ei”, „limba latinească” etc. Tot în prefețe, Aaron dezbate și unele probleme de teorie literară : raportul dintre diferite arte (argumentat confuz în prefața la *Anul cel mănos*), funcția educativă a literaturii (interpretată în același loc pe baza preceptului horatian *miscere utile dulci*), însemnătatea „închipuirilor poeticești” în opera literară (prefața la *Reporta*), unele chestiuni de versificație (prefețele la *Patima* și *Istoria lui Sofronim*) și altele. Deși neclare și incidentale, ideile nu sînt lipsite de importanță pentru epoca dată.

Constînd nu atît în arta, cît mai ales în bogăția și neobișnuita ei popularitate în rîndurile maselor largi, valoarea operei scriitorului transilvănean a fost precizată, între alții, de G. Barițiu, care nota : „Mii de români începuseră să învețe carte numai ca să poată citi, pe lîngă *Alexandria*, încă și versurile lui Aaron”.

BIBLIOGRAFIE

Patimile și moartea Domnului și Mîntuitorului nostru Is[us] Hr[istos], Brașov, 1805 (ed. a II-a, Sibiu, 1808 ; ed. a III-a, Sibiu, 1829) ; *Perirea a doi iubiți, adecă jalnica întîmplare a lui Pîram și Tisbe, cărora s-au adăugat mai pe urmă nepotrivita iubire a lui Echo cu Narțis*, Sibiu, 1807 ; *Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul, om din Longobardia, și între Dorofata, muierea sa*, Sibiu, 1815 ; *Anul cel mănos*, Sibiu, 1820 (ed. a II-a, Sibiu, 1830) ; *Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase, fiicei lui Aristef, mai marelui din Milet*, Sibiu, 1821.

G. Barițiu, *Vasile Aaron și operele sale*, în „*Transilvania*”, X, 1877, nr. 24 ; T. Roșu, *Eneida lui Virgiliu tradusă în versuri românești de Vasiliu Aron*, în *Raport despre gimnaziul gr.cat. din Beiuș*

pentru anul școl.1876—77, Oradea, 1877 ; D. Popovici Barcianu, *Vasile Aron (1770—1822). O scrisoare necunoscută a lui*, în *A XV-a Programă a Institutului pedagogic teologic al arhidiecezei ortodoxe române transilvane din Sibiu, pe anul școlariu 1898—1899*, Sibiu, 1899 și *A XVI-a Programă [...] 1899—1900*, Sibiu, 1900 ; N. Lascu, *Traduceri românești din Vergiliu*, în „Anuarul Institutului de studii clasice”, Cluj, II, 1936 ; D. Simonescu, *O latură necunoscută din activitatea lui Vasile Aaron*, în „Arhiva românească”, V, 1940 ; N. Lascu, *Ovidiu în România, în Ovidius Publius Naso*, București, 1957 ; R. Todoran, *Terminologia juridico-administrativă din Transilvania, în Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, București, 1962.

IOAN BARAC

Mai productiv și ceva mai talentat decât Vasile Aaron, Ioan Barac s-a născut în 1776 (1777 ?), ca fiu al unui preot din Alămor (sat lângă Ocna Sibiului). A învățat la Colegiul reformat din Aiud, apoi la Cluj, unde a urmat dreptul. În 1801 este dascăl „normalicesc” la Avrig, iar în 1802 deține aceeași slujbă la școala românească din Șcheii Brașovului, împreună cu Radu Tempea, cu a cărui fiică se căsătorește. A fost numit după aceea, în 1805, translator la primăria din Brașov, post pe care l-a părăsit până la sfârșitul vieții sale (1848).

Om cu pregătire superioară a funcțiilor pe care le-a ocupat, Barac a cunoscut limbile latină, maghiară și germană și n-a fost străin nici de mișcarea culturală și literară a maghiarilor și sașilor, ceea ce explică atât sfera largă a lecturilor sale și preferințele în materie de traduceri, cât și năzuința de a contribui la progresul culturii și literaturii române. Rezultatul acestei năzuințe a fost bogata sa operă literară și editarea revistei ilustrate „Foaia duminicii” (2 ianuarie — 25 decembrie 1837), care la data respectivă a însemnat o realizare valoroasă prin materialele publicate și prin tehnica tipografică. În paginile ei Barac publică traduceri de materiale variate, între care și ceva beletristică, oferind unui public fără pretenții o lectură plăcută și folositoare.

Semnificativă pentru cultura vremii și prețioasă pentru educarea gustului popoului în direcția adevăratei poezii, opera literară a lui Barac, scrisă în versuri și uneori în proză, este alcătuită din numeroase traduceri și prelucrări. Prin ele scriitorul a devenit un popularizator consacrat al unor motive literare luate din izvoare germane și maghiare, dar cunoscute în mare parte literaturii și folclorului universal. Înscrise în planul epic și dramatic, producțiile literare ale lui Barac au avut o soartă diferită : unele au fost publicate în timpul vieții autorului, altele după moartea lui, dar cele mai multe s-au păstrat în manuscris (nr. 165, 208, 209) la Biblioteca Academiei. Între acestea din urmă se numără, printre altele, *Vrednica de iubire evropeană Constantina* (tradusă din nemțește) și *Patimile cele rari și minunate ale unei mademoaizelle cu numele Cartigam* (prelucrată după o versiune maghiară a lui I. Mészáros), scrieri în care sînt versificate fără artă două romane germane cu caracter sentimental-moral, populare în secolul al XVIII-lea. Tot în manuscris au rămas și unele traduceri și prelucrări de piese obscure, majoritatea fără valoare dramatică : *Mirele cel umblat și procopsit*, *Viclesugul fetesc* (comedii), *Constanția, fiica regelui de la Portugalia* (dramă) și altele. O mențiune specială merită doar tragedia *Amlet, prințul de la Dania*, de Shakespeare (tradusă după adaptarea germană a lui Fr. L.

IOAN BARAC

Schröder), care, deși lipsită total de poezia originalului englez, ocupă totuși un loc modest printre tălmăcirile românești ale lui Hamlet. Cîteva traduceri, încredințate în 1830, spre publicare, lui Alex. Gavra, s-au păstrat în arhiva episcopiei ortodoxe din Arad: *Loreti* din Marmontel, *Corăbierul cel dintîi* de Gessner, *Pruncii părăsiți* după Schiemann și două vodevili ale lui Kotzebue.

În operele sale tipărite, Barac tratează în general teme interesante, accentuînd mai ales părțile moralizatoare. Dar valoarea lor este simțitor micșorată de talentul mediocru al unui poet insuficient preocupat de perfecțiunea procedeelelor artistice: translatorul brașovean nu a fost decît un abil mînuitor al unor versuri lesnicioase, monorime, repudiate de Ion Budai Deleanu, care manifesta o vie admirație față de poezia populară, dar nu încuviința versurile stîngace, „de obște, nu cu tot bine legate”, în care erau lăudate isprăvile preafrumosului Arghir. Astfel, *Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului* (București, 1821), traducere a unei opere grecești a lui Iosephus Flavius, făcută printr-un intermediar maghiar (*A' Pártos Jerusálem*, de

Nagy Ferentz), este un poem în nouă cînturi în care se împletesc doar întîmplător unele versuri mai realizate, asemenea celor următoare :

Înflorind pe la hotară
Vremea cea de primăvară...

Mai importantă este *Halima sau 1001 de nopți*, celebra colecție de povești arabe, din care Barac a tradus numai o parte (opt volume apărute la Brașov între 1836 și 1840), folosind ediția lui Habicht, von der Hagen și Schall. După traducerea cărții despre Till Eulenspiegel, sub titlul *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă* (ed. I, Brașov, 1840 ; ed. a II-a, 1864), Barac publică *Nașterea și toată v iața minunatului Piticot de un cot și cu barbă cu tot* (Brașov, 1842). Prelucrată în versuri după o operă germană ce are la bază o temă generală de folclor, scrierea cuprinde povestea unui liliputan ale cărei ghidușii sînt menite să alunge răul și nedreptatea. În aceeași ordine trebuie menționată povestirea comică *Cei trei frați gheboși sau trei bărbați și o muiere* (Brașov, 1843), cu o temă de literatură populară, prelucrată de Barac după un izvor străin, nestabilit cu precizie. Străbătută de ușoare note satirice, narațiunea surprinde prin versificația curgătoare, sprintenă :

Mergînd pe uliță, iată
Un ghebos i se arată ..

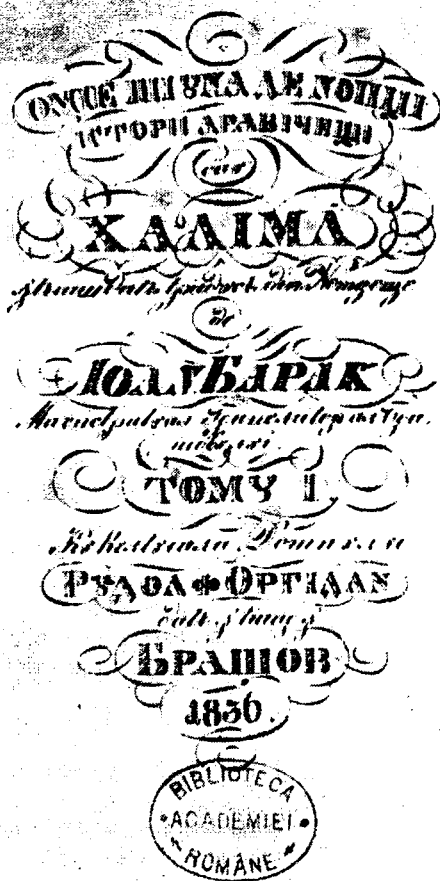
După moartea poetului, apare *Tragedia lui Samson în cinci perdele* (Sibiu, 1859), traducere după o versiune germană („care s-a produs la Viena”) a unei lucrări scrise în limba franceză a italianului L. Riccoboni. În „*Albina Carpaților*” (1877) se publică apoi fragmentar *Rătăcirile și întâmplările lui Odiseu*, prelucrare după o versiune maghiară a lui A. Dugonics. Versurile nu au nimic clasic, dar datorită lor Barac se numără printre primii traducători români ai poeziei homerice.

Tot la literatura maghiară trebuie raportată și scrierea comico-satirică *O paradigă a leneșului Pipelea Gîscariu* (Arad, 1816), inspirată din opera *Lúdas Matyi* de Fazekas Mihály. Răspîndită în folclorul universal, tema i-a fost sugerată scriitorului maghiar de o variantă frecventă în literatura populară răsăriteană (ucraineană, rusească, românească) și existentă, de pildă, și la ceangăii din Moldova, de la care acesta va fi împrumutat-o în timpul șederii sale aici, cu prilejul războiului austro-rus împotriva turcilor (1788). Avînd ca model lucrarea lui Fazekas, Barac istorisește peripeciile unui țaran care, vrînd să-și vîndă niște gîște, calcă dreptul boierului de a stabili prețul tîrgului ținut pe moșia sa și, la porunca acestuia, este bătut de trei ori. El făgăduiește că se va răzbuna și, travestit, îl bate pe boier în trei rînduri, făcîndu-l om cinstit.

Dar faima de care s-a bucurat Barac se datorează cunoscutei sale lucrări *Istorie despre Arghir cel frumos și Elena cea frumoasă și pustită crăiasă* (Sibiu, 1801), care a circulat în zeci de ediții, citită fiind cu pasiune, în anii copilăriei, de numeroși scriitori români : Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu etc. Brodată pe o temă frecventă în basmul popular universal, povestirea lui Arghir este o traducere după opera maghiară a lui Albert Gyergyai, care s-a inspirat din literatura italiană. Interpretat diferit, simbolul *Istoriei* lui Barac („supt care se înțelege luarea țării Ardealului de Traian chezaritul României”) aparține de fapt originalului tradus. Lipsită însă de sobrietatea și plasticitatea acestuia, narațiunea lui Barac nu se ridică prea mult deasupra celorlalte opere. Pîndite de prolixitate și monorimă, versurile populare se înșiră ușor, căpătînd numai din loc în loc un oarecare farmec :

Arghir au fost crăișorul
Cel mai pedepsit cu dorul...

În grădina lui se găsea un măr

IOAN BARAC,
O mie și una de nopți, vol. I, Brașov, 1836
(foaie de titlu)

Alb la floare ca argintul,
Mirosind în tot pământul,

care înflorea ziua, rodea noaptea, dar merele dispăreau în zori. După spusele vrăjitorului Filaret, misterul putea fi dezlegat numai de Arghir, fiul cel mai mic al împăratului Acleton. În timp ce tînărul străjuia la tulpina mărilor, o pasăre măiastră i se așază pe umăr. El o prinse de picior, iar ea se prefăcu într-o zîă fermecătoare :

Cînd încetișor se duce,
Păru-n aur îi străluce...

Tinerii îndrăgostiți adorm, o babă taie părul Elenei, care, fiind vrăjită, dispăre. Crăișorul pleacă în căutarea ei și în cele din urmă o găsește în Cetatea Neagră. Așadar, un subiect cu numeroase variante în basmele noastre populare, singurul în măsură să explice neobișnuita răspîndire a cărții.

Dovedind aceleași preocupări ca Aaron, scriitorul brașovean discută și cîteva probleme de teorie literară : raportul dintre artă și realitate (prefața la *Constantina*), particularitățile idilei (*Pentru idile*, în „Foaia duminicii”, 1837, nr. 11), specificul fabulei și rolul ei educativ (prefețele la *Halima* și *Constantina* etc.). Poporul a trecut cu ușurință peste aceste probleme, dar a citit cu nesaț opera, care a constituit lectura sa predilectă. În această direcție trebuie văzută valoarea cărților lui Barac.

BIBLIOGRAFIE

Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă..., Sibiu, 1801 (numeroase alte ediții) ; *Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului*, București, 1821 ; *O mie și una de nopți. Istorii arabi-cești sau Halima întiași dată tradusă din nemțește*, 8 vol., Brașov, 1836—1840; *Toată viața, isteștile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă*, Brașov, 1840 (ediție nouă de Elena Dumitrescu, în *Cărțile populare în literatura românească*, editată de I. C. Chițimia și Dan Simonescu, București, 1963, t. I) ; *Nașterea și toată viața minunatului Piticot de un cot și cu barbă cu tot, din limba nemțască scoasă și în stihuri alcătuită*, Brașov, 1842 ; *Cei trei frați gheboși sau trei bărbați și o muiere, o istorie comică în stihuri alcătuită*, Brașov, 1842 ; *Tragedia lui Samson în cinci perdele*, Sibiu, 1859 ; *O paradigmă a leneșului Pipelea Giscariu mult curioasă*, în stihuri alcătuită, Arad, 1916 (Biblioteca Semănătorului).

I. Colan, *Viața și opera lui Ioan Barac*, București, 1928 ; G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac, Studii*, București, 1933 ; Faragó József, *Egy Moldvai csángó Ludas Matyi-mese*, în „Nyelv-és irodalomtudományi közlemények”, IV, 1960, nr. 3—4 ; I. Pervain, *Foaia duminicii (1837). Contribuții la istoria presei românești din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, Philologia, 1961, fasc. 2.

ALȚI CĂRTURARI ȘI SCRITORII LUMINIȘTI ARDELENI

Tributari ideilor Școlii ardeleni, dar și cu posibilități personale de receptare a luminismului, cum este cazul lui D. Țichindeal, care ia contact cu opera lui Dositei Obradovici, scriitor sârb de corelații europene, o serie de scriitori se înscriu într-o arie comună de preocupări, mai ales cu caracter lingvistic, gramatical. Ei au însă și preocupări istorice sau literare. Numărul lor este mult mai mare decât cei cuprinși în acest subcapitol. Într-o istorie culturală sau într-o istorie a limbii române n-ar putea fi trecuți cu vederea un Vasile Coloși, colaborator de seamă al *Lexiconului de la Buda* (1825), un Mihail Boiagi, cu a sa *Gramatică macedono-vlahă* (Viena, 1815), în limba greacă și germană, un Gheorghe Roja cu *Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi, care locuiesc dincolo de Dunăre* (Buda, 1808) și mai ales cu *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sînt literele românilor cele vechi, spre polirea a toată ghinta românească ceii dincoace și ceii dincolo de Dunăre* (Buda, 1809), lucrări în care susține latinitatea aromânilor, propunînd valorificarea fondului lexical dacoromân și macedoromân. De asemenea, ar putea fi luat în considerație filologul Ioan Alexi, care a publicat o *Grammatica dacoromana sive valahica* (Viena, 1826), cu tendințe latinizante, în lumina vederilor lui Petru Maior, la care gramatică autorul a anexat *Fabulele lui Esop*, precum și alții.

În acest subcapitol au fost tratați, de fapt, cei cu merite științifice de seamă sau de importanță literară mai mare. De exemplu, pe lângă lucrările temeinice de limbă și istorie, Ioan Molnar Piuariu a alcătuit și o *Retorică* (Buda, 1798) cu conținut și idei estetice. *Observațiile de limbă românească* (Buda, 1799) ale lui Paul Iorogovici au o valoare mai mare decât atîtea alte gramatici ale vremii. La fel este situația lui Radu Tempea cu *Gramatica românească*, publicată la Sibiu în 1797. Lucrările de istorie ale lui Damaschin Bojîncă, ecou întîrziat al ideilor Școlii ardeleni, au un fundament științific solid. Cînt privește pe Constantin Diaconovici Loga, acesta aduce puncte de vedere și încercări originale în *Gramatica românească* (Buda, 1822), fiind preocupat și de traduceri literare. D. Țichindeal are prin excelență preocupări literare în ansamblul activității sale de merit incontestabil. Ioan Monorai este o apariție de nivelul și valoarea celor ce se ridică peste anonim. Toți acești scriitori dau o idee despre etapa de cultură și literatură care continuă să se manifeste ca ecou al acțiunilor Școlii ardeleni, avînd, desigur, în unele cazuri și resurse proprii.

Zwölftes Capitel

Von den Unterscheidungen der Verba Auxiliaribus.

S. 19. Deren sind in der wallachischen Sprache zwei, a auß a awca oder auß awca, haben und aphi ahi oder phi si seyn. Diese werden folgendermassen Conjugiret.

Indicativus Modus.

Tempus praesens.

Singulariter.

Eu am eu auß ich hab.

tu au tu ai du hast.

ei au ei are er hat.

Pluraliter.

noi am noi avem wir haben.

voi au voi aveți ihr habt.

ei au ei au sie haben.

Præteritum Imperfectum.

Singulariter.

Eu au eu eu aveam ich hatte.

tu au tu tu aveai du hattest.

ei au ei ei avea er hatte.

Pluraliter.

noi au noi noi aveam wir hatten.

voi au voi voi aveai ihr hattet.

ei au ei ei avea sie hatten.

K

Præ-

IOAN MOLNAR PIUARIU,
Deutsch-wallachische Sprachlehre,
Viena, 1788, p. 145

IOAN MOLNAR PIUARIU

S-a născut în 1749 la Sad, în apropierea Sibiului, dintr-o familie de preoți cu tradiții de luptă împotriva abuzurilor stăpînirii. Își începe studiile la Sibiu, le continuă la Cluj și la Viena, unde urmează medicina, specializîndu-se în oftalmologie. În Transilvania, Molnar Piuariu este cel dintîi român care obține diploma de „magistru” chirurg și oculist. După terminarea studiilor superioare, e repartizat la un regiment grăniceresc din Banat. Preocupat nu numai de sănătatea poporului, ci și de luminarea lui, Molnar funcționează timp de un an și ca învățător. În 1782 înaintează guvernului un memoriu, cerînd sporirea numărului școlilor de stat pentru românii ardeleni.

Numit oculist al Transilvaniei, se stabilește în 1777 la Sibiu, unde își exercită profesiunea cu pricepere și devotament. Cînd izbucnește răscoala lui Horia, guvernatorul Transilvaniei îl trimite în Munții Apuseni, în calitate de mijlocitor al stăpînirii; izbutește, în urma tratativelor cu Crișan, să încheie un armistițiu pe timp de 15 zile. Mai tîrziu, împăratul îl va răsplăti pentru aceasta și pentru că „s-a distins în mod lăudabil... în vindecarea bolilor de ochi, în patria noastră și în alte locuri...”, acordîndu-i în 1792 titlul de nobil: „von Müllersheim”. Atitudinea lui Molnar în timpul evenimentelor din 1784 se explică prin

poziția sa angajată față de stat, ca și prin rezervele față de revoluție ca mijloc de dobîndire a drepturilor sociale și politice.

Adept al mișcării luminate, Molnar participă la frămîntările politice dintre anii 1790-1792, colaborînd la redactarea *Supplex*-ului.

„Ca doftor și profesor de tămăduirea luminii ochilor”, a avut succese în vindecarea unor bolnavi, fie din clasele de jos (mineri accidentați), fie din rîndurile nobilimii ori ale burgheziei. În urma prestigiului dobîndit chiar dincolo de hotarele Transilvaniei, este invitat la Viena sau Iași, pentru intervenții chirurgicale. Cu prilejul uneia dintre călătoriile sale în Moldova, vizitează și saloanele ieșene, unde discută despre „revoluțiile politice din Europa”.

Meritele sale de oftalmolog îi deschid drumul carierei universitare. În ianuarie 1791 i se oferă catedra de oculistică de la „Academia” din Cluj. Își inaugurează cursul

cu o lecție rostită în limba latină : *Paraenesis ad auditores chyrurgiae in Lyceo Regio Academico Caudiopolitano, habita a Ioane Molnar de Mullersheim, de morbis et medicina oculorum professore publico, quum primum sua collegia ordiretur, Anno MDCCXCI mense Novembri* (Sfătuire rostită în fața ascultătorilor chirurgiei în liceul regal clujean de Ioan Molnar de Müllersheim, profesor public al boalelor și vindecării ochilor, când mai întâi și-a deschis cursurile, în anul 1791, în noiembrie). Tipărită într-un tiraj redus, din care se cunosc numai două exemplare, ea este singura lucrare de specialitate a medicului român. Animat de ideea ridicării poporului prin cultură, el consideră ca o necesitate de prim ordin abordarea unor probleme ale vieții practice în cărți de economie rurală sau în manuale. O asemenea lucrare este *Economia stupilor* (Viena, 1785 ; reeditată în 1808 la Sibiu, sub titlul *Povățuire cu praxis către sporirea stupilor*). Precedînd seria publicațiilor economice oficiale, cartea este o încercare de răspîndire a unor cunoștințe teoretice și a unor sfaturi practice în legătură cu creșterea albinelor. Ea se adresează mai ales țăranilor, cu intenția de a-i îndruma spre o ocupație anexă agriculturii, spre a cîștiga o „îndoită dobîndă”.

Interesul lui Molnar pentru cultivarea țăranilor se desprinde și din alte inițiative ale sale. Ca membru al Lojii Sf. Andrei din Sibiu, încearcă să publice în 1789 o „Foaie română pentru econom”, care n-a putut să apară. Ideea nu este abandonată, dar și încercările sale ulterioare eșuează. Între 1793 —1794 se întovărășește cu Paul Iorgovici pentru a scoate un ziar românesc la Viena, iar în 1795 proiectează revista „Vestiri filosofesti și moralicești”, anunțată printr-o *Înștiințare*. Preconizînd un program enciclopedic, prospectul „Vestirilor” își propune răspîndirea de știri despre evenimentele politice ale zilei, precum și de cunoștințe din domeniul științelor (matematică, astronomie, fizică, geografie, medicină etc.) și al agriculturii. Importantă prin orientarea spre științele exacte și prin preocuparea pentru luminarea maselor, revista se adresa și românilor de dincolo de Carpați.

Contactul cu frații de peste munți, stabilit de medicul ardelean mai întâi cu ocazia călătoriilor sale în Țara Românească și Moldova, este întărit după aceea prin publicarea unor cărți religioase pentru ortodocșii din Principate. Acordîndu-i-se în 1804 un privilegiu exclusiv pe timp de 10 ani pentru tipărirea în 1 000 de exemplare a unui *Minei*, Molnar intră în legătură cu episcopul Iosif al Argeșului, care îl sprijină să scoată la Buda, între 1804 și 1805, o ediție a *Mineiului* pentru Țara Românească, iar mai tîrziu un *Octoih*, destinat atît românilor din Transilvania, cît și celor de peste munți.

Spre sfîrșitul vieții, Molnar achiziționează o piuă, apoi deschide o manufactură de tors lînă, înfruntînd opoziția breslelor săsești și a autorităților din Sibiu. Spirit emancipat, el trece de la recomandarea unor îndeletniciri proprii industriei casnice la crearea de întreprinderi de tip capitalist. Moartea pune capăt activității sale neobosite, în 1815.

Prin preocupările și prin opera sa, dinamizate de ideile avansate ale luminismului, Molnar este și el un reprezentant al Școlii ardelenе. Ca și contemporanii săi, el este solicitat de probleme istorice și filologice. Fără să acorde o importanță de prim ordin istoriei naționale, Molnar, preocupat să informeze pe străini despre istoria și geografia noastră, publică extrase și rezumate ale unor cărți și documente referitoare la români, în colecția *Magyar Könyvház*. În schimb, manifestă un interes mai viu pentru problemele istoriei universale, dezbătute în *Hronologhia împăra-*

ților turcești, scrisă în colaborare cu Samuil Micu, și în *Istoria universală, adecă de obște, care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi* (Buda, 1800), tradusă după Claude François Millot. Notabilă pentru contactul cu mișcarea de idei din Occident, *Istoria* lui Millot, tălmăcită în limbile germană, maghiară și română, a circulat intens în Transilvania, constituind un prețios instrument de educare cetățenească și patriotică. Traducătorul român, în *Cuvîntarea înainte*, subliniază că studiul istoriei este necesar atît pentru „administrația politică”, cît și pentru „chiverniseala ome-nească”, deoarece „istoria descoperă și învață... chipul de a viețui drept și bine plăcut tuturor”. El mai are în vedere apoi dezvoltarea negoțului și a meșteșugurilor, care „se deșteaptă” și se „poliesc” prin „îndemnul” acestei științe. Pornind de la originalul francez, dar orientîndu-se mai ales după versiunea germană, Molnar traduce primul volum al lucrării lui Millot, care cuprinde istoria popoarelor vechi. Materialul din acest volum se referă nu numai la evenimentele istorice propriu-zise, ci și la ocîrmuirea, legile, obiceiurile, știința și cultura antichității. În cuprinsul volumului autorul pune în discuție și cîteva probleme în spiritul noii concepții raționaliste. Astfel, Millot combate sclavia, invocînd legile firii :

„...Poate-să învoi robia cu legile firii?... Să nu întrebăm cu ce drept se poate vinde libertatea unui om, nici să ispitim cum ar putea el prin naștere pierde libertatea, care îi însășită din fire cu el... Să grăim mai vîrtos adevărul cum că și robul sau sclavul nu înceată a fi om și că slujbele care le săvîrșește el stăpînului său s-ar cuveni să-l facă cu atît mai milos a fi către el, că prin asupriri nedrepte i se dă pricină a ridica armele asupra tiranului său”.

În altă parte, stăruind asupra diferitelor forme de guvernămînt din vechime, Millot nu este de acord cu despotismul, cu „această uricioasă ocîrmuire, prin care toată norocirea și fericirea tuturor este supusă nemărginitei voiei și poruncii unuia”, în schimb preferă monarhia luminată, „unde află adevărul prieteni mulți și unde nu află înșelăciunea nici un prieten”. Mai departe, istoricul francez folosește termenul de război nedrept, înfierîndu-l în numele aceleiași concepții luminate, umanitare :

„Inimi simțitoare nu vor auzi niciodată fără străjnicie cuvîntul acesta război, carele se vede a fi tras din graiul limbii canibalilor”.

Străbătută de unele idei noi, *Istoria universală* este semnificativă și pentru efortul traducătorului de a transpune originalul într-o formă cît mai expresivă și de a îmbogăți limba română cu o terminologie de specialitate.

Ideea cultivării limbii, înscrisă pe primul loc în programul luminist al epocii, este îmbrățișată și de Molnar, care redactează manuale cu scopul de a oferi națiunilor conlocuitoare din Transilvania, mai ales sașilor, posibilitatea de a-și însuși corect, fără dificultăți, limba română. Asemenea intenții stau la temelia gramaticii sale, *Deutsch-walachische Sprachlehre* (Viena, 1788 ; republicată la Sibiu în 1810 și 1823). În prefață, se subliniază utilitatea lucrării, într-o vreme cînd „în Transilvania, Bucovina, Banat, în parte și în Ungaria, afacerile comerciale cer în mod necesar cunoașterea limbii, care este limba mulțimii aproape celei mai numeroase...”. Oferind doar o „introducere populară”, manualul își propune să dea reguli precise într-o formă concisă, fără a face „cercetări mai profunde etimologice”. Punctul de plecare al gramaticii trebuie căutat în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780), apreciată în aceeași prefață ca o „operă prețioasă”. De aici, Molnar reține

organizarea materialului în trei capitole (Ortografie și fonetică, Etimologie, Sintaxă) și date esențiale, pe care le îmbogățește cu numeroase exemple, cu un vocabular variat grupat pe diferite probleme (*Culegere de cuvinte germane și române*), exerciții de conversație (*Dialoguri pentru a cuvînta despre multe feluri de stări înainte*), scurte povestiri, mostre de „stil trebicesc” (de afaceri) și cu un „epistolar”. Preocupat de utilitatea practică a lucrării, Molnar folosește alfabetul latin și ortografia fonetică influențată de scrierea germană, pe care o explică cititorului în prefață cu ajutorul câtorva exemple. Materialul lexical al gramaticii, „cu unele adaosuri”, este pus la contribuție în *Wörterbüchlein deutsch und walachisches* (Vocabularium nemțesc și românesc), apărut postum la Sibiu, în 1822. Modest ca realizare științifică, acest dicționar bilingv cuprinde peste 8 000 de cuvinte titlu, o listă cu numele de localități din Transilvania și un indice alcătuit din cuvintele românești folosite în corpul *Vocabularium*-ului, prin care se realizează de fapt un al doilea dicționar bilingv, inversul celui dintîi. Autorul înregistrează o bogată terminologie medicală sau din domeniul științelor naturii, contribuind la îmbogățirea lexicului românesc „cu roade și mlădițe” noi. Atît în lucrările sale filologice sau de economie practică, cît și în traducerile sau prelucrările sale, cărturarul ardelean pune la contribuție cu măsură unele neologisme, pe care le glosează adeseori cu echivalentul lor românesc popular, dîndu-le o ușoară coloratură arhaică și regională.

Problema cultivării limbii, urmărită de scriitorii Școlii ardelenе, avea în vedere nu numai un progres cantitativ, ci și unul calitativ, artistic, realizat prin supunerea la reguli, formule, scheme, stabilite de retorică. În Transilvania secolului al XVIII-lea, retorica se bucură de o deosebită prețuire în învățămînt și viața publică, fiind considerată „măiestria tuturor științelor”. Studiul ei în școală urmărea pregătirea viitorilor oratori, ca să devină „puternici în cuvîntare”. Pentru a da elevilor, în primul rînd, dar și unui public mai larg „învățătura graiului frumos și a vorbei împodobite”, Molnar întocmește *Retorica, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări* (Buda, 1798), după modelul unor lucrări străine. El își propune să arate „mijlocul prin care ritorul poate vorbi frumos și potrivit, ca să înduplece și să tragă pre ascultătoriu la orice voiește”. După ce dezbate problema originii retoricii și a caracterului ei educativ,

РЕТОРИКЪ

АДСКЪ

АВЪЦЪТЪРА

ШИ

АТОВНИСЪ ФРЕМОЛОСНИ КЪЗАНТЪРНИ.

А К Д М

АТЪЮ ИЗВОДИТЪ ПЕ ЛИМБА РОМЪНИСКА.
 АПОДОКИТЪ ШИ АТМЕАТЪ КЪ ПИЛЛАЕ ВЕКЛОР
 ФИЛОСОФИ, ШИ ДАСКАЛИ БИСЕРИЧЕЦИ.

А Б С Д А:

САШ ТИПЪРИТЪ АКАДЕМИКА ТИПОГРАФИ ОРИЕНТАЛНАКА
 А УНИВЕРСИТАТИ ПЕЦИН

1798

Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări, Buda, 1798 (foaie de titlu)

împarte arta oratoriei în firească (darul natural al omului de a vorbi frumos) și meșteșugită (totalitatea normelor care trebuie respectate în oratorie). Trece apoi la „alcătuirea cuvîntării” : proimion (introducerea, care pregătește pe ascultători și le captează atenția), povestirea sau țilcuirea lucrului (tratarea), adevierirea (argumentarea), epilog (încheierea patetică, ce rezumă într-o formulă nouă cele spuse anterior). Indicațiile date în continuare cu privire la mijloacele artistice de exprimare proprii și discursului (pœrtretul, dialogul, stilul retoric etc.) constituie incursiuni în domeniul teoriei literare. În legătură cu stilul retoric, caracterizat prin concizie și plasticitate, Molnar susține idei interesante, dar care se limpezesc anevoios din fraza sa greoaie și confuză. Exemplele pentru figurile de stil sînt însă remarcabile prin pitorescul lor. De pildă, metafora, definită ca o trecere a înțelesului unui cuvînt asupra altuia cu care are vreo asemănare, e ilustrată astfel : pentru a lăuda soarele vom zice „că este ochiul cerului, frumuseșea lumii, izvorul luminii, împăratul stelelor, făclia a tot pămîntul”, iar pentru a defăima aurul, putem spune : „tiran inimii omenești, pagubă sufletului, văpaie și stricăciune lumii, unealtă diavolului, tînguirea faptelor bune, pricină războiului, rădăcina vrăsmășiei și scornirea tuturor răutăților”. Mai departe sînt definite alte „orînduiri” sau „tropos” : prosopopeea (personificarea), onomatopeea, alegoria, hiperbola, metonimia, sinecdoca ș.a. Un procedeu considerat propriu și discursului, pentru calitatea sa de a-l face mai viu și mai atractiv, este ironia, care „să zice cînd ritorul alta zice și alta însemnează, încît lăudînd defaimă și ocărăște”. Definiția e însoțită de o mențiune judicioasă : „Să cunoaște ironia ori după glasul cu carele vorbește cineva, sau după lucrul și fața pentru care vorbește”.

Concentrînd pentru prima oară, într-un tratat mai amplu de specialitate, idei noi pentru vremea aceea, *Retorica* lui Molnar le-a pus în circulație, reușind „să însufle românilor iubire și căldură către limba lor și silința spre a îmbrățișa cultura ei”.

Om al vremii sale, spirit receptiv, neastîmpărat, cărturarul ardelean este cucerit de ideile generoase ale veacului, militînd în numele lor. Integrat în lupta românilor ardeleni pentru cîștigarea de drepturi, care în condițiile de atunci se desfășura mai mult în domeniul culturii, el se adresează contemporanilor cu sfaturi practice în probleme de economie, încearcă, fără a izbuti, să le pună la îndemîină o publicație periodică, caută să-i inițieze în studiul istoriei, filologiei și retoricii. Această activitate bogată și variată îl consacră în pleiada luminiștilor transilvăneni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

BIBLIOGRAFIE

Economia stupilor, Viena, 1785 (reeditată sub titlul : *Povățuiră cu praxis către sporirea stupilor*, Sibiu, 1808) ; *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, 1788 (ed. a II-a, Sibiu, 1810 ; ed. a III-a, Sibiu, 1823) ; *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*, Buda, 1798 ; *Istoria universală, adecă de obște, care cuprinde în sine întîmplările veacurilor vechi, întocmită prin signor Millot, membrul Academiei Frîncești din Lyon*, t. I, Buda, 1800 ; *Wörterbüchlein deutsch und walachisches (Vocabularium nemțesc și romănesc)*, Sibiu, 1822.

T. Cîpăriu, *Principia de limbă și scriptură*, Blaj, 1866 ; V. L. Bologa, *Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar Piuariu*, Cluj, 1925 ; idem, *Terminologia romănească a doctorului Ioan Piuariu (Molnar von Müllersheim)*, Cluj, 1926 ; A. Veress, *Cîteva date despre activitatea și viața doctorului Ioan Piuariu Molnar și a fiului său*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, III, 1926 ; I. Lupaș, *Doctorul*

Ioan Piuaru Molnar, viața și opera lui (1749—1815), în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., seria a III-a, t. XXI, 1939; E. Pop, *Societatea filosoficească a neamului românesc, în mare Prințipatul Ardealului, din 1795*, în „Transilvania”, LXXVII, 1946, nr. 1—4; C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786—1830*, în „Studii”, IX, 1956, nr. 1; Al. Neamțu, *Contribuții documentare noi privitoare la oculistul Ioan Piuaru Molnar*, în *Istoria medicinei*, București, 1957; L. Grămadă și M. Protase, *Preocupări de teorie literară la români între 1780—1830*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, Philologia, t. III, nr. 6, fasc. 1, 1958; M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, în „Limba română”, VIII, 1959, nr. 6; L. Grămadă, *Istoria lui Millot în talmăcirea lui Ioan Piuaru-Molnar*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, Philologia, t. V, fasc. 2, 1960; Al. Neamțu, *Date noi privitoare la Ioan Piuaru Molnar*, în „Studii”, XIII, 1960, nr. 1; Al. Vianu, *Ioan Piuaru Molnar în Moldova*, în „Studii”, XIV, 1961, nr. 4; S. Iszák, *Locul lui Ioan Piuaru Molnar (1749—1815) în medicina românească din secolul al XVIII-lea, în Studii și cercetări de istoria medicinei și farmaciei din R. P. R.*, București, 1962; Mircea Păcurariu, *Un fost student român la Viena: Ioan Piuaru Molnar*, în „Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena”, 1966.

PAUL IORGOVICI

Născut la Vărădia în 28 aprilie 1764, Iorgovici este fiul lui Marcu, preot în această localitate, Familia sa este originară din Oltenia, bunicul și tatăl său venind în Banat prin decenul al patrulea al secolului al XVIII-lea.

Paul Iorgovici, ca și frații săi, își începe învățătura în casă, cu un dascăl venit din Țara Românească, semn că părintele său mai păstra legături cu locul de baștină. Le continuă la școala din Vîrșeș, unde învață limbile sîrbă și germană. Gimnaziul îl urmează la Seghedin, apoi face studii de filozofie și drept la Pozson și Pesta. Petrece cîtva timp și la Viena, completîndu-și cunoștințele cu dreptul public austriac. De la Viena pleacă la Roma, unde, după ce la început întîmpină unele opoziții, cauzate de motive profesionale (era ortodox), reușește să capete acces la biblioteci, Rămîne aici trei ani, învățînd limba italiană și copiind cu rîvnă documente și inscripții referitoare la români. Este primul dintre românii ardeleni care ia drumul Parisului (1790), unde asistă la evenimentele revoluției franceze, printre altele la ghilotinarea lui Ludovic al XVI-lea, și-și continuă studiile istorice și lingvistice. La începutul anului 1793 pleacă la Londra, adăugînd și limba engleză la cunoștințele sale filologice. Către sfîrșitul aceluiași an se întoarce la Viena, primind postul de cancelist imperial și pe cel de corector al cărților românești și sîrbești tipărite în capitala Austriei.

Chemat de episcopul Iosif Șacabent, și la insistențele tatălui său, prin 1796 sau 1797 se înapoiază la Vîrșeș, ca avocat consistorial. Aici își redactează *Observațiile de limba românească* (Buda, 1799), care dezlănțuie asupra capului său o adevărată furtună, Acuzat că prin ideile susținute în *Observații „tulbură”* pe români și periclitează „liniștea publică”, e chemat la comitat și închis, confiscîndu-i-se toate manuscrisele. Judecat apoi, e găsit nevinovat și eliberat. Cum își pierduse postul la episcopie, trăiește cîtiva ani ca avocat privat și educator în casa unui comite suprem. În 1806 e numit profesor de latină la gimnaziul din Vîrșeș. Moare subit la 21 martie 1808. Prietenii săi bănuiau că a fost otrăvit.

Ca și contemporanii săi din Transilvania, Iorgovici a fost preocupat toată viața de soarta și ridicarea poporului român din Imperiul habsburgic. Și el a urmărit

luminarea maselor ca o condiție importantă pentru trezirea conștiinței naționale, crezînd în același timp că ea ar constitui mijlocul principal pentru ameliorarea soartei poporului.

Activitatea de luminist și-o începe curînd după înapoierea din Occident, prin publicarea la Viena a unui *Calendariu la anul de la nașterea lui Hristos 1794*[...] făcut spre întrebuițarea norodului slaveno-sîrbesc și rumînesc cari se află în ținuturile cheșariu-creești a legii Răsăritului. Pe lîngă materialele obișnuite în astfel de publicații (calendarul propriu-zis, cronologia, o listă a împăraților din Europa, liste de tîrguri, tabele de monede în circulație etc.), *Calendariul* cuprinde și o „istoriolă” morală, *Cei doi excessuri a amerii*, tradusă din franțuzește. Vocabularul împestrițat cu neologisme al autorului prefigurează unele pagini din *Observații*.

Tot în 1794, Paul Iorgovici se înțelege cu Ioan Molnar Piuariu pentru editarea la Viena a unei gazete românești. Această gazetă n-a putut apărea, deoarece autorităților li se părea proiectul inadmisibil, într-o vreme cînd „periculoasele idei de libertate ale francezilor se propagă cu mare iuțea..., iar opiniile pot produce zguduirea liniștei publice”.

Printre operele lui Iorgovici rămase în manuscris și apoi pierdute figurau, se pare, și unele lucrări istorice : *Scurtă istorie a romînilor din Dachia și Descrierea celor mai faimoși împărați, filozofi și bărbați ai anticității*. În afară de titlu, și acesta aproximativ, nu știm însă nimic altceva despre aceste lucrări. În orice caz, ele dovedesc formația și preocupările multilaterale ale autorului și-l încadrează încă și mai bine în curentul larg al luminismului transilvănean.

Opera principală a lui Paul Iorgovici rămîne cea lingvistică, reprezentată prin *Observații de limba rumînească* (Buda, 1799). Cartea cuprinde : „Observații de limba rumînească”, „Exemplurile” și „Reflecții despre starea romînilor”. Problema de căpetenie care-l preocupă pe autorul lucrării este crearea limbii române literare, îmbogățirea ei cu toate cuvintele devenite necesare în urma dezvoltării meșteșugurilor, științelor și artelor.

Primul capitol stabilește temeiurile teoretice ale acestei operații. Iorgovici pornește de la observația că limba este principalul mijloc de comunicare între oameni și de exprimare a ideilor și simțămintelor lor. El constată legătura dintre evoluția limbii și istoria societății („fiindcă starea limbii și a nații într-același paș umblu”) și explică sărăcia și lipsa de mlădiere a limbii române prin vicisitudinile istoriei poporului și „decăderea” lui din gloria strămoșilor. Se disting două aspecte ale limbii unui popor, definindu-se limba literară ca grai al învățaților și bază pentru elaborarea normelor gramaticale. Iorgovici încearcă și o definiție a cuvîntului, considerat un semn arbitrar al noțiunii, și deosebește sensul lui propriu de cel figurat (pe care-l numește „impropriu”). Constatînd sărăcia vocabularului limbii române, multitudinea de sensuri ale unui cuvînt și amestecul unui număr relativ mare de elemente străine, Iorgovici preconizează o reformă lingvistică. În esență, ea consta în : revenirea la sensurile primare (din latină) ale cuvîntelor actuale ; derivarea din rădăcinile acestora, prin combinarea lor cu toate prefixele păstrate în limbă, a unor cuvinte noi („vorbele așa derivate se ved mie a fi tocma ale noastre, pentru că în limba noastră sunt fondate din vorbele noastre, după regulele și proprietățile a însei limbii deduse...”); în fine, înlocuirea prin aceste cuvinte noi a „vorbelor străine”, deocamdată în limba literară. Relatinizarea vocabularului nu atinge însă în cazul lui decît cuvîn-

tele referitoare la diferitele discipline științifice, și de altfel Paul Iorgovici se apără, într-un pasaj al cărții, de eventuala învinuire de purism :

„Să nu gîndească cineva că eu umblu să laped din limba noastră cuvintele cele streine ; căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine”.

Poziția aceasta, mai moderată, îi conferă o fizionomie aparte între latiniștii Școlii ardelenne, alături de Budai Deleanu. Totuși, ca și aceștia din urmă, Iorgovici, raționalist fiind, are prea multă încredere în posibilitatea de a dirija ex cathedra evoluția limbii vii a unui popor.

Capitolul al doilea oferă „exempluri” de punere în aplicare a metodei sale de îmbogățire a vocabularului. Această parte e de fapt un glosar de cuvinte aranjate în ordinea alfabetică a rădăcinilor din care se trag, cu explicarea lor în germană, uneori în

latină și franceză, și prin perifraze românești. De exemplu, de la cuvîntul *cadere*, Iorgovici formează următoarea familie de cuvinte: *cazu*, *accidere*, *accidente*, *accidenție*, *occidere*, *occidente*, *occazu*, *occazie*. Unele cuvinte astfel formate au pătruns mai târziu în limba noastră ca neologisme, uneori în aceeași formă sau într-o formă apropiată, dovadă a realului simț lingvistic pe care-l posedă Iorgovici, dincolo de unele greșeli și exagerări inerente epocii în care a scris. Acest capitol al *Observațiilor* cuprinde o mică parte din glosarul în patru limbi pe care Iorgovici îl pregătea pentru tipar :

„Care cuvinte eu le-am pus în Dicționarul meu ce-l voi da în tipari cu ajutorul patronilor mei,... în care se tilcuiesc numele și vorbele cele de acumă după poterea redectinii din limba cea veche... Din tot numele așa tilcuit se derivate alte nume și vorbe...”.

Dicționarul, rămas needitat în timpul vieții autorului, se pare că a fost folosit de Vasile Coloși în *Lexiconul de la Buda*.

Ultima parte a *Observațiilor* cuprinde expunerea cîtorva păreri în legătură cu educația. Iorgovici pledează aici pentru o atenție deosebită acordată „creșterii pruncilor” în vederea dezvoltării aptitudinilor cu care i-a înzestrat natura, pentru hărnicie și solidaritate umană („...o inimă simțitoare de toate cele ce sînt ale omeniei, a împreune pătimirii cu tot ce în lumea aceasta pătimeste”).

Preocupările de educator, de lingvist, de istoric, intențiile patriotice care l-au călăuzit întreaga viață („eu ca un fiu a nației acestia din ardoarea cătră neamu meu am pus osteneala a îndrepta limba”) și credința mereu reînnoită în menirea înaltă pe care învățatul trebuie să o aibă în viața poporului său îl situează pe Paul Iorgovici între pionierii culturii române moderne.

PAUL IORGOVICI

BIBLIOGRAFIE

Observații de limba rumânească, Buda, 1799 (reeditate de I. Heliade Rădulescu, în „Curier de ambe sexe”, periodul II, 1838—1840, nr. 6).

A. Pumnul, *Lepturariu rumânesc...*, t. IV, partea a 2-a, Viena, 1865 ; L. Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892 ; I. Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII, Orăștie*, 1896 ; II. Chendi, *Începuturile ziaristicii noastre (1789—1795)*, Orăștie, 1900 ; R. Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași, 1914 ; Tr. Topliceanu, *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764—1808)*, în „Analele Banatului”, IV, 1931, nr. 2—4, fasc. 9 ; R. Munteanu, *Contribuția școlii ardeleni la culturalizarea maselor*, București, 1962 ; N. A. Ursu, *Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici*, în „Limba română”, XII, 1963, nr. 3 ; V. Ardeleanu, *Paul Iorgovici. Schiță biografică și câteva probleme nerezolvate*, în „Orizont”, I, 1964, nr. 4.

CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA

Familia dascălului bănățean e originară din Oltenia. Bunicul său, diaconul Vasile Loga, cărturar inimos și „zugrav” priceput, venise în 1736 de la mănăstirea Tismana, iar tatăl său, Gheorghe, era și el pictor de biserici.

Constantin Diaconovici Loga s-a născut la Caransebeș la 1 noiembrie 1770. Studiile primare și le-a făcut în această localitate, iar cele secundare la gimnaziul din Lugoj. Urmează apoi dreptul la Pesta. După terminarea studiilor petrece un răstimp în Banat, apoi se înapoiază la Pesta, unde ocupă postul de translator la magistratura municipală. În toamna anului 1808 pune bazele școlii coloniei românești din Pesta, inaugurînd cu aceasta o lungă carieră consacrată educării tinerei generații. Cu intermitențe, îndeplinește în această perioadă și funcția de revizor și corector al cărților românești la tipografia din Buda.

În 1812, la înființarea școlii pedagogice (a Preparandiei) din Arad, este numit profesor aci, predînd gramatica română, stilistica, cîntarea bisericească, tipicul și limba sîrbă, timp de 18 ani. Alături de Țichindeal și de alți profesori ai Preparandiei, se opune tendințelor de deznaționalizare a românilor manifestate de înalta ierarhie a bisericii sîrbești și ia parte la luptele pentru înscăunarea unui episcop ortodox român la Arad. Diaconovici Loga este preocupat și de obținerea unei clădiri corespunzătoare pentru școală, de înființarea unui internat pentru preparanți. În același timp alcătuiește manuale (*Bucvarul, Ortografia, Gramatica românească, Octoihul*) și ține lecții cu un patos și o dăruire de sine rămase proverbiale.

În 1830 este numit director al școlilor românești și sîrbești de pe teritoriul regimentelor de graniță bănățene. Timp de 20 de ani se dedică organizării școlilor din această regiune și pregătirii învățătorilor. La Caransebeș, pînă în 1836, apoi la Biserica Albă, organizează cursuri pentru candidații de învățători, predînd singur toate materiile trebuincioase, atît în românește, cît și în sîrbește. Continuă să alcătuiască și să publice manuale (*Viața domnului nostru Isus Hristos, Țilcuiala Evangheliilor, Epistolarul românesc*) și își reeditează unele cărți mai vechi (*Octoihul* și, poate, *Gramatica românească*). Moare, în plină activitate, la 12 noiembrie 1850. Au rămas de la el o serie de lucrări în manuscris, azi pierdute (*Istoria Bibliei, Istoria românilor*

de la întemeierea Romei pînă în vremea sa, o traducere din Plutarh „pentru creșterea pruncilor” și talmăcirea romanului lui Mar-montel *Bélisaire*).

Viața și activitatea lui Diaconovici Loga sînt ale unui autentic „luminător”. Ca și ceilalți reprezentanți ai Școlii ardelenе, el atribuie culturii puteri excepționale, aproape magice, ea fiind în concepția sa pana-ceul universal al relexor ce oprima poporul nostru. Ideea este greșită, ea explică însă importanța acordată de scriitor luminării maselor și în special instrucției și educației prin școală a tineretului și stă la originea tuturor cărților pe care le-a publicat de-a lungul vieții sale.

Un document program al acestei activități îl constituie *Chemarea la tipărirea cărților românești* (Buda, 1821). „Bărbați învățați trebuie să aibă neamul cel ce pofteste să se cunoască că este om; după aceasta școli, apoi cărți: că numai aceste trei sînt tot capul lucrului de a se putea lumina norodul”, arată Diaconovici Loga și continuă cu un apel adresat compatrioților de a sprijini editarea cărților românești. După părerea sa, „trebuie tocmai în limba micii să ne luminăm, că putem, cum au putut și alte neamuri”. Interesantă este ideea, sugerată în treacăt, că învățătura are menirea de a face pe oameni conștienți nu numai de îndatoririle, ci și de drepturile lor :

„Tînărul trebuie învățat nu numai cum să fie el om bun și nimănu să facă rău, ...ci și... cum are a se purta, ca nici lui să nu-i poată face nimenea vreun rău sau nedreptate”.

De fapt, Diaconovici Loga își începe acțiunea de tipărire a unor cărți românești încă mai înainte. În 1818 editase la Buda *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, din dorința de a pune capăt fluctuațiilor și lipsei de unitate a sistemelor ortografice întrebuițate de diferiții cărturari români. Pe lîngă formularea principalelor reguli, cartea mai cuprinde exemple, alcătuite după un evident criteriu instructiv și educativ, și un adaos : „Învățături despre creștere, despre darurile naturii și despre îndreptarea tînărului”, în care pledează pentru o educație bazată pe „învățătura naturii și filozofia morală”, pentru cultivarea limbii materne, împotriva prețuirii exagerate a limbii și moravurilor străine. Examineate amănunțit, ideile din acest capitol se aseamănă foarte mult cu cele exprimate ceva mai tîrziu de Mumuleanu (în *Procurvîntarea la Caracteruri*) sau de Dinicu Golescu.

Patru ani mai tîrziu, în 1822, apare la Buda *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, una dintre operele cele mai importante ale lui Diaconovici Loga.

C. DIACONOVICI LOGA

Г Р А М М А Т І В А

Р О М А Н Ъ О К З

П О Н Т Р Ъ

А Д Р В Н Т А Р Ъ Т И М Б Р Н А С О Р

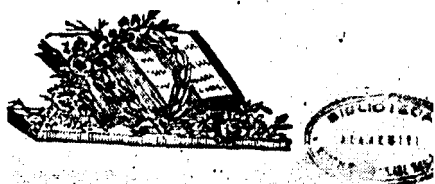
А К Ѹ М

А Т Ж Ж С Ѳ Л Р Ъ А Ѹ К Р А Т Ъ

П Р И И

К О Н С Т А Н Т И Н Д И А К О Н О В И Ч Л О Г А

д-р Школяковъ Преподавательъ Романскаго языка
Профессоръ.

А П Б Ъ Д Л

Издана Типографією Оуниверситетской Оуниверситетской.

1 8 2 2

C. DIACONOVICI LOGA,
*Gramatica românească pentru îndreptarea
tinerilor, Buda, 1822 (foaie de titlu)*

Diaconovici Loga în legătură cu predarea gramaticii : arată cum trebuie împărțit materialul în diferite clase, insistă asupra necesității folosirii exemplilor și a tablei, remarcă utilitatea predării paralele a morfologiei și sintaxei diferitelor părți de vorbire.

Tot ca un rezultat al experienței sale didactice, Diaconovici Loga tipărește în 1831 *Viața domnului nostru Isus Hristos* [...] *Acum întâia oară din Sfânta Scriptură tradusă și cu învățături moralești întocmită*. „Învățeturile” ocupă cam o treime din volum și, luate separat, alcătuiesc un adevărat tratat de educație, adresat deopotrivă tinerilor și părinților, în care pretextul biblic adesea se estompează, iar fondul general religios este covârșit de mulțimea considerațiilor practice, făcute în spirit luminișt. Iată o pledoarie pentru învățătură :

„Că așa sînt zilele ceste de acum, cît să-și vindă omul cămașa și să dea fiul la învățetură ; și de nu se ajunge, tata să sape la altul și mama să toarcă pe pîne și pe legumi, ca să-și poată hrăni pruncul umblînd la școli”.

Pasajul, de altfel, nu exprimă numai un deziderat, ci oglindește o realitate.

Lucrarea este rodul experienței de 10 ani în predarea acestui obiect la Preparandia din Arad și se adresează elevilor acesteia, ca și tuturor învățătorilor. Materialul e împărțit în cinci mari capitole : „Ortopia sau grăirea dreaptă”, „Ortografia sau scrierea dreaptă”, „Etimologia sau deducerea cuvintelor”, „Sintaxa (alcătuirea cuvintelor)” și „Prozodia sau măsura tonului”. În alcătuirea *Gramaticii*, autorul a urmărit să fie clar, accesibil, cît mai complet cu putință. Cartea atestă și strădaniile de a crea o terminologie gramaticală românească : alături de numirile latine (încetățenite ulterior), Diaconovici Loga folosește și altele derivate pe teren românesc. Așa, de exemplu, el numește modurile : *arătătoriu, demîndătoriu, împreunătoriu, poftitoriu și nehotărîtoriu*, iar consoanele le împarte în *buzoa-se, dințoa-se, limboase și gîtoa-se*.

Remarcabilă este prefața cu care își însoțește Diaconovici Loga *Gramatica* la o încercare de reeditare în 1838. După ce arată că gramatica este „cheia tuturor învățăturilor” și temelia însușirii limbii literare („limba acea gramaticească sau învățată”), subliniază faptul că ea oferă un solid punct de plecare și pentru învățarea limbilor străine, lucru deosebit de important „aicea în patria noastră, în care mai multe națiuni să află”. Interesante sînt și considerațiile metodice pe care le face

Pentru a veni în sprijinul elevilor și tuturor compatrioților săi, Diaconovici Loga alcătuiește și tipărește în 1841 *Epistolarul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori*. Cartea cuprinde reguli și exemple nu numai pentru diferitele feluri de scrisori particulare, ci și pentru principalele tipuri de acte publice, ca „obligații, civitanții, reversuri, rețipise, plenipotenții, contracturi, atestări, instanții, testamenturi, inventariu și altele”. Și în alcătuirea unor modele de scrisori se vedește strădania lui Diaconovici Loga de a propaga printre cititorii săi interesul pentru învățatură. Aceasta este de fapt ideea care străbate toate scrierile dascălului bănățean și care îi călăuzește toate inițiativele. Ea îl situează alături de Micu, Maior, Molnar Piuariu, Dinicu Golescu sau Mumuleanu. Cărțile sale, scrise cu căldură și sinceritate, într-un stil fluent și ușor accesibil, de multe ori colorat, au circulat, după cum de altfel singur mărturisește, și în celelalte provincii românești, în Transilvania în primul rând, dar și în Moldova, Bucovina și Țara Românească, tocmai pentru că dădeau glas unor aspirații comune de progres și luminare a poporului.

BIBLIOGRAFIE

Ortografia sau dreapta scrioare pentru îndreptarea scriirilor limbii românești, Buda, 1818 ; *Chemarea la tipărirea cărților românești și versuri pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1821 ; *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, 1822; *Octaii cu Catavasieriu*, Buda, 1826 (reeditat în 1829 și 1846) ; *Viața dămnului nostru Isus Hristos mintuitorul lumii, pentru îndreptarea creșterii tinerilor către faptele cele bune și ale creștinătății. Acum întâia oară din Sfânta Scriptură tradusă și cu învățături moralicești întocmită*, Buda, 1831 ; *Tilcuiala Evangheliilor din duminică și sărbători*, Buda, 1835 ; *Epistolarul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sînt în viața societății amenești de lipsă*, Buda, 1841 ; *Însemnarea despre cărțile care se află la cel din jos iscălit tipărite și iarăși care se află în manuscris netipărite și așteaptă ajutorul de la măriții patrioți*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, 1842, nr. 45.

I. Vuia, *Școlile românești bănățene în secolul al XVIII*, Orăștie, 1896; R. Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași, 1914; T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922; *Primii gramatici români bănățeni: Gramatica lui Constantin Diaconovici Loga*, Buda, 1822 și *Fragmente din viața și faptele lui*, Caransebeș, 1923 ; I. B. Mureșianu, *Un mare dascăl bănățean : Constantin Diaconovici Loga*, în „Scrisul bănățean”, IX, 1958, nr. 3, 4 și 5; R. Munteanu, *Contribuția școlii ardeleni la culturalizarea maselor*, București, 1962.

RADU TEMPEA

Coborîtor dintr-o familie de preoți purtînd același nume (primii doi sînt amintiți în documente pe la 1699), Radu Tempea și-a adus și el contribuția, ca preot și mai ales ca director al școlilor ortodoxe din Transilvania, la opera de luminare a poporului și de propășire a culturii românești.

S-a născut la Brașov în 1768. Era fiul preotului Radu Tempea din Brașov și și-a făcut studiile secundare la gimnaziul luteran din localitate (îi întîlnim numele

Е. Ассимиляре. Нѣмалъ кѣри съ сфаришии ф
ѣ, прѣимни Арчикиаааааааа Хотариторѣ ѣ, шѣ
фѣи аша, адики: сѣѣ сѣѣ-ѣа, шѣ шѣ-ѣа,
пѣрѣпѣрѣ пѣрѣпѣрѣ-ѣа.

Г. Ассимиляре. Нѣмалъ кѣри съ сфаришии ф
ѣ, прѣимни Арчикиаааааааа Хотариторѣ ѣ, а,
адики: паоаааааааааааа, аооаааааааа, мѣаааааааааааа.

І. Зі.

Ассимиляре Арчикиаааааааа Хотариторѣ
аре кѣ Нѣмалъ Ассимиляре.

Б е р с е т ъ с к.

Сингѣратек.		Мѣлѣторѣатек.	
Кѣр. 1.	пѣтѣ-а	Кѣр. 1.	пѣтѣ-а
— 2.	а пѣтѣ-аѣ	— 2.	а пѣтѣ-аѣ
— 3.	пѣтѣ-аѣ	— 3.	пѣтѣ-аѣ
— 4.	прѣ пѣтѣ-а	— 4.	прѣ пѣтѣ-а
— 5.	ш пѣтѣ-а	— 5.	ш пѣтѣ-а
— 6.	аааа пѣтѣ-а	— 6.	аааа пѣтѣ-а

кап

RADU TEMPEA,
Gramatică românească, Sibiu, 1797,
p. 15,

în matricola pe 1783). În 1785 pleacă la Buda pentru studii teologice, cu un stipendiu de la biserica Sf. Nicolae din Şchei, unde se obliga să slujească la terminarea învăţăturii.

După moartea lui Dimitrie Eustatievici (1796), este numit director al „şcolilor neunite naţionaliceşti prin marele prinţipat al Ardealului”, calitate în care desfăşoară o rodnică activitate de dezvoltare a şcolilor săteşti, interesându-se în mod deosebit de şcoala „capitală” românească din Braşov. Radu Tempea e convins că din „prostie şi neînvăţatură toate nenorocirile noastre ne curg, şi toată stricarea fericirii noastre atît ceii sufleteşti, cît şi ceii trupeşti din neînvăţatură ne pricinuieste”. Întrucît „temeiul tuturor lucrurilor bune iaste dreapta învăţatură, care învăţatură în şcoală se învaţă”, activitatea sa urmăreşte statornic să stimuleze interesul compatrioţilor pentru şcoală şi să-i determine, pe cei care puteau, să facă şi unele sacrificii băneşti pentru înflorirea învăţămîntului. E ilustrativă în acest sens corespondenţa purtată cu preoţii, epitropii şi obştea românească din Şchei în legătură cu reînfiinţarea şcolii „capitale” de pe lângă această biserică. Dacă la Braşov stăruinţele sale n-au fost totdeauna încununate de succesul la care se aştepta, la satele ele au avut rezultate mai promiţătoare :

„Atît încît părinţii fiilor carii pînă mai în trecuţii ani n-au avut cunoştinţă despre

acest folos al învăţăturii, şi pentru aceea se îndărăpnicea pre fiii lor spre buna creştere şi înţelepciune a-i da, iară acuma simţind folosul dintru aceasta, şcolile de prin satele aşa sînt împănate de mai nu-i pot pre toţi cuprinde, aşa au căpătat toţi părinţii rîvnă spre învăţatura fiilor lor”.

În perioada directoratului său, Tempea publică o *Gramatică* destinată şcolarilor, iar prin 1802 colaborează la traducerea *Acaftistului Sf. Cruci*. În 1806 (după alte surse în 1808) renunţă la funcţia de director şcolar în folosul celei de protopop al Braşovului. Este destituit din protopopiat în 1817, în urma unor neînţelegeri cu epitropii bisericii Sf. Nicolae. În anul următor pribegeşte, se pare, prin Moldova, apoi se întoarce în Transilvania. În 1820 e din nou pomenit într-un document ca „cinstitul pâr. protopop Radu Tempian”. A murit la Braşov în 1824.

Singura sa lucrare originală, *Gramatică românească*, apare la Sibiu în 1797, în tipografia lui Petru Bart. Lucrarea este împărţită în trei mari secţiuni : „Etimologia sau învăţatura cuvintelor deosebi”, „Sintaxa” (care se ocupă numai de îmbinarea

diferitelor părți de vorbire în propoziții) și „Ortografia sau dreapta scrisoare” (cuprinzând și unele reguli privitoare la punctuație). Fără prea mare originalitate în tratarea materialului — Tempea singur recunoaște că s-a folosit de cărțile anterioare ale lui Micu și Molnar Piuariu — *Gramatica* reprezintă totuși o etapă pe drumul căutării unei terminologii gramaticale românești. Alături de numirile latine, Tempea creează cuvinte românești pentru desemnarea diferitelor categorii gramaticale : conjugarea și declinarea devin la el *aplecări*, cazurile sînt *căderi*, *chipurile* (modurile) verbului sînt cel al *arătării*, al *poruncirii*, al *poftirii*, al *împreunării* și al *nehotărîrii*. Aceeași cale o va urma douăzeci și cinci de ani mai tîrziu Diaconovici Loga.

Mai interesantă este prefața care însoțește *Gramatica*. Ea începe prin a arăta dependența strînsă care există între toate științele. În acest sistem gramatica este, după Tempea, piatra unghiulară, „începerea și povățuirea spre toate celelalte măiestrii și științe înalte, ...cheia care dintru întunerecul necunoștinții ne deschide ușa prin care venim la lumina înțelepciunii”. Ea este și garanția păstrării caracterului nealterat al limbii și tocmai lipsa unei lucrări de acest fel, pînă în timpurile mai recente, explică „decăderea” și „coruperea” limbii române, care pe vremuri a fost „cea veche rîmlenească”. Pricina acestei „scăderi” trebuie căutată în istoria zbuciumată a popoului român, silit să învețe limba cotropitorilor și împrumutînd din ea în propriul său grai. Contactul cu sudul Dunării, ca și adoptarea cărților bisericești în limba slavonă, explică pătrunderea elementelor slave în limba noastră. Pentru a lămuri fenomenul, Tempea apelează și la exemple contemporane : cuvinte maghiare și nemțești pătrunse în graiul românilor transilvăneni, cele sîrbești din limba bănățenilor, cele grecești din vorbirea locuitorilor Țării Românești.

Ca și reprezentanții Școlii ardeleni, Tempea ar dori să purifice limba de această zgură, bunul simț îi arată însă că lucrul nu mai e posibil :

„Cu greu este și va fi drept aceea a aduce limba aceasta în curățenia și originalul ei, adecă în limba veche romanească sau rîmlenească, căci de ar aduce-o cineva în curățenie ar fi tocma latinească și italienească ; și cel ce ar învăța românește așa limpede care nu este român cărțile bisericești nu le-ar putea înțelege, nici vorba obștească de acum obicinuită ; românul neînvățat încă socotesc că ar zice că-i schimosești limba părintească”. Tempea apreciază munca depusă de lenăchiță Văcărescu, Ioan Molnar și Samuil Micu, tocmai pentru că au curățit „toată neghina ce cuprinsese limba noastră”, fără însă a rupe cu tradiția ei orală și scrisă. De altfel autorul însuși nu poate rezista complet ispitelor latinizante, teoretizînd grafiile *sore*, *omeni*, *duo*, din dorința de a se apropia mai mult de etimonul latin.

Prefața *Gramaticii* cuprinde și un mic compendiu de literatură românească, autorul enumerînd principalele cărți românești apărute între 1580 (cînd, după știința lui, a apărut prima *Cazanie* tălmăcită în românește) și zilele sale. Această parte este și un omagiu adus de dascălul brașovean truditorilor pe ogorul dezvoltării limbii și literaturii române, în rîndul cărora se numără și el.

BIBLIOGRAFIE

Radu Tempea, *Gramatică românească*, Sibiu, 1797.

L. Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892 ; A. Bîrseanu, *Istoria școlilor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902 ; R. Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași, 1914 ; R. Munteanu, *Contribuția Școlii ardeleni la culturalizarea maselor*, București, 1962.

DIMITRIE ȚICHINDEAL

Țichindeal, numit de Eminescu în *Epigonii* „gură de aur”, s-a născut la 1775(?) în Becicherecul Mic, lângă Timișoara, unde tatăl său era preot. Și-a făcut studiile la școlile sârbești din Becicherec și Timișoara, inițiindu-se în limbile sârbă și germană. În 1794 ajunge învățător în satul Belinți, apoi la Berecsău, pentru ca în cele din urmă să fie numit revizor școlar. În 1801 se înscrie la cursul teologic din Timișoara, având ca profesori pe Pavel Chenghelaș și Mihail Martinovici. Peste un an se întoarce în satul natal, unde devine mai întâi „învățător naționalnic”, iar în 1805 preot.

Însuflețit de năzuințele protagoniștilor Școlii ardelene, face eforturi pentru apărarea intereselor învățămîntului românesc, primejduit în Banat de încercările de deznaționalizare ale autorităților civile și ale forurilor ecleziastice sârbești. Împreună cu alți intelectuali bănățeni, el solicită în 1807, printr-o petiție adresată împăratului, numirea unui director român al școlilor naționale din Banat. Ceva mai târziu îl găsim pledînd pentru înființarea unei școli pedagogice românești. Cînd aceasta ia ființă în 1812, la Arad, Țichindeal este numit, la propunerea protectorului său, episcopul Samuil Vulcan, profesor de „învățătura legii sau cateheta”. Alături de C. Diaconovici Loga luptă pentru înființarea unui internat, obținerea unui local corespunzător pentru școală, adunarea fondurilor necesare întreținerii elevilor etc. Revelatoare în acest sens este corespondența cu episcopul Vulcan și *Arătare despre starea acestor noao scholasticești instituturi* (Buda, 1813), apel patetic la învățătură, adresat tuturor românilor, din „...case domnești sau mai proaste, care sînt cu trestie, cu fin și cu paie acoperite...”. Li se cere acestora să contribuie la susținerea materială a noii școli : „... Înmulțiți, puneți, grămădiți toți de toate laturile această vistierie sfîntă și vecinică, care cît și ce puteți, și ce de bunăvoie vă îndurați a da, aceea dați...”.

Între 1813 și 1815, Țichindeal, împreună cu Moise Nicoară, se află în fruntea acțiunii pentru numirea unui episcop ortodox român, în jurul căruia s-ar fi putut organiza întreaga viață politică și culturală a românilor din Banat. Atestată documentar de corespondența cu Vulcan și Nicoară, această acțiune atrage după sine ostilitatea autorităților sârbești. Astfel, în 1814, colecția sa de fabule, din care cea mai mare parte apucase totuși să fie difuzată, este confiscată ca periculoasă pentru stat, iar autorul este destituit din învățămîntul arădean. După ce va bate zadarnic drumul Vienei, cerînd împăratului „dreptul sfînt al apărării și dreptul de a nu fi pedepsit fără a fi ascultat”, Țichindeal se retrage ca paroh la Becicherecul Mic, purtînd povara acestei nedreptăți pînă la moarte. Se stinge într-un spital din Timișoara, la 20 ianuarie 1818, lăsînd în manuscris cîteva traduceri de cărți teologice, între care o *Istorie bisericească și Teologia dogmatică și pastorală*.

Încrezător pînă la utopie în binefacerile culturii, Țichindeal participă la activitatea de luminare și educare a poporului desfășurată de Școala ardeleană, deplin convins că aceasta este singura cale spre dobîndirea drepturilor naționale și sociale. De aceea operele sale tipărite, în cea mai mare parte traduceri, au un caracter didactic moralist. Originalul tălmăcirilor aparține lui Dositei Obradovici, din a cărui operă selectează scrierile ce puteau servi scopurilor sale educative și patriotice. Orientarea spre Obradovici este semnificativă pentru formația lui spirituală, întrucît scriitorul sîrb era un luminist cu vederi îndrăznețe, adversar al ignoranței și superstițiilor. La fel de grăitoare sînt și prefețele sale la *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*

prin bine înțeleptul Dositei Obradovici întocmite (Buda, 1802) și la *Adunare de lucruri moralești, de folos și spre veselie, prin Dositei Obradovici întocmită, Partea întâia* (Buda, 1808), două traduceri cu caracter moralizator. Pornind de la concepția luminiștă că oamenii trebuie să viețuiască „după legile firei sau după regula care o dă nouă mintea noastră”, Țichindeal constată că românii sînt opriți de la o asemenea viețuire de „pălămida și mărăcinile neștiinței”. Convins ca toți luminiștii de eficiența educației, el cere scriitorilor și „prefăcătorilor de cărți” să lucreze spre „folosul cel de obște, pentru ca să poată inimile oamenilor cele pline de nebunii și de credință deșartă curăți și iubirea de oameni, dragostea și adevărul într-însele a turna și a înrădăcina” (*Înainte cuvîntare la Sfaturile...*).

Din dorința de a contribui la luminarea preoților, Țichindeal tipărește *Epitomu sau scurte arătări pentru sînta biserică* (Buda, 1808), tradus tot din sîrbește dar fără menționarea autorului. Îndemnul său la luminare din *Înainte cuvîntare* sună ca un strigăt de alarmă : „... Căci e vremea o dată, pentru Dumnezeu, să deșchidem și noi ochii minții și a inimii noastre și să dezbrăcăm credința deșartă, zavistele și goanele, că acestea sînt izvoarele răotățiilor și nenorocirilor a tuturor noroadelor”.

Dacă românii zac în neștiință, continuă autorul, nu e de vină poporul, „că doară nu va să se învețe”, ci de vină sînt conducătorii săi spirituali, preoții îndeosebi, care trebuie să fie „cu rîvnă cătră învățătura norodului”.

Popularitatea lui Țichindeal se datorează însă colecției sale de fabule, *Filosoficești și politicești prin fabule moralenice învățături. Acum întâia oară culese și întru acest chip pre limba românească întocmite* (Buda, 1814), prima carte de acest gen în literatura română. Țichindeal mărturisește deci că fabulele sînt „culese” și „pre limba românească întocmite”, dar nu specifică numele autorului la care apelează. Și de data aceasta el pune la contribuție o operă a lui Dositei Obradovici, *Fabulele lui Esop și ale altor fabuliști, traduse din diferite limbi în sloveno-sîrbă* (Leipzig, 1788). Deși Țichindeal urmează îndeaproape textul original, reproducînd chiar și *Înainte cuvîntarea*, el face totuși o operă de selecție și de adaptare : din cele 160 de fabule din colecția sîrbească, 103 sînt traduse, 51 localizate, iar 6 omise.

O caracteristică a culegerii lui Obradovici, ca și a versiunii ei românești, este lungimea neobișnuită a moralei, așezată de obicei la sfîrșitul fabulelor, sub titlul de „Învățătură”. Contribuția personală a scriitorului bănățean se vedește mai ales în cuprinsul acestor „învățături”, unde face ușoare schimbări, adaptîndu-le nevoilor arzătoare ale românilor. De altfel, chiar simpla traducere a culegerii sîrbești presu-

DIMITRIE ȚICHINDEAL

А Д У Н А Р Е

Д В

А У К Р У Р Й

М О Р А Л И Ч Е Ш Й

Д В Ф О Л О С

И И

О Е Р В К В О Р А Й

П Р И И

Д О Г И Д О Й О Б Р А Д О В Н Й

А Т О Р М Е Т Ъ

Дружтво на Аристократи и Писатели в Будапешт

Издательство „Дружтво на Аристократи и Писатели в Будапешт“

Будапешт, 1808

ПАТЕНТЪ

Handwritten signature or text, possibly a library or ownership mark, located below the patent notice.

А Б С А А

д-р Криванска Тисографска Дружтво в Будапешт, 1808

DIMITRIE ȚICHINDEAL,

Adunare de lucruri moralicești, Buda,
1808, facsimil

pune o adeziune la ideologia înaintată a marelui luminist srb, care adesea își impregnează fabulele cu elemente de critică socială. Și pentru Țichindeal fabula constituie nu numai un mijloc de moralizare, ci și o armă împotriva ignoranței, superstițiilor, dezbinării etc. Astfel, el critică direct pe cei „carii cu limba lor cea șerpească rău cuvintează și mușcă învățătura și luminaea norodului” (*Șarpele și pila*); înfierează pe românii renegați (*Catira sau mizga îngrășată*); persiflează pe mitropolii „cu mîntea întunecată și cu cuget fără pace” (*Privighetoarea și vulturile*); condamnă disputele teologice și propagă ideea armoniei dintre popoare (*Șoarecii și clopoțelele*) etc. Pe de altă parte, în cuprinsul „învățăturilor” prind contur idealurile Școlii ardelenе. Scriitorul afirmă cu entuziasm ideea unirii tuturor românilor — „nu e aicea grec, nici latin, unit sau neunit, să fim toți românii una...” (*Rîndunica și celelalte paseri*) — și își exprimă încrederea că „va veni și acea fericită vreme cînd și românii vor dobîndi o dată învățătură și cărți folositoare în limba lor” (*Ursul și țiganul*). În alt loc, sintetizînd crezul social-politic al generației sale, exclamă profetic:

„Mîntea! Mărită nație daco-romanească în Banat, în Țara Românească, în Moldova,

în Ardeal, în Țara Ungurească, mîntea! Cînd te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pre pămînt înaintea ta... Că faptele bune sînt ție firească omenire, mărirea, însuflețirea cea mare, bărbăția, acestea sînt faptele cele bune ale strămoșilor tăi, adecă ale romanilor celor bătrîni” (*Muirea și găina*).

Prin asemenea idei, chiar de împrumut fiind, cartea a răscolit conștiințele, servind tendințele avansate ale epocii. Într-o vreme cînd literatura noastră „abia începuse a se închipui”, ea a fost citită cu nesaț, deși nu poate fi apreciată sub raportul originalității sau al artei. Scrise însă pe înțelesul celor mulți, fabulele au constituit o lectură simplă și atrăgătoare. Iată, de pildă, *Lupul și cocorul (cocostîrcul)*:

„Lupul, mîncînd o oaie, i s-au acățat un os în grumazi, după aceea au început a întinde din grumazi, a zbiera, rugînd pre toți carii trecea pe acolo ca să-i scoată osul, că le va da foarte bună plată. Deci cocorul cel lung în grumazi, lăcomindu-se la plată, au băgat capul în gura lupului și au scos osul, apoi, zburînd deasupra lui, cerea plata cea făgăduită. Iară lupul, arătîndu-și dinții cei lupești ai săi, i-au zis: Au doară puțină plată îți este că ți-ai scos capul sănătos, nevătămat dintru acești dinți?”

Fabula este urmată de o lungă „învățătură”, axată pe ideea că „celor răi, cel ce le face bine, în zadar e, că nu e mulțumită”. Fabulele prelucrate de Țichindeal au o valoare literară incontestabilă, prin varietatea tematicii și prin expresia populară nesilită în care sînt turnate. În același timp ele ne dezvăluie chipul unui scriitor militant, care, însuflețit de elanuri patriotice, afirma : „Ce n-aș îndrăzni eu pentru binele neamului meu !”

BIBLIOGRAFIE

Sfaturile înțelegerii cei sănătoase prin bine înțeleptul Dosithei Obradovici Intocmite, Buda, 1802 ; *Adunare de lucruri moralicești, de folos și spre veselie, prin Dosithei Obradovici Intocmită. Iară acum în limba daco-românească traduse, Partea întâia*, Buda, 1808 ; *Epitumul sau scurte arătări pentru sînta biserică, pentru vesmintele ei și pentru dumnezeiasca liturghie*, Buda, 1808 ; *Arătare despre starea acestor noao introduse scholasticești instituturi ale nației românești, sîrbești și grecești*, Buda, 1813 ; *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături. Acum întâia oară culese și întru acest chip pe limba românească Intocmite*, Buda, 1814 (ediția a II-a, îngrijită și prefațată de I. Heliade Rădulescu, București, 1838).

I. Heliade Rădulescu, *Țichindeal și Henriada*, în „Curierul românesc”, 1839, nr. 149—150 ; I. Rusu, *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă, din originalul sîrbesc al lui Dosithei Obradovici*, Arad, 1885 ; V. A. Urechia, *Despre fabule în genere și în special despre Cichindeal*, București, 1866 ; I. Vulcan, *Dimitrie Cichindeal. Date nouă despre viața și activitatea lui*, București, 1893 ; I. Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII*, Orăștie, 1896 ; T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922 ; Tr. Topliceanu, *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, 1932 ; C. Fierăscu, D. Țichindeal, *Contribuție documentară*, în „Familia”, I, 1933, nr. 4 și în „Preocupări literare”, I, 1936, vol. I, nr. 3 ; I. Mureșanu, *Însemnări despre activitatea lui Dimitrie Țichindeal*, în „Scrisul bănățean”, IX, 1958, nr. 13 ; M. Dan, *Cînd a murit Dimitrie Țichindeal?*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, Philologia, fasc. 1, 1958 ; A. Apostol-Popescu, *Contribuția lui Dimitrie Țichindeal la dezvoltarea învățămîntului și gîndirii pedagogice în Transilvania și Banat*, în „Revista de pedagogie”, XI, 1962, nr. 12 ; Virgil Vintilescu, *Dimitrie Țichindeal*, Timișoara, 1965.

IOAN MONORAI

Ioan Monorai s-a născut la Mănărade în 1756 și s-a stins la Cergăul Mare în 1836. Preot unit. cu studii teologice făcute la Universitatea din Liov, face parte din rîndurile cărturarilor mai mărunți a căror încadrare în Școala ardeleană se motivează prin similitudinea ideilor profesate în domeniul filologiei și mai ales al istoriei.

De la Monorai ne-au rămas, în manuscris, două lucrări cu caracter istoric, una în latinește : *Brevis notitia rerum dacicarum aliorumque motuum et revolutionum quae recentioribus temporibus Europam infestarunt. Collecte atque in Ordinem redacta per Ioannem Monorai Parocum Graeco-Catholicum Daco-Romanorum-Possionis N. Csergöd. Anno 1822 și alta în românește : Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curînd se întîmplară în Europa — culese și puse în rînd prin un patriot român în anu 1820, de fapt forma inițială a ace-*

leiași lucrări, cu singura diferență că versiunea latinească, scrisă doi ani după aceea, e redactată mai îngrijit din punct de vedere științific, cu un aparat critic lucrat cu seriozitate, în care se menționează cu atenție numele autorilor citați și titlurile lucrărilor utilizate, dar și cu unele mici retușări, ca în cazul povestirii răscoalei lui Horia, mai pe larg tratată în versiunea românească.

Discipol într-un fel, ca și Damaschin Bojincă, al lui Petru Maior, singurul dintre corifeii Școlii ardelene pe care-l citează, Monorai, care-și propune să înfățișeze o istorie a românilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele lui, și îndeosebi a românilor transilvăneni, se războiește și el cu Sulzer, Eder și Engel, pe care-i consideră răuvoitori, ca unii care au denaturat faptele reale legate de formarea poporului român, de așezarea și continuitatea acestuia în locurile ocupate de el pînă astăzi.

Ca și fruntașii Școlii ardelene, Monorai crede că „toți dachii căzură în ascuțitul sabiilor romane” ; că Traian a adus apoi în Dacia coloni „din toată împărăția romană”, dar nu elemente de rînd, ci „cea mai de frunte oaste romană și cei de neam mai mare romani”; că în problema continuității elementului roman în Dacia este limpede că poporul român este „rămășiță statornică în Dachia a coloniilor romane” și că „de au și trecut o parte de romani din Dachia cea veche în cea noao, totuși cea mai mare parte au rămas ; ba și care au trecut, după aceia iar au avut prilej a să înturna iară în țara sa...”.

Ocupîndu-se de istoria celor trei țări românești de o parte și de alta a Munților Carpați, Monorai stăruie asupra istoriei „Principatului ardelean”, ferindu-se însă să vorbească despre unirea religioasă și prigonirile care au urmat împotriva ortodocșilor, mai ales sub Maria-Tereza, ca unul pentru care domnia Casei de Habsburg însemna începutul unei ere de pace.

Dar Monorai acordă însemnătate, cum se vede și din titlul lucrării lui, și evenimentelor, „mișcărilor și revoluțiunilor” contemporane din Europa și din Transilvania. El se ocupă astfel de „revoluția frîncească” și mai ales de Napoleon, „împărat Apusului și dictator a toată Europa”, în care vede un dușman al patriei sale. Referindu-se la înfrîngerea suferită în Rusia, el adaugă că „Bonaparte trebui să facă pe gîndul muscalilor, tocma peste voia sa” și că împăratului francez „nu-i fu așa evtn întorsul, ca intratul”.

Partea ce mai interesantă a lucrării lui Monorai o constituie însă cele două capitole consacrate răscoalei iobagilor din 1784 conduse de Horia, la care scriitorul a fost martor ocular. Descriind groaznicele condiții în care erau ținuți să trăiască iobagii români din Transilvania — care zadarnic așteptau „ceva preînnoire”, o schimbare în bine în viața lor —, capitolul „Ce preludiumuri avu tumultul Horii” explică în mod naiv, dar cu multe amănunte, cauzele care au dus la răscoală. În capitolul „Tumulțul Horii”, Monorai povestește cum, călătorind de la Oradea la Arad, tocmai în timpul răscoalei, a văzut „singur cu ochii mei... para focului, noaptea, din fîgădăul din șesul Aradului, spre Ardeal...”. Impresionat de ororile făptuite de nobili împotriva bieților iobagi, „și bătrîni și tineri, și vinovați și nevinovați”, Monorai își amintește cu groază cum „neameșii se sloboziră după ei și atîta ucidere făcură, cît li se tocea sabiile a mai tăia. Și, cîți scăpară de sabie sau de a se îneca în Murăș și trecură cu înotul într-un ostrov ce e mai jos întră Murăș, toți fură pușcați de pe țărîmure, a căror trupuri le mîncă ceorăle cînd sosirăm noi pe acoalea”. La gîndul acelor întîmplări, scriitorul adaugă, cutremurîndu-se parcă : „...și mă îngrozăsc și acum a-mi aduce aminte de ceale ce fu să le văz și să auz...”.

Pe Horia, Monorai îl consideră „om isteț și inimos”, care „ca un legatus a pîrîților” a știut să procedeze cu tact, dar și cu demnitate atunci cînd a vorbit celor de la Curtea Împărătească de la Viena despre suferințele iobagilor români, după cum, respingînd părerile unora că unele excese ale unor răzvrătiți s-ar fi săvîrșit cu „îndemn a face rău” de la Horia, ține să precizeze că „Horea tot mai omeanește lucră” și că „tot își ținea pre ai săi mai în regulă, ca un crai poruncind”.

Tocmai relatarea unor astfel de fapte istorice contemporane, într-o limbă populară, în care nu pătrund de fel excesele latinizante ale celor mai mulți dintre cărturarii ardeleni ai timpului (el are un condei limpede și deseori nimerește expresia literară), îi conferă lui Ioan Monorai dreptul de a figura în cadrul Școlii ardelenene, căreia îi aparține prin atîtea din ideile sale.

BIBLIOGRAFIE

Eduard I. Găvănescu, *Ioan Monorai — un istoric ardelean necunoscut, cu patru reproduceri în text*, Arad, 1938 ; Eduard I. Găvănescu, *Ioan Monorai : Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei, câteva fragmente precedate de un studiu introductiv*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., seria a III-a, t. XXI, mem. 16, 1939.

Brevis notitia rerum dacicarum aliorumque motuum et revolutionum quae recentioribus temporibus Europam infestarunt. Collecte atque in Ordinem redacta per Ioannem Monorai Parocum Graeco-Catholicum Daco-Romanorum-Passionis N. Csergöd, Anno 1822, și Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curînd se întîmplară în Europa — culese și puse în rînd prin un patriot român în anu 1820, ambele în manuscris, Biblioteca municipiului Arad. (apud Ed. I. Găvănescu, op. cit).

VASILE POPP

Născut în 1789, în viața și opera doctorului Vasile Popp se pot distinge trei epoci bine conturate : studiile medii și universitare (1808—1817) ; anii petrecuți la Brașov (1818—1828), epocă în care se cuprind și cele câteva luni de profesorat la Iași, în 1821 ; în sfîrșit, activitatea desfășurată în Munții Apuseni, la Zlatna, începînd din 1829 și pînă la moartea sa, întîmplată în anul 1842.

A văzut lumina zilei în satul Chimitelnic (Cipăieni), de pe Cîmpia Transilvaniei, într-o familie de preoți. Și-a început studiile medii la Tîrgu-Mureș, trecînd apoi la piariștii din Cluj. În trei ani consecutivi (1808—1810) publică în limba latină patru „elegii” închinat fie vreunui profesor decedat, fie vreunui coleg sau puternic al vremii (ba pînă și „staturilor” întrunite la Cluj în 1810). Sînt oarecum primele poezii latinești semnate de un român care au văzut lumina tiparului. La Viena, unde și continuă studiile, scrie alte două elegii (1813, 1814) și — între anii 1811 și 1816 — își pregătește doctoratul în filozofie și în medicină.

Teza de doctorat în medicină poartă titlul: *Dissertatio inauguralis historicomedica de funeribus plebejis daco-romanorum sive hodiernorum valachorum* (Viena, 1817). Cum e vorba de „combaterea abuzurilor” legate de prilejul morții și de comparații cu

obiceiurile vechilor romani, cartea are pentru noi o deosebită importanță folclorică. Teza lui nu este numai întâia încercare științifică serioasă în domeniul folclorului nostru, ci depășește cadrul național, căci nici un popor modern nu avea, la 1817, o lucrare despre obiceiurile sale de înmormântare. Disertația lui reprezintă un început în domeniul folcloristicii universale, fapt prea puțin cunoscut și relevant.

Luându-și diploma de doctor în medicină, Popp se stabilește la Brașov, unde copiază aproape în întregime arhiva bisericii din Șchei și își tipărește și broșura *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna* (1821), cea dintâi lucrare științifică scrisă de un medic român din Transilvania în limba maternă.

În 1820 primește oferta lui Asachi de a pleca, în calitate de profesor (și director) la noul seminar de la Iași (Socola). Acolo avea să predea, în afară de filozofie, „filologia sau comparațiunea limbii române cu derivațiunile ei cu limba latină-mumă”. Popp încearcă la Iași experiența rodnică a lui Gheorghe Lazăr de la București, dar evenimentele din 1821 îl silesc să-și întrerupă activitatea după numai vreo patru luni de activitate.

Dacă în istoria culturii românești Popp a avut o contribuție de seamă, publicând informații și materiale folclorice, luptând pentru o direcție sănătoasă în limbă și scriind „elegii” latinești, el și-a câștigat merite și în istoria literaturii noastre. Prefața la *Psaltirea* lui Ioan Prale (Brașov, 1827) e, într-un fel, prima încercare de istorie literară românească. El continuă să se ocupe de istoria literaturii noastre și într-o altă lucrare a sa : *Disertație despre tipografiile românești* (1838). Motivul care l-a îndemnat s-o scrie este „folosul tinerimii rumâne..., pentru că nu-i mai mare rușine decât întru o soțietate de bărbați învățați numai despre istoria și literatura altor nații a vorbi și despre a sa să nu știi nimica...”. Trebuie să se afle o dată că „strămoșii noștri n-au fost nici așa de neînvățați, nici așa de ticăloși, ca să nu fi făcut ceva vrednic de știință”.

De fapt, el dezgroapă, din „cărunta vechime”, nu tipografiile românești, ci cărțile ieșite din teascurile lor. Astfel întocmește cea dintâi bibliografie științifică românească.

Un alt rol cultural important a mai avut Popp la întemeierea și susținerea foilor lui Barițiu. El e unul din principalii lor ctitori. „Această foaie va cuprinde în sine toată lumea ideilor care se află la literații rumânilor”, declară Popp într-o scrisoare. Și mereu stăruia pe lângă Barițiu : „Cît puteți, te rog, fă-ne cunoscuți cu literatura Țării Românești și a Moldovei”.

De la el avem cea dintâi traducere tipărită a *Bucolicelor* lui Virgiliu (I—X), apărute după moartea sa, dar tălmăcite încă din anul 1839. Aceste traduceri — greoaie ca limbă — sînt remarcabile prin fidelitatea considerabilă față de original.

Prin contribuția sa valoroasă în domeniul literaturii, al folclorului și al culturii noastre în general, doctorul Vasile Popp e un fruntaș între cărturarii și patrioții vremii. Încă de acum aproape o sută de ani, Barițiu spunea că „memoria lui trebuie să rămînă păstrată la națiunea română din generațiune în generațiune”, căci el a fost omul care, „cu istoria lui Petru Maior în mîină și cu cronicile și documentele ce adunase..., arăta calea pe care trebuia să apuce orice popor apăsător...”.

BIBLIOGRAFIE

Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis daco-romanorum..., Viena, 1817 ; *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna*, Sibiu, 1821; *Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838; *Omul de lume*, Buda, [f.a.]; *Egloga I* de Virgiliu, traducere, în „Foaie pentru minte”, XVI, nr. 31, 1853, *Egloga II*, în „Foaie pentru minte”, XVI, nr. 48, 1853, *Egloga III*, în „Foaie pentru minte”, XVI, nr. 49, 1853.

George Bariț, *Dr. Vasile Popu*, în „Transilvania”, I, 1868, nr. 7 și 8 ; Ion Mușlea, *Vieața și opera doctorului Vasilie Popp (1789—1842)*, Cluj, 1928 ; Ion Mușlea, *Doctorul Vasile Popp. La centenarul morții sale*, Sibiu, 1942 ; N. Lascu, *Traduceri românești din Vergiliu*, Cluj, 1933.

DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ

D. Bojîncă s-a născut la Gîrliște, în 1802. După terminarea școlii primare (la Oravița și Vîrșeț) și a liceului (la Timișoara), se înscrie la seminarul teologic de la Vîrșeț, pe care îl părăsește însă curînd, trecînd la studiul filozofiei și apoi al dreptului (Seghedin, Oradea, Budapesta). Jurasor (candidat de avocat) la 1824, apoi „jurat avocat în Crăimea Ungariei și alăturatele ei părți”, Bojîncă desfășoară, mai ales în calitate de redactor al „Bibliotecii românești” editate de Z. Carcalechi, o bogată activitate culturală. În 1833 îl aflăm în Moldova, unde se va stabili definitiv, îndeplinind, alături de funcția permanentă de jurisconsult și pe cea de rector al Seminarului de la Socola și de profesor la Academia Mihăileană. În 1860—1861 e numit ministru al justiției.

Pe tărîmul activității juridice s-a remarcat prin colaborarea sa la tălmăcirea, din neogreacă în românește, a *Codului lui Calimah* și prin alcătuirea a două cursuri destinate învățămîntului superior, pe care le propunea în 1844 spre publicare : *Dritul țivil roman și Dritul țivil al Moldovei, împreună cu proțedura*. În 1861 Bojîncă se retrage din viața politică. Moare în 1869.

Preocupările filologice, istorice și educative ale celui pe care Z. Carcalechi îl numea „preaînvățatul și învăpăiatul de luminarea neamului nostru, domnul Damaschin T. Bojîncă” ni-l arată drept un discipol fidel al corifeilor Școlii ardelene și cu deosebire al lui Petru Maior.

Bojîncă nu este numai traducătorul în românește al polemicii lui Maior cu Bartolomeu Kopitar, ci și continuatorul, cu mijloace împrumutate de la înaintașul său, al acestei polemici ; ce-i drept, adversarul nu mai este un lingvist de valoarea lui Kopitar, ci sîrbul Sava Tököli, care publicase în 1823 la Halle broșura intitulată *Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind*. „Cîrtitorul” din Halle se dovedește a fi, în ultimă instanță, un adversar puțin periculos, pentru că argumentația sa se bazează pe cunoștințe lingvistice și istorice nesigure, adesea falsificate, iar demonstrația păcătuiește împotriva celor mai elementare canoane ale logicii. Dacă răspunde totuși „basnelor” lui Tököli, Bojîncă o face intuind în dosul tezelor generale inten-

ții politice precise și dorind să lumineze pe români „cum se cuvine a răspunde defăimătorului de nație”. Răspunsul apare întâi în latinește, în 1827 (*Animadversio in dissertationem Hallensem*), apoi, cu unele modificări, în românește (*Răspundere dezgurzătoare**, Buda, 1828). Lucrarea e concepută în întregime în zodia de gândire a „vrednicului de aducere aminte Petru Maior”, de la care preia deopotrivă ideile și argumentele, izvoarele și tonul polemicii. Se spulberă demonstrația fragilă a adversarului, care ținea să dovedească, pe baza numirii de „vlahi”, originea slavă a românilor și se afirmă unitatea noastră etnică; se discută de asemenea, în spiritul Școlii ardeleno-române, problema originii pur romane a poporului român și continuitatea sa în Dacia, cu bogate referiri la românii transdanubieni. Afirmările sînt întărite cu argumente istorice, filologice, etnografice și logice și cu un capitol special cuprinzînd citate din istorici celebri care atestă originea romană a românilor.

Dacă *Răspunderea dezgurzătoare* nu aduce, cu excepția poate a insistențelor speciale asupra argumentelor de ordin etnografic, idei noi în cultura română, nu e mai puțin adevărat că lucrarea, scrisă cu o vioiciune care furnizează uneori delicii de lectură, dezvăluie în autorul ei un înzestrat polemist. Ca și Maior în polemicile sale, Bojîncă își discreditează dintru început adversarul, punînd în lumină mobilurile ascunse ale afirmațiilor „cîrtitorului” interesat și surprinzînd cu ironie contradicțiile logice din demonstrația „filozofului din Halle”. Expresia evoluează liber, de la epitetul gros, vehement adeseori („ziceri potignitoare și tare legănătoare”, „săci și fără de măduă cîrtitori”), și expresia dură („a voame defăimări”, „sclintituri de fluierat”) la ironia solemnă („mare cu adevăr negură învăluie creierii unuia ca acela, cel ce nici aceea ce însuși grăiește nu înțelege”) sau la mimarea unei false bunăvoințe („lucrezi singur asupra legilor sănătoasei minții tale, despre carea nu mă îndoiesc a fi în întregime”). Cu o gândire preponderent concretă, Bojîncă își explicitează de obicei afirmațiile prin comparații larg dezvoltate, care, sub aparența unor precizări nevinovate, îngroașă uneori ironia pînă la grotesc (cîrtitorul se ține „de strîmba sa părere ca beatul de gardul de spini, carii, deși-l împung aspru, totuși se razimă de dînsul, numai ca să nu cadă”) și deduce originea slavă a românilor „printr-o săritură de moarte, ca cum ar sări din Carpat pînă la Marea Neagră”). Sînt evidente eforturile de a moderniza limbajul prin introducere de neologisme, cîteodată explicate în text (*delibereze—încheie, propoziția—zicerea, nomadă—din loc umblătoare* etc.).

În primele patru părți ale „Bibliotecii românești” editate de Carcalechi în 1829—1830, Bojîncă publică o serie de lucrări istorice, în majoritate traduceri. Îl preocupă *Istoria romanilor*, a cărei „deducere românește” începută de el va fi continuată de G. Cuciuran, de pictorul C. Lecca și de Ion Trifu Maiorescu. *Istoria lui Bojîncă* e o istorie politică, urmărind nu numai expansiunea, „mărirea” romanilor, ci ocupîndu-se și de organizarea lor politică și socială internă, care se pretează unor frecvente actualizări. În ciuda concepției moderne care animă lucrarea, expresia rămîne adesea savuros arhaică, cu unele turnuri de frază cronicărești („iar se născoli năpăciuire între dînșii”, „începură romanii [asediați] a păți foame”).

Tot în „Biblioteca românească” începe Bojîncă a „așeza românește” *Istoria lumii pe scurt, de la zidirea ei pînă în anu acesta*. „Scurta cuprindere și arătare hrono-

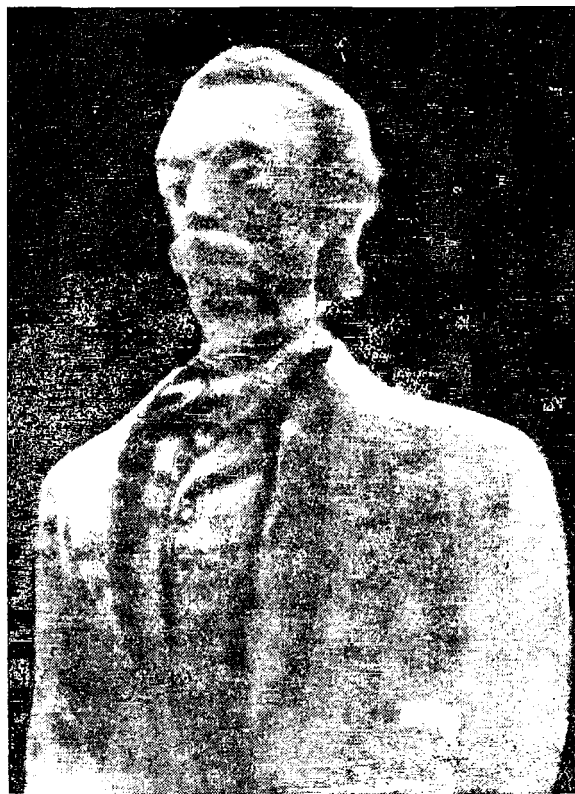
loghice" începe cu zidirea, potopul și turnul babilonesc, nu fără a se atrage atenția cititorilor că „istoria cea adevărată se poate începe numai de la începutul staturilor mai luminate”, și notează pe două coloane marile evenimente din istoria popoarelor și, paralel, din istoria culturii, în care cuprinde religia, descoperirea metalelor, uneltelor, armelor, a scrierii etc.

În revista lui Carcalechi apar și trei portrete de domni (Dimitrie Cantemir, Radu Șerban și Mihai Viteazul), menite să facă educația politică și națională a contemporanilor, după cum mărturisește Bojîncă în finalul istoriei lui Mihai :

„Această istorie, precum spre mare lauda nației s-au însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie mărișilor boieri de Țara Românească și Moldova. Cetească tot însul aceasta cu mîngîiere, vîzînd ce au fost strămoșii lui. Însă caute și cerce și pre aceea cauză care au înecat aceste țări frumoase în moliciune, în întunec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși rădăcina din sînul patriei sale, și cetînd istoriile strămoșilor sei, fără dormitare să privighieze de a pleca pe calea virtuței, dreptății și a vitejiei strămoșești”.

Dacă *Istoria lui Radu Șerban* e concepută pe linia tradițiilor cronicărești, *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* dezvăluie atracția specială pe care o exercită asupra lui Bojîncă figura domnului muntean, a cărui luptă pentru unitatea națională e adusă în atenția contemporanilor.

Istoria politică a romanilor Bojîncă o completează cu istoria lor socială în *Anticile romanilor* (Buda, 1832, 1833). Lucrarea studiază cultura materială, organizarea politică, socială și religioasă, obiceiurile legate de nuntă și înmormîntare ale romanilor, toate acestea cu dubla convingere că înțelegerea istoriei unui popor e imposibilă fără cunoașterea „datinilor și năravurilor, precum în cele religioase așa și în cele politicești sau lumești”, și că, pe de altă parte, studierea paralelă a obiceiurilor romane și române poate fi utilă în descifrarea „urzirii” poporului român. De aceea în subsolul lucrării sînt notate valoroase date (veșminte românești, jocuri, obiceiuri la nuntă și înmormîntare), care fac din Bojîncă unul dintre precursorii etnografiei și folcloristicii românești. În focul demonstrației se ajunge adeseori la exagerări latinizante. Vorbînd despre obiceiul răpirii miresei, autorul afirmă : „Ba încă de adeseori răpesc feciorii fetele și cu de-a tăria, nevrînd părinții a le da de voie bună după ei ; aceasta are rădăcina sa în răpirea sabinelor”. Notele rămîn valoroase nu numai prin preocuparea pe care o dezvăluie, ci și prin unele date inedite pe care le consemnează.

DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ

Cu *Diregătorul bunei-creștere*, manualul de pedagogie bogat ilustrat cu istorioare moralizatoare, Bojincă se înscrie în linia preocupărilor educative ale Școlii ardelenene, deși definiția pe care o dă în prefață „luminării” (educației) depășește sensul strict luminist al termenului și aduce unele preludii vagi ale direcției în care va evolua după 1840 luminismul românesc, în contact cu filozofia kantiană.

BIBLIOGRAFIE

Animadversio in dissertationem Hallensem sub titulo: Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, Pesta, 1827 ; *Răspundere dezgurzătoare la cărtirea cea în Hale în anul 1823 — sub titulu Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind (adecă Arătare cum că românii nu sînt viță de romani) de C. consilier de + + + făcută...*, Buda, 1828 ; *Istoria romanilor*, în „Biblioteca românească”, I, 1829, II, 1829, III, 1830 și IV, 1830 ; *Istoria lumii pe scurt, de la zidirea ei pînă în anu acesta. Istoria popoarelor și a staturilor. Istoria culturii, Scurtă cuprindere și arătare hronologhice (după ani)*, în „Biblioteca românească”, II, 1829, III, 1830 și IV, 1830 ; *Viața lui Dimitrie Cantemir, domnulul Moldovei și prințip în Împărăția Rusească*, în „Biblioteca românească”, I, 1829 (fără autor) ; *Istoria lui Radu Șerban, prințipului Țării Românești, din familia Basarabilor, carele au domnit de la anul 1602 pînă la 1610...*, în „Biblioteca românească”, II, 1829 ; *Vestitele fapte și perrea lui Mihai Viteazul, principul Țării Românești*, în „Biblioteca românească”, III, 1830 și IV, 1830 ; *O istoriuță care este tipărită în limba nemțească în calendariul de la Casovia în anul 1828...*, în „Biblioteca românească”, II, 1829 ; *Diregătoriuul bunei-creștere, spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinerimei române*, Buda, 1830 ; *Anticile romanilor, acum întia oară românește scrise*, vol. I—II, Buda, 1832 și 1833,

Tr. Topliceanu, *Damaschin Bojincă*, Oravița, 1933 ; L. Ghergarlu, *Preocupările etnografice și folcloristice ale lui Damaschin T. Bojincă*, Cluj, 1963 (extras din „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, 1959—1961) ; I. Talos, *Începuturile interesului pentru folclorul românesc în Banat*, în *Studii de istorie literară și folclor*, Cluj, 1964.

ISTORIOGRAFIE ÎN PROZĂ ȘI VERSURI

Istoriografia la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a atins stadiul științei istorice, cu operele unor luminiști tratați în capitolele precedente. De aceea simplii cronicari de felul lui Dionisie Eclesiarhul, Naum Rîmnicianu și alții devin anacronici. Marii cronicari din epoca feudală au exprimat idei importante privind originea poporului și limbii române, cultura și evenimentele petrecute în țările românești, în legătură cu istoria altor popoare. Ideile lor sînt înaintate față de vremea respectivă și se bazează pe o bogată informație, scoasă din izvoare interne și externe. Lucrul acesta îl manifestă însuși Neculce, în mod fals considerat ca simplu memorialist. În același timp, faptele sînt prezentate în expresie din ce în ce mai literară, pînă la arta excepțională a aceluiași, Neculce.

În schimb, cronicarii care urmează pierd pasul cu vremea rămîn în cea mai mare măsură la însemnări și memorii. În majoritate manifestă o ideologie retrogradă, nu înțeleg și nu vor să înțeleagă nimic din mișcarea democratică, repudiază violent mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu (cu mici excepții : Peșacov) și adoptă stilul de pamflet pentru a-și exprima nemulțumirea personală și, implicit, a clasei boierești și a clerului, rămase pe poziții înapoiate. Naum Rîmniceanu strigă barbar și grotesc împotriva lui Voltaire.

Totuși, valul epocii îi atrage cu el și-i duce la vale. Mulți încearcă versul și se chinuie să creeze poezie după zvonul poetic al timpului, realizînd însă o slabă proză rimată, cu rare scînteieri de artă. Alții, ca Dionisie Eclesiarhul, folosesc în mod potrivit expresia literară, plină de plasticitate prin noutate și naturalețe, prin candoare. Între aceștia se numără și Ioan Dobrescu, recent descoperit. Unii dintre „cronicăștri” nu rămîn străini de mișcarea literară și i se integrează. Al. Beldiman, de exemplu, este un harnic traducător din Florian, Voltaire, Gessner, Regnard, Prévost, Metastasio. A încercat în românește *Odiseea* lui Homer. În *Tragodia* lui nu se vede însă aproape nimic din luminile noi ale timpului. E înrăit și critică vehement Eteria și pe Tudor Vladimirescu.

Cronicile versificate sînt uneori anonime și este de remarcat efortul de a modela cît mai mult versificația, încercîndu-se versul grav de metru lung (Beldiman) sau versul de cadență populară (cu infiltrări, de altfel, de imagini populare), cum se află la Pitarul Hristache și mai ales în *Povestirea despre Mavrogheni* sau în *Cîntecul lui Hangerliu*.

De o certă mediocritate, aceste realizări intră și ele în complexul cultural și literar al epocii în plină dezvoltare.

DIONISIE ECLESIARHUL

Despre Dionisie Eclesiarhul, autorul *Hronografului Țării Românești*, cronicar minor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, nu avem prea multe date biografice, iar unele informații nu sînt sigure.

Originar din satul Pietrari din nordul Vîlcei, ca mirean, cu numele de Dumitru, copiase în tinerețe zapise în vreuna din mănăstirile Olteniei, iar în 1786 devine eclesiarh al episcopiei Rîmnicului și omul de încredere al episcopului Filaret. Știa slavonește, rusește și turcește.

În 1789 pribegește, împreună cu Filaret și Naum Rîmniceanu, prin Transilvania, Banat și Ungaria, lăsînd pagini interesante de memorial. Îl găsim apoi prin diferite mănăstiri oltene, copiind condici, acum singura lui sursă de existență.

În cronica sa, Dionisie Eclesiarhul narează evenimente din Muntenia, începînd cu domnia lui Al. Ipsilanti, dar include și fapte mai vechi, întîmplări din 1764, altele privind împărțirea Poloniei, pînă la 1815.

Dragostea de patrie îl călăuzește și-l inspiră cînd evocă faptele și evenimentele din istoria țării :

„Cu dulceață este oareșicum a povesti cinevași de patria sa și a istovi de cele ce s-au întîmplat neamului său, atît din anii trecuți, cît și în diastima vieții sale”.

Cronicarul denunță jugul otoman ca pe un pericol care amenință liniștea țării. Situația țării este văzută și în funcție de evenimentele externe, pe care, de cele mai multe ori, le prezintă naiv. În descrierea unei domnii, el utilizează aproape întotdeauna argumente de ordin economic. Domnia lui Hangerliu îl supără pentru că birul era foarte mare, iar „teara se prăpădea, dînd oi, vaci, unt și făină”.

Arta în care cronicarul își dezvăluie talentul este povestirea amănunțită. Spirit curios, nelipsit de inventivitate, apelînd în culegerea faptelor pînă și la catastrofele ciocnilor, oferă o imagine inedită a perioadei dintre 1763 și 1815. Cronică sa cuprinde pagini de bună novelă, cu note care amintesc proza scurtă italiană sau spaniolă, cu episoade comice sau sîngeroase, prevestind pe Ion Ghica și I. L. Caragiale.

Episodul cel mai hazliu reținut de Dionisie Eclesiarhul este acela cu căpetenia turcă. Acestuia i se năzărise să facă zaiafet cu nevestele de boieri. Vodă a ieșit din încurcătură printr-o strașnică păcăleală, trimițînd pe postelnicul cel mare și pe cămăraș să aducă „podărese” dornice de chefuri și să le prezinte drept cucoane de neam. Slujitorii s-au executat întocmai, indicînd, protocolar, persoanele invitate : „iată aceasta e Brîncoveanca, aceasta e Goleasca, aceasta Corneasca, aceasta e cutare și aceasta e cutare Filipeasca”, fără a trezi pașii cea mai mică bănuială asupra autenticității jupîneselor.

Omorîrea lui Hangerliu, din porunca sultanului Selim al III-lea, este și ea o pagină antologică :

„Harapul a sărit repede în spinarea lui vodă, punîndu-i lațul de gît, capigiul a slobozit amîndouă pistoalele odată în pîntecele lui vodă, harapul îl sugrumă cu lațul, trăgîndu-l cu amîndouă mîinile gios din pat, și fiind și vodă cu vîrte de se zvîrcolea,

NAUM RÎMNICEANU

Opera lui Naum Rîmniceanu este în speță de tipul cronografiei anacronice, luminată în unele laturi de oarecare idei înaintate ale epocii.

Naum Rîmniceanu s-a născut la 27 noiembrie 1764, în satul Corbii de pe râul Doamnei din Muscel. Era fiul unui protopop transilvănean din satul Jivna (actualul Jina) de lângă Sibiu, trecut granița în Țara Românească, din cauza unor împilări, pe vremea Mariei-Tereza. După învățătură de carte grecească și românească la București, Naum a fost hirotonisit diacon de către episcopul Filaret de Rîmnic, protectorul său, la vârsta de 15 ani. A avut o viață agitată, în 1789 fiind luat și dus prizonier în Ungaria, pentru mulți ani, de austrieci, o vreme petrecînd apoi la mănăstirea Hodoș și la Lipova în Banat, revenind mai pe urmă la Rîmnic și ajungînd la episcopia Buzăului, ca protosinghel. Între timp a dat lecții prin familie, iar prin 1818 este găsit dascăl la o școală din Ploiești. La bătrînețe, în 1833, a îmbrăcat haina monahală la mănăstirea Cernica, unde se pare că și-a întocmit majoritatea scrierilor. Prin 1838—1839 s-a stins din viață.

Naum Rîmniceanu a lăsat în urma sa pagini multe în diferite lucrări, dintre care, la valorificare, rămîn puține și nu de deosebită calitate literară. Avînd o educație religioasă, se integrează silnic luminismului, se arată mai mult un înapoiat, tunînd nestăpînit și ridicol împotriva lui Voltaire, „vasul diavolului..., mergătorul înainte al celui de pe urmă Antihrist, înșelătorul de lume, cel cu totul varvar la cele dumnezeiești, filozoful întunericii pierzării..., urîciunea pustiirii”, ceea ce dovedește însă că citise ceva din scriitorul francez sau nu era străin de opera lui. Într-adevăr, din izvoarele folosite, din traduceri și unele idei reiese că era un om citit.

Dintre scrierile lui o importanță mai mare prezintă lucrarea în proză, cu caracter istoriografic, *Hronologia domnilor Țării Românești*. Începută pe la 1800, *Hronologia* cuprinde date și evenimente, în spiritul vechilor cronografe, de la facerea lumii și pînă la 1834. Dintr-o dată se vede concepția învechită a autorului, depășită de mult de un cronicar umanist ca Grigore Ureche și de alții mai pe urmă. De fapt, Naum Rîmniceanu face o compilație, adună de unde poate și cum poate date, le înșiră și printre ele își spune, ici și colo, gîndurile sale. Citează diverse izvoare, de multe dintre ele aflînd, după toate probabilitățile, indirect din opera altora. Îi sînt cunoscute, în schimb, direct niște scrieri grecești, pe măsura științei sale, precum *Istoria bisericească* și *Geografia veche și nouă* (Veneția, 1728) ale mitropolitului Meletie al Atenei. De asemenea, a luat știri dintr-o *Hronologie* slavonă și din cronică interne privind Țara Românească, precum cele scrise de Mihai Cantacuzino ori stolnicul Dumitrache, sau din *Letopisețul cantacuzinesc* etc.

În partea introductivă (pînă la 1290), în care și-a pus mai mult contribuția, Naum Rîmniceanu reia unele idei, și anume originea latină a limbii și a poporului român, dînd exemple de cuvinte latine intrate în graiul românesc (*acqua, panis, vinus* (!), *bonus, amarus* etc.), arătînd că limba română are și cuvinte de origine slavonă, fără să depășească însă prin aceasta imaginea lăsată de Grigore Ureche sau să se apropie de cea creată de Miron Costin (a cărui cronică în limba polonă, desigur, n-a cunoscut-o). Uneori e naiv de tot, cînd socotește că limba dacilor, dispărută, era asemănătoare cu a tătarilor și cînd afirmă că termenul *dac* s-a păstrat în cuvîntul

românesc *drac*. El nuanțează totuși ideea latinității, spunînd că românii au moștenit limba latină în chip direct și viu de la strămoșii lor, n-au învățat-o în școală și nici n-au auzit-o „de la alte limbi dimprejur”. „Semiințiile dachicești — zice el — s-au rumânit” (romanizat). De asemenea, Naum Rîmniceanu ia atitudine împotriva ideii că populația Daciei și-a părăsit țara pe vremea lui Aurelian, susținînd că strămoșii noștri „niciodată n-au ieșit din hotarale patriei noastre, Dachiei, carea, din Marea Neagră începîndu-se ... și pînă în apa Tisa întinzîndu-se, coprinde în mijlocul acestei părți : Transilvania, Banatul, ținuturile Craiovei, Țara Românească și Moldova”. Autorul nu este străin, deci, de disputele inițiate de Școala ardeleană pentru drepturile românilor din Transilvania și unitatea poporului român.

Deși înzestrat cu puțin talent literar, Rîmniceanu, folosind o limbă simplă, ici și colo cu înmădieri populare și cu expresii nude, nimerește anumite imagini plastice, cum este aceea a birurilor grele din vremea lui Hangerliu, cînd „țipa puilul în maică de grelele și îndeșitele dăjdii”, sau cea a tiraniei sadice din vremea lui Șuțu (1818—1821), cînd dăbilarii schingiuiau copiii, pentru a sili pe părinții acestorasă dea birurile, adunîndu-i și legîndu-i spate la spate, turnînd peste ei apă în plină iarnă ca să înghețe sloi, încît la dezlipire se vedeau „piele rupte și sîngerate”, iar „părinții lor erau siliți să-și vîndă tot, pînă și boul ce-i scotea hrana din pămînt, ca să scape pe copiii lor de cumplite tiranii”. Alteori „îi căznea cu bătăi, cu fumuri și cu groaznice închisori friguroase și puturoase, nemîncați și neadăpați”. Este, prin urmare, aci o atitudine de protest împotriva nedreptății sociale și a jafului nestăvilnit, exercitat de slujbașii statului, adeseori cu scopul de „a-și cumpăra” dregătoriile și favorul cu banii rezultați din „greutăți peste greutăți, poveri peste poveri, siluiri, nedreptăți, jafuri, pustiiri”.

Cu toate aceste proteste nobile, Rîmniceanu se zbate între lumină și umbră, căci în *Istoricul Zaveriei în Valahia* (în grecește) nu critică numai pe fanarioți și eteriști, ci și mișcarea lui Tudor Vladimirescu, pe care nu o înțelege. Lui Naum Rîmniceanu i se atribuie și poemul în versuri *Pentru eteriștii greci*, în care folosește o expresie înfierbîntată și dură. Naum Rîmniceanu a tradus și o *Hristoitie* grecească, datorită lui A. Vizantios, sub titlul *Bună obișnuință nouă*, cu scopul difuzării bunelor moravuri și purtări în societate, dar ea nu se ridică literar la valoarea regulilor de purtare conținute de alte asemenea opere mai vechi. A compus și o serie de poezii religioase în tonul cîntecelor de stea, cu o tentă de naivitate :

Astăzi eu mă străduiesc
Ca să vă heretisesc
Pentru Sfînta Naștere
Noua spre prefacere ...

În general, scriitorul pe de o parte rămîne, prin tradiție și educație, în epoca veche, iar pe de alta intră nesigur în contemporaneitate.

BIBLIOGRAFIE

C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*. București, 1888 (opere în grecește ale lui Naum Rîmniceanu, ediție de C. Erbiceanu) ; *Poeziile protosinghelului Naum Rîmniceanu*, ediție de C. Erbiceanu, București, 1890 ; *Istoricul zaveriei în Valahia*, în „Biserica orto-

doxă română", XXIII, 1899, nr. 5 și 6 ; *Tratat important*, în „Biserica ortodoxă română”, XXVII, 1903, nr. 1 ; *Cronica inedită de la Blaj*, partea I, ediție de Șt. Bezdechi, Cluj, 1944.

C. Erbiceanu, *Viața și activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, București, 1900; Șt. Bezdechi, *Protosinghelul Naum Rîmniceanu despre originea neamului și limbii noastre*, în „Transilvania”, LXXIV, 1943, nr. 3—4 ; G. Călinescu, *Naum Rîmniceanu*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IX, 1960, nr. 2.

PITARUL HRISTACHE

Cronicar întârziat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, obscur boier muntean, necunoscut figurant la curtea lui Mavrogheni, Pitarul Hristache este autorul povestirii în versuri *Istoria faptelor lui Mavrogheni Vodă și a răzmiriții din timpul lui pe la 1790, scrisă pe la 1817* sau cu titlul scurt *Povestea mavroghenească*.

Cronica rimată a Pitarului Hristache relatează evenimentele petrecute în Țara Românească de la venirea noului domn, Nicolae Mavrogheni, pînă la „leatul optzecișinouă, octombrie douăzeci și două”, cînd au intrat austriecii în București.

Cronicarul narează faptele acestui domn, admirabil personaj de roman, învăluind într-un umor naiv șerpuitoarea conduită a domnului. Originea lui Mavrogheni este puțin cunoscută. Dionisie Fotino scrie că noul domn era fiul unui negustor numit Petru, dintr-o insulă a Mării Egee, unii îl numeau Tăușan, adică „iepure”, de multe „hotare” sau „fără nume și familie”. În relatările contemporanilor și călătorilor străini, este numit cînd „poznă a firii, prost la fire și la gîndire și la simțire”, cînd „geniu”, „minte înaltă”, „om înțelept, moderat și drept” sau „fals, mincinos” etc. N. Mavrogheni se aseamănă întrucîtva cu lancu Sasu din cronica lui Grigore Ureche, despre care se spune „cum că au fost umblînd vara cu sanie de os”.

Pitarul Hristache îl înfățișează pe domnitor într-un portret-concluzie :

Unii zicea că-i om bun,	Alții îl țineau de prost
Cei mai mulți că e nebun,	Și nimeni nu-i da de rost.

Fără a avea prea mare talent epic, păstrînd stilul și mijloacele cronicărești, folosind inspirația folclorică, în special din cîntecele de stea, Pitarul Hristache își începe *Povestea mavroghenească*, întemeiată pe lucrările și întâmplările cunoscute de el, fără să utilizeze cine știe ce izvoare, pe care le-ar fi cercetat :

O poveste minunată	Din al acei țări noroc,
Cînd se-ntîmplă cîteodată	Toată firea e pornită
La vreo parte de loc	A n-o avea tîlnuită.

Compară mărturiile omului simplu, cu care se identifică, mai întotdeauna, cu cele ale protipendadei, pentru a comunica ecoul investiției lui Mavrogheni ca domn al Țării Românești. Folosind procedeul limbii vorbite : „ce-i zice”, „a fost în treabă”, prezintă atmosfera de vădită așteptare și curiozitate pe care a stîrnit-o numirea noului domn.

Cronicarul este surprins de nouitatea comportării lui Mavrogheni : omenie dubioasă, tabieturi, „galantomie” și plecăciuni ; el își pune speranțe în noua domnie, care i se părea mai bună, și se oprește asupra unor fapte semnificative : curiozitățile lui Mavrogheni, caracterul său schimbător, de la o fire atroce la evlavie, vestimentația domnitorului, care umbla deseori travestit, confirmînd în privința aceasta pe Dionisie Eclesiarhul.

Domnitorul obișnuia să-și povestească dimineața visurile cîte unui boier care trebuia apoi să i le tălmăcească. Încuraja minciunile, intriga, lingușeala și cei care le profesau deveneau favoriții lui. Parvenitul Dumitrache Turnavitu, „al doilea Mavrogheni”, este prins print-un portret caricatural și moralizat de cronicar pe tema „sortii labile” :

Nu știi că lumea este
O roată ce se-nvrîrtește

Care altă treabă n-are
Decît să suie, pogoare ?

Vestea groaznicului război dintre turci și muscali de „la leatul optzeci și opt” este întîmpinată „cu spaimă”, zice cronicarul, prezentînd pregătirile lui Mavrogheni de război, expulzarea austriecilor, porunca dată locuitorilor „să stea cu credință la această răzmeriță”.

Domnitorul are încredere în norod. Pe boierii bănuți de trădare îi trimite în surghiun.

Patriot, Pitarul Hristache denunță stăpînirea otomană, iar înfrîngerea turcilor o privește cu satisfacție :

Și din cîți turci s-au aflat

Mai nici unul n-a scăpat.

Opera lui, cu oricîte neizbutiri, este un tablou în plus al momentului istoric.

BIBLIOGRAFIE

Istoria faptelor lui Mavrogheni Vodă și a răzmiriții din timpul lui, scrisă la 1817 de Pitarul Hristache, publicată prima dată în „Buciumul”, I, 1863, I, nr. 7, 9 și 10 (ed. C. Bolliac) ; V. A. Urechii *Istoria românilor*, vol. III (1786—1800), București, 1892 ; *Povestea mavroghenească*, ed. Gh. Adamescu, București, [f. a.], B. P. T., nr. 125 ; *Cronici și povestiri românești versificate*, ediție de Dan Simonescu, București, 1967, p. 258—281.

Octavian Păun, *Pitarul Hristache, Cronica rimată*, în, „Analele Universității București”, seria Științe sociale, Filologie, 1957, nr. 10.

POVESTIREA ÎN VERSURI DESPRE MAVROGHENI

Cronicile rimate de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea au făcut prozeliți. Ele apar în diferite structuri, semnate sau anonime. Autorii care își pun sau nu numele pe ele au de obicei ambiții literare și patimi politice. Operele lor învederează acest amestec de vers și venin politic.

O asemenea scriere, anonimă, este și *Povestirea în versuri despre Mavrogheni*, păstrată într-un manuscris pînă la începutul secolului nostru, cînd a fost publicată. Este, în fond, o scurtă cronică rimată despre domnia lui Mavrogheni, alcătuită pe la

începutul secolului al XIX-lea. Autorul anonim pare că a întrebuițat câteva fragmente de pamflet, care circulau independent pe seama lui Mavrogheni sau pe care le-a adaptat el personal pentru acest domnitor, legîndu-le într-un tot, cu copioase adaosuri, ticluite răutacios. la apărarea boierilor (între care și a lui Ienăchiță Văcărescu), precum și a clericilor, loviți de Mavrogheni, ceea ce definește poziția lui socială. Nu apreciază favorabil faptul că domnitorul lua apărarea țăranilor la judecăți și adresa cuvinte grele boierilor, care erau, după el, „țara și divanu” și cărora li se părea în fond că nu mai era de trăit cu Mavrogheni :

Că nu mai era de traiu
Să-l vezi ori să-i auzi graiu
Răcnind tocmai ca un leu,
Cu plesnete ca de zmeu.

Mavrogheni nu se sfia să-i spună cîte unuia din boieri, în limbaj colorat, că este *hîrsîz* (țilhar), *hainlar* (trădător), *edepsîz* (nerușinat), *kiopec domuz* (porc de cîine) :

Căci cînd zicea : bre, hîrsîz,
Hainlar și edepsîz
Și d-al de kiopec domuz
Îți lua bietul auz.

Totuși, anonimul versificator prinde și linii pozitive ale portretului lui Mavrogheni și o face în versuri sprintene, de factură populară :

Vorba cam cu prelungire
Și graiul cu îngrozire,
Chipul lui îi era falnic,
Iar statul de voinic harnic,
La umblat foarte sprintar,
Ușure ca un țînțar.

În invectivele sale, uneori brutale, cronicarul înscrie imagini caricaturale de efect, cînd vorbește de pildă de armata improvizată de domnitor, care pare de poveste burlescă :

Avea unii cîte-un cal,
Dar de slab nu avea hal,
Cum și alții cîte-o iapă,
De nu plătea nici o ceapă,
Că-i da bețe și călcîie
Și ea nici nu vrea să știe,
În treapăt nu ar fi dat,
Măcar lupi s-o fi mîncat.

Iar cînd autorul inserează în povestirea sa un cîntec spus de un ostaș, în care expresiile aparent obscene curg slobod, ca în atîtea cîntece populare inocente, avem de-a face de-a dreptul cu o creație care nu-i aparține direct autorului, cunoscută fiind și în variante folclorice, cu zapcii și ciocoi asupritori, cărora țăranul vrea să le „moaie oasele”, cu stăpîni de moșii, dijme și clăci apăsătoare :

De l-aș prinde pe zapciu
Cu ochii la foc să-l țiu ;

[De l-aș prinde pe] ciocoi
Oasele să i le moi,
Căci că mă bătea de bir
Și eu n-aveam mălai fir...

La tabloul dat de *Istoria faptelor lui Mavrogheni* a Pitarului Hristache, *Povestirea despre Mavrogheni*, anonimă, aduce note și culori literare în plus, iar modul de alcătuire definește o dată mai mult cazna de a ajunge la o poezie epică de valoare.

BIBLIOGRAFIE

N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domniul lui Mavrogheni*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. lit., seria a II-a, t. XXXIII, 1911 (studiu și text); *Cronici și povestiri românești versificate*, ediție de Dan Simonescu, București, 1967, p. 229—258 (aci și referințe bibliografice la cronică și voievod).

ZILOT ROMÂNUL

Zilot Românul este grotesc, fără să vrea, în scrisul său. El și-a pus drept mască un pseudonim permanentizat, căci nu se cunoaște nici astăzi numele său adevărat. Anumite încercări de identificare n-au reușit să dezlege convingător enigma.

Născut pe la 1780, Zilot Românul își striga în gura mare „blazoanele” neamurilor și ale familiei :

„Fraților patrioți români ! Ritorică n-am învățat ca să vorbesc și să scriu cu meșteșug, ci am învățat singur curat adevărul, întâi de la părinți. Că moșii mei ...au stătut : unii parte bisericească, preoți, duhovnici vestiți, clirici la Scaunul Mitropoliei țării aleși, alții dascăli slavoni și rumâni, și mai toți adăpați oareșice și de latinească și de grecească. Tată-meu au intrat și în slujbe politicești, îmbrăcînd și patru caftane...”. Curios însă că pe la vârsta de 15 ani, după ce învățase carte cu dascăli greci, și-a părăsit casa părintească și a plecat „la mîna de stăpîn”, acesta fiind clucerul Ștefan Conduratu, căruia i-a slujit treisprezece ani. Mișcarea din 1821 o consideră „rebelie” și fuge cu familia în Transilvania (mai fugise o dată, în 1802, de frica pazvaniilor). Se întoarce în București, la „agonisita căscioarei”, în toamna anului 1822. Vreun rol important în viața politică n-a jucat, deși se laudă că în 1848, după căderea guvernului revoluționar provizoriu, a fost unul din reprezentanții boierimii care au avut un cuvînt de spus. Prin mai 1850 era încă în viață, Apoi a intrat iar în umbră.

Zilot se mîndrește cu harul poeziei : „Poezia foarte mi-au fost lesne...” De fapt, într-o perioadă de asalt a versificației și de talentați și de netalentați, Zilot Românul este tentat să nareze în versuri, dintre care multe sînt mediocre, dar și cu unele sclipiri, El scrie în general cronici rimate și lamentații, punctate cu note de satiră și pamflet. Susține cultivarea adevărului istoric :

Istoric sînt, n-am frate,
N-am rudă, n-am vecin ;
Stăpîn am p-adevărul,
Lui cată să mă-nchin.

Ideea plutea în atmosfera epocii luminilor peste tot în Europa și n-are vreo legatură directă cu *Dicționarul* lui Pierre Bayle (1647—1706), cum s-a afirmat. Zilot are o cultură mai modestă și prinde știrile din zvon public. O primă cronică rimată a sa este consacrată *Domniei lui Constandin Vodă Hangerliu*, omorât în 1799. Cronică a fost scrisă în anul 1800. Autorul povestește deci fapte cunoscute de el personal, dar în versuri în mare măsură neizbutite, neputîndu-se apropia de valoarea cîntecului-cronică anonim, de structură populară, despre același Hangerliu. O a doua cronică în proză cu filoane de versuri se referă la primele două decenii ale secolului XIX-lea, de la a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti pînă la domnia lui Alexandru Șuțu inclusiv, evenimentele fiind povestite fără noimă literară, versurile cîte înt nedepășind banalitatea. Unele relatări istorice sînt însă prețioase.

În *Jalnica cîntare a lui Zilot*, alcătuită în 1823, autorul prezintă evenimentele în timpul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, pînă la domnia lui Grigore Ghica Voda. El înfățișează jecmănelile eteriștilor, iar pe Tudor îl socotește un „înhăit” cu cîteva răzvrățitori, în stare să fi adus „prăpădenia cea mai de pe urmă”, de ru cădea. Totuși, Zilot îi face undeva lui Tudor Vladimirescu un portret lipsit de patimă, în linii simple, dar plastice, cînd spune că acesta „își pusese asupra-și un semn de stăpînitor, adică fund alb la căciulă, care numai domnilor este orînduiala aci a purta; nu mai puțin a și porunci și înlăuntru și în afară, ca un stăpînitor, că și știa orînduiele țării; căci s-au întîmplat de l-am cunoscut și cu adevărat avea omul și duh fresc, și vorba lui puțină, și totdeauna pe gînduri. Și cînd îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa cîte o vorbă asupra tiraniei, dar de unde să-mi plesnească în capu-mi că el hrănește în duhul lui aceasta ce vazum [răscoala]”.

Nici cu revoluția din 1848 nu se împacă și o descrie ca pe o acțiune a scursorilor sociale împotriva „ristocrației” (Zilot se considera boier de viță) :

Căci toți mojiicii și toți țiganii,
Și împreună toți hoțomanii,
Din țări streine fugiți aicea
Cu izgonire, căci făcea pricea,
Acele cete împreunate...
Și toată ceata de slugărima
Striga pe uliți : „jos ristocrații,
Ei ne mănîncă, să punem p-alții”.

(Leatul 1848)

Zilot se laudă că se opusese deschis arderii Regulamentului organic, cînd „rebeliștii” de la 1848 îl puseseră pe foc ca pe o „tîrcoată”.

Se observă totuși că el nu este străin de ideile agitate în epoca luminilor. Între altele, Zilot Românul vorbește cu mîndrie, în poemul *Deslușire*, de originea românilor din strămoși „luminați cu totul felul de învățături” ca romanii, care au dat pravile multor neamuri europene, pe care le invită să știe că românii din cele „trei tari : Românească, Moldova și Transilvania” sînt toți din trunchiul romanilor, ncheind subtil pentru defăimători cu exclamația de aromă veche : „Ce ne pono- uiți dar, voi numitele astăzi luminate neamuri !?”.

Cu toată neîndemînarea sa literară, Zilot Românul a prins, într-o sugestivă invocație lirică, tema deșertăciunii, în scrierea sa *Judecată, alegere și hotărîre pentru*

Începutul Țării Românești (1818) ; sînt cele mai reușite versuri ieșite de sub pana lui, pe o temă universală, cîntată de Fr. Villon, de Miron Costin și de alții :

Unde-s romanii,	Unde-i Siria,
Lumii tiranii ?	Und-Asiria ?
Așa sînt toate :	Macedonia ?
Nasc, cresc, au moarte.	Karhidonia ?
Vezi primăvara.	Si alte multe.
Urmează vara,	Mari și mărunte ?
Apoi vezi toamna.	Toate căzute,
Iată și iarna ;	Numai văzute
Ca iarba toate	Prin cărți, oglindă
Răsar, au moarte...	Lumii spre pildă...

Figură nedeslușită civic, Zilot Românul se integrează în parte cu activitatea sa curentului de efervescentă culturală și literară luminist, împlinind tabloul momentului în care s-a manifestat și fiind legat încă puternic de lumea veche.

BIBLIOGRAFIE

Înainte de Tudor Vladimirescu. O cronică inedită dintre 1800—1821, scrisă în versuri și proza sub pseudonimul de Zilot Românul, ediție de B. P. Hasdeu, în „Columna lui Traian”, III, 1882, nr. 4—5, 6, 7—9 și 10—12, IV, 1883, nr. 1—2 și 3—6 ; *Ultima cronică română din epoca fanarioșilor*, ediție de B. P. Hasdeu, București, 1884 ; Gr. G. Tocilescu, *Scrierile inedite ale lui Zilot Românul : Domn o a treia a lui Alexandru Vodă Șușul, ce i se zicea și Dracache*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, V, 1885 ; *Adunare de stihuri și Leatul 1848*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, V, 1885 ; *Jalnice cîntece o lui Zilot*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, VI, 1891 ; Gh. T. Kirileanu, *Deslușire. O scriere inedită o lui Zilot Românul*, în „Revista istorică română”, XI—XII, 1941—1942.

P. Grădișteanu, *O cronică inedită*, în „Revista contemporană”, I, 1873 ; B. P. Hasdeu, *Zilot Românul. O privire sintetică asupra ultimei cronici române din epoca fanarioșilor*, în „Columna lui Traian”, IV, 1883, noiembrie—decembrie.

CÎNTECUL LUI CONSTANTIN HANGERERLIU

Cronicile rimate au vizat de la început evenimente politice tragice, încercînd să fie un fel de poeme epice. Autorii au lăsat însă doar niște narațiuni versificate, cu unele episoade mai reușite din punct de vedere literar. Uciderea lui Constantin Hangerliu, în 1799 la București, a dat naștere la mai multe scrieri în versuri, pe lîngă relatările amănunțite datorate lui Dionisie Eclesiarhul.

Dintre scrierile în versuri (inclusiv aceea a lui Zilot Românul) se vede că cele mai multe sînt lucrute de condeie individuale, folosind ici și colo, ca în cazul tuturor cronicilor rimate, meșteșugul, structura și fondul poeziei populare. Stîngăcia scriitorilor este însă evidentă în ce încearcă personal, într-o anumită siluire a ritmului și a expresiei. Un text descoperit și publicat de Gr. G. Tocilescu învederează acest

lucru chiar în pasajele mai limpezi, ca de pildă în scena omorului, când autorul pare că nu mai este atât de pornit împotriva celui ucis :

I-au pus un pistol în piept,
Lovind prin țîță drept
Și iute, ca un ajderu,
Și lovi și cu-n hangeru.
Apoi de grab' și harapu
Ca clipa îi tăie capu
Și să săvîrși săracu.

Un alt fragment, pe care-l avea în posesie Aricescu (publicat tot de Tocilescu), are versuri mai curate de tip popular, cu termeni orientali expresivi. Dintre toate textele însă, cel descoperit și publicat de C. C. Giurescu, provenind de la începutul secolului al XIX-lea, este cel mai reușit și unul din cele mai frumoase din toate cronicile rimate, identificîndu-se cu o baladă populară. Dintr-o dată versul are altă cadență și altă melodie :

Frunză verde măr sălcu,
Cum au fost și Hangerliu...
Fiind domn cu fudulie
Și pornit spre lăcomie...
Frunză verde colilie,
Au intrat în vistierie...

Timbrul, expresia tipică și invocația populară nu lasă nici un dubiu că e vorba în cea mai mare parte de o creație folclorică înregistrată de cineva în scris cu unele eventuale adaosuri sau de un autor care avea poezia populară în sînge și versuri întregi îi veneau sub condei în chip natural. Mai mult, scena în care Hangerliu își dă sfîrșitul și-și exprimă ultimele gânduri este prin excelență de tip vechi folcloric :

Din ochi vărsa lăcrimioare
Și plîngea cu glas de jale :
Ticăloasă doamnă-a mea,
Astăzi rămîi făr' de ea ;
Am doamnă si beizadele,
Astăzi rămîi făr' de ele.
Unde sînt ca să mă vază,
Ca să plîngă și să-mi crează ?
Că de astăzi înainte
Nu le mai grăiesc cuvinte.

Aceste versuri sînt aidoma calchiate după bocetul popular, creatorul lor avînd o anumită ceremonie și melodie în minte.

Cîntecul lui Constantin Hangerliu denotă o participare mai intensă a poeziei populare la alcătuirea cronicilor rimate și prin aceasta o infuzie de artă în literatura timpului, cu perspectivele pe care le va da folclorul mai tîrziu în creație.

BIBLIOGRAFIE

Gr. G. Tocilescu, *Stihuri asupra venirii nemților în București și asupra pieirii voievodului Hangerli de un anonim*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, III, 1884; C. C. Giurescu, *Uciderea voievodului Constantin Hangerli. O poveste în versuri necunoscute*, în „Revista istorică”, XII, 1926; *Cronici și povestiri românești versificate*, ediție de Dan Simonescu, București, 1967, p. 307 — 328.

ALEXANDRU BELDIMAN

Chiar în invocație, *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovii întâmplare*, de vornicul Alexandru Beldiman, are aerul unei poliloghii umoristice :

Ce necaz, ce osîndire, vai mie ! ce foc amar,
Ce trăznet și ce lovire, ce otrăvitor pahar !
Cine-au socotit vrodată, cine-au putut pune-n gînd
Jalnica țării stricare s-o vază așa curînd ?
În ce stare, amar mie ! te cutremuri cînd privești,
A lacrimilor năvală, chip nu este s-o oprești.

Nu asta a fost, firește, intenția lui Beldiman, care vedea în răzmerița de la 1821 o materie sublimă, pentru care i-ar fi trebuit concursul lui Heraclit și al lui Young :

Aice am trebuință pe Iraclid să aduc,
Starea Moldovei să plîngă sau să pui să scrie Jung.

În fond, *Tragodia* este cronică curată și așa o înțelege și scriitorul, pe umerii căruia versificația, de altfel curgătoare, începe să devină o povară. Cînd mai încolo își pune în gînd să scrie istoria domniei lui Ion Sandu Sturza, hotărîrea lui e luată :

Căci am făcut hotărîre și domnia a scri eu,
Însă nu mai mult în stihuri, fiind zăbavnic și greu.

Fără talent literar, fără spirit de observație, chiar fără un înalt punct de vedere, Beldiman descrie monoton și cu văietături cu totul mecanice, în 4 260 de versuri, înscăunarea Eteriei la Iași, organizarea ei, băjenirea boierilor, risipirea zavergiilor de către turci, urmărind faptele pedestru și ocărînd de la obraz pe eroi. Din această dispoziție sufletească nu putea să iasă decît o caricatură și într-adevăr, acolo unde ciuda lui Beldiman e mai tare și ocara mai cu spume, versurile capătă o săltare învelitoare :

Un Caravia bas-buluc, din Curte orînduit,
Suflet rău, urît la față, un cîne nelegiuit,
Și Romandin Pîrcălabul, un giugea, un om pocit,
O stîrpitură grecească, ieșit dintr-un vas clocit...
După el mai era încă și doi sfinți arhimandriți,
Farisei și mult fățarnici, intriganți și necinstiți ;
Cel dintîi, Trei-sfetiteanul, suflet sclîrnăv și urît,
Oricînd îi cătai în față, îl vedeai posomorît ;

VORNICUL ALEXANDRU BELDIMAN

Celălalt îi Floreșteanul, viclean, ademenitor,
Ipocrit de cei de frunte, și de țeri vînturător.

Hotărît lucru, literatura română a început prin pamflet. Într-un loc sînt pre-ludii stîngace la *Scrisoarea a III-a* :

Mai erau încă și alții, scriitori și gramatici,
Nu puteai a mai alege pe cei mari dintre cei mici ;
Toți din marginile lumii, în Moldova adunați,
Veniți goli, în stare proastă, în abale îmbrăcați ;
După ce au făcut stare și toți s-au îmbogățit,
În sînul patriei noastre, ei întîi au pus cuțit.
Cerescule împărate ! vezi de sus al nostru chin,
Privește osînda țării, ș-a norodului suspîn !

Cîte o picătură în stil măscăresc este
izbutită. Iată pe feciorul lui Iacovache Rizu :

Spre mai mare a sa fală, fiul său întîi s-a scris,
Se arată-n uniformă și cu sabie încins ;
Îngîmfat de a sa slavă, ades la Curte mergea,
Iar maică-sa după dînsul în gura mare plîngea :
Bocindu-se, ruga grecii, și pe mare și pe mic,
Să nu-l lase să se culce noaptea fără ghîghilic,
Franzelă, pui de găină, ciorbă să-i dea de mîncat
Și noaptea două saltele să-i aștearnă de culcat.

Sau iată pe arhimadritul somnoros de
la Trei Ierarhi, stînd cu un ochi închis :

Mai ales Trei-sfetiteanul, călugărul cel puchios,
Care mai în toată vremea îți părea că-i mînios,
Mergînd la el dimineața, ș-ameazăzi după somn,
Pînă nu și-ar fi dres cheful, nu te socotea de om ;
Cu doi eteriști la ușă, cu săbiile cruciș,
Trăgea din ciubuc cu sete, numai cu un ochi deschis.

Caimacamul Vogoride e înfățișat în două portrete, unul îngîmfat și prefăcut :

Vogoridi pe oricari i-au primit prea frumcs,
Cu chip plin de bucurie, blînd și mult politicos ;
Pe oricare, fiind singur, îl cerea într-ajutor,
Povățuitor și sfetnic, împreună lucrător.
Cînd era în adunare, se arăta supărat,
Adîncit în îngrijire și foarte mult disperat.
Conde'ul mai niciodată din degete îi cădea,
De-i făceau vro întrebare, foarte silit răspundea ;
Sub mantaoa fățariei o blîndețe arăta,
Pămădită cu mîndria întru care înota.

Îl măguleau cei fățarnici, fără a se rușina,
„Slăvirea Sa Caimacumul”, în tot locul răsuna ;
Titlul acesta, cu fală, se vedea că-l priimea,
Făcea haz, afla plăcere, simțea că se mulțamea,

altul poltron, la mazilie :

Nu-i cel dintii Vgoridi, acel falnic și voios,
Se vede un grec prea smerin, îngrijit și mult
fricos ;

Galben la față, pe gânduri, cu benișul strîns la
pept,

Părea că la toți ar zice : „să mă ajutați aștept”.

Zugrăviturile sînt prozaice, dar cîteo-
dată, prin autenticitate, capătă un fel
de învălmășire epică, precum e cazul cu
parada eroicomică a eteriștilor :

După prînz la nouă ceasuri, încă pîn-a nu toca,
Năvală mare de oameni, ceta pe ceta călca ;
Întreb ce-i ? îmi spun că oastea trece pe uliță-n
sus,

Dar c-o paradă ciudată încît nu este de spus.
Alerg, mă duc la fereastră, stau și eu ca să
privesc

Și văz ceea ce vrodată a mai vedea nu gîndesc.

Mai întii trombacii Curtiîi, călari mergînd
trîmbița,

După ei, călari doi preuți, falnici încît nici căta,

Amîndoi cu șisanele, greci, dar bine îmbrăcați,

Cît n-aveau deosebire din ostașii ceialalti.

Unul dintre doi cocardă avea și purta la cap,
Iar altul de fir o cruce o pusese la potcap.

După dîșii, într-o butcă, un arhieru vinea

Cu omofor peste rasă, și-n mîină cruce ținea.

Sîrb era arhierul, cîrn la nas și rău făcut,

Un vînturător de lume, fățarnic, mult prefacut.

După ei începea oastea, arnauții toți în rînd,

Îi priveai cu mare fală, giucînd caii și mergînd,

sau cu iarmarocul ienicerilor :

Ienicerii, de mîndrie, îngîmfați cît nu s-au dat,

Vinde cu o fală mare acele ce au prădat ;

Blane, straie și odoară, cît văzînd te minunai,

Iar aere, antimisuri, erau harșele pe cai ;

În stihare și-n feloane, mulți se primblau îmbrăcați,

Cu alte multe odăjdii, spre vînzare încărcăți ;

Prisne de fer și de sîrmă, grele încît se putea,

TRAGODIA

SAU MAI BINE A ZICE

JALNICA MOLDOVIEI ÎNTÂMPLARE

DUPA RĂSVĂRTIREA GRECILOR

1821

Ce năcaz, ce osîndire, vai mie ! ce loc amar,
Ce trăsnet și ce lovire, ce otrăvitoriu pahar !
Cine-a socotit vrodată, cine-a putut pune n'gînd,
Jalnică ferii stricare s'o vază așa curînd ?
In ce stare, amar mie ! te cutremuri cînd privești,
A lacrărilor năvală chip nu este s'o oprești.
Toată țara-i în picioare, om peste om da fugînd,
O suflare nu întîmpini și sa n'o privești plîngînd.
Sate, orașe, ținuturi, mai toate pustii le vezi,
Șun norod în îngrijire, atîta încît nu crezi.
Povătuitorii nu crede, n'asculta mîngăitorii,
Alergă nestînd unde, vor liman, cer ajutorii.
Cine sa-i povătuiească, căci dregătorii n'au rămas.
Ceimai îndrăzneți și vrednici, din dregătorii sa'u tras.
Vai, ponorător, prăpăstii, codrii cei înfricoșap,
Cîm de chinosa oftare, a celor înspăimîntați.
Toți alerga, per scăpare, în pustii năvalesc,
Căci viața, starea toată în primejdie-o priveșc.
Măinile la cerin rădică, înalță adănei oftări,
Plîng cu tînguire mare, privind jalnicde stări.
Aice am trebuință pe fraclă sa aduc,
Starea Moldovii să plîngă, sau să pui să scrie lunc.
Dar în cătu-i prin putință, mă vom nevoi și eu
Osînda ferii a scrie, ori cătu-mi va fi de greș.

Reducerea Tragodiei

ALEXANDRU BELDIMAN,

Tragoda

Sfinte hărăziri de ctitori ce de rîvna lor ardea
Evanghelii de preț mare, sfinte potire cum vrei
Care de care să vînză, se gîlcevesc între ei.

Se pot tăia pe ici pe colo cîte o priveliște sau un moment mai bine creionat,
un tablou sălbatic :

Văi, ponorături, prăpăstii, codrii cei înfricoșați,

o scenă de poltronerie :

Eteriștii acei falnici, vrednici și nebiruiți,
Pe sub gardurile viei, tremurînd stau tăinuți,

o îngrămădire de turme :

Curgeau oile pe drumuri, toate gata a fâta,
Cinci oca nu trăgea una, și cine mai căuta ;
Intra în lași o mulțime, atît din jos și din sus,
Și peste trei-patru zile auzeau cum că oi nu-s,

o ceată de soldați beți :

Iau obraz mult ienicerii, de ustale n-ascultau,
Toți se tăvăleau prin crîșme, și pre cum vrea se purtau ;
De-a lor răcnete cumplite, ulițele răsuna,
Butcă de trecea, trei-patru în coadă se aninau ;
Răcnea și da din pistoale, cei dinuntru nu sufla,
Poți închipui cu mintea în ce stare se afla.

Totul e bufon, și cu toate acestea Beldiman a voit să fie sublim, dovadă vaietele
sale. El se crede patriot, însă pe Tudor Vladimirescu îl batjocorește la fel :

Un Tudor Vladimirescu, om viclean, înșelător,
Învrăjbitor de noroade, de rele iscoditor,
Rădicase cap în țară, oameni de oaste scria,
Pentru dreptățile țării zicea că se nevoia
Proclamații îndestule în norod împrăștiind,
Se fălea ca să desfacă a grecilor tiran nod.

Scriitorul vorbește așa în calitate de „evghenist”. El se născuse la 1760, la Huși, ori la Iași, dintr-o veche familie boierească. Un logofăt Nichifor Beldiman e tăiat în 1615, lângă Focșani, de Ștefan Vodă Tomșa. Avu de tînar felurite slujbe, începînd cu ceașia, spre a fi serdar, paharnic, agă, postelnic, vornic. Se căsători de trei ori, a doua soție fiind Ileana, fata lui Manolache Conachi, soră cu poetul Conachi. Muri în 1826. Cunoscător al limbii franceze (și al celei grecești, firește), lasă o mulțime de traduceri, pe care le făcea din „învăpăiată dragoste spre procopsirea neamului românesc”, socotindu-se însuși „prea învățatul și marele postelnic”. Tălmăci chiar versiunea grecească a dr. D. Sarmurcaș *O învățătură sau povățuire pentru facerea pîinii* de Chr. Alb. Rückert (Iași, 1818, ed. a II-a, 1829). Dintre aceste traduceri din franțuzește se tipăriră la Buda, în 1818, *Moartea lui Avel* de Salomon Gessner (*Der Tod Abels*, desigur după *La mort d'Abel*, trad. Wille și Turgot, 1759) ; *Tragodia lui Orest* de Voltaire (1820, tipărită însă încă de la sfîrșitul anului 1817). La Iași în 1820 apăru *Istoria lui Numa Pompilie*, după Florian. Traducătorul nu dă niciodată numele

autorului. În manuscris au rămas *Menegmii sau frații cei gemine* de Regnard, *Istoria cavalerului de Grie și a iubitei sale Manon Lesco* de abatele Prévost, *Milosîrdia lui Tit* (*La clemenza di Tito*) de Metastasio și alte traduceri de texte obscure, oglindind literatura secolului al XVIII-lea, tragedii de tip voltairian cu personaje orientale, ca aceste piese cu regi persani ; *Hosrois (Chosroes) al doilea împărat al Persiilor*, *Tragodia lui Sapor*, naturalisme stil Bernardin de Saint-Pierre ca *Alexii sau Căsuța din codru*, apoi *Istoria lui Tarlo*, *Istoria lui Raimond*, *Călătoria lui Cocs în Rusia*. A dat chiar o versiune din *Odiseia lui Omir*. De pe urma boierului zelos ar fi rămas un morman de hîrtii, care s-au vîndut cu ocaua la un buchunist.

Efervescența lui Beldiman, opera de traducător, spiritul critic și satiric îl plasează strict în epocă.

BIBLIOGRAFIE

Învățătură pentru facerea pîinii, Iași, 1818 ; *Moartea lui Avel*, tălmăcită de..., Buda, 1818 ; *Istoria lui Numa Pompilie al doilea craiu al Romei*, tălmăcită de..., Buda, 1820 ; *Tragodia lui Orest*, tălmăcită de..., Buda, 1820 ; *Eterie sau jalnicele scene prilejuite în Moldavia din răzvrătirile grecilor prin șeful lor Alexandru Ipsilanti venit din Rusia la anul 1821*, Iași, 1861 ; *Tragodia sau mai bine o zice jalnica Moldovii întîmplare*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a I-a, t. III, București, 1874. Traduceri în manuscris ; *Milosîrdia lui Tit*, dramă în 3 acte ; *Hosrois al doilea împărat al Persiilor*, dramă în 3 acte, 1784, B. A. R., ms. nr. 181 ; *Istoria cavalerului de Grie și a iubitei sale Manon Lesco*, tălmăcită, 1815, B. A. R., ms. nr. 193 ; *Odiseia lui Omir* ; *Tragodia lui Sapor*, B. A. R., ms. nr. 531 ; *Istoria lui Tarlo*, B. A. R., ms. nr. 428 ; *Elisaveta*, B. A. R., ms. nr. 538 ; *Călătoria lui Cocs în Rusia*, traducere, B. A. R., ms. nr. 29 ; *Alexii sau Căsuța din codru*, traducere, B. A. R., ms. nr. 31 și 32 ; *Istoria lui Raimond*, traducere, B. A. R., ms. nr. 457 ; I. Tanoviceanu, *Menegmi sau Frații cei gemine*, în „Arhiva”, III, 1892.

G. Ionescu-Gion, *Vornicul Alecu Beldiman* (biografie), în „Revista nouă”, II, 1889, nr. 2 ; I. Tanoviceanu, *Traducătorul din 1803 al Menehmilor (Vornicul Alexandru Beldiman)*, în „Arhiva”, IX, 1898, nr. 1 și 2 ; Emil Gîrleanu, *Acrostihul lui Beldiman (document)*, în „Arhiva”, XIII, 1902, nr. 5 și 6 ; G. Bogdan-Duică, *Tăutu — Beldiman — Negruzzi*, în „Făt-Frumos”, V, 1930, nr. 5 ; Al. Ciorănescu, *Teatrul lui Metastasio în România*, în „Studii italiene”, I, 1934 ; Emil Vîrtosu, *Despre „Tragodia” lui Al. Beldiman*, București, 1940 ; Al. Piru, *Al. Beldiman și Rusia*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IV, 1955 ; idem, *Identificări ; Tragodia lui Sapor*, în „Limbă și literatură”, IV, 1960 ; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IX, 1960, nr. 4.

GHEORGHIAN HAGI TOMA PEȘACOV

Născut la Craiova, în 1785, Peșacov trăiește o bună parte a vieții în Oltenia, în Banat și la Vidin, iar ultimele două decenii (1834—1854) la București, aici, din 1842, ca tîlmaci de română și slavă în cadrul Comisiei documentale de pe lângă Arhivele statului. Este macedoromân de origine, foarte român și foarte patriot ca simțire, și nu pregeta să-și autohtonizeze și numele, traducîndu-l din Peșacov în Pedestrășescul.

Producțiile sale literare sînt multiple și în multiple limbi. În primul rînd traduceri de „romanțuri”, filozofice, dar mai ales morale. Apoi versuri originale : grecești, românești, mixte, greco-române — după exemplul lui Alecu Văcărescu —, bulgărești etc. Ele au rămas în general în manuscris. Volumul său de versuri în manuscris, datat 1828, poartă titlul expresiv : *Desmierdarea poeticească* și este inspirat de lirica și poetica lui Alecu Văcărescu, al cărui ucenic în poezie se consideră și ale cărui versuri se gîndește să le editeze. Versurile lui Peșacov sînt versuri după moda vremii și nu reușesc să depășească hotarul prozei ritmate și rimate, rămînînd doar corecte. Iar încercarea de a scrie versuri mixte, româno-grecești, după modelul unora din verurile lui Alecu Văcărescu, era sortită eșecului, ca aparținînd unui trecut ireversibil, deși apropiat în timp. Are și versuri ocazionale, ca versurile închinat marelui logofăt și cărturar Dinicu Golescu. În sfîrșit, un întreg poem evocă mișcarea populara condusă de Tudor Vladimirescu, deplînge soarta acestuia și-i exaltă virtuțile și înaltele intenții patriotice. Iată, de pildă, lamentarea la omorîrea acestuia :

Ceriule! cum nu ți-e milă,
De lași să piară cu silă
Un luciafăr luminos,
Ce, pînă să nu răsară,
Spre apus îl mîină iară
Un nor prea întunecos !

Totdeodată, în acest poem, Peșacov înfățișează și situația socială a Țării Românești, punînd în lumina adevărată realitățile exploatării multiple și diverse a celor mici de către cei cu putere, de către boieri. În acest sens, poema prezintă un deosebit interes documentar. Spicuim :

Patrioții, fiind sumă,
Dar ca o cumplită ciumă
Apă.înd pe cei mai mici...
Năvîlind fără de milă,
Lua, hrăpea cu d-a silă
De la subpușii lor frați.
Fără mică îndurare,
Cu cumplie foarte mare,
Ca lupii nesăturați...

El apără, pe de altă parte, bunul nume al lui Tudor Vladimirescu. La spusele boierilor :

Că e rebelist, cu plan
Ce amagește o lume
Numai de a-și face nume
Ș-a strînge comori de bani !
Boierii ^n gură mare
Strigînd, facînd arătare
Cum că e ulhar și hoț...

el răspunde :

El de alta nu vine,
Decît obștij în ajutor !

În concluzie, putem spune că Peșacov scrie versuri cu sens didactic-moralizator, cu valoare, uneori, de document social. Are cele mai bune intenții, luptă pentru un ideal etic înalt, căruia însă nu-i găsește o formă de expresie cu adevărat poetică, astfel că rămîne numai un versificator onest, dar nu și poet.

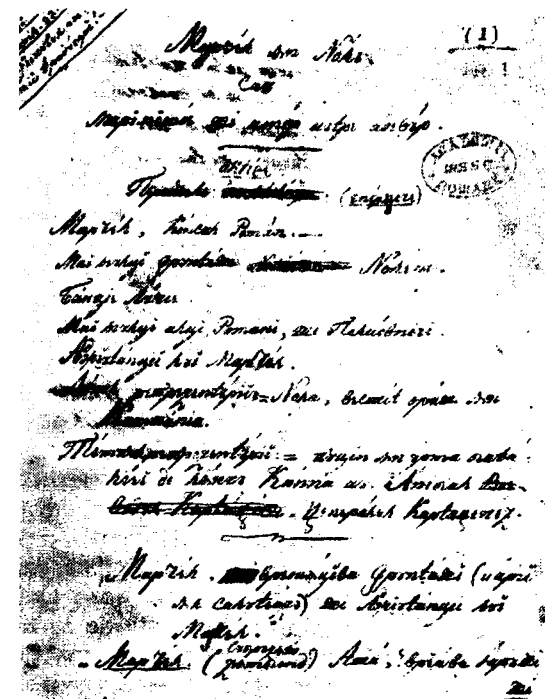
BIBLIOGRAFIE

B.A.R., ms. nr. 1276 — 1279.

Al. Ciorănescu, *O scrisoare literară a lui Gheorghe Peșacov*, în „Revista istorică”, XX, 1934, nr. 10—12; Emil Vîrtosu, *Versuri inedite despre 1821*, București, 1939 (extras din „Revista arhivelor”, III, 1939, nr. 8); Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1960 (bibliografia din alte publicații și versurile în limba bulgară).

IOAN DOBRESCU

Printre ultimii cronicari din secolul al XIX-lea se cuvine amintit și Ioan Dobrescu, născut la 26 ianuarie 1777 în mahalaua Batiștei din București, ca fiu al cojocarului Dobre (de unde Dobrescu de mai târziu). A preluat meseria tatălui, fiind simultan și dascăl la biserica din mahalaua natală, în jurul căreia va fi învățat, probabil, și carte. A practicat și negustoria, mai ales după 1820, averea lui sporind, s-ar crede, încă prin căsătoria, intervenită în 1811, cu Eudochia, fiica lui Drăghici Șalvaragiul din aceeași mahala, cu care avu un fiu, Toma, botezat de un Mitu Selarul. Ar fi murit pe la sfîrșitul anului 1830, *Catagrafia de toată suflarea orașului București* din 1831 menționînd-o doar pe soția sa, „Dochița văduvă”, și pe fiul lor Toma.

GH. PEȘACOV,
Începutul poemei de pre răscoaia lui
Tudor Vladimirescu în manuscris
(autograf)

TUDOR VLADIMIRESCU

Cronica, păstrată într-un manuscris miscelaneu și rătăcită o vreme, ar fi fost, în intenția autorului, un fel de florilegiu („această carte... se numește *Floare*”), în care extrase din alte scrieri (cronica lui Ludescu și fragmente dintr-a lui Greceanu, un gromovnic, o cosmografie, o rețetă de preparare a cernelii etc., etc.) ar fi fost completate cu mărturii proprii. Istoricește, însemnările lui Ioan Dobrescu se referă la perioada 1802—1830 și aduc date noi despre vremea lui Constantin Ipsilanti (1802—1806), despre războiul ruso-turc din 1806—1812, despre epoca lui I. Caragea (1812—1818), a lui Al. Șuțu (1818—1821) și îndeosebi din timpul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, care, se afirmă expres, și-a luat „titlu de domn poruncitor țării”. Continuă cu perioada ocupației turcești (1821—1822), cu vremea lui Gr. Ghica (1822—1828), cu războiul ruso-turc din 1828—1829 și cu câteva dintre urmările acestuia. Pe plan extern se dau știri și se consemnează ecouri despre campania lui Napoleon Bunăparte (devenit mai apoi Reaparte) în Rusia, despre politica europeană și Imperiul otoman, despre războiul de eliberare al grecilor (1821—1829) etc.

Marcînd, deocamdată, punctul ultim al tradiției cronicărești din literatura noastră, scrierea lui Ioan Dobrescu e, în același timp, prima provenind din afara mediilor cărturărești, de curte sau boierești, fiind scrisă de un om aproape de rînd la epoca respectivă. Faptul se resimte atît în privința opticii prin care sînt înregistrate evenimentele, cît și în privința stilului și limbii, care, în mare, e cea vie, orală, limba vorbită în București la începutul secolului trecut. Pe urmă, neslujind vreunei facțiuni sau unui domnitor, autorul consemnează și comentează întîmplările conform bunului său simț și mentalități sale, care, deși deformează uneori, se dovedește a fi obiectivă, în raport cu alte scrieri similare din epocă. Înțelegerea relativ elementară a evenimentelor, explicate ca acte și semne ale miniei divinității împotriva oamenilor ce-și pierd credința, o mentalitate ușor conservatoare, deși prezente în pagini, nu întunecă valoarea istorică și literară a operei. Autorul avea, indiscutabil, talent, percepea totul cu acuitate deosebită, era un anxios fără pereche, stăpînit de un adevărat demon al cunoașterii evenimentelor, pe care le consemnează cu un pitoresc remarcabil. Astfel, la venirea la domnie a lui C. Ipsilanti se întîmplă un cutremur grozav, ce face ca pe alocuri pămîntul să se „deschidă cît ar încăpea un om cu calu”. În timpul ciumei lui Caragea, cînd „să prăpădisse două părți din lume și mai mult”, oamenii erau atît de îngroziți, încît „și cîți eram vii ne socoteam morți și umblam amețiți”. Intrarea pandurilor lui Tudor în București, deși consemnată de un om căruia îi scapă sensul evenimentelor, e de o savoare remarcabilă, inedită prin creionarea aspectelor ei cotidiene. Unii dintre participanți practicau, se pare, raptul, violau case boierești și „pivniți cu buți cu vin”, puneau autoritar mîna „pă cocoane și pre fetele lor”, batjocorindu-le, sau alergau nebunește „în caleștile boierești”, îngrozind tîrgul, fapte pe care negustorul Dobrescu nu le putea vedea cu ochi buni și, ca atare, nu se poate opri a le stigmatiza. Evenimentele de după uciderea lui Tudor sînt transcrise în cronică cu aceeași inedită expresivitate. În cele două zile „cît a ținut uciderea oamenilor lui bimbașa Sava — vaiu ajungea la cer. Părea că pîn urechile omului să învîrtea mori. De la o vreme pierise și frica”, ceea ce pentru acest om neliniștit și fricos e tot ce se putea imagina ca limită a tensiunii psihice. Alungarea lui Ipsilanti a pricinuit atîtea morți, „de s-au împutit și munții” ; știrea intrării rușilor în București e vestită cu bătăi de clopot „cît îți lua auzul” etc. Ioan Dobrescu nu iartă, apoi, „muierile cu capetele goale și tunse, dezgolite pînă la brîu”, cu „felurimi de podoabe drăcești”. Condamnă pe cei ce-au adoptat „portu strein”, „curvia de față”, „mîncătoriile” celor mari, pe care „foarte cu rîvnă și cu cutremur

am scris". Dar sensibilitatea lui nu-i mai puțin acută când e vorba de cutremure, de stele cu cozi, de nori negri ce taie „cerul în două, drept ca sfoara”, de incendiile ce ardeau „tîrgul mai de tot”, pe care le notează uneori telegrafic, iar altele cu detalii, precizări și nuanțe de un neașteptat rafinament de tip popular. De notat că autorul era și un bun desenator și că și-a împodobit manuscrisul cu chenare, miniaturi, portrete (ale lui Grigore Ghica, Dionisie Lupu) și chiar cu două auto-portrete și câteva peisaje bucureștene.

BIBLIOGRAFIE

Această carte ce să numește Floare ..., B. A. R., ms. nr. 3404.

Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, în *Studii și articole de istorie*, vol. VIII, București, 1966, cu un studiu introductiv, note și glosar de același ; Gr. Ștefănescu, *Cutremurele de pământ în România în timp de 1391 de ani de la anul 445 pînă la 1874 (1846)*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secției șt., seria a II-a, t. XXIV, 1901—1902.

CĂRTURARI ȘI SCRITORI LUMINIȘTI ÎN PRINCIPATE

Atmosfera luministă s-a întins la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și peste Principate, cu consecințe în diferite domenii și manifestări: mod de a înțelege cultura și literatura, lărgirea orizontului geografiei culturale a Europei, cultivarea unor noi genuri literare, abordarea problemelor de filozofie, dezvoltarea sistemului de învățământ public etc.

Călătoriile devin un mijloc de instruire. Se ia cunoștință pe scară mai largă de civilizația Europei, de modul de viață și de moravuri. În epoca feudală călătoriile aveau un țel aproape în exclusivitate politic sau diplomatic și urmau mai ales două direcții: Constantinopolul și Polonia. Dacă un Nicolae Milescu merge spre răsărit și ajunge pînă în China, un Petru Cercel, cu veleități literare, rătăcește prin orașele Italiei, iar stolnicul Constantin Cantacuzino notează impresiile călătoriei la Padova, unde avea să facă studii strălucite, astfel de întreprinderi sînt simple accidente. Accidente sînt și însemnările unui Mihai Popovici în călătoria de la Muntele Athos în 1766 sau în Rusia (1770—1771), ale lui Vartolomei Măzăreanu din 1770 în Rusia și ale altora. Gustul călătoriei de plăcere și instruire, vizînd în special apusul Europei, se naște și se dezvoltă în epoca luminilor. Călătorii luminați au fost tentați să-și scrie impresiile și să relateze fapte sau realități care ar putca fi luate în considerație și aplicate în patria lor. În acest sens sînt concepute și se desfășoară călătoriile lui Dinicu Golescu în anii 1824, 1825 și 1826, prezentate în cartea *Însemnare a călătoriei mele*, apărută la Buda în 1826:

„...Așa și noi adunînd binele, care din citiri de cărți bune și folositoare, care din călătorii, care din întîlniri și adunări de oameni de neamuri luminate, să-l împărțim compatrioților noștri și să-l sădim în pămîntul nostru, spre rodire înmulțită...”. Călătoriile lui Dinicu Golescu însumează un lung circuit în Europa, trecînd prin diferite centre de cultură din Transilvania, Austria, Italia, Germania, Elveția, Ungaria. Lucru important, el nu descrie numai ceea ce vede, ci completează relatările de *vsu* cu știri scoase din diferite cărți și cu informații date de diferite persoane și personalități. Plasează localitățile și informațiile cu harta geografică în față. Dinicu Golescu este impresionat de ce vede, dar nu apare ca un barbar în fața străinilor, ci bravează cu ținuta omului cult, ascunzînd în sufletul său durerea că multe din cele văzute lipsesc în țara sa. Discută și se interesează deci cu superioritatea omului luminat. Știe grecește, latinește, franțuzește, italienește și nu îi este străină germana. Vizitează celebra Bibliotecă de stat din München și în fața cărților nu rămîne mut.

Le cercetează și admiră numărul mare de tomuri (400 000), precum și 12 000 de manuscrise vechi, scrise înainte de invenția tiparului, între care 6 000 de texte grecești (1 061 aparținând lui Aristotel), restul manuscriselor fiind „în limba latinească, cea veche nemțească, ovreiască, turcească, arăpească, persienească și eghiptienească”. Sînt notări făcute ca de un adevărat savant, Nu trece cu vederea o ediție a „*Iliadei* lui Omir, toată tipărită cu slove mari”, după „originalul cel mai vechi” ce se află la Milano (păcat că autorul nu indică exact ediția), notează manuscrisul-traducere din Teocrit, efectuat în anul 1395 sub titlul *Idilien*, precum și un vechi „*Lexicon* latinesc, manuscript pre memvrană [pe pergament] de la anul 1158”. Vorbește de vechi hărți „gheograficești” găsite în bibliotecă, Vizitează Muzeul de științe naturale din München, pe care îl compară cu cel de la Viena, și muzeul de artă plastică, notînd o serie de tablouri celebre. Ca și la Viena, la München Goleșcu notează toate instituțiile de învățămînt, la una dintre ele înscriind pe doi dintre fiii săi. În general, totul este înregistrat cu spiritul omului nou, doritor de cultură enciclopedică, În scrierea sa își manifestă mereu sentimentele de democrat, dorind sincer să vadă masele populare ridicate la o nouă viață și cultură. În Elveția autorul este surprins că pînă și țăraniii citesc gazete, fapt care nu este fără de legătură cu străduința lui Goleșcu în 1829 de a obține aprobarea ca Heliade Rădulescu să scoată la București „*Curierul românesc*”. Așadar, *Însemnare a călătoriei mele* nu este o simplă carte de impresii, ci un manifest de cultură nouă, întocmit literar de un boier care înțelege progresul economic și cultural, importanța comerțului și a drumurilor pe apă, în 1828 ajutînd chiar la scoaterea unei gazete comerciale, „*Fama Lipschi*”. De altfel, în 1826 Goleșcu a organizat la Golești o școală publică, în care, pe lîngă limba română, se învățau latina, greaca, italiana și germana, școala fiind pusă sub conducerea profesorului ardelean Florian Aaron, dascăl avînd aci și pe Ion Heliade Rădulescu.

Dinicu Goleșcu combate placid nedreptatea socială, dar în epoca luminilor genul în care se face critica în Europa, o critică violentă, este pamfletul, Expresia dură a pamfletului pătrunde și la noi în diferite opere, în unele cronici versificate, în scrieri cu intenții poetice, ca în creația lui Vasile Pogor etc. De spirit pamfletar este pătrunsă opera lui lordache Goleșcu și o piesă precum este *Comedia ce să numește Barbul Văcărescul, vînzătorul țării* (1828) vorbește limpede prin titlu. Pamfletar prin excelență, cu vederi democratice, este însă Ionică Tăutu, scriitor cu preocupări luminate, a cărui operă, mai cu seamă *Strigarea norodului Moldaviei*, fără să folosească violențe de limbaj, acuză vehement clasa stăpînitoare pentru împilările nenumărate față de popor. El se exprimă într-o limbă nesilnică, stilul său fiind de construcție literară modernă.

Limba română se îmbogățește lexical și pătrunde în școală pentru predare a științelor. Multă vreme fusese considerată inaptă pentru așa ceva, domina în școli greaca, un dascăl ilustru, de exemplu, ca Nicolae Chiriac Cercel, profesor de matematici și director al Academiei Grecești din Iași (1760—1773), traducînd și prelu-crînd din opera lui Newton și din matematica lui Chr. Wolff manuale de școală în limba greacă, folosite pînă la începutul secolului al XIX-lea. Spiritul luminit înșă punea limbile naționale pe primul plan. Este meritul lui Gh. Asachi și al lui Gheorghe Lazăr că au introdus limba română în învățămîntul superior organizat de ei. Gheorghe Lazăr spunea convins, convingînd și pe alții :

„Au nu putem avea și noi filozofi ca să ne învețe filozofia în limba română? Toate putem a le dobîndi, că și noi sîntem născuți ca și alte neamuri... Cine poate

zice că fiii românilor nu vor putea învăța toate învățăturile în limba patriei? Eu văd acum ce putere și vrere fiii românilor au la învățătură".

Verbul lui Lazăr este vibrant și cald. El a creat o școală nouă, cu forțe proaspete românești, cu Ion Heliade Rădulescu, Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, care se vor angaja la învățătură și la predare, colaborând și ducându-i mai departe munca. Eufrosin Poteca predă la început geografia, apoi, după studii în străinătate la Pisa (1820—1823) și Paris (1823—1825), va predă la Sf. Sava filozofia, scriind și opere de însemnătate filozofică sau general culturală.

Spiritul luminist se manifestă, așadar, pînă la treptele filozofării.

DINICU GOLESCU

Pînă către cincizeci de ani Dinicu Golescu arată a fi fost un boier ca toți boierii, smerit în fața mărimilor, stînd în slujbe și luînd bani de la cei nevoiași, precum mărturiseste, trăind o viață trîndavă care pînă la sfîrșit îl face căutător de tihne și vătoreț la oboseli. „Pe asemenea drumuri călătorind omul — zice el despre pusta ungară — și pe mare, curînd trebuie să îmbătrînească". În corabie spre Triest numai a vărsat și a plîns „ca un copil mic". Ceea ce va admira el în Occident va fi „obșteasca viețuire veselă și fericită". Mai fusese în Ardeal (la Avrig cu douăzeci și patru ani înainte) și în plina de biserică Rosie.

Cînd din 1824 începe să treacă granița spre a-și așeza copiii la școli străine, Golescu, mai cu judecată acum și într-o vreme de rezezi prefaceri, rămîne zguduit. Cu receptivitatea întîrziată, el trece din emoții în emoții, de la uimire la rușine, din apatie la o aprigă voință de bine și progres. Schimbarea la față a acestui boier simbolizează întreaga noastră renaștere. Văzînd pe toți călătorii „însemnînd", ia și el condeiul și tot drumul scrie, pentru ca „publicarisînd" cele văzute să „comunescă" și compatrioților minunile lumii. Astfel a ieșit *Însemnarea călătoriei* (scrisă la început în grecește din lipsă de termeni și apoi tălmăcită), care este întîiul jurnal de călătorie românesc legat de o călătorie de studii. Că scopul său a fost de a observa mai cu seamă fenomenele de civilizație, administrația și economia țărilor văzute (Austria, Italia imperială, Bavaria, Elveția) se vede din titlu, unde arată că a însemnat „deosebirea neamurilor și a semănăturilor, cum și apele, și poștele, și orice obicei și faptă bună am văzut". Băgarea de seamă a Golescului merge către lanuri și gospodărie satească, spre instituțiile publice, spre școli, spitale, aziluri, muzee, teatre, edilitate și numai întîmplător către caracterul estetic al priveliștilor. El e înfipt ca un japonez modern, vrea să vadă tot și intră pretutindeni, în ciuda îmbrăcăminții orientale ce atrage atenția asupra-i și, probabil, amuză. În „Ailvagen" se așază lîngă conducător ca să vadă mai bine pe unde trece, în vapor dă tîrcoale în jurul motorului ca să-i prindă „meșteșugul", „mehanica" și, în sfîrșit, cu toată interzicerea, se încredințează că „este un coptor zidit în cămara corăbiei, care are un coș de fier drept în sus, prin care iese fumul; la spatele cuptorului înapotriva gurii, un alt coș de fier, care este scos din cuptor înspre mehanica ce au, prin care ese căldură cu abureală, întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care la fund îi arde focul și capacul strînge lacrimă de abureală. Așa acel abur al coșului mișcă cea dintîi

roată, unde sînt poate întreprinse decît la un ceasornic, și cea din urmă roată, prin dinții ei și prin dinții ce sînt pe osia de fier, sucește osia dimpreună cu roatele". La Viena Goleșcu a vrut să intre și în spitalul nebunilor, dar „doctorul” i-a dat a înțelege cuviincios că la vederea hainelor sale turcești nebunii „toți se vor turbura atît, încît spitalul se va amesteca”. Într-un sat din Bavaria el se suie într-o casă ce i se pare mai arătoasă, ține să intre în toate odăile, întrebă de rostul locatarilor, de starea materială.

Goleșcu are o minte dreaptă, biruitoare asupra prejudecăților. Trufia de clasă amuțește în el și cu dispreț observă că atîtea mărimi nu știu carte românească „numai căci sîntem fii din noblețe”. Un boier înrudit sufletește cu el i-a spus că mai mulțumit ar fi să fie grădinar la Schönbrunn decît ban în ticăloasa Țară Românească. O căință înduioșătoare cuprinde pe Goleșcul cel iubitor de progres și, văzînd cum vienezii salută pe împărat fără umilință, cu rușine se gîndește la temenelele în pulbere ale semenilor săi și la scortșoenia domnilor care privesc numai cu coada ochiului, „căci trupurile nu le mișcă, parcă sînt de ceară, și le tem să nu se frîngă”.

Ce-a văzut boierul în Occident? Că pe lîngă Brașov „este” semănături bune, că pe la Avrig sînt mulți pomi roditori. La Graz neamul e muncitor, dichisit și lucrătorii cîmpului „era așa de frumos îmbrăcați, încît putea zice cinevaș că sînt gata de bal, iar nu de muncă: căci toți aveau în cap pălării mari legate cu o panglică lată și cu conțurile atîrnate, îmbrăcați cu șpențuri de postav roșu, cu pantaloni negri, numai pînă în genunchi, din îngenunchi pînă jos, ciorapi de bumbac și cizme scurte puțin mai sus de glezne, legate ca cele soldățești”. În Bavaria „vitele sînt mari și de o grăsimă necrezută”, pe lîngă Padua tot omul își udă semănăturile cu ajutorul irigațiilor, peste tot și oamenii cei mici de jos sînt „politepsiți” și dezghețați, adică cu „firească slobozenie, nu sastișiți și crunți la uitătură ca acei din Valahia”, în Șvițera țărani citesc „gazeturi” și știu să deosebească Kronstadtul rusesc de cel transilvan. Acolo sînt școli bune pentru toți, unde se învață pînă și elinica, necum muzica. Copila de zece ani a unui birtăș i-a cîntat Goleșcului din gură și la clavier, ceea ce l-a „odihnit”, amărîndu-l însă asupra condițiilor patriei. Dar hanurile cu paturi curate, dar poșta! În Elveția „nobil și prost nu este, ci toți sînt frați compatrioți”. Pretutindeni pe unde a fost locuitorii „se onteresarînesc” de patrie, ce este „o maică care își iubește pre toți fii”. La Vicenza a băgat de seamă că, „într-aceste locuri, socotesc teatrele de folositoare, fiind că ne arată pildele acelor vrednici de pomenire”. În Austria dregătoriile se dau după știința fiecăruia, spre folosul trebilor obștești, nu ca la noi, unde boierii se mîndresc cu „pielea samurului și a rîsului, pentru care și

DINICU GOLEȘCU

А ОБЩЕСТВ
АНТЪТОРИН МЪЛЪ
КОНСТАНДИН РАДОВИЧИ
Д Н Н Г О А В Ш И

ФЪКЕТЪ

А ДИЗЪ 1824. 1825. 1826.

Weise Beschreibung von Konf. Buda

А Д Б В Д И

Ирландка Типографіе А Оуниверситетски Оуниверс.

D. 500/1826. 1826.

DINICU GOLESCU,

în mare a ca artoriei mele, Buda,
1 26 (foa e de tit u)

teală că ocolişul tot va fi fost de 800 de stînjeni, acolo casele erau lucrate „tot cu arhitectura”, dar mai ales dădeau „venit” mare. Dintre toate curiozitățile din cutare muzeu vienez i-a plăcut ce-a fost mai cu iscusință, adică pajura austriacă făcută din s bii și cuțite. Cine n-ar fi văzut această minune viind la Viena ar fi fost „vrednic de pedeapsă”. Mormîntul arhiducesei Cristina făcut de „scobitorul de piatră” Canova îi place, însă îl descrie în amănunțimi, de unde se vede că prețuiește, ca un adorator de icoane, simbolul, nu forma. La fel cu „cadrele”. La Belvedere a văzut o icoană lungă de cinci stînjeni, în mozaic, ceea ce i-a dat o înaltă idee despre valoarea ei. Tablourile sînt descrise cu mare uimire pentru „asemănarea” lor, cu alte cuvinte pentru iluzia de adevăr. Îl oprește, bunăoară, „o fereastră zugrăvită cu fofezele deschise”, cu un cap de om scos pe fereastră. Golescu are nu numai spiritul de panoramă, dar și sentimentalitatea ușoară a celor de jos. El crede că privitorii unui tablou care arata plecarea unui bărbat la război sînt obligați să se întristeze și, dimpotrivă, cei cari văd scena întoarcerii să se veselească și, cum tablourile sînt la rînd, privitorii si ai unuia și ai altuia să treacă pe rînd prin cele două stări.

de rîs au rămas”. A văzut la Viena o sumedenie de „întocmiri, ce caută spre bună pază, podoabă, odihnă obștii, și în scurt spre toate fericirile”. Prin împrejurimi erau grădini minunate. La Klasi (Glacis) ciubucele erau slobode, la Folx-Garten ciubucele „nu sînt slobode”, la Paradais-Garten „ciubucul iar este slobod”. La Pesta a făcut baie (se scăldase și în mare la Triest) la cabine, care „sînt împodobite întocmai ca casele celor mai mari și bogați domni, cu canapele și scaune îmbrăcate cu stofă, oglinzi mari din tavan pînă în pardoseală, și așternute cu covoare de cele scumpe, și hainele de îmbrăcat foarte bune și curate”. „O prea puternice Părinte al tuturor no-roadelor! — strigă Golescu —. Niciodată nu o să se ridice deasupra neamului românesc acest nor întunecos, plin de răutăți și de chinuri?” Și se gîndea la „frații noștri” țărani, spînzurați cu capul în jos și afumați în coșare ca să plătească dările.

Ca privitor de lucruri de artă și de frumuseți, Golescu este însă nici vorbă un primitiv, cu cît inferior rafinatului Cantemir! El are înțelegerea țaranului care merge la bîlci, sperietura de tot ce e mare și „cu meșteșug”. Măsura lui estetică este „stînjenul”. La Pesta a măsurat cu pasul o lature a unei piețe și și-a făcut soco-

„Și fiindcă sînt puse amîndouă într-o odaie, și intrînd se vede întîi cea tristă, cu adevăr toți cîți o văd se întristează foarte, încît cei mai slabi și lăcrămeaza. Apoi, întorcîndu-se către cea veselă cadră, negreșit trebuie să se bucure, căci atîta sînt de mult semuite cu patima întristării și a bucuriei omenești”.

La Luxemburg e un turn cu 170 de trepte, iar în firida lui (articol de iarmaroc) un ticălos legat cu lanțuri de mîini și de picioare. „Ticălosul” e o jucărie de lemn, totuși Golescu ne încredințează că „privitorul îndestul să cutremură”. Criteriul stînjenuului și lăcramării îl duce călătorul în toate artele. În Triest a fost la teatru și „înfașșarea”, adică piesa, a fost atît de „simțitoare”, încît multă vreme se vedea ștergîndu-și lacrimile, ceea ce nu ne vine să credem. La Veneția ochiul îi e atras tot de o mașinarie, de cei doi „draci” de aramă (vrea să zică „mauri”) care bat orele în turnul ceasornicului. După o măsurătoare cu stînjenu a celor văzute ajunge la încheierea că „au fost săvîrșite cu mari cheltuieli”. Încolo, orașul i se părea (grozăvie a naivității) fără aspect arhitectonicesc :

„Casele pe afară nu sînt frumos împodobite după obiceiul arhitectonicesc de acum, ci în felurimi de făpturi din vechime, care frumusețea ș-au pierdut-o ; dar urmele se cunosc. Se cunoaște că au fost acest oraș un ce deosebit, se cunoaște că au lăcuit într-însul oameni mari și că odată a dat pravilă în toată Evropa. Aci vede cinevaș feliurimea de izvoade de zidiri, vede mulțime statuie, încît poate zice omul că fieștecare casă este o bucată de antică, pentru care aleargă oamenii prin țări spre a le găsi și a le vedea, în odăi, dar toate acestea au plecat spre o așă dărăpînare, încît poate sâmui acest oraș ca un om trecut de 100 de ani, pe carele după ce l-au lăsat toate puterile, și se află întru așa proastă stare, stă lîngă el și un tînăr voinic și frumos carele privește cum din zi în zi să dea bătrînuului brînci în rîpă”.

În zidirea unde locuia „cel mai mare Doju”, vede cadre, vede statui, pe care le prețuiește iarăși cu stînjenu („cadre mari de 3 și 4 stînjeni”), după scumpete sau, în fine, după mulțimea figuranților din ele. Orașele italiene le-a văzut foarte superficial. La Milano, unde n-a putut vizita într-o zi și jumătate măcar castelul sforzesc, rămîne uimit de Dom, însă fiindcă e lucrat cu mult meșteșug și e mare („240 de stînjeni”).

Prin buna ei credință, prin naivitatea ei (care e a lui Golescu și nu neapărat și a epocii lui), această carte e o lectură plină de delicii, fără a fi lipsită pe alocuri de f orul poeziei. Căci tocmai din pricina simplității Golescu e în stare de simțiri mai proaspete în fața priveliștii lumii occidentale. Cu incapacitatea lui de a se analiza, de a-și da seama de valorile țării lui, el cade în extaze profunde la cele mai neînsemnate lucruri, așa cum boierii, tovarășii lui de clasă socială, se năruiau turcește la un cîntec de lăutar. Sunetul, nu mai puțin complicat, al unor clopote se propagă în sufletul lui cu mari dureri lirice.

„Au noao clopote — zice el de catedrala din Berna — pe care trăgîndu-le cu meșteșug nu fac numai sunete de clopote mari sau mici, ci fac o armonie foarte plăcută urechilor dimpreună jalnică și grozavnică”.

Descrierea Schönbrunn-ului dă o pagină rară de poezie orientală, cu evlavii și uimiri, cu tulburări exprimate naiv, de un sălbatec, rudimentar verlainianism:

„A aceștii grădini frumusețea peste puțință este de a putea cinevaș să-i facă descriere făr'de greșeală. Atît numai pociu zice că un om care întîiași dată va intra, după puterea sau mulțimea simțirii sufletului, negreșit una din trei trebuie să i se întîmplă, adică : sau întristat fiind și intrînd într-însa poate să se bucure ; sau vesel fiind, cînd au intrat să se întristeze sau, deși nu va fi fost stăpînit nici de întristare,

nici de bucurie, una dintru amîndouă trebuie să-l coprinză ; scăpare de a avea este peste putință....

Acum este un mare lăcaș împărătesc, și cu mulțime odăi împrejurul zidului curții, unde zic că încap 10 000 oaste, cu toate ale lor trebuincioase.

Pe supt acest lăcaș împărătesc trece norodul slobod întru această grădină, unde vede un ochi de grădină limpede, făr'de copaci, numai cu loze cu flori, lungul peste 20 stînjeni și latul pe jumătate. La isprăvitul acestor două sute de stînjeni, unde să începe cam deal, un havuz împrejurat cu zid de piatră, mare ca de 50 stînjeni lungul, și 30 latul, plin de feliurimi de pește, din care cel mai mult ca fața argintului, și roșii ca para focului. Din sus la marginea acestui havuz o zidire de piatră, asupra căria doi cai de mare, a căroră mărime este îndoită decît cel firesc cal de pe uscat ; asupra acestora, călări două nireide și aceasta de două ori mai mari decît trupul unei muieri, și prin prejurul lor multe alte dobitoace, și toate acestea de piatră. Dintru această zidire drept înainte, încet, încet să face deal destul de nalt, și tot limpede făr'de copaci, asupra căruia este un foișor mare, și tot de piatră, și deasupra învălit drept cu lespezi, și cu stîlpi mulți frumoși și toți de piatră, și cu scări de două părți; la ale căror începere sînt 4 mari postamenturi care au asupră-le 4 statuie ; trupurile lor de două ori mai nalte decît un nalt om, îmbrăcați cu toate acele vechi haine ostășești din vremea romanilor și împresurați de multe dobitoace sălbatice, cum și leul tocmai în mărimea lui. Și toate acestea tot piatră. Într-acest foișor și un pat cu meșteșug, pe care șăzînd omul cu răpeziciune îl suie deasupra învelișului unde are o vedere minunată ; văzînd toată grădina aceasta limpede ce am zis, și împotriva lăcașul împărătesc, și celelalte grădini ; pentru care mai nainte voi vorbi, și toată Viena cu mărimea cîmpiilor.

La dreapta și la stînga acestui limpede ochi de grădină, sînt multe postamenturi cu statuie, tot ce deosebiți oameni din vremea romanilor.

La spatele acestor statuie, copaci foarte nalți, deși și tunși. Acest ochiu de grădină curat cu aceste statuie la două părți și la spatele lor, aceste două înălțate zidiri de copaci la un cap ; palatul împărătesc, prin care intră lumea, la celălalt cap, pe munte pridvorul, la mijloc havuzul cu celelalte feliurimi de loze pricinuiesc privitorului o mare mirare, dar veselă, bucuroasă și de desfătare (căci am zis că sînt locuri care pricinuiesc și întristare). La dreapta a toatii aceștii lungimi de grădină, alt feliu de grădină, cu mai multă mărime, dar tot de copaci, cu feliurimi de alee, unele iar de copaci mari tunși ca zidul ; altele boltite, de tot întunecoase, și altele cu copaci mari rari ; și de la un feliu de alee, pînă la alta, feliurimi de grădini în multe chipuri făcute și cu mare socoteală. Căci la o parte uitîndu-se cinevaș, vede întru aceea cuprinde copaci, o bucată de grădină mare, limpede și slobodă la vedere, în feliurimi înfrumusețări de loze, cari pricinuiesc veselie ; și întorcîndu-se la ceialaltă parte, întristarea și posomorîrea trebuie să-l coprinză, căci se află întru o întunecoasă pădure întocmai ca noaptea, cu feliurimi de figuri și șăderi ascunse, și alte lucruri, care toate aduc întristăciuni și gînduri amestecate".

Nu mai puțin solemnă și noroasă de nedeslușite emoții desfășurate într-o bună gradație este descrierea căderii Rinului :

„Cale de un ceas departe începe a să auzi un zgomot cu o oareșicare duduială, ce se pricinuiăște din răpedea aruncătură a Rinului ; dar aceasta este nimic, pe lîngă mirarea și sfiala cu plăcere ce cuprinde pe om, cînd vine lîngă aruncătură-i și împotriva-i și vede că dintr-o nălțime de 10 st. și lățime 35 să aruncă apa jos, fiind strîm-torată din partea dreaptă de un munte de piatră asupra căruia este zidită o cetățuie,

și în veci toată zidirea să cutremură, și din stînga de alt munte mare... Printr-acești 2 munți curgînd gîrla Rinului în lățimea ce am zis și avînd tocmai la muchea măr-ginii, unde cade apa, alte 2 colțuri de piatră ce ies din lumina apii ca de 3 st., să desparte curgerea în trei limbi, tocmai în locul repeziciunii și căderii, unde strîmtorîndu-se curgerea apii, ia o iuțeală grozavnică și necrezută la cel ce nu au văzut-o ; acii să pricinuieste acel înfricoșat zgomot, și jos în căderea apii, nemaivăzîndu-se curgere de gîrlă, ci în toată lețimea o albă spumă ca zăpada umflată și prin repeziciune aruncată foarte departe. Și de jos, iară din pricina loviturii în apă cu așa iuțeală, să ridică un nor întrupat de acele mărunte stropituri peste toată acea lățime, stînd în veci acel nor în văzduh, predidînd totdeauna alte stropituri pe cele ce cad. Și această priveală iarăș îș are vremea, căci este de 10 ori mai presus de a o vedea cinevaș spre sară, cînd lovesc razele soarelui în tot cataractul ; din care pricină și să cunoaște cît de mare și nalt este acel nor pricinuit de stropituri, și aceea spumă ce este pe la locuri groasă și pe la alte suptire, petrecîndu-o iarăș razele soarelui face o vedere pe care eu n-am putere de a o descrie”.

Dinicu (Constantin) Golescu sau Radovici Constantin din Golești s-a născut la 7 februarie 1777, ca fiu al banului Radu Golescu și al Zoiei Florescu, clucereasa. l-a fost dascăl de limbă grecească, pe care o știa bine, Kirie Ștefan Comita. A îndeplinit felurite slujbe, ajungînd la aceea de mare logofăt. Era tatăl celor patru frați Golești (făcuți cu Zoe Farfara), actori de seamă în mișcarea de la 1848, iar o fată i se mărită cu Alexandru Racoviță. La Brașov, băjenindu-se în 1821 din pricina Zave-rei (după ce la Cîmpina arnăuții, unindu-se cu neferii lui, îi luară tot „și arme, și haine, și bani”, cum povestește frate-său lordache în numele său, în *Preascurta însemnare* dialogată a acestor întîmplări), întemeiase cu cîțiva boieri o societate secretă ce nu dănuie, dar din ideea căreia ieși în 1827 „Soțietatea literală românească”, începută în casele sale, și din care făcu parte și I. Heliade Rădulescu. Amestecau vederi culturale înaintate cu uzuri boierești vechi, pentru că găsim printre hîrțile Goleștilor liste de țigani lăsați ca moștenire. În satul Golești din județul Muscelului avea o școală unde se predau limbile română, nemțescă, grecească, latinească și italienească, cu două cursuri, unul „ghimnasticesc” și altul „filosoficesc”. Copiii trebuiau să aibă numai mijloace de hrană și n-aveau a se îngriji „pentru lăcaș și învățatură”. Învățătorul „limbii latinești”, precum arată un prospect din 1826, era Florian Aaron. Școala ar fi fost fondată de tatăl Golescului. În 30 martie 1830, precum scria cineva din Pitești „Bibliotecii” lui Carcalechi, se dădea examen de „catichism”, gramatică, retorică, geografie, istorie, istorie naturală și mitologie. Profesor ar fi fost „D. Aron”, singur. După examen copiii jucară tragedia *Regul*, „rola Marței” fiind ținută de o fetiță de 8 ani a lui Grigorie Leurdeanu. Dinicu, pe de altă parte, începu să facă unele traduceri ce i se părură trebuitoare ; *Elementuri de filosofie morală* după Neofit Vamva (București, 1827) ; *Adunare de pilde bisericesti și filosofiești* (Buda, 1826) ; *Adunare de tractaturi ce s-au urmat între prea puternica împărăție a Rusiei și înalta Poartă* (Buda, 1826) și se zice și *Starea Valachiei și a Moldaviei* după T. Thornton (Buda, 1826), deși cartea e tradusă direct din franțuzește, în vreme ce Golescu nu pare a cunoaște această limbă, căci *Adunarea de pilde* e un amestec din *Pildele filosofiești* (tipărite întîia oară la Rîmnic, 1783) retraduse din grecește, cu părți din cartea francezului „M. H. Lemeru”, pe care o numește „luminoasă pildă sau noao adunare de fapte istoricești și anecdote”. Pe acestea le tălmăcește după o versiune grecească făcută de ginerele său. În august 1829 semna printre membrii Obșteștii adunări. Muri în octombrie 1830 și în testamentul lăsat orîndui ca

fiii săi să învețe, după ce vor trece toți cursul științelor. „unul dohtoria. altul matematica. și doi pravilele și orînduiala ostășească”, acești doi din urma fiind îndatorați cînd va fi oștire regulată „să slujească patriii, și chiar cu sîngele lor...”.

BIBLIOGRAFIE

Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești, Buda, 1826 ; *Însemnare a călătoriei mele*, ediție de Nerva Hodoș, București, 1910 ; ediția P. V. Haneș, București, 1915 ; ediția D. Panaitescu-Perpessicius, București, 1952 ; editia Gheorghe Popp, București, 1964 : *Adunare de pilde bisericesti și filosoficești*, Buda, 1826 ; *Adunare de tractaturi ce s-au urmat...*, Buda, 1826 ; *Starea de acum a Principatelor Valahii și Moldavii*, de Thomas Thornton, traducere de Dinicu Golescu, Buda, 1826 ; Neof t Vamva. *Elementuri de filosofie morală*, traducere de Dinicu Golescu, București, 1827.

C. Sărcăleanu (C. Stere), „Europa” pentru un călător român în 1825. în „Viața românească”, V. 1910. nr. 1 (reproducere în C. Stere, *În literatură*. Iași, 1921) ; P. V. Haneș, *Un călător englez despre Principatele Române*, tradusă în românește de Constantin Golescu, București, 1920 ; Perpessicius, *La centenarul călătoriei lui Dinicu Golescu*, în *Mențiuni critice*, vol. I, București, 1928 ; idem, *Arlvagen și vapor la Dinicu Golescu*, în *Mențiuni critice*, vol. III, București, 1936 ; idem, *Însemnarea călătoriei mele — proiect de prefață*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957 ; A. Nicolescu, *Observații asupra neologismelor din „Însemnarea călătoriei mele” a lui Dinicu Golescu*, în *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1958 ; W. Draeger, *Bemerkungen zu den Landernamen in den Schriften Constantin (Dinicu) Golescu*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958.

IORDACHE GOLESCU

Fratele mai mare al lui Dinicu Golescu, marele vornic Iordache (Gheorghȳ Golescu (c. 1768—1848). efor al școalelor, membru și el al Obșteții adunări. e cunoscut de asemeni ca om de cultură, dedicat cu precădere propășirii școlai. Prin vora lui Caragea va fi din 1814 unul din eforii școalelor, luînd parte în 1817 la întocmirea regulamentului acestora și fiind printre factorii deschiderii, în 1818, a cursurilor de la Sf. Sava. Mereu în slujbă, devine sub Alexandru Vodă Șuțu vel vornic al obștirilor. Însărcinat să descotorosească ulițele de tarabe, iar sub Grigore Dim trie Ghica îngrijește de caldarîmul „politiei” București. Arătînd zel față de guvernămîntul lui Kiseleff, intră în 1829 în „Divanul săvîrșitor”, la 1831 în „Obșteasca extraordinară adurare” pentru revizuirea Regulamentului organic, numindu-se după aceea mare logofăt al dreptații în 1831—1832. prezident al Sfatului consultativ, un soi de curte superioară de justiție (în 1838), membru din 1844 la secția a doua a Înaltului divan, de unde în 1845 G. Bibescu îl dă afară cu toată secția pentru o talmăcire „silită” a Pravilei, în fine membru la Înalta curte din 1847. Murea la Orșova. În drum spre Mehadia ; octogenar sau aproape. în toiul revoluției pașoptiste. în care se agitase nepoții săi de frate, dar pe care el nu se știe de va fi gustat-o, avînd în vedere că în 1821 îl huiduise țărani („uideo, ciocoioile”) și-l despuiase „craii” lui

Tudor pînă la cămașă de parale, șaluri, ceasornic, scule de diamant, ba chiar și de niște sfinte moaște pe care le purta asupra-și dumneai „Marghiorîța” Bălăceanu, soția sa, care îi dăduse 23 de copii (întîia nevastă, Eufrosina Manu, îi fugise curînd după nuntă spre a se remărita cu logofătul Răducanu Rosetti). Cînd în 1860, dată la care țara făcuse pași uriași în sensul occidentalizării, se exhumară oasele fostului mare vornic, noaptea, la lumina torțelor, fură aflate în sicriu resturile unui boier cu totul anacronic, cu mare barbă albă încă desfoiată printre bucăți de ștofe și blănuri, iar în cap cu ișlic, aproape intact, de zibelină.

În 1828, Iordache Golescu, om cu știință de carte grecească, latinească, italiană și franceză, avea în pregătire o gramatică (în ms. *Băgări de seamă grămătițești*) și un *Dicșioner românesc*. Gramatica apărură în 1840. Lexiconul, numit de el *Condica limbii românești*, cuprins în șapte volume, a rămas în manuscris, ca toate celelalte opere de altfel, împreună cu un dicșionar elino-român, în alte două volume, un dicșionar româno-grecesc și un tablou: *Icoană pre scurt arătătoare de pronumele ce priimesc la înduplecări atît graiurile pătimitoare, cît și celelalte*.

Marele vornic începuse a interpreta în limba română, greoi, cîntul I al *Iliadei*:

Spune-a mea iubită Doamnă, spune tu, stăpîna mea,
Ce nu poate alta spune, fără numai Doamna mea[...]

și *Engolpion de aur (Icoana lui Chevit)*. De preferință traduce în grecește, și anume, nici mai mult nici mai puțin, *Le temple de Gnide, Céphise et l'Amour, Arsache et Isménie* și *Lettres persanes* de Montesquieu, precum și *Paul et Virginie*, de Bernardin de St. Pierre.

Folcloriștii fac mare caz de el, pentru că a cules proverbe, *Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești cu trebuincioase lămuriri*:

„Eu botez și miruiesc, el va ști de va trăi. (Se zice pentru cei ce nu le pasă d-ale altora.)

Unde masă și pahare, acolo și Stan călare. (Se zice pentru lingăii ce aleargă după mese d-a gata.)

Păunul să tacă, dacă va să placă. (Adecă cel ce nu știe să grăiască mai bine să tacă, fie și de cel mai mare neam.)

Aș spune un vis, dar nu pot dă rîs (să zice cînd va să spuie oarecine oarece, dar nu știe dă unde să înceapă).

IORDACHE GOLESCU

БЪГЪРИ ДЕ СЕАМЪ

АСУПКА

КАНОАНВОРО ГРАМЪТИЧЕЦИ

D. BORNIKUL IORDACHE GOLESCU

Ф. 100

ГЪЛОМЪСАИ БАНСАИ РАДЪА ГОЛЪОКЪА

În limba Bisericească veche de către DOMNUL ALEXANDRU DIM. ITKA BOEBOD,
mi traducere în vorbă românească a Domnului IORDACHE

БУКУРЕЩИ

În Tipografia lui E. H. 1840.

1840.

IORDACHE GOLESCU,

Bagări de seamă asupra canoanelor gramaticești, București, 1840 (foaie de titlu)

Dumitru și Gheorghe deliberează, așadar, despre conceptul de bine (*Vorbă între doi inși pentru rușine*) și ajung la încheierea că el e relativ, luînd seamă că a umbla gol e rușinos la noi și firesc în alte părți.

„Dumitru : Pentru ce dar acestora li se va părea că urmezi urît, urmînd cele frumoase de la ceilalți, și acelora li se va părea că urmezi frumoase, urmînd cele urîte de la aceștia ?

Gheorghe : Pentru nici o altă pricină, Dumitre, mi se pare că numai pentru că este obișnuit aceasta de el”.

Astfel în chestiunea convențiilor sociale. Cînd însă vine vorba de fapte bune, ori rele în înțelesul strict al cuvîntului, Gheorghe respinge relativismul și proclamă absolutitatea noțiunilor de bine și de rău.

„Gheorghe : Precum bunătatea toți de obște o numesc de bună, și astăzi și mîine și totdeauna, iar nu unii bună și alții rea. Și răutatea asemenea, toți de rea o numesc, iar nu unii de bună și alții de rea.

— Așa se vede, zice Dumitru”.

Iordache Golescu schițează și o politică pe baza eticii (*Către ocîrmuitorii noroadelor*). Întîia orînduire socială a ieșit, crede el, din frica de aproape, care a dus la afirmarea legii „fiecșcare să-și stăpînească al său”. De aici au decurs inegalitatea și războiul, ceea ce a îndemnat pe unii să născopească pentru „norodul cel prost” „nădej-

Unde lipsește păunul, cioara să pare pasărea cea mai frumoasă (adică unde ne lipsesc cei mai de cinste, acolo cei mai proști prind locul cel mai bun și unde ne lipsesc cele frumoase, acolo și cele mucoase ni se pare frumoase).

Cine-și împarte averea, pînă a nu muri, să se gătească mult a suferi, că nimeni dă el va îngriji.

Zis-au unul : «Cutare te ocărăște». Iar acela îi răspunse : «Cînd nu sînt dă față, poate să mă și bată».

Din tată usturoi, din mamă ceapă, m-am născut ardei (cel cumplit)”.

Aici nu e însă numai folclor, ci un început de plăcere paremiologică ca la A. Pann și C. Negruzzi, în care se include satisfacția, de esență clasică, a observației morale. De altminteri, Golescu se ridică pînă la speculația de idei în dialoguri de tip platonician, în care numele convorbitorilor au fost cu tact românizate :

„Dumitru : Oare ce vei zice, Gheorghe, pentru rușine ? Ce este rușinea ?

Gheorghe : Nimic alt socotesc, Dumitre, că va fi, decît o întristare a sufletului, ce simțim cînd ne dojenesc pentru fapte urîte și netrebnice”.

dea" în fericirile de după moarte și ideea de „datorie”. Golescu propune „cugetul”, care nu-i decît conștiința etică rațională, categoric imperativă, desfăcută de orice hedonism transfigurat (frică și nădejde), o manifestare a libertății, ce se poate întări prin educație :

„ — După această dar arătare, zisei, zicînd bun cuget, înțelegem o plecare și o rîvnă, de buna voia noastră, către un bine. Fără nici o îndoială îmi zise, și mai ales cînd nici de vreo frică, nici de vreo nădejde avem acest bun cuget (căci amintirea nu mai este, nici se mai numește Cuget, și chiar acea frică și acea nădejde) și însuși noi, de sine-ne, cunoscînd că binele este bun și răul este rău, ne depărtăm de cel rău și, îmbrățișînd binele, urmăm aceasta, de buna voința noastră”.

Alt moment cu urmările lui :

„Ora : Domn bun, Domn milostiv, Domn cu frica lui Dumnezeu.

Cimpoiașul : Lasă, lasă să vedem.

Ora : Domn ales dintre boieri. Grigore Vodă Ghica.

Măscăriciul (cu oala în mînă) : Vivat ! Vivat !

Cimpoiașul : Lasă, lasă, să vedem”.

Peste puțin, în alte „perdele”, vodă, ajutat de vistierul Barbu Văcărescu și logofătul Belu, face ce-a făcut Caragea : pune dări și agonisește bani, iar cînd vornicul Bălăceanu îi contestă dreptul la un analogon, boierii complici interesați se cănează în diminutive :

„Matacu Racoviță : Auzi minune ! Și tocmai dintr-acești bani zicea Măria-Sa Vodă că o să-m dea și mie o sumă bună ca să-m pui la loc călușei mei, oișoarele mele, iepușoarele mele și celelalte vite ce mi le-au luat păgîinii de turci și hoții de zavergii.

Măscăriciul : Și hăinișoarele mele cele de parangol, c-am rămas cu ... gol”.

Ușurința cu care vornicul tratează ideile într-o limbă pe jumătate bisericască este un fenomen notabil la această epocă. Pe ascuns, moralistul și-a depus onestă fiere împotriva contemporanilor în tablouri dramatice, divizate în „perdele”, prolix și narative, cu expresii proverbiale și pe șleau, la un pas de vulgaritate (*Istoria Țării Românești : Starea Țării Românești pe vremea streinilor și a pămîntenilor*). Cu sarcasmul și spiritul de delațiune propriu cronicarilor munteni, lordache Golescu pamfletarul destăinuie prevaricațiile slujbașilor greci ai lui Caragea și ai lui Grigore Ghica, scandalul cu dările pe trei-patru luni (triminii și tetraminii) pe timp de asidosie (suspendare a impozitelor), zelul bumbașirilor peșingii și zoralii, venalitatea cinurilor, ridiculul binișliilor, pe lîngă care se propune ironic instituirea caftangiilor, ceacsîrliilor și ismengiilor :

„Voicul Zapciul : Bine zice, bădică, că odată auzeam și eu că prea puțini boieri era, iar acum îi vezi ca furnicile pe pod, te împiedici pretutindenea de barbe ; ai putea face sume de caiere din barbele lor”

Doi huzmetari, un vinăricer și un oier, își varsă focul împotriva logofătului Belu, care a smuls bani, furați, de la vinăricer, lăsîndu-l „ipipalac”, și va face așijderi prin amenințarea închisorii și cu oierul :

„...Peste cîtăva vreme, scăpînd de la închisoare, galben, slab, prăpădit ca vai de el, fără sînge în obraz, întocmai ca cînd ai fi văzut moartea scrisă în obrazul lui, și întîlnindu-ne cu toții în Curtea-Veche, unde se strînge toată crăimea Bucureștilor, jurămînt mare îmi făcea că cu totul s-a stins, încît a rămas să ceară milă cu talerul pînă biserici. Aferúm Capooglu, aferúm saca (zisei către ei, cum zic turcii)”.

La venirea lui vodă Ghica, domn pămîntean, tot satul Bezdead se veseleşte, atară de cimpoiaş, care ţine un ison hilar :

„Ora : Săltaţi şi chiuiţi ! Că domn pămîntean ne-a venit.

Măscăric ul : Aolică !

Cimpoiaşul : Lasă, lasă să vedem”.

Din păcate, lordache Goleşcu e numai un diletant care nu ştie să-şi organizeze darurile, să creeze situaţii şi figuri şi să dea materialului, pe care îl vor prelua V. Alecsandri şi N. Filimon, un sens literar superior.

BIBLIOGRAFIE

Bagari de seamă asupra canoanelor gramăţiceşti. Bucureşti, 1840 : *Viaţa şi scrierile marelui vornic I rda he Goleşcu*, publicate de N. Bănescu, Valenii de Munte. 1910; *Preascurtă însemnare de turburarea Ţării Româneşti*, în Emil Vîrtosu. *lordache Goleşcu şi întâmplările anului 1821*. în „Viaţa r mânească”, XXII. 1930. nr. 9—10 ; *Starea Ţării Româneşti*, în Gh. I. Georgescu-Buzău. *Satire şi p mfe te din preajma anului 1848*, Bucureşti. 1950 (B. P. I.) : *Comedia ce să numeşte Barbul Văcărescul*, în Al. Niculescu. *Primii noştri dramaturgi*, cu o introducere de Florin Tornea. Bucureşti, 1956.

Al. Lambrior, *Un manuscript al vornicului lordache Goleşcu. Pilde. pavăţuri i cuvinte adevărate i po eşti*, în „Convorbiri literare”. VIII, 1874, nr. 1 ; Lazăr Şăineanu. *Doi gramatici munteni : Ianachi Vacarescu şi lordache Goleşcu*, în „Revista nouă”. IV, 1891 ; G. T. Kirileanu, *Cuvinte poporane din d cţionarul manuscript al marelui vornic lordache Goleşcu*, în „Şezătoarea”, XVIII, 1922 ; George Bengescu, *Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Goleşcu în cursul sec. al XIX-lea*, Bucureşti, 1923 ; N. Bănescu, *Marele vornic lordache Goleşcu*, Bucureşti, 1935 ; D. Panaitescu-Perpessicius. *lordache Goleşcu, lexicolog, folclorist şi scriitor*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor”, III, 1954. nr. 1 ; idem, *Teatrul lui lordache Goleşcu*, în „Scrisul Bănăţean”. VIII, 1957. nr. 5 (vezi şi *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*. Bucureşti, 1957).

IONICĂ TĂUTU

Comisul Ionică Tăutu a fost un înflăcărat patriot şi un intelectual progresist care a dat lovituri puternice feudalismului din Moldova de pe poziţiile boiernaşilor novatori, a atî cu burghezia în ascensiune. El a contribuit la acţiunea de răspîndire a ideilor noi. opunîndu-se politiciii guvernărilor retrograde. luînd parte la formarea de asociaţii conspirative, organizînd comploturi şi încercînd să pregătească forme de protest colectiv.

Cunoaştem puţine date din viaţa şi activitatea acestui „novator”. S-a născut în una noiembrie a anului 1795, la Botoşani. Deşi se trăgea din vechea familie moldoveana a logofătului Ion Tăutu, secretarul şi sfetnicul lui Ştefan cel Mare. părinţii Ń erau boiernaşi şi au avut de suferit multe neajunsuri materiale şi morale din partea marilor latifundiari ai Moldovei. În această atmosferă de duşmănie faţă de marea bo erime a fost crescut şi educat viitorul comis, învăţînd în familie cu un dascăl democrat, recrutat dintre refugiaţii politici francezi. Şi-a însuşit foarte bine limba

franceză și limba greacă, așa că un important izvor spiritual al formării concepției sale despre lume, viață și societate l-a constituit contactul pe care tânărul elev l-a avut de timpuriu cu ideile revoluției franceze din 1789 și ale unor intelectuali progresiști francezi care exprimau în operele lor ideologia burgheziei din Apusul Europei. Montesquieu, Rousseau, Condillac, Voltaire, Volney ș.a. erau scriitorii lui preferați, familiarizându-l cu ideile politice ale luminismului, precum și cu creația sentimentalismului preromantic. Din Volney a și tradus, se pare, celebra operă a acestuia : *Les ruines. Méditation sur les révolutions des empires...*, care în versiune românească sună : *Sfărîmările. Procetirea asupra revoluțiilor împărățiilor*.

Continuînd preocupările unor membri din familia sa, Ionică Tăutu și-a ales ca profesiune „ingineria hotarnică” și a participat la delimitarea sistematică a unor moșii ale latifundiarilor moldoveni, care acum se interesau mai mult de soarta moșilor lor și de dezvoltarea mai rațională a agriculturii, în scopul sporirii cantității de cereale, marfă pentru export. În goana aceasta de acaparare a cît mai multe terenuri arabile își au punctul de plecare numeroasele neînțelegeri și ura dintre boierii mari și boiernași. Ionică Tăutu, ca reprezentant al micii boierimi, va acumula și transplanta această ură și în domeniul social-politic. Ca inginer hotarnic, el este autorul unei *Hărți a Moldovei*, în două tomuri, și al planurilor de hotărnicie a moșiilor Stroești, Drăgușeni, Broșteni, Săcueni, Scînteești, Giurenești, Corlătești, Onțăști, Costești, Dărăști și Foltești. Cunoscut ca inginer hotarnic încă din anul 1813, poate fi considerat printre primii ingineri hotarnici români, înaintea lui Gheorghe Lazăr, a lui Gheorghe Asachi și a elevilor acestora.

Deși este boierit cu rangul de căminar, Ionică Tăutu participă activ la organizarea unei asociații politice conspirative a boiernașilor moldoveni, denumită societatea „cărvarilor”, după exemplul revoluționarilor „carbonari” din Italia. Marea majoritate a acestei organizații o reprezentau boiernașii, a căror concepție social-politică a fost exprimată în scris de Ionică Tăutu într-un proiect de constituție democratică, redactat la Iași, la 13 septembrie 1822, cu titlul : *Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștiei Moldaviei... spre a sluji pămîntesții ocîrmuirii de temeii pînă ce se va putea înființa pravila țării, într-o desăvîrșită alcătuire*. Prin această constituție, autorul zdruncina privilegiile marilor boieri, așa că Ionică Tăutu și-a atras ura nestăvilită a tuturor virfurilor feudale din Moldova.

Tot în legătură cu activitatea politică a lui Ionică Tăutu, documentele vremii și mărturiile contemporanilor săi ni-l arată bun prieten și tovarăș de luptă cu Ionița Sandu Sturza, viitorul domn pămîntean al Moldovei. Nu-i străin de acțiunile desfășurate de boierii novatori pentru recomandarea acestuia ca domnitor și personal îl susține prin cuvîntări, scrisori și pamflete, răspîndite în cît mai largi cercuri ale societății moldovenești. Astfel, la 1 iulie 1822, scrie și rostește discursul *La înscăunarea lui Ioan Sandu Sturza*, cuvîntare care conține idei progresiste și poziții democratice, asemănătoare celor 77 de „ponturi” (articole) ale Proiectului de constituție din 13 septembrie 1822. Tot așa, la 6 ianuarie 1823 compune o lungă *Scrisoare de felicitare* din partea călugărilor unei mănăstiri din munții Moldovei către domnitorul Ionița Sandu Sturza. Aici autorul face un bilanț al activității domnitorului în cele cîteva luni de la înscăunare și îl felicită pentru măsurile luate spre binele poporului. Felicitările acestea sînt puse de Tăutu pe seama călugărilor unei mănăstiri și ar reprezenta aprobarea și adeziunea reprezentanților bisericii la noua ocîrmuire a țării de către domnitorul pămîntean.

Din punct de vedere politic, aceste două discursuri ale lui Ionică Tăutu sînt strîns legate de pamfletul *Strigarea norodului Moldaviei către boierii pribegîți și către mitropolitul*, cea mai importantă dintre scrierile sale politice. Această *Strigare a norodului* a scris-o Tăutu înainte de 28 martie 1822 și este un fulminant rechizitoriu împotriva marilor latifundari moldoveni, care, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache, au fugit, la 1821, din calea eteriștilor și s-au stabilit la Cernăuți, în Bucovina, ca să fie protejați de austrieci. În numele întregului popor, Tăutu demască lipsa de patriotism, lașitatea, venalitatea și egoismul meschin al boierilor fugari și îi face răspunzători de starea de plîns în care se afla Moldova feudală din punct de vedere politic, administrativ, juridic, educativ și instructiv (sau cum spune el : „în privilegiile daturi, în rînduielei, în obiceiurile țării, în paza nației, în pravili, în giudecatorii și în școli”). Pamfletul e scris cu talent și susținut cu un bogat material faptic cules din viața contemporană cu autorul. În *Strigarea norodului*, Ionică Tăutu demască tot ce este vechi și rău în societatea moldovenească din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, acest pamflet putînd fi socotit ca partea introductivă a operei sale, în care autorul și-a fixat poziția progresistă față de realitățile sociale din țară. Proiectul de constituție și toate celelalte scrieri ale sale conțin idei noi și propuneri de îndreptare a răului ; ele pot fi considerate drept capitole dezvoltate din această parte introductivă și sînt legate între ele.

În urma activității politice, Ionică Tăutu devine secretar și sfetnic al domnitorului Ioniță Sandu Sturza și își menține această demnitate pînă în iarna anului 1824.

În cadrul rangurilor boierești, Ioniță Sandu Sturza îi recunoaște meritele și, la 2 septembrie 1823, îi acordă titlul de mare comis, avînd misiunea de a fi însoțitorul domnitorului la parăzi și ceremonii.

La sfîrșitul anului următor, domnitorul îl trimite pe comisul Ionică Tăutu la Constantinopol, ca secretar al lui Neculai Sturza, fiul domnitorului, luat ca ostatic de sultan.

La Constantinopol, Ionică Tăutu învață limba turcă, dar citește în limba franceză și tratate de economie politică și se documentează și în domeniul dreptului comercial și administrativ. Cunoștințele căpătate Tăutu le folosește în încercările pe care le face pentru dezvoltarea relațiilor comerciale dintre lumea Orientului și Moldova. El se oferă conducerii Imperiului otoman ca să „organizeze finanțele turcești după sistemul englez”. Studiază științele naturii după manuale și cursuri de istorie naturală. Centrul preocupărilor sale științifice îl constituie anatomia, fiziologia și psihologia omului. Aceste preocupări ne confirmă încă o dată atașamentul lui Ionică Tăutu la raționalismul filozofic al vremii sale.

În sectorul literar, eclecticismul lui Ionică Tăutu îl călăuzește tot acum spre opera lui Benjamin Constant, ale cărui *Mélanges de littérature et de politique* le prețuiește îndeosebi, pentru că exaltă ideile revoluției burgheze din 1789 și fac elogiul libertății popoarelor. (Bălcescu însuși va aprecia opera lui Benjamin Constant.)

Sentimentul de mîndrie națională îl va îndemna pe Tăutu să scrie o *Istorie a românilor* după modelul vechilor hronografe, adică să încadreze trecutul de luptă al poporului român în istoria universală, alături de lupta pentru eliberarea altor popoare. Lucrarea însă a rămas în faza inițială, de proiect. Singurul capitol redactat se numește „Politicești luări aminte asupra Moldaviei”. De aici se vede clar că autorul era partizanul istoriografiei cronologice de tip dinastic și elogia personalitățile istorice care au condus poporul la luptă, devenind eroi legendari și populari, exemplul lor fiind vrednic de urmat de către contemporani.

Îmbolnăvindându-se de tuberculoză, Ionică Tăutu rămîne la Constantinopol. Medicii curanți îi administrează numeroase medicamente și îl trimit pentru cîteva luni la Brusa. Avînd iluzia că se însănătoșește, comisul revine la preocupările sale culturale și, la 1 octombrie 1828, începe să redacteze un tratat *Asupra meșteșugului ocîrmuirii*, lucrare în care își expune părerile sale despre stat și despre conducerea statului, conducere ce trebuie să fie încredințată unui monarh învățat și cu dragoste de țară. Ca și teoreticienii burghezi luminiști și sentimentalști din Franța, Ionică Tăutu credea că cea mai bună formă de guvernămînt este monarhia constituțională.

Concomitent cu redactarea tratatului despre ocîrmuire, Ionică Tăutu, deși ros de boală și de mizerie, la 4 mai 1828, începe să scrie după Ch. P. Girault Duvivier o *Gramatică a limbii franțozăști*, din care n-a redactat decît capitolul consacrat foneticii și o parte din morfologie. Preocuparea lui de a redacta manuale în limba națională se înscrie pe linia aceluiași luminism cultural de care erau însuflețiți intelectualii progresiști din Principate în perioada de ascensiune a burgheziei.

După încetarea misiunii sale diplomatice, Ionică Tăutu trăiește în condiții foarte grele ultimii doi ani din viață. Ca să-și asigure existența, își oferă serviciile sale virfurilor feudale otomane: cere aprobarea sultanului ca să poată preda lecții de franceză, istorie, geografie, inginerie și filozofie, iar vizirului i se oferă să-i măsoare și să-i administreze moșiile. Pretutindeni însă este refuzat. Într-o sărăcie cumplită, Ionică Tăutu moare în luna aprilie din primăvara anului 1830.

În întreaga sa operă de pamfletar liric se înscrie doar frumosul *Epitaf scris pe mormîntul unei fete*, publicat de Kogălniceanu după moartea scriitorului:

Așa-i la o floare,
Ce-a vîntului boare
Cu-a florilor plîns
O fac să răsăie ;
Săcerea de-o taie,
Tot lustru i-au stîns...

Pentru Ionică Tăutu, Moldova feudală era o „mahină veche ale cărei răzoare, roase de vremi și hrentuite de întîmplări, ar trebui schimbate...”.

Mare parte din activitatea lui cetățenească, oglindită și în scrierile sale, a fost semnalul de luptă contra acestei lumi vechi. Acest boiernaș „cărvunar” și „novator” apare în idei un precursor al pașoptiștilor. Scrierile lui poartă pecetea stilului caustic, de satiră și pamflet, caracteristic luminiștilor.

BIBLIOGRAFIE

Epitaful scris pe mormîntul unei fete, publicat de M. Kogălniceanu, în „Alăuta românească”, 1838, nr. 5 ; Emil Vîrtosu, *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei (Strigarea norodului Moldovei)*, în „Viața românească”, XXII, 1930, nr. 4—5 ; Emil Vîrtosu, *Din scrierile inedite ale comisului Ionică Tăutu*, în „Viața românească”, XXXI, 1939, nr. 8.

G. Bogdan-Duică, *Tăutu-Beldiman-Negruzzi*, în „Făt-Frumos”, V, 1908 ; N. Iorga, *Un jacobin moldave ou XIX-e siècle*, Paris, 1937 ; Gh. I. Georgescu, — Buzău, *Un vechi propovăduitor al democrației, comisul Ionică Tăutu*, București, 1945 ; Dan Mănuță, *Gramatica manuscrisă a comisului Ionică Tăutu*, în „Studii și cercetări științifice”, seria Filologie, Iași, X, 1959, nr. 1—2.

GHEORGHE LAZĂR

Gheorghe Lazăr, ctitorul școlii superioare românești în limba națională, inițiatorul învățămîntului nostru științific, era fiul unui țăran iobag de pe moșia baronului sas Bruckenthal de prin părțile Sibiului. Născut la 5 iunie 1779, în satul Avrig, unde a urmat și școala primară, și-a făcut studiile secundare la Cluj și Sibiu, iar pe cele superioare la Viena. Aici își dă doctoratul în științele fizico-matematice. Obținînd și titlul de doctor în teologie, se înapoiază la Sibiu, unde, după ce primește hirotonisirea și funcția de arhidiacon, e numit profesor la seminarul candidaților de preoți al episcopiei ortodoxe. Candidînd la scaunul de episcop ortodox al Banatului, devenit vacant, Lazăr e respins ca fiind „prea savant” și mai ales „indiferent față de religie”, cu atît mai mult cu cît despre el umbra vestea că ținuse într-o biserică predici prea îndrăznețe, „antireligioase”. Resemnat, Lazăr, continuîndu-și activitatea de profesor, se consacră scrierii și traducerii de cărți cu caracter didactic și educativ. Traduce astfel, în acest timp, o lucrare teologică a episcopului Platon din Tvor (Rusia) și *Învățăturile morale pentru băieți ale lui Gottlieb Ehrenweich*, lucrarea lui Johann Heinrich Campe, un fel de povestire morală în care se susținea că monarhia nu e sprijinită de „grația divină”, ci că e o creație omenească. Tot acum, mai talmăcește el o geografie-matematică pentru copii și alcătuiește o gramatică româno-germană și diferite manuale pentru școlile românești.

Intrat în conflict cu autoritatea bisericească, reprezentată de episcopul Vasile Moga, care-i încscenează un proces disciplinar (cu care prilej e prezentat ca „om arogant, violent, turbulent, nedisciplinat și . . . primejdios”), prigonit de administrația habsburgică și de nobilimea austro-maghiară, pentru că își exprimase admirația față de noile idei antifeudale, care începuseră a-și face drum prin Europa, exclus din rîndurile clerului transilvănean și destituit din funcție „pentru insubordonare față de episcopul său și pentru alte abateri, dat în supravegherea autorității polițienești”, Lazăr se vede nevoit să-și părăsească locurile natale. După un scurt popas la Brașov, unde-și cîștigă pînă ca profesor particular, „supravegheat” mereu de poliție, Lazăr trece munții în Țara Românească și ajunge la București, în 1816. Practicînd meseria de inginer cadastral, inginer hotarnic, măsurător de pămînturi, ca atîția alți ingineri nemți aduși de boieri pentru măsurarea moșiilor (de aceea, mai tîrziu, pandurii lui Tudor, în tabăra căruia, la Cotroceni, Lazăr va poposi zile și nopți întregi, îi vor zice „neamtul”), dascălul ardelean atrage repede atenția și-și cîștigă simpatia și încrederea unor boieri patrioți ca banul C. Bălăceanu, membru al Eforiei școlilor, poetul Iancu Va ărescu, lordache Goleșcu ș.a., care devin de îndată sprijinitorii lui înflăcărați.

La 1 decembrie 1817, Eforia școlilor, solicitînd domnului Caragea autorizația de a deschide o școală în care disciplinele bisericești și „cele filozoficești” să se predea „chiar în limba noastră cea românească”, îl recomandă ca profesor pentru aceasta

pe inginerul ardelean, deoarece, cum se arată prin cererea Eforiei, „altul mai destoinic n-am putut găsi fără de un Lazăr inginer ce a venit acum de curînd din părțile Transilvaniei aici într-acest pămînt...”. Numit astfel profesor, cîteva luni după aceea, la 6 martie 1818, prin anaforaua semnată de Caragea, Gh. Lazăr — exponent al Școlii ardeleni, adînc pătruns de pedagogia luministă — deschide cea dintîi instituție de învățămînt mediu și superior în limba română, pe care el o numește în „Înștiințarea” sa către public, din august 1818, „Academie de științe filozoficești și matematicești”. Prin această „Înștiințare”, adresată „de toată cinstea vrednicei tinerimi”, Lazăr afirmă cu bucurie că a venit în sfîrșit ziua ca și poporului său să i se deschidă căile adevăratei culturi.

„Cu rușine — scrie el — vine un popor și neam ce este așa vechi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pămîntului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvînt neam împărătesc... și să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie de știință, chiar în limba maicei sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decît toate celelalte limbi și popoare ale feței pămîntului”.

Și, cu aceeași frază retorică ce caracterizează scrisul aceluia care se făcuse cunoscut în Transilvania și ca un bun orator, Lazăr adaugă:

„Iată o ephie nouă, o întîmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc supt pavăza schiptrului domnesc, după care de mult oftară inimile dumneavoastră, vă cheamă, vă strigă, părintește vă îmbrățișează, veniți toți din toate părțile și de toată starea, veniți...”.

Chipul potrivit în care Lazăr a știut să răspundă nevoilor dezvoltării culturii noastre s-a vădit destul de repede prin entuziasmul trezit de școala lui din chiliile de la Sf. Sava, prin afluența mare de elevi și prin încrederea stîrnită de folosirea pentru întîia oară a limbii naționale în învățămîntul nostru public superior. Dacă la început elevii care au răspuns la chemarea lui Lazăr nu au fost dintre cei ce puteau înțelege marile probleme pe care profesorul ardelean ar fi dorit să le expună în lecțiile sale — ci mai ales dascălași ori prăvăliași de prin oraș sau cîțiva funcționari veniți de la școlile de la Colțea și Sf. Gheorghe, unii dintr-înșii abia cunoscători ai alfabetului, dar mînați de ambiția de a deveni preoți sau ingineri —, curînd spre școala de la Sf. Sava au alergat și elevii ai Academiei Grecești, mutată între timp la Schitu-Măgureanu, printre care și Ion Heliade Rădulescu, continuatorul lui Lazăr la conducerea școlii.

GHEORGHE LAZĂR

„Cînd a venit în București dascălul Lazăr — scrie mai tîrziu Ion Ghica în una din scrisorile sale către Vasile Alecsandri, în *Școala acum 50 de ani* — băieții de la Udricani, de la Sf. Gheorghe, de la Colțea și de la toate bisericile au golit acele școli și au alergat la Sfîntu-Sava cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Poteca, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu și cu mulți alți tineri din școala grecească. . .”.

În anii de la Sf. Sava, Lazăr a depus o intensă muncă didactică, redactînd și cursuri, ca cele de filozofie, de logică și metafizică (sub influența lui Kant), de „aritmetică matematicescă”, de trigonometrie, de algebră și geometrie (pentru care se inspiră din metoda filozofului matematician german Chr. Wolff), care se adaugă astfel lucrărilor lui originale și traducerilor din epoca Sibiului.

Lazăr își pregătea lecțiile temeinic, cu pricepere pedagogică și cu o mare răbdare, făcînd din catedra sa o adevărată tribună de patriotizm.

„Atunci elevii lui Lazăr, care învățaseră de la el a cunoaște vocea patriei, aleargă la chemarea ei — scrie P. Poenaru, unul din străluciiții lui elevi —. Școala lui Lazăr devenise unul din focarele din care scînteia entuziasmul patriotic. Inima lui Lazăr salta de satisfacție că vedea realizate dorințele sale de redeșteptare a românilor”.

Dar, spre deosebire de școala grecească de la Schitu-Măgureanu, singura școală mai importantă care exista pe atunci la București, școală inaccesibilă însă tineretului mai puțin înstărit și mai ales inutilă celor dornici să se pregătească pentru o carieră practică, și pentru că limba de predare era cea grecească și pentru că programa de studii era fără legătură cu viața practică, la școala sa de la Sf. Sava Lazăr leagă învățămîntul de nevoile curente ale vieții, predînd matematicile, trigonometria, topometria etc. și deschizînd interesul pentru cunoștințele științifice atît de necesare dezvoltării economice și culturale a țării. Elevii lui Lazăr, care au făcut chiar practică pe teren sub conducerea profesorului lor, și-au putut aminti astfel cu mîndrie mai tîrziu despre „aplicațiunea” pe care o făceau „la ridicarea de planuri topografice și la diferite construcții mecanice”, astăzi păstrîndu-se încă la Arhivele statului una din aceste lucrări practice care poartă iscălitura lui Lazăr ca profesor supraveghetor.

În ciuda unor dificultăți materiale și morale, pîndit de invidia multora, Lazăr și-a desfășurat activitatea de profesor și conducător al școlii de la Sf. Sava cu pasiune și cu o dăruire de sine nețărmurită. Căci la baza activității lui de organizator și profesor a stat mereu teza luministă după care, prin răspîndirea științei și culturii în general în limba poporului, se putea pune capăt înapoierii sociale și asupririi naționale. Ideile lui, răspîndite prin diferite prelegeri, cărți didactice, apeluri și discursuri, cum e *Cuvîntul* lui „la înscăunarea mitropolitului Dionisie” (1859) ori *Cuvîntul* compus „la 30 iulie, anul 1822”, la instalarea domnitorului Gr. Ghica, sînt pătrunse de un patriotizm însuflețit, moralizator. Astfel, printre cei dinții la noi, Lazăr a făcut din predarea istoriei un instrument de educație în spiritul patriotismului. Petrache Poenaru își amintea peste ani cum îi făcea Lazăr să „cunoască luptele și virtuțile patriotice ale bărbaților care au ilustrat națiunea, unii cu eroismul lor, ca Mihai Bravul, Ștefan cel Mare, Vlad și Mircea cei mințoși, alții prin avîntul ce au dat limbii române în cultura ei, ca Văcăreștii. . . După istorie, judiciosul narator trece în critica moravurilor. . . acolo nu cruța nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaților de pe atunci, o ataca în frunte și o încărcă de epigrame cu îndrăzneala ce-i inspira geniul. . .”.

Dacă pe „privilegiați” nu-i cruța, dacă denunța cu indignare metodele folosite de clasele exploatare spre a ține în continuare în mizerie materială și morală masa norodului, pe acesta din urmă Lazăr îl compătimea din toată inima. Ca și Dinicu

Golescu. nu cu mult timp înaintea acestuia. el înfățișa. în termeni aproape asemănători, în cuvântarea ținută la înscăunarea mitropolitului Dionisie. un tablou nu mai puțin cutremurător al maselor exploatate. din rîndurile cărora descindea el însuși.

„Dar oare cînd s-ar ridica duhul din țărîna lor [a străbunilor] și ar privi peste strănepoții de astăzi. mai cunoaște-i-ar?” — se întrebă el.

„Negreșit i-ar căuta în palaturile cele mari. împărătești, și i-ar afla în vizuinile și bordeiele cele proaste și încenușate: i-ar căuta în scaunul stăpînirii și i-ar afla amărîți sub jugul robiei: i-ar căuta proslăviți și luminați și cum i-ar afla? Rupti. goi, amărîți și asemenați dobitoacelor. de tot căzuți în prăpastia orbirii...”.

Urmărind să formeze din elevii săi oameni entuziaști, în stare să pună „stavilă orbirii”, capabili să ducă mai departe făclia aprinsă de el. Gh. Lazăr. ca și cronicarii altădată. încearcă să le trezească mîndria pentru gloriosul trecut al strămoșilor romani, de a căror strălucită civilizație stau mărturie și astăzi în țara noastră ruinele podului de peste Dunăre al lui Traian — cum arată el în discursul alcătuit cu prilejul alegerii lui Dionisie. Evocînd grandiosul trecut și reînviind în izbitoare antiteze vitregiile istoriei, Lazăr știe să scoată. totuși, din considerarea prezentului, care îi oferă și destule semne ale declinului. energice cuvinte ca acestea. în care găsim un adevărat îndemn la luptă pentru emanciparea națională: „A trecut vremea lacrimilor! Să punem capat jugului, care îndelungă vreme a făcut din noi niște robi!”

Convins că soarta omenirii nu-i determinată de voința divină. ci de legile omeniești de natură economică — așa cum arată el. e adevărat cu unele rezerve și pendulări idealiste. pesimiste, în discursul scris pentru înscăunarea lui Gr. Ghica —, teologul Lazăr lasă să se întrevadă posibilitatea unor schimbări sociale.

Om apropiat de durerile și năzuințele poporului. adeziunea pe care a dat-o Lazăr în 1821 mișcării conduse de Tudor Vladimirescu ne apare ca un pas consecvent al luptătorului ardelean contra orînduirii feudale, contra întunericului, pentru revendicările naționale. sociale și culturale ale poporului. După puținele mărturii contemporane care ni s-au păstrat. nu o dată cărturarul ardelean și ostașul oltean s-au întîlnit în momentele grele ale tratativelor lui Tudor cu boierimea munteană. Heliade Rădulescu ne arată că Lazăr a rămas de multe ori în tabăra de la Cotroceni a pandurilor. de dimineața pînă seara, și, consultat fiind și ca om de știință. a dat sfaturi în legătură cu lucrările de fortificații necesare în tabără și cu modul de calculare a tragerilor de artilerie împotriva Bucureștilor.

„Lazăr însuși — îi scrie Papiu Ilarian lui George Barițiu — îndreaptă o dată. din ordinul lui Tudor, un tun asupra unei biserici unde se închiseseră boierii și lovi în turnul bisericii. Pandurii pînă a nu da cu tunurile ziceau: « Stați să vină neamțul să îndrepte tunul! ». Neamțul era Lazăr”.

Persecutat, după înfrîngerea mișcării lui Tudor, pentru atitudinea lui curajoasă alături de revoluționari. suspectat și lipsit de sprijinul necesar continuării activității didactice, mîhnit că nu i s-a mai îngăduit să-și redeschidă școala. ros de tuberculoza. Lazăr părăsi Bucureștii. părăsi Muntenia. în care venise și izbutise să ridice la rang de frunte limba iobagilor din care el însuși se trăgea, și se înapoie în satul natal, unde muri. puțin după aceea, în toamna lui 1823. în vîrstă doar de 44 de ani.

Cu activitate de luminist în Țara Românească, realizînd trăsătura de unire dintre Școala ardeleană și intelectualitatea progresistă din Principate. Gh. Lazăr e un strălucit înaintaș al culturii noastre, care. neprecupețindu-și eforturile și sacrificîndu-și sănătatea. a militat cu toată convingerea pentru luminarea maselor.

BIBLIOGRAFIE

I. Eliade, *George Lazăr*, în „Curierul românesc”, 1839, nr. 64 și 66 (reprodus în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, III, 1840, nr. 6—7, și în „Binele public”, 1880, nr. 136—138, cu revizuirei); *Cuvînt al lui Gh. Lazăr la înscăunarea mitropolitului Dionisie*, în „Curierul românesc”, 1839, nr. 66.; *Gheorghe Lazăr, Abecedariu*, 1 vol., București, 1883.

Gh. Poenaru, *Gheorghe Lazăr și școala română*, București, Discurs de recepție la Academia Română, 1871; Andre Vizantii, *Abecedariul lui Gheorghe Lazăr*, Notiță bibliografică. Extras din „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, București, 1883; Petrache Poenaru și I. Eliade Radulescu, *Gheorghe Lazăr*, cu o introducere de G. Bogdan-Duică, București, 1923; G. Popa-Lisseanu și G. Bogdan-Duică, *Vieața și opera lui Gh. Lazăr*, București, 1924; Gh. M. Stancu, *Gheorghe Lazăr, pedagog național. Viața, activitatea și ideile sale*, Brașov, 1936; George Macovescu, *Gheorghe Lazăr. 1779—1823*, București, 1954; Fl. Cîmpan, *Despre algebra t părită și cea în manuscris a lui Gh. Lazăr*, în „Revista Universității Al. I. Cuza și a Institutului politehnic din Iași”, 1955, t. II, fasc. 1—2; idem, *Manuscrisul de geometrie al lui Gh. Lazăr*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza”, IV, 1958, nr. 2.

EUFROSIN POTECA

Școlile grecești dădură ascultătorilor întâia idee a unei filozofii de catedră. Pînă atunci cugetarea se mărginea la cîmpul moralității și se satisfacea cu cărți de comentariu religios, precum *Adoleshia filotheos adecă îndeletnicire iubitoare de Dumnezeu* a lui Evghenie Vulgariul, tradusă între 1815 și 1819 din grecește la Iași de mitropolitul Veniamin Costache. Boierii erau mai de grabă interesați să trăiască mult, așa se explică favoarea cu care se primeau cărțile de macrovotică (Sobenhaim, Iași, 1838, și Hufeland, Brașov, 1844). Pentru moarte, după același Eugenie Vulgaris, Veniamin Costache traduse în 1845 *Îndeletnicire despre buna murire*. Și patria îi interesa și de aceea tot la Iași, în Tipografia sfintei mitropolii, în 1829, apăru în versiunea lui Iancu Nicola *Manual de patriotism*. Nu-i putea lăsa reci problema fericirii și o talmăcire după un text francez de către Iancu Buzne (Iași, 1834) ne înfățișează *Filozoful indian sau chipul de a trăi cineva fericit în soțietate*.

În 1826, Eufrosin Poteca tipări niște *Cuvinte panegirice*, pe care le ținuse la deschiderea școlilor în fața mărimilor Principatului. Acolo, citînd pe Bacon, încerca a da o noțiune despre principii, despre „întîile începuturi ale celor ce sînt: Trup, Suflet și Minte” (cum s-ar zice: univers fenomenal, spirit universal și idee), și schița o clasificare a disciplinelor speculative și experimentale:

„Dar întrebîndu-mă ce este filozofia și scoposul ei, eu metafisicește răspunzînd zic că filozofia este știința începuturilor în cîtătime și felurime, pre cît încape mintea omenească. Iar scoposul filozofiei este fericirea omenirii pre pămînt, care să naște din dragoste, fiica dreptății, fiica adevărului, fiul filozofiei. . . . Cei vechi ziceau că filozofia este știința celor cerești și pămîntești, și în scurt a tuturor celor ce sînt, iar cei noi zicînd filozofie înțeleg cu deosebire metafizica, logica și ithica, care privesc partea cea mai bună a omului, adică puterea înțelegerii, îndreptarea voinței și lucrarea dreptății spre fericirea omenirii pre pămînt și spre nădejdea vieții cei pururea fiitoare. Iar pre acele științe care ciarcă numai trupurile, elementurile și organizarea lor în cîtătatea și în felurime, le numesc științe fizice, adecă naturalnice, precum iastă matematica, fizica, himia, istoria naturalnică, astronomia și geografia”.

După Eufrosin Poteca, mai de seamă ar fi „filosofia moralnică”. Prin versiunea greacă de marele ban Grigore Brîncoveanu, traduse în 1829 *Filosofia cuvîntului și a năravurilor, adică Loghica și Ithica*, de Ion Gottlieb Ainekîe [Heineccius], carte foarte elementară: „Ce este filosofia? Filosofia este cunoștință a adevărului și a bunului, scoasă din cuvîntul cel drept și privitoare spre cea adevărată fericire a omului”. Dădu de asemenea versiuni din Bossuet (*Vorbire despre istorii universale*), Masillon (*Petit carême*), Fleury (*Obiceiurile israilitenilor și ale creștinilor*).

Acest Eufrosin Poteca (pe numele mirean Dimitrie) a fost un om foarte original în felul lui. „Gros ca un butuc și de trup și de minte”, avea vreo 33 de ani, poate și mai mult, cînd fu trimis de Eforia școalelor, împreună cu alți trei, la Pisa, unde în februarie 1822 se și găsea și nu împlinise doi ani de ședere. Mai înainte, în București, fusese profesor de geografie la școala lui Gh. Lazăr. Haina monacală o îmbracă să poată învăța carte, locul metaniei fiindu-i mitropolia din București, unde va fi și

preot. Colindase mult pe jos prin țară, fusese și la mănăstirea Neamțu. La Pisa învață filozofia și, firește, mai întîi limba italiană, ceea ce-l va pune în măsură, ceva mai tîrziu, la Pesta, să traducă *La scienza della legislazione* a lui Gaetano Filangieri (din italienește în franțuzește). De aici trece la Paris în 1823, unde frecventează cursul de astronomie al lui Arago, căruia în septembrie 1824 îi scria ori avea de gînd a-i scrie în problema dacă apa se împuținează. „Mais moi — zice filozoful nostru care iscălește Euphrosynus Poteka, prêtre valaque —, après avoir beaucoup réfléchi, je tiens pour certain que l'eau de l'Océan diminue et la terre augmente et voici pourquoi”. Urmează patru motive.

La 1 octombrie 1825, Poteca era întors la București și ținea cuvîntul de inaugurare ca profesor de filozofie la Sf. Sava. Acest fel de oratorie devine specialitatea sa. El e acela care la Crăciun și la Paști face „engomie” prințului în numele dascălilor școlii. Astfel, în 1827 își îngăduie a propune boierilor „legea dreptății”, adică precum „să se slobozească robii, să nu mai poată nimenea nici a ține rob, nici a vinde rob, nici a cumpăra rob”, apoi „să se hotărăscă a să da dăjdiile pentru cheltuielile statului și de mare și de mic, fieșcare după analogia averii sale”. Cere o reformă pînă și în moda îmbrăcămînții. Clerului îi pretinde mai multă învățatură și pentru că și pe europeni „lumina filozofiei i-au făcut să priceapă lumina Evangheliei”. Din păcate, textul cuvîntului trebui să treacă pe la cenzura eforilor și el nu fu acceptat. În 1828, Poteca ticluiește altă cuvîntare progresistă, spunînd că „cele moralnice se aseamănă cu cele naturalnice”. Soarele întîi trimite raze, apoi se arată însuși, așa și Isus s-a

EUFROSIN POTECA

vestit prin proroci. „Preoții trebuie să fie luminați și cu lumină teologică și cu lumina filosofiei, precum sînt preoții noroadelor celor luminate ale Europei”.

Dar „ce nenorocire”! Mitropolitul Grigore, negustînd imaginea soarelui și celelalte, sfîrtecă cuvîntul de sus pînă jos. El îl socotea pe Poteca stricat, căci călca regula postului, „necrezînd în fasole și în găluști cu borș”, și ocolea slujba de la biserică. Poteca tot ținu însă cuvîntarea, neschimbată, păstrîndu-și o copie, și fu cinstit de vodă cu cafea. Mitropolitul, „plin de venin turbat”, care „nu suferea lumina filosofiei, nici a celorlalte științe” și socotea drept operă drăcească chiar metoda lui Lancaster, așteptă zadarnic la ieșire pe rebel. Acesta fugise din palat pe o scară dosnică. El, mitropolitul (observă filozofic Poteca), „preacurvar nu era, hoț nu era, ucigătoriu nu era, bețiv nu era, el în toate zilele la biserică, el carne nu mînca, el mai în scurt petrecea vieața călugărească. Ce dar făcuse pentru care îl ura oamenii? Ce alt decît pre oameni ura: Pentru aceasta dar și oamenii se uita la dînsul ca la vrăjmașul omisirii, ca la vrăjmașul naturii”.

În acel an, 1828, se așteptau să vină turcii. Unii fug din București, Poteca și dascălii se închid în școala cu 38 „de focuri”, așezîndu-se de strajă cîte doi în clopotniță și pe laturile casei. Apoi însă sosesc rușii. Mitropolitul propune școala ca local de spital generalului Rott, care, din temeieri culturale, o refuză. Nu mai puțin boierii cer din ea jumătate pentru Divan și mitropolitul declară că altminteri mai bine îi da foc („atîta de ieșit din minți au fost”), iar Neofit, episcopul Romanului, bătîndu-i în strună, adaugă că Poteca a semănat acolo ateismul și l-a făcut pe Isus „soare moralnic”. Atunci și dintre boieri „mulți au lătrat ca niște turbați asupra școalei”, care printr-o măsură obștească se și închide în cele din urmă.

Eufrosin, dezgustat, caută a pleca din țară și gîndul lui era nici a se mai întoarce vreodată. Eforii îi hărăzesc leafa și o sumă de bani, mai îngăduind și alta, spre a merge la Buda să tipărească versiunea română din Heineccius. Înainte de a porni, în iunie, își ia rămas bun de la mitropolit. „Du-te”, îi zice acesta întunecat. „Nici nu să uita bine la mine”. Iese pe podul Calicilor într-o căruță (împreună cu Teodor Diamant, alt progresist, care se ducea la învățătură în Bavaria), petrecut cu plînsete de nepotusău Ilie (mai avea unul Ioniță). La Ciorogîrla pică într-o petrecere cu o „muzică extraordinarie și simplă”. „Eu ziceam întru sine-mi: O fericită natură, cît ești de simplă! Cît ești de frumoasă! cît ești de plăcută!” De la episcopia Argeșului îi întîmpină vijelie cu rupere de copaci în păduri. Sosește prin Turnu-Roșu la Sibiu, după 10 zile de lazar, și stă cu d. Heliade și cu soția lui, cocoana Marița. G. Bibescu îl poștește de cîteva ori la masă. Tot cu carul și cu mare troncănire merge pînă la Pesta, unde sosește la 10 iulie, după ce trecuse prin Arad și-l vizitase și pe Diaconovici Loga, profesorul. Pînă la Pesta fusese doar „un cîmp mare cale de 5 zile și cîte o cîrciumă pe cîmp unde și unde”. Intră în gazdă în casa lăgerhorn, la un croitor Șipoș, a cărui nevasta ține un soi de școală de citit, cusut, cîntat, dansat. După 4 luni, neputînd încă vorbi nemștește, trece lîngă Dunăre la un vînzător de fier, Iosif Eder, care scria franțuzește. Începe a se ocupa cu tipărirea cărții ajutat de tînărul Thoma Bojîncă. Asistă la 8 noiembrie la deschiderea cu mare pompă a Universității și după aceea, din cînd în cînd, intră la lecțiile profesorului de filozofie Imbre.

Întors pe la finele anului 1829, Poteca devine arhimandrit și egumen al mănăstirii Motru de lîngă gura Motrului (de fel era din satul Nucșoara, plasa Teleajenului, jud. Prahova, fiu de plugari, născut la 1785). De obicei, după praznicul mănăstirii, care e la 14 octombrie, pleacă la București și locuiește într-o chilie a mitropoliei. Ca

întotdeauna frații lui de aici „crăpa de necaz” că nu prea postea, nu prea făcea metanii, „pisma lor era pentru caleașca și caii miei”.

Îi plăcea să cuvînteze. La înmormîntarea cocoanei Catinca Filipescu, născută Balș, vorbi astfel:

„Fraților! Toată lupta omului este pentru viață. De la nașterea sa pînă cînd moare, omul neîncetat să luptă pentru sănătatea sa, să luptă pentru îndestularea sa, să luptă pentru slobozenia sa, să luptă pentru liniștea sa; și toate acestea tot pentru viața sa. El să luptă cu aerul ca să nu fie prea rece, încît să-l înghețe, nici prea cald, încît să-l înece; să luptă cu hrana și băutul, ca să nu fie prea slab, încît să-l slăbănogeze, nici prea tare, încît să-l îmbuibeză, să luptă cu îmbrăcămîntea, ca să nu fie prea subțire, încît să fie pătrunsă de vînt, nici prea groasă, încît să-l tragă la pămînt. Cîta îngrijiri pentru lăcașuri bune, călduroase, sănătoase! Cîte osteneli, cîte cheltuele pentru hrană și băutură! Cîte și cîte pentru îmbrăcămînt, cai, slugi și trăsuri! Toate tot pentru viață”. . . . Omul însă, cu toate acestea și după toate acestea, omul e muritor, omul e ca iarba!” („Cantor de avis”, nr. 63 din 15 aug. 1842).

La 23 septembrie 1846, cînd vodă Bibescu, în inspecție prin țară, se abătu și pe la mănăstirea Motrului, Poteca îi ținu de asemenea un cuvînt: „Bine ați venit! prea înălțate Doamne! Bine e cuvîntată venirea Înălțîmei Voastre! Această mînăstire, prea înălțate Doamne, ca toate celelalte vestește și însemnează ivlavia prinților rumâni. . . .” („Vestitorul românesc”, nr. 81 din 15 oct., 1846). Spune un scurt cuvînt și de anul nou 1847, la palatul domnesc („Vest. r.”, nr. 1 din 4 ian. 1847).

Nu era sărac de vreme ce lăsa la Economia sfîntei mitropolii în depozit un sipet cu 6 000 de galbeni, din care i se furară 5 000. Procesul ce-l făcu pentru acest furt nu duse la nimic și Poteca donă suma ipotetică tot pentru fete, așezămîntului Saftei Știrbei, căruia în 1844 îi dăruise 100 de galbeni („Vest. r.”, nr. 16 din 22 febr. 1844). În 1846 făcea danie de 1 200 de galbeni, din dobînda cărora să se țină în pensionatul Colegiului Sf. Sava cîte doi școlari, pe tot cursul învățăturilor. Cînd era la Pisa văzuse ca șapte din conșcolarii lui învățau cu cheltuială din rodul daniei vechi „de două sute cinczeci ani” a unui episcop („Vest. r.”, nr. 29 din 16 apr. 1846; v. și nr. 30 din 20 apr. 1846).

La alegerea de episcop din 1850 nu capătă „nici măcar o bilă”. În 1852 făcu cu cheltuiala sa un pod stătător pe apa Motrului. La mănăstire are secretar pe un Radu Popescu, ține socoteala casei într-o condicuță, din care se vede că face milostenii pe la babe și săraci și cumpără gazete. Merge din cînd în cînd la băile din Mehadia. Într-un an l-ar fi prădat hoții la moșia Butoești și petele de pe foile catastihului ar fi sînge curs în această împrejurare. A murit de „boala nădufului” la 10 decembrie 1858.

BIBLIOGRAFIE

Mai înainte gătire spre cunoștința de Dumnezeu prin privirea celor ce sînt (de Dimitrie Darvar), talmăcită din limba grecească de smeritul întră ireomonahii Eufrosin Dimitrie Poteca. La Buda, 1818; *Cuvinte panegirice și moralnice* de Eufrosin Poteca. Ieromonah și profesor de filosofie. În București, 1820; *Filosofia cuvîntului și a năvurilor, adecă Loghica și lthica elementare cărora să pune înainte Istoria filosoficească*, scrise întîiu latinește de lăudatul profesor Io. Gottlieb Ainechie, fiind în cathedra filos. din Alla. Apoi traduse în limba ellinească de dumnealui marele ban Grigore Brncoveanul, iar acum în limba românească de Eufrosin Dimitrie Poteca. La Buda, 1829;

Enchirid. adică mînelnic al pravoslavnicului hristian. Scris grecește de Alexandru D. Sturzea, tipărit în Petrupoli și dat sfintei Biserici a lui Hs. Iar acum Filippescului eforul școalelor Valahiei. Pentru folosul sufletesc al românilor. În București, 1832 (tradus de E. Poteca); *Moeurs des israélites et des chrétiens*, par M. l'abbé Fleury. Nouvelle édition. Tours, 1844; *Obiceiurile israelitenilor a părintelui Flori*, talmăcită din grecește de arhimand. Motreanul Eufrosin Poteca. București, 1845; *Manual de catihis religios și moral*, coprinzător de dogmele și tainele Bisericii noastre, a doua ediție. București, 1845 (de E. Poteca); *Sfînta Scriptură* pe scurt cuprinsă într-o sută și patru istorii, culese din Biblie și din Evanghelie, și urmată de un mare Catihism, pentru seminarie.... talmăcită din grecește, Buzău, 1836 (ed. a II-a. 1847); *Vorbire despre istorii universale talmăcită din franțozește*. București, 1853 (după Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle*); *Catihis, tipărit pentru trebuința Seminariei din sfînta monastire Neamțul*, în zilele prea înălțatului domn Grigore Alexandru Ghica Voevod. În sfînta monastire Neamțul. Anul 1856 (trad. d n grecește de E. Poteca).

Discurs funebru rostit la înmormîntarea raposatului arhimandrit și igumen Motrean Eufrosin Poteca, de secretarul său Radu Popescu (1858, 10 decembrie, în mănăstirea Motru din Dolj), în „Românul”, suplîm. din 21 mai/2 iunie 1859; G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca (cu cîteva din scrierile-i inedite)*, București, 1883; I. Bianu, *Întîii bursieri români în străinătate. Scrieri de ale lui Eufrosin Poteca, 1822—1825*, în „Revista nouă”, I. 1888, nr. 11; Dimitrie Dobre, *Eufrosin Poteca Motreanul*, București, 1899; Gh. Nicolaiasa, *Eufrosin Poteca*, în „Convorbiri literare”, 57, 1925, decembrie; C. Rădulescu-Motru, *Din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. Lit., seria a III-a, t. XXI, mem. 2, 1943; Aristarc, *Un călugăr progresist*, în „Națunea”, nr. 472, din 20 octombrie 1947.

POEZIA ÎN PRINCIPATE

Deși primii poeți Văcărești, Ienăchiță, Alecu și Nicolae, precum și Matei Milu, Ioan Cantacuzino, se manifestă într-o etapă mai veche decât cei care urmează, există totuși o continuitate de atmosferă și de ton între unii și alții, iar recomandarea lui Ienăchiță Văcărescu

Urmașilor mei Văcărești!
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Ș-a patriei cinstire!

parcă a fost ascultată de toți urmașii, nu numai de Văcărești. De aceea, toți sînt tratați la un loc, evitînd dispersarea cronologică, inutilă în cazul acesta.

Trebuie observat aici că în Principate există în această vreme o vastă încrucișare de ecouri culturale și literare. Se intensifică legăturile cu literatura Occidentului, scriitorii găsesc surse puternice și în cultura neogreacă și, deși mai firav, nici contactul cu literatura rusă nu este de neglijat. Nu este vorba de imitații, căci poezii găsesc în diversele ecouri modalități proprii de creație, bazate și pe un fond autohton, popular. În lucrarea sa *Observații asupra gramaticii rumânești*, pentru care se folosește de *Gramatica geografică*, în grecește, a lui G. Fața din Cerigo (Veneția, 1760), precum și de *Gramatica greacă completă*, tot în grecește, alcătuită de Antonio Catiforo (Veneția, 1734), Ienăchiță Văcărescu vorbește cu plăcere de opera lui Voltaire *Henriade* (1723), precum și de alte opere ale acestuia. Cunoaște literatura antică, greacă și latină, de asemenea literatura Renașterii italiene. Scrie opere în grecește, folosește izvoare istorice luminate occidentale. Alecu Văcărescu cunoaște și el pe Voltaire, iar Ioan Cantacuzino, pe lângă luminiștii francezi, se apropie de Alexander Pope, de Gray, de poezia arcadică, introducînd în creația sa note preromantice, pline de prospețime, sprijinindu-se pe o structură de vers popular.

Mai departe, la Costachi Conachi și Iancu Văcărescu, avem de-a face cu „turburarea” cea mai mare a apelor poetice, ca sursă și bogăție de inspirație, din toate acestea rezultînd o masă de opere, între ele unele cu înclinații spre senzualitate și chiar vulgaritate (Conachi), dar răsărînd deasupra și creații de importanță literară deosebită, analizate la locul lor în acest subcapitol. În lirică domină tonul anacreontic, întărit de cîntecele de lume. Există însă și apariții singulare, ca în cazul lui Barbu Paris Mumuleanu, înclinat spre o creație de tipul clasic al „caracterelor”, atinsă însă

ici și colo de maniera pamfletului contemporan. V. Pogor, care traduce *Henriada* lui Voltaire din îndemnul lui C. Conachi, precum și *Alzire* de același, vine în creație cu note noi, viguroase, dar și violente, iar alții — ca Vasile Bob Fabian, N. Dimache, Ienache Gane — încearcă alte culori, sub influențe diferite.

Registrul tematic și poetic crește, prin urmare, considerabil, se creează o atmosferă de poezie și, continuând, scriitorii din epoca pașoptistă vor găsi „tonurile curate” de poezie clasică sau romantică.

IENĂCHIȚĂ, ALECU ȘI NICOLAE VĂCĂRESCU

Din vechea familie a Văcăreștilor, un clucer Ienache Văcărescu, cumnat al lui Brîncoveanu, fu tăiat la Constantinopol o dată cu domnul său. El lăasă, în afară de două fete, patru fii: Constantin, Barbu, Radu și Ștefan. Barbu și Ștefan fură duși în lanțuri, în urma plîngerilor lui Const. Racoviță, în insula Cipru și Barbu muri acolo. După Odobescu, Ștefan și Barbu fură otrăviți din porunca lui Racoviță în via lor de la Valea Orlii în Săcuieni, de către bucătarul domnesc, străbun „al unuia din oamenii politici și literați de la noi”. În orice caz, scos în 1757 din Cipru de către Const. Mavrocordat, Ștefan fu mare vistier, spătar și, căsătorit cu Catinca Done, avu o fată Măriuța și pe Ienache Văcărescu, cronicarul și poetul. Acesta se născu, spune el însuși, în zilele sultanului Mahmud I (1730–1754) și, fiindcă prin 1760 era vel-căminar, data nașterii se poate pune în jurul anului 1740. La 1762 îl și găsim căsătorit cu Elenița, fata tergi-manului Iacovache Rizu, prin care devenea cumnat al lui Grigore Al. Ghica Vodă. Ienache primi o educație foarte aleasă, căci știa turcește (petrecuse o vreme la Constantinopol), grecește, italienește și franțuzește. Voltaire îi era cunoscut. Grigore Ghica îl făcu pe Ienache mare vistier, Ipsilanti spătar. Fu apoi vornic, și sub Mavrogheni iar vistier. *Istoria preaputernicilor împărați* ne dezvăluie câteva din îndeletnicirile sale politice și diplomatice. Mavrogheni, suspectîndu-l, îi fixă ca loc de retragere Nicopolea, unde se mai aflau surghiuniți și alți boieri (1788). Acolo fu începută *Istoria*. O nouă pîră îl strămută la Rodos, dar în 1790 i se îngădui să-și vadă pe ai săi la Tîrnova și să treacă la Adrianopol. Cu dizgrația lui Mavrogheni se întărește influența lui Ienache la turci. Întors în țară, e spătar sub Moruzi, vistier și mare ban în anii următori. Nu se mai afla în viață la 16 decembrie 1798 și ar fi murit în vîrstă de mai puțin de 60 de ani, fiind înmormîntat în biserica Sf. Ion cel Mare. Chipul său se vedea în biserica Sf. Spiridon cel Nou: gugiuman de samur pe cap, anterior de savai roz-gălbui, încins cu giar, în care sta înfipt un hanger cu mîner de smalț albastru și cu pietre scumpe, pe deasupra contăș verzui de coloarea jaspului, îmblănit cu samuri. În mîină ținea un sul cu acest testament în versuri:

Urmașilor mei Văcărești !
Las vouă moștenire
Creșterea limbei românești
Ș-a patriei cinstire !

Ienache era om „libovnic” și a avut trei soții. Elenița murise prin 1780. Cînd pleca la Viena să aducă înapoi pe fiii fugari ai lui Ipsilanti, era logodit cu Elena Caragea,

fliica dragomanului lordachi. Aceasta murind, lenache se căsătorii cu Ecaterina, o fată a noului domn Nicolae Caragea.

Istoria Văcărescului este întretesută cu epigrame în înțelesul vechi, alcătuite cu ușurință. Compunea și în grecește, căci unele versuri religioase din *Slujba Sfântului Alexandru*, tipărită sub ocrotirea sa la Veneția (1771), sînt de el. În 1787 apărură la Rîmnic *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orîndueleur gramaticii rumânești*, cu o închinare-prefață către chir Filaret, episcopul Rîmnicului, care nu mai fu repetată în a doua ediție, apărută în același an la Viena. Citînd *Abreje hronologic* de la „Paris”, 1783, pe „Rișer” („dă Dația”), pe „Bușing”, el vorbește de Flacu, „arhistratigul romaniceștilor puteri”, de la care ar deriva numele de Valachia, de ce-tatea „Cermiceghetuza”, „capitala a craiului nostru Decebal, sau Decheval”, de latinii și italienii aduși aici, de necesitatea unei gramatici și a adunării termenilor filozofiei „prin vreun dicționar, ca să poată tălmăci cu înlesnire cărțile dă șiență în limba românească”, spre a nu mai fi nevoie să se învețe o limbă străină. Romanii veniți în Dacia au fost oameni proști, fără „știință dă șiență” și, de unde vorbeau acea „mumă dă limbi” care e latineasca, învecinîndu-se cu bulgarii și sîrbii, care și ei n-au gramatică, au ajuns a li se „dăjghina limba”. Lenache mai citează încolo pe „Volter la Viața lui Petru”, Seneca, Salustie, Thalıs. La observațiile gramaticale adaugă și un mic tratat de prozodie, dînd versuri personale drept exemplu, dar rămînînd el însuși sceptic asupra folosului unei atari științe:

Gramatica e meșteșug ce-arat-alcătuire,
Și toți printr-însa pot afla verice povățuire
Și scrise încă într-ales cu reguli arătate,
Pe toți învață d-a le ști fără greșeală toate,
Și versuri înmeșteșugite învață d-a se face.
Siliți-vă a o-nvăța! ... sau faceți cum vă place.

I se atribuie fără dovezi serioase un manifest, tipărit în 1769, și îndemnînd pe românii „ticăloși și vrednici”, în numele locotenentului-colonel rus Nazarie Carazin, să ia armele împotriva turcilor:

Frați creștini, săriți fierbinte,
Puneți crucea înainte,
Pe vrăjmași să năvălim!
Sau balaurul să piară
Și să scape astă țară,
Sau toți să ne omorîm.

Cînd i se născu fiul lordache, fiind primejdie de ciumă, după ce sfătuit de dr. Constantin Caracaș afumă odăile cu iarbă de pușcă, socoti că nu strică a închina Sfintei Fecioare Maria niște molifte în stihuri:

La puterea ta cea mare
Caz, alerg și năvălesc
Și crez să găsesc scăparea,
După cum nădăjduiesc.

Poeziile lui lenache sînt aproape lăutărești și cu acel simbolism erotic tipic în astfel de compuneri de circulație universală:

Amărită turturea,
Cînd rămîne singurea,

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

Căci soția și-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.

Poetul intervine doar cu anume comentarii:

Dar eu om de naltă fire,
Decît ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?...
Oh! amar și vai de mine!

De altminteri, lenache făcea petreceri
de pomină, în care își producea cîntecele sale
de lume, toate pline de ahturi și suspine:

Într-un copaciu zarifior
Un șoim prins în lățișor
Strigă amar, ciripind,
Norocul său blestemînd :
— Multe păsări am vînat
Și-mi ziceau șoim minunat.
Iar aici laț fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-am prins,
De inimă... nu de cap!
N-am nădejde să mai scap!

★

Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune?
Arată ce te muncește,
Ce boală te chinuiește?
Fa-o cunoscută mie,
Ca să-ți caut dohtorie.

lubirea e „laț” ori „magnit” și femeia „hrăpitoare” de inimi e canar:

Tu ești puîșor canar!
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cînepioară,

Ci hrăpești o inimioară,
Ce-ai făcut-o jertfă ție...
Ce-ai cu ea de gînd, nu știe!

Totuși, lenache rimează și în afara stilului popular și atunci se remarcă printr-o
concizie sentențioasă, care subjugă memoria:

De-a avea milostivire
Nu-i lucru pîste fire,
Și cei ce au simțire
Nu pot tăgădui.

La o-ntristare
Amară foarte,
'Ncît cel ce-o are
Să-și roage moarte,
N-ai ce să faci!

Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată,
De obște dăsfăimată,
N-am ce povățui.

Nu-i mîngiere,
Nici e putință
Acel ce pierе
Să-ți dea credință,
Trebuie să taci!

★

Mult lăudată Într-o grădină, socotită traducere după Goethe, însă superioară originalului, s-a dovedit a fi străină de poetul german, venită dintr-un probabil izvor grec... Condensarea epigramatică nu-i fără grație:

Într-o grădină.
Lîng-o tulpina,
Zării o floare ca o lumina.

S-o tai se strică !
S-o las mi-e frică,
Că vine altul și mi-o ridică !

Ienăchiță s-a bucurat chiar de o discretă circulație europeană, deoarece un „cîntec grecesc” ce i se atribuia era tradus în nemțește și franțuzește la 1805 și 1807 și slujea în 1825 drept motiv lui L. J. N. Lemerrier pentru *Chant de Janakitza*, după ce încă din 1771 un negustor francez publica originalul grec și traducerea tratînd despre furtună, fără a spune cine-i autorul.

Din căsătoria cu Elenița, Ienache avu pe Alexandru (Alec), care se însoți cu Elena Dudescu. Născut probabil în jurul anului 1762, el ar fi murit pe la 1800, de o moarte curioasă, căci V. Popp declara că „pizma fanarioticească l-au dărăpînat” și însuși fiul său lancu scria aceste versuri sub portretul său:

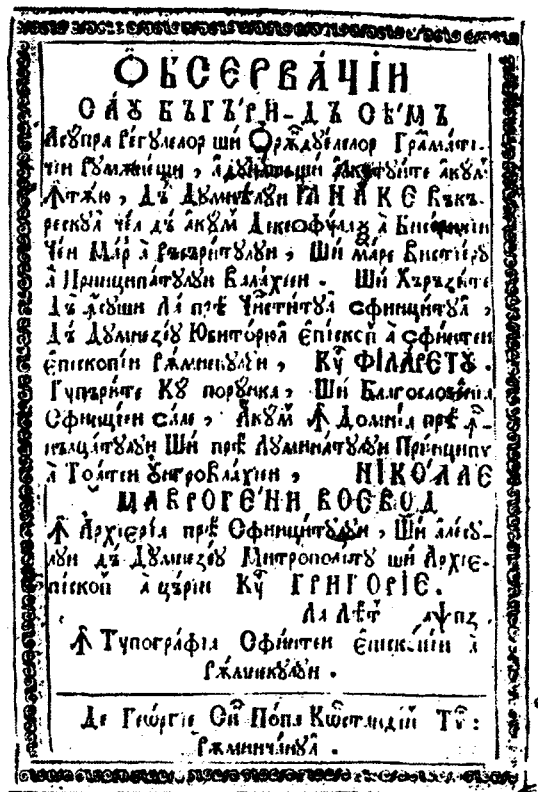
Om ! care în veacuri avia-l dă firea, În grab răpitu-ni-l-a pizmuirea.

După I. Ghica, clucerul Alec ar fi fost ridicat într-o noapte de arnăuții lui Alec Vodă Moruzi și dus nu se știe unde pentru totdeauna.

Alec compuse și el cîteva strofe grecești și românești strînse într-o „condicuță”, fără să fie însă „stihurgos pentru gustul lumii”, ci pentru „trebuițele” lui, drept care ruga pe cititori să nu-l „criticarisească” îndată de-ar întîmpina vreo „noimă” neplăcută. V. Popp îl numea „nemuritorul acela Ovidie al românilor”. Poeziile sînt însă cîntece de lume în acrostihuri, dintre care compuse unele pentru Luxandra, și pline de ahturi:

De lacrimi vărs părae
Cu groaznică vapae,
Și sufletul îmi ese
De ohtături adese. . .
Mă arz peste masură,

Slăbesc fără caldura,
Sînt bolnav în picere
Și mor făcînd tăcere.
Cînd nu te văz am chinuri
Și cînd te văz leșinuri. . .

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU
Observații sau băgări de seamă, Rimnicu-Vilcea, 1787 (foaie de titlu)

În care intră un mic proces de elaborațiune cultă, ca de pildă comandamentul cavaleresc al celamen-ului:

Rabdă inimă cît poți,
Nu-ți da taina pe la toți. . .

sau imaginile de interior boieresc, tablouri, oglinzi și chipul femeii răsfrînt în ele:

Vedeam chipuri milioane,
Dar sînt cadre și icoane
Care-mpodobesc păreții
Cu năpatea frumuseții.

★

Oglinda cînd ți-ar arăta
Întreagă frumusețea ta,
Atunci și tu ca mine
Te-ai închina la tine.

N-ar fi mijloc să te privești
Asemenea după cum ești ;
Și idololatrie,
Să nu-ți aduci tu ție.

Ochii în ea cînd ți-i arunci,
Dă tot se-ntunecă atunci,
Si dă te și arată,
Iar nu adevărată.

„Poeticul” face lauda iubitei (cu o imagine care e și a lui Conachi)

Singură ești numa una,
Care ai luat cununa

și-i cîntă ochii, obrazul, povățuindu-și mîinile, picioarele:

Mîinilor nu vă-nlemniți,
Ci vedeți să pipăiți
Și să strîngeți binișor
Acel minunat trupșor.

Picerelor, alergați,
Săriți, nu mai tremurați.

În stihul său senzual și naiv e o șăgălnicie prozodică pe care o va dezvolta Eminescu:

Dă nu mă crezi pă mine,
Întreabă pe oricine
Și vezi cît pătimește
Un suflet ce iubește !

★

Ale mele toate zise
De le numeri tot drept vise

Și drept basne așa numa,
Al greșală, lasă gluma.

Această erotică găsește imagini delicate. Poetul e fluturele de lampă „pervaneaoă”, care e aruncat în focul dragostei:

Ca pervaneaoa am ajuns,
Nu e vr-un lucru de ascuns,
Sîngur alerg de voie,
În foc fără nevoie,

sau o floare a soarelui:

Cum să-ntoarce după soare
Pururea această floare,
Așa inima din mine
În veci umblă după tine.

Strofa din urmă a fost cusută pe o „gevrea”, adică batistă, pe care era brodată de bună seamă și floarea.

Din loc în loc sînt comentarii în proză pline de ingenuitate, aducînd a-minte, în ton mai profan, de glosele dantești din *Vita nuova*:

„Iar aceste stihuri cu toate că sînt foarte scurt și nu au multă noimă și încă și scăzute din tot meșteșugul poeticesc, dar pricina le este ciudată, căci la mai al veletului 95 întîmplîndu-se ticălosul poetic numai cu scumpă pricină a flăcărilor sale și șezînd amîndoao părțile peste doao ceasuri cufundate într-o tacere foarte adîncă și sorbind unul cu altul cu căutăturile, mai la urmă au ieșit acest trandafirăș dintr-acel sîn ceresc și adică cam cu nebăgare de seamă s-au pus pe pernă ca cum ar fi fost lepdat” etc.

Cu Elena Caragea, domnița, lenache avu pe Nicolache Văcărescu (mai avea și alt fiu, lordache, făcut cu domnița Ecaterina, născut la 14 septembrie 1795 și botezat de Alecu, după ce pierduse cîțiva, căci în exil Elena plecase cu patru copii, din care se prăpădise trei). Se știu puține lucruri despre el. Ar fi fost vornic. Nașterea lui trebuie pusă după anul 1784, ceea ce înseamnă că și acest Văcărescu a murit tînăr. În 1823 ar fi călătorit la Pisa, iar după Odobescu mai trăia în 1828 (era căsătorit cu Luța, Luxandra, fata logofătului Grigore Băleanu). Dar Nicolae mărturisește a fi alergat „la duhul cel cu noean al răposatului fratelui meu”, neavînd duh născocitor. Însă V. Popp, în prefața *Psaltirii* lui Prale, datată 1 octombrie 1827, vorbea de poeziile lăsate de Nicolae „la moartea sa”.

Și Nicolae compuse stihuri, deși e cam greu a se stabili originalitatea absolută a versurilor, întrucît, cu mentalitatea poporului, familia își însușea compunerile

ALECU VĂCĂRESCU

NICOLAE VĂCĂRESCU

global. În ediția operelor lui Iancu Văcărescu s-au publicat „cîte s-au putut găsi din poeziile a toți patru Văcărești”, fără a se face discriminația, iar Nicolae mărturisește a fi folosit compunerile fratelui său. Totuși, Nicolae se distinge printr-o inspirație țărănească mai verde și mai virilă, ca în acest cîntec scris, zice-se, în preziua mișcării lui Tudor Vladimirescu și în care sînt elanuri și rezezi imagini (perspectiva defileurilor, pușca astupată de greieri):

Roibul meu iarna mai toată
N-a văzut vîfor, nici zloata,
Că-l țineam tot pe cătare,
Pe bere și pe mîncare,
Vai de draga lui spinare !

Roibule, mi te gătește,
Salele-ți înțepenește,
Să mă duci peste pripoare,
Văi și coaste la strimtoare,
Pre potecă făr'de soare.

Daleo, daleo, dragă durdă,
Fă-te-ncoace, nu fii surdă,
Vin'să te-ngrijesc mai bine
C-a-npuiat greierii-n tine,
Daleo, daleo, vai de mine !

Erotica este și ea fluierată pe naiuri campestre, fără jelanii de astă dată:

A trăi fără-a iubi
Mă mir ce trai o mai fi ;
A iubi făr a simți
Mă mir ce dragoste-o fi ;

A simți făr a dori
Mă mir ce simțire-o fi ;
A dori făr a jertfi
Mă mir ce dor o mai fi.

Aceste versuri au fost populare, căci I. Heliade le citează printre „cîntecele românești naționale” care nu „miros nici a logofeție de prin orașe, nici a meși și ciacșiri din Fanar”. Totuși, jocul de abstractiuni sentimentale trădează prefacerea cultă. Îndeosebi acel „a dori fără a jertfi” nu intră de loc în logica ruralului. Nicolae are în sfîrșit o discreție a mîhnirii, de un delicat patetic minor:

Un pic de nădejde d-aș ști c-o să-mi vie
Și traul mai dulce că poate să-mi fie,
Atuncea și vieata mi-ar fi doar mai scumpă
Si slaba ei ată n-aș vrea să se rumpă.
Dar cînd de nădejde de leac nu se simte

Si nici cum să-mi vie nu-mi trece prin
minte,
D-amor... nu e vorba, precum nici
de viață —
S-au săvîrșit toate... ah, rumpe-te ată !

Pătruns de meritul familiei, Nicolache trimite la 31 octombrie 1815 o epistolă către nepotul său, marele logofăt Iancu Văcărescu, împreună cu acel „Epitre dedicată” ce făcuse lenăchiță „moșu-tău” lui Filaret când i-a închinat *Gramatica*:

„... Îl trimit ca să-l vezi, îl trimit ca să te invitez și să te ațîț, să te fac să fii foc viu, mai mult decît ești; și apoi tot ce am pățit și eu, ca să te fac să-ți aduci aminte, cu toată puterea și virtutea duhului și a inimii și a cugetului ce porți, ce au fost părinții noștri, tata-tău și moșu-tău, și să plîngi cu inimă înfrîntă și cu duh slobod, dar supus întîmplării a purta jug. . .”

Lirismul lui Ienache, Alecu și Nicolae Văcărescu are tonuri de continuitate, adunându-i într-un grup complet.

BIBLIOGRAFIE

Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduelelor gramaticii rumânești, Rîmnicu-Vîlcea, 1787; *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*, ediție de Al. Papu Ilarian, în *Tezaur de monumente istorice*, București, t. II, 1863; *Colecție de poezii vechi*, ediție de Al. I. Odobescu, București, 1878; *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poet că*, ediție de Paul I. Papadopol, București, 1940; *Primi noștri poeți*, ediție de Teodor Virgolici, București, 1954 (B.P.T.); *Poezii Văcărești, Versuri alese*, ediție de Elena Piru, cu o introducere de Al. Piru, București, 1961.

Al. I. Odobescu, *Poezii Văcărești*, în „Revista româna”, I, 1861, septembrie; I. Heliade Rădulescu, *Nicolae Văcărescu*, în „Curierul românesc”, 1830, nr. 99, reluat în „Curierul de ambe sexe”, II, 1838—1840; C. Erbiceanu, *Două poezii ale lui Alexandru Văcărescu*, în „Biserica ortodoxă română”, XXI, 1897, nr. 8 (grecești); N. Iorga, *Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. ist., ser. a II-a, t. XXXV, 1913; R. Ortiz, *Primi cantatti fra Italia e Romania*, „nel secolo XVIII”, Torino, 1914; G. Pascu, *Gramatica lui Văcărescu*, în „Convorbiri literare”, LVI, 1924, iunie; N. Iorga, *Două poezii necunoscute ale lui Ienăchiță Văcărescu*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927; Ariadna Camariano, *Influența poeziei lirice neogrecești asupra celei românești*, București, 1935; Nestor Camariano, *Modelele gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu*, București 1936; I. C. Filitti, *Jalba lui Alecu Văcărescu către vodă Hangerli*, în „Preocupări literare”, I, 1936; M. Nanu, *Ienăchiță Văcărescu și variantele aromâne*, în „Viața românească”, XXX, 1938, nr. 2; Petre Haneș, *Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu*, în „Limbă și literatură”, IV, 1960; I. Pervain, *Ienache Văcărescu lexicograf*, în „Tribuna”, Cluj, IV, 1960, nr. 10.

MATEI MILU

Un contemporan al lui Ienăchiță Văcărescu în Moldova este boierul Matei Milu născut la 21 ianuarie 1725, după o afirmare pe la mijlocul veacului, în ținutul Sucevei și posibil chiar la moșia Spătărești, unde va trăi de obicei. Tată îi era spătarul Enacache Milo, staroste de Cernăuți, și mamă Safta Roset, Enacache Milu, Mil sau Milo (numele familiei apare de obicei în scripte ca Milu) se pretindea de origine franceză și afirma că numele lui în limba lui Racine se scrie Millo, Cutare îl socotea grec, ceea ce e și mai posibil. Însă pretenția, întemeiată ori nu, obliga la cultură franceză și Matei Milu știa, pe lîngă grecească, și franțuzește. Studiile, se afirmă, și le-a făcut în Rusia,

la Petersburg, de unde se întoarce în 1775 cu multe cărți rusești. Fu pe rînd. poate numai nominal. Întrucît o notă arată că n-a ținut slujbe. vătaf de aprozi (1780). sulger (1783). stolnic (1784). ban (1788). În 1787 e și ispravnic la Dorohoi. Se însurase cu Sultana. fosta soție a banului lordache Bașotă din Șoldănești. Muri la 3 octombrie 1801.

O parte din poeziile rămase sînt erotice și galant oftătoare:

Am rămas fără simț re.
Fără semn de viețuire,
Că persoanei ce m-am robit
Toate i-am afierosit,
Și fiindcă m-am isterit
Toate E[lencăi] le-am jertfit.

Nu aci stă originalitatea lui Milu, ci în poezia satirică, înrîurită vădit de moralistii francezi. fie și prin ruși (pe „Volter” îl cunoaște). Cîteva portrete labruyeriene (un fălos, ocochetă bătrînă, un fudul, un zgîrcit) sînt încadrate în ghicitori. Mersul folcloristic, cruditatea expresiei, amestecată cu bufone turco-grecisme, dau acestor mici caricaturi o savoare inedită. Iată înfumuratul:

Altul este înalt,
La gît sugrumat,
Cu capul pe spate.
Cu nările umflate,
Mari lucruri grăește.
Pe nime nu socotește,
Foarte înfumurat,
Cu samur îmbrăcat.
Fără nici o stare.
Casă niicăiuri n-are.
Nimănui nu mai plătește,
Gîci ș-acesta cine este ?

Strîmbul încrezut:

Un om nalt și deșirat.
La față foarte scrumat,
Cu barbă dintr-însu.
Vrednic de tot rîsu.
Umblă crăcănat.
Din șolduri legănat.
La chip urît și slut.
Are un picior mai scurt.
Se socotește ariftè.
Ocara lumii și eglengé.
Se mîndrește, fudulește.
Gîci cine este ?

Bătrîna cochetă:

Pe aceasta îi g'ci-o.
Lesne îi nimeri-o.

O babă cu fumuri de frumoasă,
Dar o foarte mare mincinoasă,
Zavistică, clevetitoare,
Ocarnică, hulitoare,
Grăiește cu neconținere,
Răcnește, țipă de peire,
Se împodobește, zarifesește,
Se pudruiește și sulimenește.
Gici cine este ?

Zgîrcitul:

Vrut-au și pah[arnicul] Lazu să se îmbrace,
Deci gustul nu-i lipsește,
Punga nu-l embodisește.
În leș se ivește,
Pe ulița mare se trezește
Cu 15 lei cheltuială
Să facă pombă și fală .
Intră în sultan mezat,
Cumpără un șlec albu lat,
Banița în cap își trîntește
Și singur se fudulește ;
Iar ca să nu fie strănțuros,
Își întoarce bernevecii pe dos,
Iar antereu și caftan
Are din zilele lui Cehan.
Dar conteș din zilele cui,
La letopiseți nu-i.

Această răutate inventivă e înrudită cu aceea din diatribele în versuri ale lui Voltaire. Schimbarea costumației împrumută risuri noi. O stihuire *Asubra istericalelor* zugrăvește cu mult humor o modă feminină orientală de a atrage atenția bărbaților, corespunzând vaporilor, caprițiilor, leșinurilor occidentale. Cadența e argheziană:

Această patimă grecească,
La țigance este firească.
Iar grecele o au de gingășii,
Să se zbuçiume ca d-epilepsii.
Apoi și din moldovence,
Ca să semene a grece,
Și ele se fac c-amețesc,
Se zbuçiumă și se sluțesc,
Socotind ca să arate delicate,
Fără pricină, de orice cad leșinate,
Sa afumă cu pene
Pe supt nas, ochi și gene.

Autorul propune un remediu drastic:

În vreme cînd năbădaica vine
Să aibă bărbatu un biciu bun la sine
Și la c. . . să-i dee una sută bine,
Saptezeci sau nouăzeci și unul la vine,
Cincizeci, șasezeci la spate,
Să o umple de sănătate.
Cu aceasta prea mult se folosesc
Grece, moldovence se tămăduiesc.

Și după această teribilitate revine aproape suav la motivul inițial:

Iar la țigance să nu ispitească,
Fiind boala la ele firească.

În tentă proprie, Matei Milu se integrează totuși momentului de la îngemănarea secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea și învederează note caracteristice spiritului luminit, dar și accente înnoitoare.

BIBLIOGRAFIE

I. Tanoviceanu, *Un poet moldovean din veacul XVIII : Matei Milu*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., seria a II-a, t. XX, 1897—1898.

IOAN CANTACUZINO

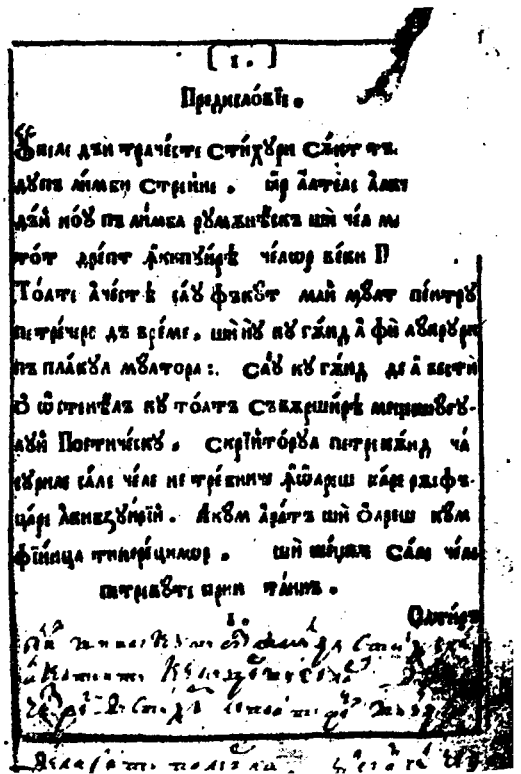
În ultima vreme, istoria noastră literară a înregistrat numele unui scriitor muntean necunoscut, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Ioan Cantacuzino, autor al unui volum de versuri, tipărit probabil la Dubăsari ori la Movilău între anii 1792 și 1796, și al multor traduceri din literatura franceză, rămase în manuscris. Despre viața și activitatea politică a acestui descendent al Cantacuzinilor, care au jucat un rol politic atît de însemnat în istoria Țării Românești și a Moldovei, a scris Nicolae Bălcescu, cu căldura-i caracteristică, un prețios articol în primul volum al „Magazinului istoric pentru Dacia”. Deși a avut la dispoziție și unele memorii ale lui Ioan Cantacuzino, primite de la nepoții acestuia, Bălcescu nu a știut că omul politic și patriotul pe care-l admira a fost în același timp și un scriitor demn de atenție și prețuire. Locul său în literatura română, alături de Matei Milu și de Ienăchiță și Alecu Văcărescu, este astăzi bine stabilit. Recunoașterea lui literară atît de tîrzie se datorește faptului că a fost nevoit, după cum vom vedea, să se expatrieze la vîrsta de 34 de ani, iar scrierile sale, semnate doar cu inițialele *I. C.*, au avut o mică circulație în Țara Românească și în Moldova.

Ioan Cantacuzino s-a născut la 20 ianuarie 1757, la Constantinopol, unde se aflau atunci părinții săi, Răducanu Cantacuzino și domnița Ecaterina, fiica lui Ioan

Mavrocordat. În 1759, părinții lui se stabilesc în București. Aici, atât el, cât și fratele său mai mic, Nicolae, vor primi o educație aleasă.

Intrat de timpuriu în arena politică, Ioan Cantacuzino a luptat cu perseverență pentru eliberarea țărilor române și pentru unirea lor într-un stat puternic și independent. Împrejurările războiului ruso-turc început în 1768 au făcut să se creadă că sosise momentul eliberării de sub jugul turcesc. Entuziasmul cuprinse mai multe familii de boieri patrioți, printre care și cea a clucerului Răducanu Cantacuzino. Acesta obținu învoirea comandamentului rusesc de a organiza și participa la război cu un regiment de voluntari români, care, sub conducerea lui, repurtă o strălucită victorie la luarea Silistrei, în 1773 iar pentru fiul său Ioan obținu de la Ecaterina a II-a favoarea ca, deși minor, să se înroleze în 1771 — deci la vârsta de numai 15 ani — cu gradul de praporgic într-un regiment rusesc de grenadieri. În 1774 însă, Răducanu Cantacuzino moare eroic, iar cei doi copii ai săi, fiind încă minori, rămân sub epitropia unchiului lor, banul Mihai Cantacuzino, împreună cu care sînt obligați, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, să se refugieze în Rusia. Cu mari dificultăți, Cantacuzinii se vor putea întoarce în patrie abia în 1784, dar în 1788, la începutul războiului ausro-ruso-turc, Ioan Cantacuzino fuge la austrieci, sperînd, ca și în timpul războiului precedent, să elibereze țara de sub stăpînirea turcă și să-i dea o organizare europeană. Sub ocupația Țării Românești de către austrieci (1789—1791), el îndeplinește unele misiuni diplomatice importante, toate avînd drept scop obținerea independenței patriei sale, însă pacea de la Șiștov, din 4 august 1791, „sfărîmă cea din urmă a sa speranță”, cum spune Bălcescu. Dezamăgit, Ioan Cantacuzino pleacă din nou în Rusia, unde este primit în armată cu gradul de colonel de cavalerie ușoară. La retragerea sa din armată, în 1796, împărăteasa Ecaterina a II-a îi dăruiește o moșie în Rusia Nouă, pe malul drept al Bugului. Aici întemeiază, împreună cu fratele său Nicolae, care l-a însoțit și de data aceasta în Rusia, tîrgul Cantacuzinca. Probabil că tot atunci primește și titlul nobiliar de cneaz. După ce locuiește cîtiva ani la Petersburg și apoi la Odesa, în 1818 se retrage în mod definitiv la moșia sa, unde moare la 3 iulie 1828.

Sederea îndelungată a lui Ioan Cantacuzino în Rusia, prima dată în tinerețe, de la vârsta de 18 pînă la 27 de ani, apoi de la vârsta de 34 de ani și pînă la sfîrșitul vieții, i-a prilejuit un contact mai strîns cu literatura franceză, care se bucura de un mare prestigiu în saloanele nobilimii ruse din acea epocă. Activitatea lui literară este în mare parte eoul acestui contact cu literatura franceză și, prin intermediul

IOAN CANTACUZINO,
Predislovie la volumul Poezii noo

ei, cu alte literaturi occidentale, ca cea italiană sau engleză, fapt care îi conferă un loc aparte între ceilalți scriitori munteni și moldoveni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, influențați mai ales de literatura neogreacă a vremii.

Volumul său de versuri, intitulat *Poezii noo*, cuprinde douăzeci și două de poezii, în majoritate traduceri sau prelucrări, unele declarate, altele nedecarate ca atare. Astfel, sub titlul *Poveste*, Cantacuzino traduce, pentru prima dată în literatura română, fabula lui La Fontaine *La cigale et la fourmi*, din Cardinalul de Bernis traduce *Le matin poétique* (la el, *Dimineața poeticească*), din Marmontel *Daphné* (la el, *Poveste*). Versurile intitulate *Satiră* : *Omul* conțin idei din cunoscutul poem al luministului englez Alexander Pope *An Essay on Man*, pe care Cantacuzino l-a și tradus, în 1807, după versiunea franceză în proză a lui Silhouette. Desigur, tot prin intermediul unor versiuni franceze, cum dovedesc anumite particularități lingvistice, sînt traduse ori prelucrate două poezii din Metastasio, cântoneta *La Partenza* și o arie din piesa *Nitteti*, precum și un fragment mai întins din epitalamul biblic *Cîntarea cîntărilor*. La acestea se adaugă și alte poezii traduse probabil din limba franceză, cum sînt *Lăcașul morții* și *Veacul cel fericit sau cel scump*, cărora poetul nu le-a menționat, iar istoria noastră literară nu le-a identificat încă autorii.

Tot din literatura franceză a făcut Ioan Cantacuzino și unele traduceri în proză. În 1794 el traduce din François-Thomas-Marie de Baculard d'Arnaud *Istoria lui Machen*, *povestire englezească*, din Montesquieu *Arsachie și Ismenia*, *istorie din partea Răsăritului* și din J. J. Rousseau comedia *Narchis sau îndrăgitul dă însuș de sine*; în 1796 traduce romanul lui Florian *Numa Pompilius, al doilea crai al Romii*, iar în 1807, sub titlul *Cercarea asupra omului*, primele trei părți ale poemului lui Pope menționat mai sus.

În poeziile originale, ca și în unele dintre cele traduse, remarcăm predilecția lui Cantacuzino pentru satiră, fapt care îl apropie de contemporanul său moldovean Matei Milu. El combate ambițiile ariviste, înfumurarea, arghirofilia, lăcomia, minciuna, zavistia, clevetirea (*Omul, Pocitanie*) și alte defecte morale sau fizice (*Sfat unui sărțar ce avea în tot ceasu psihi-mu în gură, Măgulire soțiii cel pocite, Pofidă și împutare unii dîn trei surori ce lăsase pă cel ce zice*). Pentru Cantacuzino, ideal ar fi ca omul să nu alerge după onoruri, după avuții, să fie lipsit de griji, să se poată bucura în tihnă de plăcerile vieții (*Veacul cel fericit sau cel scump, Rîs mult, Cîntec bețivesc*). Dragostea, fie gustată din plin, în simplitatea ei naturală, fie cîntată în maniera pastorală a secolului al XVIII-lea, constituie o temă de predilecție a poeziei lui Ioan Cantacuzino (*Cîntarea cîntărilor, Cîntec păstoresc, Păs. dăpărtat fiind dă Tica, Cîntec grădinăresc* etc.).

Dacă o raportăm la opera poetică a primilor doi Văcărești și a altor poeți români contemporani, constatăm că poezia lui Ioan Cantacuzino are unele calități. Luptînd cu greutățile inerente începuturilor poeziei românești, el a reușit să realizeze uneori — mai ales în traduceri — versuri sprintene și imagini cu adevărat frumoase, în metrul trohaic al poeziei noastre populare. În general însă, Cantacuzino are o limbă greoaie, bogată în elemente arhaice și regionale. Ca și alți poeți ai vremii, face și el uneori, în exprimare, concesii senzualismului și chiar vulgarității.

Deși în *Predislovia* volumului Cantacuzino spune că „toate acestea s-au făcut mai mult pentru petrecere dă vreme și nu cu gînd a fi lucruri pe placul multora sau cu gînd de a vesti o osteneală cu toată săvîrșirea meșteșugului poeticesc, scriitorul petrecînd ceasurile sale cele netrebnice în oareșcare răsățare a chibzuirii”, ultima poezie, intitulată *Răsufare* (= Destăinuire, Mărturisire), care este un fel de

testament literar. Întrucîtva asemănător cu cel al lui Ienăchiță Văcărescu, arată că prin modestele sale scrieri, pe care le credea cele dintîi încercări de acest fel la români, el a dorit să contribuie la dezvoltarea limbii și a literaturii române :

Limba noastră prea puțină
Nu-i a nimui proastă vină
Căci însoață rău cuvîntul
În prilejul ce dă gîndul.
Mai cu vreme, și cine știe,
Prisosire poate să vie,
Că scriitorii împodobesc
Limba, patria-și slăvesc.
Fie aceasta acuș cercare
Mustră altor, spre-ndemnare.

BIBLIOGRAFIE

Poezii noo alcătuite dă I... C..., [Dubăsari sau Movilău, între anii 1792—1796]; *Istoria lui Machen, povestire englezească, scrisă de pe franțozească de aba: Arno și tălmăcită aceasta cum și cele ce urmează de I. C. la anul 1794*, B.A.R., ms. nr. 3099, f. 1—49; *Arsachie și Ismenia, istorie din partea Răsăritului, scrisă di pe franțuzăște de Monteschiu și este tălmăcită la let 1794*, B.A.R., ms. nr. 3099, f. 50—87; *Narchis sau îndrăgitul dă însuș de sine, comedie de Jan Jac Ruso pe franțozește făcută și tălmăcită la anu 1794*, B.A.R., ms. nr. 3099, f. 88—123; *Numa Pompilius, al doilea crai al Romii. Pă franțozește scris de monsiul Florian și tălmăcit de I. C. la an. 1796*, B.A.R., ms. nr. 1550, autograf al lui Ioan Cantacuzino; *Cercarea asupra omului de Alexandru Popu, scrisă și tălmăcită dupe franțozește de C. Ioan C. la anul 1807, la Odesa*, B.A.R., ms. nr. 6002, autograf al lui Ioan Cantacuzino. N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, I, 1845; Al. Ciorănescu, *O veche traducere din J. J. Rousseau*, în „Revista Fundațiilor”, IV, 1937, nr. 6; Gheorghe Ivănescu, *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Iașul nou”, V, 1953, nr. 3—4; G. Ivănescu și N. A. Ursu, *Un scriitor muntean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: Ioan Cantacuzino*, în „Studii și cercetări științifice”, seria Filologie, Iași, X, 1959, fasc. 1—2; Alexandru Dușu, *Contribuții documentare la tratatul de „Istoria literaturii române”*, în „Steaua”, XVI, 1965, nr. 9

COSTACHE CONACHI

Alexandru din botez, iar din gura oamenilor Costachi — cum însuși o spune —. Conachi este singurul vlăstar în linie bărbătească al petrecărețului și risipitorului vornic Manolachi Conachi și al Elenei, de viță cantacuzinească. S-a născut la 14 septembrie 1778, nu la 14 octombrie 1777, cum este îndeobște acceptat, și a murit la 4 februarie 1849. A învățat carte, ca mai toți fiii de boieri, în familie, cu Fleury, un refugiat francez de convingeri radicale, pentru ca ulterior, sau paralel, să urmeze cursurile de la Școala domnească. Cu toate că era unul dintre cei mai luminați cărturari din Moldova acelei vremi, nu există date care să ateste existența altor dascăli

COSTACHE CONACHI

cu care să se fi instruit. Pe lângă greacă și franceză, învață limbile slavonă și turcă, instrumente necesare viitoarelor dregătorii ale statului, cărora, prin originea și poziția socială, le era hărăzit. A ocupat rangurile și funcțiile de comis, agă, vornic de aprozi și vornic de politie la Iași, logofăt, vistiernic, membru în comitetul de redactare al Regulamentului organic, mare logofăt al dreptății, ba a fost și unul dintre contracandidații lui M. Sturza la domnia Moldovei.

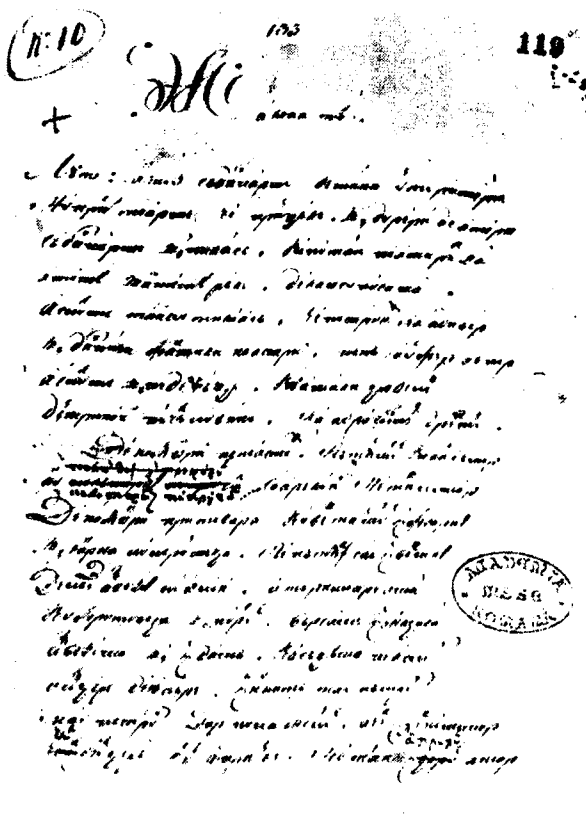
Anii între care trăiește Costache Conachi corespund pe plan istoric etapei de destrămare a feudalismului în țările române. Dregătoriile pe care le-a ocupat timp de mai bine de trei decenii i-au servit, alături de chibzuință și bună gospodărire, la acumularea uriașei averi de care dispunea (deși la moartea tatălui moștenirea lăsată era aproape echivalentă cu datoriile contractate) și în rotunjirea căreia spolierea răzeșilor și exploatarea țăranilor au fost metode frecvent folosite de logofătul poet. Nu-i mai puțin adevărat însă că, în exercitarea funcțiilor pomenite, se pot menționa unele acțiuni și atitudini de ținută înaintată. Dintre acestea merită evidențiate rolul său în elaborarea capitolelor din Regulamentul organic prin care se pun premisele viitoarei uniri a Principatelor, activitatea

juridică în vremea cît a fost „știitor al locului” de mare logofăt al dreptății, calitatea de epitrop la Spiridonie, de membru și sprijinitor al Societății de medici și naturaliști din Iași, eliberarea unor robi de pe moșia sa în 1828, precum și inițiativa de a pune bazele unei industrii extractive în Moldova de atunci.

O cercetare amănunțită asupra vieții și activității extraliterare a unui scriitor este utilă în măsura în care între preocupările politice și sociale, pe de o parte, și cele culturale și literare, pe de alta, există o nemijlocită legătură. Dacă între manifestările publice și lecturile lui Conachi putem întrevădea unele apropieri, între preocupările serioase ale logofătului dreptății ori ale epitropului de la Spiridonie, ale gospodarului și moralistului boier de la Țigănești și poezia sa lirică este o evidentă neconcordanță, dacă nu chiar contradicție.

Conachi și-a scris cea mai mare parte a operei între 1800 și 1830, epocă în care a fost gustat, răspîdit, imitat și în raport cu care trebuie apreciat, cu toate că prima ediție a poeziilor îi apare în 1856.

Circulația de care s-au bucurat scrierile sale, aprecierea pe care i-au acordat-o contemporanii, imitatorii numeroși ai stilului său, care era de fapt stilul epocii, ne sînt atestate de nenumărate copii manuscrise ale producțiilor sale, de prezentarea lui Pastiescu din „Curierul românesc” (nr. 78 din 5 ianuarie 1830), unde figurează aproape tot ceea ce a scris Conachi, dar din care, la acea dată, nu fusese publicat

nimic. A-l judeca prin raportare la scrierile lui Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Negruzzi ori Bălcescu, care se afirmaseră deja pînă la această dată, înseamnă a ignora faptul că el aparține ca nivel cultural și artistic și reprezintă o atmosferă spirituală legată de primele trei decenii ale secolului trecut.

A cunoscut desigur „mica” poezie franceză de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, foarte posibil *Poésies érotiques* (1778) ale lui Parny, pe Colardeau, devenit celebru prin „eroidele” sale, dintre care Conachi traduce *Eloiza către Abeliard* și care de altfel este cunoscut și ca traducător al lui Al. Pope, pe Dorat și pe Leonard. Va fi citit de asemenea pe Delille, cunoscut prin traducerea *Georgicelor* lui Virgiliu. A citit și tradus din Voltaire și Pope. Nu-i era străin Rousseau. Simpatia sa se îndreaptă mai cu seamă spre acea poezie facilă, impregnată de aluzii clasiciste, plină de un sentimentalism desuet, expresie a unei vieți de salon, de perfectă adeziune la ordinea și stratificarea socială, străină de mari frămîntări și elanuri lirice, mai mult analitică decît sugestivă.

O raportare strictă la una din dominantele literare ale epocii este dificil de întreprins, pentru că în multe cazuri modele străine, de proveniență și particularități deosebite, sînt receptate global și transfigurate, încît cu greu mai pot fi sesizate adevăratele izvoare.

Prin pasiunea pentru eroide și romane sentimentale a fost considerat ca un preromantic, dar cu toate acestea cunoașterea și traducerea lui Voltaire, Pope ca și a altor texte luministe, unele manifestări în activitatea juridică și culturală ni-l recomandă ca un adept întîrziat al clasicismului în domeniul literar și un luminist pe linie ideologică, nu însă și în practica socială. Formula „luminist în anterior și giubea” pare mai cuprinzătoare pentru rezistența manifestată față de înnoiri și explicabilă prin poziția sa de mare latifundiar. Faptul a fost de altfel remarcat încă de V. Alecsandri și caracterizează o întregă pleiadă de poeți mărunți de la începutul veacului trecut :

„Ei se îngînaseră cu imaginile poetice ale mitologiei antice și primiseră totodată reflectul depărtat al ideilor voltairene, pe care revoluția cea mare din 1793 le răs-pîndise în Europa ; însă distanța nestrăbătută ce exista între patria lor și izvorul acestor idei, precum și, mai cu seamă, poziția lor socială, îi opriră de a se pătrunde de principiile radicale ale Franței”.

COSTACHE CONACHI,
Jaloba mea, manuscris

S-a insistat asupra unor probabile sau sigure surse ori modele pe care le-a cunoscut, mai mult pentru a explica marele volum de traduceri pe care le-a făcut și care în epocă n-au contribuit numai la educația ori desfătarea publicului restrâns de cititori, ci au avut un însemnat rol și în modelarea limbii, în exersarea și perfecționarea instrumentului lingvistic, fără de care nu s-ar putea explica nu numai evoluția ulterioară, dar nici unele succese în producția originală.

Dacă în *Cercare de voroavă*, tradusă după Pope, în text și în josul paginii manuscrisului autograf ne întâmpină comentarii critice la adresa războiului și a coloniștilor spanioli în America, elogiul rațiunii umane, în *Privire politică asupra Evropii toate din anul 1825* sînt vizibile conștiința existenței claselor, critica nobilimii și simpatia pentru cei care produc bunurile.

Între traduceri făcute de Conachi sînt de menționat *Alchibiad sau iubirea de sînă fără măsură*, *Istoria lui Velisarie* de Marmontel, *Narchez amoretul de sînă, adică iubirea de sine peste măsură*, dată ca fiind „din *Metamorfozurile* lui Ovidie aupra mitologiei”, mai probabil după adaptarea franceză a autorului latin, fragmente din tragediile *Alzire* (*Arz li* la poetul moldovean), *Zaire*, *Oreste* și fragmente din poemul *Henriade* de Voltaire, *Elo za către Abeliard* după Colardeau, care la rîndu-i tradusese pe Pope, *Abeliard către Elo za*, *Către Leandro că nu venia și Iulia către Ovidie* după Dorat, *Cruzii elini cu jartfă*, o adaptare a lui Saint-Auge după Ovidiu. Cea mai de seamă rămîne însă *Cercare de voroavă* după *An Essay on Man*, de Al. Pope, cunoscut de Conachi în traducerea franceză a lui Resnel, publicat în 1758 la Amsterdam, și care cuprindea, pe lîngă versiunea în proză, și una în versuri făcută de Silhouette. Alături de aceasta, care a fost publicată, stă *Privire politică asupra Evropii toate din anul 1825*, rămasă în cel puțin două manuscrise, din care cel cu nr. 5887 este autograf. Ambele traduceri conțin elemente de gîndire științifică, elogiul posibilităților omului de a cunoaște și stăpîni natura, pledoarii luminate pentru emanciparea popoarelor, pentru un sistem constituțional, pentru asigurarea prin lege a drepturilor, idei care n-au rămas fără consecințe asupra marelui latifundiar în exercitarea funcțiilor în stat.

Nu putem evita nici mențiunea că lecturile din scriitorii străini încalcă uneori chiar granița care desparte „tălmăcirile” de „alcătuirii”, unele din producțiile proprii fiind de fapt adaptări, dacă nu traduceri libere ale unor originale din literatura franceză.

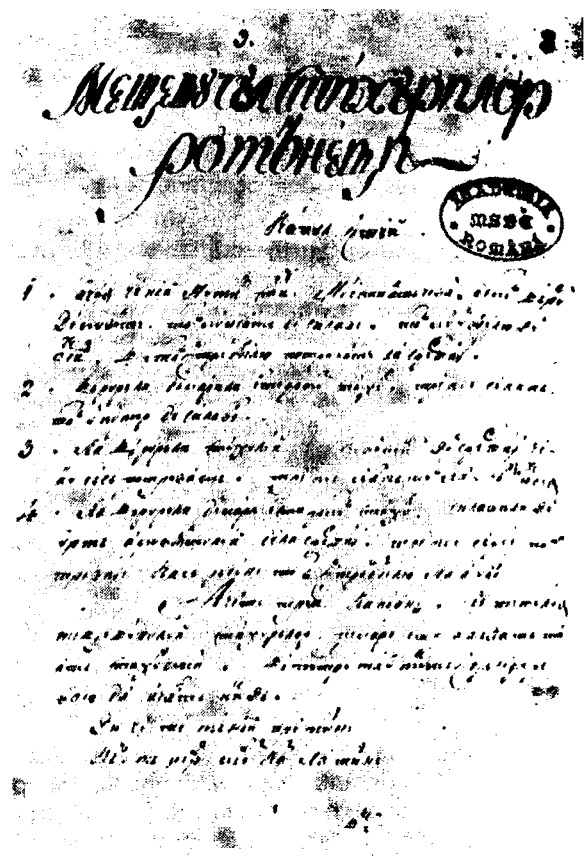
Constatarea care se impune cu necesitate însă este că, sub aspectul valorii literare, traduceri și în speță *Prințiile moralului* (sau *Cercare de voroavă*) sînt dintre cele mai realizate, fie pentru că autorul, prețuindu-le în mod superlativ, a muncit mai mult asupra lor, fie pentru faptul că, lipsindu-i imaginația creatoare, își folosea mai bine resursele lingvistice și darul analitic.

În afara traducerilor trebuie să fie relevante unele încercări dramatice, mai puțin cunoscute, importante pentru că sînt primele comedii culte din literatura noastră și remarcabile prin fondul de critică socială și de moravuri, chiar dacă sub raportul valorii sînt inferioare celorlalte producții.

Comedie banului Costandin Canta ce-i zîc Căbujan și cavaler Cucoș, scrisă împreună cu Nicolae Dimache și Dumitrache Beldiman, care, „nefiind teatrul, s-au jucat . . . la păpușării”, este o satiră la adresa unui zgîrcit și arghirofil. *Giudecata femeilor*, cu aceeași indicație că s-a reprezentat la păpușării și cu precizarea „această comedie făcută de aga Costachi Conachi la leat 1806, decmv. 1”, reprezintă o critică și chiar o autocritică aspră (printre personaje figurează autorul însuși), cam liberă ca limbaj,

a moravurilor, dacă nu a năravurilor boierimii moldovene. O țintuire a depravării, o frescă a dezmațului mării boierimi este și încercarea dramatică *Amorul și toate harurile*. Tot de Conachi pare să fie și o altă comedie într-un act, prin care sînt ridiculizați nătărăul Aferte, grămăticul Terbie și logofătul Costachi.

Mai toate cercetările privitoare la Conachi atunci cînd nu s-au limitat la o schiță genealogică a familiei sau la descrierea amănunțită a activității politice și administrative, au abordat doar lirica erotică de factură senzuală a poetului, neglijînd în bună măsură aspectul oarecum cultural al activității sale, manifestat prin traduceri în versuri și proză, publicate sau manuscrise, care pentru epoca respectivă au o importanță deosebită, iar în intenția poetului reprezentau singura contribuție solidă, poeziile lirice fiind considerate „păcate ale tinerețelor” ori „table ale mișălilor”. Procedul este explicabil și în bună măsură justificat, deoarece cu poetul român s-a petrecut un fenomen asemănător întrucîtva (dacă se poate face o apropiere) cu al unui model îndepărtat al său, cu Petrarca, pe care posteritatea nu l-a consacrat prin operele sale de erudiție, ci prin poezia închinată femeii iubite. Paralelismele între piese ale *Canzonierului* ori măcar ale epigonilor italieni sau străini și poezia lui Conachi, în ciuda inexistenței unor dovezi materiale care să ateste faptul că poetul moldovean și-ar fi cunoscut maestrul, sînt uneori surprinzătoare. G. Călinescu afirma despre el în *Istoria literaturii române* că este petrarchizant fără a-și cunoaște modelul îndepărtat. În *Impresii asupra literaturii spaniole* revine și precizează: „Nu poți sta de vorbă despre Conachi cu cine nu știe recita din Petrarca”. Fără a putea nega cu totul posibilitatea cunoașterii lui Petrarca prin intermediul neogrec sau francez, unele aprecieri s-ar putea explica prin similitudini ale vieții și ale destinului erotic la cei doi poeți, care au produs, evident la scări valorice determinate (nu putem ignora faptul că Petrarca este precedat în literatura italiană de Dante), poezie lirică închinată exclusiv iubirii. „Tennenmi amor anni ventuno ardendo. . . dodici altri anni piangendo”, scrie Petrarca în sonetul 84. Conachi o cunoscut pe Smaranda Negri în 1812, se vor căsători de-abia în 1831, pentru ca la numai trei ani după aceea ea să moară, lăsîndu-l pe poet nemîngîiat pînă la propria-i moarte. Această paranteză nu are decît intenția de a sugera fixația iubirii asupra unei femei fără a pierde din vedere diferența specifică provenită din libertinajul epocii moderne față de misticismul secolului al XIV-lea italian.

COSTACHE CONACHI
Meșteșugul stihurilor românești, manuscris

Este mai mult decît concludent pentru cine cunoaște pe Conachi că sonetele lui Petrarca par modele favorite.

Un loc comun în aprecierea liricii logofătului Conachi, și nu fără o oarecare îndreptățire, este că poeziile închinat iubirii sînt mai mult un exercițiu gratuit la care se deda în răgazurile dintre preocupările serioase ale cultivării moșiilor și exercitării funcțiilor de stat, o distracție a boierului iubăreț, izvorită spontan și pe gustul clasei sale. Aceasta nu exclude preocuparea pentru problemele de tehnică a poeziei, de metrică, de versificație. Confirmarea ne este dată de existența aceluia *Meșteșug al stihurilor românești*, care, după cele cîteva indicații sumare din *Gramatica* lui Ienăchiță Văcărescu, reprezintă prima încercare mai amplă de a studia tehnica versificației și este inspirat din manualele similare din literatura greacă, în speță Hristopulos. Nu este exclus ca măcar îndemnul dacă nu și unele idei să-i fi fost sugerate prin cunoașterea savantului tratat de prozodie și versificație elină publicat în 1803 la Viena de elevul lui Lambru Fotiade, devenit între timp bancher influent în capitala Imperiului habsburgic, Zenobie C. Pop, intitulat *Metrikis vivlia*. Afirmatia că o asemenea influență este posibilă se bazează pe faptul că între bancherul vienez, român la origine, și logofătul Conachi au existat nu numai relații financiare, ci și legături mai strînse în plan cultural, așa cum reiese din corespondența purtată.

S-a afirmat la început că în aprecierea lui Conachi a fost neglijat aspectul oarecum cultural al activității sale, manifestat prin marea masă de traduceri efectuate și la care putem adăuga scrisoarea către mitropolitul Veniamin Costache referitoare la organizarea învățămîntului în Moldova. Acest document constituie un prilej pentru cunoașterea părerilor și a poziției sale în probleme de limbă și cultură în general, într-o perioadă cînd introducerea limbii naționale ca limbă de predare în învățămînt se lovea de multe opoziții. Deși un bun cunoscător al limbilor greacă și franceză, principalele pretendente ale limbii noastre în învățămînt, Costachi Conachi, spre deosebire de alți boieri și cărturari, pledează pentru folosirea limbii naționale nu numai teoretic, ci și prin exemplul propriei sale opere. Cele mai multe din ideile sale nu și-au pierdut valabilitatea, iar autoritatea de care se bucura a contribuit la impunerea acestui punct de vedere :

„Începînd dar de la propunerea : de se cuvine a îmbrățișa altă limbă prin școli, pentru învățătura științelor, și carea anume, pentru că în a noastră, moldovenească, lipsind autorii și înscrisurile lor, lipsesc mijloacele pășirii înainte, zic că și elinii care de la eghipteni, și romanii carii de la elini au luat științele nu și-au schimbat limbile și au socotit totodată cu agonisita științelor străine să îmbogățească graiul lor”.

Credincios principiilor privitoare la unificarea sistemului juridic și administrativ pe care le promovase în Regulamentul organic, pledează în același timp pentru unire și în domeniul cultural :

„... . Ar fi o mare greșeală politică de a se lua altă marșă spre luminare aici în Moldova și altă în soția ei Valahia, cînd tot cuvîntul cere a ne strînge și a ne apropia în grai și în pravile”.

A fost, pentru vremea în care a trăit și a scris, un om luminat, un hotarnic și un jurist dintre cei mai cunoscuți, dar mai presus de acestea unul din cei mai buni cunoscători și mînuitori ai limbii române, în cultivarea și promovarea căreia are merite deosebite, mai ales dacă apreciem faptul că înainte și după 1800 majoritatea păturii culte, în speță boierimea, vorbea și scria grecește sau franțuzește. Mare

boier și om de cultură. bun cunoscător de limbă greacă și franceză. Conachi a scris totuși versuri originale, încercări dramatice și a făcut lungi și remarcabile traduceri numai în limba română.

Așa cum s-a mai afirmat, poezia lirică a lui Conachi este închinată aproape exclusiv iubirii și prin această fixație ocupă, într-un fel, un loc aparte în istoria literaturii, poetul fiind un epigon român al lui Petrarca, cel mai de seamă petrarchizant român. Dintre multele și strălucitele lui „servicii” în slujba lui Amor, din șirul de nume invocate : Marghioala, Casandra, Casuca, Istili, Elenca, Ruxandra, Anica ș.a., se degajă o pasiune durabilă pentru Smaranda Negri, născută Donici, devenită Zulnia, ca muză a poeziei sale, și căreia îi închină cele mai durabile pagini.

La începuturile liricii culte din țara noastră, fără a beneficia de o tradiție în această direcție (fie că poezia populară nu-i era cunoscută în așa măsură, fie că nu-i acorda creditul cuvenit), dezavantajat de stadiul de atunci al limbii literare și artistice, fără virtualitățile unui poet de amplă respirație lirică, transpoziția realității imediate, a conținutului sentimental în poezie. o face adeseori prin intermediul unor termeni care azi ne fac să zîmbim, ținînd de domeniul prosternării religioase ori al realităților feudale :

Amori, la al tău jărtfelnic iarăși vin să mă închin,
Dar nu cu cîntări de slavă. ce cu lacrimi și suspin,
Să-mi ieu de-acum ziuă bună de la înalt pragul tău [schiptrul tău].
Ca o slugă cu credință ce și-o-mplinit hacul său.

Poetul nu reușește să transfigureze trăirea diurnă în imaginea poetică decît arareori și sublimul unei situații se manifestă prin leșinuri, oftaturi nesfîrșite, ori moarte simulată. De altfel, la nivelul și atmosfera culturală și literară pe care o reprezenta, o altă manieră ar fi fost de-a dreptul revoluționară. Manifestarea zgomotoasă, plînsul abundent, etalarea tuturor accidentelor constituie o manieră caracteristică epocii. Și, totuși, în această lipsă de discreție comună întregii boierimii semifanariote, în văicăreli, leșinuri și bocete, este și o apreciazabilă doză din autenticului zbucium al poetului și versurile sale atestă acea permanentă pendulare, și ea petrarchistă, între senzualitate și spiritualizare, între amorul sacru și amorul profan, iar superlativul se realizează în femeia la care darurile fizice sînt dublate de calități morale. O însemnare de pe manuscrisul descoperit de C. Botez confirmă afirmația de mai sus.

„Cînd o vedeam nu sîmțam mișcarea unei patimi proaste ce se hrănește numai cu pofta, ci o gingașă înghimpare în suflet și o cucernicie de dragoste ca și cînd s-ar fi descoperit o ființă cerească dinaintea ochilor mei”.

În ciuda acestor mărturii de fior petrarchesc, accentul cade frecvent pe senzualism, greu de citat uneori.

Era mai mult înzestrat pentru poezia didactică, avînd spirit analitic, dar mai puțină imaginație creatoare și avînt liric în stare să dea expresie durabilă unor elemente cotidiene, vizibile, evidente, palpabile, să perceapă unele raporturi și corespondențe sesizabile doar marilor lirici. Poezia lui nu sugerează, prin expresia dată conținutului liric, ci demonstrează, analizează, explică și etalează toate accidentele, în loc să selecteze pe cel mai puțin vizibil, cu ajutorul căruia însă pot fi recreate întreaga trăire individuală și atmosfera. De altfel, cele spuse despre Conachi caracterizează mai toată poezia noastră de început și doar după 1830—1840 este depășit acest stadiu prin Cîrlova și Alecsandri.

Dar chiar în cadrele acestui stil, poeziile închinatе Zulniei conțin accente inedite și depășesc epoca tocmai prin puternica pasiune care le-a inspirat, prin sinceritatea simțirii, prin efortul de a da expresie notabilă profunzimii sentimentului :

Din toți muritorii lumii cel mai în nenorocire
Și dintre toți pătimășii cel mai mult în osîndire
Este omul care-ți scrie, mai pomenești-l tu oare ?
Ah, de nu lî-i mai cunoaște după slovă și scrisoare.
Cunoaște-l după durere cu care plîngînd îți scrie,
Cunoaște-l după-a lui lacrimi ce li-i găsi pe hîrtie.

La nivelul de atunci al literaturii, cînd lipseau o tradiție lirică națională și mai ales o limbă aptă să servească subtilitățile și sugestia inerentă poeziei, etapă propice mai curînd prozei și poeziei epice, ne întîmpină elemente rezistente :

Soarele ce eu cu plînsul îl întîmpin cînd rasare
Și luna ce mă găsește în suspin și în oftare.
Pentru mine nu colindă decît un cerc de durere ;
Ma vaet și zi și noapte, dar în zădar, că scădere
Nici este, nici a fi poate la a despărțirii jale.

Amorul din prieteșug, mai curînd narațiune despre iubire, cu inerente izbucniri de ah ! și vai !, rămîne totuși un elogiu al iubirii și poate printre primele în literatura română, fără a fi străin de perceperea naturii :

Călători pe văi, pe dealuri, pe cîmpii nemărginite.
Umblu de urît cu ziua pe colnice părăsîte.
Udate de-a mele lacrimi, cărările-acelea toate
Or ținea spre pomenire urmele mele-nsămnate.
Pînă cînd vreodinioară pe-acolo, din întîmplare,
Vei trece și vei cunoaște, ah, cît te-am iubit de tare.

Din frecventarea asiduă a acestei teme poetice, în cunoașterea întregului complex de mijloace cu care amanții asediază cea mai veche din „cetăți”, izvorăsc versuri de o oarecare gingășie :

Umbreluță norocită,	Și de vînturi și de soare,
la sama că ești menită	Și cînd alți ochi i-or căta
Să umbrești un obrăjel	Să te pui drept fața ta,
Plin de nuri și frumușel.	Că tu umbreluță știi
Cată să mi-l păzești tare	Că îi tem și de stihii.

Transcrierea unor poezii în limba literară de după 1860 ar putea salva multe din producțiile poetului care ne par ilizibile.

Cine-i amorul definește crezul și idealul de iubire al poetului nostru, din care nu lipsesc, în stihuri deseori sprintene, „temutul”, conceput ca un pigment care „dă gust și iuțăște”, comparația Amоруlui cu un ostaș de o „foarte osăbită fire” și care înfruntă dușmanii și cucerește obiective ca „frumusăța, duhul, nuri” și evident, „... încă un lucru care-l tac, că lumea-l știe”.

Unele accente inedite străbat și depășesc desuetul :

Aș vrea să mor, dar și moartea ce poate fi pentru mine
Cînd, pierzînd a mea viață, pierd mai mult, te pierd pe tine.

Moartea Zulniei, devenită soție legitimă după aproape două decenii de la prima cunoștință, îi smulge și preludii ca acestea :

Ah, te-ai dus, dulce lumină, din zarea ochilor mei,
Unde-i viața, unde-i mila ce izvora dintr-a tăi ?

și care ne reamintește versul eminescian :

Și te-ai dus dulce lumină
Și-a murit iubirea noastră.

Fără intenția de a face o paralelă între sensul adânc, filozofic, al nostalgiei eminesciene din *Floare albastră* și versurile lui Conachi, asocierea celor doi termeni *dulce lumină* nu exclude posibilitatea ca Eminescu să fi cunoscut poezia logofatului, cum a cunoscut traducerea acestuia *Cercare de voroavă*.

Pentru nivelul de atunci al limbii artistice, Conachi poate fi considerat unul din cei mai reprezentativi poeți lirici ai perioadei de început a literaturii noastre prin încercarea și uneori reușita de a fi creat o poezie remarcabilă nu numai sub raport istoric, ci și cu unele elemente citabile pînă azi. Activitatea și opera logofatului poet pot fi revendicate ca acelea ale unui deschizător de drumuri.

BIBLIOGRAFIE

Poezii. Alcătuirii și tălmăcirii, ed. Caterina Conachi-Vogoride. Iași, 1856 (ed. a II-a de Miron Pompiliu, avînd în plus *Schite din viața și familia logofătului Conachi*, de Emanoil Vogoride-Conachi, Iasi 1887) ; C. Botez, *Poezii inedite de Costache Conachi*. În „Viața românească”, I, 1906, nr. 1 : C. Conachi, *Scrieri alese*, ediție de Ecaterina și Alexandru Teodorescu, București. 1963.

C. Negri. *Logofătul C. Conachi*. În „România literară”, I, 1855, nr. 6 ; G. Sion. *Suvenire despre poetul Conachi*, în „Revista contemporană”. I. 1873, 1 martie și 1 aprilie ; Gr. Andronescu, *Poezii noștri*. II. *Costachi Conachi*, București. 1886 ; I. Bianu, *Costachi Conachi*. În „Revista nouă”. I. 1888, nr. 3 ; G. Bogdan-Duică. *Logofătul Costachi Conachi*, în „Convorbiri literare”, XXXVII. 1903, nr. 1. 2 și 4 ; G. Bogdan-Duică. *Costachi Conachi și tragedia lui Lentor*, în „Viața românească”, I. 1906, nr. 9 ; G. T. Kirileanu, *Testamentul și pomelnicul marelui logofăt Costachi Conachi*, în „Convorbiri literare”, XLII, 1908, nr. 12 ; idem. *Ideea unirii la marele logofăt C. Conachi*, în „Convorbiri literare”, XLIII, 1909, nr. 1 ; N. Iorga. *Contribuții la istoria mai nouă a literaturii românești. Ceva despre Costachi Conachi*, în „Revista istorică”. VII. 1921, nr. 4—6 ; N. Cartoian. *Contribuții privitoare la originile liricii românești în Principat*. În „Revista filologică”, I, 1927, nr. 1—2 ; Ch. Drouhet. *Logofătul Costachi Conachi și poezia franceză a epocii*, în „Viața românească”. anul XXII. 1930, nr. 1. 2 și 3 (număr triplu) ; I. M. Rașcu. *Conachi : Alcătuirii și tălmăcirii*, în *Alte opere din literatura română*. București. 1938 ; Gh. Ungureanu. *Poetul Costachi Conachi organizator al arhivelor moldovenești*, în „Revista arhivelor”, București, III, 1939, nr. 8 ; D. Furtună, *Mărturii despre C. Conachi*. În „Analele Moldovei”. I, 1941, fasc. I—IV ; C. Solomon. *Biserica și moșia Conăcheștilor de la Lărgășeni-Tecuci*. În „Analele Moldovei”, II. 1942, fasc. 1-2 ; D. Popovici. *Pope și Conachi*. „Studii literare”, Sibiu. I, 1942 ; G. Călinescu, *Material documentar : C. Conachi*. În „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III, 1954, nr. 1 ; Paul Cornea. *Costachi Conachi sau luminismul în anteriu și giubea*, în *Studii de literatură română modernă*. București. 1962.

IANCU VĂCĂRESCU

Iancu Văcărescu se născu prin 1791 (el însuși susținea a fi avut 27 de ani în 1819), ca fiu al lui Alecu Văcărescu cel răpit de arnăuți și al Elenchii Dudescu. Căsătorită la vârsta copilăriei aproape, pe la 16—17 ani, Elena se despărțise de soț în 1797. Deci copilul rămăsese pe mîinile tinerei mame de vreo 21 de ani, care aparținea unei ilustre familii și uneia din cele mai bogate.

Dudeascăi i-ar fi venit „amețeală” (povestea Ghica) gîndindu-se la evghenia familiei sale, pe care o socotea înrudită chiar cu Maria-Tereza. După dînsa, Văcăreștii se trăgeau din Făgăreștii din Făgăraș, din neamul lui Radu Negru. (Într-adevăr, pe manuscriptul *Gramaticii*, Ienăchiță însemnase că la 1215 Neagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul, voievod al Făgărașului și nepot de soră al lui Radu Vodă Negru, coborîse cu mamă-sa Anna la Cîmpulung.) Ea muri în 1843, în vîrstă de 67 de ani. Probabil cîntecul popular („Buciumul”, nr. 49 din 18 iunie 1863) face aluzie la fiul Dudeascăi :

Ienăchiță Văcărescu	În radvanul aurit.
Șade-n poartă la Dudescu.	Cu tot coșul poleit.
Cu ciubuc de diamant,	Ocol't de ciohodari.
Capot roșu îmbrăcat.	Tras de patru armasari :
Cu anteriu de atlas.	Trece de și-l mai privește,
Moare doamna de necaz ;	Ca cu foc îl mai iubește.
Cu hanger de Corasan.	Ienăchiță stih îi face.
Doamna trece în rădvan,	Că domnița mult îi place.

După învățăturile elementare, Iancu fu trimis la Viena, pentru studii, împreună — zice Ghica — cu alți tineri boieri, sub îngrijirea profesorului francez Colson, iar după alte știri ar fi plecat în 1804 la Viena, cu dascălul său Zaharia și cu tînărul Costică Ioan Fălcoianu. Ar fi trecut și pe la Pisa. În 1810 era întors. „Pentru oareșicare pricini ale tineretelor”, înainte de aprilie 1812, Iancu fu surghiunit la Buzău, iar Divanul ruga la 4 iunie 1812 pe amiralul Ciciagov să ierte pe fiul cluceresei. Fu mai tîrziu ispravnic la Tîrgoviște, din care slujbă fu scos în 1817. În 1821 se refugia cu boierii naționaliști la Brașov. Păstră însă cu venerație sabia lui Tudor Vladimirescu. La întoarcere este logofăt al Departamentului treburilor străine și așa îl găsește războiul ruso-turc. Devine curînd un potrivnic hotărît al Regulamentului organic, susținînd în Obșteasca adunare că românii au avut totdeauna dreptul a-și face singuri legile. Fu dar luat pe sus din chiar Adunare, dus între baionete, anchetat spre a se vedea dacă nu era în complicitate cu alți sabotori ai regimului, apoi surghiunit la moșia sa Moțăieni sau în altă parte pînă la confirmarea de către țar a Regulamentului. De aici încolo el fu amestecat în toate faptele mari culturale, însă viața publică îi e monotună. Se căsătorii cu o Cantacuzină din Pașcani și afacerile personale nu-i mergeau tocmai bine, fiindcă un negustor brașovean îi pusese un sechestru pe moșia Văcărești, care de altfel rămase și după moartea sa apăsată de datorii. Primi postul de prezident al Vremelnicului divan, din care demisionă în 1836, ca protest la destituirea unor magistrați negășiți la post. Era membru al lojii masonice. În 1841 se alege deputat, după răsturnarea lui Al. Ghica se gîndi chiar la domnie, dar îi fu preferat G. Bibescu. Anul 1848 îl găsea membru la Înalta curte. A fost un om cu totul de ispravă, entuziast față de tinerii poeți ai vremii, lipsit de fumurile boierești. Îi

plăceau nevinovatele „calamburguri” și când un profesor, de bănuț ardelean, salutându-l cu „mărite și de bun neam domine”, se prezentă ca „dascăl”, Văcărescu îi întinse lui Heliade o hîrtie pe care scrisese „da-s cal”. Prin tradiție de familie nu-i plăcea sexul frumos. În seara zilei de 30 august 1842, Gr. Alexandrescu, întorcându-se de la mănăstiri, îl zări „amestecat în mulțimea ce privea cu gurile căscate o păcătoasă lumină”, pîrînd „a alerga după vreun vers pierdut sau după vreo copilă de 16 anișori”. Muri la 3 martie 1863.

Începuturile lirice ale lui Iancu Văcărescu fură grecești, sub semnul lui Anacreon, pe care-l știa pe de rost. Gr. Alexandrescu îi recită o dată din poetul favorit și Văcărescu îi lua versul din gură spre a-l duce pînă unde îl ajuta memoria. Însă înrîurirea grecească nu trebuie exagerată. În țară și mai ales la Viena, Văcărescu luă cunoștință de „mica poezie” franceză abstractă și galantă a secolului al XVIII-lea, simbolizată prin Parny, citat prin manuscrise, de poezia italiană, nu mult deosebită, a aceluiași veac, reprezentată mai ales prin Metastasio (transcris, nu mai puțin cu unele inexactități, din *Filicaja*, Canzone I din *Sopra l'assedio di Vienna*) :

E fin a quanto inutili
 Fian Signore i tuoi servi?
 E sino a quanto
 De i barbarici inulti
 Orgogliosa n'andra l'empia baldanza?

În sfîrșit și de literatura germană, mai ales dramatică și mărunță, deși traduce un mic crîmpei liric din Goethe (*Faust*). În hîrțile văcăresciene, ce privesc după toate aparențele epoca de formație a tînărului Iancu, se întîlnește o notă în sumă de 551 de piaștri pentru următoarele cărți : *Dictionnaire des grands hommes* (20 de volume) ; *Dictionnaire géographique* ; *Tableau de l'amour conjugal* ; *Le docteur de Cythère* ; *Grammaire des fleurs* ; *Chansonnier français* ; *Almanach de famille* ; *Maison rustique* ; *Fables de Lafontaine*. Afară de acestea mai găsim notate : *Discours sur l'art de négociier* (Paris, 1737), de un Pocquet ; *La guerre des Dieux* a lui Evariste Parny, ediția a 3-a din anul 8 ; *Œuvres de Condillac* (Paris, 1798) ; *Recueil précieux de Maçonnerie adonhiramite* (Philadelphie, 1787) ; *L'art de la correspondance* (Paris, 1804) ; *L'art épistolaire ou dialogue sur la manière de bien écrire les lettres*, de Jauffret (Paris, 1802) ; *Manuel épistolaire à l'usage de la jeunesse*, de Philipon de la Madelaine (Paris, 1807) ; *Le nouveau secrétaire du Cabinet, contenant des lettres familières sur toutes sortes de*

IANCU VĂCĂRESCU

sujets (Paris, 1793) ; apoi „auteurs classiques”, Aulugelle, *Les Attiques* (Paris, 1789) ; Ammien Marcellin ou les 18 livres de son histoire (Lyon, 1778) ; Aristophane, *Théâtre avec les fragments de Ménandre et Philémon*, trad. en français par Poinset de Sivry (Paris, 1790) ; Aristote, *Politique*, traducere din grecește de Charles Millon (Paris, 1803) ; Cicéron, *Lettres à Brutus et de Brutus à Cicéron* (Paris, 1802) ; de același *Les deux livres de la divination* ; *Corpus Vizandinae [sic] historiae, Bibliothèque de l'homme public ou analyse raisonnée des principaux ouvrages français et étrangers sur la politique en général*, de M. Condorcet (Paris, 1792) ; *Mémoires Maurepas* (Paris, 1792) ; *Précis de l'histoire universelle ou tableau historique présentant les vicissitudes des nations*, de M. Anquetil (Paris, 1811) ; *Le petit La Bruyère ou Caractères et mœurs des enfants de ce siècle*, de Madame de Genlis (Hambourg, 1799) ; *Abécédaire moral ou leçons tirées de l'Écriture sainte* (Paris, 1807). Opera lui Voltaire trebuie să fi fost consultată foarte des. Cîteva replici din *Nanina*, comedie, între Bar. și Nan., sînt traduse din *Nanine ou le préjugé vaincu* („Bar. : Ea va crede aceasta! Ce temei de mîndrie deșartă (îngîmfare) ; Dați-mi călimările” : „Elle y croira. Quels fond de vanité ! Que l'on m'apporte ici mon écritoire. . .”). Din același copiază versuri din *Thélème et Macare* („Thélème est vive, elle est brillante. . .”), *L'Origine des métiers* („Quand Prométhée eut formé son image. . .”). Văcărescu are de asemenea pe Delille înainte, copiind din el *Răspunsul la versurile ducesei Georgine de Devonshire trimise de aceasta împreună cu poemul intitulat Le passage de S. Gothard* („En retours de vos vers purs, nobles et faciles, Devonshire, accueillez l'humble tribut des miens”). Va merge pînă la Lamartine, căci *Casa de țară a lui de La Martine* este traducerea a șapte strofe din *La retraite (Harmonies poétiques et religieuses)*. Arăta interes și pentru „unele obiceiuri a românilor, care au fost și la strămoșii lor, vestiții romani, sau cu oarecare prilej s-au luat de la dînșii, după venirea romanilor în Dacia : *Alleroi Doamne; Dăina ; Tăltăläu; Țițța-pîrța și nimica ; Călușarii*”. lancu (sau unul din Văcărești măcar) studia și climatologia: „Frate, dă az dimineață mă căznesc și mi-aș pierde în zadar vremea și nu pocui găsi rînduiala vînturilor”. În spiritul secolului al XVIII-lea, nu neglijează gastronomia, însemnînd rețete: „Beurek, espèce de crêpes frites à l'huile ; il faut faire son testament si on le mange le soir ; Courabias, sorte de gâteaux au miel et à la graisse, dont les enfants sont avides. Les bonnes ne cessent pas les leur vanter, quand elles chantent pour les endormir. Cataïf, je ne puis mieux faire que donner la recette de ce mets oriental”. Baza educației o forma atunci exemplul moral și în aceste manuscrise dăm de texte cu titlul *Epaminonda, Leonida, Regul, Caton, Chicheron*, oferind scurte știri biografice asupra bărbaților iluștri. În direcția dramei va traduce *Regulu (Regulus)*, tragedie patriotică în stil clasic francez de vienezul Heinrich von Collin, și *Ermiona sau mireasa lumii celalte*, de Fr. W. Ziegler, tălmăcită în 1818 și 1819, dar publicată abia în 1834, apoi *Britanicu (Britanicus)* de Racine, publicat în 1827, pierdut apoi retălmăcit în 1861 („Ce ! Neron pînă cînd de somn e desfătat, /S-aștepți măria-ta ca să-l vezi dășteptat !” : „Quoi ! tandis que Néron s'abandonne au sommeil, /Faut-il que vous veniez attendre son réveil . . .”); de asemenea *Ceasul de seară* după Aug. von Kotzebue (reprezentat la 20 aprilie 1830) și după același *Grădinarul orb sau aloiul înflorit* (reprezentat și publicat în 1836). Faima lui Kotzebue a fost extraordinară în acea vreme. Simplu fabricant de piese, unele spectaculoase, Schiller diluat, altele vodevilești, cu directă înrîurire a teatrului francez, Kotzebue este un premergător al lui Scribe, din care în chip firesc deci Văcărescu traduce în 1846 *Bertrand și Raton*. Alte două prelucrări, *Dragostea din copilărie* (1846) și *Napoleon la Soen Brun și Santa Elena* (1847), rămîn deocamdată

REGULU

TRAGEDIE IN CINCI AKTE

DIN LIMBA GERMANIEI

Traducere

De

D. I. VIEKHERESKUL

BUCUREȘTI

la Tipografia lui Eliaș

1834

IANCU VĂCĂRESCU,

Regulu, tragedie, București, 1834 (foaie de titlu)

cu izvoarele obscure. Din *Muta di Portici* a lui Scribe și Germain Delavigne poetul traduce o barcarolă, *Amis, la matinée est belle : Copii, o lină dimineață !*

„Mica poezie” este ușor de urmărit la Iancu Văcărescu, poet de clasicitate decadentă. Anacreonticele lui, ca și ale lui Asachi, deși venite pe cale dreaptă, se întâlneau cu poezia sfârșitului de secol XVIII. Saviolo, Giovan Gherardo de Rossi și mai ales Iacopo Vittorelli, din care se traduc în „Curierul de ambe sexe”, sînt canțonetiști și anacreontici, și cu mai multă poză galeșă. Metastasio nu iese din acest diletantism galant, care e și al lui Voltaire. Din Metastasio, Văcărescu traduce *La partenza* (Plecarea) și citează sfîrșitul unei canțonete din *Siroe*, dar atitudinile metatasiene se regăsesc și în alte locuri. În privința poeziei, poetul se inspire din zona pe care o străbătuse și Coenachi. O epigramă, crezută originală :

Frumoasă, poetă... cusuru-i că tace :

Ea-și face obrazu, prin alți versuri face

s-a dovedit luată din Escouchard-Lebrun (1729—1807) :

Eglè, belle et poète, a deux petits travers,

Elle fait son visage et ne fait pas ses vers

Este citat și tradus în două locuri Gențil-Bernard (1708—1775), autor al unei *Art d'aimer*. Ciudatele poezii *Baciu, I, II, III, IV* nu sînt în fond decît niște „baci”, adică sărutări, ceea ce ne duce la maniera lui Dorat din *Les baisers* și prin el la mai vechile *Sărutări* ale lui Jan Second. Fiecare din ele cuprind o sărutare :

De simțuri plină salt-a mea gură,

Și-i dă, fi ia plină sărutătură.

★

Ici floare gura-i guri-mi lipește

Miere, ce albine-n flori nu găsește.

★

C-o muzicoasă la timp măsură,

Fierbinte baciu voința fură.

★

Măcar p-a nopții tăcere sfîntă ;

Ajung ; verigile se descîntă.

POEZII ALESE

ДИИ

ИАНКУ ВЪКЪРЕСКУ

ПОЕЗИИ АЛЕСЕ

1830

IANCU VĂCĂRESCU,
Poezii alese, București, 1830 (foaie de titlu)

atunci încărcată. Face inscripții și prin albume. Din aceste toate, puține foi sînt neveștejite. Putem cita *Măsura gurei* :

C-un cerc de sărutătură
A guriți-ți iau măsură

sau *La espresia fisionomiei unei fetițe* :

Căutătura-ți va război,
Zîmbirea-ți cere pace ;
Și să-mă-mpac cu tine voi,
Dar, să mă bat — îmi place !

Dintre cele mai lungi „nepregîndite”, nu-i lipsită de ingeniozitate galantă *Hartomandia*, în care poetul se prefăce a da în cărți iubitei :

Prin magnetul simpatiei
Răzbat porțile veciei,
Și-ți spui din Hartomandie
Ce-a fost, ce e, ce-o să fie.

Toate aceste compoziții frivole trebuiesc privite cu multă circumspecție, unele fiind date chiar ca imitații, deoarece ele cresc pe uitare azi modele din veacul al XVIII-lea. Iancu Văcărescu este totuși un poet cu înclinări grave și meditative. Și în această latură, el nu continuă mai puțin secolul lui Voltaire și al lui Metastasio. Titlurile, reprezentînd fie abstracțiuni, fie obiecte tehnice, sînt tributare didacticismului veacului : *Adevărul, Călătoria, Neîncercarea, Pacea, Simpatia, Despărțirea, Imaginația, Judecata, Caleidoscopul, Ochia nului, Ceasornicul îndreptat, La pahar*. Chiar încercările de a dezvolta proverbe : *Ce este-n mîndă — nu e minciună* (1817), *Corb la corb nu scoate ochii*, indiferent de antecedentul lor real, nu se pot despărți de moda proverbelor demonstrate, ce-i dreptul dramatic, de Moissy și Carmentelle.

Într-o bună măsură, poeziile lui Iancu Văcărescu sînt niște compuneri ocazionale și niște improvizații „nepregîndite”, cum le zice el unora, traducînd noțiunea de „impromptu”. El scrie șarade, versuri pentru cișmele, spitaluri și tipografii, epigrafe, epitafe, moduri foarte comune atunci și de care poezia germană însăși era

Leagănul tău mi s-arată
Într-o țară-nvecinată.
Numele-ți dat de ursită
Vrea lui mintea-ți potrivită. . .

Ești ta'nica vieți floare
Cu cosițe bălăioare,
Spune-mi, draga mea, n-ascunde,
Pe ce țărături, pe ce urde
S-află uru care are
Cu temeiu încredințare

Că el singur fericitu
Ar fi singuru iubită?

Vrednicu să dobândească
Mîna ta dumnezească!
Văz aici fără-îndoială,
Văz ca-i dat făgăduială?
Spune-mi, nu-nșala știința,
Căci urmează-apoi căința!
Un des nor mi se coboară —
Toate din oglindă-mi zboară.

Din Arcadia erotico-bachică a lui Văcărescu se pot izola cîteva „crînguri”:
La Amor este un elogiu destul de ardent al lui Eros :

El pe Poet înființînd
L-înălță, îl mărește ;
Frunte de fapte nasc din gînd
Ce lui i se jertfește.
Voi sînteți Rafael ! Bairon !
Petrarca ! Mozart ! Goete !
Modele d'Arte de nalt ton,
Ce-n veci el lumii dete. . .

Amor ! eu, cum vrei tu, iubesc !
Manina mă aprinde !
Inima-m toată-ți dezvălesc,
Icoana-mi o coprinde !

De un pur stil Renastere este năvala divinităților în *Baccu*, adevărat cîntec
de cramă :

Satiri, Fauni și Menade,
Pan, Silvan, Hamadiade,
Poeți, Eroi, Zîne, Zei,
Care portu și-l schimbăse
Și port de Baccanți luase,
Se afla mulți între ei.

Silen abia mă zărește,
După asin șovăește,
Strig : „așa, drăguțu meu !
Ești al nostru, bine-mi pare,
În oastea biruitoare
De mult, să te-avem, vream eu !”

Toți aproape-mi se adună,
De eder îmi pun cunună,
Baccu spune c-âl lui sînt !
„Cu nectar” îmi zice, „-nchină”,
Sfîrși boloboaca plină,
Prea voios pe Baccu cînt.

Însă piesa erotică memorabilă a lui Văcărescu rămîne *Primăvara amorului*. scrisă în plină tinerețe, înainte de 1819. Punctul de plecare e cunoscutul moment anacronontical ivirii și adăpostirii micului Amor. Însă prin dezvoltare, poema ia proporțiile unui mare tablou cîmpenesc, deschis cu priveliștea imensă a Carpaților :

N-am să scap. în piept port dorul
Peste ape, peste munți :
Văd că peste mări amorul
Cînd o vrea își face punți.
La Carpați mi-am adus jalea,
Lor am vrut s-o hărăzesc :
Răsunetul. frunza, valea,
Apele mi-o înmulțesc !

În perspectiva munților. poetul desfășoară cîmpurile și orașul Tîrgoviște :

Se întinde o cîmpie
De supt poale de Carpați,
Cîmp deschis de vitejie
La românii lăudați ;

Surpături sînt de o parte,
De-un oraș ce a domnit :
O gîrliță-ncoaci desparte
Un crîng foarte-nveselit.

Într-altă parte a tabloului e tratat un detaliu cinegetic :

Cînd cu mreji amăgitoare
Vii prindeam păsări din zbor ;
Cînd prin țevi fulgerătoare.
Cu plumb le-azvîrleam omor.

Cînd cu cîinii prin pădure
Vulpe, iepure fricos,
Lupul năvălit să fure
Îl răneam mai cu prisos.

Trăgeam mulți din lăcuință
Ce-au adînc. l-al apei fund :
Cîți, dînd la-nșelări credință,
Undiți lesne îi pătrund.

Muncă, luptă, călărie.
Jocuri, umblete pe jos. . .

Apoi vine noaptea cu cerul plin de aștri :

D-amărunt privind natură.
Planeți. răsărit, apus.
Stam. gîndind : așa făptură
Cine-ar fi-nvîrtind de sus ? !

În sfârșit, după sosirea lui Amor începe transfigurarea sub impresia erotică a întregului Cosmos, cerul începe să sclipească mai tare, apele devin adamantine :

Pe cer mii de mii de stele
Semănate străluceau ;
La câmp focuri de surcele
De departe văpăiau.

Briliant vărsa cu fală
Al fîntînii viu susur ;
O tăcere, o luceală
Preste tot domnea-mprejur.

Fluierele cîmpenești răsună și păstorii joacă în jurul focurilor :

Saltă-n sus pe lîngă focuri
Călător și ciobănaș ;
Preresună-n multe locuri
Dulce glas de fluieraș.

Nechează și caii :

Călușaoa d-altă parte
Lor răspunde nichezînd ;
Ecco prelungind în parte
Al ei glas tot s-înălțînd.

Apoi, ziua, boii calcă apăsători înaintea plugurilor, se îngrămădesc cu mugete taurii și cu zbierete turmele :

Placute zbierări de turme
Aerul îl umple tot ;
Tauri grei p-ale lor urme
Apăsate mugiri scot.

Și după acest sănătos virgilianism (nu fără legătură cu Delille, pe care îl amintește și *Imaginația*), tabloul propriu-zis se încheie cu o viziune de sus a munților pastorali străfulgerători de zăpadă, cu un zbor de rîndunele răsînd suprafața apelor :

Ochiului s-arăt grămadă
Turnuri, case, vii, grădini,
Munții verzi, munți de o zăpadă
Lucitoare fiind plini.

Ducînd apă, cînt fetițe
Mai încolo lîngă oi,
Spun, ca ele ciobănițe,
Că sînt bine cîți sînt doi.

Rîndurile-n zbor s-întrece,
C-o aripă răzuiesc
Unda, ce-și torn pe trup rece,
Răcorite s-întăresc.

În ciclul *Adevărul* e cîntată de asemeni liniștea bisericuței de țară, spre care se îndreaptă credinciosul la "a tuciului mugire" :

Vin orășani din cîmpuri,
Vin cetățeni din vale,
Făclii ca mii de stele
Lucesc împrăștiete ;
Trec focuri eteree,
Trec șerpuid ca fulgeri.

Simțul sublimității marilor forțe senine ale Universului se vede și în descrierea zugrăvelii capelei :

Stă tatăl făpturei
Întîie icoană ;
D-argint sînt serafii,
Mult vii l-înconjoară.
Ard d-aur jăritic
Herubi ce n-adoarme.

Cu toate stîngăciile inerente vremii, lancu Văcărescu e un căutător de proce-dee și forme, de la versul sciolto pînă la acrobații și onomatopee. A compus și sonete. Lirismul lui, în mare parte abstract, nu s-ar susține fără educația clasică în versul sonor ca o muzică instrumentală. Enumerația e folosită de el cu îndemînare :

Nu fac pe Roma marmure, nici fer. argint. nici aur,
Nici toate măiestriile Vulcanului zeu faur.
Ivirea însușirilor lui Romu, Remu. Numa.
Camil, Brut, Cocles, Scevola o-nființează numa.

(*Roma cum era*)

Analizînd versurile de mai sus, vom descoperi în ele cîte un sdruciol, ceea ce arată un model italian. Poate că tot de inspirație italiană sînt și strofele cu ima-gini tipic chaibreriene din *Minutul îndumnezeit*. Tema veche a fost reînnoită cu o rara gingășie și capacitate de fericire erotică. Cu cîrlionții blonzi ai femeii, alunecați pe fruntea sa, bărbatul se simte împărat:

Simțind că se lipesc
D-obrajii-mi înfocați
Cele mai vii simți,i,
Ce șăd în trandafiri
Cu crini amestecați . . .

Aur neprețuit
Fruntea-mi a-mpodobit
Cu cîrlionț de fir ;
Eu sînt încoronat
Mai mare Împărat
Decît un Cres. un Cir.

Numai prin strângerea și lărgirea coardelor poetul e în stare să dea acea sonoritate memorabilă sentințelor :

Mulți sînt cu svonu
Cît Eroi par :
Cum Macedonu
Și cum Cesar.

Ăst mare nume
E trecător ;
Izbîrde sume
Cu dînșii mor.

Model nu ți fie
Un Gengishan ;
De ceri vecie :
Fii Utican !

Fă-i deslușire vie :
Cum orice neam începe
Întîi prin poezie
Ființa de-și pricepe ;

Iar învățatul e dator să dea poveți la toate
Și-a fi-nvățat desăvîrșit, iar nu pe jumătate.

În poezia conceptuală, Văcărescu are o vibrație, o dignitate, care, neputînd strica rigiditatea strofei, o înroșesc. Neuitate rămîn stihurile făcute sub stemă în 1818 (*La țrăvîla țării*), sub care de altfel se ascunde un umor trist de imagini (vultur, degenerat în corb, romanul la român) :

Ah ! d-ar putea-ne dobîndi
Și cîte avem pierdute !
Atunci ce duhuri n-ar gîndi !
Ce guri ar mai fi mute ?

Atunci ș-acest corb sărman
Iar Acvilă s-ar face ;
Ș-orice Român ar fi Roman
Mare-n război ș-în pace.

Ceasornicul îndreptat cultivă intenționat monotonia. Poetul roagă ceasul să treacă repede peste clipele rele și să lungească pe cele bune, iar versul bate impasibil ca o limbă de pendul :

Tu ! care vreme ne spui că trece,
Ne-aduci aminte, des, moartea rece,
Vino acuma, ia-nvățătură,
Schimbă nedreaptă a ta măsură !
Știi ticălosul om ce puține
Poate să aibă ceasuri de bine.

Cînd dar asupra-i răul se scoală,
Cînd stăpînește război sau boală,
Vezi sărăcie, necaz, durere,
Cînd vezi primejdia în putere ;
Atunci fă anul d-un sfert să fie,
Ș-ăl sfert să treacă, să nu mai vie.

Iar cînd tu vrajba vezi lepădată,
De soț soția apropiată,
Părinți, fii, frați și-arăt iubire,

Cum loc povață dă sfînta fire,
Cînd a oricîruia cuget spune
Mulțumiri scumpe de fapte bune,
Cînd chiar vrăjmașului meu fac bine ;
Cît ziua, sfertul atunce ține !

Prea tîrziu spre a fi un începător, însă înainte de 1848, lancu Văcărescu a scris și balade, al căror punct de plecare trebuie să fie în Bürger și în Goethe. (Cele 11 versuri cu titlul *Dracul* sînt cuvintele Duhului pămîntului din *Faust*.) Totuși, motivele sînt românești și tratarea nuvelistic narativă. În *Peaza rea* se povestește o întîmplare ciudată. O vrăjitoare iese înaintea boierului care se întoarce la moșie cu trăsură. Marin vizitiul își pierde cumpătul, crezînd în piaza rea, Dar boierul rîde. Apoi dau de o pădure în flăcări și înaintarea e cu neputință. Boierul deshamă un cal și pornește călare. Acum plouă grozav și baba îi taie calea, înștiințîndu-l că pădurea scrumită era chiar a lui. Balada se rostogolește amestecată, aproape prozaică în aparență, și numai îndepărtîndu-ne de detalii descoperim fiorul fantastic. Procedul e caragialesc :

— Spune ce este ! ce e Marine ?
— Ce e cucoane ! nu este bine !
Ne întîlnirăm c o vrăjitoare,
Fermecă lună, fermecă soare :
La mormînt urlă, cu scrîsniri plînge,
De morți cînd seul, fâlci, oase strînge.
Aci făclia neadormită
Dospește, aprinde, cade uimită ;
Apoi se scoală, fuge nebună,
În vas de nouă frați sînge adună.
De bătrîn cîine culcuș ia-n ghiară,
Îl răsfrămîntă-n turtă de ceară,
De sînger bețe, d-alun nuiele
Frige și ferbe pe trei ulcele.
Fără zăstîmpuri toacă din gură
Descîntec, hrană, și băutură.

Pîrjolul e pictat repede în pete de culoare :

Intrăm în desul unei pădure,
Blestemă omu-ncepe s-înjure !
Nu avem mijloc d-înaintare :
Cearcă s-întoarcă, și loc nu are.
Adie vîntul, suflă, mugește,
Vîjîe, șuieră, tună, răcnește,
Văz o schinteie, o flăcărui,
Cît se lățește, ea și se suie,
În clip-o mare d-aur s-arată,
Toată pădurea e-nvăpăiată.
Undele jarului umplă locul,
Alb, verde, galben, roșu e focul.

lată și o bună scenă de noapte spectrală :

D-odată calul se încordează !
S-aruncă-n lături, se spăimîntează !
Se zvîrcolește ! de frică multă,
Nici bold, nici glas nu-mi mai ascultă.
Ager descalec, văz jos turtită
Albind o trîmbă învăluită !
Vîntul stătuse, ploaia-ncetase.
O raza-a lunii se arătase.
Cea cît o mince stîrcită mică
O blează mare-n sus se rădică.
Pe-obraz lăsate cărunte plete
Ca șerpi i-atîrnă încovoiete.
Neagră la față din ochi sclipește.
Nu se aude ce mormăiește.

În Peaza tură, cu altă împrejurare. eroul întîlnește în drum numai semne favorabile : buți pline și un mocan care le urează cale bună. Boierul înveselit își îndeamnă vizitiul :

Aidi ! încălecați ! aidi. Ghiță !
Tu ești surugiu de viță.

Oamenii pornesc vehiculul :

Lulelele scuturară.
În clipă încălîcară.
Ca lei amîndoi răcniră,
Bicele-ntreit plesniră.
Zburarăm în fuga mare
Ca prin de aburi mișcare.

În drum îi opresc un olac, și anume o slugă care vestește cu mult mister boierului că, închizînd trei aricei, aricioaica a venit cu iarba fiarelor și i-a scăpat, însă a pierdut buruiana. Acum sluga sfătuie pe boier să caute cu iarba în chestiune comoara nedezgropată. Boierul vede în întîmplare numai un semn bun și gonește cu umor pe omul cu aricii, care rămîne perplex :

Cum rămîne veșted pomul.
Așa trist rămase omul.

Trăsura se pornește spre poștă. unde pe stăpîn îl așteaptă o veste plăcută. de întîlnire, de la iubită. De astă dată goana, ajutată de un vers trepădat, e de un fantastic chinuitor, festiv, în roșul crepuscular :

Strig : „Băieți ! mai dați o goană !
Cum venirăm înc-o toană !”
Ca erete mîină Ghiță.
În goană de po-umbiță.
Soarele voios apune.
Razele-i pre noi supune.

Focuri revărsînd mărețe
Serii dă de zi albețe ;
Purces chipu-i se răsfață
Pe a lunii lină față,
Tot văzduhul s-alinează ;
E și ziuă și-nserează.

În bolta de cer senină
Cu mii globuri, de Lumi plină,
Privesc tainica mișcare

Ca cum n-ar fi-n depărtare,
Ce văz, ori cît mișc din gene,
Nu văd cei cu mari ochene.

În lelele poetul încearcă onomatopea :

Hîrîie,
Mîrîie,
Duduie,
Zguduie,
Hurur ! brumb ! brumb !

Substanța poetică este însă burlescul satanic, descrierea breughliană a ielelor într-o scenă de Sabbat :

Cu mac pe frunte,
Pășesc spre munte
În pelea goală ;
Înghit din oală
Prea nodoroase
Gălusci vîrtoase [. . .].
Una e chioară,
C-un ochi de cioară ;
Alta spetită,
Mult obosită ;
Alta gușată,
Tot ceartă cată ;
Alta bîrfește
Prea neghiobește ;
Una gîngavă
Stă pe gîlceavă ;

Alta bogată,
Șchioapă-ngîmfată ;
Alta calică,
Gheboasă, mică ;
Cea mai snovoasă
E ofticoasă ;
Și cea mai bună
E cea nebună ;
Toate pizmașe,
De om vrăjmașe,
Nerușinate,
Înverșunate ;
Cît simt răcoare
Dau din picioare ;
Toți dracii strigă
Ca să le frigă.

Se cuvine să reținem și unele direcții ideologice ale acestui atît de remarcabil și de nedrept ignorat poet. El a fost un unionist înfocat și deschis într-o vreme cînd se puneia reticență în această problemă. La 1830 imputa Milcovului (*La Milcov*, 1830) :

De unde-ți vine numele pîrîu fără putere,
Ce despărțirea neamului tu îndrăznești a cere ?

Căsătorit cu o moldoveancă, lancu Văcărescu dăsfîințase, întrucît îl privea, pîrîul. În lungul poem de ton iliturgic *Adevărul* (scris în versuri sciolti ce s-ar părea imitate din italienește, dovadă cuvîntul „răsbombăe”, deși în spirit fals), se găsesc cîteva idei politice reductibile la acestea : omul e un inel, de aur sau de lut, al societății, deci colectivitatea primează individul. Forma potrivită de stat nu-i nici tirania, nici demagogia, ci aceea care derivă de la natură :

Albinele, castorii
Statornic ne dau pilde,
Ce-ar face omenirea
La ei s-ajungă țintă !

Constituția liberală e o minciună, o formă goală, adevărul stă în monarhia întemeiată pe clase istorice, pe „vîrste” :

Nu în de păsări cuiburi,
Nu-n vizuini de fiare,
Să aibă constituții
Ce-ncrederea înșală.
S-ncep a forma oameni
Din jos de două vîrste,
Îngrijitor părinte
Constituindu-se rege,
Ființă, iar nu vorbă.

Prin urmare, Văcărescu era un naturist, cam în felul cum va fi Eminescu, relativ conservator, un retrograd.

Există o mică lucrare dramatică din 1839, atribuită după grafie lui Enache, deci lui Iancu, și anume *Voiaj din Podul Mogoșoaii pînă în Țigănia Vlădicăi, călătorie pe uscat și pe mare, comedie într-un act și jumătate, compusă de însuși actorii acestui comedii în anul „cînd au fost trei eroi și-o vară”* (1830). Persoanele sînt D. Spîrcsonvil, poetul Gugorici, Cătetai, Glagore, Ijă, Colonel Caco, Bălbuță, patrioți îndestui, o slugă, datornici. În precuvîntare autorul declară următoarele :

„Iubitul meu cititor ! Eu sînt un om smerit, nu-mi place să mă fudulesc cu lucruri streine. Această comedie, bună rea, este fapta sau compoziția a înseși persoanelor ce vezi că figurează în această adunare patriotică. Slava de autor este a însuși dumnealor carii au lucrat și au compus o asemenea dramă, potrivit cu asemenea scop mare ; eu n-am făcut decît ca un smerit copist a copia vorbele și faptele fieștecăruia. . .”.

Spîrcsonvil vorbește cu un violent accent francez :

„Bonjour, mon frer, non e venit asta prezedent ? Diablă dă valac ! fer lopo-zision an Valași. Opozision asta tot eu făcut ; ma fua este com am Frans, ma morbleu aci este sensiuur, ma eu am trecut, nu-i corespondanse, fighiure, cu asta Nasional a Paris. Vuzave viu, mon frer, chel minuni a fost în asta gazeta, am formato lopo-zision isi, am redijat articole pur la Nasional. Am învățat asta diablă dă colonel, cum trebuie să fer prens an Valași. . .”.

Poetul Gugorici a compus o poemă și roagă pe monsiu Spîrcsonvil să i-o traducă în franțuzește „să vadă franțezii ce La Fonten au rumânii”. D. Ijă are ieșiri bufone : „tu o ! tu o ! tu o ! tu o ! tontule !” Un patriot protestează în contra egalității.

„Bine zici, am ajuns mascarlic, frate dragă, ba și dacă să dau să puie barim la orînduială cu aceste caftane sau ofițerimea să nu mai dea nobilitate, ci să fie ca niște titluri, nobilitatea să fie după familii și să se cunoască moijicul de boier”.

Colonelul Caco uneltește pentru domnie :

„După ce lo-i încondeia toate la sultanul și oi să dau jalba știută, dă aci o să plec cu bune recomandatii în Franța și la Englitera, acolo să fac cunoștință cu gazetarii liberali, o să scriu, numai să vedeți, articole pentru țara noastră, o să mă fac cunoscut cu mădulele opoziții camerelor. . .”.

Patrioții invitați să iscălească jalba se codesc și unul zice, caragialește : „. . . mi-am pus pieptul pentru patrie. Dar iscălitura nu pociu să mi-o pui pentru că îmi am și eu interesele mele și condeiu unde îl pui rămîne scris”.

Iancu Văcărescu reprezintă sumum de tendințe al epocii sale.

BIBLIOGRAFIE

Poezii alese. București, 1830 : *Ermiona sau mireasa lumi ceilalte*. tragedie în cinci acte. București, 1834 : *Regulu*. tragedie în cinci acte. traducere după Heinrich von Collin din limba germana de I. Văcărescu, București. 1834 : *Grădinarul orb sau aloiul înflorit*. comedie în două acte, traducere din Kotzebue de. . . București, 1836 : *Ceasul de seară*. traducere din Kotzebue. București. 1839 ; *Poezii de d. Gr. Alexandrescu, Văcărescu și Heliade*. întâia oară în București, iară acuma a doua oară cu cheltuiala a lui Petru Lupulov. Buda. 1845 : *Bertrand și Raton*. traducere după E.Scribe. București. 1846 : *Dragostea din copilărie*, prelucrare. București. 1846 : *Napoleon la Soen Brun și Santa Elena*, două drame istorice. București. 1847 : *Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt Iancu Văcărescu*, București, 1848 : *Britannicu*, tragedie în cinci acte de J. Racine. traducere (1827). București, 1861 ; *Colecție de poezii vechi*, ediție de Al. I. Odobescu. București. 1878 : *Coresponderța literară între Nicolae și Iancu Văcărescu*, ediție de Ion Vîrtosu. București. 1938 ; *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ediție de Paul I.Papadopol. București, 1940 : *Poezii Văcărești. Versuri alese*, ediție de Elena P'ru, cu o introducere de Al. Piru. București, 1961.

Al.I. Odobescu. *Poezii Văcărești*. în „Revista română”, I, 1861. septembrie. reproduc în *Scrieri*. I, București. 1887 : I. Heliade Rădulescu. *La înmormântarea răposatului I. Văcărescu*, orație funebă pronunțată la 5 martie, București. 1863 : I. Popfii, *La moartea poetului Iancu Văcărescu*, în *Poezia și proza*. Oradea Mare. 1870 : Ram'ro Ortiz, *Primi cantati fra Italia e Romania*. . . nel secolo XVIII. Torino, 1914 : Ariadna Camariano, *Influența poeziei lirice neogrețești asupra celei românești*, București. 1935 : G.Ivănescu. *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese”*. București, 1830. în *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*. vol. II. București. 1958.

BARBU PARIS MUMULEANU

Ca despre mai toți „începătorii româneștii poezii”, și despre Barbu Paris Mumuleanu (numele originar fiind — se consideră — Mămuleanu) avem puține date biografice.

Ion Heliade Rădulescu — care a urmărit îndeaproape activitatea scriitorilor vremii sale. încurajându-le începuturile și popularizându-le realizările —, cunoscându-l bine pe Barbu Paris Mumuleanu, ne-a lăsat despre el un articol biografic în „Curierul de ambe sexe”. II, 1837. pe care l-a reproduc. sub titlul *Viața poetului*, și în ediția poeziilor lui Mumuleanu din 1837.

Din acest izvor aflăm că s-a născut la 1794 în Slatina. din „părinți orășeni și scăpătați”. Este crescut în casa marelui boier Const. Filipescu, om cult și talentat, traducător al lui Metastasio și Byron. În biblioteca bogată a acestuia a găsit Mumuleanu cărți bisericești și populare, lucrările reprezentanților Școlii ardeleni, poeziile lui Athanasie Christopulos, *Noaptea* lui Young și *Meditațiile* lui Lamartine. texte care i-au potolit setea de cunoaștere și i-au servit drept model pentru întiile lui compuneri.

Simțind că are în el „ajutorul firesc”, Mumuleanu începe să scrie. „Niște mici madrigale și elegii amoroase fură cele dintîi încercări ale sale”, notează Heliade. Cînd. mai tîrziu. împărtășește cu boierul Filipescu surghiunul de la Bucov, din porunca domnitorului Caragea. are prilejul să mediteze la „valorile și necazurile vieții”, să se întrebe asupra pricinilor acestora și să caute mijloace pentru îndepărtarea lor.

„Pățirile de la oameni, cunoștința lumii dobândită prin experiență. starea societății noastre de atunci îl făcură — spune Heliade — să urască obiceiurile veacului și fără a urî pe om să războiască vițitul și patimi e ce îl micșorează”. Poezia erotică este, așadar, părăsită, iar elegia și satira tot mai des utilizate.

Odă rîvnitoare spre învățături (1818) dă expresia ideilor unui spirit deschis înnoirilor și sentimentelor unui bun patriot. Școala de la Sf. Sava, de curînd înființată, este pentru poet un „izvor nou”, unde se dobîndește „cunoștința mîntuitoare a științelor” și se „lucrează” limba pentru rosturi înalte. Prin școală, patria, umilită, „stearpă”, defăimată, se va înălța și „rostul cel de mult ohtat” va fi dobîndit. Spiritul filozofiei luminilor, descoperit prin lectura cărților reprezentanților Școlii ardelenne, străbate fiecare vers al poeziei, însuflețindu-l.

O altă mărturie a patriotismului său este *Plîngerea și tînguirea Valahiei asupra nemulțumirii străinilor ce au dărăpănat-o* (atribuită și lui Naum Rîmniceanu), apărută anonim, la 1825, în tipografia Universității din Buda. Divizată în patru părți cu titluri aparte („Pentru nedreptatea ce i s-au făcut”, „Blestem asupra nemulțumirilor”, „Rugăciune”, „Sfătuirii către pămînteni”), precedată de o scurtă „Precuvîntare”, „plîngerea” este, cum bine a afirmat J. A. Vaillant, care a tradus-o în antologia sa, *Poésies de la langue d'or*, un amestec „de durere și mînie, de rugăciune și blestem”. Este o diatribă, învăluită în veșmîntul funebru al elegiei, îndreptată împotriva fanarioșilor jefuitori, care i-au „dărăpănat” patria. Eminescu a cunoscut-o din *Lepturariu rumînesc* a lui Aron Pumnul și, pentru tonul ei tînguitor, l-a socotit pe autorul ei în *Epigonii* „glas de durere”.

Nici boierii pămînteni nu sînt cruțați. Poezia de mai sus este însoțită, într-un manuscris copiat de Andrei Bădulescu, în 1822, la Brașov, unde se afla probabil și poetul, de un alt text în versuri *Fama patr ei lor răspunde patriei*, în care acești „fii” ai țării sînt denunțați drept lași și nevolnici, trecîndu-și vremea în lenevire și desfrînări.

Acordul între tensiunea interioară a poeziilor și organizarea lor într-o structură concisă și sonoră nu se realizează. Ele ocupă, totuși, un loc notabil între celelalte manifestări, pe plan literar, ale frămîntărilor sociale și politice legate de anul 1821.

Ultimii ani ai vieții poetului au fost grei. A murit în mizerie, în 1837, la vîrsta de 43 de ani.

* Primul volum de versuri publicat poartă titlul *Rost de poezii. adică stihuri. Acum întîi alcătuite în limba românească de Paris Mumuleanu. În București. În cea din nouă făcută tipografie 1820*. Ediția este foarte rară. Nu se cunoaște decît un singur exemplar. De aceea mulți istorici literari îi citează apariția în anul 1817, plecînd de la informația eronată dată de Heliade. Ardeleanul Vasile Popp, în prefața *Psaltirii* lui I. Prale din 1827, amintește cel dintîi despre această ediție din 1820. Tîrziu, cercetătorul Grigore Crețu a descoperit unicul exemplar păstrat pînă astăzi.

În 1822 apare la Sibiu o a doua ediție a volumului, anonimă și fără indicarea locului tipăriturii.

Poeziile din această culegere sînt mai toate erotice și elegiace, scrise sub înrîurirea lui Athanasie Christopulos și a primilor Văcărești. Imaginea convențională și limbajul neoanacreontic, specifice de iatac, caracterizează și versurile lui Mumuleanu, nemîngîiat de „răutatea lumii” și mereu în suferință din pricina dragostei. Cele cîteva reflecții ale sale cu privire la starea omului și rostul lui (*Pentru mărirea omului, Pentru neputința omului*), nu străine de discursurile lui Voltaire

Sur l'homme, marchează un început de evoluție de la convențional la expresiv, fără să aducă versurilor o prea mare forță emotivă.

Mai interesantă din punct de vedere documentar și istorico-literar este *Înainte cuvântare*. Cu o înfățișare puțin sistematică, prefața, semnificativă pentru o epocă în care mai toți scriitorii au intervenit în discuțiile cu privire la problemele literaturii, dă date despre lecturile poetului, amintindu-i pe Homer, Plutarh, Aristofan, Euripide, Boileau, Racine, și comunică observări critice cu privire la poezie, „mișcare a simțirii”, și la datoria creatorului ei de a lucra „după patimi și înălțimea duhului”. Considerațiile sînt, desigur, naive, dar importante prin caracterul lor de confesiune literară, fie chiar sumară.

Mai convingătoare, prin atitudine și prin verva cu care sînt comunicate, sînt observațiile din lunga prefață a volumului *Caracteruri* (1825).

Ca și îndrumătorul său Heliade, ca atîți alți contemporani, Mumuleanu nu și-a exercitat spiritul critic cu care a fost înzestrat doar în cadrul operei literare. La versurile sale a adăugat numeroase comentarii critice, care vădesc putere de pătrundere și o minte luminată de un ideal patriotic.

Judecățile sale critice sînt aspre, dar drepte, Neajunsurile societății contemporane îl îndeamnă la reflecții amare, Cei avuți, „porniți spre desfătări”, umblînd prin „noaptea poftelor”, nu cunosc decît „beția ambiției”, a lăcomiei, a luxului, Totul e numai „vînturi și capriții”, Învățătura școlilor e „fără moral”, legea este călcată, „meșteșugurile și lucrarea pămîntului din care iese îndestularea și fericirea neamului omenesc” sînt nesocotite, virtuțile sufletului batjocorite : „mai mult să cunoaștem un părcălab bogat în patria noastră decît un bărbat ce-ar scrie”. Toate relele vin din pierderea „mîndriei naționale și rîvnei de patriotism”, încît am ajuns” „să ni fie rușine a ne mai numi români”, Îndemnînd la muncă și activitate, cere contemporanilor să reînvie virtuțile strămoșești, să prețuiască cuceririle științei, mai ales „neprețuitele științe ale filozofiei”, spune cititorul operelor enciclopediștilor francezi, să lucreze pentru îmbogățirea și dezvoltarea limbii, scriind „românește”, fără să se teamă de „sărăcia limbii, căci maica ei latină este izvorul de unde s-adapă toate limbile Europei”, Poezia se cuvine să fie și ea cultivată, căci multe neamuri „au luat început pentru învățăturile lor” prin ea, Scriitorii nu vor mai scrie pentru „lumănărari și pentru creatori neînvățați”, ci pentru un alt public, care, cu timpul, va înțelege că este o datorie „să mulțămim celor ce se ostenesc, pentru orice ne vor da”, „Destul am dormit, vremea este să ne deșteptăm”, socoate Mumuleanu în finalul prefeței sale, o pagină frumoasă, în care descoperim opinii culturale și literare demne de a fi înregistrate.

Primele decenii ale veacului al XIX-lea, cu amestecul contrastant dintre vechi și nou, i-au înlesnit poetului prilejul de a încerca în *Caracteruri* o pictură a mediului social și uman. După modelul lui Teofrast și La Bruyère, limitîndu-se la procedeul clasicizant al „caracterelor”, Mumuleanu nu urmărește individualizarea personajului, ci descripția „năravurilor” lui, *Bogatul mojiç* e neînvățat ca boul, fîlos și gras la gît ca taurul ; *Nobilul făcut*, risipitor și în veșminte și în echipaj, disprețuitor față de cei mici, calcă precum „un pițigoi prin ram” ; *Nobilul vechi* își caută prin hrisoave descendenții ; *Scumpul* „pentru lucru mic d-un ban/bate tîrgul cîte-un an” ; *Ipocritul*, ca un alt Tartuffe, „orișicine la ei vin/spun slugile că se-nchin” ; *Muerile* nu sînt Junone și Penelope, cum țin să pară, ci adevărate Dalile. Sensurile satirice ale poeziilor sînt limpezi, Cu grijă pentru calificarea expresivă, în tendința vizibilă de a stabili un acord între idee și exprimarea figurată, dar cu

improprietăți de limbă și împiedicări prozodice, el realizează câteva tipuri pline de viață, care definesc fizionomia unei epoci, fixându-i aspectele semnificative.

Tendența moralizatoare se menține și în volumul *Poezii*, publicat postum de Heliade, în 1837. În afară de fabula clasicizantă (*Greierele și furnica, Leul și epurele, Lupul și câinele*), preocuparea obștească este vădită în câteva meditații filozofice, cu puncte de plecare în Rousseau și Voltaire (*Inceputurile omului și starea orășenească, Omul, Prietășugul, Adevărul*), venind poate și după exemplul lui Iancu Văcărescu, poetul care făcuse, în chip firesc, trecerea de la lirismul de nuanță erotică, de un pastoralism convențional, la comunicarea marilor idei și sentimente colective. Cuprinsul volumului din 1837 este în concordanță cu orientarea literară a vremii, cu felul în care au conceput scriitorii timpul literatură și rosturile ei.

Originile altor poezii pot fi identificate în preromantism. *Mormîntul și Memoria celor trecute* au ecouri din Gray, *Noaptea, Miezul nopții, Luna* din Young, *Primăvara, Toamna* din *Anotimpurile* lui Thomson. Există în aceste poezii o subliniată notă de lirism, descrieri de natură, atitudine contemplativă în fața vieții, sentimentul solitudinii și al reveriei. De o asimilare a elegiei romantice nu se poate, totuși, vorbi, Percepția poetică, aptă să descopere peisajul în transfigurările lui succesive, lipsește, discursivitatea și raționalismul destramă atmosfera de lirism. Deficitar în plasticizarea cadrului și în utilizarea mijloacelor care să-i concretizeze artistic sentimentele, Mumuleanu reușește uneori să ne transmită — în stare pură — dispozițiile afective, ca în *Primăvara* sau *Toamna*. Posibilități de nuanțare și flexibilitate a limbii descoperim în *Vremea — Alt Vid*, expresie a unei vechi idei lirice, căreia îi va da o neasemuită strălucire Eminescu în *Glossa* :

Vremea-naltă și rădică,
 Vremea face, vremea strică,
 Vremea suie și coboară,
 Vremea surpă și doboară,
 Vremea schimbă și preface
 Și războaiele și pace.

Vremea toate răzvrătește,
 Schimbă și schimonosește,

КАРЯКТЕРУРН

Компуса

Д Б

П А Р Н О М Е М Б Л А Н У

П Е К Е Р Д И Н

Тупографія Дрла Чинмкоа Абу Мау-
 рсина

1825

BARBU PARIS MUMULEANU,
Caracteruri, București, 1825 (foaie de
 titlu)

Vremea pe veric'ne-nvață,
Vremea-i dascăl și povață,
Vremea din liniște bună
Face vînturi și furtună.

Lipsa de experiență lirică și, fără îndoială, neajunsurile înzestrării artistice se fac simțite în versurile lui Barbu Paris Mumuleanu. Realizările nu sînt decît parțiale. Efortul de a da expresie cugetării și sensibilității unui veac nou, al XIX-lea, îl reținem și-l prețuim. Poezia lui Mumuleanu reprezintă un moment din desfășurarea lirismului românesc în trei din laturile lui fundamentale: elegiac, mediativ și satiric.

BIBLIOGRAFIE

Rost de poezii, adică stihuri. Acum întîi alcătuite în limba românească de Paris Mumuleanu. În București. 1820 (ediția a II-a, fără numele autorului, 1822) : *Caracteruri compuse de Paris Mumuleanu.* București, 1825 ; *Poezii,* București, 1837 ; *Colecțiune de poezii vechi — Cîntece vechi a poporului român : din psalmul lui Dosithei Mitropolitul. culegere din poeziile Văcăreștilor, I. Barac, C. Conachi, Paris Mumuleanu și Beldiman,* 1878 (Biblioteca poporului român) ; *Mumuleanu, Hrisoverghi. Cuciureanu, Scrieri alese,* București, 1904 (Biblioteca „Minerva”, nr. 24).

George Ionescu. *Din trecutul tipografiei.* București, 1907 ; Grigore Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi,* București, 1910 ; G. Călinescu, *Barbu Paris Mumuleanu,* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, II, 1953 ; Gr. Brîncuș, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu,* în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* București, 1956 ; G. Călinescu, *Barbu Paris Mumuleanu,* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, X, 1961, nr. 1 ; N.A. Ursu, *Paternitatea poemei Plîngerea și tînguirea Valahiei și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu,* în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 5.

NICOLAE DIMACHE

Prețuit ca poet în cercurile boierești ieșene din prima decadă a secolului, recunoscut ca un înaintaș de seamă de către întîiul nostru bibliograf, dr. Vasile Popp, dar și de scriitorii ai generației pașoptiste, ca G. Sion, marele vornic Nicolae Dimache (Neculai Demachi în ortografia necrologului său de la 16 octombrie 1836) n-a socotit vrednice de păstrare, nici măcar în arhiva familiei, versurile scrise în jurul vîrstei de 25 de ani (era născut în 1776 sau 1777), cînd încă nu se dedase întrigurilor politice și altor îndeletniciri fructuoase. Ca opozant mlădios, în „taraful” filorus al unchiului său — vistiernicul lordache Rosetti-Rosnovanu, cumnatul, dar și rivalul politic al domnitorului Ioan Sandu Sturza, apoi candidatul fără noroc și împotriva lui Mihail Gr. Sturza —, în prealabil ca ispravnic de Suceava, înainte de invazia lui Napoleon în Rusia, N. Dimache informa pe unchiul său despre mișcările trupelor austriece, suspectate de intenții agresive. Avea sistemul său de informație și se lăuda cu el. Ca îndeletniciri materiale, participase la afacerea proastă a „otcu-

pului menzilului" (arenda poștei cu cai), exploata moșii în arendă și se gîdea, puțin înainte de a se îmbolnăvi și muri, la fabricarea rachiului. Asemenea negoțuri nu erau atunci incompatibile cu marile ranguri boierești, retribuite numai dregătorilor activi, în funcție ; Nicolae Dimache, vel-vornic, fost membru în Divanul domnesc, era președintele tribunalului apelativ, sub noul Regulament organic, cînd comanda velnițe de aramă pentru întemeierea unei afaceri bănoase. Coasociatul său nenorocos la oțcupul menzilului, unde se ruinase tatăl lui C. Negruzzi, „căr-bunaru" lordache Drăghici, îi măgulea priceperea cu aceste cuvinte : „știu cît de bun olar ești, a pune toarta unde trebuie". Nicolae Dimache își rotunji averea prin căsătoria cu unica fiică a defunctului stolnic Dumitrache Miclescu, Profira, primind în zestre moșia tîrgului Bîrlad, răscumpărată de orășenii alcătuiți în obște cu suma de 180 000 de lei, enormă pe vremea aceea (1815). Tatăl său, marele vornic Manolache Dimache (decedat în 1823), excelent caligraf și conceptist, care-și redacta singur actele de cancelarie, fără pisar, fusese distins pentru serviciile administrative la agia lașilor, în 1789, de către mareșalul Rumianțov. Un creditor din Tîrgu-Se-cuiesc, neplătit de comisul Lascarache Rosetti, pusese pe niște nomazi să-i răpească acestuia copiii, pe nevîrstnicii Zoe (viitoarea doamnă a Moldovei, soția lui Alexan-dru Moruzi) și pe Răducanu (viitorul hatman). Manolache primi însărcinarea de a achita datoria și de a recupera pruncii, ceea ce făcu, bucurîndu-se apoi de favorul domnitorului Moruzi, care înființă pentru el, cu data de 1 ianuarie 1803, vornicia de obște, iar pe fiu-său Nicolae, îl primi, tînăr căminar, în divan. N. Dimache era la acea dată în toiul producției lui poetice. Scrisese cea mai răspîndită bucată *Piima asupra vistierei Anica Roset*, dedicată soției lui lordache Rosetti-Rosnovanu :

Pe a stării lumii valuri, cu cîrma minții înot.
Chitîndu-se zăresc limanul din primejdii să mă scot.
Alerg cu pînzele întinse, pe luciul cel de foc ! . . .

Este o compunere de comandă, cu caracter alegoric, a carei imagine centrală, cora-bia în luptă cu furtunile vieții, neconținut reluată pînă la urmă, i-a asigurat auto-rului o anumită notorietate, într-un moment de prestigiu al modelelor pseudo-clasice.

A doua poemă, care a făcut mult zgomot în anii din urmă ai poetului, a fost imnul religios după poetul rus Derjavin, *Oda către Dumnezeu*. Proprietatea literară și-a revendicat-o însă C. Stamati. În antologia lui Iacob Hînculov (la origine Hîncu) pentru uzul școlilor rusești (1840) se dă însă *Oda* din nou ca a lui N. Dimachi.

Una dintre cele mai tipic convenționale poeme erotice ale deznădejdiei, pe tema absenței, o reproducem pentru fluiditatea ei muzicală, în fonetica fidelă a copistului contemporan :

Cît îmi pari mari zăoa cari petrec fără tine,
Nici o frumusaț-a firii nu mă mîngîie pe mine.
Și veridiața cè mai vii samănă sălbătăcită,
Cînd într-însa nu-nflorești fața ta cè strălucită.
Și cînd zăoa petrec toată, ah, lipsit di-a ta priviri,
Cercetez urmile tale într-o diznădăjduiri,

Cari dacă nu le află, vărsînd lacrimi ne-ncetate,
 Plîng al meu ticălos suflet ce atunci își ceri moarte.
 Dar cînd glasul tău s-audi, ah, cît inima să bati.
 Cît mîngîi-a ta videri sămțările tulburati!
 Cînd deschizi gura, di-a-ndată deschizi ceriurile toati
 Și cînd mîna ta m-atinge, mă sămțescu tremurînd foarte.

Luna participă cu indiferență ca martoră la frămîntările lui (de bună seamă, erotice), iar un fluture negru îi vestește sfîrșitul, pe care și-l dorește, cu aceeași siguranță tehnică a versului :

Lună, lună, te văz, lună,
 Și-nfocată cu lumină.
 Ravarsă a tale rază
 O dulceață de viață.
 Pe sămne nu porți s'mțire
 La a mē nenorocire
 De privești făr-de-ndurare
 A lacrimilor vărsare
 Și privești cu o răpire
 Jalnica mē tînguire.
 Iar un flutur văz că zboară
 Bătînd dintr-o aripioară,

Cu aripile cernite :
 Ah! iar sămne încumplite.
 Fluture și tu vestești
 Partea vieții cmenesci ?
 Arătîndu-te cernit.
 Arată-mi ce mi-ai hotărît.
 Ah! moarte de mi-ar veni
 Din suflet o aș priimi.
 Căci cunoaște-un hotar
 La acest păhar amar.
 Și sfîrșitul mi l-aș ști
 Pînă cînd m-ai chinui.

Obsesia tematică a lunii, sentimentul reveriei singuratice a preromanticilor, lărgindu-se orizonturile perspectivelor naturale pînă la acela al mării, îl urmăresc pe stihuitor :

Pentru ce strălucești, lună ?
 N-auzi frunzele cum sună
 Si cu-a vîntului suflare
 Răspund la acea întristare ?
 Ce slobozi a ta mirază
 Pentru unul ce oftează,
 Si-am urît așa viață. . .
 Ah, dar văd și peste tine

Un cumplit nour că vine.
 Au și firea ta-i să fii
 Tot în nestatornicii,
 Au zidirea toată este
 În oftări și să trudește ?
 Deci în lume nu-i alt bine
 Decît cînd amoriul vine,
 Că acea mănuntă¹-ndată
 Cumpănește viața toată.

Poetul n-a văzut însă marea. „Meditația” aceasta, cu elemente care depășesc convenționalismul ahturilor cîntecelor lumești, poartă în copia manuscrisă însemnarea : *Alta tot de Dimache care șazăînd la Copou pe lună — s-au făcut aceste stihuri.* Ar fi deci prima poezie selenară de pe dealul Copoului, atît de des bătut de îndrăgostiți și de poeți.

Dimache ezită între poezia erotico-elegiacă, adeseori cu galante acrostihuri, și cea satirică, în care a compus mai puțin, dar cu o vigoare plastică superioară.

Reușita lui în acest gen este *O adunare de trii cucoane*, pe dublul registru al cochetăriei vestimentare și al plăcerii de a birfi :

— la vezi, zău, ce minunat
Fustanlic mi-am cumpărat.
Si-n credința că nu-i scump
Patru lei costul și-un tult²,
Mai ales pe veres³
Făra-a mai puni ved⁴.
Di poștești și dumneata
Singură eu ți-oi lua.
— Ehe, soro, de voiești
Să mă mai îndatorești,
Cu-așa facere de bine,
Cumpără-mi și pentru mine!
— Pre bine, acuș voi zice
Numai (?) de m'ai mai aduce!
Și ți-oi faci-atunci de știri
De-i veni la tîrguiri.
— la tăceți, acum ajungă!
Ce atîta vorbă lungă!
Vino-ncoace, tu nevastă,
Să privim noi la fereastră,

Că s-aude duruind
O butcă hodrogind. . .
— la lăsați, nu vă sfădiți
Și vă-ntoarceți, de priviți,
Să vedeți doi într-o butcă
Ca cînd dracul îi apucă.
Așa strigă și vorbesc,
Ori pe semni să sfădesc.
Ei, îl știu, fi Constandin
Nătărăul cel dăplin,
Împreună cu lordachi,
Gugumanul lui Dimachi.
— Adivăr că-i gogoman,
Nu plătește nici un ban,
Căci cu totul chiulhanu,
Nu-i ca Razu paraliu.
Dar măcar și Constandin
Nu-i mai gios, că-i bolfindiu.
Pre bine s-o potrivit
Ca cînd dracul i-o unit.

Finalul este o glumă, familială, față de fratele mai puțin înzestrat, tretipostelnicul, apoi comisel lordachi Dimachi, „gogoman” și „chiulhanu” (petrecăreț), care nu are „bossa” economică dezvoltată, nu știe să strîngă parale, nu este „paraliu”, bogat.

Înzestrat cu asemenea spirit de observație, care l-a împins și la satirizări mai dure, pînă la trivialitate, N. Dimache a colaborat cu Costachi Conachi cu care era de o vîrstă, și cu Dumitrache Beldiman, viitorul lui cuscru (Catinca Th. Balș, soția caimacamului, a fost întîi măritată cu lordache Beldiman, fiul lui Dumitrache), la sceneta *Comedie banului Costandin Canta ce-i zic Căbujan și cavaler Cucuș*. Personajele sau „obrazele” : „cavalier Cucuș sau Vreme ră, vel-ban Costandin Căbujan, Jompa vizitiul și ministrul său, State băcalul, pretenul său”. O prețioasă precizare asupra momentului compunerii : „Nefiind teatrul, s-au giucat comedia aceasta la păpușării”. În circa 120 de versuri scurte, octosilabice, se desfășoară 4 scene (perdele). Prima, un dialog între banul zgîrcit și Jompa, vizitiul său, pe care-l trimite la drum de noapte, cu recomandarea economiei în hrana cailor, iar lui îi dă „o para de tiutiuni”. A doua, monologul avarului, care-și face socotelile cheltuielilor, pentru el și slugi, 5 parale, și voiește să se otrăvească dacă nu-i vor reuși trebile. A treia, același se tocmește în preț cu băcalul pentru ciubote de cumpărat vizitiului, pleacă din prăvălie și continuă disputa cu Jompa, desculț și degerat. În ultima scenă, avarul se bucură, în dialog cu Jompa, de ninsoare, semn de recoltă bună.

² Tult : veche monedă turcească, zisă leiță.

³ Veresie : credit.

⁴ Vadea : soroc, termen.

Simțul observației, de moralist ascuțit, care-l caracterizează pe vornicul N. Dimache, ne-a îndemnat să-i atribuim întâia comedie originală română, *Sfatul familii*, în 5 acte (seri, sg. sară) în versuri. Acțiunea se petrece la Bîrlad, aproximativ în al treilea deceniu al veacului, reflectînd cu neîndurare moravurile deșănțate ale unei familii locale și îndcosebi ale surorilor Marghioala și Smărăndița. Cea dintîi, dezvățată ca fată, acum văduvă sau divorțată, cu fete măricele din prima căsătorie, trăiește cu un boiernaș localnic, lancu, cu care are altă serie de copii, dar rîvnește să se mărite cu un polcovnic Bogdan, pe semne sărăcit, ca să intre în „protopendadă”. Sora ei, măritată la Fălticeni, vine la Bîrlad să se întîlnească cu un tînăr, Andronache Donici, ca să uite de plictisul vieții casnice. Frații lor, Vasilică, un cinic și un fanfaron al craiîcului, și Ștefanache, un tînăr în vorbă cu o fată de neam, dar și cu ochii prin vecine, le încurajează. Singurul element pozitiv al comediei, sora lor Prohirița, nemăritată, le dezaprobă, ține partea soțului înșelat și încearcă să îndepărteze pe Marghioala de la dezapada nocturnă, în oraș, cu Bogdan. Smărăndița se întoarce acasă după ce a alergat după Andronache să-l vadă pe apucate, aventura ei nesoldîndu-se decît cu o relativă decepție a întîlnirii prea fugitive. Marghioala își face însă de cap, iese pe înnoptate, dar este surprinsă la întoarcere, în puterea nopții, de lancu, care o primește în pumni și o dă în vileag. Vasilică și Marghioala, incorigibili, cad de acord să treacă la represalii împotriva concubinului brutal, în timp ce Prohirița îi îndeamnă, ca o cunoscătoare a tîrgului, să nu încerce imposibilul, intriga avînd să se întoarcă împotriva lor. O parte din timpul scenic este dedicat bîrfeliilor și jocurilor de societate, pe tema legăturilor ilicite : cine se are cu cine? Piesa este, de fapt, un singur act, de circa 670 de versuri, așadar ca dimensiuni aproape dublă față de *Franțuzitele* lui Faca, la a cărei cursivitate nu s-a ridicat, întrecînd-o însă prin originalitate și prin realismul situațiilor și al dialogului. Sinceritatea uneori pînă la cruditate a limbajului prin care fiecare personaj se descrie nemăsluit, așa cum se vor fi petrecut faptele aieva și recent, la Bîrlad, cu absența unui deznodămînt etic și fără intervenția directă a autorului, care s-a mulțumit să pună în lumină reacția morală a Prohiriței, singurul membru al familiei necontaminat de atmosfera ei viciată, toate acestea atestă o mîină de autor care s-a mai exercitat, dar a fost silit să se țină în umbră, pentru că numise pe numele lor un număr de bîrlădeni. Dacă piesa este scrisă, credem, după oarecare analiză filologică, înainte de 1837, ar fi plauzibilă ipoteza paternității aceluia care a schițat atît de vioi scena similară a celor trei cucoane bîrfitoare la geam și a colaborat la „păpușeria” împotriva Cantacuzinilor moldoveni. Măiestria nu se obține fără exerciții prealabile. În dialogul teatral, ca și în alte daraveri, vornicul Nicolae Dimache știa să pună „toarta” unde trebuia.

BIBLIOGRAFIE

Odă către Dumnezeu, în „Albina românească”, 1830, nr. 12 și 55 ; Iacob Hînculov, *Sobranie sociennij i perevod, v proze i stihah deja uprazenija v Valaho-Moldaskem Jazyç, s prisovokupleniem*, Sankt Petersburg, 1840 ; *Sfatul familii*, editată de Șerban Cioculescu, în „Viața românească”, XIV, 1961, nr. 2.

G. Sion, *Suvenire contimpurane* (Din tinerețe, XI), București, 1888 ; G. Bogdan-Duică, *Un poet moldovean pierdut* (N. Dimache), în „Viața românească”, I, 1906, nr. 3 ; E. Dvoicenco, *Viața și opera*

lui C.Stamati, București, [f.a.] ; Șerban Cioculescu, *Prima piesă românească. Sfatul familiei, comedie în 5 acte („serii”) și în versuri de vornicul N.Dimachi, înainte de 1834*, în „Gazeta literară”, V, 11 decembrie 1958, cu reproducerea actului I ; idem, *Înt’ia noastră comedie originală : „Sfatul familiei”*, în „Viața Românească”, XIII, 1960, nr. 12 ; I.Gheție, *Prima piesă românească*, în „Studii și cercetări științifice”, seria Filologie, Iași, XI, 1960, fasc. 3.

VASILE BOB FABIAN

Vasile Bob Fabian s-a născut la 31 decembrie 1795, în satul ardelenesc Rușii Bîrgăului, lângă Bistrița, ca fiu al Anisiei Bob, originară din Mănăsturul Căpîlnicului, și al lui Petru Rău, caporal în „al II-lea regiment român mărginean”, adică grăniceresc. Era nepot al episcopului Ioan Bob din Blaj, al cărui nume latinizat în Fabian îl împrumută. Înfiat de bunicul dinspre mamă, Teodor Bob, parohul satului Maieru, începe să învețe în acest sat, în 1805, iar în 1807 e trimis la școala germană militară din Năsăud, de unde pleacă în 1810 spre a urma cursurile gimnaziului din Blaj. După ce face studii juridice la Cluj și Oradea, vine în Moldova, la Iași, la invitația lui Gh. Asachi, care mai adusesse din Transilvania încă trei tineri învățați (I. Costea, I. Manfi și V. Popp), cu prilejul reorganizării Seminarului de la Socola. În 1828 fu numit profesor de matematică, geografie și limbă latină la gimnaziul din Iași, în 1834 primi rangul de paharnic, iar în 1835 deveni profesor la Academia Mihăileană. A murit la 7 aprilie 1836.

Determinat de preocupările sale didactice, Vasile Bob Fabian a alcătuit o gramatică româno-latină, o aritmetică și *Elementele geografiei*, aceasta din urmă fiind singura lucrare care a văzut lumina tiparului în timpul vieții autorului, în 1834, la Iași.

Primele compuneri lirice ale lui Vasile Bob Fabian au fost făcute în limba latină, cu caracter omagial : un *Carmen onomasticon*, în 1820, adresat lui Mihail Sturza, pe atunci efor al școlilor, și o odă închinată domnitorului Ioniță Sandu Sturza, cu prilejul înscăunării.

Din poeziile lui Bob Fabian scrise în limba română se cunosc numai câteva, publicate postum în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” din 1839 și de Aron Pumnul în *Lepturariu rumânesc cules den scriitori rumâni*, de unde le-a cunoscut și Mihai Eminescu. În poemul *Moldova la anul 1821*, sub influența *Tristelor* lui Ovidiu (liber I, elg. XIII), autorul evocă frământările din timpul Eteriei cu neaderență, printr-o viziune fantastică, de zdruncinare totală a firii, unele versuri fiind preluate de Eminescu în *Epigonii* :

S-au întors mașina lumii, s-au întors cu capu-n gios,
Și merg toate dimpotrivă, anapoda și pe dos :
Soarele de-acum răsare dimineța la apus
Și apune dinspre sară cătră răsărit în sus.

Vasile Bob Fabian era totuși un om cu vederi luminate, un patriot, cum atestă versurile din *Moldova la anul 1829*, în care salută entuziast începutul epocii de eman-

cipare a țărilor române după pacea de la Adrianopol, și *Glasul viitorului*, o chemare la trezirea conștiinței naționale și a bărbăției contemporanilor săi :

O ! țară ticăloasă, când oari te vei pătrunde
De marea ta ursită, de bunu-ți viitor ?
Știi tu ce îți lipsește ? — Nimic decât voința !
Voiește ! și îndată învingi pe-ai tăi tirani !
La fiii tăi insuflă curagiul și credința
Prin care triumfară vitejii vechi romani !

Vibrația patriotică, caracterul energic și optimist din multe versuri preves-tesc *Răsunetul lui Andrei Mureșanu* :

Tirani ai țării mele, piejrea vă așteaptă !
Românii se ridică, deci voi să tremurați !
Sînt mii, sînt milioane, ce iată se deșteaptă. . .

Versurile din *Geografia țintirimului sau Suplement la Geografie întru memoria răposatului școlariu Ștefan Șendrea din Gymnazia Basiliană din Iași, la anul 1834, octomb. 25* intenționau să fie, în maniera Gray-Jukovski, o elegie sepulcrală, nelip-sită însă de unele accente ironice :

Oamenilor de aicea numărul pururea crește,
Nici mai moare cine-odată aici să-ncetățenește.
Nu zidesc ca noi poliții în o strîmtă vizuire,
Fiecare locuiește fără dare de chirie,
De vecini, de frați, de mumă și de toate doru-i trece,
Prin prejurul casei sale iarna-i cald și vara-i rece.

Privit în contextul epocii sale, de la începutul secolului al XIX-lea, Vasile Bob Fabian merită să fie menționat ca unul dintre pionierii poeziei lirice de factură cla-sică din Moldova.

BIBLIOGRAFIE

Vasile Bob Fabian, *Elementele gheografiei*, partea I, Iași, 1834 ; *Moldova la anul 1821, Moldova la anul 1829*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 97; *Geografia țintirimului, în Lepturariu rumânesc . . .* de Arune Pumnul, vol. III, Viena, 1864.

Pitarul V. Popescu-Scriban, *Viața paharnicului Vasile Fabian*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 20.

IOAN PRALE

Pentru pitorescul omului, se cuvine să amintim pe basarabeantul Ioan Prale, născut la Vulcinet—Răzeși din ținutul Sorocăi în 1769. Numele Prale era destul de vechi, exista o Poiana Pralii în ținutul Putnei. Știa grecește și era dedat mai ales lucrurilor bisericești, fiind „musicos” ca A. Panu. În 1820 tipări la Iași în grecește

și românește un prohod al Domnului și al Fecioarei sub titlul schimonosit *Urmări pe mormintiri, giannian limbi*. Era — spune plinul de entuziasm Pumnul — un bărbat genial, cu spiritul tinzînd la „universalitate”, căci era „poet, music, arhitect, croitor, ciobotar și aflător de lucruri nouă”. Iscodi anume un sistem economic de scriere, bizuit pe șapte cifre, din care „vor izvorî buchiile, prozodiile și toată darea îndămînă cum și numărul ; încît afară de aceste șapte cifre, altele nu vor mai trebui tipografiei, nici condeiului fără numai (o) și linie”. Există o foaie cu alfabetul tipărit avînd un aspect bizar de inscripție în cuneiforme sau în noduri mexicane. Prale simplifică astfel : el ia ca punct de plecare pentru vocale un drug culcat. Pentru vocala *a* pune doi drugi unul asupra altuia. Vocala *o* se compune dintr-un drug simplu, deasupra, și unul modificat la capătul drept în chip de cioc de igliță. Vocala *u* se compune din doi drugi în ciocuri de igliță. Numărul 1 este reprezentat printr-un drug scurt vertical, numărul 2 printr-un triunghi plin cu un cioc înclinat spre stînga, numărul 8 printr-o potcoavă deschisă în sus, numărul 9 prin aceeași potcoavă deschisă în jos și așa mai departe. Inventatorul și-a compus și un sigiliu cu un porumbel într-un cerc între literele (chirilice) IO și PR. Metodul de scriere era oferit la 29 iunie 1824 mitropolitului Veniamin Costache.

Stihuirea lui Prale este însă îngrozitoare :

Astă ce vi-i față	Neamul desdominear
Moldovineată	Teoria poartă
Vă rog s-o voiți,	Gloatii nededată. . .
Cînd urînd priimiți.	Nectar adunam,
Grădină florue,	În file turnam.
Aneobiciune. . .	Csenofon — albina,
Zăstre ție Patriu	Isocrat — Sirina,
Ea ții de la faptiu,	Omîr, ar cinsti-o
Ilectră de finear,	El de ar privi-o.

Nu se poate înțelege înflăcărea lui V. Popp, doctorul ardelean în filozofie și medicină, care făcu o ditirambică prefață la *Psaltirea prorocului și împărat David în versuri, alcătuită de micul între muzicoșii sistimii vechi Ioan Prale din Iașul Moldovii ; s-au tipărit în tipografie D. Franțisc de Șobeln, prin Fridrih Herfurt, 1827.*

Totuși, unele din versurile rămase de la el sînt mai luminate :

Mic eram între frățime
 Și cel mai în frăgezime,
 Într-a tatălui meu casă
 De păscut oi mă aleasă,
 Mîna mea făcu organul,
 Degetele mele psalmul.

Sucit ca și opera fu omul.

„Pralea locuia în Iași pe șesul Bahluiului, lîngă mînăstirea Frumoasa. În odaia lui își alcătuiise un pat mișcător, scînduri atîrnate la pîrețe, ce le tot schimba după direcția soarelui și pentru care își bătuse cîțiva pari în zid după punctele geografice. Pe lîngă acești pari se afla în pîrețe un șir de cuie de lemn, bătute în linie dreaptă de la ușe, pînă în locul unde se întîmpla să-i fie patul în acea zi. Cînd intra Pralea în odaia seara pentru ca să se culce, începea să se dezbrace la ușe, și de cuiul dintîi

Își agăța căciula și așa mai încolo de fiecare cui câte o parte a îmbrăcăminteii, pînă cînd ajungea la pat în starea lui Adam. Dimineața începea apoi procedura inversă și descuindu-și veșmîntul după veșmînt ajungea gata la ușe" (Costache Negruzzi). Ar fi murit la Iași în 1847, după ce-și compusese singur epitaful :

Toată grija mi-am luat
Și de lume am scăpat,
Eu de dînsa, ea de mine,
Și. . . să ne fie de bine !

Pralea era, acum mai bine de o sută de ani, un inovator. Intenția lui era bună : împutîinarea muncii tipografice, reducerea timpului de execuție și, respectiv, sporirea producției. Sistemul lui înfățișa o stenografie în materie de presă.

Dacă n-a izbutit, este fiindcă a făcut o inovație total arbitrară în cîmpul culturii. Totuși, prin încercări și preocupări generale, Prale este și el un semn al vremii sale.

BIBLIOGRAFIE

Urmări pe marmintiri, giannian limbi, Iași, 1820 (reproducere de fragmente în „Buciumul român”, I, 1875, nr. 6) ; *Psaltirea proracului și împărat David în versuri*, Brașov, 1827 (fragmente publicate de Aron Pumnul, în *Lepturariu rumdnesc*, vol. IV, partea I, Viena, 1864).

Titu Maiorescu, *Observări polemice*, în „Convorbiri literare”, III, 1869, nr. 12 ; V. Alecsandri, *Din albumul unui bibliofil*, în „Convorbiri literare”, IX, 1875, nr. 9 ; C. Bobulescu, *Săhăstria și schituri de pe valea Tratușului*, în „Arhiva românească”, X, 1945—1946 (*Schitu din Poiano Prolii*).

VASILE POGOR

Dacă viața lui Vasile Pogor se desfășoară între anii 1792 și 1857, activitatea lui literară pare să înceapă în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, sfîrșind cam o dată cu încheierea deceniului următor.

Fiu de răzeș din Pogorăști (Botoșani), el slujește ca grămătic mai ales în cancelaria domnească a lui Ioniță Sandu Sturza Voievod și, în continuare, îndeplinește diferite slujbe administrative în capitala Moldovei, ajungînd în cele din urmă președinte la Divanul de apel. Începe, de asemenea, prin a fi serdar la 1819, apoi mare spătar, mare agă, postelnic și, în sfîrșit, vornic. Căsătoria (9 iulie 1822) îl face proprietarul unei moșii, slujbele îi aduc o alta.

Opera sa literară este alcătuită din mai multe satire în versuri și din cîteva traduceri tot în versuri din teatrul lui Voltaire și Crébillon. Ea a rămas, pînă de curînd, aproape în întregime inedită, publicate în timpul vieții fiind numai o satiră, *Niam vine și niam se trece*, și o traducere din Voltaire : *Henriada*. Pe aceste două lucrări s-a întemeiat prețuirea lui ca scriitor de către contemporani.

Tăutul... în anul...
 la noi de la...
 [Stampa]

În opera lui V. Pogor se reflectă condiția socială a autorului, care a luptat împotriva titlurilor și drepturilor moștenite de la strămoși, deoarece titlurile sale sociale și culturale el nu le-a moștenit, ci le-a făurit singur, numai prin muncă. Această luptă înseamnă în același timp o critică realistă a societății moldovenești contemporane, o disociere a „valorilor” cu semnificație socială de valorile morale, insistând asupra celor din urmă, iar opera sa este o transpunere în forme poetice a acestei critici, îmbogățind, astfel, creația noastră literară cu valoroase realizări de satiră socială în versuri.

Opera lui V. Pogor este pătrunsă de enciclopedismul și luminismul secolului al XVIII-lea francez, al cărui deosebit admirator era. O indicație în acest sens o constituie și faptul că în opera sa de traducător Pogor este atras aproape numai de lucrările și spiritul lui Voltaire, pe care caută să le transpună în limba română. Luminismul său este, asemenea luminismului profesat de contemporanul său comisul Ionică Tăutul, venit direct de la izvor, adică din cunoașterea secolului al XVIII-lea francez prin reprezentanții săi cei mai autorizați. Pentru Vasile Pogor, ca și pentru comisul Ionică Tăutul, înapoierea în care se zbătea Moldova se datora marilor boieri, cărora le lipsea patriotismul care să-i facă să renunțe de bună voie la exploatarea feudală a muncii țăranilor. Dar opera sa este pătrunsă și de clasicism, îndeosebi prin satira lui Boileau, în timp ce în versurile scrise în 1839, la moartea fostului domn Ioniță Sandu Sturza (*Oubli*), se vedește puternic influența poetică grandilocventă a lui Victor Hugo.

Vasile Pogor scrie aproape numai în versuri de 15 silabe, versuri potrivite pentru prezentarea unei literaturi dense cum este cea de critică socială, dar, în același timp, susceptibile de diluări și de mult prozaism. Poetul cultivă perioadele largi și expresia directă, de multe ori crudă în imagini și în lexic, neocolind nici expresia trivială, deoarece scrie în spiritul timpului său, care vedea în exprimarea licențioasă o calitate poetică deosebită și, mai ales, o atitudine de curaj moral și vigoare portretistică.

Această scădere, care nu rareori îl duce la un naturalism vulgar, este compensată, în parte, printr-o atitudine critică neșovăitoare, plină de curaj real și lipsită de compromis sau chiar de echivoc. Pentru poet, faptele poartă în ele înseși o justiție imanentă, nepărtinitoare și necruțătoare, iar efectul poetic rezultă, în general, din contradicția violentă dintre situația socială înaltă pe care o dețin eroii săi și modul lor comun de comportare: gesturi, cuvinte și atitudini necorespunzătoare cu înalta lor situație, atunci când li se cere socoteală sau sînt pedepsiți pentru fără-delegile lor.

În poema intitulată *Vedenie, ce au văzut un schimnic Varlaam*, împărțită în 8 „capete” (cînturi), dar neterminată, poetul prezintă desfășurarea Eteriei de la 1821

Vedenie, ce au văzut un schimnic Varlaam...
 În anul...
 la noi de la...
 [Stampa]

VASILE POGOR,
Vedenie, manuscris în copia lui
 M. Eminescu

Apote: mîc. înca mîlîtoare a... înca a pa p...
mîc mîlîtoare, mîlîtoare în proful de stîluina mîlîtoare

Cîmpul ospital...

Necl m de ce multe ce pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...
de pînă de h... de et...

Licita ca de pînă a... mîlîtoare de h...
Tal m ce pînă de a mîc... h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...
de h... de h... de h...

VASILE POGOR,
Vedenie, manuscrisul continuat
de altcineva decît Eminescu

„Dreptatea” îi pedepsește pe toți cu pedeapsa pămîntească și infamantă a baterii
la tălpi în falangă.

lata-l mai întîi pe Mihail Suțu, fostul domn al Moldovei, adus în fața „Drep-
tății”. Dacă portretul lui fizic este redus la elemente foarte generale, în schimb
portretul moral este categoric și bogat determinat, într-un sens cu totul defavorabil .

El îngenunchè la doamna, dar îndată l-au smucit
și, tîrîndu-l, îl întinse acolo, pe un covor,
îl desculțară de mestii și de colțuni binișor,
și așa, cu toți samurii, cum se afla îngîmfat,
Vodă se văzu deodată în falangă spînzurat,
și a sale domnești talpe, cît de fragede și moi,
cît de gingașe și albe, evghenise și de soi,
sta gătite spre bătaie și doi slujbași aștepta
cu toiegele în mîină, gata a le măsura. . .

La falangă este adus apoi un mare boier, a cărui portretizare fizică și morală
este și mai specifică și mai adîncită :

. . . un om de-a firea înalt,
Posomorît, morocîne și cu ochiul încruntat ;

în Moldova, într-o succesiune cauzală organică,
dar aproape atemporală. Pentru el, Eteria nu a-
pare ca o ridicare a maselor populare grecești,
în scopul de a elibera Grecia și alte țări și popoa-
re oprite de turci, ci numai ca o acțiune dezor-
ganizată, preocupată de prădarea și risipirea
Moldovei. De aceea, în poemă, acțiunea Eteriei
este urmată de implacabila judecată a istoriei,
rostită prin mijlocirea unui personaj simbolic :
„Dreptatea”, împotriva acelora dintre moldoveni
care, din interes, egoism și trufie, au ajutat Eteria,
păcătuiind astfel împotriva națiunii. Subiectul poe-
mei este, în fond, însăși desfășurarea acestei ju-
decăți a istoriei, prezentată ca petrecîndu-se pe
alte tărîmuri, înlăuntrul unui palat așezat într-un
peisaj edenic :

Ne-am aflat pe un șes verde, cu copaci împodobit
și de rîuri liniștite în multe laturi stropit ;
Cu crini, mersină, aloe, cu trandafiri semănat,
Cu garoafe de ostroave cîmpul era preșarat . . .

Descifrînd, dincolo de aparențele înșelătoa-
re, motivele reale, egoiste și interesate ale în-
tîmplărilor și acțiunilor omenești și fără să țină
seama totdeodată de înalta situație socială a dom-
nului țării, a mitropolitului și a marilor boieri,
pe care-i consideră vinovați de lipsă de patriot-
ism și dragoste față de poporul Moldovei,

Se putea vedè din fațã cã-i sãlbatec și tiran,
Lingușitori, fãrã cinste, om zãdarnic și viclean,
De socotița de sine ca un foale îngîmfat :
Barbã lungã, minte scurtã, dobitoc învierșunat.

Dar durerea pricinuitã de loviturile de toiege îl schimbã cu totul, transformîndu-l nu într-un om înțelegãtor, ci într-o fiarã încolțitã, care-și suge propriul sãu venin :

De-a loviturilor silã fumul din talpe ieșia,
Toiegele de dîrgmogza țanduri-țanduri se făcea.
Și, cum se vede, la talpe, cînd bat, doare prè urît,
Cã rãcniã foarte salbatec și, gonașul pîngãrit,
Uitase chiar cã-i visternic, din pendada cea de soi ;
Sã vîrcolia ca un șarpe, în samuri și prin gunoi,

„Dreptatea” aduce și unele explicații privind vina pentru care este pedepsit acest mare boier :

— Trageți pe talpe, sã crape, în falangã spînzurat,
Vînzatorul țãrii sale, slavnicul acest turbat !
Trageți-i, ca sa simțescã, cã iaste om patîmaș,
Cã și sãracul, pe care-l muncea ca pe un vrãjmaș,
Pe a cãruia sudoare tiranilor o vindea
Și fãrã milã și cuget îl prãda și-l osîndia ;
Pe care gîndia cã cerul pentru dînsul l-au fãcut,
Și de-a cãruia suspinuri, crudul, milã n-au avut !

Calitãțile de portretizare fizicã și moralã de care dispune poetul își gãsesc o întruchipare deosebitã în prezentarea marelui ierarh al țãrii, care capatã valoare de simbol :

Galban și uscat la fațã, om cuvios și smerit,
Care de post și de rugã se pãrea cum cã-i topit ;
Ochii lui, negri și galiși, strãlucneau împãroșați,
Sub pleoapele slãbite adînciți și îngropați.

Portretul acesta, atît de expresiv din punct de vedere literar, este întregit cu justificarea lui moralã :

Cați cã este slab la fațã ? Dar aceasta nu-i de post,
Ci de pizmã și minie, cãrora supus au fost !

În continuare, portretul capatã și alte trãsãturi, menite sã-l desãvîrșescã.

În sfîrșit, spre a-l descrie pe acest mare ierarh al țãrii bătut la falangã, poetul gãsește imagini și expresii deosebite, cu ajutorul cãrora portretul își încheie cadrul :

Pe preasfințitul pãrinte tãvãlindu-se prin prav
Si barba prin colb și țãrnã, și pãrul cel sfînt și sur,
Le tãvãlia împreună cu blãnille de samur. . .

Galeria marilor personaje moldovene bătute la falangã cuprinde, între altele, și o femeie, mare boieroicã și fiicã de domn, o „domnițã”, Maria Callimachi- Sturza :

Iar cînd începu slujbașii cu cumprire, amîndoi,
A trage pe a domniței fragede talpe și moi,

Era de privit zidirea, crescută în moliciuni
Și de mică parăsită într-a sale slăbiciuni. . .
Se sgîrcea de usturime. se trîntea și se bușea,
Într-a ei samuro-blane, ce atunci o-nnădușea,
De carî cu a sa gură adeseori aoura
Și capul său fără milă îl isbia și-l scărmana :
Șuvițele de păr negru, trăgîndu-le, le smulgea
Si, tocmai ca lipitoarea, se boția și se lungea.

Această atitudine de critică necruțătoare față de oamenii sus-puși ai Moldovei timpului său este unică în literatura noastră mai veche și reușește să se concretizeze într-o operă literară de valoare artistică.

Dar unică este și atitudinea identică în considerarea instituțiilor tradiționale și respectabile ale Moldovei, atitudine pornită din constatarea că la temelia acestor instituții stăteau nedreptatea și împilarea. În acest sens se poate cita îndeosebi satira *Dialog între Fire și Moldova*, în care se critică boierii și divanul țării :

Divanul îi o dugheană, unde cumpără dreptate
Cine dă la bani mai bine, măcar fie strîmbătate !
Nici rușinea, nici strigarea, nici pravila să ascultă,
Giudecătorii nu cată decît unde-i sumă multă !

În versurile satirice *Un cântic pe care odă nu bine l-au poreclit*, isbucnește, mușcător și convingător, pornirea lui împotriva boierilor, a evgheniei moștenite cu care se fălesc :

Căci boierii dimpreună, toți de-ar fierbe în cazan,
Mă îndciesc să cred c-ar scoate un Schipion African !

predicînd în schimb ca :

Toți inșii societății să se socotească frați !

În sfîrșit, în cunoscuta satiră *N'am vine și niam se trece*, pe care contemporanii au prețuit-o mai ales pentru că răspundea nevoii lor de a înfiera vanitatea, lăcomia și egoismul lui Mihail Sturza, domnul țării, poetul schițează tabloul întunecat al luptei duse de cei ce vor să parvină cu orice preț în viața socială :

Dar niam trece și niam vine, iar pămîntul în veac stă,
Acest adevăr prostatic pentru ce mă întristă. . .

Ce rămîne pe urma oricărui „falnic muritoriu” ? „Ruine, numai ruine !” Și, în descrierea acestor ruine, accentele tristeții iremediabile a lui Volney se împletesc cu acordurile morale ale satirei lui Boileau :

A nedreptului palaturi, pustiirii trist lăcaș.
Ajung în curînd să fie cucuviercilor sălaș.
Si pristolul, întru care lacomul se proslăvea
Cu averea, ce din lacrimi adunată o avea :
Acel poliit cu aur, acel lucit cu pocost.
Mirșavilor tîrîtoare îl vezi pustiu adăpost !

Dacă unii contemporani au prețuit opera lui Vasile Pogor pentru accentele și tendința sa de polemică și critică socială, Eminescu i-a adăugat și prețuirea lite-

ară : a transcris în caietele sale, după originalul chirilic, poema *Vedenie* (deși fără să-i cunoască autorul) ; în această copie a subliniat pasajele care l-au interesat în chip deosebit, prin ineditul expresiei poetice, al imaginii, al gradării sentimentului, și a reținut unele versuri pe de rost, folosindu-le în articolele sale politice.

Dintr-o timiditate de scriitor hiperautocritic, opera literară a lui Vasile Pogor n-a fost publicată, cum am văzut, decît parțial în timpul vieții, iar autorul a rămas multă vreme un scriitor puțin cunoscut și puțin apreciat, de unde și necesitatea pentru noi a unei mai bogate citări a operei sale. Spre a-și turna în versuri gîndirea sa poetică, Pogor folosește, în general, o limbă arhaică și arhaizantă, puternic colorată cu forme și lexic dialectal, lexic aproape ieșit din uz încă de atunci. Poetul recurge la acest vocabular spre a-și îmbogăți și nuanța expresia. În același timp, pentru a evita perifrazele, datorită dezvoltării încă insuficiente a limbii, el formează și cuvinte noi, prin juxtapunerea de cuvinte cunoscute, ca *samuro-blane*, *samuro-gugiumană*, *insamurat*, sau creează calcuri după cuvinte, ca : *aniscrielnic* (în loc de *letopisetz*). Dar, totdeodată, spre a exprima noțiuni noi, puncte de vedere noi în considerarea realității, sau pentru nevoile versificației, V. Pogor nu șovăie să întrebuițeze și neologisme, adaptate, în general, din limba franceză, ca : *afront*, *bufon*, *cocardă*, *complot*, *croasadă*, *favor*, *geniu*, *grimasuri*, *interes*, *parlament* etc.

Aceeași limbă arhaizantă, dialectală și învrîstată cu rare neologisme se regăsește și în traduceri pe care V. Pogor le face, în versuri, după lucrări ale lui Voltaire : *Zaira* (1837), *Henriada* (1838), singura traducere publicată, *Don Pedro* etc., precum și după lucrarea lui Crébillon-tatăl, *Tragodiia lui Idomeneu*. Dar dacă, în opera originală a lui Vasile Pogor, acest amestec este astfel dozat încît să nu dăuneze valorii literare, în traduceri, versurile — deși corecte ca formă — sînt în general de o turnură arhaică prea pronunțată, obositoare, iar efectul literar este diluat, chiar anihilat.

Opera literară a lui Vasile Pogor aduce, prin subiect, prin atitudinea etică, prin valoarea poetică și prin limbă, o notă originală și un orizont deosebit în dezvoltarea literaturii române din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Imagini și expresii poetice, dialoguri, scene dramatice, momente tragice și momente de înălțare, portrete literare măiestrit realizate, toate acestea fac din opera sa (în primul rînd din satira *Vedenie*) o remarcabilă creație literară în versuri, care nu sînt „stihuri de modă veche” decît în unele aspecte ale formei și ale vocabularului, adică în elementele legate de dezvoltarea limbii și literaturii române în acel moment.

BIBLIOGRAFIE

Vedenie, ce au văzut un schimnic Varlaam de la minăstirea Secului din Moldova la anii de la zidirea lumii 7329 (1821), B.A.R., ms. nr. 2307, f. 6—24 ; *Eterida, facire epic-comic e împotriva intruzării grecilor asupra Porții Otomanicești*, B.A.R., ms. nr. 5288, f. 172—175, 185—186 ; *Dialog între Fire și Moldova*, B.A.R., ms. nr. 5907, p. 47 (copie fragmentară nouă) ; *Un cîntic pe care odă nu bine l-au poreclit* (B.A.R., ms. nr. 5288, f. 178—180, 181—182), publicat în „Convorbiri literare”, V, 1871, nr. 18 ; *Niam vine și niam se trece*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 25 ; sub titlul : *Paezie*, republicat în „Bucovina”, II, 1849, nr. 20 ; sub titlul : *Profeția scrisă la anul 1839 și împlinită în 1840*, la A.Pumrul, *Lepturariu rumânesc*, Viena, 1864, vol. IV, sub titlul : *Deșertăciunea lumii, răutățile și tristețele urmări ale faptelor rele* ; republicat, chirilic, după „Foaie pentru

mințe, inimă și literatură" de A.Lambrior. În *Carte de citire*. . . ed. a III-a, de Gh. Ghibănescu, Iași, 1893 : *Enigmă*, în „Albina românească”, X, 1839. nr. 7 ; *Oubli* [*La moartea lui Ion Sandul Sturza. fost domn al Moldovei 1822—1828. +1839*] : [*Versuri. originale și traduceri*]. B.A.R., ms. nr. 5288. f. 165—171. 187—192. 199—202. 213—214—215, 219. 225—232 : [*Proză. traduceri*]. B.A.R., ms. nr. 5288. f. 103. 203. 218—223. 233—238. 240, 244, 245 : *Henriada lui Voltaire tradusă de d. comisu. I. V. Pogor*. București. 1838 : *Zaira. Din tragodiile lui Voltaire. tălmăcită acum în limba moldovenească de comisu. Vasile Pogor*. 1837. B.A.R., ms. nr. 5288. f. 1—24, 27—65 : *Tragodiia Don Pedro*, B.A.R., ms. nr. 5288. f. 107—127, 242 ; *Tragodiia lui Idomeneu. Din facerile lui Crébillon*, B.A.R., ms. nr. 5288, f. 132—149, 155—162.

J.A.Vaillant. *La Romanie ou histoire. langue. littérature. orographie. statistique des peuples de la lan ue d'or. Ardieliens. Vallaques et Moldaves. résumés sous le nom de Romans*. Paris. 1844. v. III : Th.Codrescu, în A.Lambrior. *Carte de citire*. . . ed. a III-a, de Gh. Ghibănescu. Iași, 1893 : G.Sion. *Suverire contimpurane*, București, 1888 ; Perpessicius. *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957 : Emil Vrtoșu. *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*. În „Studii și materiale de istorie medie”, II, București, 1957 (cu reproducerea primelor texte din operă. rămase în ms.): G. Călinescu, *Comisu. Vasile Pogor*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VIII, 1959, nr. 1—2.

I ENACHE GANE

Ienache Gane este nevinovat ca preocupări literare mai largi. judecând după ce-a lăsat și se știe despre el. Totuși, el aduce unele note complementare la literatură primelor decenii ale secolului al XIX-lea.

Născut pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, „Enacachi” Gane (cum i se mai spunea) era fiul banului Ioniță Gane, proprietar de moșii în Moldova, între care și Ciumulești din regiunea Fălțicenilor. Prin mamă se înrudea cu Iancu Buznea, cunoscut ca traducător al romanului *Pavel și Virginia* (Iași, 1831) de Bernardin de Saint-Pierre, fapt semnificativ pentru o anumită atmosferă în cercul familiei. Căsătorindu-se în 1822 cu Zoia Ciurea, fata căminarului Tudorache Ciurea, Ienache Gane va ajunge peste patru ani cumnat cu poetul C. Stamati, însurat și el cu o altă fată a căminarului. De asemenea C. Negruzzi a luat în căsătorie pe fiica unuia din frații săi, Dimitrie Gane, iar alt frate, Matei, este tatăl scriitorului Nicu Gane. Având pregătire de jurist, Ienache Gane se află în 1833 judecător la tribunalul din Fălțiceni, iar între 1836 și 1838 funcționează ca președinte de tribunal la Botoșani. În 1850 era mort, dar când a murit nu se știe precis.

Ienache Gane a alcătuit un poem în versuri. *Călătoria lui Cupidon la pustiu*, înainte de 1825, când este copiat într-o variantă de C. Negruzzi la moșia Găneștilor de la Ciumulești (de aceea poemul a fost atribuit lui C. Negruzzi). Fratele său l-a publicat în 1850 pe numele „răposatului Enacachi Gane”. Poemul are 1 200 de versuri în șapte cînturi. Desigur, cu o floare nu se face primăvară și Ienache Gane nu este un poet de seamă cu un poem, în fond o prelucrare. În esență, este vorba de un „roman” pastoral, în care se cultivă viața simplă în natură, chiar în asceză, fuga de plăceri, dragostea platonice. Cupidon, eroul principal, fuge dintre oameni. Ce-a prelucrat Ienache Gane direct nu se știe, dar fondul poemului lui duce la un roman

de tipul celui scris de Jorge de Montemayor (1520—1561), *Los siete libros de la Diana*, care a dat naștere la numeroase prelucrări în literaturile europene, mai ales franceze, unele versiuni avînd asemănări serioase ca idee de bază și eroi cu poemul lui Ienache Gane, de exemplu cea polonă a lui Samuel Twardowski, *Nadobna Pasqualina* (1655). De altfel, elementele de substrat, de la baroc la sentimentalism, sînt evidente în poem. Cele antice, mitologice sînt aci de decor. Eroul principal însuși, Cupidon, părăsește simbolic palate cu grădini, „lavirinturi” și chioșcuri, exact ca grădinile construite după moda sentimentalistă, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea :

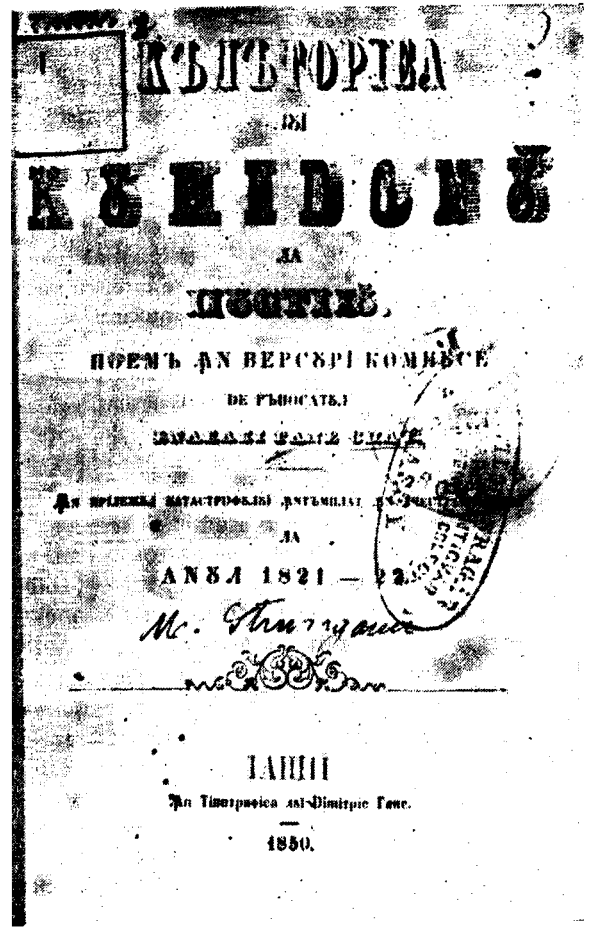
Voi palaturi și orașă, cîmpurilor de primblare,
Grădine cu lavirinturi și chioșcuri de desfătare,
Și voi străluciți luceferi, cel de zi și cel de noapte,
Marturii vieții mele în întîmplările toate,
Să știți că se vor priface toate în necunoștință,
Căci așa răstornări face vremea cea de pocăință.

Este limpede că se vorbește de renunțarea la desfătările vieții și de retragerea în natura virgină. Pe parcurs intră în joc alte figuri mitologice : Venus, Atena, Zeus, Hermes, sînt invocați Poseidon, Acteon și Diana etc. Descrierea pădurii este făcută uneori în imagini sentimentaliste, molatice și „dulci”

(foșnet de frunze, murmur de izvoare, copaci bătrîni, aplecați), alteori sumbre sau de-a dreptul romantice, cînd se așază umbrele nopții :

Iată că îl împresoară pe dînsul umbrele nopții
La acele mai ascunsă locuri a pustietății,
Fără ca să se mai vadă între cer și-ntre pămînt
Decît adînc întuneric, ca într-un fund de mormînt. . .
Peste puțin el aude unit urlet nu departe
A lupoaicelor flămînde, peste pîrîu adunate,
Un gemet strașnic de urși pogoriți pe înfrînturi,
Care făcea prin prăpastii sunet mult prin sărituri,
Iar pe niște stînci aproape și balauri șuiera,
Cupidon acum, și frunza cînd se clătea, tremura,

Într-un alt cînt însă apare un tablou luminos de poveste populară idilică, în care este pusă la încercare tentația cea mai naturală a omului,

IENACHE GANE,
Călătoria lui Cupidon, Iași, 1850. (foaie de titlu)

aceasta fiind totuși înfrîntă, în ultimă instanță, pentru a se rămîne la puritate sentimentală :

Și dînd uitării săgeata către acel loc purcede,
Niște zine adunate la o scăldătoare vede,
Pe care, cu bucurie, goale pîn la piept privind
(Întocmai ca Acteon pe Diana oarecînd),
Au nădăjduit să vază pe viața sa sfîrșită,
Tot întru aceeași apă de nimfele tulburată.
Dar simțirea desfătării ce mintea sa bîntuia,
Depărtînd înțelepciunea, nu știa ce va lucra.
Și, zărindu-să de ele, s-au cuprins de-nfiorare
Cum în așa cutezări dreapta fericire are.

De la o asemenea scenă ca de vis, Cupidon este împins de poet să probeze o viață simplă de păstor, în atmosferă bucolică, prezentată în culori contrastante. El dă ciobanilor, drept zălog, tolba cu săgețile de aur, iar aceștia îl îmbracă în „cămășă în zer fiartă, cu un lustru înnegrit”, și în haine de civilizație primitivă, gustînd din plin bucuria simplității și a vieții în natură, în urma oilor :

Cupidon purtînd pre oi prin poiene înverzite,
Cu tovarășul băiet mînca fragi și mure multe,
Prin trecerea cea de vreme pentru de a se deprinde
Cu viața păstorească și cu ale ei merinde,
Dar mai cerînd rînduiala și în fluier a cînta
Pe deșertăciunea lumii iarăși să poată uita,
Întocmai ca și Apolon, al muzicii dumnezeu,
Adeseori el cînta la malul unui pîrău,
Unde Dafin și cu Hloie se întîlnea oarecînd
Cu o nevinovăție unul pre altul iubind.

Este clar din ce fel de literatură descinde poemul lui Ienache Gane și care ar fi aci partea lui personală de ficțiune. În continuare, Cupidon ajunge în Infern, dar de aici este scos de Zeus la insistențele lui Venus și apoi orbit, rămînînd să umble printre oameni numai pe întunericul nopții.

Este de remarcat în poem și motivul amărîtei turturele, cu largă circulație în literaturile europene, mai ales în literatura idilistă.

Ienache Gane a mai lăsat și descrierea în versuri a unei excursii cu titlul *Călătoria mea la munte*, interesantă prin datele etnografice, identificabile pe valea Suhăi, pe valea Săbașei și a Bistriței, ca literatură fiind de reținut doar un rudimentar tablou al luminii lunii care conturează viu crestele munților.

Fără a fi un talent deosebit, Ienache Gane întregeste imaginea literaturii române din primele decenii ale secolului al XIX-lea mai ales sub aspectul diverselor surse și tendințe care se încrucișează în creația timpului.

BIBLIOGRAFIE

Călătoria lui Cupidon la pustlu. Poemă în versuri compuse de răposatul Enacachi Gane spat., Iași, 1850 ; *Călătoria la munte din 1833*, ediție de Gh.T.Kirileanu, București, 1909.

C.Gane, *Pe aripa vremii*, București, 1923 ; N.A.Ursu, *Poetul moldovean Ienache Gane*, în „Iașul literar”, XII, 1961, nr. 3.

PARTEA a II-a

LITERATURA ROMÂNĂ
ÎNTRE 1830 ȘI 1860

CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA PAȘOPTISTĂ. CURENTE ȘI TENDINȚE

Începuturile literaturii române moderne se situează în cel de-al doilea pătrar al secolului al XIX-lea, limitele politice convenționale ale perioadei fiind, pe de o parte, mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu (1821) sau tratatul de pace de la Adrianopol (1829) și, pe de altă parte, Unirea Principatelor (1859). O determinare riguroasă și univocă, acceptată unanim de specialiști, nu e posibilă din cauză că diferă înseși criteriile de evaluare a semnificației unuia sau altuia dintre momentele-cheie ale istoriei politice sau culturale în baza cărora urmează a se face periodizarea. Admițând oarecare aproximație în privința datei de începere și de încheiere a perioadei considerate, esențial e că toată lumea cade de acord asupra fondului chestiunii: și anume că anii 1820/1830—1860 delimitează o epocă distinctă în evoluția istorică a literaturii române, cu trăsături specifice bine precizate, denumită în mod curent și generic „epoca pașoptistă”.

Deși, după cum s-a subliniat adesea, procesul dezvoltării literaturii manifestă totdeauna o autonomie relativă, el nereproducând mecanic etapele dezvoltării social-politice, totuși o caracteristică din cele mai izbitoare a epocii pașoptiste o constituie legătura indisolubilă dintre activitatea de creație și desfășurările concrete ale istoriei. Poate niciodată mai mult decât la 1848 scrisul n-a urmărit țeluri mai tangibile, inspirate nemijlocit din frământările luptei de emancipare națională și socială a poporului român, nu și-a permis mai puține evadări în sfera gratuității și n-a fost în mai mare măsură conceput ca instrument de propagandă și militantism politic.

DEZVOLTAREA SOCIAL-POLITICĂ A MUNTENIEI, MOLDOVEI ȘI TRANSILVANIEI ÎN EPOCA PAȘOPTISTĂ

Datorită apartenenței la formațiuni statale deosebite, prezentînd particularități proprii de dezvoltare, situația țărilor române e diferită în perioada pe care o discutăm. În Muntenia și Moldova, după mișcarea lui Tudor Vladimirescu și pacea de la Adrianopol, care consfințește libertatea comerțului în Marea Neagră și limitarea monopolului turcesc, are loc o accelerare de ritm a evoluției istorice. În Transilvania, din cauza condițiilor de asuprire națională și a inferiorității de poziție economică, românii n-au posibilitatea să profite decât în parte de propășirea materială și intelectuală rezultată din mișcarea impetuoasă a secolului. Dar, de ambele părți

ale Carpaților, pe căi care rămân specifice, sensul desfășurării istorice e același; poporul român se eliberează treptat, deși incomplet și cu prețul unor eforturi grele, de cătușele aservirii feudale, capătă o conștiință tot mai clară a revendicărilor, forței și unității sale, își adaptează formele de viață și instituțiile Europei burgheze, își elaborează o cultură modernă, care tinde spre originalitate.

După 1829, în Muntenia și Moldova se accentuează atragerea gospodăriei moșierești în relații de piață. Drept consecință, se intensifică schimbul, iau avînt orașele, se conturează o clasă burgheză formată din boiernași, negustori, mici patroni, meșteșugari, slujbași ai administrației. Nevoia mereu sporită de cereale-marfă, solicitate la export și necesare aprovizionării orașelor, în condițiile unei agriculturi extensive, rudimentare și nerentabile, împinge pe marii proprietari să reclame înăsprirea obligațiilor de clacă impuse țăranimii. Deoarece controlează statul și dispun de totalitatea prerogativelor politice, ei obțin câștig de cauză. Astfel, avîntul economic este plătit prin mărirea exploatații la sate, ca și prin menținerea unei legislații anacronice în privința reglementării impozitelor (scutirea de bir a boierimii), a comerțului (vămi interne), a creditului (întinderea cametei). Însă nemulțumirile diferitelor pături sociale se acumulează și devin explozive pe măsură ce își croiesc drum ideile proclamate de revoluția franceză.

De fapt, după Tudor Vladimirescu, lupta de eliberare nu s-a stins niciodată. În 1831 s-au răscolit câteva sate din ținuturile Roman, Bacău, Hîrlău, Herța, Neamț, un izvor contemporan evaluînd numărul celor răzvrățiți la 60 000 de oameni. În 1835 au fost tulburări în 16 sate din jurul Ploieștiului. În 1839, comisarul Leonte Radu a plănuit o lovitură de stat la Iași, iar în 1840, D. Filipescu, împreună cu un grup de revoluționari din care făcea parte și N. Bălcescu, a pus la cale răsturnarea guvernului, proclamarea republicii și înfăptuirea a o serie de reforme democratice, printre care o largă împrumțare a țăranilor. În ianuarie 1846 au avut loc tulburări la Iași, iar câteva luni mai târziu poliția moldovenească a descoperit o răzvrătire uneltită de un grup de tineri conduși de V. Mălinescu și Th. Rîșcanu, care-și stabiliseră un depozit militar și dispuneau de o întinsă rețea de complici.

Din păcate, toate încercările acestea de răzvrătire au dat greș. Inexistența unei burghezii puternice, conștientă de rolul ei istoric, legată de formele superioare ale economiei, de industria manufacturieră, și nu, cum era cazul la noi, de capitalul comercial și cămătăresc, a împiedicat înmănuncherea într-un singur torent a nemulțumirilor populare. Protestul țăranimii, exprimat anarhic, a putut fi înăbușit, iar mișcările de subversiune de la orașe, lipsite de sprijinul maselor și avînd mai mult caracterul unor comploturi insuficient organizate, au fost și ele relativ lesne de reprimat. Din aceleași motive, însăși revoluția de la 1848 a eșuat în fașă în Moldova, în vreme ce în Țara Românească, deși victorioasă, n-a izbutit să se consolideze prin îndeplinirea principalei revendicări a momentului: abolirea clăcii și împrumțarea țăranilor. De aceea, procesul lichidării feudalismului s-a prelungit la noi vreme îndelungată. Ca și în alte țări de la răsărit de Elba, cursul spre o transformare burghezodemocrată a societății a fost frînat de alianța moșierimii cu burghezia, expresie a unei structuri sociale în care relațiile de producție capitaliste nu ajunseseră la maturitate, iar burghezia nu era în stare să joace un rol veritabil revoluționar.

În Ardeal, în deceniile dinaintea revoluției de la 1848, situația țăranimii iobage, în mare măsură de naționalitate română, s-a înrăutățit, datorită tendinței seniorilor de a-și mări domeniul și a fărîmîțării sesiilor urbariale, ca urmare a înmulțirii populației. Pe de altă parte, burghezia românească era mai slabă decît cea maghiară

și săsească, avînd de înfruntat nu numai adversitatea nobilimii, dar și discriminarea națională. Mișcarea antifeudală s-a împletit aci cu lupta împotriva tendințelor de maghiarizare, pentru manifestarea personalității naționale românești în cadrul monarhiei habsburgice. Deși canalizată pe tărîm mai mult cultural, această luptă a luat adesea, ca și în Principate, un caracter ascuțit politic și revoluționar. În 1834 a fost descoperită la Sibiu o societate secretă, condusă de emigrantul polonez Adolf David, cu ramificații în Banat și Țara Românească. Ea număra printre membrii ei pe G. Barițiu, Damaschin Bojîncă, Z. Carcalechi și-și propunea unirea românilor de ambele părți ale Carpaților într-o republică democratică, în care să se decreteze votul universal și împrumutarea țăranilor. Cam în aceeași vreme a activat în Banat, la Lugoj, o societate secretă, intitulată Constituția. În deceniul al patrulea sînt cunoscute mișcările revoluționare conduse de Eftimie Murgu și Ecaterina Varga.

În genere, perioada cuprinsă între mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu și revoluția de la 1848 se caracterizează prin intensificarea activității politice. Autoritățile adoptă o serie de măsuri timide de liberalizare, care vor face să apară cu atît mai puternic în lumină anacronismele situației din țările române. În același timp se înregistrează progresul vertiginos al ideii de solidaritate națională. În Principate, după domniile lui Grigore Ghica și Ioniță Sandu Sturza (1822—1828), urmează o ocupație rusească de 6 ani (1828—1834), în care Muntenia și Moldova sînt administrate de generalul Kiseleff. Sub oblăduirea sa, intră în vigoare Regulamentul organic, legiuire cu caracter constituțional, care ambiționa să reformeze întreaga structură a statului în sensul principiilor dreptului public burghez, salvărdînd însă în toate punctele privilegiile de clasă ale mării boierimi și interesele politicii țariste. Tocmai de aceea Regulamentul organic e un document contradictoriu, un amestec de dispoziții samavolnice și de prevederi pozitive. Pe de o parte, el menține caracterul aristocratic al puterii și sporește obligațiile iobăgiste ale țăranimii. Bălcescu l-a definit just drept „carta privilegiilor ce-și asiguraseră boierii și carta mizeriei poporului”, iar Kiseleff însuși recunoștea că boierii care l-au redactat „n au avut în vedere decît interesul exclusiv și rău înțeles al proprietății”. Pe de altă parte însă, Regulamentul introduce, deși incomplet, principiul separației puterilor, reglementează impozitele, desființează vămile interne, pune ordine în mecanismul haotic al administrației — moștenire de la fanarioți — și aplică măsuri identice în ambele Principate, pregătind astfel cadrul material al Unirii. Mai mult decît atît, articolul 425 al Regulamentului Moldovei (corespunzînd cu art. 371 al Regulamentului muntean) formulează cu claritate temeiurile etnice, juridice și politice ale Unirii:

„Începutul, relighia, obiceiurile și asemănarea limbii lăcuiitorilor acestor două Principaturi, precum și trebuințele a ambelor părți, cuprind din însuși descălecarea lor elementurile nedespărțite a unirii care s-au împiedicat și s-au întîrziat de întîmplătoarele împrejurări. Mîntuitoarele folosuri a rodului ce s-ar naște din întrunirea acestor două nații sînt de netăgăduit. Elementurile întrunirii moldo-românilor se află așezate prin acest Regulament prin asemănatele temeiuri ale administrației acestor două țări”.

Sub domniile, zise regulamentare, ale lui Alexandru Ghica (1834—1842) și Gh. Bibescu (1842—1848) în Muntenia și Mihai Sturza (1834—1848) în Moldova, țările române trăiesc formal sub regimul dublei autorități : a Turciei (curtea suzerană) și a Rusiei (curtea protectoare). În fapt, datorită degradării continue a puterii otomane, consuliilor țariști de la București și lași exercită o influență hotărîtoare asupra treburilor publice. Ei insistă pentru stîrpirea oricărora manifestări de gîn-

dire liberă. La București și lași se instituie o cenzură severă, care controlează cărțile și ziarele aduse din străinătate, presa și spectacolele de teatru. La cel mai neînsemnat indiciu de dezacord cu politica oficială, jurnalele primesc avertismente sau sînt suprimate, iar scriitori ca Alexandrescu, Bolliac, Negruzzi, Kogălniceanu, Russo sînt închiși sau trimiși în surghiun, fără judecată. În această atmosferă de suspiciune, chiar și cuvîntul „propășire” pare suspect autorităților, care decid să-l înlocuiască pe frontispiciul uneia dintre cele mai prestigioase reviste ale timpului. Se folosesc mijloace draconice pentru a împiedica unirea opozițiilor și manifestarea lor. Boierul liberal Ion Cîmpineanu, care elaborase un program „pentru a reda o patrie liberă și independentă tuturor membrilor despărțiți ai națiunii noastre”, dar acționase numai pe cale parlamentară, e aruncat în temniță. Împotriva participanților la complotul lui D. Filipescu se hotărăsc, după un simulacru de proces în care tribunalul constituit ad-hoc nu găsisese „temeiuri pipăite” ale vinovăției acuzaților, pedepse grele, variind între 3 și 10 ani închisoare.

Însă datorită evoluției rapide a moravurilor și conștiinței sociale, politica absolutistă a regimurilor regulamentare, departe de a reuși să stingă focarele de nemulțumire, le-a atîțat mai mult, determinînd elementele cele mai radicale să adopte forme de luptă insurecționale. Așa se explică întemeierea de către Nicolae

Bălcescu, I. Ghica și Chr. Tell, în 1843, a organizației conspirative Frăția și de către moldovenii V. Mălinescu și Th. Rîșcanu a Asociației patriotice, în 1846. Tot așa, acoperirea țărilor politice sub paravanul iupei pentru culturalizare în activitatea Asociației literare din București (1845).

În ciuda măsurilor represive, starea de spirit antifeudală a câștigat mereu teren, iar conștiința unității naționale și a necesității unei sincronizări a luptei de emancipare din cele trei țări române a devenit către 1848 un postulat al opiniei publice progresiste. La acest rezultat a contribuit în mare măsură conlucrarea cărturarilor din Muntenia, Moldova și Ardeal. Heliade Rădulescu e cel dintîi care solicită la „Curierul românesc” colaborarea moldovenilor și o obține pe a lui C. Negruzzi. „Dacia literară” și „Propășirea” își propun programatic să atragă toate condeiele române, indiferent de provincie, și izbutesc să strîngă în paginile lor, alături de moldovenii Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, N. Bălcescu, I. Voinescu II, A. Urianu și pe transilvănenii Andrei Mureșanu și A. Treboniu Laurian. G. Barițiu reproduce în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” din Brașov materiale apărute în foile din Iași și București. În afara presei, legăturile dintre scriitori se mențin prin corespondență și se pecetluiesc prin proiecte de activitate comună, cum e, de pildă, dicționarul biografic al celor mai de seamă români, anunțat în 1846, din Paris, de N. Bălcescu și M. Kogălniceanu.

Un rol însemnat l-au jucat apoi călătoriile, prilejuind confruntarea opiniilor și armonizarea punctelor de vedere. G. Barițiu și T. Cipariu vizitează Bucureștiul în 1836, iar M. Kogălniceanu în 1839, în ajunul editării „Daciei literare”. Ion Ghica trăiește la Iași ca profesor, între 1841 și 1844. În 1845, cu ocazia zilei numelui lui Constantin Negri, are loc la Mînjina, lângă Galați, o întîlnire, care va rămîne de pomină, a tineretului intelectual din București și Iași. Pînă la revoluție, în fiecare vară, oamenii de cultură din Principate au ocazia să se vadă cu ardelenii la băile din Vîlcele și Zizin etc. etc. De o mare importanță este și fraternizarea studenților moldoveni și munteni în marile centre ale Apusului: prin reacție față de mediul străin, ei își descoperă cu atît mai lesne comunitatea de formație și ideal.

Datorită acestei neîntrerupte circulații peste hotarul Milcovului și al Carpaților, ideea unității naționale ajunge în numai un sfert de veac obiectivul major al mișcării românești de eliberare. Tudor Vladimirescu pare a fi fost cel dintîi care a exprimat-o în termeni răslicați:

„Mai cu deadins trebuință — spunea el la 5 aprilie 1821 — urmează să aveți corespondență cu dumnealor boierii moldovenii, ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și sub aceeași stăpînire și ocrotiți de aceeași putere... fiind la un gînd și într-un glas Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor Prințipaturi, ajutorîndu-ne unii pe alții”.

Un sfert de secol mai tîrziu, în „Gazeta de Transilvania” din 17 mai 1848, Barițiu avea să întregescă gîndul lui Tudor, arătînd că „soarta națiunii române se va decide la București și Iași, nicidecum la Cluj și Budapesta”.

Revoluția de la 1848 duce la un succes vremelnic numai în Muntenia. Dar în Ardeal dă loc la o manifestare impresionantă a conștiinței naționale și are drept rezultat zdruncinarea rînduielilor iobăgiste și ieșirea definitivă a românilor din situația de populație „tolerată”. În Moldova produce a posteriori un fenomen de radicalizare, concretizat în broșura lui M. Kogălniceanu din august 1848 *Dorințele partidei naționale*.

Revendicările românilor sînt acum sintetizate din punct de vedere politic social și cultural. Ele sînt identice în Muntenia și Moldova. *Proclamația de la Islaz* preconizează abolirea clăcii și împrăștierea țărănilor, cu despăgubire; egalitatea de drepturi politice; contribuție generală proporțional cu venitul; adunare legislativă compusă din reprezentanții tuturor stărilor societății; domn responsabil pe 5 ani (ceea ce echivalează cu instaurarea republicii); libertatea absolută a tiparului; responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor; formarea gărzii naționale; emanciparea mănăstirilor închinat. La acestea, *Dorințele partidei naționale* adaugă un punct în plus: *Unirea*, pe care *Proclamația de la Islaz* trebuie să-l omită, din considerente tactice.

Experiența revoluției de la 1848 și înfăptuirea programului pe care ea îl trăsese determină sensul evenimentelor în deceniul ce urmează. Conducătorii mișcării din Muntenia: Heliade, Bălcescu, Bolintineanu, Bolliac, Ghica, Rosetti, Voinescu II etc. și din Moldova, Kogălniceanu, Alecsandri, Negri, Alecu Russo, G. Sion etc., care sînt și principalii exponenți ai literaturii pașoptiste, trebuie să ia calea exilului. Muntenii rămîn în emigrație pînă în 1857, pe toată durata domniei lui Barbu Știrbei (1849—1853, 1854—1856) și a războiului Crimeii, moldovenii se întorc curînd și vor fi asociați cîrmuirii liberale a lui Grigore Ghica (1849—1853, 1854—1856). Și unii și ceilalți au posibilitatea, în anii petrecuți departe de țară, la Paris, la Brusa sau la Constantinopol, să-și facă procesul de conștiință și să-și revizuiască atitudinea, în lumina schimbării raportului de forțe în arena politică a Europei. În pofida dezmembrării care domnește în rîndurile emigrației, două tendințe

par să se afirme treptat, ajungînd să prevaleze, deși în exprimarea lor se ivesc desigur nuanțe felurite : e vorba anume de abandonarea extremismului de stînga în favoarea unei linii politice moderate, singura admisă de marile puteri cu influență decisivă asupra soartei Principatelor ; în al doilea rînd, mai ales o dată cu izbucnirea războiului Crimeii, se cristalizează părerea că a sosit marea ocazie de a impune Europei revendicările națiunii române și, înainte de toate, cerința *Unirii*. Pe această bază, după Congresul de la Paris (1856), ia avînt în Muntenia și Moldova acțiunea în favoarea Unirii, care cuprinde masele și cîștigă treptat în amploare și energie combativă. Biruind silniciile lui Vogoride — caimacamul Moldovei la 1857, care măs-luise alegerile pentru Divanul ad-hoc —, realizînd o perfectă sincronizare a acțiunilor de o parte și de alta a Milcovului, reușind cu tact și abilitate să nu dea pretext de intervenție marilor puteri favorabile separatismului, bazîndu-se pe sprijinul activ al poporului și profitînd la maximum de conjunctura internațională, pașoptiștii unioniști vor reuși să asigure prin alegerea comună a lui Alexandru Ioan Cuza la 5 și 24 ianuarie 1859, ca domnitor al Moldovei și Munteniei, împlinirea marelui deziderat al inimilor românești : *Unirea*.

În felul acesta, dezvoltarea social-politică a țărilor române intră într-o nouă etapă, iar pașoptismul, ca expresie ideologică a unui grup de scriitori și intelectuali, legat de momentul deșteptării naționale și al începuturilor revoluției burghezo-democrate, se poate considera că își încheie misiunea.

DEZVOLTAREA CULTURII ÎN EPOCA PAȘOPTISTĂ

Profitînd de condițiunile favorabile create prin diminuarea puterii turcești, și atragerea Principatelor în circuitul internațional al mărfurilor, deci și al ideilor, cultura se dezvoltă puternic după 1821—1829. Caracteristice sînt amploarea frontului de desfășurare și rapiditatea evoluției. În toate domeniile : școală, presă, teatru, editură, creație artistică și științifică, se deștelenesc drumuri și se așază pietre fundamentale.

Răspunzînd unor solicitări multiple, intelectualii vremii se cheltuiesc fără pre-cupețire, asumîndu-și simultan sarcini care presupun competențe divergente și vor să tranșeze probleme hotărîtoare. E o epocă de entuziasm naiv și patriotism aprins, de proiecte uriașe și veleități enciclopedice. Din toate inițiativele răzbate aceeași voință neclintită de a ridica neamul românesc din înapoiere și a-l face cunoscut Europei. E ca și cum energia spirituală a unui întreg popor, condamnat cîteva secole să hiberneze din cauza vitregiei împrejurărilor, s-ar revărsa acum torențial, parcă pentru a spulbera dintr-o singură izbire barierele ce-l despart de națiunile aflate în fruntea civilizației.

Greutățile sînt, desigur, mari și fiecare pas înainte e cîștigat cu trudă : lipsesc experiența și mijloacele materiale, nu există cadre bine pregătite și nici o tradiție care să servească drept model, autoritățile veghează ca să nu se producă nici un fel de derogare de la conformismul politic și ideologic cel mai mărginit. Cu toate acestea, cerințele obiective care impun opera de culturalizare și devotamentul celor ce o slujesc asigură, împotriva tuturor piedicilor, o înaintare rapidă.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL. Pe tărîmul învățămîntului, Regulamentul organic enunțase cîteva principii binevenite, amenințate să rămînă însă multă vreme o simplă declara-

ție de intenție : etatizarea școlii, gradația ciclurilor, extinderea instrucțiunii în mediul urban, atenția pentru studiul limbii române, al istoriei și geografiei patriei. În fapt, ceea ce se realizează depinde în mare măsură de priceperea și tenacitatea celor doi conducători ai eforturilor școlare, Gheorghe Asachi în Moldova și Petrache Poenaru în Țara Românească. În primul rînd, prin imboldul lor iau ființă școli lan-casteriene în reședințele de județ, școli normale pentru pregătirea de institutori (București — 1831, Iași — 1832), școli de agricultură (București — 1835, Iași—1843), o serie de școli specializate : de inginerie civilă, zugrăvie, arte și meșteșuguri, pensionate pentru fete etc. Școala domnească din Iași se reorganizează în 1835, sub numele de Academia Mihăileană, cu trei secții : filozofie, teologie și științe juridice. În 1842 i se adaugă un curs de agronomie, apoi și unul de istorie națională, pe care-l deschide, cu o lecție celebră, Kogălniceanu, în 23 noiembrie 1843. Alți profesori erau Eftimie Murgu (pînă în 1836), A. Flechtenmacher, I. Cihac, I. Ionescu de la Brad, Gh. Săulescu. Și Colegiului Sf. Sava i se aduc îmbunătățiri : la 1840 se fac șase clase de „umanioare” în loc de patru, reducîndu-se, în schimb, clasele „complimentare” de la 3 la 2.

Progresele înregistrate le învederează statistica publicată în *Annuaire de la Principauté de Valachie* pe 1842 : sînt anunțați 657 de elevi și 18 profesori la Sf. Sava, 18 școli normale cu 1 732 de elevi în capitalele de județ și 2 107 școli comunale cu 41 639 de elevi la sate. Cifrele sînt însă îndoielnice, cele din urmă de-a dreptul exagerate. Oricum, se mergea înainte. Un semn pozitiv în această privință îl constituie numărul relativ mare de manuale, alcătuite atît la București, cît și la Iași, spre a veni în întîmpinarea nevoilor celor mai urgente ale învățămîntului. O știre din 1839 arată că numai în Țara Românească se tipăriseră 15 manuale în 48 000 de exemplare. Deși compilate după opere similare străine, cărțile destinate școlii au jucat un rol însemnat în direcția dezvoltării gîndirii științifice și a îmbogățirii limbii.

Mari dificultăți survin în organizarea ciclului superior al școlii. Boierimea contestă principiul egalității și universalității instrucțiunii și reclamă introducerea limbii franceze ca limbă de predare. „În viața morală ca și în cea materială — se spune în proiectul de lege trimis de Mihail Sturza în cercetarea Adunării la 1847 — ne-am depărta deopotrivă de adevăr... dacă am da tot ceea învățătură treptelor societății care se găsesc în împrejurimi deosebite, precum de am voi a supune la una și aceeași hrană vietăți de soiuri deosebite”. Atît la București, cît și la Iași se și legiferează în 1847, în pofida îndrjitei opoziții a lui Asachi, Petrache Poenaru și altor oameni luminați, transformarea școlii Sf. Sava și a Academiei Mihăilene în colegii franțuzești. Revoluția de la 1848 avea să împiedice aplicarea acestei măsuri dezastruoase.

În genere, școlile românești dinainte de 1848 n-au putut fi pepiniere de savanți dar ele au crescut oameni cu dragoste de patrie și simțul valorilor autentice. Odobescu, fost elev la Sava, le-a caracterizat just activitatea :

„Era puțină știință cîtă se învăța în acele școli ; erau mărginite și modeste programele lor și nimeni n-a putut ieși un erudit, un doct după băncile lor ; dar spiritul ce domnea într-însese era curat românesc, junele inteligențe zăreau orice lucire a științei printr-un prism de naționalitate și inimile tuturor elevilor vechilor școli românești erau pe atunci toate înflăcărate de dorul țării”.

După 1848, dezvoltarea învățămîntului se continuă în toate direcțiile. În 1856 se înființează Facultatea de drept din Iași, cu trei profesori, între care și Simion Bărnuțiu, și o școală de medicină la București, din inițiativa lui Carol Davila. În

ADUNAREA DE PE CÎMPIA LIBERTĂȚII DE LA BLAJ,
3/15 Mai 1848

1859 ia naștere o Facultate de drept la București, iar în 1860, sub guvernul Kogălniceanu, se constituie Universitatea din Iași, cu trei facultăți : drept, litere și filozofie, științe și apoi teologie. Cu înființarea Universității din București, la 1864, ministru al instrucțiunii fiind D. Bolintineanu, și legea elaborată în același an de P. Poni, C. Bosianu, V. Boerescu și V. A. Urechiă, care introduce gratuitatea și obligativitatea școlii elementare, procesul constituirii învățămîntului românesc poate fi considerat încheiat.

În Transilvania, deși punctul de plecare era mai înalt decît în Principate (datărită tradiției învățămîntului confesional, cu centrul la Blaj, și activității reprezentanților Școlii ardelenene), rezultatele atinse pînă la sfîrșitul perioadei pe care o discutăm indică o netă rămînere în urmă. Situația de națiune oprimată frîna aspirațiile legitime spre cultură ale populației românești. Un articol din „Gazeta de Transilvania” din 20 mai 1843 se plîngea că românii, deși în număr de 1 120 000, deci reprezentînd majoritatea, „au cele mai puține și mai ticăloase școli”. În adevăr, în 1841, față de 962 de școli maghiare și 353 nemțești, se numărau numai 298 de școli românești. Dintre acestea patru erau licee, la Blaj, Beiuș, Brașov, Năsăud, însă supuse unui control permanent din partea autorităților bisericești și menținute într-un stadiu primitiv de organizare. De aceea, lupta pentru progresul instrucțiunii în Ardeal se desfășoară în condiții specifice. În primul rînd se combat încercările de desnaționalizare și se militează pentru extinderea învățămîntului elementar și gimnazial. Cînd în 1842 Dieta Transilvaniei adoptă hotărîrea arbitrară ca într-un termen de 10 ani toate școlile, în afara celor săsești, să-și introducă maghiara ca limbă de predare, Simion Bărnuțiu, împreună cu cîțiva profesori și elevi de la

Blaj, protestează vehement. Pe de altă parte, același Bărnuțiu, alături de un grup de colegi cu idei raționaliste, între care N. Marcu, I. Rusu, Timotei Cipariu, se străduiesc să adapteze liceul din Blaj la cerințele culturii moderne, pozitive și laice. Ei reușesc să impună pe prim plan o serie de obiecte ca fizica, matematica, istoria și filozofia și să înlocuiască în predare limba latină cu româna. Dar aceste tendințe reformiste sînt rău privite de cercurile ecleziastice, care intervin represiv. Bărnuțiu va fi chiar eliminat de la catedră. Cu toate progresele făcute, care-l determinau pe A. Papiu Ilarian să scrie că „atîta înaintare face învățătura în liceul Blajului, încît acesta peste puțin, dacă nu întrecea, dar sigur putea emula cu oricare alt liceu din Transilvania”, totuși, în ansamblu, situația continua să fie nesatisfăcătoare. Așa se explică insistența cu care se cer, în adunarea de la Blaj din 5/17 mai 1848, „înființarea de școli naționale românești în toate satele și orașele” și înființarea „unei universități române dotate din casa statului în proporțiunea poporului contribuant”. Nici una dintre revendicări n-a fost realizată. Totuși, numărul populației școlare în învățămîntul elementar a crescut. În 1851, o statistică evaluează la 44 000 numărul copiilor care frecventau școlile, dintr-un total de 75 000 de copii români de vîrstă școlară. Ar fi existat, la aceeași dată, 738 de școli românești. În ce privește Universitatea, stăruințele repetate ale românilor s-au dovedit zadarnice. Cu toate demersurile făcute și fondurile destinate în acest scop de Avram Iancu și Alex. Sterca Suluțiu, singurul lucru obținut a fost înființarea unei catedre de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta (1862).

TEATRUL. Pașoptismul a acordat teatrului o imensă prețuire, socotindu-l un mijloc dintre cele mai eficiente de promovare a valorilor pozitive de conduită și moralitate, de educație estetică și perfecționare a limbii. Pentru a-i croi drum în țările noastre era necesar să se treacă de la stadiul trupelor de diletanți la o organizare pe baze profesionale. E tocmai scopul pe care și l-au propus societatea Filarmonica, întemeiată în 1833 de I. Cîmpineanu și Heliade, la București, și Conservatorul filodramatic, înființat în 1836 de Gh. Asachi la Iași. Filarmonica a deschis o școală de artă dramatică și declamație. În 29 august 1834, după numai 8 luni de învățătură, elevii au reprezentat *Fanatismul sau Mahomet* de Voltaire, raportînd un succes memorabil. „Era cu neputință — scria a doua zi „Curierul românesc” — să descrie cineva patriotismul și naționalitatea ce erau zugrăvite pe fețele tuturor”. Spectacolul de producție al Conservatorului lui Asachi a avut loc la 23 februarie 1837, cu două piese de Kotzebue, *Lapeirus* și *Văduva vicleană*, și un prolog al directorului școlii.

Aceste inițiative entuziaste n-au putut fi totuși deplin fructificate, dovedindu-se, ca totdeauna, că cel mai greu nu e să se înceapă, ci să se continue. După ce se vor organiza alte cîteva spectacole sub egida Filarmonicii, prin 1837, în condiții nu tocmai lămurite, societatea se destramă. La fel, după mai multe reprezentații, inclusiv și un spectacol de operă cu *Norma*, încetează și Conservatorul lui Asachi. Atmosfera era încă neprielnică, iar greutățile economice păreau de neînviș. În plus, concurența trupelor străine, care se bucurau de încurajarea autorităților și de creditul moral al publicului boieresc, constituia un obstacol greu de trecut. Pe drept cuvînt deplîngea Timotei Cipariu, în 1836, după călătoria întreprinsă la București, „zăticnirea ce pătimizește teatrul românesc din partea stăpînirii, care în totul favorizește pe nemți și pe români cu totul disprețuiește, zicînd că ce poate să audă cineva de la români”. C. Negruzzi scria și el, la 1838 :

„Sărmanul teatru, el seamănă cu pruncul mic, frumușel, nevinovat și bolnav de strâns... Și unde avea trebuință de bună căutare, de-abia ivindu-se, și-a stîrnit în cap o droaie de dușmani strașnici și puternici”.

În ciuda acestor împrejurări nefavorabile, teatrul românesc ia totuși un avînt considerabil în perioada 1840—1860. Lucrul se explică, în primul rînd, prin ivirea unor iubitori ai scenei care-și profesionalizează activitatea, lucrînd în același timp ca actori, autori dramatici, conducători de trupă și regizori. În prima linie se impun Costache Caragiale, fost elev al Filarmonicii, care înfiripează o formație, de diletanți la Botoșani, în 1838, dă apoi spectacole la Iași și din 1845 la București distingîndu-se în roluri melodramatice, și Matei Millo, boier ostracizat de ai săi fiindcă săvîrșise rușinoasa faptă de a se urca pe scenă, care se afirmă ca un excepțional talent comic încă de pe băncile pensionului Cuénim, la 1834, ajunge apoi la conducerea teatrului din Iași și din București, specializîndu-se în repertoriul lui Alecsandri și ilustrînd pentru prima dată la noi o mare vocație actoricească. Lor li se adaugă o serie de colegi, pe care îi selecționează din mulțimea amatorilor înseși intemperiiile și riscurile meseriei: Mihai Pascaly, C. Mihăileanu, I. Curie, N. Luchian, A. Cronibace, T. Theodorini etc. Dintre ei se recrutează și conducători de trupe în diverse orașe de provincie: Craiova, Pitești, Galați, Bacău etc. Acești oameni inimoși, hotărîți să răzbată, au trebuit să învețe să se adapteze împrejurărilor, să-și disciplineze munca, să nu se culce pe lauri după o izbîndă și să nu dezespereze în cazul unui eșec. Profesionalizarea a scos teatrul din faza experiențelor fără viitor, transformîndu-l într-o instituție națională. O dată cu acest mare pas înainte s-a ivit însă un pericol, în fond inerent stabilirii raporturilor dintre artă și public pe baza legii cererii și ofertei. Este vorba de scăderea rolului educativ al scenei. Voind să-și cîștige pe spectatori, conducătorii de trupe au fost tentați să facă concesii gustului prost, ajungînd chiar să-l supraliciteze. Tendința spre mercantilizare, vădită îndeosebi prin calitatea dubioasă a repertoriului, a fost însă contrabalansată grație concursului activ al principalilor scriitori și oameni de cultură. El s-a manifestat sub forme diverse. Astfel, preluînd la 1840 direcția Teatrului Național din Iași, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și C. Negruzzi pornesc cu intenția hotărîită de a nu face „păpușerie”, ci „artă”. Ei se preocupă de alegerea pieselor, de jocul actorilor, de respectarea „iluziei scenei”, sfîrșind prin a improviza singuri un repertoriu pe măsura împrejurărilor. La fel, asumîndu-și direcția Teatrului cel Mare din București, în stagiunea 1859—1860, C. A. Rosetti înființează o școală dramatică, reprezintă *Wilhelm Tell* și *Don Carlos* de Schiller (era în proiect și *Macbeth*). Grigore Alexandrescu, în calitate de membru al comitetului teatral, C. Negruzzi, Th. Codrescu și mulți alții se ocupă de reglementarea organizatorică a activității teatrale, stabilind normele de funcționare a trupelor, principiile care să guverneze relațiile lor cu administrația, modul de rezolvare a litigiilor.

Alți scriitori își iau rolul de îndrumători. În „Gazeta Teatrului Național” din 1836, B. Catargiu protestează împotriva lipsei de sublim de pe scenă : „Vrei ca actorul român să arate ce este?... Dă-i tragedii sîngeroase și drame scrise cu lacrimi și le va juca bine”. În „Dacia literară”, la 1840, M. Kogălniceanu critică modul de întocmire al repertoriului, stilul de interpretare, anacronismele în costume și decor ; chiar și lui C. Caragiale îi reproșează emfaza : „Un lucru numai am dori de la dumnealui, adecă mai puțină sentimentalitate și mai mult naturel”. Heliade reamintește mereu prin „Curierul românesc” înaltul oficiu pe care-l îndeplinește teatrul : cultivarea „moralității”, aceasta fiind „prima necesitate a unui popor june, virtutea

cu care el trebuie să se armeze într-un secol de depravație". Cezar Bolliac, în același „Curier românesc”, D. Gusti și Theodor Codrescu în „Albina românească”, apoi, după revoluție, o întregă pleiadă de scriitori — de la V. Alecsandri și M. Kogălniceanu pînă la N. Filimon, cronicar muzical și dramatic la „Naționalul” (1858), și C. A. Rosetti — intervin mereu spre a corija alunecările în direcția prostului gust și a rechema atenția asupra caracterului eminentemente educativ al scenei. Arătînd că repertoriul trebuie să fie „curățit de gunoaiele trecutului, de gunoaiele unor traduceri fără scop moral, fără utilitate intelectuală, fără instrucțiune pentru public”, Pantazi Ghica recomanda în 1860 să se rețină piesele străine care „au în ele simțiminte nobile, generoase, care înalță și purifică cugetările și gustul publicului”, deci opere de Shakespeare, Schiller, Corneille, Racine, Molière, Beaumarchais, Alexandre Dumas, Musset, Scribe („Dîmbovița”, 26 martie 1860). La rîndu-î Radu Ionescu scria în „Independența română” din 1 decembrie 1862 :

„Piesele care se joacă sînt rele, dacă nu toate, dar cea mai mare parte... Și teatrul nu mai este o școală și nu mai face nici un bine. Mai toate piesele sînt piese cu mare spectacol, în care toate sînt sacrificate plăcerii ochilor. Afișe mari, vorbe pompoase și răsunătoare, tablouri fermecătoare și îngrozitoare, îngeri, draci, fantasmagorii, fel de fel de mașinării, nimic nu se uită din ce poate uimi și atrage mulțimea la teatru. Negreșit, în asemenea piese nu găsim nici idei, nici sentimente, nici învățătură ; în asemenea piese nici actorii nu se mai silesc a-și arăta talentul...”.

Aportul de seamă al scriitorilor a constat însă în îmbogățirea repertoriului. Scena i-a ispitit pe toți, din motive propagandistice sau măcar derivînd din conceptul luminist despre arta dramatică, înțeleasă ca instrument de edificare a conștiințelor și de prozelitism intelectual. V. Alecsandri declara în 1850 :

„Fac piese de teatru în care spun multe prostii celor care le merită și lumea mă găsește încîntător. Este de altfel singura tribună care ne mai rămîne și profit de ea ca să întrețin unele sentimente care se caută a fi înnăbușite...”.

Contribuția muntenilor C. Faca, C. Bălăcescu, C. Caragiale, I. Dimitrescu-Movileanu, Al. Pelimon, Eugeniu Carada etc., a moldovenilor M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Alecu Russo, Matei Millo, N. Istrati etc., în frunte cu V. Alecsandri, a făcut din dramaturgie sectorul cel mai productiv al literaturii pașoptiste. Era vorba în genere de piese ușoare, adesea simple localizări de modele franțuzești, însă potrivite cu puterile unor actori începători, cu un public încă neformat, și existența unor mijloace primitive de înscenare. Cum era și firesc, în această creație care-și dibuia drumul spre deplină originalitate națională, comedia prevala asupra dramei istorice, ivită timid, de-abia la 1850, cu încercarea lui N. Istrati de a evoca domnia lui Ștefan cel Mare (*Mihul*).

La sfîrșitul deceniului al cincilea, teatrul românesc ieșise biruitor din rivalitatea cu trupele străine ; el dispunea în Moldova și Muntenia de un număr apreciabil de actori talentați, de cîteva formații permanente, de un repertoriu național, în care *Chirițele* lui Alecsandri, *Baba Hîrca* lui Matei Millo, *Muza de la Burdujani* a lui Negruzzi constituiau succese sigure ; la București se construise o sală impunătoare, inaugurată cu pompă în 1852, care putea concura, prin aspect și instalații, cu scenele similare de aiurea. Lucrurile erau departe de a merge pe roate, dar principalul se realizase : teatrul românesc *există*.

Mult mai rău se înfățișa situația în Ardeal, deși aci, sub forma teatrului școlar, unele manifestări teatrale sporadice avuseseră loc încă în a doua jumătate

a secolului al XVIII-lea. Într-un articol din „Gazeta de Transilvania” (2 decembrie 1853), Barițiu arăta :

„Pe cînd în capitalele țărilor vecine, între 1832 și 1837, teatrul românesc înaintase atît că, pe lîngă cel franțuzesc sau italian, se prezenta și el de două ori pe săptămîină, pe atunci... abia se făcu la Blaj cel dintîi început, iar la 1838 se făcură de asemenea începuturi și la Brașov”. În adevăr, începînd din 1833, un grup de elevi ai liceului din Blaj, între care G. Barițiu, cu încurajarea profesorului lor, Simion Bărnuțiu, a organizat o serie de spectacole cu *Ecloga pastorală* a lui Timotei Cipariu și cu piese produse de Ioan Russu, ca *Domnitorul Păcălici* și altele. Totuși, primul spectacol în limba română pare a fi avut loc la Arad în 27 februarie 1818, cu concertul elevilor de la școala preparandială. În 1838, la Brașov, din inițiativa aceluiași Barițiu, care trecuse profesor la școala negustorilor români din cetate, s-a înființat o trupă de diletanți, care a jucat drama *Inimile mulțumitoare*, tradusă din nemțește, apoi *Regulus*, de H. von Collin, în traducerea lui Iancu Văcărescu, și melodrama *Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți*, tradusă de C. Negruzzi. Ulterior, cu toate eforturile depuse, nu s-a putut încheia o mișcare teatrală românească de caracter stabil. În diferite centre ale Ardealului unde populația română era mai densă, de obicei în jurul școlilor, și acolo unde se găsea un entuziast capabil să învingă nenumăratele piedici puse în cale (un Ștefan Emilian la Brașov, A. Roman la Oradea, I. Mureșanu la Brașov etc.) s-au organizat în continuare spectacole răzlețe, cărora li se adăugau reprezentațiile date de trupele de dincolo de Carpați, venite în turneu (M. Pascaly, Matei Millo, Fany Tardini etc.). Un teatru românesc pe baze profesionale n-a putut fi însă întemeiat în această epocă.

PRESA. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea s-au făcut multe încercări de a crea o presă în limba română, mai ales în Ardeal. Ele s-au soldat fără izbîndă, dacă exceptăm „Chrestomaticul românesc”, scos de Teodor Racoce la Cernăuți, în 1820, și „Biblioteca românească” a lui Zaharia Carcalchi (1821, 1829—1830, 1834), ambele avînd mai mult caracterul unor almanahuri, fără o periodicitate regulată. Prima publicație hebdomadară în limba română pare a fi „Fama Lipschii” editată la Leipzig de I. M. C. Rosetti, în martie 1827, din care s-a descoperit recent un exemplar în colecțiile Muzeului Brukenthal din Sibiu.

Adevăratul început al presei românești e legat de numele lui I. Heliade Rădulescu și Gh. Asachi și are loc în 1829 : în 8 aprilie apare la București, sub conducerea celui dintîi, „Curierul românesc”, iar la 1 iunie, la Iași, după trei numere ale unei foi intitulată „Novitale de la armie” (6, 10 și 17 mai), gazeta „Albina românească”. „Curierul” și „Albina” reflectă prima etapă a presei românești, cu imensele merite ale oricărei opere de pionierat, dar și cu limitele pe care, în mod fatal, momentul istoric și personalitatea celor doi redactori le făceau inevitabile. Prezentarea grafică e lipsită de eleganță ; cea mai mare parte a cuprinsului e atribuită știrilor externe, decupate cu foarfeca de prin jurnale străine ; materialul indigen e dispart ca problematică, inegal ca întindere, timid ca formulare, fiind vădită grija de a evita supărări cu cenzura ; tirajul scăzut (280 de exemplare „Curierul” la 1829 și circa 250 la 1834) exprimă destul de grăitor dificultățile materiale ce-i hărțuiau pe redactori. Orientarea generală e tributară luminismului, cu rezerva doar că un cald patriotism ia locul cosmopolitismului promovat de filozofii veacului al XVIII-lea. Sînt elogiaste faptele de bine în folo-

sul obștiei ori se insistă în spirit filantropic asupra răspunderii ce revine celor de sus pentru ridicarea neamului. Căci dacă, după cum spunea Asachi, „se cuvine cu îndoite pasuri și sîrguințe a ne porni spre cîștigarea în parte a celor întîrziate”, mijlocul de a împlini această năzuință nu putea fi, în concepția redactorilor primelor foi românești, decît efectuarea de reforme, în condițiile stabilității sociale, ale unui efort axat pe educație și continua perfecționare a instituțiilor. Kogălniceanu a caracterizat în 1855, cu un simț just al perspectivei istorice, meritele „Curierului” și „Albinei” :

„Amvon mai înalt decît toate amvoanele, auditoriul lor este pretutindeni și glasul lor străbătea în palaturile bogaților și în căsuțele răzeșești și a posesorilor... Clase întregi fură prin ele deșteptate, luminate și chemate la viața publică. Și așa putem zice că «Curierul» și «Albina» au răspîndit, în starea de mijloc mai ales, mai multe idei, mai multe nobile credințe, mai multă învățătură decît însăși școlile naționale”.

Atît Heliade, cît și Asachi au simțit la un moment dat nevoia să completeze activitatea gazetelor lor prin suplimente literare și publicații destinate unor obiective culturale specifice. După o încercare de „Adaos literal” în 1830, Heliade va scoate „Gazeta Teatrului Național” (1835—1836) și „Curierul de ambe sexe” (1837—1847), revistă de tip magazin, conținînd numeroase traduceri. Cu sprijinul său va apărea sub redacția lui Florian Aaron „Muzeul național” (1836—1838). „Curierul românesc” însuși, după o eclipsă trecătoare în 1834—1835 și mai multe încercări de schimbare a formulei, trăiește pînă la 19 aprilie 1848, cîteva săptămîni înainte de revoluție, cînd autoritățile, speriate de efervescența ce pusesese stăpînire pe opinia publică, hotărîsc să-l suprimе. O a doua serie a „Curierului” apare tocmai în 1859, după Unire și întoarcerea lui Heliade din exil ; de astă dată bătrîna și glorioasa publicație nu-și mai găsește pasul ; ea duce o campanie veninoasă împotriva lui Alex. Ioan Cuza pe chestia dizolvării Adunărilor, motiv pentru care, după numai trei numere, în urma intervenției primului ministru, Ion Ghica, e definitiv suspendată.

Asachi inițiază și el un supliment literar al „Albinei”, „Alăuta românească” (martie 1837 — septembrie 1838), apoi o revistă de răspîndire a cunoștințelor științifice : „Icoana lumei” (1840—1841 ; 1845—1846) și un luxos hebdomad de cultură, bilingv : „Spicuitorul moldo-român” („Le glaneur moldo-valaque”), 1841. Oficialitatea îl însărcinează cu conducerea unei publicații destinate satelor : „Foae sătească a Prințipatului Moldovii” (1839—1850). „Albina românească” străbate și ea perioade diverse : dispare vremelnic între iunie 1835 și ianuarie 1837, dar în 1839 își mărește formatul și-și permanentizează un foileton la care colaborează C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, C. Caragiale, Gh. Săulescu, Th. Codrescu, D. Gusti, N. Istrati, chiar și V. Alecsandri ; supraviețuiește evenimentelor de la 1848, fiind înlocuită în 2 ianuarie 1850 prin „Gazeta de Moldavia”, deoarece, arăta Asachi, „gazeta «Albina» s-ar părea un anacronism dacă neschimbată ar fi rămas în condițiile ființei sale începătoare” ; în 1858, se transformă din nou în publicația anti-unionistă „Patria”. Asachi termină, ca și Heliade, în mod confuz și deplorabil o activitate laborioasă, care adusese în faza începutului servicii incalculabile operei de redeșteptare națională.

Manifestînd îndrumări similare celor pe care le concretiza „Curierul” și „Albina” mai apar în această epocă : 4 numere din „Curiosul” lui Cezar Bolliac

FOIAE DUMINECII

ЛИТЕРАТУРЪ ТЕІ АС ОЕШВ ФООСІТОАРС КЕНОШІЩЕ

ЛИТЕРАТУРА А СЪОЦИАТАТИ АІ АСЧИАГІ.

А ТАОУЪ ОЖМЕЛТА ІБІТІ.

О ПЪЛКІТАТЕ ДЕ ЛИ СЪОСІТОАРАІ 26 ПЪЛМЕРІ ДЕЛВ 2 ІАНУАРИУ.
ПЪЛКЪ АС СЪДЪШІТА АБІ ІУНІЕ 1837.

КУ БЕАТВАА А А. ПЪДОФ ОРІАН.

БРАШОВ.

С'Ъ ПЪЛМЕРІ А ТИОРОФИА АСІ ІОАНН ГЕУТ. 1837.

„FOAIE DUMINECII”,
Braşov, I, 1837, nr. 1 (foaie de titlu)

„FOAIE PENTRU MINTE, INIMĂ ŞI LITERATURĂ”,
1848, nr. 27, p. 214

14

Жаръ мъотелъ не кѣтнла ливертѣци
де Бессарѣци.

Evenimintele dela 11. Iunie aproape
la Цара помъел се дивелѣиръ не агѣта
идеалъ, кѣт ноі аале матерѣмъ анал агѣта
де алаастъ сарѣторѣ грандіосъ. Іезъ асѣ
о парти а еі алаастъ дѣлѣ помъ жарла
„Прелека”:

„Марці аі 15. Іunie се егѣдъ ас кѣт
нла Филарет, асмітъ приа деапетъ „кѣтнла
ливертѣци” о сѣрѣаре, ааре кѣтѣ кѣ. пі
нік не ера прегъчітъ чі тотѣ ампровизате,
ера чеа малъ ерѣмосъ че ам лѣлетъ ас еіа
ца теа. Гъверла провісоріѣ, міністрѣл, тотъ
аерла не сѣистеле тоше аде патриотлаі
орамлаі, тотъ гарнізонла каніталѣ ас ар
тісерла, тотъ гандъ націоналъ, тотѣ корпо
раціла, ші ас ас кѣлѣатъ тогі лосіторл
орамлаі се алаастѣ ас кѣтнла ливертѣ
ціи аале се аала ас кѣртъ марѣ ші ас
аалаіла евалтъ ас рѣкарі берла. Делъ не

еі алаастѣциі ші дол не тотъ міагала; несе
алааста ередѣл Дѣмолор ші ерацілар, ас
аарѣраіа пѣстрѣ алак не агѣта де аале екрѣ
се де марці ші жарлаіа помъеа ші адрѣса
те алаастъ марціі, алаастъ піліѣ, ала алааста
спре алаастъ пріѣлѣа шіа ас марціі ас ас
те ас алаастъ егѣте, прѣлѣла ші де ші помърл
спре алаастъ чіріса „аі алааста алааста. Делъ
аала ші ас алаастѣ ас алаастѣціи помърл
де алааста марці ші ас марціі, се че ре алааста
аала, ас ас екрѣла алаастѣ ас алааста алааст
аала ші еі ас ас екрѣла. Алааста екрѣла ас
аала ас алааста алааст ас алаастѣ, алааста
аала ас екрѣлашл. Молданѣ-ромѣанлаі алааста ас
алаастѣ ас алаастѣ алаастѣ алаастѣ. ера ас
алаастѣ, ера ас алаастѣ алаастѣ. ала алааста
Ујелъ алаастъ Іunie се ші о алаастѣ ас ромѣ
анлор; алаастъ ас алаастѣ, тогі алаастѣ екрѣла о
аала. Кѣлѣла. Іunie алаастъ ас алаастѣ
аала алаастѣ. Рѣд.

tor responsabil fiind N. Bălcescu (doar patru numere). De la numărul 16 înainte gazeta își latinizează titulatura, devenind „Popolul suveran”, și-și schimbă deviza de pe frontispiciu : „Vox populi, vox dei”, în loc de „Libertate, egalitate, fraternitate”. Caracterul agitatoric și retorismul aprins al acestor gazete se mențin și în publicistica exilului, însă cu o notă de gravitate și cu o crispație a vocii care denotă faza meditativă și amară ce succedă înfrângerii. E vorba de publicații prin care străbate un aer mazzinian, reunind condeiele cele mai înaintate și cele mai romantice ale emigrației : „România viitoare” a lui N. Bălcescu (1850), „Junimea română” scoasă de Al. Sihleanu, A. Odobescu, D. Berindei, G. Crețeanu (1851), „Republica română” condusă de C. A. Rosetti și I. Brătianu (1851—1853). Ele ilustrează, cu sublinieri patetice și în forme exaltate, permanența ideii revoluționare și a rezistenței împotriva tiraniei, adeziunea neclintită la cauza libertății și încrederea în destinul neamului românesc.

În genere, presa deceniului al șaselea, frînată în dezvoltarea ei de circumstanțe neprielnice, nu cunoaște pînă în 1857, anul întoarcerii din exil a revoluționarilor munteni, decît un număr restrîns de publicații, și acestea apărute mai mult în Moldova, sub cîrmuirea mai liberală a lui Grigore Ghica. E vorba de „Zimbrul”, scos

în 1850 de D. Gusti, Th. Codrescu, V. A. Urechia, care-și adaugă în 1855—1856 un supliment literar, „Foiletonul Zimbrului”, și devine în 1858 „Zimbrul și vulturul”; apoi de „România literară” și „Steaua Dunării”, de care am amintit. În 1857—1858, luptele pentru Unire se intensifică, legislația presei devine mai blândă, proscricția foștilor revoluționari e anulată. În scurtă vreme apar numeroase ziare și reviste. Se creează organe de presă specializate pe probleme, categorii de public și de interese. Istoricul Dan Berindei a arătat într-un studiu recent că numai în București, între 1856 și 1864, au apărut 18 publicații politice, 8 umoristice, 16 culturale (economice, de cultură și litere, popularizare a științei, istorie, învățămînt etc.). Despre acestea se vorbește însă în introducerea părții a treia a volumului de față.

Datorită condițiilor nefavorabile, presa Transilvaniei este, de-a lungul întregii perioade de care ne ocupăm, mai puțin diversă, însă de o desăvîrșită omogenitate. După o încercare a lui Ioan Barac de a edita o publicație de familie, „Foaia duminicii” (1837), inițiativa trece în mâinile unui om harnic, instruit, cu o minte cumpătată și o sigură intuiție a ceea ce e necesar poporului român, George Barițiu. El scoate în 1838, la Brașov, „Gazeta Transilvaniei” (12 martie), apoi „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (2 iulie), cea dintâi avînd un caracter predominant politic, cealaltă fiind o revistă de cultură, preocupată să-și inițieze cititorii în toate domeniile cugetării moderne. Principiul lui Barițiu era că „cele ce sînt românilor de neapărată trebuință” se cuvine să prevaleze asupra celor „folositoare sau numai desfătătoare”. De aceea, foile lui abordează în lungul mai multor decenii probleme vitale pentru viața politică și intelectuală a românilor ardeleni, valorile instructive și educative subordonîndu-și total pe cele curat estetice. Gazetele stimulează pe toate tărîmurile opera de luminare, ajută la cristalizarea conștiinței naționale și cimentează unitatea întregului popor român prin semnalarea promptă și plină de simpatie a tuturor progreselor îndeplinite în Muntenia și Moldova, ca și prin deschiderea largă a coloanelor pentru colaboratorii din Principate. Alături de publicațiile lui Barițiu, mai apar în Ardeal „Organul luminării”, scos de Timotei Cîpariu (1847), efemerele gazete din timpul revoluției, care pledează cauza apropierii româno-maghiare: „Democrația” și „Amicul poporului” din Budapesta și „Expatriatul” lui Cezar Bolliac (Brașov, 1849). O mențiune specială merită „Telegraful român” din Sibiu (1853) care susține pozițiile antilatiniste ale „României literare”.

SOCIETĂȚI. Unul dintre fenomenele caracteristice vremii îl constituie întovărirea cărțurilor, cîteodată și a unor boieri luminați, în societăți care-și propun, sub diferite justificări de circumstanță, un același obiectiv major: ridicarea țării din starea ei de înapoiere culturală și înjosire politică. Într-o primă fază, aceste societăți se formează în rîndurile boierimii luminate, adoptînd filantropia și un reformism timid drept mijloace de soluționare a gravelor neajunsuri constatate. După mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, boierii refugiați la Brașov, între care Nicolae Văcărescu, lordache și Dinicu Golescu, Grigore Băleanu, I. și C. Cîmpineanu ș.a. ar fi constituit o asemenea societate cu scopul de a ajuta la înființarea de școli, efectuarea de traduceri și cultivarea limbii. Mai însemnată, cu rezultate efective, e societatea inițiată în 1827 de Dinicu Golescu și Heliade Rădulescu. Programul ei preconiza dezvoltarea învățămîntului public, înființarea de ziare în limba română și abolirea monopolului tipografic, încurajarea traducerilor și a tipăririi de piese, întemeierea unui teatru național și, în fine, „ieșirea din regimul fanariot prin căi înțelepte sau prin reînnoirea celor mai importante instituții ale

țării". Alături de cei doi animatori au venit și alții, dintre boieri și intelectuali, ca de pildă profesorul Stanciu Căpățineanu. În reuniunile societății, care aveau loc în casele lui Dinicu Golescu, s-au citit tălmăcirile lui Heliade din Lamartine, gramatica lui Lordache Golescu, ce era să apară la 1840, și altele.

Asociindu-se cu I. Cîmpineanu, boier influent, cu vederi liberale, Heliade constituie în octombrie 1833 Filarmonica. Scopul declarat era de a promova „cultura limbii românești și înaintarea literaturii, întinderea muzicii vocale și instrumentale în Prințipat și spre aceasta formarea unui teatru național”. Dar, pe ascuns, unii dintre membrii Filarmonicii alcătuiseră un program politic, care susținea o serie de revendicări înaintate: Unirea Principatelor, domn ereditar, egalitatea înaintea legii, emanciparea țiganilor, contribuțiune generală, magistratură inamovibilă, vot universal etc. Se prevedea, de asemenea, înlăturarea „protectoratului exclusiv al Rusiei, garantarea exclusivă a puterilor Europei”. Unii cercetători (G. Bogdan-Duică) au văzut în Filarmonica o manifestare culturală a lojii masonice din București și în desființarea ei, survenită în condiții obscure, după nici 4 ani de existență, urmarea unei acțiuni de subminare întreprinse de agenți țariști. Oricum ar sta lucrurile, e cert că între cei 100 de membri ai societății, recrutați din toate treptele, de la cercul familiei domnitoare și al boierimii de protipendadă pînă la tinerii intelectuali de origine joasă, fără nume și fără avere, existau mari divergențe de interese și puncte de vedere, care făceau improbabilă menținerea unității de acțiune după risipirea atmosferei de entuziasm inițial.

Prin contribuția bănească a membrilor s-a înființat pe lângă Filarmonica, la 15 ianuarie 1834, o școală de muzică vocală, declamațiune și literatură. Elevii erau platnici, dar din luna noiembrie s-au acordat cîteva burse lunare, deoarece, după cum relatează un contemporan, veniseră „mulți copii săraci ai mahalalelor bucureștene”. În martie 1835, cursurilor de teatru, la care profesau Heliade și C. Aristia, li s-a adăugat o clasă de muzică vocală și instrumentală, condusă de I. Wachman. Într-un timp relativ scurt, la 23 august 1834, elevii s-au prezentat în fața publicului cu *Mahomet sau Fanatismul*, de Voltaire, obținînd un mare succes, pe care ulterior l-au reeditat cu alte spectacole, între care memorabil pare a fi fost *Saul* de Alfieri tradus de C. Aristia, în 1837. Dar meritele Filarmonicii sînt deosebite nu numai pentru că „a suit limba română pe scenă” în mod definitiv și pentru că a inițiat primele măsuri de pregătire sistematică a reprezentațiilor teatrale (instruirea actorilor, valorificarea scenică a pieselor etc.), ci și fiindcă a pus bazele unei politici de repertoriu (predilecția mergînd spre Molière și Voltaire) și a dat un viu impuls dezvoltării literaturii. Bolliac pretindea că în numai doi ani s-ar fi scris și tradus nu mai puțin decît 90 de piese.

O inițiativă care se situează în același cadru al operei de luminare, deși pe alt plan, e înființarea la 1835, prin ostenele lui I. Cîmpineanu, Sc. Rosetti, Petrache Poenaru ș.a., a Societății de agricultură a României, cu o fermă la Pantelimon și o școală de agronomie.

Vizitînd Bucureștiul în 1836, G. Barițiu și T. Cipariu aflaseră de proiectul unei societăți pentru unirea limbii, în cadrul căreia urmau să conlucreze cărturari români din toate provinciile. Proiectul acesta cunoaște un început de realizare de-abia în toamna anului 1843, cînd o serie de tineri intelectuali din București — Christian Tell, I. Voinescu II, Cezar Bolliac, A. T. Laurian, C. Bălăcescu, Urianu, I. Negulici, Anagnoste, E. Predescu, Filittis, D. Bolintineanu, doi dintre Golești, N. și C. Bălăcescu, dar și Heliade Rădulescu — își iau obiceiul să se adune regulat „într-un fel de soțietate literară”, spre a-și citi compunerile și a dezbate problemele limbii:

„Am făcut o apropiere între deosebiți autori și deosebitele sisteme — îi dezvăluia Bălcescu lui Ghica — și căutăm să venim la unul, după care să scriem toți, ca să lipsească o dată acest al doilea Babel”.

În toamna anului 1844, societatea, în spatele căreia activa gruparea conspirativă a Frăției, se organizează sub prezidenția lui Iancu Văcărescu, avînd ca secretari pe N. Bălcescu și I. Voinescu II. Ea capătă baze statutare și numele de Asociațiunea literară a României, la 1 martie 1845. Membrii, în număr de 11 la început, se înmulțesc ulterior prin cooptări, ajungînd să cuprindă toată floarea tinerimii intelectuale din București. Dintre oamenii notorii rămîne în afară doar Heliade, suspectat din cauza șovăielilor politice și incomod datorită pretențiilor sale de a conduce. Scopul Asociației este „răspîndirea cunoștințelor și mai cu osebire a celor elementare, înaintarea literaturii curat zise și încurajarea autorilor și traducătorilor cărților, care ar contribui la aceasta”. Propunîndu-și să-și extindă raza de acțiune „în toată românimea”, ea invită la lucrări pe moldovenii C. Negruzzi, V. Alecsandri, C. Negri și pe transilvănenii George Barițiu, doctorul P. Vasici și T. Cipariu. Mai tîrziu e chemat și Asachi. Acesta răspunde mulțumind pentru onoarea de a putea contribui la „opera măreață a culturii neamului” și promite concursul unor cîrturari din lași cu care era în relații : C. Negruzzi, Gh. Săulescu, P. Cîmpeanu, T. Stamati, I. Ionescu, I. Albineț, D. Gusti, D. Pop. Existau trei categorii de membri : activi sau patroni (dintre cei „care se îndeletnicesc cu literatura română în toată întinderea cuvîntului și vor fi dat dovezi despre aceasta”), ajutători (care sprijină materialicește societatea) și corespondenți (aleși de patroni „cînd se vor socoti adică de folositori pentru cunoștințele lor și pentru reputația lor în literatură și știință”). Semnatarii statutelor, „patronii” societății, sînt în număr de 19, și anume : I. Văcărescu, C. G. Filipescu, Șt. Golescu, Ferehide, C. Bolliac, Ion Ghica, A.T. Laurian, I. A. Filipescu, C. Bălcescu, P. Poenaru, F. Aaron, C. N. Brăiloiu, I. Voinescu I, I. Voinescu II, E. Predescu, C. A. Rosetti, Gr. Alexandrescu, I. Florescu, I. D. Negulici.

Realizările Asociației literare, deși socotite insuficiente de unii dintre conducătorii ei, sînt însemnate mai ales în faza finală a activității. Din fondurile Asociației s-au tipărit *Poeziile* lui D. Bolintineanu, *Poeziile* lui Iancu Văcărescu, *Meropa* lui Voltaire (trad. de Gr. Alexandrescu), *Prietenul tinerimii* (carte de lectură pentru școlari, trad. de C. A. Rosetti și E. Vinterhalder). Se plănuișe traducerea cîtorva manuale introductive în diverse ramuri ale științei, alese dintre cele mai serioase lucrări europene : *Fizica* de Baumgarten sau Dédouits, *Chimia* de Mitscherlich sau Liebig, *Geografia* de Balbi, *Istoria universală* de Poelitz, Rotteck sau Ott, ș.a. În februarie 1847 erau pregătite pentru tipar cîteva manuscrite, și anume : *Dreptul public* de Fritot, *Caracterurile* lui Teofrast, *Despre vicii și pedepse* de Beccaria, *Despre datoriile omului* de Silvio Pellico. Printre autorii ajutați bănește de Asociație se numără Radu Rosetti, care luca la talmăcirea *Călătoriilor lui Gulliver* de Swift, I. Brezoianu pentru cartea *Învățătorul comunal sau povește și sfaturi pentru a pregăti pe învățătorii comunali* și N. D. Racoviță pentru traducerea unui roman, dar „numai ca încurajare iar nu pentru că cartea tradusă este din acelea la care societatea țintește”. Asociația s-a oferit să-l susțină financiar pe I. Voinescu II în vederea realizării unei *Istории universale* în patru volume, pe N. Bălcescu și M. Kogălniceanu în redactarea unui *Dicționar biografic*, pe Ion Ghica, Șt. Golescu și C. Bălcescu în compunerea unei cărți de instrucție elementară, după un model francez. Asociația s-a preocupat și de problemele limbii. O comisie alcătuită din I. D. Negulici, Ferehide, Florian Aaron,

I. Ghica, A. T. Laurian și P. Poenaru a fost însărcinată să studieze posibilitatea introducerii alfabetului latin. În 7 noiembrie 1847 ea a depus un raport, arătând că a ajuns la concluzia că ortografia trebuie „să se rezeme pe natura limbii române” și „să fie cât se va putea mai lesnicioasă atât pentru scriitori, cât și pentru cititori”. Laurian urma să elaboreze regulile practice de utilizare a ortografiei propuse. Dar proiectele au fost spulberate și activitățile întrerupte de izbucnirea revoluției de la 1848. Aceeași soartă a avut-o și încercarea câtorva oameni de cultură de a pune bazele unei întreprinderi teatrale cu caracter permanent în București. Din grupul de inițiativă al așa-zisilor „patroni ai Teatrului Național” făceau parte N. Golescu, Ion Ghica, Gr. Alexandrescu, I. Voinescu II, C. A. Rosetti.

În raport cu palmaresul bogat al societăților din Muntenia, Moldova pare a fi rămas în urmă. Știm că în casele lui Asachi, care pînă la apariția lui Kogălniceanu a polarizat inițiativele spre luminare, se reuneau uneori prieteni și discipoli, în mici serate, încălzite de afabilitatea Elenei Tayber, soția scriitorului, bună pianistă, și de farmecul Hermionei, viitoarea d-nă Quinet, fiica sa. *Lexiconul de conversație*, apărut la Iași în 1842, e anunțat ca fiind prelucrat și publicat de o „societate literară”, sub direcția agăi Gh. Asachi, din care făceau parte G. Săulescu, P. Cîmpeanu, Samoil Botezatu și I. Albineț. La fel, „Spicuitorul moldo-român” din 1841 indica pe frontispiciu că e „diriguit de o societate de literați sub direcția lui Gh. Asachi”. Deși ar fi imprudent să interpretăm *ad litteram* termenul de „societate” utilizat în titlurile citate, este totuși plauzibil să presupunem că o anumită grupare, alcătuită în special din profesori, s-a încheșat totuși în jurul întreprinzătorului referendar al școlilor și redactor al „Albinei românești”. E cert, pe de altă parte, că la „Dacia literară” și „Propășirea” n-au acționat niște scriitori independenți unul de celălalt, ci un grup solidar prin concepții și țeluri, chiar dacă această comunitate de principii nu se exprima în forme protocolate statutar. Oricum, e limpede că în Moldova, datorită regimului absolutist și suspicios al lui Mihail Sturza, activitatea societăților culturale, cu largi obiective în sensul luminării, n-a găsit condiții prielnice de desfășurare. Se poate semna doar Cercul de lectură al medicilor moldoveni, înființat în 1830 de Gh. Asachi, I. Cihac, M. Zotta ș.a., transformat ceva mai târziu în Societatea de medicină și istorie naturală (1833—1834).

În Ardeal, prin 1833—1834, Alexandru Gavra, profesor la Preparandia din Arad, s-a străduit să înființeze o societate pe acțiuni, o „Ortăcie”, avînd ca scop tipărirea de cărți și editarea unei gazete, denumită „Ateneul național”. Pentru realizarea acestui plan, Gavra s-a adresat domnitorului Țării Românești, lui Alexandru Ghica, însă inițiativa sa a rămas fără rezultat. Tot fără urmări a fost și Societatea națională română înființată la Pesta, în august 1848, de mai mulți reprezentanți ai românimii „din părțile ungurene”, care-și propunea „binele de obște al patriei și înaintarea intereselor române în toată Ungaria împreună cu Transilvania pe temeiul libertății, egalității și frățietății”. De-abia în 1860, datorită concesiilor la care trebuise să consimtă absolutismul habsburgic, se creează condiții favorabile întemeierii unei mari societăți culturale a românilor ardeleni. În 1861 ia ființă la Sibiu, pe baza unei petiții semnate de 176 de intelectuali și a propunerilor de statut prezentate de Timotei Cipariu, George Barițiu și Ioan Pușcariu, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra). Programul, inspirat de Barițiu, prevedea o vastă acțiune de propagare a cunoștințelor științifice, agrrotehnice, de economie casnică etc., încurajarea literaturii, artelor, a culegerilor de folclor, tipărirea de manuale școlare, elaborarea unei istorii a Transilvaniei etc.

Vreme de mai multe decenii Astra va juca un rol de căpetenie în viața intelectuală a românilor ardeleni.

O contribuție importantă la procesul de radicalizare a convingerilor politice și la întărirea conștiinței naționale au avut-o în epoca pe care o discutăm societățile școlare și studențești. Multe dintre acestea au fost înființate în Transilvania și în centrele universitare ale monarhiei habsburgice unde se găseau la studii tineri români. O asemenea societate, funcționând la Cluj, a făcut să apară în 1845—1846 o foaie săptămînală manuscriptă, redactată de N. Popa și A. Pop (A. Papiu Ilarian), intitulată „Zorile pentru minte și inimă”. Aron Pumnul a animat la Colegiul Sfînta Barbara din Viena societatea Rumânimea cea tînără, care-și propunea să contribuie la formarea de dascăli bine pregătiți și la traducerea de manuale pentru popularizarea cunoștințelor științifice. În 1839, I. Ghica, A. G. Golescu și D. Brătianu au constituit la Paris o Societate pentru învățătura poporului român, cu scopul de a cotiza sumele necesare trimerii regulate în țară de jurnale și cărți progresiste.

Mai cunoscută e Societatea studenților români de la Paris, constituită în decembrie 1845, sub patronajul lui Lamartine și președinția activă a lui Ion Ghica, avînd secretar pe C. A. Rosetti și casier pe Scarlat Vîrnav. Ea își propunea să adune fonduri pentru susținerea la studii în capitala Franței a tinerilor români lipsiți de mijloace. Prin contribuția membrilor și a numeroși subscriitori din țară, a deschis o bibliotecă și un cabinet de lectură.

În genere, se poate spune că într-o epocă în care principiul „asociației” devenise un mijloc universal și adesea utopic de a corija relele organizării sociale și a preîntîmpina neajunsurile revoluției industriale, societățile au constituit la noi expresia voinței de a scoate națiunea din înapoiere și de a ridica viața intelectuală la dimensiunea secolului. Mai ales după 1840 ele reprezintă o formă din ce în ce mai politizată a activității obștești, mergînd în multe cazuri pînă la promovarea, sub aspecte abil camuflate, a ideologiei revoluționare.

CARACTERISTICILE GENERALE ALE LITERATURII PAȘOPTISTE

În angrenajul unei culturi în plin avînt și al unei situații politice care evolua în chip favorabil, lărgind mereu posibilitățile de autodeterminare ale națiunii, literatura pașoptistă înregistrează și ea, de-a lungul a numai 30—40 de ani, un progres considerabil. Acest progres e vădit sub trei aspecte, pe care rareori istoria le însușmează : în amploarea frontului de desfășurare, în ritmul dezvoltării și în calitatea rezultatelor obținute.

Nu numai că se atacă deodată în mai multe direcții, dar avansarea e rapidă și ceea ce se cîștigă e adesea definitiv. Solicitată de teatru, care are nevoie de repertoriu, de învățămînt, care are nevoie de manuale și cărți de lectură, de presă, care vrea sa informeze, să instruiască, dar și să amuze, literatura ia avînt, tinzînd să devină, treptat, o adevărată oglindă a vieții naționale. Profesorii îi sînt primii slujitori, scena întîiul laborator de experiență, societățile și ziarele mijlocul esențial de vehiculare, stimul și depășire.

În ansamblu, literatura pașoptistă nu e un fenomen de generație, deoarece își anexează cele mai reprezentative condeie, atît dintre vîrstnici, cît și dintre tineri. Totuși, faptele arată că în cuprinsul ei ponderea principală revine unui grup com-

pact de scriitori născut într-al doilea deceniu : Gr. Alexandrescu (1810, 1812, sau 1814), G. Barițiu (1812), Cezar Bolliac (1813), C. A. Rosetti, A. Mureșanu și I. Ghica (1816), M. Kogălniceanu (1817), N. Bălcescu, Alecu Russo, N. Filimon și D. Bolintineanu (1819), V. Alecsandri (1818, 1819 sau 1821). Doar C. Stamati (1786), Gh. Asachi (1788), Anton Pann (1793 sau 1794) și Heliade Rădulescu (1802) sînt mai bătrîni. C. Negruzzi (1808) figurează ca om de tranziție.

Mai toți pașoptiștii provin din clasele de sus, dar nu din aristocrația de protipendadă, fanariotizată în decursul secolului al XVIII-lea, ci din pătura plină de vitalitate a boierimii mijlocii și mici, care se ridicase în primele decenii ale secolului al XIX-lea și ajunsese la o situație înfloritoare grație promovării în slujbe și îmbogățirii prin comerț. Educați în Apus sau, în orice caz, în spiritul Apusului, al cărților și ideilor sale, pașoptiștii sînt oameni instruiți și de gust, cititori de romane franțuzești, în curent cu dezvoltările moderne ale gîndirii europene. Pe plan literar manifestă predilecții romantice, deși par a-și asimila mai mult datele exterioare decît universul lăuntric al romantismului. Sincronizarea cu Europa, devenită în condițiile existenței lor sociale o necesitate obiectivă, o înfăptuiesc la început prin atitudini mimetice, corijate și amendate însă rapid datorită conștiinței vii a specificului național. Îi caracterizează o gîndire mai mult pragmatică decît speculativă, desfășurîndu-se mai de grabă în extensiune decît în adîncime. Sînt oamenii momentului, ai unei perioade de construcție și pionierat, în care peste tot trebuiau colonizate spațiile virane ale culturii și nu era timp de irosit în speculație, în evaziune sau în sterile exploatare interioare. Ei sînt deopotrivă scriitori și bărbați de stat, oameni ai gîndirii și acțiunii, conducători politici ai poporului și inițiatori în cele mai diverse zone ale culturii. Se situează cu hotărîre la nivelul prezentului și al imperativelor lui, chiar atunci cînd se apleacă pios asupra trecutului sau se exaltă cu viziunea viitorului luminos al patriei.

Literatura pașoptistă exteriorizează o orientare unitară, de o remarcabilă coerență lăuntrică. Înainte de toate, împrejurările în care s-a născut, rostul pe care-l împlinește, principiile care o călăuzesc îi accentuează caracterul de angajare în istorie. La 1848 poezia lirică nu e doar țipăt al inimii, ca la Lamartine, nuvela istorică nu e doar evocarea trecutului, ca la Walter Scott, schița de moravuri nu e simplă „fiziologie”, ca la balzacieni. Pretutindeni ideile social-politice infiltrează materia artistică, iar genurile, aproape fără excepție, capătă un caracter publicistic. Literatura pașoptistă e o literatură cu mesaj, al cărei program poate fi definit în următoarele puncte :

- subordonarea creației față de idealul eliberării și unității naționale ;
- simpatia pentru clasele dezmoștenite și, în primul rînd, pentru țărănime ;
- tendința autohtonizării inspirației, îndrumînd-o spre trecut, folclor și realitatea locală ;
- critica neajunsurilor epocii de tranziție și a viciilor orînduirii feudale ;
- credința în puterea educativă a artei și literaturii, în primatul utilului asupra esteticului și al interesului obștesc asupra celui personal.

Literatura pașoptistă corespunde unui moment de răspîntie în evoluția istorică a țărilor române : trecerea de la feudalism la capitalism, de la vasalitate la independență, de la obediențele culturale neogrecești la legăturile active cu Franța, de la stadiul fărîmițării provinciale la statul unitar național. Ea exprimă conștiința de sine a unui popor care se trezește la viața trepidantă a secolului, descoperindu-și

vechimea și noblețea originii, unitatea pe teritoriul vechii Dacii, aptitudinile spirituale ce-i dau dreptul să participe în marea competiție a civilizației omenești.

TRADIȚII NAȚIONALE ȘI INTERFERENȚE STRĂINE. Literatura pașoptistă continuă literatura anterioară, a Școlii ardeleni și a primilor scriitori culti din Principate, numită de unii cercetători literatura premodernă (Al. Piru), nu numai în sensul cronologic, dar și în sensul moștenirii ideologice. Luminismul dintre 1780 și 1820 (1830) îl aflăm și între 1820—1830 și 1860. Acum se împletește însă cu directivele spirituale ale Europei de după Congresul de la Viena, dominată pe plan politic de lupta națională a popoarelor asuprite și de revoluțiile burgheze, iar pe plan spiritual de pătrunderea romantismului în artă, a liberalismului în gândirea socială și a metodelor pozitive în cercetarea științifică. Între literatura pașoptistă și cea anterioară există o unitate indisolubilă.

„Oricât s-ar părea — afirma D. Popovici — că factori noi intervin și diferențiază mentalitatea literară a veacului al XIX-lea românesc față de veacul precedent, există între aceste două epoci o legătură organică, o legătură de structură intelectuală așa de puternică încât firul de succesiune apare cu toată claritatea aceluia care se apropie mai mult de scriitorii epocii”. În adevăr, protagoniștii mișcării culturale de după 1840 — Heliade, Asachi, Kogălniceanu, Barițiu, Bălcescu etc. — nu numai că nu-i reneagă pe înaintași, dar se revendică drept continuatori ai operei acestora. Astfel, cărțile și ideile Ardealului intră în bagajul lor intelectual. Kogălniceanu, de-abia instalat la Lunéville, în 1834, cerea surorilor să-i trimită *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior. Pe aceeași carte învățase slova românească Negruzzi, iar Heliade, referindu-se la ea, îi scria lui Petrache Poenaru : „Ți-aduci aminte când a ieșit *Istoria pentru începutul românilor* a fericitului Petru Maior, cum o citeam împreună și câte idei frumoase, deși copilărești, se frământa în capetele noastre . . .”. În *Gramatica* de la 1828, Heliade pomenea cu laudă de filologii Ardealului, oprindu-se în special asupra lui Paul Iorgovici : „frumoasele și folositoarele observații asupra limbii sînt și vor fi totdeauna vrednice de cinste și de urmat”. Asachi vorbea în 1830 de meritele excepționale ale lui Ioan Budescu din Lemberg (Budai Deleanu), „cărui cu drept se cuvine titlul de acel întîi poet românesc”. Bălcescu i-a caracterizat pe reprezentanții Școlii ardeleni drept „apostoli ai românismului” : „Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Cichindeal, Clain, Lazăr, Petru Maior, care prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale”.

La fel, între clericii și boierii luminați din Principate — care în perioada 1780—1800 dăduseră primele semnale ale deșteptării din letargie, susținînd originea romanică a poporului român, ca Chezarie din Rîmnic, sau titlurile de demnitate a limbii naționale, ca Ienăchiță Văcărescu, ori criticînd descompunerea morală a fanarotismului, ca Alecu Văcărescu — și scriitorii pașoptiști există o comunitate de principii fundamentale. O legătură și mai strînsă îi unește pe aceștia din urmă cu cronicarii și Dimitrie Cantemir, onorați ca depozitari ai tradiției, ca înalte exemple de patriotism și înțelepciune. Și la unii și la alții regăsim aceleași idei cardinale : mîndria descendenței romane ; continuitatea în Dacia ; rolul de santinelă a creștinătății pe care românii l-au jucat la gurile Dunării ; apologia marilor căpitani de oaste Mircea, Ștefan, Mihai, luptători pentru independența națională.

Se poate deci spune că literatura pașoptistă constituie un moment organic în evoluția spiritului românesc, înscriindu-se în continuitatea unor aspirații și idei

tradiționale. Spre deosebire de Apus, unde între secolul al XVIII-lea și al XIX-lea intervine o ruptură, mișcarea literară avînd caracterul unei pendulări între termeni antagoniști, la noi nu apare nici un simptom de renegare a predecesorilor. Generațiile se succedă fără a se opune, aceleași idei circulă pe întreg teritoriul țărilor române, o voință comună de afirmare națională solidarizează prezentul cu trecutul, pe românii de dincolo și de dincoace de munți.

În procesul de cristalizare a ideologiei literare pașoptiste, în ceea ce Ibrăileanu numea acțiunea de „conștientizare a instinctului”, un rol important l-au jucat interfețele cu Europa. Istoriografia mai veche (Pompiliu Eliade, N. I. Apostolescu) vorbea de „influențe”, atribuindu-le o pondere enormă. De fapt, e incontestabil că orice literatură începătoare împrumută teme, puncte de vedere, norme de gust și expresie de la literaturile mai avansate. După zdrobirea fanarioților și eliminarea ascendentului exercitat de neolenism, de pe la 1830 înainte, datorită prestigiului revoluționar al Franței și politiciii ei orientale, ca și unor raporturi intense, mijloace prin profesori, import de cărți și jurnale, trimiteri la studii, traduceri, privirile au început să se îndrepte spre Paris. Dar pașoptiștii și-au asimilat din cultura franceză ceea ce corespundea trebuințelor lor sufletești și ideii pe care și-o făceau despre România. Ei s-au adresat în mod special acelor autori care, în poezie, istoriografie sau politică, preconizau dezrobirea națiunilor asuprite și lupta pentru afirmarea personalității naționale. În artă au preferat îndrumările clare, fără complicații în sens psihologist sau metafizic, operele cu mesaj, servind unui scop educativ tangibil. Ei s-au dezinteresat de conservatismul catolic, ca și de utopismul socializant (cu excepția lui Teodor Diamant, discipol al lui Fourier, și într-o oarecare măsură a lui Heliade și Bolliac), au ocolit romantismul cerebral al lui Vigny, ca și onirismul lui Nerval, caligrafia lui Gautier, ca și gratuitatea lui Mérimée, optînd în schimb pentru Lamartine, Hugo, Béranger, Michelet, Quinet, Lamennais, adică pentru sentimentalitate, pitoresc, patos umanitarist și fervoare revoluționară. Influența a acționat, așadar, prin afinități, în sensul factorilor interni care au determinat selectiv ce *anume* să se preia și în ce *proporții*.

Un fapt care merită să rețină atenția e că paralel cu dezvoltarea pașoptismului românesc au loc în țările vecine procese similare. Analogia se explică prin condiții istorice comune: dănuirea tîrzie a feudalismului, luptele pentru emancipare națională etc. Paralelismul acesta se consolidează prin schimburi reciproce și emulație. Vuk Karadžić, care tipărise o gramatică a limbii sîrbe în 1814 și o culegere de cîntece populare în 1824, avusese cu Asachi discuții la Viena și îi dăruise material folcloric. Heliade îl dădea de exemplu pe filantropul și luministul maghiar Szécheny, care donase 60 000 de florini pentru a finanța o Academie cu scopul de a studia limba maghiară. Eforturile sașilor și ungarilor din Transilvania, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, de-a-și dezvolta cultura națională au accentuat, prin ricoșeu, tendințele asemănătoare ale populației românești. Tragicul destin al națiunii poloneze, evocat prin operele lui Mickiewicz și cursurile lui Michelet și Quinet, a impresionat profund pe tinerii români din Franța și nu e înlămplător că exemplul *Cărții pelerinilor polonezi* a lui Mickiewicz a servit drept izvor de inspirație autorului înflăcărutei *Cîntări a României*. Relațiile radicalilor polonezi cu Ion Cîmpineanu și cu revoluționarii munteni la 1848 constituie un capitol important al istoriei noastre politice.

Prin urmare, dacă nu încapă îndoială că spiritul literaturii pașoptiste se hrănește din solul autohton, nu e mai puțin adevărat că pe acest fond original s-au

grefat sugestii din afară, ajutând la elucidarea și concretizarea impulsurilor latente. Rolul istoric al pașoptismului a fost tocmai de a cerne ideile sociale, politice și estetice ale Europei prin sîta specificului național. Astfel, prin raportul dialectic dintre tradiția locală și interferențele străine, mișcarea difuză a ideilor s-a verteburat ca ideologie, iar cultura română modernă și-a găsit formula proprie.

CURENTE LITERARE. În cuprinsul literaturii pașoptiste, romantismul predomină ca orientare literară, însă nu în formele exclusiviste pe care le întîmpinăm în alte țări. Faptul caracteristic e că la noi se produce o coexistență de curente : uneori chiar pe parcursul aceleiași opere, ca de exemplu în cazul lui Alexandrescu, Negruzzi, Alecsandri, se întîlnesc tendințe romantice și preromantice, clasice și realiste ; esteticile se juxtapun și se întrepătrund, ele nu rivalizează și nu-și fac război. Astfel, teoretizări în spiritul clasicismului (Heliade sau Barițiu) se enunță aproape concomitent cu aprinse profesii de credință romantice (Bolliac) ; meditații pe teme cultivate de preromantism — ruine, morminte, nestatornicia soartei etc. — stau alături de balade sepulcrale și gotice (Bolintineanu) și de fabule în felul lui La Fontaine (Alexandrescu, G. Sion, Bălăcescu, Pann etc.) ; o nuvelistică de tipul epicului obiectiv (*Alexandru Lăpușneanu*) se învecinează cronologic cu bizara proză istorică asachiană, combinație de fantezie ariostescă și reminiscențe de cronică ; romanul sentimental decurgînd din Rousseau, Werther și George Sand (Bolintineanu) trăiește în simbioză cu romanul social de observație (Filimon).

Această stare de lucruri e rezultatul mai multor cauze. În primul rînd, trebuie notată rapiditatea evoluției : înainte de a fi epuizat vreuna dintre marile directive ale creației, avea loc sincronizarea cu noile curente la modă ; neputîndu-se produce resorbirea treptată și organică a valorilor, procesul de „ardere a etapelor” amesteca mereu vîrste literare diferite. Apoi, e de reținut că unii dintre principalii scriitori ai pașoptismului au primit o educație în spiritul neoclasicismului epigonic (Heliade, Alexandrescu, Negruzzi) și că, în planul doctrinei, nu putea exista rigiditate, în condițiile folosirii imprecise a conceptelor clasic-romantic și ale caracterului specific al realității literare românești. De altfel, clasicismul nu s-a constituit la noi într-o școală și nu s-a fundamentat pe un sistem de norme restrictive ; în afară de *Țiganiada*, rămasă însă, din cauza publicării tîrzii, fără ecou în epocă, el nu s-a încorporat în valori autentice pînă după 1860 ; ca atare, reprezentînd mai mult o îndrumare de suprafață, n-a izbutit să tuteleze cultura și n-a avut de ce să fie recuzat într-o epocă ulterioară. Romantismul s-a născut, așadar, fără a întîmpina vreo adversitate ; de aceea, n-a resimțit nevoia unor formule stridente ca să se impună și a manifestat toleranță față de orientările contrare.

Romantismul românesc de pînă la 1860 se înfățișează sub două ipostaze : una tumultuoasă, patetică și declamatorie în Muntenia, alta mai reținută, mai senină și mai decorativă în Moldova. Dar și de o parte, și de cealaltă a Milcovului, caracteristice sînt angajarea în istorie, voința de a îmbrățișa actualitatea și de a o servi. Romantismul românesc nu cunoaște nici anarhia sensibilității, nici dereglarea simțurilor, nu explorează zonele tenebroase ale conștiinței și pare prea puțin tentat de metafizică. Aspectul oniric, teozofic, magic, prezent în romantismul german, lipsește aproape cu desăvîrșire. E astfel izbitor faptul că pașoptismul nu întrezărește în folclor o realitate emblematică, nici măcar posibilitatea de a constitui o mitologie. Un Alecsandri sau Anton Pann îi prelucrează doar aspectele joviale, luminoase și exaltante, îndepărtîndu-se de interpretarea simbolică propusă de Herder și în genere de romantismul anglo-german.

În schimb, sînt puternic afirmate militantismul național, patosul cetățenesc, fervoarea slujirii idealului politic. Chiar în operele care nu izbucnesc din tensiunea unor momente de zbulcium și unde, ca la Alecsandri și Negruzzi, o notă de umor vine să dezumfle orice pretenție de a dramatiza lucrurile, simțul responsabilității pentru soarta națiunii prevalează asupra sentimentelor intime și orice idee de grauitate e exclusă. Unele teme bine individualizate în literatura universală, cum ar fi *fortuna labilis* sau idealizarea petrarchistă a iubitei, devin în poezia ruinelor, la Cîrlova, Heliade, Alexandrescu, Hrisoverghi, Bolintineanu etc. sau în erotica lui Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu etc., pretexte de comentariu patriotic și de prozelitism național. E iarăși vădit că poezia meleagurilor exotice — atît de frecventă în romantismul francez și englez, expresie a unor mentalități urbanizate, pentru care viziunea rousseauistă asupra naturii servește drept supapă — are la noi o slabă extensiune. Relațiile de călătorie în Africa (Alecsandri), Orientul Mijlociu (Bolintineanu), Spania (Kogălniceanu), Turcia (Rallet), Germania și Italia (Filimon), Europa în genere (I. Codru Drăgușanu) nu exprimă de loc nevoia refugiului în natura sălbatică și în primitivitate de care erau dornice spiritele complicate și sătuleale Apusului, bolnave de „*mal du siècle*”. La noi se voiajează mult în țară, scriitorii fiind în mod vădit preocupați de necesitatea transformării peisajului patriei într-o realitate sufletească. Prioritatea elementului autohton asupra celui exotic în literatura de călătorii e semnul unui organism psihic robust și al unei aderări depline la problematica momentului istoric.

ÎMPĂRȚIREA EPOCII PAȘOPTISTE. Deși de o remarcabilă omogenitate, literatura pașoptistă comportă totuși, sub raport istoric, două etape distincte : una, pînă la 1840, dominată de figurile lui Heliade și Asachi și de activitatea primelor gazete : „Curierul românesc” și „Albina românească” ; a doua, cuprinsă aproximativ între 1840 și 1860, marcată de apariția „Daciei literare”, a „Propășirii” și a „României literare” și de activitatea redactorilor și colaboratorilor acestora. Prin G. Barițiu și publicațiile animate de el, literatura Ardealului se situează într-o poziție intermediară, mai apropiată însă, grație accentului pus pe ideea de naționalitate, de îndrumările preconizate la „Dacia” și „Propășirea”. În cele ce urmează vom studia pe rînd caracterele generale ale celor două perioade, precum și activitatea scriitorilor care le ilustrează.

MOMENTUL „CURIERULUI ROMÂNESC” ȘI AL „ALBINEI ROMÂNEȘTI”

Literatura deceniilor trei și patru e o parte componentă a activității de luminare desfășurate în Muntenia și Moldova, cu o amploare crescîndă, sub impulsul a doi oameni neobosiți : I. Heliade Rădulescu și Gh. Asachi. Izvorîta din necesități imediate, ea e lipsită de un pronunțat specific beletristic, e elaborată în pauzele altor îndeletniciri de oameni care n-au pretenția de a fi considerați „scriitori”, dar care cred cu tărie în posibilitatea de-a-și influența contemporanii și-și simt din acest punct de vedere o mare răspundere socială.

În Țara Românească mișcarea literară se concentrează în jurul lui Heliade, la „Curierul românesc” și Filarmonica, și poartă amprenta tumultuoasei personalități a aceluia care a fost poreclit, fără exagerare, „părintele literaturii române”. Din dorința de a recupera grabnic orice întârziere în dezvoltarea culturii românești, Heliade lansa provocări în toate direcțiile și deschidea pretutindeni șantiere, cu riscul chiar de a le abandona din cauza depășirii posibilităților momentului. Exemplul Europei îi servea drept model, mai ales însă drept stimulent și termen de comparație. În acțiunea sa e vizibil spiritul persuasiv, pedagogic și optimist al luminilor, cu deosebirea că o puternică tendință națională se substituie umanitarismului cosmopolit promovat de secolul al XVIII-lea. El vorbește în „Curierul românesc” de îndatorirea celor de sus de a sprijini printr-un generos mecenat opera de culturalizare. Insistă asupra rolului educativ al literaturii și teatrului, în ideea că omul e perfectibil și progresul e o legitate a istoriei, că deci prin izgonirea prejudecăților și predicarea virtuții e posibilă ridicarea societății românești pe treptele civilizației. Autodidact ca formație, inventiv și capabil să asimileze iute, împrumută din izvoarele cele mai felurite, deschizînd astfel concetățenilor săi perspective multiple în domeniul spiritual, uneori contradictorii, alteori discutabile ca oportunitate și eficiență, însă în toate cazurile ademenitoare, fertile, servind drept punct de reazem cine știe cărei inițiative a viitorului. De fapt, Heliade nu e un șef de școală, căci nu impune discipolilor o doctrină, e un spirit tutelar, constructiv și în permanentă fierbere, susceptibil și paradoxal, neîntrecut în a stîrni vocații și a înfrînge vechile inerții.

Două puncte îi caracterizează orientarea : încurajarea programatică a oricărei încercări literare și accentuarea rolului primordial al traducerilor. În ambele privințe, contrariu de ce s-ar putea crede, Heliade nu face decît să argumenteze

niște necesități tactice. În adevăr, în ce fel se putea construi o literatură când totul lipsea: scriitori, public, o tradiție propulsivă, un climat favorabil? Așteptînd maturizarea condițiilor? Stabilind norme severe care să îngrădească manifestarea mediocrităților? Heliade a considerat că drumul e exact invers: că trebuie apelat la toată lumea, transformînd pe cei cu bunăvoința de a-și așterne gândurile pe hîrtie în „scriitori”, tipărindu-le „operele” fără a face din exigență o clauză restrictivă, provocînd în jurul oricărei cărți apărute o mișcare de simpatie, care să atragă „pre-numeranți” și să deștepte zelul creației în alții. De aici faimosul îndemn, lansat în 1837:

„Scriți cît veți putea și cum veți putea, dar nu cu răutate; faceți, iar nu stricați, că nația priimește și binecuvîntează pe cel ce face și blestemă pe cel ce strică”.

În aceste cuvinte, ridiculizate adesea pe nedrept, se exprimă o atitudine de politică a culturii, corespunzătoare unei etape incipiente a dezvoltării. Dovada că la Heliade nu exista o lipsă principală de discernămînt o constituie răfuielile sale din aceeași vreme cu Grigore Alexandrescu, pe teme estetice, cu Gheorghe Săulescu și un necunoscut care semna Petre Înlesnitorul, pe teme lingvistice, remarcabile prin priceperea de a descoperi punctele vulnerabile în armura adversarului, prin observațiile mușcătoare și stilul incisiv. Accentuînd primatul construcției asupra criticii, în condițiile specifice celui de-al patrulea deceniu, Heliade nu voia deci să teoretizeze în genere criteriul absenței de criterii, ci să afirme că o prea mare severitate ar fi putut să devină funestă organismului încă plîpînd al literaturii naționale.

Înstimularea pe toate căile a traducerilor, el se călăuzea potrivit aceluiași imperative ale momentului. Credea că prin aclimatizarea în haine românești a marilor valori străine se contribuie hotărîtor la perfecționarea gustului, îmbogățirea limbii, asimilarea de idei și cunoștințe noi.

„Lucreze care cum poate și înlesnească-se traducțiile — ceruse el în *Gramatica* de la 1828 —; traducțiile cele bune înfrumusețează și nobilește limba; prin ele intră în limbă toate frasurele și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiților autori vestiți și îmbrățișîndu-le le face ale sale”.

Ideea circula în epocă. O formulase în termeni asemănători D-na de Staël într-o scrisoare faimoasă, publicată în „Biblioteca italiană” din ianuarie 1816: „Nu se poate aduce un mai însemnat serviciu literaturii decît traducînd dintr-o limbă în alta capodoperele spiritului uman”. Unde Heliade greșea era în punerea pe același plan a operelor originale și a traducerilor, cu alte cuvinte în subaprecierea relativă a celor dintîi datorită surplusului de atenție acordat celor din urmă. E de notat însă că, în calitate de tipograf și editor al unor publicații periodice, el nu-și poate acoperi decît în slabă măsură nevoile din resursele scrisului îndigen. Traducerile îl interesau deci în mod direct, atît din cauza prestigiului autorilor străini și a valorii lor intrinsece, cît și din cauză că ele puteau fi planificate și lucrate după comandă.

Mișcarea literară, sporadică, nevertebrată și centrifugă în deceniul al treilea, datorită inexistenței presei, se înviorează prin apariția „Curierului românesc”, cîștigă proporții și un ritm tot mai accelerat de dezvoltare cu cît ne apropiem de 1848.

Heliade însuși dă exemplul: între 1830 și 1840, el traduce pe Lamartine (1830) și Byron (prin intermediul francez al lui Amédée Pichot, 1834), pe Marmontel (1832) și Jean-Jacques Rousseau (*Noua Eloiză*, 1834), pe Molière (*Amfitrion*, 1835) și Voltaire (*Fanatismul*, 1834), pe Florian (*Don Chishot de la Mancha*, 1840) și pe Bulwer

(*Hristianismul la începutul său. Ecstract din Cele din urmă zile ale Pompei*, 1836). În același timp compilează *Regulile sau Gramatica poeziei* de Lévizac și Moyssant (1831) și publică o culegere de versuri proprii (1835). Îi pune la lucru pe membrii tineri ai Filarmonicii în așa fel, încât „Gazeta Teatrului Național” putea anunța în 1836 traducerea a 42 de piese, dintre care 13 apăruseră, 4 erau sub tipar, iar 24 se aflau în manuscris. Repertoriul ales vădește gust sigur și simț practic : figurează în ordine Molière (12 piese), Kotzebue (4), Voltaire (3), Racine, Lesage, Goldoni, Schiller, Alfieri (cîte una). În 1836, Heliade înființează o *Colecție de autori clasici*, care urma să apară în serii anuale de cîte 24 de broșuri, cu colaborarea moldovenilor. În adevăr, Negruzzi dă *Angelo, tiranul Padovei* și *Maria Tudor* de Victor Hugo, Al. Hrisoverghi — *Antoni* de Al. Dumas, iar comisia Vasile Pogor — o versiune a *Henriadei* lui Voltaire. În 1843, lansează o *Chemare către folos, facere de bine și glorie*, preconizînd o societate pe acțiuni („actia” de 100 de galbeni), cu scopul de a constitui un fond de sprijin pentru tipărirea de traduceri. În 1845 apelul e repetat, valoarea unei „actii” fiind coborîta la 10 galbeni, iar în 1846 e publicat programul *Bibliotecii universale*, întreprindere grandioasă, prevăzînd transpunerea în românește în curs de 10 ani, în ritm de 21 de volume anual, a capodoperelor literaturii, filozofiei, științelor sociale și științelor naturii din toate timpurile. În primul an urmau să se traducă scrieri fundamentale de Homer, Herodot, Platon, Aristotel, Longin, Montesquieu, Baccaria, Burlamaqui, Filangieri, Bernardin de Saint-Pierre, Jean Paul Richter, Ricardo, D-na de Staël.

Situîndu-se într-o perspectivă mai puțin ambițioasă și admițînd concesiile gustului public, tentat de melodramatismul ieftin și senzaționalul foiletonistic, Heliade umple vreme de 10 ani coloanele „Curierului de ambe sexe” în mare măsură tot cu traduceri, scoase din magazine și hebdomadare pariziene obscure, dar presărînd între ele și lucrări de mari autori : Sappho, Dante, Tasso, Cervantes, Byron, Eckermann (*Conversații cu Goethe*), Chateaubriand (*Martirii*), Dumas, Bulwer (*Rienzi*), Balzac (*Fiziologia căsătoriei*). Un loc important în „Curierul de ambe sexe” îl ocupă și dezbaterile problemelor de limbă. În scrisori adresate lui Negruzzi, Barițiu, P. Poenaru, Heliade se pronunță în favoarea unei limbi unitare, pe baza selecției formelor de limbă din cărțile bisericești și a diferitelor graiuri. Evoluția lui se îndreaptă spre purism, concretizîndu-se în faimosul *Paralelism între dialectul român și italian* apărut în periodul IV (1840 — 1842).

Cei mai statornici exponenți ai mișcării literare din deceniul al patrulea sînt, pe lîngă Heliade, profesorii școlilor naționale. Ei compilează manuale și alcătuiesc traduceri, orientîndu-se spre literatura moralizatoare și didactică a luminilor sau spre operele înduioșătoare ale preromanticilor. E vorba de Stanciu Căpățineanu (*Mărirea romanilor* de Montesquieu și o culegere de 4 povestiri de Pascal, Boileau, Montesquieu și Voltaire, publicată sub titlul *Bibliotecă desfătătoare și plină de învățătură*, ambele în 1830), Grigore Pleșoianu (*Aneta și Luben* de Marmontel, 1828; *Întîmplările lui Telemah* al lui Fénelon, 1831, *Istoria Ghenovevi de Brabant*, 1838, etc), Simion Marcovici (*Noaptea* lui Young, 1831 ; un mic tratat de *Retică*, prelucrat după izvoare franceze, 1834 ; „romanțul moral” *Viața Contelui de Comminj*; *Istoria lui Gil Blas*, 1837, anunțată ca „ogîndă îndreptătoare faptelor omului” ; *Belizarie*, „scriere morală” de Marmontel, 1843, etc.), C. Arisia (*Saul și Virginia* de Alfieri, 1836 ; *Iliada*, 1837), Gavril Munteanu (*Werther*, 1842), I. Gherasim Gorjan (*Halima*, 1836) etc. Contribuția proprie a acestor autori se degajă în prefețe, care capătă uneori dimensiunea unor opere autonome (*Aneta și Luben*), în comentarii marginale (*Halima*) sau în modificările impuse prin

traducere textului original, cu o deplină indiferență în privința dreptului proprietății literare. Noțiunea a rămas necunoscută la noi pînă după 1848, ceea ce explică omiterea în unele cazuri a numelor autorilor străini de la care se împrumută.

Pe lîngă începuturile acestea firave de creație originală de tip moralizator, debitoare unei faze de alfabetizare beletristică, apare și literatura propriu-zisă, care năzuiește să se înscrie în zonele frumosului, nu numai ale utilului și instructivului. Ea ne va reține pe larg în paginile ce urmează. Semnalăm aici doar că rezultatele cele mai spectaculoase le va atinge pe tărîmul liricii, unde, prin Cîrlova, Alexandrescu, Bolliac și Heliade însuși, se întonează primele acorduri romantice, apăsate încă de declamație, dar vestind declinul iremediabil al neoanacreontismului, și se fixează în matca limbii cîteva tipare prozodice durabile, între care alexandrinul românesc. Fapt semnificativ : cu excepția lui Anton Pann, care-și urmează propria-i cale, în izolare completă de Filarmonica și de revistele timpului, toți ceilalți scriitori, „consacrați” ca Iancu Văcărescu, sau debutanți, sînt într-un fel sau altul legați de activitatea lui Heliade. Sub auspiciile lui și la „Curierul românesc” se afirmă vocațiile autentice : Cîrlova (1830), Alexandrescu (1832), D. Bolintineanu (1842), C. Bălăcescu (1843), I. Catina (1846). Tot el încurajează primii pași ai lui Bolliac, Aristia, C. D. Aricescu, C. Faca, I. Negulici (autorul, în 1845, al unui proiect de *Biblioteca enciclopedică* și conducător vremelnice, în 1846, al „Curierului românesc”). Chiar și pentru N. Bălcescu găsește cuvîntul de elogiu nimerit : „În autorul acestei cărți — spune el despre *Puterea armată* — va avea patria un adevărat istoric al său”. Dar dacă Heliade știa să descopere talente, oferind fiecăruia șansa de a sui treptele notorietății, n-avea în schimb darul de a-și reține elevii. Dintre atîția cărora le favorizase debutul, aproape nici unul nu-i va rămîne devotat. De altfel, rolul lui de îndrumător de opinie se reduce pe la 1840, încetînd cu totul după revoluție.

În Moldova, mișcarea literară de pînă la 1840 se rotește în jurul lui Asachi. Și aici domnește elanul ridicării din înapoiere a unui neam oropsit de vitregia istoriei, iar setea de a construi e irezistibilă. Și aici sînt încurajate traducerile și promovate lucrările originale care cultivă aspirațiile nobile ale inimii și combat trufia, egoismul, lipsa de spirit civic și de înțelegere pentru cei în suferință. Și aici teatrul e prețuit fiindcă „dărăpănă prejudețele”, iar latura educativă a poeziei e subliniată ostentativ. Însă deschiderea spre literatura Apusului e mai mică. Dacă între 1830 și 1840 au apărut la București 90 de cărți traduse, numărul lor la Iași, în aceeași perioadă, nu e decît de 27. Proiectele de culturalizare sînt adaptate mai strîns mijloacelor: nu întîmpinăm nicăieri titanismul inițiativelor lui Heliade, însă nici suficiența și teribilismul ce-l caracterizau adesea pe scriitorul bucureștean. Atmosfera pe care o întreținea Asachi e mai calmă, mai academică, mai rece. Această moderație corespunde firii sale — autoritare, disciplinate, rigide —, dar reflectă și o situație specifică societății moldo-venești, mai puțin evoluată economică decît cea din Țara Românească, favorizînd un anume conservatism în moravuri și gust. Pentru Alecsandri, care observase fenomenul, cauza era de ordin moral :

„La București — scria el în 1856 — se primește orice inovație politică, literară sau chiar socială cu o uimitoare ușurință, în timp ce la Iași se reflectează de zece ori înainte de a o adopta . . . Caracterul valah e mai meridional decît al nostru”.

Oricum, Simion Marcovici avea dreptate afirmînd, la 1838, că ceea ce caracteriza dezvoltarea culturii în Muntenia, spre deosebire de Moldova, e „un zbor mai înfocat și o emulație mai vioaie”.

În paginile „Albinei românești” și ale celorlalte publicații ale sale, Asachi se bizuie, ca și Heliade, în primul rând pe profesori : harnicul Gh. Săulescu, filolog, istoric și fabulist, apoi P. Cîmpeanu, I. Albineț, D. Gusti (care preia prin 1845 — 1847 foiletonul „Albinei”), T. Stamati, A. Gallice (redactor la „Spicui-torul”), prima versiune a unui fragment inclus mai târziu în *Călătorie în Africa*, intitulat *Pierderea iluziilor*, în „Albina” din 1841 și tot acolo, în 1843, *Doina*). Dar colaborările acestea sînt sporadice, căci pînă la 1839 „Albina” publică literatură numai incidental, iar după această dată ea îngrămădește eclectic bucăți de valoare inegală, în special poezii și traduceri întîmplătoare, fără a urmări vreun program statornic de înălțare a vieții intelectuale. Nu e deci de mirare că scriitorii nu se simt solicitați. Cînd Negruzzi întîmpină oferta lui Heliade și cînd Istrati e acceptat în foaia lui Barițiu, ambii se grăbesc să-și trimită materialele la București și Brașov. Asachi nu posedă îndemînarea lui Heliade de a inocula iubirea muzelor chiar și acolo unde nu părea a avea sorți să rodească. Pe de altă parte, conformismul său politic și literar, atitudinea nobilă, dar distantă, rigiditatea purtării și gustul neoclasic nu erau făcute să placă tinerilor și să-i întindă influența. Încît în mai mare măsură decît Țara Românească, Moldova avea nevoie la 1840 de un organ de publicitate care să sfărîme zăvoarele ce țineau ferecat spiritul românesc, deschizîndu-i drum larg către cultura modernă a Europei, în toată varietatea manifestărilor sale.

Situația literaturii ardeleni în cel de-al treilea și cel de-al patrulea deceniu e determinată de condițiile grele ale existenței naționale. Lipsa unei centralizări a vieții culturale românești, hărțuiala continuă cu autoritățile pentru a obține drepturi de mult consfințite altora, sărăcia resurselor materiale, ca și faptul că în fruntea mișcării de luminare se aflau clerici, au contribuit să mențină dezvoltarea intelectuală într-un stadiu inferior. Pe de altă parte, o serie de cărturari, ca Florian Aaron, Damaschin Bojîncă, Vasile Bob Fabian, Ion Maiorescu, A. Treboniu Laurian etc., trecuseră munții, stabilindu-se în Principate ca profesori și intrînd astfel în circuitul de cultură local. Încît, din toate aceste motive, activitatea pe tărîmul creației are un caracter restrîns. Predomină orientarea școlii ardeleni către lucrări în domeniul filologic și istoric, menite să argumenteze vechimea neamului românesc, continuitatea neîntre-ruptă în Dacia și apartenențele sale latine : Damaschin Bojîncă scrie *Anticile romanilor* (2 vol., 1832 — 1833), Eftimie Murgu dă o replică viguroasă în 1830 lucrării apărute în 1823, la Halle, sub titlul de scandal *Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind . . .* Literatura frumoasă e foarte slab reprezentată : în afara fabulelor lui Țichindeal, a colaborărilor reunite de Carcalechi la „Biblioteca românească”, unde Damaschin Bojîncă dă cîteva sprintene biografii de domnitori români, de *Ecloga* lui Timotei Cipariu și de alte cîteva lucrări mărunte nu mai găsim nimic vrednic de menționat. De-abia în 1838 o mișcare propriu-zisă literară începe să capete formă și să se polarizeze în jurul „Foi pentru minte, inimă și literatură”, întemeiată și condusă de George Barițiu. Spirit constructiv, metodic și realist, nutrit din izvoare luminate și liberale, Barițiu a desfășurat o activitate bogată, de răspîndire a cunoștințelor din toate domeniile, de explicare a rostului lucrărilor și de frămîntare a ideilor ce puteau servi românilor. Căci el, ca și Heliade și Asachi și într-o măsură mai mare decît aceștia, așeza utilul mai presus de orice înclinație spre divertisment, neadmițînd nici un compromis. În mod deosebit a ridicat în paginile revistei sale, sub forme limpezi, accesibile și convingătoare, marile probleme de care atîrna dezvoltarea culturii ardeleni, înșă

totdeauna privite în conexiune cu interesele întregului popor român. Încă în *Înștiințarea* care anunța apariția „Foi literare” la 2 decembrie 1837, făcea următoarea promisiune, pe care avea s-o îndeplinească integral :

„Sîrguința noastră cea mai nepregătoare va fi a împărtăși cît se poate pe cititorii noștri cu sporiul ce îl fac românii din cele două provincii vecine în toate ramurile literaturii”.

Pînă la 1840, „Foaia pentru minte” nu publică prea multă literatură. Totuși, ea îl lansează pe Andrei Mureșanu (1839) și dă cîteva meditații în proză ale redactorului însuși, dintre care *O noapte la lună în Brașov* se cuvine menționată. De fapt, lucrul cel mai izbitor pentru cine examinează atent revista lui Barițiu e că ea respiră același aer de familie ca și publicațiile de dincolo de munți : „Curierul” și „Albina”.

În adevăr, cu toate deosebirile rezultînd din circumstanțele locale, evoluția culturii și literaturii între 1820 și 1840 se desfășoară unitar, în jurul acelorași linii de forță, în Muntenia, Moldova și Transilvania. E o perioadă de construcție și inițiere, de progres intelectual rapid și de descoperire a personalității naționale, de enciclopedism programatic, dar și de confuzie a valorilor : esteticul trăiește în simbioză cu eticul și politicul, vechiul se interferează adesea cu noul, gustul dominant e eclectic, amestecînd pe clasicii Molière și Voltaire cu preromanticii Young, Gessner sau Florian și cu romanticii Lamartine și Victor Hugo.

ȚARA ROMÂNEASCĂ

I. HELIADE RĂDULESCU

După Dimitrie Cantemir, a doua mare personalitate a literaturii române este, fără îndoială, I. Heliade Rădulescu, scriitor cu suflet ardent, creator pretutindeni, desfășurat deopotrivă în viață și în artă, înzestrat cu mari însușiri și cu tot atît de mari cusururi. leșea din acea obscură pătură de tîrgoveți care avea să răzbată printre marile familii boieresti și să întemeieze România modernă. Tatăl, Ilie Rădulescu, era originar din Tîrgoviște și trăise în medii neguțătorești. Ar fi fost crescut în casa unui comerciant din Turcia. La începutul veacului era statornicit la Tîrgoviște cu soția Eufrosina, care știa numai carte grecească, fiind poate o grecoaică și aparținînd, se presupune, familiei Danielopol. Acolo se născu, la 6 ianuarie 1802, Ion. Dar Ilie avu la început în totul patru copii, din care trei muriră (deși fiul lui Heliade pomește numai de doi, de Ioan și de o Luxița, care în 1894 mai trăia):

Trei frați ce avusesem părinții mei pierdură
Și rămăsesem singur cu-al lor fierbinte dor,
Trei fii creștea în mine tînăra lor căldură
Și le zîmbea în mine toată nădejdea lor.

Dacă aceste versuri sînt strict biografice, atunci s-ar explica de ce Ilie și Eufrosina se arată așa de ospitalieri cu niște copii de bulgari refugiați. Doi din acești frați sau alții ar fi murit de ciumă în 1829.

Pe Rădulescu îl aflăm prin 1810 căpitan de poteră și cam în aceeași epocă (1806 — 1812) „colonel” prin Ruși peste cinci mii de dorobanți. La 1821 Ilie zise lui

Ioan : „Băiete, tu rămii acasă” și se puse sub steagul Vladimirescului. Nu era sărac. Va avea moșie în Gîrboveni sau Slujitorii din plasa Grindul Făgărașului și proprietate în București pe calea Herăstrău, cu o grădină atît de mare că da în ulița Visarionului. Cînd în 1823 Heliade rugă pe tată-său să-i cumpere locul din Tîrgul de Afară, de la Obor, pe atunci barieră, de unde își luase rămas bun de la Gh. Lazăr, tatăl i-l cumpără ; Niță fu înconjurat de iubire, dar nu lăsat în voile lui. Părinții îi „dau pe foi” cînd voia să-și facă „chefurile” și fiindcă copilul era „țestos” și scula vecinii cînd plîngea îi aplicau un tratament neșovăitor. Niță dă de pe acum semne de creștinism radical și de voluptate a martiriului, căci, pămuit pentru devastarea unui borcan de dulceață, el întoarce și obrazul celălalt, zicînd: „Mai dă !” Ce-i drept, tată-său îl pămuieste din nou. În 1811, Niță se afla la București și frecventa pe un dascăl Alexe, care îl învăța grecește pe *Octoih* și *Psaltire* și care poate fi acela căruia Heliade i-a tras părul printr-o gaură făcută cu burghiul în uluci. În poarta bisericii Crețulescului auzi un vizitiu citind lumii adunate din *Alixândrie*. Își cumpără numaidecît istoria și, ajutat de niște olteni știutori de carte care lucrau în via părintească, descifră slova chirilică, desăvîrșind studiile în podul casei. În 1812 fiind vestita ciumă a lui Caragea, fu trimis la moșie la Gîrboveni, unde ședeau, de altfel, de obicei o bună parte din an. Aci „mai un an” petrecu slobod, mergînd îndeosebi la stîna unor ciobani care aveau cărți populare : *Epistolia*, *Avestița*, *Istoria lui Arghir*. Citea acum și în biserica satului, declama din *Arghir*, cu biciul în mîna, „Hip ! Hop ! la a mea iubită” și făcea și stihuri închinare guturaiului. Întors la București, copilul fu dat la alt dascăl de elinică, la „bietul Naum”, care trebuie să fie Naum Rîmniceanu, stihuitoarea el însuși. Acesta îl puse să cumpere „cartea lui Papazoe ori Polizoe” și pentru că era român tîlmăcea copiilor din elinește în grecește și din greaca nouă în românește, așa încît putea fi priceput. Gramatica, Hrisosora, Esop, astea fură marile științe predate de „bietul Naum”. De aici Niță trecu prin 1815 la școala grecească de la Măgureanu, școală cu pretenții, al cărei director fusese vestitul Lambru Fotiadi (acum era Veniamin de la Mitilene), așa de cu pretenții că unii școlari se socoteau „studenți”. Se prindeau aci, pe lîngă obositoare mărunțisuri de gramatică, noțiuni de poezie și de filozofie, operele filozofice ale lui Condillac, de pildă. Iatropolu făcea lecții despre ideologia lui Destutt de Tracy, pe lîngă un curs de matematici după Lacroix. În 1818, Veniamin se bătu cu Neofit Duca, de unde urmă izgonirea celui dintîi. Tînărul Niță, care-și va zice acum Eliade, numit astfel, afirmă el, din școală, după numele Ilie al tatălui, n-avea simpatie pentru greci, care priveau pe români de sus. El și cu alți colegi români : Pandeli, Nănescu, Cernovodeanu, Orescu, Darvari, Merișescu etc. trecuseră la „școala academicească” a lui Gh. Lazăr, unde se predau „științele filozoficești și matematicicești” în scopul de a se scoate ingineri hotarnici. Lazăr, printre altele, făcea curs și despre Kant, din care începuse a traduce. Acest Lazăr, om înalt, uscățiv, înveșmîntat unguerește și împodobit cu favorite, știuse să impună un respect nemăsurat prin cunoștințele sale de geometrie și chipul inspirat în care își preda lecțiile. Cînta și din vioară. Pandurii lui Tudor Vladimirescu îl rugau să le regleze tirul: „Stați să vină neamțul să îndrepte tunul”. Cu toate astea, doi școlari ai săi îl legară și-l căzniră să le da pietre prețioase, niște greci eteriști traseră cu pușca asupra lui. Profesorul avea un ceas de aur, pe care un Andrei Adamescu îl oferî în 1870 Muzeului Național. Înfierbîntați de atîta filozofie, tinerii audiau de la o vreme și pe Vardalah, de la din nou deschisele clase grecești, la lecțiile despre Tracy, pe care acesta le făcea pe lîngă altele de retorică și de analiză a poeziilor greci. Ciracii lui Lazăr începură a fi trimiși de Eforie prin Europa. Familia afirmă că înainte de aceasta Niță ar fi fost dat de tată-său la lip-

scănia unei rude, unde gonea mușterii spunînd „adevărul”, cum învățase la școală, că stamba iese la spălat. Pe Heliade îl luară. în 1820, ca profesor ajutor al lui Lazăr cu 100 de lei pe lună. pentru aritmetică și geometrie. Două cursuri, de limba latină și de franțuzește, fură încredințate lui Erdeli. După plecarea lui Lazăr, Heliade rămase în locu-i șase ani. bineînțeles cu plată. Totuși, mai tîrziu mințea afirmînd că a profesat „gratuit”. Într-o singură odaie, ce fusese fierărie, suferi „gerurile iernilor și crivețele ce spulbera zăpada pe o fereastră și o scotea pe altă”. Școlarii aduceau singuri lemne cu care umpleau o sobă spartă, producătoare de fum. Heliade făcea ciracilor săi („doi frați Poppi, George și Alecu, Stanciul Căpățîneanul. Gr. Pleșoianul, Jiianul, Mălureanul, Gorjan, patru elevi moldoveni etc.”) cursuri de „aritmetică rațională” (Francoeur), de geometrie și trigonometrie, de „geographiă matematică sau astro-nomică”, de gramatică. Apoi nu mai e singur, are colegi pe Răducan Măinescu, pe E. Poteca, C. Moroiu, I. Popp, S. Marcovici și (la clasele începătoare după metoda lancasterian) pe T. Palade. Pentru școlarii săi compusese, spre a fi spusă la intrarea în clase. *Cîntarea dimineții* (1822) :

Cîntarea dimineții
Din buzi nevinovate.
Cui altui se cuvine,
Puternice părinte.
Decît ție a da ?

Tot pentru ei pregătise din 1820 manuscrisul *Gramaticii*. În 1827 Heliade fu inițiat de Dinicu Golescu în planul Societății literare. ale cărei statute le întocmi poetul. Pe toamnă. de frica ciumei, fugi chiar la moșia cunoscutului boier, la Golești. Acolo Golescu, Heliade și Căpățîneanu, profesorul destinat Craiovei, jurară foarte conspirativ în altarul bisericii să împlinească programul societății. În primăvara anului 1828 Heliade pleacă la Sibiu să tipărească *Gramatica* cu „cheltuiala coconului Scarlat Roșet”, care cocon, mărturisea poetul mai tîrziu, nu i-a dat totuși nici un ban.

Încă dinainte Heliade cunoscuse pe Maria Alexandrescu, căreia îi jurase credință. Trecerea munților era o despărțire :

Munți ne desparte. zilele trec
Și n-au nici pace. nici mîngîiere.

La întoarcere, poetul se ținu de cuvînt și se căsătorii :

Dar iată ceasul de însoțire
Și necălcatul meu jurămînt.
Credință, dragoste. crezămînt
Jur ție-n sfînta noastră unire.

Părăsi Sf. Sava și începu să facă jurnalistică. La 8/20 aprilie 1829 apăru întîiul număr din „Curierul românesc”. După un an, la 11 octombrie 1830, cumpăra singura tipografie particulară ce se afla. aceea a doctorului Caracaș, de la Cișmeaua lui Mavrogheni, pe care o instalează pe terenul cumpărat de tată-său, la Obor, așezînd presa chiar în locul unde fusese patul lui Lazăr. Cumpărarea o făcuse în asociație cu unchiul său, N. Rădulescu, care apoi renunță, prin despăgubire, la partea sa. Heliade avea deci bani, fie că moștenise, fie că luase zestre.

În 1829 ciuma i-ar fi secerat amîndoi părinții, mama fiind în vîrstă numai de 32 de ani. Însă cum Eufrosina nu putea avea cinci ani cînd născu pe Heliade, urmează

că sau murise înainte, sau fusese cu mult mai în etate. Alte necazuri se abătura asupra poetului. Pînă în 1830 avu doi copii, un băiat, Virgiliu, și o fată, Virgilia :

Numele „tată” de două ori
Coboară focul ce-n cer viază.

Băiatul muri înainte de 1830, fata în 1832 („Ah, al meu sînge vă însoțește ! Virgil ! tu, scumpe fiu, ș-al meu dor !”). Încă de acum încep să bată aripile unei furtuni ce se simte că a zguduit viața căsniciei lui Heliade. Soția era geloasă și poate avea temeiurile ei, căci adversarii insinuează că poetul întreținea legături fructuoase cu alte femei. Locotenentul Zalic de la 1848 ar fi fost „fiu vitreg al lui Eliad”, adică desigur nelegitim, ceea ce ar arăta infidelități în primii ani de căsătorie. Fapt este că poetul se plictisise :

Îmi imputa vini ce nu le aveam ;
Așteptam osînda l-orice faptă mare ;
Eram bănuît chiar cînd mă smeream ;
S-apoi împăcată era iertătoare.

Deveni mizantrop („urîsem omenirea”) și se gîndi să divorțeze, să se ascundă de lume. Îl oprea însă copilul ce mai trăia la 1830 :

Vream să desfac cu lumea oricare legătură,
Să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu :
Dar mă ținea într-însa o singură făptură
Ce-mi restrîngea în lume pe însuși Dumnezeu.

Caută să uite în muncă :

Voiam să-mi sparg veninul, să uit cele trecute ;
Munca îmi era dragă, ca uriaș munceam.

Într-adevăr, de aci încolo, pînă în 1848, activitatea lui de jurnalist, traducător, editor este considerabilă. Din decembrie 1832 este și redactor al „Buletinului oficial”, prin care, implicit, devine slujbaş al Postelniciei. Capătă titlurile de pitar, paharnic, clucer. Avu alți copii și la 1848 era tată a patru fete și al unui băiat, Ienache (născut în 1846). În primii ani ai căsătoriei, și s-ar zice că după moartea întîiului copil, Heliade luă în casă pe Gr. Alexandrescu. Ședea acum în mahalaua Dudescului. Ne putem întreba dacă Maria Alexandrescu nu era tîrgovișteancă și ea și rudă cu Gr. Alexandrescu. Asta ar explica îngrijirile pe care le dădu Heliade tînărului bolnav de tifos. Soțul, în ceartă cu nevasta, zugrăvi în *Visul* „o iasmă” stricătoare a cinstei casnice :

Ce spaimă de-ntuneric ! ce iasmă îngrozitoare !
Viclean, ascuns, fățarnic, împelițat Satan.
Un duh semeț de vrajbă, turbat de răzbunare !
Șarpe îi era limba ! pe cinstea mea dușman . . .

Parcă era femeie . . . trăsuri amestecate
Se gîlcevea pe fața-i de nevoiaș bărbat :
Lungă, lungă subțire și oase înșirate,
O sprintenă momîie forma grozavu-i stat.

Ochii îi erau negri ș-un foc în ei de sînge,
Sub ei un nas lung groaznic umfla fatale nări ;
Gura-i, un iad de largă, voia cochet a strînge ;
Scălămbu era-n față-i, în trupu-i, în mișcări.

Galbenă și uscată, față-i cea lunguiață ;
Pînă la urechi buza-i d-ocară-nveninată,
Un rumen de strigoaică în veci se-mprumuta.

P'cioare de insectă ce foamea vestește,
În veci nesățioasă cu cîntea se hrănește
De la strein și rude, făr-a putea-o da.

Poetul destăinuie în altă diatribă că spăimînta-găligan care dezuni „două inimi calde” era „Ingratul”, adică Gr. Alexandrescu. Vina lui nu fusese în nici un caz de ordinul adulterului, mai ales de va fi fost din „rude”, ci delațiunea, limba de șarpe :

Spion faptelor mele ardea de razbunare
Și-n tribunalul lumii pîrîș mă osîndea !

Ca o culme a nefericirii, taina lui Heliade căzu și în gură de femeie „ușure”. Soțul se hotărî atunci să se libereze, mărturisind :

Tăina-mi nu mai fu taină, povara scuturai ;
Pare că eram slobod, voiți sa-mi schimb viața,
Dar nici o fericire mai mult nu mai aflai.

Alexandrescu pleacă din casa lui Heliade, care-i păstră o ură nestinsă. Pînă la 46 de ani viața scriitorului a fost laborioasă, totuși fără mari evenimente. Jurnalist, organizator de școli ca membru în Eforie, el e un personaj proeminent. Cu toate că tipărește gratuit unora, al căror nume preferă să-l tacă, trebuie să fi avut stare. Slujbaş la Postelnicie, se mai folosi cîțiva ani de monopolul în materie de tipografie, unde știa să-și învîrtească afacerile. Adversarii îl bîrfeau că făcuse „din literatură o meserie ș-o negustorie”. Cînd i se dădu de către Kiseleff să tipărească Regulamentul, fără a-l putea pune în comerț un an, cu îndatorirea de a oferi gratuit guvernului 300 de exemplare, Heliade, cu aere naive, propuse să i se plătească după un an toate exemplarele ediției. Kiseleff admise răscumpărarea a 2 000 de exemplare. Tipograful-poet, făcînd distincție între facultatea de a cumpăra și cea de a edita, trase cu 1 500 de exemplare mai mult, nefiind doar „nerod”. După un an, guvernul nevrînd încă să răspîndească Regulamentul, luă de la Heliade ediția de 2 000 de exemplare, plătindu-i suma cuvenită. Atunci editorul, profitînd de negliobia noului postelnic, obținu o autorizare de a vinde Regulamente la autorități, scoțînd afară ediția clandestină. Consulul prinse de veste și sfătui pe Heliade să oprească vînzarea, probabil (editorul nu face nici o aluzie) cumpărîndu-i celelalte exemplare. Mică excrocherie, cu acoperire legală. Heliade face un caz enorm de inexistența în textul tipărit a unui articol ce anula autonomia legislativă a țării, adăugat ulterior în original. El ar fi observat lucrul cel dintîi. Cînd

I. HELIADE RĂDULESCU

în 1836 se dezbătură în Adunare modificările la Regulament, el pendulează între Curte, care voia să nu se strice cu Rusia, și între partida națională, făcînd pe mijlocitorul și nemulțumind pe toți, Plăcerea de a se afla în centrul marilor evenimente, de a fi luat în seamă, este oricînd evidentă la Heliade, care se silește să pătrundă în marea societate, Cîțava vreme este favoritul lui Al, Ghica și trece drept poet al Curții. E drept că un astfel de post nu exista oficial, dar, imitînd curtea din Viena, și Ghica și Bibescu par a fi afectat protejarea cîte unui poet. Deși se jură că nu și-a „plecat genunchii în veci spre lingușire”, Heliade exaltă pe Ghica, proclamîndu-l simbol al dragostei, Om prin excelență, cu prilejul cutremurului de la 1838 :

Un Om pe uliți trece ce n-are ale sale,
Ce-ai săi nu mai cunoaște decît al său norod,
Ce plînge omenirea în strălucita-i cale,
A cărui legăminte se leg în mare nod.

Ocroțit de stăpînire, înconjurat de rude bogate (tipografia publică opere cu cheltuială din fondul D. N. Danielopol), poetul se îmbogăți. Era, precum se știe, proprietarul „cîmpului lui Eliad”, în virtutea căruia se va intitula în *Issachar* „bietul Eliade de la Obor”. Acolo va avea „trei case mobilate, compuse din 36 încăperi”, tipografie, litografie, fonderie, devastate în 1848, Heliade nu putea rămîne în afară mișcărilor de reînnoire națională care se urmau latent, fără întrerupere. Inițiat în Societatea secretă de la Golești, el primi să intre la 1833, alături de I. Cîmpineanu, în noua Societate filarmonică. Se „încurcă” să-i facă statutele, dădu și bani mai mulți decît alții. Pe față, Societatea urmărea promovarea teatrului național și la 20 ianuarie 1834 se anunță deschiderea școlii „de muzică vocală, de declamație și de literatură”. Cu marea lui putere de muncă, poetul se devotă asociației, care însă acoperea o organizație politică ocultă, ce visa unirea, egalitatea, emanciparea țiganilor, votul universal etc. Minată de intrigi și indiscreții, Societatea se risipi și Heliade pune toată vina în alții, în Bolliac, Alexandrescu. De fapt, lui însuși reformele liberale nu-i plăceau și, proprietar, aparținînd unei clase neguțătorești, vedea cu ochi răi programul extremist. Mărturisii numai decît apoi că fusese orbit, cu toate că mai tîrziu va susține că inițiatorul asociației secrete fusese el, alături de Cîmpineanu :

Căzut și eu în cursa urzirii prea spurcate
Ce ia însuși vederea, ca orb am-naintat . . .
Ce loc de periciune ! ce sfaturi zăpăcite !
De tine numai vrednici și d-oricare smintit !
Al țării Pandemoniu și cuibul de ispite !
O ! cît am plîns bărbații ce rău s-au amăgit !

Heliade ar voi să spună că tendința extremistă, „eteria ocultă”, se strecurase din afară în societatea lui mai moderată. Duhul venea de la „Școala rodiniană”, altă societate revoluționară întemeiată la Paris, în piața Sorbonnei, sub direcția lui Ion Ghica, poreclit de Heliade Rodin, după eroul din *Le juif errant* al lui Eugène Sue. Poetul va fi mereu apărătorul ordinii legale și al lui vodă. În 1840 se încearcă răsturnarea domnului, printre conjurați aflîndu-se N. Bălcescu și Gr. Alexandrescu ; scopul era, se bănuiește, întronarea Cîmpineanului. Școala rodiniană își dădea fructele, Se făcură arestări, căzînd victimă și „Ingratul”. Într-un articol publicat în „Foaie pentru minte” (1841), Heliade lua poziție reacționară, cu gesturi de aparență liberală, atacînd Regulamentul tocmai pentru ideile lui înaintate. Exaltarea

I. HELIADE RĂDULESCU

notiunii de opinie publică i se părea prematură și periculoasă. Avea greutate pentru el numai opinia omului conștient de răspunderile sale, aparținând unei clase active.

Marile reforme, observa încă de pe acum, sînt nefaste cînd, pripite, înfățișează simple forme fără fond :

„...Ne-am schimbat numai vesmintele, ne-am lăsat părul să crească și ni l-am tuns, ne-am ras barbele, ne-am lepădat papucii și ciacșirii, ne-au pus în loc de ciacșiri pantaloni, în loc de papuci galbeni cizme cu lustru, și am început a ne acconcia și încîrlionța părul, a ne încrăvăta gîtul, și credem că am schimbat și ideile cele vechi ale fanariotismului și ale ianicerismului”.

Pe Heliade îl interesează opinia negustorului, care, obișnuit să plătească polița la scadență, știe ce e răspunderea, opinia dascălului, a boierilor de a doua și a treia clasă, numiți în deriziune „ciocoi”. Este pentru acești ciocoi și împotriva marilor boieri, vînduți străinilor. Totdeauna poetul a susținut că n-a existat la noi boierie ereditară, ci numai funcțională, clasa conducătoare fiind deschisă oricui. Starea de spirit a lui Heliade e clară : el avea ciudă pe boierimea cu pretenții care-l privea de sus pe el, om nou, pătruns numai prin merit, dar și repulsie față de revoluționarii care umblau să strice o ordine în sînul căreia se strecurase. Conservatorismul acesta este al tuturor oamenilor fără trecut. Prin domn, fostul dascăl de la Sf. Sava nădăjduia o înaintare ocrotită. Pentru articolul de la 1841, pretinde Heliade, ar fi fost dat în judecata criminală de o comisie numită ad-hoc prin stăruința consulatului rus și a celui francez, sub învinuire de complot, articolul fiind denumit „proclamație la revoluție”. Nu fu nici o consecință. Dar în 1842 izbucnise o nouă mișcare la Brăila, pentru eliberarea Bulgariei, în care avu un larg amestec și Heliade, mai mult ca un agent observator al domnului. Complotul fusese, după toate semnele, alimentat din afară, în scopul răsturnării lui Ghica. În acel an apărură la Bruxelles vreo cîteva ediții dintr-o broșură franceză *De la situation de la Valachie sous l'administration d'Alexandre Ghika*, prin care, cu calomnii, se cerca înlăturarea domnului. Lucrul se și întîmplă. Ideea fixă a lui Heliade că toate „zaverile” se produc din instigație țaristă e adevărată numai în sensul că, spre a combate puterea turcească, rușii ajutau discret aspirațiile, de altfel spontane, ale naționaliștilor. Poetul făcea profesie zgomotoasă de antițarism, cu toate că i se arăta negru pe alb că altă dată avusese o atitudine contrară.

La 1844, Trandafiloff obținînd de la Bibescu concesiunea unor exploatari miniere, Heliade scoase pe foi volante, după metoda lui Voltaire, diatriba *Măcieșul și florile*, în care vorbea străveziu de un măceș căzut într-o grădină :

Of! încoace, of! încolo,

Of! grădina răsună.

Vulgaritatea sănătoasă a tonului, actualitatea chestiunii răspîndiră satira și sporiră popularitatea lui Heliade. Poate tocmai pentru aceasta, și fiindcă intrase și în grațiile noului domn, Bibescu, Heliade nu fu chemat în noua Asociație literară. Poetul tuna și fulgera împotriva-i, o socotea înființată la consulat și ocupată numai să-l ponegrească pe el. Asociația cumpărase și o tipografie și se vede că acest lucru îl supăra în socotelile lui morale și materiale de editor. Ca de obicei, în umbra literaturii dospea carbonarismul. Ion Ghica, Tell, N. Bălcescu și alții făcură o „Frăție” cu trepte de inițiere și ierarhii de factură clericală : diacon, preot, arhiereu. Inițiatorii principali erau de bună credință și înflăcărați. Scopul lor era de a încadra țările române în mișcarea revoluționară internațională, chiar cu impresia de a fi

victima intrigilor. Politica lor s-a dovedit justă. Ei aveau nevoie de un program care să inspire încrederea Europei liberale și deci făcură unul foarte democratic. Prin asta câștigau clasa de jos, țărăimea, cea mai numeroasă și mai nemulțumită. N-aveau vreun interes să piardă pe boieri, dintre care unii erau ei înșiși niște revoluționari de bună voie. Pentru aceștia aveau ideea unității naționale, scumpă tuturor. Cît despre concesiile, ele nu erau de natură să sperie pe urmașii unui Golești, care preferase a fi grădinar la Schönbrunn decît ban în Valahia. Boierii erau mai mult niște proprietari, iar liberalismul nu atingea capitalul. În această lume trăiește violentul Heliade, om dintr-o bucată în felul lui, plin de bun simț în politica speculativă, incapabil de a înțelege necesitatea practică a exagerărilor programatice și a compromisurilor, și mai ales încăpățînat, plin de vise, cu sentimentul tot mai accentuat că toată lumea îl persecută pentru marile lui dreptăți. În primăvara anului 1848, un nou comitet revoluționar luă ființă, cu Ghica, cei doi frați Bălcescu, cei patru Golești și mai ales cu C. A. Rosetti și cu de curînd sosiți din Franța frații Brătieni. Proiectul unei constituții fu delimitat și revoluția hotărîită. Heliade merse la Bibescu să-l întrebe dacă admitea ceea ce numea el amestecul străin în treburile țării. Bibescu, poreclit „nebulul”, îl sfătui cu dreptate să-și vadă de treburile sale de familie, îi găsi exaltații poetice și teatrale și încercă a-i oferi 60 000 de franci, ceruți odată ca despăgubire. Heliade îi refuză „din calcul — zise el domnului —, ca să nu-și piardă popularitatea”.

La 27 mai, „Curierul românesc” fu suprimat, Heliade își dădu furios demisia, înapoie diploma de mare clucer, dădu drumul în sfîrșit cunoscutului cîntec :

Ni, ni, ni și na, na, na

Puiu de popă satară...

Este sigur cum că ambiții ascunse îl făceau să se teamă a rămîne străin de evenimentele. Heliade afirmă, dimpotrivă, că s-a făcut apel la el și numai după matură chibzuință, temîndu-se de a nu fi vreo ispitire vicleană la mijloc, a consimțit să se întîlnească cu Ghica, de la care primi cele mai patetice jurăminte de patriotism și bună credință. Astfel, contrarevoluționarul începu să ia parte la reuniunile comitetului, în care fu captat de maiorul Tell. Ghica, Rosetti, Brătienii îl detestau pe Heliade, socotindu-l fricos, vanitos, neîncrezător în revoluție. Intenția lor vădită era de a se sluji de el ca de un drapel și de a-l înlătura la întîiul prilej, dat fiind că omul umplea locul cu persoana sa și ținea să joace rolul principal. La rîndul lui Heliade cugeta că, ajutat de credincioșii săi și de popularitate, va putea domina curînd niște tineri fără experiență, ajutat de turci, pe care îi cultiva. Nu mult după aceea gîndul domniei va trece și prin capul lui și prin acela al lui Tell. El luptă în comitet pentru un program conservator. Schița constituțională fu întocmită, probabil, prin colaborarea tuturor și redactarea lui N. Bălcescu, apoi totul fu încadrat într-o proclamație foarte într-aripată ce s-ar părea că este de Heliade, cu toate că propozițiile ca „tot românul e un atom al întregii suveranități a poporului” nu sînt în spiritul culturii și stilului poetului.

„Fraților români — glăsuia proclamația —, timpul mîntuirii noastre a venit ! Poporul român se deșteaptă la glasul trîmbeții îngerului mîntuirii și își cunoaște dreptul său de suveran. Pace vouă, pentru că vi se vestește libertate vouă !”

E ceva din Bălcescu și din C. A. Rosetti aci. Heliade luă manuscrisul proclamației și se închise cu el în tipografia sa. Potrivit învoielii, conjurații se risipiră prin județe, rămînînd în București, în așteptare, numai o parte. La 9 iunie, Heliade,

Tell, popa Șapcă, căpitanii Racotă și încă alții, împreună cu o companie în mare ținută, se strînsă în mijlocul Islazului, priviți cu mirare de curioși. Popa Șapcă făcu o rugăciune foarte înduioșătoare, rugînd pe Dumnezeu să scape pe țărani de infama clacă, de „muncile faraonilor”, apoi Heliade, om solemn și cu ținute profetice, trase manifestul și citi : „Frați români !” În mîini ținea steagul tricolor. Cei de față jurară pe Constituție. Un guvern provizoriu fu constituit de popa Șapcă, Ștefan Golescu, Chr. Tell, G. Magheru, N. Pleșoianu și Heliade. I se trimise lui vodă Bibescu notificație în numele poporului român și guvernul porni spre Caracal, înștiințînd pe cetățeni că sînt „născuți la Roma”, fiind din Roma-nati (Romanai), și urmași ai marelui Caracalla. De acolo trecură la Craiova și așa mai departe. La București, în ziua de 9 iunie, se încearcă un atentat împotriva lui vodă, care de altfel trimisese lui Magheru ordin să prindă pe ceilalți cinci „indivizi”. La 11 iunie Bibescu semna Constituția făcînd oarecare schimbări. Heliade lua cultele și instrucția publică, iar Tell era înlocuit prin Odobescu, partizan al rușilor. Atentatul, indiferența armatei, asmuțirea bucureștenilor în sunetul clopotelor îl biruiseră. În fața prăvăliei lui D. Danielopol din Lipsani (rudă cu Heliade), urcați pe o masă, tinerii conjurați citiră proclamația. Poetul Ion Catina făcea același lucru în răspîntia de la Sf. Gheorghe.

Peste trei zile, pînă să sosească ministrul, Bibescu fugi. Se formează un guvern vremelnic, prezidat de mitropolit, compus din Heliade, Șt. Golescu, Tell, Magheru, Scurtu. Poporul îi vrea pe ei și comitetul n-avu încotro. Dar locotenenții căpătară secretari supraveghetori pe C. A. Rosetti, I. Brătianu, N. Bălcescu și A. G. Golescu. Heliade, care era și ministru al instrucției, izbuti să vază ca șef al poliției pe vărul său Mărgărit Moșoiu. În jurul său se învîrtesc multe rude : C. și N. Alexandrescu, cumnații săi, Zalic, fiul nelegitim, verii Racotă, verii Tache și Mărgărit Moșoiu.

Omul începea să devină tulburător, și cînd Heliade și ceilalți sosiră în București, Rosetti și I. Brătianu își dădură demisia. Apoi reveniră. Se vede că se gîndiră că esențialul era să izbutească revoluția, de Heliade putîndu-se scăpa mai tîrziu. Guvernul mîncă la palat pe socoteala municipalității și Heliade purta peste frac o manta albă, luată, zicea el cui îl acuza de poze voievodale, de la un văr al său cavalerist, care purta o astfel de manta după moda austriacă. Pe a lui i-o furaseră în tulburările din aceste zile și el era om sărac și nu-și putea cumpăra alta. Dar apoi se înfășură ostentativ în alba-i manta, fiindcă zicea că albul e simbolul satului și el era om al poporului. De aici cîntecul :

Frunză verde ș-o lalea,
 Dar Heliade ce-mi făcea ?
 Se-nfășura în manta,
 În mantaoa cea domnească,
 Țara să o cîrmuiască.

Împrejurările în care se fură mantaua albă a exhibiționistului au fost următoarele. Polcovnicul Odobescu, om cu autoritate asupra armatei, încearcă să înăbușe revoluția. Prefăcîndu-se a prezenta pe ofițeri guvernului, arestă în mod lamentabil pe Heliade și pe tovarășii săi, în numele proprietarilor care veneau dinspre sala Momolo, unde își împărtășiseră îngrijorările. Odobescu se visa domn, sperînd a fi susținut de ruși. Își mărturisî ingenua dorință și încercă a se face aclamat alături de Cîmpineanu, membru al guvernului. Gloata protestă. Cîțiva din revoluționari, fugiți pe fereastră, asmuțiră pe cetățeni, care veniră în frunte cu Brătianu pe jos,

în vreme ce N. Golescu, într-o birjă, cu un steag desfășurat în mână, striga : „La arme ! La arme !” Odobescu fu la rîndu-i arestat. Solomon, subalternul lui, trase în mulțime, care înfuriată năvăli în palat. Astfel reacțiunea fu înăbușită. O femeie, Anica Ipătescu, tîrîse după ea pe revoluționari pe podul Moșoșoiaiei, ținînd două pistoale în mână. Heliade nu s-a purtat chiar așa de laș. El însuși admise că nu-și pierduse „tot” sîngele rece și că a voit să vorbească soldaților. Crezu însă totdeauna că Brătianu îl trădase cu Odobescu. Se pare că Brătianu nu s-a gîndit la așa ceva la început. Văzînd însă lipsa de inițiativă a lui Heliade și prestigiul și chiar energia lui Odobescu, scoase încheierea că, bun ori periculos, acest om împreună cu armata trebuie captat, fie și prin măgulirea ambiției. Rosetti și Brătianu făcură tot ce le stătu în putință să evite osîndirea generalului.

Poetul era popular și I. Brătianu se sili să-l discrediteze. Întîi îl hotărî să înlăture din prefectura poliției pe Mărgărit Moșoiu și a-l numi pe el. În comisiunea pentru proprietate, Heliade susținea teze moderate, era pentru o reprezentanță pe clase și contra votului universal. El nemulțumi și pe proprietari și pe țărani. Brătianu veni apoi în fruntea cetățenilor și ceru Regulamentul organic și arhondologia spre a fi arse. Dușmanul de ieri al rușilor se opuse. Regulamentul era, zicea, recunoscut de Poartă, prin urmare nu se cădea să fie atinsă puterea suzerană. Acest limbaj de domn arestat între consuli nemulțumi. Regulamentul fu ars și Heliade, care vorbise de la balcon norodului, făcîndu-i politică subțire, începea să piardă popularitatea. Lumea, stîrnită de Brătianu, șeful poliției, strigase vehement „jos Regulamentul”. Gestul arderii putea fi pueril, însă era necesar pentru fortificarea sufletelor. Revoluționarii radicali văzură din ce în ce în Heliade pe omul nefast mișcării. De altfel, toți se acuzau unul pe altul de a fi fatali. Turcii, prin Suleiman Pașa, sosit cu armata la Giurgiu, recunoscuseră noua stare de lucruri, întărînd, în locul guvernului provizoriu, o locotenentă domnească, „triumviratul” : N. Golescu, Tell, Heliade. Poetul se simți aproape domn. În mantia-i albă vizită la Giurgiu pe Suleiman Pașa. În toamnă, Poarta, sub presiunea Rusiei, își schimbă politica. Suleiman fu rechemat, iar Fuad Pașa începu în ziua de 13 septembrie represiunea. Cei trei locotenenți fură dați afară peste graniță, în Transilvania, ceilalți revoluționari cărați în ghimii pe Dunăre, în chip mizerabil.

I. HELIADE RĂDULESCU

Heliade își luă adio de la patrie (Brașov, 20 noiembrie 1848) :

Te las, Patrie-n sclavie ;
Și-n pământ și loc strein
Nu m-așteaptă decît chin,
Viață-amară, moarte vie.

La picioarele Carpaților se despărți de copiii săi. De Sf. Nicolae era la Orșova. Străbătu Serbia, Slavonia, Croația și Stiria, apoi Bavaria. Trecu prin Frankfurt și ajunse la granița Franței, „țara libertății”. Aci îi scotociră prin cufăr vameșii, care îl căutară, spre scandalul său, și în pălărie. Numai ghetetele nu i le scoaseră. De la Paris merse la Londra, unde avu o întrevedere cu lordul Palmerston. Întors la Paris, îl primește ministrul afacerilor străine, Drouyn de Lhuis, cu scufie de noapte pe cap. Acesta susține că Franța nu s-a angajat să apere integritatea Turciei, că ea abandonează problemele orientale înțelegerii între Turcia și Rusia. Heliade e dezoalat, căci el este pentru reînnoirea relațiilor vechi cu Imperiul otoman.

Heliade se îmbarcă la Marsilia pe vaporul „Rhamsès”. „A l'instar d'un oiseau colossal, il étend ses ailes ; ses palmes multipliées tournent rapidement, battent avec force l'onde en courroux, et s'enfoncent, cherchant à lutter contre l'élément qui échappe toujours à ses étreintes”. La Ajaccio, Heliade nu coboară în insula lui Bonaparte, a celui „mare asasin, impostor, excamotor de libertăți”. Trec pe lângă Sicilia și se opresc la Malta. „Te salut, Melete, cu zorile ! Te salut ! Mierea florilor tale și-au dat în antichitate acest nume”. Aspectul cetății fortificate, izolarea insulei în mijlocul apelor, zidurile și casele părînd tăiate în stînci îl încîntă. Contemplă „porțile ciudate ale orașului, cărările tainice, străzile suitoare, tăiate în trepte, grădinile care la dreapta și la stînga exală parfum de lămîi, portocali înfloriți, pline de mere de aur”, pelerinele de mătase neagră ce acoperă capetele și mijlocul femeilor. Pornesc spre Grecia. La Pireu, oprire. Fiindu-i cu neputință a vizita Atena, Heliade se urcă pe un deal și salută de departe cetatea Minervei. La Smirna dă o raită de două ceasuri orașului, care, cu frunzișul piramidal și melancolic al chiparoșilor, moscheele, fîntînile, dervișii săi, i se pare lugubru. „Zgomotul clopoștelor cămилелor defilînd legate una de alta, pe străzile întunecoase, pașii lor înceți și mărunți, privirile lor stupide, formele lor colosale și rachitice totodată” se amestecau pentru spiritul său visător într-o viziune de caleidoscop. La Constantinopol, știre rea. Prin intervenția rusă, nu sînt primiți în oraș și ambasada franceză se oferi a-i trimite gratis la Marsilia. Alți refugiați fură expediați la Brusa, afară de „les fils de la perdition” (fiii anarhiei și ai pericunii, cum va spune în alt loc, adică Dragani și Voini și Shanoi). Pe coasta Siciliei, la întoarcere, „Rhamsès” se izbește de o stîncă și se rupe, aproape de Trapani, în insulele Edgarde. „Stîncea era verde și sclipea ca solzii unui șarpe sub apa transparentă”. Vine să-i salveze un vas englez, „Udine”, care, spre impaciența lui Heliade, e de o pedanterie nemaipomenită în facerea formalităților. Muzica cîntă pe punte, scările stau încă ridicate, iar ofițerii dau tîrcoale bărcilor de salvare, spre a-și completa informațiile. În fine, sosesc la Marsilia, iar la 1 mai Heliade este în mijlocul munților, sub apeduct, în ermitajul de la Roquedavour. Vizitează Avignonul, a cărui dărăpănare o deplînge, vede locul din turn unde a stat închis Cola di Rienzi. „Je ne saurais comprendre quelle sympathie mystérieuse m'a toujours entraîné vers lui”. La Lyon străbate numai cimitirul, la Paris nu-i place strigătul „vive le Président” pentru Napoleon al III-lea. „Nu e creștinesc,

căci este un Hosannah față de cel ce vine în numele precăderii, în numele dominației", „au nom du malheur”.

În cele din urmă, cei mai de seamă dintre ei se adunară la Paris. Heliade se socotea aci încă locotenent al emigrației, alături de ceilalți excamaicami, în urma unei hotărâri a refugiaților din Brașov. Acum revoluționarii n-ar mai fi avut de ce să-l ocolească. Singurul lucru ce le rămânea era de a pregăti renașterea României, prin propagandă, pe principiul naționalităților și al libertăților. Se strânseseră bani și fiecare începu să publice. Heliade fu foarte activ, ce-i dreptul, dar în forme din ce în ce mai greșite. Nu mai luă parte la ședințele emigranților ; în *Memorii* asupra evenimentelor din 1848 se înalță pe sine, făcându-și autobiografia, diminuând și ironizând, cu spirit, pe ceilalți. Irita pe toți cu laudăroșeniile lui. De 12 ani, spunea el, luptase singur împotriva inamicilor patriei și numai el, țarul și dracul cunoșteau politica rusă. Pînă și Duhamel recunoscuse, zicînd : „Quel homme ! Il est le seul qui nous a compris. Il est dangereaux !” Frazologia lui umilă față de Înalta Poartă e a unui pretendent la tron. Unirea Principatelor e combătută ca intrigă țaristă. În cap i-a intrat că e un martir al nației, un profet, un Mesia. Citește *Biblia* și-o comentează. Soarta lui i se arată asemănătoare cu a Mîntuitorului : „Acesta în fine ajunge, apare ; lumea coruptă însă nu-l recunoaște, nu-l ascultă ; îl persecută din contră, îl pune pe cruce”. Pe prieteni îi binecuvîntează în scrisori : „Christ și Magdalina cu voi !”, „Te binecuvînt, copilul meu...”. Ciocoi, Sarsailii au decis „să peară ... Heliade”. „Li se urîse atenienilor cu un Aristide de a tot auzi că e drept ; li se urîse ebreilor cu toți profeții, li se urîse cu mana și dorea ceapa Egiptului. Au urît și au crucificat pe Christ ; l-au abandonat toți, afară de Ioan ; și pe mine de ce să nu mă urască românii ? Ce minune e asta, Christ să rămîie pînă la cruce numai cu Ioan, și eu să am încă trei sau patru amici în Brusa ?” Aere bisericești avusese el și mai înainte, cînd traducînd „cuvintele” lui Elie Miniati (1839) le rostea în biserica Colegiului Sf. Sava. S-ar zice că Heliade nu-i tocmai cu mîntea limpede. Așa susținea și Bălcescu : „Apropos d’Eliad — scria el lui Ghica — savez-vous qu’il est aliéné comme Lamartine?”. Heliade ar fi oprit oameni pe stradă, spre a le istorisi „qu’il est l’auteur d’une révolution”. Cu toate acestea, astfel de ținute profetice erau comune epocii lui Mazzini și de altfel poetul e și puțin farsor,

Emigranții nu se lasă nici ei mai prejos ; îl ironizează pe chestiunea mantalei albe, a numelui Heliade derivat din Helios sau din Elia prorocul, a intenției de a reînvia lictorii romani. Iar drept concluzie : „Ce ! dumneata ai făcut Revoluția ? Revoluția a făcut-o Nația”. Vin intrigile „că Heliade ar trăi într-un palat, că ar avea bani, că ar întreține legături cu oarecine” (lucrul pare a fi adevărat). Poetul, ale cărui relații cu soția sînt delicate, este furios. Soția cu copiii (o fată rămăsese la București) se afla la Chio, de unde primea, ca și alți emigranți, o pensie de la Poartă, care i se plătea ei personal.

În 1851, după ce se repede la Londra, trecînd prin Marsilia și Malta, Heliade se stabilește la Chio. Aci îl întîmpină „censura și poliția unei femei geloase și mai nebune”, care la Sibiu, în 1849, îngenunchea la icoană cu fetele sale (Eufrosina, rămasă celibatară, o a doua Virgilia, Sofia, Maria) și cînta cu ele în cor rugăcini pentru ferirea bărbatului de ispitele femeilor. Ca să scape de scene, fostul caimacam rătăcește printré ruinele din Chio, în care se afla „curat prizonier”. De n-ar fi fost la mijloc copiii, ar fi divorțat. Se mai liniști, ocupîndu-se de instrucția lor. Suferințele lui durează și sînt tragicomice. I se inspectează corespondența și sub toate numele sînt bănuite femei. Două ieftine brățări de lavă dăruite unor doamne devin

În imaginația soției brățări de aur cu briliante. Heliade n-are nici un ban și copiii îi dau cîte douăzeci de parale pe furis. Ba i se ascund și cizmele, ca să nu poată ieși din casă. Asta era „plapoma” după care alergase. Îi venea să-și facă seama, să i se audă de nume.

În decembrie 1853 e chemat la Constantinopol spre a fi trimis în tabăralui Omer Pașa ca „reprezentant al națiunii”, ca Heliade-bey. Turcia începea, aliată cu puterile occidentale, campania din Crimeea, în care folosea și români, dîndu-le grade militare. Heliade e încîntat nu pentru el, ci pentru nație.

În aceste vremuri îl văzură unii români la Varna în uniformă turcească. Heliade-bey se repezi în toamna lui 1854 și în București, trăgînd la ruda sa Andronic, care avea 10 copii. Cînd emigranții încep să se întorcă, Heliade are altă stranie încăpăținare. El nu recunoaște Turciei dreptul de a da voie unui român să intre în patria lui, nu era „mușteriu . . . de a îndeplini dispozițiile firmaniale, figurînd la alegeri”. Nici oasele nu dorea să i se aducă în țară, voia să fie îngropat în Asia. În 1857, pe toamnă, plecă prin Atena, la Londra, străbătînd Italia de la Messina la Torino, Elveția, trecînd prin Colonia, Bruxelles. Se pare că fu însoțit tot drumul de cumnatul său C. Alexandrescu. De la Londra trecu la Paris, unde-și tipări *Biblicele*, în 1858. Părerile politice din vremea aceasta ale lui Heliade sînt absurde și n-au la bază vreo convicție. Heliade, ca mulți din pionieri, are sentimentul că țara este ingrată pentru el. Joacă rolul marelui exilat, sperînd că lumea îl va chema, dîndu-i mari onoruri. Lumea însă îl uitase, ori îi păstra ranchiună, iar pentru unii mai tineri era un necunoscut. Atunci Heliade face opoziție pentru opoziție, combătînd cu violență tot ce era la ordinea zilei. Nu voia unirea prematură, „sotică”, ci-i trebuia adevărata unire sufletească, sau n-o voia sub epitropia puterilor.

Cînd se propune domn străin, e împotriva domnului străin și desigur că ar fi fost pentru dacă s-ar fi susținut contrariul. Așa făcuse și cu Regulamentul. După ce în iarna anului 1858 ținuse unor „juni din Paris” lecțiuni de literatură română, se încumetă în primăvara anului următor să intre în arena politică, punîndu-și candidatura pentru Cameră la Tîrgoviște.

În acest an tipărea la „Beciu” *Cobza lui Marinică*, libel complet neros cu „Tralalà, Tralà, Tralà” în titlu, îndreptat împotriva lui Știrbei („Vine Loaza ca un bei, / Beiul Știrului, / Poponet ca un ardei, / Cloanța Știrbelor”). Altădată, în 1856, adoptă stilul apocaliptic („Și mă aflu în insula Maltei, unde Fariseul devenit Apostolul făcu naufragiu . . .”). Căzu în fața lui Sarsailă (C. Bolliac nefiind de fapt înscris în listele electorale), iar Rosetti scrise că exlocotenentul insulta nația, că trebuia să se înmormînteze de viu. Presa se arunca cu voluptate asupra-i, numindu-l Eliadanah Omer, bătrînul „pehlivan cu fes”, „o biată ruină, vechiă ca hanul lui Vanghele”, lucru de care Heliade fu foarte afectat (“— Cine v-a acuzat vrodată că ați purtat fes?”). Într-un ziar, „Curierul român”, se miră că un prinț democrat închide Camera în ziua în care a convocat-o. Ion Ghica ceru suprimarea gazetei. Poetul vîrșă atunci cu pofidă un vraf de libele, în care puneă toată negreala fierii sale abundente de pamfletar talentat. Se socoti pus la index, dar nu era. Ideile lui (afară de cîteva obstinări) dădeau naștere junimismului. Făcu totuși imprudența de a ataca, sub anonim, în „Naționalul”, pe Gr. Alexandrescu, într-o fabulă anodină *Cîinele bolnav de ochi*. Alexandrescu, furios, îl numi „farmason”, „renegat”, îl denunță că primise în dar de la Kiseleff un ceasornic, după care intrase slugă la turci ca ofițer.

Îi dedică în „Românul” din 11 mai 1861 o diatribă cruntă, în care Heliade pe patul de moarte era pradă obsesiilor :

Noaptele-mi sînt grozave, tăcerea îmi șoptește,
Mă înconjur prăpăstii la fiecare pas;
Părul meu c-al lui Cain pe frunte-mi se zbrîrlește;
Gura mi se-nclăștează și nu pociu scoate glas.

În 1864, într-o reuniune a marilor proprietari, Heliade ar fi cerut să se protesteze contra legii rurale. Fiind în același an ales deputat de Muscel, la 10/23 martie 1866 nemulțumitul capătă recompensa națională de 24 000 de lei, apoi pensie de 20 000 de lei anual, adică lei 1 666, parale 26, 2/3 lunar din partea Parlamentului. E contra prințului străin, dar votează pentru el, și mai alinat sufletește este Heliade în 1867, cînd e ales președinte al noii Societăți academice (în februarie al acestui an moare „d-ra Maria Heliade Rădulescu).

În 1870 adaptă *Cîntarea cîntărilor* „la inclitul connubiu al M.M.L.L.” („Bellă ești Tu adorabila mea...”). Se supără totuși că Academia nu voia să scrie „formă, mancă”. De asemeni se certă cu colegii săi din comitetul teatrelor pentru un articol publicat în „Trompeta Carpaților” și care, pretindea el, vorbea numai de „intrigile deplorabile de pe la 1832” și-și prezentă în noiembrie 1869 demisia. Își oferea masiv cărțile, pentru premii, Ministerului Instrucției, care se grăbea să le cumpere, ba chiar îi tipări la Imprimeria statului 10 000 de exemplare din *Prescurtare de istoria românilor*. Pentru fiul său, Ioan, absolvent al gimnaziului, Heliade cerea, prin soția sa, în 1864, bursă la Paris, care, cel puțin în forma aceasta, fără concurs, se refuză. Ioan se afla în 1865 în capitala Franței studiind „cursurile matematice atît de inginerie, cît și arte mecanice, din școala centrală”. În 1867, Ioan primi ajutor o sută de galbeni, în 1868 o sută patruzeci de galbeni în primăvară și alți o sută pe toamnă ; în 1869 Maria Heliade Rădulescu se adresa domnitorului, solicitînd stipendiul pentru fiul ei și declarînd că „sînt atîția tineri bursieri care a trecut peste zece ani la Sorbona și tot le merge stipendiu”, Nenorocirea copilului era de a fi „fiul lui Ioan Heliade Rădulescu”. Acestui fiu i se trimitea în 1870 un ajutor la Bruxelles, semn că nu-și putuse da examenele la Paris. Cînd se întoarce se intitulează cîteodată „arhitect”, dar mai tîrziu e arătat ca simplu „baccalaureat”. La 18 mai 1870 muri, în vîrstă de 64 de ani, soția scriitorului, în Oborul Nou, str. Iliad, și fu probabil înmormîntată, la cerea ei, la mănăstirea Ciorogîrla, după ce i se făcu ceremonia funebră la biserica Crețulescu, cu invitații oficiale. La 27 aprilie 1872 muri și Heliade, cu mintea nu tocmai sănătoasă („alienat”), în strada Polonă nr. 20, l se făcură funeralii grandioase, ca unuia ce fusese „din cele mai ilustre glorii naționale, marele scriitor, poet și prozator, marele filolog și filozof, părintele literaturii române, sufletul revoluțiunii de la 48 și autorul nemuritoarei programe prin care s-au proclamat drepturile omului și s-au regenerat toate stările societății române”. La amiaza zilei de duminică 30 aprilie, carul funebru sosi în fața casei, lîngă „podoabele lugubre ce învăluiau porțile”. Cabinetul de lucru al lui Heliade era îmbrăcat peste tot în negru și în mijlocul lui, „pre un catafalc, încongiurat de tot felul de flori și verdețuri, era așezat coșciugul în care zăcea cadavrul ilustrului bărbat”.

Cordoanele carului le țin generalii N. Golescu și Chr. Tell, foști locotenenți, Petrache Poenaru și defăimatul cu numele de Sarsailă, Cezar Bolliac. Cortegiul este deschis și închis printr-un detașament de jandarmi călări. Trecu în bătaia tobelor pe străzile Pensionatului Colțea. Pe terasa scării Universității, Petru Cernătescu

ținu o cuvîntare, în dreptul teatrului vorbește G. Sion, la biserica Cișmeaua Mavrogeni, unde se face înmormîntarea, vorbesc Esarcu, Hasdeu, acesta din urmă foarte artișicos: „Am obosit de emoțiune... nu !... am obosit de admirațiune ! Un cuvînt și am terminat”. Și spune o anecdotă despre Mircea cel Mare la poarta raiului. În 1877 trăiau dintre copiii Ioan, Eufrosina, Virgilia și Sofia, cea din urmă călugăriță la schitul Samurcășești (se afla în monahie și în 1875). Virgilia muri celibatară în vîrstă de 60 de ani la 10 februarie 1906, în strada Fîntînei, nr. 5, Sofia, care în 1894 fu confirmată în postul de stareță a mănăstirii Samurcășești-Ciorogîrla, muri în această calitate la 12 ianuarie 1909, în „casa din str. Bul. Maria nr. 25”, adică la Spitalul Brîncovenesc. A avea 72 de ani.

Avea rămasă copiii în strada Pantelimon nr. 7 era în 1914, an în care Eufrosina nu mai trăia, compusă din trei corpuri de case, unul în ruină, altul cu zece camere, al treilea, în fine, din vreo opt odăi. O grădină numită „grădina lui Heliade” se întindea în fund pînă la șoseaua Baicului-Obor.

Ioan, care era numit la 1 august 1889 bibliotecar la Biblioteca centrală a statului, la 22 decembrie 1893 șef al biroului materialelor și ordonanțare din direcțiunea Învățămîntului primar și normal, la 9 octombrie 1899 iar bibliotecar la Biblioteca statului, după ce în 1894 se retrăsese din consiliul de administrație al Casei de depuneri, era numit la 26 iulie 1901 subdirector al internatului Sf. Sava.

Heliade a fost, ca mai toți din vremea aceea, prin lipsa de școli înalte de pe atunci, un autodidact și un mare devorator de cărți. Din fericire, se citeau în timpul lui clasicii, vechi și moderni. Îndeosebi operele complete ale lui Voltaire le avea orice om cu bibliotecă. Pe Heliade copil, nașul său Constantin Mauruli, un grec cult, îl ținea pe genunchi arătîndu-i ilustrațiile *Henriadei*. Mai tîrziu poetul traduce *Zaira* (pierdută), *Mahomet* și *Brutus*. Libelele heliadești sînt voltairiene, ideile lui religioase de asemeni, precum de la Voltaire vine gîndul de a cînta cutremurul. Îi mai plăcea cu precădere Molière, din care tîlmăci *Amfitrion*, îndemnînd și pe alții să traducă. În editura lui apărură pînă în 1839 *Sgîrcitul*, trad. I. Ruset, *Bădăranul boierit*, trad. maior Voinescu II, *Violeniile lui Scapin*, trad. C. Rasti, *D. Pursoniac*, trad. Grig. Grădișteanu, *Prețioasele*, trad. I. Ghica, *Sicilianul*, trad. I. Burchi. Pentru Filarmonica, Em. Florescu tradusesese *Amorul doctor*, C. Rasti, *Amanții magnifici*, Aristia, *Silita căsătorie*. Acesta din urmă localizase George Dandin (pe care-l traducea și maiorul Voinescu), cu nume de acestea: coconul Crăcănescul și cocoana Crăcăneasca. Ca traducător, Heliade alegea de obicei scrierile educative, ori cu atingeri la problemele religioase. Din Boileau traduse foarte slobod o parte a *Artei poetice*. Din Marmontel extrăgea mult din *Regulile sau gramatica poeziei* (1831) și traducea *Bărbatul cel bun și femeea cum sînt prea puține* (1832). Dădu o traducere și din *Noua Eloisă* a lui J.-J. Rousseau. Apoi se îndreptă spre marile cărți profetice ori epopeice. Făcu o versiune, poate tot după exemplul lui Voltaire, după *Canticul canticilor*, apoi din *Salmu XVII* și din *Biblie* (pînă la *Cartea regilor*). Din *Divina Comedie* traduse în proză cinci cînturi, scrierea toată fiind hotărîtă a ieși în Biblioteca universală; de la Ariosto alege cînturile IV—VI din *Orlandu furiosul*, de la T. Tasso cîntul VII din *Gerusalemme liberata*. Apărură întii părți din *Don Chișot* (după Florian), între care istoria lui Anselm și a lui Lotar (*Curiosul stravanț*), apoi opera în volum („Cavalerul tristei figuri” e o expresie familiară a lui Heliade pentru ciocoi, Sarsaili). Din cei vechi tradusesese sau avea numai de gînd să editeze pe Herodot, pe Xenofon. Făcu versiuni din Sappho și poate din Hesiod (*Operile și zilele*). Un fragment din *Martirii* lui Chateaubriand s-a publicat în „Curierul de ambe sexe” (IV).

Lamartine e autorul francez de predilecție și al lui Heliade, din care traduse copios (*Singurătate, Suvenirul, Seara, Lacu, Desnădăjduirea, Providența, Rugăciunea deseară, Războiul, Toamna*) și greoi („Sărutare, lemne triste, ce verzi galbine-nnegriți !”). Tot Heliade a tradus și fragmentul din *Lelia* și *Scrisori la Marcia*, de George Sand. Din Al. Dumas alege *Corricolo* și *Speronare*. Traduce din lucrările mai serioase *Istoria civilizației* de Guizot. În poezie preferă autori mărunți: Rolli, Vittorelli, Zappi, Pindemonte, printre italieni ; Viennet printre francezi ; o singură dată pe Schiller (*Cavalerul Toggenburg*). De notat că extrăgea câteva pasagii și din conversațiile Goethe-Eckermann (după „Revue du Nord”). Al doilea autor iubit, după Lamartine, este Byron, din care traduce tragediile : *Marino Faliero, Ambii Foscarii* (The two Foscari), apoi *Don Juan, Profeția lui Dante* (The prophecy of Dante), *Melodii ebraice* (Hebrew Melodies), *Elegii la Thyrsa* (Poems to Thyrzo), tălmăcite cine știe după ce altă versiune până la desfigurare, *Corsarul, Lara, Ghiaurul, Luarea Corintului, Mazepa, Parisina, Logodnica d'Abidos, Beppo, Lamentațiile lui Tasso, Prizonierul de Silon, Oscar d'Alba* etc.

Dacă Lamartine se potrivea unor suflete abia ridicate de deasupra cărților bisericești, Byron era în tonul unei generații bătute de aspirații nelămurite. Pentru vagul mitologic plăcu lui Heliade și *Fingal* al falsului Ossian, precum îl încântă melodramaticul Bulwer lord Lytton, de la care scoase fragmente din *Last day of Pompeii* (*Hristianismul la începutul său*), *Rienzi* și *Eugen Aram*. Planurile lui Heliade sînt colosale și este evident că pentru vremea lui aflase, indiferent de unde, de o mulțime de lucruri.

În 1846, pornind o Bibliotecă universală, își propunea la filozofie să publice Platon, Aristot, Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Leibniz, Wolff, Berkeley, Hume, Kant, Fichte, Schelling, Hegel (*Fenomenologia spiritului, Enciclopedia științelor filozofice*). În materie de estetică, între altele, promitea pe Jean Paul Richter. Printre romancierii era trecut și Balzac, căruia i se prefera Eugène Sue. Ce nu există în lista lui Heliade ? Tot ce e fundamental în istoria culturii se află acolo. Însă, lucru dezamăgitor, cînd poetul tratează chestiuni de filozofie traduce din obscurii C.M. Paffe și Matter, din *Logica* unui J.F. Perrard, din *Viologia sau Physiologia* unui Isid. Boudon. El însuși tratează, fără serioasă documentare, despre simțualism, spiritualism, idealism, scepticism, misticism, raționalism, empirism, electism, treism.

Biografiile de oameni mari sînt scoase din Artaud, Viennet, F. Gail, P.F. Tissot, Denné-Baron, niciodată dintr-un izvor care să dovedească o cultură mai temeinică.

Se înțelege că poetul făcea gazetărie și căuta să placă cititorilor prin bucăți mai ușoare (*Physiologia nasului ; Parisul cum era acum 40 de ani*, după scrisoarea unui sicilian din 1692 : Zgomotul căruțelor cu chirie, Țipetele Parisului, Orbii, Casele, Ospelăriile, Popolul, Legumele, Punțile, Femeile, Ușurința franțesilor, Fripierii, Limba, După ce cunoaște un franțez, Chiria caselor, Vinul, Neguțătorii etc.) ; *Fata neguțătorului*, nuvelă istorică de St. Stoica, despre Kamiola Turinga, cea mai frumoasă fecioară a Siciliei ; *Antîia minune a Santei Filomelei*, de Al. Dumas ; *Ginevra* (trad. de N. Apostoloni). Dar ce de autori necunoscuți, unii de prin reviste ! Eugène Guinot, Marville, Molé-Gentilhome, Căpitanul Marryatt, I. Couaiac, P. Chevalier, Gustave Hequet, Marie Aycard, Marc Perrin, A. de Lagniau, D. de Lagaraye, Marc-Michel, Elzear Blaze, Conte A. de Lagarde, S. Henry Berthoud, Théry, Adela Desloge etc. Sînt și câteva nume semiobscur : Mistress Norton, Ernest Legouvé (*Ursul de la Meladetta*), Aimé Martin, Méry (*Suvenirii de o călătorie la Roma, Muma lui Napoleon*). Autodidactismul are drept consecință lipsa sentimentului de valoare,

amestecarea laolaltă a marilor scriitori cu autori de duzină, tratarea cu ușurință a celor mai grave probleme, trecerea neașteptată de la idei de bun simț la cele mai nebune teorii. În cea mai mare parte, opera lui Heliade este distrusă de succesele ideii lingvistice. La 1828, când scotea *Gramatica* și știa mai puține, el scria ca lumea și avea despre problema îmbogățirii limbii păreri cele mai sănătoase. Cu toate că încă de la început este împotriva slovelor, pe care numai le împușinează, și cu deplină dreptate, găsea că ortografia etimologică era inutilă, născută la francezi și englezi „în veacurile șolasticismului”. „Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timp* vine de la *tempus* , sau de va fi scrisă *timpu* , sau de va fi scrisă *tempu* ; asemenea și *primăvara* este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *prima-vera* , sau de va fi scrisă *prima-vara* șcl. Pentru cel ce nu cunoaște limba latinească este în zadar oricum vor fi scrisă zicerile...”. În privința neologismelor, viitorul i-a consacrat dreapta vedere.

„Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm seamă să nu pătimim ca neguțătorii aceia cari nu își iau bine măsurile și rămân bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie și cum trebuie. Unii nu voiesc nicidecum să se împrumute și fac vorbe noă românești cuvintelic (dicsioner), cuvintelică (loghică), prestantindere (epitas), ascuțit-apăsător (ocsiton), neîmpărțit (atom, individ), asuprăgrăit (predicat), amiazăziesc (meridian) șcl. Alții se împrumută de unde le vine și cum le vine. De iau o vorbă grecească, o pun întreagă grecească, precum «patriotosmos, enthusiasmos, cliros» șcl.; de iau de la francezi, o pun întreagă franțuzească, precum «națion, ocazion, comision» șcl.; de iau de la latinește, le pun întregi latinești, precum «privileghium, coleghium, centrum, punctum» șcl.; de iau de la italieni asemenea, precum «soțieta, liberta, cualita» șcl. Vorbele streine trebuie să se înfășoșeze în haine românești și cu mască de rumân înaintea noastră. Romanii, strămoșii noștri, de au primit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor; ei nu zic «patriotismos, cliros» șcl., ci «patriotismus, entusiasmos, clerus», Francezii asemenea nu zic «gheografia, energhia, chentron», ci «jeografi, energi, santr»; precum și italienii «geografia, energia, centro». Asemenea și noi, de vom voi să rumânim zicerile aceste toate de sus, trebuie să zicem «patriotism, entusiasm, cler, nație, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punct, soțietate, libertate, calitate, privileghiu, coleghiu, sau mai bine privilegiu, colegiu», după geniul și natura limbii”.

Un deceniu mai târziu Heliade era de nerecunoscut. Citise mai mult și ardelenii latiniști (erau mulți în jurul lui) îl cîștigaseră. Apoi știa acum mai bine italianește, fiind prieten poate cu acel Luigi Ganeloni care avea un pensionat în mahalaua Batiștei și al cărui curs de limbă italiană îl anunța în „Curierul de ambe sexe” (III, 1840—1842). E la mijloc și o dispozițiune psihologică. Heliade urăște slavonismul, fanariotismul, pe care le pune pe socoteala marii boierimi. Avusese prilejul să sufere disprețul dascălilor greci pe de o parte, pentru eforturile lui românești, al protipendadei pentru încercările lui de ridicare în societate. Nu putea suferi nici pe „protectorii” ruși. Un ofițer rus îi citise un memoriu, scris din ordin, în care se dovedea că alfabetul și limba română sînt slavone. Heliade scoase, fără a supune cenzurii, o mică disertație în limbile franceză și română, apărînd latinitatea românilor, *Coup d'œil sur l'origine et la langue des Valaques*, care umblă din mîină în mîină și înfurie pe Kiseleff. El duse legitima luptă împotriva caracterelor chirilice, înlocuindu-le întii în titluri, apoi suprimîndu-le cu totul în „Curierul de ambe sexe”, periodul V, de unde începe a folosi literă latină, schimbare ce din prejudecăți înguste religioase

nu plăcea bătrînilor și irita totdeodată autoritatea protectoare. Heliade crezu acum de cuvîntă să introducă o ortografie etimologică :

Quând va resbumba ultima trumbă
Quare quele mai închise morminte înveste și desferră
Și fie-quare sburava, și corbu și columba.
În vaea quea mare la vecinica pace au durere.
Primi audi-vor quel autterranu resunetu
Și primi salta-vor afara din grôpa.
Sacri Poeți que prea ușôră têrinâi
Copere, și quâror puțin d'uman picioarele împlumbă.

Ortografia este în definitiv un aspect superficial, ce n-ar fi putut dăuna operei literare. Dar lui Heliade îi intră în cap mari nebunii. El va constata uimit că vorbele pătrund o dată cu lucrurile:

„Cînd a văzut întîia dată românul dulamă, poturi, conteș, anteriu, ceacșiri, ișlic, firește că a întreat pe cel care le purta cum se cheamă și acela i-a spus cum se cheamă. Așa s-a băgat în articolul acesta vorbele : dulamă, cepchen, tătarcă, conteș, poturi, șalvari, fermenea, anteriu, ceacșiri, scurteică, giubea, biniș, ișlic, papuci, meși, cizme la noi și ciubote la moldavi ce le-au văzut la leși și muscali (pentru că romanii n-au purtat cizme), pe urmă iar, frac, vestă, pantaloni, surtuc, bretele și hozudrauri, crevată, manișcă, corset, capelă, cordon, parură etc.”.

De aci va trage încheierea că multe cuvinte sînt trecătoare și n-au de-a face cu fondul limbii. Aceasta era părerea pe care Hasdeu avea s-o reia mai tîrziu în teoria circulației. Ca să-și reîmprospăteze avuția latină, românii trebuiau, dacă nu să reia vechile veșminte, măcar să vorbească iarăși despre tunică și togă.

„Cîte veacuri, domnule, de cînd românul n-a văzut cu ochii toga și tunica ! și cum vrei ca să păstreze numele unor obiecte ce nu le cunoaște. Care însă va lua pana ca să scrie sau să vorbească de costumele și îmbrăcămintea romanilor vechi va numi fiecare obiect pe nume, și vorbele vor fi foarte românești, iar nu străine”.

Se vede cît de colo că reforma lui Heliade trecea dincolo de filologie. El visa să schimbe lucrurile. De aceea peste frac pusese manta albă și aruncase și ideea licitorilor. De nu ar fi rîs lumea atît de zgomotos de mantie s-ar fi îmbrăcat în togă romană.

Într-adevăr, litografia ni-l și înfățișează într-un astfel de costum. Neputînd schimba realitatea materială, Heliade se mulțumi cu vorbele. Probabil fiindcă nu știa latinește, deveni italianist. Socoti că limba română și cea italiană nu sînt decît „dialecte” ale unei unice limbi. În „Curierul românesc”, nr. 53 din 1839, apăru un dialog între un țaran român și unul italian, apoi, în 1840, Heliade scrise *Paralelismul între limba română și italiană*.

Înrudirea dintre cele două graiuri era și atunci evidentă, totuși, întemeiat pe opinia că ele erau numai dialecte, Eliade își creează un jargon italo-român de înfățișare grotescă :

Fără scutier și fără companie.
Prin selba mare cavalerul passă.
Tiind quând una și cînd altă calle
Unde să dea peste-avventur-mai stranii ;
Trasse în prima ȕi la o badie.

Que-o bună parte din averi dispense
Spre-a onora în adornul cinobiu
Dame și cavaleri que tragu acolo.

De aci încolo păsările *svoală*, sînt *svolătoare*, pe mări trec *pyroscaphe*, *batelle*, ciuma e *abominabilă*, aduce *trăpas*, *lutt*, *turmente*, e *mortiferă*, pictorul *depinge mulieri*, *dame*, *donzelle* care sînt pline de *bellețe*, *bellissime*, *dilecte*, cu *bellă capellură*, *amoroase*, *radioase*, cu ochii *langhizi* ce merită un *baciu*, cu sîni care se *gonflă*. Cavalerul cu *sabia appendută* se cade să ia *diffesa* *damei amate*. Un *popol risolut* nu s-*arrestă* oricît de *svînturoasă* i-ar fi soarta și oricît de *empiu* *nemicul* care *grință* din dinți. Domnul care *passă* peste *marine* și *pelage* cu ai săi *angeli* îi *deiface*. Cu *travaliu*, cu *laboare*, un *popol* ce *jace*, *risorge*, iese peste *tempeste* și *tenebre solemnel*, căci Domnul e *omnipotent* și operele sale sînt *admirabili*. Hotărît, Heliade e *stravagant*. Din cauza aceasta compozițiile lui sînt *rizibile* :

A ! bellă ești dilecto ! și capellura-ți blondă
De voluptate peplu, ca crinii lui Amor
Cu bucelele lui Phebu te-amantă, te circondă
Electric radioasă. Te-acoperă, că mor ! . . .

Adam, recunoscîndu-și obiectul adorabil
Al visului ferice, strigă iuțindu-și pașii :
Stăi, bella mea dilectă, întoarce-te, o Eva !

Reforma, ca orice lucru rău, avu efecte întinse și durabile. Nu s-ar putea spune că aberația lui Heliade n-a avut și o urmare pozitivă. Poetul era un mare căutător de neologisme și laolaltă cu epoca lui dădu prestigiu unor forme pe care abia azi le acceptăm. Citite ca poezie, compunerile lui Heliade sînt adesea imposibile, ca proză, ele reprezintă o expresie modernă, fină, perfect sancționată de timp. Cuvintele nu sînt introduse de Heliade singur, însă aduse de el în cantitate mare și mai ales dintr-un câmp de noțiuni subtile, neatinse în acea vreme: *afabil*, *adorabil*, *absurd*, *actual*, *abuziv*, *abject*, *absolut*, *colosal*, *conjugal*, *cristalin*, *consecvent*, *ingrat*, *inert*, *implacabil*, *inefabil*, *juvenil*, *legal*, *legitim*, *mistic*, *nupțial*, *pervers*, *serafic*, *suav*, *venerabil* etc. De notat că folosește în chip fericit vocabulele *nuntă* și *măritiș*, cu înțelesul generic de uniune între două elemente.

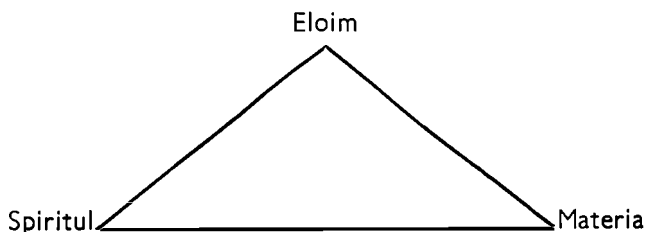
Oricît de naivă, gîndirea lui Heliade este cea dintîi ce străbate, înaintea lui Eminescu, o operă literară și-i dă sens și unitate. Poetul are viziunea grandioasă și totală, obsesia unicului în trinitate. La început propozițiile lui sînt vag voltariene și francmasonice. În 1836, susținea că Dumnezeu e unul pentru toți, revelat în treime. „Aflați dară că Duhul și Materia sînt două începuturi vecinice din care se alcătuiește tot universul și-n care Dumnezeu e pretutindenea, îmbrățișînd totul, fiind în toate pe subt toate și peste toate”. Tatăl e autoritatea supremă, Fiul e materia, și Duhul Sfînt mintea universală. Ideile sînt eretice, panteistice, și în legătură mai mult cu ezoterismul cabalistic, foarte răspîndit în societățile secrete ale vremii.

Într-alt articol, puțin mai tîrziu, Heliade aplica treimea la om, sub numele de treism, făcînd în fond un paralelism obișnuit în toate sistemele ezoterice între macrocosm și terestru Adam. Omul are un trup și un spirit care-și găsesc măritișul în morală. Imaginea măritișului poate explica de ce Heliade, dîndu-și ori nu seama, a tradus *Cîntarea cîntărilor*. Nu numai în biserică, ci și în ermetism conju-

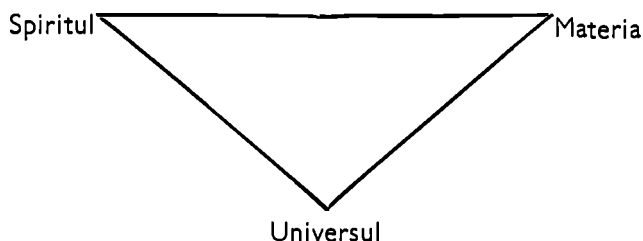
galitatea slujește ca simbol al concilierii factorilor de „ambe sexe”. În exil, avînd mai mult răgaz de lectură, poetul își adînci sistemul. Întîi, sprijinindu-se pe Sf. Augustin, identifică pe Isus cu umanitatea : „Christ e omul colectiv, omenirea întregă. Magdalina e Biserica căzută, prostituată... Tot individul creștin este un rege și un preot în același timp...”. Poetul se considera și el o parte din Isus și binecuvînta pe prieteni : „Christ și Magdalina cu voi !” Mergea totuși mult mai departe decît Sf. Augustin. El se ridică împotriva ireligiunii lui Proudhon și se miră că cineva în „Telegraful” îl socotește „îmbuibat cu idei franceze”. *Biblicile* lui sînt, cu toate acestea, foarte în spiritul *Enciclopediei*. „Biblia e produsul unei minți ce vede pe Dumnezeu în sînul naturei”. În *Decalog* vorbește „rația umană”, care este una în toate timpurile și la toate națiile. Dumnezeuul *Bibliei* este Dumnezeuul tuturor popoarelor, Ființa supremă. „Dar acest *Ens* s-a tradus pe grecește Θεός, pe alte limbe Deus, Deu, Dumnezeu, Dio, Dieu, Got, Allah, Bog etc., traducțiile vorbelor din limbă în alta nu fac niciodată ecuațiuni matematice. Fie că mosaist, însă, fie că creștin și musulman, nu înțelege în limba sa cu numele ce dă Ființei Supreme sau Adevăratei Ființe decît ceea ce Moise a înțeles prin *Ens* în masculine și în feminine totdeodată, în activ și în pasiv”. Sistemul trinitar se mai adaugă, nu-i propriu numai creștinismului. Cosmogonia egiptenilor are analogii cu Geneza ebraică. Heliade citează din cosmogonia lui Hermes Trismegistul sau Toth. *Biblicile* sînt un curat comentariu cabalistic cu pretenții filozofice, în care găsim ermetism numeric, ca și în Zohar (Heliade consultase și Tarotul și-și dăduse seama de ezoterismul său). După cabaliști, Dumnezeu se exprimă hieroglific prin creație, care trebuie descifrată. Universul e dar o chestiune de cifre. Numărul trei reprezintă momentul metafizic, nunta factorului masculin activ cu cei feminin pasiv din care iese fiul, Cunoașterea. Paralel, în ordine microcosmică, se va petrece același proces, spiritul și factorul vital se vor consilia prin ființa morală. Alte șapte puncte din acest sistem emanatist, bizuit pe un soi de eoni numiți „sephiroth”, înfățișează lumea istorică, inteligibilă, șapte fiind numărul zilelor în care creațiunea s-a împlinit. Totalul de 10 formează arborele cabalistic. În acest ton talmudic își desfășoară Heliade trinitățile sale, „deltele”.

„Cu terminarea acestui capitol, și cu alte trei ce urmează, se învederează doctrinele lui Moise și sistema lui despre divinitate, despre Bine și despre Rău. Am văzut că în princip el adoptă Autoritatea Divină ca punct de plecare, apoi Spiritul universal și Materia universală ca singurele principie din care se creă lumea prin autoritatea și atotputința divină. Așa Eloim, Spiritul și Materia formă prima lui trinitate absolută superioară și activă în chipul următor:

Autoritatea
Activul
Pasivul, sau

Din maritagiul apoi acestor două universale principie, formă o altă trinitate inferioară și pasivă, adică

adică Activul, Pasivul și Rezultatul sau Efectul.

Aceste două trinități formă numărul șase sau cele șase zile or perioade ale creației ce s-a produs prin concursul, concordarea elementelor; termenul șapte sau cel de încetare încheie gama armoniei universale, în care pretutindenii Dumnezeu e mulțumit, exprimându-se la capătul fiecăruia perioadă: «bine! foarte bune», «și a văzut Dumnezeu câte a făcut și iacă bune foarte». Bunul dar stă în armonie, în tot lucrul de a fi la locul său și la timpul său.

De la gama armoniei universale și numărul șapte, număr bun, număr august, număr sacru și sînt, sistema mosaică trece precum se va vedea la 7+3 numărul 10, care e numărul patriarhilor; apoi la gama de game, de șapte ori câte șapte, și la gama a gamei înzecită, de 70 de ori șapte. Mai au apoi profeții eșii din școala lui o gamă de game îndoite, adică o gamă de numărul 14 înmulțit cu 7, care este numărul mistic al lor, și despre care se va vorbi la locul său.

Heliade băga de seamă criptica *Divinei Comedii*, divizate în 3 cărți de câte 33 de cînturi în terține. Zece patriarhi cu trei fii ai lui Noe dau cifra 13, de care poetul are groază, fiindcă în ziua de 13 i s-au întîmplat toate nenorocirile (mama a murit la 13 februarie, băiatul la 13 noiembrie și fata la 13 septembrie).

S-a crezut că Heliade a hegelianizat, dar că el ar fi citit pe Hegel e foarte problematic. Punerea filozofului german pe lista Bibliotecii universale, care poate e redactată de mai mulți, nu spune nimic, căci lista a putut fi făcută după manuale. Cărțile de sinteză filozofică din care cita poetul nu prea dau mari speranțe asupra lecturilor, de care, de le-ar fi avut, ar fi făcut mare caz, cum face de un Cohen și de Sacy, pe care-i citează mereu ca traducători ai *Bibliei*, sau de un Salvador cu *Historia sa despre instituțiunile lui Moise*.

O idee vagă despre Hegel se pare a fi avut, însă mijloacele de a-l înțelege îi erau refuzate. Inteligența înnăscută îl ajuta să gîndească singur, pe sugestii simple. Afară de ideea de „echilibru între antiteze” nimic hegelian nu e la Heliade, căci identificarea între Spirit și Existență nu se face și cei doi termeni Duh-Materie sînt primordialii. Triada lui Heliade e un „număr mistic”, simbolic, ce urmează a fi interpretat, iar istoria universală este o reprezentare ermetică a Ființei Supreme, care se destăinuie prin evenimente semnificative și prin profeții. Punct de plecare al filozofiei este Omul, acel Eu care poate fi privit din trei puncte de vedere: somatologic, psihologic și moral. De unde Treismul. Heliade folosește *Biblia*, analogic, pentru destinele României:

„Misiunea *Biblicelor* este de a face pe români a urmări pe poporul evreesc sau mai bine a ieși dinpreună cu dînsul din Egipt, din lumea faraonică, din lumea

învechită în rele, din lumea păcatului, și a trece condus de Moise într-o lume unde de pe Sinai se proclamă legile și poporul întreg le adoptă...”.

„Străbătînd cu românii din secol în secol, făcîndu-i a vedea disprețul legilor în Israel și călcarea lor, corupția moravurilor, uitarea Domnului de sus în uitarea sau lepădarea de numele Israel, vor vedea și protestația profesiilor, critica lor amară, lamentațiunile lor, aspirațiunile lor, chemarea, așteptarea unui Mîntuitor”.

Prin eclecticism, obișnuit la autodidacți, Heliade introduce în aplicările politice principii rousseauiene, rectificate prin dogma păcatului originar :

„Noi nu inventăm nimic, noi nu creăm nimic în lumea ideală ; elementele însă, atîlîndu-i-le în haos, în amestec, nu facem decît a distinge și a face a vedea că natura nu ne prezintă pretutindeni și în sempitern decît dualități corelative, paralele, simpatice, creatoare ; că tot ce a creat Dumnezeu este bun foarte și că tot ce a făcut omul, sau din rea-credință sau din ignoranță, tot ce au pervertit relele doctrinei, aceea este rău foarte și aduce mai rele”.

Cu această filozofie a lui Iehova, Natura, Heliade combate liberalismul, adică orice politică tînzînd să inventeze o ordine ce n-ar ieși din spontana conlucrare a antitezelor. De unde un conservatorism progresist foarte frumos formulat :

„Progresul fără conservare e o clipă și ajunge la nimic.

Conservația fără progres e o stagnație și ajunge la putrezire. și iar la nimic.

Cine conservă are, și cine are poate progresa mai repede.

Progresiștii exclusivi n-au cunoscut înțelesul adevăratului progres.

Conservatorii exclusivi n-au cunoscut înțelesul adevăratei conservațiuni.

Căci de le-ar fi cunoscut, un cîmp ar forma, sub același stîndard s-ar supune.

Progresistul adevărat e totdeauna și conservator.

Conservatorul adevărat e totdeauna și progresist”.

Dar cum vom determina, putem întreba, care e saltul bun și saltul sterp ? Răspunsul ascuns al filozofului e următorul : Iehova-Natura hotărăște el însuși nunțile eterne și le vestește prin profeți. Bunul cetățean nu cere parlamente, ci, religios, ascultă glasul lui Moise și al lui Isus. În parlament vorbesc toți, ireconciliabili. Mesia vorbește singur și infailibil și trebuie ascultat :

„Nu suferim doi domni într-un stat.

Nu suferim doi vorbitori deodată.

Cînd vorbește altul, sîntem datori de a-l asculta, adică de a fi pasivi”.

Avînd în vedere „echilibrarea între materialism și spiritualism”,

„Relegea sau Religia nu poate fi dequât confirmarea și garanția Legii”.

Catolicismul nu-i decît o parodie a creștinismului „spre a perpetua dreptul pharaonic”.

Acesta este „echilibrul” lui Heliade, mesianismul lui, întemeiat nu pe desfacerea istorică de antizeze, ci pe opoziția permanentă între factorul patern și cel matern, între vorbitor și auditor, profesor și elev, guvern și popor. Heliade e departe de a fi un reacționar și pentru femei vrea egalitate, ba chiar dreptul de a purta propriul nume (cocoana Safta, cocoana Catinca). Socotindu-se inspirat de Iahvé universalul, poetul pune aluziv în *Biblie* simulacrul lui Moise. Din pornirea de a privi lucrurile cosmic, comună romanticilor, a ieșit la Heliade intenția de a-și grupa opera ciclic și în patru volume. Primul s-ar fi intitulat *Biblice* și ar fi cuprins și *Căderea dracilor* ; al doilea *Evanghelice* și ar fi primit, între altele, *Cutremurul* ; al treilea *Patria sau Omul social*, în care s-ar fi aflat *Ruinele Tirgoviștei*,

Sburătorul, Mihaida (pe la 1834 începuse o piesă de teatru *Mircea*); ultimul, *Omul individual*, căruia i-ar fi aparținut *Serafimul și Heruvimul, Visul*. Opera lui Heliade ar fi fost astfel mai mult decât o *Légende des siècles*, o adevărată *Divină Comedie* (Dante l-a obsedat pe poet mereu) cu sens literal, didactic și anagogic, și încă mai mult decât *Comedia* visa să facă, visa să continue vechile cărți profetice printr-un *Nou Testament*, să dea marea *Biblie* modernă, ce s-ar fi încheiat cu un apocalips, cuprinzând astfel toată istoria, de la căderea omului pînă la regenerarea în cetatea eternă.

Heliade e un mistic la modul dantesc, cu uriașe viziuni profetice; *Anatolida sau omul și forțele* ar fi fost adevărata „biblică”, poemul în 20 de cînturi al omului, de la creație pînă la victoria asupra Forței, amestec de soteriologie și program social, soluțiunea în veac a problemei sociale fiind totdeauna cheia mîntuirii spiritului, a cetății eterne, și, ca în orice sistem cu preocupări soteriologice, mîntuirea nu este individuală, ci colectivă, Comunitatea creștină „Biserica” se înlocuiește cu „Popolul”, și, pe o treaptă mai sus, cu liga popoarelor, cu umanitatea. Aceste idei zburau atunci în aer, în emigrația iredentistă, emițătorul principal de mituri abstracte fiind Giuseppe Mazzini, cel cu *Dumnezeu și poporul*, De aceea tot ce privește destinul uman, stabilirea raportului fundamental între indivizi în temeiul unei ordine divine, explicarea inegalității și a suferinței, redempțiunea sînt la modă. Dante și Milton se reiau, *Divina Comedie* e interpretată în sens revoluționar și socialist, Plac utopiile și Heliade însuși făgăduise în Biblioteca universală *Utopia* lui Thomas Morus, *Oceana* lui James Harrington, și fiindcă aveau să apară operele complete ale lui Bacon, și *Nova Atlantidă*, Scriindu-și poemul pe marginile *Biblicelor*, care sînt simple comentarii asupra textului *Bibliei*, Heliade este prea abstract, în locul unei geneze materiale, el dă știutele-i teorii, Istoria decurge prin „delte”, stăpînită de îngeri, care sînt sephiroții :

Se face iarăși seară, se face dimineață ;
Ai istoriei angeli, în deltele eterne,
Înscrieți ziua-a doua,
Glorificați pe Domnul, că sfînt e al lui nume,

Dacă se poate face comparație cu *Comedia*, atunci poezia lui Heliade este cea din *Paradis*, lirică extatică, ideală, din care în chip necesar s-a extirpat descripția, lăsîndu-se esențele imateriale, parfumurile, lucirile, efluviile și sonorile. Poetul a intuit jubilația sacră, hora elementelor pure și e întiiul autor de laude:

Cîntați, flori, bucuria și lăudați pe Domnul
Pe idioma voastră, vă exalați parfumul
Spre ceruri ca tîmîle. Formați sublime-acorduri,
Armonie d'arome,
Natura este-n nuntă, serbare-universală . . .

Se umple tot abisul, coprinsese marine
De lucitorul nacru, de candidetele perle,
De rumenul coralju,
Înoată pești în ape, în aer paseri svoală . . .

Glorificați pe Domnul, Puteri, Eloimi, Angeli,
În harpele serafici cîntați, prea-înălțați-I ;

În cer și pretutindeni răsune : osană !
Lumină, întuneric, puteri și elemente,
Sori, astre și luceferi, răsune firmamentul
De laudele voastre.

Pămînte, trage danțul în cercul horei tale ;
Și tot ce este-asupra-ți ardice a sa voce
Și rugă către ceruri. Ai munților nalți cedri,
Plecați al vostru creștet, vă înclinați, o, arbori,
Și plante cîte sînteți, verdeață, pom și floare,
Nălțați profumul vostru.

(Hymnul Creațiunii)

Și mai aparentă este orchestrația serafică în *Empireul și Tohu-bohu (Căderea dracilor)*. Se aud cereștile, teribilele sonuri :

Cerești, eterii, trombe în spațuri răsună,
Puteri, tării de îngeri sbor repezi și șesesc . . .

Se vede un „triumf” al Cuvîntului, ce ține locul prin mecanica lui exactă rozei mistice :

A lui de flăcări roate pornesc întraripate :
Sînt Huruimi prea repezi ce-n mii de ochi lucesc ;
Și vîrstele veciei, la dînsul înhămate,
L'Apocalips supuse, spre veacuri propășesc.

De îngeri miriade preced și îl urmează
Și carul naintării pornește neoprit
Din iute în mai iute ; și-n drumu-i însemnează
Al lumii plan simbolic d-atuncea preursit.

Se strecoară în această poezie a gloriei și melancoliei religioase groaza de surpare a luminilor, care e din Lamartine (*L'immortalité*) :

Cînd aste întunereci de lumi nenumărate,
Nestrămutate stele și sateliți, planeți,
Ce-și țin a lor ocoluri prin căi preînsemnate,
Sori, centre parțiale, îngrozitori comeți ;

Cînd toate s-ar esmulge din marea încentrare,
leșind din a lor axe și nu s-ar mai ținea,
S-ar prăvăli în spațiu spre vecinică pierzare
Și una peste alta sdrobindu-se-ar cădea ;

Ast zgomot ce ar face, fatala grozăvie,
Amestecul, izbirea și uetul trupesc,
Vrăjbite elemente, cutremur în tărie,
N-ar face-atîta zgomot c-ast svon duhovnicesc.

Heliade are, cu toată detestabila lui filologie, mijloacele verbale pentru marele vers romantic. De la Victor Hugo a luat metoda cumulării de nume proprii bar-

bare hohotitoare (scoase cele mai multe din Milton), pe care le dispune eufonic ca într-un fel de conjurație:

Cu-aceiași zgomot cade și Belzebuth, Astaroh,
Talmnuth, Hamos, Asmode, Dagon, Mamuth, Baal,
Astoret, Isis, Orus, Moloh, Balmol, Briaroh,
Brihmuter, Corgon, Bluhai, Rimnon și Belial.

Căderea îngerilor e lamartiniană și întâlnim în ea chiar acea erotică ciudată între „un ange déchu” și o ființă de grad inferior. Din nefericire totul e friguros alegoric. Din capul marelui arhanghel Lucifer, printr-o groaznică cefalalgie, iese (mitul Minervei) Păcătuirea, ființă „cochetă”, cu care arhanghelul începe o dragoste incestuoasă. Crizele sexuale ale îngerilor obsedau atunci pe toți și un poem al lui Thomas Moore, *Dragostea îngerilor*, avea mare ecou pretutindeni. În istoria primilor oameni, Heliade urmează de aproape pe exegeții *Bibliei*. Mitul androginului, răspândit la romantici, e luat de el nu de la Platon, ci, direct ori indirect, din Zohar. Cîntecul despre „arborele științei” e o versificare simplă a comentariului Genezei din *Biblice*, unde poetul se vede a cunoaște răspîndirea mitului la indienii, la chinezi. Într-un singur loc abstracțiunea ia forma unei viziuni ermetice tulburătoare :

Acest arbore mare era ca orice plantă
În jos cu rădăcina, spre cer cu-ale lui ramuri
Și rădăcine-ntinse ce sfredelea pămîntul
Și străbătea profunde în iad ca niște pompe
Cît să spăimînte mintea și să-nfioare carnea.

Tot cîntecul se pierde într-o disertație despre efectele științei, culminînd cu întrebarea asupra utilității progresului tehnic. „Ipoteza” mecanicistă e prilej de un anume fabulos mașinist :

Străbată-se uscatul de forțele de aburi,
Mulțescă-se ca peștii pe mare piroscafe,
Din popul la alt popul, de la un Stat la altul,
Din urbă l-altă urbă și din comună l-alta
Încingă-se pămîntul de căile ferate ;
Locomotive, fabrici mulțescă-se-n tot locul ;
Consume-se cărbunii și împle atmosfera
De gazuri . . .

Cîntul despre Cain și Abel *Moartea sau frații* avea scopul să zugrăvească efectele sociale ale păcatului originar, ura între oameni. Punctul acesta din *Biblie* atrăgea pe toți revoluționarii epocii și Aleardo Aleardi alcătuia în 1846 pe marginile Genezei un poem, *Le prime storie*, foarte asemănător în privința aceasta cu *Anatolida*. Aproape nimic nu se salvează din ruina de vorbe decît înmormîntarea sălbatec primitivă a lui Abel, în stil Chateaubriand :

Adam își șterge ochii, se scoală în picioare . . .
Și ia genunchii fiului, îi mai sărută-o dată,

li strânge cu vigoare, și stinsul corp încovăie
Și îl mlădie-ațita, cât pumnii și genunchii
I-aduce pîn-la gură, ca filiiul să-i semene
Cu pruncul cînd se află în pîntece materne . . .
Și toți puseră ochii la stîncă colosală
Pe care blîndul Abel își aducea ofrandele . . .
Luară cu toți corpul, prin norii de profume
Ș-acolo-l mormîntară.

Un motiv de poezie putea găsi Heliade în iubirea întîiei perechi, Idila antediluviană în spațiu edenic cu stînci uriașe și vegetație virgină e a romanticilor în frunte cu Lamartine. Lui Heliade îi lipsește sau mai de grabă i-a dispărut repede, printr-o pervertire estetică, percepția geologică. Totuși, într-un scurt episod, e surprinsă cu oarecare măreție nunta inocentă și trudnic religioasă a perechii pro-genitoare a omenirii :

Pe un tapet de iarbă, cu flori presemănată
Se desemna ridente și roza amoroasă
Și candid-iasomie, safranul, hiacintul . . .
 Conduși d-al nunții angel Mireasa cu-al său Mire,
 Țîndu-se de mîină în sfînta nuditate
De care n-avea teamă nici d-angeli, nici de Domnul,
Nici unul despre altul, intrară-n sanctuarul
Misterelor divine . . .
 Cine-ar putea descrie nespusele transporturi,
Candoarea virginală și grațiile Evei,
A lui Adam fervoare, întreaga fericire
Și extrema pietate l-a ritului plinire?
Împiși d-angelul nunții, pe așternutul moale
Sînt unul lîngă altul în toată inocența :
Adam începe ritul : c-o dulce resistință
I se supune Eva și-n holocaust cede
A se-mplini misterul,

Santa cetate scrisă în *terza rima* are factură dantească. Cuprinsul e în mod curios utopic. Heliade e un conservator, un vrășmaș al socialismului, al Pandemoniului, pe de altă parte îl vedem un înflăcărat al lui Fourier și un adept al lui Proudhon, căci încercarea din 1858—1860 de a face o asociație agricolă, de nu va fi conștinut intenția ascunsă a unui falanster, era o instituție de credit pentru ajutarea muncii. Proletarul este victima eternă simbolizată în Christ-Popolul :

Or ca om, or sub forma sa divină,
Tot proletar la cîmp și la cetate,
De la Altar și pînă la salină,
 Cu-aceiași dor, cu-aceiași greutate,
Schimbe-se timpii, fie domn Cesarul,
Patriciu sau baron, prinț sau abate,
 Fortă ori lege, Brama, Papa ori Țarul . . .

Cetatea sfântă a lui Heliade era cosmopolită și comunistă. Acolo principiul proprietății era „risolvat communal” și națiile toate se uneau într-o internațională împotriva tiranilor :

Gali-angli-italieni, poloni, germanii,
Maghiari, români, de popoli milioane
Jos au surpat și idoli și tiranii ;
Au spulberat tiare și coroane ;
Cu-al lor sînge și-au frămîntat cimentul
Și-ți înălțară primele coloane.

Acolo, într-o egalitate desăvîrșită („soarta nivelată”), umanitatea mîntuită ar fi înfăptuit „eterna pace”, aceea proiectată de Kant într-un opuscul pus și el în programul Bibliotecii universale. Construcția cetății e în spiritul fabulosului cantemirian, nu fără intenții alegorice transcrise din *Biblice*, fiecare punct trebuind să înfățișeze un element al Universului, pietrele de pildă, seminții :

Verde se-nalță valedă lăcrămoasă ;
Apocaliptica, santa cetate
A lumii nouă splende radioasă
De Speranță, d-Amor, de Libertate,
Încinge muri ne-nvinși de adamante,
Se coroană de turre nestimate,
Nalță coloane de porfir gigante,
Pur ca cristalul aurul străluce,
Rubin, safir, smerald, iacint, brillante
Țin unghiuri, fundament ce le produce.
Rîful Vieții curge de lumină,
Minților sănătate dă și aduce.

Că intenția lui Heliade a fost să facă din *Mihaida* un fel de *Gerusalemme liberata*, aceasta se vede ; rezultatele sînt însă în soiul *Henriadei*. Nici cea mai mică umbră, nicăiri, de pătrundere a epopeii italiene. Iarăși cosmogonie, teorii politice, false alegorii. Mihai este profetul, căruia îngerul îi apare într-un tablou luminos, devenit clișeu, ca într-o Bună-Vestire. Ochiul obosește de atîtea viziuni celeste și cade mai odihnit pe mici scene constumate :

Era-nvestiți cu toții ca-n zile de paradă :
Îmbrăcătura strîmtă, îngust găitănă,
Intra în cisme galben ce zornăia în pinteni,
Pieptare pe corp strînse în găitane late,
La căpătîi cu nasturi ; pe umeri chepeneg
În copce d-argint prinse, cu fir de tot cusute,
Pe margini cu hîrșie, lovea-ntr-o parte coapsa.

Poetul a făcut mare caz de *Visul*, pomenindu-l mereu ca o „grație cerească” a tinereții. Compunerea prozaică e în bună parte autobiografică. Obiceiul de a interpreta visele profetic este biblic, sistematizat de Filon. Heliade citează des pe Flavius Ioseph, gîndindu-se la *Antichitățile iudaice*, din care, direct ori indirect, extrăgea aceste atitudini contemplative.

În *Serafimul și Heruvimul* tema e tratată mai larg.

Cherubul aduce mustrea, reexaminarea conștiinței, Serafimul consolarea:

Blînd Serafim ! o înger ! ce este a ta solie ?
Care îți este slujba ? Ce vrei aicea jos ?
Pacea vestești tu lumi ? Pacea aduci tu mie ?
Ce flacări pui în sînu-mi ? O, Serafim frumos !

Tema e definitiv banală pentru acea vreme, plutitoare în aer. Cele două sensuri date ființelor angelești erau curențe în tradiția biblică (Filon scrisese o carte despre heruvimi) și Aleardi însuși numește chinul lui Cain „de'rimorsi il Cherubino”. Heliade aligheriza și aci. Serafimul era a sa Beatrice, grația. Fiind dintre „intime”, poezia transfigurează femei, poate o singură femeie în două ipostaze, una serafică, alta vindicativă, poate două femei, prefăcute de poet, după metodel dantesc, în căi de mîntuire. Se întîlnesc frumoase versuri :

Războinice, viteze, Heruvim înfocate,
Împlinitor prea strașnic urgiilor cerești!
Repede Înger ! . . .
Și cînd fumeză munții, vulcanul cînd turbeaza,
Cînd flacări rotitoare pînă la ceruri zbor,
Cînd tremură pămîntul, văzduhul schinteiază,
Al meu suflet te vede în orice meteor.

Motivul poetic au tendința de a deveni fixațiuni. Schiller (*La F. Schiller*) e și el un profet visînd cetatea sfîntă, un Mesia crucificat de contemporani, un cosmopolit, ce cîntase împărțirea pămîntului și merita să fie sărbătorit de tot Universul :

Și repetați în coruri, prin mii de miriade,
Germania întregă, America, Anglia ;
Răsune tot pămîntul oriunde e om liber.

O noapte pe ruinele Tîrgoviștei, spre a ne întoarce spre poeziile terestre, venită după *Adio la Tîrgoviște* a lui Gr. Alexandrescu, e o poezie onorabilă, dar prea documentată.

Se cade să recunoaștem poetului și meritul de a fi introducătorul metrului antic, într-o interpretare relativă pe baza endecasilabului italian :

Pare-mi ferică ca zeii oricine
Stă înainte-ți și d-aproape-aude
Dulcea ta voce. Și mai ferică-ncă
De-ți vede fața.

Capodopera rămîne *Sburătorul*. Că ar fi vreo legătură cu *Sîlful* lui Hugo e îndoielnic. Punctul de plecare este mitul zburătorului, așa de răspîndit, încît îl cita și D. Cantemir. Invaziunea misterioasă a dragostei e surprinsă în plină agresiune, însă fără furiile pasiunii unei Sappho ori ale Phedrei. Fata în criză de pubertate e doborîtă de o boală necunoscută, explicabilă mitologic și curabilă magic :

Vezi, mamă, ce mă doare ! și pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sîn mi se ivesc ;
Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obraji-mi se pălesc !

Ah ! inima-mi zvîcnește ! . . . și zboară de la mine !
Îmi cere . . . nu-ș'ce-mi cere ! și nu știu ce i-aș da ;
Si cald, și rece, uite, ca-mi furnică prin vine ;
În brațe n-am nimica și parcă am ceva.

Evenimentul supranatural este salutat printr-o grea și lentă năvală de vite,
într-un tablou vrednic de Troyon :

Era în murgul serii și soarele sfîntise ;
A puțurilor cumpeni țîpînd parcă chema
A satului cîreadă, ce greu, mereu sosise,
Și vitele muginde la zgheab întîns pășea.

Dar altele-adapate trăgea în bătătură,
În gemete de mumă vițerii lor striga !
Vibra al serii aer de tauri grea murmură ;
Zglobii sărînd vițerii la uger alerga.

S-astîmpără ăst zgomot, și-a laptelui fîntînă
Începe să s-auză ca șoaptă în susur,
Cînd ugerul se lasă sub fecioreasca mînă
Și prunca vițelușă tot tremură-mprejur.

Tot ce e convențional în poezia clasică a înserării, așa de comună în secolul
al XVIII-lea, devine aci grandios sălbatic, cu priveliști agreste în pastă grea, incen-
diată :

Încep a luci stele rînd una cîte una
Și focuri în tot satul încep a se vedea ;
Tîrzie astă seară răsare-acum și luna
Și cobe, cîteodată, tot cade cîte-o stea.

Dar cîmpul și argeaua cîmpeanul ostenește
Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit.
Tăcere pretutindeni acuma stăpînește,
Și lătrătorii numai s-aud necontenit.

Heliade este un prozator excepțional, un pamfletar ignorat sub această latură.
Răutatea inventivă în vorbe e în linia lui Radu Popescu, la care se adaugă o veselie
naturală, sîngeros violentă, susținută de o retorică savantă și de o incurabilă obsti-
nație ideologică. Ca istoric poate diforma, ca memorialist e neîntrecut. *Memoriile
asupra istoriei regenerării*, din nefericire rău transpuse în românește, sînt un ade-
vărat roman ingenuu al infatuării profetice. În cele mai aride și adesea extrava-
gante disertații, anecdotismul, totdeauna polemic, răsare aducînd o scenă vie.
Heliade s-a nutrit în spiritul lui Voltaire, imitîndu-l și în manopera libelului („Après
une vie laborieuse et tranquille de plus de trente années, je me vis forcé de m'ar-
mer du fouet de la satire pour frapper les *andropodes* et confondre les ennemis
du roumanisme”). De la Brașov trimetea o foaie plină de răutăți pentru foștii revo-
luționari, numită „Carul iute”. Dar Voltaire e numai sarcastic, Heliade e răzbu-
nător ca Dante, vulgar, animalic, salvat de trivialitate prin aripă lirică și literară.

Prefața *Gramaticii* scoate dintr-o simplă discuție o mică comedie, în care intră
și un sincer și grațios poem al slovelor vechi :

„Ei, dar ce fel de carte e asta?!!! Uită-te minune !!!

Aci lipsesc o grămadă de slove ! Aștia vor să ne lase săraci !

Aci fălosul și purtătorul de ortografie **u** lipsește ; mărețul și îngîmfatul **ω** asemenea ; **ϕ** cel bogat în loc nu se mai vede. În loc de **κ**, unde și unde se vede **εα** ; în loc de **ϋ**, **ιθ** ! Vai de mine, ce grosime și mojie ! la te uită, că aștia și pe delicatul și plinul de dulceață **Θ** l-au scos ! Nu, zău, aștia sînt români groși, bătărași de la țară, nu vor să aibă cît de puțină Evghenie pă dînși ! Dar ce văz ! Ei în loc de **ζ** pun **κ**, în loc de **ψ**, **nc** ! Sînt vrednici de rîs pentru adevăr !

Vedeți lucruri copilărești ! Vedeți eresuri, vedeți nesocotinți ! Toată lumea se silește din ce mai are să mai adaoge și să se mai îmbogățească ; dar ei ! la uitați-vă că și din ce mai avem vor să mai lepede ! . . .

Atît ! s-a stricat !!! s-aaa-duus acum și limba !!!

Ei au lepădat și ocașiile ! și psili ! și dasia !!! O, drăguțele, ca de ele de nimic nu-mi pare așa de rău, că par-că era niște floricele ! . . .

— Așa, domnule, s-a dus și acum dumneata să fii sănătos ; ele s-au dus și nu se vor mai întoarce, căci le-a gonit o soțietate întregă, le-a gonit însuși dreptul cuvînt. Și dumneata, Domnule, mai stîmpără-ți furia puțin. . . .

Din simpla problemă a diminutivelor, în altă parte, pamfletarul face o bufonie :

„Să luăm spre exemplu un țigan : pe el îl auzi că are a face cu rumânică, cu nășicul, cu cumetrașul, cu măgărușul, cu cortișorul, cu bordeiașul ; numele lui e Danciucu, Ionică, Andreiaș etc. Să venim la român. Să compare cineva limbajul lui dinaintea Regulamentului cu cel de acum : să fi auzit cineva pe un ciocoi vorbind cînd își pune la cale viața « să întru într-o slujbuliță, sau pînișoară, să cîștig la părăluțe, să-mi fac o cășcioară și să trăiesc bine cu meșcioara mea, cu vinișorul meu, și dacă îmi va ajuta Dumnezeu, să puiu mîna pe moșioară, două etc. . . »".

Heliade parodiază cu plăcere pronunția victimelor sale și e precursor al lui Caragiale în caricarea dascălului ardelean :

„ — No, ia să-mi spuneți, unde e Marea Roșie ?

— Nu știm, răspunseră. . . școlarii după ce se uitară mult și la hartă și la profesor și între sine.

— No, ci cătați-o, adaose profesorul cam serios.

— Nu știm unde s-o căutăm.

— No, dar asta ! ci acolo pe carte s-o cătați.

— Nu știm pe care. — Arată-ne-o domnia-ta, domnule profesor.

— Căz eu nu m-am preparatu-m-am pînă acum".

lată un „căuzaș" peltic (Rosetti) în plină elocvență :

„ — Zudicata lui Dumnezeu este mare. . . vedeci pe Trîntorul ațela țe vine învulpat în calească ? Ca mîine, o să aveți și voi haine ca dînsul, calească ca dînsul, moșii și averi ca dînsul. . .

— Să dea Dumnezeu, să te-auză Dumnezeu, domnișorule, strigară cîțiva din săteni. . .

— Și ca mîine iar, continuă oratorul, ca mîine a să-l vedeți pe dînsul pe zos, desculț și trenceros, înțins cu teiu, și trăgînd boi de funie. . .

— Ba l-o feriii, l-o feriii Dumnezeu, jupîne ! strigară toți sătenii deodată".

Înainte de a cădea pe mîinile lui Eminescu, C. A. Rosetti era întîmpinat de veselia brutală a lui Heliade. „Poețioul" se afla la o petrecere cîmpenească, unde

lăutarul cînta tocmai romanța sa : *A cui e vina*. Nesuferind lipsa de pasiune a țiganelului „se sculă de la masă și sări înaintea lăutarului strigînd :

— Nu așa, ciorară de profanator !

Și unde începu a da ochii peste cap cu mare patos, a lua un avînt cu mîinile și cu picioarele, ca tot omul ce zboară de viu-violet la nemurire, și a declama cu o manieră cu totul particulară a sa :

— Tuuu ziceai odatăăăă,

Aaaaaaaah a mea iubiiiită :

Draagostea meaaa toată etc.

Declama cum declamă amatorul (foarte bătaios), iar încît pentru cîntec, spun că era foarte răgușit și discord, căci p-atunci nu se auzea de concordie :

Aaaaaah a mea iubiiiită !

(cu vocea răgușită) și tot înainta în delirul său poetic către simplul și naivul lăutar, pînă ce ajunge la fraza :

Astfel ți-este sexul . . .

Atunci cu o crispație nervoasă tremură, amenințînd cu degetul pînă la nasul bietului bard, cu totul speriat.

Lăutarul încă de la începutul acestei lupte, ce nu era nicidecum olimpică, lăsase o mîină cu vioara spînzurată în jos și alta înțepenită și făcînd o linie dreaptă una cu arcușul. Nălța din umeri bietul om, strîngea din dinți, cu capul ghemuit între umeri, și tot se da înapoi ; iar cînd își simți spatele că dă de părete, cînd văzu că degetul amenințător îi ajunge și pînă la nas, cînd văzu că acum ca niciodată ochii declamatorului îi așintau ca doi ochi mai boboșați decît ai unui broscoi uriaș, lăutarul, svînturatul lăutar, începu a tremura și a pune mîinile înaintea spre apărare :

— Aoleo, coconașule, începu a se ruga : nu mai face așa, că mă dă în alte alea, și am copilași . . . Aoleo, coconașule ! dar ce-am făcut sărăcuț de maica mea ! . . . iartă-mă, iartă-mă, coconașule, că îmi rămîn copiii pe drumuri ! . . .”.

În caricaturizarea liberalului, Heliade pune multicolorarea lui Hogarth și diformitățile lui Daumier :

„,Indivizi cu ochi de vulpe, cu ghiare de cotoiu, dacă nu pot avea de tigru, cu gesturi de momițe (și de suitarii) ; de au limbă, e ca să mință, să calomnieze ; de au inimă, e un fel de tăgîrță, unde să-și ție tezaurul feloniei și perfidiei, ce le face toată forța ; de au minte, este spre a cugeta numai la interes, și tot la interesul cel mai mîrșav . . .

De poartă vestminte largi și ișlic, ei sînt mai gulerăți decît toți, lor ișlicul le tremură și li se învîrtește în cap ; nimeni nu se rățoește ca dînșii în danț ; nimeni ca dînșii nu bosînlă buzele și nările cînd fumă ; nimeni ca dînșii nu se încoardă și se înțepă cînd umblă.

De scot tabachera, de o ofer, de iau de la alții tabac, de apucă lingurița cu dulceață, paharul cu apă sau felegeanul cu cafea au niște gesturi, niște talamuri, sau un felde semne francmasonice particulare ale lor.

De salută, de îți surîd, te înfioară ; de se înfățișază la cei mai mari sau la curte, le crapă haina ori binișul în spate.

La biserică dacă au vreo biserică, vai de crucea ce își fac, căci parcă ar sbîrnăi la o tambură pe piept ; la mîr să nu le treacă nimeni înaintea ; și paraua (sau gologanul) îl pun cu pumnul în disc.

De vin în casa egalului sau mai vîrtos a neavutului, parcă ar avea două piepturi unul peste altul ; nu-i vezi încă chipul și pieptul îi intră mai înainte d-a intra el pe ușă, căci nasul îl caută în sus”.

Dar blestemele ! Ocările țînesc negre, într-o retorică gîlgîitoare, cu o ură așa de materială, încît pamfletul e un adevărat poem al mîniei :

„Să nu se mai auză nici nume de Băleni, de Cîmpineni, de Bălăceni, dați în numele lor, în onoarea familiilor lor, în a copiilor lor, dărîmați-le casele, aruncați-le pulberea la vînturi, precum vă învață zisul de sine *român*, precum vă ține Țintarul ; ieșiți ca furiile pe ulițe, armați-vă cu cuțite ascunse, cu pietre, ucideți tot, stingeți tot ce este istoric, național, că e demn de voi, dacă pînă la unul țara astăzi nu mai e locuită decît de ciocoi ; să nu mai rămîie pînă la unul din cîți v-au făcut vreun bine, sau v-au dat vreodată vreun pahar de apă pe patul frigurilor. Începeți de la mine... Ruine au rămas casele de unde a ieșit Constituția de la 1848. Duceți-vă de luați pietrele de acolo și veniți de mă lapidați dimpreună cu copiii mei, ce n-avem unde ne pleca capul ; veniți de mă îngropați de viu...

E demn de voi ciocoilor, cîți sînteți pui de renegați, cîți sînteți pui de viperă, cîți îmblați ca turbați după chivernisele, cîți sînteți blestemați de părinți pe patul morții, cîți v-ați batjocorit și bătut părinții, cîți aveți setea și turbarea de a ucide la evrei, cîți vreți să moară alții ca să trăiți voi, cîți, ca strigoi, n-aflați nutriment decît din sîngele și însuși al morților.

Însă v-o cam fi, fii ai piericiunii, pui de viperă !”

Mîniosul poet vrea să facă o „comedie divină” (și are într-adevăr multe afinități sufletești cu Dante) și lasă urmașilor un testament de foc :

„Leg ca un testament discipolilor mei, de nu voi putea eu întreprinde și termina această mare și alegorică epopee, să o întreprinză ei ; vor avea o pune pe scenă toate *duhoarele* infernale răsculîndu-se asupra geniurilor și virtuților cerești și vor face o comedie în adevăr divină, flagelînd vițiunile și regenerînd pe român. Oasele mele vor trăsări din mormînt la versurile lor și sufletul meu plin de urgia divină va deveni muza lor inspiratoare”.

Polemistul și-a desfășurat armele și în stil dramatic. *Proces general între două hordii și nație* este o mascaradă, subintitulată mister, în care, în fața tribunalului Adevărului, apar boierul Mircea, Moș Soare, exponenți ai vechii ordine, exaltate de Heliade, precum și Arhon Arpagon, ciocoiul. Musiu Rapace „spoit cu roșu, ciocoiu nou și pretins avocat al sătenilor”, un poet urlător, un poet umanitar. Musiu Rapace, care e C. A. Rosetti, are „ochi de broscui, părul vîlvoi, coarne satanice” și vorbește cu o elocvență bufă :

„... O eră nouă palingenetică și epopeică va face a răsări o auroră roșie, o auroră a noastră a roșșiiilor ce are să zimbească lumii cu dinți de mărgăritar și cu buze de trandafir... (popolul rîde). Da, așa ; nu rîdeți nici voi cei proști, nici cei condamnați, morminte spoite pe dinafară ce sînteți voi ! ora voastră a sunat : șiooiu și iar șioiu va curge de sînge și se va rostogoli și va trosni, și va plesni, și va pocni, și va spumega, și va tuna, și va fulgera, și va trăsni, din cap în cap, din gît în gît, din burtă-n burtă...”.

Pamfletarul pune și în versuri aceeași gesticulație măscăricească :

Vino mai curînd, o Muză ! . . .
După nas și după buză
Și cochetele-ți grimazuri
Te cunosc că-mi faci la nazuri.
Vino, deh, nu te mai face ;
Codirea de loc nu-mi place,
Ce ! nu vrei ? — Du-te la Dracul !
Ai cojoc ? — Am și eu acul.

De n-ar fi trebuit să înceapă totul și să-și cheltuiască energia în lupta pentru formația limbii, din învîlmășeala căreia nu putea vedea limpede adevărata poezie, Heliade ar fi putut deveni un foarte mare poet.

BIBLIOGRAFIE *

Gramatica românească, de D. I. Eliade, [Sibiu], 1828 ; *Culegere din scrierile lui I. Eliad de prosci de poezii*, București, 1836 ; „Curier de ambe sexe”, I—IV, 1837—1848 ; *Asupra traducției lui Omer*, [f. l.], 1837 (extras probabil din prefața lui la traducerea lui C. Aristia) ; *Căderea dracilor*, București, 1840 ; *Paralelism între dialectele român și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte*, București, 1841 ; *Prescurtare de gramatica limbii române-italiene*, București, 1841 ; 20 Decembrie 1843 (versuri). *La Extraordinara Generala Adunare*, [București], 1843 ; *Vocabularu de vorbe streine în limba română adică Slavone, Ungurești, Turcești, Nemești, Grecești etc.*, București, 1847 ; *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850 ; *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851 ; *Cyclopele tristei figure. Tantalida sau Tintala și Păcala, poema eroica*, Paris, 1854 ; *Dossier relatif aux Principautés danubiennes* (Nr. 1. *Une Dacie cosaque et une Roumanie turcophile en 1854*, Nr. 2. *Les Turcs et les Roumains*, Nr. 3. *La profession de foi*), [f. l.], 1857 ; *Cobza lui Marinică. O festă în comemorația d'liei de 23 sept. 1854 sau Cobza lui Marinica, opera seria în doe părți. Tralală, Tralà, Tralà, adio etcetera*, Beciu, 1855 ; *Descrierea Europei după tractatul din Paris de Ioann Prosdociu*, [f. l.], 24 mai 1856 ; *Românilor (trei epistole)*, [f. l.], 1856 ; *Biblicele sau notații istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, 1858 ; *Literatura. Critica*, București, 1860 (Biblioteca portativă, I) ; *Collectio de brebenei și vioelle de J. R.*, București, 1860 ((Biblioteca portativă, III, pe copertă II. — *Civice*, XV) ; *Ruge și morala evangelică pertru clasa I primară*, București, 1861 ; *Proces generel între doe hordii și natio sau spoții cu rașu și spoții cu albu. Misteru în doe acte*, București, 1861 (Biblioteca portativă) ; *Prescurtare de hystoria românilor sau Dacia și România*, București, 1861 ; *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*, București, 1859—1869 ; *În memoria Mariei Pauceasca născută Zossima. . . Premiu la examenul anului 1863*, București, 1863 ; *Pace sau însocire între averea nemișcătoare și între bani sau Casă de credit reciproc. . .*, București, 1863 ; *Unirea și unitatea*, ed. a II-a, Iași, 1864 ; *Veritatea, înțelesul discursului unui deputat al Constituantei Române din 1866*, [București, 1866] ; *Hymnul creațiunii*, București, 1869 ; *Curs întregu de poezie generale*, I, II, III, 1—2, IV, București, 1868, 1870, 1880 ; *Christianismul și catalicismul*, București, 1870 ; *Abecedar sau manual de syllabism*, București, 1870 ; *Principie de orthographia romana*, București, 1870 ; *Cantarea Cantărilor la M. M. L. L. Carol I și Elisabeth*, București,

1870; *Seraphita și Oda românilor, poezii inedite, Sburătorul*, București, 1872; *Michaida*, București, 1880; *Proclamațiunea rescularii naționale de la 1848 în capul căreia s-a aflat Ioan Heliade Rădulescu*, București, 1881; *O epistolă inedită de la Eliade*, în „Columna lui Traian”, IV, 1873, nr. 4; A. D. Xenopol, *O corespondență literară între I. Eliade și C. Negruzzi din 1836*, în „Convorbiri literare”, VI, 1872—1873, nr. 5; *Scrisori ale lui Eliade Rădulescu către Costache Negruzzi*, în „Convorbiri literare”, XII, 1878—1879, nr. 9, 10 și 11; XIII, 1879 — 1880, nr. 2, și 9; XIV, 1880—1881, nr. 4; XV, 1881—1882, nr. 9; A. D. Xenopol, *Scrisoarea lui Eliade către Const. Negruzzi din 1844*, în „Arhiva”, VII, 1896; *Scrisori din exil*, cu note de N. R. Locusteanu, București, 1891; *Scrisori*, în „Convorbiri literare”, XXXVI, 1902, nr. 3; Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu. Acte și scrisori adnotate și publicate . . .*, București, 1928; *Scrieri alese*, București, 1909; *Scrieri literare*, Craiova, 1939; *Opere*, ediție critică de D. Popovici, vol. I—II, București, 1939—1943 (opere alese).

Ioșif Vulcan, *Cînd am văzut pentru prima oară pe Heliade*, în „Familia”, VIII, 1872, nr. 31; Paul I. Papadopol, *Scrierile lui Eliade (Cercetări biografice)*, în „Ion Maiorescu”, III, 1933, nr. 7—8; D. A. Sturdza, *Cestiunea Trandafilor. Episod din istoria modernă a României, 1843—1844*, în „Revista nouă”, I, 1888, nr. 7; Emil Vîrtosu, *Eliade ca tipograf*, în „Revista arhivelor” (C. Moisil), I, 1924—1926, nr. 1—3; G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța*, în „Dacoromania”, Cluj, III, 1922—1923; G. Popa-Lisseanu, *Un manuscris al gramaticii românești a lui Eliade Rădulescu*, în Acad. Rom., „Mem. Secț. lit.”, seria a III-a, mem. 5, București, 1925; Benedict Kanner, *Ion Eliade Rădulescu. Un precursor al criticii române*, București, [f. a.]; D. Popovici, „Santa Cetate”. *Între utopie și poezie*, București, 1935; D. Popovici, *Ideologia literară a lui H. Heliade Rădulescu*, București, 1935; Ioan Massoff, *Davicion Bally revoluționarul de la 48*, București, 1939; G. D. Scraba, *Ioan Heliade Rădulescu. Începuturile filozofiei și sociologiei române*, București, [f. a.]; Gheorghe Corneanu, *Viața lui Ioan Eliade Rădulescu*, București, 1939; I. Crețu, *Viața lui Eliade*, București, [1939]; D. Cantemir, *Evocări din trecut. Mama Luxița*, în „Universul”, LVIII, 1941, nr. 82; Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu pînă în 1841*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, 1956; G. Munteanu, *Asupra reconsiderării lui I. Heliade Rădulescu. Chestiuni metodologice*, în „Steaua”, VI, 1959, nr. 4 și 5; Liviu Leonte, *Părerile despre limbă ale lui Ion Heliade Rădulescu, în prima perioadă a activității pînă la 1840*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria Filologie, XI, 1960, fasc. 2; N. A. Ursu, *Modelul francez al gramaticii lui Heliade*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 4; Paul Cornea, *I. Heliade Rădulescu sau „Echilibrul între antiteze” în teorie și practică*, în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962; V. Cristian, *I. Heliade Rădulescu și istoria universală*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza—Iași”, t. XII, 1966, fasc. 1.

PETRACHE POENARU

Urmașul lui Heliade în conducerea învățămîntului și secundantul său în desfășurarea operei de culturalizare este Petrarhe Poenaru, născut la Benești (Vilcea), la 10 ianuarie 1799, dintr-o familie scăpătată de mici boieri, al căror arbore genealogic merge însă pînă în vremea domniei lui Mircea Ciobanul. De mic copil vădise sîrguință, seriozitate și interes deosebit pentru studii. La 13 ani intră ca bursier, la Craiova, în școala din biserica Obedeauu și apoi, în 1819, la București, la Școala domnească de la Sf. Sava, unde învață cu Gheorghe Lazăr. Prezentat de unchiul său dinspre mamă, lordache Otetelișanu, lui Tudor Vladimirescu, devine secretar al conducătorului pandurilor, utilizat în cancelaria sa.

PETRACHE POENARU

Tragicul sfârșit al mișcării revoluționare din 1821 îl găsește pe Poenaru la Brașov, în drum spre Laybach, cu o misiune diplomatică. Dezamăgirea înfrîngerii îl restituie pe tînărul studios preocupărilor sale de cultură. Din 1822 el își începe învățătura în străinătate, unde rămîne zece ani, sprijinit îndeosebi de unchiul său lordache Otetelișanu, apoi beneficiind de o bursă din partea Eforiei școlilor. Planurile intelectuale sînt extensive și metodice, pilduitoare prin finalitatea lor patriotică. La Viena și apoi la Paris, pe lîngă studiul unor limbi ca germana, latina, franceza, italiana, audiază cursuri de filozofie, psihologie, algebră, inginerie, mineralogie și geologie, fizică, mecanică, economie rurală.

După încheierea studiilor, cam prin 1829, Poenaru întreprinde călătorii prin Franța și Anglia. Ceea ce-i reține îndeosebi interesul sînt industriile și îndeletnicirile economice susceptibile a fi dezvoltate la noi și pe care nu șovăie să le cunoască îndeaproape, ca lucrător chiar. Vizitează, printre altele, industriile din Creuzot și Naville, iar la Valens și Romans se interesează de plantațiile de duzi și creșterea viermilor de mătase, îndeletnicire pe care o socotește a-

plicabilă cu și mai mare succes în climatul Munteniei. Pretutindeni pe unde va merge va nota cu atenție procedeele de fabricație, va desena mecanisme și unelte, va stabili contacte cu oameni de știință, printre care economistul Adolphe Blanqui. Spiritul ingenios și-l dovedește inventînd un instrument asemănător tocului rezervor, pentru care obține și brevet.

La întoarcerea în patrie, în 1832, Petrache Poenaru se afirmă ca unul dintre promotorii și înfăptuitorii ideii de școală națională. Devotat luminilor, crezînd în ridicarea vieții poporului prin instrucțiune și cultură, pedagog înnăscut și organizator energetic, Petrache Poenaru poate fi considerat un adevărat ctitor al învățămîntului românesc de toate gradele și un însuflețit sprijinitor al artelor și culturii naționale. Numit în 1832 director al Eforiei școlilor naționale, funcție pe care o va deține pînă în 1848, Poenaru, care se bucura de sprijinul lui Barbu Știrbei, membru în consiliul Eforiei și viitor domn, va întocmi noua lege a școlilor pe care o prevedea Regulamentul organic și care va fi aprobată și aplicată în 1833. Principiile înnoitoare care stau la baza acestei legi decurg dintr-o concepție fundamentată asupra rolului învățămîntului în societatea modernă. „Educația — afirmă Petrache Poenaru într-un proiect-manuscris — este prima mare nevoie a unui popor ; ea este baza și garanția oricărei instituții publice”. „Educația — spune el cu alt prilej — este ca picătura de apă, care căzînd face semn și în piatră, dar acest semn numai atunci se poate face cînd picătura va cădea fără precurmare”. Rezultă de aci, pe de o parte, că învățămîntul trebuie să cuprindă larg masele populare, fiind „la îndemîna tutu-

ror claselor sociale”, iar pe de altă parte că e necesar a-î asigura continuitatea prin înființarea unor școli de diferite grade, Poenaru așază astfel bazele unui învățămînt mai larg, compus din patru ramuri mari : școlile începătoare sau primare, școlile umanoare, învățămîntul complementar și cursurile speciale, acestea din urmă de fapt similare facultăților, Noul sistem preconiza dezvoltarea unei largi rețele de școli sătești și legifera răspunderea națională și autonomia statului în domeniul educației. În felul acesta era subminat sistemul „instrucțiunii în familie” practicat veacuri de-a rîndul de boierime, iar economia și cultura națională, aflate într-un moment de expansiune, urmau să capete cadrele de care aveau nevoie,

Din păcate, lipseau condițiile materiale care să permită introducerea în fapt a unei reforme atît de îndrăznețe. Bun gospodar și întreprinzător, Poenaru n-a pregetat să lupte cu abnegație, ani de-a rîndul, spre a realiza maximul în împrejurările date. A acceptat sistemul lancasterian în predarea din primele două clase elementare, deși nu-l considera ideal, a încurajat munca de elaborare a manualelor didactice, s-a străduit să mențină limba română ca limbă de predare a științelor în ultimul ciclu al învățămîntului.

Ideologia lui Petrache Poenaru, democratică în esență, e legalistă și moderată, prin credința în rolul atotputernic al cultivării. Periodicul întemeiat de el în 1843, „Învățătorul satului”, și care timp de un an, 1848—1849, va apărea sub numele de „Foaia sătească”, era menit să completeze acțiunea de luminare prin școală, îndrumînd lumea satelor în practicarea unei agriculturi mai raționale. Poenaru a fondat Societatea agronomică și școala de agricultură de la Pantelimon, Muzeul național de antichități, în cadrul căruia face loc faimosului Tezaur de la Pietroasa, și tot el este unul dintre întemeietorii Grădinii botanice. În școala de la Sf. Sava, a cărei tipografie o înzestrase cu mașini și literă nouă comandate la Paris și unde crease o bibliotecă prețioasă de peste 10 000 de cărți și manuscrise, se vor tipări cele cinci volume din „Magazin istoric pentru Dacia”. Numele său e legat și de dezvoltarea artelor frumoase. A sprijinit prin acordarea de burse în străinătate o serie de pictori ca Theodor Aman, Const. Lecca, I. D. Negulici, organizînd totodată cea dintîi expoziție de pictură din București, cu lucrările profesorului Wallenstein,

Petrache Poenaru a fost ales în 1838, membru corespondent al Societății de științe și de arte din Paris, iar în 1839 membru al Societății de arheologie din Atena. A fost, de asemenea, din 1871, membru al Societății Academice Române. Bătrîn și bolnav, Petrache Poenaru nu-și va putea rosti discursul de recepție, apelînd pentru aceasta la prietenul său G. Sion. Acest discurs, care evocă figura și personalitatea lui Gh. Lazăr, e o aducere amînte pioasă, într-un stil nobil și îngrijit, respirînd acea armonie pe care o degajă conștiința datoriei împlinite, dar și prezența unui concept neoclasic de artă literară.

BIBLIOGRAFIE

Elemente de geometrie dupe Legendre, București, 1837 ; *Vocabular franțezo-românesc* (în colaborare cu F. Aaron și G. Hill), t. I—II, București, 1840—1841 ; *Algebra* lui Alpentaufer, București, 1841 ; *Învățători pentru prășirea duzilor și creșterea gîndacilor de mătăsă, adunate și întocmite pã clima Țării Românești*, București, 1849 ; *Georgiu Lazăru și școala română*, București, 1871.

A. I. Obobescu, *Petrache Poenaru*, cuventare asupra vieții și activității sale, rostită la 23 octombrie 1889, cu ocaziunea aniversarei a XXV-a de la fundarea Universității din București. 1889 : N. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române. Scriitori mireni*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. lit., seria a II-a, t. XXVIII, 1906 : C. Dinu, *Petrache Poenaru ca pedagog*, în *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1957 : G. Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră*, București, 1963.

GRIGORE PLEȘOIANU

Gr. Pleșoianu este interesant în dezvoltarea ideologiei progresiste a literaturii noastre prin faptul de a fi promovat prin manuale și scrieri literare învățămîntul pentru popor. Într-o vreme cînd numai clasele de sus se bucurau de binefacerea culturii, de a fi fost unul din primii scriitori pentru copii și, în fine, de a fi combătut cu spirit morală ipocrită a vremii sale, care stînjenea manifestarea naturii.

Prefața la *Aneta și Luben* (1829), de Grigore Pleșoianu, elevul lui Heliade și „profesorul școalelor naționale din Craiova”, poate fi socotită ca o scriere originală de caracter polemic, în soiul prefeței lui Heliade la *Gramatică*, pe care o imită. Tonul e mai vulgar și mai prăpăstios. Se închipuie un dialog între autorul progresist și un presupus boier retrograd de origine grecească. Vine vorba de teatru ? Boierul găsește că avem ce ne trebuie :

... .Europenii au cunoscut binele acesta, de aceea au și tipărit mai toate greșelile (vițiile) sub felurimi de numiri, fiecare neam în limba patriei sale și, ca să le facă la mai mulți deodată cunoscute, s-au învoit ca unii să le citească și cei mai mulți să-i asculte în niște săli făcute într-adins prin toate orașele, pă care le numesc teatruri.

— Theatruru ! ho, ho, stăi loghiotat, stăi ! și-apoi ce numai Europeanii se pot cinsti pentru aceasta ? Noi nu ? Noi n-avem theatron care, care e mai frumos decît multe din Europa ? Săracu Caragea ! ușoară să-i fie țărîna, de-și va fi dat obșteșcul sfîrșit...’.

În chestiunea căsătoriei, boierul interpretează cîteva scene conjugale :

.. — Toond [într-adevăr], frate, așa este : mi s-a întîmplat să văz eu însum cu ochii, și-apoi fata, după ce să mărită ? — După ce să mărită, știind că a adus zestre, începe : Neicușorule ! pune-mi o jupîneasă în casă, că țiganca e prea murdară. Neică ! să ne cumpărăm și noi o caleașcă noă, că asta de la băbăcuța e după moda veche. Neică dragă ! Fă-m și mie salop cu samur, cum are cutare care e mai de prost neam decît mine și s-a măritat cu mai puțină zestre ; dar eu, știi nene, că am adus atîtea mii de lei și-atîtea lucruri. Neene, nenel a venit marfă nouă : dă-m vreo mie de lei să iau și eu cîte cevași, că toate cucoanele tîrguiesc’.

Grigore Pleșoianu a publicat un număr de manuale didactice : *Abețedar moral și religios* (1833), cu bucăți de citire scoase din *Vechiul Testament* (Facerea lumii, Facerea femeii, Greșeala și căderea lui Adam etc.) ; *Celle dintîi cunoștințe* (1833), după P. Blanchard, cuprinzînd cîte puțin din toate (Dumnezeu făcătorul a toate lucrurile, Universul cu lumea, Soarele, Stelele, Planeteii, Pămîntul, Luna, Eclipsul, puțină istorie, ceva gramatică, oarecari reguli de politeță pentru copii, aritmetică

zecimală pe scurt) ; *Abețedar franțezo-romanes*c (ed. a III-a, 1833), care, după alfabet și un mic „dicționar”, dă câteva dialoguri și istorioare : „Savez-vous déjà comment s'appellent en français les jours de la semaine? Oui, Mr., ce sont : dimanche, lundi, mardi, mercredi, jeudi, vendredi, samedi”. (O gravură reprezintă o doamnă pe o canapea, în poziția d-nei de Récamier a lui David, și cu o fetiță în brațe. Inscripția suna : „Astfel cresc și coconițele noastre copii”). *Frumoase dialoguri franțezo-românești* (ed. a III-a, 1833) (J'ai l'honneur de vous saluer, Mademoiselle. Ah, soyez le bien venu, Monsieur”). *Limba franțuzească și ortografia ei sau Gramatecă franțuzească foarte înlesnitoare* (ed. a II-a, 1834) după Fournier, *Abecedar greco-romanes*c, întâi cu G. Librer (ed. a III-a, 1834), apoi singur (1848).

Lista operelor traduse și compuse de Gr. Pleșoianu e următoarea : *Copilul pierdut*, *Canarul*, *Columbul*, *Mielul*, *Licuriciul*, *Enric de Eișenfels*, *Emilia Mansfield*, *Sentenții morale*, *Magazia copiilor*, *Antonie și Maria*, *Corfa de trandafiri și altele* (acestea traduse) ; *Vera și Elisabeta*, *Visul de la podul lui Traian*, *Disputa lucsului cu simplitatea sau Capriția unor dame cu căsnicia și alte bucăți* (printre lucrările originale). Kogălniceanu osîndea traducerea de „maculatură” ca *Columbul*, propunînd în loc autori ca Demostene, totuși n-avea dreptate, pentru că Pleșoianu publica istorii educative pentru copii („căci cu dinși sînt mai mult amoretat”), făcînd operă pedagogică. *Columbul* este istoria unui porumbel alb, scăpat de sotia și fata cavalerului Teobald de primejdia unui uliu, și care, dăruit doamnei Rozalina de Hoenburg din alt castel, face slujba de curier aerian, podul peste prăpastie fiind rupt, cu un bilet la gît vestind pe Teobald că niște bandiți în veșminte de călugări vor să-l atace. *Canarul* vorbește despre un canar din Tirol. Acesta învățase de la copilul Scarlat un cîntec, după care tatăl său, domnul d'Erlau, refugiat politic, dibuiește pe copil și pe mama lui. *Licuriciul* povestește chipul cum o văduvă găsește o hîrtie dovedind plata unei datorii, trăgînd, pentru plăcerea băiatului Ferdinand, un dulap după care căzuse un licurici. Eroul din *Copilul pierdut* este băiețașul unei văduve de pescar de pe malul Dunării, care, intrînd pe o șaică, se trezește la Viena, unde e crescut de un negustor, pînă ce, devenind el însuși avut, cumpără o moșie, găsind cu acest prilej și pe mama sa. Pleșoianu a tradus apoi *Întîmplările lui Telemah* fiul lui Ulise, de Fénelon (1831) ; *Enric de Eișenfels sau Modul cum învață un copil răpit din leagăn de către tîlhari a cunoaște pe D-zeu* (1838) ; *Istoria Ghenovevi de Brabant* (1838) ; *Engolpion de aur sau deslușirea înțeleșului lui Chevit Tebanul* (analiză dialogică a unui tablou alegoric : „Să ști că locul acesta să numește viață și mulțimea de oameni ce stau la poartă sînt aceia ce vor să intre în viață”) ; *Theatron politicon*, carte de moralități pentru cîrmuitori, cu multe citate („Stăpînitorul este dator să petreacă o viață cinstită și supușii lui să-i urmeze ca și umbra trupului...”, „Seneca zice...”, „Marzin Doiza Spaniolul zice...”, „Socrat zice...”). Într-un cuvînt, Pleșoianu s-a specializat în literatura morală și *Annette et Lubin* de Marmontel face parte din *Contes moraux*. Însă această nuvelă, în ciuda intenției etice este de speța „grivoise”. Annette și Lubin sînt doi veri care, necunoscînd decît „les lois simples de la nature”, coabitează fără autorizația papală. Annette rămîne însărcinată și preotul o anatemizează : „Le Ciel n'a pas tonné sur vous !” „Non, répondit Annette, il m'en souvient, il faisait le plus beau temps du monde”. În fine, dispensa se obține. În *Deosebite istorii morale* (1831) este și o istorie morală, *Palemon* („După ce priviră multă vreme, c-o adîncă tăcere religioasă, mormîntul pe care era scrise aceste cuvinte : «Și eu tot în Arcadia trăiam», păstorii și tinerele păstorite, pe care vederea acestui monument îi făcură

GRIGORE PLEȘOIANU

să privească cu întristare, plecară umiliți și puși pe gânduri, amurezul lângă amureaza sa..."), care e tot din Marmontel (*Nouveaux contes moraux*) și spune despre trista istorie a lui Myrtis le Berger, care în ziua când era să se însoare cu Lycoris a fost înfășurat și ucis de un șarpe. *Emilia Mansfield*, de care pomenește Pleșoianu în lista sa, este *Amélie Mansfield*, roman epistolar, foarte patetic, de M-me Cottin, zugrăvind efectele obstinației unei mame.

Despre *Mosiu Grigore* știm că în 1838, când după zece ani de profesorat căpătase diploma de „inginer” hotarnic, avea 30 de ani. Ar fi fost născut deci în 1808. Familia dă ca dată a nașterii 30 ianuarie 1798 și ca loc Cerneți. Tatăl, Paraschiv Pleșoianu, murise în 1823; mama, Elisabeta, pierise de ciură în 1821, iar Grigore, care avea o soră — moartă și ea de ciură o dată cu mama — și un frate mai mic Dumitru, a cărui fiică, Marghioala, se căsătorii cu Constantin Pîrîianu, ajunse vechil al unchiului dinspre tată, clucerul hagiului George Radu Pleșoianu, proprietar al moșiei Pleșoianu din județul Romanați, pe care acesta i-ar fi lăsat-o

la moarte, în 1833, cu totul ori în parte, oricum cu încurcături de succesiune, motiv ce îndeamnă pe Pleșoianu să se facă inginer hotarnic. Devenise „profesorul de împrumutată învățătură”, adică de instrucție primară la școala națională, zisă și școala centrală din curtea bisericii Obedeianului din Craiova, la 20 mai 1826. Cursurile, suferind întreruperi în 1829 și 1830, fură reluate la 7 decembrie 1831 la biserica Maica Precista, Pleșoianu primind leafă în 1832 de 250 de lei pe lună (ca profesor de geografie și de aritmetică) și odăi de locuit, din care pricină se iscă gîlceavă și profesorul de „împrumutată învățătură” își îngădui a întreba asupra drepturilor sale, oferindu-și demisia la 13 iunie 1832, pe care eforii, nevoind a primi de la profesori „condiții înfricoșetoare”, o încuviințară la 2 septembrie. Pleșoianu plecă la Cerneți, satul său natal, unde la 15 ianuarie 1833 e rînduit dascăl la clasul al III-lea. Pe aceeași dată, după susținerile nepotului său de fiu, a fost numit cu diploma nr. 54 profesor la clasa a III-a în București, ceea ce pare mai probabil. Stabilît în capitală, în casa sa din podul Tîrgului din Afară, părăsi din 1838 școala (la 6 decembrie 1839, când primea rangul de pitar, era „fostul profesor”) și se consacră profesiei de inginer hotarnic, care-i procură avere, deoa-rece „dobîndi moșii aproape în toate județele”, avînd în fiecare cîte un conac cu pian, pentru soția sa, pe care o pierdea în 1843.

Istoria Ghenovevi, „această interesa[n]tă carte pentru dame”, o tradusese din franțuzește „pentru lecțiile tinerii și frumoasei sale soții, nădăduind că-i va găsi mulțumirea în învățătura aceștii limbi și în cetirea unor astfel de cărți”. Soția,

Caterina Ciacăr din Tîrgoviște, dacă despre ea e vorba, care era „una din școlarele sale, chiar dintr-acelea ce-i da ale mai bune nădejdi în vremea lețiilor”, nu corespunde totuși așteptărilor lui Pleșoianu, care nu se ferește de-a o denunța chiar în prefața de mai sus. „*Enginerul*”, devenit abia la 15 octombrie 1850 serdar, avea un „căpîtălaș” cu care tipărea cărți. Muri în ziua de 30 ianuarie 1857, căzînd lovit de apoplexie după terminarea balului pe care îl dăduse ca de obicei de Sf. Grigore, fiind înmormîntat alături de soția sa pe moșia Dîrvari, din județul Ilfov. Însă cavoul familiei, păstrînd rămășițele sale și ale fiului său Virgilie, se află în cimitirul vechii mănăstiri Cernica.

BIBLIOGRAFIE

Marmontel, *An ta și Luben*, trad. de Gr. Pleșoianu, Bucureșt', 1829 : *Deo eb te istorii mora e desfătătoare și pline de învățatură*. Traduse din franțuzește și grecește de G. Pleșoianu, profesorul școalelor naționale din Craiova, București, 1831 ; *Întîmplările lui Telemah fiul lui Ulise*, de M. Franțisc de Slainac de la Mot Fenelon, Arhiepiscop — Dux al Cambrii și Prințu sfintei împărății Romanești. Acum întîi traduse din franțuzește de G. Pleșoianu, profesorul școalelor naționale din Craiova, ediție în patru tomuri . . . [f. l.] 1831 : *Abecedar moral și religios sau Leții scoase din sfînta scriptura*. Acum întîi tradus d'n franțuzește și adaogat pentru învățatura copiilor de . . . [f. l.], 1833 : *Cel e d ntil cunoștințe pentru învățatura tinerilor școlari cari încep a citi*. Traduse din franțuzește și adaugate de . . . A do'a ediție, [f. l.], 1833; *Abecedar franțezo-romanesesc pentru tineri începători*. Acum înt'iu cules și într-acestași chip cu [sic!] rumânește întocmit de . . . A treia ediție, [f. l.], 1833 ; *Engolpion de aur sau deslușirea înțelesului lui Chevit Tebanul carea să și adaogă la sfîrșit însoțită de mai multe istorii frumoase și moral cești*. Traduse din grecește și franțuzește de . . . [f. l.], 1833 ; *Abecedar greco-romanesec cu frumoase dialoguri, rugăciuni, legi moralicești, idei fisicești, geograficești și istoricești*. Cules din mai multe cărți . . . prin G. Pleșoianu și G. Librer. A treia ediție, mai îndreptată și mai adaugată, [f. l.], 1834 : *Abecedar greco-romanesec cu frumoase dialoguri, rugăciuni, legi moralicești, idei fisicești, geograficești și istoricești* . . . A patra ediție, București, 1848 ; *Limba franțuzească și ortografia ei sau Gramatecă franțuzească foarte înlesnitoare* . . . de D. Fournier, iar în românește de . . . A do'a oară tipărită, cu îndreptări . . . [f. l.], 1834 ; *Istoria Ghenovevi de Brabant*. Tradusă din franțuzește de G. Pleșoianu, inginer, cu șase icoane frumoase, București, 1848 : *Theatron politicon*, alcătuit mai întîi în limba latinească, apoi tălmăcit în cea grecească vorbitoare de răposatul întru fericire domnul Nicolae Mavrocordat . . . tălmăcindu-se în rumânește de . . . I—III (în două tomuri), Buzău, 1838 : *Copilul perdut și Licuriciul*, istorii adevărate. Tradusă din franțuzește de . . . București, 1838 : *Columbul*, istorie morală și religioasă. Tradusă din franțuzește de . . . București, 1839 : *Canarul*, istorie morală și religioasă cu 3 icoane, tradusă din franțuzește de . . . Craiova, 1840.

G. Bogdan-Duică, *Grigore Pleșoianu (notițe despre un dascăl vechiu)*, în *Omagiu lui C. Dumitrescu-fași*, București, 1940 ; N. Bănescu, *Începuturile „școlii centrale” a Craiovei*, în „Convorbiri literare”, XLIV, 1910, nr. 8, vol. 2 ; Virgilie V. Pleșoianu, *Grigore P. Pleșoianu inginer și profesor, primul dascăl român, 1798—1857*, în „Părerile unor spectatori”, București, II, 1913, nr. 14 ; N. Bănescu, *Îndreptări și observații privitoare la istoricul unei școli*, în „Convorbiri literare”, XLVIII, 1914, nr. 11 ; N. Bănescu, *Un dascăl uitat : Grigore Pleșoianu*, București, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., t. XXXVII, 1915.

CONSTANTIN FAÇA

CONSTANTIN FAÇA

De neam grecesc, trăgându-și obârșia dintr-un modest slujitor la curtea fanariotă a Șuțeștilor, Constantin Fața s-a născut pe la 1800. A urmat, probabil, la Academia de la Măgureanu, unde nu-i exclus să-l fi cunoscut pe Heliade Rădulescu, viitorul său editor. Era un om iubitor de liniște : biografia lui nu cuprinde nici o peripeție. Cătăgrafia din 1831 ni-l arată stăpîn peste cinci moșii, singur sau în tovărășie, la care se adaugă un loc de casă în București și alte proprietăți, luate ca zestre prin căsătoria cu Ruxandra Castriș. A făcut parte din Filarmonica și a fost membru al Adunării obștești. Deși prin sora sa, Catinca, era cumnatul lui Mihalache Ghica, fratele domnitorului, s-a numărat printre opozații lui Alexandru Ghica, semnînd alături de alții petiția care cerea depunerea acestuia. A îndeplinit funcția de prezident al Tribunalului de comerț din București, în 1842, și de procuror al Înalțului divan, în 1844. A murit în 7 martie 1845, deplîns în cuvîntări funebre de Cezar Bolliac și C. A. Ro-

setti. Se pare că și Eufrosin Poteca era pregătit să-i omagieze memoria, dar n-a mai apucat.

Fața aparține celor care trec prin viață fără să fie observați. Avea purtări cuviincioase, era rezervat și modest. De aceea, doar apropiații au ajuns să-i cunoască alesele însușiri : „Știa atît de bine a cîștiga inimile lor, a-i încînta cu naivitățile sale” (Bolliac). N-a manifestat veleități literare : „n-avea nici o pretenție de a trece de autor”, ne spune Heliade.

Piesa care l-a făcut cunoscut, *Franțuzitele* sau *Comodia vremii*, scrisă în 1833, reprezentată cu succes în 1835, dar publicată de Heliade de-abia în 1860, e un tablou de moravuri care deschide seria numeroaselor denunțări satirice ale „franțuzomaniei” din dramaturgia pașoptistă. C. Bălăcescu, C. Caragiale, V. Alecsandri, C. Negruzzi și atîția alții aveau să facă haz de aci înainte, în repetate rînduri, de spectacolul grotesc al modernizării pripite, de ridicolele fazei de tranziție, cu atît mai bătătoare la ochi cu cît exista un decalaj mai mare între cultura și prezumțiile eroilor.

Fața nu dispune de nici un meșteșug de autor dramatic. Comedia sa e lipsită de intrigă și de agrementul înscenării, iar personajele nu-și dau replici, ci înșiră monologuri. Ca la Molière și Goldoni, ele dezvăluie o singură trăsătură de caracter, dar viguros subliniată. Bătrînul Ianache e reprezentantul atitudinii patriarhale ; el respinge noile moravuri și pentru că nu le înțelege, și pentru că

acestea implică ieșirea din condiția sa materială, deci înfrîngerea unei inerții sociale și psihologice:

Vad bine că n-avem stare și rădem la morala.
S-o țin una tot pa mare, zi și noapte dandana.
Mai mult nu zic, ș-înțelegeți, coconași și militari,
De-astazi se-nconteneze, noi nu sîntem oameni mari.

Cele două fete, Elenca și Luxandra, pițigăiesc în jargon franco-român, dar nu împing emanciparea prea departe, știind încă de frica autorității paterne. Ofițerii franțuziți fac declarații, însă fără duplicitate: Dumitrache vrea cu adevărat să se însoare cu Elena și numai intervenția slugii sale credincioase, Stan, care-i zugrăvește belelele căsniciei, îl determină să bată în retragere.

Într-un cuvînt, comedia sugerează că la 1833 răul nu era atît de înrădăcinat încît să nu cedeze în fața desfășurării de argumente. La Faca, rațiunea biruie asupra sentimentului, ca la clasici, iar tonul persiflării e mușcător, dar lipsit de sarcasm.

Cadența tacticoasă a versului, convenabilă limbajului bătrînesc, ținut de lanache și de prietenul acestuia, Pavel, capătă valoarea unui contrast de un efect comic izbitor cînd se aplică palăvrăgelii fetelor. G. Călinescu observa cu finețe că „piesa trebuie jucată în mișcări stinse, subtil afectate”. deci fără a sublinia în mod exagerat caricarea limbajului. Căci fondul intim al creației lui Faca e de a corija prin zîmbet: „negativii” lui nu sînt funciarmente stricați, ei au o anumită demnitate în purtare, chiar un scrupul de caracter.

O critică mai aspră a imitării superficiale a Apusului, în care intră și stigmatizarea aristocratismului țifnos, gasim într-un scurt dialog publicat de Heliade în aceeași broșură cu *Franțuzitele*. E vorba de o discuție a trei cocoane. Smaranda, Elenca și Catinca, primele dispuse să disprețuiască tot ce e românesc, ultima îndeplinind rolul unui *raisonneur*. Comicul vine aici din amestecul de straturi lingvistice (neologistic peste arhaic), efectul suprapunerii fiind savuros.

Faca a mai scris două fabule: *Ministrul și Vulpea*, ambele biciuind demagogia liberală, în felul lui Alexandrescu, dar departe de verva și de spiritul acestuia. A mai rămas de la el și un „blestem”, amară expresie a dezgustului de lume, rostit însă fără energie, cu o vădită lipsă de imaginație tenebroasă.

BIBLIOGRAFIE

Din alle lu Constantin Faca, în Biblioteca portativă (scoasă de I. Heliade Rădulescu), LXVI, București, 1860; *Comodia vremii (Franțuzitele)*, în 3 acte, în versuri, edițiune după original cu o introducere de Vasile Vîrcol, București, 1906; *Primii noștri dramaturgi*, ediție îngrijită și glosar de Al. Niculescu, Antologie, studiu introductiv și note bibliografice de Florin Tornea, București, 1956; *Începuturile teatrului românesc*, antologie, prefața și note de Tiberiu Avramescu, Biblioteca școlară, București, 1963.

Cezar Bolliac, *Orație funebră. C. Faca*, în „Curierul românesc”, XVIII, 1845, 12 martie; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III, 1954; George Ivașcu, *Un manuscris inedit al „Franțuzitelor” lui Faca*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale — Filologie, 1963, nr. 28.

COSTACHE BĂLĂCESCU

COSTACHE BĂLĂCESCU

Era fiul clucerului Ioan Bălăcescu și s-a născut foarte probabil în anul 1800, după cum reiese din certificatul de deces din 1880, unde i se atribuie vârsta de 80 de ani. Biografia lui e din cele mai obișnuite, săracă în evenimente marcante și lipsită aproape total de incidențe cu viața literară. S-a căsătorit la 2 mai 1848 cu Ecaterina Palade, cu care a avut patru copii. În anul 1847 a fost numit director al spitalelor Colței, Iubirea de oameni, Pantelimon și al celui de naștere, iar la 23 aprilie 1848 Gh. Bibescu l-a ridicat la rangul de paharnic. Revoluția de la 1848 nu a avut nici un fel de ecou în activitatea sa. A mai îndeplinit funcția de prefect al județului Muscel, Prahova, Dîmbovița și Olt și de membru în comitetul teatral. A murit la 29 februarie 1880, în București.

C. Bălăcescu a debutat cu poezia *Primăvara*, în „Curierul românesc”, nr. 34/1844, sub auspiciile lui Heliade, care-i laudă și talentul, și modestia. Încă de la început surprinde, în contrast cu lipsa fiorului liric, fluența versului :

Frumoasă primăvară, copilă înflorită,
Și fiică d-aspră mamă cu vifore-nsoțită,
Bine-ai venit, dorito ! L-apropierea ta
Natura-ntragă, vesel, din lungul somn trezită
Surisul său prea dulce cutează a-ncerca.

(*Primăvara*)

Universul poetului este restrîns. În afară de *Primăvara*, abia o singură dată (în *Toamna*, al cărei subtitlu îl prevestește vag pe Șt. O. Iosif : „Ce dor îmi e de țară”) mai apare o oarecare sensibilitate în fața naturii. În *Toamna* merită a fi reținută cenzurarea autoironică a lirismului, desăvîrșită peste decenii de Topîrceanu.

Toate celelalte poezii sînt satire și aduc imaginea unei ființe ce nu se putea desprinde din cotidian, nemulțumită de toate, fără speranța vreunei îndreptări. Femeile sînt rele, căsnicia e un iad, boierii vechi sînt incuți și corupți, junii „de nici un lucru nu mi-ți sînt buni”, țiganii nu merită libertatea, instituțiile sînt absurde, „fatalitatea” se manifestă printr-un lanț de nenorociri. Bălăcescu ar fi un insuportabil om acrit dacă nu s-ar încadra pe el însuși acestei lumi imperfecte, luîndu-se fără menajamente în derîdere și întrebîndu-se ironic : „Mulțumit care mai poate fi ?”

Succesul între contemporani i l-a adus satira *Fă-mă tată ca să-ți semăn sau Căftănitul de țară la București*, tipărită abia în 1860, dar scrisă și cunoscută încă

din 1838. Folosind motivul călătorului într-o lume nouă, în forma particulară a inițierii fiului în tainele capitalei de un atoateștiutor tată, autorul inventariaza instituțiile regulamentare, curtea judecătorească, logofeția, curtea consultativă, curtea administrativă, obșteasca adunare, teatrul, școala, presa („Cantor de avis”), înfierându-le pe toate cu un sarcasm care nu obosește. Rămîne în întregime binevoitor numai față de domnitor.

Cîteva versuri dintr-o altă poezie preludiază de departe atmosfera *Scrisorii a III-a* a lui Eminescu :

Trufia tămîiată, cu multă aroganță,
Sfîșie tot în cale-i și s-a deificat.
Curata conștiință se zice stravaganță
Și geniul ca monstru s-azvîrle sugrumat,
Că-n toate arbitrariul exercită tortură.

(*E tristă viața acelui ce nimeni nu-l înjură*)

De altfel, e de notat că Eminescu a scris cîteva rînduri elogioase despre Bălăcescu, remarcînd la el „un simțămînt adevărat” și „o judecată dreaptă”. Mai ales îl prețuia ca fabulist, declarînd că, „în afară de Gr. Alexandrescu, el e singurul care a mai scris fabule bune în Țara Românească”. Totuși, citite fără prejudecată, fabulele lui Bălăcescu nu justifică decît în parte această călduroasă apreciere. Scriitorului îi lipsește inventivitatea, știința dialogului, puterea de localizare. Totuși *Vulpea, iepuroaica și leul* se situează alături de exemplarele reprezentative ale genului create în epoca pașoptistă.

Piesa *O bună educație*, apărută în 1845, reia tema *Franțuzitelor* lui Faca, într-o acțiune scenică mai complexă, îmbinînd satira imitării superficiale a Apusului cu observația critică a unui mediu burghez și încheind cu un deznodămînt moralizator. Alexandru Galantescu, „exmilitar, june elegant”, om de lume, adică iubitor al petrecerilor și al jocului de cărți, îi face curte Elizei, fiica negustorului Hristofor Briganovici, tînără a cărei „bună educație” stă în cîteva idei și fraze împrumutate din romanele franțuzești de a treia mînă. Rivalul lui Galantescu este Petre Măzărescu, prezident al tribunalului, om trecut de vîrstă.

Evident, după cîteva încurcături și o fugă romantică (la întoarcere Eliza își cere iertare : „Pardon, papa, pentru depezirul ce am fost eforarisită să-ți aduc. Dumneata cunoști prea bine că eu nu am voit să abuzarisc de dragostea dumitale...”), Eliza se căsătorește cu Galantescu, care se dovedește a fi fiul nelegitim al bătrînului său rival.

În arhiva Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu” se păstrează două fragmente dramatice manuscrise ale lui C. Bălăcescu. E vorba de comedia într-un act *Două etajuri*, avînd ca izvor un vodevil franțuzesc neidentificat, și proiectul intitulat bizar *Divanul dobitoacelor filantropicoase, filodicoase și filopatroase. Nuvelă veche din timpuri evreești*. Personajele se numesc aici Leul, Tigru, Boul, Cîinele, Vulpea, Oaia, Leopardul și reprezintă alegoric o curte fanariotă. Obiectul satiric îl constituie nu numai moravurile de epocă, ci și limba alterată prin prezența grecismelor și turcismelor.

BIBLIOGRAFIE

O bună educație. București, 1845 : I. Heliade Radulescu. *Poezii și inedite*. București, 1860 ; *Poezii*, cu o precuvîntare de I. Suchianu. 2 vol., București, 1898.

M. Eminescu. *Despre Constantin Balacescu*. în „Convorbiri literare”, VII, 1874, nr. 8 ; I. El'ade Radulescu. în „Curierul românesc”, XVI, 1844, nr. 34 și 82 ; N. Tincu, C. Bălăcescu, în „Revista noua”, I V, 1891-1892 ; G. Ca nescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetari de istorie literară și folclor”, II, 1953 și X, 1961, nr. 1.

VASILE CÎRLOVA

Vasile Cîrlova s-a născut la Buzău, în 1809. La Tîrgoviște, unde avea rude numeroase, a crescut și a învățat. Poetul este descendentul unei vechi familii de mici boieri, al cărei strămoș cel mai îndepărtat pare a fi Luca, episcop de Buzău la 1583 și apoi, din 1622, mitropolit al Ungrovlahiei. Tatăl, Ioniță, era fiul clucerului Costea, iar mama, Sevastița, fiica boiernașului Vasile Lăcusteanu din ținutul Doljului. Familia poetului se numea Vernescu, numele Cîrlova fiind o poreclă.

După obiceiul vremii, tînărul Cîrlova învață grecește și franțuzește : chiar și primele versuri le scrie în limba greacă. Grigore Alexandrescu îi este cel dintîi tovarăș de învățătură. Ca și acesta, se cultivă mai mult singur, citind cu pasiune cărțile de literatură populară, acelea care-l încîntaseră și pe tîrgovișteanul Heliade, și operele luminiștiilor, ale preromanticilor și romanticilor francezi. Mai aproape îi simte pe Voltaire, din care traduce mai tîrziu, pe Volney și Lamartine, aceștia din urmă cu ecouri prelungite în creația-i artistică.

După primele încercări poetice în grecește, care nu s-au păstrat, Cîrlova scrie la îndemnul lui Ion Voinescu II mai multe „mici, dar ingenioase poeme” în limba română. Nici acestea nu ne sînt cunoscute, ca de altfel și traducerile *Hero și Leandru* după *Musaïos* și *Zaira* (un act) de Voltaire, *Ruinurile Tîrgoviștei*, *Păstorul întristat* și *Înserare* sînt primele poezii publicate. Ele apar în 1830, în „Curierul românesc”, însoțite de o prezentare elogioasă a lui Heliade, care vorbește de „geniul poetic ce făgăduia atît de mult pentru limba românească”. În 1831 Cîrlova se înrolează, ca ofițer, în rîndurile tînerei armate naționale, de curînd înființate. Împrejurarea îl îndeamnă să scrie o poezie plină de patos și vigoare, *Odă oștirii române*, publicată, alături de *Rugăciune* abia în 1839 în „Curierul românesc”. deși a circulat, tipărită pe foi volante, ca un adevărat manifest încă din anul în care a fost scrisă. În același an, o boală infecțioasă îi curmă existența la vîrsta de numai 22 de ani, într-un lagăr militar de lîngă Craiova. A fost înmormîntat la cimitirul Madona Dudu din Craiova.

Poeziile lui V. Cîrlova au fost adunate tîrziu în volum, abia în 1906. Cu toate acestea, poetul n-a fost un necunoscut. Însușirile reale ale versurilor sale și moartea prematură i-au impresionat pe contemporani și urmași. Heliade Rădulescu, la școala căruia poetul se formase, i-a tipărit poeziile, aducîndu-i laude sincere și deplîngîndu-i sfîrșitul neașteptat în elegia *La moartea lui Cîrlova*. Iancu

Văcărescu, apoi Bălcescu, Alecsandri, Bolintineanu, Odobescu, Eminescu, Șt. O. Iosif ș.a. îi cinstesc peste ani memoria și-i actualizează mesajul vibrant al poeziei sale.

Deși redusă, creația lui V. Cîrlova ilustrează un profil artistic distinct și o rezonanță lirică specifică, expresia unei alcătuirii sufletești complexe. Natura temperamentului său este romantică, după cum a arătat Ibrăileanu. Înzestrat cu imaginație fecundă și sensibilitate ascuțită, Cîrlova își cultivă, prin solitudine și lecturi, înclinația spre meditație și visare. El este în același timp un spirit receptiv la frământările sociale și naționale ale epocii. Registrul său liric e, de aceea, nu numai nou, dar și variat, înfățișînd tonalități diferite: de la nota solemnă a meditației la cadența sonoră a marșului eroic.

Prima poezie, *Păstorul întristat*, scrisă la vârsta de 18 ani, îl leagă pe autorul ei de o orientare mai veche, caracteristică literaturii secolului al XVIII-lea, care mai dăinuia la noi prin traducerile numeroase din Gessner și Florian. Ni se înfățișează, într-un decor tipic, un păstor „tînăr, frumos la față”, care-și cîntă din fluiet „subt umbra deasă de pom stufos” dragostea pentru o păstoriță, cu „chip prea dulce, prea drăgălaș”. Cadrul bucolic, artificial construit, abuzul de diminutive (*tărișor, multișor* etc.) dau poeziei un aer convențional. Dincolo de sentimentalismul accentuat se fac simțite totuși, mai ales în final, o anumită candoare a sensibilității și o reală căldură lirică.

Ruinurile Tîrgoviștei este poezia cea mai cunoscută, care i-a adus faima de liric înzestrat. Ea dezvoltă motivul ruinelor, larg cultivat în literatura preromantică, prin contactul cu opera lui C. Fr. de Chasseboeuf de Volney *Les ruines ou méditations sur les révolutions des empires*, tradusă la începutul secolului în românește de I. Tăutu în Moldova și Stanciu Căpățineanu în Muntenia. Pentru lirica românească, angajată în lupta socială și politică, motivul ruinelor nu devine, ca la romanticii francezi, un izvor de melancolie, de meditație filozofică pesimistă. Pentru Cîrlova, ca și pentru contemporanii săi — Gr. Alexandrescu, Heliade Rădulescu, Al. Hrisoverghi ș.a. —, ruinele, vestigiile ale slavei strămoșești, servesc, prin exemplul lor, drept mijloc de educare patriotică și de biciuire a inerției prezentului. De aceea, filtrînd evenimentele prin prisma unei sensibilități contemporane vibrante, poetul își împărtășește încrederea în biruința luptei pentru libertatea națională și socială:

La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi sînteți de cuvinte și de idei izvor.

VASILE CÎRLOVA

RUINELE TÎRGOVIȘTEI

Hrănit cu amarul dezamăgirilor, poetul nu îndrăznește, totuși, să spere prea mult. Șovăiala ia locul încrederii, entuziasmul face loc presimțirilor neliniștitoare, atunci când, meditănd, descoperă că „momentul slăvit” al cetății de scaun este învăluit de „negura uitării”, iar

Cele mai slăvite și cu temei de fier
A omenirii fapte din viața lumii pier.

Încrederea revine, totuși, ca o expresie a unui optimism lucid, care nu ignorează greutatea prezentului, dar are conștiința forței celor hotărâți să schimbe lumea pe măsura aspirațiilor lor nobile. Finalul concretizează o atitudine fățișă, militantă, decisă să fructifice lecțiile istoriei :

Deci priimiți, ruinari ! cît voi vedea pămînt
Să viu spre mîngiere să plîng p-acest mormînt,
Unde tiranul încă un pas n-a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimîntat !

Alternînd entuziasmul cu deprimarea, tonurile majore cu cele minore, poezia se organizează într-o compoziție impresionantă prin argumentarea echilibrată a unei idei care preocupă spiritele epocii. Cuprinde versuri expresive, de mare intensitate lirică, și imagini remarcabile, dovedind aptitudinea gîndirii metaforice („mormînt al slavei strămoșești”, „ziduri întristate”, „negura uitării”, „pe aripile vremii”). Supără insistența comentariului, introducînd un anumit ton didacticist, dar, în ansamblul semnificațiilor ei ideologice și literare, poezia este expresia unei conștiințe civice și artistice alese. Lirismul eroic și filozofic, a cărui culme a atins-o Eminescu, își are o îndepărtată rădăcină și aci, în versurile autorului *Ruinurilor Tîrgoviștei*.

Expresie a unui lirism autentic este cea de-a treia poezie apărută în paginile „Curierului românesc”, în anul 1830, *Înserare*. Ispitit de idilismul pastoralei, Cîrlova păstrează încă unele elemente decorative : glas de păstorițe, fluier de

INFANTERIE VALAHĂ

păstori, cîntecul trist al Filomelei, turma cu cîinele ei păzitor, Echoul. Peisajul creionat este însă romantic, profund melancolic, proiecție a stărilor sufletești încercate de poet. Trist, „lipsit de mîngîiere”, el rătăcește în „negura mîhnirii”, asemenea unei luntre bătute de furtuni. Însingurarea este descoperită ca o sursă dătătoare de plăcute suferințe. Structura compozițională apare și ea mai înche-gată. Tabloul epic alternează cu pasaje profund lirice. Tonalitatea expresiilor, permanența anumitor tropi („tristă vale”, „filomela, de multă întristăciune”, „suflet jalnic, lipsit de mîngîiere”) indică atmosfera întregului tablou poetic. Spre finalul lui, imaginile neașteptat de noi („luna vremelnică stăpînă”, „în negura mîhnirii”) se amplifică, cuprinzînd treptat sensuri mai largi și mai subtile :

Dar ăstui suflet jalnic, lipsit de mîngîiere,
Odihnă, mulțumire nu-i poti găsi de loc ;

sau :

Întocmai ca o luntre ce slobodă pe mare
Nu poate de furtune a mai găsi pămînt ;
Ce n-are nici nădejde că poate d-întîmplare,
Cu vreme s-o arunce la margine vrun vînt.

Pentru prima oară în poezia românească sensibilitatea romantică se afirmă, în chip categoric, în această elegie a lui Cîrlova.

În *Rugăciune* apare o altă notă caracteristică romantismului, sentimentul religios. Dar dragostea de țară și un sentiment de larg umanitarism transformă rugăciunea într-o patetică chemare pentru mîntuirea patriei de tiranie și nedrep-tate. „Ființa înaltă” spre care se îndreaptă ruga poetului este judecată, nu fără asprime, pentru nepăsarea cu care privește decăderea țării. Totuși, poetul își sfîrșește rugăciunea cu speranța că o altă soartă „de raze plină” se vestește poporului său. Progresul tehnic apare vădit. Fluența versului, procedeele compoziționale noi, monologul, meșteșugitele întorsături retorice și încercarea de a

realiza o fuziune între tonalități diferite contribuie la intensificarea impresiei de sinceritate a sentimentelor și la evidențierea caracterului uman al mesajului poeziei.

Ultima poezie, *Oadă oștirii române*, publicată în „Curierul românesc” sub titlul *Marșul lui Cîrlova*, prin ritmul ei impetuos, dinamic și prin tonul optimist imprimă apelului vibrant către tinerimea țării o vigoare deosebită. În înființarea miliției naționale poetul vede reînviind vechea slavă strămoșească și posibilitatea realizării libertății naționale și a unirii :

Ce privire dulce mie ! Steagul filfilie în vînt,
Armele lucesc veriunde, slava iese din mormînt,
Arma iată că lucește,
Slava iată ca zîmbește,
Corbul iată s-a-nălțat.

Știința compunerii este încă o dată valorificată. Varietatea măsurii, repetițiile și exclamațiile retorice înzestreză versul cu dinamism și putere mobilizatoare. *Marșul lui Cîrlova*, ca și cel al lui Iancu Văcărescu, inspirat de același eveniment, marchează, cum arată Ibrăileanu, începuturile poeziei de luptă, care va alcătui una dintre laturile însemnate ale literaturii pașoptiste.

Activitatea literară a lui V. Cîrlova se rezumă la aceste cinci poezii, suficiente însă pentru a evidenția o reală vocație. Lirismul tînărului scriitor constă în vibrația sinceră în fața unei lumi care renăște după o lungă hibernare, în cutezanța de a supune un domeniu mai vast al motivelor rigorilor creației, în hotărîrea de a prelucra limba, de a lărgi sfera vocabularului poetic, de a imprima versului, mai cursiv și melodios, un ritm modern. Nu putem ști cu certitudine care ar fi fost configurația operei dacă scriitorul n-ar fi murit la o vîrstă atît de crudă. Prin ceea ce ne-a dăruit, V. Cîrlova se situează drept cel dintîi poet romantic, de certă valoare artistică, vestind în literatura noastră începuturile lirismului elegiac, meditativ și eroic.

BIBLIOGRAFIE

Poezii, de V. Nicoleanu, V. Cîrlova și C. Stamate, ediție îngrijită de G. Bogdan-Duică, București, 1906 ; *Poezii*, în *Primii noștri poeți*, culegere de versuri, București, 1954, B. P. T.

I. Heliada Radulescu, *Biografii*, în „Curierul românesc”, III, 1831, nr. 69 ; I. Rațiu, *V. Cîrlova*, studiu istorico-literar, Blaj, 1895 ; G. Bogdan-Duică, *V. Cîrlova*, în „Sămănătorul”, IV, 1905, nr. 39—49 ; N. Iorga, *V. Cîrlova, cu prilejul unei cărți nouă*, în *O luptă literară*, vol. I, Vălenii de Munte, 1914 ; I. C. Filitti, *Vlădica Luca, strămoș al poetului Cîrlova*, în „Convorbiri literare”, 55, 1923, nr. 4 ; G. Ibrăileanu, *V. Cîrlova*, în *Scriitori și curente*, Iași, 1909 (ed. a II-a, 1930).

GRIGORE ALEXANDRESCU

Data cînd s-a născut la Tîrgoviște Grigore, fiul lui Mihai Alexandrescu și al Mariei Fusea, e incertă. Din înștiințarea mortuară ar reieși anul 1810, din spusele lui Ghica 1812, dintr-unele fraze ale lui Alexandrescu s-ar deduce chiar anul 1814.

Alexandrescu a trăit peste 70 de ani și a scris, cu intermitențele și denivelările pe care le-au provocat cei 25 de ani de boală nervoasă, pînă în epoca eminesciană. Opera lui rămîne însă înscrisă în sfertul de secol pe care îl desemnează cîteva momente istorice și culturale: colaborările la „Curierul românesc” și la „Dacia literară”, 1848, efervescenta din jurul Unirii.

Pe Ion Ghica, istoria literară refuză să-l situeze. Cronologia e în contradicție cu spiritul operei. Scrisorile tipărite după 1880 aparțin prin atitudine, preocupări și stil unei epoci anterioare. Pentru Alexandrescu, calendarul s-a oprit în preajma lui 1860. Este un artist caracteristic pentru perioada dintre Regulamentul organic și Unire, pentru căutările și atitudinile ei antitetice, pentru procesul de sensibilă maturizare a poeziei noastre.

O notă autobiografică ne spune că a învățat „în Tîrgoviște, în școala și sub direcțiunea profesorului grec Rafail (în casele lui Nae Hiotu), unde se preda limba greacă modernă și declamațiunea, apoi în școala lui Mitilineu pentru limba elină”. Mai tîrziu, în școala lui Vaillant, a dobîndit faimă prin cunoștințele lui de franceză și prin bogăția lecturilor. Ghica ne vorbește de memoria lui extraordinară.

Pierzîndu-și de timpuriu — probabil prin 1827 — amîndoi părinții, Alexandrescu vine la București pe la sfîrșitul anului 1830, unde e găzduit mai întîi la

Mitropolie de unchiul său, părintele Ieremia. La Mitropolie Alexandrescu i-a citit pe Xenofon, Tucidide, Plutarh, pe clasicii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea și pe primii romantici francezi.

Prin 1831, Ghica, elev al lui Vaillant, a făcut cunoștință cu un nou coleg, „un tânăr... înfășurat într-un surtuc cafeniu, oacheș, foarte oacheș, părul negru, sprâncenele groase îmbinate, ochii căpriei și scînteietori, mustața îi mijea pe buză”.

În casa lui Ghica, Alexandrescu l-a cunoscut pe lăncu Văcărescu, din a cărui operă știa pe de rost poezii, i-a întâlnit pe Grigore Băleanu, de la care a primit sprijin temeinic, pe frații Cîmpineanu, pe Eufrosin Poteca, pe Heliade.

Raporturile lui Alexandrescu cu Heliade s-au rupt după cîțiva ani, degenerînd într-o violentă ostilitate. Poetul începător a publicat versuri în „Curierul românesc”: *Miezul nopții*, *Prieteșugul* etc. E probabil că Heliade a influențat și lecturile lui Alexandrescu. Traducătorul lui Lamartine va fi contribuit la pasiunea lui Alexandrescu pentru poetul francez.

În tipografia lui Heliade și-a tipărit Alexandrescu în 1832 prima culegere, *Eliezer și Neftali*.

Prin 1837—1838 intervine între cei doi scriitori o ruptură, care a dus la o polemică de cîteva decenii. Părăsind casa lui Heliade, Alexandrescu locuiește la Ghica, unde rămîne mai mulți ani. Îmbrățișează cariera militară, intrînd în armată. Mai întîi cadet, devine apoi praporcic. Alături de frații Golescu, frații Crețulescu, Voinescu II, împreună cu care citea memorialul lui Napoleon ori poeziile lui Hugo, Lamartine, Béranger, Alexandrescu vedea în armata creată de Regulamentul organic o nădejde pentru renașterea națională și, implicit, pentru transformările politice dorite. l-a consacrat mai tîrziu versurile din *O impresie* (1846) ori din *Cîntecul soldatului* (1853).

După o perioadă cînd s-a ocupat mai mult cu scriptele, caligrafia sa pîrînd nesatisfăcătoare superiorilor, a fost trimis la Focșani, la frontiera dintre cele două Principate, pentru „a întreba de pașaport pe toți cîți voiau să treacă șanțul care despărțea partea orașului moldovenesc de cea muntenească și să taie la răboj oile cari veneau dintr-un mal în celălalt al Milcovului” (Ghica). A demisionat în 1837. Un an mai tîrziu și-a tipărit, la tipografia lui Carcalechi, al doilea volum, cuprinzînd 20 de noi poezii; versuri de dragoste (*Eliza*, *Așteptarea*, *Inima mea e tristă*), epistole (cătrel. Văcărescu și l. Cîmpineanu), meditații (*Candela*, *Fericirea*, *Peștera*), fabule, printre care *Boul și vițelul*.

Ghica plecase în 1835 la studii la Paris, Alexandrescu rămîne însă în legături strînse cu familia acestuia și în anul următor se mută chiar la Tache Ghica, unde avea să locuiască șase ani.

Întorcîndu-se în țară de la studii, Ghica îl găsește pe poet arestat din octombrie 1840. Probabil că arestarea se datora legăturilor poetului cu cercurile răzvrătiților și în special *Anului 1840*, care apăruse cu cîteva luni înainte în numărul din mai al „Daciei literare”.

În închisoare, Alexandrescu a rămas trei luni. În acest timp a tradus *Meropa*, de Voltaire. În 1835 tipărise o tîlmăcire a *Alzirei*. În această perioadă scrisul său ajunsese la deplină notorietate și, prin intermediul unor antologii, numele lui începuse a fi cunoscut peste hotare. Culegerea de poezii în românește pe care Petru Lupulov o tipărește la Buda, în 1841, cuprinde „Poezii ale d. Gr. Alexandrescu, Văcărescu și Eliad”; mai tîrziu, versuri de-ale sale apar în franceză în

antologia publicată de Vaillant, în engleză în *Rouman anthology* a lui Stanley. În 1855, Canini traduce *Nu, a ta moarte*, în *Il libro dell'Amore*.

Mărturii ale popularității dobândite aduc și alte fapte. Anton Pann introduce șase poezii de Alexandrescu în *Spitalul amorului*. Poeții mai mărunți care îi urmează — P. Grădișteanu, R. Scriban, C. D. Aricescu, G. Crețeanu ș.a. — reiau, uneori foarte îndeaproape, imagini și versuri de-ale lui Alexandrescu.

În vara anului 1842, Alexandrescu și Ghica — care între timp fusese numit profesor la Academia Mihăileană din Iași — pornesc într-o călătorie de o lună și jumătate la mănăstirile de pe valea Oltului. Cei doi scriitori au vizitat pe rînd Cozia și Tismana, ajungînd pînă la Turnu-Roșu. Din memorialul de călătorie, scris îndată după întoarcere, au apărut fragmente în „Propășirea” din 1844. Alte fragmente — *Mănăstirea dintr-un lemn, Bistrița, Polovracii* — s-au tipărit în „Vestitorul românesc” din anul următor. În volum, *Memorialul* a apărut în 1863. Roadele poetice ale călătoriei sînt *Umbra lui Mircea la Cozia, Răsăritul lunei la Tismana, Mormintele la Drăgășani*.

Anii din jurul lui 1840 cunosc o creație îmbogățită și matură. Alexandrescu scrie acum *Cîinele și cățelul, Toporul și pădurea, Oglindele*, epistolele către Donici și Voinescu II, evocările istorice citate mai sus.

În aceeași perioadă se intensifică legăturile poetului — ca și ale celorlalți scriitori munteni ai timpului — cu literații moldoveni și cu publicațiile lor. Încă din 1839, Kogălniceanu, sosit la București, fusese recomandat lui Alexandrescu printr-o scrisoare a lui Costache Negruzzi. În răspunsul lui, poetul muntean se arată foarte interesat de „întreprinderea jurnalului ce are de gînd să facă Kogălniceanu” — e vorba de „Dacia literară”, care avea să apară peste un an — și făgăduia „că va avea în noi corespondenți statornici”.

Alexandrescu publică poezii în „Dacia literară” și apoi în „Propășirea”; strînge colaborări pentru publicațiile moldovenești, difuzează aceste publicații printre cunoscuți. La 10 iunie 1842 cere pentru Voinescu II întreaga colecție a „Glanerului” („Le glaneur moldo-roumain”). Cînd apare „Propășirea”, se plînge: „...Din treizeci de eczemplare ale «Propășirii» ce zici că îmi trimiți, n-am primit decît unul și acela cel șters de țensură”. Se gîndește o vreme să se mute la Iași și, refuzînd un loc la școală, îl roagă pe Ghica să-i caute un post „în slujba administrativă sau judecătorească”.

Tot la Iași, la Cantora Foaiei Sătești, sub îngrijirea lui Donici, apare și a treia culegere a lui Alexandrescu.

În timpul domniei lui Gheorghe Bibescu, Alexandrescu își reia slujba de stat ca șef la „masa jălbilor” și apoi ca șef de secție la Secretariatul de stat.

Bibescu îl apreciază. Alexandrescu a păstrat și el o amintire favorabilă domnitorului pe care avea să-l răstoarne mișcarea revoluționară din 1848. În 1875, la moartea fostului domn, a publicat, în „Trompeta Carpaților”, un necrolog versificat, *Bibescu Vodă*. Cu toată oboseala artistică pe care o trădează aceste versuri, tonul rămîne demn, așa cum pare a fi fost și atitudinea poetului la Curte. „Dar — scrie Ghica despre prietenul său — nici intriga, nici lingușirea nu s-a putut apropia vreodată de dînsul”. N-a cochetat decît foarte rar cu muza oficială.

În acești ani întîlnește și pe femeile care aveau să-i inspire versurile de dragoste adresate *Elizei* sau *Emiliei*. În 1846, Alexandrescu asistă la manevrele de artilerie, cavalerie și infanterie de pe cîmpul Colentina, manevre organizate în cinstea vizitei la București a lui Mihai Sturza, domnul Moldovei. Ecurile le aflăm

în *O impresie. poezie tipărită pe foaie volantă și republicată de „Foaia pentru minte, inimă și literatură”* din 27 mai 1846.

În 1847 își publică o nouă ediție a poeziilor.

Nu se cunosc multe fapte cu privire la participarea lui Alexandrescu la revoluție. „Fără să fie printre cei din fruntea mișcării revoluționare. convingerile lui nu l-au ținut departe de ea”, scrie Ovid Densusianu. A colaborat la „Popolul suveran”. Apărînd într-un format mai mare, nr. 15 (din anul 1848) al publicației, condusă de Bolintineanu și Zanne, cuprinde în fruntea primei pagini o înștiințare : „Redactorii acestei foi, văzînd trebuința ce nația simte astăzi de o foaie care să dezvolteze principiile constituției noastre și să trateze mai cu întindere toate chestiunile atît dinlăuntru, cît și din afară, au chibzuit a-i da formatul ce se vede”.

Redactorii sînt : D. N. Bălcescu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, P. Teulescu, A. Zanne.

„Popolul suveran” nu cuprinde colaborări semnate de Gr. Alexandrescu. Dar printre cele ce i-ar putea fi atribuite, ca foarte probabilă se prezintă o bucată în versuri apărută în nr. 24 : *Plîngerea deputatului*. I-au atribuit-o și G. Bogdan-Duică și Emil Gîrleanu, care a introdus-o în ediția lui din 1907, cu titlul de *Patriotul veacului*. Sub acest titlu o aflase într-un manuscris al Academiei.

Plîngerea deputatului (Patriotul veacului) anunță *O profesiune de credință*, scrisă cu nouă ani mai tîrziu, prin maniera de autobiografie umoristică și prin parodiarea frazeologiei demagogice.

La venirea lui Constantin Cantacuzino drept caimacam, Alexandrescu e înlăturat din funcția de la Secretariat, fiind socotit compromis în timpul revoluției. După suirea pe tron a lui Barbu Știrbei, fratele lui Bibescu, poetul devine din nou secretar. Pînă în 1855 funcționează ca membru al Comisiei centrale, întocmită pentru socotirea cheltuielilor ostășești.

Atitudinea mizantropică pe care o manifestase după revoluție se risipește în preajma Unirii. Scriitorul participă la acțiunea unioniștilor. Întrerupe și tăcerea pe care Sion i-o reproșase într-o epigramă, scriind un violent pamflet, un *Adio* adresat consulului țarist Halcinski, detestat de toate spiritele progresiste.

În „Concordia” din 30 martie 1857, închină viitorilor deputați ai României poezia *Unirea Principatelor*, în care entuziasmul patriotic regăsește accente pline :

Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune
Virtuți mari, ilustre fapte ale nației române.
Care inimă stă rece ? Care suflet nemișcat ?
Cine n-are dor să vază țara sa în fericire,
Cu legi bune, cu legi drepte, în tărie și-n unire,
Cultivînd artele păcii pe al său pămînt bogat ?

Publică fabule, dintre care una — *Corbii și barza* — stîrnește furia marilor boieri și cereri de pedepsire. Scrie *Cometei anonsate pentru 13 iunie și Răspunsul cometei*, apoi, în toiul alegerilor pentru Divanurile ad-hoc, *O profesiune de credință*.

În anii aceștia ocupă diferite funcții. În afară de cea onorifică, de membru în Comitetul teatral, este director al Arhivelor statului, apoi director al Eforiei spitalelor.

După Unire, refuză propunerea de a intra în minister, primind doar un loc în Comisia centrală de la Focșani. Acolo se căsătorește, la 29 mai 1860, cu Raluca Stamatiu.

În timp ce funcționa la Comisia centrală apar primele semne ale unei maladii mintale. E internat la București, la spitalul Pantelimon, și foarte repede înlocuit din funcție.

Boala din 1860 avea să-și lase urmele asupra inteligenței și creației lui Gr. Alexandrescu. „Timp de 25 de ani — scrie G. Călinescu în *Istoria literaturii române* — poetul se clatină, ca și Hölderlin, între luciditate și eroare...”. Totuși, nu se poate vorbi de istovirea totală a creației, care a coborât treptat în acești ani, fără a înceta cu desăvârșire. A publicat mai multe fabule: *Cățitul cu clopoței*, *Mielul murind*, *Castorul și alte lighioni*, *Zugravul și portretul*, apărute toate în „Românul” din 1861. În 1863 alcătuieste o ultimă ediție a poeziilor, introducând nefericite modificări de înrîurire latinistă.

Opera originală se fărâmițează apoi în versuri ocazionale. În 1869 scrie câteva nuvele, care sînt de departe inferioare prozei spirituale din *Memorial*. Ele poartă titlul comun: *Amintiri mărețe*, dar numai ultima — *Un episod din viața lui Mihai* — este semnată Gr. M. Alexandrescu.

În 1868, fostul traducător al lui Florian și Voltaire publică în periodicele vremii traduceri după cartea de basme a lui E. Laboulaye, *Povești albastre*. În 1872 le strînge în volum sub același titlu.

Apăsător de uitare, Alexandrescu se gîndește să intre în viața politică, aspiră în 1868 la un loc de senator. În „Trompeta Carpaților” apare apelul său către alegătorii colegiului II. În același an publică — fără să indice însă sursa — mai multe articole de considerații politico-juridice, traduse după Etienne Jouy, literat francez de la începutul secolului trecut. În 1875, într-o scrisoare către Alecsandri, își exprimă dorința de a fi ales deputat.

Bonifaciu Florescu ne descrie, în 1874, întîlnirea pe străzile din Tîrgoviște cu Alexandrescu, „slab și palid ca o umbră”.

În 1882, poetul septuagenar publică în „Cimpoiul” traducerea primelor cînturi din *Gerusalemme liberata*. Îl va fi izbit, cum presupune G. Călinescu, asemănarea dintre soarta lui și nebunia lui Tasso? Va fi fost o ultimă replică dată lui Heliade această traducere a epopeii din care cu cîteva decenii în urmă și Heliade publicase un cînt în „Curierul de ambe sexe”? S-a stins în noaptea de 25—26 noiembrie 1885.

În amintirile lui, Ghica vorbește indignat de contrastul dintre înmormîntarea unui puternic al vremii, „fost de zece ori ministru, acoperit de sus și pînă jos

GRIGORE ALEXANDRESCU

de cruci, stele și cordoane”, și poetul dus la groapă într-un dric sărac, însoțit de câțiva cunoscuți. Faptele justifică indignarea lui Ghica. O confirmă și scrisoarea publicată în presă de ginerele lui Alexandrescu, D. Georgian Mehedințeanu, și cea trimisă de Alecsandri, de la Paris, lui Al. Papadopol Callimach : „Moartea bietului Alexandrescu nu m-a mîhnit atît de mult, căci el era mort de mai mulți ani, cît m-a mîhnit nepăsarea generației actuale în privirea lui și uitarea în care căzuse numele lui, odinioară strălucit”.

Alexandrescu a scris fabule, epistole, satire, poezii erotice și meditații, iar în proză *Memorialul de călătorie*.

Apropiati prin gust și lecturi, prin preocupările tematice și chiar prin genurile și procedeele folosite îi sînt Heliade și Cîrlova. Apropiati și în timp. Deși Heliade a avut rolul de îndrumător — la care i-au dat dreptul cei zece ani în plus, cultura și notorietatea —, opera lui beletristică se dezvoltă în mare parte paralel cu aceea a lui Alexandrescu. Nu poate fi tăgăduită influența întemeietorului „Curierului românesc” și a traducătorului lui Lamartine asupra lui Alexandrescu, pînă la ruptură și după ruptură. Cît privește pe Cîrlova, despărțit doar cu trei ani de Alexandrescu, el exprima același proces de făurire a poeziei moderne.

Dincolo de diversitatea curentelor de care poetul a fost înrîurit este remarcabilă unitatea concepției, atît de reprezentativă pentru epocă. Imaginea unor vremi de mare nădejde și de prefaceri o aflăm atît în clasicizanta fabulă, cît și în meditația romantică, în satire ori în epistole.

E o orientare în concordanță cu felul cum a conceput Alexandrescu arta. În plin zbucium de dragoste, cînd „inima mîhnită” cheamă pacea, conștiința datoriei față de „patrie, de lume, de tot ce pătîmește”, aduce aminte că dragostea nu e centrul universului, că sînt idealuri „mai nobile, mai mari, mai lăudate”. Stăruie întrebarea : „La patrie, la lume, la tot ce pătîmește/Nimic nu ești dator ?”.

Cheia artei lui poetice e oferită de o fabulă din 1842, *Oglînde*. Într-o țară în care și „plăcuta frumusețe trecea de urciune”, oglinzile sînt prohibite. Printr-o întîmplare locuitorii le descoperă și își văd fețele, „mulți însă cu-ntristare”. Dregătorii dau poruncă să se sfărme oglinzile. „Multe se sfărîmară, dar ascuseră multe”.

În același sens vorbesc prefețele lui Alexandrescu la diferite ediții ale poeziilor. Prefețele sînt semnificative prin caracterul lor de profesii de credință estetică, fie chiar sumare.

Prefața din 1842 e interesantă prin atitudine și prin verva ei ironică, ce îngăduie să fie alăturată prozei din *Memorial*. E făcut elogiul criticii, sînt condamnați aceia care nu o suportă :

„Critica trebuie să fie iertată, însă nu numai unora, ci deobște ; nu acea care defaimă pe om, dar acea care arată greșelile scrierii. O asemenea critică poate să îndrepteze pe mulți, poate să le formeze gustul”. Nu lipsesc aluzii la polemica cu Heliade și la intervenția lui G. Barițiu — acesta refuzase cu bun simț să publice „anticritica” lui Alexandrescu la comentariile făcute de Heliade pe marginea fabulei *Privighetoarea și măgarul*. Dar prefațatorul mărturisește simplu gîndul care l-a îndemnat să publice volumul : „Am avut datoria să fac ceea ce am putut : să pui și eu o piatră cît de mică la zidirea obștească”. Mai clar încă, în 1847, scriitorul leagă sentimentul datoriei împlinite de funcția socială a artei. Poezia e socotită drept primul instrument ales de cei care „la începutul civilizațiilor simt sau cred a simți în sufletul lor o scînteie divină”. „De aceea poezia

e cea mai antică artă a spiritului omenesc, de aceea legile popoarelor celor antice erau scrise în versuri ; de aceea în ierarhia literilor poezia are un loc așa de înalt”.

Alexandrescu explică în treacăt faptul că literatura noastră n-a produs „nici un cap d’operă care să poată sluji de model netăgăduit” prin starea insuficient de matură a limbii. „Acelea [capodoperele] nu ies decît în literaturile formate și în limbile statornicite, după cum știu prea bine toți aceia care scriu, și prin urmare cunosc influența ce are limba asupra stilului”.

Tăgăduirea existenței oricărei opere care să poată servi drept model e discutabilă în 1847, la șapte ani de la apariția lui *Alexandru Lăpușneanul* și a *Anului 1840*. Dar ideea raportului dintre literatură și limbă e caracteristică pentru o epocă în care mai toți scriitorii au intervenit în dezbaterile cu privire la limbă.

Opera lui Alexandrescu este, mai ales în prima ei parte, dominant romantică. Ca la alți reprezentanți ai romantismului nostru din această jumătate a veacului, trăsăturile romantice sînt evidente, dar nu și pure. Se împletesc cu note clasice într-o măsură de neconceput pentru romantismul occidental.

Nu e vorba doar de o evoluție mai cotită, de trecerea prin curente literare deosebite. *Satiră. Duhului meu, Cînd dar o să guști pacea și Te mai văzui o dată* datează din același an — 1842.

Caracterele clasice sînt lesne de observat : preocupările și mijloacele stilistice înrudite cu ale moralistilor, ironia lucidă și măsurată, foarte deosebită de Witz-ul romantic, folosirea unor specii împrumutate clasicismului și caracteristice lui — fabula, epistola. Ca și Boileau, Alexandrescu închina o satiră „duhului său”. Boileau corespundea în versuri cu Horațiu ; Alexandrescu o face cu Voltaire.

Ca și Heliade, Alexandrescu a tradus și a prelucrat din Lamartine și Byron, dar și din La Fontaine ori Florian. A împrumutat de la Boileau tiparul epistolei și de la Lamartine meditația, fără să rămînă la un eclecticism lipsit de unitate și originalitate. Astfel abordează și el atît de solicitata temă a ruinelor, meditația asupra decadenței unor mari cetăți devenind temă predilectă la mulți poeți ai noștri : Heliade, Cîrlova, Alexandrescu, Hrisoverghi, Bolintineanu, Catina și, ceva mai tîrziu, Aricescu sau Granda.

Alexandrescu vorbește în prima sa poezie de decăderea Romei și Palmirei. Dar o poezie exprimînd ridicarea unor forțe sociale pline de vitalitate nu se putea mărgini la filozofia lui *vanitas mundi*, la contemplarea melancolică a marilor dărîmări ale istoriei. Tocmai acesta e sensul ecoului pe care-l află scrierea declamatoare a lui Volney. Acesta, deputat în Constituanta din 1791, a legat motivul decăderii cetăților de considerații rousseauiste asupra formării societății și de idei generoase și vagi cu privire la fraternitatea popoarelor, făurită împotriva tiranilor. „Spaima și conspirația tiranilor” se intitulează unul dintre capitolele *Ruinelor*. Tot astfel, Ugo Foscolo făcuse să pătrundă energia patriotică în tema mormintelor (*I sepolcri*). E spiritul în care și Alexandrescu va lăsa să răsune „uietul” luptei eteriștilor, în versurile închinat mormintelor de la Drăgășani. Pomenirea ruinelor trecutului devine un prilej de rememorare a unor pagini glorioase din istorie, care stimulează pe oamenii prezentului și-i înspăimîntă pe tirani. E ideea din *Runurile Țirgoviștei* a lui Cîrlova. În același mod se succedă și versurile din *Adio la Țirgoviște*, de Alexandrescu :

Și pe țărîna-aceea, de care-odinioară
Se spaimîntau tiranii de frică tremurînd . . .

А. 10

D. П. А. ИЕРСАИДРЕСКУА.

БУКУРЕЩИ.

Типографа на Бахария Корпалеки.

1838.

GRIGORE ALEXANDRESCU,
Poezii, București, 1838 (foaie de titlu)

Aceeași nuanță o are și teismul poetului. Tematica religioasă e frecventă în romantism. Dacă Shelley își afirmă ateismul și Byron face ironii care denotă lecturi anti-religioase din autorii englezi și francezi ai secolului al XVIII-lea, poezia lui Lamartine se reîntoarce frecvent la comunicarea cu divinitatea.

După Cîrlova, după Heliade din *Cîntarea dimineții*, Alexandrescu a introdus în volumul din 1838 *Rugăciunea*. S-au discutat sursele acestei poezii. S-au propus, pe rînd, *Hymne de l'enfant à son réveil* al lui Lamartine (Pompiliu Eliade), *La prière* a aceluiași poet (E. Lovinescu), *Noaptea* lui Young (V. Ghiacoiu), *Rugăciunea universală* a lui Alexander Pope și *Le désespoir* de Lamartine (I. Fischer). E probabil că în cazul acesta, ca și în numeroase altele, e mai justificată teza care propune surse diverse, fără a acorda uneia pondere hotărîtoare. Ca și în poezia la fel intitulată a lui Cîrlova, *Rugăciunea* trece de la reculegerea gravă la preocuparea civică. „Voiesc dreptate, cer mîntuire, patriei mele, jalnic pămînt”, exclama Cîrlova. „Fă să doresc de obște al omenirii bine”, cere și Alexandrescu divinității. Această unificare prin patosul patriotic a liniilor și izvoarelor tematice, atît de diverse, e caracteristică pentru romantismul nostru.

Opera romantică a lui Grigore Alexandrescu cuprinde mai ales elegii și meditații. Ivită în poezia engleză și franceză din secolul al XVIII-lea, meditația a aflat trăsături mai precise și și-a definitivat denumirea o dată cu *Méditations poétiques* (1820) și cu *Nouvelles méditations* (1823) ale lui Lamartine. O pondere caracteristică dobîndește la noi meditația-evocare istorică. Poezia ruinelor îmbracă astfel de forme.

Alături de cîteva fabule, volumul intitulat *Eliezer și Neftali* cuprinde prelucrări sau traduceri libere după Lamartine (*Întristarea, Întoarcerea*) și Byron (*Adio*), precum și cîteva meditații originale (*Miezul nopții, Prieteșugul, Adio la Tîrgoviște*). Numărul lor crește în ediția din 1838 (*Cimitirul, Barca, Rugăciunea, Meditație*). Anii următori înseamnă pentru Alexandrescu deplina maturitate a genului, o dată cu *Anul 1840*, cu poeziile scrise în urma călătoriei la mănăstirile oltenești, cu *O impresie*. După 1847 nu mai întîlnim elegii sau meditații printre poeziile, din ce în ce mai puține, scrise de Alexandrescu.

În creația lui romantică Alexandrescu a străbătut drumul de la deznădejde și neputință la romantismul afirmării și chemării. În versurile publicate la 18 ani se tînguie un adolescent orfan. Încheierea cuprinde adesea apelul la dezlegarea morții : „și a vieții taină în moarte voi afla” (*Miezul nopții*). „Zic lumii un adio, iau lira

și mă duc" (*Adio la Tîrgoviște*). Tonul se amplifică, devine meditativ, Se fac constatări amare asupra mersului firii, prin reluarea cîtorva străvechi motive reînviatăe. Dispariția celor dragi îi inspiră lui Alexandrescu accente și întrebări înrudite cu vil-lonesca „Unde-i neaua de altădată”, variantă a motivului antic al soartei ne-schimbătoare :

O, cum vremea cu moartea cosesc fără-ncetare !
Cum schimbătoarea lume fugind o reînnoiesc . . .
— Unde-acele ființe cu care am crescut?
Abia ajunși la vîrsta frumoasei dimineți
Ca ea far-a se-ntoarce, ca dînsa au trecut.

Expresia e adesea exagerată, nu lipsită de retorism. Se simte printre aceste exclamații vehemente că dezgustul de viață, la poetul adolescent, nu poate fi durabil, nici profund. Versurile trădează și procesul de căutare a expresiei ; poetul recurge la calea mai ușoară a imaginii de un tragic exterior, adesea teatral. Dar în raport cu poezia înaintașilor, versul are o fluiditate superioară.

Versurile de dragoste lipsesc din prima culegere, dar sînt abundente în următoarele trei. Se desprind firele a două iubiri succesive (G. Bogdan-Duică vorbește de a treia dragoste pentru o necunoscută, care ar fi inspirat, între altele, *Nina, Un ceas e de cînd anul trecu, În ceasuri de mîhnire*). Elizei, cunoscută, probabil, la Focșani și reîntîlnită apoi la București, îi sînt închinată poezii ca *Așteptarea, Inima mea e tristă, Te mai văzui o dată*. Emilia, pe care G. Bogdan-Duică a identificat-o cu o femeie din familia Odobeștilor, iar Eugen Lovinescu cu o actriță, Elenca, menționată în corespondența lui Alexandrescu cu Ghica, i-a inspirat *Mîngîierea, Prieteșugul și amcrul și Cînd dar o să guști pacea*.

Ca și la Alecsandri, lirica erotică a lui Alexandrescu este inferioară restului operei. Căutarea expresiei se face mai intens simțită, Zbuciumul de a da expresie simțirii e mărturisit într-o strofă din *Inima mea e tristă* :

Adio ! N-am cuvinte
Să-ți arăt tot ce simte,
În astfel de minaturi, mîhnit sufletul meu.
E o durere mare
Și suferinți pe care
A le simți poci numai ; a le descri mi-e greu.

Se percepe și lipsa de experiență artistică proprie, dar și lipsa de experiență a însăși literaturii. Sentimentul e redus uneori la duișia ușoară a romanței : *Eliza* ; alteori e spulberat de o demonstrație rece, prolixă : *Prieteșugul și amorul*. În mai multe rînduri, Alexandrescu se reîntoarce la gravele accente lamartiniene : *Barca, Suferința*. Ca și poetul francez, respinge peisajul în dezacord cu pasiunea și caută frămîntatul peisaj romantic :

Îmi place a naturii sălbatecă mînie,
Și negură, și viscol, și cer întăritat,
Și tot ce e de groază, ce e în armonie
Cu focul care arde în pieptu-mi sfîșiat.

(*Suferința*)

În căutarea unui limbaj propriu, Alexandrescu izbutește în mai multe rînduri să alunge formele convenționale. Așteptarea, din ciclul Elizei, e scădată în lumina dragostei fericite. E în toată poezia un freamăt voios, tradus de însuși mersul întreprupt al versului.

În *Cînd dar o să guști pacea* cîteva versuri gongorice : „Eu lanțurile mele le zgudui cu mînie. . . Ca leul ce izbește a temniții tărie” se pierd în tonul plin, bărbătesc :

Cînd dar o să guști pacea, o inimă mîhnită ?
Cînd dar o să-nceteze amarul tău suspin ?
Viața ta e luptă, grozavă, neîmblînzită,
Iubirea vecinic chin.

Dezabuzarea, dezgustul de viață rămîn cantonate în primii ani ai creației lui Alexandrescu. În afară de accentele lamartinizante din poezia pe care o scriu între anii 1830 și 1840 Alexandrescu sau Heliade. Bolliac sau Hrisoverghi, tonul general al poeziei noastre romantice din prima jumătate a veacului este de chemare, și nu de tînguire.

Anul 1840 luminează opera poetului și-i deschide înțelegerea nu numai prin valorile pe care le concentrează, ci și prin caracterul de profesiune de credință.

Dialogul între speranță și experiență cu care începe *Anul 1840* abandonează de la început tonul mai vechi al elegiilor. Versul e ferm și nu se mai tînguește. Durerea proprie este împinsă spre trecut, cu detașare. O dată cu „tot neamul omenesc”, Alexandrescu slăvește anul așteptărilor. O strofă alegorică, singura de acest fel dintr-un poem care refuză exprimarea figurată și păstrează mereu tonul confesiunii grave, pomeniște de vorbele bătrînului la ivirea Mesiei : „Sloboade-mă, stăpîne, fiindcă l-am văzut”.

Și în evocarea istorică, aceeași trecere. În *Meditație*, publicată întîia oară în volumul din 1838, reflecțiile triste, sugerate poetului de contemplarea Brăilei — „O ! cum vremea cu moartea cosesc fără-ncetare !” —, sînt întrerupte de amintirea celor căzuți acolo în luptă.

Prilejul de a redeștepta imagini din trecut i l-a dat lui Alexandrescu călătoria făcută în 1842, împreună cu Ghica, la mănăstirile de peste Olt. Cele două feluri de scrieri generate de călătorie — *Memorialul* și poeziile — se deosebesc mult prin ton. Față de gravitatea meditativă, de acordurile solemne din poezii, *Memorialul de călătorie* păstrează vivacitatea spirituală și tonul familiar al corespondenței. Paginile acestea — care, după un obicei al timpului, respectat și de Filimon în *Călătorii*, sînt întrerupte de o nuvelă — interesează mai mult prin aluziile și asociațiile spirituale decît prin descrierea propriu-zisă.

Scriș înainte de lui Alecsandri, Filimon, Bolintineanu, Codru Drăgușanu — care aveau să maturizeze genul, să-i dea diversitate de tonuri și să-i sporească valorile artistice —, *Memorialul* lui Alexandrescu e conceput în maniera iluministă. Este însă ferit de didacticismul înaintașilor, păstrează ușurința ironiei. Romantică, chiar tenebros-romantică, e doar *Călugărița*, nuvelă intercalată. Fiind vorba de o călătorie la mănăstirile oltenești, și nu la Budapesta și Viena, ca la Dinicu Golescu, nu mai putem avea confruntarea dintre stări sociale din state diferite. Dar unghiul contemporan și perspectiva critică se fac simțite cu orice prilej.

Scriitorul introduce aluzii politice, pomenind de Șerban Cantacuzino, împunge pe avocații obscurantismului și amintește că „luminile și învățătura” sînt vrăjmașii tiraniei ; povestește întâmplări pitorești, cum este cea a „banului Nicolae”.

căruia Ghica avea să-i consacre mai târziu o scrisoare. Tonul de conversație devine grav când Alexandrescu ne spune că „numai spiritul libertății urmează un punct luminos prin mulțimea anevoințelor, numai el singur inspiră curajul a semăna fără a culege; și acei care mor pentru libertatea unei națiuni sînt demni de a trăi în memoria națiunilor”.

Despre împrejurările în care a scris *Umbra lui Mircea la Cozia*, Alexandrescu ne spune în *Memorial*: „De acolo [din foisorul ce dă asupra Oltului] preumblarăm căutătura noastră pe deșertele țărături și, îndeplinind lipsa talentului cu entuziasmul pentru gloria națională, plătirăm un tribut de laudă meritată valorosului Mircea prin poezia intitulată *Umbra lui Mircea la Cozia* sau *O seară la Cozia*”. Cadrul de așteptare și solemnitate din primele strofe, versurile rupte în subunități metrice care anunță ritmic apropierea fantomei, revenirea calmului solemn în final sînt toate de o surprinzătoare maturitate.

Confruntarea „melioristă”, după expresia lui Lovinescu, dintre prezent și trecut e realizată cu solemnitate și măiestrie în sunetul cadențat al undelor, printre negurile în mișcare ale nopții romantice.

Este ceasul nălucirii : un mormînt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărături... stă... în preajma ei privește,
Rîul înapoi se trage... munții vîrfurile își clătesc.

Astfel evocă Alexandrescu urmele trecutului. La Tismana, răsăritul lunii care luminează mănăstirile și văile îi sugerează un elogiu al „scumpului azil de libertate” pe care munții l-au constituit în trecut. Peste cîțiva ani, la Mănăstirea Dealului, revede „mărețul turn, trist martur al nostru trist apus”, pe care-l îndrăgise din copilărie.

Cele cîteva poezii evocative întruchipează inegal confruntarea dintre trecut și prezent. Nu putem vorbi în acest caz de rezultatele unei evoluții, pentru că cele trei poezii inspirate de călătoria la mănăstiri sînt scrise la intervale foarte apropiate, doar *Trecutul la Mănăstirea Dealului*, înrudită prin temă și atitudine, e probabil posterioară — Bogdan-Duică propune data de 1844.

În aceste cîteva poezii, reușita artistică nu urmează firul cronologic. Totuși, în raport cu *Umbra lui Mircea la Cozia*, persistă în *Trecutul* discursivitatea, așezarea simetrică a ideilor după procedeele retorice — „Dar pentru ce orașul atît de strălucit Acum între orașe e cel mai umilit” —, care aparțin unui tip de poezie mai veche. Inegalități persistă și în *Răsăritul lunii* și în *Mormintele*. Dar în ele forța evocării sporește. Peisajul lunar, la prima vedere monedă curentă a romantismului, se particularizează prin putința de a transpune în vers creșterea luminii și mișcarea firii. Există o mișcare remarcabilă a percepției care descoperă peisajul în transfigurările lui succesive, iscate de intensificarea luminii. Peisagistica nu e o latură de seamă a creației lui Alexandrescu, se ivește mai mult în aceste cîteva înfățișări romantice ale nopții în mișcare, cadre în acord cu nerăbdarea poetului sau cu fantasmalele visării. Lipsa unei atenții deosebite acordate peisajului îl face pe Alexandrescu să recurgă uneori la comparații livrescă, extrasă din lecturile favorite ale preromantismului : „ossianice palate”. Cu toată preocuparea mai redusă de a plasticiza cadrul — care în fabule e schițat cu grație, dar rămîne schițat —, există aici o descoperire de ținu-turi poetice. Preferința pentru peisajul lunar cu „palidele lui zîmbiri” prevestește fascinația lunii eminesciene. Mișcarea peisajului, mai puțin prezentă la Alecsandri,

va reveni după mai bine de o jumătate de secol la Coșbuc, cu superioară putere de a trăi concretul, cu preferință pentru lumina soarelui de vară.

Inegalități mai există și în *Mormintele*. Dar este și acolo o remarcabilă transformare gradată a nopții. Peisajul de vis, cu liniște deplină, în care un privitor se simte singur în univers sub lumina stelară, se animă prin rememorarea eteriștilor, prin iluzia sunetului crescând din depărtare

Ca glasul unei ape ce-narcă ale ei maluri.

Sau ca ale mulțimei întăritate valuri.

Cînd din robie scapă un neam împovărat,

Inegalitatea dispare aproape în *Umbra lui Mircea*, unde cele câteva clipe de scădere a tensiunii poetice din pasajul apostrofei către fantomă se pierd pe fondul cadentat.

Puse față în față, cele câteva poezii din 1842, ca și *Trecutul* din 1844, ilustrează căutările uneori parțial împiedicate, alteori deplin biruitoare, ale unui pionier.

Admirația pentru eteriști — „ai libertății vestiți răzbuunători” — se concretizează în aluzii istorice precise. Versurile din *Mormintele* amintesc de incendierea flotei turcești — „Cînd flotele barbare zdrobite se zăriră/Și flacăra din ele suindu-se în nori” —, pomenesc și de câțiva conducători ai mișcării: Boțari, Miauli (Botsaris, apărătorul Missolonghi-ului, și amiralul Miaulis). Vorbesc de Termopile și de Leonida. Fără a reduce entuziasmul la surse livrești, îl putem pune în legătură cu cartea grecească pe care, ca și atîția scriitori ai vremii, a învățat-o Alexandrescu în copilărie. E firesc să raportăm această atitudine și la marii romantici din primele decenii ale secolului al XIX-lea și în special la Byron, din care Alexandrescu a tradus versurile de despărțire adresate soției lui, atunci cînd Byron a părăsit, hulit, Anglia. De altfel, versurile din *Mormintele* amintesc direct de Byron, desemnat sub numele personajului său „Arold” (Harold). autorul regretînd că marele poet, prieten al poporului grec, n-a apucat să scrie „creștina Iliadă”, epopeea luptei eteriste. Poetul român din preajma lui 1848 era sensibil la sacrificiul celor care au dat semnalul eliberării unui popor, la „ura robiei” și la „a patriei iubire”.

La 20 de ani, oscilînd între elegie și fabulă, Alexandrescu se aseamua cu un călător neîndrumat, aflat pe o cîmpie, care vede încrucișîndu-se drumuri felurite.

Alegoria aceasta ni-l arată conștient de dualitatea lui artistică. „Atitudinea clasică” a lui Alexandrescu e condiționată de propria lui structură și de cerințele vremii, care stimulau un anumit limbaj satiric, potrivit cu fabula și cu epistola. Predomină la Alexandrescu inteligența morală, lucidă, verva iubitoare de schimbări neprevăzute de ton. Cu vremea, predominarea devine totală și visarea meditativă rămîne un apanaj al tinereții poetului. Epoca îi solicită propria observație de moravuri și comentariul ironic.

Răspunzînd acestei chemări a veacului, Alexandrescu a urmat în același timp calea indicată și de inteligența lui echilibrată și mobilă. Corespondența lui folosește frecvent ironia. Scriitorul se deprinde s-o nuanțeze, s-o facă usturătoare sau binevoitoare.

Iorga descoperă, încă pe la 1825, în „societatea de tranziție dintre Eterie și Regulamentul organic”, stările prielnice pentru dezvoltarea portretului satiric: „...Trăia încă boierul de modă veche.... trăia boiernașul crescut prin polcovnicii și sămeșii, tînărul întors din străinătate cu fraze franțuzești, ieftine și câteva idei

pariziene curente..., femeia de mode cu perucă adusă din Sibiu sau din Viena, cu rochiile lucrate nemțește...".

Interesul acestor tipuri fusese remarcat și de contemporani. Mumuleanu încercase să se mărginească la procedeul clasicizant al „caracterelor”. Cam în aceeași vreme, Stanciu Căpățineanu a înșirat în prefața la traducerea sa *Aneta și Luben* tipuri mai precis localizate, care ne transpun în lumea lui Fața sau în aceea la care avea să se întoarcă Filimon în 1863.

Interesul consemnărilor nu era numai acela de document artistic, merit să păstreze pentru viitorime tipuri pe care schimbările sociale le alungau în trecut. Există și această latură. O aflăm la principalii scriitori de pînă la 1880, mai ales la comedio-grafi. Într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, Alecsandri a explicat astfel rostul cîntecelor sale comice. Aceeași intenție domină, cum e și firesc, în activitatea memorialiștilor, în special în scrisul lui Ghica. La Heliade, la Alexandrescu, rolul de observator satiric covârșește cu mult. Heliade are o vigoare temperamentală și o vervă care îl fac să se simtă cel mai la largul lui în pamflet și în caricatură. Ironia lui Alexandrescu e măsurată și, cu excepția cîtorva momente de polemică mai aprigă cu Heliade, cînd coboară la invectivă, se bazează pe nuanță. Genurile la care revine satira lui Alexandrescu sînt mai ales fabula și epistola. În satiră e prezent cititorul lui Boileau și La Fontaine, al lui Voltaire și Florian, nu și acela al lui Lamartine.

Alexandrescu știe să observe amuzat, ușor disprețuitor. Mai ales corespondența de după 1848 cu Ghica e presărată cu notații ironice de întîmplări politice, baluri, pățanii casnice : un mare boier își bate nevasta, aceasta fuge, se reîntoarce și bătaia reîncepe. Satirele cuprind și ele vioaie tablouri mondene (*Satiră. Duhului meu*), observații de moravuri (*Viața cîmpenească*). Poetul este însă mereu prezent, intervine, judecă.

În epistole sau fabule, satira lui Grigore Alexandrescu este, prin excelență și direct, politică. A observat-o Bogdan-Duică. „Fabulele erau, așadar, politice chiar în sensul înalt al cuvîntului”, scrie el. Observația se aplică însă operei întregi a lui Alexandrescu. Versurile se întorc mereu la preocupările și aspirațiile vremii. Nepregătit, uneori saltul e prea brusc. Astfel sună ultimele strofe din *Răsăritul lunei la Tismana*.

MEDITAȚII,

ELEGII,

EPISTOLE, SATIRE și FABULE

DE

GRIGORE MIHAIL ALEXANDRESCU.

BUCUREȘTI.

TYPOGRAFIA NAȚIONALĂ A LUI ȘTEFAN RASSIDESCU

Calăraș, Memișorilor, Oficiul Viteazilor Nr. 21.

1863.

GRIGORE ALEXANDRESCU,

Meditații, elegii, epistole, satire și fabule,
București, 1863 (foaie de titlu)

Unghiul contemporan e cu atât mai evident în poezia satirică. Adeseori aluzia ironică îl readuce direct pe poet în contemporaneitatea de care părăsise a se îndepărta (*Viața cîmpenească*).

Cu excepția lui Cîrlova, principalii scriitori care fac trecere spre literatura modernă — Asachi, Heliade, Alexandrescu — au scris fabule. Genul e reprezentativ pînă la 1848 și mai puțin ulterior. Alecsandri nu abordează fabula decît excepțional. Eminescu sau generațiile Coșbuc, Goga — de loc. S-a constituit, totuși, o anumită tradiție.

Rosturile alegoriei satirice sînt mărturisite clar în *Epistola D.I.V., autorul Primăverii amorului* :

Apoi cînd în elegie destul nu poci să vorbesc
Și s-arăt fără sfială toate cîte socotesc,
Vreun dobitoc îndată vine înaintea mea
Și-mi ridică cu-nlesnire sarcina oricît de grea . . .

Autorul se preface că protestează împotriva tîlcurilor atribuite fabulelor sale, dar umorul cu care o face în *Epistola d-lui Maior Voinescu II* afirmă limpede ceea ce pare a nega :

A zis (ce urît vede a omului orbire !)
Că lupii, urșii, leii vorbesc de stăpînire.

Primele fabule din *Eliezer și Neftali* sînt prelucrări, mai mult traduceri libere, după La Fontaine (*Măgarul răsfățat, Catîrul ce-și laudă nobilitatea*) și Florian (*Vulpoiul predicator, Privighetoarea și păunul, Papagalul și celelalte paseri*). Începînd cu volumul din 1838, contribuția originală covârșește. Poetul se inspiră din motive de largă circulație, așa cum au făcut înaintașii ori urmașii lui. Sursele lui Alexandrescu sînt variate. În afară de La Fontaine, se pot afla asemănări cu opera fabuliștilor francezi din secolul al XVIII-lea : Florian, La Motte-Houdar. O fabulă a lui Voltaire i-a inspirat, fără îndoială, *Lupul moralist*. Se pot remarca analogii cu unele fabule ale unui poet francez contemporan, Lachambeaudie. Pe Krîlov, a cărui operă se apropie de cea a lui Alexandrescu prin atitudine și prin condiții istorice, l-a cunoscut prin intermediul operei lui Donici, care se ținea aproape de modelul marelui fabulist rus și, posibil, prin traduceri franceze, cum e cea a lui A. Rigaud. Prin tradiție orală sursele lui Alexandrescu merg mult mai departe.

Detalii de vorbire sau decor localizează fără insistență întîmplarea în Țara Românească spre jumătatea veacului. Ceea ce la înaintași sau la unii contemporani, la Asachi sau Stamatii, păstra caracterul mai abstract al apologului se individualizează. Deplasarea de accente transformă uneori ideea centrală.

Modelul *Cîinelui și cățelului* a fost găsit în *Le léopard et le renard* de Lachambeaudie, fabulist francez contemporan cu Alexandrescu — era născut în 1806. Dar lipsește din fabula lui Lachambeaudie tocmai ceea ce constituie esențialul celei a lui Alexandrescu : dubla atitudine și alternarea de limbaj a lui Samson, „dulău de curte ce latră foarte tare”.

Schimbarea cadrului și a mai multor amănunte transformă și semnificația *Lupului moralist*. În fabula lui Voltaire obiectul satirei era ipocrizia religioasă și lupul se comporta ca un predicator sătul și mios.

La Alexandrescu ipocrizia devine o trăsătură a conducătorului demagog. Lupul împărat strînge Obșteasca adunare lîngă un copac mare. Ca și în alte fabule, loca-

lizarea se face prin folosirea termenilor caracteristici pentru instituții, funcții, uzuri. Obșteasca adunare e convocată pentru că lupul a auzit că „păroșii dregători” fac năpăstuiuri multe și că „pravila stă-n gheare”. După cuvîntarea moralistă, lupul se adresează auditorilor : „E ! ce ați hotărît, jupîni amploaiați ?”

Localizarea amănuntelor nu se întîlnește exclusiv la Alexandrescu. Există în cele mai izbutite dintre atît de numeroasele fabule pe care le cunoaște literatura primei jumătăți a veacului. Desigur, fabulele lui Țichindeal, rămase foarte tributare modelului lor sîrb — Dositei Obradovici —, păstrează pînă într-atît maniera apologului, încît adesea „învățătura” e mult mai întinsă decît fabula propriuzisă. Greoi moralizatoare și păstrîndu-se în abstract sînt și cele cîteva fabule pe care le cuprinde volumul de poezii publicat în 1837 de Barbu Paris Mumuleanu. La Anton Pann, grădinarii duc la zapciu plocon de zarzavat ; vulpea îi spune lupului „cumetre” și îi dă întîlnire la „putina cu argăseală”. La Heliade, iarăși, florile conversează în limbajul cumetrelor vorbărețe din sat : „Trandafir să fie, lele? — Nu e trandafir, surato”.

În fabulele lui Alexandrescu, accentul cade nu pe trăsăturile convenționale ale animalului descris, ci pe amănunte caracteristice pentru tipul simbolizat. Leul se mișcă, vorbește și acționează ca un domnitor neținut în frîu de legi. În *Boul și vițelul*, boul are comportarea parvenitului, își face tabietos siesta de după-amiază, trece pe lîngă oameni fără să-i vadă și se leapădă cu indignare de rudele sărace. Sub masca rigidă pe care o formează cele cîteva indicații despre animalul respectiv, lumea fabulelor e localizată istoric și geografic. „Samson, dulău de curte ce latră foarte tare”, e un demagog, asemenea atîtora care voiau egalitatea celor mijlocii cu cei mari, dar în nici un caz cu cei mici. Felul cum tipul se desprinde îndărătul animalului care-l simbolizează, felul cum boul se identifică cu parvenitul, ori vulpea cu demagogul liberal creează un comic scenic.

Puterea lui Alexandrescu de a pune în scenă tipurile societății contemporane e remarcabilă. Delavrancea a scris :

„Într-o sută douăzeci de pagini vezi o lume întregă, ascunsă sub pielea dobitoacelor sale... Un norod întreg, intubulat cu toate vițiile lui, cu toate vițiile noastre”.

Două teme sînt accentuate de cîteva fabule : liberalismul și parvenitismul. Și e remarcabil că în fabulă, ca și în epistolă, Alexandrescu, scriitor prin excelență al anului 1848, a știut ca, atacînd rînduielile feudale, să păstreze distanța critică față de burghezie și de profesiunile ei de credință. I se pot aplica, într-o măsură sporită de noile condiții istorice, cuvintele prin care Taine caracteriza felul lucid și malițios al lui La Fontaine de a-l înfățișa pe burghez : „...La Fontaine, care pare burghez cînd își bate joc de nobili, pare nobil cînd își bate joc de burghezi”. Liberalismul zgomotos e privit cu ochi bănuitori de autorul *Anului 1840*, de partizanul schimbărilor efective. Cercetată cu atenție, mantaua lupului moralist se dovedește a fi din piele de oaie. Tipul va reapărea în preajma Unirii, în candidatul la Divanul ad-hoc din *O profesiune de credință*.

În *Cîinele și cățelul*, parvenitismul este doar o aspirație și e însoțit, deci, de demagogie. Samson e afectuos și savant față de bou, repezit cu Samurache. În schimb, boul ajuns la un post însemnat e trufaș și repezit.

Adversar al demagogiei, cu sau fără program de schimbări, fabulistul face elogiul marilor acte înfăptuite spre folosul mulțimii, chiar dacă ele, cînd eșuează, sînt defăimate :

Orice nobilă faptă, orice dreaptă-ncercare
Pentru a mulțimii bine și a țării apărare
Mișei o defăimă dacă nu izbuteste.

Refuzul progresului — ne spune scriitorul luminist — e semn al ignoranței. Bufnița, fără a scoate capul din bezna nopții, refuză contactul cu lumina soarelui.

Se poate remarca în fabulele lui Alexandrescu o anumită evoluție de la epic la dramatic. Primele fabule, adaptări, se mărginesc să povestească o întîmplare. Mai tîrziu, după 1838, Alexandrescu transformă fabulele în mici scenete, nu numai intensificînd dialogul, ci urmărind pas cu pas acțiunea personajelor și reprezentîndu-le gesturile și mimica. Deși n-a scris piese originale și s-a mulțumit a traduce tragedii, orientarea spre dramatic îl caracterizează stilistic pe Alexandrescu. O întîlnim și în epistole sau în *O profesiune de credință*. Alexandrescu a împrumutat probabil de la Boileau — care, la rîndul lui, o luase de la Horațiu — forma epistolei satirice. De altfel, specia a avut o mare răspîndire în poezia franceză a secolului al XVIII-lea. Voltaire însuși a scris mai bine de 120 de epistole în versuri.

Tonul dezinvolt al conversației permite abordarea unui număr mare de subiecte, treceri rapide și imperceptibile de la glumă și înțepătură la preocuparea majoră. O bună parte dintre păreri pe care Alexandrescu ni le împărtășește conversînd se referă la sarcinile literaturii din vremea sa. Văcărescu e așezat în rîndul celor „care întîi stătură începătorii româneștei poezii”. Alexandrescu îl laudă pentru merite ce țin de o concepție estetică clasicizantă, pentru arta de „a fi-nalt cu deslușire, simplu fără a cădea”, pentru concizia cu care știa „să nu zică niciodată cuvînt ce-ar fi de prisos”.

Epistola către Voltaire, care în prima ei parte îl dojenește greoi pe scriitorul francez pentru ateismul său, cuprinde în a doua parte considerații pline de interes asupra literaturii românești a vremii. Alexandrescu are conștiința sarcinilor grele pe care le impune un stadiu de început :

Altfel e-n țară la noi : noi trebuie să formăm,
Să dăm un aer, un ton limbii în care lucrăm ;
Pe nebătute cărări loc de trecut să găsim,
Și nelucrate cîmpii de ghimpi să le curățăm.

Printre împunsăturile din versurile următoare, îndreptate împotriva cîtorva dintre locuitorii „Parnasului nostru” — nu e uitat nici Heliade —, există și una consacrată latiniștilor. Protestul împotriva confuziilor lingvistice e accentuat de convingerea că materialul limbii oferă mari posibilități, fiind „un dialect bun, ușor și mlădios”.

Un loc deosebit îl ocupă *Satiră. Duhului meu, publicată* întîia oară în volumul din 1842.

Punctul de pornire este satira a IX-a a lui Boileau — *À mon esprit*. Raporturile cu *À mon esprit* scot în relief modul cum pornirea de la un model — în spiritul clasicismului — devine la Alexandrescu creație nouă, fixată istoric în saloanele bucureștene de la sfîrșitul celui de-al patrulea deceniu. Există puncte comune cu *À mon esprit*, în primul rînd în ideea inițială a dialogului prin dedu-

blare. Bunul simț împrumută umoristic punctul de vedere comun, eventual glasul personajelor satirizate, și dojenește spiritul critic pentru excesiva lui causticitate. Există similitudini și în structura generală a celor două satire. Boileau începe cu o apostrofă directă către spiritul său, cu violență exagerată umoristic. Alexandrescu își trage și el duhul la răspundere :

Vino acum de față și stai la judecată,
Tu care le faci astea, duh, ființă ciudată . . .

Ultima parte a satirei lui Boileau simulează o palinodie : „Je le déclare donc : Quinault est un Virgile ; Pradon comme un soleil en nos ans a paru”. Ultimul vers al lui Alexandrescu sună și el : „Iar de vrei să faci versuri, ia pildă de la Pralea”.

Pe o canava în mare asemănătoare, desenul și culorile sînt altele. „*Satiră. Duhului meu* se depărtează mult de Boileau — scrie G. Călinescu. Ea e mică comedie de badinaj aproape mussetian. Reconstrucția epocii Regulamentului e făcută cu toată acea amestecare de mondenitate și desfrînare...”.

Cele două satire se deosebesc de la început prin obiect, căci denumirea comună — *À mon esprit* și *Duhului meu* — se referă doar la împrumutul unui procedeu. Satira lui Boileau are drept scop să emită umoristic judecăți literare, încadrîndu-se în rîful mai veche cu prețiozitatea. *Satiră. Duhului meu* nu vorbește de literatură decît în ultimul vers sau în cîteva aluzii care particularizează ciudățeniile unui duh de poet. La Boileau se aude un monolog transpus la persoana a doua, monologul unui spirit critic, ager și ursuz ; Alexandrescu pune în scenă cu o bonomie aparentă. Descrierea de moravuri e făcută cu mijloace de comediograf.

Caracterul scenic e tot atît de accentuat în monologul *O profesiune de credință*. Fișa personajului pe care-l schițase dulăul Samson se îmbogățește prin mărturisiri surprinzătoare și surprinzător motivate. Raționamentul absurd e enunțat cu seninătate : cunoscînd că

...întro țară fericirea generală
Se compune totdeauna din acea particulară,
Ca un iconom politic, prin mici slujbe, mici lefșoare,
Am îmbogățit eu statul, cumpărîndu-mi moșioare.

„Caii lui Ahil, care proorocea, / Negreșit că au fost, de vreme ce-l trăgea”, sună sprintenele versuri introductive din *Toporul și pădurea*. Aici, ca și în alte fabule, ca și în *Cometei anonsate*, teritoriul umorului se lărgește și uneltele se modernizează.

Astfel, înăuntrul perioadei de schimbări istorice și de frămîntări febrile ce se întinde între al patrulea și al șaptelea deceniu, Grigore Alexandrescu ocupă un loc special. În orice direcție îi parcurgem opera, fie în teritoriile romantice, pe care le-a explorat pînă în ajunul revoluției de la 1848, fie în domeniul fabulei sau epistolei, la care inteligența lui vivace s-a reîntors în toți cei 30 de ani de creație, pretutindeni el se situează în calitate de „cap de serie”. Caracterizarea de cel dintîi poet modern de anvergură e justificată de căutări și reușite. A mers mai departe pe drumul pe care l-ar fi urmat, probabil, Cîrlova, dacă n-ar fi murit la 22 de ani. Legat încă prin multe fire de un stadiu mai vechi, Alexandrescu

inovează prin motive și tonuri, printr-un limbaj mai flexibil și procedee mai îndrăznețe. Căutările și imperfecțiunile sînt și ele definitorii pentru acest moment de tranziție, în vreme ce poezii ca *Umbra lui Mircea*, *Satiră*. *Duhului meu* luminează fața unui artist incontestabil.

BIBLIOGRAFIE

Eliezer și Neftali, poemă tradusă din Florian de Gr. Alexandrescu, București, 1832 ; *Poezii a d. Gr. Alexandrescu*, București, 1832 ; *Poezii ale d. Grigore Alexandrescu*, ediție completă, Iași, 1842 ; *Suvenire și impresii, epistole și fabule*, București, 1847 ; *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule*, București, 1863 ; *Scrieri în versuri și proză*, București, 1893 ; Bianu-Ghica, *Poezii, Proză, Memorial de călătorie*, Craiova, 1940 (ediție îngrijită de V. Ghiacoiu) ; *Opere complete, Poezii și Proză* (ed. G. Baiculescu), București, 1940 ; *Opere*, vol. I, București, 1957 (ediție critică de I. Fischer), un studiu introductiv de Silviu Iosifescu.

B. Florescu, *Poetul Gregoriu Alexandrescu. Analiză literară*, în „Columna lui Traian”, V, 1874, nr. 5 ; Ion Ghica, *Amintiri despre Grigorie Alexandrescu*, în *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1887 ; De la Vrancea, *Grigorie Alexandrescu*, în „Revista nouă”, I, 1888, nr. 5 ; I. Găvănescu, *Meditațiile lui Gr. Alexandrescu*, București, 1896 ; Pompiliu Eliade, *Grégoire Alexandresco et ses maîtres français*, în „Revue des deux-mondes”, XXIV, 1904, decembrie ; E. Lovinescu, *Gr. M. Alexandrescu. Omul și opera*, București, 1908 (retipărită în 1925 și 1928) ; N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909 ; Ion Trivale, *Cronici literare*, București, 1915 ; Ch. Drouhet, *Grigore Alexandrescu și Voltaire*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927 ; Mih. Popescu, *Pensionarea a doi scriitori, Asachi și Alexandrescu*, în „Adevărul literar și artistic”, XVI, 1937, nr. 861 ; Remus Caracș, *Biografia lui Gr. Alexandrescu — Contribuții*, București, [f. d.], (colecția Prietenii istoriei literare) ; V. Ghiacoiu, *Îndreptări și adaosuri la biografia lui Gr. Alexandrescu*, în „Preocupări literare”, V, 1940, nr. 8 ; Dorina Fundescu, *Personalitatea lui Gr. Alexandrescu*, în „Preocupări literare”, VI, 1941, nr. 6 ; G. Călinescu, *Gr. M. Alecsandrescu*, București, 1962 ; I. Fischer, *Note și rectificări cu privire la opera lui Gr. Alexandrescu*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, București, seria Științe sociale — Filologie, 1956, 7 ; Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, București, 1966.

CEZAR BOLLIAC

Născut în București, în 25 martie 1813, Cezar Bolliac și-a petrecut copilăria în „mahalaua Boteanului”, unde o rubedenie — pe care în amintirile sale despre „Dascălul Matei” o numește „babă-mea”, probabil bunica — îl dăduse la învățătura grecească a acestui pedagog de modă veche. Într-o altă evocare, Bolliac vorbește de „babă-mea Săftica Chesăroaia” și de „mumă-sa Floarea Becereasa”. Toate acestea ar sugera că fusese părăsit de timpuriu, de ambii părinți. Tatăl său, medicul Bolliaco, cum îl numesc unele notițe de familie — Anton Poleac, cum e notat în actul de deces al scriitorului —, se pare a fi același cu medicul Bogliako de care vorbește generalul Langeron în memoriile sale, om cu o existență misterioasă în preajma generalului Kutuzov, în București, în războiul rusoturc încheiat în 1812. În listele de medici practicanți în București, la începutul

secolului trecut, nu figurează. Originar din lumea Levantului, în care populația greacă se amesteca cu cea italiană, după unii născut la Salonic, a dispărut tot atât de tainic precum venise, prin anii 1815—1816, după notițele de familie, „reîntorcându-se” la Florența. Mama poetului — Zinca, „doamna Kalamogdartis” după unele amintiri de familie, „născută Economu” după altele, Zoița după actul de deces al poetului — s-a căsătorit din nou, poate a treia oară, cu stolnicul Petrache Peretz. Acesta făcea parte din mica boierime din Vlașca, oameni noi, ridicați mai cu seamă după 1826, adică după desființarea „raialei” turcești din jurul Giurgiului și părăsirea moșiilor de acolo de către beii turci. În catagrafia din 1829 a boierilor din Țara Românească, nu figurează nici un Peretz. Stolnicul a ajuns însă mai târziu la o stare materială apreciabilă, poate și pe socoteala moșnenilor din Stoienești, unde își avea el conacul. Moșia lui, Talpa Ogrăzilor sau Perețu, era evaluată mai târziu la 1 300 de hectare. Când și-a început Bolliac viața în mijlocul acestei familii nu știm. Afirmările unor biografi de mai târziu, prieteni mai tineri ai scriitorului, că el ar fi învățat carte de la vestitul Neofit Duca, în casele din București ale „tatălui său vitreg”, sînt contrazise de amintirile școlare ale scriitorului însuși, din care reiese că anii copilăriei și i-a petrecut în grija unei bunici. Totuși, adolescența și tinerețea le-a trăit în familia stolnicului, iar viața lui de mai târziu se va desfășura în strînsă legătură cu această numeroasă și opulentă familie. În Giurgiu, P. Peretz avea case boierești, cu robi țigani destul de numeroși. Aceștia prilejuiesc de timpuriu manifestarea sentimentelor umanitare ale poetului. Pe cînd învâța la Sf. Sava, sosind într-o vacanță la Giurgiu, cu Chr. Tell, se înduioșează de soarta robilor și — în lipsa părinților plecați la o „sindrofie” — îi cinstește cu două vedre de vin din pivniță și le dă drumul în oraș, ca să se plimbe. După ce, în 1834, Ion Cîmpineanu își liberase robii, Bolliac are o altercație violentă cu „coana Zinca”, deoarece aceasta bruscuse una dintre roabele familiei.

Dintre „frații” săi, copiii Zincăi cu Petrache Peretz — Petre, Grigore, Alexandru și Paul —, cel mai apropiat sufletește de Bolliac e Grigore Peretz. Animat și el de idei progresiste, participă la revoluția din 1848, fiind unul dintre cei trei atentatori care, la 9 iunie, îl intimidează pe domnitorul G. Bibescu. Din casele din București ale stolnicului P. Peretz se trage cu arma asupra maiorului reacționar Lăcusteanu, la 19 iunie, cînd s-a încercat arestarea guvernului revoluționar.

În 1830, Bolliac se angajează în nou înființata „miliție pămîntenească”, cu gradul de iuncher, la care îi dădea dreptul rangul modest al familiei sale adoptive. Aici se întâlnește cu unii dintre viitorii părtași ai mișcărilor revoluționare din anii 1840 și 1848: Marin Serghiescu-Naționalu, Const. Telegescu și E. Pleșoianu. În armată nu rămîne însă mult. Pasiunea pentru literatură, alimentată de admirația pentru Heliade, deprinsă din anii de învățătură la Sf. Sava, se dovedește mai tare. Plecarea sa la Paris, în 1831—1833, pentru „studii” e îndoielnică. Nimic din debuturile lui literare nu indică un contact direct cu efervescența de idei a Parisului din preajma anului 1830. Dacă ar fi să credem datarea poeziei *Vaca văduvei*, publicată mai târziu, Bolliac ar fi început să scrie în 1834, la conacul din Stoienești al lui Petrache Peretz. În orice caz, primele lui manifestări literare publice datează din 1835 și au loc în cadrul Societății filarmonice, unde e introdus de Heliade și de I. Cîmpineanu, care-l cunoștea din armată. În „Gazeta Teatrului Național”, pe lîngă *Meditații*, i se anunță și un volum de *Noutăți*, adică „nuvele”, care

OPERILE

LUI

CEGAR BOLIAC.

БУКЪРЕЩ

И ПТИНОГРАФІА АГІ ЕΛΙΕΩΣ

1835.

CEGAR BOLLIAC,

Operile, București, 1835 (foaie de titlu)

căruia îi vestește că a scris o „dizertație asupra robiei”, respinsă de „cenzor” la publicare, apoi cu T. Cipariu și G. Barițiu. După abia patru numere, „Curiosul” își încetează apariția — după afirmațiile lui Ion Maiorescu, din cauza dificultăților materiale.

În 1838 ajunge în conflict cu Heliade, din pricina unui incident cu C. Arista, care primise din partea Societății filarmonice misiunea de a pregăti, cu elevii săi, pentru spectacol, tragedia *Matilda*. Găsește adăpost pentru scrierile sale în modesta foaie a tipografului Ruof, „Pămînteanul” (1839), unde publică — pe lângă poezii de iubire — *Maria din Bezdat*, baladă pe tema superstițiilor și a victimelor pe care le făceau în lumea întunecată a satelor, și *Vaca văduvei*, pledoarie împotriva dajdiei nedrepte a „ierbăritului”. Certat cu Heliade, îi rămîne credincios lui Ion Cîmpineanu, pe atunci capul opoziției naționale în Obșteasca adunare. Bolliac redactează în numele acestuia un protest împotriva legilor impuse de guvernul lui Alex. Dim. Ghica și duce el însuși acest memoriu la Obșteasca adunare. Dacă pentru credința față de Cîmpineanu a fost arestat în 1838 rămîne îndoielnic. Însuși Cîmpineanu nu a fost întemnițat decît în 1839. După descoperirea conspirației revoluționare conduse de Mitiță Filipescu, se încearcă implicarea lui Bolliac

însă nu a apărut niciodată. *Meditațiile* sale se integrează în genul tradițional — cultivat de o sumă de scriitori minori ai epocii, mai cu seamă în publicațiile de coloratură religioasă —, reînnoit prin succesul european al *Noapților* lui Young. În prefața cărțițelei, Bolliac vorbește de o tragedie pe care ar fi scris-o după un model francez, ai cărei eroi erau: Guliam, Adel și Montmoransi. „Gazeta Teatrului Național” anunță că a compus tragediile: *Matilda*, inspirată de scrierea Sophiei Ristaud-Cottin; *Moartea lui Abel*, probabil în stilul lui Gessner; *Tăierea a 12 boieri la Mănăstirea Dealului*, cu subiect din istoria națională. T. Cipariu, întîlnindu-l la București în 1836, menționează și o tragedie intitulată *Radul Vođă*. Toate acestea s-au pierdut în manuscris, astfel că din întreaga literatură dramatică a lui Bolliac nu ne-a rămas decît o singură replică, păstrată în amintirile lui Gr. H. Granda.

În 1836, împreună cu C. Gh. Filipescu, întemeiază „Curiosul” — „gazetă de literatură, agricultură, industrie și noutăți” —, în care publică traduceri din Byron, Pușkin, Manzoni și M-me de Staël, manifestîndu-și entuziasmul pentru Victor Hugo. Proiectele sale depășesc revista. Vrea să creeze în jurul ei o societate literară și un fel de editură pentru sprijinirea tinerilor scriitori. Intră în corespondență cu C. Negruzzi,

alături de Cîmpineanu, întemnițat la Mărgineni. E arestat la Giurgiu, în casele stolnicului Peretz. Adus la „Agie” în București, scrie versuri satirice pe pereții arestului. În procesul conspiratorilor — care s-a desfășurat între 21 martie și 9 aprilie 1841 — Bolliac a fost scos din cauză, fiind acuzat numai de instigație, prin manuscrisele sale cu „defăimătoare coprindere împotriva oblăduirii”. Pentru aceasta e trimis în „eczil” la schitul Poiana Mărului, din Munții Buzăului. Exilul ia sfârșit probabil în iunie 1841.

Frământările politice ale acestor ani și experiența personală îl determină pe Bolliac să devină un poet social militant. La 1839 el scrie *Sonet la anul 1839*, în care indignarea se intensifică pînă la îndemnul la răzvrătire. Tot atunci pare a fi compus și acea *Marsillieză a românilor*, versuri devenite populare, prin care îndemna poporul să-l scoată din temnița de la Mărgineni pe Cîmpineanu. În legătură cu arestarea acestuia trebuie pusă și *Epistola la colonelul I. Cîmpineanu*, cu accente dure la adresa tiraniei și de simpatie pentru luptătorii libertății. În 4 ianuarie 1840 scrie *Sila*, poem încins de lava revoltei, în care își face loc, pentru prima oară în poezia românească, realitatea îngrozitoare a traiului clăcașilor. Despre poezia *Carnavalul*, datată 1840, afirmă mult mai tîrziu a o fi scris în arestul „Agiei”. Punctul culminant al liricii sociale, nu numai în opera de pînă acum a poetului, dar și în peisajul de atunci al literaturii noastre, poate fi considerată epistola *La maior Ion Voinescu II*, scrisă la locul „eczilului”. Toate însă au fost publicate mai tîrziu. În 1842, Bolliac re apare în literatură, colaborînd la „Foaia pentru minte” cu *Alaiul unui cerșetor*, după englezul Pope, pe linia mai veche, preromantică, a meditației despre soarta potențaților și a săracilor.

În 1843 se realizează apropierea lui Bolliac de N. Bălcescu și inițierea în societatea secretă Frăția. Se împacă cu Heliade, care-l prețuiește iarăși. Noul domnitor G. Bibescu se arată încîntat de poezia lui Bolliac *La cea dintîi corabie românească — „Marița”*, în care pleda pentru dezvoltarea comerțului țării prin intensificarea schimburilor cu străinătatea. În foaia lui Heliade publică vreo cîteva poezii ușoare. Rămîn încă în manuscris, pentru vremuri mai prielnice, *Muncitorul*, datat 1843, și *Ocna*, datată : Telega 1843 sept.

Înălțarea la rangul de „praporcic” și de „serdar” nu-l va determina pe poet să-și schimbe atitudinea. Dimpotrivă, acum se orientează hotărît spre publicistică, încercînd primele acorduri ale mării sale cariere de gazetar. În articolul *Despre publicitate*, apărut în 1844, în foaia lui Heliade, argumentează necesitatea unei prese cotidiene libere, ca exponent al opiniei publice. În același an, în foaia lui Barițiu, publică articolul *Către scriitorii noștri*, veritabil tratat de etică a poetului-cetățean. Proclamînd ca desuetă poezia eroismului sîngeros în bătălii, cere poezilor să cînte „iubirea pentru omenire”, să coboare „mila celor cu putere” spre „bordeiul muncitorului” și „cortul țiganului”. Recomandă intelectualilor să fie solidari, asemenea negustorilor și meseriașilor, convins fiind că „robia cade” prin acțiuni culturale energic organizate. Aceleași idei sînt vehiculate și în celebra poezie-manifest *La muza mea*, publicată și ea în „Foaie pentru minte”, 1844. Încă atașat de umanitarismul vag, de coloratură creștină, căruia la un moment dat Lamennais îi dăduse o expresie artistică cu o răspîndire europeană, Bolliac depășește într-un fel aici această atitudine, prin ținuta generoasă de apărător al celor săraci și umiliți, asemenea lui Victor Hugo. Fără a ajunge încă la atitudinea revoluționară, își dă seama că „societatea geme” și cere să fie cîntate libertatea, egalitatea, dar și armonia, recomandînd „bogatului ce strînge” să miluiască pe „săracul ce plînge”.

Distanța ideologică dintre ceea ce ținea încă în sertar — *Sila, Sonet la anul 1839* — și ceea ce publică se explică întrucâtva și prin tăieturile făcute de cenzură, la tipărirea în volumul său de versuri din 1843 a unor poezii îndrăznețe, precum *Carnavalul, Cugetare, Epistolă la colonelul I. Cîmpineanu*. Pentru a și le putea răspîndi pe calea tiparului, poetul trebuia să-și învâluie cu multă dibăcie ideile avansate, care înspăimîntau guvernul. Poezia *Muncitorul*, dată la lumină tot în 1844, în foaia moldovenească „Propășirea”, e mult mai răspicată, evocînd în trăsături violente, încărcate de indignare, toată neomenia mecanismului întîrziat feudal de stoarcere a muncii țaranului. Unele accente de protest prevestesc frămîntări revoluționare:

S-adaugă iobaciul ! s-adaugă la clacă !

S-adaugă cît omul nu poate să mai facă.

.....

Noi n-avem decît brațul, dar brațul e al nostru !

Noi nu putem să-l spargem în veci în lucrul vostru !

Însă finalul, clădit pe speranța în „dreptatea cea cerească”, marchează contradicțiile care existau încă nu numai în ideologia lui Bolliac, dar și în aceea a întregii noastre intelectualități, la acea epocă. Interesant în acest sens e articolul despre *Modă*, apărut în același an, în „Vestitorul românesc”. Conceptul de „modă” e foarte larg la Bolliac, incluzînd ideea paralelismului între fenomenele economice și cele sociale. În fond, prin „modă” înțelege extinderea capitalismului și în țările cu puternice rămășițe de feudalism : „Tu deshămai pe oameni de la leagănele stăpînilor, tu ai dezrobit noroade... Ție îți sîntem datori deșteptarea fabricilor..., importurile și exporturile”. Totuși, la acea epocă lui Bolliac nu-i repugnă nici ideea de progres prin mondenitate. Această idee străbate scrisorile *La doamna M. Văcăreasca* și *La doamna C. Ghica*, publicate drept prefață la volumul său de poezii din 1843. Catinca, soția banului Mihail Ghica — apărătorul lui Bolliac în fața furiei domnitorului, în 1841 —, iubea muzica, aduna antichități, opere plastice, cărți rare ; fiica lor, Elena, pictează în 1844 un „peisagiu selbatic” din Bucegi, iar mai tîrziu ea deveni scriitoarea Dora d'Istria. În 1844, de ziua Cleopatrei Ghica, măritată cu prințul rus Trubețkoi și apoi despărțită de el, care își avea domeniul la Băicoi, Bolliac îi e oaspete și îi închină versuri omagiale. De la reședințele Ghiculeștilor din Băicoi și Cîmpina se întreprindeau excursii în Valea Prahovei și pe Bucegi. O bună parte din lirica erotică a lui Bolliac își are sursele aici. Poeziile *O dimineață pe malul lacului* și *Rechemarea* evocă o iubire desfășurată sub priveliștea Carpaților, pe țărmul lacului din Cîmpina. O altă pasiune pare totuși a se fi desfășurat în orașul familial : „Urla în vas vaporul ! Sufla în pînze vîntul ! Și Dunărea curgea !” (*Eram răpit atunci*). Alte amănunte biografice din poezia sa de iubire nu putem extrage. Idealul său e femeia fină, cultă, spirituală, și acest ideal e greu să-l despărțim de lumea amicuțiilor feminine pe care am amintit-o.

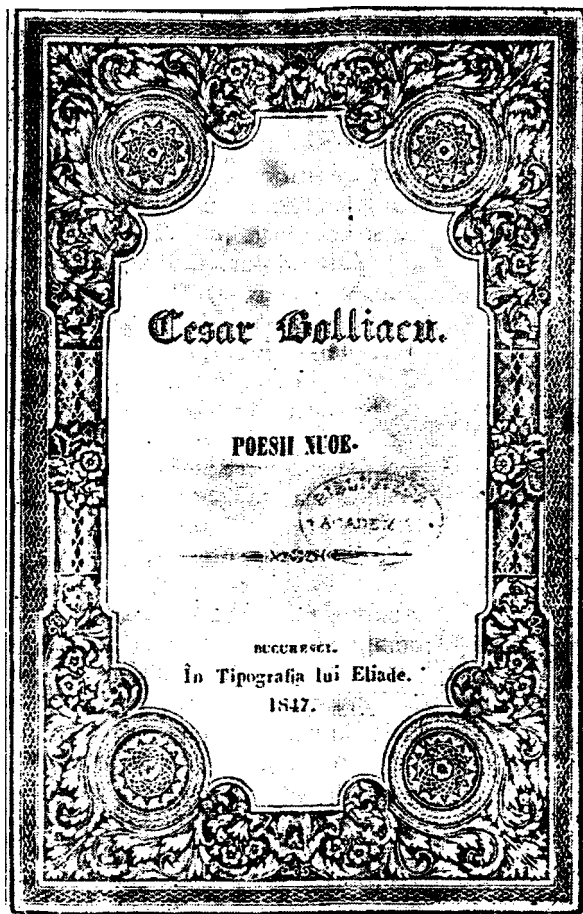
Lumea aceasta mondenă nu-l putea inspira profund. De aceea și poezia iubirii e capitolul cel mai palid artistic al liricii lui Bolliac. De altfel, nici n-a rămas prizonierul acestei lumi. În 1845 publică — tot în „Vestitorul românesc” — importantul articol despre *Poezia populară*, în care pune în lumină caracterul național al folclorului, în opoziție cu cosmopolitismul păturii dominante, învederînd adîncimea sufletească a omului din mase, tocmai prin analiza unor versuri populare de dragoste. Nici excursiile sale nu rămîn doar plăceri mondene. După ce vizitase, în 1842, împreună cu frații Golești, mănăstirile de sub Carpații Sudici, în 1843, avînd

și tovărășia lui N. Bălcescu, întreprinde o ascensiune pe Bucegi, care îi inspiră frumoasa poezie *O dimineață pe Caraiman*, incluzând înțîia manifestare a interesului pentru străvechea populație băștinașă a dacilor. În 1845 începe cercetări arheologice, mai întîi de-a lungul Dunării și apoi prin muncelele dintre Olt și Prahova, împreună cu August Treboniu Laurian, D. Bolintineanu și „frații Peretz”, din care au rezultat notațiile *Din itinerarul d. Bolliac*, publicate în „Curierul românesc”.

În 1845 și tot în foaia lui Heliade, reia preocupările sale din „Curiosul”, pentru viața teatrală românească. Militînd pentru crearea unui „teatru național”, se apropie astfel de ideologia „Daciei literare”. În articolul *Poezie*, Heliade îl admiră: „Acel pigmeu de acum zece ani începe a arăta o talie de gigant”. Răspunzîndu-i prin „Foaia pentru minte”, Bolliac face o profesie de credință literară, pentru încetățenirea în artă a neprevăzutului, urfîului și sublimului, alăturîndu-se esteticii romantice a lui Hugo, în opoziție cu preceptele clasice ale lui Boileau. În 1846, tot în revista lui Barișiu, publică articolul *Poezie*. Reziduurile de socialism utopic, pe linia împăciurii sociale prin caritate, dispar aici cu totul. Antagonismele de clasă sînt recunoscute fățiș. Bolliac nu merge

însă pînă la afirmarea necesității luptei de clasă. Bunele relații cu Bibescu se mențin încă. În același an scrie o *Cantată pentru M.S. Prințul Bibescu*.

În 1848 Bolliac se numără printre fruntașii revoluției. E printre cei desemnați să răscoale „tabacii, mărginașii și tinerimea” din București. Proclamă din balconul domnesc noua Constituție și anunță poporului guvernul provizoriu. În 21 iunie e secretar al guvernului, împreună cu N. Bălcescu. În 24 iunie, după încercarea colonelului Odobescu de a aresta guvernul provizoriu, e numit vornic al capitalei, post-cheie, avînd în mînă breslele de negustori și meseriași. În 3 iulie scrie *Holera ciocoilor*, satirizînd încercările boierimii de a-și păstra privilegiile — împotriva lozincii libertății și a egalității — și recomandînd ca leac „zavera”, adică revoluția. În iulie face parte din comisia pentru emanciparea țiganilor, secretar al ei fiind P. Peretz. În febra muncii în această comisie, Bolliac scrie, la 15 iulie, avîntata poezie *O țigancă cu pruncul său la statuia libertății din București*. În 3 august, locotenența domnească îl numește în comisia a 6-a, pentru școli, în subordinea ministrului Heliade. În același timp, Bolliac e președintele clubului revoluționar al „Regenerației” și unul dintre redactorii gazetei „Popolul suveran”, alături de N. Bălcescu, Bolintineanu ș.a. În 6 august e secretar al comitetului central de elecție, care avea să pregătească alegerile pentru constituantă. În 24 august patru „aristo-

CEZAR BOLLIAC
Poezii noi, București, 1847 (foaie de titlu)

crați reacționari" încearcă să-l suprimă, răbind în locul lui pe un trecător. Răspunsul său e un articol din „Popolul suveran”, cerînd ca revoluția să fie apărată cu armele în mîini. În 6 septembrie, la ceremonia arderii Regulamentului organic și a Arhondologiei, Bolliac și C. Aristia țin cuvîntări înflăcărâte. La 13 septembrie, o dată cu venirea trupelor turcești comandate de Fuad, e printre frunțașii revoluționari arestați, figurînd și printre cei condamnați la exil. Îmbarcat, o dată cu ceilalți revoluționari, pe o „ghimie” — vas de război turcesc — și pornit pe Dunăre în sus, reușește să scape la Orșova, la 15 octombrie, și să se refugieze pe teritoriul austriac. I se pierde urma și se iscă zvonul că ar fi murit. Sosește însă la Sibiu, împreună cu N. Bălcescu și A. Golescu. Experiența amară a lichidării revoluției din Țara Românească o concretizează în versurile de mare luciditate *Ciocoii în revoluție*, date decembrie 1848 :

Num-opinca, sărăcuța,
Numai ea nu ne-a-nșelat !

Acum e convins că lupta cu reacțiunea era pe viață și pe moarte, neîngăduind compromisul.

În martie 1849, se află la Brașov, unde — împreună cu arhimandritul Snagoveanul și C. Bălcescu — scoate gazeta „Espatriatul”, în tipografia lui J. Gött, după încetarea foilor lui Barițiu. Pledează pentru întărirea revoluției în lăuntru Imperiului habsburgic, prin împăcarea dintre revoluționarii români și cei maghiari. În numele acestei idei, cîștigase încrederea generalului de origine poloneză Bem, conducătorul armatelor revoluționare maghiare. În 3 iulie, „Espatriatul” încetează. Evenimentele se precipitau. În iunie se întîlnește cu N. Bălcescu la Debrețin, în cauza comună a împăcării lui Kossuth cu Avram Iancu, generalul Bem fiind cîștigat pentru ideea creării unui corp militar dintre emigranții revoluționari români. În 22 iunie, Bolliac se află la Pesta împreună cu Bălcescu, continuînd tratativele cu Kossuth. În 14 iulie se încheie la Seghedin „Pactul de pacificațiune între maghiari și români” semnat de N. Bălcescu și Bolliac în numele emigrației revoluționare române. Aici, la Seghedin, scrie Bolliac poezia *România solidară*, ecou al speranțelor sale de a vedea armatele revoluționare comandate de Avram Iancu venind în Țara Românească, spre a salva cauza revoluției. În 8 august începe aplicarea planului de a cîștiga neutralitatea trupelor turcești de sub comanda lui Omer Pașa. Guvernul revoluționar maghiar îi dă lui Bolliac această misiune, punîndu-i la dispoziție și mijloacele materiale necesare, din averea confiscată a contelui Zichy. Înainte de 15 august Bolliac se desparte de N. Bălcescu, urmînd a-și îndeplini însărcinarea. Situația în Transilvania devenise confuză. Trupele țariste, comandate de generalul Lüders, pătrunseseră acolo, venind în ajutorul armatei habsburgice. Poziția oștirilor revoluționare maghiare devenise critică. După propriile sale mărturii, Bolliac se afla în 16 august la Orșova, în îndeplinirea „misiei” față de Omer Pașa. Se întîlnește apoi cu Kossuth și-i dă socoteală, despărțindu-se „ca doi oameni de onoare”. După încercări zadarnice de a răzbi în Transilvania spre trupele lui Bem, revine la Orșova și de aici trece Dunărea. În aceeași lună, judecînd după datarea poeziei *Spada*, se află în Balcani, la „monastirea Romelia”. Poezia *Unirea* e datată Brusa 1849.

Bolliac e chemat pentru anchetă la Constantinopol. Aici sosise la 24 decembrie 1849 soția sa Aristia, rămasă în mijlocul războiului civil din Transilvania, după ce îl însoțise credincioasă prin toate peripețiile revoluției. Cu Aristia, fiica paharnicului Izvoranu, se căsătorise în 24 noiembrie 1846, nun fiind generalul Mavros, socru

lui Ion Ghica, pasionat pentru numismatică și arheologie. El îl inițiase, cu ani înainte, pe Bolliac în aceste domenii ale istoriografiei. Ca zestre, Aristia îi adusese moșia Glina, în Ilfov, și 1 000 de galbeni „în naht”, Singurul copil în această căsătorie, o fată, murise de timpuriu. Întâlnirea cu soția îl reînufletește. La Constantinopol, în 20 martie 1850, scrie *Se naște sau se face omul ?* una din cele mai puternice manifestări ale ideologiei sale revoluționare. Începe cu celebrele versuri, care au rămas ca un epigraf al întregii sale opere :

Țiganul și clăcașul
Au fost gândirea mea.
Stăpînul, arendașul,
Și legea lor cea grea
Muza mi-au pus în doliu . . .

Reluînd lapidara definiție a proprietății dată de Proudhon, o împletește cu o săgeată împotriva religiei.

Arestat de două ori de autoritățile otomane, în urma reclamațiilor lui Bem, în chestiunea obiectelor de valoare primite odinioară de Bolliac, este eliberat pe garanția lui Ion Ghica. De la Paris, N. Bălcescu comunica răspicat că îi acordă mai departe toată încrederea. Totuși, situația lui Bolliac în Turcia devenise grea. În 20 august 1850 scrie la Atena poezia *Patria*. În 21 septembrie era la Malta, sosind cu un vas francez, cu un pașaport britanic, pe numele Timoleon Paleolog. În 16 octombrie 1850 Bolliac era la Paris. În 1851 scria aici *Clăcașul*, trăgînd clar concluziile revoluției din Țara Românească :

Pîinea fierul o rodește ;
Tot cu fierul ne-o păstrăm ;
Ea-i a celui ce-o muncește ;
Trîntorilor n-o mai dăm.

În Parisul anului 1851 Bolliac rămîne pe poziția lui politică de mai înainte : luptînd împotriva privilegiilor mării boierimi, cerînd energic împrumutarea clăcașilor pe pămîntul pe care-l lucrau, militînd deci în fond pentru sfărîmarea ultimelor resturi ale feudalismului, aceeași linie ideologică apare și în studiul său *Regulamentul. Arhondologia. Condica lui Caragea. Condica criminală din 1851*, publicat în revista „Republica română” în 1851. La Paris Bolliac își completează pregătirea arheologică și numismatică. Nu e de loc o evadare din politică în știință, Bolliac se integrează în felul lui în lupta pe care o dădeau revoluționarii români în străinătate pentru a cîștiga pe căile propagandei și diplomației cauza românească. Experiența revoluționară a anului 1848 făcuse să se vadă interdependența factorilor sociali și politici din toate provinciile românești și împinsese pe primul plan ideea unității statului român, realizabilă deocamdată prin unirea celor două țări de dincoace de Carpați. Bolliac participă la bătălia pentru Unire cu armele geografiei și arheologiei. În 1853, tot în „Republica română”, publică începutul studiului *Unitatea României*, bazat pe o vastă, dar haotică informație în istoria antică. Această documentare stă și la temelia seriei de memorii pe care Bolliac le adresează unor personalități proeminente : președintelui Ludovic Napoleon, în 1852 ; tot lui, după ce devenise împăratul Napoleon al III-lea, în 1854 și 1855 ; lordului Palmerston și lordului Dudley Stuart, în 1854. Publicînd în 1856, în „Steaua Dunării”, articolul *Scrisori în țeară*, leagă cauza Unirii de ideea unității fondului dacic, ilustrată cu lux de documentare istorică, Poeziile

închinat acum de Bolliac Unirii respiră același aer dacic. În *Acvila străbună* (25 martie 1856) evocă „buciumul lui Zamolx”, care trebuia să reînvie vulturul, simbolizând spiritul combativ al dacilor. În *La Romania* (15 aprilie 1856) invocă „geniul Daciei”. În același sens se organizează și studiul *Topographie de la Roumanie* (1856), primul dintr-o serie anunțată de 8 „memorii”, dezvoltând planul unei lucrări cu caracter enciclopedic asupra poporului român. Începând din 1857, participă și mai impetuos la lupta pentru Unire, editând la Paris ziarul „Buciumul”, pentru propagarea programului minimal al partidei unioniste. Aici, pe lângă versuri mai vechi, publică poezii îndemnând direct la Unire, precum : *Țeara Românească către Moldova* și *Răsunset la Hora Unirii de d.V. Alecsandri*. Anul 1857 se caracterizează și printr-o accentuată eflorescență editorială. Apar acum la Paris volumele de versuri : *Renașterea României, Naționale și Poésies*, precum și *Domnul Tudor, episod din revoluția română din 1821*, poem epic scris în 1844, văzînd abia acum lumina tiparului, în versiune franceză, în „Revue de l'Orient, de l'Algérie et de Colonies”, apoi, ca extras, în broșură.

În 8 iulie 1857, gazeta „Secolul” din București anunță întoarcerea în țară a lui Bolliac, în urma revocării exilului de către Poartă. Partida unionistă îl propune candidat pentru Divanul ad-hoc al Țării Românești în Ilfov, la colegiul marilor proprietari. Nu reușește, după cum era și firesc, cu toată *Profesia de credință* — exprimînd respect față de proprietate, familie și religie — pe care o publicase în „Secolul”, desigur din motive de tactică electorală a luptei pentru Unire. În schimb, e numit directorul „Monitorului Adunării Ad-hoc” și al versiunii sale în limba franceză. Tot în 1857 face parte din redacția gazetei unioniste „Romania”. În campania electorală pentru Camera electivă, la înscrierea lui în listele de alegători — foarte limitate prin Convenția de la Paris —, adversarii Unirii redeschid chestiunea Zichy, creîndu-i dificultăți. În același an, își adună toate versurile într-o *Colleçtiune de poesii vechi și noi*. În august 1858 începe colaborarea la „Românul”, gazeta lui C.A. Rosetti. Paralel, colaborează la „Naționalul”, publicînd aici excelenta analiză a stratificării sociale codificate prin Regulamentul organic : *Mozaicul social*. În vara anului 1858 trebuie să-și întrerupă călătoria arheologică, despre care relata în aceeași gazetă, deoarece căimăcămia reacționară îl suspecta politic.

În 1859 contribuie la realizarea Unirii, propunînd lui Barbu Vlădoianu, comandantul oștirii muntene, și altor personalități politice, ideea dublei alegeri a lui Al. Ioan Cuza. Totuși, anii 1859—1860 sînt ani tulburi în viața publică a lui Bolliac. Candidaturi repetate în alegerile generale sau parțiale, la Țîngoviște și la Giurgiu în colegiul orașenilor, la București pentru consiliul municipal, sînt sortite eșecului sau invalidării prin diferite șicane ale guvernelor, între care și rememoraarea chestiunii Zichy. Prin independența și curajul său politic, Bolliac era un om incomod pentru clasele dominante, mai ales pentru moșierime. Cu burghezia era însă în termeni buni. Bolliac a primit cu simpatie, de la început, introducerea formelor de viață capitaliste la noi, ceea ce atunci reprezenta un progres, afirmîndu-și prețuirea pentru negustori, fabricanți și meseriași, precum în articolele *Către scriitorii noștri* (1844), *Poezia* (1846), *Libertatea presei* (1859). Pînă și în poemul *Călugărița* (1858) pledează pentru o industrie națională. Aceasta însă nu înseamnă că nu-și da seama și de răile capitalismului. În *Epistola la D.K.A.K.*, găsește aspre accente pentru a condamna domnia banului, afacerismul, exploatarea nemiloasă a muncitorilor, caracteristice societății burgheze. Anii petrecuți la Paris, în exil, îi oferiseră însă spectacolul consolidării dominației burgheziei, care se instalase la putere sub regimul lui Napoleon

al III-lea. Pentru Bolliac „muncitor” a rămas clăcașul, țăranul, iar „proletarul” apare foarte rar în scrierile lui și numai cu sensul antic latin (*Poezia*, 1846; *Teatrul și publicul*, 1872). Articolul *Explicarea câtorva vorbe*, publicat în 1859 în „Românul”, e caracteristic pentru limitele ideologiei sale. Aici atestă cunoașterea ideilor lui Saint-Simon, Fourier, Babeuf, Proudhon, Cabet, Louis Blanc și Owen. Într-un moment când socialismul utopic fusese depășit, iar de la apariția *Manifestului Partidului Comunist* trecuse un deceniu, Bolliac critica socialismul identificându-l cu ideile utopiștilor, căzînd fatalmente victimă a clișeelelor presei reacționare franceze.

În ceea ce privește însă lupta necruțătoare împotriva rămășițelor feudalismului, Bolliac o continuă cu aceeași intransigență. Colaborează la ziare progresiste, ca „Dîmbovița” lui D. Bolintineanu și „Reforma” lui I. G. Valentinianu. Centrul de greutate al activității lui politice rămîne însă la „Românul”, pe ale cărui liste candidează în alegeri și de care e propus printre organizatorii aniversării revoluției din 1848. Ca atare, participă la redactarea petiției populare către domnitor, pentru lărgirea bazei electorale. În „Românul”, în 1861, publică seria articolelor de mare răsunet *Monastirile din Țeara Românească*, cerînd secularizarea imenselor lor averi, realizînd astfel prima campanie de presă, în sensul modern al cuvîntului, în ziaristica română. În același an publică în „Românul” relatarea despre unele *Cercetări prin mănăstiri*, cu caracter arheologic. În 1862 își încheie campania în chestiunea mănăstirilor închinatelor și începe alta, în aceeași ordine de idei: *Monastirile dzise Brîncovenesti*, tot în foaia lui C.A. Rosetti, reclamînd preluarea de către stat a uriașelor lor averi.

Pe măsură însă ce devenea vizibilă „monstruoasa coaliție” — după denumirea ce i-a dat-o el însuși —, Bolliac se depărtează de liberalii în curs de organizare ca partid și devine teoreticianul necesității unei grupări politice de centru. În 15 decembrie 1862 apare nr. 1, de probă, al ziarului său propriu, „Buciumul”, care își începe apariția regulată la 13 ianuarie 1863. Programul „Buciumului” este avansat: instrucțiunea obligatorie, împrumutarea țărănilor cu despăgubirea proprietarilor, votul universal. Sprijinind intențiile democratice ale domnitorului Cuza, „Buciumul” laudă guvernele cînd realizează măcar în parte programul său politic și le mustră cu violență cînd i se pare că ele se depărtează de principiile sale politice. Onorurile și loviturile alternează în raport cu această atitudine. Numit, mai de mult, membru al Curții apelative din București, e condamnat în 26 februarie 1863 la 8 luni închisoare, ca gazetar. În 1864 e numit director al Arhivelor statului, iar la sfîrșitul anului „Buciumul” este suspendat de primul ministru Kogălniceanu, care uitase că, atunci

CEZAR BOLLIAC

cînd el promulgase legea rurală sau cînd trimisese la plimbare, în 2 mai, Camera reacționară, „Buciumul” apăruse sărbătorește, cu pagina întîi imprimată cu litere de aur. La 1 martie 1865, gazeta lui Bolliac reapare sub titlul „Trompeta Carpaților”, ducîndu-și existența pînă la începutul anului 1877, cînd scriitorul devine infirm, în urma bolii.

„Trompeta Carpaților” reprezintă o răscruce în viața lui Bolliac. Murindu-i soția în aprilie 1861, în anul următor vinde moșia dotală Glina, rămînînd fără nici o avere imobiliară. Conjunctura economică generală se schimbă și ea în anii următori. Aplicarea legii rurale din 1864, prin despăgubirile date proprietarilor, crease rudimente de capitaluri, care se cereau plasate. Abrogarea dreptului de jurisdicție consulară pentru supușii străini, în 1865, creează premise favorabile pentru dezvoltarea capitalului financiar românesc. Gazeta lui Bolliac se așază pe linia sprijinirii capitalismului național. În 24 octombrie 1865, Bolliac vinde tipografia. În noiembrie, „Trompeta Carpaților” anunță că s-a constituit Prima societate anonimă română a monopolului tutunului, la care Bolliac împreună cu familia lui subscriu 134 000 de lei din totalul de 10 000 000 al acțiunilor. Continuînd să militeze pentru crearea unei forțe politice de „centru” — a „oamenilor lui 2 mai”, adică a acelor care sprijiniseră reformele domnitorului Cuza și ale ministrului său, Kogălniceanu —, pledează în același timp pentru protejarea prin măsuri de stat a capitalurilor românești. În consecință, combate cu cea mai mare violență aducerea domnitorului străin, după conspirația din 11 februarie 1866. Între argumentele acestei campanii era și acela că domnitorul străin va proteja invazia capitalurilor străine în dauna celor din țară. În 1867, eșuînd Societatea anonimă română a monopolului tutunului, Bolliac sprijină înființarea Companiei anonime române pentru exploatarea și comerțul cu păcură. Eșuînd și această întreprindere, Bolliac participă, ca ziarist și acționar, în 1870, la întemeierea Societății de asigurări „Dacia”. Pe plan politic, Bolliac preconizează o a treia forță politică, de „centru”, îmbrățișînd categoriile sociale cele mai lovite prin dezvoltarea capitalismului : micii negustori, micii meseriași, intelectualitatea. Avînd în vedere captarea acestora, „Trompeta Carpaților” alege din păcate calea cea mai greșită : aceea a naționalismului economic. În anii 1866—1868, gazeta lui Bolliac duce o campanie furibundă în această direcție, cerînd îmbunătățirea sorții celor loviți de către dezvoltarea capitalismului în România, prin oprirea celor de altă naționalitate și îndeosebi a populației evreiești. Ecurile acestei atitudini șovine se prelungesc și în existența de mai tîrziu a „Trompetei Carpaților”. În mod firesc, această orientare profund greșită nu a putut cîștiga nici măcar categoriile sociale cărora li se adresa. Întrunirile politice pentru constituirea noului partid se soldează cu mari eșecuri repetate. Tirajul gazetei lui Bolliac scade, obligînd-o la răirea apariției, astfel că în 1874 apare luni de zile doar o dată pe săptămîină.

În această alunecare nefericită, Bolliac rămîne însă constant în lupta sa pentru lichidarea feudalismului, pentru apărarea țărănimii lipsite de pămînt și pentru demascarea necontenită a „monstruoasei coaliții” și a trădării ideilor de la 1848 de către burghezia liberală. În această atitudine, Bolliac risipește, în articolele sale, aceeași sentimentalitate generoasă și, în plus, o vervă pamfletară ale cărei scăpărări egalează adesea pamfletele lui Paul Louis Courier, pe care la această epocă le cunoștea, calități care-l impun ca pe unul dintre cei mai mari gazetari români ai secolului.

Începînd din 1866, Bolliac va candida întotdeauna la colegiul IV, al țaranilor din Vlașca, unde avea și sprijinul electoral al familiei Peretz, alegîndu-se de cele mai

multe ori și fiind înfrînt doar cînd teroarea guvernamentală îi venea împotrivă. În parlament și prin gazeta lui apăra neconținut dreptul la viață al țărănimii sărace. În 1864 aplaudase legea pentru „paza armată a satelor prin însuși sătenii”, ca pe un semn de încredere în demnitatea lor umană, iar la promulgarea „legii rurale” scrisese sărbătorește. Acum, în 1870, dă alarma asupra situației țărănimii, copleșită de „gloaba împlinirilor și podvoada șoselelor” și de banii „spre răscumpărarea clăcii”. În 1872 cere aplicarea corectă a legii rurale și modificarea legii reacționare a „învoielilor agricole”. În 1873 demască „torturile” la care erau supuși țărani ca să muncească mai mult decît le erau obligațiile. După cum reiese din preocupările lui economice, atitudinea aceasta nu merge însă pînă la radicalism. Astfel, în 1874 salută înființarea Creditului funciar rural, menit a consolida burghezia satelor, pe lîngă moșierime, și propune un plan utopic de construire a locuințelor țărănești în toată țara, pe calea contractelor cu capitaliștii, plătibile în rate, cu sprijinul statului.

În mijlocul acestor preocupări, activitatea literară a lui Bolliac încetează cu totul. Ultima lui poezie este *Călugărița* — „romanț” în versuri rămas în stadiul de fragment —, care cu tot titlul înșelător nu e de loc o operă mistică, ci de vehementă combatere a monahismului, pledoarie pentru dreptul la viață și la dragoste al ființelor închise în mănăstiri. În rest, se mărginește la republicarea vechilor poezii, în paginile gazetei sale, neologizîndu-le adesea limba, cu o puțină fericită inspirație. În schimb — sub inițiale sau fără semnătură, dar recunoscîndu-i-se stilul — urmărește foarte atent, an de an, pînă la încheierea vieții sale publice, în 1877, mișcarea noastră culturală sub cele mai felurite aspecte: literatură, teatru, muzică, științe sociale. Uneori se ridică la înălțimea formulărilor teoretice înaintate din anii săi revoluționari, ca în articolul despre misiunea poeziei, din 1867, în polemică cu „Convorbirile literare”. Istoria în general și arheologia în special continuă să fie preocuparea lui majoră. În 1865 reia călătoriile arheologice, continuîndu-le în anii 1867 și 1869, de obicei vara. Aceste călătorii se amplifică din 1869, cînd e numit președinte al Comitetului arheologic din București, în locul lui Mavros, decedat. Demnitățile culturale îl copleșesc acum: membru în Comitetul teatrelor, inspector al muzeelor din România, membru al Societății geografice române, apoi membru de onoare al Institutului Africii, al Societății de geografie comparată, al Societății de numismatică și arheologie, toate trei din Paris, și al Societății numismatice a Franței. În 1870—1875 excursiile sale arheologice au loc vara, cu cea mai mare regularitate. Dările de seamă, memorialele literare și rapoartele sale oficiale asupra acestor cercetări apar în extenso în paginile „Trompetei Carpaților”, însoțite de pagini întregi cu ilustrații, și constituie adesea punctul de atracție al gazetei. Critica mușcătoare a lui Odobescu în *Fumuri arheologice* îi subminează prestigiul. Totuși, în același an, 1873, răspunde calm, așezîndu-se pe poziția practicianului, care poate greși, dar descoperă noi realități, spre deosebire de omul de bibliotecă, ce se mărginește a compila. Însemnările de călătorie ale lui Bolliac rămîn pînă astăzi prețioase prin semnalizarea diverselor puncte de interes arheologic de pe harta țării, prin calitatea lor literară și prin ideea centrală care le străbate: valorificarea istoriei și culturii populației de baștină a țării, a dacilor, în opoziție cu gloria de cuceritori a romanilor.

În toate aceste direcții multiple, Bolliac muncește enorm. În ultimii ani scria singur mai toată gazeta. Probabil în urma surmenajului, se îmbolnăvește grav în 1867, Presa vorbește de „hidoasa maladiă” ce-i pusese viața în primejdie. E îngrijit de cinci medici, cei mai buni ai capitalei, și se restabilește. În 22 ianuarie 1877

e lovit de un atac de paralizie. Pierde graiul și e imobilizat într-un fotoliu. Camera deputaților votează un ajutor de 400 de lei anual. Mai trăiește larvar pînă la 25 februarie 1881. Sărac, e lăsat pe mîna unor îngrijitori neomenoși, care-l brutalizează. Trebuie să intervină familia scriitorului N.A. Basarabescu, al cărui unchi, Nae Basarabescu, fusese un timp redactor la „Trompeta Carpaților”, pentru ca scriitorul infirm să fie mai bine îngrijit. Moare în 25 februarie 1881. Camera votează 2 000 de lei pentru înmormîntare. „Românul” — care nu-i pomenise numele din 1863, de la începerea campaniei lui Bolliac împotriva lui C.A. Rosetti și a „monstruoasei coaliții” patronate de el — scrie cu pietate și dreptate postumă :

„El își iubea țara și cu pasiune lupta și scria . . . Bine a făcut Camera. El merita această onoare, căci bine a luptat pentru patria și pentru poporul român”.

Forța de atracție și valoarea operei sale literare stau, în primul rînd, în fierbîntea ei aderență la tot ceea ce a însemnat frămîntare și avînt în zbuciumata istorie a poporului român dintre anii 1830 și 1877. În această epocă de constituire a statului modern românesc, Bolliac a fost unul dintre cele mai înalte exemple de scriitor-cetățean și a contribuit apreciabil, prin opera sa de poet și gazetar, la clarificarea spiritelor și ideilor celor mai avansate ale timpului său.

Cu toate enormele sale stîngăcii de limbaj — impuse pe de o parte de înseși oscilațiile procesului de formare al limbii literare moderne, iar pe de altă parte de abuzul de elemente ale vorbirii din cîmpia dunăreană, cultivate programatic pentru a da un cît mai pregnant aer de autenticitate scrierilor sale —, Bolliac e un artist cu o puternică personalitate, atît ca poet, cît și ca prozator. Ca poet, el a contribuit hotărîtor la trecerea de la tonul solemn al meditațiilor lui Heliade și ale lui Grigore Alexandrescu, vizibil în poeziile cu caracter elegiac ale începuturilor sale, bunăoară în *O dimineață pe Caraiman*, spre poezia de violente arderi interioare, de profundă revoltă socială, de dramatică confruntare a poetului cu societatea dominantă a epocii lui, spre lirismul scrisorilor lui Eminescu :

. . . Să mă-nchiz în vreo casă și, pe gînduri rătăcind,
Să stau c-un poet în mînă, cînd glumind și cînd citind ;
Pe-o hîrtie poleită fapte mari să născocesc,
Să scriu imnuri, dedicații, la cei ce ne stăpînesc ;
Să fac o apologie, să scriu un panegiric,
Acestor pitici gigantici și l-alți oameni de nimic.
Dar ce faci cînd ai un dimon care vine a-ți striga
Că prin rău se scoate răul . . .

Aceste versuri din *Epistola la D.K.A.K.* prefigurează poezia lui Eminescu nu numai prin tonalitatea lor muzicală aparte, dar și prin lumea lor de idei și sentimente.

Tehnicianul literar e tot atît de interesant ca și protestatarul social. Mai puțin decît în modelarea sonoră a versului sau a expresiei prin imagini, Bolliac a contribuit hotărîtor la îmbogățirea și perfecționarea formelor strofice în poezia românească a primei jumătăți din secolul trecut. În plus — în poemele sociale care i-au constituit gloria de scriitor —, Bolliac a creat și o serie de arhitecturi poetice complexe, la limita dintre liric și epic. *Carnavalul și Fata de boier și fata de țigan* sînt fundamentul lirice, pledoarii patetice împotriva inegalității sociale și pentru respectul față de om. Dar pledoaria, construită pe procedeele antitezei, se desfășoară în tablouri

successive, care dau impresia desfășurării vieții însăși, adică au o anumită amploare învecinată cu epicul :

Cînd cina vă așteaptă în sala de mîncare
Și-n giurul vostru vase cu flori mirositoare
Vă-mbată de miros ;
Cînd ochii vi se pierde pe mese încărcate
D-argint, de porțelane, cristale tot săpate
C-un viu foc luminos . . .
.
Atunci, atunci gîndit-ați că lingă casa voastră
Este-o căsuță veche și spartă, mică, proastă ;
Și crivățu luînd
Hîrtia din ferestre, un viscol o petrece,
Bagă în ea zăpada ; e frig într-însa, rece,
Căci toată e în vînt !

Țiganul vîndut înfățișează de asemenea — prin monologul liric — desfășurarea unui proces sufletesc, care începe cu amintirile vieții familiale a robului, trece la expresia zbuciumului provocat de separarea de ai lui prin vînzare și se încheie prin constatarea lapidară, de către poet, a morții acestuia pricinuită de durere. *Muncitorul*, construit tot pe tehnica lirică a monologului, pe aceeași schemă ca și *Țiganul vîndut* — începînd cu evocarea bucuriilor traiului în familie și încheindu-se cu moartea prin suferința fizică și psihică —, este epic, prin relatarea întregii vieți a eroului, de la copilărie pînă la temniță. În *Sila*, descrierea de fapte și stări de către poet se îmbină cu scurte monologuri ale personajelor, care dau acțiunii o încordare aproape dramatică, precum în scena intrării oamenilor stăpînirii în bordei :

Oftă adînc bătrînul, căci *sila* e cumplită !
Lăsă bătrîna furca : era obicinuită
Cu astfel de nevoi.
Iar biata copilă, în marea ei durere,
Rosti plîngînd : „Jupîne, n-avem nici o putere ;
N-avem nici car, nici boi !”

Pedeapsa cu moartea e structural epică, relatînd peripețiile unei judecăți nedrepte și ale unei execuții inumane, dar tonalitatea ei e profund lirică, prin participarea intensă a sentimentelor poetului, prin comentariul său patetic din centrul poemului, în partea a treia. În *Ocna*, tehnica evocării de către poet a coborîrii în infernul dantesc al ocnei, relevînd un viguros artist al poeziei descriptive, se îmbină cu monologul în care un condamnat povestește uciderea fără voie a soției sale, începînd iarăși cu rememorarea copilăriei în familie, a idilei de dragoste și apoi a crimei săvîrșite în vis, ambele elemente ale arhitecturii poemului fiind și lirice și epice în același timp.

Bolliac a exercitat o largă influență asupra liricii sociale a urmașilor săi, nu numai prin ținuta lui fermă de poet combatant, nu numai prin realitatea lumii de fapte, sentimente și idei pe care o afirmă poeziile lui sociale — adesea simple articole politice versificate —, dar și prin aceste forme artistice, construite anume pentru a impresiona, pentru a zgudui sufletele. Această înrîurire se observă mai ales în literatura mișcării socialiste, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, fiind vizibilă la poezii „Contemporanului”, ca C. Mille, N. Beldiceanu ș.a.

Prozatorul Bolliac se confundă cu gazetarul — cu publicistul în cel mai înalt grad, adică formulatorul de principii, vehiculatorul generos de idei și pamfletarul neîndurător în condamnarea celor ce le contrazic — fie în însemnările lui asupra literaturii, fie în critica teatrală, fie în relatările de călătorii arheologice. Pe toate însă le domină verva pamfletară a ziaristului :

„Prin ce să-și lămurească suveranul conștiința spre a uza la trebuință de veto sacramental, când toate părțile le aude numai prin miniștri? — Prin presă? Apoi miniștrii n-au presă? Și încă ce fel de presă! — Prin curtezani? Apoi capul curtezanilor nu este ministrul? Ale cărui cheotori de frac sînt mai rupte decît ale primului ministru? — Prin amici sinceri? Un suveran nu are decît lingușitori : și lingușitorii nu se gîndesc zi și noapte decît cum să nu strice cheful suveranului !”.

Prin această prezență continuă și dinamică în publicistica noastră timp de patru decenii, prin răsunătoarele lui campanii de presă, Bolliac e primul nostru gazetar, în sensul modern al cuvîntului. Publicistica lui, plină de mișcare patetică a ideilor, a deschis drumul ziaristicii lui Eminescu, caracterizată prin profunzimea filozofică a analizei sociale.

BIBLIOGRAFIE

Operele lui Cesar Bolliac. Meditații, București, 1835 : *Din poeziile lui Chesar Boliac*, București, 1843 ; *Poesii nuae*, București, 1847 ; *Poezii. Renașterea României*, Paris, 1857 ; *Poezii. Naționale*, ed. a II-a, Paris, 1857 ; *Domnul Tudor. Épisode de la révolution roumaine de 1821*, Paris, 1859 ; *Poésies*, Traduites du roumain en prose et en vers français, Paris, 1857 ; *À la Roumanie*, Traduction libre en vers français par M. Jules Ferrand, Paris, 1857 ; *Collectiune de poesii vechi și noi*, București, 1857 ; *Poesii umanitare*, culesse de Ion Porianu cu permisiunea autorelui, București, 1866 ; *Mémoires pour servir à l'histoire de la Roumanie (Provinces Danubiennes)*, Premier mémoire : *Topographie de la Roumanie*, Paris, 1856 ; *Choix de lettres et Mémoires sur la Question roumaine 1852—1856*, Paris, 1856 (litografiat) : *Cullegere de mai mulți articoli publicați atît în străinătate, cît și în țeară în anii trecuți*, București, 1861 : *Călătorie arheologică în România*, București, 1861 ; *Monastirile din România (monastirile închinete)*, București, 1862 ; *Monastirile din România (monastirile dzise Brîncovenesti)*, București, 1863 : *Les Monastères roumains (les Monastères dits Brancovenesti)*, București, 1863 : *Escursiune arheologică din anulu 1869*, București, 1869 ; *Meditații și poezii*, ed. P. V. Haneș, București, 1915 : *Opere alese*, ed. Victor Adrian, București, 1950 ; *Opere*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, cu un studiu introductiv de George Munteanu, 2 vol., București, 1956.

Gr. H. Granda, *Cesar Bolliac*, în „Noua bibliotecă populară”, I (1889—1890), nr. 11 ; D. Popovici, *Poezia lui Cesar Bolliac*, în „Viața românească”, XX, 1929, nr. 11—12 ; D. Popovici, *Cesar Bolliac Romanticism și socialism în definiția poeziei*, București, 1944 ; dr. George Potra, *Cesar Bolliac numismat și arheolog*, în „Cronica numismatică și arheologică”, 1944, nr. 130 ; George Munteanu, *Introducere [la] Cesar Bolliac, Opere*, vol. I, București, 1956 ; Gh. Bulgăr, *Particularitățile de limbă și stil în opera lui C. Bolliac*, în *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, București, 1956 ; G. Călinescu, *Material documentar . . .* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, II, 1953 ; Tudor Șoimaru, *Cesar Bolliac*, București, 1962 ; Paul Cornea, *Cesar Bolliac, sau romanticismul în jiletcă roșie*, în *De la Alecsandrescu la Eminescu*, București, 1966 ; Ovidiu Papadima, *Cesar Bolliac*, București, 1966

ANTON PANN

Psalt, compozitor bisericesc și profan, tipograf și editor, colportor al propriilor lui cărți, Anton Pann ocupă, ca scriitor, un loc aparte în contextul literaturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Principalele lui cărți literare au fost scrise și au apărut în perioada în care scriitorii generației de la 1840 își definiseră teoretic idealurile estetice și le ilustraseră prin opere capitale. El însă rămâne în afara mișcării de idei și literare a vremii, în sensul că nu aderă principial la ea și nu-și însușește conștient obiectivele pe care le urmărea. Romantismul îi este străin, ca și o serie de sectoare tematice și forme literare specifice epocii. Toate acestea nu înseamnă însă că literatura lui Anton Pann ar fi în contradicție cu restul literaturii. În mare, direcția este comună, există chiar și importante puncte de contact. Dar tangențele provin din impulsuri intuitive, nu programatice.

Numele de Anton Pann este de fapt un pseudonim, pe care scriitorul l-a adoptat încă de la tipărirea primelor cărți. Numele adevărat, Antonie Pantoleon (Pantoleon sau Pandaleon) Petroveanu, îl întâlnim prin diverse manuscrise și în acte oficiale pînă prin 1830. Data nașterii, nesigură, pare a se situa în cuprinsul anului 1796, așa cum rezultă din confruntarea unor mărturii proprii („diatele”) și a concluziilor deduse din diverse episoade biografice. În lipsa documentelor, sîntem nevoiți să acceptăm informațiile folcloristului G. Dem. Teodorescu, cel dintîi biograf al scriitorului, privind viața acestuia pînă la stabilirea în București. Pantoleon Petroveanu (sau Petrov), tatăl lui Pann, ar fi fost căldărar ori arămar în Sliven, tîrg din Bulgaria, situat la poalele Munților Balcani. Căsătorit cu grecoaica Tomaida, a avut o fată și trei băieți. Dintre aceștia, Antonie era cel mai mic. Rămasă văduvă, Tomaida a părăsit Slivenul împreună cu fiii săi, în timpul războiului ruso-turc început în 1806. Sub protecția trupelor rusești, pribegii au trecut în nordul Dunării. Înrolîndu-se în armata rusă, cei doi băieți mai mari ai căldărarului slivinean au căzut la asaltul Brăilei, pe atunci cetate otomană. Timp de vreo doi ani, Tomaida a stat adăpostită la Chișinău, unde Antonie, posesor al unei voci frumoase, a cîntat ca sopran în corul bisericii celei mari. Copilul, care știa de acasă bulgara și turca, a învățat limba rusă destul de bine ca să nu o uite pînă în 1848, cînd scriitorul va publica un *Dialog în trei limbi*, rusește, românește și turcește.

În iarna anului 1812, Antonie Pantoleon Petroveanu s-a fixat pentru totdeauna, împreună cu maica sa, la București, găsindu-și de îndată întrebuințare ca paracliser la biserica Olari și „devteriu” (cîntăreț al doilea) la Biserica cu Sfinți. Și-a început astfel activitatea de psalt, pe care a susținut-o, paralel cu celelalte ocupații, pînă în ultimele zile. Curînd după stabilirea în capitala Țării Românești, a urmat timp de doi ani cursurile școlii de psaltichie înființate de Petru Efesiu. După afirmațiile lui Ion Ghica, a frecventat și școli laice, numărîndu-se chiar printre elevii lui Gheorghe Lazăr. Știrea rămîne sub semnul îndoielii. Un document dat la iveală acum cîțiva ani consemnează totuși prezența lui printre elevii cursului de limba franceză de la Sf. Sava, în 1832.

Cu mult înainte, încă tînar, proaspătul bucureștean fusese angajat în tipografia de muzică bisericească a aceluiași Petru Efesiu. A fost și „director” al așezămîntului, în teasurile căruia și-a imprimat cea dintîi lucrare de specialitate, un *Axion* în românește, pierdut. După 1820, mitropolitul Dionisie l-a însărcinat să realizeze, împreună cu alții, o operă de mare răspundere: talmăcirea în limba română a cîntărilor

ecleziastice. Datorită contribuției unui șir de clerici, cărțile de cult fuseseră de mult traduse. Majoritatea textelor cîntate se păstrau însă în grecește. Paralel cu transpunerea în românește a acestora, trebuiau refăcute și cele realizate mai înainte, potrivit virei dintre silabe și note nefiind izbutită. Anton Pann s-a achitat de însărcinare cu multă competență. El a lucrat ca un creator nu numai în ceea ce privește textul, ci, mai ales, în privința muzicii, pe care a „romănit-o”, apropiind-o adică de muzica populară românească. Încadrîndu-se repede și organic în comunitatea națională a noii sale patrii, și-a însușit mentalitatea corespunzătoare și, în calitatea sa de compozitor, a pus în practică și a afirmat teoretic convingerea că muzica trebuie să fie expresia spiritului național :

Cîntă, măi frate române, pe graiul și limba ta
 Și lasă cele străine ei de a și le cînta.
 Cîntă să-nțelegi și însuși, și cîți la tine ascult,
 Cînstește-ți ca fiecare limba și neamu-ți mai mult.

Pînă pe la 1821 Anton Pann reușise a „romăni” și lucra pe note „numeroase cărți de muzichie”, dar, în lipsa mijloacelor materiale, păstra manuscrisele în lăzi. În timpul mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu s-a băjenit peste munți, probabil de teama expediției turcești de represiune, care, de altfel, nici n-a întârziat. Din acea vreme datează cea dintîi poezie laică pe care i-o știm : *Munților, fiți mărturii*. La Brașov l-a cunoscut pe Ioan Barac, cu care a stabilit legături, întărite în 1828, cînd psaltul, atunci profesor de „muzichie” la Rîmnicu-Vîlcea, a fost nevoit să-și caute din nou adăpost în Transilvania, de astă dată ca urmare a unei aventuri sentimentale. E probabil că munca literară a lui Barac l-a stimulat să-și încerce și el pana în scrieri „politicești”, adică profane, a căror serie, după o parodie de calendar apărută înainte de 1830, începe cu culegerea *Poezii deosebite sau cîntece de lume* (1831). De atunci înainte tipăriturile lui bisericești și laice s-au succedat într-un ritm susținut, lista bibliografică totalizînd pînă la urmă aproape o sută de titluri. Cheltuielile tiparului și le acoperea prin abonamente, prin contribuțiile, greu obținute, ale unor clerici, prin ceea ce reușea să rupă din salariile sale de psalt și profesor, de a căror insuficiență s-a plîns în repetate rînduri, cîteodată patetic, în jalbe adresate superiorilor. Era un om activ și întreprinzător. O bună parte din tiraje și le desfăcea singur pe la tîrguri și iarmaroace. Pornind din București, a făcut astfel lungi drumuri pînă în Oltenia și, spre est, pînă la hotarul Moldovei. Aceste călătorii l-au ținut mereu în legătură cu oamenii din popor, i-au oferit prilejuri de adîncire a cunoașterii folclorului. Înzestrat cu o memorie excepțională, a receptat un tezaur de subiecte, motive, tipuri, situații și vorbe de duh, de bogăția cărora era conștient, așa cum reiese din epilogul adresat cititorilor în *Fabule și istorioare* :

Priimiți deocamdată
 Acestea ce le citiți
 Și vă voi da altă dată
 Și mai multe de poftiți.
 Că d-alde aceste-n lume,
 De cîte s-au săvîrșit,
 Fabule, istorii, glume,
 N-au niciodată sfîrșit.

Figură caracteristică pentru periferia bucureșteană din primele decenii ale secolului al XIX-lea, Pann trecea cu ușurință de la cucernicia cîntării în strană la zaiafeturile prelungite, cu vin mult și cîntece de lume. S-a jeliuit mereu de nestatornicia și pornirea spre gîlceavă a soțiilor care l-au părăsit pe rînd, și se pare că doar a treia căsnicie i-a adus oarecare tihnă a căminului. De o constituție fizică și sufletească robustă, a trecut relativ lesne prin necazuri. Nu l-au dus la deznădejde nici pagubele pricinuite de uriașul incendiu care a pustiit Bucureștiul în martie 1847 și care i-a mistuit depozitul de cărți.

În timpul revoluției de la 1848 s-a aflat din nou la Rîmnicu-Vîlcea. Acolo a luat parte la solemnitatea depunerii jurămîntului pe Constituție și, în fruntea unui cor bărbătesc, a executat un imn compus anume, așa cum consemnează în raportul său comisarul de propagandă al districtului. Să fi fost oare *Deșteaptă-te române*, pe versurile lui Andrei Mureșanu, aduse de el de la Brașov, unde fusese cu puțin mai înainte? Grav bolnav în iarna 1848—1849, scriitorul și-a redactat în versuri prima „adiată”. Învingînd boala, și-a reînceput de îndată activitatea și în ultimii ani de viață și-a putut desăvîrși și da la iveală operele capitale. S-a îmbolnăvit în toamna anului 1854, pe cînd se întorcea dintr-o călătorie în Oltenia. A murit, se pare de tifos, la 2 noiembrie 1854 și a fost înhumat la biserica Lucaci, unde există și azi piatra de mormînt cu vestitul epitaf:

Acî s-a mutat cu jale
În cel mai din urmă an
Care în cărțile sale
se citește

ANTON PANN

Acum mîna-î încetează
Ce la scris mereu ședea,
Nopti întregi nu mai lucrează
La lumînă cărți să dea.

Împlinindu-și datoria
Și talantul ne-ngropînd,
Și-a făcut călătoria
Dînd în lume altor rînd.

Spre deosebire de ceilalți scriitori ai vremii, Anton Pann este un exponent al tîrgoveților cu profesii lucrative — mici meșteșugari și neguțători; le-a împărțit gusturile și a scris pentru ei. Prin modul în care a utilizat surse folclorice și cărți populare, prin țelurile educative directe, el se situează în rîndurile scriitorilor „populari” Ioan Barac, Vasile Aaron etc., dar le e superior prin fantezie și, în general, prin capacitatea de prelucrare artistică a modelelor.

Dintre cărțile și broșurile lui Anton Pann, multe cuprind cîntări bisericești, altele sînt culegeri de melodii și texte populare sau de cîntece pe versuri extrase din opera unor poeți contemporani. Istoria muzicii românești are temeuri să-l înscrie printre compozitorii înaintași merituoși. Ca autor al unor melodii populare, dar nu lipsite de specifice intonații orientale, a avut o foarte largă circulație. Lăutarii i-au transmis din generație în generație cîntecele, desigur fără a cunoaște vreodată numele compozitorului. În muzică, Pann n-a fost un diletant. Specialist în

notația psaltică, știa și sistemul modern de notare. *Bazul teoretic și practic* (1845) e lucrarea unui teoretician și practician cu experiență și cu bun simț.

Anton Pann nu a fost un folclorist în sensul modern al cuvîntului, adică el nu s-a apropiat de folclor din interes științific. Nu a fost călăuzit nici de entuziasmul romantic al contemporanilor mai tineri, care descopereau în creația populară expresia virtuților naționale și un cod estetic vrednic a fi valorificat în creația cultă. Este totuși printre primii culegători de folclor la noi și are, obiectiv, merite speciale chiar în comparație cu cei veniți mai târziu (Alecsandri etc.), deoarece a tratat creația orală în unitatea ei organică de vers și cîntec. După colindele din *Versuri muzicești*, broșură apărută în 1830 și repetată în șase ediții, Pann a introdus cîntece de dragoste și haiducești, balade, snoave, ghicitori, proverbe și zicători în mai toate cărțile lui profane.

Așa cum rezultă din confruntarea cu marile culegeri publicate în deceniile următoare, transcrierea textelor a fost făcută cu lipsă de rigoare, autorul intervenind mereu cu modificări și prin urmare alterînd expresia folclorică. Totuși măsura în care a reușit să satisfacă cerințele și gustul maselor populare este ilustrată de faptul că textele și melodiile cîntecelor de stea, în versiunea lui, s-au generalizat, circulînd și de atunci înainte ca atare. O serie de cîntece și balade populare binecunoscute apar în lucrările lui Pann: *Cîntec ce-i zic al Jianului*, *Pe culmița dealului*, *Supt poale de codru verde* etc.

Calitatea de muzician care e dominantă în „folcloristica” lui Pann se revelă și în volumele de poezii culte tipărite de el: *Poezii deosebite sau Cîntece de lume* (1831), *Spitalul Amоруlui sau Cîntătorul dorului* (1850—1852). Compozitorul utilizează aici versuri ale Văcăreștilor, poezii de Grigore Alexandrescu, Heliade și alții, de multe ori fără indicația autorilor și în versiuni foarte deosebite de originale. Printre textele celorlalți, ajunse la el de obicei pe cale orală, își intercalează și producțiile laice personale.

La nivelul poeziei primilor Văcărești, aceste producții cîntă dragostea mistuitoare, în tonul neanacreontic, cu ahuri și ofuri, deplîng, fără profunzime și putere de sugestie, neoprita trecere a timpului, meditează convențional și în spirit religios asupra nimicniciei omului. Exagerările sentimentaliste, expresia plată, versificarea elementară, epitetul comun, folosirea insistentă a tiparului stînjenitor al acrostihului erau de mult depășite în anii în care Heliade Rădulescu sau Grigore Alexandrescu dăduseră cel puțin o parte din poeziile lor cele mai bune. Poeziile lirice ale lui Pann sînt, în mare parte, texte pentru melodiile pe care le-a compus, sînt, cu alte cuvinte, niște „cîntece de lume” și numai ca atare s-au putut răspîndi și au dăinuit atît. Pentru unele frumuseți ale textului însuși, crescute mai ales din altoi folcloric, s-ar putea cita *Luniță — luminătoare*, *De-ar fi fost mijloc și ar fi puțină* (prelucrată de Eminescu sub titlul *De-ar fi mijloace*, într-una din ciornele sale), meditația elegiacă *Zădărnice* și cîteva versuri lirice din *Povestea ăluia* și *Povestea cîntecului* (în *Povestea vorbii*). Deși unele dintre versurile lui Pann exprimă stări sufletești care pot fi localizate în biografia lui sentimentală, lirica sa răspunde în primul rînd unor solicitări exterioare, din partea publicului doritor de cîntece de dragoste și de pahar. Faptul acesta este mărturisit în repetate rînduri de autorul însuși, care, în genere, a scris și a tipărit pentru a satisface cererile cumpărătorilor de cărți. De aici și aspectul utilitar al unor calendare, traducerea și prelucrarea unor lucrări de largă circulație.

Prima cărticică a scriitorului, de un umor naiv, parodiază calendarele atât de căutate în acea vreme: *Calendar pe anul acesta, în care să cuprind toate materiile și faptele muielor celor rele*, de „Bonifatie Setosul, matematic stealelor, sticlelor și al urcioarelor”. A urmat o broșură de cîntece bahice, *Îndreptătorul beșivilor* (1832), ale cărei stihuri nu sînt lipsite pe alocuri de duh. Tema bahică l-a interesat statornic pe Pann. A mai prelucrat-o în *Triumful beșiei* (1852) și în alte broșuri, reunind într-un mod semnificativ elogiul vinului cu îndemnuri la temperanță. Una dintre cele dintîi cărți în versuri publicate de Anton Pann este și *Hristoitie sau Școala moralului care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune* (1834). Așa cum a stabilit bizantinologul Demostene Russo, *Hristoitia* e o prelucrare a cărții *De civitate morum puerillium* (Despre buna purtare a copiilor în societate) de Erasmus din Rotterdam, dar prin intermediul variantei grecești a lui Chesare Daponte. Versiunea lui Pann, care, probabil, a versificat o traducere mai veche existentă în manuscris, se adresează păturii orășenești de jos, în stihuri simple, care numai indirect, prin posibilitatea pe care ne-o mijlocesc de a reconstitui tipul bucureșteanului de la margine, se înrudesesc de departe cu literatura. Peste trei ani Pann a tradus sau numai versificat *Erotocritul* cretanului Vincențiu Kornarus (secolele XVI—XVII), tot după o prelucrare (a lui Dionisie Fotino). Aici posibilitățile poetului se dovedesc superioare. Din uriașa cantitate de versuri (aproape 15 000 !), ici-colo strălucesc imagini plastice și exprimări izbutite. Mai aproape de textele manuscrise în circulație este *Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam* (1850), reluat de scriitor în proză.

Un loc special printre scrierile autorului îl ocupă *Memoria focului mare* (1847), lucrare originală, adevărat reportaj în versuri, redactat îndată după sinistru. Relatarea e amănunțită, ceea ce îi conferă o certă valoare documentară, nu însă și una artistică, întrucît strofele comunică prea puțin din emoția martorului.

Cu experiența cîștigată prin prelucrări și versificări, Anton Pann a trecut în anii maturității la cicluri și construcții epice mai ample, în care aportul său personal e substanțial și în care își dă măsura talentului. Principalele opere care i-au statornicit faima sînt: *Fabule și istorioare* (1841), *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu* (1852), *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii* (1852—1853), *Nezdrăvăniile lui Nastratin Hoge* (1853). Acestea Pann le-a adăugat în 1854 încă o *Culegere de povești și anegdote*. În toate aceste cărți ne întîmpină un povestitor foarte dotat, pentru care versul e un mijloc de expresie mînuit cu înlesnire. Tendința rămîne mereu moral-educativă, dar învățătura îmbracă o haină multicoloră

ANTON PANN

ANTON PANN

și atractivă; moralistul sfătuiește glumind și convinge exemplificând cu povestiri pe care cititorul nu le poate lăsa din mână. Umorul, de la zîmbetul subțire pînă la gluma groasă, e o calitate caracteristică a operei lui Pann. Snoava, anecdota, episodul hazliu încadrat în basm se potrivesc cel mai bine artei lui de povestitor.

Subiectele sînt adesea, cum recunoaște cu modestie autorul, „numai auzite”, ori „de prin lume adunate și iarăși la lume date”. Valorificarea lor se face însă printr-un proces de prelucrare artistică superior.

Pe la 1841, cînd Pann și-a publicat prima ediție a celor două volume de *Fabule și istorioare*, fabula era o specie literară care, cum spune G. Sion, „ajunsesse à la mode”. Faptul e explicabil: pentru a evita rigorile cenzurii, scriitorii își exercitau critica și satira la adăpostul alegoriei. Constatarea se poate aplica lui Heliade, Grigore Alexandrescu, Alecu Donici, nu însă și lui Pann. Spre deosebire de acești contemporani ai săi, autorul *Fabulelor și istorioarelor* recurge la alegorie numai pentru plasticitate, fiindcă el nu vizează obiective politice pe care să le ascundă sub măști de circumstanță. „Morală” explicită, adăugată de el nu numai în încheierea propriu-zisă a fabulelor, ci și la sfîrșitul unor „istorioare”, condamnă

deprinderi rele: lăudăroșenia (*Copaciul și dovleacul* etc.), hoția (*Orbul și cojocarul*), beția (*Aldămașul*); alteori îndeamnă la hărnicie și stăruință în muncă (*Carul frînt*). Pann își sfătuiește cititorii să se ferească de fărnici (*Lupul pocăit*), să fie prevăzători, pentru a nu fi surprinși de nevoi (*Cîinele*) sau păcăliți de șarlatanii de pe la bilciuri (*Doftoria de păduchi*), să se lepede de credințele deșarte (*Mortul înecat*) și așa mai departe. Ca unul ce cunoaște bine slăbiciunile oamenilor pentru care scrie, fabulistul le oferă deci un îndreptar etic și practic. Alegîndu-și eroii dintre oamenii simpli — săteni, cărăuși, cojocari, cîrpaci —, Pann îi dojenește fără menajamente, dar cu gîndul bun de a-i îndrepta, întocmai cum o face și folclorul satiric populat de tipuri similare. Legătura cu folclorul iese la iveală și din titlurile unora dintre istorioare. Sînt zicători ca: *Muierea care nu va să facă azimă toată ziua cerne*. *Tăcerea e ca mierea*. *Cine știe carte are patru ochi*. Se poate presupune că subiectele care dezvoltă asemenea zicători sînt scornite de Pann, ca și acelea care evocă realist aspecte sociale ale vremii, precum *Grădinarul păgubaș* și *Toporul și văcșoara*, denunțări ale organelor juridice mitarnice. De pe pozițiile omului de rînd, scriitorul ironizează avariția bogătașilor (*Scumpul*), pornirea spre fanfaronadă a parveniților (*Stăpînul și sluga*).

Cît privește originea schemelor fabulistice tratate de Pann, se pot stabili similitudini cu *Esopia (Vînătorul)*, opera lui Krîlov (*Cucul și privighetoarea, Coțofana și prepelița, Leul și omul* etc.), a lui La Fontaine (*Critica oamenilor*). Identificăm motive ce vin de foarte departe, din *Panciantatra (Planul simigiului)*, din *Mikri Zenan (Țăranul și curcanul)*. Mai evidentă e legătura unor istorioare cu snoave despre *Nastratin Hogeia (Ce naște moare, Plugarul și cărămidarul* etc.). Versiunile lui Pann sînt însă așa de diferite, încît nu se poate vorbi de împrumuturi directe. Autorul *Fabulelor și istorioarelor* nu este un scriitor de inspirație livrescă. Materialul cu care lucrează e într-adevăr cules „din auzite”. De asemenea, acest material, chiar dacă se referă inițial la realități vechi și îndepărtate, este transpus pînă în amănunte în mediul românesc. În lipsa intermediarului oral care i-a stat la dispoziție, nu avem posibilitatea să apreciem exact contribuția sa în autohtonizare. Confruntarea cu modele certe (snoavele din ciclul despre *Nastratin Hogeia*) confirmă totuși această contribuție.

Fantezia originală a lui Anton Pann se manifestă într-o măsură vădit mai mare în *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu*, scriere în versuri, spre regretul nostru neterminată. Aici, cum reiese și din titlu, avem a face cu mai multe planuri epice. Primul constituie un cadru (ca în *Halima, Decameronul* sau *Hanul Ancuței*) și constă în desfășurarea călătoriei lui Moș Albu, povestire de un umor picaresc despre aventurile acestui drumeț plecat din București nu știm încotro și cu ce scop. Poate că pățaniile respective le va fi trăit Pann însuși, în călătoriile sale. Din șura gospodarului care l-a cules pe drum, Moș Albu e martorul neștiut al unei șezători, de fapt al doilea cadru al operei. În sfîrșit, înăuntrul acestui cadru se succedă, debitate de părtașii la șezătoare, numeroase povestiri, snoave, ghicitori, proverbe, cîntece — un bazar de lucruri vesele și cu tîlc. Cele două planuri ar fi putut fi tratate convențional, ca niște pretexte care să pregătească programul însuși al șezătorii. Dar Pann nu a procedat așa. Povestirea călătoriei lui Moș Albu interesează și în sine. Încheierea surprinzătoare și dramatică, printr-un incendiu, a șezătorii, precum și făgăduiala, nerealizată, a autorului de a da o continuare arată că primul înveliș epic al scrierii urma să aibă extindere. La rîndu-i, șezătorea însăși capătă aspectul unui spectacol cu personaje diverse. Participanții nu sînt simple voci, ci tipuri reprezentative din lumea satului : Moș Neagu, Moș Popa, un arendaș grec, Stan, cîteva fete. Personajele capătă contur, prin opinii, limbaj, gest. Se ciocnesc puncte de vedere și atitudini. Bătrîn și sfătos, Neagu e un rapsod popular care știe multe, vorbește în pilde și apără cu mîndrie tradițiile populare. Arendașul grec, cu o biografie ilustrativă, prin limbaj numai comic, însă odios prin ascensiunea-i necinstită și prin avariția sălbatică, se situează la antipodul eticii sătenilor. În completarea fabulelor și istorioarelor, Anton Pann dezvoltă aici imaginea realistă a satului românesc, cu relațiile sale sociale, morale, obiceiurile și tradițiile. Din același unghi de vedere ni se revelă și semnificația miezului însuși al șezătorii. Prelucrînd sau numai transcriind materiale folclorice, Anton Pann le înviorează și dramatizează într-un montaj subordonat, ca întotdeauna, intențiilor sale artistice (și educative), și nu unui interes științific. Printre cei dintîi, scriitorul publică aici ghicitori, multe versificate. Le va fi auzit așa sau le-a versificat el? În orice caz, în forma în care le-a tipărit circulă și astăzi. Parte dintre cimilituri provin din cărți populare. Snoavele și poveștile sînt uneori răspunsuri la ghicitori, alteori sprijină un îndemn și ilustrează o învățătură. Lunga narațiune despre cei trei gheboși și mortul ucis de

mai multe ori localizează un episod din *Halima*. Pann schimbă corespunzător profesia unor personaje, introduce momente din viața țărănimii românești. Femeia îndărătnică din altă istorisire, sucitul și nehotărîtul Bunea, care-și strică și-și reface mereu coșarul, nerodul care răspunde anapoda unui neguțător ce încearcă să-l tragă de limbă sînt aduși de scriitor, prin mijlocirea părtașilor la șezătoare. În mediul acestora și al cititorilor. Unele povestiri sînt pe de-a întregul inventate de el, ca aceea despre bețivul Stan și nevasta lui. Canavaa este constituită din o serie de cîntece și bocete reproduse întocmai, povestea imaginînd împrejurările concrete în care personajele au creat sau utilizat piesele folclorice.

Altă arhitectură are *Culegere de proverburî sau Povestea vorbii*. O primă ediție a cărții a fost tipărită în 1847. În numai cîțiva ani, autorul a reluat-o, îmbogățind-o pînă la dimensiunile a trei tomuri. Materialul paremiologic este imens. De astă dată Anton Pann a procedat la o clasificare tematică: defecte fizice și morale, acțiuni și profesii, împrejurări din viață, sentimente etc. Întrucît clasificarea nu se supune vreunei rigori științifice, iar spiritul asociativ al autorului funcționează liber, linia tematică e pe alocuri sinuoasă, prin digresiuni, nu însă frîntă, sau părăsită. Sînt, printre proverbe și zicale, unele de proveniență cărturărească, un grup aparte îl reprezintă maximele turcești, dar imensa majoritate decurge din înțelepciunea și experiența de viață a poporului nostru. Cum era de așteptat, Pann arată un interes special materialului în legătură cu meșteșugurile, comerțul, tovărășiile în afaceri, creditul, banii. Mai ales în această serie iese la iveală, ici-colo, conformismul său, exprimat în îndemnurile la supunere a celor umili față de cei mari și puternici. Scriitorul nu ocolește însă vorbele populare care-i împung pe bogați, pe slujitorii statului samavolnic, pe preoții fățarnici și așa mai departe.

Lucrînd cu o materie primă dată. Pann depășește, ca întotdeauna, sarcina culegătorului. În dese cazuri, el versifică proverbele și zicalele, dîndu-le un preț nou. Cîteodată gruparea se dezvoltă într-un mic poem satiric, de felul „caracterurilor”, cum e acest portret al leneșului:

Parcă-i e gura-nclăstată
 Și de ielele luată.
 De lene ochii-și închide
 Și buzele își deschide.
 I-e lene să și vorbească,
 Dar încă să mai muncească.
 După cum a fost sădit,
 Astfel a și răsărit.
 Umblă drumurile-n rînd
 Podinile numărînd.
 Toți pretutîndenea sapă,
 El duce cîinii la apă.

Evident, tiparul rămas popular își capătă pe alocuri concizia tăioasă a strigăturii:

Poartă condei la ureche
 Ca să-i zicem logofete.
 Și cînd îl iei de scurt zice:

Sînt logofăt să te-nvăț
Cu cuțit să scrii pe băț.

Întocmai ca C. Negruzzi în ingenioasa sa scriere *Păcală și Tindală* (1842), Pann îmbină proverbe și zicători în lungi monoloage sau dialoguri, firești ca însăși vorbirea colorată a omului din popor :

F a t a

Mamă, bărbat îți cer și
voi să mi-l dai acum.
Că orzul în copt a dat
și trebuie secerat.
Și văz că :
La toată casa bate coasa,
Numai la mine n-are cine.
Ș-apoi
În loc să plîngă fetele,
Se vaietă nevestele,
Care au avut luați
Cîte doi și trei bărbați.

M u m a

De ! că te-om mărita
Și
Nu te uita chiondoruş la mine,
Că încă
Nu şti să torci, nici să ţeşi,
Numai la horă te-ndeşi.
Nu ştii că
Calul bun din grajd se vinde
Și mai bun preţ pe el prinde.

Grupurile de proverbe și zicători sînt exemplificate prin 101 de bucăți intitulate *Povestea vorbii* (*Povestea ăluia*, mai rar *Povestea cîntecului*), constînd în povești, istorioare alegorice, fabule, snoave, nuvelete, cîntece lirice, de o variație caleidoscopică. Sînt noi versiuni ale unor fabule celebre: *Ursul și călătorii* („Doi prieteni împreună pe un drum călătorind”), *Comoara din pămînt* („Unul cînd a fost să moară”), *Bătrînul și moartea* („Un țăran bătrîn cu totul”) etc. Întîlnim apoi povești alegorice de memorabilă fantezie, ca *Povestea poamelor* („Cînd a fost odată pre pămînt aleasă”), care are la bază o veche satiră grecească, îndreptată împotriva instituțiilor și moravurilor bizantine, cunoscută sub titlul de *Poricologos* (*Povestea poamelor*). Pann o transformă într-un rechizitoriu împotriva beției, dar nu elimină nota de critică socială : strugurele e pîrcălab și se comportă aidoma boierilor din țară. *Cotoiul și vulpea* („O vulpe odinioară”) și *Pescarul și sultanul* („Spun că un sultan odată, care des tiptil umbla”), *Fiul de împărat și ursul* („Un împărat oarecare, neavînd nici un fecior”) sînt alte capodopere ale povestitorului. Narațiunile, dezvoltate pe spații foarte întinse, ar putea deveni ușor plicticoase, dacă Pann n-ar fi găsit, mai totdeauna, mijloace de a înviora tabloul, episodul, convorbirea personajelor. Acolo unde simte nevoia, el încrustează cîntce,

maxime, vorbe de duh, evită monotonia, alternînd versul cu proza, schimbînd măsura și ritmul, plasînd rime interioare.

Rapsod al Bucureștiului de odinioară, reporterul marelui incendiu din 1847 creionează, printre cei dintîi, stampe înfățișînd scene și tipuri din orașul de pe Dîmbovița. O snoavă se deschide cu un pitoresc tablou al cartierului comercial :

Un țaran viind odată cu treabă la București
Și trecînd pe dinaintea bolților bogăsălești,
Băieții ce stau la ușă și unii pe alții se-ntrec
Ca să cheme și să-ndemne pe cîți pe uliță trec,
Începură totodată a-l striga mai mulți din ei :
— Domnule, ce vrei să cumperi ? Domnule, ce vrei să iei ?
Unul îl trăgea de spate, alții îl trăgeau de mîini,
De i se părea săracul că intrase între cîini.

O imagine tot atît de vie a pieței bucureștene se reîntîlnește în snoava *Cîntec de plată*, ai cărei eroi sînt străbuni ai lui „Mitică”, personajul atîtor momente caragialiene. Însuși numele lor e un calambur „miticesc” — Vere și Neavere —, iar dialogul se încheagă din replici de un umor specific :

Ba te văz cu fața vie
Și de deochi să nu-ți fie,
Ești la piele ca curcanul,
Galben de gras ca șofranul.
Dar ce mănînci de ți-e bine,
Și ești numai os și vine ?
Ce bucată îți priește,
Așa de te-ngălbenește ?
— Și asta mă întrebi încă,
Nu știi omul ce mănîncă ?
Negreșit, nici fîn, nici paie,
Nici bea apă din copaie :
Ci mămăligă cu ceapă
Și un căuș, doi, cu apă.

În *Nezdrăvăniile lui Nastratin Hoge*, chiar dacă nu avem a face propriu-zis cu niște traduceri, Anton Pann procedează ca un tîlmăcitor, dar ca unul excelent. Caracterul personajului, reacțiile lui, mediul oriental în care se mișcă sînt redade cu exactitate. Pentru realizarea culorii locale, povestitorul român folosește cuvinte și expresii turcești. Versificarea îi aparține și e cursivă, lipsită de balast, limpede și perfect adecvată pentru a pune în valoare hazul situației ori poanta.

Fără studiile superioare ale celorlalți scriitori contemporani, autorul *Fabulelor și istorioarelor*, al *Șezătorii la țară*, *Poveștii vorbii*, *Nezdrăvăniilor lui Nastratin Hoge*, alcătuitor de cărți ca să-și hrănească tipografia și să-și umple taraba la bîlciuri, dar și ca să dea sfaturi bune, e un artist prin instinct. Expresia lui nu e rafinată, dar nici nu se poticnește de dificultăți, cum s-ar părea la prima vedere. Limbajul frust, cuvîntul vulgar, șocant uneori, aparțin atît mediului evocat, cît și publicului cititor respectiv. Ar fi exagerat să se vorbească de o artă poetică voit realistă. Ca pe orice povestitor popular, pe Anton Pann îl conduce intuiția. El știe să nareze în așa fel, încît ascultătorii să nu-l părăsească pentru a-și vedea de treburi. Cum s-a văzut, preluînd subiecte și chipuri curente, le dă o înfățișare nouă.

În ansamblu, *O șezătoare la țară* și *Povestea vorbii*, ca și, în parte, *snoavele* și *poveștile*, sînt construcții de o simetrie și de un echilibru desăvîrșit. Rareori se întîmplă ca narațiunea să fie lungită mai mult decît se cuvine. Personajele capătă viață, penelul portretistului punînd pasta cu pricepere de meșter. Desenul poate să fie delicat și coloritul luminos ca acuarela :

... mergea spre vîrstă, atît fața-i înflorea,
Și, pe cît creștea, p-atît mai frumoasă se părea.
Fața ei era ca crinul, părul în cap auriu,
Ochii era ca seninul, obrazul trandafiriu,
Buzele ei ca mărgeanul, dinții ca mărgăritar...

alteori, grotesc :

O văduvă-n vîrstă, bătrînă, zbîrcită,
Cu doi dinți în gură. barba ascuțită,
Nas cît pătlăgeaua, la vorbă-ntepată,
Cu ochii ciacră, gura lăbărtată.
Fruntea-i cucuiată, fața mohorîtă,
Peste tot negoasă și posomorîtă,
Umbla-ntunecată și tot înnorată...

Hidoasă ca un Esop feminin, nu însă și înțeleaptă ca el, bătrîna văduvă are un caracter insuportabil :

Se certa cu sine, cînd n-avea cu cine ;
Slugi, cîine, pisică. bătea cu sudalme
Și pentru o muscă își da-n obraz palme.

Ca să arate convingător unde se poate ajunge prin lenevie și falsă cucer-nicie, poetul insistă asupra veșmintelor jalnice ale unei femei :

O femeie sărăcuță, c-o rochie pe ea capot,
Veche, ruptă. peticoasă și cîrpită peste tot,
Mai mult ată decît față se vedea în al ei port,
De cînepă, în și lînă și de tot felul de tort.

Viziunea plastică a lui Pann se vedește și în fabule. Asemeni marilor fabu-liști, el respectă una din legile speciei : concizia, dar, tot ca ei, cu mijloacele lui simple, se pricepe să dea viață schemei originare. Personajele sînt caracterizate succint, însă expresiv, prin gesturi, reacții sufletești și fel de a vorbi.

Fabulele lui Pann se apropie totuși rareori de valoarea operei reprezentan-ților de seamă ai speciei în literatura noastră. Domeniul în care a rămas neîntrecut este cel al basmului în versuri și al snoavei.

Printre ceilalți povestitori populari, el se detașează și ca un deschizător de drumuri. Farmecul operei lui i-a cucerit pe Alecsandri, Creangă, Caragiale, Eminescu. Îndeosebi Caragiale a preluat în noi alcătuiți în proză povești ale psal-tului (*Mamă, Poveste* etc.). Snoava *Păcală* de I. Creangă își are sorginea tot într-o scriere de Anton Pann, la fel și unele versuri de tinerețe ale lui Coșbuc sau unele poezii ale lui Tudor Arghezi. Sugestii inepuizabile a oferit Pann și în direc-

ția pitorescului autohton, a umorului și limbajului colorat și savuros. Deși izolat de mișcarea vie a literaturii pașoptiste, Anton Pann rămîne unul dintre scriitorii de seamă ai epocii.

BIBLIOGRAFIE

Calendar pe anul acesta, în care să cuprind toate materiile și faptele muierilor celor rele. Prin Bonifatie Setosul . . ., tipărit a doua oară, [f.l.], apărut probabil în 1821—1822 ; *Versuri muzicești ce se cîntă la nașterea Mîntuitorului nostru Isus Hristos și în alte sărbători ale anului*, București, 1830 ; *Poezii deosebite sau Cîntece de lume. . .*, București, 1831 ; *Îndreptătorul bețivilor . . .*, București, 1832 ; *Hristoitie sau Școala moralului*, București, 1834 ; *Noul Erotocrit*, 5 tomuri, Sibiu, 1837 ; *Fabule și istorioare*, 2 vol., București, 1841 ; *Poezii populare*, București, 1846 ; *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și larăși la lume date*, București, 1847 (ed. a II-a, în trei părți, București, 1852—1853) ; *Memoria focului mare . . .*, București, 1847 ; *Dialog în trei limbi, rusește, românește și turcește*, București, 1848 ; *Adiată, foaie volantă*, [f. l.], 1849 ; *Pocăința omului dezmiardat . . .*, București, 1849 ; *Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam*, București, 1850 ; *Spitalul Amorului sau Povestea lui Moș Albu*, partea I, București, 1851, partea a II-a (cu titlul : *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu*), București, 1852 ; ed. a II-a, București, 1853 (*O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu*) ; *Triumful beției . . .*, București, 1852 ; *Nezdrăvniile lui Nastratin Hogeia*, București, 1853 ; *Culegere de povești și anegdote*, București, 1854 ; *Diată, foaie volantă*, 1854* ; *Povestea vorbii*, cu o introducere de Moses Gaster, Craiova, 1936 ; *Cîntece de lume*, transcriere din psaltică în notația modernă, cu un studiu introductiv de Gh. Ciobanu, București, 1955 ; *Scrieri literare*, 3 vol., text, note, glosar și bibliografie de Radu Albala și I. Fischer, prefață de Paul Cornea, București, 1963.

Gh. Dem. Teodorescu, *Operele lui Anton Pann*, București, 1891 ; idem, *Viața și activitatea lui Anton Pann*, București, 1893 ; G. Bogdan-Duică, *Din vremea lui Anton Pann*, în „Convorbiri literare”, XXXVI, 1902, nr. 11 ; N. Mateescu, *Judecata strugurelui*, în „Ion Creangă”, V, 1912 ; Ion Priscu, *Epistole de la Anton Pann, în arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov*, în „Gazeta Transilvaniei”, 1921, nr. 27 ; Al. Rosetti, *Limba lui Anton Pann (1794—1854) în Povestea vorbii*, în „Buletin științific”, Acad. R. P. R., 1950, nr. 1 ; Ion Manole, *Anton Pann*, București, 1954 ; Tudor Vianu, *Anton Pann*, București, 1955 ; Perpessicius, *La centenarul lui Anton Pann*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, 1957 ; Ovidiu Papadima, *Anton Pann, „Cîntecele de lume” și folclorul Bucureștilor*, București, 1963 ; Paul Cornea, *Anton Pann*, București, 1964.

MOLDOVA

GHEORGHE ASACHI

Gh. Asachi era fiul preotului Lazăr (Leon, după ce se călugări) Asachievi, a cărui descendență din românii ardeleni pare mai plauzibilă decît originea armeană. Prelatul avea mai curînd vocație administrativă și gusturi pentru literatura

* Nu s-au înregistrat, cu excepția celui dintîi, calendarele, retipăririle fără modificări esențiale și cărțile de muzică ecleziastică.

laică modernă. Carecarea neastîmpăr, în limitele îngăduite de profesia clericală, îi e propriu. Participă ca preot la războaie, cîștigînd încrederea comandanților austro-ungari și ruși. Printre altele, a fost capelan la spitalul din Lemberg și „ober-protopop” în armata rusă. Începînd din 6 septembrie 1803 îl găsim „proto-presviter a toată Moldova” (cu numele neslavizat de Asachi), avînd și atribuții în justiția duhovnicească. Își termină cariera în calitate de arhimandrit. Ca om de încredere al mitropolitului Veniamin Costache avu diferite misiuni, care îi înlesniră și o revenire la Lemberg, în 1815. În iunie 1819, luă partea norodului ridicat în contra nedreptăților Curții. Vorbi „ca un Demostene”, după aprecierea unui contemporan, și redactă „jalba mulțimii”, fapt pentru care a fost pus „subt politicesc arest la Mitropolie”. Dar răscoala Eteriei l-a speriat, făcîndu-l să pribegească în 1821 prin Bucovina și Basarabia, pașaportul rusesc permițîndu-i „întîlnirea cunoscutelor persoane rudite”, printre care se afla și fiul său Gheorghe.

Om cult, Lazăr Asachi a tradus cîteva volume pentru „patrioții limbii românești”. „Din politicesți cărți” a publicat *Jucăria norocului sau Istorisirea pentru prințipul Menșicikov carele pe vremea lui Petru cel Mare au fost slăvit în toată Europa*. Nu de mică importanță sînt tălmăcirile de opere preromantice. *Noapțile lui Young* din anul 1819 (*Plîngeri sau gîndurile cele de noapte a lui lungu pentru viață, moarte și pentru nemurire*) au rămas nepublicate. În schimb, s-a tipărit în 1821 *Bordeiul indienesc (La chaumière indienne)* al lui Bernardin de Saint-Pierre. „Prefăcînd acuma pentru români acest Bordeiu”, arhimandritul anunța idei foarte apropiate de ale fiului său Gheorghe Asachi. Deplînge în „cătrecetitoriu” faptul că „a lui Mars neîncetate tulburări” lăsară limba românească într-un stadiu înapoiat. Se bucură că în curînd „înaințindu-să limba noastră va vesti odoarale folositoarelor științe și vrednică să va arăta de al ei puternic izvor, ce poate a o adăpa, ca să crească la înălțimea înfloritelor sale surori”.

Intenții de a îmbogăți vocabularul românesc Leon Asachi a avut încă mai înainte, căci lungul titlu al traducerii *Jucăriei norocului* mărturisește că tălmăcirea conține „oarecare adăugite cuvinte spre podoaba limbii și a bunei înțelegerii”. Pentru a ne da seama despre ce era vorba indicăm, de exemplu, verbul „*a fi singurevsit*” folosit în dedicația către „Kiriu Kir Veniamin”. În *Bordeiul indienesc*, Leon Asachi reia ideea invențiilor lexicale, făcînd și un vocabular care speră că va completa limba noastră.

„Cuvintele ce ne lipsesc sau nu sînt legiuite a noastre — explică el — am cercetat de a le împrumuta de la maica limbii noastre și a le alcătui după haractirul ei, iar une [sic] în minte a le înnoi din cărțile cele vechi a românilor”.

Gheorghe Asachi avea dreptate să afirme în oda *La moartea părintelui meu* (1825) că îi e continuator și că acesta își transmisese ideile copiilor

Cum cu sîngele-și adapă pe-ai săi fii un pelican.

Scriitorul vede lumina zilei la Herța, la 1 martie 1788. În anii 1796 — 1804 studiază la Lemberg, obținînd titlul de doctor în filozofie și o diplomă de inginer și arhitect. Revenind la Iași, construi casele Elenei Sturza Păstrăvanu. Bolnav de friguri, la 16 iulie 1805 părăsi Iașul, însoțit de fratele său Daniel. Ajunge peste 20 de zile la Viena, unde studiază matematica, avîndu-l ca profesor pe astronomul Burg. Mai tîrziu, amiralul Ciceagoff, comandantul trupelor rusești din Moldova, îl numește locotenent în armata sa, dar Asachi, dornic de a sorbi „din fîntîna cercărei filologice” și împins de „amorul pentru lucrurile antice”, pleacă la Roma.

unde abatele Tarengi îl inițiază în „arta poetică”. În Italia stă din 1808 pînă în 1812, preocupat de filologie, publicînd versuri și călătorind în diferite orașe pentru a vizita relicvele romane, muzeele și bibliotecile. Pe atunci Gh. Asachi era un tînăr plin de viață : frecventa teatrele, vizita Vezuviul, coborîndu-se ostentativ în crater, în timp ce se striga „viva il moldavo”. Pe Bianca Milesi, care i-a inspirat o iubire aprinsă, dar platonică, lăsîndu-i o amintire neștearsă pentru toată viața, pare s-o fi cunoscut la pictorul Keck. Ei îi dedică, în iunie 1811, un sonet pe care i-l oferă pastoral, acompaniat de un coș cu urdă. Cunoaște pe poetul Monti, la Milano, în 1812.

În același an, întors în Moldova, începe să-și desfășoare activitatea culturală. Înainte de a vorbi de aceasta, înregistrăm cîteva date. E trimisul diplomatic al lui Ioniță Sandu Sturza la Viena în 1822. Acolo se însoară cu pianista Elena (Eleonora) Tayber. (După alte opinii, căsătoria ar fi avut loc mai înainte, pe cînd aceasta era guvernantă la vornicul Mihail Sturza.) Copiii : Dumitru, Glicheria (Ermiona) și Alexandru Asachi provin probabil de la primul soț al Eleonorei, Kiriako Melirato. Din Viena se întoarce în 1827, locuind la Școala domnească. E numit referendar al Epitropiei învățătorilor publici. Cu prilejul incendiului din 1827 ar fi fost prefăcute în cenușă traduceri ale tragediilor *Alzira* și *Saul*, drama originală *Mihai Vodă Viteazul*, o *Istorie a Romei*, o culegere de poezii populare primită de la sîrbul Vuk Karadžić și un curs de matematică. Tot pe atunci comisu Gheorghe Asachi ajunge vel-agă. Mai tîrziu va obține și alte titluri boierești: agă și postelnic.

În 1829, scriitorul e numit secretar al comisiunii de redactare a Regulamentului organic, din care făcea parte și C. Conachi. În această calitate, Asachi are ocazia să stea cîteva luni la București, apoi, la 13 mai 1830, cu M. Sturza și Villara, să plece la Petersburg spre a prezenta împăratului proiectul Regulamentului. A rămas în Rusia pînă în noiembrie, fiind decorat cu ordinul Sfîntului Vladimir. În 1834 e însărcinat să pregătească întîmpinarea lui Mihai Vodă Sturza la Galați. În 1849, Asachi părăsește posturile de referendar al școlilor și de arhivist al statului (deținut din 1831), luînd o pensie de 16 000 de lei anual pentru ambele servicii, Caimacamul Toderiță Balș îl numește director la Departamentul culturii în 1856. Gh. Asachi a manifestat inconsecvențe și contradicții, situîndu-se pe o poziție defavorabilă revoluției din 1848 și Unirii. Moare la 12 noiembrie 1869.

Întoarcerea lui Gh. Asachi din Italia coincide cu procesul de prefacere rapidă a relațiilor feudale din Moldova, care reclamă, într-o măsură mereu crescîndă, difuzarea științelor prin instituții de învățămînt. Nu întîmplător o primă formă de învățămînt superior în limba noastră a constituit-o clasa de inginerie și hotărnicie înființată de Asachi, cu aprobarea lui Scarlat Callimachi (din 15 noiembrie 1813), pe lîngă grecizata Școală domnească. Aici, în 1814, Asachi ținea în românește cursuri de matematică, geodezie și arhitectură ; mai preda desenul și chiar istoria artei. Avea elevi din protipendadă, Cantacuzini, Sturzești, Callimachi, Balși, dar și alții, de proveniență mai modestă, cum era ciudatul poet Daniil Scavinschi. Prima promoție termina în 1819, în elogiile epitropilor : Veniamin Costache, beizadea Scarlat Ghica, Mihail Sturza și Constantin Mavrocordat.

Un alt aport al lui Gh. Asachi la instaurarea învățămîntului modern din Moldova a fost reorganizarea, în 1820, a Seminarului de la Socola. În calitate de referendar al școlilor, el călătorește șase luni la Brașov, Cluj și Blaj în căutare de profesori. Aduce din Ardeal pe medicul Vasile Popp, autorul primei biblio-

grafii a literaturii românești și editor, în 1827, al *Psaltirii* lui Prale, pe Vasile Bob Fabian, Ion Manfy și Ion Costea, ultimul pentru a preda retorica și poetica.

De numele lui Asachi e legată și întemeierea, în 1828, în clădirile mănăstirii Trei Ierarhi, a unei școli elementare românești (lancasteriene). Simultan e înființată și prima școală normală, unde se învață istoria, filologia, latina, geografia, aritmetica, istoria religiei, catehismul, greaca. Se adaugă și un gimnaziu, al cărui director, Gh. Săulescu, își revendică o parte din merite în organizarea învățămîntului, în special elementar. Cu prilejul primului examen la Gimnaziul vasilian, din 19 februarie 1829, Asachi citește un sonet entuziast.

Contribuția lui e mai evidentă în fundarea instituțiilor didactice conform prevederilor Regulamentului organic. Astfel ia ființă un colegiu pentru odraslele funcționarilor, majoritatea de proveniență aristocratică, dar și pentru stipendiști săraci, primiți pe bază de examen. Cu timpul se creează în Moldova și alte școli, fie din inițiativa, fie sub supravegherea lui Gheorghe Asachi. Importantă îndeosebi a fost întemeierea Academiei Mihăilene, inițial cu trei facultăți: filozofică („umanoară”), juridică și teologică, predîndu-se și „desenul istoric și zugrăvit”. Edificatoare pentru graba cu care se lucra e înființarea, în 1834, a unei clase de filozofie, care funcționa în localul Gimnaziului vasilian în așteptarea terminării construcției localului Academiei. Inaugurarea oficială, la 16 iunie 1835, era proslăvită printr-un discurs ținut de Gheorghe Asachi.

Rolul de organizator și animator în limba țării i-a impus lui Asachi o viață grea, plină de sacrificii. El a avut de luptat întîi cu grecizanții, înfruntîndu-l pe Govdelas, directorul Gimnaziului elinesc, defăimător al școlii de ingineri hotarnici abia înființate, apoi cu însuși domnitorul Mihail Sturza, care, speriat de avîntul propășirii culturii în limba națională, încearcă să introducă în învățămîntul superior, ca limbă de predare, franceza.

Printr-o tenace competiție juridică avută cu călugării greci, Asachi reușește, după optsprezece ani (în 1846), să restituie instituțiilor de învățămînt moșiile Tomășeni, Adjudeni și Răchiteeni, dăruite de Vasile Lupu Academiei Naționale. Și mai grea era lupta cu oficialitatea. Referendarul s-a ridicat nu o dată împotriva boierilor care căutau să frîneze intrarea în școli a elementelor de obîrșie modestă. La 1847, cu toată împotrivirea sa energetică, s-a adoptat o hotărîre în favoarea introducerii limbii franceze ca limbă de predare. Spre a evoca atmosfera epocii

GHEORGHE ASACHI

e destul să amintim că la un examen din 1838, când elevul Nicolae Ionescu recita prelucrarea lui Asachi după Gray, *Țintirimea unui sat*, la versurile :

Nobili plini de fantezie, de ce-n ură aveți săteanul

Cînd a frunții lui sudoare a născut mărirea voastră ș-avuțiilor odoare ?

domnitorul Mihail Sturza a părăsit iritat sala.

De preocuparea de educator a lui Asachi se leagă alcătuirea manualelor de matematică, astronomie, un tablou cronologic al istoriei Moldovei, o gramatică româno-latină etc. și unele traduceri, cum este *Istoria Imperii rosiene*, după Kaidanov (vol. I, II, 1832, 1833), de fapt un rezumat cu scopuri didactice al *Istoriei* lui Karamzin.

De o mare însemnătate este contribuția lui Asachi la înființarea și consolidarea teatrului românesc din Moldova. Înainte de el s-au scris piese în limba națională, dar pentru teatrul de păpuși. Printre autori, Costache Conachi a compus în 1806 comedia în versuri *Judecata femeilor*, împărțită în *fapte și arătări* și prezentînd *obraz*e. Același poet, împreună cu Dumitrache Beldiman și Nicolae Dimache, a scris *Comedie banului Costandin Canta ce-i zic Căbujan și cavaler Cucoș*, de asemenea jucată „la păpușării”. Spectacole unde „obrazele” erau înfățișate de actori se organizau sporadic de trupele străine în turneu, în limbile germană și franceză.

Sprijinit de mitropolitul Veniamin Costache, de Alecu Beldiman și hatmanul Costachi Ghica, Asachi reprezintă în casa celui din urmă, la 27 decembrie 1816 (stil vechi), prelucrarea sa *Mirtii și Hloe*, de Florian, după Gessner, actori fiind tineri aparținînd unor familii mai cunoscute din Iași. Asachi a fost regizorul. Tot lui i se datoresc sugestiile pentru decor și costume. Cortina îi simboliza intențiile, căci înfățișa pe Apolo înconjurat de muze, întinzînd mîna Moldovei pentru a o ridica. Dornic de a constitui un teatru permanent, Asachi a înființat la Trei Ierarhi, înainte de 1820, și o efemeră „clasă pregătitoare pentru teatru”. După eșuarea acestei inițiative a încercat să țină treaz interesul moldovenilor pentru scenă, înjghebînd spectacole ocazionale. Astfel, la plecarea lui Kiseleff improvizează o trupă de amatori care prezintă, la 11 aprilie 1834, piesa ocazională *Serbarea păstorilor moldoveni*, evocînd gloria vitejească a strămoșilor, suferințele trecute și importanța Regulamentului organic. O altă reprezentație, la 26 august 1834, salută încoronarea lui Mihail Sturza. Se joacă *Dragoș, întîiul domn suveran al Moldovei*, piesă tot de Asachi, ca și precedentă, însoțită de muzica Elenei Asachi.

Un mare impuls e dat de Asachi teatrului din Moldova prin înființarea, în 1836, a Conservatorului filarmonic-dramatic din Iași. Elevii clasei de declamație au înfățișat, la 23 februarie 1837, drama *Lapeirus (La Pérouse)* și comedia *Văduva vicleană*, prelucrări după Kotzebue, ceea ce a echivalat cu întemeierea teatrului național. Pînă la desființarea Conservatorului dramatic, survenită după doi ani și cîteva luni, din cauza retragerii fondului alocat de guvern, se joacă și alte piese asachiene, mai mult „imitarisite” și „prelucrate” decît originale, preferat fiind același Kotzebue : *Contradanțul (Intunericimea de lună)*, *Idilă moldovenească*, *Armîndenea*, *Fiul pierdut*, *Pedagogul* etc., uneori cu titlu promițător, cum e *Petru Rareș Vodă* (din păcate textul s-a pierdut). La 28 noiembrie 1838 elevii Conservatorului reprezintă prima operă în românește, *Norma* lui Bellini, în traducerea lui Asachi.

O însușire caracteristică lui Asachi a fost tenacitatea, grație căreia inițiativa modestă pe tărîm cultural au fost treptat îmbogățite și dezvoltate arborescent. De la înființarea unei clase de ingineri hotarnici, Asachi a ajuns la punerea temeli-

ilor întregului învățămînt din Moldova. De la reprezentarea aparent inofensivă, cu aspect de joc de societate, a unei piese, a trecut la netezirea drumului pentru dezvoltarea dramaturgiei naționale. Cam așa s-a întîmplat și cu activitatea sa de fondator al presei. Tentative s-au făcut și mai înainte. Printre acestea, menționăm că în 1790, sub auspiciile lui Potemkin, apăruseră la Iași cîteva numere din „Courier de Moldavie”, gazetă de front în limba franceză cu caracter informativ, fără nici o legătură cu realitățile naționale. Asachi izbuteste să scoată primele periodice românești din Moldova, învingînd toate piedicile ce-i stăteau în cale. „Albina românească”, al cărei prim număr s-a tipărit la 1 iunie 1829, după prealabile pregătiri și tatonări (intervenții la autorități, invitații pentru abonament, apariția cîtorva numere dintr-un fel de buletin de știri de pe frontul de luptă din Balcani, „Novitale de la armie”), a viețuit cu oscilații de două decenii, pînă la 5 octombrie 1849. A fost continuată apoi de „Gazeta de Moldavia” (începînd din ianuarie 1850) și de „Patria” (din noiembrie 1858). Pe lîngă dificultatea de a-și recruta un public cititor stabil și de a ține piept unei cenzuri excesiv de bănuitoare, Asachi a mai avut de luptat și cu impedimente de ordin financiar. Detaliu semnificativ : pe frontispiciul periodicalui „Buletin, foaie oficială”, pe care scriitorul l-a scos din 1833 pînă în 1859, era menționat „prețul după învoială”.

„Albina românească” și tipografia „Albinei” au reprezentat multă vreme coloana vertebrală a edificiului publicistic din Moldova timpului. Numeroase „suplimente” și periodice în domenii diverse au apărut sub egida lui Asachi, din inițiativa lui sau numai în tipografia sa. În foile editate de el, Asachi a căutat mereu să lărgască sfera problemelor abordate și, prin aceasta, să intereseze toate categoriile de cititori. Dornic de a stimula viața economică, proiecta în 1845 să tipărească „Mercurul Iașilor”, săptămînal „pentru comerț, industrie și agronomie”. A publicat „Spicui-torul moldo-român”, „jurnal științific, literar și industrial” (1841). Amintim de asemenea suplimentul „Arhiva Albinei” (1845—1847), cu indicația „pentru arheologie română și industrie”. Însăși „Gazeta de Moldavia” (1850—1858) căuta să dea extensiune arheologiei, dar, paralel cu aceasta, și chestiunilor de agronomie și economie politică. Printre publicațiile asachiene mai menționăm „Foaie sătească” (1839—1858), condusă un timp de M. Kogălniceanu, și „Foaie pentru agricultură, industrie și negoț” (1840), „Icoana lumii” (1840—1841 și 1845—1846), „foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor”, care tindea la „obștească luminare a tinerimii și poporului”, și suplimentele literare ale „Albinei”, „Alăuta românească” (1837—1838), în două serii, cea de-a doua fiind condusă de Kogălniceanu, și „Noua Albina românească” (1857). În periodicele asachiene, pe lîngă nume din generația mai veche, ca N. Dimache și Manolachi Drăghici, întîlnim o serie de pașoptiști minori : D. Gusti, Sofia Cocea, N. Istrati, A. Hrisoverghi, Gh. Săulescu, Costache Caragiale, precum și pe cunoscuții C. Negruzzi, M. Kogălniceanu. Al, Donici, G. Sion. O importanță destul de mare pentru dezvoltarea literaturii și a științei românești au avut-o calendarele și almanahurile scoase de Gh. Asachi (din care cîteva sub îngrijirea lui M. Kogălniceanu), începînd din 1835 pînă la moarte (1869). În paginile lor, pe lîngă obișnuiții colaboratori ai lui Asachi, găsim și alți scriitori, printre care V. Alecsandri și C. Negri.

Vasta activitate culturală a lui Gh. Asachi a cuprins și preocuparea de artele frumoase, nu numai prin aceea că a pus bazele învățămîntului artistic și ale Pinacotecii din Iași, dar și prin editarea de litografii ale unor tablouri, cu precădere

istorice, făcute sau comandate de el. Asachi a încurajat activ dezvoltarea științelor naturale, participând în 1833 la fondarea Societății de medici și naturaliști din Iași.

În ansamblu, se poate aprecia că activitatea de luminător a lui Gh. Asachi a fost prodigioasă prin multitudinea și varietatea inițiativelor. Totuși, dincolo de astfel de date, profilul lui moral se întrevește tulbure. Existența nu i-a fost lipsită de bizar. Mînat de un orgoliu care îl făcea să se considere spiritul tutelar al științelor și artelor din Moldova vremii, dar mai ales din cauza unei firești rămîneri în urmă față de cadența accelerată a prefacerilor ce aveau loc, Asachi va pierde treptat pozițiile, devenind, după 1850, și cu deosebire după Unire, un bătrîn solitar, anacronic și izolat de mișcarea secolului.

Asachi și-a asumat în Moldova rolul lui Gheorghe Lazăr și, concomitent, deși nu avea simțul limbii, pe acela al lui Heliade Rădulescu, atras fiind nu numai de ramura „matematicască” și „umanioară”, dar și de cea „artisticască” a culturii. Operele asachiene au avut o soartă aparte. Nu ne referim la scrierile slabe. Pînă și poezia, care s-a bucurat de succes la apariție, a generat lungi perioade de uitare sau contestări severe. Acest fapt nu este datorat doar lipsei de îndemînare în manevrarea limbii, sărăciei expresive, stilului împestrîțat și inegal. Lui Asachi i-a dăunat și atitudinea sa oscilantă și contradictorie. Lipsa de înțelegere a momentului istoric a contribuit la rezerva pe care au manifestat-o față de el contemporanii mai tineri și generația imediat următoare.

Este aproape de necrezut cum omul cu cea mai vastă și, în parte, cu cea mai modernă știință de carte la 1812, susținătorul entuziast al răspîndirii luminilor și înălțării românești, a putut deveni retrogradul de la 1848 și antiunionistul de la 1859. Astfel de contradicții s-au transpus și în poezia asachiană. Aici, printre altele, găsim primele versuri românești care proslăvesc industria. Încă în oda *Către împăratul Alexandru I-ii*, scrisă în 1817, Asachi aprecia că „industria, negoțul, mănos ram în Rusia-ntinde”. Scriitorul, care își înjghebase o fabrică de hîrtie, va saluta entuziast în *Vaporul pe Dunăre* (care a intrat în ediția din 1854) noile relații de trafic, ca și Bolliac în Muntenia, subliniind că „măreața fiară”, corabia,

Ni-aduce odoarele
Alese-n natură,
Unelte practice
Pentru cultură.

Aceste nația
Vor să reforme,
Trezii-vor spiritul
Ce încă doarme,

Prin zel și-industrie
Vor'navuți-o
Și prin luminile
Vor ferici-o.

Același Gh. Asachi, în *Convorbire nocturnă*, din 1848, exclamă speriat de revoluție și sceptic la modul reacționar :

Amar ! mult mai grea furtună împrejurul meu domnează
Ce-amenință a Patriei viitorul s-acufunde.

Nu e mai puțin curios faptul că, după ce cîntase instaurarea domnitorilor „pămînteni”, Asachi s-a declarat împotriva „pămînteanului” fără blazon Alexandru Ioan Cuza și a închinat apoi, chiar în limba străinului impus de puterile occidentale, un *National Hymne gewidmet seiner Hoheit Karl I Fürst von Rumänien*. Astfel de comportări, departe de a-l menține în fruntea oamenilor de seamă, l-au rupt de curentul viu al literaturii.

Ocupațiile diverse ale lui Asachi își lasă urmele asupra literaturii sale. Ca și la Lomonosov, științele pozitive își dau mîna cu muzele, iar activitatea luminătorului absoarbe în așa măsură literatura încît nu poate fi despărțită de aceasta. Dacă ne gîndim că volumul lui Ioan Cantacuzino a rămas aproape necunoscut, iar poeziile lui Matei Milu și Conachi au apărut foarte tîrziu, Asachi nu greșea cu totul considerîndu-se primul poet moldovean. În orice caz, el își înțelege arta în alt spirit decît predecesorii.

Creația sa uzează de mijloace mai complexe decît cele oferite de prozodia primilor Văcărești și cea a lui Anton Pann. Afară de aceasta, el dă o altă semnificație poeziei. La Asachi ea nu e intimă, ci intenționat instructivă. Pînă și din erotică nu lipsește o tendință de elevație morală, pilduitoare pentru cititor. Asachi este printre primii poeți români care resping formula „cîntecelor de lume”, făcînd ca poezia să iasă din iatacul diletantului și să intre în atelierul meșteșugarului. Era un pas către accepția profesională a poeziei. De aici, zbaterea de a îmbogăți arsenalul liricii noastre incipiente. În prefața la a III-a ediție (din 1863) a versurilor sale, după ce afirmă că înainte de el poezia românească era reprezentată numai de cea populară, mărturisește că, „lipsit de modele clasice în limba română a deosebitelor forme și compuneri”, s-a îndrumat „pre cît se putea despre regulile poeziei italiene”.

Dacă realizările nu satisfac totdeauna, trebuie să-i recunoaștem în schimb lui Asachi îndrăzneala căutărilor. El încearcă, fără spirit autocritic, toate manierele. Compune ode, imnuri, epistole, poezii ocazionale, balade, elegii, meditații, pastorale, poezii erotice, satire, fabule, variînd euritmia și măsura. Versificația populară e rareori pusă la contribuție. Un exemplu neașteptat, deși poate nu pe de-a întregul concludent, îl oferă poezia *Eufrosina. Viziune pe rîpele Ozanei* :

Singurică, oare cine
Dintre umbre încet vine ?
Mai ușoară ca să treacă,
Floricele
Tinerele
A lor mîndră frunte pleacă ;
Vălu-i alb ca de ninsoare
Și cununi de lăcrămioare
Ce-aburează ambrozie
Încing coama-i castanie . . .

Asachi nu ține numai la popularizarea diferitelor moduri stilistice, putînd servi ca exemple pentru o poetică românească, dar și la statornicirea unui scop înalt în poezie. În *Prolog. La patrie*, își precizează „arta poetică”, nu fără accente horatiane, dar afirmînd cu vigoare încrederea în forța educativă a poeziei :

Spre virtute versu-mbie, despre rele face ură,
Fermăcîndu-ni adapă d-o înalt-învățătură.

În lumina acestor versuri, i se profilează mai clar contribuția, încadrându-se în perspectiva generală a activității de ridicare a culturii și conștiinței naționale din Moldova.

Ca poet oficial, după pilda lui Vincenzo Monti, scriitorul nostru proslăvește cu precădere evenimentele importante, care marchează înfăptuiri pe calea progresului economic și cultural. Oda dedicată Regulamentului organic salută „trei zîne”, simbolizînd legalitatea, învățătura și negoțul :

Prin negoț, științe, lege,
Noi în patrie vom culege
Avuții de pre pămînt.

Alăturarea cronologică a titlurilor diferitelor poezii ocazionale ale lui Asachi ar putea constitui un sumar tabel istoric al evenimentelor epocii, ele înregistrînd întîmplări atît de deosebite, cum ar fi restatornicirea domniilor pămîntene (1822), restaurarea școlilor naționale din 1828 sau holera din 1831 etc. Totuși, astfel de poezii nu alcătuiesc o cronică rimată. Căci ceea ce interesează e semnificația momentelor respective, permanentul apel la clasică, dar abstractă virtute, la stimularea educației, la nevoia promovării dreptății, filantropiei sau păcii.

Nota dominantă a acestor poezii rămîne patriotismul lor convențional. Elanul e raționalizat și, fiind discursiv, nu mișcă. Poetul dorește binele patriei numai în limitele îngăduite de conjunctura politică imediată, sub auspiciile puterilor protectoare. Deși avea o mai mare simpatie pentru Rusia, în imnurile sale vorbește cu căldură și de Turcia, întrezărind în garanțiile pe care ambele puteri le dădeau țărilor române o statornicire a păcii, necesară comerțului (*Imnul moldovenilor la anul 1836* etc.).

Într-o singură poezie a lui Asachi a străbătut ecoul unui ideal politic al revoluției franceze, nemulțumirea față de tiranie, dar și aceasta exprimată parcă fără voie. E mai degrabă o demonstrație a puterii literaturii : Homer, Horațiu, Pindar, Ovidiu, Corneille, Virgiliu, Milton, Schiller și Petrarca sînt „a tiranilor teamă” (*Pleiada*).

Pîndit de prolixitate, Asachi reușește mai bine în sonete, acolo unde inspirația trebuie disciplinată. Poetul are clișee de suavitate cînd nu-și strivește expresiile în coturnii arhaismelor sau ai neologismelor hazardate :

Ca să doresc a vieții nemurire
Mă-ndeamnă raza-ți care-n ceri se vede
Cum statornică urmează-a ei rotire.

De la țărnul fatal vasul purcede,
Ș-amu, plutind prin marea de peire,
A ta rază la port mă va încrede.

(*Cătră planeta mea*)

Ceva din eleganța și distincția modelelor italiene străbate în remarcabilele versuri petrarchiste dedicate Biancâi Milesi :

Din a lor somn se treziră ațipite păsărele,
Mai duioase se făcură fiarele-n ascunsă rîpă,
Înălțară a lor frunte tupilate floricele,
Zefirul cel mai zburdalnic tafărînă a sa aripă.

Mai lîn curseră atunce ale rîurilor unde
Și naiadele duioase au ieșit din rîu, din mare,
Acea patimă s-asculte care inima-mi pătrunde.

Toate-n giurul meu suspină, numai zîna pentru care
A mea inimă s-încide la durere-mi nu răspunde,
Nici în sînul ei s-aude un suspin de îndurare !

(*Patima*)

O emoție proaspătă trădează poeziile cîntînd Italia (*La Italia*, 1809 ; *Către Tibru*, 1810) și cele care îi evocă amintirea (*La cugetarea mea*, *La doctorul Pezzoni*, *Profeția*) :

O, tu, rîule mărețe, ce-ntinzi a tale unde
Între șapte colnici, faimă a Ausoniei-nvechite,
De la tine rechem astăzi, în durerile profunde,
Adăpost și lîn repaos lîngă rîpele-nverzite.

Mai plăcut și senin aier nu-l aflai încă oriunde,
Cît pre lunci, stînci, rîurele, ce atît să mă invite,
Ca cea patimă-ncruzită care inima-mi pătrunde
S-o rezic în dulcea limbă a Italiei mărite ;

Nici sunînd pe fluer doine încă-n Dacia umbroasă
N-auzit-am în junie dulce versuri așa lîne,
Precum sun' a lui Petrarca lira cea armonioasă !

(*Către Tibru*)

Chiar și în poeziile lirice mai puțin izbutite, Asachi evită lăcrimoasa sentimentalitate, obișnuită în versurile Văcăreștilor și ale lui Conachi. Raționalitatea aceasta clasicizantă îi permite în schimb să recurgă la mitologie, mergînd pînă la citarea abundentă de eroi și personaje-zeități, practică întîlnită de altfel în opera lui Monti, Parini și Alfieri, pe care scriitorul nostru i-a cunoscut și cu a căror lirică prezintă afinități. Poetul simte și deliciul invenției de nume, spunîndu-și sonor Alvir, iar iubitei sale Bianca, traducîndu-i pronumele în grecește, Leuca, Leufca sau Lefca. Alteori o numește Cintia. Într-un singur pastel, intitulat *Iarna*, apar Hercule, Zeus, Amor și Bahus. Se adaugă numiri născocite pentru a demonstra că și Moldova poate avea mitologia ei.

Pe lîngă vestigiile de antichitate, versurile asachiene citează un mare număr de autori, din toate punctele cardinale ale spațiului literar. Izvoarele sînt din cele mai ilustre : bunăoară Petrarca sau Schiller. Într-o epocă în care adaptările abundă, și cînd un Costache Stamati își considera cu ingenuă emfază versurile drept originale deși imitate după poeții Europei, punctul de plecare aflat la alți scriitori nu constituie un „furt literar”. De altfel, Asachi dă indicația imitațiilor : Horațiu, Ossian, Petrarca, Anacreon, Gray, Lamartine, Marțial, Schiller, Byron, Boileau. Istoricii literari au arătat și alte izvoare, în special italiene și poloneze (Mickiewicz). Punînd alături și prelucrări de tradiții populare românești, ne dăm seama de vastitatea universului poetic pe care îndrăznețul promotor încearcă să-l cuprindă.

La Asachi întâlnim câteodată versuri cu armonioase acorduri, a căror vibrație a anticipat eufonia creației celui mai mare poet român :

Că-s toate-aice trainice
Anul ne-arată chiar,
Stelile apuindu-se
Din nou în ceri răsar.

.

Deșerte-s măgulirile
Ce trec preste pământ,
Ca o săgeată repede
Pe aripe de vânt !

Deci, la ceresc repaosul
Țintesc-al nostru dor,
Precum la dulce patrie
Gîndește-un călător !

(*Primăvara. Anacreontică, 1836*)

O altă strofă remarcabilă, vestind în sclipiri încă depărtate și tulburi miracolul eminescian, e următoarea :

Și mie lin luceafărul
Din ceri va să-mi străluce,
Cînd dulce-a fi d-o patimă
Aminte a-și aduce !

(*Alvir către a sa miniatură*)

Din recuzita preromantică Asachi împrumută unul din motivele sale celebre : meditația pe morminte. E vorba de *Elegie scrisă pe țințirul unui sat*, din 1836, imitație după englezul Gray prin intermediul francezului M.J. Chénier (și nu al rusului Jukovski cum s-a crezut multă vreme).

Asupra poeziei sale și-a imprimat pecetea, în forme specifice, și romantismul timpuriu, terifiant și tenebros, al lumii renăscutelor legende medievale, al fantomelor și ruinelor. Atmosfera ossianescă și bürgeriană imprimă altă nuanță decît aceea a *Cimitirului* lui Gray, cu accente idilice și vag umanitare. Elemente ale romantismului timpuriu gotic găsim, de exemplu, în *Eufrosina. Viziune pe rîpele Ozanei*, înrudită cu *Euphrosyne* a lui Goethe și cu *Năluca* lui Jukovski. Ele sînt mai evidente în poezia epică. *Turnul lui But* e o adaptare moldovenească a motivului *Lenore*, după o baladă de Mickiewicz : *Ucieczka* (Fuga). Mai e „cîntul ossianesc” *Millian și Dina*, totuși „episod din istoria Moldovei”, baladă dialogată (publicată încă în 1836), încercînd, ca și *Turnul lui But* și *Dochia și Traian* (în care împăratul roman aleargă romantic după zîna *Dochia*), să creeze o mitologie moldovenească. Același romantism îl întâlnim și în *Jijia*, medievala temă a orașului scufundat, al cărei motiv de vastă circulație G. Călinescu îl identifică în legenda bretonă despre cetatea *Ys*, în *Orașul în mare* a lui Edgar Allan Poe și în *Cîteva ore la Snagov* de Al. Odobescu.

După cum a arătat I. C. Chițimia, Asachi s-a inspirat din Mickiewicz, urmînd îndeaproape poezia acestuia *Switeż*, așa că indicația lui Asachi „imitată despre zicătoarea poporană” este inexactă :

Uneori din apei miez
Sună larmă de cetate

Și mirînd din apă vezi
Cum la ochi ș-auz răzbate,
Printre fum și prin scînteii,
Trista voace de femei.

În *Jijia și Moșii*, din care ultima e traducerea unui fragment din poemul cu același nume al lui Mickiewicz, asistăm la o exaltată evocare a trecutului moldovenesc prin readucerea morților spre pilda contemporanilor. Sub imperiul romantismului terifiant, Asachi nu-și uită menirea de educator. Unele balade, ca *Sirena lacului*, se încheie fabulistic printr-o „morală” :

Bolovanul fioros
Stă și azi de mărturie
C-un amant necredincios
N-a să între ani o mie
În a morților liman,
Ci s-a face bolovan !

Mai legată de tradiția cronicărească și populară e *Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamțu*. Motivul e bine cunoscut și l-a inspirat și pe Bolintineanu : mama domnitorului moldovean nu-l primește pe erou în cetate decît dacă învinge. Din punct de vedere compozițional, tema e ratată de Asachi prin introducerea unui „bis” final la fiecare strofă, sunînd vodevilesc :

Pe atuncea se lupta păstorii moldovan
Și țara-și apăra chiar ca un aprod oștean.

„Balada” era întocmită spre a fi cîntată de elevi.

Cu toate scăderile lor, baladele lui Asachi (publicate în anii 1836—1860), apropiate prin atmosferă de cele ale lui C. Stamati, au momente care le situează alături de poeziile epice românești ale unui D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu sau V. Alecsandri. Pe lîngă meritul de a insufla patriotismul, ele constituie un exercițiu artistic prețios pentru crearea unei tensiuni interioare și a unei ritmici dificile :

Luna luce, Butul fuge
Preste munte, prin hîrtop,
Vîntul șuieră și muge,
Roibul sare în galop,
Ș-amu-i duce p-amîndoi,
Doamne, oare nu-i strigoi !
Printre plaiuri, căi secrete,
Trec la codru și s-aud
Gemînd bufnele spăriete,
Mereu urlă lupul crud ;
Din'tuneric ochii săi
Luminează ca scînteii.
„Din ceriu lun-amuș s-a trece,
Roibul meu, hai în galop !
Nouă măguri și stînci zece
Avem încă ș-un hîrtop,
Nouă rîuri a sălta
Pîn'cucoșul va cînta”.

De mai mică însemnătate sînt fabulele lui Gh. Asachi. Prolixitatea amintește de Gh. Săulescu, insistența moralizării de C. Stamati, greutatea expresiei de Țichindeal. Poetul le-ar fi vrut satirice și dă extensiune aluziilor efemere, cîteodată reacționare, în dauna reliefării caracterelor, ca la Gr. Alexandrescu și Al. Donici. Spre deosebire de alți fabuliști români, Asachi își ia o mai mare independență față de subiectele tipice, diluîndu-le. Abia dacă se pot aminti două fabule mai suple, ambele cu teme universale : *Greierul și Furnica* (întîlnită la Esop, Fedru, La Fontaine, Krîlov, Donici, Stamati etc.) și *Muntele născînd* (motiv prezent la Fedru, Horațiu, *Ars Poetica* versul 139, în esopiile de tip rusesc pătrunse la noi, în La Fontaine, Donici etc.).

Versuri sprintene se pot desprinde din lunga satiră *Soția de modă*, imitată după Ignatie Krasicki, în spiritul lui Fonvizin.

O întrebare se impune de la sine, anume dacă Asachi era poet din vocație sau a practicat poezia la rece, spre a întregi sfera unor preocupări culturale pe care le voia enciclopedice. Fără îndoială, scriitorul a avut ambiția de a fi deschizător de drumuri și în poezie. Dar nu i se poate nega sensibilitatea, evidentă mai ales în poeziile consacrate Biancâi Milesi și Italiei, în anacreontice, în prelucrarea făcută elegiei lui Gray și, mai ales, în admirabilul poem în proză publicat în „Albina românească” din 26 februarie 1839, *Meditația unui îmbătrînit poet*.

Pare că lipsa de vibrație care ne izbește în multe versuri ale scriitorului nu e datorită atît unei durtăți a cordelor emotive, cît mai ales unei greșite înțelegeri a creației poetice. De vină e și mentalitatea clasicismului decadent al secolului al XVIII-lea occidental. E foarte posibil ca pedagogul și omul de științe exacte să fi conceput elaborarea poeziilor ca rezolvarea unor probleme din manualele sale, fără a se gîndi că folosirea metricii și a anumitor cuvinte spre a ilustra un subiect nu echivalează cu folosirea tablei de logaritmi și a formulelor algebrice. Cu atît mai fericite sînt versurile care scapă de această concepție „matematică” a poeziei.

Asachi a fost considerat de către unii clasic, de către alții romantic. Nici unii, nici alții nu greșeau cu totul. Majoritatea poeziilor lui Asachi pot fi privite în lumina unui curent sau a celuilalt. Opera lui întregă este totuși mai curînd neoclasică. Dar e vrednic de reținut că pînă și din clasici poetul gustă mai ales pe Anacreon, derivație sentimentală și euforică, deși nelipsită de melancolie, a literaturii eline, deosebită de pasionalitatea realistă și vehementă a tragediilor. Prin lirism și ușoară senzualitate, poezia anacreontică nu numai că nu contravenea poeziei romantice, dar stătea chiar la baza uneia dintre direcțiile ei. Alături de cultivarea romantismului terifiant, Asachi aprecia și pe cel grațios și meditativ ; de aici și aderența pentru alt strămoș de mai tîrziu al romanticilor, pentru Petrarca. Petrarca, și mai ales Anacreon, cu arsenalul lui mitologic, leagă într-un fel contradicțiile viziunii poetice a achiene.

Gh. Asachi este autorul unui mănunchi de fragmente în proză, episoade istorice sau legendare, în care evocă trecutul Moldovei. Încălcînd ordinea capricioasă a apariției ei în publicații, povestirile acestea au fost grupate după o aproximativă cronologie a evenimentelor într-un volum tipărit la sfîrșitul vieții autorului (1867). A rezultat astfel impresia unei istorii romănate privind cîteva voievozi iluștri, ca Dragoș, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan, Petru Rareș. Aspectul general exultant și tonul afectiv al volumului par a preceda *Din trecutul nostru* al lui A. Vlahuță. Dar Asachi nu manifesta în aceste „nuvele istorice” doar veleități

literare ; el uza copios de un aer de exegeză cvasiștiințifică, multiplicînd citările de autori și trimiterile în note.

De aceea „nuvelele” au dat naștere la nedumeriri, căci unii istorici le considerau literatură, iar unii literați istorie. De fapt, nu e vorba nici de istorie, nici de literatură. Elementul invenției, cîteodată de calitate îndoielnică, este precumpănit. O dovadă că nu poate fi vorba de o valoare documentară este că autorul le-a publicat punînd în frunte *Cronica* lui Huru, mult discutata mistificare a Sioneștilcr. Avînd afinități cu romanele cavaleriești, cu proza pseudoistorică în circulație spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și cu epicul ariostesc, nuvelele asachiene sînt hibride. În ele e o interferență brutală de planuri, cel istoric cu cel fictiv, cel abstract cu cel concret. Găsim apoi lunecări către literatura aventurieră a timpului, avînd ca scop delectarea gratuită, dar și tendința de a instrui. Reîntîlnim viziunile romantice și clasiciste ca în poezii, dar aici distonînd cu stridență și rămîinînd inconciliabile.

Nereușita nuvelor asachiene nu e datorită atît lipsei de talent, cît concepției neclare, eclecticismului. Atît Negruzzi, cît și Asachi îmbină în proza lor romantismul cu neoclasicismul. Ambii pleacă de la un punct de vedere romantic în nuvelele lor, dar Negruzzi se întemeiază pe o documentație îngrijită, pe cînd Asachi lasă frîu liber unei imaginații care trece peste limitele verosimilului. Pe de altă parte, Negruzzi zugrăvește caractere veridice și-și ordonează narațiunea într-o structură de o simetrie și gradație desăvîrșită. La urma urmei, diferența esențială e de talent.

În genere, proza istorică a lui Asachi pendulează între două moduri de a scrie, cel istoriografic (unde totuși erorile de informație abundă) și cel fantasticoliterar. Pentru primul mod de a compune, caracteristică este evocarea *Alexandru cel Bun*, pentru al doilea *Ziua din urmă a municipiului Iași*.

Prima nuvelă a lui Asachi, *Ruxanda doamnă* (publicată în 1841, deci după *Aexandru Lăpușneanul* al lui Negruzzi), aduce o atmosferă de muzeu istorico-legendar. Elementele melodramatice abundă: travestiri, substituirii, întîlniri neverosimile. Hibriditatea e mărită de modul de expunere lirico-epic, de alternanța generalităților cu detalii descriptive precise și de infiltrarea unor pasaje ostentative de erudiție.

Personajele sînt șterse. Ruxanda rămîne o indecisă, care plînge și leșină iubindu-l pe Coribut cel real, nu mai puțin decît pe Coribut cel presupus, adică pe Timuș. Cei doi rivali se aseamănă, ambii fiind eroi idealizați. Înșiși cazacii, spre a ne exprima ca Asachi, sînt „cavaleri plăcuți”. Coribut are un element romantic în plus, căci, fapt rar întîlnit în nuvelele sau romanele cavaleriești, e un ftizic melancolic și meditativ, sfios, ceea ce nu-l împiedică a fi „un nou Orlando”. Se adaugă tendința de a picta terifiantul. Astfel, în revărsarea rîului Suceava în Siret scriitorul surprinde un grandios diluviu. Concomitent întîlnim „clasicități” : Moldova e comparată cu „Troada”, Ruxanda cu Elena Lacedemona. În evul mediu Asachi vede o prelungire a antichității. El spune, socotind că ar concorda cu vremea lui Vasile Lupu, Boristenes și Carli-Dava în loc de Don (de fapt Nipru) și Cîrlibaba.

În *Svidrighelo*, pornind de la fapte istorice narate în stil reținut, care ilustrează rivalitățile și intrigile de la curtea regală polonă și aceea domnească din Moldova de după moartea lui Alexandru cel Bun, Asachi frînge tonul de letopiseț îndată ce eroul se refugiază în Moldova. Aici Svidrighelo întîlnește un mitic cioban Neago. Cu ironie stîngace, acesta îi recomandă „a îmbrățișa păstoria, care, deși pacinică, totuși se aseamînă cu maestria resbelului, că precum generalul armia, așa și păstoriul conduce turma sa la măcelărie !”. Ajuns păstor Svidrighelo se îndrăgostește

de Anca, jună de 13 ani, fiica lui Neago, care-l salvează de asasinii călugări trimiși de Sigismund. Repus duce al Lituaniei, Svidrighelo „luă cu sine spre suvenir cortul păstoresc, ce i-au fost o pavăză apărătoare”, și pe Anca, pe care o mărită cu un nepot al său. Nuvela se termină printr-un exultant elogiu al rolului moldovenilor în istorie.

Emfaza proprie povestirilor asachiene e totuși mai sobră în *Svidrighelo*, cu toată rivalitatea sensibilă dintre planul istoric și cel fictiv. Incidentele cu literatura idilelor pastorale sînt aici o particularitate în plus. Svidrighelo apare ca un personaj antic, atins de melancolie romantică. Ascendentul acestei nuvele asupra altora stă în aceea că evul mediu e mai puțin mistificat, iar ornarea clasicistă se mărginește la evocarea lui Urus din Odiseea și la compararea Ancăi cu „o nimfă din antichitate”.

Pentru amestecul strident de romantism și neoclasicism, așa cum îl înțelegea Asachi, sînt mai puțin concludente povestirile *Elena Moldovei* și *Mazepa în Moldova*. În schimb, în *Dragoș* povestirea e însoțită de o afectată „introducere historică”, promițînd a da „o explicare mai adevăro-asemănată” a întemeierii Moldovei. De fapt, nuvela relevă un descălecat fantezist, susținut de note la subsol, sortite a da mai multă prestanță „științifică” afirmațiilor incredibile. Dragoș, aflat în Maramureș, logodește pe fiul său Bogdan cu Branda, fiica lui Șușman, „domnul româno-bulgar din Misia”. După multe peripeții, Branda, răpită de pirații birlădeni, de origine hună, e dusă în cortul lui Haroboe, denumit „Bourul tătar”, pentru că purta „coif, dupre modelul cavaleresc”, cu „două aripi ce aveau formă de coarne”. Acest calmuc stăpîn peste tătarii din Cumania Mică, de o desăvîrșită hidoșenie, se dovedește a fi un emir oriental, cu maniere de senior feudal, stăpîn la Romidava, „cetate antică a cărei urme se văd aproape de Roman.” Se îndrăgostește candid și reverențios de Branda, care, după peripeții, îi e răpită. După alte peripeții, Haroboe e omorît de Dragoș. Nuvela e plină de surprize. Cea mai mare este că tocmai Haroboe era zimbrul sfîrtecat de caninii Moldei și ucis de Dragoș. Branda fuge spre Ceahlău, muntele Pion, cum îi spune consecvent Asachi, la vizuina Dochiei, unde sălășluia o sihastră Nona, Diană româncă, însoțită de „o ciută îndumesticită” și profilată pe un decor cu totul romantic. Adormit „pe un strat de mușchi”, Bogdan visează viitorul Moldovei. Visul, scurtă cîntare a Moldovei, e un exaltat panegiric al marilor domnitori (Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu), dar Asachi nu întrezărește nici Unirea Principatelor, nici independența; în schimb, ne vorbește de suzeranitatea celor două puteri protectoare, *Semiluna* și *Luceafărul Nordic*. Moldova din timpul descălecatului, organizată în cetăți mai mult antice decît în burguri feudale, își trimite solii pentru închinare: „Deputații comunităților române veniră apoi din toată țara de Baia, spre a recunoaște pe Dragoș de capul și domnitorul lor. Între aceste deputațiuni se însemnau mai cu seamă cele ale republicilor: Cîmpulung, Dorna, Vrancea, Hotărnicenii, care prin bărbăția și pozițiunea lor au susținut la dînșii guvernul național și au conclucrat întru învingerea dușmanilor”.

Același caracter pestriț, de încercare a unei ciudate concilierii istorice a evului mediu cu antichitatea, îl au și alte nuvele ale lui Asachi: *Bogdan Voievod*, *Petru Rareș* sau *Valea Albă*, în care autorul „reconstituie” un ev mediu latinesc într-o Moldovă mare putere, temută de polonezi și de turci. Ornamentația clasicistă persistă și Asachi pune zeități grecești alături de cele romane, în fraze în „stil înalt”, cum ar fi: „Sighismund, văzînd că în locul făcliei Imenului se aprinde torcia Belonei, recheamă pe ambasadorii pețitori” etc. Ceea ce, ca și în *Dragoș*, nu-l împiedică pe scriitor de a intercala sumbre descrieri romantice. Nu lipsesc elemente ossianesti,

ca apariția umbrei lui Alexandru cel Bun. Pe neașteptate, în acest amalgam de intenții și curente literare, asupra căruia își lasă urmele și romanul aventurilor de intrigi și unde apare și stima pentru Machiavel, autorul găsește prilejul de a-și reafirma încrederea luministă în educație, citînd, de exemplu, „proverba” latină „*Patria non ubi natus, sed ubi educatus*”.

Asachi dă dovadă de o rară lipsă de aderență la timpul pe care încearcă să-l înfățișeze. În mod arbitrar, leagă pe eroul său Petru Rareș de evocarea lui Napoleon și a ardelenilor Șincai și Micu (Clain). Pe primul îl compară pueril cu domnitorul Moldovei, pe ceilalți îi elogiază într-un scurt excurs privitor la „Transilvania, țară clasică”, intercalat fără sens în „nuvelă”. Astfel de digresiuni apar pretutindeni. În *Valea Albă* găsește ocazia de a introduce un conspect legendarohistoric al Crimeii. Elementele romantice prevalează totuși, autorul fiind contaminat de literatura de senzație a vremii, cu travestiri melodramatice, coincidențe incredibile, episoade neverosimile, antiteze tenebroase. Se remarcă unele calități picturale, nu atât în înfățișarea personajelor, cît în zugrăvirea de tablouri fastuoase, în descrierea de veșminte fanteziste și de interioare cu somptuozițată de arhitectură sau de peisaje de un sublim fioros. Astfel de fragmente, denotînd imaginație vizuală și înclinație pentru linii mai apăstate, situează arta lui Asachi între gravură și decorația de teatru. Iată un exemplu sugestiv :

„Munții să păreau strămutați în șes, căci pe alocure neaua asemena văle cu culmile dealurilor. Pădurile dispoiate de coamele lor se păreau stahii negre, clătindu-se de vînturi deasupra giulgiurei mortale și astă scenă posomorîtă se turbura încă de urletul crivățului, care cu furie dărîma stejarii cei mai anoși. Gerul cătușisă cursul rîurilor, fiarele sălbatice îmblînzite de o putere mai mare, ca în timpul deluviului, căuta societatea omului și petreceau cu dînsul în dume-nicie”.

Povestirile istorice asachiene au mai mult un aer de istorioare fantastice sui-generis, cu digresiuni patriotice, decît de nuvele. Din ele se desenează un ev mediu cu o viață citadină latino-greacă, dar lipsit de sate, cu ținuturi pustii, mai curînd oierești decît agreste. Pe astfel de profil clasico-romantic se conturează concomitent și un presupus ev mediu burghez. Orașele în timpul lui Ștefan cel Mare ar fi fost pline de „case de comerț genoveze”. Neavînd calitățile necesare unei autentice evocări a timpurilor trecute, Asachi imprimă personajelor sale ceva din aspirațiile luministe culturale și burgheze pe care le avea. Astfel, Ștefan cel Mare, iubitor de progres economic, ca și Asachi, ar fi aspirat să facă la malul Mării Negre „centrul industriei, comerțului și fîntîna înavuțirii sale”. Ca și scriitorul, domnitorul vizitează cu pietate relicvele romane, cum ar fi Valul lui Traian. Ștefan mai e preocupat și de educație. Pe copiii genovezi ajunși, din capriciul autorului, în Moldova, voievodul se grăbește să-i dea „la dascăli”. Și, poate o aspirație tardivă a lui Asachi către o monarhie constituțională, Ștefan nu uită să se consulte cu „dregătorii săi”. De altfel e un monarh modern, cu „cabinet” și „ambasadori”. E de prisos a spune că nimic nu-i mai puțin „istoric” și nici mai puțin literar decît un astfel de tablou al lui Ștefan cel Mare.

Nuvelele încearcă să creeze, ca și baladele, o mitologie românească. Pe aceeași linie se situează și căutările arheologice ale unui Odobescu și Bolliac, nuvelele istorice ale lui Negruzzi, retușările făcute de V. Alecsandri poeziilor populare și proiectele lui Eminescu. Povestirile lui Asachi, cu toate insuficiențele lor, merită

atenție : caracterul lor heteroclit ne relevă lupta diferitelor tendințe în literatura românească a timpului și profilează o personalitate literară de cert interes.

Asachi a fost un mare animator al teatrului, fără să aibă gust de dramaturg. Piesele, lipsite de intrigă, sărace în idei și scrise greoi, au numai valoare istorică. Pastorală *Mirtil și Hloe*, destinată a face „o breșă în acea străinomie” pentru „a dumesnici limba”, e artificioasă prin paralelisme în răspunsuri, prin simetrie în purtarea celor doi îndrăgostiți, prin expresii stîngace și sentențioase. Intenția era educativă prin accentul pe „virtute” și dragoste filială, Nici piesele de mai târziu nu au importanță. Dramele *Petru Rareș*, *Elena Dragoș*, cu teme din nuvele, rămîn încercări neizbutite. La fel *Voichița de Romanie*, episod din lupta lui Ștefan cel Mare cu Vlad Țepeș, și *Petru I țarul Rusiei în Iași*, în care împăratul e cu totul neverosimil prezentat. Am mai putea aminti *Înturnarea plăeșului din Anglia și Țiganii*, avînd subiecte de vodevil și o oarecare înclinație spre socialul idilic. În prima se face elogiul filotimiei și chiar al filantropiei, cu oarecare manifestare a liberalismului burghez, pledînd pentru împăcarea între clase, în lozinci scandate de întregul ansamblu actoricesc : „Pace, pace, frăție în Moldova !” Se face reclamă și traficulului maritim. În *Țiganii*, „idil cu cîntece reprezentat la 24 ianuarie 1855 pe [sic] Teatru Național în Iași”, e salutată dezrobirea Țiganilor, care a permis căsătorii între foștii robi și oamenii liberi. Spre deosebire de Alecsandri, vodevilurile lui Asachi nu conțin versuri de factură populară.

Articolele lui Asachi sînt cînd rigid gazetărești (colportări de informații), cînd intim memorialistice (*Bănuțul lui Ștefan cel Mare*, în „Albina românească”, 1845, nr. 100). Contradicțiile se întîlnesc adesea și pe tărîmul publicistic. În *Omul literat* („Albina românească”, 1839, nr. 12) se ridică împotriva siluirii limbii de către traducători, care „par îndatorați a aduce pe rumânie străine idiotisme și construcții”, ceea ce nu-l împiedică de a folosi chiar în acest articol cuvinte ca *fondusul* și *costisit*. Viitorul antiunionist solicită alcătuirea unui *amfiction* (tribunal) format din „gramatici români a Transilvaniei, a Țării Românești și a Moldovei” spre a construi artificial limba comună. Prin „omul literat” Asachi se înțelege pe sine însuși ; el este acela care „cu un pas măsurat pășește în lumea cea cugetătoare a speculațiilor matematice, sau că să rătăcește în lumea înfărmăcată a poeziei” etc. Pentru Asachi, „literatul” era omul de cultură. O „recenzie” cum ar fi *Poezii populare. Balade (cîntice bătrînești) adunate de V. Alecsandri* („Gazeta de Moldavia”, 1852, nr. 20) nu-i exprimă părerile despre folclor. El își afirmă doar înțîietatea în privința culegerii cîntecelor populare. Ar fi avut o colecție încă în 1822 — 1823, adunată de el și Vuk Karad̂ić (care-i înmînase 30 de coli de manuscrise cu cîntece românești notate de acesta în Transilvania, Banat și Țara Românească), arsă în focul anului 1827 din Iași.

Lăsînd la o parte inegalitatea și inconsecvențele sale, Asachi este o personalitate de mare importanță pentru dezvoltarea culturii românești moderne în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea. Om de renaștere, cu preocupări multilaterale, a abordat și zone pentru care nu avea vocație. Rămîne animatorul școlii, al teatrului, al presei, al artelor și tehnicii și mai ales poetul a cărui importanță istorico-literară pentru epoca dată se ridică peste bătrînul depășit din anii Unirii, cînd nu a fost înțeles de contemporani pentru că nu a încercat să-i înțeleagă.

BIBLIOGRAFIE *

Istoria Imperiei rasiene compusă de consilierul de stat și cavaler Ivan Kaidanov, vol. I și II, Iași, 1832, 1833; *Descrierea cadrului întâi din istoria Moldovei*, Iași, 1833; *Descrierea cadrului al II-lea*, Iași, 1833; *Culegere de poezii*, Iași, 1834 (ed. a II-a adăugită, 1854; ediția a III-a, 1863); *Fabule alese*, Iași, 1836; *Învățătură cristiană sau sfântă istorie și catechizis de pe limba rosiană*, Iași, 1836 (ed. a II-a, 1841); *Elemente de matematică, partea I, Aritmetica*, Iași, 1836 (ed. a II-a, 1843), partea a II-a, *Algebra*, Iași, 1837, partea a III-a, *Geometria elementară*, Iași, 1838; *Lapeirus*, dramă, după a lui Kotzebue, Iași, 1837; *Privigherea ostașului moldovean*, Iași, 1837; *Relație istorică asupra șoarelelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire 1828—1838 [...]*, Iași, 1838; *Norma*, operă lirică în două acte, muzica prealăudatului Belini, prelucrată de aga G. Asachi, Iași, 1838; *Pedagogul*, comedie vodevil după a lui A. de Kotzebue, Iași, 1839; *Fiul pierdut*, dramă în I act de pe a lui A. de Kotzebue, Iași, 1839; *Descriere istorică a tabloului ce înfățișează pe Alexandru cel Bun*, Iași, 1839; *Reclamația episcopiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor mănăstirii sf. Trii Eerahi înfățișată Divanului domnesc de referendarul G. Asachi, vechiul episcopiei. În mai 1839*, Iași, 1839; *Dachia și Traian după zicerile populare a românilor cu itinerarul muntelui Pionul*, Iași, 1840; *Relațiile de starea învățăturilor publice în Moldova pe anul școlar 1839—1840*, Iași, 1841; *Tablou hronologic de istorie veche și nouă*, Iași, 1842; *Lexicon de conversație prelucrat și publicat de o societate literară supt direcția agăi G. Asachi*, Iași, 1842; *Fabule vacante*, Iași, 1844; *Ecspoziția stării învățăturilor publice în Moldavia de la a lor restatornicire pînă la anul 1843 și un proiect de reformă*, Iași, 1845; *Lupta moldovenilor cu cavalerii crucieri la anul 1423 și descrierea tabloului litografiat ce o înfățișează*, Iași, 1845; *Mirtii și Hloe*, Iași, 1850; *Petru Rareș*, dramă istorică în patru părți, Iași, 1853; *Țiganii*, idilu cu cîntece, Iași, 1856; *Anul nou 1857 în Moldavia augustilor suverani subscriitori tratatului de Paris, dedicazz'e de . . .*, Iași, 1856; *Cvestia învățaturii publice în Principatul Moldovei*, Iași, 1858; *În amintirea zilei de 10 noembrie 1859 (lui Schiller)*, Iași, 1859; *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*, Iași, 1859 (alte ediții: 1863, 1868); *Poetul (lui V. Alecsandri)*, Iași, 1861; *Pentru prosperitatea patriei române*, Iași, 1862; *Nepotului meu George*, Iași, 1863; *Elena Dragoș*, dramă istorică originală, Iași, 1863; *Voichița de Romanie*, dramă istorică originală, Iași, 1863; *Turnul Butului*, dramă originală, Iași, 1863; *Le dernier Jour de Municipium lassiorum*, Iași, 1866; *Nuvele istorice a României*, Iași, 1867 (ed. a III-a); *Vasile Lupu, cîntec secular*, Iași, 1868; *Fabule*, Iași, 1896; *Poesii, Vălenii de Munte*, 1908; *Nuvele istorice*, București, 1915; *Scrieri alese*, București, 1957.

Ioan Negre, *Gheorghe Asachi, viața, lucrările, scrierile sale și epoca în care a trăit. 1788—1869*, Piatra, 1882; V. Atanasiu, *Gheorghe Asachi, biografie și operele sale*, Iași, 1850; Th. Codrescu, *Amintiri de pre Gh. Asachi*, în „Arhiva”, Iași, II, 1890—1891; G. Bogdan-Duică, *Solomon Gessner în literatura română*, în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 2; E. Lovinescu, *Gh. Asachi. Viața și opera*, București, 1927; D. Caracostea, *Izvoarele lui Asachi*, București, 1928; Claudio Isopescu, *Il poeta Giorgio Asachi in Italia*, Livorno, 1930; Al. Lavrence, *Observațiuni asupra unei elegii a lui Asachi*, în „Viața românească”, XXVII, 1935, nr. 9—10; M. Popescu, *Pensionarea a doi scriitori*, în „Adevărul literar și artistic”, XVI, 1937, nr. 861; Eufrosina Dvoicenco, *O satiră polonă imitată de Asachi și Stamatii*, în „Revista Fundațiilor”, V, 1938, nr. 8; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, II, 1953; Dan Berindei, *O scrisoare a lui Gh. Asachi din 1856*, în „Arhiva românească”, X, 1946; Augustin Z. N. Pop, *Un memoriu despre fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955; Remus Niculescu, *Gh. Asachi și începuturile litografice în Moldova*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955; N. C. Enescu, *Unde a ținut Gh. Asachi cursul de inginerie?*, în „Studii și articole de istorie”, II, 1957; Aurora Ilieș, *Gheorghe Asachi și manuscris le lui Budai Deleanu*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957;

* Alcătuită în redacție.

Valeria Osianu. *Date noi cu privire la apariția unor periodice ale lui Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de bibliologie”. II, 1957 : H. Blazian. *Gh. Asachi*. București, 1956 : Al. Bistrițeanu. *Gheorghe Asachi și folclorul*, în „Limbă și literatură”. I, 1955: Iosif Pervain. *Extract din Jurnalul unui călătoriu moldovean*, în „Steaua”. VII, 1957, nr. 10 : Al. Andronic și I. Antohi. *Gh. Asachi și unele probleme referitoare la introducerea învățământului practic în Moldova*, în „Revista arhivelor”. III, 1960, nr. 1 : Val. Ciobanu. *Aspecte ale operei lui Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”. X, 1961, nr. 4 : I. C. Chițimia. *Adam Mickiewicz et l'écrivain roumain Gheorghe Asachi*, în „Romanoslavica”. I, 1958 : I. C. Chițimia. *Adam Mickiewicz et son poème dramatique Dziady*, în „Revue d'histoire littéraire”, I, 1957 : N. C. Enescu. *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, 1962.

COSTACHE STAMATI

Născut la 1786, probabil la Huși, scriitorul a fost fiul unui nepot al mitropolitului Iacob Stamati. Toma, ardelean, de origine țărănească, dar cu oarecare cultură și cunoscător al limbilor franceză și rusă. După un răstimp de ședere la Iași, familia lui Toma Stamati s-a stabilit peste Prut. Costache Stamati însuși amintește despre plecarea „din vechea-i patrie, Moldova, unde s-a născut”, precizând că „în patria cea nouă locuia de la 1812”. Începându-și învățătura la Iași, probabil sub îndrumarea și controlul unchiului său, Stamati a continuat să-și desăvârșească formația intelectuală în Rusia. Intrat, din 1812, în administrație, C. Stamati a fost ispravnic al unor ținuturi și consilier al guvernului regional, pentru conștiințiozitatea lui primind gradul de consilier titular și decorația de „cavaler al ordinului Sf. Ana”. cl. III. Stamati a avut ocazia să-l cunoască pe savantul P. P. Svinin, care l-a încurajat în preocupările-i literare, și să și-l apropie pe marele poet A. S. Pușkin. Despre legăturile acestuia în timpul exilului la Chișinău (1822 — 1824) cu scriitorul nostru există numeroase mărturii contemporane. Pușkin ar fi vizitat în repetate rânduri casa lui Stamati și ar fi scris aci începutul poemului *Țiganii*. Se pare chiar că ulterior s-a purtat și o corespondență între ei, pe Pușkin interesându-l obiceiurile și folclorul românesc.

La 1830, căminarul Dumitrache Pastiescul referă în „Curierul românesc” despre mai mulți scriitori, între care Stamati, un „bărbat literat, cinstitor de oameni învățați, sîrguitor spre luminarea neamului”, autor al unor talmăciri de „alese istorii pentru întocmirea năravurilor celor bune, fabule, romanțuri, versuri”. Călătorii în Moldova și Bucovina (în 1830, 1834 și 1839) îi ocazionează lui C. Stamati posibilitatea de a întâlni pe unii oameni de cultură moldoveni : Nicolae Dimache, Gh. Asachi, C. Hurmuzaki. Ultimul i-ar fi văzut scrierile, adunate în trei volume. A apărut însă doar poemul *Povestea povestelor*, editat de M. Kogălniceanu (Iași, 1843). În așteptarea plănutei ediții, C. Stamati și-a tipărit unele scrieri în diverse publicații contemporane. După „Albina românească” (din 1830 și 1834) și „Dacia literară” (1840), Stamati a colaborat la „Almanach pentru români” (din 1853 și 1854) și „Foiletonul Zimbrului” (din 1855). Stamati a fost membru al Societății medico-istorico-naturale, iar în 1866 a fost chemat în Societatea Academică, demnitate la care a renunțat în anul următor. În 1868 a apărut, sub îngrijirea lui Theodor Codrescu și pe cheltuială proprie, o culegere mai amplă a scrierilor sale : *Musa românească. Compuneri originale și imitații din autorii Europei*, tom. I (în prefață se anunța că se afla sub tipar și „volumul al doilea”, care însă n-a mai apărut).

Nu se știe când s-a stins din viață Costache Stamati, întrucât în 1867 C. Hurmuzaki arată că poetul trăia încă, iar în 1870 Academia Română închina un „cuvînt” memoriei fostului său membru, atunci decedat. S-a presupus că scriitorul a murit prin 1869.

Opera lui Costache Stamati întrunește, alături de lucrări originale, multe traduceri, adaptări și imitații.

Ca mulți dintre scriitorii perioadei 1820—1840, Stamati și-a trecut adesea sub tăcere „modelele” străine. Totuși, în *Precuvîntarea* la volumul *Musa românească*, permițîndu-și să observe că, pe lângă „compunerea” unor „originale opere”, nu e rușine să și „imităm”, bătrînul poet menționează cîteva dintre izvoarele sale, dezvăluind largi orizonturi de cultură, deschise spre toate direcțiile spațiului literar : clasicism, renaștere, romantism. Sînt astfel citați în *Precuvîntare* și în alte pagini ale volumului : Homer, Euripide, Sofocle, Virgiliu, Ariosto, Tasso, Shakespeare, Milton, Bulwer, Walter Scott, Byron, Goethe, Voltaire, Racine, Delille. Meritoriu e că scriitorul s-a străduit să-și asimileze valorile străine, căutînd să le îmbine cu elemente specifice din folclorul poporului nostru, din istoria națională și din realitățile sociale românești contemporane.

S-a stabilit că începutul activității literare a lui Costache Stamati se leagă de preocuparea traducerii din Florian, Voltaire, Racine. Totuși, din literatura franceză l-au interesat mai ales romanticii : Lamartine (*Timpul trecut*, traducere liberă a meditației a XXIII-a : *Le lac*, și *Cruciulița soției mele*, după meditația a XXII-a : *Le crucifix*) și Victor Hugo (*Pentru sāraci* și *Le sylphe*, devenit în românește *Zburătorul la zebre*). Și din romantismul englez se recunosc ecouri în opera scriitorului : Byron (prin intermediar francez sau rusesc) și Thomas Moore (poezia *Luntrea pe uscat*, după *I saw from the beach*). Însă mai cunoscută i-a fost, fără îndoială, literatura rusă.

El e, astfel, primul traducător din Dərjavin (oda *Lauda lui Dumnezeu*), dar scriitorul care a avut o influență hotărîtoare asupra-i rămîne Jukovski, cel dintîi reprezentant al romantismului în literatura rusă. Din opera acestuia a tradus *Harpa eoliană*, sub titlul : *Fiica lui Decebal și Armin cîntărețul*, și *Cele douăsprezece fecioare adormite* (numai prima parte, *Gromoboi*, datînd din 1811, care a influențat și pe Pușkin, în *Ruslan și Ludmila*), intitulată *Păgînul și fiicele sale*. Ambele poeme cultivă un fantastic tenebros ; întîmplări stranii și personaje bizare populează un univers nordic, din care a dispărut orice transparență latină. În *Păgînul și fiicele sale* apare motivul vinderii sufletului uman în folosul diavolului, amintind de *Faust* al lui Goethe și *Peter Schlehmil* al lui Chamisso. Încercarea eroului de a se sinucide (în partea inițială a poemului) împrumută ceva din *Manfred* al lui Byron. Și poezia *Închisul către fluturile care a intrat în castelul său* e după Jukovski, dar

CONSTANTIN STAMATI

e o traducere de traducere, căci poetul rus avusese de model pe Xavier de Maistre (*Le prisonnier et le papillon*). Din opera lui Pușkin, C. Stamati a tradus liber *Prizonierul la cerchezi și fecioara cercheză*, după cum a imitat și basmele acestuia, în poemul *Povestea povestelor (Eroul Ciubăr Vodă)*, iar ecouri din nuvela *Căpitanul de poștă* se răsfrâng în poemul *Gafița blăstămată de părinți*. Scriitorul român a tradus și din Lermontov : *Hăulitul închisului* (după *Prizonierul*) și versurile *Bătrânețele* (după *Sînt mîhnit și trist*).

Tălmăciri a mai făcut Stamati și din fabulistica lui Krîlov (30 de fabule), la care a adăugat alte 6 fabule din I.I. Khemnitzer. A localizat apoi, în proză, din Senkovski, *Pompoasa audiență la Satana a miniștrilor guvernămîntului din iad*, iar în scrierea sa intitulată *Cum era educația nobililor români în secolul trecut*, recunoaștem ecouri din Fonvizin (din comedia *Nedoroslîi — Neisprăvitul*). L-a interesat și *Soția de modă*, de Krasicki, ca și pe Asachi, imitînd pe scriitorul polon în satira : *Dialogul unui holtei cu un boierinaș avut, însoțit cu o cucoană de înalt neam*.

Și în scrierile originale ale lui Stamati întîlnim aceeași varietate de genuri și specii. Poezia lirică patriotică are un ton asachian ; e inspirată de cerințele redeșteptării naționale și străbătută de simțăminte nobile. *Imnul lăutei românești* exprimă năzuința ca arta, poezia, redeșteptînd amintirea vechii demnități naționale, să stimuleze renașterea patriei : „O, lăută a Moldovei, ce să deșteptîi ai putere / A românului simțire, — agiută geniei mele !” Preamărirea virtuților vitejești ale poporului, în dorința trezirii conștiinței naționale a contemporanilor, constituie tema în *Dorința sau videnia*, iar în versurile *Dorul de patrie*, închinare deschiderii corpurilor legiuitoare din 1861, poetul adresează lui Al. I. Cuza urarea de a apăra dreptatea și viitorul țării.

Ciclul de elegii *lubitei A***, Ochii albaștri, Aducerea aminte, Epitaf, Tînguirea, Nemernicul* cîntă durerea produsă de pierderea soției, cu sinceritate de sentiment, evitînd declamația, din păcate însă cu acea nesiguranță a limbii propriie scriitorului.

Vîna epică e mai productivă la Stamati. Încă la 1840, C. Hurmuzaki releva că „muza” scriitorului își „culllege sujeturile sale din istoria patriei” și „cîntă obiceiuri și întîmplări naționale”. Poezia *Strajăriul taberii*, publicată, împreună cu o scrisoare a autorului, în „*Albina românească*” (1834, nr. 29) și intitulată ulterior *Sentinela taberii de la Copou la 1834*, este semnificativă din acest punct de vedere. Închinată miliției naționale, ea evocă pe hatmanul lui Ștefan cel Mare, Arbore, introducînd în literatura română tema oșteanului străjuitor al patriei, pe care o vor relua mulți alții. Din opera lui Stamati mai cunoscute sînt cele două poeme : *Povestea povestelor*, intitulată în urmă *Eroul Ciubăr Vodă sau Rolando furios moldovenesc*, apoi *Dragoș* și balada romantică *Roman din Vrancea*. Unele date din cronici și mai ales bogate elemente folclorice se îmbină, în cuprinsul acestora, cu reminiscențe străine. Despre cea dintîi, *Povestea povestelor*, Stamati însuși arată că a scris-o din dorința de a nu fi uitate luptele eroice trecute și „vechile tradiții și întîmplări ale României”, pentru a consemna „uzurile vechi și eresurile poporului”, dar și „maghiile și farmecele țiganilor”, în sfîrșit, pentru a descrie ceremoniile, între care el introduce, împrumutînd din Italia Renașterii, baia cavalerilor și, în genere, moravurile vieții medievale. Adăugîndu-i, în ediția din 1868, subtitlul *Rolando furios moldovenesc*, Stamati însuși atrăgea atenția asupra înfrîuririlor exercitate asupra-i de *Orlando furioso* a lui Ariosto.

Într-un vers scurt de 7 silabe, care imprimă poeziei o notă de vioiciune și cursivitate, asistăm la o înfruntare între elementele binelui și ale răului. Atmosfera

e feerică; apar eroi invincibili, zâne, personificări ale destinului (Norocul), ca într-un univers guvernat de miracol, dar și de o providență binevoitoare. Construit pe aceste elemente fundamentale, poemul întruchiează în personajele pozitive — Ciubăr Vodă, Bogdan, fiul lui, Ileana Cosânzeana — năzuințele spre libertate ale poporului, lupta lui împotriva cotropitorilor tătari. Apropiat, prin motivul folcloric, de basmul versificat *Înșiră-te mărgărite!* al lui V. Alecsandri, poemul *Povestea povestelor* demonstrează o anumită grandoare a imaginației și aduce, în același timp, prospețimea unui contact viu cu lirica populară, în limbă, în unele formule tipice basmelor („Boieri cinstiți, ce-ascultați/ Ceastă poveste a mea”) și mai ales în intuiția valorii mitice a folclorului. Pe aceeași concepție se dezvoltă și poemul *Dragoș*, în care eroul, Dragoș Vodă, se luptă cu vrăjitorul Vronța, pentru a elibera pe frumoasa, simbolică, Dochia. Și în *Dragoș* se insistă pe detaliul sugestiv în nararea întâmplărilor stranii sau în descrierea cadrului macabru, înfriorător, fantasmagoric, despre care B.P. Hasdeu observă că „amintește involuntarmente unele scene de Shakespeare sau Edgar Poe”. În sfârșit, în *Roman din Vrancea* Stamati dezvoltă tema incapacității omului cinstit (întruchipat în personajul Roman, fiul lui Șoltuz, din Vrancea) de a se adapta la viața așa-zis „civilizată” a boierimii decăzute, corupte, din capitală. Ideea că numai în mijlocul poporului și în sînul naturii își poate găsi cineva rostul și fericirea e argumentată și prin mijlocirea altui personaj, Valter, un francez dezabusat de traiul în lumea „civilizată” a Apusului. În poemele sale Stamati renunță la rimă, la „armonii” aparente, folosind versul alb și concentrîndu-și toată energia asupra conturării caracterelor și expresivității detaliilor. Stilul, care nu e plivit de buruieni și cuprinde în genere multe asperități, capătă, datorită eliberării de constrîngerea rimei și influenței folclorice, o plasticitate viguroasă.

Cît privește fabulele, acestea sînt scrise sub vădita înrîurire a lui Krîlov, ale cărui teme poetul nostru le-a reluat, adaptîndu-le la realitățile românești contemporane. Adaptînd, el raportează alegoria la viața socială moldovenească a vremii și folosește larg proverbele și zicătorile, ca și Alecu Donici. Între cele 10 fabule care nu-și găsesc corespondentul la Krîlov (din totalul de 40 de bucăți compuse de Stamati) se pot cita *Măgarul împodobit* și *Tabăra de vară*. În general, Stamati critică fățărnicia boierilor și abuzurile oficialității feudale (*Ciuma dobitoacelor*, *Lupul și păstorul*, *Leul la vînat*), parvenismul (*Bogatul și săracul*, *Aslanș cel bogat și momița lui*) și pune în lumină rolul poporului în viața socială (*Vulturul și albina*, *Frunzele și rădăcina*).

Scrierile în proză sînt cuprinse în *Musa românească* sub titulatura „Feliurite”. Între bucățile originale, *Geniul vechiu al românilor și românii de astăzi* este o critică vehementă a traiului „molatic și leneș” al boierilor, cu disprețul lor caracteristic pentru „meșterii uneltelor, industriei și plugăriei naționale” — notații satirice care i-au fost prilejuite autorului de călătoria în Moldova și de prezența la vestitul iarmaroc al Folticenilor în vara anului 1830. Și imaginea idealizată a trecutului istoric (în *Suceava*, *Alexandru cel Bun*) îi servește ca să pună în lumină, prin contrast, decăderea societății contemporane. Observații și idei asemănătoare animă și celelalte lucrări în proză ale lui C. Stamati: *Învățatul în țări streine*, *Creșterea femeilor*, *Omul și cugetul*, *Ce pagube fac banii*. Concepția despre rolul educativ al literaturii stă, evident, la baza tuturor acestor scrieri, fiind expusă

de altfel, în mod explicit, în epigraful sub care-și grupează paginile satirice în *Musa românească* :

Cu doftorie amară
Acel bolnav înviază.
Cu critică și ocară
Răul moral se-ndreptează.

Și cele două încercări dramatice sînt de asemenea de pronunțată coloratură satirică. *Dialogul unui holtei cu un boierinaș avut, însoțit cu o cucoană de înalt neam*, imitație după Krasicki, condamnă aspru trîndăvia, luxul nesăbuit, viața de nesfîrșite petreceri, ticăloșia, depravarea care copleșiseră existența parazitara a aristocrației românești. În cea de-a doua, o izbutită localizare după D.I. Fonvizin, intitulată *Cum era educația nobililor români în secolul trecut, cînd domneau fanarioții în țară*, „convorbire între o neneacă, adică mama cucoană, cu fiul său, cuconăș alintat, și dascălul grec”, obiectivul îl constituie ignoranța cuibărită în lumea de sus a epocii, atacul concentrîndu-se îndeosebi împotriva modului în care erau crescuți tinerii boieri. Sînt un fel de „schite de comedie”, dar „de cea mai pură metodă clasică, întemeiată pe o clară expoziție a caracterelor morale”, cum observa George Călinescu. În individualizarea personajelor, Stamati a acordat un rol important limbajului acestora, care i-a servit pentru diferențierea lor socială și morală. Prin verva limbajului și culoarea observației, scenetele lui Stamati se numără printre contribuțiile cele mai apreciate ale scriitorului. Ca o manifestare valoroasă trebuie menționată și atitudinea lui antilatinistă în problema limbii literare. A luat poziție împotriva purismului latinizant, împotriva așa-numitului de el „dialect neolatin”, pentru o scriere și pronunție „simplă, necomplicată, firească”, „ca să înțeleagă mai cu seamă poporul”.

Numele lui Costache Stamati rămîne legat de o operă literară cu bogate rădăcini în tradiția și folclorul poporului nostru, modestă ca împlinire estetică, dar inspirată de directivele spirituale ale epocii și înscriindu-se astfel în circuitul unitar al valorilor pașoptismului.

BIBLIOGRAFIE

Povestea povestelor, Iași, 1843 ; *Cavalerul Const. Stamati, Musa românească. Compuneri originale și imitații din autorii Europei*, cu o *Precuvîntare* a autorului, ediție îngrijită de Th. Codrescu, Iași, 1868 (reeditată, în 2 vol., Iași, 1896); N. Nicolaeanu — *Poezii și proză*, V. Cîrlova — *Poezii*, C. Stamati — *Poezii și proză*, ediție îngrijită și prefăcută de G. Bogdan-Duică, București, 1906 ; *Primii noștri poeți*, ediție îngrijită de Teodor Vîrgolici, București, 1954 (B. P. T.).

Notă, cu privire la poetul C. Stamati, în „Dacia literară”, Iași, 1840, mai și iunie ; G. Sion, *Pleiada poezilor români (Note despre . . .)*, în „Revista Carpaților”, II, 1861, nr. din 1 septembrie ; C. H. [Hurmuzaki], *Poetul C. Stamati*, în „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, III, 1867, nr. 7 și 8 ; B. B. Hasdeu, *Poezii române pînă la 1848 : Costache Stamate*, în „Columna lui Traian”, I, 1870, nr. 57, 60 și 61 ; V. A. Urechiă, *Anexele la discursul d-lui V. A. Urechiă*, raport la Academie, în „An. Soc. Acad.”, t. III, 1871 ; N. Iorga, *Un poet basarabean*, în „Sămănătorul”, V, 1906, nr. 27 ; Al. Epure, *Influența fabulistului rus Krilov asupra fabuliștilor noștri A. Donici și C. Stamati*, Iași, 1913 ; Ch. Drouhet, *Cavalerul Stamati*, în „Viața românească”, XIII, 1921, nr.

11 : E. Dvoicenco. *Influența literaturii ruse asupra scriitorului Constantin Stamati* (extras din „Revista istorică”, XI. 1929. nr. 7 - 9), Vălenii de Munte. 1929 : Artur Gorovei. *Contribuții la biografia lui Constantin Stamati* (extras din „Mem. Sect. lit.”. Acad. Rom., seria a III-a, t. V. 1931. mem. 7). Craiova. 1931 : E. Dvoicenco. *Viața și opera lui C. Stamati*. București. 1935 : E. Dvoicenco. *O satiră polonă imitată de Asachi și Stamati* (extras din „Revista Fundațiilor”. V. 1938. nr. 8). București. 1938 : E. Dvoicenco. *Completări la „Viața și opera lui C. Stamati”* (extras din revista „Preocupări literare”. IV. 1934. nr. 4). București. 1939.

GHEORGHE SĂULESCU

Gheorghe Săulescu s-a născut la 4 martie 1798 într-un sat din ținutul Fălciului. Absolvind școala elementară, urmează la școala domnească din Iași clasele gramaticale și umanioare (retorica, poezia și limbile clasice). bucurându-se de sprijinul mitropolitului Veniamin Costache, apoi își desăvârșește studiile la Chios. În Grecia (1819—1821). În 1821 părăsește Grecia, unde poporul începuse să se agite pentru libertate națională. trece prin Italia și rămîne la Cernăuți timp de cinci ani. Îl găsim în 1827 la Iași, unde participă la reînființarea școlii de la Trei Ierarhi. împreună cu Bob Fabian și economistul Ion Sileanul. sub conducerea referendarului Gh. Asachi. La 1 martie 1828 este numit profesor de limba română. istorie universală și logică. Tînărul dascăl cunoaște bine limbile elină, latină, franceză și germană, ceea ce îi va fi de folos în cariera filologică. Lucrează tot acum la „Albina românească”. împreună cu V. Bob Fabian, traducînd și prelucrînd materiale din reviste străine. A fost un activ cadru didactic al Academiei Mihăilene pînă la pensionare (1853). A murit în 1864.

Opera lui Săulescu atinge multe domenii : filologie, istorie, arheologie, literatură. Era un om harnic și învățat, care a slujit învățămîntul românesc cu dezinteresare și pasiune. Însă din păcate lipsit de talent și de simțul măsurii. Adept al latinștilor, a scris *Întîile cunoștințe de litere și idei pentru tinerimea școlilor începătoare* (1832), apoi *Gramatică românească* (1833). Deși tobă de carte, era de fapt un naiv și se zbătea între înțelesuri rudimentare. Iată cum definește el în *Abecedarul* de la 1832, uzînd de teoria asociaționistă, ideea de societate : „Bărbatul și femeia după lege împreună viețuind se numește familie și mai multe familii la un loc petrecînd se numește soțietate”. Lucrarea cuprinde și fabule, zicători precum și o listă de cuvinte latine menite să demonstreze puritatea limbii noastre. *Gramatica românească* se compune din trei părți : „Etimologia”. „Sintactica” și „Prozodia limbii române”. Săulescu susține aici că limba noastră ar avea nevoie de „înromânire” și că neologismele ar trebui să capete o formă cît mai românească, idee care-l duce la combinații din cele mai bizare. Astfel, în locul termenului *astronomie* recomandă denumirea *stelețitorie*, pentru *geograf* — *terascriptor*, pentru *geometrie* — *gheromesor* sau *țearomesoria* ; „Asemeni putem înromâni uzitatul cuvînt streiniu, precum facu mulți și ghermanii de exemplu și turcescul cuvînt Akerman în Ackerman, pe românescu București — Bucharest”. conchide el.

Teoriile filologice ale lui Săulescu au fost criticate aspru de Heliade Rădulescu și dezavuate chiar de Asachi, într-un raport admirabil asupra *Gramaticii* (publicat de V. A. Urechîă în *Istoria școlaelor*).

Activitatea de istoric a lui Săulescu se concretizează în lucrarea *Hronologia și istoria universală prelucrată pe scurt* (1837), manual didactic, apărut în același an cu *Histoire de Valachie*, dar rămas în urmă față de Kogălniceanu cu câteva decenii, prin lipsa conceptului de interdependență a faptelor sociale și prin juxtapunerea de date ale istoriei dinastice. Săulescu are meritul de a fi publicat opera lui D. Cantemir *Hronicul româno-moldo-vlahilor* (1836). El este și primul nostru arheolog. Efectuînd săpături în satul Fierești-Covurlui, a fost convins că a descoperit ruinele unei cetăți romane, publicînd drept urmare o *Descriere istorico-gheografică a cetății Caput-Bovis* (Capul Boului sau Ghertina).

Săulescu se integrează literaturii beletristice prin volumul *Fabule în versuri sau poezii alegorice*. Găsim aici și o încercare de teoretizare asupra fabulei, punîndu-i în valoare scopul educativ. Săulescu mărturisește că „sînt parte idei ale mele, parte împrumutate, prelucrate însă de mine, cuprinse în acest manual, socotit ca un exemplu următor la Prozodia românească ce am tipărit în anul 1833”. Fabulele critică vicii generale, ca beția și zgîrcenia (*Avarul sau zgîrcitul și bețivul*), falsa judecată revelată (*Mîțele și cașul*). Versurile sînt stîngace, cu licențe și inver-siuni de topică inadmisibile :

În casa unui notariu se aflară două mîțe
Și cu dînsele-mpreună o de Africa momită,
Într-o zi lăsînd argata ușa camerei deschisă
Apucară o bucată de caș flămîndele pise (!)

Ca folclorist, Săulescu a adunat descîntece, publicate apoi de S. Fl. Marian. El a aplicat ideile latiniste la literatura populară, înregistrînd-o nu cum o auzise, ci cum convenea concepției lui lingvistice, prin urmare înlocuind cuvintele „străine” cu creații proprii. Ajunsesse astfel să numească „farmecul de dragoste” *descîntec de filtre*, să zică *formos* pentru „frumos”, *nutilă* pentru „nici o treabă”, *Matrea Domnului* sau *matrăvergură* în loc de „Maica Domnului”. Meritul lui e de a fi căutat să înțeleagă creația populară și rolul ei în dezvoltarea literaturii, înainte ca Negruzzi, Alecsandri sau Russo să se fi ocupat de folclor.

BIBLIOGRAFIE

Întiile cunoștințe de litere și Idei pentru tinerimea școlilor începătoare, Iași, 1832 (numeroase ediții : 1833, 1836, 1842, 1847, 1851) ; *Gramatică românească, seau observații gramaticești asupra limbei românești pentru școale normale și gimnaziale*. Partea I-a etimologică. Partea II-a sintactică. III. *De prosodia*, Iași, 1833 ; *Fabule în versuri sau poezii alegorice*, Iași, 1835 ; *Hronologia și Istoria universală prelucrată pe scurt*, Iași, 1837 ; *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput-Bovis*, Paris, 1837.

Mănunchi din manuscrisele lui Gh. Săulescu (Raporturi despre ele, de domnii S. Florea Marian, N. Ionescu, T. Maiorescu și Iacob Negruzzi), extras din „An. Acad. Rom.”, Memoriile și notițe, seria a II-a, t. 7, 1883, secț. II ; *Recensiune despre cronologia Moldovei*, în „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, t. 5, 1884, secț. I ; *Rapoarte despre scrierile lui Gh. Săulescu*, în „An. Acad. Rom.”, seria a I a, t. 5, 1884, secț. II ; I. I. Dumbravă, *Din viața paharnicului Săulescu*, în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași”, t. VI, 1895, nr. 1 și 2 ; M. Frunză, *Cele dintîi cursuri de literatură română la Universitatea din Iași*, în „Analele științifice ale Universității Iași” (serie nouă), Științe sociale, istorie-filologie, t. VIII, 1962, secț. II.

DANIIL SCAVINSCHI

Daniil Scavinschi s-a născut în primii ani ai veacului trecut într-o familie de români, Scavin, din Bucovina. Rămas orfan de timpuriu, se aciuiază la Liov, pe lângă un unchi farmacist. Dobîndește aici cîteva cunoștințe de medicină, de limbă germană și franceză și își schimbă și numele. „Dispozițiile poetice și duhul deștept”, cum spune C. Negruzzi, îl fac cunoscut compatrioților. În 1823, un boier întors de la Viena îl ia cu sine la Iași, unde se pare că mai fusese în copilărie, ca elev al lui Asachi la școala de ingineri hotarnici.

În Moldova a venit sărac și sărac va rămîne toată viața, încît pe patul morții putea zice cu amărăciune: „Viața mea a fost foarte ticăloasă. Din cea mai fragedă vîrstă m-am însoțit cu lipsa și numai moartea mă va despărți de ea”. Lecțiile particulare și versurile nu-l scot din mizerie. Suferea de ipohondrie și avea mania să-și trateze bolile singur. Era îndrăgostit de „poezie, doctorie și mustețile sale”, cum remarcă Negruzzi. Traducătorul operei lui Hufeland *Arta de a prelungi viața* (macrobiotica) avea trupul șubrezit de excesul de medicamente și murea la 32 de ani, în 1838, otrăvit cu mercur, ca un alt Gilbert, după propria mărturisire făcută lui Negruzzi.

Opera, compusă din scrieri originale („imne asupra fericirii patriei, sonete pentru răsărită stea a Moldaviei, ode, epitalame”) și din traduceri, i-a lăsat-o moștenire lui C. Negruzzi ca „să se deie la d. aga A. Sturza Miclăușeanul, ca să facă ce va voi cu ele”. Prietenul său nu i-a publicat însă decît o singură odă, dedicată din partea „daco-romanei opștimi” prințesei Elenco Sturza. Scrierea caracteristică a lui Scavinschi rămîne jurnalul versificat *Călătoria dumnealui Hat-lui Constantin Paladi la feredeile Borsăcului, 1828, avgust 30*. Reminiscente din lectura lui Boileau și din pastoralele lui Gessner se împletesc aici cu elemente romantice. Călătorul Scavinschi, visător și naiv, este sensibil la frumusețea naturii, zugrăvită ca „romanticească priveală”. Povestește vioi peripețiile drumului și stîrnește hazul prin acumularea încurcăturilor. Negruzzi a comentat elogios jurnalul de călătorie, observînd însă și unele scăderi:

„Nu doar că versurile aceste pot sluji de model; dar arăt că omul era poet și ar fi putut face mult, dacă lipsa nu ar fi stins geniul lui”.

Scavinschi este și autorul unei remarcabile traduceri a comediei *Democrît* de Regnard, tipărită de C. Negruzzi și M. Kogălniceanu în 1840. Realizată mai ales în pasajele care evidențiază ironia în conturarea portretelor, traducerea certifică o „vocație satirică”, despre care vorbea G. Călinescu. Astfel, țăranul parvenit Tales amintește numeroase figuri de boieri contemporani din schițele și comediiile vremii, iar alteori versurile anunță parcă *Povestea vorbii* a lui Anton Pann:

Căci mai bine-i toată viața cu urșii a viețui,
Decît cu o rea muiere un minut a lăcui.

Sînt demne de reținut atît limbajul natural, viu și familiar al personajelor, dovedind cunoașterea limbii populare fără a cădea în vulgaritate, cît și efortul de a încetățeni unii termeni filozofici. Mai există, unele inadvertențe, precum „giamandan”, sau unele neologisme greșit adaptate, precum „molevsitor, hlizituri”, dar în ansamblu traducerea este fluentă.

Cealaltă tălmăcire a lui Scavinschi, prin care se reflectă o dată în plus interesul stîrnit de opera lui Voltaire printre scriitorii epocii moderne, piesa *Brutus*, a fost condamnată chiar de Negruzzi, căci autorul pusese „în gura republicanilor Romei vorba saloanelor lașilor de la 1824”.

BIBLIOGRAFIE

Odă din partea opștiei întru slava nunții Luminășii sale Prințesii Elenco Sturza ce se prăznuiește astăzi octomvru. 18. Anul 1825, [f. l.]; *Democrit*, comedie în cinci acte de Regnard, tradusă de Daniil Scavinschi, tipărită cu cheltuiala D. D. K. Negruzzi și M. Kogălniceanu, Iași, 1840; *Călătoria dumnealui Hat-lui Constantin Paladi la ferdeiele Borsăcului. 1828. avgust 30*, B. A. R., ms. nr. 423; *Arune Pumnul. Lepturariu rumânesc*, t. III, Viena, 1862 (reproduceri din *Democrit și Călătoria la Borsec*).

C. Negruzzi, *Vieța lui Daniil Scavinschi*. În Regnard, *Democrit*, op. cit.: G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VIII, 1959, nr. 3—4.

COSTACHE NEGRUZZI

Data nașterii lui C. Negruzzi a fost mult discutată. De fapt, elementele de care dispunem, fie deduse din însemnările scriitorului asupra bejeniei în Basarabia, fie bazate pe o serie de acte, cum ar fi cel de deces, arată că el s-a născut la 1808, la Trifeștii Vechi, în ținutul Iașului. Tatăl lui, Dinu Negruț, răzeș statornicit pe lîngă logofătul Constantin Balș, își înjghebase oarecare stare și căpătase un rang de mic boier.

Dinu Negruț, cititor al calendarelor de la Buda și de la Brașov, avea cărți și preocupări literare. Biblioteca sa, păstrată într-o ladă și comentată cu admirație de C. Negruzzi, cuprindea texte vechi românești, cărți religioase. *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, o serie de manuscrise, ca *Letopisețul* lui Nicolae Costin, și mai ales traduceri de romane la modă, semnate de M-me de Genlis, M-me Cottin, *Manon Lescaut* de abatele Prévost, *Cugetări* de Oxenstiern etc.

Boiernaș în ascensiune, Dinu Negruț are ambiții pentru fiul său. Îl pune să învețe limba greacă cu dascălul Chiriac, franceza cu emigrantul Rancovitz. Dar, ca bun patriot, ține să-i dea și învățătură în limba românească, cu profesorul Enache Alboteanu de la Seminarul Socola, prezentat caricatural în *Cum am învățat românește*. Revoltat de pedanteria acestuia, Costache Negruzzi descifrează *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior și învață astfel singur a citi slova românească.

Cu limba rusă se familiarizează în cursul anilor 1821—1823, cînd își însoțește tatăl, refugiat din cauza Eteriei, la moșia Șărăuți, în ținutul Hotinului, și la Chișinău. Deși C. Negruzzi nu avea atunci decît 14 ani, la Chișinău face cunoștință cu poetul Alexandru Pușkin, exilat acolo de regimul țarist.

Scriitorul relatează în schița *Calipso* că Pușkin îl trata cu atenție și prietenie, corectîndu-i greșelile de limbă franceză și stimulîndu-i apropierea de cîntecele populare, de care se interesa el însuși în acea vreme. Texte ca *Țigani, Șalul negru*

și *Cîrjaliul*, ultimele două traduse de Negruzzi, își au izvorul tocmai în contactul lui Pușkin cu viața populară din Basarabia.

În acești ani de bejenie, tînărul Negruzzi traduce *Memnon* de Voltaire și *Moralicești haractiruri* după Dimitrie Darvari, traducătorul lui Teofrast. Tot din Voltaire va traduce și *Nanine*. Istorioara *Zuma sau descoperirea scorțîșoarei tămăduitoare de friguri, adecă a hinii* este doar o nouă versiune după nuvela publicată de Teodor Racoce în *Chrestomaticul românesc* din 1820. Din limba elină va transpune în românește la 1824, pentru tatăl lui, chinuit atunci de plata unor datorii, *Canon de rugăciuni către pre cuvioasa Paraschiva*, o dată cu *Pirostia Elenei*, după Marmontel. În fine, traduce din M-me de Genlis și *Le Sage*.

C. Negruzzi n-a făcut studii în apus ca prietenii din generația sa, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Al. I. Cuza, I. Ghica. N-a fost ca aceștia un „bon-jurist”, animat de idealuri democratice și revoluționare. Ideile care îl călăuzesc cu începere din 1835, cînd începe a publica, se explică mai ales prin influența climatului creat atunci în Moldova.

Întors la Iași în 1823, C. Negruzzi începe o viață destul de agitată, împărțită între grijile materiale, cariera administrativă (mai ales după moartea tatălui său, în 1826), ambiția de a pătrunde în cinuri boierești și dorința sinceră de a participa la viața social-culturală a vremii. Dinu Negruț îi lăsase moșii, dar și o situație încurcată din cauza concesiunii poștelor din Moldova, preluată în 1817 și soldată cu deficit în urma Eteriei. De aici nemulțumiri și procese îndelungate. Totuși, ca și alți intelectuali progresiști moldoveni din această perioadă, Negruzzi arată destul simț practic.

Își apără cu înverșunare drepturile păgubite în întreprinderea poștelor, acceptă să împartă sarcina de codirector al Teatrului Național din Iași în 1840, alături de Kogălniceanu și Alecsandri, iar mai tîrziu, în 1861, preia o concesiune de lemne de foc, izvor de alte încurcături cu autoritățile.

Tot așa trebuie înțeleasă și cariera sa administrativă, începînd cu cea de modest diac (copist) din 1825 și pînă la cea de deputat și ministru de finanțe. În fine, așa ne explicăm și ambiția lui de a căpăta ranguri de boierie : era o condiție *sine qua non* a promovării într-o orînduire feudală riguros ierarhizată, cum ne-a arătat-o pitoresc, dar pe ton denunțător, V. Alecsandri, în *Introducere la Scrierile lui C. Negruzzi* (1872).

Căminar în 1825, în 1837 este ales deputat de Iași, în 1840 are sarcina de secretar al Generalnicei obștești adunări, în 1841 de secretar suplimentar, iar în 1842 este reales deputat. Este făcut, rînd pe rînd, spătar, agă, postelnic, vornic. Aceste ranguri boierești i-au asigurat o continuă înaintare în slujbe : diac și medegiu în Vistieria țării, prezident al municipalității Iașului, director al Vistieriei sub domnitorul Mihai Sturza, pînă la căderea acestuia. Sub domnia lui Grigore Ghica, el este întîi director al Departamentului public, apoi director al Vistieriei, sub căimăcămie în două rînduri membru al Divanului domnesc, în vremea lui Cuza directorul Statisticii centrale și ministru ad-interim la finanțe. În 1861 este pentru ultima dată ministru de finanțe.

Adăugăm la aceasta și sarcini de ordin totodată cultural și practic, ca aceea de antreprenor în asociație și codirector al Teatrului Național din Iași în două stagiuni (1840—1842), de efor al școlilor, membru în Comisia de cercetare a școlilor (1845) etc.

Obligațiile administrative i-au dat ocazia să cunoască direct aparatul de stat, stările sociale din orașe și sate, vizitate mai ales în cursul lucrărilor de catagrafie la care avusese ocazia să ia parte. Aceste călătorii prin Moldova, deși nu prea numeroase, i-au întreținut curiozitatea de a cunoaște direct oameni, peisaje, moravuri, tradiții populare, păcate ale așezărilor sociale, figuri pitorești sau tipuri caracteristice.

Deși a scris încă din 1821, acaparată de diferite probleme materiale și de cariera administrativă, C. Negruzzi își începe colaborarea la gazetele și revistele vremii abia în 1835.

Astfel, într-o primă parte a activității sale, dominată de aspecte enciclopediste, C. Negruzzi publică între 1835 și 1841 în gazetele și revistele lui Gh. Asachi „Albina românească”, „Alăuta românească” și „Spicuiorul moldo-român”. În același timp scrie la revistele lui Heliade, „Curierul românesc”, „Curierul de ambe sexe”, „Gazeta Teatrului Național”, dezbate cu acesta probleme de limbă, căzînd de acord cu unele teze ale scriitorului muntean. Conduc de ideea „luminării poporului”, el contribuie la inițiativa lui Asachi de culturalizare a maselor, în sens științific, tehnic și limitat democratic, prin *Calendare*, *Almanahuri de învățătură și petrecere*, sau printr-o gazetă de aspect oficial ca „Focea sătească a Prințipatului Moldovii”. Jurnalistul informator, după presa apuseană sau rusă, devenea astfel un element activ, un militant. Din aceeași perioadă datează publicarea primelor sale traduceri, parte impuse de nevoile de repertoriu ale tînărului teatru românesc : melodrame ca *Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți* de Victor Ducange și M. Dinaux (1835), *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei* de Victor Hugo, acestea din urmă publicate în tipografia lui Heliade, la 1837, parte imitații după poeți preromantici sau romantici : Delille și Legouvé, S. Gessner, Byron, Th. Moore. S-au păstrat și unele manuscrise de traduceri ale lui Negruzzi pentru teatru, ca *Pensionul de fete în timp de război*, după Emery și Cornon, *Viconte-le de Letorier* de Bayard și Dumanoir, de asemenea și texte clasice, ca *Crispin rival stă-pînd-său*, de Le Sage. Unele piese sau vodeviluri, traduse și prelucrate de el, s-au pierdut : *Elevul conservatorului*, *Pamfil*, *Profesorul și chineza*, *Bochet tată și fiu*.

G. Călinescu apreciază cultura literară a lui C. Negruzzi: „fără a fi vastă, e foarte solidă”, scria el. Lista autorilor citați cuprinde literatura franceză, de la Molière la scriitorii secolului al XVIII-lea — Marmontel, Voltaire, Delille, Florian— și la romantici. Citește în italienește pe Gentili Sermini, pe Metastasio, Monti, Manzoni. Cunoaște pe Byron și Thomas Moore prin intermediul traducerilor franceze. Traduce din limba germană pe Levitschnig. În lucrarea sa *Elemente de dreptul politic după mai mulți autori de un filoromân* (1846) s-au semnalat (Paul Cornea) unele ecouri din Montesquieu. În lumina acestui text, Negruzzi nu mai poate fi privit nici ca „primul junimist”, cum îl considera greșit G. Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească*, nici ca un scriitor cîștigat de societăți revoluționare, cum au afirmat-o alții.

În 1837 publică broșura *Aprodul Purice, anecdot istoric*, fragment dintr-o epopee națională *Ștefaniada*, închinată figurii marelui domn al Moldovei intrat în legendă. Un an mai tîrziu, trimite lui Gh. Asachi interesanta scrisoare de la 21 iulie 1838, în care pune cu ascuțime critică și în spirit constructiv problema școlii naționale și a teatrului românesc, într-o îmbrățișare largă a tuturor aspectelor : traduceri și repertoriu național, localuri de teatru, actori, joc realist pe scenă, formarea unui public nou și a unei critici dramatice.

Adeziunea lui C. Negruzzi la conjurația din 1839 a lui Leonte Radu în Moldova, alături de o serie de boiernași progresiști și liberali, poate apărea ca un punct culminant în atitudinea sa înaintată pe plan politic.

Fact este că, prin scrierile din anii 1837—1839, el anticipează programul cultural și literar cuprins în *Introducția* lui M. Kogălniceanu la „Dacia literară” din 1840.

La 6 iulie 1839, C. Negruzzi se căsătorește cu Maria Gane, cu care va avea cinci copii: Leon, Iacob, viitorul redactor al „Convorbirilor literare”, membru și președinte al Academiei Române, Neculai, Gheorghe și Eliza. Pe primii doi îi trimite să-și facă studiile de liceu și universitare la Berlin. Neculai pierde într-o epidemie de holeră din 1848.

Anul 1840 reprezintă pentru Negruzzi un an de cotitură. Ideile luminate din cercul lui Asachi se vedeau acum inoperante pentru noul stadiu de dezvoltare a economiei burgheze și a conștiinței social-naționale maturizate. Spiritul istoricopoporan manifestat în „Dacia literară”, „duhul național”, revendicările democratice formulate în sprijinul eliberării clăcașilor, a „șerbiei albe” și pentru eliberarea țigănilor, critica ascutită a societății feudale depășite, toate ilustrau o societate ajunsă în pragul unei mișcări revoluționare. Această a doua perioadă din activitatea lui C. Negruzzi, perioadă de maturitate ideologică și artistică a scriitorului, marchează evoluția sa spre realism și critică socială. Colaborarea lui la primul număr al „Daciei literare” privește trei sectoare, într-o compartimentare pe scene care amintește „scenele” *Comediei umane* a lui Balzac. *Scene istorice din cronicile Moldaviei* oferă prima noastră nuvelă istorică românească, pe *Alexandru Lăpușeanul*; *Scene pitorești din obiceiurile Moldaviei*, *Cîntece populare a Moldaviei* aduc o tentativă de clasificare și interpretare a folclorului românesc; iar *Scene contemporane*, I — *O alergare de cai (Scacica)*, prezintă tablouri satirice de moravuri ale societății boierești din epoca sa. În „Propășirea”, el reia problema limbii literare prin *Scrișori despre limba românească*, de pe o poziție în același timp antilatinistă și antislavonă. În ambianța de gândire înaintată de la aceste două reviste ieșene, optica social-politică a lui C. Negruzzi se precizează printr-un proces de clarificare ideologică. În *Alexandru Lăpușeanul* se cristalizează concepția și atitudinea sa de scriitor antifeudal care a înțeles esența istoriei Moldovei, sfîșiată de lupte între boieri, duse pe seama poporului asuprit. Problema revine în *Ochire retrospectivă*, text datat din 1845 și publicat zece ani mai târziu, în „România literară” din 1855 a lui V. Alecsandri. Preocupările istorice fac din el un colaborator la „Magazin istoric pentru Dacia” al lui A.T. Laurian și N. Bălcescu (1845—1846).

Încurajat de inițiativele și realizările lui Alecsandri, Russo, Barițiu, scriitorul nostru va folosi filonul folcloric, culminînd cu prelucrări compuse cu un simț ascutit al valorilor noastre populare, în *Pîcală și Tîndală* (1842) sau *Flora română*. Noua formulă

COSTACHE NEGRUZZI

a nuvelei istorice, concepută și realizată realist, o continuă în texte mai reduse, grupate în *Păcatele tinerețelor* (1857), sub titlul *Fragmente istorice (Sobieski și românii, Regele Poloniei și Domnul Moldaviei, Cîntec vechi)*. Pseudonimul Carlu Nervil cu care semnează schițe ca *Fiziologia provinciilor* („Albina românească”, 1840) și altele indică atât prudența în fața cenzurii lui Mihail Sturza, care îl surghiunise la moșie în 1838 pentru schița *Vandalism*, cât și oarecare cochetărie de scriitor. Pasiunea pentru teatru se concretizează în piesele prelucrate după modele franceze, dar cu aspecte românești : *Muza de la Burdujani, Carantina și Cîrlanii*.

C. Negruzzi ca traducător trece acum la texte realiste — *Satire și alte poetice compuneri* (1844) de prințul Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, ambasador al țarului la Londra și Paris, dar aderent la ideologia luministă a secolului al XVIII-lea, Republicarea în volum în 1845 a *Baladelor*, traduse din Victor Hugo, și tălmăcirea „slobodă” a câtorva scene din *Les Femmes savantes*, de Molière („Zimbrul”, 1850), subliniază orientarea spre opere însemnate ale literaturii universale.

Perioada dintre 1840 și 1848 este pentru el, desigur, cea mai fecundă ca realizări literare de înalt nivel ideologic și artistic și cea mai bogată în directive. Scrierile polemice pe care le schimbă acum cu Heliade, Barițiu, Asachi, Hurmuzaki vădesc ecoul intervențiilor lui și fac din el un element de legătură între țările românești, între cercuri, reviste și scriitori.

A treia perioadă din activitatea lui C. Negruzzi se desfășoară în ultimii săi 20 de ani, de la 1848 pînă la sfîrșitul vieții. Sînt ani de restrîngere a activității sociale și literare, explicabilă prin însuși faptul că scriitorul este depășit treptat de evenimente și de inițiativele revoluționare de la 1848. Boier, proprietar de moșie, dregător credincios al domnitorului Mihail Sturza, ministru de finanțe la 1848, el n-a participat la mișcarea din martie 1848 de la Iași.

La moșia sa Trifeștii Vechi își ducea viața comodă de boier provincial, înconjurat de familie și de țărani, pe care credea că-i ajută cu sfaturile. Admiră și invidiază pe bătrînul Bogonos, „floarea vecinilor”, prezentat cu căldură și umor în *Scrisoarea VIII (Pentru ce țiganii nu sînt români)* din *Păcatele tinerețelor*. Aici scriitorul recunoaște ca în el însuși „sînt doi oameni deosebiți, românul vechi și românul nou”. Ca și V. Alecsandri și Al. Russo, care descriu lupta dintre *nou* și *vechi* în lașul anilor 1840 și 1844, C. Negruzzi vede limpede ciocnirea dintre cele două elemente, dintre boierul „ruginit”, rămas credincios lumii vechi, și „bonjuristul” pornit să creeze o societate mai dreaptă. Prin toată activitatea sa culturală și literară de om de teatru, gazetar și scriitor, dominat de o concepție antifeudală și laică, el servește *noul* și dorește o civilizație modernă. Și totuși, boierul care-și crease la moșie un cadru patriarhal de tihnă și meditație, descris colorat în *Flora română*, a rămas legat de un trecut național populat de eroi legendari, devotat tradițiilor folclorice. El exaltă „steaua României abia răsărindă” din bezna feudalismului, dar aceasta nu-l împiedică să observe cu durere că progresul social înăbusă cîntecele populare. Există la Negruzzi o viziune idilică și retrogradă, în care țăranul îi apare gata oricînd de joc, păstrător al unor tradiții religioase și al amintirii unor haiduci — „tîlhari” romantici —, cîntăreț de doine, dar străin de revolta socială.

Atitudinea de rezervă față de mișcarea revoluționară de la 1848 îi va fi sever imputată în revista „Bucovina” de către „bonjuristii” moldoveni exilați. În timp ce petiționarii răzvrătiți din februarie 1848, Alecsandri, Russo, Al.I. Cuza, luau drumul pribegiei, C. Negruzzi se retrăgea prudent la moșie și rămînea ministru de finanțe devotat domnitorului Mihail Sturza pînă la plecarea acestuia din domnie, în septem-

brie 1849. În luna iunie 1848, în *Scrisoarea XXIII* ("Ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τὰν), consacrată femeilor de seamă din istorie, el încearcă să stabilească o tradiție a românelor eroine, de la legendara mamă a lui Ștefan cel Mare pînă la Ana Ipătescu, liberatoarea revoluționarilor arestați la 1848. Mai tîrziu, în *Studii asupra limbii române* („Din Moldova”, 1863), judecînd din nou anul revoluționar 1848 pe plan european, „atît de priincios libertății popoarelor”, formulează rezerva că evenimentele social-politice din acel an s-au dovedit „fatale literaturii române”, în sensul că „politica predominînd, literatura amuți”. Această ieșire antipașoptistă a lui Negruzzi nu este izolată, eroarea revenind și în necrologul închinat lui Alexandru Donici („Convorbiri literare”, I, 1867). Distincția dintre *politic* și *literar* este tipică pentru spiritul limitat progresist al unei boierimi satisfăcute numai cu realizări culturale.

În schimb, problema Unirii țărilor române l-a preocupat continuu. În 1839 deja, îi scrisese lui G. Barițiu : „Ca un deputat eu strig în camera noastră, ca român sfătuiesc și propovăduiesc *Unirea*, fără care bine nu vom mai avea”. În broșura *Despre capitalia României* din 1861, după valul de nemulțumire al boierilor moldoveni separatiști, el afirmă din nou : „Noi voim *Unirea*. O dorim și o vom cere întotdeauna *rostribus et ungu*”.

Limitele și contradicțiile lui C. Negruzzi se adîncesc după 1850, în mare măsură din cauza situației de personaj oficial. Astfel, în revista „Săptămîna, foaie satească”, publicată în anii 1853-1854 din sarcina ocîrmuirii, adoptă o poziție greșită față de problema capitală de atunci a țărilor române, cea țărănească. Paginile din „Săptămîna” amintesc problemele, tonul și soluțiile naive preconizate în epoca anterioară, cu bună credință, de Gh. Asachi și de colaboratorii săi. Această politică rurală, de culturalizare prin sfaturi pentru îmbunătățirea lucrării pămîntului, prin predici, prin unele evocări de istorie națională, nu corespundea atmosferei înăsprite de după revoluție. Însăși ideea de bază că țăranii noștri trăiesc în mizerie din cauza *lenei* și a *beției*, afirmație reluată de el în polemica purtată cu democratul revoluționar Ion Ionescu de la Brad, prin scrisori publicate în „Tribuna română”, îi definește atitudinea.

Și totuși, în aceeași perioadă, C. Negruzzi publică studiul social-politic *Ochire retrospectivă*, unde pătrunde adînc în înțelegerea istoriei noastre naționale, otrăvită de lupte și dușmăanii între domni și boieri, din pricina cărora suferă poporul. După mai multe încercări de a-și reedita parțial scrierile, Negruzzi se decide în 1857 să-și adune operele risipite într-un volum. Acest volum, intitulat cu o modestie simulată *Păcatele tinerețelor*, după sugestia unui titlu francez, *Péchés de jeunesse*, al lui Al. Dumas-fiul, are sensul unei antologii destul de severe, compartimentată pe domenii și probleme. Structura interioară implică ceva din organizarea revistei „Dacia literară”, unde el însuși inițiase cele trei serii de Scene :

I. *Amintiri din junețe*, cuprinzînd *Cum am învățat românește*, *Zoe*, *O alergare de cai*, *Au mai pățit-o și alții* și *Toderică*, sînt legate într-adevăr de o fază de tinerețe a autorului.

II. *Fragmente istorice* cuprind poemul epic *Aprodul Purice*, nuvela *Alexandru Lăpușeanul* și două povestiri istorice scurte *Sobieski și românii* și *Regele Poloniei și Domnul Moldaviei*, ultima adaptată după Voltaire.

III. *Neghină și pălămidă* (poezii) grupează cîteva din versurile cele mai izbutite ale lui Negruzzi.

IV. *Negru pe alb*. *Scrisori la un prieten* pretinde să situeze opera sub semnul autenticității. Cele 30 de scrisori literare, specie la modă în Apus, arată diversitatea

de preocupări ale lui C. Negruzzi, rînd pe rînd călător și memorialist, observator și critic ascuțit al păcatelor societății contemporane sau lingvist judicios.

Prin alegerea severă operată de scriitor, în *Păcatele tinerețelor* se lăsau la o parte numeroase poezii originale și traduceri, schițe, articole și eseuri. Din articolele publicate în „Săptămîna” Negruzzi nu reia decît *Omul de țară* și *Proprietate păgubitoare* (*Scrisorile XXIV și XXV*).

În ultimii săi ani, Negruzzi trăiește, după cum am arătat, o viață patriarhală, în cadrul potolit al unui conac modest de moșie, în mijlocul naturii, al cărților și al unor vecini fără pretenții intelectuale, dar pitorești și agreabili, ca boiernașul Bogonos din *Scrisoarea VIII* (*Pentru ce țigani nu sînt români*).

Posesor al tratatului *Physiologie du gout* de Brillat-Savarin, Negruzzi era un gastronom, un amator de bucătărie fină. Împreună cu M. Kogălniceanu, publicase în 1841 *200 rețete cercate pentru bucate și alte treburi gospodărești*. Îi plăcea mult și vînătoarea. Folosind experiența proprie și unele cărți franceze, tradiția literară latină și italiană, începuse să scrie în 1844 un manual de vînătoare intitulat *Vînătorul bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît*. Manuscrisul, păstrat acum la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, dezvăluie un cunoscător al literaturii cinegetice, însă folosită cu discreția unui om de duh.

Anii sfîrșitului sînt întunecați de un vizibil declin fizic și literar. Încă din 1855 se declara „bolnav și necăjit”. „Facultatea” (doctorii) l-a trimis la băile de la Ems pentru ape minerale. Era prima și ultima sa călătorie în străinătate, consemnată în paginile spirituale de reportaj din *Scrisoarea XX* (*Băile de la Ems*). Mai colaborează la revistele ieșene ale lui B.P. Hasdeu „Din Moldova” (1862) și „Lumina” (1863).

Țintuit de boală la pat, C. Negruzzi primește în 1867 propunerea de a participa, ca membru, la lucrările Societății literare române, întemeiată la 1 aprilie 1866, devenită Societatea Academică Română și apoi Academia Română. În scrisorile adresate lui D.Gusti, ministrul școlilor, și lui V.A. Urechia, organizatorul Societății, le mulțumește pentru onoarea ce i s-a făcut prin „Ofisul Măriei-sale Domnitorul”, dar declară că, „bolnav și pe mîna medicilor”, nu poate veni la București.

În primăvara anului 1868 este lovit de apoplexie și zace pînă la 24 august, cînd moare la Iași. Este înmormîntat la Trifeștii Vechi, unde își clădise o biserică ornată cu o inscripție în versuri. Ea vorbește despre acceptarea resemnată a sorții, care îl poartă pe om prin cele patru etape: nașterea, botezul, căsătoria și moartea.

Sub aspectul de boier cărturar și diletant, amator de călătorii și vînătoare, memorialist fidel, ziarist și reporter cu ascuțite note critice și satirice, poate mai dispus la contemplație și la o privire a vieții prin optica numeroaselor lecturi literare, mitologice și istorice, C. Negruzzi este totuși un scriitor înarmat cu o etică profesională severă, scrupuloasă pentru fiecare pagină dată la tipar. El pare grăbit să publice în ziare și reviste replici tăioase și polemice, aprig să aibă ultimul cuvînt în luptele de idei. Temperamental, este un spirit critic, observator capabil să dea un înțeles larg întîmplărilor și amănuntelor surprinse la oameni și în moravurile vremii. Locul dat cu prioritate în opere faptelor semnificative fac din el un prozator de mari posibilități, un povestitor de rasă, capabil de umor și ironie, ușor înclinat spre îngroșare caricaturală și satiră, unul din primii noștri esești.

Fără a fi un teoretician sistematic, C. Negruzzi a fost statornic preocupat de probleme de teorie literară, pe care le-a reluat cu diferite ocazii, dîndu-le o dezvoltare conformă cu momentul istoric. Rolul social al scriitorului și al literaturii a fost bine înțeles de Negruzzi într-o epocă de luptă hotărîtoare a poporului nostru pentru elibe-

VEDERE DIN IAȘI
1850

rarea națională și socială. Prefețele și precuvântările care îi însoțesc traduceri de piese de teatru, articolele polemice de ordin lingvistic, acelea consacrate moștenirii literare, unele scrisori personale atestă înțelegerea clară a caracterului popular, național și democratic al literaturii române. Alături de Heliade, el a sprijinit unificarea limbii pe baza textelor vechi, simplificarea ortografiei, reducerea alfabetului chirilic la semne reprezentând sunete, preconizând astfel o scriere fonetică.

În urma unor discuții purtate cu Heliade prin „Muzeul Național” din 1836, acceptă principiul „literarizării”, recunoscând graiul muntenesc ca bază a limbii literare și renunțând la o serie de fonetisme moldovenești. Tot în problema limbii polemizează cu G. Barițiu, latinizant moderat, prin „Foaia pentru minte, inimă și literatură” din 1838.

Conștient de funcția social-educativă a teatrului în răspîndirea limbii adevărate și în combaterea exceselor de tot felul, motivează „cuvintele străine” pe care le întrebuințase în traducere ca necesare (pentru ideile noi) și legitime, întrucît provin cele mai multe din limbile romanice. Negruzzi revendică dreptul românilor în 1835 de a „lua ca o moștenire de la maica noastră (latină)” și de la „surorile noastre” termenii necesari. Doi ani mai târziu, în 1837, justifică „zicerile ce se vor socoti streine”, în traducerea dramei *Maria Tudor* de Victor Hugo. Mai târziu, în cele patru articole intitulate *Despre limba românească* din „Propășirea” (*Scrisorile XIV — XVII. Critică, din Păcatele tineretelor*), el atacă vehement pe toți stricătorii de limbă, pedanții arhaizanți, puriști și latinizanți, creatori ai unei limbi artificiale, „gerg” pe care nu-l vorbește nimeni. Ca artist, înțelege necesitatea estetică a provincialismelor și a arhaismelor în

frază, dar ca om modern sprijină introducerea neologismelor, bineînțeles respectînd spiritul limbii române. (I se întîmplă totuși să încalce uneori el însuși acest principiu prin marea număr de cuvinte franțuzești transcrise fonetic sau prin calcuri după expresii de asemenea franceze.) În general, autorul scrisorilor din *Negru pe alb* pregătește terenul pentru lupta antilatinistă, continuată ulterior pe temeuri științifice de Al. Russo, B.P. Hasdeu și Al. Odobescu.

C. Negruzzi înțelege „să meargă cu veacul”, dar fără concesiile snobe față de cosmopolitism, ca acelea care bîntuiau în vremea lui în lumea saloanelor boierești și burgeze, satirizate cu succes de Alecsandri. El însuși le va ridiculiza în *Muza de la Burdujăni*. Iată de ce prețuiește în chip deosebit limba obștească sănătoasă din vechile texte religioase ale lui Dosoftei, pe aceea din cronicile lui Dimitrie Cantemir și Ion Neculce. La fel aprobă atitudinea lui Heliade din prima fază și moderația lui Al. Donici. *Studii asupra limbii române*, publicate în revistele lui Hasdeu, se încheie cu „simbolul credinței” pe plan lingvistic și literar. Stimulat de interesul romanticilor pentru creația populară, Negruzzi publică în „Dacia literară” articolul *Cîntece populare a Moldaviei*, inspirat, după toate probabilitățile, dintr-un text apărut în „Revue des deux mondes” din 15 februarie 1835 de un anume J. Mainzer : *Musique et chants populaires de l'Italie*. Considerațiile lui C. Negruzzi pe marginea culegerii de texte populare moldovenești arată o înțelegere încă redusă. mai ales în explicarea haiduciei ca fenomen social. Ele vor fi repede depășite de V. Alecsandri, în *Rorrânii și poezia lor* (1849), și de Al. Russo, în *Cugetări* (1855) și *Poezia populară* (1866).

Tentativa de clasificare a producțiilor populare se resimte de sensul limitat pe care li-l atribuie: „cîntul ostășesc sau istoric, cîntul religios, cîntecul dragostei și al nunții, și cîntecul codrului sau voinicesc” nu epuizează gama așa de bogată a folclorului nostru literar. Însă merită o mențiune înțelegerea complexă și unitară a folclorului, privit sincretic. În creația originală, scriitorul citează și prelucrează adesea tematica populară. Așa procedează în acea însăilare de proverbe și zicători populare din *Picală și Tîndală sau morală moldovinească*, publicată în „Albina românească” (1842) și întrecută mai târziu numai de Anton Pann în *Povestea vorbii* (1851).

În *Flora rorrână*, nvelă epistolară publicată în „Convorbiri literare” din 1 și 15 iunie 1867, Negruzzi povestește cîteva momente dintr-o idilă amoroasă între un subprefect și o tînră văduvă bogată și romantioasă. Ca și scriitorul, eroul nuvelei este un om patriarhal, îndrăgostit de grădină și de florile de la noi, indicate deopotrivă cu nume savante latinești și cu numele populare, pline de pitoresc.

În bogata sa activitate de traducător, C. Negruzzi se inspiră din comandamentele vremii. Teatrele sufereau de lipsa repertoriului. Melodramele plîngărețe ale lui Kotzebue, de mare succes european, introduse de Asachi la Iași, și acelea mediocre ale lui Ducange și Dinaux, ca *Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți*, tradusă de C. Negruzzi, melodrame de nivel mai ridicat ca *Maria Tudor* și *Angelo, tiranul Padovei* de Victor Hugo, traduse tot de el, la îndemnul și cu sprijinul lui Heliade, constituiau un început de repertoriu românesc. Dar Negruzzi a vizat mai sus, depășind linia nevoilor urgente ale momentului și urmîndu-și calea sa personală de poet și prozator. De la traducerile întîmplătoare de texte tipice pentru preocupările morale ale veacului al XVIII-lea european, evoluează după 1840, cînd *Introducția* lui Kogălniceanu la „Dacia literară” criticase abuzul de traduceri nesemnificative, spre reprezentanți de frunte ai literaturii universale. Victor Hugo, poetul patriot, Byron răzvrătitul, Pușkin, poetul situat pe poziții populare, Antioh Cantemir, nobilul luminist ridicat viguros împotriva abuzurilor feudale și clericale din Rusia, Thomas Moore, Molière, criticul societății

nobile și burgheze din veacul al XVII-lea, iată autori care îi ofereau exemple de patriotism luminat, curaj civic și luciditate critică.

Tentativa parțial realizată de a traduce din *Baladele* lui Victor Hugo, piese de mare virtuozitate verbală și tehnică, uneori stîngaci transpuse în românește, cu mari libertăți în ritmică și în construcția versurilor, tălmăcirea cam prozaică din *Melodii irlandeze* de Thomas Moore, după o versiune franceză, contrastează viu cu tonul viguros din *Satire și alte poetice compuneri* de Antioh Cantemir, traduse din rusește cu colaborarea lui Al. Donici, dovedind remarcabile calități de vioiciune și naturalețe.

Credem, ca și G. Călinescu, că C. Negruzzi nu era în elementul lui în poezia lirică. De aceea în traduceri, ca și în versurile proprii, realizarea artistică este mult sub nivelul modelelor străine. Propria sa activitate poetică nu se poate explica fără influența unor preromantici ca Young, Jukovski, Derjavin, Gessner, Legouvé și a romanticilor citați mai sus. *Melancolia*, poezie de dezvoltare amplă, este tradusă de fapt după Delille și Legouvé. Ea cuprinde o înșăilare de locuri comune preromantice, ecouri ale poeziei ruinelor și a cimitirelor, după moda răspîndită de *Noaptea* lui Young.

Tematica melancolică și elegiacă îmbrățișată de Negruzzi în poezii traduse sau imitate este străină de sensibilitatea lui. El nu era nici contemplativ, nici meditativ. Poezia descriptivă și narativă îi convine mai bine, datorită calităților de observație. *Potopul*, imitație după Gessner (*Ein Gemälde aus der Sündfluth, Semire und Semir*), ilustrează capacitatea scriitorului de a zugrăvi tablouri halucinante ale unui cataclism și de a relata drama unei perechi de îndrăgostiți acoperiți de valurile potopului. Observăm însă că numai primele patru strofe sînt originale.

Nici lirica personală a lui Negruzzi, în general minoră, nu depășește nivelul poeziei ocazionale. Poetul este însă mai realizat în versurile de evocare a momentelor de istorie națională, însuflețite de patriotism, ca poemul epic *Aprodul Purice*, sau în texte de factură populară, ca *Marșul lui Dragoș (doină)*, *Doină nouă* sau *Eu sînt român (cîntec)*. Prin *Aprodul Purice* creează un cadru documentar, cu material din cronica vornicului Grigore Ureche, cu date și note explicative adăugate la sfîrșit. Dezvoltarea largă, epică, din acest poem, construit în jurul lui Ștefan cel Mare, privit ca domn și erou legendar de țărani ostași, este adesea întreruptă de comentarii lirice, exaltînd eroismul simplu al maselor populare, care își apără țara de cuceritorii străini. Vocabularul și expresia populară contribuie să dea poemului un aer de prospețime și de autentic care face din *Aprodul Purice* „cea dintîi încercare de a îmbrăca în versuri istoria națională”, după expresia lui N. Iorga.

Fără a-și aprecia versurile, cum îi scria lui Alecsandri în 1855, Negruzzi le introduse totuși în antologia poetică *Neghină și Pălămidă din Păcatele tinerețelor*. La fel procedează cu *Cîrlanii și Muza de la Burdujăni*, piese de tip farsă, fără mari pretenții, recurgînd la unele efecte ieftine. Imitat după farsa franceză *La Sapho de Quimpercorentin ou il ne faut pas courir plusieurs lièvres à la fois*, de Théodore Leclercq, *Muza de la Burdujăni* (1851) aduce pe scenă o figură de burgheză ridicolă prin snobismul ei și întreprinde critica exceselor puriste și latiniste. Comedia vodevil *Carantina* (1851) este localizată și ea după *La Quarantaine* de Scribe și Mazères.

C. Negruzzi se ocupă și de problemele teoretice ale teatrului românesc în curs de formație. El definise natura realistă și funcția educativă a teatrului chiar în prefața traducerii mediocre melodrame *Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți* (1835). Dar curînd ideea că „teatrul îi o oglindă” se completează cu aceea că e „tribună de luptă”. Scrisoarea către Heliade care însoțește traducerea lui din *Angelo*, de Victor Hugo, pune problema unui teatru militant, avînd masa ca actor de prim plan.

O preocupare ce s-a amplificat în cariera literară a lui C. Negruzzi a fost aceea de critică literară. La baza ei stă o concepție unitară în domeniul cultural. El proclamă dreptul scriitorului de a critica : „Cînd Beaumarchais, Rabelais, Molière etc. biciuiau viciurile din toate clasele soci tății n-a zis nimeni că acești oameni defaimă țara”, îi scrie Negruzzi lui Ion Ionescu de la Brad în 1859. Dar recunoaște meritele înaintașilor și pe ale contemporanilor, stăruind asupra inițiativelor folositoare. Laudă pe Dosoftei și pe Cantemir pentru limba lor. Vede în Heliade un salvator al limbii și un îndrumător luminat : „Din norocire un om veni. Un om care își știa în perfecție limba sa. Un om care era totodată poet, jurnalist, literator. El se numea Eliad”. scrie Negruzzi admirativ în *Studii asupra limbii române*. Îl apreciază și ca șef de școală literară.

Prefețele consacrate lui Victor Hugo, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir, paginile închinete lui Daniil Scavinschi, considerat ca *Un poet necunoscut (Scrisoarea IV)*, lui Hrisoverghi, lui Al. Donici constituie încercări oportune de reconsiderare a moștenirii literare. Inițiativa lui va fi dezvoltată teoretic de Al. Russo și pe plan practic de Alecsandri, prin introduceri, reeditări și publicare de postume în „România literară”. C. Negruzzi se arată sincer preocupat să înțeleagă, să judece și să preia critic opera acestor înaintași sau contemporani, dar fără acea viziune a *clironomiei*, adică a moștenirii literare, formulată lucid de Alecu Russo în *Cugetări* („România literară”, 1855). Atent la poezii tineri ca Hrisoverghi și Scavinschi, el subliniază pe ton retoric drama vieții lor, evocînd precedentele poezilor morți de tineri, „poezi predestinați”, ca Gilbert, André Chénier, Chatterton.

Proza constituie, desigur, latura cea mai trainică a operei scriitorului. Prin *Zoe* (1837) și *O alergare de cai* (1840), ea se situează în plin romantism. În *Zoe* iubirea exaltată a fetei înșelate de un tînăr boier, un Don Juan cinic, urmată de tentativa ratată de răzbunare a eroinei, apoi de sinuciderea în camera iubitului și, în fine, de coincidența încrucișării carului ei sărăcăcios de înmormîntare cu un alai domnesc unde călărește disprețuitor vinovatul, totul se desfășoară după rețetele melodramei romantice.

O alergare de cai (Scacica) proiectează o tragică poveste de dragoste pe un fundal social, prezentat cu ascuțiș critic. Schița de moravuri e aci solidă, vădînd spirit de observație și umor, iar împletirea confesiunii cu narațiunea la persoana a III-a ilustrează marea îndemînare a lui Negruzzi.

Ca și Stendhal, Mérimée, Hugo, nuvelistul nostru reușește să îmbine tonul romantic, locul acordat eroilor excepționali și unor sentimente exaltate cu folosirea documentelor, cu „micile fapte adevărate” și cu tipizarea realistă. Ideea de *material documentar* autentic, de *fațt viu sau mărturie veridică* alcătuiește embrionul creației în proză a lui Negruzzi, scriitor de slabă invenție epică. Din acest punct de vedere, memorialistica sa oferă dovezi convingătoare. Marea majoritate a textelor grupate sub titlul *Negru pe alb* pornesc de la foiletoane de gazetă, construite însă iscusit în jurul unei idei centrale, indicată de obicei în titlu : *Rețetă, Vandalism, Iepurărie, Catacombele monăstirii Neamțu, Calipso, Pentru ce țigani nu sînt români, Fiziologia provincialului, Picală și Tîndală, Istoria unei plăcinte, Un proțes de la 1826*.

E vorba de oameni și întîmplări, de mici fapte semnificative care oferă scriitorului prilejul de a broda un comentariu, înșăilat cu dezinvoltură, într-o formă slobodă, îmbinînd lirismul cu descripția obiectivă de atmosferă, elementul dramatic cu reflecția. *Scrisorile* înfățișează un peisaj divers : de la simplul reportaj de memo-

VEDERE DIN IAȘI
1850

rialist grăbit, în *Preumblare*, *Pelerinagiu* sau *Băile de la Ems*, pînă la polemica vehementă din *Vandalism*, de la discuția filologică din cele patru *Scrisori* intitulate *Critică* și portretistica din *Lumînărică*, pînă la critica literară în *Un poet necunoscut* și studiul social-istoric în *Ochire retrospectivă*. Textele literare propriu-zise sînt puține: *Rețetă*, tablou satiric de moravuri din viața provincială, *Fiziologia provincialului*, portret-șarjă al boierului ținutaș.

Marea diversitate a obiectivelor urmărite transformă opera într-o adevărată frescă a societății timpului. Boierimea e privită critic: ridicată prin tot felul de viclesuguri, ea duce o viață de huzur (*Istoria unei plăcinte*), nu respectă ruinele trecutului istoric de glorie, ba chiar contribuie să le risipească (*Vandalism*), patronează o justiție de clasă grotescă, admitînd nedreptăți strigătoare (*Un proșes de la 1826*). Societatea înaltă străbate o perioadă de tranziție rapidă; demnitatea omească apare degradată, între o indolență de tip oriental și o febră de cosmopolitism și snobism. Moravurile se dezagregă, soțiile își înșeală bărbații, iar ei se consolează cu vorba populară *Au mai pățit-o și alții*. În fața perspectivei unui duel se comportă cu lașitate (*Iepurărie*). Chiar în simpatia indulgentă a autorului pentru bătrînul Bogonos se întrevede o condamnare a refuzului boierului ruginit de a accepta înnoirea socială (*Pentru ce țigani nu sînt români*). În schimb, boierul ținutaș din *Provincialul* („Albina românească”, 1840), reluat în *Fiziologia provincialului*, după ce apăruse și *Fiziologia provincialului în Iași* a lui Kogălniceanu, devine ridi-

col îndată ce își pune în minte să fie la modă cu „capitalia”, ca îmbrăcăminte și maniere.

Procesul făcut feudalității românești se ridică pînă la tonul unui adevărat rechizitoriu în *Ochire retrospectivă*. Aci Negruzzi deplînge înrăutățirea progresivă a situației țărănimii, explicînd-o prin conflictul tot mai ascutit dintre domni și boieri. Deși el este favorabil autorității centrale în lupta împotriva anarhiei boierești, își dă totuși seama că, în ultimă instanță, domn și boieri fac una în privința asupririi poporului :

„Regalii iubesc banii ; ajutorul și favoarea lor, domnii îl cumpără cu bani, boierii dau bani ca să oboare pre domni ; și de unde se stoarce ăst nomol de aur ? Din sudoarea poporului ce geme sub împilarea despotismului și a aristocrației”.

În această viziune, Alexandru Lăpușeanu devine domnul simbolic care, cu mijloace tiranice și sîngeroase, va încerca să scape de această boierime fără dragoste de neam. După „un șir de domni răi, pentru că boierii sînt răi”, trebuia un domn hotărît să scape țara de această „idră”. Lăpușeanu, crud și satanic, dar totodată lucid și decis, era omul cerut de împrejurări.

Om de cultură umanistă, Negruzzi așază pe un plan deosebit pe domnii și boierii ctitori de monumente istorice și deschizători de drumuri noi în cultura națională. El admiră pe mitropolitul Dosoftei pentru limba lui de scriitor (*Scrisoarea XIV, Critică*), pe Vasile Lupu pentru așezările de cultură de la Trei Ierarhi (*Trisfetitele*), pe Dimitrie Cantemir pentru meritele de mare cărturar pe plan european (*Prescurtare din viața principelui D. Cantemir*, în ed. a II-a din *Descrierea Moldovei*, Iași, 1851), pe mitropolitul Veniamin pentru bunătatea lui creștinească și pentru contribuția adusă la dezvoltarea culturii românești (*Despre Mitropolia Moldovei : Monumentul lui Veniamin („Săptămîna”, 1853, nr. 3)*). Faptul este cu atît mai izbitor, cu cît tagma bisericească a fost adesea criticată de Negruzzi pentru falsa ei devoțiune și pentru ipocrizie. *Catacambele monăstirii Neamțu și Calipso* prezintă mănăstirile ca centre ale unor drame omenești comune, departe de orice element mistic sau de austeritate monahică.

Simpatia scriitorului se îndreaptă cu căldură spre oamenii simpli din popor, țărani ostăși din *Aprodul Purice*, cîntăreții populari lăudați în *Cîntece populare a Moldaviei* sau citați în *Pîcală și Tîndală*, țărani cam convenționali din *Cîrlanii*, în fine „omul de țară”, prezentat în „Săptămîna”. Aceeași simpatie înduioșată îl apropie de unele victime ale societății feudale, ca poetul Daniil Scavinschi (*Scrisoarea IV. Un poet necunoscut*), sau curtezana greacă Calipso, fosta prietenă din exil a lui Pușkin (*Scrisoarea VII. Calipso*), ori *Lumînărică* (*Scrisoarea XIII*).

Scrisoarea VIII (Pentru ce țiganii nu sînt români) pleacă de la o atitudine înaintată față de problema dezrobirii acestei populații de robi din țările noastre, eliberată parțial în 1844, apoi definitiv în 1855.

Cu tot aspectul mozaical, *Negru pe alb* e o construcție solidă și rezistentă, unificată lăuntric prin modul de reacție în fața lumii și atitudinea stilistică. Libertatea arătată în construcția textelor, ușurința cu care scriitorul schimbă continuu tonul, interferența momentelor de emoție cu cele de glumă reușesc să dea iluzia stilului epistolar implicat în titlul celor 30 de bucăți din *Păcatele tinerețelor*, intitulate *Scrisori la un prieten*. Ele reprezintă o împletire organică de aspecte romantice și realiste, de ton cărturăresc și spirit popular. Această armonie alcătuiește baza clasicismului lui Negruzzi, formă tipică de reconciliere intimă realizată de

scriitor în pofida aspirațiilor divergente care-l atrăgeau spre puncte deosebite ale spațiului literar, Tudor Vianu vede în el un „prozator realist”. Dar, ca și marii contemporani, Hugo, Byron, Pușkin, Stendhal, Balzac sau Mérimée, în realismul său Negruzzi absoarbe o experiență și o atitudine romantică și aplică intuitiv, ca un reflex al temperamentului său echilibrat, marile principii clasice de respect al naturii morale și al adevărului, ideea de a folosi în mod creator modele străine, în fine, scopul de a *instrui* și de a *plăcea*, prin opere morale și educative, dominate de valori generale și universale.

În unele privințe, C. Negruzzi este chiar un moralist de esență clasică, în sensul secolului al XVII-lea francez, adică un psiholog, preocupat să cunoască și să adâncească sufletul omenesc și resorturile lui intime, Portretele așa de vii, „provințialul”, Bogonos, Lumînărică, Scavinschi, autoportretul care se desface luminos și sugestiv din atâtea pagini pitorești de evocare, tabloul societății ieșene și al provinciei, schițate cu o mare economie de mijloace, se înscriu de asemenea în tradiția clasică, prin acordul stabilit între aspectul fizic, cel moral și cel social. „Fiziologiile” sale dovedesc familiarizarea cu tehnica portretistică a *Caracterelor* lui La Bruyère, dar și cu arta unui Hogarth de a surprinde detaliul semnificativ.

C. Negruzzi este un moralist și prin tendința de a da scrisului său un sens activ și militant, de a trage concluzii și învățăminte din desfășurarea trecutului istoric național și din unele aspecte ale vieții sociale contemporane. În fine, tonul de umor și autoironie este subliniat de reflecții exprimate, ca la clasici, prin sentințe și aforisme lapidare.

Opera de căpetenie a lui C. Negruzzi este, fără îndoială, nuvela istorică *Alexandru Lăpușeanul*, publicată în „Dacia literară” din 1840. Între 1837 și 1840, scriitorul evolua de la concepția unui domn legendar ca Ștefan cel Mare la o înțelegere social-politică adâncă a istoriei Moldovei. Acest adevărat salt calitativ se exprimă prin trecerea de la o concepție idealizatoare a trecutului istoric la o viziune lucidă, analogă cu aceea din scenele epice *La Jacquerie* ale lui Mérimée (1828), din dramele istorice ale lui Victor Hugo, ale lui Karamzin sau Pușkin.

Punctul de plecare îl constituie relatarea *Letopiseșului Țării Moldovei* de Grigore Ureche. Dar autorul îl citează numai pe Miron Costin. S-a crezut deci că e la mijloc o identificare greșită, explicabilă într-un moment în care cronicile nu erau încă publicate. S-a arătat însă că izvorul capitoului al III-lea al nuvelei se află într-adevăr în *Letopiseșul* lui Miron Costin, și anume în scenele de răzvrătire a masei populare din vremea lui Alexandru Iliș Vodă din Moldova împotriva boierului Batiste Veleli, aruncat de domn mulțimii : „Și așa l-au apucat și l-au dat pe mîna țărănilor, și așa fără nici o milă, de viu, cu topoare l-au făcut fărîme”. Este vorba deci de o contaminare a celor două letopiseșe, desprinzînd din fiecare elementele tipice care puteau servi prezentării veridice a epocii și caracterelor. În genere, scriitorul n-a urmărit o exactitate arheologică, ci a vrut să dea o versiune plauzibilă și semnificativă a evului mediu românesc.

Nuvela lui Negruzzi se distinge în primul rînd prin rigoarea compoziției. Episoadele se grupează în patru capitole, ca actele unei piese, fiecare anunțat printr-un moto semnificativ. Expunerea e sobră, puternic dramatică prin pregnanța dialogului și stilizarea expresivă a personajelor, chiar a celor secundare.

Prima scenă este o adevărată expunere a conflictului central dintre Alexandru Lăpușeanu revenit la domnie și boierii lui Ștefan Tomșa, care vor să-l întoarcă din drum. Chipurile dominante ale dramei apar îndată în plină lumină :

Alexandru Lăpușneanu. domn feudal autocrat, neîngăduitor cu tentativele de opoziție ale boierilor ; vornicul Moțoc, tip de boier lingoșitor, gata de orice compromis cu puterea, deci și de orice trădare : cei doi boieri tineri. Spancioc și Stroici, d'rji în hotărîrea lor de a înfrunta pe Lăpușneanu. Conflictul se desfășoară sub forma unui dialog viu și dramatic, unde totul este esențializat, cu o intuiție psihologică de o rară acuitate. Lăpușneanu trece rapid de la rezerva prudentă cu care îi primește pe boieri, „silindu-se a zîmbi”, la izbucnirea violentă : „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau”. În fața frazelor mai lungi, ocolite și circumspecte ale boierilor, el replică scurt și tăios, provocîndu-i pe emisarii lui Tomșa să se dea pe față. În clocotul său de mînie, cu greu reținut de considerații politice, se re-coară note de satanism romantic, totuși perfect plauzibil.

Răspunzînd întrebării lui Spancioc asupra mijloacelor de a răsplăti trupele turcești, domnul replică răzbunător : „Cu averile voastre, nu cu banii țărănilor pre care-i jupuți voi”. Un moment mai tîrziu, cînd Moțoc i se declară credincios, Lăpușneanu îi acceptă gestul de slugarnicie, dar sugerînd că nu se lasă înșelat.

Capitolul al II-lea, inventat de Negruzzi, introduce unele aspecte romantice prin intervenția domniței Ruxanda pe lînga Lăpușneanu pentru a-l îndupleca să nu mai „tăie” boieri, stîrnind astfel ură și răzbunare.

Capitolul al III-lea este punctul culminant al dramei, un veritabil act de tragedie shakespeareiană. Aspectul lui, mai întîi festiv, apoi sîngeros, se înscrie deopotrivă în atmosfera cruntă a istoriei noastre feudale, așa de pregnant analizată în *Ochire retrospectivă*, și în tradiția dramei romantice, unde pasiunile violente și ura explodau în scene de un spectaculos macabru.

Se deosebesc trei scene mai importante în acest capitol hotărîtor : prima, creată în întregime de Negruzzi, privește cuvîntarea „deșăntată” a lui Lăpușneanu, probabil în biserica din Suceava, unde se păstrau moaștele Sfîntului Ioan cel Nou. În acest cuvînt de împăcare adresat de domn boierilor, în cadrul solemn al bisericii, răzbește ipocrizia cu care el își ascunde adevărul gînd prin citate edificatoare din *Scriptură*. Scena următoare, măcelărirea boierilor la ospățul de la palatul domnesc, cuprinde o amplificare epică a unui fapt menționat de cronică, relativ la uciderea celor 47 de boieri. Sursele străine propuse pentru a explica acest episod (E. Lovinescu, *Lucreția Borgia* : Ramiro Ortiz, *Legenda celor 7 înfați de Lara*) n-au putut avea, în cel mai bun caz, decît o valoare stimulativă. Negruzzi a lucrat condus de propriu-i instinct de artist, țesînd în jurul unui incident atestat de Ureche o atmosferă de sarcasm atroce, perfect verosimilă și deplin integrată în universul operei.

Pregătirile înfrigate de la palatul domnesc ne întăresc bănuiala că ne aflăm în fața unei curse. Apoi drama se precipită, implacabilă și sîngeroasă. Tabloul evocă, prin amploare, mișcare și culoare violentă, marile compoziții ale pictorilor romantici Delacroix și Géricault. Peste o sută de oameni se luptă între ei, pe viață și pe moarte, într-o încăierare tragică. Notații revelatorii înregistrează reacțiile individuale, potrivite cu vîrsta și firea fiecărui boier cuprins de panică. Folosirea imperfectului cu sens durativ sporește impresia de grozăvie a măcelului.

Scena se încheie prin imaginea macabră a piramidei de capete, așezate de Lăpușneanu, cu rafinament diabolic, în ordinea rangurilor de boierie.

Punctul culminant al capitolului al III-lea îl formează epilogul, determinat de intervenția masei de țîrgoveți, „burzuluită” în fața palatului domnesc. Dialogul dramatic dintre Lăpușneanu și sfetnicul lui desăvîrșește trăsăturile lor de carac-

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

ter : luciditatea, sîngele rece și satanismul domnului, servilismul și lașitatea boierului. Aici se formulează pentru prima oară în literatura noastră, după exemplul dat de cronică lui Miron Costin, dreptul mulțimii de a interveni în istorie pentru dreptate. Teribila replică a lui Lăpușneanu : „proști, dar mulți”, subliniată cu satisfacția de a scăpa, în fine, de un slujitor nesigur, mulțumind astfel și gloata „burzuluită”, avea să reprezinte, după cum a observat Alecsandri, „o revoluție în mentalitatea obștească”.

Capitolul al IV-lea, înfățișînd moartea lui Lăpușneanu, otrăvit de Spancioc și Stroici, cu complicitatea domniței Ruxanda și a mitropolitului Teofan, întrunește cadrul și condițiile unui final de tragedie. Cadrul sinistru din cetatea Hotinului, unde Lăpușneanu zace bolnav, este zugrăvit de cîteva fraze sobre și evocatoare, fiecare detaliu contribuind la crearea atmosferei. Grotescul situației domnului călugărit fără să vrea aruncă o lumină de farsă tragică asupra acestui final, în care, în cele din urmă, doar un biet trup omenesc se luptă cu moartea.

Ultimele pagini ale nuvelei îl confruntă pe eroul romantic înfrînt cu dușmanii lui, pentru moment triumfători. Consecvent liniei dramatice imprimate operei sale, Negruzzi a modificat unele detalii atestate de cronicari în interesul adîncirii conflictului și al reliefării caracterelor. Astfel, a păstrat în viață pe Stroici și Spancioc și i-a adus în Moldova, făcînd în acest fel ca deznodămîntul nuvelei să rezolve problemele ridicate în primul capitol, iar întreaga construcție să capete valoarea unui episod de viață deplin încheiat, excepțional și edificator.

Poziția ideologică a scriitorului pare destul de limpede, mai ales în lumina analizei istorice din *Ochire retrospectivă*, text despre care N. Iorga scria : „Toată Istoria românilor e cuprinsă în *Scrisoarea XIX*”. Totuși, Negruzzi nu rămîne prizonierul unor atitudini sumare, de simpatie sau repulsie.

Departate de a idealiza sau diminua personajele nuvelei, el le privește cu ascuțite critică, dezvăluindu-le imparțial complexitatea și scăderile. Moțoc își merită soarta pe care o împlinește un soi de „județ al sărmanilor”; doamna Ruxanda, așa de duioasă în capitolul al II-lea, este capabilă totuși să dea otravă soțului ei, la îndemnul mitropolitului; acesta din urmă își acoperă dezlegarea pentru crimă cu formule ipocrite din practica religioasă; cei doi boieri tineri îl silesc satanic pe domn să bea pocalul cu otravă pînă la fund.

Prin viziunea realistă a trecutului istoric, prin reliefurile uimitoare ale caracterelor și prin vigoarea sa construcție epico-dramatică, *Alexandru Lăpușeanul* se situează printre marile realizări artistice ale literaturii pașoptiste. Al. Odobescu va lua ca model „acest mic cap de operă”, fără speranța că l-ar putea concura pe Negruzzi. D. Bolintineanu, N. Scurtescu, S. Bodnărescu, chiar Eminescu vor încerca să dramatizeze nuvela, ca și, de altfel, modernul G. M. Zamfirescu, în impresionantul act intitulat *Cuminecătura*.

Compozitorul ieșean Al. Zirra a creat, tot pe baza textului lui C. Negruzzi și a folclorului muzical moldovenesc, o operă, un adevărat *Boris Godunov* românesc.

Modalitatea artistică a lui C. Negruzzi, adînc studiată de Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*, rezultă dintr-o îmbinare fericită de fantezie romantică și observație realistă, cu numeroase aspecte de compoziție clasică riguroasă. Scriitorul n-a excelat în peisaj, deși simțea profund natura și uneori, cînd se debarasa de reminiscențe livrești, era capabil de notații pătrunzătoare. Atenția lui s-a îndreptat mai ales spre omul moral și tabloul de moravuri. În *Negru pe alb* găsim cîteva portrete excelente, decupate pe fundalul colorat și pitoresc al societății moldovenești de la jumătatea secolului trecut. Negruzzi știa să rețină faptele semnificative și să descopere în fiecare ins trăsătura dominantă, fără a îngroșa lucrurile și a ajunge la caricatură. „Metoda sa este aceea a unui memorialist”, scrie Tudor Vianu. Însă un memorialist stăpîn pe toate resursele vorbirii directe și indirecte, care știe să evite monotonia și trece cu dezinvoltură de la tonul „literar” la tonul oralității spontane, de la gravitate epică la snoava pipărată, de la povestire la dialogul dramatic, acesta atît de firesc, încît ar putea fi suit *tale quale* pe scenă.

În narațiunea perfect obiectivă din *Alexandru Lăpușeanul*, de o concizie clasică în expunere și de o sobrietate desăvîrșită a dialogului, ca și în scrisorile din *Negru pe alb*, cu înscenări de discuții, subtexte ironice, interogații și exclamații retorice, Negruzzi izbutește să fie mereu el însuși, unic și inimitabil.

Stilul său oferă o imagine exemplară a scriitorului pașoptist, la care mijloacele de expresie urmează linia rafinată a gîndirii, oscilînd între notația realist-obiectivă și intervenția subiectivă plină de vervă. Materia nouă și bogată a cugetării antrenează expresia literară, lărgindu-i hotarele. Clasicismul înnăscut al scriitorului unifică elementele de proveniență felurită, introducînd armonie și echilibru acolo unde eterogenitatea și contrastele erau obișnuite la mulți contemporani.

Cercetarea comparată a variantelor dintre edițiile din reviste și cele din volume ne permite să subliniem scrupulul de scriitor al lui Negruzzi, preocupat mereu să-și îmbunătățească exprimarea. Modificările aduse privesc în primul rînd

vocabularul, curățit de regionalisme și fonetisme moldovenești, precum și unele aspecte ortografice, care urmează procesul de „literarizare” a limbii pe baza graiului muntenesc și sub înfrurirea directă a lui Heliade Rădulescu.

După remarca justă a lui Alecsandri, Negruzzi s-a străduit să ajungă la „o limbă cultă și avută pentru a-și exprima ideile și simțirile”. El a uzat cu măsură de elementul arhaic, ca și de neologism, a combătut tendințele puriste și a reușit să coincidă, în cele mai multe cazuri, cu însăși linia de evoluție a limbii literare. Tocmai de aceea scrierile lui își păstrează și astăzi întreaga strălucire.

În domeniul poeziei și al dramaturgiei, Negruzzi nu se ridică la înălțimea atinsă în proză. Lirica sa versifică fără vibrație personală motive preromantice și romantice curente. Prin *Aprodul Purice*, replică națională dată prestigiului ademenitor al unor modele străine, el se situează totuși la începutul unei direcții din cele mai productive în poezia pașoptiștilor și a urmașilor lor. Are și meritul de a fi experimentat noi ritmuri și armonii prozodice prin traduceri efectuate din autori atât de diverși ca Victor Hugo, Antioh Cantemir, Byron, Pușkin ș.a. În sensul acesta a contribuit la mlădierea versului românesc, după nevoile tonului grav al elegiei în *Meditație*, ale tonului epic în *Baladele* lui Hugo, ale satirei la A. Cantemir, ale comediei satirice în *Les femmes savantes* de Molière, ale fabulei și epistolei.

C. Negruzzi a adus o contribuție esențială la procesul de dezvoltare a limbii și literaturii române din perioada pașoptistă. Prin activitatea sa culturală și publicistică a fost un element activ de legătură și unificare între toți românii, luptând consecvent și lucid pentru o limbă și o literatură unitară. El are rolul unui precursor care, cu o siguranță remarcabilă de vederi, a dat directive sănătoase și soluții ce vor fi dezvoltate ulterior. Concepția sa progresistă, realistă și populară despre limba literară, folclor, istorie și literatură, privite în întrepătrunderea și subordonarea lor față de marile țeluri ale operei de redeșteptare națională, se suprapune peste aceea a „Daciei literare”. Deosebirea constă numai în accentul pe care autorul lui *Alexandru Lăpușeanul* l-a pus pe ideile luminate în dauna celor democratice și revoluționare.

C. Negruzzi ilustrează un stadiu de constituire a conștiinței estetice în care nu s-a produs încă disjungerea dintre literatură și viață. Dimpotrivă, el sublinia că teatrul e o „oglină” și-l învestea cu funcții educative. Specii literare realiste, ca „fiziologia”, schița de moravuri, scrisoarea literară și nuvela istorică, se afirmă cu strălucire prin opera sa. *Alexandru Lăpușeanul*, admirabilă sinteză de specific național, inspirație romantică și clasicism al formei, constituie, prin ecourile contemporane și prin larga răspândire, o cotitură în dezvoltarea genului la noi.

Fără îndoială, Negruzzi se situează printre creatorii prozei artistice românești. Putem vorbi astăzi și despre unele elemente de universalitate în opera sa. Diferențele traducerii din *Alexandru Lăpușeanul* în alte limbi au demonstrat că puterea de seducție a nuvelei nu e anulată de depășirea frontierelor lingvistice. Totuși, universalitatea unora dintre marii noștri scriitori nu stă în popularitatea și răspândirea peste hotare, fapt îngreuiat de limba în care și-au scris operele, ci în valoarea

rea de obiectivitate a conținutului și în măiestria artistică. G. Călinescu afirma cu dreptate :

„Numele lui Negruzzi este legat de obicei de nuvela *Al. Lăpușneanul*, care ar fi devenit o scriere celebră ca și *Hamlet*. Dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale. Nu se poate închipui o mai perfectă sinteză de gesturi patetice adânci, cuvinte memorabile, de observație psihologică acută, de atitudini romantice și intuiție realistă...”.

BIBLIOGRAFIE

Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți, melodramă în trei zile, Iași, 1835 (ed. a II-a, 1863) - *Maria Tudor*, tradusă din Victor Hugo, cu o scrisoare de I. Eliade, București, 1837 ; *Angelo, tiranul Padovei*, tradusă din Victor Hugo, București, 1837 ; *Aprodul Purice, anecdot istoric*, Eșj, 1837 (ed. a II-a, 1846) ; *200 rețete cercate pentru bucate și alte treburi gospodărești*, de C. N. și M. K., Iași, 1841 ; *Prințul Antioh Cantemir, Satire și alte poetice compuneri*, traduse din rusește de A. Donici și C. Negruzzi, Iași, 1844 ; *Balade de Victor Hugo*, traduse de C. Negruzzi, Iași, 1845 ; *Elemente de dreptul politic dupre mai mulți autori de un filoromân*, Brașov, 1846 ; *Doi țărani și cinci cfrlani*, vodevil național într-un act, Iași, 1849 ; *Muza de la Burdujăni*, farsă într-un act, Iași, 1851 (ed. a II-a (cu *Cirilarii*), Iași, 1857) ; *Carantina*, comedie-vodevil într-un act, prelucrată de C. Negruzzi, Iași, 1851 ; *Păcatele tineretelor*, Iași, 1857 ; *Despre capital'a României*, Iassy, 1861 ; *Scrierile lui Constantin Negruzzi*, vol. I, *Păcatele tineretelor*, cu o introducere de V. Alecsandri, București, 1872, vol. II, *Poezii*, București, 1872, vol. III, *Teatru*, București, 1873 ; *Opere complete*, vol. I—III, ediție îngrijită de Ilarie Chendi și E. Carcalechi, București, 1905 (ed. a II-a, 1912) ; *Opere alese*, București, 1934 (Biblioteca școlară) ; *Păcatele tineretelor*, ediție îngrijită și comentată de Virginia Ghiacoiu, Craiova, 1937 (ed. a II-a, 1942) ; *Opere alese*, vol. I—II, București, 1955 (B. P. T.) ; *Păcatele tineretelor și alte scieri*, ediție îngrijită de Liviu Leonte, cu o prefață de N. I. Popa, București, 1959 (B.P.T.) ; *Păcatele tineretelor*, ediție îngrijită și prefață de Liviu Leonte, București, 1963 (B.P.T.).

B. P. Hasdeu, *À propos de scrierea lui C. Negruzzi*, în „Lumina”, 1863, nr. 10 ; T. Maiorescu, *C. Negruzzi (necrolog)*, în „Convorbiri literare”, II, 1868, nr. 13 ; A. D. Xenopol, *O corespondență literară între I. Eliade și C. Negruzzi*, în „Convorbiri literare”, VI, 1872, nr. 5 ; [Theodor Alexi], *C. Negruzzi (biografie)*, în „Albina Carpaților”, II, 1878, nr. 23, t. I ; Verax [Ion Nădejde], *Toderică plagiat de C. Negruzzi*, în „Contemporanul”, II, 1882, nr. din 16 iunie ; D. Evolceanu, *Proza lui C. Negruzzi*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu*, București, 1900 ; G. Bogdan-Duică, *Două capitole dintr-o biografie a lui Constantin Negruzzi*, în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 12 ; Iacob Negruzzi, *Începuturile literare ale lui Constantin Negruzzi*, în „An. Acad. Rom.”, Sect. lit., seria a II-a, XXXII, 1909—1910 ; E. Lovinescu, *Costache Negruzzi. Viața și opera lui*, București, 1913 (ed. a II-a, 1924 ; ed. a III-a, 1940) ; Ion Grămadă, *C. Negruzzi și M. Kogălniceanu (Contribuții la biografiile lor)*, în „Convorbiri literare”, XLVII, 1913, nr. 3 ; N. Iorga, *Povestitorii de ieri și cei de azi*, vol. I, 1914 ; Ramiro Ortiz, *Un imitazione rumena di Ein Gemälde aus der Sündfluth*, în *Varia romanica*, Firenze, 1923 ; I. C. Filitti, *Două scrisori de la C. Negruzzi*, în „Convorbiri literare”, 55, 1923, nr. 1 ; G. Bogdan-Duică, *Tăutu — Beldiman — Negruzzi*, în „Făt-Frumos”, V, 1930, nr. 5 ; Nestor Camariano, *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi și prototipurile lui grecești*, București, 1935 ; V. Ghiacoiu, *Identificarea originalelor unor „tălmăciri” ale lui Costache Negruzzi*, în „Revista istorică română”, V—VI,

1935—1936 : V. Ghiacioiu, *Un izvor necunoscut al lui C. Negruzzi*. În „Convorbiri Literare”, LXXI, 1938, nr. 8—10; Ramiro Ortiz, *Sull'influsso della „Leyenda de los sete Infantes de Lara” su „Lucrèce Borgia” di Victor Hugo e su „Alexandru Lăpușneanu” di Costache Negruzzi*. În *Mélanges d'histoire et de littérature comparée offerts à Charles Drouhet*, București, 1940; Emilia Turdeanu, *Contribuțiunile la influența franceză în opera lui Costache Negruzzi*. În „Revista istorică română”. X. 1940; Al. Iordan, *Izvoarele nuvelei „Alexandru Lăpușneanu”*. În „Viața românească”, XXXII. 1940, nr. 8—9; Liviu Rebreanu, *Centenarul nuvelei românești*. În *Amalgam*. București, 1943; Gr. Scorpan, *Realismul lui Costache Negruzzi. Contradițiile sociale oglindite în procesul de creație*. În „Iașul literar”. I. 1950, nr. 7; G. Călinescu, *Material documentar. C. Negruzzi*. În „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, I. 1952; Gh. Bulgăr, *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii noastre literare*. În „Limbă și literatură”. I, 1955; Gr. Brîncuș, *Părerile lui Costache Negruzzi despre limbă*. În „Limba română”, V. 1956, nr. 4; N. I. Popa, *Costache Negruzzi traducător*. În „Studii și cercetări științifice”. Iași, seria Filologie, 1957, nr. 2; G. Călinescu, *Constantin Negruzzi*. În „Steaua”, IX. 1958, nr. 7; N. I. Popa, *Ideile literare ale lui Costache Negruzzi*. În „Iașul literar”, IX. 1958, nr. 9—10; V. N. Gațac, *Relațiile lui Pușkin cu Negruzzi*. În *Pușkin na iughe*. Odesa, 1958; „Limbă și literatură”. Chișinău, 1958, nr. 2, număr special închinat lui C. Negruzzi; I. Lăzărescu, *Preocupări politice și sociale în opera lui C. Negruzzi*. În „Studii și cercetări științifice”. Iași, seria Filologie, 1959, nr. 1—2; G. G. Ionescu, *Valoarea artistică a inspirației istorice în opera lui C. Negruzzi, cu privire specială asupra nuvelei Alexandru Lăpușneanu*. În „Limba și literatură”. IV. 1960; Al. Bistrițeanu, *C. Negruzzi și creația populară*. În „Limbă și literatură”. VI. 1962; Paul Cornea, *Costache Negruzzi. Montesquieu și ideologia aripilor moldovenești a pașoptismului*. În „Viața românească”. XVI. 1963, nr. 3; Ion Dumitrescu, *Arta frazării în proza lui Costache Negruzzi*. În „Limbă și literatură”, VII. 1964; Al. Piru, *C. Negruzzi*. București, 1966; Paul Cornea, *Negruzzi. Colonelul de Vais și Millevoye*. În „Limbă și literatură”. nr. 11. 1966.

A. HRISOVERGHI

A. Hrisoverghi s-a născut la 27 februarie 1811 la Iași. Provenea dintr-un neam de boieri greci, demult împămîntenit în Moldova. Rămîne de timpuriu orfan de tata. Își începe studiile cu limba greacă veche, în 1821, la Chișinău, unde se retrăsese familia. În 1825, după reîntoarcerea la Iași, continuă învățătura în pensionul părintelui Singhel și al dascălului Franguli. În pensionul lui Mouton învață limba franceză și ia contact cu literatura modernă. În 1830, cînd se înființează miliția națională, animat de sentimente patriotice și de elan tineresc, intră în „straja pămîntească”. Demisionează după doi ani, plictisit de procesele purtate în legătură cu moștenirea familiei și deziluzionat de viața de ofițer. Se îndreaptă acum spre lectura romanticilor francezi, care „deșteaptă în el o simțiciune mai adîncă către amor și prieteșug” (cum menționează C. Negruzzi în *Precuvîntarea* la piesa *Antoni*). Îmbolnăvindu-se, i se indică să călătorească și tînărul pleacă în 1833 prin Bulgaria spre Adrianopol. Călătoria „deșteaptă în el geniul poetic”, după constatarea lui M. Kogălniceanu. La reîntoarcere dedică versuri unei tinere soții de boier de care era îndrăgostit și reintră în armată. În 1834 publică poezia *Ruinele Cetății Neamțu* și lumea începe să-l cunoască. Dar boala se agravează, călătoria făcută în 1836 împreună

A. HRISOVERGHI

cu fratele său la Viena și la băile din Ischl nu-l vindecă, cade la pat în același an și se stinge la 9 martie 1837.

Negruzzi, în încheierea biografiei pe care i-o consacra, se arată sceptic cu privire la atitudinea posterității față de Hrisoverghi: „Toți l-au uitat, toți îl vor uita”. Totuși, contemporanii l-au amintit mereu pe poetul moldovean, în jurul lui țesându-se o adevărată legendă, pornind de la biografiile făcute de Negruzzi și Kogălniceanu și de la amănuntele răspindite de G. Sion, care contamina viața lui *Antoni*, eroul dramei lui Al. Dumas, tradusă de Hrisoverghi, cu viața traducătorului însuși.

Mai puțin cunoscută decât biografia acestui „erou de roman” este opera sa. În timpul vieții nu i-a fost publicată decât o singură poezie. În 1837, Negruzzi tipărește la București traducerea dramei *Antoni* de Al. Dumas, însoțind-o de o precuvîntare în care face portretul lui Hrisoverghi, iar în 1843 apare la Iași volumul de *Poezii*, împărțit în *Poezii originale* și *Traducții*, cu o introducere substanțială a lui Kogălniceanu.

Din creația originală, reținem oda *Ruinele Cetății Neamțu*, pe tema, atât de frecventă în epocă, a elogiului trecutului eroic, căreia Hrisoverghi îi adaugă o aspră condamnare a „vandalilor” contemporani, ce distrug monumentul ca să dobîndească materiale de construcție. Poetul vede în ruine un „sămn mărire strămoșești”, o „pavază neînvinșă-a neamului românesc”, o „cetate sfîntă”, întruchipînd permanența eroismului național. Blestemul îndeapărtează versurile de meditația echilibrată a lui V. Cîrlova, iar retorismele și prozaismele creează un stil ce se vrea epopeic, dar rămîne numai discursiv. Efectul odei a fost salutar, contemporanii entuziasmați de poezie oprind distrugerea ruinelor. Lectura ei a inspirat pe unii poeți ai vremii, printre care Mihail Cuciureanu.

Hrisoverghi a scris și alte ode, între care una dedicată proaspătului domn M. Sturza, în care își pusese mari speranțe, considerîndu-l „român adevărat”.

Poetul a mai compus și epitafe, epigrame și fabule. *Magariul îngîmfat* satirizează politicianii răsplățiți cu decorații pentru merite ce nu le aparțin, iar *Inscripția măgărească* le biciuiește nepriceperea.

Poetului moldovean nu-i rămîne străin suflul romantic al vremii. Traduce poezii dominate de sentimentul iubirii și al morții din André Chenier, V. Hugo, Lamartine (traducerea *Lacului* este inferioară celei a lui Heliade, de la 1830). Drama *Antoni* de Al. Dumas îi dă sentimentul că se regăsește în eroul orfan, supus fatalității, îngrădit de o viață potrivnică afirmării sentimentelor sale de dragoste și de libertate.

Dintre scrierile originale, cele mai reușite sînt *Fragmentele*, cărora le putem acorda epitetul conferit de Kogălniceanu poeziilor lui Hrisoverghi în general : „niște eschise, niște cercări neîndeplinite”. Temei meditației asupra ruinelor i se asociază cea a nimicniciei, a fatalității unei vieți triste, văzută ca :

... o închisoare, o temniț-așa largă,
Unde om pe om se calcă și după noroc aleargă.

În poezia erotică, Hrisoverghi e sentimental și generos, gata a-și asemăna natura dezlănțuită cu „văpaia focului”.

A. Hrisoverghi rămîne unul din acei poeți minori care au contribuit la răspîndirea romantismului francez în cultura noastră, pe care a înzestrat-o, dacă nu cu teme originale, măcar cu expresia sinceră, deși neșlefuită, a unor aspirații nobile.

BIBLIOGRAFIE

Poezii, a lui . . . (cu o prefață de M. Kogălniceanu, *Vieța lui A. Hrisoverghi*), Iași, 1843 ; Al Dumas, Antoni. *Dramă în cinci acte. Din compunerile lui* tradusă în românește de A. Hrisoverghi. Cu o *Precuvîntare* de C. Negruzzi, București, 1837 ; Ilarie Chendi, *Prefața* [la] Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu, *Scrieri alese*, București, 1909.

ALECU DONICI

Fiu al unui clucer de prin părțile Orheiului, Alecu Donici s-a născut la 1806. După ce a terminat școala de cadeți din Petersburg, a devenit ofițer, servind în această calitate cîțva timp în armata rusă. În urma morții neașteptate a părinților săi, a demisionat, s-a retras pentru o vreme la moșia părintească și apoi, căsătorindu-se, s-a mutat la Iași, unde a intrat în magistratură, devenind astfel jurist, ca și unchiul său, renumitul om de legi, „pravilistul” Andronachi Donici.

După ce debutează cu traducerea „cînticelului” *Căruța poștei*, tipărește la București, în 1837, într-o broșură neiscălită, poemul lui Pușkin *Țiganii*, în versiune românească. Apoi, Donici își editează fabulele în două broșuri succesive : una la 1840, a doua la 1842. În anul 1844 publică, împreună cu prietenul său C. Negruzzi, volumul de *Satire și alte poetice compuneri*, traduse din poetul rus de origine moldovenească Antioh Cantemir, fiul autorului *Istoriei ieroglifice*. În 1842 editează la Iași poeziile lui Gr. Alexandrescu, cu care se împrietenise la București, unde, ca magistrat, se repezea din cînd în cînd „în pricini de judecată”. De altfel, Donici se consacră tot mai mult carierei sale juridice și, deși pînă la moarte (în 1866) nu mai scoate nici un volum, continuă să „viseze la poezie”, publicînd în revistele vremii un număr de noi fabule, dovadă a atașamentului său pentru această specie literară, care de altfel l-a consacrat.

Unii au încercat și încearcă încă a-l prezenta pe Donici ca pe un simplu traducător, pornind de la ideea că majoritatea celor 87 de fabule apărute sub

numele poetului își găsesc punctul de plecare în opera marelui fabulist rus I.A. Krîlov și apoi în ale altora, ca Izmailov și I.I. Dumitriev. Este însă Donici doar un traducător lipsit de acea contribuție proprie care dă dreptul altor fabuliști, cu numeroase teme împrumutate de la predecesorii lor, să fie considerați totuși originali? Se știe că în materie de fabulă invenția personală nu joacă mare rol. Temele sînt mai totdeauna împrumutate de la fabuliștii anteriori, derivate din izvoare populare sau consacrate de o lungă tradiție. Originalitatea nu constă atît în tema folosită, în însăilarea epică a conținutului fabulei, ci în amănuntele întîmplării povestite, în talentul de a prelucra motivul inițial, în forța de localizare a peronajelor și întîmplărilor, ca și în îndemînarea mînuirii armei criticii.

Desigur, Donici e inferior lui Gr. Alexandrescu în expresivitate, forța de satirizare, darul înscenării. Totuși, dacă ținem seama, cum am arătat mai sus, ca originalitatea tematicii e o chestiune subsidiară, el nu poate fi considerat drept un simplu tălmăcitor.

Cînd Donici traduce, el dăruiește textului o prospețime caracteristică, ajungînd să realizeze în multe privințe o operă nouă. Alteori prelucrează, adaugă elemente de morală care sînt numai ale lui și își pune personajele necuvîntătoare în situații noi. Oricum, scriitorul se arată mereu preocupat să localizeze originalul, chiar dacă încercările nu-l duc totdeauna la cele mai certe rezultate. Cîteodată fabulistul autohtonizează direct. Nu e vorba de înlocuirea mecanică a unui nume de munte cum e Caucazul, de exemplu, cu Ceahlăul, din fabula *Vulturul și paingul*, sau de înșiruirea altor toponimice românești care înlocuiesc pe cele rusești, ca Moldova, Bistrița, Siretul din aceeași fabulă, ci de crearea unei adevărate atmosfere românești, cum se vede în *Pietrenii și Bistrița* etc.

Nu de puține ori Donici, ca să nu fie strivit de modelul său, mai ales atunci cînd acesta e Krîlov, se străduiește să se îndepărteze de original, îl diluează sau prelucrează unele versuri, ca în *Oraculu*, ori renunță la conținutul concret al fabulei, generalizînd, ca în *Frunzele și rădăcina*.

Meritul scriitorului constă mai ales în grija deosebită de a adapta conținutul fabulei la realitățile românești ale timpului. Fabulele lui Donici reflectă, într-adevăr, unele aspecte ale societății moldovenești, care nu diferă aproape de loc de aceea din Țara Românească din timpul orînduirii feudale și al începuturilor capitalismului la noi. Fabulistul stigmatizează viciile marilor boieri, aviditatea, cruzimea și lașitatea lor. Fabulele lui demască, uneori cu plasticitate, cu o anumită forță și virulență, justiția nedreaptă de clasă, bunul plac al cîrmuitorilor și lăcomia de bani a funcționarilor de toate gradele, de la cei mai mici pînă la cei mai mari. Dacă în *Lupul la pieire* este aspru, satirizînd încercarea de a induce în eroare poporul, într-o fabulă ca *Lupul nazîr* cei puternici, care desconsideră masele, sînt biciuiți cu o vervă nu mai puțin incisivă.

Ușurința condamabilă cu care se numeau în slujbă funcționarii a căror necinste și intenții prădalnice erau notorii, complicitatea sfidătoare dintre „cei mari” și slujbașii lor slugarnici și venali, puși să jefuiescă poporul pentru satisfacerea lăcomiei de averi și a unora și a altora, indiferența conducătorilor țării față de

abuzurile interpușilor lor sau pedepsele disproporționate de mici față de jafurile săvârșite sînt înfierate rînd pe rînd de fabulistul nostru în fabule ca *Ursul la priseci*, *Pietrenii și Bistrița*, *Vulpea și bursucul* etc.

Pretenția absurdă a boierilor de a-și păstra privilegiile ca un drept permanent rămas de la strămoși e ironizată de fabulist în *Gînștile*, după cum în *Musca* sînt satirizați aceia care-și arogă merite ce nu le au. Cosmopolitismul e cu multă vervă condamnat în *Momița la bal masché* sau în *Muștele și albina*, misticismul, superstițiile și exploatarea credulității în *Oraculu*, nepotismul în *Vărul primare*, laudăroșenia celor găunoși în *Două poloboace*, lașitatea minciноșilor și a tîlharilor în *Jderul și cacomul* etc.

Fără a poseda o măiestrie artistică deosebită, se simte, totuși, la Donici tendința de a folosi unele procedee care să-l amuze pe cititor, să-l atragă și să-l facă părtaș la concluzia pe care o trage de obicei la urmă fabulistul. Unul dintre aceste procedee este, de pildă, intervenția neașteptată a autorului, punctînd din loc în loc curgerea narativă : „Iar un așa alai, să nu dea Dumnezeu/ Nici la vrăjmașul meu” (*Lupul și motanul*). Cîteodată, ca trezindu-se subit dintr-o foarte lungă suită de reflecții cu caracter general, fabulistul își impune cu autoironie fină revenirea la subiectul de care se cam îndepărtase :

Văd însă că sporiul de vorbit
M-ar da de gol la lume că am îmbătrînit,
Căci vremea cătră toamnă se face mai ploioasă,
Iar vîrsta naintată de vorbă bucuroasă.
Să las dar alte pilde și fabula să-mi spun,
Așa precum mi-au spus-o și mie un om bun...

(*Nada și chiticul*)

Un umor discret, o fantezie ușoară, un stil simplu care se vrea bătrînesc, versuri sugerînd legătura directă cu realitățile sociale înconjurătoare au asigurat o aprecia-bilă popularitate fabulelor lui Donici. În fabulele lui pot fi găsite o mulțime de expresii, de versuri care au căpătat o largă circulație curentă : „Și așa s-au întîmplat,/Precum cucu'i-au cîntat” (*Lupul și cucul*); „... are pufușor/Pe botișor” (*Vulpea și bursucul*); „Vezi, după faptă,/Plată :/Să nu mai rîzi de nime niciodată !” (*Stiglețul și ciocîrlanul*), ori unele proverbe sau zicători luate direct din popor : „Sînt la tărîțe scump și ieftin la făină” (*Morarul*); „Să nu-ți mai vîri botul unde nu-ți fierbe oala !” (*Știuca și motanul*); „Căprița sare masa,/Ileđuța casa” (*Capra și iada*).

ALECU DONICI

Nu e o întâmplare că Eminescu a putut descoperi la Donici un adevărat „cuib de înțelepciune”, după cum în Pann îl întâlnise pe „finul Pepei”, ambii scriitori exprimând aceeași înțelepciune a poporului. Într-adevăr, valoarea și importanța lui Donici rezidă tocmai în adâncă legătură cu poporul. Folosind bogatul tezaur pe care i l-a oferit fabula lui Krîlov, Donici a reușit să adapteze destul de strâns modelele la realitățile sociale românești ale vremii, impunându-se ca un autor merituos în ansamblul literaturii pașoptiste.

BIBLIOGRAFIE

Al. Donici, *Țigani, piimă a lui A. Pușkin, tălmăcită din limba rusă*, București, 1837 (ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1908) : *Fabule*, vol. I—II, Iași, 1840 (ed. a II-a, Iași, 1842,) 2 vol. ; A. Caracemir, *Satire și alte poetice compuneri*, trad. de A. Donici și C. Negruzzi, Iași, 1844 (ed. a II-a, Iași, 1858) ; Țichindeal, Asachi, Donici, *Fabule*, cu o prefață de Il. Chendi, Sibiu, 1909 ; Al. Donici, *Fabule*, ediție îngrijită de Valeriu Ciobanu, cu o prefață de Emil Boldan, București, 1956.

Gh. Ghibănescu, *Donici și Alexandrescu în 1842*, în „Arhiva”, X, 1900—1901 ; G. Sion, *Alexandru Donici, viața și operele sale*, București, Acad. Rom., Discurs de recepție, 1870 ; Verax [Ion Nădejde], *A. Donici plagiator*, în „Contemporanul”, V, 1886, vol. I, nr. 2 ; Th. D. Speranția, *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*, „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, t. XIV, 1891—1892 ; Cristu S. Negoescu, *Fabule și fabuliști, istoricul genului și literatura lui, ed. a III-a*, București, 1905 ; Al. Epure, *Influența fabulistikului rus Krîlov asupra fabuliștilor noștri A. Donici și C. Stamati*, Iași, 1913 ; I. Negrescu, *Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, Chișinău, 1925 ; N. N. Moroșan, *Al. Donici*, Chișinău, 1936 ; Petre Haneș, *Legături literare româno-ruse : Krîlov-Donici*, în „Limbă și literatură”, II, 1956.

TRANSILVANIA

GEORGE BARIȚIU

Numele lui G. Barițiu e legat de întemeierea presei ardelenе, activitatea lui publicistică nefiind însă lipsită de importanță nici pentru literatură. S-a născut în 1812, la de Jos, nu departe de Cluj, dar copilăria și-a petrecut-o într-un sat de lângă Turda, la Petridul de Mijloc. Învață să scrie și să citească cu tatăl și bunicul său. După ce frecventează o școală din apropiere, la Trascău, continuă învățătura la Blaj, apoi la Cluj, unde termină liceul. Se întoarce la Blaj în 1831 pentru studiul teologiei, pe care o absolvă în 1835. Aici și-a început el activitatea didactică, ca profesor de fizică, funcționând timp de un an.

În 1836, Barițiu e chemat de vîrfurile negustorimii române din Brașov ca dascăl la școala din „Cetate”, pe care o onorează aproape un deceniu, reușind să se afirme foarte repede în mijlocul conașionalilor săi. Așa că atunci cînd s-a pus problema creării unor noi periodice acolo, după încercarea neizbutită cu „Foaia duminicii”, el a fost cel însărcinat cu redactarea lor. E vorba de „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și de „Gazeta Transilvaniei”, care, mulțumită priceperii sale și orientării înaintate pe care le-o dă, ajung în scurtă vreme organe publicistice ale tuturor românilor.

Conduce aceste publicații din 1838 pînă la începutul lui 1849, cînd, din cauza evenimentelor revoluționare, vor trebui să-și înceteze apariția, Barițiu însuși fiind silit să se refugieze dincolo de munți.

După reîntoarcerea sa, „Gazeta” și „Foaia” vor ieși din nou, la sfîrșitul lui 1849. Din pricina atitudinii dîrze în cauza social-națională, ele sînt suspendate de stăpînire după un scurt interval, reapărînd definitiv numai în septembrie 1850, sub altă conducere, primul redactor rămînînd doar inspiratorul și colaboratorul lor principal. Barițiu nu se lipsește însă nici acum de o publicație periodică proprie, editînd timp de 14 ani un calendar. Dar greutatea activității sale în această epocă nu cade în sectorul cultural și nici în cel politic — dată fiind opresiunea exercitată de statul austriac după revoluție—, ci în cel economic. Îl găsim mai întîi secretar și notar al Asociației comercianților români din Brașov, pînă în 1857. Din 1852 e însărcinat cu conducerea fabricii de hîrtie din Zărnești, opera unui consorțiu de români, post pe care-l ocupă mai mult de două decenii, aproape pînă la lichidarea întreprinderii.

Începînd din 1861, o dată cu schimbarea cursului politicii în Austria, Barițiu dezvoltă din nou o intensă activitate publicistică. Spre deosebire de perioada anterioară, cînd nu se amestecase direct în viața politică decît în timpul revoluției — jucînd un rol de frunte în adunarea de la Blaj și în Comitetul românesc, zis de pacificare, de la Sibiu —, el e acum prezent la toate consultările, conferințele, adunările și manifestările naționale. la parte — în anii 1863 — 1865 — atît la dezbaterile dietei din Sibiu, cît și la ale parlamentului din Viena, unde a reprezentat interesele românilor ardeleni.

Cu instaurarea dualismului austro-ungar, Barițiu părăsește temporar viața publică. Revine propriu-zis numai în 1876, colaborînd mai departe la „Gazeta Transilvaniei”. Apoi, din 1878 înainte, editează un ziar propriu, „Observatorul”, la Sibiu, noul centru al mișcării românești, militînd pentru o atitudine intransigentă față de politica oficială maghiară și fiind unul din protagoniștii așa-numitului pasivism, adică al boicotării parlamentului de la Budapesta. Redactează un „Memorandum”, ce cuprinde revendicările de bază ale poporului român. Din 1887 pînă în 1890 e președintele Partidului național-român din Transilvania și al Comisiei electorale centrale.

Barițiu continuă și în acești ani să activeze în sectorul economic, ocupîndu-se nu numai de fabrica de la Zărnești, ci și de chestiunea mult mai arzătoare pentru compatrioții săi a creării unei rețele de căi ferate ardeleni care să lege Brașovul de restul Transilvaniei și de Principatele Române. La sfîrșitul vieții a făcut parte din comitetul de direcție al Băncii „Albina”.

Mai importantă e însă, în această epocă, activitatea sa cîrturărească. A fost unul din ctitorii Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, cunoscută sub numele de Astra, secretarul principal, apoi președintele ei. A întemeiat și redactat organul său publicistic („Transilvania”) mai bine de două decenii, interesîndu-se foarte mult de școala medie de fete din Sibiu, patronată de Astra. A fost de la început membru al Societății Academice, președintele Secției istorice, iar la sfîrșitul vieții chiar președintele Academiei, preocupîndu-se îndeaproape de mersul lucrărilor acesteia. Se poate spune că n-a existat domeniu de interes obștesc la care să nu fi participat acest om extraordinar de activ, de o mare putere de muncă și tenacitate, lăsînd pretutindeni urme prin concepția sa înnoitoare, prin spiritul său îndrumător și animator. Numai moartea l-a smuls din mijlocul lucrului, în iunie 1893, după aproape 60 de ani închinăți ridicării poporului român. Rolul pe care l-a jucat el în Transilvania se aseamănă cu acela al lui Asachi și Kogălniceanu în Moldova, al

lui Heliade Rădulescu în Muntenia. E cel mai reprezentativ om de cultură ardelean din veacul al XIX-lea.

Interesul lui Barițiu pentru literatură se manifestă mai viu în prima parte a activității sale. În paginile foilor lui, pe lângă considerații de ordin critic, semnează două poezii și mai multe bucăți de proză : meditații, povestiri, nuvele, note de călătorie și traduceri. Versurile lui sub titlul : *Înstrăinații* (1835) și *Suspînul* (1838), simple manifestări ocazionale scrise cu prilejul unor reprezentații de diletanți la Elaj și Brașov, sînt lipsite de calități artistice. Ele se cuvin semnalate numai pentru faptul că, alături de tendințe politico-naționale, conțin și unele motive populare.

Proza merită ceva mai multă atenție, nu pentru valoarea, ci pentru tematica sa și pentru atmosfera literară pe care o oglindește. Se simt foarte bine și în scrisul lui Barițiu cele două lumi literare care se înfruntau la noi pe vremea aceea : clasicismul și romantismul. Tendința sa primordială e didactică, în spiritul luminismului clasic-

zant, subliniind necesitatea controlului fanteziei și al sentimentelor de către rațiune, a combaterii superstițiilor, a evidențierii consecințelor nefaste ale despotismului. Dar, alături de aceste elemente, întâlnim la el și o bogată gamă de motive din arsenalul romantic : personaje cu sensibilitate exagerată, cultul lunii, al naturii, fascinația și puterea cotropitoare a iubirii, conflicte violente. Dintre primele producții merită relevată o meditație patriotică, scrisă într-un stil care amintește de *Cîntarea României* :

„Frumoasă Transilvanie, dulce patrie, clasică, pămînt sfînt, maică cu durere ! care precum reverși toate darurile firii... peste fiii tăi, așa nici de hrana ce înalță duhul și încălzește inimele nu i-ai lăsat deșerți ; monumenturi și întîmplări istoricești apucîndu-le între cele mai crîncene lupte dintre sfarîmătorii dinți ai veacurilor ai păstrat pentru toată viitorimea. Între hotarele tale se cuvine pretutindenea patriotul călător să păsească cu evlavie, dar nici într-o parte mai mult ca în preajma Ulpiei Traiane...”.

De preferința Barițiu s-a îndreptat spre nuvela istorică, fiind autorul ardelean al epocii care a cultivat cel mai mult acest gen. Rea!izarea sa cea mai izbutită e în această direcție povestirea *Barbara*. Dar aportul lui cel mai prețios în proză îl constituie notele de călătorie. Primele, din 1836, care s-au publicat numai în zilele noastre, reprezintă cea dintîi scriere remarcabilă a sa ajunsa pînă la noi. Mai puțin originale în concepția lor — se simte influența lui Golescu —, ele sînt foarte prețioase din punct de vedere documentar. Urmează cele din 1845, cele dintîi de acest fel datorate unui român din Transilvania ce au văzut lumina tiparului. În 1852 publică un alt jurnal de drumeție, rod și el al unui lung voiaj în Europa apuseană. Însa cel mai interesant dintre jurnale e cel din 1858, unde se găsesc cîteva fragmente ce merită a fi reținute. Finalul referitor la starea orașelor ardelenne e pe alocurea de o vervă de-a dreptul spumoasă. Constatînd că numai în centrele urbane principale s-ar întîlni pavaje de piatră, el remarcă:

„...Macar că petrii din darul lui D-zeu avem în patria noastră încît să o putem pardosi și toată, să mai dam și împrumut vecinilor, pînă cînd și la dumnealor ar crește și s-ar coace munți ca ai noștrii Carpați, ca Bucegii, ca Negoii, ca Retezatul, ca Vlădeasa și o mie alții *minorum gentium*. Însă ce e drept, e mai eftin a ne face cătărigi să le legăm de picioare și să călcam prin bălțile și noroaiile patriotice decît să ne luăm osteneala mai grea de a sparge munți și a sfărîma la petrii sau în scurt, ca din fabulă, mai bine frînge lemne decît sparge petrii. Ci nu face nimic : vor veni cei cu carul de foc, cu balaurul fumegător, care ne vor învăța să spargem și petrii cu mai puțină osteneală. Cu toate acestea să vedem că măcar pînă atunci să nu ne înecăm prin noroaiile din chiar curțile noastre. Așa este, sînt *mala mixta bonis* ; noi însă tot înaintăm”.

În sfîrșit, în acest cadru merită să fie relevate și traducerile lui Barițiu din cîteva clasici ai literaturii universale. A fost și în această privință un înaintaș în publicistica românească din Transilvania. Autorul său preferat e Schiller, după cum se poate vedea și din marele număr de opere pe care le-a tălmăcit : scene din piesele lui, povestiri și maxime. Intenționa inițial să traducă în întregime *Intrigă și iubire* ; dar, nefiind încurajat de cititori, a părăsit acest plan, din care au rămas numai două fragmente. În afară de acestea a mai publicat în „Foaie” scene din *Don Carlos*, *Conjurația lui Fiesco* și *Maria Stuart*. Din Goethe a tălmăcit numai cugetări și considerații de critică literară. Prin intermediu german a tradus în românește și o scenă din *Iuliu Cezar* de Shakespeare. E cea dintîi versiune din opera marelui dramaturg englez publicată în iimba noastră, precedată de o notă omagială, la fel de cuceritoare prin frăgezimea, entuziasmul și factura ei nemeșteșugită, ca și cea consacrată lui Schiller. Cu un fragment mai mare din memoriile lui Casanova și unul din discursul lui Cicero împotriva lui Piso se încheie activitatea de traducător a

lui Barițiu, meritorie nu numai prin calitatea limbii — arhaică la început, apoi tot mai fluentă —, dar și prin siguranța criteriului selectiv.

Mai valoroase sînt contribuțiile sale din domeniul ideologiei, teoriei, criticii și istoriei literare. Era obligat să ia o atitudine prin însăși calitatea sa de redactor al unui periodic ardelean de cultură. Dar o cerea aceasta mai ales momentul istoric. De la început el e foarte conștient de rostul social al literaturii. De aici caracterul serios ce i-l atribuie, în sensul că ea nu trebuie să fie doar o simplă chestiune de amuzament, ci să aibă un conținut valoros de idei, care să slujească ridicării publicului. În al doilea rînd, Barițiu a năzuit din primul moment, prin intermediul periodicelor sale, să facă cunoscute ardelenilor produsele literare de peste munți. Nu numai că a reprodus ce a găsit mai important din tipăriturile de acolo, dar a reușit să-și asigure colaborarea scriitorilor moldoveni și munteni, chiar și a celor mai de seamă, care au publicat unele din operele lor pentru prima dată în „Foaia pentru minte”. Un al treilea principiu director al lui Barițiu e acela formulat încă de la sfîrșitul lui 1837 și repetat apoi de mai multe ori, că autorii români să caute să se inspire din trecutul și frămîntările propriului lor popor. De aceea, făcînd în 1845 o dare de seamă asupra cîtorva scrieri maghiare și săsești cu subiecte românești, cărturarul ardelean își dojenește conaționalii că nu prelucrează tradițiile și „fabulele” autohtone. De unde se poate întrevedea destul de bine și preferința sa pentru creațiile originale, idee ce va fi subliniată în primul număr al „Daciei literare”, din 1840, dar care a fost prefigurată de revista brașoveană.

Ideologia literară a lui Barițiu e cea clasică, recepționată în special din surse germane. E un admirator al clasicismului german, care ar fi avut un fond umanist mai bogat ; cel francez din secolul al XVII-lea a umblat, după Barițiu, pe căi rătăcite. Cu toate aceste aprehensiuni inițiale, el se referă în anii următori de mai multe ori la Boileau, citat ca autoritate împotriva esteticii romantice, față de care are rezerve mari. Dar nici ei nu-i opune un veto categoric, mai ales în fapt, după cum se discerne din infiltrațiile, purtînd pecetea ultimului curent, existente în eșafodajul poeziei sale. În general, se poate observa și în cazul lui o discrepantă între principii și creație : cele dintîi sînt precumpănitor clasice, cele din urmă romantice sau realiste.

Primele preocupări literar-științifice ale lui Barițiu sînt din domeniul teoriei literare, nefiind însă cel dintîi care s-a interesat de asemenea probleme în Transilvania. Dintre contribuțiile sale în acest sector, cele mai originale sînt cele despre traduceri, chestiune asupra căreia revine de mai multe ori. Plecînd de la discuțiile purtate peste Carpați referitoare la această temă, dar totodată și de la condițiile specifice ale Transilvaniei, cărturarul ardelean subliniază importanța tălmăcirilor pentru îmbogățirea tezaurului nostru spiritual și mai ales a limbii românești, stăruind asupra condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească astfel de opere.

În această ordine de idei, o mențiune deosebită merită și comentariile închinat teatralui, determinate de spectacolele de diletanți din Brașov, al căror animator principal a fost încă de la stabilirea sa în oraș. Pe urmele înaintașilor săi străini și români, el subliniază în spiritul luminismului funcția cultural-moralizatoare a teatralui : publicul să-l cerceteze nu atît pentru distracție, cît pentru instruire. În strînsă legătură cu împrejurările ardeleni, accentuează importanța scenei pentru cultivarea limbii. De aici și interesul pentru mișcarea teatrală din Principate — de unde putea alimenta repertoriul reprezentațiilor brașovene —, dar și rezervele sale față de spectacolele de acolo, insuficient prețuite de protipendadă, care prefera trupele străine.

Articolele de critică literară ale lui Barițiu sînt cele dintîi de acest fel în Transilvania. Necesitatea criticii o simte de la început, însă în primii ani se situează, ca și Heliade, pe un punct de vedere mai indulgent, socotind că deocamdată e nevoie să fie încurajate încercările poetice, modeste și puține la număr. După 1842, redacția „Foi pentru minte”, primind tot mai mult material, în special versuri, găsește că e cazul să adopte o atitudine mai exigentă. În 1844, Barițiu publică chiar un studiu amplu, cea mai importantă scriere a lui de acest gen, ridicîndu-se pînă la rangul unei disertații de estetică. Sînt reflecții de bun simț, centrate pe ideea că poetica latină — cea învățată în școlile din Blaj, Beiuș etc. — e nepotrivită pentru versificația românească, ardelenii urmînd să ia ca model pe scriitorii de peste Carpați și din țările neolatine. Pentametrii și hexametrii antici, spune el într-o notiță publicată după revoluție, se pot înlocui cu versuri albe, citînd exemplul cîtorva autori români care le-au întrebuițat cu succes. În genere, e de părere că regulile poetice nu sînt creații arbitrare, ci rezultă din natura lucrurilor și sînt opera „nației întregi”.

Mai puțin fericite au fost considerațiile critice ale lui Barițiu în materie de proză. Preocuparea sa de bază în acest caz nu e tehnica artistică, ci conținutul. Tema pe care o atacă e aceea a romanului, față de care are un punct de vedere negativ, din cauza unui moralism îngust. Respingînd pe bună dreptate romanul de colportaj atribuit romantismului, el ajunge să-l condamne chiar și pe Balzac, însușindu-și puncte de vedere retrograde, în circulație în mediul cultural habsburgic al vremii. La fel, rezervele față de literatura franceză contemporană lui — din care s-ar traduce prea mult în românește — au același fundal. Arată însă mult mai multă înțelegere față de teatru, căci avem de la el și cîteva cronici despre reprezentațiile de diletanți și profesioniști — în limba română, ca și în germană — din Brașov. Pune, e adevărat, un deosebit preț pe un repertoriu cît mai substanțial, denunțînd spectacolele ușoare. Și în acest caz, îngăduința inițială face locul unei critici severe.

Aportul lui Barițiu în materie de istorie literară e mai puțin semnificativ prin contribuțiile sale ca atare, lipsindu-i răgazul pentru cercetări, decît prin îndemnurile date. Într-un articol redacțional din 1839 propune colaboratorilor să trateze subiecte ca următoarele : „Viața lui Petru Maior”, „O privire critică asupra literaturii românești de la 1780 încoace”. Insistă să i se trimită date despre corifeii Școlii ardeleni și despre scriitorii mai noi, ca Bob Fabian. El însuși publică articole referitoare la cele dintîi produse literare românești, semnalînd pentru prima oară oda lui Halici. Mai prețioase sînt informațiile pe care ni le comunică cu privire la istoria mișcării dramatice

GEORGE BARIȚIU

românești din Transilvania pînă la 1870, datorită împrejurării că a cunoscut-o foarte de aproape, contribuind mai mult ca oricine la stimularea și îndrumarea sa. Pentru ea a compus două prologuri, a tradus, în afară de fragmentele menționate, o piesă rămasă în manuscris, a scris dări de seamă despre spectacole, iar în a doua jumătate a veacului trecut a avut un rol de prim ordin în pregătirea și organizarea turneelor de peste Carpați, în cîteva orașe ardelenne.

După instaurarea dualismului, preocupările de ordin literar ale lui Barițiu sînt reduse, fiind solicitat în mai mare măsură de alte îndeletniciri. În strînsă legătură cu orientarea lui istorico-filologică, editează catehismul lui Rakoczy. Valoroase sînt articolele consacrate cîtorva dintre cîrturarii ardeleni proeminenți cu care a fost în raporturi de prietenie : Ion Maiorescu, dr. V.Popp, Gavril Munteanu, Eftimie Murgu, Andrei Mureșanu, P. Vasici ș.a. Datele împărtășite despre ei constituie un material indispensabil pentru cercetarea lor.

G. Barițiu a desfășurat și o activitate prestigioasă de editor-redactor. A inițiat și condus nu mai puțin de cinci periodice, ce ocupă un loc de cinste în istoria vieții noastre spirituale : „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta Transilvaniei” (1838—1850), „Calendarul pentru poporul român” (1852—1865), „Transilvania” (1868—1889) și „Observatorul” (1878—1885). Cele dintîi au fost primele noastre organe publicistice transilvănene de seamă, fiind citite pînă la revoluția de la 1848 cu același interes de o parte și de alta a Carpaților. „Calendarul” său reprezintă o îmbunătățire sensibilă a acestui gen, practicat de multă vreme în Ardeal. Revista „Transilvania” are meritul de a fi dat o deosebită importanță istoriografiei, iar „Observatorul” a făcut la vremea sa epocă prin articolele de o înaltă ținută în sprijinul cauzei poporului român din fosta monarhie habsburgică. Toate au avut în măsură mai mare sau mai mică interes pentru beletristică, stimulînd-o nu atît prin promovarea creației artistice, cît prin dezvoltarea gustului public.

Cele mai mari servicii le-a adus în această privință, evident, „Foaia pentru minte”. Nu numai că a dat posibilitatea debutanților să-și tipărească încercările, dar a contribuit și la îmbunătățirea calității acestora prin publicarea de modele din proza și poezia noastră, prin semnalarea noilor apariții, prin îndemnuri și îndrumări. Apoi, prin cultivarea limbii, urmărind ca ea să fie înțeleasă de cît mai mulți, căci Barițiu se remarcă pînă la 1850 prin circumspecție față de tendințele înnoitoare nesănătoase. Rezultatul acestei directive înțelepte ni-l arată numărul apreciabil de opere valoroase publicate de revista brașoveană, care rămîne indispensabilă pentru cine vrea să-și dea seama de viața noastră literară pînă la revoluția de la 1848.

Foarte prețios e și aportul lui Barițiu în materie de folclor. Dacă nu are prioritate pe acest tărîm, întrucît primele preocupări pentru folclor în Transilvania sînt mult mai vechi, are în schimb meritul unui interes susținut și de lungă durată. Sub influența probabil a lui V. Popp și T. Cipariu, e primul care atrage atenția — printr-o largă publicitate — asupra însemnătății patrimoniului popular. Într-un articol redacțional din 1838 îndeamnă pe conaționali „din toate patriile” să adune obiceiuri vechi, povești, cîntece și proverbe, revenind de mai multe ori asupra acestei chestiuni. După revoluție va îngloba în orizontul său și portul, industria casnică și întreaga civilizație populară, subliniind mai mult ca înainte, în acord cu ideile generației sale, valoarea documentar-psihologică și mai ales istorică a materialului etnografic. A voit și el să scoată din folclor argumente în favoarea continuității și romanității poporului nostru. N-a fost străin nici de unele tendințe raționaliste în interpretarea lui, în special în prima parte a activității

sale, însă n-a exagerat ca alți cărturari ardeleni din veacul trecut. S-a ferit să publice materiale contrafăcute cum erau de pildă cele ale lui Athanasie Marienescu. Dându-și seama de importanța creației populare pentru înprospătarea și îmbogățirea culturii naționale, marcînd astfel o concepție cu totul diferită față de înaintași — masele nu mai sînt doar cele care primesc lumini de sus, ci dăruiesc și ele din averea spirituală acumulată de-a lungul generațiilor —, a căutat să imprime Astrei o orientare în sensul explorării patrimoniului popular. De aici cele două expoziții patronate de aceasta, la Brașov (1862) și Sibiu (1881), ca și insistența lui Barițiu de a se trimite produse de artă țărănească la diferite expoziții internaționale și muzeelor străine ce le solicitau. A contribuit astfel, într-o bună măsură, la promovarea acelei atmosfere de interes față de cultura populară de după 1850 care a dat un impuls atît de rodnic literaturii ardeleni.

Barițiu a fost cel mai mare ziarist român din Transilvania. Pînă la revoluție nimeni n-a exercitat ca el o influență atît de importantă prin presă, pe plan social-politic. asupra conaționaliilor din toate provinciile noastre. Deși n-a depășit punctul de vedere luminist-reformist, a dus o luptă hotărîtă pentru cauza poporului său, pentru eliberarea lui socială și națională.

A apărut cu căldură dreptul la independență al tuturor popoarelor oprimate din Europa, ca și din alte părți, veștejind colonialismul. În articolele sale cu caracter economic străbate ca un fir roșu tendința antifeudală, cerînd modernizarea vieții sociale a Transilvaniei — vitreg tratată de stăpînire — prin introducerea unor metode de cultură mai eficiente în agricultură, prin întemeierea de fabrici, extinderea rețelei de căi ferate, ușurarea creditului etc.

Problemele acute ridicate de dezvoltarea limbii literare și de ortografie l-au silit să-și spună cuvîntul și în materie de filologie, cîștigîndu-și merite deosebite în această privință, pînă la revoluție. În perioada următoare Barițiu nu mai reușește să se sustragă curentului triumfător latinizant-etimologizant din Transilvania. Interesul său principal în domeniul lingvisticii s-a îndreptat spre lexicografie, publicînd singur sau împreună cu alții trei dicționare, colaborînd și la acela al lui Laurian și Massim. A acordat însă mai mare interes problemelor de educație. De altfel, întreaga operă publicistică a lui Barițiu a fost totodată o operă didactică, năzuind prin ea să-și ridice propriul său popor. S-a interesat atît de situația învățămîntului elementar, cît și de a celui mediu și profesional, năzuind să promoveze și instruirea femeilor. Pe plan științific, contribuția sa cea mai însemnată e în istoriografie. Își îndreaptă atenția asupra ei de la început, dar numai după instaurarea dualismului i se consacră în mod asiduu și sistematic, publicînd numeroase documente și studii. Cu toate că a întrevăzut forțele motrice ale evoluției sociale, n-a dus această idee pînă la capăt din cauza concepției sale idealiste. E autorul celei mai importante lucrări de sinteză a istoriografiei române ardeleni din secolul al XIX-lea : *Părți alese din istoria Transilvaniei pe ultimii două sute de ani* (trei volume, 1889—1891), valoroasă și astăzi prin partea ei memorialistică.

BIBLIOGRAFIE

George Barițiu 12/24 mai 1812—1892, Sibiu, 1892 ; *Studii și articole*. București, 1959 ; *Scrisori social-politice* (cu un studiu introductiv de V. Chereșteșiu. C. Mureșanu. G. E. Marica), București,

1962 : *Viața și ideile lui George Barițiu*. antologie. studiu introductiv și note de R. Pantazi, București, 1964.

N. Bănescu. *Gheorghe Bariț. Legăturile sale cu românii din celelalte părți*. în „Convorbiri literare”. XLII. 1908. nr. 7 : N. Bănescu. *Gheorghe Bariț. Rolul său în cultura națională*, Vălenii de Munte. 1910 : N. Iorga. *Oameni cari au fost*. Vălenii. 1911 : I. Lupăș, *Gheorghe Barițiu și „Asociațiunea”*, în „Lucafărul”. XI. 1912. nr. 29 : Z. Picișanu. *Gheorghe Barițiu*. în „Cultura creștină”, II, 1912. nr. 10 : I. Jura. *Gheorghe Bariț ca îndrumător literar*. în „Țara Bîrsei”. III. 1931. nr. 1 ; O. Boitoș. *Lupta lui G. Barițiu în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*. în „Observatorul social-economic”, XII. 1945. nr. 4—6 : O. Boitoș, *Întieile călătorii în Apus ale lui Gheorghe Barițiu*. Sighișoara. 1947 : I. Breazu. *Gheorghe Bariț și patrimoniul popular*. în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, seria a III-a. Științe sociale, VI. 1955. nr. 3—4 : I. Breazu. *Schiller la românii din Transilvania*, în „Steaua”. VI. 1955. nr. 7 : I. Breazu. *Gh. Bariț și mișcarea teatrală românească din Transilvania*. în „Studii și cercetări de istoria artei”, III. 1956. nr. 1 ; N. Dunăre, *Un studiu al lui Gh. Barițiu despre portul național*. în „Studii și cercetări de istoria artei”. III. 1956. nr. 1—2 ; G. Mladenatz. *Contribuții la cunoașterea operei economice a lui George Bariț*. în „Probleme economice”, X. 1957. nr. 12 : I. Mușlea. *Calendarele lui Barițiu (1852—1865), cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*. în „Studii și cercetări de bibliologie”. II. 1957 : V. Netea. *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu pînă la 1848*. în „Limba română”. VI. 1957. nr. 5 : V. Netea. *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836. Note pe marginea unui text inedit*. în „Studii”. XI. 1958. nr. 1 : El. Pervain. *Gheorghe Bariț și chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu*. în „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai”. Philologia. seria a IV-a. t. III. 1958, fasc. 6 : T. Bugnariu. *Conceptiile social-economice ale lui Gh. Bariț*. în „An. Acad. Rom.”. XII, 1962 : D. Prodan. *Gheorghe Bariț. Cuvînt comemorativ la 150 de ani de la nașterea sa*. în „An. Acad. Rom.”. XII, 1962 : V. Chereșteșiu. *Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui George Bariț pînă la izbucnirea revoluției din 1848*. în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, VI, 1963 : D. Ghișe. I. Kecskés. P. Teodor. *Idei economice în opera lui George Bariț privind promovarea industriei la românii din Transilvania*. ibidem ; I. Kovács. *Problema desființării iobăgiei și a împrăștiării țărănimii din Transilvania văzută de George Bariț*. ibidem : G. E. Marica. *Notele de călătorie ale lui George Bariț*. ibidem : C. Mureșanu. *Ideile social-politice ale lui George Bariț în publicistica sa din perioada absolutismului și imperiului „liberal”*. ibidem ; I. Pervain. *Două autobiografii necunoscute ale lui George Bariț*. ibidem : P. Teodor. *George Bariț și Principatele Române pînă la 1848*. ibidem : I. Pervain. *Gheorghe Bariț profesor la școala negustorilor români din Brașov (1836—1845)*. în „Studia Universitatis Babeș et Bolyai”, series Philologia. 1963. fasc. 2 ; Vasile Netea. *George Barițiu*, București, 1966.

CURENTUL NAȚIONAL-POPULAR — „DACIA LITERARĂ”

Perioada cuprinsă între 1840 și 1860 ilustrează mai tipic decât cea anterioară toate caracteristicile pașoptismului. În acest răstimp de numai două decenii, în care se desfășoară evenimente decisive pentru soarta poporului român (revoluția de la 1848, Unirea), literatura își sporește importanța în cadrul vieții naționale și își manifestă cu vigoare crescîndă specificul beletristic, degajîndu-se treptat din devălmășia cu celelalte domenii de activitate culturală. Scriitorii însemnați ai epocii — M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Alecu Russo, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, G. Barițiu, Ion Ghica — sînt în primul rînd luptători pentru emanciparea națională și numai în al doilea rînd mînuitori ai condeifului. Însă ei posedă o noțiune judicioasă despre exigențele lucrării artistice, acordă importanța cuvenită îngrijirii formei și utilizării corecte a limbii, sînt orientați în principalele curente ale gîndirii europene contemporane și, în același timp, profund legați de mediul românesc, de tradițiile spirituale și de nevoile lui materiale. Așa se explică faptul că, într-o perioadă de frămîntări sociale și convulsii revoluționare, cînd muzele erau mai de grabă dispuse să tacă, deși solicitați contradictoriu și împinși, fără voia lor, spre diletantism, acești oameni au reușit să creeze opere valoroase și mai ales să dea o directivă rodnică întregii activități literare.

Remarcabile în tabloul de ansamblu al literaturii dintre 1840 și 1860 sînt coerența viziunii despre lume a scriitorilor fruntași și, cu deosebire, monolitismul platformei lor estetice. Cu toate că între pașoptiști au existat divergențe serioase în problemele ideologice și politice, complicate după revoluție prin conflicte personale penibile, în domeniul creației literare se constată o unitate deplină. Cîteva principii ferme și luminoase călăuzesc pe toți scriitorii ; nimeni nu se încumetă să teoretizeze un punct de vedere antagonist ; nu se înregistrează nici revolte, nici renegări.

Rolul esențial în făurirea acestei platforme unitare revine celor trei mari reviste ale epocii : „Dacia literară” (1840), „Propășirea” (de fapt, prin inițiativa cenzorului, „Foaie științifică și literară”, 1844) și „România literară” (1855), și redactorilor lor. Deși „Dacia literară” a fost suspendată după trei numere, „Propășirea” a durat doar zece luni, iar „România literară” un singur an, totuși programul enunțat de aceste publicații a corespuns atît de exact nevoilor momentului și aspirațiilor mai adînci ale sufletului românesc, încît a devenit repede popular, și-a cîștigat adeziunea întregii intelectualități din Muntenia, Moldoava și Tran-

Dacia Literară.

INTRODUCȚIE.

La anul 1817 D. Рабоча, К. Н. translator
ромънски дн Летберг, изваля prospect-
таз зні фой периодиче че ера съ сасъ пер-
тръ зптвїанї датъ дн лїтва ромънеаскъ.
Планах сес аз се пьтз адаче дн днїдїнїре.
Ла анл 1822 D. Z. Карвалевї, дн Бада, чер-
къ пертръ адоа оаръ о асътїне днтрєнїрї-
дєре; дар нї ачєста фз дн зьдар. Дн сфър-
нїт ла 1827 D. I. Екїад врз нї ар фї пьтєт.
пє о снаръ мьлт маї марє, сь їспрѣвєаскъ а-
чєса че Рабоча нї Карвалевї аз пьтєръ фачє.

1840. Генерал Фьрерїе, Дакї I

„DACIA LITERARĂ”,
Iasi, I, 1840, nr. 1, p. 1

literare” și principalul animator al „Propășirii”, cu toată energia, capacitatea de organizator și scilpitoarea lui inteligență, nu este decît un *primus inter pares*. La fel și Bălcescu în Țara Românească. În locul unui Heliade sau Asachi, care prin varietatea inițiativelor și a îndeletnicirilor, ca și prin deținerea pîrghiilor materiale ale culturizării (tipografii, ziare, școli etc.), tutelau personal întreaga desfășurare a vieții intelectuale, tonul îl dă acum un grup, un grup omogen prin vîrstă, formație și aspirații. E vorba, cum am arătat, de oameni între 20 și 25 de ani, care nu mai trăiesc sub semnul reminiscențelor școlii grecești, ca Heliade, și nici al amintirilor arcadice, ca Asachi, ci sub imperiul mișcării de deșteptare a naționalităților și al romantismului liberal. Ei nu se limitează la o propagandă în spirit luminist și nici nu amestecă eclectic materiile, obiectivele și influențele. Îi caracterizează conștiința lucidă a ceea ce-și propun să întreprindă și de aceea merg drept la țintă fără să-și caute inspirația în toate punctele cardinale. Cunosc riscurile pe care și le asumă și dificultățile pe care le au de întîmpinat, dar știu totodată să evalueze corect șansele de izbîndă și să opteze pentru soluțiile cele mai eficiente și mai operative. E o generație care împletește un idealism

silvania și a ajuns să se transforme într-un crez. Pe de altă parte, fiindcă operele publicate în paginile „Daciei literare”, „Propășirii” și „României literare” sau scrise de colaboratorii acestora au depășit, în mod net, ceea ce se realizase pînă atunci, autoritatea principiilor a putut fi întărită de autoritatea, mai convingătoare încă, a talentului. Iată de ce literatura dintre 1840 și 1860 nu ne oferă imaginea unui păienjeniș de linii interferente, paralele și centrifugale — imagine proprie epocilor de eterogenie —, ci pe aceea a cercurilor dispuse concentric: la mijloc sînt marii creatori — Alecsandri, Negruzzi, Kogălniceanu, Bălcescu, Ghica, Bolintineanu, Alecu Russo; le urmează contingentul scriitorilor mai puțin realizați, fie din pricina unei conștiințe estetice deficitare, fie din cauza materialului de viață insuficient de semnificativ: C. Negri, Donici, Bolliac, C. A. Rosetti, G. Sion etc.; pe o orbită mai depărtată de centru i-am putea situa pe minori, cîteodată foarte abundenți și uimitor de zeloși: Al. Pelimon, C. D. Aricescu, C. Caragiale, I. Catina, Al. Sihleanu, D. Ralet, D. Gusti, N. Istrati etc.; e de notat, în fine, și cazul debuturilor promițătoare, vestind traiectorii care din zonele de umbră vor sui mai tîrziu spre primele trepte ale ierarhiei: un Odobescu sau un Hasdeu.

O deosebire față de perioada anterioară o constituie faptul că mișcarea literară nu mai e dominată de personalități singulare. Kogălniceanu, conducătorul „Daciei

avîntat. luînd la un Bălcescu sau Rosetti formele vizionarismului profetic, cu un simț al oportunităților și un practicisim de o remarcabilă cumiîtenie. Acest acord între a voi și a putea, între imaginație și rațiune. între politică și cultură e semnul distinctiv în orientarea programatică a redactorilor „Daciei literare”.

În celebra *Introducere* cu care se deschide „Dacia literară”, Kogălniceanu aduce un cald omagiu inițiatorilor presei românești, în primul rînd lui Heliade și Asachi, și-și afirmă voința de a le continua opera, însă de pe o treaptă mai înaltă, evitîndu-le erorile și întregindu-le preocupările. În termeni delicați și plini de tact el reproșează predecesorilor provincialismul („Curierul”, „Albina” și „Foaia” lui Barițiu au „mai mult sau mai puțin o coloră locală”), apoi fărîmițarea interesului prin diversitatea excesivă de profil. „Dacia literară” după cum o arăta și titlatura simbolică, își propunea să facă „abnegație de loc”, să fie „numai o foaie românească”, îndeletnicindu-se „cu producțiile românești. fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune”. Reproducînd scrierile valoroase apărute în alte periodice, ea trebuia să devină „un repertoriu general al literaturii românești, în carele. ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii, moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni. fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său”. În același timp. își fixa ca țel exclusiv literatura. nu „părăsind politica”, așa cum formula Kogălniceanu ca să înșele vigilența cenzurii, ci înlăturînd informația politică și cronica de actualitate, care ocupau spațiul cel mai larg în „Curierul” și „Albina”.

Marea însemnătate a programului „Daciei literare” nu rezidă însă în ceea ce corectează, ci în ceea ce aduce nou. Esențială e promovarea hotărîită și deplin consecventă a directivei naționale și populare în literatură. Dacă Heliade cuprinsese în aceeași încurajare generoasă creația originală și traducerile. accentuînd pe faptul că se scria românește și se îmbogățeau tipăriturile în limba națională cu noi volume, „Dacia literară” pune capăt ambiguității criteriilor. Ea afirmă că originalitatea națională este „însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi” și condamnă înmulțirea imitațiilor și traducerilor, deoarece ele „s-au făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național”. Punctul acesta nu implică refuzul oricărei tălmăciri. Kogălniceanu voia de fapt să critice abuzurile, nu principiul ; era împotriva superficialității și a maimuțării Apusului. nu împotriva preluării de cărți folositoare și de idei bune. Căci, spune el în altă parte, „în secolul al XIX-lea nu e iertat nici unei nații de a se închide înăuntru înrîuririlor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini”.

Un alt punct al programului „Daciei literare”, dezvoltare logică a celui anterior, adresează scriitorilor apelul de a se inspira din realitatea autohtonă :

„Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre destul de pitorești și de poetice, pentru ca să putem găsi și la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații”.

De remarcat că în aceste rînduri nu e întrebuițat cuvîntul folclor (sau un echivalent : poezie populară, literatură populară). Totuși, nu încapă îndoială că îndrumarea lui Kogălniceanu avea în vedere și acest izvor de inspirație, de altfel scos în evidență încă în primul număr al „Daciei literare” de C. Negruzzi, în articolul *Cîntece populare a Moldaviei*. De notat este și faptul că. îndreptînd atenția spre mediul local, „Dacia literară” îi obliga pe scriitori să facă experimentul observației concrete ; era un exercițiu mai mult decît binevenit într-o epocă a declamației ieftine și a sentimentalismului umflat. Un alt punct programatic, prefațînd unitatea politică a tuturor românilor.

preciza într-o formă concisă că revista va lupta pentru ca „românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți”. În fine, se insistă asupra legitimității spiritului critic, dându-se a înțelege că faza aprobărilor binevoitoare și a indulgenței tactice se încheiasse. Însă în operația necesară de a alege binele de rău se făgăduiau criterii obiective și procedee urbane :

„Critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare”.

Programul „Daciei literare”, reluat la „Propășirea”, unde — semn al veacului — între preocupările redacției intrau și științele, apoi la „România literară”, exprimat în forme asemănătoare în numeroase scieri ale vremii, străbate ca un fir roșu prin întreaga ideologie literară pașoptistă și se concretizează în absolut toate realizările semnificative ale beletristicii din anii 1840—1860. Un asemenea ecou exemplar dovedește că principiile proclamate la „Dacia literară” nu erau rodul unei inițiative personale, ci expresia unei stări de spirit foarte generale. Și, în adevăr, Kogălniceanu și prietenii săi nu și-au croit programul într-un spațiu vid. Vorbiseră și alții, pînă la 1840, de necesitatea de a așeza la temelie creației seva nutritivă a realităților naționale. Încă în 1831 Heliade arătase că „istoria noastră este plină de întâmplări și fapte mari și eroice și aceasta este un izvor de unde să se adape duhurile și cu tragedii originale”. În 1838, un anonim comenta în „Curierul românesc” deschiderea unui curs de franceză al profesorului Repey în următorii termeni :

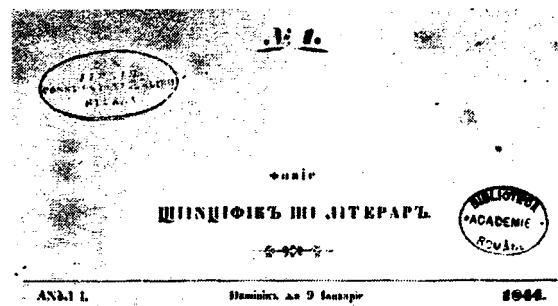
„Pentru aceasta din parte-mi (și aceasta fără îndoială vor socoti-o și toți compatrioții mei bine cugetători) aș vrea să văz lucrurile cele bune și ideile cele bune viind de peste mări și tărîmuri a ne adăoga suma fericirii noastre dinlăuntru, în duhul însă rumănesc, și noi să le priimim ca niște rumâni. Privind lucrurile astfel, eu, cu prilejul întreprinderii d-lui Repey, aș zice compatrioților mei de literatură franțuzească, cunoașteți istoria țării noastre ?”

În 1839, Barițiu apela la cititorii „Foi pentru minte” : „Culegeți cîntecele ne-schimbate, neatins, așa cum se află în gura poporului, în munți, în văi, la șesuri și oriunde”, deoarece „în cîntecele, în povestirile, în jocurile, obiceiurile și ținuturile unei nații se află mai cu deosebire trăsăturile adevăratului [său] caracter”. Meritul lui Kogălniceanu și al prietenilor săi rezidă, așadar, în aceea că au intuit tendința încă dibuitoare a spiritului public și au ajutat-o să cristalizeze. Ei au pus în program ceea ce plutea în aer, dar nu-și găsisse încă o expresie clară, metodică și pregnantă. Șocul a fost atît de izbitor, încît s-a creat impresia unei polemici cu trecutul.

Colaborarea celor mai valoroase condeie ale vremii, sub semnul unei orientări estetice asimilate lăuntric, asigură „Daciei literare”, „Propășirii” și „României literare” un nivel încă neatins în publicistica anterioară. Majoritatea operelor reprezentative ale pașoptismului — cu excepția dramaturgiei — apare în paginile acestor reviste. Îl întîlnim aici pe Gr. Alexandrescu cu *Anul 1840* („Dacia literară”) și fragmente din *Memorialul de călătorie la mănăstirile oltene* („Propășirea”) ; pe C. Negruzzi cu capodopera sa *Alexandru Lăpușneanu* și un eseu despre *Cîntecele populare a Moldaviei* („Dacia literară”), cu *Toderică* și scrisori despre limbă („Propășirea”), cu *Istoria unei plăcinte* și *Un proțes de la 1826* („România literară”) ; pe N. Bălcescu cu lucrarea de debut *Puterea armată* și două studii : *Comentarii asupra bătăliei de la Cîmpii Rigăi sau Cosova* („Propășirea”) și *Răzvan Vodă* („România literară”) ; pe Ion Ghica făcînd popularizarea științei : *Despre importanța economiei politice și Ochire asupra științelor* („Propășirea”) ; pe M. Kogălniceanu cu notițe critice, faimosul *Cuvînt*

pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană și nuvela istorică *Trei zile din istoria Moldaviei* („Propășirea”), cu articolele *Jurnalismul românesc în 1855*, *Sclăvie, vecinătate și boieresc*, *Răspunsul unui pamfletar către un moralist și altele* („România literară”). În „Dacia literară” apare prima bucată în limba română a lui V. Alecsandri, *Buchetiera de la Florența*. „Propășirea” dă din opera aceluiași o serie de *Doine*, *O preumblare prin munți*, *Istoria unui galbăn și a unei parale*, două cronici literare (despre traducerea lui Antioh Cantemir efectuată de Donici și Negruzzi și despre *Stanțele epice* ale lui Aristia), precum și alte lucruri mai mărunte. „România literară” aduce poezii, între care *Sentinelă română*, *Anul 1855*, și proză memorialistică : *Călătorie în Africa*, *24 de ceasuri la Balta Albă*. 1847. Bolintineanu e prezent în paginile „Propășirii” cu versuri, între care *O noapte la morminte*, iar la „România literară” cu unul dintre primele romane românești : *Mamoi*. Tot aici Alecu Russo publică cele mai însemnate opere ale sale : *Amintiri*, *Cugetări*, *Cântarea României*. În afară de pașoptiștii de primă mărime, cele trei reviste au întrunit colaborarea și a numeroși alți scriitori, reflectând cu toții aceeași orientare ideologică. Astfel, îi găsim la „Propășirea” pe ardelenii A. Mureșanu și A. Treboniu Laurian, pe muntenii Iancu Văcărescu, Cezar Bolliac, E. Vinterhalder, A. Urianu, I. Voinescu II, pe moldovenii C. Negri, A. Vincler, I. Ionescu de la Brad, A. Donici, D. Ralet, M. Cuciureanu. „România literară” a reunit și ea pe C. Negri, V. A. Urechiiă, A. Cantacuzino, G. Sion, N. Istrati, N. Ionescu, D. Dascălescu etc. din Moldova ; pe Al. Odobescu, G. Crețeanu, I. Voinescu II, Radu Ionescu din Muntenia ; pe A. Hurmuzaki din Bucovina.

În spiritul „Daciei literare” au activat în epocă și alte publicații, unele de profil specializat („Arhiva românească”, „Magazin istoric pentru Dacia”), altele îmbinând informația și comentariul politic cu literatura („Zimbrul”, „Concordia”, „Dâmbovița”, „Naționalul”, „Steaua Dunării”), altele, în fine, ilustrând temele propagandistice ale exilului („România viitoare”, „Junimea română”, „Republica română”). Dar pînă la revistele lui B.P. Hasdeu începute în 1858, „Revista Carpaților” a lui G. Sion (1860) și „Revista română” a lui Odobescu (1861), nu mai există nici o altă publicație serioasă care să așeze literatura și viața intelectuală în centrul preocupărilor. Condițiile politice nefavorabile au dus la sugrumarea în fașă a inițiativelor. De altfel, lupta pentru înfăptuirea marilor obiective naționale și sociale ale momentului absorbea toate energiile și abătea atenția de la exercițiile spiritului.

Истина или литература (Propășirea), Iași, I, 1844, nr. 1, p. 1.

„FOAIE ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ”
(Propășirea), Iași, I, 1844, nr. 1, p. 1

Un rol deosebit de important în răspîndirea sub formă accesibilă a cunoștințelor pozitive despre lume și în promovarea literaturii naționale l-au jucat, mai ales în Moldova, calendarele. Kogălniceanu editează în 1842 *Calendar pentru poporul românesc*, cu o parte cultural-științifică, intitulată *Almanah de învățătură și petrecere*, reunind în 1843, 1844 și 1845 colaborarea lui V. Alecsandri (*Doine, Toader și Mărinda, Iașii în 1844, Borsec etc.*), C. Negruzzi (*Lumînărică, Sobieski și românii etc.*), A. Donici, C. Negri, N. Istrati, M. Corradini, I. Ionescu de la Brad și a redactorului însuși. Partea literar-științifică a anului 1845, de o îngrijită ținută grafică, a reapărut în 1854 sub titlul *Album istoric și literar*. Din 1847 înainte, editarea calendarelor o preia Asachi, dîndu-le la iveală regulat, an de an, pînă în 1869, cu concursul scriitorilor din cercul său, adesea nu foarte reprezentativi : D. Gusti, N. Istrati, G. Melidon, I. Ianov, A. Obreja etc. Va apărea postum și *Calendarul* pe 1870, sub îngrijirea fiului său, conținînd între altele poezia *Viitorul* (datată Roma 1812) și nuvela *Lăpușna*.

Dintre calendarele care apar în Țara Românească merită menționate *Calendarele* publicate de C.A. Rosetti și Vinterhalder și *Calendar istoric și literar pe anul 1859*, scos de D. Bolintineanu, A. Zanne și Pantazi Ghica, devenit în 1861 *Calendar geografic, istoric și literar* sub redacția numai a primilor doi (Pantazi Ghica nu mai colabora din 1860). *Calendarul* publică fragmente din călătoriile lui Bolintineanu, nuvele istorice și poezii ale aceluiași, schițe de moravuri de Pantazi Ghica.

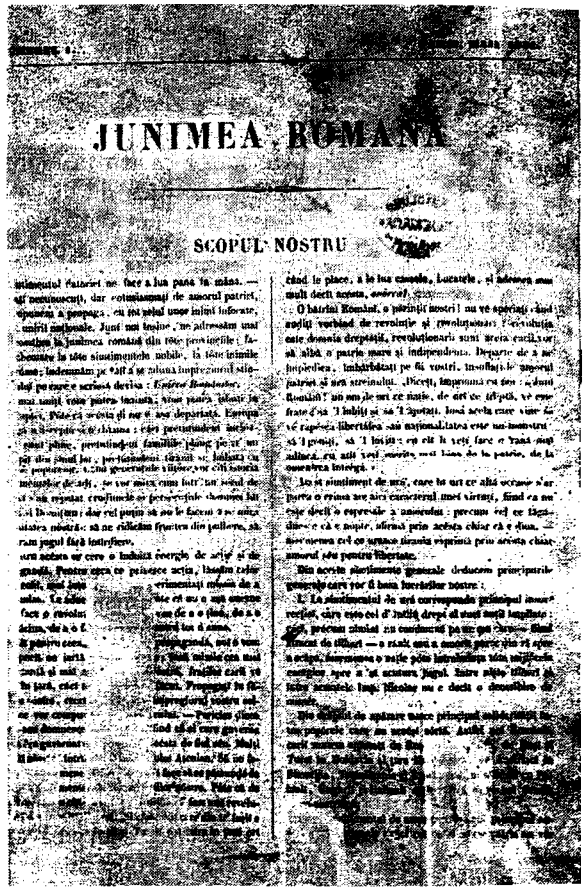
În Transilvania, „Foaițe pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta de Transilvania” polarizează ca și înainte de 1840 întreaga mișcare literară. Sub îndrumarea energică și cuminte a lui G. Barițiu, ele susțin cu vehemență principiul naționalității în literatură și se plasează pe o poziție similară aceleia adoptate de „Dacia literară”. Totuși, idealul luminismului cultural fiind mai rezistent în Ardeal, Barițiu continuă să profeseze și după 1840 idei de nuanță heliadistă : „O nație începătoare — scrie el în 1843 — n-are pricină a se rușina dacă scriitorii ei, deocamdată, sînt partea cea mai mare traducători”. Deplorînd că în Principate s-au talmăcit mulțime de „vodeviluri seci și farse de nimic”, el recomandă „piesele cele mai clasice studiate pînă în fund”, căci „noi românii nu avem timp de pierdut cu nimicuri”. „Noi ca începători — spune el altă dată, accentuînd pe exemplaritatea clasicității — ar trebui să ne îndreptăm atenția asupra anticilor eleni și romani”. Deși admite că s-au creat capodopere și în epoca modernă, chiar de către unii romantici (Byron, W. Scott, Chateaubriand, Lamartine, Hugo), Barițiu consideră că anticii nu pot fi întrecuți, mai ales în două privințe : la ei „păzirea de legile artei și de scop s-au făcut una cu frumusețea” ; pe de altă parte, „expoziția lor [îmbrăcarea ideilor cu cuvinte] e scoasă din firea lucrului de care se vorbește și nu atîrnă de la vrednicia scriitorului sau a artistului”.

Caracteristic e și faptul că, spre deosebire de scriitorii munteni și moldoveni, a căror predilecție pentru valorile spirituale ale Franței e evidentă, la Barițiu primează simpatia față de cultura germană. „Cele mai multe idei venită nouă de la franțozi — spune el în 1844 — sînt vrednice de o publică și generală osîndire și alungarea din mijlocul nostru”.

În fine, un punct litigios rămîne și chestiunea limbii. Deși cu moderație, Barițiu susține sistemul etimologist în ortografie, preconizat de Cipariu, și polemizează cu „România literară”. *Cugetările* lui Alecu Russo, pe care totuși un alt ziar ardelean, „Telegraful român” din Sibiu, le comentează favorabil, îl mîhnesc,

ca și articolașele umoristice ale lui Alecsandri împotriva lui „ciune” și a lui „u” final. Barițiu condamnă „ușurătatea” cu care revista ieșeană tratează probleme filologice complicate. Savanții altor națiuni, afirmă el, „ar fi prea departe de a tracta proprietățile limbii ca și un sujet de comedioară ori farsă de la Sadagura ori din mahalalele lașilor, numai și numai pentru ca să ne facem râs de vreo doi, trei literatori români, care își consfințiseră toată viața lor națiunii și limbii, fără interes, fără folos în parte”...

În toate celelalte privințe, identitatea de program între foile ardeleni și publicațiile de dincoace de munți e desăvârșită. Barițiu, iar după 1849, succesorul său, Iacob Mureșanu, reproduc cu regularitate articole apărute în revistele și ziarele din Principate și acordă o largă sollicitudine colaborărilor din București și Iași. La „Foaia pentru minte”, în special, sînt publicați (prin retipărire sau cu inedite) muntenii: Heliade, Alexandrescu, Bălcescu, Bolintineanu, Ion Ghica, Cesar Bolliac, Rosetti, N. Rucăreanu, H. Ioanidis etc. și moldovenii Kogălniceanu, Negruzzi, Al. Donici, G. Sion, M.A. Corradini, N. Istrati, Dimitrie Ralet, Ionescu de la Brad, Neofit Scriban, Iord. Mălinescu etc. Partea mai slabă a presei brașovene o reprezintă, din păcate, tocmai contribuția locală. Răzbec la lumină mai mult bune intenții decît talente (Pavel Vasici Ungureanu, Ioan Rusu, N. Tincu-Velea, I. Many), excepție făcînd poate Andrei Mureșanu. Nu întîmplător acesta din urmă îi spunea lui Barițiu, în 1844, că „au sosit momentul criticii și pentru poeziile din foaia sa, critică pentru care în Țara Românească și Moldova de mult s-au deschis coloanele foilor de-acolo”. De fapt, adevăratul literat de la „Foaia pentru minte” e Barițiu însuși, cu nuvele istorice, meditații în proză, note de drum, mai ales cu articole pe diverse teme de cultură, voină, clare și reflectînd o informație la zi. Cărturarii de frunte ai Ardealului, ca Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu, colaborează sporadic, cel dintîi cu observații asupra ortografiei, celălalt cu o interesantă corespondență din Italia, în 1853, și valorosul studiu *Observațiuni statistice despre cultivarea pămîntului Europei*. La fel și I. Codru Drăgușanu apare cu un *Adio la anul 1848* și cu o satiră în 1859. Contribuind la dezvoltarea gustului și țînînd vie flacăra conștiinței naționale, revistele lui Barițiu n-au constituit centrul unei grupări literare închegate. Rostul lor depășea profilul beletristic, ilustrînd interesele vitale, politice și culturale ale românilor ardeleni: prin ele se manifesta conștiința unui întreg popor.

„JUNIMEA ROMÂNĂ”,
Paris, 1851, nr. 1, p. 1

Se poate spune că atât în Muntenia și Moldova, cât și în Transilvania, în ciuda unor inegalități specifice de dezvoltare, mișcarea literară a deceniilor cinci și șase s-a înscris în același perimetru ideologic și estetic, definit pentru întâia dată, cu conciziune și luciditate, în programul „Daciei literare”. Deși de-a lungul perioadei dintre 1840 și 1860 condițiile au fost neprielnice unei activități durabile și de profunzime, literatura a înregistrat în acest răstimp o creștere rapidă și multi-laterală. S-au diferențiat toate genurile, de la nuvelă la roman, de la critica literară la eseu, de la meditația filozofică la poemul epico-liric, de la farsă, vodevil și comedie de moravuri la dramă istorică.

Limba literară, în ciuda disputelor dintre adepții diferitelor sisteme, care umplu cu vacarmul lor epoca, a făcut un mare pas înainte în direcția fixării normei supradialectale și a unificării ortografice. Pe acest teren, faptul caracteristic îl constituie forța cu care se impun cerințele obiective ale dezvoltării culturale. În 1840, August Treboniu Laurian publica *Tentamen criticum*, savantă încercare de a acredita în limbă forme latinizante inexistente, iar Heliade își formula aberanta teorie a paralelismului italo-român. Însă, în același an apărea un *Vocabular francezo-român* al lui P. Poenaru, Florian Aaron și G. Hill, care făcea un loc larg neologismului romanic. Heliade însuși, care spunea: „Întindeți-mi mîna și e treabă numai de câteva luni să scoatem chelălăind toți străinismii”, publica în „Curierul românesc” din 1842 (nr. 3—31) un dicționar enciclopedic, cuprinzînd termeni străini, uzuali în științe și arte, ca de pildă: academie, accent, acrostih, adagio, aesthetică, affectație, alessandrin, allegorie, allocație, alluzie, amator, amenitate, amfiteatru, amplificație etc. Deci purismul mergea mîna în mîna cu recomandarea împrumuturilor. Totuși, fără intervenția energetică a scriitorilor de la „Dacia literară”, „Propășirea” și „România literară”, ofensiva ardelenilor, sprijinită pe raționalismul intransigent și profunda erudiție a lui Timotei Cipariu, risca să provoace grave prejudicii. Deși lipsiți de pregătire filologică, prin simț istoric, bun gust și contact nemijlocit cu limba vorbită de popor, pașoptiștii grupați în jurul lui Kogălniceanu și Alecsandri au dat lovituri nimicitoare latinismului, fie ridiculizîndu-l în opere literare (*Muza de la Burdujăni* de Negruzzi, *Rusaliile în satul lui Cremene* de Alecsandri etc.), fie atacîndu-l frontal, pe tărîm publicistic. Ei au respins pe „fabricanții de sisteme” care voiau să croiască o limbă în eprubetă, izgonind din ea termenii slavoni sau pe cei de alte origini, încorporați organic în substanța graiului. Au apărat principiul fonetic în scriere și ideea împrumutării de neologisme, însă prin adaptare la firea limbii române și numai în cazuri de reală necesitate. Mai mult decît prin contribuția teoretică, ei au ajutat însă procesului de normare a limbii prin practica însăși a creației. Scriitori ca Negruzzi, Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Alexandrescu, Bălcescu, Bolintineanu au oferit în operele lor modelul unei limbi flexibile și armonioase, capabile să cuprindă întreaga avere spirituală a omului modern, împrăștiată la izvorul viu al vorbirii populare, al cronicarilor și vechilor cărți bisericești. Ei au modernizat limba prin eliminarea balastului de elemente lexicale greco-turcești, prin generalizarea neologismului romanic și abandonarea formelor acuzat dialectale. Au dat frazei ritm, simetrie și flexibilitate. Au înlocuit perioadele bătrînești, cu nesfîrșite subordonări și complicații de topică, prin structuri simple și echilibrate, tinzînd, pe de o parte, la asigurarea clarității comunicării și, pe de altă parte, la obținerea de expresivitate stilistică.

Un fapt deosebit de important îl constituie adoptarea alfabetului latin. Pînă către 1840 se făcuseră încercări sporadice de eliminare a scrierii chirilice din ini-

țiativa gramaticilor ardeleni. Conducătorii operei de luminare le temporizează din teama de a nu contraria o tradiție solid înrădăcinată. Adepții literelor străbune, arăta Barițiu în 1838, „pripesc lucrul” și riscă să producă „multă stricăre”. Heliade, care în *Gramatica* de la 1828 redusese numărul semnelor de la 43 la 27, se declara partizan al „radicalismului moderat” și-și propunea să ajungă la introducerea alfabetului latin prin simplificări treptate și inovații lente. Totuși, în 1844 el face pasul hotărâtor : periodul V al „Curierului de ambe sexe” apare cu litere latine. Îi imită pilda „Organul luminării” al lui Cipariu în 1847, „Foaie pentru minte” și „Gazeta Transilvaniei” în 1852. În 15 martie 1856 alfabetul latin e introdus în școlile din Țara Românească, dar de-abia în 1861 măsura se generalizează și devine definitivă.

Perioada dintre 1840 și 1860 înregistrează un început de apariție a editurilor specializate (George Ioanid, Iosif Romanov, Christu Ionin), introducerea plății dreptului de autor și adoptarea relațiilor contractuale. Important e și faptul că încep să se efectueze comenzi editoriale (restrânse, pentru început, doar la traduceri) și se ivesc scriitorii care, măcar în parte, trăiesc din produsul condeiului (Bolintineanu, G. Baronzi). Se formează și un public plătitor, care cumpără cartea nu ca să-și exprime munificența, ca boierii filantropi de pe vremuri, ci ca s-o citească. De aceea, gusturile și predilecțiile lui vor începe să cîntărească din ce în ce mai mult, pînă la exercitarea unei influențe efective asupra orientării producției de carte însăși. Totuși, pînă la 1848 progresele sînt lente. „Curierul românesc” avea 280 de abonați în 1829 și 250 în 1834 ; „Magazinul istoric pentru Dacia” avea 320 de abonați în 1846 și 230 în 1847 ; singură „Foaia pentru minte” stătea mai bine, cu 400 de abonați în 1838 și 650 în 1842. Însă după revoluție, în 1851, Andrei Mureșanu își tipărește o traducere, *Icoana creșterii rele*, în 1500 de exemplare din care, e drept, vinde foarte puține, iar G. Ioanid scoate volumele „Bibliotecii literare” în cel puțin o mie exemplare de fiecare titlu.

Pașoptismul aduce, în fine, cele dintîi realizări în direcția angrenării literaturii române în circuitul culturii europene. Se efectuează acum primele priviri panoramice și dări de seamă despre mișcarea literară la noi, în limbi străine, fie ca lucrări autonome (M. Kogălniceanu, *Moldau und Wallachei. Romänische oder wallachische Sprache und Literatur*, 1837), fie în cadrul unor scrieri mai ample, destinate informării publicului din Apus asupra situației din Principate (I.A. Vaillant, *La Roumanie*, 1844 ; D. Bolintineanu, *Les Principautés Roumaines*, 1854 etc.). Apar o serie de traduceri : *Doinele lui Alecsandri și Alexandru Lăpușeanul* de C. Negruzzi (ambele traduse de I. Voinescu II, 1853), *Domnul Tudor, Episode de la révolution roumaine de 1821 și Poésies de Cezar Bolliac* (1857). Mai numeroase sînt publicațiile cu caracter antologic, din literatura cultă și populară. Cităm : *Poésies de la langue d'or*, trad. de I.A. Vaillant (1851) ; *Romänische Dichtungen*, trad. de S.M. (Samuel Mökesch, Sibiu, 1851) ; W. Kotzebue, *Rumänische Volkspoésie* (1853) ; *Doine or the national songs and legends of Roumania*, trad. de E.C. Grenville Murray (Londra, 1854) ; *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, trad. de V. Alecsandri, introducere M.A. Ubicini (Paris, 1855) ; *Rouman anthology or selections of rouman poetry, ancient and modern*, trad. de Henry Stanley (Jertfort, 1856) etc. Cînd marele istoric și tribun al libertății, Jules Michelet, se hotărăște prin 1851—1852 să scrie ceva despre români, emigranții se grăbesc să-i pună la dispoziție cîteva bucăți reprezentative, între care o versiune fragmentară a *Cîntării României*, *Sburătorul* lui Heliade, *Miorița* ș.a. Pentru toată lumea era clar că literatura devenise un mijloc

de a pătrunde în intimitatea sufletului românesc, că ea își luase rolul de purtătoare de cuvânt a aspirațiilor naționale.

În perioada dintre 1840—1860, în pofida condițiilor defavorabile creației, literatura română a străbătut o etapă de avânt și înflorire. Atunci s-au compus o serie de opere, a căror înălțime de cuget și putere de a modela limba le situează pentru totdeauna în tezaurul culturii naționale: *Doinele*, comediile, *Istoria unui galbăn și Călătorie în Africa* ale lui Alecsandri; studiile istorice și *Românii sub Mihai Voievod Viteazul* de N. Bălcescu; epistolele, fabulele și elegiile lui Gr. Alexandrescu; *Alexandru Lăpușeanul și Negru pe alb* de C. Negruzzi; legendele istorice și romanele lui Bolintineanu; încercările literare, notele critice și publicațiile istorice ale lui Kogălniceanu; *Cugetările și Cîntarea României* de Alecu Russo; *Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna* de Odobescu, ș.a.m.d. Poate că nici una dintre scrierile acestea nu reprezintă o capodoperă care să se integreze în tezaurul marilor valori universale, dar toate la un loc exprimă o treaptă istorică în evoluția literaturii române, reflectă conștiința de sine însuși a unui neam renăscut la lumină, puterea sa de creație și timbrul indelebil al personalității sale.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Mihail Kogălniceanu este reprezentantul moldovenesc cel mai dinamic al noii generații pașoptiste, ridicată din mijlocul boierimii mijlocii, cu hotărîrea dîrză de a lupta pentru desființarea privilegiilor de clasă, pentru emanciparea și ridicarea economică a poporului, pentru Unirea Principatelor și independență. Era fiul întîi născut al serdarului Ilie Kogălniceanu, urmaș de răzeși înstăriți, prevăzut cu un deosebit simț practic și cu un tact politic corespunzător, datorită cărora s-a ridicat sub trei domnitori succesivi la cele mai înalte trepte, pătrunzînd pînă și în protipendadă, măcar cu titlu onorific, ca mare postelnic și mare vornic, și stîrnind șoapte și suspiciuni unor profesioniști ai bîrfelii, ca paharnicul Constantin Sion, arhondologul. Soția lui, Catinca Stavilă, fiică a unui medelnicer orheian — crescută de Marghioala Callimachi, mama viitorului domnitor Mihail Gr. Sturza —, a contribuit de bună seamă la promovarea rusticului ei soț, atît prin protecțiile a două case domnitoare, cît și prin darurile ei personale, de sensibilitate și inteligență, transmise primogenitului. Mai tîrziu, poate gelos pe ascendența venețiană fictivă a tînarului său prieten din copilărie, „Vasilică” Alecsandri, Mihai italianiză numele neaș al mamei lui și afabulă pluricentenara așezare a unei familii Stavilla, cu accentul pe ultima silabă, „în vechea colonie genoveză Cetatea Albă”. Nu pare acceptabilă nici versiunea după care Catinca se exprima greu în limba părinților ei, crescută fiind în mijlocul unei familii princiare moldovenești, dar grecizate, ca aceea a Callimachilor. În orice caz, fetele rezultate din căsătorie au fost crescute cu guvernantă germană și cu profesoară franceză, iar băieții școlii în particular și la felurite institute străine, înainte de întemeierea celor naționale. Se vede că în educația lor costisitoare cuvîntul hotărîtor era al mamei, mai deschisă la pungă decît strîngătorul ei soț. Mihai își afirmă cu precocitate o vie curiozitate intelectuală, o aviditate nesățioasă de a-și lărgi sfera cunoștințelor, devorînd toate gazetele și cărțile la îndemînă.

Însuși scriitorul ne-a împărtășit în primele lui încercări literare, de net caracter autobiografic, o parte din odiseea lui scolastică. A fost într-adevăr o școlaritate accidentată, parcă în ritm cu mobilitatea intelectuală a precocelui învățăcel. Primele elemente le-ar fi dobândit împreună cu Vasile Alecsandri de la temeinicul dascăl care a fost călugărul maramureșean Gherman Vida, profesor la Seminarul de la Socola. Poate că lui îi sîntem datori cîtu de seriozitate întipărită în cugetul altminteri jucăuș al adolescentului, patriotismul și dragostea de popor prin cunoașterea trecutului său. Instrucția mai variată, dar și mai superficială, continuă la pensionul fostului ofițer francez Cuénim, cu care a păstrat legătura și în timpul studiilor din străinătate, apoi în institutul francez de la Miroslava, de sub conducerea tripartită Lincourt, Chefneux și Bagard. Elevul învătă limba neogrecescă, încă cîntită de protipendadă, rudimente de aritmetică, neatractive, care-i excită verva

MAMA LUI M. KOGĂLNICEANU

retrospectivă, pasionîndu-se de istoria universală, unde-și întrece conșcolarii. La literatura franceză, în care predomina lectura *Aventurilor lui Telemac* și a scrierilor lui Florian, se aplica metoda de memorizare a lui Jacotot, care stimula emulația și dădea gustul lecturilor extrașcolare.

Crescut în cercul surorilor și al prietenilor lor, refugiat la țară în urma holerei din 1833, adolescentul „tocma în aceea vîrstă cînd copilul trece ca să facă loc tînrului”, ușor întinerit ca să pară o leacă mai precoce în *Întîiul amor*, se arată simțitor la farmecul naturii, la „zorii răsăritului și crepusculul apusului sfîntului Soare”, la „glasul privighetorilor” și înaintea feminității. „Cînd vedeam o femeie, numai ceva să fi fost frumușică, pentru că totdeauna am avut o mare slăbiciune pentru frumusețe, un foc necunoscut îmi aprindea tot sîngele, care și se repezea la cap ; puțin după aceea turbare mă simțeam stăpînit de un leșin total”. Această analiză, atentă la relațiile psihofizice, se raportează la momentul Miroslava, cînd lectura suferințelor nimfei Calipso din faimosul debut al romanului lui Fénelon avea să coincidă cu primele licăriri de dragoste ale povestitorului duhliu pentru Niceta, fiica unuia din dascălii săi. Colegii „cei mari vorbeau despre femei, bărbat, amor, cai, cărți, o limbă ce nu cunoșteam decît prin auz”, dar cînd el voia să se amestece în vorbă, ei îl repezeau „cu defăimătorul nume de *gamin* sau *pișler*, numele cel mai înfruntător pentru un copil care vrea să se arate mare”. Ambianța școlii de la Miroslava, cu colegi de toate vîrstele, grăbește așadar în toate direcțiile procesul maturizării lui Mihai, „mic de trup și de vîrstă și mare de inimă”. Decernarea premiilor, „la examenul solennal” de fine de an, îi hărăzi „cel întîi premiu de limba franceză”, „cu o cunună de frunze de stejar făcută

chiar de mîinile Nicetei". în prezența „dulcinei”. „Ziua aceea fu cea de pe urmă a copilăriei mele. A doua zi vruî să fiu și mă trezii bărbat”. Romanțiosul și comical totodată episod al întîieii iubiri se cuvine însă reținut într-o biografie completă a lui Kogălniceanu. care n-ar trece peste capitolul rolului jucat de femei în viața lui pînă în ajunul morții, „dragostea faunilor și a satirilor”, cum spune scriitorul în *Iluzii pierdute* cu aparentă dezaprobare, nerămînîndu-i de loc străină.

Cu atît mai meritorie ne apare îndîrjirea cu care avea să se dedice studiilor, la Lunéville și la Berlin. sub supravegherea unor clerici catolici și protestanți. deopotrivă de ursuzi. A fost inițiativa domnitorului Mihail Gr. Sturza. administrator abuziv. însă om de mare cultură și inteligență. să-și trimită odraslele, Dumitru și Grigore, la studii în Franța. din dorința de a le lărgi orizontul intelectual. De acest gînd bun profită și Ilie Kogălniceanu, om de casă al voievodului, ca să le propună în persoana fiului său Mihai un tovarăș de studii serios și devotat. Localitatea aleasă era domiciliul abatelui Lhommé. verde octogenar. fost preceptor al lui Sturza. Alegerea anodinului orașel de pe apa Meurthe. modestă capitală de arondisment. țintea la liniștirea vigilențelor consulare. Sosirea beizadelelor. cu un alai de tineri boieri și de domesticitate felurită. nu trecu neobservată. iar o gazetă pariziană consemna faptul printre știrile remarcabile ale zilei. De pe tot parcursul. prin Galția. Budapesta. Viena. Silezia. Mihai își ține tatăl la curent cu diversitatea peisajelor. clădirilor. costumelor și moravurilor. după un program prestabilit. Stilul scrisorilor. obedient și exact. denotă simțul observației și pătrunderea inteligenței la adolescentul care împlinise 17 ani. Aga Ilie Kogălniceanu asigurase tînărului „protejat” gradul de iuncher. sublocotenent în noua armată. Un medalion de epocă ne-a păstrat imaginea cam convențională a unui „chérubin” sprîncenat. cu ovalul pur și imberb. strîns în uniformă de gală. cu gulerul foarte înalt. cu epoleți în fireturi. cu ciucuri mari. laterali. prinși de gît. El îi obținuse de asemenea titlul de căminar și promisiunea unor subsidii lunare. care se lăsau însă așteptate. Pitalcul era poate cumpărat. ca și acela de comis acordat nevîrstnicului Vasile A escandri. dornic să treacă drept conte pe malurile Senei. Ajuns la Lunéville. Kogălniceanu are să-și dezvolte tactul diplomatic. în luptă cu metodele severului abate și cu principiile ruginite ale tatălui și ale domnitorului. care vegheau de departe. Dintre cei trei. el singur se bate cu cartea. spre deosebire de beizadelele cu gîndul aiurea. Mihai găsește în cabinetele de lectură ale orașului un număr nesfîrșit de ziare și de cărți. care nu-i satură pofta de citit : își strînge în scurt timp o bibliotecă de 500 de volume și se abonează la periodicul „La caricature”. spre scandalul prudentului abate. Înscriș în clasa a treia a colegiului din oraș. la care mai funcționează Lhommé. Kogălniceanu se distinge la greacă. dar pune lecturile particulare înaintea obiectelor de învățatură. în care copleșesc studiile clasiciste. Deosebit de variată este corespondența lui cu surorile rămase în țară. cărora le scrie în limba franceză. cu vioiciune. spirit și bun simț. Șederea în Franța. într-un colț de provincie pașnică. fu curmată după un an. în urma unui reportaj parizian care umfla la cifra de două sute numărul coloniei moldovenești de școlari de la Lunéville. Această enormă gogoasă neliniști cercurile înalte și domnitorul fu nevoit să-și mute beizadelele la Berlin. dimpreună cu însoțitorul lor. menit să le stimuleze interesul pentru carte.

Curînd după schimbarea produsă. Mihai scria surorilor lui în franțuzește :
„Aș fi vrut de o sută de ori mai bine să rămîn în Franța ; am fost în mai multe cercuri frumoase din Berlin. dar n-aș putea trăi în ele niciodată. Au un ton

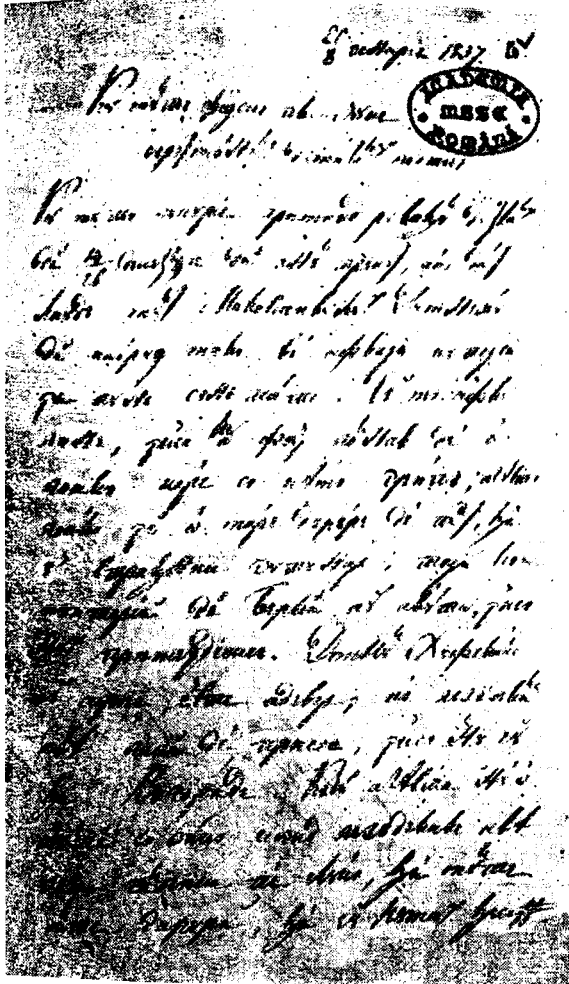
flegmatic, ceremonial, ucigător de plicticos. Duduile-s proaste și urâte, nu spun decât *da* și *nu*. Cu toate acestea, nu li-i îngăduit tinerilor să le vorbească. Îndată ce spui o vorbă, ele o rup la fugă. Atunci, bătrânele mame pun stăpînire pe dumneata, te așează la masă între ele ; le torni de băut și ești nevoit să răspunzi la întreașa lor convorbire numai și numai cu privire la varză, cartofi, pisici și cățele-luși" (scrisoare din 3 octombrie 1835).

La început era nemulțumit că părăsise Franța, dar bucuros că lăsase în urmă un orașel, un abate zgîrcit și studii din care lipseau științele. Noua gazdă berlineză era un pastor protestant, Souchon, de origine franceză. În curînd însă cercul relațiilor se lărgi.

Un altul decât Mihail ar fi fost cu totul tîrît în vîrtejul mondenităților, care răsuceau mințile beizadelor. Kogălniceanu știa să se împartă și să stoarcă experiență de viață, cunoaștere de oameni și relații utile din frecventările înalte. Doi ani de zile urmă variate lecții particulare, dar la pas cu coconii domnești făcea scrimă, înot, muzică, dans, călărie, frecventa saloanele, balurile, opera, teatrele. Gazdele protestante din Berlin puneau o frînă vieții intense a tinerilor.

La Berlin, corespondentul lor este fiul macrobioticianului Hufeland, cumnat cu Alexandru C. Sturza, filozoful religiei ortodoxe și vărul domnitorului. Ochiul domnitorului veghează, așadar, prin delegație. Mihail nu trezește bănuieli în primii doi ani. Surorilor lui le scrie însă cu inima deschisă că nu pune preț pe naștere și pe nobilime, că distincțiile sînt curat himere, că aristocrația a pierit ca și ele, că meritul e adevărată distincție. Totuși se interesează dacă va fi promovat în curînd locotenent, deoarece dorește să fie măcar căpitan la întoarcerea în țară. Scara lui de valori este așadar încă oscilantă. Prezentat principelui de Cumberland, un tînar de vîrsta lui, viitor rege al Hanovrei, amenințat să-și piardă vederea, se împrietenește cu el și se zbate să obțină din țară o pereche de papuci femeiești, brodați cu aur și perle, ca la Stambul, ca să-i ofere mamei principelui.

În același timp, Kogălniceanu se luptă să-și facă țara cunoscută în străinătate, cere cu stăruință textul și muzica la unele cîntece de acasă, apoi balada uciderii domnitorului Grigore Ghica, *Alexandria*, *Arghir și Elena*, aducîndu-le surorilor la cunoștință că un anume cîntec pe care l-au trimis face furori și a trebuit să-l împartă în 20 de copii. Plecase de la lași cu materiale istorice privitoare la țările românești, dar fără să se gîndească poate că va avea să scrie printre străini despre ele, ca să le facă cunoscute. De la Berlin se interesează dacă fostul său dascăl, arhimandritul Gherman, și-a publicat istoria Moldovei. Vida deținea în realitate manuscrisul cronicii lui Șincai, care avea să fie publicată tocmai pe timpul domnitorului Grigore Al. Ghica, de către o comisie compusă din beizadeaua N. Șuțu, Al. Donici, Anastasie Panu, August Treboniu Laurian și din el însuși, M. Kogălniceanu. Încă de la Lunéville, nutrind gîndul să scrie o istorie a Moldovei, începuse să stăruie pe lîngă surorile lui să-i completeze documentația ; prin tatăl său vroia să obțină lucrarea fundamentală a lui Petru Maior. De la Berlin cerea prin Asachi și Cuénim cărți și acte mai vechi sau mai noi, informația masivă procurîndu-și-o prin lecturi în biblioteca regală. Proiectul limpezindu-se ca o istorie generală a românilor de ambele părți ale Dunării, lucrarea este pusă sub auspiciile domnitorului, care se arată speriat de eventualitatea ducerii ei la zi și de susceptibilitățile puterii protectoare, ca și de ale celei suzerane. Mihail Kogălniceanu protestează, afirmîndu-și intențiile cele mai curate și mulțumindu-se a trata în prima parte a lucrării numai istoria Țării Românești pînă în pragul veacului. La cererea

MIHAIL KOGĂLNICEANU,
Scrisoare catre tatăl sau

principelui de Cumberland adunase date despre limba și obiceiurile țiganilor. Iar la invitația unui magazin berlinez redactase o întinsă dare de seamă despre limba și literatura noastră, cu totul necunoscute străinătății. Astfel, una după alta au apărut în cursul anului 1837 la Berlin primele lui lucrări istorice, în ordinea următoare : *Moldau und Wallachei. Romänische oder wallachische Sprache und Literatur von einem Moldauer*, în „Lehmanns Magazin“, Berlin, ianuarie 1837 ; *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens*, Berlin, Librairie de B. Behr. 1837, cu prefața datată 1 august 1837 ; *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Berlin, la același librar, cu prefața datată 6/18 septembrie 1837, ziua când împlinea 20 de ani (ambele semnate Michel de Kogalnitchan).

Mihail Gr. Sturza încuviințase dedicația după ce citise în coli de tipar lucrarea, tipărită cu cheltuiala tatălui și cu datorii la tipograf. Nu știm dacă s-a produs „munificența“ prințului, la care se aștepta autorul, într-o scrisoare către surorile lui. Ciudat ! tocmai după o atît de strălucită afirmare cu lucrări variate din domeniile istoriografiei și istoriei literare, Mihail Kogălniceanu se înscrie ca student la Universitatea din Berlin. Într-un singur și unic semestru urmează istoria modernă cu Ranke, dreptul natural cu Gans și dreptul roman cu Klenze, bine notat pentru

studii în carnetul de frecvență. Din corespondența cu surorile lui reținem că punea mare preț pe învățatură, că dorea să se întoarcă în țară „bogat în cunoștințe“, deasupra tuturor prin talent și instrucțiune, ca să poată întoarce disprețul celor mari, năzuind a fi samesș de ținut sau ofițer. Este vechea idee a superiorității meritului, concretizată poate în urmărirea unei diplome universitare. Acest eventual proiect nu s-a putut realiza, relațiile cu gazdele berlineze și cu corespondentul sau încordîndu-se mereu.

Mihail Kogălniceanu se simțea jignit, văzîndu-se tratat ca un copil de zece ani. Tatăl său credea că-i poate porunci să ceară în genunchi iertare lui Hufeland pentru că-l ofensase ; apoi el ar fi preferat să-l vadă pe Mihai preocupat de probleme mai practice, ca rachieria, creșterea oilor merinos și a viermilor de mătase, metodele agronomice noi, ca să-l ajute efectiv la exploatarea moșiilor rotunjite de el prin slujbele mănoase ale Vistieriei. Întoarcerea precipitată în țară la sfîrșitul lunii februarie 1838, cu hotărîrea bruscă a demisiei din armată, pare a fi rezultatul exasperării. Ajuns însă în țară, domnitorul îi acordă decretul de „leitnant“

și-l numește aghiotant, iar în martie viitor, căpitan (gradele și titlul fiind însă onorifice). Mihail Kogălniceanu se avintă în publicistică, luînd asupra-și de la Asachi, în iulie 1838, redactarea suplimentului literar al „Alăutei românești”. După cinci numere, acesta este suspendat sub pretextul unui articol al lui Kogălniceanu în legătură cu jocul de cărți whist și predilecția unor anumiți diplomați pentru el. În aprilie 1840 preia tot de la Asachi conducerea periodicului „Foae sătească a Prințipatului Moldovii”, un fel de buletin sătesc, îmbogățit cu un supliment, „Foae pentru agricultură”, conținînd elemente de economie rurală și domestică.

Marele eveniment publicistic al acestui an este apariția bimestrială, sub redacția responsabilă a lui M. Kogălniceanu, a „Daciei literare”, în colaborare cu Costache Negruzzi și Vasile Alecsandri. Revista inaugurează o directivă nouă în literatura națională, deși cenzura o suprimă după trei numere, pentru că redactorul ei cita într-un articol zicala subversivă „peștele de la cap se împute”. Kogălniceanu dăduse o introducere, asupra căreia vom reveni, o schiță *Nou chip de a face curte*, o notă despre Demidoff și alta despre Șincai, după „Arhiva Românească”, revistă trimestrială, scoasă de el în același an, pentru publicarea unei colecții a „tuturor cronicarilor Valahiei și Moldaviei”, precum și a documentelor vechi.

În vederea unei activități editoriale proprii, ca să nu mai fie nevoit să se folosească de tipografia lui Asachi, care instituise un fel de monopol asupra imprimatelor particulare și oficiale, Kogălniceanu obține de la mitropolitul Veniamin două teascuri de la tipografia Mitropoliei, iar de la Heliade litera trebuincioasă, pe care i-o achită tocmai în 1864. În editură proprie, cu numele „Cantora Foaei Sătești”, apar „Foae sătească”, „Dacia literară”, „Arhiva românească” și mai târziu „Propășirea”, nuvela *Iluzii pierdute. Un întâi amor* de M. Kogălniceanu (1841), „Almanah pentru învățătură și petrecere”, publicat tot de el, între 1842 și 1846, un număr de publicații religioase potrivit contractului cu Mitropolia, în limbile română, greacă și franceză, scrieri originale de Grigore Alexandrescu (*Poezii*), de N. Bălcescu (*Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, 1844), de A. Donici (*Fabule*), de C. Stamati (*Povestea povestelor*), de Vasile Alecsandri, G. Sion, A. Hrisoverghi, D. Ralet, Costache Caragiale, M. Cuciureanu, Th. Cozdrescu etc., precum și *Letopisețile Țării Moldovei*, II și III, 1845—1856. Într-un *Inventar de toate cărțile ce s-au tipărit la Cantora Foaei Sătești de la 1840—1845, iulie 1* se cuprind 53 de titluri în limbile română, germană, latină, franceză, greacă, inclusiv cîteva calendare de perete. Ultimul în serie conține *Fragments des chroniques moldaves pour servir à l'histoire de Pierre le Grand et de Charles XII*, par M. Kogalnitchan, 2 vol., în 8°. Cu un studiu introductiv au apărut în aceeași editură poeziile lui A. Hrisoverghi (1843) și cea mai bună piesă originală a lui Costache Caragiale: *O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi* (1845), întâia de la noi cu „teatru în teatru”.

În același an 1840, încărcat de evenimente capitale în activitatea multilaterală a lui Kogălniceanu, el este numit, împreună cu Costache Negruzzi, cu V. Alecsandri și cu Petre Cîmpeanu, inspectorul școlilor, la conducerea teatrului românesc și francez din Iași, pentru reorganizarea lui. Din repertoriul anului 1840—1841 apar la Cantora Foaei Sătești *Farmazonul din Hîrlău și Modista și cinovnicul*, de Vasile Alecsandri, și *Două femei împotriva unui bărbat și Orbul fericit*, traduceri de M. Kogălniceanu. Stagiunea se deschide sub noua conducere la 1 ianuarie, cu *Farmazonul din Hîrlău*, comedie în trei acte de Alecsandri, care deschide seria marilor lui succese dramatice. Trupa românească era condusă de Costache Caragiale, care

organizase cu un an înainte, o asociație compusă din diletanți și elevi de conservator și condusă de Teodor Stamati, profesor la Academia Mihăileană. Scurta trecere a lui Kogălniceanu — o singură stagiune — la conducerea Teatrului Național din Iași schițează gestul întîieii înjghebari a unui repertoriu național, într-un moment ingrat, cînd contractul fixează numărul reprezentațiilor române la cifra abia de 25, față de cele 75 ale teatrului francez. Lupta avea s-o ducă mai departe Vasile Alecsandri, flancat de genialul său interpret, Matei Millo.

Nu cunoaștem prea bine activitatea lui Kogălniceanu în anii aceștia, corespondența lui fiind cu totul lacunară între octombrie 1838 și octombrie 1843. Numit profesor la Academia Mihăileană, în concursul lui Ion Ghica, își începe la 24 noiembrie cursul de istorie națională cu un cuvînt de deschidere care provoacă zgomot, cu toate asigurările de a se abține de la orice judecată în privința istoriei contemporane. Nu ne sînt bine lămurite nici împrejurările, nici momentul exact în care a fost silit să-și întrerupă cursul, foarte frecventat. Lecția a fost publicată în același an în broșură la Cantora Foaiei Sătești și apoi în „Foaiie științifică și literară”. Sub acest titlu a fost silită să apară revista „Propășirea” la data de 9 ianuarie 1844, cenzura suprimînd din numărul de la 2 ianuarie titulatura subversivă ca un program revoluționar, o mare parte din expunerea programatică și articolul *Unirea vamilor între Moldova și Valahia*, atribuit lui Ion Ghica, care făcuse neoficial această propunere din partea domnitorului Munteniei lui Mihail Sturza însuși.

Programul periodicului săptămînal, mutilat de foarfeca cenzurii, apare destul de anodin, anunțînd publicarea într-o primă secție a unor „articule originale de fizică, chimie, istorie naturală, agricultură, ținerea pădurilor, igiena publică, știri despre descoperirile și lucrările învățaților”, în secția a II-a probleme de economie politică, jurisprudență, istorie națională, iar în secția a III-a, literară, „articule originale, proză și poezie”, traduceri și „extracturi din cărțile publicate în țările străine”, cu privire la noi, „priviri asupra limbii”, bucăți umoristice și, în sfîrșit, critică și informație bibliografică, în scopul de a împărtăși cititorilor „o idee dreaptă și îndestulătoare a mișcării literare din Moldavia, Valahia și Transilvania”. Este un ecou îndepărtat al programului „Daciei literare”. Redacția se compune din V. Alecsandri, F. Balș, I. Ghica, M. Kogălniceanu. Acesta publică numeroase schițe și note istorice despre Petru Rareș, despre meșteșugul zidirii în timpul lui Ștefan cel Mare, despre mitropolitul Veniamin, iar din *Trii zile din istoria Moldaviei*, uciderea lui Grigore Ghica și aceea a boierilor Bogdan și Cuza, de către domnitorul Constantin Moruzi, ultima nemaiapărînd poate din cauza vilvei sfîrșite de celelalte două între „les gros bonnets”.

În 1844, raporturile lui Kogălniceanu cu domnul se înăsprec. Căpitanul aghiotant, pur onorific, demisionează din armată, lichidează o parte din averea lui, își însoțește o soră pentru operație la Viena, de unde scrie tatălui său la 1 mai, cerîndu-i permisiunea să meargă la Paris pentru desăvîrșirea educației.

„Am privit această călătorie ca neapărată pentru orice tînr ce dorește a-și înmulți ideile și cunoștințele, a-și desăvîrși educația prin privirea tuturor descoperirilor și propășirilor ce a făcut duhul omenesc în acea țară fericită și, în sfîrșit, a nu rămînea în urma veacului său”.

Domnitorul privi însă proiectul ca o încercare de uneltire împotriva lui, după bănuiala că i-ar fi servit informații lui Vaillant pentru lucrarea lui *La Romanie*, porunci ridicarea pașaportului și întoarcerea în țară a nesupusului, pe calea apei, pînă la Galați. La Iași, înștiințat indirect de tatăl său că va fi închis într-o fortăreață turcească, rebelul se prezintă ministrului treburilor dinlăuntru să-l prevină că se va apăra cu

arma în mână dacă s-ar încerca arestarea lui ; ministrul îl sfătuiește să meargă la țară. Kogălniceanu își alege cariera de avocat, pe baza studiilor berlineze, luînd un prim onorariu de șase sute de ducați de la Ioan Greceanu în proces cu Iacovache Pallady. La țară îi scrie cu umor doctorului Louis Steege, la 4 iulie 1844 ; clădește un rateș cu două caturi, o casă, un grajd, hambare, „în sfîrșit, aș clădi un oraș întreg, dacă mi-ar îngădui mijloacele bănești”. În toamnă, la cîteva zile după suprimarea „Foaiei”, este pe neașteptate ridicat din casa părintească și închis la mănăstirea Rîșca, fără anchetă prealabilă și fără motivare juridică. Tatăl său, ca om al regimului, nu intervine, ba chiar interzice fiicelor lui să-l viziteze, bolnav de piept și de picioare, în surghiun. Cu cele două acte arbitrare, aproape simultan, se pune capăt unui curent cultural primuminitor, încercîndu-se și intimidarea grupului, prin deținerea conducătorului. După aproape două luni, domnitorul este nevoit să revină asupra abuzului administrativ, eliberîndu-l pe cauțiunea morală a postelnicului Ilie Kogălniceanu, pînă la urmă înduplecat să iasă din inerție, dar ridicîndu-i la 9 decembrie dreptul „de a fi vechil, îndeletnicindu-se numai întru ale sale trebuințe”.

Anul 1845 este și el bogat în împliniri. Kogălniceanu publică al doilea și ultimul volum din „Arhiva românească”, începe cu volumul al II-lea tipărirea colecției de cronici *Letopiseșile Țării Moldovei* și excerptează pentru străinii amatori de istorie *Fragments t rés des Chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Lesczinski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*.

Nu se știe încă prin ce intervenții speciale reușește totuși Kogălniceanu să plece din țară la sfîrșitul anului. În prealabil, ca să facă față cheltuielilor pentru o ședere mai îndelungată în Apus, el își vinde, printre altele, cărțile vechi și rare procurate cu ani în urmă pentru documentarea scrierilor istorice tipărite la Berlin.

În august 1845 scrie de la Paris lui Ion Ghica, informîndu-l de plecarea lui C. Negri la Londra și despre intenția lui de a călători în Spania, dacă-i vor îngădui mijloacele bănești. În acest scop, îl roagă în februarie 1846 pe tatăl său să-i vîndă moșia de la Hilița, ținutul Fălciu, și-l anunță că va vizita în toamnă Spania și Anglia, ca să-și petreacă iarna în Italia. Intrat prin Edgar Quinet și Paul Bataillard în legătură cu unii membri ai Academiei de Inscricții din Paris doritori să cunoască antichitățile daco-romane, cere lui G. Barițiu referințe pentru Ardeal, pentru Moldova lui Gh. Săulescu și pentru Țara Românească lui A.T. Laurian. Unui redactor parizian îi trimite date statistice asupra bisericii catolice din Moldova. Poate din același moment datează și fragmentul autobiografic foarte spiritual, în limba franceză, găsit printre manuscrisele lui, în care povestește șederea lui la Lunéville, dorința de pe atunci de a vedea Parisul, „l'Eldorado, le Paradis de tout Moldovalaque”, studiile berlineze și încercarea nereușită din 1844 de a-și realiza visul, care i-ar fi îngăduit să vadă dansînd pe Carlotta Grisi și jucînd pe Rachel, să consume înghețată la Tortoni și să cîneze la Café de Paris. Nu știm cărei reviste pariziene era rezervat acest fragment scris în ton de badinaj, care conține însă suficiente relatări politice și de ordin publicistic, ca desființarea celor trei reviste conduse de el. Sub preocupările mondene afișate se ascunde o intensă activitate cu caracter politic ale cărei ițe nu au fost încă descurcate. Kogălniceanu luase contact din primul moment cu societatea studenților români, recent înființată sub președinția activă a lui Ion Ghica și pusă sub patronajul lui Lamartine, cu N. Bălcescu, al doilea membru marcant al Frăției, și cu ceilalți români din Paris preocupați de emanciparea politică și de unirea principatelor.

Dimpreună cu Bălcescu, comunică la 24 iulie 1846 comitetului Societății literare din București proiectul redactării și tipăririi unui dicționar biografic, cuprinzând, viețile celor mai însemnați români din toate veacurile”, operă proiectată ca o lucrare de propagandă națională progresistă.

De la Madrid încearcă să obțină prin Ion Ghica autorizația de a se stabili la București, cât mai departe de regimul autoritar și abuziv al lui Mihail Sturdza.

Nereușindu-i formula noului domiciliu, Kogălniceanu se întoarce în Moldova, unde relațiile nu erau formal rupte cu domnitorul. Kogălniceanu îi ceruse de la Paris, întru împlinirea cerințelor protocolare, consimțământul de a trimite regelui Suediei *Fragments tirés*, unde era vorba și de Carol al XII-lea. Domnitorul ridicase la cererea lui Ilie Kogălniceanu, pus în mișcare, interdicția sub care zăcea de un an și jumătate avocatul de a pleda și de a fi arbitru ; măsura de „clementă” nu era lipsită de jignitoare clauză cominatorie : „în cât va păzi buna cuviință”, prin alte cuvinte cât nu va dispune prin independență de caracter și prin curajul atitudinii protestatere. Amenințat cu îndepărtarea din profesiune, Kogălniceanu trece în același an un examen în fața jurisconșulilor statului, spre a i se atesta înzestrarea „cu deplină știință a codicei țivile a prințipatului, cum și a capitolului al 8-lea din Regulament reglementînd noua ordine judiciară, inclusiv regimul hotărnicilor”.

În două cereri adresate domnitorului la 8 august 1847, petiționarul protestează pe de o parte că n-a fost înscris în listele electorale de deputați orășenești, iar pe de alta că i se fac dificultăți în recunoașterea drepturilor electivice la Iași. Ambele documente țin să sublinieze voința fostului surghiunit de a participa activ la mișcarea politică a țării, ca opozant formal. Într-o altă petiție, către o judecătorie din Iași, avocatul protestează cu demnitate împotriva restricțiilor aduse profesiei sale, precum și contra încercării de intimidare prin proferarea unor cuvinte care încercau să-l asocieze calomnios împričinaților penali.

Curînd după înăbușirea revoluției de la 1848, la care n-a participat direct, Kogălniceanu izbutește să ajungă din nou la Paris, de unde nu ne-au parvenit decît cereri bănești repetate către prieteni și știri despre întoarcerea lui în țară, via Metz, Colonia, Cracovia, Cernăuți, Mihăileni. Acum, în calitate de avocat al mănăstirii Neamțu, are ocazia să înfrunte pe beizadea Grigore Sturza ; acesta deținea fără nici un drept optsprezece moșii ale mănăstirii. Neobținînd dreptate de la instanțele judecătorești din țară, nici de la domnitor, Kogălniceanu trimite o plîngere țarului, moșiile aflîndu-se în majoritate peste Prut. În exordiul pledoariei, neînfricatul avocat ridică glasul tare : „Această protestație nu voi conteni de a face în cîtă vreme în țara Moldovei vor fi lege și domni și pe cît Dumnezeu îmi va da cuget și glas”. Domnitorul îl „periorisește”, adică îi fixează la 1 iulie domiciliu obligatoriu la moșia lui de la Mătieni, dar Kogălniceanu se arată refractar măsurii abuzive, neexecutînd-o.

Are buna inspirație să plece de la Tîrgu-Neamț, unde locuia, la Roman, unde stă ascuns o zi și o noapte, pînă ce îi dă adăpost hatmanul Grigore Al. Ghica, viitorul domn, la una din moșiile lui. De acolo trece la schitul din Bălțatești, unde are răgazul să compună scrieri satirice contra domnitorului, ca pamfletul *Noul Acatist al Marelui Voevod Mihail Grigorie și Carte a fostului rege Ludwig Filip cătră încă fiindul domn Mihai Sturdza* (publicate în ziarul „Bucovina”).

Nu se știe data exactă cînd trece în Bucovina, unde un grup de refugiați afluă bună primire în familia cărturarilor patrioți Hurmuzaki. Este căutat în ziua de 10 iulie la Tîrgu-Neamț, ca să fie arestat.

Atribuindu-i-se lui și lui N. Istrati o retractare publică a legăturii cu revoluționarii, sub titlul *Căința încrederii în boierii aristocrați și sfânta hotărâre de a nu-i marea crede*, Kogălniceanu dă în broșura *Protestație* o categorică dezmințire, la 22 iulie, cu precizarea că se află sănătos în Moldova. Broșura conține expunerea unui program politic de reforme mai radicale decât revendicările preconizate de adunarea notabilităților de la Hotel Petersburg din 27 — 28 martie.

Sincronic pare a fi și *Proiect de constituție pentru Moldova*. Prin aceste două importante acte politice, Kogălniceanu se pune în fruntea mișcării, ca gânditor politic înaintat.

La 8 august, printr-un afiș, domnitorul trimite știre tribunalelor că „dumnealui maiorul Mihalache Kogălniceanu este periorisit și oprit de a veni în capitală” și că nu mai are dreptul să fie însărcinat cu „vechilcuri în pricină de proșesuri”. Se raportează ministrului trebilor dinlăuntru la 23 august 1848 că „Mihalache Kogălniceanu la 19 a următorii [curenteii !] luni, prefăcut în straie de țăran, cu cneazul Leon Cantacuzino, au trecut peste hotare pe la zastava [vama !] Cornului Luncii. Să vorovește că ar fi mers la Viena”.

Raportul semnat de clucerul I. Volcinschi mai precizează că oficina broșurilor satirice ce se răspîndesc prin țară ar fi schitul Băltătești, iar colportarea lor, precum și legăturile cu fugarii peste graniță, s-ar face printr-un monah logofăt la stăreția mănăstirii Neamțului. De la Cernăuți, Mihail Kogălniceanu păstrează legături epistolare secrete cu tatăl și fratele său, iar la Suceava se întâlnește cu fratele tatălui său, anume Iancu. Tot de la Cernăuți, la 4 septembrie, trimite un energic protest către logofeția dreptății, împotriva ridicării drepturilor sale profesionale de vechil. Fratelui său Alecu, care vrea să-i dea tot concursul, îi răspunde la 11 octombrie, din Cernăuți, că proclamațiile sînt de prisos, că ar fi preferabile corespondențe cu abuzurile domnitorului, „însă nu generalități, *des faits et des faits*” și mai ales „furtișagurile, rușfeturile”.

Rămîne la Cernăuți pînă către sfîrșitul lunii ianuarie 1849, încurcat în dificultăți materiale și încercînd să recupereze suma datorată în țară, pînă ce declararea stării de război în Bucovina și Galiția, din cauza revoluției maghiare, îl constrînge să plece la Viena, iar de acolo la Paris, unde așteaptă scrisorile post-restant. La aflarea demiterii lui Mihail Sturza și a numirii ca domn a prietenului său Grigore Al. Ghica, își anunță plecarea din Paris, unde bîntuie holera, epidemie care a pustiit în acel an o mare parte din Occident. Domnul cel nou îi trimite o sută de galbeni, cu care-și plătește datoriile. Primind de la tatăl său o altă sumă de bani, părăsește Parisul la 29 iulie și pleacă în țară via Metz, Colonia, Cracovia. În Moldova își reia profesia de avocat, este înaintat colonel și numit director la Departamentul lucrărilor publice, în care calitate dovedește mari aptitudini de organizator și preocupări edilitare surprinzătoare.

La un an după întoarcerea din surghiun apare începutul de roman *Tainele inimei*, în foiletonul „Gazetei de Moldavia”, ziarul lui Gh. Asachi, de la 9 ianuarie la 23 martie 1850. Foiletoanele sînt însă nesemnate, nu stîrnesc nici un ecou, autorul nu-și revendică niciodată ultima încercare de tinerețe, iar relevarea și atribuirea ei lui Kogălniceanu se datoresc intuiției critice a lui N. Iorga. De la 10 aprilie 1852 datează prefața la *Letopisețile Țării Moldovei*, vol. I, din 1853, *Ochire istorică asupra sclăviei*, introducerea la talmăcirea romanului universal răspîndit *Coliba lui Moș Toma* (de Harriet Beecher Stowe), iar din anul următor ediția a II-a, la Berlin, a lucrării *Histoire de la Valachie* etc. În 1855, colaborează la „România literară”, revista lui Vasile Alecsandri.

Sărăcit de adversitățile politice din ajun, se vede nevoit să avizeze la refacerea patrimoniului său : ia moșii în arendă și înființează la Neamț întîia fabrică de postav

cu utilaj modern, cu privilegiu domnesc pe termen de 12 ani (1852—1864). Cu personal tehnic adus din Germania, lucrând cu lână indigenă și cu rentabilitate la început scăzută, din cauza împrumuturilor mari contractate, fabrica s-a menținut peste 22 de ani, dând exponate la expoziția din Paris de la 1868 și oferind exemplul unei întreprinderi cu deosebită grijă față de muncitori (salarii, locuințe, hrană, spitalizare, învățatură copiilor etc.). Paralel cu această activitate economică, Kogălniceanu duce o neobosită acțiune politică unionistă, favorizată de adeziunea la idee a însuși noului domnitor. În acest scop înființează ziarul „Steaua Dunării”, care devine organul principal de raliere a unioniștilor din amîndouă Principatele. Literatura din coloanele foii oglindește în modul cel mai credincios aspirațiile tinerimii culte și entuziaste, polarizate împrejurul aceleiași idei. Opozant prin temperament, Kogălniceanu avea să afirme mai târziu că a fost suspectat și prigonit în timpul domniei lui Grigore Ghica, iar ziarul său a fost de cinci ori suspendat. În prima parte a acestei domnii a participat la mai multe inițiative culturale în legătură cu învățămîntul public superior.

Ales deputat în Divanul ad-hoc al Moldovei (1857), omul public desfășoară o activitate impresionantă și își dezvăluie talentul oratoric, dezvoltat pînă atunci fără larg ecou ca avocat. Dintr-o recentă culegere de discursuri parlamentare din epoca Unirii (22 septembrie 1857 — 14 decembrie 1861), urmată de o notă bibliografică a discursurilor, intervențiilor, amendamentelor, motiunilor și propunerilor din Divanul ad-hoc, Adunarea electivă, Comisia centrală de la Focșani și Adunarea legislativă, obținem, prin totalizarea discursurilor, intervențiilor și amendamentelor, 828 de cuvîntări ! Ținînd seama de funcționarea discontinuă a parlamentelor și a Comisiei centrale de la Focșani, se poate spune că puține au fost zilele cînd n-a luat cuvîntul sau n-a participat la ședințe. Kogălniceanu a fost animatorul vieții noastre parlamentare din momentul primelor ei afirmări. A fost și promotorul, în stilul parlamentarismului european, al aceluși stil de aleasă urbanitate, pusă exclusiv în serviciul ideii și crușînd persoana particulară a adversarului. A doua mare problemă, dezbătută de unioniști înainte de alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, a fost aceea a îmbunătățirii sorții țărănilor. Și pe acest teren Kogălniceanu s-a situat pe o linie înaintată, alături de Costache Negri, preconizînd împrumutarea cu despăgubire.

În sînul partidei unioniste, el combate atît alegerea lui Grigore Sturza, cît și aceea a fostului domnitor Mihail Gr. Sturza. Rivalitatea dintre fiu și tată amenințînd cu un împas, majoritatea se oprește încă din seara zilei de 3 ianuarie, în casele lui Costache Rolla, asupra candidaturii lui Cuza, care întrunește în ziua alegerii, la 5 ianuarie, unanimitatea voturilor.

La alegerea domnitorului rostește o alocuție de dimensiunile unei pagini, tălmăcind semnificația actului istoric și îndatoririle alesului, care rămîne printre marile momente ale oratoriei noastre politice.

Numele lui Kogălniceanu rămîne legat istoricește de acela al domnitorului Unirii, prin marile reforme ale secularizării averilor mănăstirești și împrumutării. Kogălniceanu a fost după 24 ianuarie membru al Comisiei centrale de la Focșani (mai 1859 — ianuarie 1860), președinte al Consiliului de Miniștri al Moldovei (de la 3 mai 1860 la 17 ianuarie 1861), răsturnat mai cu seamă pentru circulările trimise de el țărănilor, ca să le facă educația civică înainte de reforma agrară. După desăvîrșirea Unirii, a fost rechemat la cîrmă ca președinte al Consiliului de Miniștri (de la 12 octombrie 1863 la 26 ianuarie 1865). Secularizarea averilor mănăstirești obține în Cameră unanimitatea. Reforma agrară dă însă naștere monstruoasei coaliții dintre conservatori și liberali, care duce la dizolvarea Camerei (2 mai 1864), la plebiscit (cu proclamarea rezul-

DEPUTAȚII ȚĂRANI LA ADUNAREA AD-HOC A MOLDOVEI
1857

tatului la 21 mai 1864) și la legea rurală (15 august). Istoria leagă indisolubil numele domnitorului și al primului său sfetnic, pentru aceste două mari reforme. În realitate, relațiile dintre cei doi bărbați n-au fost dintre cele mai cordiale. Domnitorul îl suspectează pe Kogălniceanu cu prilejul vizitei acestuia în Oltenia, în august 1864, când i se rezervase o primire deosebit de călduroasă, că și-ar aroga meritul principal al reformelor și îl apostrofează violent într-un Consiliu de Miniștri, reducându-i simțitor atribuțiile. Incidentul s-a închis, fără învingător și învins, înaintea unei demisii fluturate de Kogălniceanu, prin mijlocirea ministrului său de externe. În noua Cameră, aleasă în toamnă, cu o lege electorală lărgită, care schimbă fizionomia parlamentului în favoarea regimului, Kogălniceanu își atrage însa murmure prin autoritarismul său. Provoacă demisia unor parlamentari, a doua zi după o remaniere obținută de la domnitor, acesta îl demite și îl numește senator în corpul „ponderator” atunci înființat. Este sfârșitul carierii lui politice sub Cuza, care-i urmează în cădere după un an, răsturnat de monstruoasa coaliție. Ca urmare a reformei agrare, pe care aceasta nu i-o iartă, Kogălniceanu este invalidat în aprilie 1866 de întiul parlament ales sub guvernul domnului străin, după dezbateri lungi și pătimașe, cu ipocritul laitmotiv formal al „sperjurului”, pentru dizolvarea Camerei care refuzase reforma agrară. Reales în unanimitate de același județ, este a doua oară invalidat (în mai 18), dar în toamna aceluiași an, repetându-se alegerile generale, se alege deputat în trei județe. La validare afirmă : „Am plătit Unirea cu jumătate din starea mea”. Cu un nou elan parlamentar, participă într-o singură lună (ianuarie 1867) la dezbateri de tot felul, ca bugetul, regulamentul Camerei, chestiuni militare, organizarea comunală, impozitele, poștele și telegraful, învățămîntul, Academia, clerul etc. Cu toată competența lui în direcțiile de activitate cele mai felurite, nu se face apel la bărbatul de stat lipsit de partid decît în rare împrejurări. Astfel intră în cabinetele lui Dimitrie Ghica (1868), G. Manu (1869), Manolache Costache Epureanu (1876) și I.C.Brătianu (1877—1880) ca ministru de interne și de externe, iar la urmă ca ministru plenipotențiar la Paris. Prestigiul său în afară determină chemarea lui la Departamentul externelor în momentul războiului ruso-turc. În această calitate semnează convenția cu Rusia, participă la proclamarea Independenței și ia cuvîntul înaintea Congresului de pace de

la Berlin (1878). Este deputat în toate parlamentele pînă la moarte, dar cu o activitate mereu mai redusă. Ca factor determinant al Unirii și al strămutării capitalei la București, se ridicase și împotriva dorinței ieșenilor de a li se ceda în compensație sediul Curții de casație. Din sensibilitate regională jignită, ieșenii i-au ars, lui și lui Anastasie Panu, portretele, judecîndu-l fără milă pentru decăderea vechii capitale cînd se află iarăși în mijlocul lor.

Marele orator își rostește cîntecul lebedei înaintea colegilor de la Academia Română, în ședința solemnă de la 1 aprilie 1891, cu un discurs recapitulativ și autobiografic. La 20 iunie, moare pe masa de operație la Paris, cu ocazia celei de-a unsprezecea intervenții chirurgicale.

Se pune astăzi pe primul plan al activității sale culturale istoricul. Kogălniceanu a fost numit întîiul nostru istoric, fondatorul istoriografiei române moderne. La o vîrstă cînd majoritatea tinerilor studioși abia se inițiază într-o disciplină, autorul *Istoriei Daciei, a românilor transdanubieni și a Țării Românești* făcea cunoscut trecutul nostru într-o limbă de circulație universală, cu un material științific adunat și coordonat de el însuși, fără concursul unui profesor, realizînd o surprinzătoare sinteză. Tînărul de 18 ani care a întreprins o lucrare atît de grea, dîndu-și seama că nu dispune de nici o istorie a noastră, „completă și sistematică”, și-a propus s-o realizeze, neavînd la îndemînă, ca izvoare interne, decît un număr de cronici manuscrise și cartea lui Petru Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812), iar în completare fondul bibliotecilor publice berlineze. Bibliografia dată de *Histoire de la Valachie* etc. conține peste 65 de titluri de cărți și periodice, în cinci limbi străine (latină, germană, franceză, italiană, neogreacă).

Înzestrat cu un remarcabil spirit critic și cu un simț istoric deosebit, Kogălniceanu a pus cu termeni preciși : „problemele esențiale ale istoriografiei române, originea latină și unitatea poporului român, continuitatea viețuirii sale în Dacia, raporturile sale cu barbarii în cursul evului mediu, formarea Moldovei și a Țării Românești, importanța pentru ridicarea Principatelor a războaielor ruso-turcești și îndeosebi a tratatului de la Adrianopol și rolul istoric al românilor, care timp de secole au fost apărătorii religiei și civilizației împotriva islamismului și a invaziilor mongole”(A. Oțetea). Cu toate erorile materiale, mai ales privitoare la începuturile noastre, și în ciuda limitelor gîndirii lui istorice, Kogălniceanu rămîne pentru secolul său un model nedepășit în concluziile sale esențiale. Dacă adăugăm la aceasta activitatea sa de editor critic al primului *corpus* de cronici moldovenești și al întîiului periodic de documente istorice vechi, într-un interval care nu depășește 15 ani, ne putem da seama de meritele lui extraordinare de înaintaș și de creator în domeniul istoriei naționale. Lăsat să-și continue cursul — această încununare a activității lui —, profesorul și-ar fi dus desigur la capăt lucrarea franceză întreruptă și ar fi realizat poate un *corpus* al întregii noastre istoriografii vechi și al arhivisticii naționale. De la 1848 însă, politica l-a absorbit aproape cu desăvîrșire.

În domeniul literar, debutul a fost dintre cele mai promițătoare. Preluînd suplimentul literar al „Albinei”, Kogălniceanu dă, pe lîngă o traducere din Bürger (*Împăratul și braminul*), o excelentă schiță satirică : *Soirées dansantes* (*Adunări dănțuitoare*). Începînd cu mărturia patimii lui de dansator la vîrsta de 19 ani, povestitorul pune în scenă, cu un viu simț al dialogului, impresii de la cîte „o suare biurgherească de acum”. Sînt petrecerile din mica burghezie ieșeană, unde se strecoară și cîte o franțuzită sau „muza biurgherească din Păscărie”, care citează autorități literare franceze, dar și române, frecventează spectacolele trupei franceze și asistă la examenele de la „pen-

MIHAIL KOGĂLNICEANU

sioane", cu plăcerea pedantă de a descoperi „o greșală în cuvîntul dascalășului nem-țesc”. O soră a ei, Indiana, cu nume, așadar, literar, „volcan ce fumează pe gunoiul râpei Privighetoaiei”, transformistă vestimentar, cu veleități de mare cîntăreață, vorbește italiană, „ce samănă limbei vorbite și strele de la șăsul Bahluiului”. Jocul slugilor, din final, atestă universalitatea patimii. Lucrare originală sau adaptare? Răspunsul îl dă chiar adaptatorul, mărturisindu-și sursa (*La rue Poissonnière, din Paris ou le Livre des Cent*).

În prima lui lucrare originală mai întinsă, *Illuzii pierdute. Un întîiu amor*, autorul și-a mărturisit marile-i ambiții literare juvenile :

..... Cînd veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri unele mai bune decît altele ; vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noue principii. În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunci, mă socoteam c-oi ajunge odată a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le făceam la 1 mart. 1838, și la 1 mart. 1841 ele toate se închia în publicarea unui Călindar mare de părete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar -- teasc de fer. Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din Prometeu m-am prefăcut în Matieu Landsberg, sau cum am zice în calindărar de Buda. Atăta vă voi mai zice că acum de cîrînd am mai publicat — împreună cu d. C.N., un alt Prometeu *manqué* ca și mine — o carte care, răsturnînd toate puterile așezate, călcînd în picioare toate pravilele primite de adunare și de obiceiul pămîntului, are să facă o revoluție strașnică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele și găluște : vreau să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de feluri de bucate *, care are să ne facă cea mai mare reputație — între bucătărițe, și viitorimea recunoscătoare ne va da negreșit frumosul nume de : introducătorii artii culinare în Moldova. Sîntem mulțămîți și cu atîta. Acum pregătesc o tractație asupra filosofiei broaștelor Bahluiului. După aceste puteți vede că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să viețuim”.

Am lăsat unitatea paragrafului neștirbită, pentru că din context putem caracteriza și talentul scriitorului la vîrsta de 23 de ani. În ceea ce privește ambiția reformatoare, ea aparține ambianței romantice, ba chiar și preromantismului (*Sturm und Drang*) convenind de asemenea temperamentului mai mult dinamic decît contemplativ al „noului Prometeu”. Nu era o „nebună prezumție” individuală, ci o trăsătură de caracter generică romantismului. De reținut este însă mărturia că în momentul studenției berlineze Kogălniceanu se gîndea la reformarea societății pe calea literară, nesimțindu-și încă vocația pentru politică sau crezînd-o direct irealizabilă în climatul politic regulamentar, sub domnia autoritarului său „binefăcător” Mihail Sturza. Într-o vreme de absolutism politic, așadar, lipsită de toate libertățile (a persoanei, a cuvîntului, a întrunirii, a tiparului), numai literatura de imaginație putea, prin mijlocul aluziilor și prin puterea insinuării și a sugestiei, să năzuiască la reformarea moravurilor — program larg, cuprinzînd și structura socială.

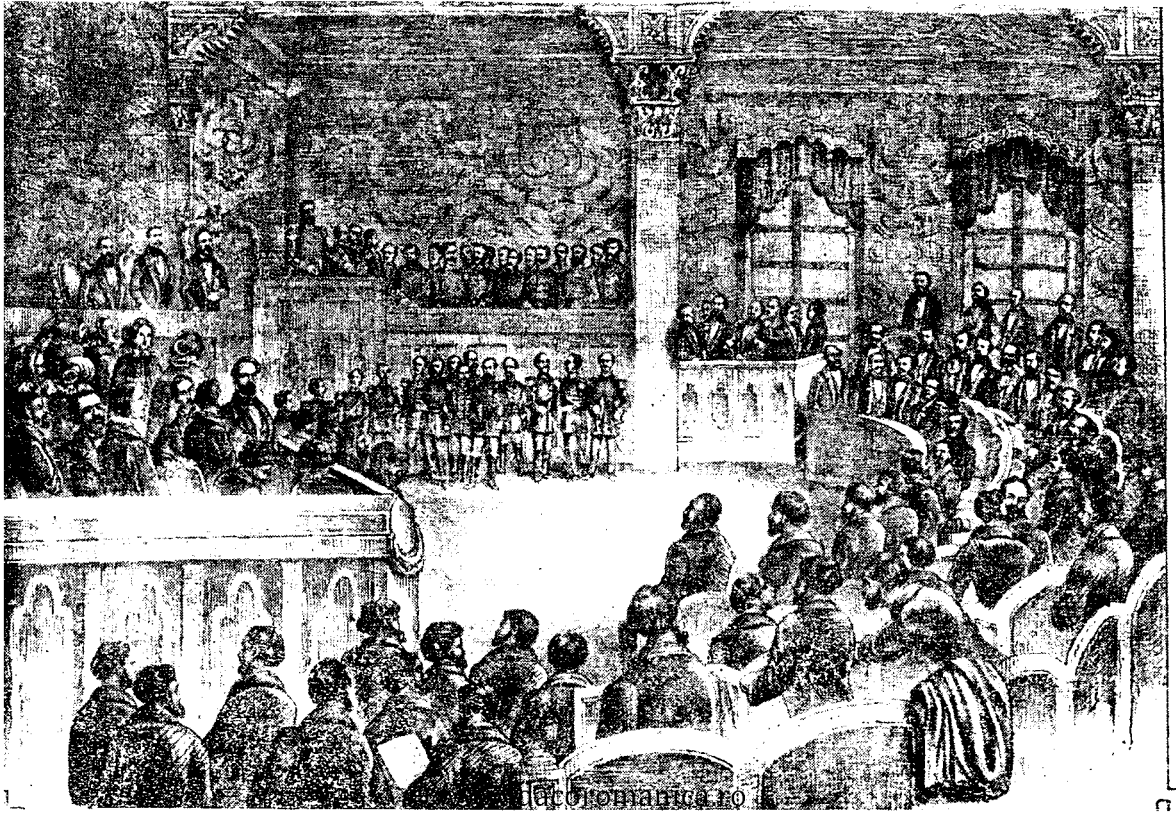
Nota originală a fragmentului citat constă în autoironia susținută, prin care autorul pretinde a-și reduce rolul literar, pînă la acea dată, la publicarea unui calendar de perete și a unei culegeri de rețete culinare, aceasta din urmă în colaborare cu Costache Negruzzi, un alt Prometeu ratat. Este o notă delectabilă de umor, dar de două ori nedreaptă : față de sine însuși și față de mai vîrstnicul său confrate. Nici unul,

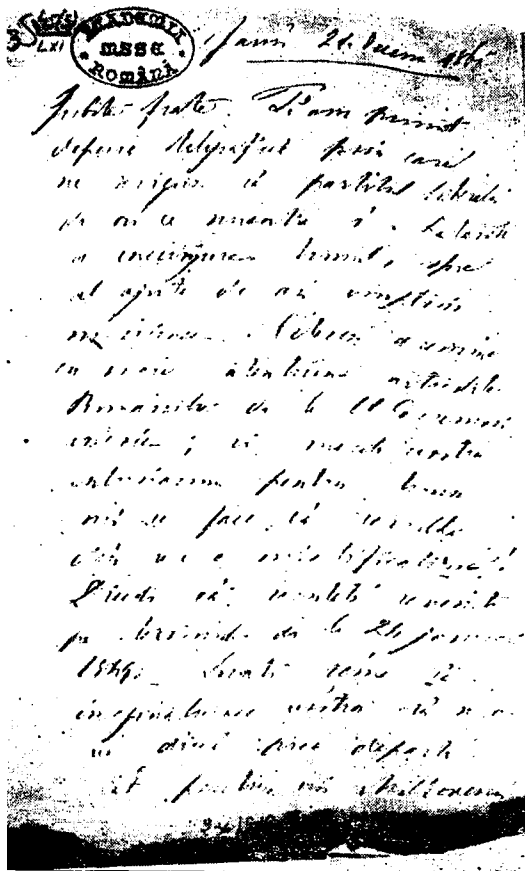
* „Această carte este tipărită cu cheltuiala unei societăți de iubitori ai înaintării și stralucirii neamului românesc”.

ALEXANDRU IOAN CUZA

DESCHIDEREA CAMEREI NAȚIONALE DIN ROMÂNIA DE CĂTRE DOMNITORUL EI ALEXANDRU IOAN I, la 29 februarie 1860

MIHAIL KOGĂLNICEANU,
Scrisoare către C. A. Rosetti

nici altul nu rămăseseră sub nivelul așteptărilor ; dimpotrivă, amîndoi îl depășiseră. Reținem însă din primele rînduri, sub aparența glumei, seriozitatea concepției pe care Kogălniceanu și-o făcea despre literatură, concepție educativă, de progres moral și, nemărturisit, social. *Illusii pierdute*. *Un întîiu amor* se valorifică mai mult prin notele autobiografice decît prin ascuțimea criticii sociale, deși bucată reflectă, într-o măsură, embrionara viață de salon a burgheziei ieșene, după modelul celei pariziene. „Pruderia” pe care o denunță la doamnele ieșene este un alt decalc, de ordin moral, al ipocriziei sociale franceze. Kogălniceanu citează în această bucată pe H. de Balzac (și expresia sa „minotaurisatori”, pentru bărbații care pun coarne soțiilor prea încrezătoare), romanele *Amours du chevalier de Faublas* (de Louvet de Couvray, 1787—1790) și *Les liaisons dangereuses* (de Choderlos de Laclos, 1782), iarăși pe Balzac cu a sa *Physiologie du mariage* (meditația XVIII, *Des révolutions conjugales*), apoi pe Doamna de Staël, pe Lamartine, pe Victor Hugo, pe Fénelon cu al său *Télémaque*, pe ducele de Richelieu, diplomatul și oșteanul galant (1696—1778), încă o dată *Physiologie du mariage* de Balzac, în ordinea galanteriei „Risilieu și Lovelacii” — Lovelace este eroul libertin din romanul *Clarissa Harlowe* (1747—48) de Richardson, iar Richelieu, cel de mai

sus —, romancierii populari contemporani Paul de Kock și Ricard, idilicul Florian cu eroii săi *Estelle et Némorin* (1788), în sfîrșit Platon, pentru iubirea care-i poartă numele. Cu tot aspectul frivol al cadrului — saloane ieșene de tipul celor franceze, cu mult libertinaj și tot atîta ipocrizie — și cu toată erudiția romanică a autorului român, ne surprinde un sfîrșit de paragraf cu o mărturie esențial romantică: „Pentru dînșii [tinerii din acel moment!] a iubi este o petrecere, o vreme plăcută, pentru mine a iubi este a suferi”. Voluptatea în durere și mai ales în suferințele dragostei este o trăsătură specific romantică, nu prea concordantă cu badinajul erudit al nuvelei, a cărei acțiune se reduce la iubirea nevinovată dintre doi adolescenți, curmată prin banalitatea simbolului iubirii oferit de Niceta suspinătorului ei: o acadea în chip de inimă străpunsă de o săgeată, „zaharica scoasă din sînul unei mute, unei arătării!”. Cadrul este însă mai larg decît anecdota și țintește critic în maimuțărirea moravurilor apusene. A doua notă romantică gravă, dar ca și prima fugitiv enunțată, privește „urîtul, boala ce omoară la noi toate facultățile”. Autorului nu-i displace însă a se arăta în curent cu tot ce este parizian și chiar, în subsolul notelor, să facă puțină erudiție mondenă, însoțită de locuțiuni franțuzești circumstanțiale: „La acest prilej [în materie de modă feminină pariziană!] noi nu putem destul recomanda o nouă magazie de mode și de frumusețe împrumutate

[probabil cosmeturi!]. Această magazie acum deschisă este a d-lui Tribu, pe Ulița Mare. Avis aux dames qui en usent”.

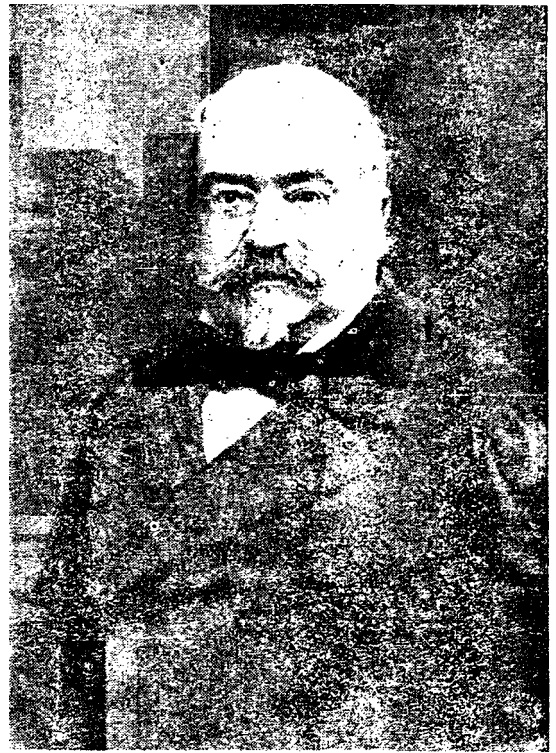
Întîiași dată își face loc într-o schiță literară stigmatizarea robiei țiganilor:

„Societatea noastră avea încă un mare avantaj asupra tuturor stringăturilor și adunăturilor ce ieșenii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, după ideea mea, este numai produsul civilizației; și după cum este știut civilizația este departe de o țară unde se află oameni ce pot zice ziua mare: astăzi am vîndut, sau am cumpărat atîtea suflete de țigani”.

Stăpîna casei ieșene, prezentată imperceptibil ironic ca un adevărat salon parizian, strălucea prin „eleganță”, dar și prin „bon ton” și „savoir-vivre”. În schimb, bărbații — fără a fi — „se socot diplomați, administratori, legistatori, oșteni, magistrați, artiști, pîn și patrioți și oameni cinstiți”. Iar damele celelalte, „mai ales acele care au fost pînă la Viena, sau și măcar pînă la Lemberg, se socot cele întăi dame din lume; se socot cu duh, cu frumusețe, cu talent; au mai ales pretenția a cunoaște *à fond* arta salonului, *l'art du salon* cum zic dumnilor, și cu toate aceste duhul dumnilor sale stă în cancanuri de tîrgușoare, în niște proaste clevetiri, în colibeturi împrumutate din colecții de anecdote

și de *bons mots*; frumuseța dumilorsale este postișă, ca și formele ce subjugă inimile băieților neispitiți [lipsiți de experiență!]; frumuseța și formele le sînt aduse în cutii de la Paris împreună cu capelile și rochiile; iar talentul dumilorsale este a face manevre cu lorgneta, a lovi două tușe pe piano și a zugrăvi — fața dumilorsale. Cît pentru arta salonului, pentru meșteșugul de a primi bine, puține cuvinte îmi vor fi trebuincioase spre a arăta ce înseamnă acest talent de curînd introdus. Arta salonului însemnează în lași pretenția ca fieștecare persoană ce intră într-o casă unde stăpîna ține salon să-și depue la ușă vrednicia, caracterul și opiniile și să se hotărască a nu fi decît papagalul damei de gazdă. Acela care ar îndrăzni să arate vr-o idee neatîrnată se pune în primejdie de a vede pe gazdă că-l întoarce dosul: *manière toute neuve de faire les honneurs de son salon*”.

Kogălniceanu atacă deci conformismul în conversație, o altă față a ipocriziei sociale, manifestată în saloanele ieșene, care pretind a fi replica locală a celor pariziene. Locotenentul aghiotant nu înțelege a fi nici în saloane un conformist, revendicîndu-și dreptul la sinceritate, cu bruscare a tuturor prejudecăților. Doi autori români sînt citați, ca o încercare de compensație față de avalanșa de romancieri francezi: Donici fabulistul și „V. . . A . . .”, un tînar ce face excepție dintre ceilalți tineri, îndeletnicindu-se cu literatura românească într-o vreme cînd ea nu înfățișează cel mai mic avantaj adepților ei — dimpotrivă”. Cel dintîi este chemat să caracterizeze pe slujbașii incorecți și să atace falsul patriotism.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

512 (1891) 9 January 1891

DESROBIREA ȚIGANILOR

ȘTERGEREA PRIVILEGIILOR BOERESCI

EMANCIPAREA ȚĂRANILOR

DISCURSŪ ROSTITŪ IN ACADEMIA ROMÂNĂ

— SEDINȚA SOLEMNĂ DELA 1 (13) APRILIE 1891 —

M. KOGĂLNICEANU
MEMBRU ALŪ ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘCI

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL, STRADA DOMNEI, 10
1891.

MIHAIL KOGĂLNICEANU,

Desrobirea țiganilor, București, 1891
(foaie de titlu)

toate le vinzi ca să strîngi bani, cît vei pute mai mulți ... și pe urmă, cu vro cîteva sute de galbeni în buzunar, întorcîndu-te în lași, să ai cu ce face intrigi, cu ce da *rușfeturi*, cu ce lua o lojie de rîndul întii la teatrul franțez, cu ce cumpăra, pentru cucoana dumitale, *zaraflicuri* de la Miculi, cu ce tăie stos la domnul Cutare și Cutare, cu ce ... cu ce ... !"

De la acest tablou realist și veridic al corupției clasei conducătoare, la a cărei surprare a contribuit masiv pe toate căile, Kogălniceanu trece cam forțat la o neprevăzută ordine de idei:

„Ei bine, în mijlocul unor asemenea patriotice ocupații, întîmplatu-ți-s-a vrodată să vezi, sau s-auzi măcar, cum fac flăcăii curte fetelor, mai ales la munte?”

Urmează o înșirare de tradiții idilice neconvingătoare, deoarece la oraș, ca și la țară, dragostea și relațiile dintre sexe au fost totdeauna în funcție de diversitatea temperamentelor, iar nu de legi morale, respectate cu sfințenie exclusiv la țară și călcate numai și numai la oraș. Antinomiile etice de acest fel implică o vedere oarecum îngustă, de care un spirit în genere lucid și criticist ca acela al lui Kogălniceanu nu s-a știut întotdeauna feri.

V. Alecsandri, în schimb, figurează cu o povestire de „illusii pierdute”, din care face lectură o damă în salon, provocînd vii discuții despre personajele povestirii. Simplu pretext ca să urmeze o serie de povestiri pe aceeași temă, narate de fiecare dintre cei de față, inclusiv fostul iubit al Nicetei.

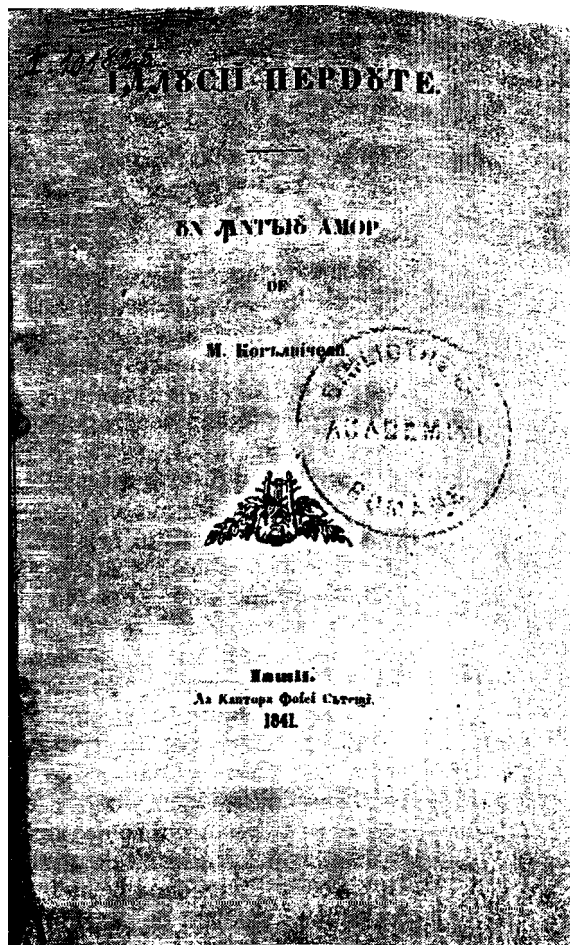
În *Nou chip de a face curte*, autorul loveste în prozaismul iubirii contemporane, opunîndu-i curăția moravurilor agreste, cu reminiscențe din *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir, în ritualul pețitului. S-ar putea însă observa că, punînd în contrast absolut satul cu orașul și propunînd exemplaritatea etică a celui dintîi, Kogălniceanu a procedat schematic și injust, autorizînd după cîteva generații teza „Sămănătorului”. Reținem însă, dintr-un substanțial paragraf, îndreptățita critică îndreptată împotriva boierimii exploatoare și obscurantiste. Apostrofa se adresează unei categorii speciale de boieri stabiliți la țară, dar atrași periodic de ispitele capitalei.

„Ce este natura, ce este poezia pentru dumneata? Ocupațiile dumitale la țară sînt mai serioase, sau mai *vajnice*, cum ai învățat a zice în dieceasca dumitale limbă. Te duci la țară să-ți vinzi stogurile de fîn, să-ți vinzi grîul din gropi, popușoi sau porumbul din coșare, cirezile de boi, turmele de oi, rachiul din velnițe cu mașini de aburi — în *locul căreia ai fi făcut mai bine o școală*; — aceste

De aceeași justețe ca și critica boierimii exploatoare de moșii este aceea a provincialului care vine și el, ispitit de fațada de lux a lașilor, să-și golească buzunarele pe lucruri de nimic, lăsându-se exploatat de hangii și de negustori nescrupuloși. *Fiziologia provincialului în Iași* (1844) aparține unui gen care făcea în acel moment furori la Paris, publicându-se în broșurile spirituale „fiziologia” tuturor categoriilor sociale imaginabile. Kogălniceanu își recunoaște într-o notă modelul: *Fiziologia provincialului în Paris*, de un oarecare Pierre Durand, notă inteligentă, echivalând cu mărturia unei adaptări: „noi am căutat ca trăsăturile lui să le micșorăm în proporția cadrului cuvenit provincialului în Iași”. Indiferent de măsura originalității, pînă astăzi nestabilită comparatist, schița din *Calendar* se valorifică prin bogăția paletelor și a culorii locale. Într-o judicioasă definiție a provincialului, efectuată prin metoda eliminării, Kogălniceanu își afirmă cu patos simpatia pentru țărănimе:

„Țăranii, adecă muncitorii de pămînt, asemenea nu pot să-mi slujească tipului meu; viața lor este așa de ticăloasă în privire cu a noastră, caracterul lor este așa de firesc, compătimirea mea pentru dînșii este așa de mare și de dreaptă, încît mi-aș imputa ca o nelegiuire cea mai mică glumă ce aș putea face asupra unei stări de oameni asupra căria razimă toate sarcinile, afară de cele foloșitoare, și care ne hrănește pre noi, leneșii și trîndavii orașelor”.

Introducerea provincialului pe scenă este efectuată ca într-un monolog teatral: „Deci începem. Scoateți-vă pălăriile și vă închinați. Provincialul intră pe scenă. Iată omul nostru”. Autorul îl aduce de la barieră, înfățișează frumoasa perspectivă de departe a lașilor, deziluzia apropierei, controlul fiscal de la barieră făcut de „cinovnicul Eforiei” (funcționarul comunal) cu confiscarea unor alimente, uimirea provincialului înaintea contrastelor urbanistice, tradusă prin circumflexul sprîncenelor (care „ieu forma a doua periposmene grecești”), tragerea la cel mai scump hotel (Saint-Petersburg al lui Regensburg), exploatarea nerușinată a vacii de muls, întîmpinat cu ploconeli și hiperbolicul „măria-ta”, servirea lui în talgere fine, ca „în palaturile din Halima”, alimentarea lui cu feluri străine, „beftecuri, anghemahturi, budinci și blamaje”, stropirea acestora cu șampanie, ca nota să se încarce cu „o sută șeptezeci și nouă de lei pentru o masă și un pat”! — Concluzia? „Ispita este un profesor care se plătește mai scump decît cei mai scumpi profesori din Iași”. Ispita, adică experiența, îl învață pe provincialul pățit să se mute la hanul lui Coroi sau al lui

MIHAIL KOGĂLNICEANU,
Iluzii pierdute, Iași, 1841 (foaie de titlu)

Vanghele (în text: „Evangheli”), ca mai accesibile. Iar autorul anunță un program de care nu s-a mai putut ține, anume de a-l plimba pe provincialul său, în anii viitori, „pe uliță, la bal, la teatru, la muzeu, pe turnurile Trii-Sfetitelor și a Goliei”, arătându-l „mîncînd, dănuînd, făcînd curte și, în sfîrșit, înturnîndu-se în provincie cu o barbă de țap, cu plete de un cot, cu haine făcute la Ortgies și cu o mie de galbină datorie”. *Ispita*, așadar, nu i-ar fi servit la nimic. Paragraful se încheie cu un apel la cititor în favoarea *Calendarelor* scoase de Kogălniceanu, a căror apariție anuală este condiționată de susținerea materială a cumpărătorilor. Condiție neapărată pentru viața unui organ de presă independent!

Kogălniceanu a năzuit să dea în *Trii zile din istoria Moldovei* destinul tragic al domnitorului descăpăținat, Grigore Ghica, în emulație poate cu autorul lui *Alexandru Lăpușeanul*. Tripticul a rămas neterminat, cu toate îndemnurile prietenești ale romancierului Wilhelm von Kotzebue de a-l încheia, spre a fi tradus în limba germană,

Cititor avid al lui Balzac și al romancierilor populari, Kogălniceanu a lucrat în 1849, probabil după întoarcerea din surghiun, la un roman, *Tainele inimei*, care a apărut fragmentar în anul următor. În urma evenimentelor politice din ajun, care-l situaseră atît de sus, printre refugiații de la Cernăuți, ca doctrinarul și animatorul mișcării începute fără el, Kogălniceanu ținea prin anonimatul impus să-și mortifice ultimele pîlpîiri de ambiție literară. Romanul este însă pentru el, ca și celelalte genuri abordate în tinerețe, un mijloc de acțiune socială, un instrument de luptă, nu un simplu divertisment de amator. *Tainele inimei* se încadrează, așadar, acțiunii politice a luptătorului, destinat prin forța temperamentului și a împrejurărilor să devină corifeul marilor reforme înfăptuite în decursul celor cinsprezece ani următori.

Nu a apărut din roman decît cap. I, *Confetăria lui Felix Barla*, capitol pozitiv, care prezintă probabil cele mai importante personaje: avocatul N. Măcărescu, cu studii juridice la Paris, dar „băiat bun, prieten nefățarnic, lipit îndatoririlor sale”; vărul acestuia, „studiant de *umanități* în Paris”, cu examenele nedate, rechemat de tatăl său în țară ca să-i administreze moșia; fiul unui profesor francez stabilit la Iași, fiu însă complet asimilat moldovean, și el „băiat bun, supus de trup și de suflet nedespărțitului său prieten N. Măcărescu”; colonelul Leșiescu, tînăr de 26 de ani, „un elegant, un dandi, un *leu*”, stors de puteri din cauza abuzurilor; vărul acestuia, Stihescu, proprietar în ținutul Benderului, tipul tradiționalistului necioplit, dar „sănătos”, refractar civilizației; apoi aga Tachi Mătiescu, de origine din Țara Românească, om de lume, deși îmbrăcat simplu, cu conversație plăcută, fără a fi robit mondenităților, dotat cu bun simț, logică și energie, dar slab în fața femeilor. Acest agă apare, la sfîrșitul fragmentului, între două femei: Elena, sotia lui, un „înger” de „o perfecțiune neimitabilă”, cu „aerul de melancolie ce-i umbrea fața”, și verișoara ei, Laura, care este demonul pervers, cochetă nelegiuită, neașteptîndu-și victimele, „de la adolescentul de șasesprezece ani și pînă la adoratorul octogenar”. Se ghicește o dublă linie de acțiune, Laura avînd desigur plăcerea să-și înșele verișoara și să-l atașeze pe „benderliul” incoruptibil lanțului ei de suspinători.

Intervenția directă a autorului în caracterizarea prealabilă a personajelor este un procedeu al romanului romantic, de la care nu s-a exclus nici realistul Balzac. Kogălniceanu mai intervine indirect în roman prin ideile unui personaj care nu exprimă decît concepțiile sociale ale autorului. Acesta este Stihescu; în controversă cu colonelul, „benderliul” șarjează falsa civilizație occidentală, cu produsele ei de export, culinare, vestimentare, confortul, „luxul desfrînat”, care seamănă în țară neunire, ură și nenorocire.

Stihescu îl judecă necrutător pe colonel, care a „vînturat opt ani de zile toată Europa civilizată”, acuzîndu-l că în loc de a aduce în țară „vre-un plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făina, vreo născocire de a îmbunătăți sămînța grîului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății”, n-a importat decît „o marcă de conte” și un șvab, îngrijitor de cai. Fără a fi contra progresului material, ba chiar relevîndu-l la nemți și la ruși, care au adoptat drumul de fier și vapoarele cu aburi, Stihescu exprimă, cu pitorescul neciopliirii, opiniile unui om de mijloc, doritor să împace tradiția cu progresul. Este însuși autorul progresist burghez, nu însă atît de statomic, în practică, adversar al stemelor și al descendențelor nobiliare fanteziste (își făurise și el o marcă, precum și o viță, „genoveză”). Avem, așadar, cu Stihescu echivalentul *raisonneur*-ului din comedia realistă a lui Augier și Dumas-fiul, înclinată pe panta tezismului. Nemulțumit de a nu se fi exprimat decît în mod indirect, printr-un monolog exploziv și cuceritor, autorul își cere iertare pentru digresiune și intervine direct cu o lungă expunere de principii, prin care afirmă că n-a „fost niciodată contra ideilor și civilizației străine”, arată că a „trăit o mare parte a tineretelor” în Occident, că „nu este ertat nici unei nații de a se închide înaintea înrîuririi timpului, din nefericire „noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile noi a unei rău înțelese civilizații”. Poziția pe care se așază autorul este aceea a unui gînditor social avizat, adversar al cheltuielilor somptuarii (al căror efect nu poate fi decît pauperismul în clasele producătoare, singurele impozabile), cu specială simpatie pentru țărănime. Kogălniceanu preconizează: o politică economică cu îmbunătățirea agriculturii și a creșterii vitelor, exploatarea minelor, deschiderea a noi căi de comunicație pentru exportarea produselor noastre; o politică culturală de răspîndire și izgonire a ignoranței; ridicarea materială și intelectuală a țărănimii și crearea clasei în numele căreia vorbește: „Burjuasie, adecă starea de mijloc, puterea cea mai de căpîtenie a unui stat, nu avem, căci prea o disprețuim ca cineva să vroiască a rămînea în ea și să nu se silească la cel înțîi prilej și cu orice preț de a se preface în boer”. În „acest mic *speech*”, cum îl numește autorul, își revendică dreptul de a vorbi în numele experienței adunate în călătoriile făcute — „o a trie parte din viața” sa, în care timp „nu este țeară din Europa în care să nu fi călcat piciorul ” său — și al studiiilor în „Franția, supt rigatul lui Ludovic Filip” (despre cele de la Berlin, nici un cuvînt!).

În fragmentul rămas se dezbate între eroi și se completează prin expunerea teoretică a digresiunii teza progresistă a romanului. O ambiție de a contribui la adîncirea psihologică a vieții sentimentale răzbate din titlu. Prin profilul moral al personajelor feminine, autorul se arată tributar romanului popular, cu eroine demoniace sau angelice, într-o simetrie artificială de contraste; înșiși bărbații sînt construiți cu premise antitetice, ca să reprezinte integral puritatea morală sau corupția.

Meritul literar principal al lui Kogălniceanu este de ordin teoretic. Prin „introducția” la „Dacia literară”, gînditorul enunță o adevărată doctrină, pe cît de concentrată, pe atît de temeinică. Ideile principale ale direcției sale sînt: combaterea imitației, manie covîrșitoare în literatură, a traducerilor mediocre, încurajarea literaturii originale, cu izvoare de inspirație din istoria națională, din frumusețile țării și pitorescul poetic al moravurilor; realizarea unei limbi și a unei literaturi comune pantru toți; funcționarea unei critici nepărtinitoare, cu cruțarea persoanelor; excluderea politicii, dar nu și a moralei; publicarea producțiilor românești „fie din orice parte a Daciei”, cu condiția valorii literare. În introducere se afirmă cu exagerat

optimism că „literatura noastră făcu pașuri de uriaș și astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei”, dar se deplîng caracterul regional al presei din provinciile românești și puținul ei interes față de literatură. Structura noului periodic literar are în vedere „toate ramurile literaturii noastre”, compunerile originale ale redactorilor, reproducerea unor articole originale din presa românească, „critica cărților noi, apărute în deosebitele provincii a vechi Dacii”. Apoi note informative cu caracter literar și științific.

„Dacia literară” stimulează, pe lângă activitatea literară originală, relațiile dintre scriitorii români din Moldova, Țara Românească și Transilvania și acel climat de unire a sufletelor, înaintea unirii politice.

În programul „Propășirii”, sfera culturală se lărgeste considerabil. Politica propriu-zisă este iarăși formal exclusă, dar accentul principal cade pe domeniile înrudite: științele pozitive, agricultura, silvicultura, igiena publică, economia politică, jurisprudența, istoria națională, chestiuni de interes social; în cadrul literaturii, articole originale, proză și poezie, biografia scriitorilor principali, traduceri și extrase din cărți străine referitoare la noi, lingvistică, umor, critică și informație, „menită ca să împărtășească cetitorilor o idee dreaptă și îndestulătoare a mișcării literare din Moldova, Valahia și Transilvania”. Se anunță colaborarea scriitorilor celor mai însemnați „din Valahia și Moldavia”, printre care Gr. Alexandrescu, Negruzzi, Bălcescu și Donici (foști colaboratori la „Dacia literară”), Bolliac, I. Voinescu II și Ion Maiorescu. Prezența lui Ion Ghica în comitetul de conducere și a lui N. Bălcescu printre redactorii echivalează cu un întreg program economic și social. Kogălniceanu are o concepție mai clară asupra literaturii originale decît Heliade și Asachi. Directiva lui respinge traducerile ca pe o primejdie și trasează liniile literaturii originale. La aceasta se adaugă acțiunea personală certă, ca aceea asupra lui Vasile Alecsandri, care la îndemnul lui a scris *Buchetiera de la Florența*, poate chiar și asupra mai vîrstnicului C. Negruzzi.

Un loc larg este rezervat profesiei de credință literară în articolul-program al ziarului „Steaua Dunării” (1 octombrie 1855). Uitînd să amintească prioritatea vederilor lui de la „Dacia literară” și „Propășirea”, precizează că noul jurnal „se pune alături cu opiniile și tendințele «României literare»” și se declară de acord cu „popularul nostru poet și redactorul ei”, pentru o literatură adăpată „la izvoarele naționalității”, dar și decis să combată „direcția falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a da limbii și literaturii”. Este vorba de latiniști și de heliadiști. Partizanul literaturii originale atacă „pacotila de versuri fără poezie, de romane traduse și de tratate anabatisto-limbiciste a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi”.

Talentul literar al lui Kogălniceanu constă în spontaneitatea stilului vorbit, în paranteze și chiar în digresiuni, subiectele organizîndu-se prin procedeul literar al asociației de idei și de amintiri. Limba este savuroasă prin caracterul ei regional, scriitorul neavînd, ca Alecsandri, concepția limbii literare comune, cu respingerea particularismelor. Împrumuturile directe din lexicul, morfologia și sintaxa franceză covîrșesc celelalte influențe (neogreacă, turcă, rusească).

Un loc aparte s-ar cuveni oratoriei lui Kogălniceanu, deși înlesnirea improvizăției l-a scutit de migală artistică a compunerii. Oratoria lui nu se resimte de profesia avocaturii, sensibilă la alții prin arguții retorice. Kogălniceanu construiește mental planul cuvîntării și o dezvoltă cu siguranță, fără căutarea efectelor literare. Căldura temperamentului, pasiunea conferă viață și preț literar textului păstrat. Parlamentar de ținută aleasă, vorbitorul evită personalitățile și-și face un merit în

apărarea unui „princip”, chiar în cazuri gingașe, ca acela al validării „cneazului” Al. C. Moruzi, numit prim-ministru fără să-și fi clarificat cetățenia. În apărarea guvernului din 30 aprilie 1860. discurs rostit în ședințele de la 15 și 17 februarie 1861, măiestria se revelează prin firul conducător al cuvântării, „reducerea tuturor atacurilor la o singură temă fundamentală”. Vorbitorul le numește *Variații* (pe aceeași temă):

„Domnilor. nu sînt muzicant! Dar știu că în muzică este o specialitate ce se cheamă *variații*. Această specialitate consistă în felurite chipuri și prin felurite variații a împodobi o arie frumoasă, ceea ce se cheamă *tema*. Artistul cu cît se întinde în variații mai brilante, cu atît trebuie a se sili de a face prin ele să se arăte. să răsune mai vederat *tema*. Așa a făcut și d. deputat de Piatra. Prin puncturile speciale ale pîrei sale a făcut variații, însă le-a făcut cu un scop deosebit de acel al artiștilor muzicali, căci variațiile sale nu sînt pentru a arăta. ci pentru a ascunde *tema*. Se învîrtește neconținut împrejurul ei, dar nu voiește a ne-o spune. Ei bine, eu vreau să o dau la iveală. Această temă, precum rezultă din toate puncturile, este *reintroducerea privilegiului regulamentar sub forma constituționalismului, este reașezarea claselor de gîos sub stăpînirea boierească*. Aceasta voi dovedi-o prin întîmpinarea deosebitelor puncturi ale acuzației. Încep dar cu pomenirea acestora!”

Întregul discurs speculează această norocoasă idee. Oratorul nu compune fraza în articulații și membre simetrice. după tipul retoricii clasice. Chiar și perioada lui are o creștere interioară, organică, o pulsație de viață corespunzînd tumultului interior și certitudinii în justetea cauzei sale, ceea ce am numi conștiința cea bună.

Pamfletul, supunîndu-se regulilor genului sacru în *Noul Acatist al Marelui Voevod Mihail Grigorie* (1849), cheamă asupra domnitorului tiran și lacom fulgerele cerului și blestemele patriei. Este lucrarea sa literară cea mai supravegheată ca limbă, curățită de orice neologism. dar suferind de oarecare monotonie prin construcția ei rituală. Unui subiect „gras” ca voievodul prădător și înăbușitor al libertăților îi convenea un alt talent. de mari violențe verbale și de o forță descriptivă deosebită, precum și date și cifre precise în sarcina vinovatului pus la stîlpul infamiei. Dăm în întregime fi-nalul:

„Îmbracă hainele negre a morței: pune-ți cenușă pe cap. bătîndu-ți pieptul — comoara nespulselor păcate — și roagă grăbirea judecării! Nu-ți da singur sufletul Diavolului spînzurîndu-te singur, pentru ca să vezi numeroase petrecanie ce te va duce spre moarte! Pentru ca murind să auzi blestămul Patriei și a fiilor Ei de tine nedreptățiți! Pentru ca să vezi risipindu-se ca pleava aurul ce de la țară ai prădat! Pentru ca să vezi că din casa ta piatră de piatră nu a rămas! Pentru ca murind să auzi glasul poporului ce strigă, izbăvindu-se de tine, lui Dumnezeu: *Aleluia!*”

Nu trebuie trecută cu vederea nici corespondența, începînd cu scrisorile adolescentului, în călătoria spre Lunéville. către tatăl său. și sfîrșind cu emoționanta scrisoare de condoleanțe la moartea lui V. Alecsandri. În cadrul operelor lui complete. această corespondență generală va contribui hotărîtor la fixarea portretului adevărat al marelui om public și al scriitorului care a dat literaturii noastre o directivă salutară.

BIBLIOGRAFIE

„Alăuta românească”. supplement literal a „Albinei românesci”. Iassi. 1 iulie 1838 : „Dacia litterara”. sub d rectia lui Michail Kogălniceanu. t. I. ianuarie — iunie 1840. Iași, 1840 (ed. a II-a.

cu trei stampe, Iași, 1859); *Două femei împotriva unui bărbat*, comedie într-un act, prelucrată, Iași, 1840; *Orzul fericit*, comedie în 2 acte, traducere, Iași, 1840; *Illussi perdute. Un întâiu amor*, Iași, 1841. În colaborare cu C. Negruzzi: *200 rețete cercate pentru bucate*, Iași, 1841; traducere: *Études religieuses, morales et historiques*, par Alexandre de Stourdzza, Iași, 1842; „[Propășirea] Foie științifică și literară”, Iași, 9 ianuarie—29 octombrie 1844, redactori: V. Alecsandri, P. Balș, I. Ghica și M. Kogălniceanu; *Letopisețile Țării Moldovei*, vol. I—III, Iași, 1852, 1845, 1846 (ed. a II-a, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valachiei*, vol. I—III, București, 1872—1874); *Scrisori, 1834—1849*, cu o prefață de P. V. Haneș, București, 1915; *Scrieri și discursuri*, ed. a II-a, comentate de N. Cartoian, Craiova, 1939; *Mihail Kogălniceanu. Activitatea literară*, de N. Cartoian, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. lit., seria a III-a, t. XI, mem. 3, 1942 (în anexe: *Tainele inimei*, fragment de roman, *O autobiografie necunoscută*, *Scrisori de la Wilhelm de Kotzebue către M. K.*); *Opere*, t. I, *Scrieri istorice*, ediție critică, introducere și note de Andrei Oțetea, București, 1946; *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefațată de Dan Simonescu, ed. I, 2 vol. [1965] (ed. a II-a, București, 1956, B. P. T.); *Discursuri parlamentare din epoca Unirii. 22 septembrie 1857—14 decembrie 1861*, cu un studiu introductiv de conf. univ. V. Rață, București, 1959; *Scrisori. Note de călătorie*, texte îngrijite, adnotate și prezentate de Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu, București, 1967.

Lucreția Rădulescu-Pravăț, *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, vol. I, Iași, 1913; N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, ed. a II-a, București, 1920 (urmat de scrisori și acte); Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, Cluj, 1921; Petre V. Haneș, *Studii de literatură română*, ed. a II-a, București, [f. a]; N. Cartoian, „*Alăuta românească*”, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927; „*Arhiva românească*”, editată de Fundația culturală Mihail Kogălniceanu, vol. III—X, 1939—1946; N. Cartoian, *Mihail Kogălniceanu. Activitatea literară*, București, 1942; Iorgu Iordan, *Mihail Kogălniceanu*, București, 1944; Gh. I. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu, Innoitorul*, București, [1947]; O. Papadima, *Literatura din foaia lui Mihail Kogălniceanu „Steaua Dunării”*, în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, V, 1956, nr. 3—4; Virgil Căndea, *Histoire de la Valachie de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu*, în „*Studii și cercetări de bibliologie*”, II, 1957; Dan Simonescu, *Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași*, în „*Studii și cercetări de bibliologie*”, II, 1957; O. Papadima, *M. Kogălniceanu și Unirea țărilor române: „Steaua Dunării”*, în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, VII, 1958, nr. 3—4; Augustin Z. N. Pop, *Catalogul Corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959; Dumitru Hîncu, *Kogălniceanu*, București, 1960; Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții și concepțiilor sale*, București, 1963; Dan Simonescu, *Opere ale lui M. Kogălniceanu necunoscute*, în „*Studii*”, 19, 1966, nr. 5; A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu, istoric și om de stat*, în „*Studii*”, 19, 1966, nr. 5.

COSTACHE NEGRI

Așezarea lui Costache Negri printre scriitorii reprezentativi ai epocii nu se datorează valorii operei literare, mai degrabă modeste, ci ascendentului exercitat de om, rolului său influent în închegarea frontului pașoptist.

Costache Negri s-a născut la Iași, în luna martie a anului 1812. Era al doilea din cei cinci copii (mai avea patru surori) ai vistiernicului, mai apoi agă, Petrache Negre, descendent al unei vechi familii boierești, menționată în timpul lui Alexandru cel Bun, și al Smarandei Donici, fiică a unui spătar, fost pîrcălab de Soroca. Smaranda nu e alta decît Zulnia, muza lui Conachi, căruia îi va deveni soție la cîțiva ani după moartea primului ei soț, petrecută la Chișinău în 1823.

Costache Negri a învățat întâi la Iași, în casa părintească și la curtea domnului Ioniță Sandu Sturza, a cărei soție era mătușa mamei lui, și apoi la Chișinău și Odesa. În 1834, murindu-i mama, este rechemat la Iași pentru împărțirea averii rămase de la părinți și, în același an, e trimis la studii în străinătate. În 1836, e din nou la Iași, unde, în salonul lui Toderiță Balș, viitorul caimacam, e prezentat publicistului filoromân Saint-Marc Girardin, care avea să-și publice mai apoi impresiile de călătorie prin țările românești.

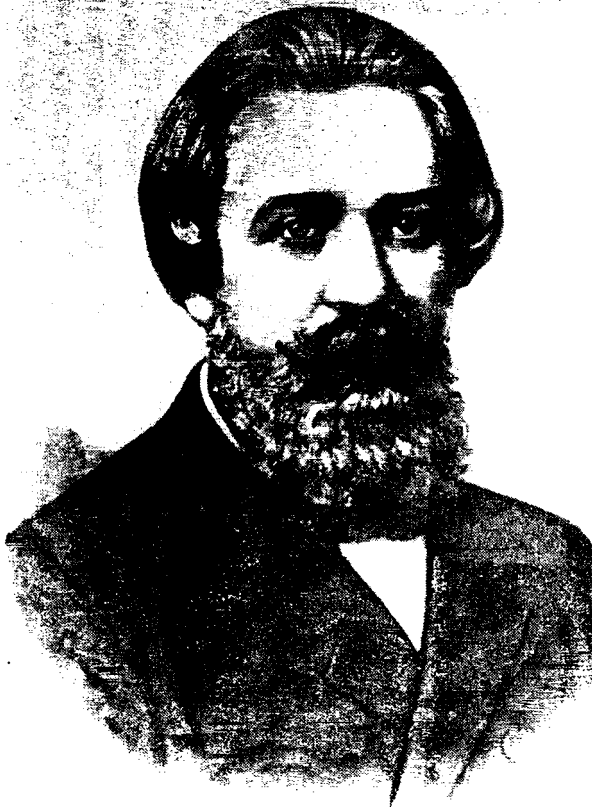
Îl găsim nu mult după aceea în Italia, pentru a-și continua studiile, cu intenția de a urma medicina, la care însă renunță repede, preferînd plimbările prin frumoasele orașe ale țării mediteraneene și luînd „parte în mai multe conspirații cu societățile carbonarilor pentru libertatea Italiei și a patriei”, cum ne informează D. Bolintineanu. În capitala Franței, unde se mai repede din cînd în cînd, îl cunoaște atunci, în 1838, pe V. Alecsandri, cu care va lega o trainică prietenie. Din acești ani datează și prietenia cu Ion Ghica, aflat și el la studii la Paris. Cînd, în vara anului 1839, Alecsandri împreună cu colegul său N. Docan se hotărăsc să se înapoieze în țară, punînd astrel capăt studiilor urmate în capitala Franței, Negri îi invită să viziteze Italia, prin orașele căreia le este călăuză. La Florența o întîlnesc cei trei prieteni pe frumoasa florăreasă, „îndrăgostită de Negri”, cum notează Alecsandri, care, la întoarcerea în țară, va scrie nuvela *Buchetiera de la Florența*, inspirată de episodul respectiv.

După o scurtă revenire în țară și noi drumuri la Paris, Viena, Innsbruck, Triest, Florența și Veneția, Negri se înapoiază în sfîrșit la „vatra strămoșească”, pe la sfîrșitul anului 1841. Trăiește o vreme mai mult la țară, la Mînjina părintească, unde, de prin 1843, numeroși tineri intelectuali moldoveni și munteni, ca Alecsandri, Russo, Kogălniceanu, Donici, Bălcescu, Bolintineanu, Ion Ionescu de la Brad și alții iau obiceiul, la invitația gazdei, să se adune, cu ocazia sf. Constantin și Elena, să discute cele mai acute probleme politice și literare contemporane. Îl găsim acum, alături de Alecsandri, Kogălniceanu și alții, participînd la unele acțiuni politice, ca proclamarea dezrobirii țiganilor de pe moșiile domnești și mănăstirești.

În aceeași perioadă și mai tîrziu, ca și Alecu Russo și V. Alecsandri, uneori poate și însoțit de aceștia, întreprinde călătorii prin țară, prin munți, pe la mănăstiri. Tot din anii aceștia datează și colaborarea literară cu Alecsandri. Moartea tragică a Elenei Negri, sora lui Costache Negri, îi apropie și mai mult pe cei doi prieteni. Anul 1848 îi găsește din nou alături, luptînd împreună împotriva despotismului.

La Paris, în exil după revoluție, Negri desfășoară o intensă activitate pentru menținerea elanului revoluționar al emigranților și pentru Unirea Principatelor, suportînd o bună parte din cheltuielile necesitate de întreținerea propagandei filoromâne.

Înapoiat curînd în țară, este numit de noul domn, Grigore Ghica, prieten al său, mai întâi pîrcălab de Galați și apoi ministru al lucrărilor publice, în care calitate e trimis, în aprilie 1855, în fruntea unei delegații, la Viena, unde, pentru întâia oară era pusă în dezbaterile unei conferințe europene și problema Unirii Principatelor Române. Puțin mai tîrziu e numit agent al țării la Constantinopol, cu sarcina de a se ocupa în același timp și de problema mănăstirilor închinat. Din această misiune foarte dificilă, care-l ține departe de Moldova aproape un an, Negri se înapoiază prin martie 1856, într-o perioadă de plin avînt al mișcării unioniste. Ca și Kogălniceanu și V. Alecsandri, el va fi de-aici înainte în fruntea tuturor acțiunilor pentru Unire. Ales deputat, în Divanul ad-hoc al Moldovei, apoi vicepreședinte al Adunării, ține o serie de cuvîntări care se caracterizează prin democratismul și patriotismul lor. La

COSTACHE NEGRI

un moment dat este unul dintre candidații la domnie cu cele mai multe șanse, dar renunță în favoarea lui Cuza, al cărui sfetnic de seamă, mai ales în problemele externe, devine în curînd. Ca trimis al țării la Constantinopol, cu o răbdare „de cămilă”, cum declară el însuși, luptînd din greu cu „trîndăveala” înalților funcționari ai Porții și respingînd cu abilitate manevrele „subtile” ale reprezentanților unor puteri ostile Unirii, Negri obține recunoașterea îndoitei alegeri și investitura domnului. El joacă un rol important în pregătirea celor două vizite la Constantinopol ale lui Cuza și contribuie la rezolvarea și a altor probleme care se puneau atunci pe plan extern Principatelor Unite, ca aceea, așa de complexă și arzătoare, a mănăstirilor închinatăe.

Rușinoasele uneltiri care duc la dethronarea lui Cuza îl dezgustă și-l determină, ca și pe Alecsandri, să renunțe la viața publică. Retras la Tg. Ocna, de care se simte tot mai mult legat, ca altădată de Mînjina, pe care trebuise s-o vîndă între timp, rezistă tuturor chemărilor de reintrare în viața politică. Își trăiește ultimii ani modest, cultivînd pe lîngă casă splendide verze de Bruxelles și nenumărate soiuri

de pomi fructiferi aduși de el din străinătate, dedîndu-se pasiunilor de numismat și colecționar de tablouri și întreținînd o bogată corespondență cu prieteni, ca Alecsandri și Kogălniceanu, și cu unii membri ai familiei sale.

A murit la 28 septembrie 1876, în vîrstă de nici 65 de ani.

Contribuția lui Negri la literatura noastră e destul de modestă: trei-patru scrieri în proză, cîteva zeci de poezii, unele din ele de inspirație folclorică, și un număr apreciabil de scrisori.

Proza, elaborată mai ales în anii studenției, cuprinde povestirea *Sările venețiene*, apărută în trei „serii” în „Propășirea” din ianuarie, martie și mai 1844, sub titlul *Veneția*, fragmentul de nuvelă *Mănăstirea*, începutul unei istorioare, *Memoriile unei părechi de foarfeci*, toastul ocazional ținut la Paris în amintirea lui Ștefan cel Mare, un articol despre Conachi și cîteva discursuri rostite în Divanul ad-hoc al Moldovei din 1857.

Sările venețiene, scrise în a doua jumătate a anului 1839, deci înaintea *Buchetierei de la Florența* și a *Suvenirelor din Italia*, alcătuite de Alecsandri sub impresia aceleiași călătorii, vădesc, pe lîngă puterea de evocare a unei atmosfere romantice (povești de groază cu amoruri fatale), cu deosebire caldul patriotism al tînărului prozator. Ascultînd povestirile boccacciene ale signorei Letiția, cei „cîțiva moldoveni”, oaspeți ai dragălașei și atît de primitoarei *padrone*, se gîndesc în același timp, răscoliți de

nostalgice sentimente, la locurile natale pe care nu le mai văzuseră de mult, amăgindu-și dorul de patrie în folosirea ostentativă aproape a limbii lor de-acasă, pe care prozatorul o numește cu emoționant alint „maica limbă”.

Puternicele sentimente patriotice ale scriitorului — care se încadrează astfel în mișcarea de la „Dacia literară” — reies și din nuvela neterminată *Mănăstirea*. Ca și Conrad din poemul byronian cu același titlu, de la 1867, al lui D. Bolintineanu, eroul lui Negri, care se numește Corrad, este și el un proscris politic. Nevoit să se expatrieze, rătăcește pe meleaguri străine, ajungând în cele din urmă în ospitalierul Paris.

Din aceeași perioadă datează și traducerea în proză a poemului *Mazeppa* de Byron, care ne dă măsura talentului de prozator și de bun stilist al lui Costache Negri. Transpunerea în limba română a poemului *Mazeppa*, făcută la 21 de ani doar de la publicarea originalului și cu peste 50 de ani înaintea versiunii românești în versuri a lui Coșbuc, constituie, alături de încercările lui Heliade Rădulescu, una dintre tălmăcirile meritorii în faza începuturilor pătrunderii marelui poet englez în țara noastră. Cele câteva zeci de poezii compuse de Negri sînt mai degrabă o mărturie a sentimentelor patriotice și a dragostei lui pentru folclor, de care s-a lăsat pe alocuri serios influențat, decît dovada unui puternic talent poetic, pe care nicicînd nu și l-a atribuit.

Sub semnul influenței folclorice stau, de pildă, cele două poezii scrise în colaborare cu Alecsandri, *Strigoiul* și *O noapte la Blîzni* sau *O noapte la țară*, precum și poezii ca *Doina*, *Cîntec haiducesc*, *Hora haiducească*, *Doină haiducească* etc., care pornesc direct de la poezia populară și, ca și *Cîntecul* lui Nicolae Văcărescu ori unele din poeziile lui Alecsandri din ciclul *Doine*, exprimă compasiune pentru suferințele omului din popor și înțelegerea năzuințelor lui de eliberare de sub jugul ciocoiesc.

Mai puțin realizate din punct de vedere artistic, deși unele (*Ciuda de amor* etc.) au fost mult apreciate de contemporani, sînt poeziile de dragoste (*Stelele*, *Tîndra copilă*, *Copilița la bal* ș. a.), dintre care două închinată aceleiași muze, a cărei imagine bătrînul Negri o mai evoca în poezia *Tînguirea unei copile* doar cu câteva zile înaintea morții sale :

O, tu, floare-a vieții mele,
Rece vîfor de apus,
În adîncul iernei grele,
Fără milă te-au răpus.

Cele câteva fabule (*Țînțarul și bouf*, *Fluturul și toporașul*, *O masă mare la o livadă*, *Floarea caprii* etc.), ultima amintind puțin de *Vulpea liberală* a lui Gr. Alexandrescu, se încadrează în largul sector al literaturii fabuliste, atît de cultivate la noi mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Negri a fost cu deosebire însă un epistolier talentat, de la care au rămas zeci de scrisori, adresate cele mai multe unor membri ai familiei, mai ales fiicei sale, Iosefina, și unor prieteni ca V. Alecsandri, I. Ghica, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu și alții. Fără a fi vastă, corespondența aceasta—redactată în cea mai mare parte în limba franceză, așa cum obișnuiau și ceilalți prieteni de generație ai lui Negri—este, totuși, bogată în ceea ce privește diversitatea informațiilor pe care ni le oferă, variată și de multe ori interesantă. Ceea ce caracterizează scrisorile este marea sinceritate a autorului, lipsa de afectare, de poză, absența totală a vreunei tendințe de literaturizare, naturalațea. Din paginile lui se degajă afecțiunea pentru cei apropiați.

Afectuos se arată și față de prietenii cu care corespundează. Dintre aceștia, mai cu seamă Alecsandri și Ghica îi sînt foarte dragi. Primul e socotit „ca un frate mai mic”, „ca un deosebit de drag membru al familiei”, ca unul ce reprezintă pentru el simbolul însuși al prieteniei. Gîndul că, mai ales, în anii bătrîneții, se mai poate rezezi din cînd în cînd la Mircești îi dă parcă noi forțe sentimentalului epistolier. El se străduiește să-l convingă că îi este și îi rămîne prietenul cel mai apropiat, cel mai credincios, cel mai iubit.

Multă vreme sentimente asemănătoare, de o caldă prietenie, nutrește și față de Ion Ghica. Îl prețuiește, îl stimează, îi recunoaște superioritatea în multe privințe. În anumite momente grele pentru țară, cînd descurajarea îl cuprinde, gîndul că undeva să află oameni de talia lui Ghica îi dă speranțe, deși indiferența pe care o constată față de astfel de oameni la puternicii zilei îl mîhneste, îl indignează chiar. Atunci însă cînd Ghica devine adversar al lui Cuza, la a cărui înlăturare, în penibilele împrejurări cunoscute, avea să joace un rol important, Negri își arată adîncă nemulțumire, încetează corespondența cu el și nu-i mai pomenește numele decît cu rare excepții.

Emoționante cuvinte găsește Negri și în corespondența sa cu M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu și alții, ca să-și arate prietenia, afecțiunea, admirația față de ei sau de alții, ca Grigore Ghica, fostul domn al Moldovei, Cuza, prietenul și domnul său, Bălcescu, Al. Golescu-Negru, Gr. Alexandrescu, Costache Filipescu etc.

Cele mai multe dintre paginile scrisorilor sale sînt străbătute de un fierbinte patriotism. Fericirea țării, viitorul ei îi stau la inimă și de aceea le amintește ca un leitmotiv.

Reflectînd în parte și pasiunile care-l rețineau, mai ales în anii vîrstei tîrzii, ca aceea de numismat, de horticultor, precum și cultul pentru pictură, scrisorile ni-l revelă și ca un cititor avizat, cu largi cunoștințe în domeniul literaturii naționale și universale. Trimiteri la Cezar, Horațiu, Rabelais, Malherbe, Fénelon, Voltaire, Buffon, Victor Hugo, George Sand, Jules Verne, Daniel Defoë, Byron, Dante, Schiller etc. survin nu o dată.

Epistolier modest — în comparație cu Alecsandri, de exemplu —, Negri nu e de puține ori interesant, chiar dacă nu e, decît cu rare excepții, și captivant. Scrisul lui e aproape întotdeauna al unui bătrîn înțelept, moralist, cu sfatul desprins din experiența vieții oricînd pregătit pentru interlocutorul său. Expunerea e de cele mai multe ori laconică, fără literatură inutilă, seacă uneori, lucrurile fiind comunicate de-a dreptul, ca într-o discuție cotidiană între doi oameni grăbiți, în termeni proprii, fără înflorituri. Stilul îi devine de multe ori lapidar, concis, sentențios. Uneori e ironic, persiflant, alteori de o autoironie incisivă, necruțătoare. Lirismul — frînat parcă intenționat în avînturile lui și temperat de un anumit ton reflexiv, caracteristic de altfel gravității cu care Negri privește totdeauna lucrurile — dă, atunci cînd apare, pagini de o caldă poezie. Dar ceea ce caracterizează cu deosebire aceste scrisori e sobrietatea, stilul direct, ponderea limbajului folosit, care lasă loc liber faptelor, narate în toată simplitatea lor.

BIBLIOGRAFIA

Mémoire avec pièces justificatives présenté à la Commission internationale pour les couvents dédiés + supplément (Lieux saints, affermage des bien conventuels), Constantinople, 1865 ; *Versuri*,

proză. scrieri, cu un studiu asupra vieții și scrierilor sale de Em. Gîrleanu. București. 1909 : *Scrieri*. vol. I—II, text ales, stabilit, note și studiu introductiv. de Emil Boldan, București. 1966.

Gheorghe Missail. *Costache Negri*. București. 1877; Andrei Visante. *Constantin Negri*, Raport asupra proiectului de lege votat de Adunarea deputaților . . . , București, 1881 : Al. Papadopol-Callimach. *Amintiri despre Costache Negri*. în „Revista nouă”. II. 1889, nr. 9. 10. 11 și 12 (nr. dublu, decembrie 1889 și ianuarie 1890) ; D. Teleor, *Oameni mari ai României : C. Negri*, București. 1909 : G. N. Munteanu-Bîrlad. *Viața și vrednicia lui Costache Negri*. București. 1911 (B. P. T.) : G. G. Burghel. *Costache Negri*. Dorohoi. 1927 : Marie G. Bogdan. *Autrefois et aujourd'hui*. Lettres. București. 1929 : G. G. Mironescu, *Contribuțiune la biografia lui Constantin Negri*. în „Mem. Sect. ist.”. Acad. Rom., București, seria a III-a, t. XXII, 1939, mem. 3 : Alex. Lepădatu. *Între Cuza Vodă și Costache Negri*, în *Omagiu profesorului Ioan Lupăș*. București, 1941 : Emil Boldan, *Prietenia și colaborarea literară dintre Costache Negri și V. Alecsandri*, în „Limbă și literatură”, VI, 1962 ; Emil Boldan, *Costache Negri. epistolierul*, în „Limbă și literatură”. VIII. 1964 : Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București. 1966.

VASILE ALECSANDRI

Împărțind literatura secolului al XIX-lea în mai multe perioade. pe cea dintre 1840 și 1870 lbrăileanu o numea „epoca Alecsandri”, considerînd-o dominată în chip covârșitor de personalitatea și creația acestuia. Hasdeu mergea încă mai departe. declarînd că Alecsandri este figura cea mai puternică și mai reprezentativă a literaturii noastre din întreg secolul trecut, gloria ei nediscutabilă. la înălțimea căreia nu mai vedea alta. Iar Eminescu. încă mai înaintea acestora și mult înainte ca numeroase din cele mai de seamă creații ale lui Alecsandri să fi fost date la iveală, în 1870. îl numise cu o admirație fără rezerve. pe care pînă la moartea sa nimic n-a umbrît-o : „acel rege-al poeziei”.

Dintre diferitele date propuse pentru nașterea lui Alecsandri (1818. 1819. 1821). cea mai plauzibilă ni se pare tot aceea de iulie 1821. Tatăl său. care moare în 1854 ca mare vornic. cu o stare materială deosebită. urcase treptele boieriei de la cele mai modeste spre cele mai de seamă datorită unei capacități recunoscute în administrația publică și în afaceri. Viitorul scriitor se dezvoltă într-o familie fără puternice legături cu formele de viață socială ce se perimau. În felul acesta. are posibilitatea unui contact direct cu lumea poporului încă din cea mai fragedă vîrstă. Pînă la apusul vieții el va păstra vii în conștiința sa „toate minunile ce-mi povestea manca doica în nopțile de iarnă la gura sobei”. Crescut sub supravegherea atentă și directă a părinților. îndeosebi a mamei sale. dar și a mamei Gahița. jupîneasa. femeie energică din popor. viitorul scriitor învață grecește de la moș Gheorghe. vâtaful, desigur pe apucate. în vreme ce românește învața în mod regulat de la maramureșeanul Gherman Vida. ucenic al corifeilor Școlii ardelen. care adusesse cu el. venind în Moldova. manuscrisul cronicii lui Șincai. Temeiurile românești. populare și naționale, ale formației sale erau așadar încă de pe acum așezate. Se adaugă apoi ceea ce va fi putut cîștiga în cei cîțiva ani de studiu (1828—1834) la pensionul ieșean al francezului Cuénim.

Între 1834 și 1839. Alecsandri își continuă studiile în Franța. În cei cinci ani pe care-i petrece la Paris, fără să-și ia pînă la urmă vreo diplomă. își formează o destul de solidă cultură. respirînd totodată din plin atmosfera democratică liberală a vremii

și luând contact cu întreaga frământare literară a Franței, fără să arate însă prin creația lui că romantismul din prima fază, de tipul lamartinian, îi vorbise în chip deosebit.

Întors în țară, în decembrie 1839, după o călătorie lungă și plină de revelatoare experiențe prin Italia, Alecsandri înțelege de îndată trista realitate socială a Moldovei timpului. Într-adevăr, el găsea în patrie, la 1840, un regim feudal despotice și jugul otoman. Dar afla totodată și lupta pentru ceea ce Bălcescu avea să numească „libertatea dinăuntru și cea din afară”, lupta contra regimului feudal și pentru afirmarea individualității naționale. Datorită firii sale generoase, datorită de asemenea formației d’ni anii de studii și cercului de amici cu idei înaintate (Kogălniceanu, Russo, Negri, mai târziu Bălcescu și alții) de care se leagă la întoarcerea în țară, tânărul scriitor înțelege necesitatea acestei lupte. De aceea se avîntă în ea cu profundă convingere, fără să-i minimalizeze greutățile, dar plin de încredere în izbîndă: „Mare cîmp de luptă se întinde dinaintea noastră” — scria el — „dar lupta nu ne spărie, căci ne susține și ne animează speranța izbîndei...”.

În lumina acestei lupte, care va culmina la 1848 și apoi în epoca Unirii, trebuie așezate, pentru a fi înțelese cu adevăratele lor obîrșii și obiective, toate acțiunile politice și literare ale lui Alecsandri din anii ce urmează. Este colaborator la „Dacia literară” (1840), debutînd cu *Buchetiera de la Florența*. Este, împreună cu Kogălniceanu și Negruzzi, în același an 1840, director al teatrului românesc care de-abia se închea pe plan instituțional, după firavele începuturi patronate de osîrdia lui Gh. Asachi. Împins de nevoile acestui teatru, căruia îi lipseau piese, cum îi lipseau localul, decorurile și chiar actorii, tânărul Alecsandri face un pas mai departe, pe linia unei literaturi autentice românești, dînd piesele *Farmazonul din Hîrlău* (1840) și *Modista și cinovnicul* (1841).

În lirică el nu publicase decît cîteva poezii în limba franceză, cînd, în vara anului 1842, face o călătorie în munții Moldovei, unde descoperă folclorul. Fără îndoială, Alecsandri nu e cel dintîi dintre scriitorii noștri care întîlnește poezia populară. Este însă cel dintîi care la contactul cu aceasta are o revelație și o comoție lăuntrică atît de profundă. Angajat în lupta pentru afirmarea individualității naționale, înțelege într-un chip unic pînă atunci, pe de o parte, marea valoare artistică a acestei poezii, iar pe de alta, că numai prin infuzarea filonului folcloric în literatura cultă aceasta va putea deveni cu adevărat românească, corespunzînd realităților materiale și spirituale din țara noastră, exprimînd în întrupări artistice adecvate nevoile și aspirațiile cele mai autentice și mai actuale ale momentului, pe plan național și social. În acest cadru se născură *Doinele*, o primă și admirabilă încercare de a explora resursele inspirației autohtone, renunțînd deliberat la cele două direcții care marcase zoriile lirismului nostru cult: neoanacreontismul și lamartinismul. Dar Alecsandri nu se va mărgini la atît. Arătînd în ce măsură sesizase mai bine decît toți contemporanii însemnătatea poeziei populare, el pornește la istorica acțiune a culegerii ei, care singură i-ar fi putut asigura, cum s-a exprimat odată Sadoveanu, unul din cele mai imprescriptibile drepturi la recunoștința poporului nostru.

Simpatia pentru țaran și lupta pentru afirmarea individualității naționale îl duseră spre profunda înțelegere a folclorului. La rîndul lui, folclorul îl apropie și mai mult de popor. Astfel începe să se constituie acea bază autentic populară și națională a creației scriitorului, care constituie gloria și tăria lui. Ea presupunea ceva nou și în proză și în teatru: mai mult caracter național, mai mult realism, mai mult militantism.

VASILE ALECSANDRI,
Familia poetului : mama, tata, sora și fratele

În aceste împrejurări, când, cu Kogălniceanu și Ghica, scotea în 1844 revista „Propășirea”, unde se întâlneau numele celor mai buni scriitori ai vremii din toate provinciile românești, se observă o certă evoluție și în teatrul său: la începutul anului 1844 pune piatra de temelie a dramaturgiei originale românești cu *Iorgu de la Sadagura*. Astfel, pe tărîmul poeziei, al prozei, al teatrului, al culegerii folclorului și chiar al criticii literare, în foarte puțină vreme după întoarcerea lui în țară, în contact cu realitățile vieții poporului, Alecsandri stabilește cu simț sigur liniile directoare de dezvoltare ale creației sale, deschizînd totodată căi și perspective noi întregii literaturi române.

După suprimarea „Propășirii” (octombrie 1844), lipsit de un stimulent publicistic, Alecsandri scrie mai puțin. Ține în continuare strîns contact cu toți tovarășii de idei moldoveni, chiar și cu cei munteni, fie prin călătorii la București, fie prin tradiționalele întâlniri de la Mînjina lui Negri, unde cunosc în 1845 pe Bălcescu, de care avea să-l lege în anii ce urmează o strînsă prietenie. În această vreme, între 1845 și 1847, are loc episodul cu profunde rezonanțe literare al dragostei sale cu Elena Negri, femeie de mare finețe spirituală, a cărei moarte prematură îndoliază lira poetului în ciclul *Lăcrimioarelor*.

După călătoria în străinătate în 1846—1847, spre capătul căreia, minată de o necruțătoare boală, se stinge Elena Negri, Alecsandri își reia mai intens îndeletnicirile literare. Adună în continuare folclor și lucrează la întocmirea culegerii de poezii populare, publică *Balta Albă*, iar în februarie 1848 i se joacă o nouă piesă: *O nuntă țărănească*.

VASILE ALECSANDRI

Între timp, frământările sociale din țară se agravează. Moldova cunoaște mișcarea revoluționară din martie 1848. Alecsandri se află în primele rînduri. Scrie poezia-manifest *Deșteptarea României*, valoroasă și mobilizatoare chemare la luptă, redactează cele 35 de puncte ale memoriului de revendicări adresat lui Mihail Sturza, face parte din delegația răzvrătiților cu care autoritățile tratează la un moment dat.

Mișcarea fiind înăbușită, Alecsandri trebuie să ia calea exilului. Se adăpostește mai întîi la Brașov, unde ține strîns contact cu mișcarea revoluționară românească din Transilvania și publică poezii în „Foaia pentru minte”, prin care salută adunarea de la Blaj ca un prolog al libertății și unirii tuturor românilor. Tot aici publică broșura *Protestație în numele Moldovei, a Omenirii și a lui Dumnezeu*, apoi redactează și semnează împreună cu alți fruntași ai mișcării revoluționare moldovene programul politic *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, cel mai avansat al acestei perioade, în care se cer împrăștierea țăranilor fără despăgubirea proprietarilor și „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc”.

După o trecere prin Bucovina, unde ia parte activă la încercarea de reorganizare a mișcării revoluționare din Moldova, scriitorul pleacă la Paris. Aici, împreună cu Al. G. Golescu-Arăpila, duce o susținută campanie de presă pentru a atrage simpatiile cercurilor democratice europene față de cauza Principatelor Române. În primăvara anului 1849 călătorește la Constantinopol, unde este ales în comitetul revoluționar unic al emigranților din cele două principate, fiind singurul care întrunește unanimitatea voturilor. Întors din nou la Paris, el se consacră exclusiv literaturii. Lucrează îndeosebi la pregătirea ediției poeziilor populare. În „Bucovina” lui Hurmuzaki începe să publice bucăți alese din această colecție, însoțindu-le cu emoționante pagini de prezentare și fină analiză, adunate mai tîrziu în admirabilul articol *Românii și poezia lor*.

În decembrie 1849, revenit în țară, Alecsandri începe elaborarea cunoscutelor „cînticele comice”: *Șoldan Viteazul*, *Mama Anghelușa*, după care dă, în 1850, comedia de mare răsunset *Chirița în Iași*. În 1852 încearcă, fiind împiedicat în ultima clipă de cenzură, să scoată revista „România literară”, al cărei prim număr e tipărit, dar nu apucă să fie difuzat. Îmbogățește apoi teatrul cu noi comedii. Între acestea, *Chirița în provincie* consacră în mod definitiv succesul personajului și impune comedia de moravuri cu puternice note de critică socială în literatura noastră. Spre sfîrșitul aceluiași an apare la Iași prima broșură din poeziile populare: *Balade (cîntice bătrînești) adunate și îndreptate de V. Alecsandri*, adevărat moment istoric în viața culturii și a artei românești. În anul următor, scriitorul publică cea de-a doua parte a acestei culegeri. Abia în 1853 Alecsandri își tipărește primul volum de versuri: *Doine și Lăcrimioare*, care adună poeziile publicate în periodice încă din 1843. În urma unei lungi călătorii în sudul Franței, pe Mediterana, în Africa și în Spania, din care mai tîrziu va ieși sculptoarea *Călătorie în Africa*, se întoarce în țară în toamna anului 1854, rechemat de moartea tatălui său. Primul gest al noului proprietar al Mirceștilor este acela de a elibera de bunăvoie și fără nici o despăgubire țiganii robi de pe moșia părintească.

În această vreme, de mari frământări diplomatice, pricinuite de războiul Crimeii, patrioții români reiau lupta lor pentru reforme democratice și Unire. Alecsandri se află și de astă dată în primele rînduri. Scoate în 1855 „România literară”, unde grupează toate forțele de seamă ale literaturii contemporane, militînd pentru Unire, libertate națională și socială. El participă la această luptă dînd pagini agitatorice, de mare ecou în epocă (*Hora Unirii*, *Moldova în 1857*, *Cinel-Cinel* etc.). E activ, de asemenea, pe plan direct politic, semnînd și chiar redactînd numeroase memorii, făcînd parte din delegații ce se prezentau diverșilor plenipotențiar străini, acționînd în bătălia alegerii-

VASILE ALECSANDRI și ION GHICA
la Constantinopol, în 1855

lor pentru divanurile ad-hoc. În preajma Unirii este numit ministru de externe. Rămîne în acest post și după alegerea lui Cuza ca domn al Moldovei, alegere la care are o contribuție foarte însemnată. După înfăptuirea mărețului act de la 24 ianuarie 1859 este trimis în Apus, pentru a-i obține recunoașterea. Îndeplinește această sarcină cu succes și devine, după întoarcerea în țară, ministru de externe în guvernul de la București. Dar, curînd, dezgustat de moravurile demagogice ce deveneau dominante, el se retrage definitiv din viața politică, în mai 1860, la nici 39 de ani, stabilindu-se pentru totdeauna la Mircești. Va părăsi această retragere abia în 1885, cînd primește să fie ministrul țării la Paris.

Creația literară va oglindi nemulțumirea față de starea de lucruri din țară. Însă resursele interioare bogate ale militanțismului sau pașoptist nu-l vor lăsa niciodată să ajungă la pesimism, intimism sau izolare de problemele majore ale vieții con-

temporane. Îndată după retragerea la Mircești, el încredințează scenei și tiparului o recoltă abundentă. Scrie *Zgîrcitul risipitor*, *Rusalile*, *Clevetici ultrademagogul*, *Sandu Napoila*, în 1860; poezii și proză, publicate în „*Revista română*” a lui Odobescu; în 1863 scoate o nouă ediție a poeziilor, cărora le adaugă *Mărgăritărele* și, cam în aceeași vreme, o *Grammaire de la langue roumaine* publicată la Paris și iscălită cu pseudonimul V. Mircescu. Se adaugă apoi, în 1864 și 1865, o serie de noi canțonete și comedii: *Cucoana Chirița în voiaj*, *Barbu Lăutarul*, *Paracliserul*, *Surugiul*, *Ion Păpușarul*, *La București*, *Gură-Cască om politic*, *Paraponisitul*, *Millo director*, *Covrigarul*, *Kera Nastasia*, *Concina*, *Hartă Răzeșul*, *Ginerele lui Hagi Petcu*, *Agachi Flutur*, *Arvinte și Pepelea*, *Drumul de fier*. În aceeași vreme, definitivează ediția nouă: *Poezii populare ale românilor*, care avea să apară în 1866. Ales în 1867 membru al Societății Academice, devenită mai apoi Academia Română, în care tendințele latinizante ale cărturarilor ardeleni căpătaseră prioritate, Alecsandri, credincios convingerii că limba, ca și literatura, trebuie să pornească de la popor și să fie accesibilă poporului, se împotrivesc exagerărilor etimologice. Scriitorul rămînea, chiar în retragerea lui voluntară și protestatară de la Mircești, care n-a fost nici un moment o izolare, un luptător harnic pe tărîmul literaturii și al culturii, legat indestructibil de viața poporului și de destinul național.

Din acest simțămînt complex s-au născut, în 1867 și 1868, *Pastelurile*, apoi, între 1872 și 1876, *Legendele*. În aceeași vreme scrie remarcabilul tablou al societății și literaturii române de pe la 1830 —1840, în care încadrează pe Costache Negruzzi, apoi o vie evocare a meritelor de scriitor popular ale lui Anton Pann, încheind de asemenea larga frescă dramatică a epocii dinaintea de 1848 *Boieri și ciocoi* (1874). Războiul pentru independență, ca toate evenimentele din istoria patriei la care a fost martor, găsește

în el pe cîntărețul înzestrat cu o inspirație vibrantă, care se revarsă emoționant în ciclul *Ostașii noștri*.

Deși se apropie de 60 de ani, scriitorul continuă să fie într-o neconținută activitate, dovedind o mare vigoare spirituală, o capacitate neistovită de înnoire a tematicii și mijloacelor de expresie. Astfel, în 1879 i se joacă o nouă piesă: drama istorică în versuri *Despot Vodă*; în 1880, feeria *Sînziana și Pepelea*; în 1885, piesa *Ovidiu*, la desăvîrșirea căreia va lucra efectiv pînă în preziua morții sale.

Între 1885 și 1889, Alecsandri primește postul de ministru al țării la Paris. În fiecare vară el vine să-și petreacă în țară concediul, arătînd o dată mai mult puterul său atașament pentru ținuturile natale, căutînd parcă de fiecare dată să prindă noi puteri de la oamenii, de la privilegiștile, de la pămîntul patriei, ce-i erau atît de dragi. Doborît de o boală grea și necrutătoare, cu care însă a luptat curajos și îndelung, Alecsandri și-a cheltuit ultimele resurse ale ființei sale pentru a se reîntoarce în țară, unde cîteva săptămîni după aceea, la 22 august 1890, închise ochii pentru totdeauna în cadrul încîntător, calm și scump inimii lui, al Mirceștilor.

Autor dramatic, prozator, culegător de folclor, cu merite deosebite în fiecare din aceste domenii, deschizător de drumuri, înnoitor de modalități expresive, contribuind în mod decisiv la rafinarea expresiei, la fixarea și îmbogățirea limbii literare, Alecsandri a rămas în conștiința publică, printr-un fel de consens al contemporanilor, mai cu seamă ca poet.

Întors în țară în decembrie 1839, Alecsandri avea, desigur, cunoștințe foarte vagi despre literatura română. E ceea ce i-a înlesnit să devină mai apoi, la un moment dat, un mare inovator. El nu era legat prin formația sa literară românească nici de prejudecăți, nici de tradiții. În străinătate cunoscuse, firește, literatura vremii, romantică prin excelență, după cum își făcuse și o oarecare cultură literară clasică. Dar, cu un remarcabil simț al realităților, revenit de la studiile din Franța în 1839, el sesizase coordonatele esențiale ale vieții românești și înțelesese că, în acel moment de luptă din ce în ce mai îndîrjită pentru eliberarea națională și socială, nici poezia romantică de tip lamartinian, nici cea clasicizantă nu puteau corespunde. De aceea, o perioadă de timp el dibuie și versifică doar în limba franceză.

Scriitorul, fără îndoială, căuta. Și deodată, revelația: întîlnirea folclorului românesc. Ea nu este nici cu totul întîmplătoare, nici cu totul nepregătită.

În anii săi de studii în străinătate, Alecsandri cunoscuse desigur interesul crescînd pentru folclor din întreaga Europă. Întors în Moldova, el află aici o anumită atenție îndreptată spre literatura populară. Însă, în Țările Române „descoperirea” poeziei populare încă nu avusese loc. Negruzzi vedea în creațiile popu-

VASILE ALECSANDRI

lare mai cu seamă niște manifestări ale caracterului național proprii poporului nostru ; Kogălniceanu, în afară de aceasta, o pildă de puritate morală pe care o oferea lumea satului celor de sus. Primii poeți moderni, începînd cu Ienăchiță Văcărescu, Nicolae Văcărescu, Budai Deleanu, Iancu Văcărescu, C. Stamati, Heliade (în *Sărbătoarea cîmpenească...*), Bolliac, A. Pann, pentru a ne mărgini la perioada de pînă la 1840, au făcut loc în creația lor unor versuri din literatura populară, însă fără a avea întreaga conștiință a valorii acestui izvor și cu atît mai mult a semnificației gestului lor. Din acest punct de vedere, ceea ce face Alecsandri la 1842, cînd „descoperă” — pentru el și pentru literatura română — cu adevărat poezia populară și scrie primele sale *Doine*, reprezintă un act de importanță hotărîtoare.

Mai profund și mai repede decît toți contemporanii, Alecsandri înțelege tot ce putea oferi creația populară unei literaturi culte ce năzuia, în împrejurările istorice concrete, să devină cu adevărat națională. De aceea, de îndată ce „descoperă” folclorul în vara anului 1842, el simte că aici se află nu numai un „izvor de inspirație”, ci și un model, farul călăuzitor către poezia cu adevărat românească pe care toți se străduiau să o dea la lumină. Acum, Alecsandri își dă seama că a descoperit calea pe care poezia se putea înnoi în conținut și modalitate de expresie, răspunzînd totodată celor mai stringente nevoi ale momentului. Poetul care, după ce scrisese cîteva poezii franceze, tăcuse multă vreme, reînvie ; poetul român abia acum se naște.

„Atunci scrisei sau mai bine improvizai — își amintește el mai tîrziu — cele mai bune poezii ale mele : *Baba Cloanța, Strunga, Doina*, și-mi făgăduii cu tot dinadinsul să las la o parte încercările mele de versificație franceză și să-mi urmez calea ce-mi croisem singur în domeniul adevăratei poezii românești”.

Poezia *Doina*, pe care în 1853 o așază în fruntea primului ciclu de poezii, scrisă în momentul revelării folclorului din 1842, constituie un adevărat program literar și inventar tematic al poetului nostru.

Prin apelul la folclor, Alecsandri aducea, în primul rînd, o conștiință nouă, mai profundă, cu însemnate implicații literare. El vede folclorul nu numai ca un document etnografic sau moral, dar și efectiv ca *literatură*, mai mult chiar : ca cea mai autentică literatură națională și populară, ca model și izvor de poezie cultă autentic românească. În *Doine* Alecsandri sudează în chip conștient caracterul național cu cel popular, așezînd sinteza acestora la temelie dezvoltării noastre literare.

Descoperind folclorul, făcînd din el un factor de bază al poeziei culte, Alecsandri descoperea și natura. Dar nu o natură artificială, romantică, refugiu și creație a imaginației poetului singuratic, ci o natură reală, concretă, nestilizată, independentă de subiectivismul scriitorului, prietena oamenilor simpli, ocrotitoarea haiducilor. Cu *Doinele*, Alecsandri nu preluda numai *Pastelurile*, ci introducea natura autentică în poezia noastră și o dată cu ea omul din popor, văzut nu ca un personaj decorativ, ci ca o existență reală, surprinsă în însuși cadrul său de viață țărănească.

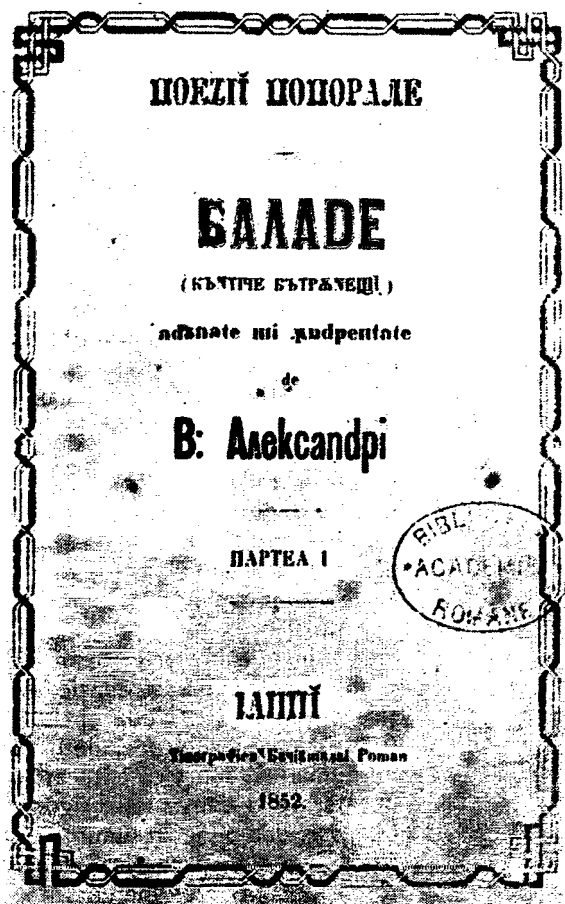
În felul acesta, el părăsește total și definitiv făgașul obișnuit pînă atunci al vechilor specii literare — meditația, oda de circumstanță, poezia intimă, de alcov, desprinsă de împrejurările și nevoile țării —, pentru a crea o poezie robustă, vie, naturală, spontană, simplă, luminoasă și adevărată, o poezie izvorînd din viața autentică a poporului, cu frămîntările, nevoile, durerile și aspirațiile sale,

care exprima în chip firesc naivitatea, simplitatea și candoarea sufletului popular, dar alteori și forța sa necruțătoare.

Poetul realiza astfel o adevărată cotitură în lirica românească, uimind prin felul rapid și profund al intuirii specificului creației populare, prin intima sa identificare cu spiritul ei. Desigur era inerent să existe și scăderi. Sînt în aceste poezii unele cuvinte a căror rezonanță și vibrație interioară vremea le-a uzat. Este mai cu seamă un abuz de diminutive ; lexicul e uneori restrîns, iar în unele momente aflăm o insuficientă pătrundere a spiritului popular autentic, o tratare mai facilă, mai artificială, o prelucrare mai puțin creatoare a materialului folcloric. În *Mărioara Florioara*, de pildă, pe lângă unele părți remarcabile, tocmai pe această linie se întîlnesc numeroase deficiențe.

Cu toate acestea, rămîne indiscutabil că prin publicarea primelor *Doine* se deschidea un drum nou poeziei românești. Înfățișînd ce era mai autentic în viața, gîndirea, simțirea, imaginația, experiența artistică și limba poporului, descoperind bogăția multilaterală a folclorului ca izvor literar, subliniînd în mod deosebit semnificația națională și socială a filoanelor lui, Alecsandri îndrepta cu adevărat și în mod conștient literatura românească pe făgașul național și popular. Însuși conceptul de poezie românească se preciza și se lărgea prin publicarea acestor poezii. În literatura română, *Doinele* sînt cel dintîi gest literar mai amplu și deliberat care afirmă ceea ce în literatura europeană se mai spusese, ceea ce însuși Goethe consacrase, că poezia, chiar cea din manifestările ei culte cele mai desăvîrșite, își are originea în popor și aparține poporului, iar nu individualităților. În felul acesta, Alecsandri a deschis calea unei „democratizări” a literaturii nu numai prin conținutul, prin preocupările și modalitățile ei de expresie, dar și prin crearea unor posibilități de recepție în cercuri mult mai largi decît pînă atunci. Aici se află temeiul popularității — în sensul cel mai adînc al acestui cuvînt — a poeziei și în genere a creației scriitorului nostru, ca și explicația faptului că începînd cu *Doinele* poezia românească scrisă, devenind națională și populară, a dobîndit un răsunset efectiv în rîndurile publicului.

În anii 1845—1847 se consumă tragicul episod de iubire cu Elena Negri. Sentimentele ce însuflețesc pe cei doi tineri fac să răsune lira poetului. Ne aflăm aici însă, poate, în fața părții celei mai perisabile și mai depășite din întreaga lui creație, în orice caz din întreaga lui poezie. Totuși, ar fi greșit să apreciem ciclul

VASILE ALECSANDRI,
Balade (cîntice bătrînești) adunate și îndreptate de... Iași, 1852 (foaie de titlu)

Lăcrimioarelor, care cuprinde poeziile inspirate de acest episod, fără să ținem seama și de ceea ce reprezenta el, istoricește, în dezvoltarea liricii românești.

În fapt, poetul depășește — și în ce privește atitudinea față de femeie și iubire, și în ce privește mijloacele de expresie — tot ce dăduse poezia erotică anterioară prin Văcărești, Conachi, Asachi și chiar Grigore Alexandrescu. Renunțând la discursivitate, oftaturi, exagerări și melodramatism, în unele poezii, ca *8 mart*, *De crezi în poezie*, *O noapte la țară*, *Cîntec de fericire*, *Veneția* etc., el izbutește să evoce autentic și emoționant fiorul iubirii, cu o notă personală. Pentru el, dragostea nu este voluptatea senzuală. Ea are o semnificație mai înaltă, este un element pozitiv al vieții spirituale, care înobilează pe om și îi dă virtuți creatoare. Poetul „vecinic tînăr și fericit” e pus de împrejurări într-o situație dramatică, de unde nota sumbră a unei bune părți din ciclul *Lăcrimioarelor*. Tragismul nu rezultă însă din cauza fragilității, a superficialității sentimentelor umane, îndeosebi ale femeii, ci din cauza loviturilor soartei, a amenințării unui sfârșit inexorabil. Acest sentiment capătă o delicată expresie în poezia ce dă numele întregului ciclu, în *Despărțirea și mai cu seamă în neobișnuit de grava Așteptare*. Este adevărat însă că momentului tragic al despărțirii prin moarte nu izbutește să-i dea o expresie artistică satisfăcătoare.

Prin poeziile grupate în ciclul *Lăcrimioare* Alecsandri părăsea în bună măsură vechile șabloane anacreontice, învederînd pe alocuri sinceritate, căldură, însuflețire autentică, în ciuda apelului frecvent la recuzita obișnuită a romantismului. Cu toate scăderile, poeziile din *Lăcrimioare* mărturisesc însă și o sumă de progrese nu numai în raport cu antecesorii, dar în însăși arta scriitorului. În genere, fiecare bucată are o construcție sigură, precisă; nu sugerează impresia de spontaneitate a *Doinelor*, dar pune în lumină căutarea unui echilibru, a adecvării expresiei la conținut, a obținerii corectitudinii ritmice. Scriitorul izbutește de asemenea să afile tonul potrivit: exuberant în unele, sobru în altele, câteodată chiar grav. El se dovedește și un ingenios experimentator de forme prozodice (*Vezi tu vulturul*, *Barcarola venețiană* etc.), în stare a pune cu îndemînare în valoare asociații decuvinte, repetiții sau inversări („Miros dulce, dulce nume”; „Floarea piere, viața trece”; „Privesc la ceruri, privesc marea. . . / Pe mare valuri! în ceruri nori” etc.). Limba, stilul în acest ciclu sînt mai curgătoare decît în cel anterior; imaginile, uneori surprinzătoare, cu nuanțări fine, cum e chiar acel vers tocit, dar de puternică sensibilitate „Pe cînd eram în lume tu singură și eu”, cu efectul sporit printr-o abilă repetare, sau acel „Vecinic în noapte tristă, adîncă / Ascult a vremii pas necurmat”, ori imaginile selenare ce par a deschide drumul lui Eminescu: „Din marginea lumii a nopții regină. . .” și „Ca lampa aninată la poarta de vecie / Domnea în dulce taină a umbrelor făclie, / Vărsînd văpaia lină ce lumea coperea. . .” etc. etc.

Erotica n-a ocupat un loc însemnat în ansamblul poeziei lui Alecsandri, mai cu seamă după episodul al cărui ecou literar îl consemnează *Lăcrimioarele*. Ea face să mai răsune din cînd în cînd coardele lirei sale și dincolo de ciclul amintit, însă fără deosebită insistență sau adîncime, cum este în poezii ca *Frumoasă copilîță*, *Adevărul și minciuna*, *Dridri*, *Ce gîndești, o!* *Mărgărită*, *Adio*, *Vis de poet*, *lahtul și altele*. Mai substanțiale sînt pe această temă bucăți ca *Pe un album* sau, mai cu seamă, *Floarea oceanului*, în care, ca și în finalul de la *Întoarcerea în țară*, adresîndu-se amintirii iubitei, el rămîne neconținut credincios acelei concepții de dragoste care călăuzește și înalță.

VASILE ALECSANDRI,
Mărioara Florioara, manuscris

După episodul iubirii pentru Elena Negri, Alecsandri este prins aproape fără întrerupere pentru mulți ani în primele rînduri ale luptelor patriotice : revoluția de la 1848, Unirea, recunoașterea dublei alegeri a lui Cuza. Răsunetul îndatoririlor cetățenești se făcuse de altfel auzit încă de mai înainte în creația sa lirică. El devine dominant în ciclurile *Suvenire* și *Mărgăritărele*, fără ca în vreunul din acestea să intre doar poezii pe tema patriotică și socială. Dimpotrivă, găsim aici poezii din cele mai variate, ca preocupări și modalități artistice, scrise de Alecsandri între 1848 și 1863. Astfel, în cadrul celor două cicluri amintite, dăm peste notele sumbre ale lămâriei romantice, în *Pe malul mării* (1846). Întîlnim și o serie de poezii, într-o măsură tot sub înfrîurirea romantismului, în care-și fac loc note exotice și apare continuul dor de călătorie al poetului : *Bosforul*, *O noapte la Alhambra*, *Seguidilla*, *Lacul de Como*, *Dor de călătorie*, *Dorul de mare* și altele. Dintre acestea, cea de-a doua se remarcă printr-un izbutit joc al fanteziei, ingenios pus în valoare de dansanta linie șerpuitoare a ritmului, a rimei și a formei strofice. Ultima din poeziile amintite, din 1857, aduce, în cadrul unor notații fără o deosebită profunzime, lîngă obsedanta reminiscență folclorică : *Duce-m-aș...* insuficient sudată însă cu întregul, o imagine puternică a apusului de soare :

Să văd stîngerea de soare
În adîncul Ocean
Și-a lui coamă arzătoare
Răsărind ca un vulcan.

Toate acestea sînt totuși secundare în *Suvenire* și *Mărgăritărele*. Dominantă rămîne însă lirica patriotică și cetățenească : omenia, libertatea, patria, poporul sînt punctele cardinale ce orientează sensibilitatea și gîndirea poetului. În *Cîntice și sărutări*, el opune programatic poezia sentimentelor intime celei ce slujește marile cauze populare și naționale, prin însuși glasul iubitei care îndeamnă :

Cînd țara geme sub apăsare,
Mai bine-mi pare s-aud sunînd
Un răsunet aspru de răzbunare
Decît oftare
De amor blînd.
Versul iubirii duios străbate,
Focul poetic e răpitor,
Dar nu-s cuvinte mai înfocate
Ca libertate
Și viitor.

Foarte frecvent, motivele personale se împletesc cu cele ce interesează obștea (*Bosforul*, *Strofe scrise pe un perete*, *Vis de poet*, *Steaua țării*), iar sentimentele patriotice și cetățenești își găsesc modalități diverse de prezentare. Astfel, în versurile închinatelor unor prieteni răpuși înainte de vreme : *Maiorul Iancu Bran* (1844), *La mormîntul lui Gr. Romalo* (1849), *La moartea lui P. Cazimir* (1850), *N. Bălcescu murind* (1862), scriitorul omagiază abnegația în lupta pentru rededeșteptarea națională. Excepție face *Strofe lui C. Negri*, care este probabil cea dintîi meditație asupra prieteniei din literatura noastră.

Un loc însemnat prin rolul agitatoric pe care l-au avut în epocă și prin rotunjimea expresivă îl dețin poeziile care prevestesc sau salută marile evenimente ale

vremii. Renunțând la orice notă convențională, exprimînd direct, energic, avîntat emoția gravă a unor clipe decisive, poetul oferă cîteva poezii manifest, de o impetuoasă revărsare a elanului liric. Încă de la 1844, cînd își exprima entuziasmul cu prilejul dezrobirii țiganilor, el aflase accentele bărbătești, respirația largă, marile cadente solemne ale acestui tip de poezie mobilizatoare.

Dar la 1848 energia sporește, avîntul e înaripat, respirația încă mai largă, mai bogată, expresia mai cizelată și mai fermă. În poezia *Cître români*, devenită apoi *Deșteptarea României*, unde salută marea mișcare revoluționară europeană, chemînd la luptă pentru scuturarea jugului tiranic feudal și pentru libertatea națională, și totodată pentru Unire, Alecsandri află cîteva versuri cu adevărat triumfătoare, pe care vibrația interioară a ideii le-a dus la incandescență, cum sînt :

lată, lumea se deșteaptă din adîncă-i letargie !

.

Libertatea-n fața lumii a aprins un mîndru soare...

sau acea strălucită strofă finală, de o rară vigoare și conciziune :

Fericit acel ce calcă tirania sub picioare !

Care vede-n a lui țară libertatea reînviind.

Fericit, măreț, acela care sub un falnic soare

Pentru patria sa moare,

Nemurire moștenind.

De anul 1848 se leagă de asemenea poezii, ca *Adio Moldovei*, *Hora Ardealului*, embrionul viitoarei *Hora Unirii*, 15 mai 1848, entuziast salut adresat mării adunări de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, și *Întoarcerea în țară*.

Lupta pentru Unire află de asemenea în Alecsandri un ostaș devotat nu numai pe tărîmul acțiunii politice directe, dar și pe acela al literaturii. Este de altfel perioada în care, formulînd credințele sale cele mai adînci despre sarcinile scriitorului, într-o scrisoare către un prieten, ajungea la splendida mărturisire : „Talent oblige — talentul crează îndatoriri”, adevărată deviză a scriitorilor pașoptiști. Grija pentru poporul său, cu care se simte întru totul solidar, poetul și-o manifestă în cele mai variate ipostaze. Ea apare în *Anul 1855*, care are încă un caracter mai ocazional, după cum apare mult mai puternică și într-un mod mai spontan, mai ingenios artistic pusă în lumină, în poezia *La Sevastopol*. Războiul și cumplitele sale consecințe mai fuseseră înfierate în literatura noastră, de pildă de Gr. Alexandrescu în *Umbra lui Mircea la Cozia*, dar niciodată pînă la Alecsandri, cutremurat de imaginea realității dezolante a ruinelor pe care le văzuse pe cîmpul de luptă din Crimeea, evocarea lor nu se făcuse cu atîta culoare și dramatism.

Scriitorul crede neclintit în victoria finală a forțelor pozitive ale vieții și ca o prevestire așază în finalul poeziei gingașa imagine a mărgăritei ce înflorește printre sfărîmăturile unei pietre de mormînt, alături de care, din roua strînsă în rămășițele bombei distrugătoare, o păsăruică își potolește setea. Și cu această dublă imagine luminoasă proiectată pe fondul sumbru, gîndul se îndreaptă plin de speranță spre viitorul patriei.

În perioada luptei deschise pentru Unire, Alecsandri dă la iveală cîteva poezii care au rămas pentru totdeauna înscrise nu numai în istoria literaturii, ci și în istoria noastră : *Hora Unirii* (1856) și *Moldova în 1857*, cărora li se poate adăuga și *Noaptea Sfîntului Andrii*. Cea dintîi, în versuri simple, cu formulări lapidare și

V. ALECSANDRI.

SALBA LITERARA

ISTORIA UNUI CALDIN. BUCIETIERA DE LA FLORENȚA. O PRIMBLARE
LA MONTI. EDRER. JASSI ÎN 1845. DALYA ALBA. UN SALON
DIN JASSI. CALATONA DE LA BAIONA LA JERALTAR. CRITICA.
ROMANȘI ȘI POEZIA LOR. CIMEI - CIMEI. VIVANDIERA. SOBIEZI
ȘI PLATȘI. PAGELA ȘI TANDALA

— M. A. P. —
Tipografia lui Adolff Brumann, Păcurari Nr. 28.
1857.

O publicație a lui V. Alecsandri. O eroare: *Jassi în 1846* în loc de
Jassi în 1844.

VASILE ALECSANDRI,
Salba literară, Iași, 1857 (foaie de titlu)

Patriot plin de ardoare, Alecsandri rămîne democratul luminat, luptătorul pentru libertate, care nu disprețuiește alte popoare și nu vrea oprimarea lor. E semnificativ în acest sens că într-o poezie cum este *Moșul și secuul* moșul spune, exprimînd justa atitudine a scriitorului :

Puiule,
Secuile !
Nici eu să robesc la tine,
Nici tu să robești la mine.

În poezia *Cristos a înviat*, care se referă la înfrîngerea polonilor răsculați pentru cucerirea libertății lor naționale, scriitorul exprimă încrederea neștrămutată în triumful cauzei celor momentan striviți sub „aprigul picior al tiraniei crude” ; mai tîrziu va închina, prin *Pohod na Sibir*, un emoționant imn martirilor luptei pentru libertate, iar la 1873, în *Căderea Rinului*, el aduce un omagiu poporului fran-

elemente de folclor, a corespuns într-atîta simțămîntelor, gustului și nevoilor maselor populare încît a fost de îndată răspîndită, însușită și transformată într-un adevărat marș al luptei pentru Unire și apoi al triumfului Unirii. Cea de-a doua, o demascare violentă a boierilor antiunioniști, culminînd în final cu un blestem viguros, are o mare vioiciune ritmică (alternări de trohei, amfibrahi și coriambi).

Cînd în 1859, după dubla alegere a lui Cuza, care însemna de fapt Unirea, chiar dacă încă nerecunoscută oficial, Alecsandri este în situația de a urmări îndeaproape frămîntările diplomatice și războiul de eliberare al Piemontului, conștiința lui reacționează ca la evenimente ale propriei sale patrii, exprimînd credința că ele trebuie să se sprijine reciproc.

În poezia *Presimțire*, în *Pe albumul d-rei Ida Vegezzi-Ruscala*, exprimă aceste idei. În *Pilotul* face elogiul conducătorului luptei pentru eliberarea și unitatea Italiei. *La Palestro*, *La Magenta* consemnează, fără mare relief artistic, episoade de pe cîmpul de bătălie. Caracter de stimulare a energiilor și eroismului îl are îndeosebi largul poem *Coroana vieții*, în care răsună crezul însuși al scriitorului :

Zilele noastre zbor cu grăbire,
Urmînd a soartei tainice legi ;
Gloria țării și-a sa mărire,
Iată coroana vieții întregi !

cez învins la 1870, care știuse să supraviețuiască și începuse să se redreseze. Se cuvine să fie amintite, de asemenea, în cadrul liricii acesteia cetățenești și patriotice, poezii ca *Moara de vînt* sau *Hora lui Cuza Vodă*, menite cea dintîi să demaște în fața opiniei publice manevrele politicianilor liberali și conservatori împotriva reformelor democratice dorite de domnitorul Unirii, cea de-a doua să exprime dragostea maselor largi pentru acesta.

Paralel, în poeziile lui Alecsandri care au fost apoi grupate în ciclurile *Suverire* și *Mărgăritărele*, valorificarea filonului folcloric continuă cu crescînd succes, în așa măsura încît putem spune că scriitorul izbutește să se ridice pe o nouă treaptă. (Comparînd forma din 1844 și cea din 1863 a poeziei *Hoțul și domn ța*, această evoluție devine deosebit de frapantă.) Se observă în primul rînd îndemînarea cu care poetul știe să folosească modalitățile poeziei populare în împrejurări din ce în ce mai variate. Astfel, ele apar în poezia de iubire, *Dorul*, *Do na iubirii*, *Stelele*, într-o poezie de meditație intimă, care însă nu are nimic romantic, cum e *Cîntice de lume*, dar mai cu seamă în evocarea unor momente din trecutul istoric sau în prelucrarea de legende și credințe populare, cel mai adesea cu un obiectiv patriotic evident : *Ncaptea Sfîntului Andrii*, *Barul Mărcină*, *Visul lui Petre Rareș*.

Cu acestea intram în domeniul legendelor, anunțat încă din 1852 și 1856 cu *Mărioara Florioara* și *Înșiră-te mărgărite !*

După Unire, în condițiile în care capitalismul devine precumpănitor pe toate planurile, iar burghesia românească refuză să mai păsească pe drumul reformelor democratice, părăsește idealurile pașoptiste și încearcă să acopere această atitudine printr-o gălăgioasă demagogie. Alecsandri cunoaște drama explicabilă pe care au cunoscut-o în epocă atîția creatori de o egală și incontestabilă bună-credință, între care, ceva mai tîrziu, Eminescu. În acest moment de răscruce scriitorul șovăie, nu izbutește să afle drumul întru totul just, dar nu-și trădează idealurile tinereții, iar punctul de sprijin îl află în popor, adică în țărănime.

Retragerea la Mircești nu însemna pentru Alecsandri izolarea în mijlocul „naturii”, ci în mijlocul țăranilor și al „țării”. Dovada o constituie între altele admirabilul ciclu de *Pasteluri*, ce grupează poeziile din perioada 1867—1869, în care își exprimă dragostea pentru cadrul sănătos al vieții poporului.

Este deosebit de semnificativ că în această perioadă în care blama lumea politicianilor de la orașe, declarînd, de pildă în ianuarie 1868, că a refuzat „a merge în capitala palavrelor, Camera palavragiilor netrebnicii”, Alecsandri făcea adeseori, printr-un contrast mărturisit, elogiul vieții rurale și al țăranilor. Astfel, în aprilie 1868, îi scria unui prieten despre elaborarea noului său ciclu de poezii, precizîndu-și limpede intenția : natura și omul cu muncile lui („... am început o galerie de pasteluri care vor cuprinde diferite tablouri de frumusețile naturii și de munca cîmpului”).

În *Pasteluri* nu se află nici opoziția rousseauistă dintre sălbăcie și civilizație, nici năzuința spre pitorescul convențional din evocările preromantice sau din diferite idile gessneriene, nici natura desperatei solitudini romantice, nici fuga de viața adevărată din recele tablou artificial al parnasienilor. Un cercetător mai vechi (D. Caracostea), urmat de altul mai recent (Paul Cornea) observau că în acest ciclu nu apar marea și muntele, considerînd că aceasta s-ar datora faptului că poetul nu era sensibil la nemărginire, după unul, sau la sublim, după cel de-al doilea — ceea ce e cam același lucru —, uitînd însă amîndoi că în alte cicluri ale lui Alecsandri aceste două elemente ale naturii sînt totuși prezente. Dar scriitorul evocă

Concertul în luncă

*În seara târzie unde stă luciul de lună
 Ca pești luminoși ai lunii cu gânduri se odărnă
 Că s'asuste-o călătoreală urzită la primăvară
 În strălucita noaptea unde s'înălță tîmii amare*

*Prin de flacări n'urze, lăzile vânturilor
 Scuri și asc. stări l'afet de luminașele stări
 I. p'adapăd p'ea t'urzi, p'ea t'urzi o răpaci albatros
 E. s'urazuri n' s'urazuri, p'ea t'urzi o lăzile stări*

VASILE ALECSANDRI,
 Concertul în luncă, manuscris

În *Pasteluri* în mod deliberat natura așa-zisă „domestică”, ceea ce constituie cadrul cel mai obișnuit al vieții țaranului : ogoarele, lanurile, lunca din marginea satului, anotimpurile cu muncile lor. De aceea, meritele poetului sînt mult mai mari decît par la prima vedere, iar poeziile din acest ciclu nu pot fi cu nici un folos raportate la întîmplătoarele evocări ale naturii de pînă atunci din literatura noastră. În primul rînd, pentru că este vorba aici de o poezie în care elementul descriptiv nu apare incidental, ca un cadru sau un interludiu. În al doilea rînd, pentru că, deși poezii „descriptive”, *Pastelurile*, luate în ansamblu, cuprind un sens adînc, ce depășește sensul fiecăruiia în parte, un sens pozitiv pe care literatura noastră nu-l mai exprimase încă. Într-adevăr, valoarea acestor poezii o conferă nu atît elogierea „frumuseților patriei”, cum se spune foarte adesea și care există incontestabil. Această valoare provine mai cu seamă din faptul că în ele nu este cîntată natura ca refugiu al unui învins social, cum era la romantici, ci se înalță imnul plin de încredere adresat adevăratei țări — țaran, sat, natură —, unde domnesc munca, rodnicia, robustețea și sănătatea morală, tot ce este pozitiv, frumos și cu adevărat nobil în această țară și în acest

popor, în contrast cu lumea parazită pe care poetul o vedea exclusiv la orașe. Nu întîmplător în aceste poezii nu apar nici un conac, nici un parc, nici o castelană, nici un visător în meditație, în timp ce apar țărani în desfășurarea muncilor lor obișnuite.

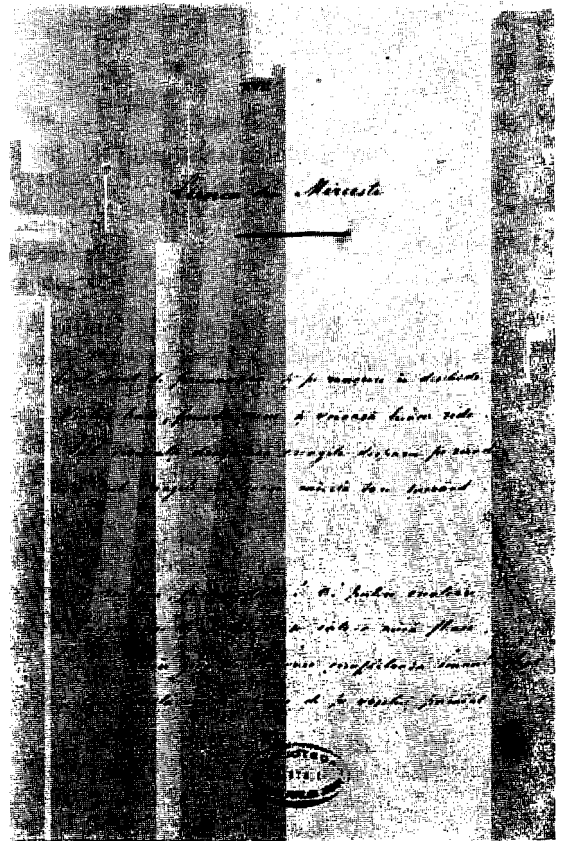
Ca și pentru pictorii școlii de la Barbizon — din atmosfera de idei a căroră poetul poate să fi cules ceva în anii 1861—1864, cînd aceștia dădeau bătălia cu academismul rutinar, pictori de la care a învățat atîtea în aceeași vreme Grigorescu, ale căror imagini din natura patriei noastre urmează *Pastelurilor*, semn că și unele și altele erau expresia unei atitudini determinate de împrejurările istorice din țara noastră —, pentru Alecsandri îndreptarea spre natură, mai degrabă spre adevărata țară, a însemnat o considerare mai atentă a naturii autentice, chiar a vieții autentice, o contribuție în plus la întărirea și îmbogățirea rădăcinilor artei, un protest contra artificialității și convenționalului în artă. Dar tocmai din această pricină *Pastelurile* capătă caracterul unor ode închinatē sănătății morale, muncii de la țară, ceea ce face obligatorie nota luminoasă, pozitivă ce le caracterizează.

Problema idilismului *Pastelurilor* trebuie rezolvată așadar cu tact, ținînd seama de obiectivele primordiale pe care și le propunea scriitorul. Tocmai pentru că ele constituiau un imn, Alecsandri trebuia să utilizeze culorile luminoase care i s-au imputat uneori, pe nedrept. Dacă totuși vorbim de limitele *Pastelurilor*, ele se

află mai puțin în aruncarea unui vâl asupra mizeriei țărănești, care rămîne un fapt, cît în aceea că într-o anumită măsură poetul n-a izbutit să facă întru totul pregnant sensul esențial ce intenționa să-l dea ciclului său, alunecînd adeseori de la înfățișarea vieții pilduitoare de la țară, în care munca și natura se echilibrau, spre o preponderență a cadrului natural în dauna conținutului uman, ceea ce va afla o reparatoare compensație abia în ciclul *Ostașii noștri*.

Pastelurile rămîn însă unul din ciclurile cele mai însemnate din poezia lui Alecsandri, atît prin sensul conținutului și realizarea lor formală, cît și prin locul pe care-l ocupă nu numai în creația autorului lor, dar și în dezvoltarea poeziei românești. Bolintineanu, făcînd unele considerații asupra drumului poeziei românești, spusese cîndva cu privire la apariția *Doinelor*: „De atunci poezia se români”. Prin analogie, credem că se poate spune pe bună dreptate că de la apariția *Pastelurilor* poezia românească deveni cu adevărat modernă. Parcurgînd lirica noastră de pînă la acest ciclu, poezia lui Eminescu apare ca un miracol. Citind *Pastelurile* înțelegi cum a devenit ea posibilă. De altfel, nu întîmplător apariția lor anticipează cu puțin și pregătește intrarea autorului *Epigonilor* într-o fază nouă a creației sale, mai cu seamă în ceea ce privește arta cuvîntului.

Pastelurile sînt deci expresia indiscutabilă a unei bogate experiențe asupra vieții poporului, a unei mari stime pentru acesta, a unei puternice legături cu tot ce era autentic național, a unui înflăcărat patriotism și a unei reale maturizări artistice. Ele se impun prin toate acestea, cum se impun și prin aceea că introduc de fapt pentru prima oară cu adevărat și în proporții atît de masive în poezia noastră lirică descriptivă, eliberată de filozofie, lamentație sau didacticism. Faptul că de la aceste poezii terminologia literară românească a reținut termenul de *pastel* vorbește de la sine de prestigiul pe care l-au cucerit ele. La puternica impresie de ansamblu pe care o produce acest ciclu contribuie și faptul că poeziile ce-l alcătuiesc sînt grupate în ordinea naturală a succesiunii anotimpurilor, urmărind diferitele lor faze și aspecte: ziua, noaptea, dimineața, în mijlocul satului, la horă sau pe prispa caselor, la muncile cîmpului, în singurătatea luncii. Sensibil la ce este mareț, dar sesizînd și amănuntele cele mai mărunte, culori, nuanțe, zgomote și mișcări imperceptibile, poetul descoperă și consemnează aici parcă ceva din secretele mecanismului cosmic, dar și universul mărunț al florilor modeste, al păsărelelor

VASILE ALECSANDRI,
Lunca din Mircești, manuscris

din pădure, al ierbii și al găzelor pentru prima oară introduse în poezia noastră :

În câmpul veșted iată un fir de iarbă verde
Pe care-ncet se urcă un galben găndăcel
Și sub a lui povoară îl pleacă-ncetinel.

Chiar dacă viața omului de la țară ocupă un spațiu și reprezintă o pondere sub cele pe care poetul însuși simțise nevoia să le exprime, ea este totuși prezentă. Se simte că există în aceste poezii un elogiu al muncii îndeplinite cu voie bună, cum apare și la Eminescu și la Coșbuc (*Sara pe deal, Noapte de vară*), un elogiu al vieții simple și curate a oamenilor din popor :

Sfântă muncă de la țara, izvor sacru de rodire,
Tu legi omul cu pământul într o dulce înfrățirel...

De altfel — oricât de ciudat ar părea pentru niște creații atât de rafinate și șlefuite ca *Pastelurile* —, elementele populare sînt mai puternic reprezentate decît pare la prima vedere. Ele se manifestă fie prin spiritul în care sînt văzute natura, muncile, credințele, iubirea, viața însăși în întregul ei, fie prin folosirea unor cuvinte și expresii tipice graiului țărănesc : zăbale, mărtișori, rîncează, hugeac, tricolici, boi plăvani, jug, coarne (ale plugului), fierul (plugului), brazdă, bătătură, boroane, grape, ca să nu mai pomenim nenumăratele nume de plante și păsări din *Concertul în luncă*, fie, în sfîrșit, prin prezența unor numeroase elemente de folclor : balauri, păsări măiestre, zmei, Feți-Frumoși, Ilene Cosînzene etc.

Această intimă pătrundere a spiritului popular și național în substanța *Pastelurilor* este mai puțin frapantă la prima vedere tocmai datorită maturizării artei poetului, care în acest ciclu atinge una din treptele ei cele mai înalte. El realizează un adevărat salt față de propria sa lirică și depășește tot ce dăduseră contemporanii săi. Poeziile din acest ciclu impresionează puternic printr-un remarcabil echilibru între gravitate și grație, prin naturalețea imaginilor și organicitatea cu care se grupează, prin proprietatea cuvintelor folosite în contexte în armonioasa lor alăturare, printr-o anumită transparență ce li se conferă. În genere, renunțînd la diminutive, la rime facile și lipsite de varietate, la decorații stilistice inutile și procedee învechite, manevrînd cu un impresionant simț al nuanțelor repetițiile, acumulările, epitetele, uneori chiar poantele finale, mărginind riguros totul, cu o surprinzătoare forță, la ceea ce era central în fiecare poezie, înlăturînd cu fin gust artistic orice balast, poetul a mulat desăvîrșit, aproape fără excepție (se exclud de la sine cele opt sau nouă pasteluri de la sfîrșit, străine ideii de bază a ciclului), expresia pe trupul ideii și a făcut în mod strălucit dovada aleselor sale însușiri, într-un moment favorabil valorificării lor depline.

Deși, sub unele aspecte, specia legendelor mai fusese cultivată în literatura noastră de Asachi, Negruzzi, Bolintineanu și alții, Alecsandri rămîne în acest domeniu un incontestabil deschizător de drumuri. El impresionează prin bogăția desfășurării epice, prin varietatea perspectivelor și dantelăria detaliilor.

Cea mai mare parte a *Legendelor* sale constituie o critică la adresa robirii patriei jugului otoman și capitalismului străin, o critică la adresa conducătorilor „mici de zile, mari de patimi”, confrunțați cu luptătorii patrioți din trecut. Mai ales *Dumbrava Roșie, Oda statuei lui Mihai Viteazul* și *Dan, căpitan de plai* intră în această categorie.

Cea de-a doua, scrisă cu prilejul inaugurării statuii domnitorului erou, într-un moment în care se urmărea afirmarea tot mai subliniată a năzuințelor noastre de independență față de Turcia, conține următoarele cuvinte semnificative :

Purtați moșia-ntreagă în inima-ți fierbinte
Ș-avînd lîngă-al tău umăr poporul viu și tare...

Dumbrava Roșie, în care filonul istoric și cel folcloric sînt topite laolaltă cu o artă remarcabilă, impune prin măreția ce o degajă, prin amploarea desfășurării acțiunii, dramatismul unor momente și pregnanța caracterelor. Poetul știe să creeze impresia vieții prin alternarea epicului cu descrierea și dialogul, printr-o abilă construcție împărțită în capitole și episoade mărunte, prin realismul detaliului istoric. Poemul se desfășoară masiv, chiar dacă are unele lungimi, ca o curgere uriașă de ape ce cuprinde totul, cu imagini puternice, cu o limbă bogată și bine stăpînită, din el degajîndu-se mai presus de orice patriotismul fierbinte al acestor străbuni dîrji, demni, omenoși și loiali. Finalul *Dumbrăvii Roșii* cuprinde, fără îndoială, una din cele mai remarcabile reușite creatoare pe care le cunoaște creația lui Alecsandri. Niciodată pînă la acest final literatura noastră nu cunoscuse asemenea intimă sudare într-o indestructibilă unitate a elementelor istorice cu cele folclorice, niciodată nu apăruse mai limpede și mai puternică conștiința că din sînul poporului izvorăsc toate : virtuțile, biruințele și însăși arta.

Dan, căpitan de plai (1874) este cealaltă mare biruință literară a poetului, un strălucit epos legendar, în care se îmbină cu inegalabilă artă istoria cu folclorul, realitatea cu fantasticul. Și din ea se înalță triumfătoare figura simbolică a lui Dan, care, ca Romândor al lui Budai Deleanu, este o întrupare simbolică a patriotismului și eroismului anonim, popular. Întregul capitol ultim al poemului este de o solemnitate de tragedie antică, iar momentul în care Dan :

Sărmanu-ngenunchează pe iarba ce străluce,
Își pleacă fruntea albă, smerit își face cruce,
Și pentru totdeauna sărută ca pe-o moaște
Pămîntul ce tresare și care-l recunoaște...

urmat de cel al morții sale sînt de un efect zguduitor.

Proporția din ce în ce mai mare a elementelor folclorice în creația lui Alecsandri e vizibilă în poeme ca *Legenda rîndunicăii*, *Legenda lăcrimioarei*, *Legenda cio-cirliciei*, luminoase dezvoltări ale unor legende populare, *Gruii Sînger*, prelucrarea unei teme neobișnuit de sumbre, luminată doar în final, *Ghioaga lui Briar*, o bucată plină de farmec.

Acestora li se adaugă în aceeași vreme (1875—1876) unele din cele mai delicate și mai desăvîrșite creații ale scriitorului — legendele *Toamna țesătoare*, admirabilă odă pe teme populare închinată toamnei, anotimpul care în *Pasteluri* avea spațiul cel mai restrîns și mai întunecat, apoi *Răzbunarea lui Statu-Palmă*, urmată de patru legende oarecum legate între ele : *Noaptea albă*, *Vîntul de la miazăzi*, *Prier și fata iernii* și *Poiana fermecătoare*, în care artei de delicat filigranist pe care o cucerise acum Alecsandri i se adaugă umorul, o notă poate nu cu totul nouă, dar niciodată ca aici manevrată cu atîta firesc popular și cu atîtea rafinate efecte artistice. În aceste legende, Alecsandri, de la care Eminescu preluase creator atîtea elemente în *Călin*, ca și în *Scrisoarea a III-a*, duce limbajul liric la o limpezime și la o simplitate ce nu afectează întru nimic bogăția lăuntrică.

Dar poemele pe temă exclusiv folclorică nu erau decît un interludiu, prin care, ca un Anteu al poeziei, scriitorul își împospăta forțele. În aceeași vreme însă el continuă, într-o fericită dispoziție creatoare, să dea la lumină legende pe teme istorice. Una din acestea este chiar și cea scrisă cu prilejul morții lui Rolla. Căci scriitorul nu omagia aici un prieten, ci făcea elogiul întregii generații care condusesese lupta de la 1848 și pentru Unire. În subtextul acestei poezii se simte discretă amărăciunea cu care Alecsandri opune tacit patrioților veritabili de altădată pe conducătorii contemporani, dar deasupra ei plutește triumfător sentimentul obiectiv, lipsit de orice ostentație, al datoriei împlinite, întrupat într-o strofă puternică, revelatoare pentru etica lui Alecsandri :

Triumf ceresc e moartea cînd moare muncitorul
Urmașilor din lume lăsînd brăzdat ogorul
Și cu-o verdeață vie de-a lung acoperit.
Rodește munca-n urmă-i și ride holda-n soare,
Iar cei rămași în viață admir pe cel ce moare,
Zicînd : Pentru-a lui țară trăit-au și-au murit.

Semnificativ pentru atitudinea scriitorului și chiar pentru sensul ce-l dădea celor mai multe dintre *Legende* e faptul că el încadra aici, alături de cele închinat lui Ștefan și lui Dan, pe cea dedicată lui Cuza, omagiind cu căldură marile sale realizări : Unirea și împrăștierea țăranilor.

Cu *Garda sarailui* pare că trecem în istoria întunecată a turcilor, dar de fapt, cu modalitatea satirei indirecte, legenda aceasta era o înfierare a detronării lui Cuza și mai cu seamă a gărzii sale militare care îl trădase. *Murad Gazi Sultanul și Becri Mustafa și Hodja Murad Pașa* sînt alte două ample evocări ale unor momente din aceeași sîngeroasă istorie a Imperiului otoman, edificatoare în ce privește descompunerea spre care se îndrepta acesta din cauza tiraniei și fanatismului.

Preamărind figurile luminoase ale trecutului istoric ca pilde pentru prezent, înfierînd tirania și descompunerea morală din lumea feudală, îndeosebi din cea a Imperiului otoman, Alecsandri stimula prin *Legendele* sale marile virtuți ale poporului, spiritul său de luptă pentru libertate, ura împotriva asupritorului național, contribuind astfel la pregătirea spiritelor pentru războiul de independență. De aceea *Balcanul și Carpatul* nu e numai o uvertură a *Ostașilor noștri*, ci s-ar putea spune și un simbolic acord final al *Legendelor*, reprezentînd o verigă ce leagă solid diferitele părți ale acestei vaste și variate creații poetice, atît de unitare și de armonios construite.

Sensul în fond critic și actual pe care-l cuprindeau *Legendele*, în ciuda aparenței lor îndepărtări de prezent, Alecsandri însuși îl confirmă cînd, în *Epistolă generalului Florescu*, răspundea întrebărilor amicului său :

Cum viețuiesc ? — Ca omul ce fapte mari visează
Și scumpe suvenire de prin trecut vînează,
Ca să-și mîngîie mintea de proasta comedie
Ce-o joacă interesul și trista mișelie.

În lumina sensului profund și real pe care-l au *Pastelurile* și *Legendele*, se înțelege mai ușor entuziasmul cu care a cîntat Alecsandri războiul pentru independență. Cu acea putere de vibrație la toate marile momente de emoție colectivă pe care anii nu i-au alterat-o, Alecsandri cinstește acest eveniment în ciclul intitulat *Os-*

taș i noștri, unul din cele mai omogene și mai durabile din întreaga sa creație. Rezistînd ispitei de a declama în perioade sonore, făcînd simple discursuri versificate, poetul găsește, sub cuvîntul de omagiu și sub expresia obișnuită a grațitudinii față de ostașii care glorificaseră numele de român pe cîmpiile Plevnei, o modalitate inedită de a sublinia semnificația clipei: prezentarea războiului din unghiul oamenilor simpli, pentru care eroismul nu presupune neapărat o ținută gravă și haine de sărbătoare. ci e o faptă cotidiană, săvîrșită fără încruntare și acceptată cu sînge rece. în toate consecințele ei, adesea tragice. *Pereș Curcanul, Sergentul, Frașu Jderi, Păstorii și plugarii* scot în lumină simplitatea, vitejia și patriotismul poporului. umorul său neabătut, în fața căruia moartea însăși își pierde puterea de înspaimîntare.

Dominîndu-și suveran instrumentul poetic, stăpîn deplin pe resursele limbii și ale prozodiei. Alecsandri compune acum un vers rotund și bine bătut, muzical și accesibil așa cum pretinde. de altfel. o poezie intens cetățenească și agitatorică — poate mai funcțional înserat contextului decît oricînd înainte. în lunga și rodnică sa carieră.

După 1878. lira lui Alecsandri răsună rar și ocazional în poezii. Între cele mai însemnate creații ale lui din această perioadă se așază splendida odă *Țara*, senină, dar fierbinte cîntare a patriei. în spirit popular. țesînd cu îndemînare debătrîn meșter motivele și modalitățile folclorului. izbutind să dea cuvintelor și imaginilor o transparență și totodată o impresiionantă vigoare, marcînd. prin comparație, drumul pe care-l parcursese. o dată cu el, întreaga lirică românească de la *Doina* din 1842 pînă în prezia secolului nostru. O alta este *Plugul blăstemat*, ecou al răscoalelor țărănești din 1888, prin care marele scriitor marca permanenta sa simpatie pentru nedreptățiții muncitori ai ogoarelor. În sfîrșit. ultima pe care o amintim este nu mai puțin caracteristică pentru Alecsandri. Atacat de unii în cei din urma ani ai vieții. căutîndu-se micșorarea însemnătății sale. adeseori prin compararea cu Eminescu, bătrînul poet scrie *Unor critici*, pe care o lasă în manuscrisele sale ca o chemare către posteritate. mărturisind conștiința de sine. dar și o mare seninătate, și aducînd în final un splendid elogiu tînarului său confrate, nobil răspuns la versurile pe care acesta i le adresase cîndva prin *Epigonii*:

E unul care cîntă mai dulce decît mine ?

Cu-atît mai bine țării și lui cu-atît mai bine.

Apuce înainte s-ajungă cît de sus.

La răsăritu-i falnic se-nchină-al meu apus.

E greu de spus în ce domeniu al literaturii noastre creația lui Alecsandri cîntărește mai greu. În orice caz, în teatru ea este de o enormă importanță. Cu o simplitate lipsită de orice orgoliu, dar plină de luciditate. Alecsandri spunea într-o scrisoare către un prieten în 1865: „Nu știu dacă am creat Teatrul Național, dar știu că i-am adus un mare concurs. . .”. Și în cuvintele sale se află întregul adevăr.

De-a lungul anilor. încă din cursul vieții și mai cu seamă după moarte, creația sa dramatică a aflat suficienți denigratori. Este incontestabil că putem descoperi în ea numeroase slăbiciuni. Însă nicăieri mai mult decît aci nu trebuie să uităm a ține seama — cum Alecsandri însuși atrăgea atenția. vorbind despre Costache Negruzzi — de condițiile vitrege în care apare opera sa și de greutatea cu care are de luptat orice deschizător de drum. Nașterea unei dramaturgii este legată, după cum se știe, de existența unui teatru. De aceea, nu numai începuturile lui Alecsandri

În domeniul creației dramatice, dar uneori chiar activitatea lui de mai târziu se împletesc cu munca de organizator și conducător de teatru.

După o serie lungă de încercări de a avea în Principate mai întâi un teatru, apoi un teatru în limba română, pe scena căruia se jucau la început numai traduceri, mai târziu prelucrări din ce în ce mai independente de original, un moment însemnat în dezvoltarea scenei naționale l-a constituit numirea în 1840 a lui Negruzzi, Kogălniceanu și Alecsandri ca directori ai teatrului din Iași. Sarcina cea mai grea ce revenea noilor directori în acest moment, mai ales în calitatea lor de promotori ai ideilor de afirmare a individualității naționale, era asigurarea unui repertoriu original, care să oglindească deopotrivă realitatea românească, geniul și caracterul specific românesc, năzuința spre libertate națională și socială. Răspunzînd acestei nevoi, alături de Negruzzi, care pășise pe drumul dramaturgiei încă de mai înainte, și de Kogălniceanu, Alecsandri dă primele sale încercări dramatice. Cea dintâi, *Farmazonul din Hîrlău*, „comedie în trei acte, prelucrată de A... V...”, s-a jucat la deschiderea primei stagiuni a teatrului românesc, în 18 noiembrie 1840. Cea de-a doua, *Modista și cinovnicul*, „comedie într-un act, prelucrată de A... V...”, reprezentată la 9 februarie 1841, pare să fi fost inițial intitulată *Înșelătorul înșălat*. Ambele sînt comedii ușoare, bazate în mare măsură pe comicul de situații, în care se simte ceva din schema modelului străin, încă neidentificat. În ele este însă evidentă, cu toată inexperiența scriitorului, străduința de a adapta cît mai mult piesele realităților românești, de a da o identitate locală personajelor și conflictelor, de altfel lipsite de adîncime și de semnificație socială înaltă.

În scrisorile care alcătuiesc prefața ediției din 1875 a operei sale dramatice, scriitorul însuși reconstituie pentru posteritate atmosfera și împrejurările care l-au îndemnat să facă din teatru o adevărată armă de luptă :

NICOLAE GRIGORESCU,
„Sentinelă”

critice la adresa unei societăți pe picior de modernizare și a unei guvernări absolutiste. Pentru a-și atinge obiectivul, Alecsandri construiește un dublu conflict, din care unul cu caracter politico-social, altul de pur și simplu divertisment, cu qui-pro-quo-uri bufone, desfășurându-le pe amândouă cu ingeniozitate. Ca să evite rigorile cenzurii pare că pune accentul pe intriga ușoară, dar proiectează de fapt totul pe fundalul social. Prin introducerea păpușarilor scriitorul își îngăduie să înfiereze aluziv regimul dominant, lucru ce i-ar fi fost altminteri cu neputință.

Următoarea piesă, Alecsandri o scrie abia prin ianuarie-februarie 1847. La Palermo, în tovărășia Elenei Negri și a lui Bălcescu, el elaborează comedia *Peatra din casă*, pe care o trimite la Iași, unde va fi reprezentată în luna mai. Era o piesă fără mari complicații și fără adâncime. Intriga, care pentru contemporani trebuie să fi fost amuzantă, pentru generațiile următoare trece pe planul al doilea, pe primul plan rămânând tabloul de epocă, schițat cu naturalețe și culoare.

Întors în țară după dramatica pierdere a Elenei Negri, Alecsandri se consacră îndeosebi pregătirii pentru tipar a culegerii de poezii populare.

Din această atmosferă folclorică răsare „tabloul național într-un act” *O nuntă țărănească*, reprezentat la 3 februarie 1848, în plină pregătire a mișcării revoluționare din Moldova, repetițiile fiind adesea mijlocul disimulării față de autorități a unor conciliabule tainice. Piesa își alege eroii din rîndul țăranilor, punînd în evidență frumusețea obiceiurilor tradiționale, cum sînt cele cu prilejul nunții. Alecsandri căuta să suscite simpatia față de o clasă cu totul desconsiderată și în acest sens înfrumusețea oarecum lucrurile. De asemenea pare evidentă tendința de a arunca vina suferințelor țăranilor asupra exploatatorilor de origine străină (aici grecul Gaitanis).

Anii 1850, 1851, 1852, în care Alecsandri pregătește apariția baladelor populare și a volumului de poezii, sînt deosebit de rodnici pe tărîmul creației dramatice. În această perioadă el scrie primele *cînticele comice* și o serie de piese care adaptează cu multă naturalețe și putere de observație modele franceze, așa cum a arătat Charles Drouhet. Astfel este *Scara mîței* (1850), comedie ușoară, cu personaje schematice, folosind procedee ieftine, dar de succes incontestabil la public. Viguroasă este aici nota critică de dezaprobare a moravurilor din lumea „bună”, prezentate în contrast cu obiceiurile curate ale satului. *Doi morți vii* (1851) cuprinde un conflict fără reale implicații sociale, dar ingenios construit. Alături de critica unui poet ocazional sau a primelor manifestări de demagogie patriotardă, comedia aduce un elogiu muncii oamenilor simpli și o indirectă condamnare a leneviei celor din clasele exploatare. De remarcat, de asemenea, în această piesă, ca și în *Crai nou* (1851), care a servit drept libret lui Ciprian Porumbescu, frecvența elementelor folclorice.

Crai nou, care saluta noua instituție a jandarmeriei naționale, era la rîndul ei o comedie ușoară și cam simplist rezolvată, dar, ca și cele amintite mai înainte, incluzînd o atitudine de nemulțumire față de administrație.

Lăsînd la o parte comedia *Kir Zuliaridi* (1852), ridiculizare a unui soț gelos, creațiile cele mai de seamă din această perioadă rămîn fără îndoială cele două piese a căror protagonistă este cucoana Chirița. Cea dintîi, *Chirița în Iași sau Două fete și-o neneacă*, „comedie cu cîntice în trei acte”, e reprezentată pe scena teatrului din Iași la 9 aprilie 1850. Succesul ei răsunător îl determină pe Alecsandri să dea o continuare: *Înturnarea cucoanei Chirița*, numită mai apoi *Chirița în provincie*, „comedie cu cîntece în două acte”, jucată la 8 mai 1852. Larga popularitate de care s-a bucurat de-a lungul anilor figura cucoanei Chirița, mai ales în inegalabila interpretare a lui Matei Millo, l-a făcut pe Alecsandri să mai revină asupra eroinei sale, alcătuiind din cînd în cînd

cîte o scenetă, însă fără mare relief. Așa au fost *Cucoana Chirița în voiaj*, „cînticel comic” reprezentat în 1864, și *Cucoana Chirița în balon*, „farsă de carnaval”, scrisă în 1874 și jucată de același Millo.

Cele mai însemnate și cele mai valoroase din aceste patru evocări dramatice ale Chiriței rămîn fărăîndoială primele două. În ele scriitorul satirizează în primul rînd pe profitorii evenimentelor de la 1848, parvenitismul noilor îmbogățiți, dornici să escaladeze treptele ierarhiei sociale, pretențiile, incultura, imoralitatea și mărginirea lor sufletească, proasta educație ce o dau copiilor, ridicolul încercării de modernizare pripită. Dacă în prima comedie în discuție săgețile țintesc mai cu seamă viața intimă de familie, în cea de-a doua, *Chirița în provincie*, critica socială este mai vie și mai directă, dezvăluind fugar ceva din suferințele țăranilor, dar mai cu seamă abuzurile administrației, obiceiul îndătinat al celor numiți într-o funcție de a face stare de pe urma ei. Dacă din punctul de vedere al tabloului de moravuri primele două piese în centrul cărora se află cucoana Chirița Bîrzoii reprezintă un incontestabil progres, așezîndu-se pe linia majoră pe care o deschisese *Iorgu de la Sadagura și Iași în carnaval*, din punctul de vedere al construcției dramatice ele lasă însă de dorit. Intriga, destul de complicată, uzează de coincidențe, travestiri, rezolvări convenționale, reluînd vechea modalitate a teatrului popular și adăugîndu-i recuzita mereu experimentată a spectacolului bulevardier. Personajele, îndeosebi în prima comedie, în afară de Chirița, nu se individualizează suficient ; în cea de-a doua, dacă Luluța mai rămîne artificială, iar Bîrzoii fără suficientă logică interioară, în schimb Guliță, Șarl, profesorul francez, Ion, țăranul fecior în casă, sînt remarcabil schițați. Dezvoltînd cu multă vervă și adîncind trăsăturile Gahiței Rozmarinovici, îmbogățindu-le și împletindu-le cu o sigură intuiție, în mediul pitoresc al micii boierimi provinciale, scriitorul a repurtat biruința cea mai de seamă a dramaturgiei românești de pînă acum prin crearea figurii Chiriței. Oricîte apropieri se pot face cu Madame Angot și cu diverse piese ale lui Molière, Picard și Destouches pe care le invocă cercetările laborioase ale lui Ch. Drouhet, cele două comedii *Chirița în Iași* și *Chirița în provincie* rămîn o incontestabilă biruință prin realismul tabloului de moravuri al societății moldovenești de la mijlocul secolului al XIX-lea și autenticitatea eroinei principale.

Plecarea la Paris în toamna anului 1852, călătoria prin Africa și Spania din 1853 și 1854, urmată de stabilirea la Paris pînă în toamna acestui din urmă an, apoi scoaterea „României literare” în 1855 îl îndepărtează pe scriitor pentru cîtăva vreme de creația dramatică. Luptele pentru Unire îl solicită din nou, dar cu lucrări de circumstanță. În 1856 el scrie dialogul *Păcală și Tîndală*. La sfîrșitul aceluiași an, poate și la începutul celui următor, *Cinel-Cinel* și *Cetatea Neamțului*, dramatizare a nuvelei lui Costache Negruzzi, iar în 1858 sceneta *Vivandiera*.

O perioadă de muncă intensivă se deschide pentru scriitor în toamna anului 1860, după demisia sa din postul de ministru de externe și retragerea la Mircești. Printre primele rezultate ale noii etape se numără *Rusaliile în satul lui Cremin* și *Zgîrcitul risipitor*. Ambele piese constituie o demascare a politicianilor adversari ai lui Cuza. *Zgîrcitul risipitor* este o dramă în patru acte, cu multe elemente de comedie, în care Alecsandri satirizează demagogia politicianilor și gazetarilor liberali, sesizînd nu numai caracterul retrograd al opoziției lor, dar și tendința, în momentul acela neconturat încă evident, de a alcătui monstruoasa coaliție. Tribunescu, unul din cei doi politicieni liberali ai piesei, declară că „trebuie înfrînată plebea”, adăugînd ca un punct însemnat al programului său : „Să dăm mîna cu inamicii noștri politici

de cîte ori se va arăta vreo ocaziune de a pune pe guvern în pozițiunea critică...". Pe lîngă notele satirice viguroase la adresa demagogiei în presă, dăm și peste un vibrant elogiul al adevăratului rol pe care trebuie să-l joace gazetarii.

„Domnule — spune un personaj al piesei —, un jurnalist este apostolul adevărului, apărătorul dreptății, propagatorul cunoștințelor folositoare ; el e devotat cu sinceritate și cu abnegare intereselor patriei sale și cînd se servă de presă, el o întrebuițează ca o făclie cerească pentru a răspîndi lumini mîntuitoare în mințile și cugetele oamenilor”.

De remarcat că scriitorul vizează în critica sa doar pe reprezentanții liberalismului, menajînd pe retrograzi, desigur fiindcă i se părea că datorită ascendentului cîștigat de cei dintîi în viața publică ei deveneau în acel moment mai primejdioși. Deși personajele *Zgîrcitului risipitor* nu au adîncime, scriitorul continuînd a folosi tehnica primitivă a caracterizării prin denumire : — Tribunescu, Clevetici, Duducescu, Rufinescu, Faraonescu etc. —, ele sînt construite cu mai multă logică interioară trăind nu numai prin funcția satirică ce le este conferită.

Cea de-a doua piesă scrisă în toamna lui 1860, *Rusaliile în satul lui Cremine*, satirizează aceeași demagogie liberală, critica fiind mai usturătoare, deoarece nu se rezumă la simple schimbări de replici, ci se implică în acțiune : ni se arată astfel ravagiile pe care le provoacă birocrăția și fanfaronada neghioabă a administratorilor de tipul lui Clevetici și Tribunescu în lumea satelor. Pe de altă parte, rîsul lui Alecsandri se dezlănțuie hohotitor pe socoteala stricătorilor de limbă, a latiniștilor, opunîndu-le bunul simț popular. Desigur, pentru Alecsandri, țărănimea rămînea pe toate planurile temeiul națiunii și pavăza cea mai puternică împotriva modelor trecătoare.

Totuși, în înfățișarea satului realismul lui Alecsandri continuă să fie deficitar, el neizbutind să vadă pe toate laturile și în tot dramatismul său adevărul vieții țărănești. Lucrul acesta e încă mai vizibil în drama *Lipitorile satelor*. Dezgustat de ceea ce oferea politicianismul burghez, insuficient cunoscător al datelor economice și sociale, lipsit de o soluție eficace pentru rezolvarea mizeriei țărănești, Alecsandri își dă seama totuși că problema aceasta este cea mai arzătoare a momentului, dar o abordează dezorientat, plătind tribut prejudecății și diversivității. Astfel, în piesa construită după un model francez, situația grea a țărănimii nu se datorește exploatarea moșierilor sau a arendașilor, ci aceleia a arendașilor și cîrciumarilor de origine străină. Falsă în concepția ce-i stătea la bază, lucrarea rămîne tezistă, artificială și neizbutită.

În creația dramatică a scriitorului un loc însemnat îl ocupă așa-numitele *canțonete* sau *cînticele comice*, scurte scenete, monoloage, cuplete menite să contureze diverse tipuri mai caracteristice ale vremii. Într-o scrisoare, Alecsandri își preciza astfel intențiile :

„Am socotit că nu ar fi poate o lucrare greșită de a compune pentru curiozitatea urmașilor noștri o galerie de tipuri contemporane, iar pentru a da acestor tipuri o expresie mai vie, am adoptat pentru ele forma dramatică și le-am prezentat publicului sub rubrica *Cînticele comice*”.

Primele *cînticele comice* fuseseră elaborate încă cu zece ani mai înainte : *Șoldan Viteazul* (1850), *Mama Anghelușa* (1850). Acum, Alecsandri revenea la această specie, însă, departe de a face din ea numai un mijloc de documentare a urmașilor asupra unor tipuri pitorești, o învestea cu funcția persiflării unor tare și tipuri sociale contemporane. În toamna anului 1860, el scrie „cînticelele” *Clevetici ultrademagogul* și *Sandu Napoia ultraretrogradul*, iar în 1864 și 1865 : *Barbu Lăutarul*, *Surugiul*, *Ion Păpușarul*,

La București, Gură-Cască om politic, Paraponisitul, Covrigarul, Kera Nastasia sau Mania pensiilor. Toate „cînticelele” s-au bucurat de o bună primire din partea publicului, cu atît mai mult cu cît ocazionau excelente performanțe actricești lui Matei Millo și dădeau glas, fără agresivitate, multor nemulțumiri față de oameni și stări de lucruri înapoiate. Cea mai mare popularitate au cunoscut-o scenetele dedicate lui Clevetici și lui Sandu Napoilă, poate tocmai fiindcă erau mai ascuțite, batjocorind cu egală vervă pe politicienii ambelor mari partide de guvernămînt.

După o pauză de cîțiva ani, prilejuită de călătorii în străinătate și îndeplinirea unor misiuni încredințate de Cuza, Alecsandri își reia condeiul de autor dramatic în 1864 și 1865, dînd la lumină dintr-o dată opt piese într-unul sau mai multe acte, în afară de cînticelele comice deja amintite. O serie de piese *Paracliserul sau Florin și Florica, Harță Răzeșul, Arvinte și Pepelea, Drumul de fier*, deși conțin unele progrese în construcția dramatică și desfășurarea intrigii, rămîn încă destul de simpliste, fie prin soluționarea convențională a conflictului, fie prin lipsa de adîncime a personajelor, și nu aduc nimic nou în preferințele tipologice ale scriitorului (pozitivi sînt tot țărani), nici în repulsiile sale (negativi sînt tot parveniții și înstrăinații).

Piesa *Concina* pare făcută din două părți fără nici o legătură între ele, una fiind o comedie ușoară, destul de convențională, cealaltă o meditație asupra perspectivelor acceleratei evoluții care transforma din temelie societatea românească, obligîndu-l pe scriitor să-și revizuiască atitudinea, însă fără a-și fi infidel lui însuși. Evident, tocmai oglindirea acestui emoționant conflict lăuntric, căruia Alecsandri îi căuta o soluție fără să o poată deplin găsi, este partea cea mai interesantă a comedioarei *Concina*, atribuindu-i chiar o anumită pondere în ansamblul creației autorului.

Probabil în acești ani (1864—1866), în mintea lui Alecsandri s-a cristalizat treptat ideea că o etapă se încheiase în cariera sa dramatică și că, pentru a face față noilor cerințe, trebuia să dea opere de mai largă respirație, de o substanță umană mai bogată și de un orizont spiritual mai înalt. În această privință el îi face lui Alecu Hurmuzaki o revelatoare mărturisire :

„Pînă acum am compus bucăți mai mult sau mai puțin ușoare, în potrivire cu puterile actorilor și cu neîndemînarea limbei ; a venit însă timpul să cerc și ceva mai serios, mai literar, fără a mă preocupa de gradul de înaintare a actorilor în arta dramatică. În curînd deci mă voi pune pe lucru...”.

De frămîntările acestea, legate de aprofundarea conținutului și de găsirea unor modalități artistice mai complexe, se resimt cîteva din creațiile scriitorului ce se aflau pe masa lui de lucru : *Millo director, Agachi Flutur, Ginerele lui Hagi Petcu*. Cea dintîi, un ecou al unei piese franceze, dar asemănătoare și cu *Revizorul* lui Gogol, era, în continuarea unora dintre cînticelele comice din aceeași vreme, o satiră a lumii burgheze de provincie. Cea de-a doua, într-o intrigă destul de complicată, dar bine condusă, combate moravurile citadine, fie ușurința pînă la imoralitate și risipă, fie zgîrcenia și meschinăria. Proiectînd desfășurarea acțiunii din *Agachi Flutur* pe fundalul vieții sociale, Alecsandri își oferă prilejul de a lovi în demagogia politică („vorbă multă deputăție”, spune un personaj, iar gazetele „Românul” și „Nichipercea”, adversare înverșunate ale politiciii lui Cuza, sînt denunțate nemijlocit) și de a face haz de stricătorii de limbă. Atitudinea dezaprobatoare a scriitorului față de lumea exploataților este incontestabilă ; de asemenea, simpatia pentru oamenii simpli. Parcurgînd piesa, simți implicații ce n-au fost suficient puse în valoare, observații care nu și-au aflat posibilități de expresie.

Mai multă siguranță denotă *Ginerele lui Hagi Petcu*, o prelucrare după *Le gendre de Mr. Poirier* a lui Augier, unde sînt remarcabile atît adaptarea la împrejurările sociale românești, cît și logica interioară a personajelor, crescute parcă organic din însăși realitatea lucrurilor. Piesa este o lucidă oglindire a declinului boierimii și a preponderenței pe care o capătă burghezia, mai întîi pe plan economic, apoi, în mod firesc, pe plan politic. Dar, *Ginerele lui Hagi Petcu* este cea dintîi creație din literatura noastră care înfățișează nu numai începutul apusului clasei boierești, reprezentată prin prințul Radu Movilă, și ascensiunea economică și socială a burgheziei, întruchipată îndeosebi de fostul bogasier acum milionar Hagi Petcu, ci care pune în mod pregnant în lumină și faptul că acest fenomen nu se petrece fără ciocniri și, mai cu seamă, că el se încheie cu împăcarea dintre cele două clase.

Lăsînd de o parte mici piese de circumstanță ca *Nobila cerșitoare* (1871), *La Turnu-Măgurele* (scrisă în decembrie 1877), evocînd un episod din războiul de independență, și *Sfredelul dracului*, „farsă de carnaval” într-un act, adaptată după *L'oiseau de passage* de Bayard, următoarea operă de maturitate a autorului, căruia el i-a închinat nu mai puțin de 12 ani de reflecțiune și elaborare, este masiva dramă în cinci acte *Boieri și ciocoi*. În ciuda titlului, care poate sugera o apropiere, ea a fost creată absolut independent de romanul lui Filimon, analogiile de viziune fiind așadar simple coincidențe.

Se poate spune că observarea atentă a vieții sociale și străduința de a o înfățișa cît mai complex în creațiile dramatice îi vor fi fost sugerate lui Alecsandri, așa cum presupunea cu mulți ani înainte Ch. Drouhet, și de amploarea pe care o lua în această vreme oglindirea vieții politice și sociale în comedia franceză, îndeosebi în cea a lui Augier. În orice caz, în ianuarie 1862, Alecsandri anunța pe un prieten că a început lucrul la piesa *Ciocoi dinainte de 1848*, care avea să fie urmată de o alta : *Ciocoi din zilele noastre*. De fapt, el a terminat-o numai pe prima, în 1873, numind-o *Boieri și ciocoi*. Piesa e concepută ca o impunătoare construcție dramatică, prin amploarea frescei sociale, bogăția faptelor, adîncimea perspectivei, soliditatea arhitecturii. Alecsandri întreprinde aci o critică acerbă a politicianilor netrebnici care conlucrau la subjugarea economică și politică a țării de către capitalismul străin, a lipsei lor de patriotism și de moralitate în viața publică. În schimb, el înconjură cu adîncă simpatie țărănimea împilată. De altfel, simetria antitetică a caracterelor e unul din cusururile piesei, ca și, de altfel, tendința de a idealiza vechea boierime de țară, reprezentată de Stîlpeanu. Alecsandri aduce pe scenă și o mișcare populară, o „zurbă” a maselor nemulțumite, iar unul dintre eroi afirmă la un moment dat că „țipătul unui popor îi mai puternic decît tunetul, că el răstoarnă cetăți și munți cînd îi pornit din durere”. Însă răzvrătirea pare vodevilească atît prin felul cum ia naștere, cît mai ales prin complezența cu care se stinge la o vagă promisiune de îndreptare a lucrurilor. Cu toate limitele, *Boieri și ciocoi* nu este numai o profesie de credință pașoptistă, un rechizitoriu sever la adresa regimului regulamentar, ci și o satiră a unor moravuri corupte ce dăinuiau în forme încă mai grave, chiar dacă mai disimulate, la data cînd Alecsandri își publica piesa.

În iarna 1878—1879, Alecsandri produce opera deplinei sale maturități dramatice, *Despot Vodă*, „legendă istorică în versuri”, în cinci acte, jucată în octombrie 1879 pe scena Teatrului Național din București. Evocare amplă a unui episod din trecutul istoric al poporului nostru, piesa este romantică prin gustul antitezelor și al loviturilor de teatru, prin situațiile extreme și pitorescul personajelor. Ea însă depășește pe alocurea romantismul, printr-o ancorare trainică în realitatea concretă istorică.

Piesa aduce și o severă critică a boierimii, cu intrigile și lipsa ei de grijă față de popor, o critică aluzivă la adresa unor stări de lucruri contemporane. Alecsandri înfiează lăcomia, tirania, trufia lui Despot, adăugînd chiar, ca un adevărat memento, că „e lesne a aluneca pe povîrnișul ce duce de la tron la tiranie”. O izbîndă a lui Alecsandri o constituie figura lui Despot. Dotat cu o mare ambiție și remarcabile aptitudini, dar fără a fi monumentalizat, prezentat, dimpotrivă, în trăsăturile lui contradictorii și în dramatica zbatere dintre înălțare și cădere, personajul capătă o consistență neobișnuită în teatrul de pînă acum al scriitorului. Despot nu este aventurierul de rînd, nici Don Juanul care manevrează între sfoasa Ană și focoasa Carmină, ci omul înzestrat, pe care îl doboară împrejurările ostile. În final eroului i se conferă o anumită măreție. Poporul, pe care scriitorul îl considera singurul temei sanătos al țării, este și aici privit cu simpatie. El apare în scenă, impunîndu-și voința și precipitînd astfel deznodămîntul, ca personaj colectiv, dar își manifestă prezența și în întruchiparea individualizată a celor doi grăniceri, Jumătate și Limbă-Dulce, de neuitat prin bunul lor simț, umorul și înțelepciunea sfătoasă.

Alecsandri și-a construit piesa cu intenția vădită de a nu concentra acțiunea în jurul eroului central, care să umbrească tot restul. A voit să echilibreze conflictul și să aducă în lumină un sistem întreg de personaje, spre a obține o reprezentare largă a vieții sociale a secolului al XVI-lea cu moravurile, tradițiile și pitorescul său. Totuși, nu în excelența culorii locale stă meritul lucrării. Sub raportul formei, trebuie remarcate versificația sigură, în genere evitînd tendința spre grandilocvență, energia replicii și știința efectului dramatic. Piesa rezistă la lectură, dar rezistă încă și mai mult pe scenă, căci Alecsandri intuia ca nimeni altul dintre contemporani (cu excepția, bineînțeles, a lui Caragiale) ceea ce poate și ceea ce nu poate trece rampa. Deși cu inegalități de ritm, cu deficiențe în caracterizarea personajelor (echivocul psihologiei lui Ciubăr), cu unele sonorități lipsite de acoperire, *Despot Vodă* marchează o dată în istoria dramaturgiei românești, pregătind drumul spre *Vlaicu Vodă* și *Apus de soare*.

Sînziana și Pepelea (1880) este dramatizarea plină de fantezie a unor episoade din poveștile noastre populare, împletită în felul cel mai neașteptat cu satira politică de actualitate. Împerecherea de folclor și de persiflaj politic, nu totdeauna organică, realizează totuși o atmosferă specifică, de feerie veselă, care pare a nu-și fi epuizat pînă astăzi puterea de atracție asupra spectatorilor.

Ultimele două piese ale scriitorului își iau subiectele din lumea Romei antice. Era și o întoarcere spre clasicism, era și cadrul în care scriitorul își află cei doi *alter ego* — Horațiu și Ovidiu ; prin intermediul acestora, el își exprimă frămîntările unei bătrîneți căreia prea puțini la noi au izbutit să-i dea atîta echilibru și noblețe.

Fîntîna Blanduziei (1884) este, din anumite puncte de vedere, o piesă unică în literatura noastră. În versuri limpezi, de o transparență înșelătoare totuși, pentru că fixează privirea asupra nebuloasei sufletesti, cu discreție și fin simț al nuanțelor, piesa pune în lumină drama bătrîneții poetului, ce-și simte inima încă tînără. El confundă o clipă admirația respectuoasă a unei fete cu dragostea efectivă, dar curînd se trezește în fața tristei realități și optează, cum e și normal, în favoarea artei, care traduce ideea de eternitate a spiritului, renunțînd definitiv la măruntele și deșartele satisfacții ale existențelor de rînd.

Ultima creație dramatică a lui Alecsandri, *Ovidiu*, a fost jucată în martie 1885, refăcută la sfîrșitul lui 1886 și publicată în volum postum, după ce scriitorul sfîrșise corecturile tiparului, cu două zile înaintea morții sale. Din punct de vedere literar

DESPOT-VODA

LEGENDA ISTORICĂ IN VERSURI

5 acturi și 2 tablouri.

1558-1561.

(REPRESENTATA IN BUCUREȘTI, 8 OCTOMBRIE 1879.)

BUCUREȘTI
 EDITURA LIBRARIEI SOCEC & COMP
 7, Calea Victoriei, 7,
 1880.

inferioară *Fintinii Blanduziei*, *Ovidiu* constituie într-un fel un adevărat testament literar. Piesa rezistă prin ultimul act, care — semnificativ pentru profunda nevoie de eliberare resimțită de scriitor — a fost scris la început. Deși intervin aci situații de un puternic dramatism, oglindind ceva din crispera sufletească a autorului din timpul elaborării operei, pînă la urmă triumfă gingășia simțirii, împăcarea lăuntrică și înălțarea spirituală, adică trăsăturile dominante în conștiința lui Alecsandri însuși.

Judecată în ansamblu, activitatea dramatică a lui Alecsandri este impunătoare. Timp de 50 de ani, din 1840, cînd preia direcția Teatrului Național din Iași și scrie prima piesă, pînă în 1890, cînd pe patul de moarte face ultimele corecturi la *Ovidiu*, el dăruie teatrului românesc peste 50 de creații în diverse genuri: „cînticele” comice, comedii, vodeviluri, operete, drame în proză sau în versuri.

Această vastă operă s-a născut sub semnul unor condiții vitrege. La 1840, cînd proaspătul codirector al teatrului din Iași se punea cu tot elanul tinereții să întocmească un repertoriu, limba literară nu era încă formată, actorii nu se smulseseră din diletanțism, publicul, nepregătit, pretindea lucrurile cele mai ieftine. Scriitorul a înfruntat aceste greutăți cu spirit lucid. „Veselu” Alecsandri — formulă prin care Eminescu a înțeles desigur „optimistul”, „tonicul” Alecsandri, iar nu „superficialul”, cum au interpretat adesea unii — s-a dovedit un *realist* în sensul practic al cuvîntului. El a înțeles că a încerca un asalt frontal însemna a merge la eșec. De aceea, a pornit metodic, plin de răbdare, acomodîndu-se împrejurărilor, căutînd să ridice treptat gustul publicului și nivelul scenei, fără salturi bruște în necunoscut. În acest scop, a acceptat cu bună știință să-și sacrifice unele veleități și să suporte știrbirea amorului propriu de scriitor. E astfel neîndoielnic că ușurătatea primei etape a creației sale dramatice este rezultatul unei hotărîri lucide de a-și sacrifica ambițiile imperativului momentului istoric.

Se poate spune fără exagerare că, în biruirea greutăților de început ale teatrului românesc și în dezvoltarea sa de-a lungul unei jumătăți de veac, contribuția lui Alecsandri a fost hotărîtoare. El a dat limbii cursivitate și firească, a reușit pentru înția oară pînă la Caragiale să restituie senzația vorbirii autentice a oamenilor, potrivit cu starea socială și profesiunea lor, să caracterizeze prin dialog. Pe tărîmul construcției dramatice a experimentat o mare diversitate de genuri și forme teatrale, nedisprețuind nimic din ceea ce putea place și amuza, de la farsă și cuplet la comedie și

VASILE ALECSANDRI,

Despot Vodă, București, 1880 (foaie
de titlu)

operetă, de la teatrul popular sau boulevardier la drama romantică și spectacolul de mare montare. Alecsandri a știut să cîștige publicul și să-i emuleze pe actori : unuia i-a dat gustul reprezentației dramatice, celorlalți roluri pe măsură. El a fost marele maestru al comediei ușoare, sub toate înfățișările ei, care în primul rînd distrează, dar și critică fără pedanterie.

Piesele lui înfierează exploatarea și tirania feudală, cosmopolitismul, abuzurile și corupția administrației, demagogia și conservatorismul, parvenitismul și disprețul pentru popor, prozaismul, egoismul și imoralitatea lumii burgheze, parada de patriotism și latinomania. În opoziție, ele scot în relief tradițiile populare pline de frumusețe, sănătatea morală și înțelepciunea oamenilor din popor. Teatrul lui Alecsandri, care a jucat un rol agitatoric activ atunci cînd a apărut, continuă și astăzi, cu toate limitele lui, să găsească audiență în rîndurile spectatorilor. Faptul că se joacă stagiuni la rînd cu mare succes piese cum sînt *Chirița în provincie*, *Sîn'ana și Pepelea*, *Despot Vodă*, *Fîntîna Blanduziei*, *Ovidiu* e o dovadă că importanța dramaturgului e departe de a fi devenit doar istorico-literară.

E aproape ciudat că un scriitor ca Alecsandri, în legătură cu care se discută cu aprindere unde anume, în poezie sau în teatru are o contribuție mai însemnată, și-a început activitatea de scriitor în limba română cu o bucată în proză, cu nuvela *Buchetiera de la Florența*.

Ca aproape întreaga operă în proză a lui Alecsandri, și *Buchetiera de la Florența*, nuvelă cu caracter exotic și romantic, publicată la 1840 în „Dacia literară”, are un caracter subiectiv, izvorînd într-un fel oarecare din experiența personală a scriitorului. S-au făcut multe ipoteze cu privire la izvoarele literare ale nuvelei. Adevărul este că scriitorul pleca de la un fapt autentic, dar îl îmbogățea, îl romanța și îl trata în genul caracteristic epocii, cu situații exagerate, gesturi teatrale, momente melodramatice. Dincolo de toate acestea, nuvela aducea o serie de elemente prețioase de cadru italian. Ibrăileanu observa cîndva, cu multă finețe, ce progres uriaș însemna *Buchetiera de la Florența*, în comparație cu însemnările de călătorie ale lui Dinicu Golescu, privitor la atitudinea față de artă și civilizație. Mai mult decît atît, Nuvela lui Alecsandri, în ciuda tratării convenționale, a unei istorisiri convenționale, cu eroi convenționali, aduce totuși în ansamblu un surprinzător echilibru arhitectonic, un incontestabil echilibru al frazei, un instinct sigur al cuvîntului potrivit, o reală îndemînare în sugerarea cîtorva tablouri de atmosferă (în catedrală, noaptea în han) sau în evocarea fugară a unor peisaje.

În aceeași categorie cu *Buchetiera de la Florența* intră și următoarele două bucăți de proză, publicate în „Albina românească”. Cea dintîi, *Pierderea iluziilor* (1841), este mai tîrziu reluată cu mici schimbări și introdusă sub titlul *Cel dintîi pas în lume* ca povestirea căpitanului de vapor din prima parte a *Călătoriei în Africa* (1855). Cea de-a doua, *Muntele de foc* (1843), și-a găsit tot în *Călătorie în Africa* locul și forma definitivă, cu o notă de umor, chiar de autoironie, ce se cuvine să fie reținută nu numai ca una foarte caracteristică întregii proze a lui Alecsandri, dar și ca una care îi dă o notă specifică și îi face farmecul.

Cu *O primblare la munți* (1844) scriitorul abordează înfățișarea frumuseților, poeziei și fizionomiei specifice a naturii patriei, înaintea lui Gr. Alexandrescu, a lui Bolliac, a lui Bolintineanu, înainte ca Alecu Russo să fi publicat ceva din însemnările sale pe această temă. „Descoperirea” patriei în ce avea ea mai caracteristic, cu frumusețile ei naturale, cu oamenii autentici, cu pitorescul tradițiilor, cu farmecul ei propriu, se integrează în tematica pașoptiștilor, dornici să scoată în relief pe toate

planurile individualitatea poporului nostru și a pământului pe care el îl locuiește. Alecsandri reușește să alterneze cu îndemănare verva și umorul cu timbrul grav, care nu devine însă niciodată sumbru. El schițează remarcabile tablouri nocturne, prinzînd jocul de lumină și umbră al înserării și al smulgerii din ceturile nopții. Mai tîrziu, în *O primblare la munți*, scriitorul a introdus trei povestiri publicate independent : *Călugărul și pistolul*, *Toader și Mărinda* și *O intrigă la bal masche*, toate din 1844, în care face concesii convenționalului și melodramatismului, topind însă în narație și elemente de autentic național și de critică socială.

La „Propășirea” verva scriitorului s-a canalizat și în direcția criticii literare. Cele două bucăți publicate, una despre *Stanțele epice ale lui C. Aristia* și alta despre traducerea făcută de Negruzzi și Donici din Antioh Cantemir, învederează bun gust, spirit mușcător în relevarea cusurilor, entuziasm în promovarea valorilor autentice.

Deosebit de interesantă și de ingenioasă este și *Istoria unui galbăn*, care se numea inițial *Istoria unui galbăn și a unei parale*. Avem mult de regretat că suprimarea „Propășirii” n-a mai permis și povestirea paralei. Căci, dacă „autobiografia” galbenului pe intervalul dintre 1821 și 1844 constituie un excelent și multilateral tablou critic al moravurilor boierești și citadine, în relatarea paralei scriitorul ar fi avut prilejul să înfățișeze mai de aproape viața oamenilor din popor, prin pungile cărora, spre deosebire de galben, umila para turcească avusese ocazia să călătorească mai mult de două decenii. S-ar părea că această bucată, așa de românească în întregul ei, prin exactitatea observației de moravuri și de caractere, i-a fost inspirată lui Alecsandri de o nuvelă germană apărută în revista „Mozaicul” din Craiova (1839). Dar izvorul străin, chiar de va fi fost, n-a lăsat nici o urmă. Scriitorul a preluat eventual ideea, dezvoltînd-o de sine stătător. Amploarea tabloului social, truculența povestirii, pitorescul personajelor, umorul scilpitor care inundă toate paginile, minus un singur episod, înduioșător și patetic, cel al țigăncii Zamfira, fac din *Istoria unui galbăn* o excelentă nuvelă de tip picaresc, una din cele mai bune pe care ni le-a dat Alecsandri.

În perioada de pînă la revoluția din 1848 proza scriitorului se îmbogățește cu trei lucrări de mici dimensiuni: *Borsec* (1844—1845), *Iașii în 1844* (1845) și *Bala Albă* (1847), un fel de „fiziologii” dedicate capitalei Moldovei și unor localități de vilegiatură, scrise cu un condei sprinten și cu o mare vervă evocativă. Primele două vădesc și darul punerii în scenă — Alecsandri izează cu îndemănare de metoda contrastului (străinul care se crede la Balta Albă cînd într-un fund de lume, la granița barbariei, cînd în societatea selectă a unei mari metropole) și de acumularea detaliilor de observație. El lucrează cu pete de culoare care accentuează semnificația cutărui sau cutărui element de peisaj citadin și cu largi viziuni panoramice, de un admirabil echilibru. Un umor robust, de bună calitate și o ironie în fond bonomă completează prospețimea și farmecul inalterabil al acestor pagini de tinerete.

Anul 1848 face din Alecsandri un scriitor politic, plin de indignare, căld și batjocoritor, documentat și patetic, după cum o cereau împrejurările. De reținut sînt paginile de violent rechizitoriu și energie pamfletară ale broșurii publicate la Brașov în mai 1848: *Protestație în numele Moldovei, a Omenirii și a lui Dumnezeu*.

Din simțăminte profunde de dragoste pentru neamul său izvorăsc și paginile calde ale *Românilor și poeziei lor* (1849—1850), oarecum izolate la scriitorul în genere ponderat, mai puțin furat de efuziuni lirice decît mulți contemporani, preferînd mai degrabă să se autoironizeze decît să se exalte. Bucata *Românilor și poezia lor*, cel puțin în prima parte, a fost concepută ca o scrisoare particulară adresată lui Al. Hurmuzaki, menită să-i lămurească acestuia, în calitatea lui de redactor al „Bucovinei”,

frumusețea și semnificația baladelor populare a căror publicare o începea revista sa. Este de asemenea semnificativ că această scriere, greu de definit și de clasat ca specie literară, izvora din profunda grijă a lui Alecsandri că marile frumuseți ale poeziilor populare nu vor fi percepute în întreaga lor splendoare, din dorința de a nu se prihăni întru nimic aceste bijuterii de artă printr-o primire insuficient de caldă. Și, antrenat în acțiunea de lămurire și exegeză, scriitorul se încâlzește. De aceea, elaborată cu tot focul inimii, ca o adevărată revărsare de lavă, plină de strălucire, *Românii și poezia lor* este poate unica bucată în proză în care nota de umor este cu totul absentă. Scrierea reprezintă o incontestabilă piatră de hotar nu numai în dezvoltarea folcloristicii la noi, dar și în creșterea atenției pentru țărănime în literatura noastră. Ar fi însă o greșală să ne lăsăm antrenați de bogăția de conținut a acestor pagini, de nenumăratele și adâncile urmări pe care ele le-au avut în domeniul folcloristicii, și să trecem cu vederea valoarea lor artistică incontestabilă, varietatea de procedee (repetiții, acumulări, invocări, portrete, tablouri de natură), subtila mînuire a limbii și a stilului, incandescența acestui adevărat imn, unul din cele mai grave și melodioase poeme în proză închinată naturii, omului din popor și creației populare românești, din care se desprind, cum am mai spus și altă dată, și peisajele lui Grigorescu, și rapsodiile lui Enescu, și *Călin* sau *Lucașfărul* ale lui Eminescu, și țăraniile lui Sadoveanu — adică tot ce este mai esențial popular și național în întreaga creație artistică românească. *Românii și poezia lor* este, fără îndoială, nu numai un „studiu”, dar și o prețioasă operă de artă, un adevărat monument de artă al prozei noastre.

Apariția „României literare” în 1855 îl face din nou pe Alecsandri să reia condeiul prozatorului, la drept vorbind mai degrabă al ziaristului, pentru articole ca: *Prietenii românilor* și *Melodiile românești*.

Un salon din Iași apărut de asemenea în „România literară” și integrînd în el episodul *Înecarea vaporului Seceni*, ce apăruse cu doi ani înainte într-un almanah, este o schiță vioaie, de tip memorialistic, în linia generală a compunerilor narative ale scriitorului.

Dintre materialele pe care le dă la iveală „România literară”, cea mai „literară” și cea mai însemnată rămîne prima parte din *Călătorie în Africa*, relatarea drumului parcurs de la Biaritz la Gibraltar. Paginile lui Alecsandri relevă un călător atras de fermentația umană a Orientului și de peisajul exotic, dar care nu-și pierde nici un moment controlul emoției, degajarea și umorul. Alecsandri, fără să pară a urmări aceasta în mod intenționat, știe să-și pregătească efectele, să alterneze povestirea cu dialogul, relatarea serioasă, dar niciodată încărcată și pedantă, cu momentele pur descriptive, înregistrate cu o deosebită acuitate senzorială. Aparent vesel, nepăsător și superficial, el se dovedește un observator ager, care nu nesocotește nici monumentele și vestigiile istorice, nici frumusețea peisajului, dar nici omul în cadrul vieții sale de pitoresc și mizerie. Civilizația, ale cărei prime elemente ar fi libertatea și igiena, lipsește din Africa și lucrul acesta îl izbește pe scriitor, ca de altfel și existența tiraniei și a discriminărilor dintre națiuni.

Cea de-a doua și cea de-a treia parte a acestei călătorii au fost scrise și au apărut în 1867 și în 1874. E o mare pierdere pentru literatura noastră că ultima parte, cea care trebuia să cuprindă impresiile din Spania, nu a mai fost compusă.

În cadrul prozei trebuie de asemenea să fie luată în considerație și *Istoria misiilor mele politice în Franța, Anglia și Italia*, scrise de Alecsandri probabil în 1861 sau 1862 și publicate apoi în 1878 cu schimbări neînsemnate, în afară de gruparea mate-

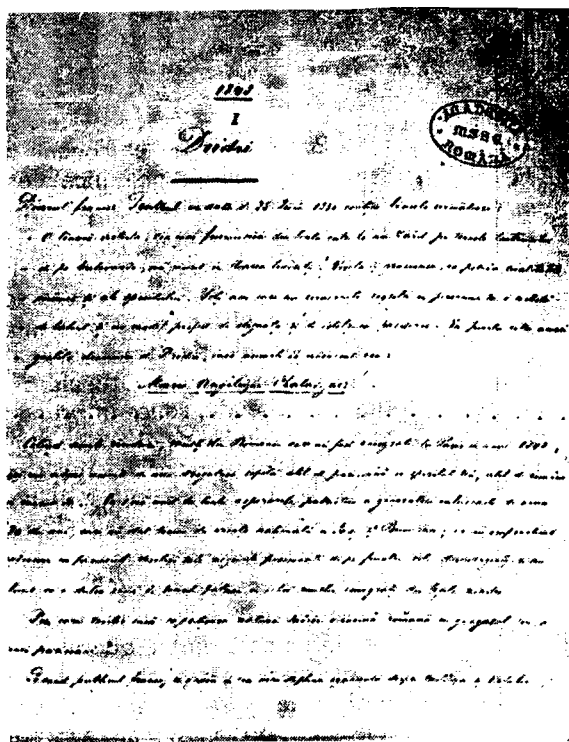
rialului în capitole menite să aibă fiecare independența sa. Deși sînt niște amintiri cu caracter politic și constituie ca atare un document al istoriei politice, paginile acestea consemnează prezența scriitorului. Cu toate că se oprește mai puțin asupra detaliilor pitorești și nu intenționează un tablou de moravuri, Alécsandri notează totuși, ici și colo, elemente de peisaj sau amănunte caracteristice ale orașelor cercetate, ale palatelor, saloanelor și cabinetelor luxoase prin care a circulat, fixează rapid fizionomii, reține caracteristica oamenilor însemnați pe care i-a întîlnit, reproduce fidel dialoguri și reconstituie cu subtilitate psihologii.

Alături de această *Istorie a misiilor mele politice*, se cuvin amintite evocările: *Lamartine* și *Prosper Merimée*, apărute în „Convorbiri literare” cu prilejul morții acestor doi scriitori, în 1869 și 1870.

Necrologul din urmă, mai cuprinzător decît primul, evocă și unele fugare impresii din călătoria în Spania, cînd Alecsandri călătorește în aceeași trăsură cu Merimée de la Madrid pînă la Paris, dar și interesante amănunte ale convorbirii lor despre literatura populară, convorbire care inițiază pe scriitorul francez în frumusețile folclorului românesc, iar pe de altă parte, după toate probabilitățile, este determinantă pentru hotărîrea poetului de a traduce poeziile populare în limba franceză.

În anul 1862, împlinindu-se un deceniu de la moartea prietenului scump care fusese Nicolae Bălcescu, Alecsandri scrie cîteva pagini de mișcătoare evocare a marelui dispărut. El se simțea mai strîns legat de lumea pașoptistă care se dusesese și mai solidar cu aceasta decît cu cea contemporană din jurul lui, care trădase vechile idealuri și-l deșerta profund. Este atît de adevărat lucrul acesta, încît chiar nuvela *Mărgărita* și încercarea de roman *Dridri*, care ar părea a contrazice caracterul aproape memorialistic al prozei scriitorului nostru de după 1862, îl confirmă de fapt, căci nota lor autobiografică este abia acoperită.

Paginile despre Bălcescu impresionează prin maturitatea, adîncimea și justețea aprecierii personalității marelui istoric și revoluționar. Se cuvine reținută în aceste amintiri despre Bălcescu și prima schiță sintetică a societății moldovene de pe la 1830—1840, pe care o va relua în parte în prefața ediției din 1875 a operelor sale dramatice și, mai cu seamă, în paginile de evocare a lui Costache Negruzzi (1872), în care prozatorul nostru realizează un tablou de un excepțional relief al regimului regulamentar. În genere, impresionează străduința cu care Alecsandri încearcă totdeauna să scoată în lumină meritele contemporanilor săi. Era un om generos, cultivînd statornicia în amiciție și avînd calitatea rară de a detesta ingratitudea. Asemenea simțăminte hrănesc evocările mai largi sau mai restrînse, dar totdeauna pline de entuziasm și de aprecieri elogioase dedicate lui Bălcescu, Russo, Anton Pann, D. Rallet și Costache Negruzzi (1872).

VASILE ALECSANDRI,
Dridri, manuscris

Prozei atât de eterogene a lui Alecsandri îi aparțin și lucruri mai mărunte cum ar fi paginile polemice ale *Dicționarului grotesc*, îndreptate împotriva stricătorilor de limbă, articolele și notițele relevând interesul său constant pentru folclor, ca cele despre *Cîntecele de stea* și *Povestea vorbii* de Anton Pann, despre moș Cosma Vioară (1876) și basmele lui P. Ispirescu (1882).

Un loc aparte în creația scriitorului îl ocupă începutul de roman *Dridri* (scris în 1869, publicat în 1873) și nuvela *Mărgărita* (scrisă în 1870 și tipărită parțial în 1880). Ambele sînt transcrieri ale unor experiențe intime, alterate însă de îndoioșarea retrospectivă a autorului și de rezolvarea convențională a multor situații. *Dridri*, deși neîncheiată, aduce în prima parte cîteva instantanee vicioase ale mediului parizian și mai ales, în cel de-al doilea capitol, un episod al mișcării revoluționare din Moldova de la 1848, surprins cu luciditate și spirit critic. E demn de subliniat că țărani de la moșia Cantacuzinilor din Hangu, care apar aci, sînt pictați în realitatea traiului lor aspru și a mentalității fruste, fără nici un adaos idilic.

Nu vom insista, în ce privește creațiile ultimilor ani, asupra modestei anecdote *Tarde venientibus ossa* (1881) și a „scrisorii” către Ion Ghica, rămasă neterminată: *Pîinea amară a exilului* (1881), început de amplă satiră a demagogiei liberalilor. Cea mai însemnată dintre operele acestei vremi rămîne fără îndoială *Vasile Porojan*, tot o „scrisoare” către Ion Ghica, remarcabilă creație în proză, plină de melancolie și de seninătate în același timp. Alături de simpatica figură atât de dragă scriitorului, a lui Vasile Porojan, sînt aici evocați anii copilăriei și ai studiilor de la pensionul Cuernim, cu o fermecătoare și reținută duioșie, ce se împletește cu un umor bătrînesc fin și plin de îngăduință. În fine, cea de-a treia „scrisoare” către Ion Ghica, denumită cu primele ei cuvinte: *lată-ne cu iarna-n țară* . . . , care a constituit prefața primei ediții a *Scrisorilor* ce i le adresase amicului său, conține o evocare a traiului de fiecare zi la Mircești, făcută cu grația și naturalitatea „causeurului” încercat.

Fără îndoială, în proză, Alecsandri nu este deschizătorul de drumuri din poezie, teatru sau folcloristică și nici nu se poate spune că pe acest teren a dat contribuția sa cea mai importantă din punct de vedere istorico-literar. Totuși, dacă ținem seama de excelența mijloacelor sale artistice, simple dar eficace, de firescul narațiunii, de arta cu care folosește alternativ modalități din cele mai variate — dialog și povestire, descriere de natură și tablou de moravuri, portretul fizic și fiziologia caracterologică, duioșia și ironia, compasiunea și satira, melancolia și umorul —, dacă avem în vedere acea siguranță a manevrării instrumentului lingvistic, nu putem să nu recunoaștem dreptatea lui Ibrăileanu care considera că tocmai în proză Alecsandri a dat poate paginile cele mai durabile din întreaga sa operă.

Alecsandri a lăsat o operă vastă, multilaterală, îmbrățișînd o jumătate de secol de furtunoasă dezvoltare a culturii naționale, o operă poetică, dramatică, de prozator și de folclorist, din care multe pagini nu numai că au intrat definitiv în tezaurul literaturii noastre clasice, dar își păstrează și astăzi farmecul și valoarea. Nu se pot aprecia realele proporții ale acestui scriitor decît dacă e profilat pe fundalul mișcării literare din secolul al XIX-lea, dacă ținem seama nu numai de ceea ce a lucrat, dar și de condițiile în care a făcut-o. Alecsandri este un adevărat ctitor al literaturii române moderne, nu numai în sensul că a deschis drumuri noi: în poezie, dramaturgie, folcloristică, proză, ci și pentru ca a înzestrat arta literară ca atare cu cîteva piese reprezentative. El constituie o adevărată punte de trecere de la literatura noastră veche sau de la modestele dibuiri ale celei moderne spre literatura marilor clasici. Într-adevăr, el duce poezia de la Văcărești, Conachi și Asachi la Eminescu și Coșbuc;

dramaturgia. de la dialogurile lui Iordache Golescu și Fața la Caragiale: folcloristică. de la începuturi timide pînă la constituirea ei ca domeniu de cercetare specializată prin culegerile lui G. Dem. Teodorescu, Jarník-Bîrseanu și Tocilescu; proza, de la *Însemnare a călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu pînă la arta narativă a lui Odobescu și *Scrisorile* lui Ion Ghica: el a îmbogățit imens însăși limba literaturii, contribuind cu un instinct sigur la fixarea și nuanțarea ei. Pe toate tărîmurile. Alecsandri a întruchipat în chipul cel mai complet în epoca sa tot ce a fost mai caracteristic și mai specific poporului român. Pe bună dreptate Mihail Sadoveanu a scris despre el :

„... Începînd din preajma anului 1840. vreme de jumătate de veac, Vasile Alecsandri a întrupat în sufletu-i generos și a exteriorizat cu marele-i talent toate aspirațiile neamului nostru. Alecsandri a fost primul din elita românismului, luptător. interpret și cîntăreț. A fost unul din creatorii României moderne și prin prestigiul și strălucirea talentului său a simbolizat întreaga epocă”.

BIBLIOGRAFIE

Farmazonul din Hirliău. comedie în trii acte prelucrată de A... V..., Iași. 1840 ; *Modista și cinovnicul*. comedie într-un act. prelucrată de A... V..., Iași. 1841 ; *C. C. Iorgu de la Sadagura sau Neputu-i salba dracului*. comedie în trei acte, Iași. 1844 ; *Creditorii*, comedie în un act. Iași, 1845 ; *Un rămășag*, comedie vodevil. un act, Iași, 1846 ; *Peatra din casă*. comedie cu cîntece în un act, Iași. 1847 ; *Protestație în numele Moldovei, a Omenirii și a lui Dumnezeu*, [f. l.], mai 1848 ; *O nuntă țărănească*. scene naționale în un act, Iași, 1850 ; *Teatru românesc. Repertoriul dramatic a d-lui...*, tom. I (Comedii, Vodeviluri și Operete. Cînticele comice), Iași. 1852 ; *Poezii populare. Balade (cîntice bătrînești) adunate și îndreptate de...*, I—II, Iași, 1852 ; *Poésie roumane. Les doînas, poésies moldaves*. traduite par J. E. Voinesco, Paris, 1853 (pe copertă 1852) (ed. a II-a, adăugită, 1855) ; *Doine și Lăcrimioare. 1842—1852*. Paris, 1853 ; *Potpuri literar. de . . . și M. Millo*, Iași, 1854 ; *Ballades et chants populaires de la Roumanie (Principautés danubiennes)*, recueillis et traduits par . . . , avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, 1855 ; *Păcală și Tîndală*, dialog politic, 1857 ; *Romänische Volkspoesie, gesammelt und geordnet von . . . , deutsch von W. v. Kotzebue*, Berlin, 1857 ; *Cetea Neamțului sau Sobieski și plăieșii români*, tablou istoric în trei acturi, Iași, 1857 ; *Salba literară*, Iași, 1857 ; *Vioara teatrului românesc. Culegere de cîntice și cupleturi din repertoriul dramatic a d-lui...* Publicate de d. Luchian, director al Teatrului Național din Iași. 1857 ; *Clevetici ultrademagogul și Timofte Napoiiă ultraretrogradul*, cînticele comice de..., cîntate de d. N. Luchian. Iași. 1861 ; *Balade, adunate și îndreptate*, în două părți, Iași, 1862 ; *Repertoriul dramatic. Lipitorile satului, dramă în 3 acturi și 2 tablouri, Ultrademagogul și ultraretrogradul*, cînticele comice, Iași, 1863 ; *Repertoriul dramatic*, t. II. *Lipitorile satului, Rusaliile, Zgîrcitul risipitor, Ultrademagogul, Ultraretrogradul*, Iași, 1863 ; *Doine și Lăcrimioare. Suvenire și Mărgăritărele*, ed. a II-a, Iași, 1863 ; *Grammaire de la langue roumaine* par V. Mircesco, précédé d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, 1863 ; *Poezii populare ale românilor* coordonate (adunate și întocmite) de... București. 1866 ; *Millo director sau Mania posturilor*, comedie cu cîntece în un act, Cernăuți. 1867 ; *Harță Răzeșul*, operetă comică într-un act. Iași, 1871 ; *Dumbrava Roșie (1497)*. poem istoric, Iași, 1872 ; *Boieri și ciocoli*. comedie în cinci acte [f. l.]. 1840—1846, 1874 ; *Opere complete : Poezii*, I (Doine, Lăcrimioare, Suvenire), II (Mărgăritărele), III (Pasteluri, Legende, Varia), Teatru, I (Căntonele comice, Scenete și Operete), II (Vodeviluri), III (Comedii), IV (Drame), *Proză*, București, 1875—1876 ; *Ostașii noștri*, București, 1878 ; *Le chant du latin*. poésie couronnée au concours de Montpellier, traduit en vers par Frédéric Damé, Bucarest, 1878 ; Marco

Antonio Canini, *La Roumanie, inno e traduzione del canto La gente latina di . . .*, București, 1878; *Generalului Ion Emanuel Florescu*, București, 1878; *Peneș der Curcan, von . . . Aus dem Rumänischen, ins Deutsche übertragen von einer hochgestellten Dame*, Bucarest, 1878; *Discurs ținut în ședința Senatului de la 10 oct. 1879 cu ocazia revizuirii art. 7 al Constituțiunii*, București, 1879; *Despot Vodă*, legendă istorică în versuri, 5 acturi și două tablouri, București, 1880; *Opere complete*, vol. IX, *Poezii*, IV (Legendă nouă, Ostașii noștri), București, 1880; *Hora Unirei, Lou cours de l'Unien*. Traducien Frances Vidal. *Dicho ei Jue flourau de Fourcauquié en mai 1882, Aix de Provence, 1882; Les bonnets de la comtesse*, comédie en un acte, en vers, Bucarest, 1882; *Il canto della stirpe latina*, di . . . tradotto in versi italiani de Gaetano Carlo Mezzacapo, Roma, 1883; *Gru Singer, ein episches Gedicht von . . .*, aus dem Rumänischen v. L. V. Fischer, Leipzig, 1883; *Centenaire de Faure. Le chant du latin de . . .*, traduit en français par Frédéric Mistral, Montpellier, 1884; *Fîntîna Blanduziei*, piesă în 3 acturi și în versuri, *Varia* (poezii), București, 1884 (*Opere complete*, X); *Conferință ținută la Ateneu în ziua de 1 aprilie 1884*, București, 1884; *Am Blandusischen Quell*, aus dem Rumänischen übersetzt von Edgar v. Herz, Wien, 1885; *Ronsard à Toulouse*, balada en rouman de Roumania, legida lou VII de Mai MDCCCLXXXII per . . ., davans la court d'amour de Clapiès, e virada en verses moutpelliérens par Albert Arnavielle, Mount-pelié, 1885; *Ovid*, Schauspiel in vier Aufzügen von . . ., aus dem Rumänischen von Adolf Stern, Hermannstadt, 1886; *Ovidiu*, dramă în 5 acturi și în versuri, București, 1890 (*Opere complete*, XI).

Scrisori, ed. Il. Chendi și E. Carcalechi, București, 1904; Georges Gazier, *Lettres inédites du poète roumain Basile Alecsandri et Eduard Grenier*, Paris, 1911; *Poezii*, ed. Elena Rădulescu-Pogoneanu, I—II, Craiova, *Scrisul românesc* [f. d.]; *Proză*, ed. Alexandru Marcu, Craiova, *Scrisul românesc* [f. d.]; *Teatru* : comedii, ed. Al. Iordan, Craiova, 1933; *Drame istorice*, ed. G. Baiculescu, București, 1937; Ioan St. Botez, *Scrisori inedite ale lui V. Alecsandri*, Galați, 1938; Emil Vîrtosu, *Scrisori inedite de la Vasile Alecsandri, 1872-1890*, București, 1939; Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, 1957; *Călătorie în Africa, Dridri*, culegere de proză, text stabilit și note de G. C. Nicolescu, studiu introductiv C. Ciopraga, București, 1960; *Correspondență*, ediție îngrijită și note de Marta Anineanu, prefața G. C. Nicolescu, București, 1960; *Chirița în Iași sau Două fete și-o neneacă*, *Teatru*, I, ediție îngrijită de G. Pienescu, prefața Al. Piru, București, 1961; *Scrisori, însemnări*, ediție îngrijită, note și indici de Marta Anineanu, București, 1964; *Opere*, I. *Poezii* (Doine, Lacrimioare, Suvenire, Mărgăritărele), text stabilit și variante de G. C. Nicolescu și G. Rădulescu-Dulgheru, studiu introductiv, note și comentarii de G. C. Nicolescu, București, 1965; *Doine și Lacrimioare — Ostașii noștri, Poezii*, I—II, ediție îngrijită de G. C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru, prefața și tabel cronologic de Paul Cornea, București, 1967.

T. Maiorescu, *Despre Alecsandri*, în „Convorbiri literare”, 1872 (reprodus în *Critice*, I, București, 1908); Aug. R. Clavel, *Vasile Alecsandri. Mircești. Schițe și impresiuni*, București, 1890; D. C. Ollănescu, *Vasile Alecsandri*, București, 1894; N. Petrașcu, *Vasile Alecsandri*, București, 1894; Emilia Tailler, *Frédéric Mistral și Vasile Alecsandri*, București, 1915; N. Zaharia, *Vasile Alecsandri, viața și opera lui*, București, 1919; Sever Zotta, *La centenarul lui Vasile Alecsandri, 1821—1921*, Iași, 1921; G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri, admiratori și detractori*, București, 1922; Charles Drouhet, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, București, 1924; G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri, povestea unei vieți*, București, 1926; Marie G. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui 1920—1923*, București, 1929; Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Viața lui Alecsandri*, Craiova, 1940; Al. Sacerdoțeanu, *Începuturile funcționărești ale lui Vasile Alecsandri*, București, 1942; Gh. Ungureanu, *Cîteva date inedite despre familia și viața poetului*, Iași, 1943; G. C. Nicolescu, *Viața lui V. Alecsandri*, București, 1962 (ed. II, 1966); G. Călinescu, *Vasile Alecsandri*, București 1965*.

ALECU RUSSO

Alec Russo a trăit între 1819 și 1859, adică în plin moment revoluționar, luând parte activă atât la febrila lui pregătire, cât și la desfășurarea lui, pînă în clipa întemeierii statului român unitar. Trăsătura dominantă a omului rămîne cea a militantului, a „ostașului propășirii”, cum singur își zicea, și dacă scrierile reflectă firesc zbaterile și avînturile cetățeanului patriot, viața nu e, la rîndu-i, decît o altă față a aceleiași existențe, dedicate binelui obștesc și patriei în construcție.

Din păcate, biografia i-a rămas pînă astăzi lacunară sau cu momente controversate, cu toate vrednicele contribuții ce i s-au adăugat în ultimii ani. Nu i se cunosc încă locul adevărat al nașterii, formația culturală elementară, amănunte cu privire la studiile lui de la Viena, toate acțiunile lui revoluționare din preajma lui 48, cele de la Paris, viața lui îngreunată de nevoi, de la lași, după exil, în sfîrșit, nici locul exact al mormîntului său din biserica Bărboi. Cu toate aceste numeroase goluri pe care hazardul descoperirilor viitoare și pasiunea cercetătorilor urmează a le umple, marile linii ale vieții lui Alec Russo și direcțiile lor esențiale pot fi reconstituite și aproximativ încheiate în unitatea personalității sale¹.

Data nașterii, care oscila între 1817 și 1819, a putut fi precizată datorită unui document peremptoriu. „foaia de calități” ce i-a fost completată cu prilejul intrării în slujba de asesor la Piatra, la 17 martie 1819. Nu la aceeași exactitate s-a putut ajunge cu privire la locul nașterii. Două sate își dispută cîntea de a fi adăpostit copilăria scriitorului : Prodăneștii și Strășenii din preajma Chișinăului ; cel de-al doilea, aflat chiar pe Bîc, pare să fie cel adevărat. Scriitorul însuși ne-a zugrăvit în *Amintiri* cadrul rustic al primilor săi ani : curtea boierească și livada ei, poarta cu fîntîna și cumpăna, satul întreg împrejmuț de bătrîni codri ai Bîcului, văzut în amurg bucolic cu „turmele de oi zbierînd, ciobanii fluierînd, cu miroasele cîmpului”, cu acel „păr al satului”, divan de judecată, popas pentru voinicul străin și loc de bolit totodată.

Russo a avut o copilărie vioaie și veselă, cunoscînd petrecerile curții boierești de „ziua Armindinei”, cu chefuri orientale „sub poalele codrului verde”, ascultînd povestiri și cîntece cu haiducii de pe valea Bîcului, „cuib al răscoalelor, moșia celor Novaci și Codreni”. Aci s-a legat el mai întîi cu folclorul și tot aci a purces dragostea lui nestînsă pentru limba poporului, „ce am dobîndit o dată cu lumina, o dată cu azul”.

O aluzie din *Studie moldovană* (1851) ne duce la „greceasca dascălului”, desigur prima învățătură, dar școala adevărată îl cuprinde abia după 1829, cînd tatăl său,

¹ Grafia numelui scriitorului e transmisă de tradiția literară ce purcede de la Alecsandri prin Ai. Odobescu, B. P. Hasdeu și I. Ghica sub forma semifranceză de „Al. Russo”, așa cum îi spuneau desigur prietenii cei mai apropiați, cunoscători ai formației lui culturale și afecțiunii sale pentru literatura înaintată a Franței. Adevăratul său nume, purtat încă din veacul al XVII-lea de strămoșii de prin părțile Orheiului, preluat apoi de bunicul, de tatăl său și de el însuși, era însă *Rusu*. Pe toate actele semnate de el ca slujbaș judecătoresc sau administrativ, pe documentele politice, pe unicul său articol iscălit cu tot numele se poate citi aproape numai „A. Rusu” sau „A. Russu”, dublarea lui s apărînd abia după 1853. Doar scrierile în franțuzește sau corepondența în această limbă ne înfățișează, cum era firesc, forma „A. Rousso”. Istoriile literare (cu puține excepții), ca și studiile și articolele de tot felul, perpetuează — cu toate dovezile aduse de cercetători de un sfert de veac încoace — aspectul mixt, franco-român, al numelui.

proprietar, arendaș și neguțător de cereale, îl trimite în Elveția, despre ale cărei așezăminte didactice, întemeiate în urma lui Pestalozzi, va fi auzit în peregrinările lui comerciale ce duceau pînă la Viena. El pleacă dar, smulgîndu-se cu greu patriei, la Institutul lui François Naville din satul Vernier de lîngă Geneva, unde va fi școlit pînă prin 1835 după principiile pedagogului Girard (1765—1850), un discipol al lui Pestalozzi ce acorda mare însemnătate studiului limbii materne, apoi celorlalte limbi occidentale și culturii umaniste în genere, la Vernier dezvoltîndu-i-se în același timp și gustul pentru natură și excursii, ca și interesul pentru folclor.

Din Elveția se îndreaptă, la dorința tatălui, pentru „studii de comerț”, spre Viena, după cum se notează pe pașaportul său, și-l găsim aci în 1836, cînd poliția lui Metternich îl percheziționează ca suspect politic și află la el o odă în 14 strofe închinată lui Alibaud, cel care făptuise un atentat neizbutit împotriva lui Ludovic Filip, ca și un epitaf elogios în 9 versuri (*La mort d'Alibaud și Epitaphe d'Alibaud*). Se pare că ne găsim în fața primelor sale încercări poetice redactate în limba franceză și care dezvăluie spiritul revoluționar al adolescentului.

La sfîrșitul lui 1836, viitorul scriitor se va întoarce în patrie, statornicindu-se probabil la moșia părintească de la Negrișoara, din ținutul Neamțului, de unde, desigur, se ducea deseori la Piatra și la Iași, după cum singur ne povestește. În perioada de la sfîrșitul lui 1836 și pînă în octombrie 1841, Alecu Russo trăiește viața unui tînăr boiernaș al timpului, impresionat de atracția saloanelor și a balurilor, dar totodată setos de excursii spre ținutul Neamțului, către care se îndrepta împreună cu prietenii săi, V. Alecsandri, M. Ciucureanu și alții, în „caravane mari”, spre a cunoaște țara, trecutul și folclorul ei. După cum ne arată în *Iași și locuitorii lui în 1840*, acum izbucnește și conflictul său cu familia, cearta cu tatăl său căsătorit pentru a doua oară, dar și un „adevărat conflict între generații”, între tinerii care au agonisit în străinătate bogății intelectuale și stupiditatea locală „ce-i silea să stea țepeni ca niște caporali înaintea tatălui, mamei, mătușii și unchiului lor”. În aceeași perioadă, Alecu Russo își începe și îndeletnicirile sale scriitoricești în limba franceză, compunînd în spiritul direcției naționale a „Daciei literare”, în 1840, *La pierre du tilleul, légende montagnarde, fragment d'un voyage dans la haute Moldavie en 1839*, care a apărut în formă originală în ediția Academiei Române din 1908, apoi *Le rocher du corbeau, légende*, compusă probabil în același an și publicată și aceasta postum, în 1863, în gazeta „La voix de la Roumanie” din București (nr. 11), la care se adaugă *lassy et ses habitants en 1840*, publicată în formă originală tot în ediția Academiei din 1908, și în sfîrșit *Studii naționale*, datată tot 1840, dar apărînd de asemenea postum în „Foaia Soțietății pentru literatură și cultura română în Bucovina” din 1868 (nr. 6—7). Alecu Russo considera aceste scrieri ca „îngropate în portofoliul lui”, dînd tipărirea lor pe seama „sorții”, căreia — pînă la urmă — i s-a supus. Se schițează probabil aci aluzii la prietenii care-i plănuiseră publicarea, îndeosebi la Alecsandri, care avea posibilitatea realizării proiectului.

În 1841, conflictul familiar ia proporții și ruptura se produce definitiv. Alecu Russo rămîne, după cum scrie singur în suplica prin care cere slujbă lui Mihail Sturza, „pierdut în țara sa, fără nici o sursă de trai”. De acum, mizeriile materiale aveau să-l roadă tot mai mult și el nu le va înfrînge pînă la sfîrșitul vieții.

După două cereri către domnitor, e numit în sfîrșit asesor, „cilen”, prin „decret slobozit” la 17 septembrie 1841, și se prezintă la slujbă la Piatra la 4 octombrie, funcționînd pînă la 14 iunie 1844, cînd s-a primit ordinul Logofetei

dreptății privind înlocuirea lui. În primii doi ani de slujbă, Alecu Russo s-a arătat devotat serviciului, dar apoi, de prin 1842, a început să obosească, semnele bolii s-au ivit și ele, în așa fel încît absentînd de numeroase ori a fost înlocuit, hotărîre pe care a primit-o cu amărăciune, dar cu demnitate. În perioada de la Piatra, el nu mai scrie nimic în afară de o descriere a palatului lui Duca Vodă din Iași, datată mai 1842, de fapt o epistolă către V. Alecsandri, pe care acesta o va publica postum în „Columna lui Traian” (1874, nr. 1). Timpul și-l petrece, în afară de obligațiile slujbei, colindînd prin munții și satele din jurul Pietrei. După pierderea postului de asesor, în vara anului 1844 Alecu Russo se întoarce la Iași, intrînd în mediul local și în vîltoarea evenimentelor din preajma lui 48. Se încadrează curentului național-democratic al timpului și-l întîlnim în 1845 la Mînjina, la moșia lui Costache Negri, unde se puneau la cale nu numai discuții cu privire la problemele politice la ordinea zilei, ci chiar și acțiuni revoluționare. Asemenea multora dintre colegii săi de generație recurge la teatru ca la cea mai eficace tribună de propagare a ideilor. La 11 ianuarie și la 25 februarie 1846, Teatrul Național din Iași reprezintă *Băcălia ambițioasă*, „comedie vodevil într-un act”, și *Jignicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Național* de D. A. R., ambele pierdute apoi. Piesa din urmă a avut chiar un epilog neașteptat : scriitorul a fost chemat la agie, „aristuit” împreună cu actorii care nu respectaseră tăieturile cenzurii și trimis în surghiun la Soveja, la 26 februarie, în plină noapte și fără zăbavă, ca „un răzvrătitor al orînduiei publice în țara sa”, urmînd să fie ținut „la cea mai aspră popreală”. Surghiunul durează pînă la 2 aprilie, cînd domnitorul îl iarta și-l slobozește. Articolul polemic *Critica criticii* („Albina românească”, 1846, nr. 13), răspuns incisiv la observațiile formulate de D. Gusti asupra *Băcăliei ambițioase*, îi permite exprimarea unor importante puncte de vedere despre arta dramatică și, în genere, despre literatură. Din aceeași perioadă datează *Sauvegea*, jurnalul francez al exilului și, probabil, *Poezia populară*, publicată postum în „Foaia Societății pentru literatură și cultura română în Bucovina” (1863, nr. 8—10). În schimb, nu mai avem alte știri despre scriitor între anii 1846 și 1848. Abia în februarie 1848 îl reîntîlnim la Iași, jucînd alături de V. Alecsandri, C. Negri, Matei Millo ș. a. *Nunta țăranească*, „tablou național într-un act”, reprezentație dată în scop filantropic, pentru săraci.

Evenimentele politice încep a se precipita. Numele lui Alecu Russo nu apare pe documentul „Petițiunea-proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni” din 23 martie, dar amestecul său în mișcare nu poate fi tăgăduit din moment ce trebuie s-o pornească în exil, alături de toți prietenii urmăriți ca revoluționari.

Din Iași se îndreaptă mai întîi spre Bucovina, unde poposește puțin în casa lui Doxachi Hurmuzaki, apucînd drumul Vienei în aprilie 1848, cu intenția de a porni mai departe, spre Paris, sediul central al emigrației românești. La Viena însă, întîlnindu-se cu grupul de revoluționari români care se întorceau spre țară, entuziasmat de succesele mișcării din Franța, grup care cuprindea și pe N. Bălcescu, lancu Alecsandri, C. Negri, i se alătură și coboară cu aceștia pe Dunăre pînă la Giurgiu, se duce de aci la București și încearcă, fără succes, să se întoarcă în Moldova. Neputînd intra în patrie se întoarce spre Occident, dar în drum se oprește în Banat și în Ardeal, unde agitația revoluționară era în toi. De la Orșova se duce spre Lugoj, apoi la Sibiu și de aci la Blaj, unde asistă la marea adunare de pe Cîmpia Libertății din 2 mai 1848, la care participau oaspeți din toate

ținuturile românești și unde Alecu Russo înregistrează impresionantul „spectacol al frăției între surtuțe și sumane”.

De la Blaj, Russo o ia spre Brașov, unde se găseau Iancu și V. Alecsandri, C. Negri, G. Sion, Gr. Balș și alții. Aci se redactează importante documente revoluționare, între care cităm *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei* (12/24 mai 1848) și *Proclamația partidului național către români* (1 iunie 1848), pe care le semnează și scriitorul nostru, cu numele: *Alecu Rusu*. Documentele oglindesc o nouă fază a luptei emigrației moldovene, care părăsește atitudinile reformiste și legaliste din martie 1848 și adoptă o poziție radical revoluționară. Alecu Russo se asociază și el fără ezitare acesteia, declarându-se de acord cu cea mai înaintată soluție a vremii cu privire la problema țărănească — împrumutarea țăranilor fără răscumpărare —, subscriind cu entuziasm, în același timp, la Unirea Principatelor într-un stat independent și înfierând, în al doilea document, stăpânirea abuzivă a lui Mihai Sturza, „răul Moldovei”, „pată a neamului său”.

De la Brașov scriitorul se îndreaptă spre Banat, la Lugoj, unde la 15/27 iunie Eftimie Murgu ținea înflăcărata sa adunare, apoi se întoarce la Sibiu. De aci pornește entuziasta sa epistolă către N. Bălcescu, după biruința revoluției din Muntenia: „Vivat! Victorie! Sînt mîndru de voi ceilalți și gloria revoluției voastre se răsfrînge și asupra noastră și asupra tuturor românilor”.

De aci, din Sibiu, scriitorul se îndreaptă din nou spre Bucovina, străbătînd Ardealul în plină mișcare revoluționară. La Dej, la 9 iulie, e însă arestat pe neașteptate, întors la Cluj și zvîrlit în închisoarea de acolo, de unde scrie bilete deperate către prieteni și proteste violente împotriva încarcerării lui nedrepte, semnînd „cetățean liber al României, cunoscut de aproape al marelui Kossuth”. Aci redactează o seamă de *Cugetări* pe care Alecsandri le va publica postum în „Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina” (1868, nr. 6—7). Prin intervenția prietenilor e eliberat în septembrie 1848 și se întoarce în Bucovina, unde reîntîlnește grupul de emigrați, retras — din pricina holerei — la moșia de la Cernauca a familiei Hurmuzaki.

În ianuarie 1849 îl regăsim la Viena, de unde pleacă la Paris, putînd fi identificat aci, cu certitudine, abia în mai 1850. Data sosirii și plecării lui din capitala Franței, ca și misiunile agitatorice de aci nu ne sînt atestate. Ca un bun cunosător al limbii franceze, cu experiența propagandistică pe care și-o făcuse pînă acum, el va fi adus, fără îndoială, remarcabile servicii cauzei revoluționare într-un centru ca Parisul, unde mișunau emigrați din toate țările, din Polonia, Rusia, Ungaria etc.

După cum se vede, Alecu Russo a trăit evenimentele revoluționare cu o înflăcărată pasiune, cu neastîmpăr și continuă nervozitate, folosind toate mijloacele de luptă ce-i erau la îndemîină — fapta, vorba și scrisul, teatrul și alte genuri literare, propaganda și agitația politică —, îndeplinind misiuni ale grupurilor revoluționare sau altele pe care și le atribuia singur, fără ambiție și orgoliu, fără a năzui în nici un chip spre notorietate. A fost și a rămas toată viața un entuziast dezinteresat pentru cauza poporului și a revoluției democratice.

Ultima perioadă a vieții se desfășoară la Iași, după 1849, o dată cu înscăunarea lui Grigore Al. Ghica, domnitor care l-a sprijinit fiindcă se afla el însuși în „taraful înnoitorilor”. I s-a oferit un loc în Divanul apelativ din Iași, fiind repede „înaintit la îndatorirea de cilen”, dar n-a rămas în magistratură, ci a trecut în rîndul „vechililor”, a avocaților. Firea lui independentă, semeată, iese la iveală

cu prilejul unui incident survenit la 1853 când n-ar fi arătat „respectul cuvenit autorităților”, ceea ce a dus la scoaterea lui prin decizia domnitorului din 6 iulie 1853. Peste câteva zile însă, în urma unei jalbe către domnitor, e iertat, căpătînd dreptul de a pleda din nou. Ca vechil, era preocupat de vânzări de imobile, clironomii, fiind consultat și de consulatele străine ca unul ce cunoștea mai multe limbi. Devine apoi, în 1857, procurist al Băncii Moldovei, dar și datornicul ei. Se ocupă și de afaceri — plasări de capitaluri cu dobînză, amanetări de pietre prețioase, arendășii —, dar treburile nu i-au mers niciodată și scriitorul se vede nevoit să intre din nou slujbaș la Departamentul lucrărilor publice, în 1856, unde este de asemeni repede „înaintit”, întrucît îl găsim iscăbind acte de serviciu alături de Gh. Asachi, Al. Sturdza și P. Balș.

Ultimii 8 ani i-au fost frămîntați, agitați, covîrșindu-l greutățile materiale, moartea retezîndu-l la 5 februarie 1859 și surprinzîndu-l plin de datorii, însemnate cu amănunțime în actele judecătorești. Săvîrșirea din viață s-a datorat „troahnei”, tuberculozei, și scriitorul a fost înmormîntat cu pompă, fiind coborît într-o groapă cu cărămidă în partea dreaptă a bisericii Bărboi la Iași, dar adus apoi înlăuntru bisericii, sub lespezi. Nici un semn nu amînțește, înlăuntru sau în afară de biserică, locul unde se află osemintele.

În ultimii ani ai vieții i-au apărut cele mai de seamă lucrări. După *Studie moldovană* („Zimbrul”, 1851, nr. 1, 2, 3, semnat Terenție Hora) și *Holera* (*Calendar pe 1853*) au apărut în „România literară” (1855) *Cugetările*, prin care Alecu Russo a participat, cu viu spirit combativ, la bătălia limbii, ce se purta nu numai în Ardeal, ci pe toate meleagurile nației, *Amintirile*, pline de prospețime, dar și de viguros simț politic, *Cîntarea României*, în noua versiune românească a scriitorului (prima versiune apăruse în 1850, la Paris, în „România viitoare”), și, în sfîrșit, două *Hronici literare*, cu privire la D. Dăscălescu și M. Cuciureanu. În aceeași perioadă mai publică trei articole în „Steaua Dunării”, scriind despre *Dezrobirea țiganilor* (1855, nr. 28, 30), *Contra ardelenilor* (1856, nr. 5) și *Despre Steaua Dunării* (1856, nr. 23), la care se mai adaugă o a patra colaborare destinată aceleiași reviste, dar care n-a mai apărut. Ea urma să cuprindă o traducere a unei descrieri de călătorie a doi ofițeri francezi din garda lui Napoleon rătăciți pe meleagurile Moldovei.

Scrierile lui Alecu Russo n-au fost nici prea numeroase, nici prea cunoscute printre contemporani. Scriitorul însuși s-a dezinteresat de soarta lor, lipsit fiind de orice orgoliu literar, intenționînd — e adevărat — publicarea lor, dar abandonînd-o apoi, așa cum s-a întîmplat cu *Piatra teiului*, cu *Stîncă corbului*, cu *Iașii și*

ALECU RUSSO

locuitorii lui în 1840. cu *Soveja*. cu *Poezia populară*. cu *Studii naționale* sau cu prima serie de *Cugetări* compuse în temnița de la Cluj.

Remarcat în timpul vieții scriitorului prin loviturile aplicate cu îndemînare și eficiență adversarilor săi literari și lingvistici, scrierile i-au fost repede uitate după moarte și numele lui a reapărut, de cîteva ori, datorită doar prieteniei devotate a lui Alecsandri, care i le-a trimis la diferite periodice și i-a apărat cu ardoare paternitatea *Cîntării României*. Abia în veacul nostru, monografia lui P. V. Haneș (*Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română*. 1901, cu o prefață de Ovid Densusianu) și ediția Academiei din 1908, publicată de autorul aceleiași lucrări, au creat o altă soartă operei lui Alecu Russo. Meritele lui au început a fi puternic subliniate, după Ovid Densusianu, de G. Ibrăileanu, care a identificat în scriitor „un om complet, un spirit liber”, chiar „spiritul cel mai liber pe care l-au avut românii”, un reprezentant tipic al aceluși criticism moldovenesc ce se manifesta cu vigoare împotriva imitației servile a literaturii occidentale și a stricătorilor de limbă. sub înfrîurire latinistă.

Interesul intrinsec pentru operă. înregistrată — în secolul nostru — în mod firesc în toate istoriile literare. a fost întreținut și de necurmata discuție cu privire la paternitatea *Cîntării României*, discuție care durează pînă în zilele noastre.

Primele scrieri literare au fost cele două compuneri în versuri franțuzești dedicate lui Alibaud, revoluționarul care a încercat atentatul împotriva lui Ludovic Filip, dar textul nefiind încă publicat, o apreciere nu e astăzi cu puțință.

Ne vom referi, mai întîi, la memorialistica sa, de fapt una din fețele cele mai izbutite ale creației literare a lui Russo. Ea cuprinde scrierile în franțuzește, din jurul lui 1840: *La pierre du tilleul, Le rocher du corbeau. lassy et ses habitants en 1840*. apoi *Sauvegea* din preajma evenimentelor revoluționare din 1848. în sfîrșit — și mai cu seamă — în românește șiragul *Amintirilor* din „România literară”, (1855).

Tematica acestor compuneri cuprinde descrierea expedițiilor sale turistice în Munții Neamțului, un expresiv tablou de epocă al lașilor. un sugestiv jurnal al surghiunului de la Soveja și, mai ales, duioase și pitorești note autobiografice în prima parte a *Amintirilor*.

Mijloacele artei memorialistice a lui Russo sînt variate și alternează cu dibăcie. El folosește deopotrivă procedeele narațiunii. ale descrierii și ale dialogului, potrivit nevoilor interne ale conținutului, motivelor înfățișate sau accentelor pe care dorește să le aplice pe aspectele ce prezintă. Imaginile de ansamblu sînt de asemenea remarcabile.

Narațiunea se desfășoară vioi. punctînd secvențe afectiv variate, ce întrețin pînă astăzi cu îndemînare atenția cititorului. De la tonul grav sau numai sumbru. ca în *Soveja*. se trece pe neașteptate spre înseninări umoristice, umbrele și luminile succedîndu-se după cerințele firești ale subiectului. Descrierea nu reține paleta de culori și forme ale naturii, caracterele ei obiective, nici înfățișarea pitorească a oamenilor și locurilor. înregistrate cu accent pe stratul primat al senzațiilor, ci atenția se îndreaptă spre stările sufletești pe care realitatea le declanșează, scriitorul procedînd după modul romantic, care transformă peisajul într-un „état d'âme”.

Dialogul se integrează și el în cursul povestirii, înviorînd-o și actualizînd-o cu simț dramatic.

Alecu Russo nu e însă un simplu memorialist emotiv, contemplativ și paseist. El își întrerupe frecvent firul, semănându-și narațiunea cu largi asociații și comentarii de tot felul, de caracter psihologic, sociologic sau general-filozofic. E, după cum singur o spune în *lașii și locuitorii lui în 1840*, „un observator și un moralizator”, căci „descrie moravurile, examinează oamenii și dezvoltă caracterele lor”, prezentându-ni-se deci ca un moralist clasic, care privește, cu ochi realist, mediul ce-l înconjură și năzuiește spre îndreptarea lui.

În *lașii și locuitorii lui în 1840*, Alecu Russo depășește, fără îndoială, scrierile contemporane analoge, ca tabloul cu aceeași temă al lui Alecsandri (*lașii în 1844*), care se mărginește doar, după propria caracterizare a autorului său. la „o preumblare pitorească pe ulițele capitalei Moldovei”, fără să insiste asupra elementelor specifice ale urbei. Lucrarea lui Russo se impune însă prin exactitatea observației, prin pătrunderea dialectică a lucrurilor, prin capacitatea generalizării, ca și printr-o tratare adecvat realistă. care-i conferă o valoare artistică și documentară remarcabilă în raport cu literatura timpului, deș scrierea nu era cunoscută pe atunci.

În cadrul aceleiași proze memorialistice, după cele două descrieri de expediții turistice în Munții Neamțului (*Piatra teiului și Stînca corbului*, 1840). al căror scop final îl constituie însă descoperirea și publicarea unor legende populare, și după sumara evocare anecdotică a unor haiduci ca Groază, Bujor sau Ion Petrariul (*Studii naționale*, 1840), reține în mod viu povestirea surghiunului de la Soveja (1846), cu toate deficiențele compoziționale și elaborarea incompletă a materialului.

Tehnica narațiunii e dictată de cea a jurnalului însuși, orînduit pe zile, cu impresii succesive, variind de la tonul sumbru și uneori desperat pînă la vioșie și umor, apoi din nou către indignare și revoltă. Accente ovidiene nu lipsesc cu prilejul evocării locului de exil.

Caracteristic e însă aci și umorul, prin funcția lui consolatoare, apărînd tocmai în momentele de mare dezolare.

Narațiunea surghiunului e semănată cu anecdote pe teme romantice preferate de scriitor : haiduci și bandiți, ca în *Studii naționale*, precum și cu largi pasaje dedicate literaturii populare.

Genului „amintirilor” i se mai integrează și scurta schiță a lui Alecu Russo publicată în *Calendarul pe 1853* sub titlul *Holera*. Urmărit de cumplita molimă care-i pustiise casa în copilărie și revenise tot atît de furioasă în 1848, scriitorul îl pune pe un martor ocular să-i povestească sinistrul episod. Remarcabil e aci portretul povestitorului schițat în stil balzacian.

Memorialistica lui Alecu Russo ne înfățișează însă documentul ei cel mai semnificativ în *Amintirile lui*, publicate, fără a fi terminate, în „România literară”, într-o serie de numere disparate. Caracterul lucrării e numai parțial autobiografic, întrucît scriitorul părăsește povestirea propriei lui vieți încă de la sfîrșitul capitolului al treilea și — uitîndu-se cu totul pe sine — se cufundă în istoria nației, idealizînd, cu romantică exagerare, epoca dinaintea secolului al XVIII-lea și înfierînd, cu aceeași exagerare, dar în sens contrar, perioada fanariotă. Din această a doua parte însă e cu totul remarcabilă evocarea lui Ionică Tăutu, asupra căruia Alecu Russo a atras cel dintîi atenția, observînd că a jucat „același rol prin condei și stăruinți în politică pe care îl jucă Vladimirescu prin pușca plăieșească”.

Ultimele capitole ale *Amintirilor* înfierează, în numele progresului, spiritul de castă al boierimii în contrast cu cel al lui Ionică Tăutu, despre care spune că a depășit „interesul particularnic” către un larg „orizont național”.

După obiceiul lui, Russo își prefațează evocările cu largi observări cu privire la rostul însuși al aducerii aminte și la înfrurirea ei asupra spiritului. *Amintirile* directe nu sînt prea numeroase : o aluzie la prima iubire, descrierea satului copilariei, asupra căruia ne-am mai oprit în biografia scriitorului, și cîteva duioase momente ale adolescenței. După cum singur observă, „toate trec, dinaintea mea, vii și în mișcare”. Tabloul satului, zugrăvit „într-un amurg”, cu focurile „ce se aprindea”, cu „fumul stuhului” ce „se împrăștia în văzduh”, cu „mirosul teilor ce venea de la pădure”, se așază între descrierile bucolice ale lui Heliade din *Sburătorul* și *Noapte de vară* a lui Coșbuc.

Descripția se aplică însă cu succes și chipurilor personajelor evocate, ca celui al Măriucăi, de pildă, de care se leagă o tragică poveste de iubire și al carei portret se încheagă fin din subtilele fire descriptive ale baladelor populare, sugerînd frăgezimi și gingășii uimitoare.

Evocarea Armindinei, apoi, în atmosfera epocii, cu parfum arhaic, se încheie cu înfașurarea unui chef de tip oriental.

Cea din urmă amintire îl îndreaptă pe scriitor spre vremea studiilor, a plecării lui în străinătate.

Din păcate, după cum mai observăm, știrile propriu-zis autobiografice sînt puțin numeroase, dar *Amintirile* trăiesc totuși, pînă astăzi, prin frăgezimea și puritatea lor, prin duioșie și umor, ca și prin aprinsa lor dragoste de patrie. Spre deosebire de Creangă, care posedă un viguros simț al concretului și nu neglijează faptele, Russo pune totdeauna accentul pe sentimente, pe ecoul lăuntric al evenimentelor, pe lirica amintirii. Tendința prozei lui memorialistice rămîne și aici clară : puține fapte concrete și precise, mai mult înregistrarea răsunsetului lor sufleteș ca psiholog și moralist.

Memorialisticii trebuie să-i mai adăugăm și scurta „hronică” despre Miluță Cuciureanu, autorul *Poeticelor încercări* din 1839, prietenul său de excursii a cărui biografie trimisă de familie i-o publică în „România literară”, însoțind-o cu un mic comentariu sentimental, fără vreo însemnătate literară.

Stilistic, proza memorialistică a lui Alecu Russo cristalizează în fraze bogate, compuse în genere prin enumerare, cu numeroase propoziții relative meșteșugit distribuite, în așa fel încît — pînă la urmă — ele se încheagă într-o învăluitoare armonie. Nu lipsesc — ca în toată literatura militantă a epocii — tendințele retorice, mijloacele stilului oral, cu întorsături interrogative și încetiniri intenționate în final. Scriitorul e preocupat mai mult de ansamblul frazei, de mișcarea propozițiilor ce o alcătuiesc, de pătrunzătoarele ei unde afective. Figurile de stil, „giuvaeruri scumpe”, cum le numește Russo, nu sînt prea frecvente, dar atunci cînd apar impresionează prin raritate și complexitate. Ne întîmpină, astfel, împletiri romantice de termeni contrari, expresii ale lăuntrice opoziții sufletești, ca, de exemplu, „liniștita tulburare” a orașului, „farmecul nepus al cernitelor zile”, „rîsete de spaimă” etc., sau comparații evocatoare de felul următoarelor : căsuțele din Piatra i se par „atîrnate pitoresc pe coastele Chietricicăi ca niște capre”, satul i se înfașează „molatic și parfumat ca o frescă”, iar altă dată notează : „ușoară ca o săgeată, o plută — schelet întocmit din coastele bătrîne ale munților”. Numeroasele întorsături agresive, iuțea argumentelor, mușcătura satirică sau ascu-

țita ironie amintesc de multe ori de stilul polemiștilor francezi de la începutul secolului al XIX-lea, de cel al lui Paul Louis Courier mai cu seamă.

Pelîngă proza memorialistică, vom mai aminti, în cadrul beletristicii, în trecut și cele două încercări teatrale ale lui Alecu Russo ce n-au putut fi găsite nici pînă astăzi. Cea dintîi (*Băcălia ambițioasă*) prezintă procesul de parvenire al elementelor burgheze ale timpului, iar cea de-a doua (*Jignicerul Vadră*) satirizează dramele „ce au copleșit scena pe care se ucideau toți eroii, haiduci moldoveni cu îmbrăcăminte și graiul lor”. În lipsa textului, nu ne putem da, firește, seama de caracterul și valoarea acestor compuneri.

În domeniul pe care îl descriem se mai integrează și mica paralelă *Decebal și Ștefan cel Mare*, publicată postum, care izbuteste a scoate, în energic relief de efegie, figura celor doi luptători pentru libertate, cu preferință pentru Decebal, „eroul lumii”, nu numai al propriului său popor.

Renumele literar al lui Alecu Russo nu s-a datorat însă — după cum se știe — prozei sale memorialistice, a cărei valoare estetică e totuși neîndoioasă, ci poemului în proză *Cîntarea României*. El a apărut mai întîi în versiunea lui Bălcescu în „România viitoare” (1850), apoi în versiunea lui Alecu Russo în „România literară”, într-o serie de numere (începînd cu 38), scriitorul semnînd în nr. 42 cu A. R. și la „scara” revistei cu A. Russo.

Scrierea a provocat îndată după moartea lui Bălcescu (1852) învolburate discuții cu privire la paternitatea ei, controverse care și-au depășit centenarul, fiindcă ele au continuat pînă în ultimii ani, reîncepînd, cu aprindere, după 1955², cea din urmă opinie fiind rostită în 1963³.

S-au emis mai întîi două soluții — cea cu Russo și cea cu Bălcescu —, la care s-a alăturat o a treia, privită ca „o renovare a ipotezei de lucru”⁴ și care postulează argumentat contribuția creatoare atît a lui Russo, cît și a lui Bălcescu deopotrivă. Nu mai rămîne decît, plecînd de la faptul „înțelegerii” dintre Alecsandri, Bălcescu și Russo, înțelegere mărturisită de cel dintîi, să se susțină și ultima soluție posibilă: paternitatea celor trei laolaltă.

Nu este, desigur, cazul să dezbatem aci, pe larg, întreaga problemă, care are un caracter special și desfășoară o bogată bibliografie, ci ne vom mărgini numai să reamintim concluziile la care am ajuns în monografia ce am publicat anterior și pe care le menținem. Arătăm acolo că, deși Bălcescu a exercitat asupra conținutului *Cîntării României* o înfrîurire hotărîtoare de caracter ideologic, Alecu Russo rămîne totuși — după opinia noastră — autorul ei. Afirmarea se susține, mai întîi, pe faptul material că semnătura A. R., apoi Russo în întregime, apare după cum arătăm mai sus în „România literară” și nu se vede motivul pentru care redacția va fi „greșit” cu aceste inițiale, și nu cu altele, de pildă cu N. B(ălcescu) sau V. A(lecsandri). Se adaugă apoi cele opt intervenții ale lui V. Alecsandri, cu totul categorice, printre care cea din 2 august 1863: „Îți voi descoperi o mare taină literară. *Cîntarea României*, publicată în jurnalul meu, a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu. Am la mine manuscrisul său original”: sau altă dată: „... poemul în proză e desigur de Russo, nu de

² G. C. Nicolescu, *Paternitatea „Cîntării României”*, în „Limbă și literatură”, 1955, fasc. 1—2.

³ M. Bordeianu, *Din nou despre paternitatea „Cîntării României”*, în „Iașul literar”, 1963, nr. 1.

⁴ Paul Cornea, *O ipoteză nouă asupra paternității „Cîntării României”*, în „Viața românească”, 1959, nr. 3.

Bălcescu". Îndoiala în care au fost învăluite afirmațiile răspiccate ale lui Alecsandri, singurul cunoscător autentic al adevărului — poemul compunându-se în urma „unei înțelegeri între Bălcescu, Russo și eu”, cum va scrie el într-una din intervențiile sale —, aruncă asupra bardului nostru național suspiciuni nemeritate. Nu putem vedea motivele pentru care Alecsandri, prieten devotat și al lui Bălcescu, s-ar fi străduit să răpească gloria unuia în favoarea celuilalt. Analiza însăși a poemului în raport cu celelalte scrieri ale lui Russo, și spre deosebire de cele ale lui Bălcescu, aduce apoi, la rîndu-i, o serie de argumente în favoarea celui dintîi. O oarecare influență a cronicilor și a poeziei populare pe de o parte, sentimentul romantic al naturii rustice pe de alta, cu vălul lui melancolic și contemplativ în contradicție cu spiritul energic al lui Bălcescu, sînt numai unele din elementele ce leagă poemul de restul operei lui Russo. Semnificative ni se par apoi o seamă de amănunte biografice, ca cele din versetul al 28-lea, unde se exprimă atît de duios dragostea de patrie : „... coliba părintească cu copacul cel mare în pragul ușii, dragostea mamei, plămuiuri ale inimii noastre... locul unde am iubit și am fost iubiți ... Cîinele care se giuca cu noi, sunetul clopotelor bisericii satului ce vestește zilele frumoase de sărbătoare... zbieretul turmelor cînd se întorceau în amurgul serii...” nu ne duc la pasajul respectiv din *Amintiri*, în care se descrie amurgul bucolic al satului? Sînt apoi, după cum am mai arătat, și unele deosebiri ideologice, ca de pildă concepția idealizatoare a lui Russo despre „Dacia Traiana” în raport cu cea opusă a lui Bălcescu din *Question économique* sau eronata înțelegere, la Russo, a rolului personalității în istorie, față de concepția realistă a lui Bălcescu. Apoi pendularea între aprinsa încredere în viitorul nației și disperarea răscolită de prezentul ei poate fi regăsită — ca un motiv frecvent — și în alte părți ale operei lui Russo, fără a putea fi identificată și la Bălcescu. Probele stilistice nu sînt mai puțin convingătoare, fiindcă frazele muzicale cu încrustări cronicărești și populare ale lui Russo se deosebesc de stilul mai abstract, impregnat cu neologisme, al lui Bălcescu. Încercarea întreprinsă în ultimii ani ⁵ de a demonstra pe cale lingvistică paternitatea lui Bălcescu, descoperind în versiunea „României literare” cîteva muntenisme lexicale, n-a putut convinge nici ea ⁶, dată fiind circulația atît de vie a termenilor dintr-o provincie în alta.

Discuții semănate cu alte controverse a provocat și datarea poemului, care va fi cristalizat în preajma apariției lui în „România viitoare” (1850), presupunînd însă și o elaborare anterioară de mai mulți ani. De asemenea în litigiu se află raportul dintre cele două versiuni, cea a lui Bălcescu, cuprinzînd 61 de versete, și cea a lui Russo, cu 65. Deosebirile nu sînt însă esențiale și nu prejudiciază nici fondul, nici valoarea artistică a poemului, văzute în ansamblul lor.

Toate controversele privind paternitatea, datarea și cele două versiuni nu trebuie să ne abată însă de la preocuparea fundamentală, care rămîne cea a analizei lucrării și a semnificației ei istorice și artistice.

Publicarea în „România viitoare” a poemului a fost însoțită de o „precuvîntare”, iscălită de N. Bălcescu, prin care se țesea în jurul originii operei o adevărată legendă, așa cum se obișnuia cu unele lucrări de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și apoi din cel următor, de la James Macpherson la Charles Nodier, Merimée, Benjamin Constant, Sainte-Beuve etc. „Misterul” contribuia de fapt la

⁵ N. A. Ursu, *Cîntarea României, opera lui N. Bălcescu*, în „Iașul literar”, 1961, nr. 12.

⁶ Al. Dima, *Argumente lingvistice pentru Bălcescu?*, în „Gazeta literară”, 1962, nr. 29.

difuzarea operei, sporea interesul și valoarea ei agitatorică, Bălcescu atribuind-o unui „fost călugăr” sau „pustnic”, dar considerînd-o totuși „scoasă din sufletul nației, acel izvor bogat, elocvent și nepieritor”, Obiectul scrierii e limpede și a fost explicat de V. Alecsandri : „... exaltarea spiritului și dezvoltarea simțului patriotic al tinerilor studenți din Paris”. Poemul trebuie conceput, așadar, ca un fel de chemare revoluționară, ca un drapel care flutura mai departe dincolo de momentul din 1848, stimulînd, ca și *Deșteptarea României* a lui V. Alecsandri sau *Un răsunset* a lui Andrei Mureșanu, menținerea și întărirea atmosferei combative a epocii. Forma rămîne însă — se înțelege — artistică, o adevărată cîntare a patriei, un poem muzical în proză, care trebuie privit, în ansamblu, ca atare.

Motoul intonează, dintru început, motivul fundamental, afirmarea hotărîită a demnității naționale, protestul dirz împotriva trădării boierești și nădejdea aprinsă în biruința finală prin intervenția mistică a unui erou eliberator. Motivul reapare apoi simetric în versetele al 10-lea, al 35-lea și al 63-lea, repetînd prorocecia mîntuirii naționale și punctînd armonia întregului prin intervale expresive. Tehnica reluării se mai aplică, de altfel, și cu privire la unele motive secundare, ca, de pildă, la cel din versetul al 7-lea, care reapare în versetul al 38-lea, cel din versetul al 8-lea repetat în versetul al 39-lea etc. Ea nu constituie, firește, un procedeu pur formal și sugerează o măiestrită subliniere a temei fundamentale și a motivelor accesorii, determinînd caracterul incantatoriu al poemului și totodată relativa monotonie a lui, asemenea psalmodierilor biblice.

Conținutul de idei al *Cîntării Românei* se exprimă prin dualitatea tonurilor ei fundamentale, pe de o parte nota profund elegiacă reflectînd sfișietoarea suferință a patriei, pe de alta speranța în îndeplinirea viitorului ei incert.

Începînd cu versetul al 13-lea, poemul desfășoară mari tablouri istorice, evocînd trecutul patriei în forme generalizatoare de basm sau zguduiri teribile de apocalips, ca într-un fel de „legendă a veacurilor”. Evocarea se precipită în fraze dramatice, dar fluiditatea artistică e întreruptă pe neașteptate, scriitorul ridicîndu-se din nou în lumea „cugetărilor”, a comentariilor teoretice cu privire la „slobozenie”, la „cea dinlăuntru” și la „cea din afară”, protestînd concomitent împotriva „strîmbătății, a siluirii, a pismei, a jefuirii și neștiinței”. Linia ideologică se pierde însă pe alocuri, lunecînd spre idilism și împăciuire între clase, devieri care nu ne întîmpină la Bălcescu. Dominante rămîn însă tendințele revoluționare, cu accente tari, răscolitoare, rostogolind expresiile cu iuțeală și clocot, aglomerînd enumerări și gradații : „... blăstemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sârmanilor mistuită, moștenirea copiilor răpită...”.

Scriitorul cuprinde, cu pătrundere, sensul evenimentelor, o dată ce remarcă împletirea „strîmbătății” din afară cu cea dinlăuntru, căci „domnii și boierii se ridică ca niște uriași și caută a zdruncina popoarele... o luptă mare și îndelungată se începe între om și om, popor și popor și între popoare cu căpeteniile lor „cele hrăpitoare” (vers. 23), după care urmează scurtul verset : „Din această frămîntare a popoarelor se naște o fiară : Robia” (vers. 24). Russo insistă și mai departe asupra acestei idei, asupra zavistiei semănată de „domni și boieri” spre folosul „asupritorilor pămîntului”, denunțînd rolul nefast al boierimii în politica externă și internă deopotrivă.

Următoarele versete zăgrăvesc, mai departe, principalele momente istorice ale trecutului, îndeosebi cîntarea turcească (vers. 31—41), cu biruințe și înfrîn-

geri cumplite. Scriitorul nimereste formele stilistice corespunzătoare, sugerând conținutul operii prin propoziții lapidare și dese întreruperi.

De la versetul al 42-lea și pînă la al 49-lea se ivește tabloul decăderii fanariote, epocă a certurilor lăuntrice și exploatării din afară, cu toate umilințele la care e supus poporul :... și tu vei trăi robind... vei plăti aerul ...vei plăti soarele...vei plăti dreptul să crești vaca”.

Următoarele versete, apropiindu-se de final, rostogoliesc momentele disperării și cele ale speranței, deopotrivă, dar se încheie cu un accent viguros pe cele din urmă, exprimînd trîmbițele deșteptării eliberatoare, ca și un îndemn energic spre acțiune revoluționară.

Privit în ansamblul lui, poemul utilizează procedeele retorice ale epocii, pe cele pe care le folosiseră și Heliade și Bălcescu de pildă, numeroase interogații, viguroase apostrofe, ample alegorii, dar modul muzical domină — pînă la urmă— și scrierea devine cu adevărat o „cîntare” a patriei.

Temelia valorii poemului o alcătuiește, desigur, conținutul lui ideologic : apriga luptă pentru cucerirea slobozeniei dinlăuntru și din afară, strîns legate laolaltă, înfierarea domnilor și boierilor, jarul iubirii de patrie și popor, accentuarea caracterului necesar și immanent al revoluției, idei ce alcătuiesc un tot, reflectînd adecvat momentul revoluționar de la 48. Distingem aci, fără îndoială, totodată puternica înrîurire a lui Bălcescu. Acolo însă unde poemul părăsește linia lui dominantă, consecvența concepțiilor de mai sus, lunecînd spre idealizarea raportului dintre clasele în conflict, reapar limitele ce-i sînt proprii lui Russo și pe care le întîlnim și în *Amintiri*, de pildă.

Puternică rămîne, fără îndoială, înrîurirea ideologică a lui Bălcescu, așa cum am aratat mai sus, dar ea nu îndreptățește introducerea acestuia printre autorii poemului. De asemenea, influența *Bibliei*, în speță ecourile prorocului Ieremia sau ale harfei lui David, este vădită, dar atmosfera mistică se reduce doar la un procedeu formal, de multe ori pur stilistic, menit a-i spori capacitatea emotivă.

Relațiile poemului cu lucrarea din 1835 a lui Lamennais, *Paroles d'un croyant*, despre care s-a vorbit atît, trebuie reconsiderate în lumina unei analize mai stricte. Comparînd textul francez cu cel românesc, cercetătorii au identificat vădite asemănări între diferite versete, dar deosebiri sînt mult mai mari și mai profunde. În timp ce tonul fundamental și intenția dominantă sînt la Lamennais evident biblice, înflăcărat mistice și catolice, democratismul scriitorului francez fiind doar un reflex al concepției sale religioase, Russo se situează, dimpotrivă, pe un plan laic, istoric și geografic, național. Sîmburele *Cîntării României* rămîne lupta pentru libertate a poporului, și nu mistica năzuință spre transcendent, caracteristică lucrării lui Lamennais. S-au mai identificat și unele înrîuriri saint-simoniste, prezente de altfel și la Lamennais, în direcția mesianismului, dar ne aflăm aci de fapt în fața unei concepții general răspîndite în epocă și aparținînd romantismului progresist. De asemenea, nu lipsesc nici unele incidentale asemănări cu Jean-Jacques-Rousseau, dar apropieri mai temeinice de caracter ideologic trebuie căutate în mediul emigrației revoluționare de la Paris, agitat îndeosebi de Mazzini și Mickiewicz. Patriotismul înflăcărat și mesianismul exaltat învăluiau și *Cărțile națiunii poloneze și ale pelerinilor poloni*, ca și *Strămoșii* celui din urmă. Este totuși evident că poemul lui Russo, cu toate izvoarele sale, crește din adîncul durerilor și speranțelor seculare ale poporului nostru, răsfrînte prin focarul temperamental al scriitorului,

KĂNTAPEA POMBINEI.

Itacă dădămăntă dăpă ca vepă dăcămăntă pă-
măntă de dă mă, alăvta măi sîntă dăpă,
măi sîntă dă, dăntă de dă dăpăntă măntă
măi sîntăntă dăpă măntă. Dămăntă dăpăntă
măntă dăntă de mă dăpă de dăpăntă dăpă-
dăpă dăntă, mă mă dăntă dăntă dăntă de dăntă.
dăpă dă măntă dăntă dăpă dăntă dăntă dă
măntă mă dăntă de mă dăntă.

(Aronica Moșdomeștărească).

1.

Dămăntă Dămăntă dăpăntă dăntă in-
dăpăntă de dăpăntă dăntă. mă dăntă
dăntă, dăpăntă de dăntă dăntă dăntă
dăntă, dăntă dăntă?. Nă este dăntă de dăntă
dăntă, dăntă de dăntă, dăntă de dăntă?
Dăntă de dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă de dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
mă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă mă
dăntă.

2.

Dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă;
dăntă dăntă de dăntă. Dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă?. Dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă?

3.

Dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă de dăntă dăntă dăntă?
dăntă dăntă de dăntă dăntă dăntă de dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă?

4.

Dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă
dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă dăntă

ALECU RUSSO,
Cîntarea României

care a voit să rămînă anonim, ca și făuritorul poeziei populare, elogiata de el cu atîtea prilejuri.

Domeniul beletristic e învecinat și cu cel al teoriei și criticii literare, despre care vechea istorie literară n-a pomenit prea mult cu privire la Russo. Scriitorul și-a exprimat totuși opiniile despre literatură de numeroase ori, nu numai în singurul său articol dedicat în întregime unor probleme de acest fel (*Critica riticii*, 1846), ci și — în mod răzleț — în alte scrieri ale sale, de la *Poezia populară* și pînă la *Cugetări*.

Afirmația centrală a lui Russo e considerarea literaturii ca „expresie a nației”, recomandînd și el „a se juca pe ștena națională obiceiurile, năravurile știute în limba noastră decît traduceri de obiceiuri străine”.

Pe urmele „Daciei literare”, Russo va combate tendințele cosmopolite ale literaturii aproape în termenii ei („îlmăciri, imitații, cercări deși vrednice de laudă, nu alcătuiesc o literatură”) și-i va dori o bază folclorică națională, întrucît „științele, artele, religiile, precum și limbile au ieșit din sînul noroadelor, în urmă au sosit poezii, învățații, ce nu sînt alta decît culegătorii, păzitorii și lășitorii izvoadelor obștești”. De asemenea Russo va sublinia importanța izvoarelor istorice ale literaturii, căci, „fără trecut, soșietățile sînt șchioape”, iar „literatura nu are rădăcini, nici nu dă roade”. El susține continuu caracterul național și popular al literaturii, combătînd paralel tendințele ei cosmopolite, îndeosebi imitarea romantismului francez și englez.

Dintre opiniile lui Russo n-a fost remarcată, mai înainte, ideea moștenirii literare în sensul general al acestei noțiuni. El scrie, de pildă: „ce este vrednic de trăit nu moare” și „să luăm ce este dreapta clironomia noastră ca să o adăugăm avutului nostru”. Nu este mai puțin interesantă observația după care împrumuturile culturale din trecut „sînt prefăcute după locuri și epoci”, ele constituind „unitatea și moștenirea propășirii”.

Ca și ceilalți pașoptiști, Alecu Russo împărtășește și el ideea rolului educativ al literaturii întru „îmbunătățirea năravurilor și educația obștească”, literatura avînd „o misiune” și o „acțiune morală”.

Prețioase pentru vremea lui sînt și păreriile scriitorului cu privire la problemele formei artistice. El insistă asupra „sujetului”, asupra compoziției și atinge însemnate probleme ale metodei realiste, ca de pildă adaptarea limbajului personajelor la „treapta lor” și mai ales procedeul tipizării : „S-au zis *Băcălia ambițioasă* și nu o *ba alie* sau o *băcăliță*, pentru că ideea autorului este și au fost a generaliza nicicum a privi la o singură *băcălie*”.

Russo e un convins susținător al însemnătății criticii literare pentru noua etapă atinsă de literatura noastră în vremea lui : „Este nevoie de a întemeia critica de a cumpăni de-acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor, fiindcă au trecut douăzeci de ani de cînd strigară cu toții scrieți, scrieți bine sau rău, dar scrieți, de acum a venit timpul îmbunătățirii”.

Concepția lui despre critică nu e mai puțin justă. El îi recunoaște un aspect negativ, acela „care bate fără cruțare frazeologia, sărăcia ideilor, pedanteria și obiceiurile literaturilor străine”, și unul pozitiv, „critica sănătoasă ce răspîndește bunul”.

Russo proclamă, de asemenea, necesitatea unei „judecăți nepărtinitoare” și combate tendințele dogmatice, „socotințele judecătorești”, calificare ce va fi re-luată mai tîrziu de Gherea în polemica sa cu Maiorescu.

Metoda realistă e totdeauna în mare cinste la Russo și cînd se scrie „o critică sau o piesă, trebuie cunoștința omului de cînd se naște și pînă moare”.

O latură de seamă a activității lui Alecu Russo, atît prin conținutul ei intrinsec, cît și prin înfrurirea pe care a exercitat-o în vremea lui, o alcătuiește participarea scriitorului la discuțiile lingvistice ale epocii.

Modest cum totdeauna a fost, scriitorul nu se socotea filolog, îndreptățit să între în bătălie, dar evenimentele ce se desfășurau sub ochii lui, în Transilvania mai cu seamă unde stricătorii latiniști ai limbii năvăliseră ca un potop, îi îndemneau „sumeția”.

În deceniul al patrulea și al cincilea al veacului, discuțiile lingvistice erau purtate cu înverșunare în toate periodicele timpului, în „Foaie pentru minte”, „Dacia literară”, „Propășirea”, „Albina românească”, „Curierul românesc” etc., prin cărțile și tratatele lui August Treboniu Laurian, Aron Pumnul, Timotei Ci-pariu, Heliade Rădulescu. Alecu Russo nu s-a putut abține nici el și a pătruns în luptă în 1855, prin *Cugetările* care încep să apară în „România literară” de la 13 februarie și pînă la 5 noiembrie, fără a se fi încheiat o dată cu dispariția revistei. Urmarea a apărut în 1863 abia, în „Revista română” a lui Odobescu, prin frumoasa stăruință a lui Alecsandri, dar fără a se așeza strict după ultimul articol din „România literară”, între cele două părți desfășurându-se un gol apreciabil prin pierderea a șapte capitole ale lucrării.

Preocupările cu privire la limbă nu pot fi identificate însă numai în *Cugetări*, ci ele sînt răspîndite aproape pretutindeni în scrierile sale, începînd cu *Piatra teiului*, trecînd la *Critica criticii* sau *Poez a poporală*, apoi la *Soveja* și pînă la *Studie moldo-vană*. Nici *Amintirile* nu sînt cu totul străine acestor preocupări, fiindcă el evocă aci, printre altele, „dulcea limbă” a copilăriei lui și satirizează, prin contrast, limbajul italianizant și latinizant al stricătorilor de limbă.

Cugetările adună însă toate undele anterioare într-un val unic, ce izbește cu putere în zidurile cetăților lingvistice din Ardeal și Muntenia, contribuind la surparea lor ulterioară.

Intervenția lui Russo se produce ca „om cu judecată”, doritor „de a călca sănătos și după logică”, nu după „visurile pedanților”.

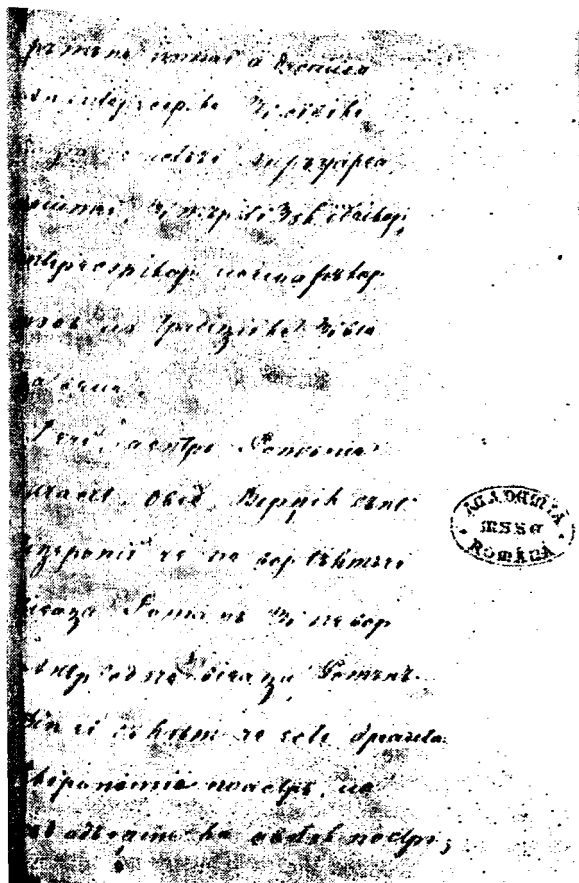
Bogat și divers, cu numeroase reluări și împletiri complexe, materialul *Cugetărilor* nu poate fi ușor organizat, dar obiectivul lui principal rămîne combaterea latinismului ardelenesc și a tuturor exagerărilor sale. Nu trebuie confundată însă această luptă a lui Russo cu vreo atitudine principială antiardelenescă, căci — dimpotrivă — scriitorul îi iubea pe ardeleni, îi admirase, după cum am arătat, pe Cîmpia Libertății, îi prețuia pe P. Maior, Gh. Șincai și G. Barițiu, pe care îi pomenea totdeauna cu venerație, aprecia patriotismul lor, căci „știm că din ei mulți au murit și mulți au suferit pentru mărirea și mărturisirea României”. El combătea, cum singur scria, „nu școalele, nu munca, nu îmbunătățirea”, ci „exagerațiile școalelor” și pedantismul ardelenilor. Russo se războiește împotriva latinismului, fiindcă acesta dorea întoarcerea ceasornicului vremii înapoi la epoca demult depășită a latinei clasice, observînd cu spontaneitate dialectică: „lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebuie să rămînem români, iar nu romani”. Scriitorul vizează apoi și celelalte rătăcirii ale latinismului,

racila purismului mai întîi, pe care o combate cu energie, ridicînd problema influenței slave în termeni ca următorii: „...slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice a celorlalte limbi neoromane”.

Russo combate, mai departe, tendința dezbinării dintre români prin ruperea limbii de popor, prin nefasta acțiune a jargoanelor latinești, datorită cărora „se taie în două unitatea morală ce leagă deosebitele familii românești”. El îndrumă apoi limba literară către baza ei obștească, populară, și către limba vechilor noștri scriitori, pe care „toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați”.

Cea de-a doua țintă a criticii lui Alecu Russo, de caracter secundar de data aceasta, o constituie italianismul lui Heliade, pe care-l șarjează cu ironie.

Filipicele scriitorului se îndreaptă în genere împotriva „fabricanților de sisteme”, a „gramerienilor” artificiali care se abat de la principiul istorismului, „căci gramaticile nu vor putea fi mai tari ca veacurile”, limba fiind plămădită „de două mii de ani în lacrimi și sînge, în puterea stelelor și a naturii”. Scriitorul vede, în linii mari, în mod just și unele probleme mai speciale, ca, de exemplu, înrudirea dintre limbi, evoluția lor prin factori istorici și politici, dezvoltarea limbii române din „latina soldaților”. Ne întîmpină totuși și unele păreri eronate, ca, de pildă, teo-

ALECU RUSSO,
Cugetări, manuscris

ria monogenetică de infiltrație biblică cu privire la originea limbilor, dar ni se prezintă și multe opinii întemeiate, ca, de pildă, cele referitoare la neologisme : „...nevoile nouă cer mijloace nouă și ideile nouă au trebuință de cuvinte nouă”, dar „nu după sistema cutărui sau cutărui, ci numai nevoia trebuie să dea la iveală, să le creeze și să le împămîntenească”.

Combaterea cosmopolitismului lingvistic și îndeosebi a franțuzomaniei se deduce de la sine, de pe o astfel de poziție realistă, istorică și națională. O limbă literară care, înregistrînd „sporul de idei al civilizației”, să rămîină „bogăția săracului” — iată o frumoasă contribuție democratică a lui Russo, care trebuie îndelung subliniată.

Concepția lui teoretică, mai sus expusă, a fost însă ilustrată și prin propria lui practică artistică. La baza acesteia stă, fără îndoială, limba poporului, a cărei expresivitate, concizie, armonie, energie și gingășie sînt remarcate de Russo de numeroase ori. Limba scrierilor lui cuprinde frecvente elemente specifice populare, lexic de acest fel („bejenie”, „buche”, „curătură”, „fedeleș”, „omăt”, „a schimonosi”), expresii tipice („din căutătură în căutătură”, „din talpă pînă-n vîrf”, „a omorî vremea” etc.), numeroase regionalisme moldovenești în lexic, morfologie etc. Corespunde, de asemenea, considerațiilor lui teoretice utilizarea moderată a arhaismelor și neologismelor.

În ce privește izvoarele ideilor lingvistice ale lui Alecu Russo, pe lîngă atmosfera generală, națională din care s-au iscat în mod firesc, nu trebuie trecute cu vederea nici unele incitații străine pe care le socotea drept „întinderea ideilor moderne la puține capite din treptele de mai sus”.

Atingeri de idei, în domeniul lingvistic, a avut Alecu Russo și cu filozoful francez Victor Cousin, reprezentant al spiritualismului eclectic, cu apreciable înrîurire în prima jumătate a secolului trecut, și pe care îl citează de mai multe ori; dar înrîurirea acestuia trebuie înțeleasă mai mult ca o incitare generală de caracter metodologic, afirmînd baza populară a gîndirii filozofice și a expresiei sale lingvistice.

Anumite apropieri cu polemistul liberal Paul Louis Courier, despre care s-a vorbit uneori, nu pot fi însă atestate în domeniul lingvistic, dar e cazul să fie citate asemănări cu lupta lui Rabelais împotriva „schimonosirii” latinizante a limbii franceze, ca și cu intervențiile în această direcție a unor scriitori francezi ca Ronsard, Montaigne, Malherbe, Pascal, apoi Racine și Molière, reprezentanți ai teoriei și creației artistice pe baza limbii naționale a poporului francez.

Răsunetul *Cugetărilor* a fost o vreme minimalizat, scriitorul fiind socotit doar ca un „luptător ocazional fără prea mare eficacitate” (G. Bogdan-Duică). Cercetările n-au confirmat însă această falsă opinie, fiindcă ecourile luptei lingvistice a lui Russo răsună pretutindeni în epocă, în periodicele din București, ca, de pildă, în „Patria”, în publicațiile lui Heliade, în gazetele ieșene și îndeosebi în „Zimbrul”, în cele din Ardeal — „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia pentru minte”, „Telegraful român”, acesta din urmă arătîndu-se larg receptiv față de opiniile scriitorului și reproducîndu-i în întregime cele 13 capitole ale primei părți a *Cugetărilor*.

Folcloristica e domeniul în care Alecu Russo a devenit, alături de alți contemporani ai săi, precursor, fiind preocupat nu numai de culegerea entuziastă a folclorului, ci și de comentarea lui amplă.

Interesul pentru folclor nu se rezumă doar la studiul despre *Poezia populară*, databil probabil îndată după 1846, adică după surghiunul de la Soveja, ci poate fi identificat și în scrierile anterioare și posterioare ale lui Alecu Russo.

Încă din copilărie, scriitorul a fost legănat în „cîntecele mancelor, poveștile chelarilor”. după cum ne-o spune în *Studie moldovană* și apoi perioada formării sale însăși l-a îndreptat spre folclor. În primele descrieri de călătorii, el mărturisește, ca ultim obiectiv al acestora, culegerea unor legende pe care ni le și povestește. El ne vorbește chiar de „comori adunate” și de „o culegere de doine” cu care s-ar fi întors la Piatra dintr-o mică expediție turistică.

Studiile naționale, aparținînd aceleiași perioade, evocă o seamă de anecdote despre haiduci și tot atunci au fost înregistrate și isprăvile, judecarea, condamnarea și sinuciderea renumitului Groază, relatare atribuită scriitorului nostru și apărută postum în „Columna lui Traian” (1873, nr. 14). *Soveja* comunică apoi pe larg impresii și material folcloric de la locul surghiunului, unde a descoperit și *Miorița*. „cea mai frumoasă epopee păstorească din lume”. Aluzii numeroase privitoare la folclor ne întîmpină și în *Amintiri*, *Cugetări* și *Cîntarea României*. Despre unele din ele am și pomenit anterior. Apoi este sigur că Alecu Russo a fost un culegător pasionat de folclor și că lui i se datorește nu numai descoperirea *Mioriței*, ci și a altor creații, pe care nu le cunoaștem cu precizie. Impresia cercetătorilor, în frunte cu Ovid Densusianu, a fost totdeauna că partea de muncă a scriitorului nostru a trebuit să fie remarcabilă, dar că ea a rămas necunoscută datorită modestiei și dezinteresării exemplare a lui Alecu Russo.

Contribuția teoretică cea mai de seamă rămîne însă, pentru toată lumea, „studiu literar” despre *Poezia populară*, compus fragmentarist după sistemul romantic, un fel de „cugetări” cuprinzînd prețioase observații și caracterizări generale, care merită a fi reținute nu numai pentru momentul închegării lor, dar și pentru valoarea lor intrinsecă.

Temele pe care le tratează în cele patru capitole sînt disparate, dar unitatea lor se datorește concepției istoriste și documentare despre folclor. Încă din prima frază răsună motivul lui Herder : „Datinile, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstitui trecutul întunecat”. Se reia totodată aci ideea lui Bălcescu din *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor* (1845), apărut puțin mai înainte studiului lui Russo și după care „cei dintîi istorici au fost poeții”. „poezia populară” alcătuiind „un mare izvor istoric”.

Prin poezia populară dobîndim „convîngerea naționalității române”. „a geniului românesc”. căci — adaugă el — lumea noastră „nu e o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algeria francă-italiano-grecescă”. Scriitorul enumeră calitățile de conținut ale poeziei populare, imaginația fecundă, agerimea de spirit, pătrunderea psihologică, patriotismul, atitudinea protestatară, dar nu ocolește nici particularitățile formei : „limba armonioasă, gingășia și energia ei, scurtimea” etc.

În cadrul valorii documentare s-a atras cu drept cuvînt atenția asupra pasajelor care reflectă condițiile materiale ale societății în poezia populară, ca, de pildă, elemente din istoria comerțului : „arme de Veneția”, apoi „referințele politice, organizarea soțială a Principatelor” etc. Firește, cu privire la caracterul istoric al folclorului se fac astăzi numeroase rezerve, dar prezența unor indicații generale de acest fel nu poate fi totuși contestată. Subliniem, în sfîrșit, atenția ce se acordă valorii estetice a folclorului. Se fac în acest sens paralele cu opera lui Homer, Virgiliu și Ovidiu și se anticipează direcția de mai tîrziu a lui Delavrancea din *Estetica poeziei populare*.

Specificul „studiului literar” al scriitorului nostru constă nu numai în citatele culese de el însuși, ci și în insistenta atenție acordată valorii estetice a poeziei

populare, asupra căreia va stăruii mereu și mai târziu, în 1853 de pildă, în schița despre *Holeră*. Scriitorul ne dăruiește acolo o frumoasă analiză a baladei populare a Vl-cului, în cruntă luptă cu teribila molimă. Russo îi povestește amănunțit conținutul, urmărește evoluția psihologică a eroului și subliniază calitățile compoziției. Se remarcă, de pildă, „expunerea cea măreață în două linii a sujetului”, ca la Homer, „tranziția minunată”, „metamorfoza ovidică”, „mărimea epică a micului poem” — observații prin care Russo dovedește subtilitate și pătrundere critică.

Scriitorul s-a integrat, așa cum am arătat, cu entuziasmul și febrilitatea temperamentului său vulcanic, mișcării politice și literare a pașoptismului, pe care a servit-o cu totul dezinteresat, cu gândul numai la propășirea poporului său. Militantismul său ideologic, în genere consecvent, exprimând un democratism cu certe tendințe revoluționare, n-a deviat decât incidental și trecător către unele accente xenofobe, către un vag idilism sau paseism, uneori spre o conciliere utopică între clasele antagonice. Creația literară a lui Alecu Russo ilustrează limpede toate aceste atitudini și se integrează vădit romantismului înaintat al epocii.

BIBLIOGRAFIE

Scrieri, ediție critică, cu o prefață, note și comentarii de Petre V. Haneș, București, 1908 ; *Scrieri*, cu o prefață de G. Bogdan-Duică, București, 1910 ; *Piatra teiului și Iași în 1840*, tălmăciri de Mihail Sadoveanu, București, 1915 ; *Cîntarea României*, cu o introducere de Lucian Blaga, București, 1924 ; *Cîntarea României, Amintiri*, ediție îngrijită de Ion Pillat, București, 1936 ; *Opere complete*, ediție comentată de L. Predescu, București, 1942 ; *Opere alese*, ediție îngrijită de I. Vasilenko, Chișinău, 1955 ; *Scrieri alese*, cu un studiu introductiv de Emil Boldan, București, 1956.

V. Alecsandri, *Suvenire : N. Bălcescu și Notă despre Alecu Russo*, în „Revista română, 1862, iulie ; V. Alecsandri, *Alecu Russo*, biografie, în „Foaia soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, IV, 1868, nr. 6—7 ; V. Alecsandri, *Alecu Russo*, studiu biografic, în „Albina Pindului”, I, 1868, nr. 2 ; V. Alecsandri, *Alecu Russo*, în „Convorbiri literare”, VI, 1873, nr. 12 ; P. V. Haneș, *Cîntarea României, I. Studii făcute asupra ei, II. Edițiuni de texte, III. Cine e autorul ?*, București, 1900 ; P. V. Haneș, *Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română*, cu o prefață de Ovid Densusianu, București, 1901 (ed. a II-a, 1920) ; G. Bogdan-Duică, *Alexandru Russo — cu ocazia monografiei d-lui P. V. Haneș*, în „Convorbiri literare”, XXXV, 1901, nr. 7 ; N. Iorga, *Cîntarea României de P. V. Haneș*, în „Noua revistă română”, II, 1901, nr. 25 ; P. V. Haneș, *O scriere necunoscută : „Studii moldovene” de Al. Russo*, în „Convorbiri literare”, XXXVI, 1902, nr. 9 ; O. Densusianu, *O legendă literară*, în „Viața nouă”, I, 1905, nr. 14—15 ; *Al. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică*, în „Viața românească”, VI, 1911, nr. 4, *Miscellanea* ; N. I. Apostolescu, *Studiu introductiv la volumul N. Bălcescu, Cîntarea României*, București, 1914 ; N. Tcaciuc Albu, *Cîntarea României — studiu istoric literar*, Cernăuți, 1927 ; L. Predescu, *O controversă literară : Cine e autorul poemei „Cîntarea României”*, Iași, 1929 ; P. V. Haneș, *Știri despre Al. Russo*, în colecția Prietenii istoriei literare, București, 1931 ; Tr. Ichim, *Alecu Russo. Cîteva date nouă cu privire la viața și familia lui*, Iași, 1934 ; C. Turcu, *Contribuții la cunoașterea carierei de avocat a scriitorului Alecu Russo*, Piatra-Neamț, 1939 ; Lucia A. Popovici, *Pe urmele lui Alecu Russo*, în „Preocupări literare”, București, V 1940, nr. 7 ; N. Stețcu, *Alecu Russo, proprietar al moșiei Tețcani*, în „Făt-Frumos”, XVI, 1941, nr. 3 și 4 ; G. Șerban, *Un însușit admirator al geniului popular : Alecu Russo*, în *Literatura noastră clasică*, București, 1953 ; Al. Dima, *Preocupări de teorie literară la Al. Russo*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria Filologie, IV, 1953, nr. 1—4 ; N. I. Popa, *Măiestria artistică în opera lui Alecu Russo*, în „Analele Universității

Al. I. Cuza". Iași. 1954, fasc. 1—2 : G. C. Nicolescu, *Paternitatea „Cîntării României”*. în „Limbă și literatură”, I. 1956 : Al. Dima, *Alecu Russo*, București, 1952 : Șerban Cioculescu, *Un suflet mare : Alecu Russo*. în „Gazeta literară”. IV. 1957, nr. 41 : Const. Ciopraga, *O valoroasă monografie despre Al. Russo*. în „Iașul literar”, IV. 1957, nr. 10 : Radu Tomoioga, *Cu privire la ideile social-politice ale lui Alecu Russo*. în „Cercetări filozofice”, V. 1958, nr. 6 : Paul Cornea, *O ipoteză nouă asupra paternității „Cîntării României”*, în „Viața românească”. XII, 1959, nr. 3 : Emil Boldan, *O veche controversă acum nouă — Cine e autorul poemului în proză „Cîntarea României”*. în „Viața românească”. XII, 1959, nr. 9 : Geo Șerban, *Contribuții la studiul „Cîntării României”*. în „Scrisul bănățean”. XI, 1959, nr. 3 : Geo Șerban, *Personalitatea lui Alecu Russo*, în „Steaua”, X, 1959, nr. 2 : Al. Dima, *Alecu Russo, bibliografie*, București, 1960 : N. A. Ursu, *Cîntarea României, opera lui N. Bălcescu*. în „Iașul literar”, VIII, 1961, nr. 12 : Paul Cornea, *Literatura muntelui : de la Alecu Russo la Calistrat Hogăș și turismul contemporan*, în „Viața românească”. XIV, 1961, nr. 1 : Al. Dima, *Argumente lingvistice pentru Bălcescu?* în „Gazeta literară”. IX, 1962, nr. 29 : M. Bordeianu, *Din nou despre paternitatea „Cîntării României”*. în „Iașul literar”, X, 1963, nr. 1 : Ileana Neiescu, Aurelia Stan și Ioan Stan, *Contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României”*. în „Cercetări de lingvistică”. Cluj, VIII, 1963, nr. 2 : Ileana Neiescu, Aurelia Stan și Ioan Stan, *Noi contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României”*. în „Cercetări de lingvistică”. Cluj, IX, 1964, nr. 2 : Petre V. Haneș, *Litigiul „Cîntării României”*. în „Limbă și literatură”, VII, 1963 : Teodor Virgolici, *Alecu Russo*. București, 1963.

NICOLAE BĂLCESCU

Nicolae Bălcescu s-a născut în București, la 29 iunie 1819. Tatăl său, Barbu (Bărbuceanu) Petrescu, provenea dintr-un neam obscur, era fiul unui fost căpitan de seimeni, lipsit de avere. Prin căsătoria cu Zinca Bălcesca, fiica unui logofețel de vistierie și nepoata unui popă de țară ajuns în mod surprinzător la o stare considerabilă, el intrase în posesia unei jumătăți din moșia Bălcești de pe Topolog—Argeș, de 900 de stînjeni, precum și a altor proprietăți mai mici. Cam în preajma nașterii viitorului luptător revoluționar, familia străbătea o perioadă de prosperitate. Din nenorocire, ea va dura puțină vreme. Surprins de mișcarea lui Tudor Vladimirescu în poziția de sameș al Doljului și văzînd că răzvrătirea „ca un potop se întindea”, Barbu Petrescu se refugiază cu ai săi la Brașov. Dar înainte de a lua drumul munților, el se împrumută ca să plătească vistieriei, în mod anticipat, sumele pe care urma să le încaseze de la contribuabilii din județ. La întoarcere se vede obligat să se achite de creditorii, fără a izbuti să recupereze de la datornici. În felul acesta își ruinează situația și lasă la moarte, survenită în 1825, o moștenire încurcată. Văduvă cu cinci copii nevîrstnici (Nicolae era al patrulea, după Constantin, Maria, Sevastița, mai mic decît el fiind Barbu), Zinca va porni o acțiune judiciară împotriva debitorilor, care vor găsi totuși mijlocul să se sustragă prin cele mai diverse subterfugii. Mai bine de douăzeci de ani ea va fi purtată din instanță în instanță, pînă cînd, din descurajare și silă, înțelegînd că se răfuiește zadarnic, se va lăsa păgubașă. Într-una din numeroasele jalbe adresate autorităților dăm peste următoarele cuvinte, adînc grăitoare pentru greutățile întîmpinate de Bălcești : „...pentru că eu am cinci copii — scrie Zinca — și mă stenahoresc neavînd nici hrana cea din toate zilele, precum este știut de obște”.

N. Bălcescu se formează în țară. Pe la 7 ani începe a învăța grecește acasă. Apoi, prin 1832, îl găsim pe băncile Colegiului Sf. Sava, impresionându-și colegii prin afirmarea unei vocații precoce. Ni se spune că „petrecea zile întregi cufundat în studiul documentelor” și-și făcea metodic extrase din cronicari. Orizontul lecturilor lui era vast : Plutarh, Xenofon, Tucidide, Tacit, Cezar, Napoleon, Frederic cel Mare, Gibbon, Jomigny. De la I. Ghica aflăm că „era dotat cu înlesnire și aplicațiune la studii, inteligent, ardent și entuziast”. I. Voinescu II îi laudă ținerea de minte : „L-am auzit uneori recitând sute de versuri, ca și când ar fi citit într-o carte”. Lecții particulare de filozofie, luate cu bănățeanul Eftimie Murgu, obligat să părăsească o catedră la Iași datorită ideilor lui revoluționare, îi vor completa instrucția.

La 1838 Bălcescu se înrolează voluntar în oștire, primind gradul de iuncher. Aici inițiază un curs pentru a-i învăța pe ostașii regimentului 3, aflat în garnizoana București, scrisul și cititul, aritmetica și geografia. Înapoierea era mare. Ofițerii care asistau la prelegeri se întrebau nedumeriți cum a putut „cineva măsura pamântul și numără cîte lighioane de oameni și de limbi mai sînt pe fața lui”.

În octombrie 1840, Bălcescu e arestat sub acuzarea de participare la un complot îndreptat împotriva cîrmuirii lui Alexandru Ghica, alături de doctorul în drept de la Paris Dumitru Filipescu, conducătorul grupului, de foștii săi profesori Eftimie Murgu și Vaillant, de alți cîțiva, între care Marin Serghiescu, Sotir Țaranu, Telegescu, serdarul D. Macedonski, fost căpitan al lui Tudor. Complotiștii ar fi preconizat abolirea relațiilor iobăgiste și împrumutarea țăranilor cu despăgubire. Discuțaseră și un proiect de constituție, care proclama drepturile omului, înlăturarea privilegiilor, decretarea unei noi forme de guvernămînt, constituirea de organe reprezentative. Din dosarul afacerii, care cuprinde de altfel o serie de declarații contradictorii, reiese ca acuzații ar fi agitat lozinca : „slobozenie, dreptul deopotrivă și virtute”, că voiau „să întocmească viitoarea oblăduire a țării într-o ocîrmuire republicană” și să obțină independența națională sub garanția puterilor.

Anchetarea complotiștilor s-a făcut uzînd de mijloace „lașe” și „infame”, iar judecarea, încredințată unei instanțe extraordinare, a avut scopul de a intimida opoziția liberală printr-un exemplu strașnic. Rolul efectiv jucat de Bălcescu în cadrul mișcării de la 1840 e greu de stabilit. Se pare în orice caz că n-a fost unul de prim plan. Ar fi intrat în relație cu complotiștii relativ tîrziu, prin august, și ar fi luat parte la cîteva conciliabule desfășurate într-o atmosferă confuză, cu discuții în care teribilismul și naivitatea se amestecă. Lui Marin Serghiescu, grăbit să treacă la lansarea insurecției fără nici o pregătire, i-ar fi explicat că „acest fel de lucruri se fac de oameni mulți și bogați și cu ajutoare din alte părți”.

Deși, după cum a arătat D. Filipescu, stăpînirea nu reușise să descopere nici un fel de „temeiuri pipăite”, sentința în procesul complotului de la 1840 a fost deosebit de aspră : patru acuzați au primit 10 ani muncă silnică, alți cinci — 8 ani, numai Bălcescu — fiind socotit minor* — a luat doar 3 ani. Îi va ispăși la Mărgineni, în condiții care-i vor ruina în chip iremediabil organismul plăpînd.

* Actul de deces al lui Bălcescu, încheiat la Palermo, în 29 noiembrie 1852, îi fixează nașterea la 1821, confirmînd opinia completului de judecată de la 1840. În schimb, cererea autografă de înrolare în armată din 13 iunie 1838, întărită de mama sa și de alți patru martori, atestă anul 1819, acceptat azi de toți cercetătorii. Unele îndoieli persistă totuși. Discuția problemei la G. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, 1963, p. 205—206.

Eliberat înainte de împlinirea osîndeii, Bălcescu e confruntat cu greaua problemă a alegerii unei cariere. Îi surîde un moment ideea de a trece în Moldova, spre a obține o catedră la Academia Mihăileană, ca și Ion Ghica. Proiectul nu se realizează. Probabil din dorința de a-și păstra libertatea de opinie, refuză o slujbă oferită de noul domnitor Gh. Bibescu, totuși ademenitoare, fiind remunerată cu 500 de lei pe lună. Încearcă să editeze, împreună cu Tell, o *Bibliotecă militară*, dar nici acest plan nu izbutește. Cam din octombrie 1843 ia parte, alături de Heliade, Tell, Voinescu II, Bolliac, Laurian, Bolintineanu, Negulici, Alexandrescu, Goleștii și alții, „la un fel de soțietate literară, unde autori lacomi de slavă primesc aplauze sau șuierături”. La „soarelele” care se țineau miercurea în casele lui I. Voinescu II se discuta despre unificarea limbii literare, preconizîndu-se o apropiere „între diferiți scriitori și sisteme”, spre a găsi un numitor comun și a face să dispară „acest al doilea Babel”. În taină, sub acoperirea reuniunilor literare, activa organizația Frăția, cu program revoluționar și o strictă disciplină conspirativă, inspirată de exemplul carbonarismului italian. O înființaseră Bălcescu, Ghica și Tell, după o plimbare nocturnă pe străzile Bucureștiului, într-un moment de exaltare și de elan patriotic, angajîndu-se sub jurămînt să se consacre ridicării poporului și să se supună, cu pericolul vieții și averii, la hotărîrile ce se vor lua în comun.

Anul 1844 marchează debutul publicistic al scriitorului. În 8 februarie, după cîteva „ăptămîni de muncă intensă „în arhive”, încheie *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, lucrare pe care o trimite la Iași „Propășirii”, unde și apare, începînd cu numărul 19 din 21 mai 1844. Succesul e răsunător. Încurajat, Bălcescu va continua cu și mai mult avînt activitatea pe tărîmul istoriografiei. Trimite „Propășirii” o nouă colaborare (*Comentarii asupra bătăliei de la Cîmpii Rigăi sau Cosova*) și întemeiază cu ardeleanul August Treboniu Laurian revista „Magazin istoric pentru Dacia”, publicație de izvoare și studii privind istoria națională. În primele două tomuri (1845 și 1846) ale acestei reviste de admirabilă ținută, contribuția lui Bălcescu e masivă și substanțială: un *Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, articolul *Români și fanarioții*, studiul de excepțională valoare *Despre starea soșială a muncitorilor plugari în Prințipatele Române în deosebite timpuri*, completarea cercetării anterioare despre instituțiile ostășești — *Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpul mării lor* —, în fine patru portrete istorice (*Ioan Tăutul, Miron Costin, Spătarul Ioan Cantacuzino și Postelnicul Constantin Cantacuzino*). Prin aceste lucrări, în care întinderea informației, vrednică de erudiția unui Gh. Șincai, e dominată de o metodă riguroasă și de o concepție modernă asupra evoluției sociale, Bălcescu se impune printre cei dinții istorici și scriitori ai vremii.

Paralel cu activitatea publicistică, el întreprinde în acești ani călătorii în Moldova și Transilvania, strîngînd legăturile cu frunțașii mișcării culturale și formîndu-și o idee directă despre unitatea neamului românesc. La moșia lui Costache Negri de lîngă Galați, la Mînjina, îi cunoaște pe V. Alecsandri și Alecu Russo și-l revede pe M. Kogălniceanu, căruia îi adnotase cu viu interes *Histoire de la Valachie* și-i trimisese copii de cronici muntenești manuscrise. Raporturile cu G. Barițiu sînt ocazionate de plecările estivale la băile din Zizin. La 1845, cînd societatea literară a tinerilor din București se transformă într-o Asociație literară, cu statute protocolate, pusă sub președinția lui Iancu Văcărescu și sub conducerea responsabilă a unui comitet, e ales secretar, alături de I. Voinescu II. Nu rămîne decît puțină vreme în această funcție, deoarece în mai 1846, silit poate de teama unui conflict cu autoritățile, ca urmare a articolelor publicate în „Magazin”, își scoate un pașaport „pe soroc

de patru luni, spre a merge prin Giurgiu în Europa". Era oricum avid să facă experiența străinătății. Îi trebuiau bibliotecile, cărțile, școlile, mai ales contactul cu marile ei centre de cultură și viața liberă a spiritului.

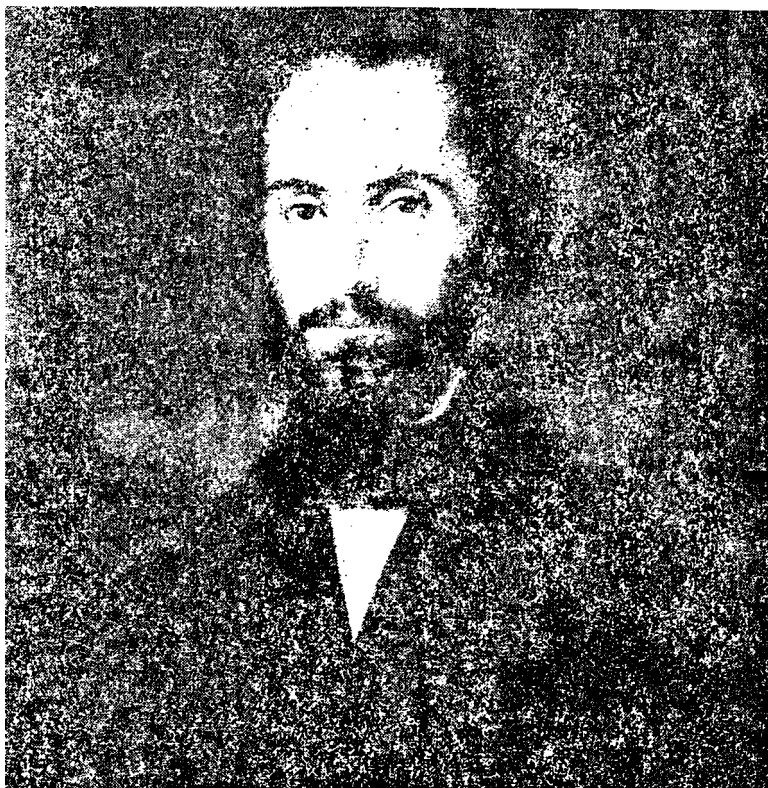
Străbătînd de-a curmezîșul o Europă agitată de o surdă fermentație revoluționară, Bălcescu se stabilește din vara anului 1846 la Paris. Se găsesc aici un număr mare de compatrioți, între alții I. Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negri, C. A. Rosetti, I. Bălăceanu. cu toții aprinși de pledoariile împotriva tiraniei rostite la Collège de France de Michelet, Quinet, Mickiewicz. Bălcescu ia parte la constituirea Societății studenților români, pusă sub patronajul lui Lamartine și sub direcția lui Ion Ghica. Împreună cu Kogălniceanu ar vrea să ducă la capăt, cu sprijinul Asociației literare, „un dicționar biografic”, cuprinzînd „viețile celor mai însemnați români din toate țările și din toate vremurile”. Eforturile îi sînt însă din ce în ce mai mult acaparate de o mare idee : elaborarea unei vaste monografii despre Mihai Viteazul, care să legitimeze aspirațiile prezentului la unitatea națională și să îmbărbăteze conștiințele moleșite ale contemporanilor printr-un exemplu sublim. Din nefericire, munca îi e stingherită de boală, o boala crudă, pe atunci fără scăpare, secerînd în floarea vieții.

Îndemnat de medici, pleacă în februarie 1847 în Italia, căutînd soarele. Se stabilește la Palermo, unde se găsesc V. Alecsandri și Elena Negri. Trăiește cîteva săptămîni senine, într-o companie afectuoasă și cordială. Cei trei prieteni gustau laolaltă dulceața serilor poetice, cu vapoazele și nostalgicele cîntece ale pescari or în depărtare. Ziua se plimbau pe malul mării, sub cerul de peruzea și soarele dogoritor, admirînd exuberanța vegetației de cactuși, portocali și lămii. Dar, cum starea Elenei Negri se agrava din ce în ce mai mult, Alecsandri se decide să-și readucă prietena în patrie. Se vor îmbarca amîndoi la Neapole, plecînd spre Constantinopol. Bălcescu se reîntoarce la Paris, unde-l va ajunge curînd știrea încetării d'n viață a Elenei Negri. Rîndurile de consolare pe care i le adresează lui Alecsandri sînt o mărturie a marelui său suflet. Ele impresionează cu atît mai mult cu cît, în vara și toamna 1847, traversa el însuși o perioadă de zbuțum și criză morală, pricinuita de plecarea bruscă din Paris a prietenei sale Luxița Florescu.

„Nenorociți sînt acei ce concentrează toată puterea lor de a iubi — scria Bălcescu — într-o dragoste intimă asupra unui obiect rar de găsit, iute trecător și peritoriu, cînd îl găsim... Să nu ne mai trudim dar, iubite Basile, a alerga după fericirea intimă, o nălucire ce tu nu vei mai putea găsi, ce eu n-am găsit niciodată și pe care e multă vreme de cînd n-o mai caut. Să întoarcem ceea ce ne-a mai rămas din dragostea noastră, s-o întoarcem către țara noastră. — România va fi iubita noastră. Într-însa și printr-însa să reînnoim și să întărim frăția noastră”.

Izbucnirea revoluției din Franța în februarie 1848 îl aruncă pe Bălcescu, pentru aproape doi ani, în febra acțiunii propriu-zise. La 22, 23, 24 februarie se amesteca în mulțimea ce demonstrează pe străzi și ia cu asalt palatul regal. Lui Alecsandri îi trimite un trofeu simbolic : o bucată de catifea de pe tronul lui Ludovic Filip și-i anunță entuziasmat că „libertatea lum'i s-a mîntuit”. Considerînd momentul prielnic, convoacă la 20 martie o adunare a „moldo-românilor” din Paris spre a stabili cum să se dezlănțuie mișcarea revoluționară în Principate. Se decide grabnica repatriere a tuturor compatrioților. Bălcescu pornește spre țară împreună cu Al. G. Goleșcu-Negru. Pe drum se întîlnește cu Adam Czartoriski, capul emigrației polone, cu care discută posibilitatea combinării revoluției române și polone. Debarcă la Turnu-Severin și trece prin Caracal, Islaz și Giurgiu, luînd contact, succesiv, cu

NICOLAE BĂLCESCU
în 1851

Magheru, Pleșoianu și Tell, militari de orientare progresistă, membri sau simpatizanți ai Frăției. Toți se declară gata de acțiune. Totuși, la București, unde nemulțumirile clocoteau și efervescența era în creștere, între „căzuși” se învederează divergențe de opinie. Bălcescu e de părere că lucrurile trebuie grăbite și preconizează declanșarea revoluției pentru 11 aprilie, prima zi de Paște. E însă pus în minoritate, frații Brătianu reușind să-și impună punctul de vedere că nu trebuie făcută nici o mișcare fără consimțământul lui Lamartine. Va încerca atunci să treacă în Ardeal spre a lua parte la adunarea de pe cîmpia Blajului, dar i se refuză pașaportul.

În faza finală a preparativelor revoluționare, Bălcescu joacă un rol important. E unul dintre principalii autori ai includerii printre cele 21 puncte ale *Proclamației de la Islaz* a art. 13, care prevedea „emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire”. Chiar în ajunul momentului ales pentru declanșarea mișcării e trimis la Telega, în Prahova, cu intenția de a atrage unitatea militară ce se găsea aci sub comanda căpitanului Christofi.

În timpul celor trei luni de putere revoluționară, Bălcescu activează intens. Fiind însă repartizat de la început într-un post subaltern — e pentru două zile ministru de externe, apoi la 11 iunie secretar al guvernului provizoriu —, el nu va izbuti să-și impună vederile. „Dacă am fi fost ambițioși — va scrie mai târziu, referindu-se la sine și prietenii politici cei mai apropiați —, am fi căutat să păstrăm puterea, după revoluție, numai în mâinile noastre și poate că am fi făcut bine”. În loc de asta, s-a mărginit să strige „ca o Casandră”, membrilor guvernului „că fac rău” și să constate cu durere alunecarea treptată a lucrurilor spre catastrofă.

În toate problemele nevralgice ale revoluției, atitudinea sa e fermă, lucidă și intransigentă. El protestează cu tărie împotriva tergiversării, mai apoi a abandonării

măsurilor antiobăgiste. „Să se revoluționeze țărani — cere el la 22 iunie 1848 —, altminterea revoluția noastră, care este politică și socială, se pierde pe jumătate, poate și toată”. I se datorează, în bună măsură, inițierea comisiei pentru proprietate și punerea ei sub controlul unui democrat, Ion Ionescu de la Brad. Aici, reprezentanții țărănilor se întâlneau de la egal la egal cu moșierii, ceea ce, dacă nu putea duce la o rezolvare practică a problemei, valora în schimb cât o revoluție în mentalitatea obștească. Împotriva lui Heliade, susține votul universal și direct, preconizând o adunare națională „însuflețită de duhul revoluționar”. Pentru a răspîndi ideile constituției în popor, sugerează, probabil pe baza unui exemplu francez, înființarea comisarilor de propagandă. O atenție deosebită o acordă presei. Proiectează o gazetă zilnică, „Naționalul”, și acceptă conducerea foii periodice „Învățătorul satului” (care apărea încă din 1843, sub răspunderea lui Petrarhe Poenaru), ca să-i imprime „o direcție mai convenită misiei sale”. Are legături strînse cu „Popolul suveran”, principalul ziar revoluționar, condus de D. Bolintineanu și A. Zanne. De la 2 august e anunțat în componența redacției și vreme de 4 numere (15, 16, 17 și 18) figurează pe frontispiciu ca redactor responsabil. Publică în „Popolul” două articole remarcabile. *Despre împrăștierea țăranilor și Drepturile românilor către Înalta Poartă*, pledînd, cu tact și în funcție de desfășurările concrete, în favoarea obiectivelor fundamentale ale revoluției: reforma agrară și apărarea autonomiei politice a Principatelor. Fată de turci, care, după o ezitare inițială, impuseseră schimbarea guvernului în locotenentă și-și măreau pretențiile pe măsură ce ele erau satisfăcute, recomandă o politică de demnitate și rezistență. Cînd o delegație va fi trimisă la Constantinopol să ceară aprobarea constituției, în prealabil modificată și „îndulcită” potrivit indicațiilor unui emisar al Porții, o va întovărăși, cu toate că se declarase categoric împotriva oricărei concesi și avea deplina convingere că demersul pe lîngă puterea suzerană e sortit eșecului. Previziunile i s-au adevărat întocmai. „Acea ce ne-a pierdut pe noi — va constata el — a fost langajul supus ce am ținut și protestările noastre de «paix à tout prix»... Pînă acum am umblat cu binele; acum e vremea să schimbăm tactul”. Reîntors în țară la începutul lui septembrie, cînd situația se deteriorase și o intervenție armată străină părea iminentă, îl sprijină pe Magheru, care-și făcuse o tabără de voluntari la Rîureni, în Vlcea, și-l îndeamnă să se opună cu armele oștilor invadatoare.

Din păcate, nici una din măsurile preconizate de Bălcescu n-a putut fi aplicată pînă la capăt. Politica guvernului provizoriu și a locotenentei a fost șovăitoare, contradictorie și infidelă programului de la Islaz. Reprezentînd grupul democraților-revoluționari, care se găsea în minoritate, Bălcescu n-a putut avea o influență determinantă asupra mersului lucrurilor, iar scrupulele de legalitate, poate și modestia, l-au împiedicat să treacă la acțiune pe cont propriu.

După înfrîngerea revoluției, Bălcescu împărtășește soarta fruntașilor mișcării, închiși de turci și transportați pe două ghimii în susul Dunării. Prizonierii locuiesc un fel de găuri insalubre, fără aer, cu rogojini pe jos. După 30 de zile ajung la Orșova, de unde se împrăștie: cei mai mulți se îndreaptă spre Paris. Bălcescu trece în Ardeal. Voia să urmărească la fața locului desfășurarea revoluției maghiare, ideea lui fiind de a opri luptele fratricide și a uni toate popoarele asuprite ale monarhiei habsburgice, deci pe maghiari, români și slavi, într-o luptă comună împotriva tiraniei.

În împrejurările date, nimic nu părea mai irealizabil, între altele și din cauza miopiei politice a guvernului Kossuth, care refuza românilor și slavilor ceea ce i se părea indispensabil pentru sine: libertatea și autonomia. Bălcescu apreciază situa-

ția cu o luciditate admirabilă. Își dă seama că „mișcarea românilor . . . e dreaptă”, dar în același timp că ea „profită” reacțiunii împărătești. Dacă cele două revoluții, în loc să-și stea împotriva, s-ar fi unit, atunci „lucrurile ar fi luat o față cu totul alta și imperiul austriac se desmădula”.

Spre sfârșitul anului 1848 pleacă la Constantinopol, unde ajunge după un lung ocol prin Belgrad, Triest și Atena. Voia să se consulte cu Ion Ghica și să ia pulsul evenimentelor. Găsește aici emigrația românească divizată pe chestiunea alegerii unui șef și a definirii liniei de urmat. Lipsa de principii, mediocritatea preocupărilor, discuțiile sterile ale celor din jur i se par o caricatură a idealului pentru care voise să se jertfească. Dar dintr-o dată se smulge din letargie, aprins de entuziasm și de speranță. I. Ghica propusese organizarea unei legiuni de voluntari români, după modelul celei formate de polonezi, care să lupte alături de forțele revoluționare maghiare, cu condiția ca acestea să recunoască drepturile naționale românești. Bălcescu își asumă misiunea primejdioasă de a trece clandestin linia frontului, la unguri, de a duce tratativele cu Kossuth, apoi de a intermedia o înțelegere între acesta și Avram Iancu. Alături de tânărul I. Bălăceanu, de doi italieni și un polonez mahomedanizat, Skender-bei, pe numele adevărat contele Illinski, pornește îndată spre câmpul de luptă. La începutul lui aprilie, mica expediție traversează în goană năprasnică Rumelia, Bulgaria și Serbia. Se galopează tot timpul pe drumuri desfundate de ploie. Din 24 de ore, una numai e rezervată mesei și două somnului. Dunărea e trecută la Belgrad, în taina nopții, sub nasul austrieșilor.

În Ungaria, situația era explozivă și instabilă. Bălcescu îl ajunge pe Bem, comandantul armatelor revoluționare, la Mehadia, pe Kossuth, șeful guvernului, la Debrecin. Negocierile progresează anevoie din cauza suspiciunii și a lipsei de dorință a părții maghiare de a face concesii. Veștile de pe front, la început încurajatoare, devin alarmante. Ungurii repurtează anumite succese locale, însă, cu toată vitejia lor, sînt obligați să bată în retragere din cauza superiorității numerice a oștilor imperiale și țariste. La 1 iulie, Budapesta e în debandadă. „Le sauve qui peut est général — îi scrie Bălcescu lui Ghica — . . . nu mai este speranță . . . tot minutul schimbă și empirează situația”. „Eu — conchide el — sunt hotărît a șede a pleca din Ungaria cu cei mai din urmă. Să n-ai norocirea să mori cu cinste ! Nu cunosc nimic mai crud. Je suis né sous une mauvaise étoile”. Totuși, numai două săptămîni mai tîrziu pare să se producă un reviriment neașteptat. Bem obține o mare victorie la Bistrița, Bălcescu exultă : „Ghica, iubite Ghica, îngenunche și mulțumește lui Dumnezeu, patria noastră se va mîntui”. Se și vede, peste puțin, întrînd cu Bem în Valahia Mare și ridicînd împotriva opresorilor sute de mii de români : „Acea ce de-abia îndrăzneam a visa, se va împlini”.

La 16 iulie, Bălcescu capătă, în fine, dezlegarea lui Kossuth și pleacă spre Cîmpeni, la Avram Iancu, să-i supună proiectul de armistițiu. În jurul lui 8 august se întoarce cu răspunsul, care lasă porțile deschise în vederea continuării tratativelor. Era însă prea tîrziu ; Bem nu se mai putea împotrivi presiunii zdrobitoare a inamicului. Deși își dă seama că totul e pierdut, Bălcescu se hotărăște să caute resturile oștirii maghiare pentru a fi alături de cei ce se pregăteau de o ultimă rezistență eroică în inima Ardealului. Dar nici lucrul acesta nu mai era posibil : armata lui Bem se dezmembrase, nemaexistînd ca entitate organizată. „Nu-ți poci descrie ce am suferit atunci văzînd iluziile mele pierdute pentru totdeauna”, îi scrie el lui Ghica.

Avînd drumurile tăiate din toate părțile, se îndreaptă din nou spre Cîmpeni, căutînd refugiu la Avram Iancu. E îmbrățișat cu dragoste frățască și inima-i zdrobită

i se învionează, descoperind „acolo, pe acele piscuri uriașe, pe deasupra nourilor”, „o naționalitate și o viață românească, înfocată și puternică”. După o lună se traves-tește în moț, se unge cu cărbune pe față și, întovărășindu-se cu alți trei munteni, se face vânzător de donițe, strecurându-se spre Dunăre. Duce un trai cîinesc. Înnoptează în cîmp, în ploaie, fără foc, hrănit rău. După ce riscă în câteva rînduri să fie capturat, reușește în cele din urmă să ajungă la Semlin și de aici, străbătînd Austria sub un nume fals, să sosească la Paris, în octombrie 1849. Alecsandri îl întîmpină cu admirație : „Românul nu pierе», zice o vorbă veche. Iată ce-mi explică miracolul evadării lui Bălcescu”.

Fără a-și oferi răgazul unei destinderi de care organismul său măcinat de boală avea totuși o imperioasă nevoie, Bălcescu se aruncă imediat în vîltoarea activității politice. Scopul lui e de a concentra emigrația, divizată pe probleme de principiu, ca și pe chestiuni personale, în fracțiuni și grupulețe care se concureau cu îndîrjire. În același timp, încearcă să intensifice pe toate căile activitatea propagandistică pentru lamurirea opiniei publice străine asupra cauzei românești. Convingerea lui era că refluxul revoluționar e vremelnic și că foarte curînd baricadele vor împîzni iarăși străzile Europei. La 13 ianuarie 1850 îi anunța lui Ghica, din surse „sigure”, că într-o lună Italia se va revolta și că la Paris e hotărîtă pînă și ziua noii insurecții. În acest sens cultivă pe emigranții polonezi și unguri, sprijină încercarea lui Mazzini de federalizare a mișcărilor revoluționare de pe continent, se numără printre inițiatorii unui comitet conspirativ al popoarelor oprimate din est, compus din cîte trei români, unguri, poloni, ruși, boemi și moravi. În ianuarie 1850 vizitează Londra, unde e primit de Palmerston și Cobden și îl cunoaște pe Louis Blanc. În martie 1850, după o muncă încordată de cîteva săptămîni, redactează broșura *Question économique des Principautés Danubiennes*, memoriu destinat Porții, cuprinzînd o implacabilă analiză a Regulamentului organic și justificînd programul agrar al revoluției de la 1848. Deși se zbate în mari greutateți materiale (la un moment dat proiectează să se așeze în Dobrogea, ca să trăiască din supravegherea moșiei unui localnic), reușește totuși în noiembrie 1850 să scoată primul număr al revistei „România viitoare”, destinată „să apere revoluția noastră și să pregătească alta nouă”. Revista e o tribună a democratismului înaintat, o manifestare de patriotism ardent și mesianic. Aici apare prima versiune a *Cîntării României* și tot aici remarcabilul articol al lui Bălcescu *Mersul revoluției în istoria românilor*.

Din „România viitoare” n-a mai apărut numărul doi. Nu existau fonduri, boala de care suferea Bălcescu se agrava, pe de altă parte situația generală evolua nefavorabil. Întreaga Europă părea a traversa o perioadă de reacțiune. Elanul foștilor revoluționari se stîngea treptat, iar înlăuntrul emigrației se producea o lentă și ireversibilă alunecare spre dreapta. Fostul camarad de la Frăția, devotatul Ion Ghica, preconiza de la Constantinopol o politică de colaborare cu Poarta și o linie de conduită moderată, uzînd de acțiuni diplomatice și legalism. Bălcescu rămînea însă neclintit :

„Precum mult înainte de 48 așteptam împreună o revoluție generală — îi scria el lui Ghica — și căutam a ne pregăti din vreme, cum o începusem la 1843, așa și acum cred că are să vie o revoluție înfricoșată și socot că e bine să ne pregătim și pentru aceasta a dezvolta simțămîntul naționalității și credința românului în el mai mult decît în străini”.

Dezgustat de compromisurile pe care unii dintre foștii tovarăși de idei le conșimțeau ca să se adapteze împrejurărilor schimbate, sătul mai ales de zîzaniile, intri-gile și demagogia ce continuau să dănuie în cercurile emigrației, Bălcescu tinde

NICOLAE BĂLCESCU
în 1852

din ce în ce mai mult, spre sfârșitul anului 1850 — începutul anului 1851, să se retragă din cotidianul apăsător între cărțile și documentele de unde scotea istoria lui Mihai Vodă Viteazul. Își dădea seama probabil că nici nu mai are multă vreme înainte-i.

La 27 februarie 1851 îl prevenea pe Ghica, într-un ton care ascunde, sub glumă, o profundă tristețe : „Eu, iubite Ghica, sufăr mult de piept și poate oi da ortul popii. Doctorii mă asigură că am numai plămînul stîng atacat și că cu îngrijiri multe mă pot doftori. Am intrat într-o cură. Domnul știe ce rezultat o ieși”. Se stabilește în apropierea Parisului, la Ville d'Avray, însă nu survine nici o ameliorare. Vara decurge în condiții grele. „Vărsături dese de sînge — scrie la 7 octombrie — m-au slăbit cu totul, deosebit de tuse, ce tot mereu crește. Sănătatea mea s-a dus cu totul și nu cred să mai o redobîndesc”. În noiembrie se așază în sud, la Hyères, lângă Nisa, chemînd-o alături pe Maria Cantacuzino, femeie distinsă, cu farmec personal, excelentă prietenă a sa și a lui V. Alecsandri. Aceasta avea să povestească ulterior : „Starea sănătății în care l-am găsit nu lăsa nici o speranță de vindecare, dar, fie că nu voia să întunece bucuria revederii, fie că își făcea iluzii, îmi păru plin de curaj și îmi vorbi de proiectele sale de viitor. Lucra cu o ardoare ce-i trăda însă temerile ascunse ; adesea se scula noaptea ca să scrie la istoria lui Mihai Viteazul”.

Fiul existenței lui Bălcescu se curmă tragic, la o vîrstă cînd alții de-abia suie primele trepte ale împlinirii. Omul acesta, care prin forța intelectului și puritatea de cristal a sufletului reprezintă una din figurile cele mai luminoase ale istoriei românești, nu are parte în clipele din urmă nici de consolările modeste hărăzite celor mai oproșiți dintre muritori. El se stinge printre străini, în mizerie și singurătate, ros de o boală crudă, ale cărei ravagii le înregistrează lucid, căci conștiința îi rămîne neatinsă pînă în ceasul final. Nici dorința de a-și revedea patria înainte de a închide ochii nu-i e dat s-o realizeze. În primăvara anului 1852 pornește spre țară, în speranța că i se va autoriza coborîrea pe pămîntul românesc. În august e la Constantinopol și se îmbarcă pentru Galați. De aici își continuă călătoria pe Dunăre, pînă la Nicopole. Deși cumnatul său, Scarlat Geanolu, cîrmuitorul județului Teleorman, intervine personal la domn, muribundul nu e lăsat să debarce. La 22 septembrie se găsește din nou la Constantinopol într-o stare de epuizare fizică și de cumplită suferință morală. Sfătuit de medici, se îndreaptă spre Italia. Trece prin Malta și Neapole, instalîndu-se la Palermo. Aici, într-o cameră modestă a hotelului Trinacria, își dă sfârșitul la 29 noiembrie 1852. Osemintele i-au fost aruncate într-o groapă comună din cimitirul Capucinilor. Toate încercările ulterioare de a i se găsi rămășițele au eșuat, începînd cu cea din 1863, organizată în timpul ministeriatului la culte al lui Al. Odobescu, cu concursul lui N. Ionescu.

Opera lui Bălcescu, elaborată în mai puțin de 9 ani și încheiată la vîrsta de 33 de ani, cuprinde studii de istorie socială, biografii istorice, articole politice și ocazionale, impunătoarea monografie neterminată și testamentară *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*. Bibliografia sa însumează 22 de lucrări antume, dintre care 4 publicate sub vîlul anonimatului, și 4 lucrări postume. Dacă ne gîndim la condițiile precare ale vieții culturale de acum un veac, la greutatea materiale și morale care l-au hărțuit pe scriitor, la faptul că doi ani, din cei nouă dăruți creației, i-a consumat luptînd pe baricade, opera sa uimește chiar și numai sub raportul dimensiunii. Dacă Goethe ar fi murit ca Eminescu la 33 ani — spunea Ibrăileanu —, atunci Goethe n-ar mai fi fost Goethe. Dar cîți dintre marii istorici ai lumii ar fi rămas în memoria posterității dacă și-ar fi încheiat cariera la vîrsta scriitorului nostru ?

Bălcescu și-a surprins contemporanii prin nivelul adult la care s-a situat de la primii pași. El n-a manifestat nici una dintre dibuirile proprii fazelor de pionierat, cînd se construiește cu ardoare juvenilă, dar lipsa criteriilor face să se confunde lesne aplicația cu talentul. De la debut se așază la înălțimea științei europene. *Puterea armată* stîrnește admirația generală. „Din această scriere se poate vedea talentul eminent al d-lui Bălcescu asupra istoriei . . . În autorul cărții va avea patria un adevărat istoric al său”, declară Heliade. „Lucrare unică în felul ei”, afirmă Barițiu. „Opuscul remarcabil — apreciază Kogălniceanu. — El [Bălcescu] e singurul de la care valahii trebuie să aștepte o bună istorie a țării lor”. În acest concert de laude nu e nici o notă falsă, căci pe lîngă erudiție, pătrundere analitică, fervoare patriotică — însușiri pe care le manifestaseră și un Șincai sau un Petru Maior —, Bălcescu aduce siguranța discernămîntului critic, puterea de a surprinde legăturile interne ale fenomenelor și a cuprinde sintetic marile desfășurări de istorie, vigoarea, armonia și eleganța stilului.

Ideea misionarismului național și democratic, caracteristică în genere pașoptiștilor, se întruchipează la Bălcescu într-o formă extremă. El considera că intelectualului român îi revine îndatorirea de a lupta pentru înaintarea patriei, la nevoie cu prețul jertfei de sine. Nici un mobil personal nu putea trece înaintea acestui țel, curat și intangibil ca steaua polară. A scrie nu putea fi pentru un asemenea om o petrecere agreabilă a timpului, o amuzantă superfluitate. Fiecare rînd izvora la el dintr-o necesitate și răspundea unei intenții, în fiecare frază își sedimenta o convingere. De aceea, nu-i de mirare că întreaga-i operă se constituie într-o unitate indisolubilă cu lupta de eliberare, cu cerințele și perspectivele ei. Orice lucrare, indiferent cît de adînc se scufundă în trecut, servește prezentul, explicîndu-l și indicînd drumul transformării sale. Iar alcătuirea ei ține, deopotrivă, de știință și pledoarie, de cercetarea savantului și de puterea contagioasă a oratoriei, care vrea să smulgă pe cititor din inerție, biciuindu-i simțul de responsabilitate cetățenească.

Prin diversitatea perspectivelor deschise și prin multiplicitatea aptitudinilor, Bălcescu poate fi revendicat în mod egal de istorie, economie, politică și literatură. Direcția dominantă, cea care constituie principalul cadru de manifestare a personalității, rămîne totuși istoriografia. Predilecția aceasta o explică atît vocația proprie, cît și epoca. În adevăr, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, istoria pătrunsesse cu poezii romantice în lirism și dramaturgie, cu Walter Scott în roman, cu Hegel și Cousin în filozofie. Avîntul impetuos al națiunilor spre autodeterminare și lupta claselor dezmoștenite pentru cîștigarea de drepturi o impuseseră pretutindeni ca rezervă potențială de argumente, ca izvor de mituri și sursă de inspirație a politiciii. În condițiile redeșteptării naționale dintre 1820 și 1840, interesul pentru istorie s-a afirmat și la noi în modul cel mai viu. Alături de alți pașoptiști, de M. Kogălniceanu, Florian Aaron, A. Treboniu Laurian, Al. Papiu Ilarian, G. Barițiu, Gh. Săulescu etc., Bălcescu se apleacă asupra trecutului, mîndru de noblețea originii și vechimea neamului românesc, dornic să scoată la lumină toate mărturiile vieții de odinioară, pînă la istovirea materialului informativ. El continuă opera întreprinsă de D. Cantemir, cronicari și Școala ardeleană. Subliniază, ca și ei, în premisele cercetării, cîteva idei majore : originea romanică a poporului român și a limbii române, continuitatea neîntreruptă în Dacia, rolul românilor de avanpost al creștinătății la Dunăre, unitatea lor de neam. Pe de altă parte, uzează de întreaga documentație pe care înaintașii au adunat-o, precum și de rezultatele dobîndite de dînșii. De notat, în această pri-

vință, impresia puternică exercitată asupra-i de lectura operei lui Kogălniceanu *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*. Dar Bălcescu merge mai departe. Marele său merit e de a aduce o concepție nouă de abordare a istoriei, care corespunde progreselor științei din prima jumătate a secolului al XIX-lea și lasă departe, în urmă, tot ce se făcuse pînă la el, cu singura excepție a lui Kogălniceanu.

În trei privințe, contribuția sa e esențială : el abandonează definitiv istoria dinastică, bazată pe cronologia domnitorilor și relatarea uscată a evenimentelor politice, orientîndu-se spre istoria instituțiilor și a societății, spre situarea poporului în rolul de personaj central : aplică o metodă critică, efectuînd un examen sistematic al izvoarelor spre a decide asupra validității lor ; pune la temelia dezvoltării conceptele de „evoluție”, „interdependență” și „necesitate obiectivă”, ajungînd astfel să descopere corelațiile dintre fenomene și să propună explicații ale trecerii de la o etapă istorică la alta. În elaborarea acestor idei îndrăznețe, Bălcescu se servește de lucrările unor savanți contemporani, în primul rînd de cele ale istoricilor francezi ai restaurației, și anume mai ales de scrierile lui Thierry și Michelet. O mare simpatie nutrește și italianului Cesare Cantù, a cărui *Histoire universelle, soigneusement remanié par l'auteur et traduite sous ses yeux, par Eugène Aroux et Piersilvestro Leopardi*, în 19 volume, începuse să apară la Paris în 1843. Dar, asimilîndu-și experiența contemporană în domeniul cercetării istorice, Bălcescu nu se înfeudează unui model străin, oricît de prestigios ar fi. El nu face adoptare, ci adaptare, gîndind totul în funcție de realitatea socială românească, pe care se ostenește s-o cunoască pînă în cele mai marunte articulații și care-i comandă, în ultimă instanță, atît punerea problemelor, cît și soluționarea lor.

Lucrările propriu-zis istoriografice, dacă exceptăm *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*, acoperă o perioadă scurtă din activitatea lui Bălcescu, între 1844 și 1847. În timpul revoluției și după 1848, el e solicitat de teme politico-sociale, rezultate din desfășurările imediate ale actualității sau de materiale tinzînd spre generalizare și filozofia istoriei. Dintre studiile de început, două se impun : *Puterea armată* și *Starea socială*. *Puterea armată* se bazează pe o bibliografie care cuprinde 31 de opere în 6 limbi, inclusiv 7 cronici manuscrise și un număr de 9 hrisoave dintre 1561—1787. N. Iorga o considera, spre sfîrșitul veacului trecut, drept „un minunat capitol de istorie care n-ar sta tocmai rău nici sub condeul unui istoric de astăzi”. Singur I. Bogdan, dintre specialiști, a rostit un verdict sever, însă aproape șase decenii mai tîrziu și în numele unui scientism pozitivist care nu mai vedea pădurea din cauza copacilor. *Puterea armată* urmărește un dublu obiectiv : să arate „chipul și drumul ce ar trebui a se lua spre a se scrie o istorie” și să atragă atenția asupra necesității de a întări armata, deoarece ea a făcut „mărimea și puterea țării în vreme de patru veacuri” și numai prin „regenerarea” ei va fi cu putință românilor să-și reia locul în marea familie a națiunilor europene. Bălcescu se ocupă pe rînd de cele trei componente ale instituțiilor ostășești : armata propriu-zisă (ostașii sau lefegii), miliția (catanele sau slujitorii de scuteală) și ridicarea gloatelor. De la Mircea cel Bătrîn, creatorul primei oștiri permanente în Europa, armata s-a dezvoltat progresiv pînă la 1580, a cunoscut un moment de strălucire sub Mihai Viteazul, apoi a început să slăbească datorită recurgerii la mercenari (seimeni), pentru a fi total nimicită de fanarioți. Privitor la arta militară, Bălcescu citează din Neagoe Basarab și reproduce, cu o vădită satisfacție, aprecierile favorabile întîlnite la polonezul Dlugosz (despre Ștefan cel Mare) și austriacul Engel (despre Mihai Viteazul). Exagerînd puțin lucrurile din pricina

lipsei de material comparativ, el pretinde că voievozii noștri au fost primii în Europa care au recunoscut importanța hotărâtoare a infanteriei, că ar fi utilizat, mai devreme decât alții, cavaleria ca armă de străpungere și metoda cuceririi cetăților folosind șanțuri acoperite. Ca o concluzie a analizei sale, Bălcescu preconizează o reformă a instituțiilor ostășești. Ideea de bază e a renunțării la o armată costisitoare, nepotrivită fiindcă sustrage o mulțime de brațe necesare agriculturii, prin înființarea rezervelor naționale și decretarea obligativității serviciului militar, după exemplul Prusiei.

În *Starea socială* Bălcescu analizează evoluția raporturilor agrare la noi. Ocu-pînd Dacia prin colonizare, romanii au creat o clasă de mici proprietari liberi, care s-a menținut în toată perioada năvălirilor barbare și a supraviețuit, neștirbită, întemeierii țărilor române. La destrămarea acestei clase și la nașterea feudalității nu s-a ajuns prin transformări social-economice petrecute în sînul obștilor țărănești, ci printr-un proces extern. Formarea mării proprietăți pe baza daniilor consimțite de domn în vederea răsplătirii devotamentului și meritelor ar fi avut în acest sens rolul decisiv. Ca să-și cultive pămînturile, moșierii au adus coloni de peste Dunăre, pe care i-au iobăgit. Ei l-au silit apoi pe Mihai Viteazul să decreteze lipirea de pămînt. Interesul (vinderea către stăpîn din cauza neputinței acoperirii obligațiilor fiscale), nevoia (sărăcirea de pe urma deselor războaie) și sila (violența boierească) au generalizat servajul, căci „robă este o consecință neapărată a sistemii de clacă”. În continuare, situația clasei țărănești s-a înrăutățit progresiv, reforma lui Mavrocordat nefiind decît o emancipare formală, fără rezultate practice. Împiedicat de cenzură să se ocupe de regimul agrar instituit de Regulamentul organic, cu atît mai mult să pună în discuție un program de îndreptare, autorul încheie înfricoșîndu-i pe boieri cu exemplul Poloniei : „ . . . Vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază și puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor ! Ele pier ! ”

Dintre contribuțiile încredințate „Magazinului”, *Cuvîntul preliminaru despre izvoarele istoriei românilor* are meritul de a defini o concepție modernă de studiere a trecutului, așezată sub dublul semn al romantismului liberal și naționalismului, precum și de a scoate în evidență valoarea documentară a folclorului. Cercetîndu-și istoria, românii ar învăța să se ferească de greșelile săvîrșite de înaintași și ar cîștiga încrederea neclintită „că o nație, care în mijlocul atîtor nevoie și-a păstrat naționalitatea ei în curgere de optsprezece veacuri, nu mai poate pieri”. Ei ar ajunge să nădăjduiască legitim în ziua de mîine și să se consacre „cu mai multă inimă” pregătirii unei „reforme politice și sociale” de care depinde poziția țării în ochii Europei. Privitor la folclor, de care în epocă se vorbea mult, însă în sensul herderian de expresie spontană a sufletului popoarelor, Bălcescu se ghidează după Michelet. În *Origines du droit français cherchées dans les symboles et formules du droit universel* (Paris, 1837), acesta preconizase, pe baza sugestiilor lui Jacob Grimm, depistarea rămășițelor vechiului drept francez în tradiții și monumente folclorice.

Biografiile din primul tom al „Magazinului” introduc în istoriografia noastră un gen nou, care vădește în autor pe cititorul lui Plutarh, însă un Plutarh filtrat prin școala erudiției critice moderne. Eroi lui Bălcescu : Ioan Tăutul, Miron Costin, Ioan Cantacuzino și Constantin Cantacuzino sînt oameni înzestrați cu însușiri remarcabile, care și-au servit țara cu abnegație, însă au avut de înfruntat cumplite prigoniri ale sortii. Portretizarea e făcută strict după arătările izvoarelor, reducînd la zero partea fanteziei. Însă autorul știe să tragă profit din elementele pitorești și pe alocuri înscenează materialul. Figura lui Mavrogheni, de „original și fantastic”, se imprimă în memorie, ca și aceea a lui Ioan Cantacuzino (despre activitatea literară a căruia Băl-

cescu pare a nu fi aflat). De notat iarăși vigoarea atacurilor împotriva boierimii. Aristocrații — spune într-un loc scriitorul — „nu priveau jos, prea jos, poporul care se țira la picioarele lor și se muncea ca să le hrănească lenea ; ei nu gîndeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țeara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o încă, dacă ei făcînd un apel la dînsul l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra”.

Campania românilor în contra turcilor la anul 1595, publicată în tomul IV al „Magazinului” (1847), începe în cadența solemnă a epopeii. Tonul înaripat al rapsodului unor vremi eroice se menține și în expunerea propriu-zisă, care se ocupă în detaliu de lupta de la Călugăreni, de preliminariile, desfășurarea și consecințele sale. Și aici se observă seriozitatea despuierii bibliografice : chiar episoadele care par romanțate sînt de fapt atestate documentar. Astfel, discursul adresat de Mihai ostașilor în dimineața bătăliei, după străvechiul tipic al istoricilor latini, urmează pe Arthur Thomas d’Ambray, *Continuation de l’histoire de Chalcocondyle* (Rouen, 1660), iar scena de „turnir” medieval, cînd viteazul domnitor se aruncă unde situația e mai critică, își preia elementele de la vistiernicul Stravinos și Balthasar Walther (*Brevis rerum a Michaele Moldaviae, Transalpinæ sive Valachiae*, Frankfurt, 1603). Ultimele rînduri ale studiului sînt străbătute de o emoție contagioasă : „Noi încheiem cu părere de rău această povestire pe care am lucrat-o cu dragoste, deși împrejurările nu ne-au iertat a da stilului corecția trebuincioasă”. Reiese că Bălcescu avea ambiția lui Thierry de a face nu numai știință, ci și artă ; era un istoric-poet, călăuzit de o concepție artizanală asupra scrisului, conform căreia primul „jet” al condeiului nu constituie decît o aproximație a formei finale.

Rolul atribuit de Bălcescu intuiției se vede din scurta notiță intitulată *Buletin despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei*, ce se află în cabinetul de stampe de la Biblioteca regală din Paris („Magazin”, t. IV, 1847). Văzînd la București un tablou presupus a-l reprezenta pe Mihai Viteazul, executat de Ortelius, Bălcescu spune că s-a îndoit de autenticitatea sa, deoarece fizionomia domnitorului nu exprima „nici unul din sentimentele ce caracterizau pe acest mare bărbat”. Aceeași impresie a resimțit-o în fața mai multor portrete aflate la cabinetul de stampe din Paris, pînă cînd a dat peste o gravură a lui Sadeler. Atunci a strigat fără ezitare : „Acesta este !”.

Singurul articol din perioada prerevoluționară care nu aparține preocupărilor istoriografice este recenzia publicată în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1846, nr. 4 și 5) a traducerii lui I. Negulici *De l’éducation des mères des familles ou de la civilisation du genre humain par les femmes* (Paris, 1834) de Aimé Martin. Acest Aimé Martin s-a bucurat la noi de o vogă extraordinară în preajma revoluției de la 1848, fiind așezat de un Heliade, un Barițiu și chiar de Bălcescu printre marile spirite ale epocii. Cartea sa avea o fundamentare filozofică, deosebind între „înțelegeri” și „inimă”, adică între rațiune ca facultate de a forma concepte din senzații, printr-un proces de abstractizare, și suflet, privit ca sediul ideilor înnăscute, „principiul care ne face să pricepem frumosul, adevărul, infinitul, pe Dumnezeu”. Bălcescu obiectează că publicistul francez merge prea departe „vrînd să dea o realitate algebrică la soluția unui problem pe care filozofia, cu toate progresurile ei moderne, n-a putut încă hotărî”. „Materia și spiritul ce compun omul sînt așa de strîns unite împreună, una înrîurează atît de mult asupra celuilalt, încît a însemna acurat hotarele lor se pare o absurditate”. El dezaprobă și ideea „fatalistă” că „nordul este venit a cuprinde și a civiliza orientul”, căci „vremea concuistelor au trecut”, iar „nădejdea

civilizației popoarelor este în comunicația ideilor, care va veni din comunicația națiunilor", „ce înlesnirile și relațiile comerciale vor aduce". Aprecierea de ansamblu a lui Bălcescu e foarte pozitivă. Cartea tradusă de Negulici e „luminată, înfocată, plină de convicție. Ea are multe pagini sublime, care ne aduc aminte de Rousseau și Bernardin de Saint-Pierre".

În timpul revoluției de la 1848, Bălcescu publică în „Popolul suveran", după cum am arătat, două articole asupra problemelor la ordinea zilei : *Despre împroprietărirea țăranilor* (nr. 21, 22, 23, 24), integrat ulterior, în substanța lui, în *Question économique*, și *Drepturile românilor către Înalta Poartă* (nr. 15, 16). Cel din urmă reproduce tratatele încheiate cu turcii la 1393 și 1460, așa-numitele „capitulații", spre a dovedi că Principatele n-au fost niciodată supuse cu sabia, ci s-au recunoscut de bunăvoie sub protecția Porții, pe baza respectării dreptului lor de autonomie internă. În felul acesta, Bălcescu apără legitimitatea revoluției de la 1848 și contestă puterii suzerane orice drept de amestec. Textul „capitulațiilor" exista în *Genealogia Cantacuzinilor* și fusese publicat anterior de Fotino, Wilkinson, Colson și de un oarecare G. Rucăreanu în „Foaie pentru minte" (nr. 15 și 16, 1842). Meritul lui Bălcescu e de a fi pus chestiunea în discuție la momentul oportun, făcând din ea una din principalele teme ale propagandei revoluționare *.

Dintre lucrările de după 1848, de o importanță deosebită este *Question économique*, memoriu destinat Porții, din care se cunoaște și o redacție primitivă, însă incompletă și neșlefuită, publicată de-abia în 1953, sub titlul *Reforma socială la români*. Socotită de unii drept cea mai bună operă a lui Bălcescu (G. Zane), *Question économique* e un model de erudiție, argumentare strânsă, spirit publicistic și putere de analiză. Deopotrivă eseu, pamflet și studiu minuțios elaborat de istorie socială, lucrarea nu-și are pereche în epocă. Michelet, depășind amabilitățile curente, spunea : „Nu cunosc nimic mai bun asupra subiectului, nimic mai instructiv". Elias Regnault, un publicist francez de atitudine progresistă, o utilizează pe larg în cartea sa *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* (Paris, 1855), reproducând pasaje întregi și rezumând sau parafrazând altele, de-a lungul a peste 40 de pagini. Marx însuși o folosește, prin intermediul lui Elias Regnault, ca să exemplifice goana după supramuncă a moșierului antrenat în relații de piață.

Cele 27 de capitole succinte, sfârșite adesea printr-o formulă de efect, se distribuie în trei părți : I — evoluția chestiunii agrare din epoca romană pînă la Regulamentul organic, cu insistență asupra perioadei de la Mihai Viteazul înainte ; II — analiza Regulamentului organic din punctul de vedere al stipulațiilor privind rapor-

* G. Zane, în excelenta sa ediție (N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, II, p. 287—288), îi atribuie lui Bălcescu alte cinci articole anonime din „Popolul suveran" : *Patria* (nr. 3), *Armia română* (nr. 6), *Despre adunarea generală* (nr. 11), *Situația prezentă* (nr. 13), *Revoluție și reformă* (nr. 21). P. P. Panaites u admite doar articolele *Patria* și *Revoluție și reformă* (*O ediție a Opereilor lui Bălcescu*, București, 1940, p. 14). Problema rămîne deschisă, ca, de altfel, și paternitatea asupra tabloului cronologic al domnitorilor români din cartea *Table istorice*, de Eduard Vehse, tradusă de I. Voinescu II (G. Zane, *op. cit.*, p. 171—176 ; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 9—12). Există, în schimb, multe probabilități ca articolul *Trecutul și prezentul*, acceptat de toată lumea, pînă nu de mult, drept al lui Bălcescu, să fie de fapt opera tînărului prieten al lui Odobescu, D. Berindei (Cornelia Bodea, *Din activitatea revoluționară a Junimii române la Paris între 1841 și 1843*, în „Studii", 1961, nr. 5 ; Geo Șerban, *Scrisorile lui Bălcescu Trecutul și prezentul ?*, în „Gazeta literară" din 20 februarie 1964).

turile dintre proprietari și țărani ; III — soluțiile preconizate la 1848 în vederea îmbunătățirii sortii țăranilor. Lucrarea se deschide printr-o pagină memorabilă. Înfațișînd, ca la Dinicu Golescu, dramaticul contrast dintre bogăția pămîntului românesc și existența mizeră a țăranului. Partea I reia ideile din *Starea soșială*. Într-o expunere mai limpede, cu unele completări. De pildă, vorbind de epoca romană, autorul menționează fugăr cele două flagele care au subminat imperiul și în cele din urmă l-au prăbușit : sclavia și marea proprietate. Mișcarea de la 1821 e calificată drept revoluție „purement nationale et démocratique”. iar Tudor Vladimirescu e arătat a fi avut o conduită corectă față de puterea suzerană. Partea a II-a disecă punct cu punct prevederile Regulamentului organic, denunțînd samavolniciile camuflate sub echivocurile de limbaj. Bălcescu demonstrează aci o teză capitală : faptul că țăranii sînt coproprietari cu proprietarul nominal în schimbul plății unei rente în natură sau muncă. Dreptul absolut al stăpînului de moșie, în înțelesul clasic de „jus utendi, fruendi et abutendi”, e limitat pe două treimi din domeniu de dreptul de posesorat al țăranului, tot ereditar și la fel de puternic. Această realitate agrară, specifică țărilor române și, în genere, Estului european, constituie temelia juridică a reformei prin împrumietărire, cum a preconizat-o, sub impulsul lui Bălcescu. *Proclamația de la Islaz*, împotriva cererii „liberale” de a proclama pur și simplu emanciparea pămîntului. Privitor la natura opresivă a Regulamentului, Bălcescu aduce argumente impresionante. Claca atinge, după calculul lui, 56 de zile în Țara Românească și 84 de zile în Moldova. pămîntul de hrană atribuit țăranului e sub necesar. la fel și locurile de pășune. Exploatarea feudală-iobăgiste a boierilor i se adaugă exploatarea statului, săvîrșită sub forma extorcării populației prin impozite. În genere, Bălcescu instruește un adevărat proces al administrației, denotînd că e perfect degajat de iluzia statului arbitru. Totuși el nu preconizează confiscarea moșiloror, ci numai împrumietărire. adică înlocuirea dreptului real al posesiunii prin dreptul nominal al proprietății, cu plata unei despăgubiri. Proiectul său prevede împrumietărire pe marile latifundii a 200 000 de familii și pe domeniile statului a încă 30 000. Suma de răscumpărare de două sute de milioane de piaștri urma să fie avansată boierilor de o bancă ipotecară, organizată anume, față de care țăranii trebuiau să se descarce prin plata unor anuități de 10%, jumătate pentru amortizarea capitalurilor, jumătate pentru acoperirea dobînzilor. Rădăcina acestui fel de a vedea se găsește în convingerea autorului că abuzurile comise în numele proprietății nu justifică sacrificarea principiului. „Excesul înseamnă oare a condamna uzajul ? ” — întreabă Bălcescu. Departe de a se uni cu extremiștii care „strigă anatema împotriva proprietății”. el crede că „acest principiu al proprietății a creat agricultura liberă, comerțul, industria, artele și toate comorile civilizației”. Socialiștii sînt, după el, „visători”. Concepția e burghezo-democratică, dar ea e singura compatibilă cu împrumietărire concrete de la noi la 1848. Căci adevăratul progresism nu consta în revendicarea utopică a unor reforme pentru care condițiile interne de aplicare nu erau coapte, iar condițiile externe se anunțau pentru multă vreme complet defavorabile, ci în programarea și înfăptuirea țelurilor puse la ordinea zilei de însăși evoluția obiectivă a istoriei.

Cea de-a doua contribuție majoră a lui Bălcescu în perioada postrevoluționară e articolul *Mersul revoluției în istoria românilor*. Scris cu înflăcărarea unui tribun care perorează însuflețit de icoana idealului său radios, lucrarea evidențiază preocuparea de a filozofa asupra istoriei, în spiritul ideilor profesate de Cesare Cantù și de școala romantică și liberală a restaurației. Autorul se înalță deasupra experienței empirice, spre a descoperi legile care că auzesc dezvoltarea societății și a găsi semnificația fie-

cărei etape în lumina perspectivei de ansamblu a întregului proces, Revoluția română nu e o marfă de import, ea își are originea în zilele veacurilor, în desfășurările obiective ale istoriei naționale. De-a lungul timpului „statul din domnesc sau absolut s-a făcut boieresc sau aristocratic, apoi fanariot sau orășenesc (Bürger), apoi ciocoiesc sau biurocrat și acum este pe cale a se face românesc sau democratic”. La fel, „poporul din rob se preface serf, apoi proletar, apoi posesor și acum azvîrle cea mai din urmă exploatație și este a se face proprietar”. Se verifică astfel legea universală a dezvoltării istorice a națiilor, pe care Bălcescu o definește drept „înălțarea plebeianismului la putere” sau „întregirea românului, vecinul, serful veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație”. Revoluția de la 1821 a fost democratică, deoarece „a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc.” Revoluția de la 1848 a fost socială, urmărind ca „românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună”. Revoluția viitoare va cere „unitatea și libertatea națională”. În întâmpinarea ei, Bălcescu și îndeamnă compatrioții să se pregătească, să fie gata să-și verse sîngele, căci de la împărați și de la miniștri nu se poate obține nimic prin filantropie, „Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot, Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau fără numai aceea ce le smulg popoarele”.

Schema evolutivă propusă de Bălcescu nu rezistă, desigur, controlului factual. Dar mai importantă decît veridicitatea fiecărei etape e ideea care prezidează la distribuirea lor, Bălcescu își dă seama de dependența instituțiilor politice, de starea socială, de caracterul necesar și, în ultimă instanță, progresiv, al dezvoltării, de antagonismele care macină orice epocă istorică. Apare aici, pentru prima dată la noi, o gîndire dialectică, în stare să sesizeze complexitatea și natura contradictorie a realului. Ea întrevede, cu o uimitoare claritate, sensul exact al unor concepte hegeliene, fără să poată fi vorba, după cît se pare, de o legătură directă. E vorba, în primul rînd, de ideea saltului calitativ, apoi de interacțiunea factorilor cauzali, de caracterul relativ și procesual al fenomenelor istorice.

Împiedicat de boală și de munca desfășurată la monografia lui Mihai Viteazul, Bălcescu nu va mai avea răgazul altor lucrări fundamentale în anii de după 1848. În afară de *Question économique* și de *Mersul revoluției*, activitatea sa se reduce la cîteva pagini prefațînd *Cîntarea României* și „România viitoare”, avîntatul discurs *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, publicat în „Junimea română” (1851, nr. 2), și manuscrisul incomplet *Manualul bunului român*, adaptat după Ch. Renouvier și publicat postum.

Toate aceste scrieri manifestă tendința de a pregăti spiritele în vederea luptelor ce se vesteau iminente, fie dezvoltînd punctele programului democratic al revoluției, fie înaintînd asupra obiectivelor de caracter național.

Opera de căpetenie a lui Bălcescu, aceea care-l reprezintă mai intensiv în opinia posterității și căreia i s-a dăruit pînă cînd moartea i-a smuls condeiul din mîină, este *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*. Concepută, după cum o indică și titlul, ca o vastă evocare a vieții poporului român și nu doar ca povestirea unei domnii strălucite, opera trebuia să cuprindă șase cărți, și anume: *Libertatea națională* (1593 — aprilie 1595), *Călugărenii* (aprilie 1595 — decembrie 1595), *Robirea țaranului* (decembrie 1595 — aprilie 1599), *Unitatea națională* (aprilie 1599 — iulie 1600), *Mirăslău* (iulie 1600 — ianuarie 1601) și *Gorăslău*. Din acest plan s-au realizat patru cărți și 32 de capitole din cartea a V-a. Nu mai rămînea mult de făcut, dar e sigur că, dacă ar fi dispus de timp, Bălcescu și-ar fi revăzut cu atenție întreaga lucrare, mai ales sub ra-

portul cizelării formeii. Publicată parțial de Odobescu în „Revista română” (1861 — 1863) și în întregime, prin grija aceluiași, la 1877, într-o versiune revăzută pentru tipar de I. Slavici, monografia lui Bălcescu se înscrie printre operele cele mai reprezentative ale pașoptismului. Ideea de a dedica o monografie lui Mihai Viteazul se poate să fi încolțit încă de timpuriu în mintea istoricului, prin 1844 sau 1845, dar elaborarea operei nu pare a fi anterioară anului 1847. Scriitorul se găsea atunci la Paris și-și informa prietenii de proiectul său, precum și de faptul că scormonește prin bibliotecii în căutare de material. Întrerupt în timpul revoluției, lucrul a fost reluat spre sfârșitul toamnei 1849 și continuat cu o intensitate crescândă pe măsură ce Bălcescu își simțea puterile slăbindu-i și moartea apropiindu-se. În ultimele scrisori către prietenii, unele ajunse destinatarilor după stingerea din viață în sărăcioasa cameră din Palermo, solicita cărți în vederea unor completări de detaliu și transmisea instrucțiuni pentru executarea de gravuri care să ilustreze textul tipărit.

Alegerea subiectului nu era întâmplătoare. Pașoptiștii onorau figura lui Mihai pentru că ea întrupa două idei care aprindeau pe atunci toate inimile: lupta pentru independență și realizarea unității naționale. Pe de altă parte, zbuciumul eroului, în viața căruia momentele de glorie alternează cu clipe de tragică restriște, pînă la finalul de dramă shakespeareiană al uciderii prin trădare pe cîmpia de la Turda, găsea un ecou vibrant în sensibilitatea romantică a vremii. De Mihai vorbiseră istorici: Damaschin Bojîncă, Florian Aaron, Gr. Pleșoianu, M. Kogălniceanu; el inspirase versuri lui Bolintineanu, Heliade Rădulescu, A. Pelimon, piese de teatru lui Gh. Asachi și C. D. Aricescu; se pare că și Anton Pann ostenise în ultimii săi ani la o *Istorie a lui Mihai Viteazul* pentru popor. Ca toți contemporanii și poate în mai mare măsură decît ei, glorificînd pe eroul rezistenței antiotomane și pe făuritorul unirii, Bălcescu nu-și îndeplina numai o îndatorire pioasă, ci-și mărturisea o solidaritate de ideal.

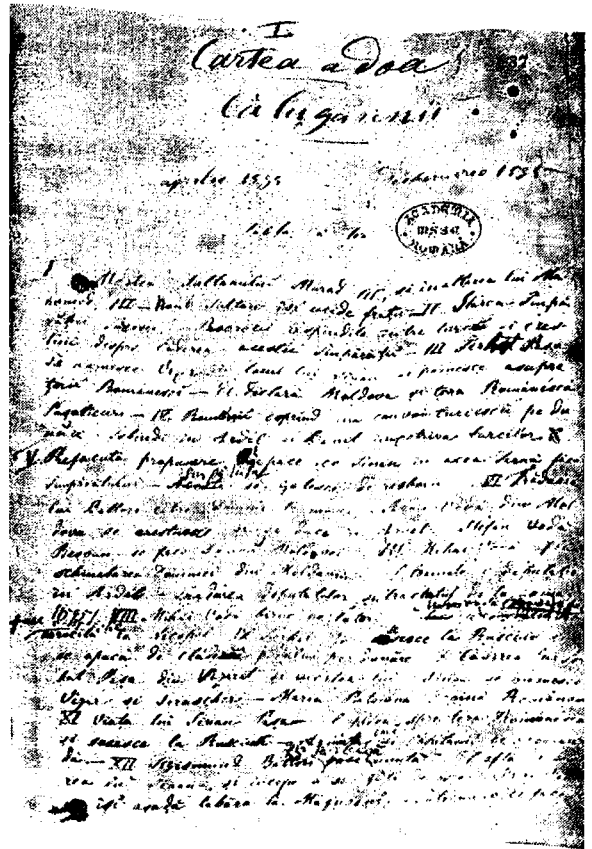
Documentarea operei este excepțională, intenția fiind de a istovi bibliografia problemei. Lista scrierilor citate numără 102 titluri, însă, după cum o arată manuscrisele, cercetarea a mers mult mai departe, punînd la contribuție alte cîteva zeci de izvoare. Fapt remarcabil: punctul de vedere nu e arhivistic, ci selectiv. Autorul procedează cu discernămint critic: el cõnfruntă mărturiile existente asupra aceluiași eveniment și apreciază validitatea fiecărei știri.

Dorința de a afla adevărul și a-l spune cu fermitate, indiferent dacă place sau displace, nu-l împinge pe Bălcescu la o atitudine neutrală, incompatibilă de altfel cu temperatura morală a epocii și cu adîncile resorturi pasionale ale firii sale. Ca toți romanticii, era împinsă-și organizeze scrierile fie ca pledoarii, fie ca rechizitorii, însă, spre deosebire de alții, știa să distingă între propozițiile de existență și judecățile de valoare. Astfel, interpretarea epocii lui Mihai Viteazul o face prin prisma democratismului-revoluționar și ideologiei pașoptiste, dar în înfățișarea faptelor se călăuzește după regulile unei stricte obiectivități. Mihai e un instrument al providenței, în el se potențează aspirațiile maselor. Suirea sa pe tron nu e un simplu hazard: în starea existentă a lucrurilor, poporul trebuia să dea din rîndurile sale un om reprezentativ, un conducător și un justițiar. Deși își admiră eroul, Bălcescu nu ezită să-i condamne greșelile, în special lipsirea țaranilor de pămînt. Susține însă că această măsură a fost legiferată sub influența boierilor. Pe aceștia îi înfierează aspru în repetate rînduri. Vorbînd de unirea efemeră de la 1600, își dă seama că e vorba de o „cucerire”, deoarece naționalitatea „nu avea atunci acel caracter mintos și ideal ce a dobîndit în zilele noastre”, dar o omagiază în cuvinte înflăcărate ca pe un mare simbol. În genere, de la prima pînă la ultima pagină, scriitorul urmărește parcă să elec-

trizeze un prezent acomodat cu lașitățile pînă într-atît, încît pierduse chiar și amintirea gloriei de altădată. Paragraful despre incuria contemporanilor față de locul luptelor de la Călugăreni e din acest punct de vedere memorabil.

Arhitectura operei, de o proporționalitate clasică, indică un romantism echilibrat de rațiune. Bălcescu e un scriitor retoric, însă retorismul nu devine la el o formă agresivă a subiectivității, care construiește în afara și împotriva realului, ci rămîne un mijloc de intensificare a emoției, o rezonanță a adîncurilor conștiinței. Lirismul său e curat ca lacrima, de o neobișnuită austeritate morală și înălțime de cuget. Stilul are cadența unui discurs, cu frazele organizate ca niște unități ritmice, de o solemnitate reținută, dar gravă și învăluitoare. Scriitorul nu e un colorist; e un poet cu simțul muzicalității frazei și un filozof mai mult decît un pictor. E și „artizan” al scrisului, cum avea să observe cu justețe Hasdeu, căci el tinde să-și cenzureze expresia de orice impuritate, „modelînd-o” în sensul sonorității și al puterii de sugestie. În manuscrise s-au găsit liste de proverbe și extrase din cronicari, dovezi ale unei elaborări conștiințioase a stilului. În genere, proza lui Bălcescu a rezistat eroziunii vremii, fiind sub raportul vocabularului, proprietății termenilor, eleganței expresive și ritmului interior perfect plauzibilă astăzi. Eminescu spunea pe drept cuvînt la 1877: „limba lui Bălcescu este totodată culmea la care a ajuns românia deîndeoște de la 1560 începînd și pînă astăzi”.

Însemnătatea lui Bălcescu în literatura secolului al XIX-lea e în primul rînd a unui semănător de idei și a unui director de conștiință. El nu a creat opere de ficțiune, inventînd subiecte sau personaje; în schimb, în cristalizarea ideologică a pașoptismului a avut o contribuție esențială. Bălcescu a dat cea mai clară definiție obiectivelor strategice și tactice ale revoluției. El a legitimat dreptul țăranilor la pămînt și al națiunii la independență, unitate și o orînduire democratică, liber aleasă. A promovat consecvent lupta antifeudală și revoluționară, în alianță cu popoarele asuprite, dar fără a cădea în utopie și a-și lua speranțele drept realități. A fost întemeietorul istoriografiei românești moderne și a dat prin lucrările sale exemple strălucite ale genului. A contribuit la procesul de închegare a limbii literare, îmbinînd cu bun-gust neologismul cu termenul arhaic de valoare plastică și adaptînd sintaxa nevoilor unei comunicări nuanțate, energice și expresive. Viața atît de scurtă și încheiată tragic, abnegația cu care s-a jertfit cauzei ridicării patriei, intransigența opiniilor și consecvența neabătută l-au suit pe Bălcescu pînă în pragul legendei. Figura sa, de o admirabilă noblețe și integritate morală, a fost evocată nu numai în lucrările

NICOLAE BĂLCESCU,
România sub Mihai Vodă Viteazul, Cartea
a II-a: Călugărenii, manuscris

specialiștilor, ci și în numeroase opere beletristice. De la poeziile lui Alecsandri, C. Negri, D. Bolintineanu, G. Crețeanu, Duiliu Zamfirescu pînă la Ion Barbu și Eugen Jebeleanu, de la portretele pe bază memorialistică ale lui Alecsandri și Ion Ghica pînă la scrierile lui Camil Petrescu, G. Călinescu, Ion Pas și ale atîtor altor contemporani, toți cîți s-au apropiat de Bălcescu au făcut-o cu grațitudine și pietate, cinstindu-i alesele însușiri și situîndu-l printre cei mai reprezentativi cînturari patrioți și luptători revoluționari ai trecutului nostru.

BIBLIOGRAFIE

Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse de Nicolae Bălcescu. Publicate de pre decisiunea Societății Academice Române și însoțite cu o precuvîntare și note de A. I. Odobescu, București, 1878 ; *Din ineditele lui Nicolae Bălcescu. Manualul bunului român*, cu o introducere de Petre V. Haneș, București, 1903 ; *Scrieri istorice*, cu o introducere și note de P. P. Panaitescu, Craiova, 1935 ; *Opere complete*, vol. I. *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*, cu un studiu introductiv biobibliografic, prefață și glosar de Stelian Semedrescu, București, 1940, vol. II. *Studii și biografii istorice*, ediție îngrijită de Lucian Predescu, București, 1944 ; *Opere, Scrieri istorice, politice și economice*, ediție critică adnotată, cu o introducere de G. Zane, vol. I—II, București, 1940 ; *Scrieri sociale*, comentate de P. P. Panaitescu, București, 1947 ; *Opere*, București, 1953 ; *Opere alese*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, cu o prefață de Gh. Georgescu-Buzău, vol. I—II, București, 1960 ; *Opere*, vol. IV. *Corespondență. Scrisori, memorii, adrese, documente, note și materiale*, ediție critică de G. Zane, București, 1964.

I. Voinescu II, N. Bălcescu, Paris, 1853 ; V. Alecsandri, *Nicolae Bălcescu. Suvenire. I — La Moldova*, în „Revista română”, iulie 1862 ; Gr. Tocilescu, N. Bălcescu. *Viața, timpul și operele sale*, București, 1876 ; Ion Ghica, *Amintiri din 1848 (Nicu Bălcescu)*, în „Convorbiri literare”, 1887, nr. 3 ; N. Mandrea, *Anul 1848 (după hîrțile lui N. Bălcescu)*, în „Convorbiri literare”, XXVI, 1892 ; P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1923 ; G. Zane, *Marx și Bălcescu*, Iași, 1927 ; Silviu Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, Cluj, 1928 ; P. P. Panaitescu, *Bălcescu și istoriografia română*, în „Scrisul românesc”, 1928, nr. 3 ; G. Călinescu, *Ciro Spontoni și Bălcescu*, în „Viața românească”, 1932, nr. 5—6 ; A. Oțetea, *Nicolae Bălcescu*, în „Revista Fundațiilor”, 13, 1946, nr. 1 ; N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, București, 1948 ; *Studii și referate despre N. Bălcescu*, București, 1953 ; Mario Leporatti, *Nicolae Bălcescu e il risorgimento nazionale in Romania*, Roma, [f. d.] ; C. I. Gulian, *Concepția social-politică a lui N. Bălcescu*, București, 1954 ; Tudor Vianu, *N. Bălcescu artist al cuvîntului*, în *Probleme de stil și artă literară*, București, 1955 ; Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie”, București, I, 1956 ; Virgil Ionescu, *Contribuții la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*, București, 1956 ; Cornelia Bodea, *Corespondență inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852*, în „Studii”, 1956, nr. 4 ; Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „Studii”, 9, 1956, nr. 1 ; Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, București, 1956 ; Tudor Vianu, *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957 ; Cornelia Bodea, *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, în „Studii”, 10, 1957, nr. 1 ; Nicolae Liu, *N. Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca Magazinului istoric*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957 ; Virgil Cădea, *Histoire de la Valachie, de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957 ; C. Cîmpianu, *Bălcescu și z arul Democrația din 1849*, în „Tribuna” din 12 mai 1957 ; G. Zane, *Aspecte noi ale vieții lui N. Bălcescu în lumina unor documente inedite*, în „Studii”, 13, 1960, nr. 1 ; G. Florescu, *Misiunea diplomatică a lui N. Bălcescu*

la Constantinopol (august 1848). în „Studii”. 14. 1961, nr. 6 : Cornelia Bodea și Paul Cernovodeanu. *Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu*. în „Studii”. 15. 1962, nr. 2 și 16. 1963, nr 3 : Paul Cornea. *Nicolae Bălcescu. democratul revoluționar și scriitorul*. în *Studii de literatură română modernă*. București, 1962 : Paul Cornea. *Bălcescu, Vaillant și un articol anonim din „Propășirea”*. în „Revista de istorie și teorie literară”. 15, 1966, nr. 1.

C. A. ROSETTI

S-a născut la 2 iunie 1816, ca fiu al lui Alexandru Rosetti. A învățat după obiceiul vremii, acasă, cu un profesor particular, apoi va trece la Școala Sf. Sava. A fost unul dintre elevii în care Aristia își pusese speranțele pentru un viitor mare actor. Fire exaltată, părăsește școala în căutarea unui alt destin. Intră în armată și e numit aghiotant al domnitorului Alexandru Ghica. Tînărul se dedă la petreceri zgomotoase, ce scandalizează marea societate. Cîrmuirea dă ordin să i se tundă pletele și drept pedeapsă e trimis la Pitești. Carieră curioasă și în zigzag. În curînd este președinte al tribunalului comunal din localitate. În 1845 se ocupă de afaceri comerciale, cumpărînd împreună cu Vinterhalder o tipografie. Nu se sfiește să facă negustorie nu numai cu cărți, ci și cu vinuri și cu tot ce e bănos, făcîndu-le cu nonșalanță reclamă în paginile ziarelor sale. Întrerupse și cariera de tipograf și comerciant pentru a se dedica studiilor. Pleacă la Paris în 1845. Agitația pariziană, lecțiile lui Michelet, Quinet și Mickiewicz de la Collège de France se potriveau cu temperamentul său. Aici făcu școală revoluționară.

La întoarcere, în 1847, se căsătorește cu Maria Grant.

C. A. Rosetti va avea unul din principalele roluri în revoluția de la 1848. O va pregăti conspirativ, și, după abdicarea lui Bibescu, este numit agă. A doua zi, la 12 iunie, scoase, împreună cu Vinterhalder, ziarul „Pruncul român”. Un capăt al adevăratei sale vocații fusese descoperit. C. A. Rosetti participă cot la cot cu fruntașii revoluției, categoric, prin convingeri, fiind temperamental un filantropic. Semnează decrete, apeluri către popor. E „clement” și „frate” cu toți.

Revoluția este înăbușită de armatele lui Fuad Effendi, și C. A. Rosetti va fi încarcerat și îmbarcat pe o ghimie pînă la Orșova. De pe mal, Maria Rosetti îi va însoți cu o abnegație de martiră, meritînd elogiul de mai tîrziu al marelui Michelet.

C. A. Rosetti împreună cu Mălinescu și Voinescu ajung primii la Paris. O parte dintre revoluționari mergeau la Brusa, alții rămîneau în Transilvania. Lui și soției sale, care datorită gestului ei eroic va fi privită în cercurile revoluționare ca o eroină, le reveni rolul de a organiza în capitala Franței mișcarea revoluționară a exilaților noștri, de a stabili legături vii de acțiune cu căpeteniile emigrației europene. Li se vor alătura mai tîrziu și frații Brătianu.

La sfîrșitul anului 1849 sosi la Paris și Bălcescu. Pînă la revoluție C. A. Rosetti se cunoscuse doar cu Michelet și Quinet. Marea lui prietenie cu acești apostoli ai revoluției franceze de la 1848 începe de acum. Rețeaua de inițiative, de planuri de ofensivă și de retragere, de propagandă proromânească are în familia lui Rosetti un rezervor neepuizat de energie și de bunăvoință, de patos și de amicitie. Casa lor

din rue de l'Est devine un mic stat-major conspirativ, dar și un cenacul, un salon. Relațiile lui C. A. Rosetti cu Michelet în special și ale Mariei Rosetti cu soția lui Michelet devin intime, căutându-se reciproc, scriindu-și cu o afecțiune generoasă. Lor le datorăm în cea mai mare parte atragerea lui Michelet la cauza noastră, a lui Lerroux, Sarrans, Louis Blanc, Blanqui, Desmoulins, Armand Lévy. Amândoi traduc piese din tezaurul literar românesc pentru Michelet; ca și ceilalți exilați, vor informa minuțios pe mulți dintre publiciștii francezi despre istoria și starea prezentă a românilor. Frecventează, imediat după sosire, clubul Valentino al montagnarilor, ține legătura cu restul românilor risipiți prin mai multe țări. Atitudinea sa politică e radical revoluționară, iar aliații săi sînt frații Brătianu. Se plînge direct că Heliade și Tell „zi și noapte”, „prin grai și prin scris”, „în față și în spate”, îl insultă, numindu-l „intrigant, perfid și trădător”. Ion Maiorescu îl socotea într-o scrisoare către N. Bălcescu din secția antiturcilor, împreună cu Brătienii și Voinescu II. Frecușul dintre *partide*, disensiunile de orientare și de tactică îi înverșunară pe exilați și amenințau să slăbească propaganda proromânească. La 2 decembrie 1849 luă ființă Asociația română, cu membrii I. Voinescu II, Ion Brătianu, C. Bălcescu, A. C. Golescu, D. Bolintineanu, C. A. Rosetti, N. Bălcescu, D. Berindei. Românii de la Brusa primiră un răspuns redactat de Rosetti, la care subscrisese și Bălcescu, cu toate că într-o scrisoare către Ghica din 6 februarie 1850 îl considera „tot cam bătut cu leuca”, aluzie, firește, la utopismul și reveria sa revoluționară delirantă: „...oameni sentimentali și nu gînditori. Le lipsește simțul practic” (Bălcescu către Alexandru Golescu, 4 martie 1850).

Totuși înțelegerea cu Bălcescu funcționează, și în momente grele se dovedește afecțiunea reciprocă. Bălcescu îi va reproșa numai sentimentalismul revoluționar („...voulait faire de la révolution une épopée sentimentale et croyant que avec quelques discours et proclamations pathétiques toute la contradiction, l'opposition, la haine du parti vaincu se noyera dans un vaste baiser fraternel...” N. Bălcescu către A. Golescu, Paris, 4 mars 1850).

Apariția „României viitoare” îl arată pe C. A. Rosetti în mijlocul revoluționarilor, iar apelul său „popolului român” era un strigăt sfînt al exilaților spre țară.

Rămase un apărător devotat și vehement al cauzei revoluționare. Lui Barbu Dimitrie Știrbei i se adresă ca unui trădător, avertizîndu-l cu vremea răzbunării (*Epistolă domnului Barbu Dimitrie Știrbei. Drept răspuns la proclamația sa din 24 august 1850*).

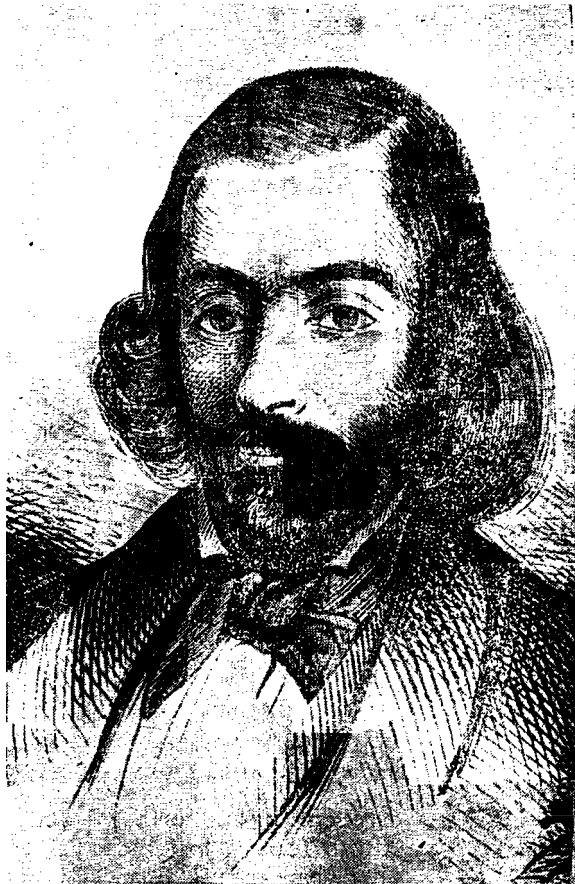
În 1851—1853, cealaltă revistă importantă „Republica Română” remarcă prezența lui C. A. Rosetti în centrul activ al emigrației, neobosit atunci cînd era vorba de publicistică și de apărarea cauzei revoluționare.

În 1857 se întoarse din exil printre cei din urmă revoluționari de la 1848, rătăcitori pe drumurile străinătății, împreună cu Nicolae și Ștefan Golescu și cu D. Brătianu. La gara Filaret li se făcu o adevărată manifestație populară. Jură să nu mai facă politică niciodată, ca o garanție dată domnitorului că nu va mai avea în el un adversar, însă temperamentul de *carbonar*, de organizator și de tribun nu-i dădu pace de-a doua zi. Se îmbarcă din nou pe puntea „aventurismului” entuziast, fondînd ziarul „Românul”, ca o continuare a „Concordiei”, ziarul prietenilor săi Al. Crețulescu și G. Crețeanu. Deveni deputat în Adunarea ad-hoc. Nu era vorba de nici o cristalizare de partidă politică. Idealurile pașoptiste erau proaspete și C. A. Rosetti voia să continue opera de realizare și de împlinire a lor. Scopul imediat era

Unirea Principatelor. C. A. Rosetti se înrolă din nou, fără teamă, ca ostaș al ofensivelor revoluționare de după 1848. „Românul” apăru ca un ziar unionist. Prestigiul luptătorului era neștirbit și influența sa este deosebită în etapa de pregătire a opiniei publice. Se declară fără jenă starostele comercianților și negustorilor. Atrase de partea sa pe scriitorii vremii, în frunte cu Grigore Alexandrescu, Al. Odobescu, Cezar Bolliac, C. D. Aricescu, E. Vinterhalder. C. A. Rosetti pregăti victoria forțelor progresiste pentru alegerea lui Al. I. Cuza domn al Țării Românești, cu verva și cu arta sa de a se adresa maselor și de a face ziaristică pentru un anume țel. El îl întâmpină din partea Camerei pe domnitor la Focșani, și un timp se păru că „Românul” este aliatul neclintit al regimului politic postunionist. La un an după Unire încredință ziarul lui C. D. Aricescu, pentru că intrase în guvern secretar de stat la Departamentul cultelor și instrucțiunii publice. Democratismul său pașoptist îl coasocie la marile inițiative ale lui Cuza și Kogălniceanu, mereu apăsător de ideea comploturilor și reacțiunii partidei boierești. Anul 1848 îi apărea la fiecare aniversare a revoluției, în vară, ca un memento și de fiecare dată credincios amintirii acelor fapte se va socoti pe drumul cel de mai departe al lor. C. A. Rosetti adăposti depozitiile

lui Bolliac pentru secularizarea averilor mănăstirești și susținu direct reforma agrară. Apoi afecțiunea scăzu, i se păru că domnul amenință cu o putere personală, începu să critice guvernul Kogălniceanu, drept care fu avertizat de oficialitate să înceteze campania. În 1864, „Românul” fu suprimat în strigătele de ajutor ale lui C. A. Rosetti. Nu se dădu învins și fondă — chiar și pentru o lună — ziarul „Liberatea” (12 iulie 1864 — 23 iulie 1864), variantă simulată a „Românului”. Toamna, locul ziarului suprimat era luat de „Constituțiunea” (an. I, 1864, nr. 8/20 nov., redactor responsabil Ion J. Pallă). În 1865, ziarul lui Gr. P. Serurie „Conștiința națională” continua spiritul „Românului”. Activitatea ziaristică curgea ca un torent printr-o serie de ziare „opozitioniste”, în „Sentinela română” a lui Grigore Eliad ș.a., pînă și în „Democrația”, ziarul scos de Candiano Popescu la Ploiești.

Cel care fusese contra aducerii unui domn străin în țară făcu parte din complotul pentru răsturnarea domnitorului Cuza. „Românul” va reapărea la 11/23 iunie 1866. C. A. Rosetti va ocupa din nou fotoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii. Inamicii săi nu-i vor ierta această înscenare niciodată. Regaliștii lui Carol I îl vor pîrî mereu Palatului pe acest inamic subversiv, capabil să organizeze lovituri zdrobitoare contra „capului” țării, partizanii lui Cuza nu-l vor scoate din trădător.

C. A. ROSETTI
în 1848

C. A. ROSETTI

C. A. Rosetti se va dedica pasionat politicii, cu un scurt popas cînd va fi director al Teatrului Național, instituție pentru care va arăta interes, îndeosebi prin cronicile dramatice pe care le publică un timp în „Românul” și prietenia ce o arată lui Millo și Pascaly. Nu este post mare în ierarhia politicii și nu va fi legislatură din care să nu facă parte. Deveni figura centrală a Partidului liberal, *Mefistofelul și Iago* al combinațiilor de culise, înspăimîntînd pe adversari prin tact și printr-o rară inteligență politică. Deputat al Partidului liberal, fie în opoziție, fie la putere, primar al capitalei, ministru, în timpul căruia va fi semnat și actul de înființare a Academiei, președinte al Camerei, senator, cu o abilitate propagandistică fără greș, C. A. Rosetti a ajuns un fel de oracol al Partidului liberal și un omniprezent. Era un teoretician al faptului politic, mereu cu fobia conservatorismului. A fost președintele Camerei în timpul războiului de independență, diplomat imbatabil, om de curaj și de răspundere, susținător al naturalizării

evreilor români prin introducerea mult discutatului articol 7 al primei Constituții (care a fost redactată de el împreună cu Carada). Va da curs intereselor bancare și financiare, susținînd importul de capital străin, fără ca el să înăbușe forțele tinere ale burgheziei naționale. C. A. Rosetti amenință din cînd în cînd Palatul, colindă prin străinătate, în 1870—1871 stă în Franța, are simpatii pentru comunarzi, în țară fusese pe punctul să fie arestat, scăpînd pe puntea unui vas unguresc. Tovarășii săi de la 1848 erau în alte servicii : Goleștii, Tell, Bolliac îl părăsesc. Acum bătrînul C. A. Rosetti se complăce în rol de apostol, umblînd ca un făcător de minuni, iubind onorurile și clamînd strident pentru principii care fuseseră visate altădată. Inamicițiile îl demobilizează de cîteva ori, hotărîndu-se chiar să părăsească țara pentru a se stabili în sudul Franței. Apelurile sale către popor cu un aer de inocență și de frățietate denotă un om cu un simț de orientare și de diplomatie politică care speria pe conservatori. C. A. Rosetti are forța de a capta opinia publică și de a se încrede pe puterea de acțiune a masei, moștenite de la 1848 și învățate atunci pe ulițele capitalei. El amenință cu poporul. El știe ce înseamnă această putere și o va specula în campaniile sale politice. Nu va lipsi niciodată din competiția politică, angajat într-o polemică neîntreruptă, încolțit de o puzderie de gazete de opoziție. Văitîndu-se de boală și de oboseală, văicărîndu-se ca un neputincios care abia se mai putea tîrî în toiagul bătrîneților, se retrase formal de cîteva ori de la conducerea ziarului, lăsînd pe cei tineri și pe fiul său, Vintilă, să-i urmeze. Va fi mereu în centrul atenției publice, cu inițiative, prin onoruri și prin atacuri. Se arată cu mărinimie sufletească ori de cîte ori adversarii îi erau slabi. Ziaristul amenința cu maxime și parabole, omul era afectuos și bun, prietenos. „Rosetachi” nu va ține seama de diferendele de odinioară și va pomeni numele lui Bălcescu cu pietate.

Niciodată nu-i răspuse lui Eminescu și nu-l huli cu nici un cuvânt reprobabil. Viitorii săi adversari vor găsi o pagină frumoasă de recunoștință în coloanele ziarului „Românul”. Venerabilului pașoptist i se discută în Cameră la 1881 acordarea unei recompense naționale sub forma unei pensii viagere de 2 200 de galbenia

Întotdeauna, fie că era vorba de un discurs sau de un articol, de apărare sau de acuzare, începea de la 1848. Trecutul acesta glorios pe care îl merita, dar cu care îi plăcea să apară în public și pentru care socotea că i se cuveneau orice onoruri, părea o trenă electorală, o lozincă și o obsesie a vârstei. Inamicii căutară să-l discrediteze pe acest patriarh al democratismului de la sfârșitul secolului trecut, care ar fi vrut să moară în scaunul prezidențial în Cameră, spunând că biografia sa ar fi furnizat material unui personaj din *O scrisoare pierdută*.

Duse steagul „Românului” pînă aproape de utimele zile ale vieții. În 1884 demisionase din Cameră în semn de protest pentru două amendamente la două articole. Totuși în 1885 era propus din nou candidat la Colegiul I Ploiești, iar în martie deputat la Colegiul III Argeș.

Muri la București în 1885, într-o solemnitate voievodală, foarte evocat pentru trecut și destul de uitat pentru prezent.

Ceasurile de mulțămire ale lui C. A. Rosetti e singurul său volum de poezie. După cele mărturisite în prefață, ne-am așteptat la o operă lirică de carbonar :

„Socrat a zis sau dacă n-o fi zis avea de gînd să zică că tot omul e dator să facă ceva bun pentru patria sa. Mie mi-a plăcut mult ăst cuvînt și aș dori să-l și pui în lucrare (pentru că n-aș vrea să mor pe căpățiul meu)”.

Nu-și ierta însă că din cauza împrejurărilor nu putuse să-și realizeze acest vis, încît socotise că binele pe care putea să-l facă nației fusese să învețe limba engleză „și să facă pe români să cunoască un autor așa de mare ca Lord Byron, de care îndrăznesc a zice că nu au decît o foarte slabă idee”.

Predoslovia urmează cu scuze și cu temeneli („m-am silit pe cît m-a ertat, nu limba, ci puterea mea, a o traduce bine”, „nefiind încă în stare să înțeleg pe acest mare autor”). Recomandă pe profesorul său Bernhardt Stolț, „un om foarte literat, „comoară”, dar necunoscut, care l-a și ajutat la tradus, și făgădui un Byron complet în românește („tot făgăduiesc însă că cît mai curînd mă vor erta împrejurările îi vor face să aibă toate scrierile acestui autor traduse bine, și în versuri bune”).

Fala de poet a junelui Rosetti era traducerea din Byron. Restul era numit cu modestie „poezioare ale mele”, apărute cu blîndețe de limbaj și cu drăgălășenii de curtean. „O să-mi ziceți că de este așa de ce să le public? O să vă răspunz că această întrebare are voe să mi-o facă numai secsu frumos căruia și sînt închinată, căci numai pentru el am scris”. Însă începu tot cu Byron, dar iarăși un alt protocol. Traducerea poemei *Manfred* era închinată „d-lui Kolonel Ioan Cîmpineanu”, rudă de-a sa după soție și un idol al tinereții sale revoluționare, drept pentru care i se adresa ca unui pater al virtuții românești „viteazul național”.

La tot ce e virtute, la tot ce e sfințire,
La tot ce-duce bine la neamul românesc,
Ai fost și ești tu gata ca să te dai jărtfire ;
La or ce vine-n frunte, române, te gălesc !
Mi-am învățat eu legea de cînd te știu pe tine,
Părinți, virute, țară, tu m-ai făcut s-ador,

L-această dar cantăia lucrare de la mine
Primește a fi și-n frunte, primește-o ca odor.

Traducerea, într-adevăr, îl transpune într-o transă poetică pe C. A. Rosetti, revellnd izbucniri de liric talentat :

Un glas te-a botezat
Ș-un duh măreț din aer
Cu lanțuri te-a legat ;
Un glas în vânturi este,
Ce nu te vor lăsa
Să guști vro bucurie,
Și noaptea nu-ți va da
Nimic din fericirea
Odihnei ce are ea.

Limba abundă în neologisme : *ministru, linceu, extract, elementar, vulgar* etc. lîngă unele forme învechite :

Au fostărdă cu toții
A veacurilor vroști.

Poetul era trubadurul anilor 39, 40, ale cărui piese erau fredonate prin grădini și prin saloanele Anicuței Manu. Simțirea este melancolică, chemătoare. O muzică de violoncel pe tema iluziei în iubire :

Tu-mi ziceai odată cum că pîn'la moarte
Dragostea ta toată mie-mi vei păstra ;
M-ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate,
Astfel merge lumea, nu e vina ta.

(A cui e vina)

C. A. Rosetti cultivă cu succes contratimpurile melodiei de stări lirice, deși nu evită totdeauna prozelitismul sentimental. *Dorința* pe tema neuitării amorului, a tristeții că totul va trece în vis este un cap de afiș al poeziei noastre intimiste :

De ce nu sînt dumberava ce seara pe răcoare
De braț cu un prieten și-e drag a vizita ?
De ce nu sînt o roză, de ce nu sînt o floare,
C-atunci gîndesc, o dragă, că tu nu m-ai uita !

Există multe repetiții („De ce nu sînt zefirul, ce sînu-ți răcorește/... De ce nu sînt sticluța cu apă înflorată / .../ De ce nu sînt eu lucsul ce sufletu-ți iubește!“), limbajul e abia eliberat, formele sînt căutate, dar stridențele supără prea puțin. Sînt naivități, și nu prozaisme.

Amiază încă nu e, căci razele le văz
A arcului de soare că încă mai boltesc,
Torrentu cu mulțimea a fețelor cerești
Rotind întins coloana în argintii undări
D-a dreptu peste capul al stîncilor pleșuv,

Și aruncînd și spuma-i lucioasă în stropiri
În jos, în sus, d-a lungul ca coada spulberînd
A calului cel searbăd, fugaciul uriaș
Și carele de moarte ce va încălica,
Cum zice Apocalipsul...

Reflexiile se înecă în poezie, și sîntem dintr-o dată departe în timp. Manfred
vîsează ca un romantic din literatura noastră de după 1860 :

Duh plin de frumusețe ! Cu păru tău lucios,
Cu ochi rîzoși de slavă, cu formele cerești,
În care ni s-arată c-un trup nepămîntean
Într-o afire sfîntă de element curat
Întreaga frumusețea acelor mai cerești
Fecioare ce pămîntul vrodată a făcut.

Formele sînt cristalizate perfect, memorabile :

Eu mi-am deprins vederea cu vecinicia chiar,

sau

Ființa iarăși nu e nimic, decît un schimb
De neființă pentru aceia care e
O altă neființă...

Traducerea nu este o capodoperă. Aliajele se obțin greu, minereul prețios
nu poate fi curățat de elemente brute.

Partea a doua a volumului însă îl revelă ca pe un poet dintre cei mai buni
la 1848, poet de viziune erotică, purificat, sentimental.

C. A. Rosetti a adus poezia evocării ca o pastorală văzută rememorative a tim-
pului cînd nu era moarte, nu era durere și cînd totul părea că n-are sfîrșit :

Te mai văzui o dată, prietenă iubită,
Te revăzui, și viața acuma o iubesc !
Tu azi mi-ai arătat-o cu flori împebodită,
D-ar fi ca azi și mîine, aș vrea să mai trăiesc !

.....
Mai ții acum tu minte cîți ani d-atunci trecură,
De cînd noi în grădină la tata ne jucam?
Căci fruntea viscolită nu poate da măsură
Cît e de cînd de ruje cunună îți făceam !
Ce de dureri d-atunce pe noi nu năvăliră,
Ce de ființe drage pămîntul ne-a-nghițit !
Ce de doriri plăcute, ce de nădejdi periră,
Ce lume de fantome, o ! cer, ne-a ocolit !
D-am fi bătrîni ca timpul, eu nu crez că se poate
Mai mult decît atîtea unire să călcăm.

(Revederea 1842 — La doamna D. C.)

Feciorul de boier idealiza o condiție de fericire naturală prin paupertate. Sîntem
în epoca cînd oamenii fericiți sînt fiii naturii, cînd păstorii sînt filozofi și cînd
împărații sînt bolnavi de melancolie și invidiază pe supușii naivi.

Poezia este însă didactică :

Trăiască împăratul, eu nu am trebuință,
Bogat sînt cu-astă turmă și-n astă lăcuință
Sînt foarte mulțumit !
Iubesc dumnezeirea, și un cîine mă iubește,
M-adapă astă apă, o turmă mă hrănește
Și sînt prea fericit.

Intrările în materie sînt prozaice. Cadrele sînt de gherghef sentimental. O poezie *Bolnava țărăncuță* (1843) are un nucleu de capodoperă, dar e împrejmuită de o zonă ilizibilă :

Din satul Obedeni o fată, Ilincuța
Ca luna de bălae, cu ochi scînteietori,
Cu forme de slăvire, ce are țărăncuța
Ce crește-n locuri simple, în cîmpuri tot cu flori.

Jalea și temerea fetei de o dragoste pe care n-o poate explica, cu stări lucide, dar ambiguă în determinări, n-a mai reușit decît în *Sburătorul* lui Heliade și *La oglindă* de Coșbuc să aibă termeni de comparație. Înfășurat în suluri de poligrafie lirică, zace uitat un diamant :

Era o vreme cînd dinspre toate
Cu mult mai sburdă în veci eram,
Tot cîntec vesel cîntam zi, noapte,
Pe mama, tata și flori iubeam.
.

De la o vreme încoace însă
Eu simț în mine un foc arzînd ;
În loc d-a rîde sînt tot plînsă,
În loc de cîntec, mă simț oftînd ;

Cînd cucul cîntă, simț că mă doare
Și-mi curge lacrimi din ochi izvor.
Că sînt pustie atunci îmi pare,
S-aprinde-n mine un mare dor.

Cu noaptea zioa pe cînd se-ngîină
Și păsări cîntă, eu lăcrămez ;
Cînd vîrcolaci ciupec din lună
Aci îmi place și aci oftez.

Dar la fîntînă cînd văz că trece
Pe lîngă mine și Constandin,
Aci îmi vine sudoare rece,
Aci căldură, aci suspin.

Aci simț pieptu că-mi izbucnește,
Că al meu sînge mi s-a aprins;
Și aci simț iarăși că amortește
Ș răsuffarea că mi s-a prins . . .

Revelatoare este și *Tinguirea unui poet*. Soarta poetului este de a fi mereu rupt între dorință și posibilitate, de a fi un neînțeles, un întârziat, de a nu fi cel dorit și cel visat :

În orice pas în viață-mi întâmpin o durere,
În toate ale mele, tot stavili întâlnesc ;
Eu sînt o minge a soartei, ș-o văz, nu e părere,
Că nu se află-n lume nimic din ce doresc.

.

Mi-e drag și adevarul, dar dacă vrei o dată
Am zis cum ca ne fură acei ce stăpînesc ;
Un om căzu pe mine, ca u eul îndată
Mă smulse și ma-nchise, zicîndu-mi că bîrfesc.

s.c.l.

Rosetti are simțul muzical al versului, armonizează emoțiile. Emiterea de negații desăvîrșește recepția unei imagini a iubitei, ducînd la un elogiu sublim :

Nu-mi place zugrăvia, cînd chipu-ți nu-mi arată ;
Nu-mi place poezia, cînd nu te va descri ;
Nici harpa cînd nu cîntă simțirea-ți cea curată,
Nici viața cînd în ochi-ți iubirea-mi n-oi citi !

Nu-mi place bogația, cînd nu ți-o da vrun bine,
Nu-mi place nici coroana cu tine cînd n-o fi ;
Nu-mi place nici o slavă, cînd nu e pentru tine,
Nici viața cînd în ochi-ți iubirea-mi n-oi citi !

Și toate-mi plac, cînd buza-ți de faguri e p-a mele
Și îngînînd un „dragă” pe sînu-mi te lipesc ;
Și cînd tu ești în brațe-mi, cînd sînt într-ale tale,
Sînt fericit, în ochi-ți iubirea-mi d-o cîtesc.

(*La S., 1843*)

Cîntarea iubirii ca moment suprem îl apropie de Eminescu :

Decît în trude, durere mare,
Să-mi treacă viața, să mă topesc,
Doresc mai bine o-mbraț șare
Ș-apoi cu moartea să o platesc.

(*Fluturul*)

C. A. Rosetti a tradus inspirat din Lamartine, apoi din Béranger și Hugo. Poeziile fură îngreuiate de prelucrări de teme de aiurea, pe care le versifică, producînd parabole sentimentale.

O operă de mare valoare documentară, psihologică și literară a rămas ascunsă în uitatele *Note intime*, publicate în 1902 — primul jurnal românesc modern, cu mult înainte a celui al lui Maiorescu.

Amestec de byronism și de misticism revoluționar, de senzualism oriental și de energetism pentru cauza patriei, paginile de jurnal ale lui C. A. Rosetti exprima o personalitate complicată, uneori cu multe roluri dramatizate excesiv.

Lîngă scrisorile lui Bălcescu și *Amintirile din pribegie* ale lui I. Ghica, C. A. Rosetti își redactează în intimitatea familiei un jurnal al epocii, al revoluției și al său, identificîndu-se nu o dată într-o expresie unică. Însemnările, de o teatralitate firească vremii sale, dusă pînă la grotesc, sînt sincere, curate, naive, constituind o adevărată arhivă sentimentală a mijlocului secolului al XIX-lea.

C. A. Rosetti este un ideolog, ca și Bălcescu, și locul său în istoria literaturii, în afara aceluia ocupat îndreptățit de poet, este în măsura în care expresia formală a ideologiei sale politice este una artistică și provoacă o emoție estetică pură. C. A. Rosetti debitează sentimental principii la un mod parabolic. E elevul lui Michelet și Quinet, în primul rînd, și va fi cel mai romantic ziaristic al nostru, delirant și trubaduresc. Cu Rosetti presa românească are pe cel mai pasionat ziarist și pe cel ce va lăsa o tradiție a gazetăriei la noi, a cărui personalitate se va marca prin articolul de ziar scris zilnic, oracular, cult, cu o mistificare a cuvîntului. Nici un altul nu ilustrează mai bine limbajul pașoptist, lozincard, maximalizat ca un limbaj propriu și firesc. Alții au fost ușor dezasimilați de frazeologia pașoptistă, ca în cazul lui Tell, al Goleștilor sau Bolintineanu. Unii nici nu și-au însușit acest limbaj, precum Alexandri și Ghica. Bălcescu îl va tempera și îi va da o solemnitate aulică națională. C. A. Rosetti și Brătienii îl speculează în intenție, îl dezlînează, îl afectează și îl transformă într-o reprezentăție, nu într-o demagogie, cum se spune adesea. Gazetăria lui C. A. Rosetti ia formele nu ale unei ceremonii, ci ale unei veșnice adunări și propagande, de dispută electorală și de agitație. Melodramatizat, jucat, strigat, articolul lui C. A. Rosetti devine spectacol public. Discursurile, articolele, polemicele nu au veninul publicisticii lui Eminescu, sarcasmul său. Savoarea constă în naturalețe, în lipsa de mimetism și de șarjă. C. A. Rosetti este un clasic al retorismului și al oratorului de stradă, situație ce va fi ridiculizată de conservatori. Improvizează, îi trebuie o scînteie ca să ia foc, un incident ca să descrie un cataclism. Prinsă o idee, aceasta este speculată publicistic la maximum. Pagina întâi a „Românului” va fi umplută a doua și a treia zi cu o facilitate uimitoare. Edificiul verbal se înalță peste noapte.

Pentru a limpezi odată unele incertitudini, pune în acțiune trompeta verbală, susținînd regimul intern, cerînd solidaritate, acțiune pe un ton biblic, patern și afectat :

„Rumâni ! Rumâni ! Dați-mi voie să vă spui cu mîna pe creștet că pe calea întortocheată, în întuneric și cu șoapte noi nu vom putea birui pe inamicii noștri. Să lăsăm dar cum a zis Isus «pre cei morți să-și îngroape morții», să ne adunăm cu unire, să dezbatem fără patimi și fără ură astăzi candidații, mîine instituțiile, repetînd cu toții sfintele strofe din *Cîntarea României* : «Deșteaptă-te patria mea ! biruiți durerea . . . e timp să ieșiți din amortire, seminție a domnitorilor lumii ! aștepți oare a învia, ca strămoșii tăi să se scoale din mormînt?»”.

C. A. Rosetti avea temperamentul energic al omului de stradă, iubind acțiunea și agitația. E un personaj obișnuit cu tribuna, adresîndu-se mulțimilor, citindu-le manifeste, chemîndu-le la luptă.

E un stil afectat „popular” în parte, dar e al epocii, nu l-a „creat” el. Sfaturile către popor sînt apostolice, întinzînd brațele ca un Heliade, silabisind, pentru a fi memorizate, profețiile :

„June român ! Domn pe tine și țară în sfînta-ți neatîrnare, intră în inima ta și dă hotărîrea ta cea firească făr'a te gîndi la interese cele mici, făr'a a te sfil

de nici un om, de nici o putere și de nici o opinie, și fii sigur că cuvintele tale de vor fi sfinte vor trece ca săgeți în inimile oamenilor".

Dar și la 1848 frazele au același ton dulce, seducător, umflate ca o mantie bogată în falduri :

„Acum fraților români, precum ați arătat moderație și blîndețe chiar în furia voastră, cît ați tras lauda Europei și ați intrat în rîndul națiilor civilisate, cu aceeași moderație, cu aceeași generozitate purtați-vă și de acum înainte".

Chiar și declarațiile guvernului revoluționar au un compas larg de rotire, psalmodiindu-se la nesfîrșit. Să nu uităm că aceasta e epoca *Cîntării României*.

„Înmoi pana în lacrimi de bucurie ca să spui lumii, să spui Europei, să spui posterității patriotismul, bravura și înțelepciunea poporului român. Fericită Românie! pămînt sacru care ai făcut să rodească cuvintele lui Crist, popol glorios care ai știut să susții libertatea cu pace, ca să nu se împlinească voința celor ce slujesc răului, celor ce voiesc a se umili și a năpăstui pe fiii României, bucură-te că prin înțelegerea ta astăzi soarele iluminează libertatea pe fețele românilor".

Care e deosebirea dintre declarația teribil patriotică din „Pruncul român” :

„Oh ! nu, nu trebuie să zică istoria că pe cînd fu mai ferice, mai liberă, unii dintre fiii ei nu voră a trăi în sînu-i. Voi aveți copii ce vor purta numele vostru . . . Veniți, fii ai patriei române, veniți să vă uniți cu toții, căci numai prin amor vom putea ajunge la adevărata ferice, la adevărata libertate". Și îndemnul la Unire al lui C. A. Rosetti în 1857 ?

„Cum dar rumâni să pot a să mai îndoii un singur minut că șapte mari împărați care n-au subscris la 1856 unirea pe singurul cuvînt că noi, în dreptul nostru de nație autonomă, n-am fost consultați, n-o să consimțescă acea unire acum cînd avurăm ferice în anul 1857 d-a striga cu un singur viers : Unirea, princip strein, guvern constituțional".

C. A. Rosetti găsește în orice fapt un subiect tentant publicistic, îl găsește cu citate și referiri la lectura sa solidă. Chiar și societăților de asigurare le face reclama unor școli de educare a simțămîntului de solidaritate. Berlicoco, dandyistul scandalagiu din tinerețe, care călătorea pe Podul Mogoșoaiei călare și cu spatele înainte, e acum starostele comercianților și negustorilor, proprietarul stabilimentului de librărie (în Calea Mogoșoaiei nr. 18), cu cabinet de citire a noutăților apusene format din 300 de volume, depozitar de vinuri cărora le face reclamă negustorește, ca și ultimei mărci de hîrtie imprimate de el; nu-i era jenă să se recomande comisionar și librar, librăria fiind o instituție venerată, cu tradiție ilustrată de Heliade și Kogălniceanu numai cu două decenii în urmă.

C. A. Rosetti a spălat fața revoluției de la 1848 de învinuirile forțelor conservatoare și aniversările ei s-au transformat în pagini de o sinceritate zdrobitoare despre legămîntul său sufletesc cu idealurile de atunci :

„Mîine — scria C. A. Rosetti în 1864 — se împlinesc 16 ani de la Reînvierea de la 1848 și iacă că și această aniversare o serbăm, precum serbam și pe cele 15 trecute, tot singur, tot fiecare în cîte un unghi, și numai cu cîțiva amici ai săi.

Mîine se împlinesc 16 ani, și națiunea n-a putut să serbeze acea zi a reînvierii pe Cîmpul Libertății, întrunită întregă în jurul tribunei sale libere, și fără nici o piedică, fără nici un geamăt, astfel cum se cuvine a fi o națiune vîrstnică și liberă, astfel precum a fost ea în curs de trei luni cînd ea domina singură".

Paradoxul provine din situația că C. A. Rosetti, care brava că „n-a lăsat să treacă nici o ocazie fără a combate sub toate formele și în toate chipurile ce ne a fost

prin puțință *fie nelegiuirile*, patentele de tot felul", admitea totuși o aristocrație ereditară, istorică, îngrozit de aristocrația burgheză sau financiară, „lipsită de naștere, de strămoși, de pilde mari și nobile, moștenite din neam în neam, îndată ce ieși din calea ei cea dreaptă și firească și voi să se facă aristocrație la rîndul ei, ș-o văzurăm întotdeauna și pretutindeni speriată de poziția ei, închizîndu-se într-un spirit strîmt de egoism, de corupție, de venalitate, și slujind pe rînd de ajutor amăgitor, la toate partidele, la regi, la populi, dupe principiul ce-i părea mai lesne d-a isbuti și mai folositor intereselor ei frînate”.

Principalul inamic a rămas însă vechiul regim, regimul pe care revoluția nu reușise să-l îngenunche.

Societatea umană e un mecanism care nu poate fi întors și potrivit după orarul trecutului.

„Viața, trebuie să v-o spui fiindcă-ți uitat-o, nu țîșnește din mormintele unde putrezesc morții, ci din inimile acelora carii o au întrînsii”.

Desăvîrșirea umană e prin progres, civilizație.

Omul devine el însuși nu prin sine, ci prin civilitate. Civilizația, adică reformele, apropie omul mai mult de esența sa.

Cu cît omenirea se civilizează, „se luminează”, cu atît ea devine „pacinică și omenească”.

Numele lui Cuza este cîntat ca al unui salvator. Rosetti îi făcu o presă cu atîtea flori stilistice cîte s-ar fi aruncat pe Piața Teatrului în onoarea noului ales. Omul are harul celui așteptat de popor” :

„România de peste Milcov a numit în sfîrșit pe domnul ei și, precum era desigur, numele alesului a fost aclamat în toată România cu un singur viers : să trăiască Alexandru Cuza, alesul românilor ! Prințul Alexandru Cuza a fost unul dintre cei carii la 48 au ridicat stindardul autonomiei și al libertății Principatelor și unul dintre cei carii au suferit arbitrarul guvernului de atunci”.

Există o singură cale de a ajunge la libertate : domnia poporului, a națiunii. Rosetti nu e străin de gîndirea politică a lui Bălcescu cînd recunoaște antagonismul dintre popor și stăpîni : „Lupta între națiune, care de natura ei tînde la libertate, și-ntrre guverne, care tind la cîmpire, a fost și va fi totdeauna necurmată”.

Instabilitatea guvernamentală ce urmă Unirii îl forță pe Rosetti să ia trompeta din cui, dînd alarmă că boierimea n-a înțeles că de atunci privilegiile erau acte de băgat în cufer și în sîpeturi :

„Nu boieria, privilegiile, regulamentul și toate celelalte ale lor sînt cu totul desconsiderate în opinia publică. Însă noi mărturisim că-n fapt partida regulamentară are încă putere destul de mare, ș-alegerile d-acum o dovedesc învederat. De unde vine dar această putere destul de mare a unei clase atît de uscate ? I-iu din obicei ; ș-al doile din necurmatele și necontenitele greșale ale guvernelor ce succeseră de la 24 ianuarie și pîn-acum la 5 martie”.

C. A. Rosetti este un boierocton în presa românească din epoca lui Cuza :

„Și la noi tot această mașină s-a profesat cu țiganii. Le vom da libertate, ziceau boierii, ei vor muri de foame. Bieții boieri ? Ei au fost urziți în toate țerile a merge din pieire, din asuiditate în asuiditate. Dar nu putea fi altfel. Orice instituțiune ce ajunge la sfîrșitul ei se corupe, se tîmpește ; într-altfel ea n-ar putea muri !”

BIBLIOGRAFIE

Ceasurile de mulțămire ale lui C. A. Rosetti, București, 1843; *Apel la oamenii cei liberi*, Paris, 1849; *A doa epistola domnului Barbu Știrbei, răspuns la ofișul său din 17 octombrie Nr. 1389 pentru deschiderea școlilor*, Paris, 1850; *Apel la toate partidele urmat de Încrederea-n sine*, Paris, 1850; *Prima epistolă către femeile claselor privilegiate de . . .*, Paris, 1851; *A treia epistolă domnului Barbu Știrbei*, Paris, 1851; *Dare de seamă către comițenții săi*, București, 1862; *Relation authent'que du coup d'état du prince Couza*, Paris, 1864; *Discursul [. . .] asupra tocmelelor agricole*, rostit în ședința Camerei de la 12 februarie 1882, București, 1882; *Scrieri din junețe și exil*, t. I—II, ed. a II-a, București, 1885; *Scrierile lui [. . .] continuînd ceea ce a fost publicat la diverse epoce, corespondența și manuscrisele inedite, amintiri din viața sa, notișe istorice, note etc.* Publicate sub direcțiunea lui Vintila C. A. Rosetti', vol. I, București, 1887; *Note intime 1844—1859 scrise zilnic*. Adnotate și publicate de Vintila C. A. Rosetti, vol. I. 1844—1846, București, 1902; *Poesii alese*, Valenii de Munte, 1909.

C.D. Aricescu, *Correspondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, vol. I, II, III, VIII, București, 1874; Thomas Pasquides, *Discurs funebru rostit pe C'mpul Libertății la moartea marelui cetățean C. A. Rosetti*, București, 1885; Louis Ulbach, *C. A. Rosetti*, Paris, 1885 (extras din „Revue politique et littéraire”, 1885, nr. 2); *Originea familiei Rosetti*, București, 1892; C. A. Rosetti ca tipograf. Omagiu din partea Institutului de arte grafice Carol Göbl, cu ocaziunea dezvelirii monumentului sau . . . și discursurile pronunțate cu această ocaziune, București, 1903; *Lui C.A. Rosetti (1816—1916)*, la o sută de ani de la nașterea sa (volum comemorativ închinat de „Democrația” — revista cercului de studii P. N. L., București, 1916); N. Iorga, *Revoluț a de la 1848 și em grația, după scrierile lui C. A. Rosetti*, în „Revista istorică”, II, 1916, nr. 10/12; I. Bogdan, *Discurs ținut cu ocazia Centenarului nașterii lui C. A. Rosetti*, ședința din 10 iunie 1916, în „An. Acad. Rom.”, Dezbateri, seria a II-a, t. XXXIX, 1921; A. Ștefănescu-Galați, *C. A. Rosetti (1816—1916)*. La o sută de ani de la nașterea sa, ed. a III-a, București, 1922; dr. Nicolae Angelescu, *C. A. Rosetti, prim staroste al negustorilor bucureșteni, 1816—1885*, București, 1932; I. Breazu, *Michelet și folclorul românesc*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, II, 1933; *Aristarc un poet uitat (C. A. Rosetti)*, în „Adevărul literar și artistic”, XIV, 1935, nr. 748; Aurel Rotaru, *C. A. Rosetti. 1816—1885*, Vaslui, 1939; Anca Costa-Foru, *C. A. Rosetti și Arta actorului*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, II, 1955, nr. 3—4; G. Calinescu, *Material documentar (C. A. Rosetti)*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VIII, 1959, nr. 3—4; P. Cincea, *Desidența liberal-radicală condusă de C. A. Rosetti (1878—1885)*, în „Studii”, 18, 1965, nr. 2; Radu Pantazi, *C. A. Rosetti, gînditor progresist*. n „Revista de filozofie”, 13, 1966, nr. 8; C. Lahovary-Borănescu, *C. A. Rosetti*, București, [f. a.].

DIMITRIE BOLINTINEANU

Bolintineanu s-a născut în satul Bolintinul din Vale, din apropierea Bucureștiului. În legătură cu data nașterii, din lipsa unui act doveditor, părerile sînt controversate, determinate de mărturisirile contradictorii ale poetului *. Despre părinți avem știri vagi. Tatăl se numea Ienache Cosmad și era de origine macedonean, din Ohrida. Venise în Valahia spre a-și face un rost aici. Un timp

* Pînă la 1886, referirile biografice dadeau în mod curent ca an al nașterii poetului anul 1826. Culegerea în limba franceza *Brises d'Orient*, apărută a Paris în 1866, prefatăa de Philarète Chasles, cu o prezentare biografică de G. Marian, care deținea informația, se pare, de la Bolintineanu, menționează că poetul s-a născut în anul 1824, dată rezultată și dintr-o notiță publicată în ziarul „*Dîmbovița*” (21 oct. 1859), în care se preciza ca redactorul ziarului (Bolintineanu) e „din satul Bolintinul din Vale, de ani 35 . . .”, deci născut în anul 1824. La 6 Iunie 1856, poetul îi scria lui G. Sion: „Sînt de 31 de ani, trei luni și jumătate . . .”, ceea ce înseamna că se nascuse în 1825. Într-o poezie, *La ziua aniversală*, datată 1845, ediția 1855 (*Poesiile vechi și noua*), poetul mărturisește

a ținut în antrepriză poște, apoi a fost arendaș și, în cele din urmă, mic proprietar și subprefect la Bolintin, unde s-a căsătorit cu o localnică. Ienache Cosmad, după o evocare a poetului, avea firea posacă și iritabilă, contrastînd cu cea a soției sale — blîndă și deschisă. Poetul era al doilea născut. Mai avea o soră, Caterina, și un frate mai mic, mort în fragedă vîrstă. Copilăria și-a petrecut-o la Bolintin. Prin 1829 e trimis la niște rude în București (familia Pădeanu), unde învață carte românească cu un dascăl în casă. Învățătura și-o continuă la Școala de la Colțea, la care învățase și Heliade, apoi la Sf. Sava, unde are colegi pe Ghica, Alexandrescu și Bălcescu. În 1831 îi moare de holeră mama; puțin mai înainte îi murise tatăl și fratele mai mic. Rămas orfan, în seama rudelor, Bolintineanu duce o existență grea, de apăsare și derută sufletească, de privațiuni materiale, care-și va imprima pecetea, o vreme, asupra firii poetului. În 1841 e numit copist la Secretariatul statului. În 1843 e secretar la secțiunea a II-a a „pricinilor suditești” din același departament. În anul următor e ridicat la rangul de pitar. Mărturii contemporane ni-l înfățișează la acea dată ca pe un tînăr subțire și înalt, cu o frunte largă, o înfățișare blîndă și meditativă. În 1842 debutează în „Curierul de ambe sexe” cu poezia *O fată tînără pe patul morții*, prezentată elogios de Heliade. Poezia, cu versul fluent și muzical, cu retorica ei sentimentală în gustul epocii, are ecou. În anii următori, numele poetului e întîlnit des în principalele ziare și reviste ale timpului: „Curierul românesc”, „Curierul de ambe sexe”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Propășirea”. Sub influența luptei de eliberare socială și națională, la care participă entuziast, ca membru al Asociației literare și al Frăției, problematica poeziei sale se schimbă. Locul elegiilor intime îl iau treptat elegiile și cîntecele patriotice, apoi legendele și baladele istorice. În 1846, cu bursă din partea Asociației literare, pleacă la studii în capitala Franței. Aici devine membru al Societății studenților români, audiază cursurile lui Michelet și Mickievicz și continuă să scrie balade și elegii patriotice. În 1847 i se tipărește la București, cu cheltuiala Asociației literare, primul volum de versuri, intitulat *Colecție din poeziile domnului D. Bolintineanu*. Volumul cuprinde poeziile scrise și publicate de poet pînă atunci: elegii intime și patriotice, balade istorice, balada fantastică *Mihnea și baba*. În prefață, Bolintineanu, referindu-se la caracterul eterogen al *Colecției*, făcea următoarea precizare, conștient că literatura trebuie să exprime marile aspirații ale poporului în lupta sa pentru libertate: „Inspirații tinere și melancolice, dar puțin solide și încă mai puțin [demne] de a fi privite ca niște opere de care avem trebuință în acest timp cînd naționalitatea română se deșteaptă ca o auroră după o lungă noapte”.

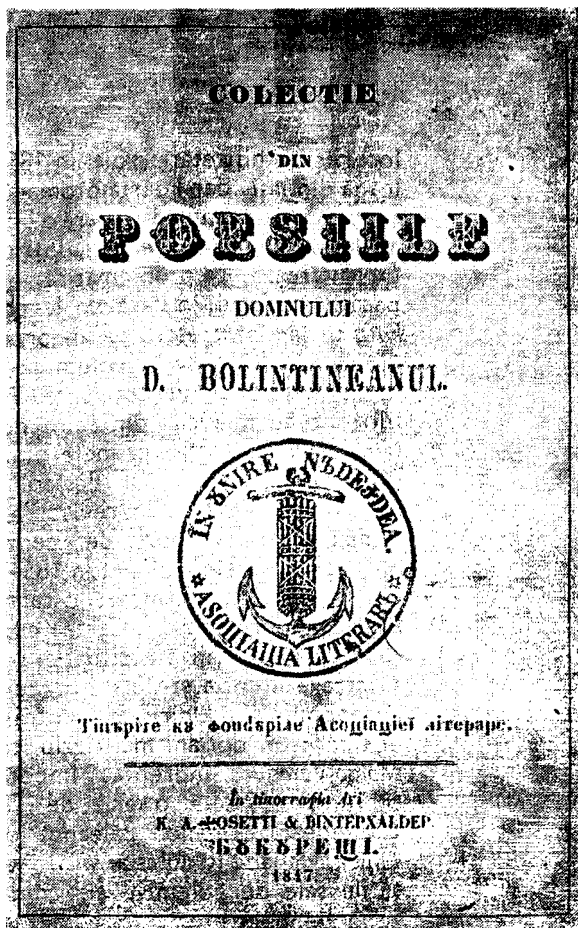
În februarie 1848, poetul participă la revoluția din Paris, după care, la inițiativa lui Bălcescu, împreună cu alți tineri români aflați la studii în Franța, hotărăște să plece în Principate, unde evenimentele se precipitau. Întors în țară, ia parte la pregătirea revoluției. După victoria revoluției la București și instaurarea guvernului provizoriu, Bolintineanu conduce, de la 19 iunie pînă la 11 septembrie, cu o scurtă întreru-

că a împlinit 26 de ani („Douăzeci și șase astăzi au bătut / Ani ai vieții mele ce-n darn au trecut . . .”), ceea ce indică drept an al nașterii 1819. Data precizată prima oară de Anghel Demetrescu în anul 1886 (*Dimitrie Bolintineanu*, în „Analele literare” I, 1886, nr. 2), a fost acceptată și preluată de aproape toți istoricii literari ulteriori, dintre care menționăm: G. Călinescu (*Istoria literaturii române...*, București, 1941), Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu (*Istoria literaturii române moderne*, București, 1944) ș. a., precum și în aproape toate referirile biografice din ultimele două decenii. Pînă la o probă deplin convingătoare, ne menținem opinia pentru anul 1819.

pere, ca redactor responsabil, ziarul „Poporul suveran”. La 19 iunie, când mulțimea avînd în frunte pe Ana Ipătescu merge la palat să elibereze pe membrii guvernului provizoriu, arestați în urma complotului pus la cale de colonelul Odobescu, Bolintineanu e printre conducătorii mulțimii. La 1 august e ales în comitetul central electoral, care avea menirea de a pregăti alegerile de deputați pentru Adunarea constituantă.

După înfrîngerea revoluției, o dată cu intrarea armatelor turcești în București, Bolintineanu e arestat împreună cu ceilalți capi ai mișcării. Cu toții sînt trimiși sub escortă la Giurgiu, îngrămădiți într-o ghimie și duși în susul Dunării, pînă la Orșova, de unde, scăpați, ei se împrăștie: o parte (Bălcescu, Bolliac ș. a.) în Ardeal, alții, între care și Bolintineanu, spre Franța. În exil, el stă un timp la Paris, participînd alături de ceilalți exilați moldoveni și munteni la acțiunile menite să susțină cauza revoluției. Împreună cu alți „membri ai guvernului provizoriu și delegați ai emigrației române” (Bălcescu, Bolliac, Rosetti etc.), semnează o „Protestație a românilor din Valahia” adresată guvernelor Angliei, Austriei, Franței și Prusiei, în care se arată țelurile revoluției din Muntenia, îndreptată spre emanciparea socială și politică a poporului român. Poetul colaborează cu poezii patriotice la revistele „România viitoare” (1850), „Junimea română” (1851), „Albumul peregrinilor români”, ultima scoasă de el. La sfîrșitul anului 1851 părăsește Parisul, sperînd să i se îngăduie reîntoarcerea în țară. Călătoria o face, de la Viena, cu vaporul pe Dunăre. La Mehadia se întâlnește cu Vasile Alecsandri. La Ruscuc poposește mai bine de o lună, așteptînd vești de la București. Autoritățile nu numai că nu-i permit intrarea în țară, dar îi interzic chiar să-și vadă sora venită în acest scop la Giurgiu. Îndurerat, Bolintineanu pornește spre Constantinopol, de-a lungul Dunării, împreună cu un doctor neamț, pînă la Varna, iar de aici cu vaporul, într-o călătorie plină de peripeții, descrisă în volumul *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*, tipărit în 1858.

De la Constantinopol, unde se întâlnește cu Ion Ghica, cu care pune la cale scoaterea împreună a unui ziar, pleacă la Brusa, unde ia contact cu emigranții moldoveni și munteni aflați acolo. În anul următor întreprinde călătorii în Palestina și Egipt, apoi la românii din Macedonia, notîndu-și sîrguincios impresiile. În 1856 se stabilește un timp în insula Samos, unde Ion Ghica era guvernator și unde se afla Alexandru Zanne, prieten din copilărie al poetului, adus aici pentru a construi o șosea. Cu mijloace puse la îndemîna de Ghica, face noi călătorii pe țarmul Asiei Mici, vizitînd

COLECȚIE DIN POESIIILE DOMNULUI
D. BOLINTINEANUL
București, 1847 (foaie de titlu)

locurile vechii cetăți Troia. În 1855 i se propune să fie profesor la Academia Mihăileană din Iași, dar Poarta otomană nu-i îngăduie intrarea în Moldova. În tot acest timp, Bolintineanu desfășoară o bogată activitate literară. În 1852 i se tipărește la Iași al doilea volum de versuri, intitulat *Cîntece și plîngeri*, îngrijit de G. Sion. Volumul înregistrează, ca problematică, o schimbare față de cel din 1847. Elegia intimă e părăsită cu totul. În afară de legende istorice (*Visul lui Ștefan cel Mare, Țepeș și solii, Fata de la Cozia* etc.), cu un pronunțat caracter patriotic, cu accente antiboierești (*Țepeș și solii*), apar în volum poeme de dimensiuni mari: *Sorin sau tăierea boierilor la Țîrgoviște și Andrei sau luarea Nicopolei de români*, primul — o încercare de poem filozofic cu înfruriri din *Faust* de Goethe; de asemenea, câteva legende în versuri (*Fluturul, Dochia*) și primele poezii din ciclurile publicate mai târziu al *Macedonelor (Cavalcada)* și al *Florilor Bosforului (Fata popii)*. În același an publică un fragment din romanul *Manoil* în revista lui Alecsandri, „România literară”, al cărei prim număr tipărit e oprit de cenzură. Revista, ca și romanul lui Bolintineanu, vor apărea abia peste trei ani. În 1854, anul începerii războiului Crimeii, poetul tipărește la Paris, în limba franceză, o carte de propagandă în favoarea ideilor revoluției: *Les Principautés Roumaines*. Cartea cuprinde o succintă prezentare istorico-geografică, urmată de o analiză a situației social-politice și culturale din țările române, menită să atragă atenția străinătății, subliniindu-se necesitatea unui regim democratic, a autonomiei și a Unirii, cu păstrarea însă a suzeranității turcești. În același spirit, el tipărește, doi ani mai târziu, tot la Paris, o altă carte: *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*, îndreptată împotriva Austriei, care se opunea Unirii țărilor române, schițînd totodată o serie de portrete ale unor oameni politici de la noi: Ion Cîmpineanu, Emanoil Băleanu, Ion Manu, Barbu Știrbei, Ioan Florescu, Grigore Ghica, Heliade Rădulescu ș. a. Atitudinea consecvent democratică a autorului, calitățile sale de polemist și, adesea, ironia subțire se vădesc pregnant în această suită de portrete.

În 1855 apare la București, sub îngrijirea lui G. Sion, o culegere mai întinsă din poeziile lui Bolintineanu, intitulată *Poesiile vechi și nouă*, care adună la un loc versurile cuprinse în culegerile anterioare, precum și un mare număr de bucăți noi. Volumul grupează poeziile pe cicluri: *Elegii, Balade, Florile Bosforului, Cîntece, Poeme*. Tematica se îmbogățește cu aspecte noi: apar peisajul exotic oriental, cu cadine și nopți cu lună pe Bosfor, în ciclul de poezii intitulat *Florile Bosforului*, ca și poezia satirică, reprezentată prin două epistole (*Lui V. Alecsandri și La o damă română*). Volumul e însoțit de o prefață scrisă de tînărul scriitor Radu Ionescu, intitulată *Epistolă amicului Sion*, conținînd aprecieri elogioase la adresa poeziilor lui Bolintineanu. În același an, poetul colaborează la „România literară”, publicînd romanul *Manoil* (apărut atunci și în volum), precum și poezii. Perioada următoare anului 1855 se caracterizează printr-o activitate foarte întinsă. Volume cuprinzînd impresii de călătorie apar în serie: *Călătorii în Palestina și Egipt* (1856), *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria* (1858), *Călătorii la românii din Macedonia și Muntenia* (1863). În 1858 apar un volum de *Legende sau basne naționale în versuri* și un altul, *Melodii române*, cuprinzînd poezii lirico-patriotice scrise în anii exilului, incluse mai apoi în ciclul *Reverii (La Patrie, Muma tînără, O cugetare, Exilatul, Cîntece din exil, La Danubiu* etc.). La sfîrșitul anului 1857, în toiul frămîntărilor pentru Unire, poetul vine în Moldova, unde și regăsește prietenii: G. Sion, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu ș. a. Asistă la o dezbatere a Divanului ad-hoc, apoi întreprinde o călătorie prin țară, vizitînd mănăstirile vechi, locurile cu vestigii istorice, consemnînd în memoriile sale, publicate în anul

următor, interesante reflecții critice privind viața locuitorilor Moldovei și îndeosebi moravurile boierimii capitalei. La începutul anului 1858, Bolintineanu revine în București, după aproape zece ani de exil. Participă la lupta pentru Unire, desfășurând în această direcție o activitate febrilă. La 11 octombrie același an scoate ziarul „Dîmbovița”, în care duce o susținută campanie de lămurire a opiniei publice în legătură cu importanța actului Unirii, cu necesitatea unor largi reforme democratice. Ziarul este scris în mare parte numai de Bolintineanu. Articolele sale combat boierimea și ciocoi, cer desființarea privilegiilor de clasă, lărgirea dreptului de vot, împrăștierea țăranilor.

Pe linia activității publicistice din această perioadă, merită a se aminti și *Calendarul istoric și literar pe anul 1859 și 1860*, devenit în 1861 *Calendarul geografic, istoric și literar*, scos la început în colaborare cu A. Zanne și Pantazi Ghica, în anii următori numai cu A. Zanne. Calendarul, un fel de almanah, era destinat unui public foarte larg. În același scop, poetul scrie și tipărește, în anii următori, o serie de biografii: *Viața lui Mihai Viteazul făcută pentru înțelegerea poporului de un anonim* (1863), *Viața lui Ștefan Vodă cel Mare* (1863), *Viața lui Traian August* (1869), *Cleopatra, regina Egiptului* (1870). Cărțile, un fel de istorie romanțată, scrise de pe poziții vădit demofile și patriotice, sînt însă, în genere, greu lizibile datorită anacronismelor, care abundă, tonului discursiv în care autorul, ca și eroii săi, își exprimă ideile și simțămintele.

Perioada domniei lui Cuza marchează și apogeul carierei politice a lui Bolintineanu. La 21 aprilie 1860, poetul e numit efor al spitalelor, peste o lună membru în Comisia europeană a Dunării. În anul următor, la 12 mai, e numit ministru de externe, dar funcționează în această calitate numai două luni. La 12 octombrie 1863 intră în guvernul Kogălniceanu ca ministru al instrucțiunii publice și al cultelor, rămînînd pînă la 19 iulie 1864, cînd își dă demisia. Ca demnitar de stat, Bolintineanu a dat dovadă nu numai de iscusință și putere de muncă, ci și de patriotism, spirit democratic, o mare modestie, onestitate și fermitate de caracter. De numele lui, ca ministru al instrucțiunii publice, sînt legate cîteva însemnate înfăptuiri: înființarea unui mare număr de școli primare și gimnazii, a Facultății de litere și filozofie din București, reorganizarea salariilor profesorilor și învățătorilor. Secularizarea averilor mănăstirești a fost de asemenea efectuată sub ministeriatul său.

Retras din guvern în iulie 1864, Bolintineanu se izolează treptat, apoi dezlănțuie, în special după detronarea lui Cuza și venirea lui Carol, un atac direct și necruțător împotriva moravurilor vieții politice și sociale a vremii, ca și ale administrației de stat, prin numeroase scrieri cu caracter polemic: satire (*Eumenidele sau satire politice*, 1866; *Menadele*, 1870; un alt volum, *Nemesis*, apăruse în 1860 — 1861), scrieri cu caracter social-politic (*Viața lui Cuza Vodă*, 1869; *Cartea poporului român*, 1869; *România roabă la austro-magyarhi?*, 1869), articole publicate în presă. Semnificativă pentru înțelegerea gândirii politice a scriitorului în această perioadă este *Cartea poporului român*. Influența operei lui Lamennais *Le livre du peuple* este evidentă. Afară de unele idei generale cu caracter religios, cartea conține o temeinică descriere a realității social-politice din primii ani ai domniei lui Carol I. În capitolul intitulat „Națiune și naționalitate”, poetul exprimă păreri juste despre sensul și datoriile unei națiuni.

„Cel mai prețios drept al unei națiuni — spunea el — este dreptul de a se guverna precum ea voiește, al doilea drept al unei națiuni este dreptul de a respinge prin putere orice agresiune nedreaptă de afară, al treilea drept este acela al dezvoltării

DIMITRIE BOLINTINEANU

libere și întregi a tuturor facultăților sale, pe cât aplicările lui nu vor fi stricătoare intereselor celorlalte națiuni”.

Suveranitatea într-un stat nu trebuie să aparțină unei caste, ci națiunii care „deleagă” puterea unui om pe care-l alege cap al statului. Despotismul este „contrar naturii omului în societate” și de aceea el trebuie condamnat. Cetățenii trebuie să se bucure de deplină libertate în stat, indiferent de clasă; toți sînt egali în fața legilor, toți au dreptul de a alege și de a fi aleși. Poporul român, deși are o constituție (e vorba de constituția din 1866), nu e liber, deoarece constituția e „literă moartă”, nerespectată de cei care guvernează. Justiția e rău organizată, partidele politice nu luptă pentru principii, ci pentru interese. Un capitol intitulat „Starea de astăzi” analizează corupția generală în societate și în aparatul de stat. Atare idei găsim și în alte lucrări ale poetului tipărite în același an: *Domnii regulamentari*, *România roabă la austromaghyari*?, *Viața lui Cuza Vodă*.

Lipsit treptat de orice mijloace de subzistență, poetul ajunge în mizerie, singura sursă

de întreținere rămînîndu-i scrisul. Faptul acesta îl determină, în ultimii ani ai vieții, să compună în grabă, mult și de toate, fără să mai aibă răgazul unei elaborări artistice temeinice. „Scriu amaric — mărturisește el într-o scrisoare — pentru a-mi plăti datoriile”. Multe din scrierile sale din acest timp (tipărește cîte trei-patru volume într-un an) au caracter improvizat, sînt lipsite aproape cu totul de valoare. De pildă, seria de drame istorice, în proză și în versuri: *Mihai Viteazul condamnat la moarte*, dramă în trei acte (1867); *Ștefan Vodă cel berbant*, dramă în patru acte (1867); *Alexandru Lăpușeanu*, dramă în trei acte (1868); *Ștefan Gheorghe Vodă sau Voi face doamnei tale ce-ai făcut tu jupînesei mele*, dramă istorică în cinci acte (1868) etc.

Trebuie însă să reținem și unele lucrări valoroase: *Conrad* (1867), poem amplu-byronian, în genul lui *Childe Harold*; în 1865 apăruse o culegere, *Poesii atît cunoscute cît și inedite* în două volume, cuprinzînd cea mai mare parte a poeziilor lui Bolintineanu, într-o nouă împărțire, pe cicluri: vol. I, *Florile Bosforului*, *Legende istorice*, *Basme*, vol. II, *Macedonele*, *Reverii*, *Diverse*. Un an mai tîrziu, autorul își tipărește la Paris, în limba franceză, o voluminoasă culegere din poeziile sale, intitulată *Brises d'Orient*, însoțită de o elogioasă prefață a lui Philarète Chasles, profesor la Collège de France, care a ținut apoi și cîteva prelegeri despre poetul român. În 1869, sub impulsul nevoilor materiale, își tipărește poeziile din tinerețe (*Poezii din tinerețe nepublicate încă*), majoritatea improvizatăii juvenile, lipsite de valoare. În afară de aceste opere, unele datînd din perioada mai veche a activității poetului, el a scris și tipărit în acești ani mai multe lucrări cu caracter politic și social, amintite

mai sus. Mai trebuie menționată colaborarea sa la presa timpului cu poezii și articole politice, în primul rînd (perioada 1868—1870) la ziarul „Albina Pindului”, condus de Gr. H. Grădăreanu. Aci Bolintineanu tipărește un fragment, *Mînia cocoanei Elenca*, din romanul *Doritorii nebuni*, publicat în 1864 în „Dîmbovița”, numeroase poezii lirice, balade și legende istorice, fragmente din epopeea *Traianida*, unele recenzii de cărți etc.

Toată această muncă epuizantă, marele număr de volume tipărite nu i-au putut asigura condiții de viață cît de cît satisfăcătoare. Prietenii și admiratorii săi încearcă să-l ajute. Într-un articol apărut în „Albina Pindului” din iunie 1869, Gr. H. Grădăreanu ruga cititorii să sprijine, prin contribuții bănești, tipărirea operei lui Bolintineanu. În continuare se publica un umilitor apel către public al poetului însuși, ajuns, cum o mărturisea, în „decădîntă” și sărăcie. Sub apăsarea mizeriei și a muncii istovitoare, poetul se îmbolnăvește. Ca să se strîngă bani cu care să poată fi îngrijit, G. Sion organizează o loterie avînd ca obiect mobilă și biblioteca poetului. Cîștigătorii, C. Negri și V. Alecsandri, renunță însă la ele, dar banii strînși sînt neîndestulători pentru a asigura bolnavului îngrijirea de care avea nevoie. Prieteni și admiratori ai poetului încearcă să dea semnale de alarmă. La 25 iunie 1871, Cezar Bolliac protesta în parlament contra indiferenței oficiale față de marele poet național care se stîngea în suferință și mizerie. Grav bolnav, poetul e internat la spitalul Pantelimon. Aici, la 20 august 1872, se stinge, de aceeași boală care, peste 11 ani, va întu-neca mintea marelui său admirator: Mihai Eminescu.

Opera lui Bolintineanu este deosebit de întinsă și variată. Scriitorul a publicat, în cei aproape 30 de ani de activitate, peste 50 de volume, cultivînd larg aproape toate genurile și speciile literare. Debutul său stă sub semnul romantismului. Tonul melancolic și elegiac care străbate primele sale poezii lirice publicate își află explicația în biografia poetului. Copilăria și adolescența lui Bolintineanu au fost întunecate de mari nenorociri familiale, al căror ecou, cum însuși o mărturisește în poezia *Elegie*, nu s-a stins multă vreme din conștiința sa. În asemenea împrejurări, de căutare a unui echilibru moral și, ca poet începător, a unei formule artistice proprii, el e atras, ca și alți poeți ai timpului, de poezia lui Lamartine, ale cărei grave melancolii convin într-un anume fel dispozițiilor sale sufletești și-l influențează. Curînd însă, pe măsură ce talentul și experiența de viață i se maturizează, o dată cu participarea sa, mereu mai activă, alături de alți scriitori contemporani, la frămîntările epocii, poetul se eliberează în bună parte de influența romantismului lamartinian, și poezia sa, tot romantică, se orientează preponderent într-o direcție patriotică, subsumată marilor năzuințe ale poporului său spre libertate națională și socială. Bolintineanu cultivă o vreme, predilect, cîntecul și elegia patriotică, legenda și balada istorică, apoi, în anii exilului, poemul epico-liric de dimensiuni mari (*Sorin și Andrei*, urmat mai tîrziu de *Conrad*), în care, alături de exaltarea dragostei de țară, de sentimente demofile, își fac loc reflecții amare, accente depresive. Direcția romantică se menține prin legendele istorice, care continuă a fi scrise pînă către sfîrșitul vieții, prin preferința pentru exotic în *Florile Bosforului*, prin romane și proză de călătorii, colorate romantic.

Preponderent romantic, Bolintineanu a fost înrîurit însă și de clasicism. În tinerețe, alături de romantici, poetul citea pasionat pe Anacreon și pe neonanacreontici, scriind el însuși versuri sub influența lor. Aceste poezii de început, nepublicate decît spre sfîrșitul vieții (*Poezii din tinerețe nepublicate încă*, 1869) sînt precumpănitor erotice, pline de un idilism dulceag, caracteristic liricii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ele nu mai erau, în momentul debutului literar al lui Bolintineanu, de mult în gustul vremii, și poate de aceea autorul nici nu le-a mai publicat decît în ultimii ani,

atunci cînd, constrîns de nevoi materiale, și-a dat la tipar tot ce avea prin sertare. Urmele educației clasice din tinerețe se vor resimți și în creația sa de mai tîrziu. Ciclul *Macedonelor*, cu atmosfera tipică poeziei pastorale, ori încercarea de a crea o epopee (*Traianida*), specie eminentemente clasică, sînt în acest sens concludente.

Poezia de debut a lui Bolintineanu, elegia *O fată tînră pe patul morții*, inclusă mai tîrziu în ciclul *Reverii*, este străbătută de suflu romantic. Ea e, în bună parte, cum cercetători docti ca N. Apostolescu, Charles Drouhet ș.a. au arătat încă de mult, tributară unor modele străine. Tema tînărului stîns în floarea vîrstei, popularizată în special de Lamartine prin poezia *Poetul murind*, era frecventă la romantici ; ea s-a bucurat însă de circulație și înainte. Chénier, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (poezia *Tînră captivă*), și Millevoye (*Căderea frunzelor*), la începutul veacului următor, o cultivă. O întîlnim și la noi, înaintea lui Bolintineanu, la Conachi (*Moartea lui Vasilică Balș*), la Heliade (în elegia scrisă cu prilejul morții lui V. Cîrlova). Poezia lui Bolintineanu pornește de la un motiv real : moartea fetei iubite, de care poetul amintește în alte elegii. Încă nematurizat pe deplin artistic, autorul recurge la clișee străine pentru a exprima sentimente proprii. În tînguirea fetei, el împrumută unele idei din poezia lui Chénier, poate și din a lui Millevoye, întreaga claviatură sentimentală fiind însă colorată romantic. Tonul este retoric, cu gesturi mari, căutat și exagerat patetic. Fata, pe patul de moarte, cîntă „ca robul în robie”, „ca rîul ce geme de grea vijelie”. Ca și eroina lui Chénier, deosebită însă de eroul lui Lamartine — pesimist, apăsător de viața concepută ca un loc al durerii, de care numai moartea așteptată cu înfrigurată dorință îl eliberează —, eroina lui Bolintineanu are o mare sete de viață, se crispează în fața morții, cere, cu gesturi desperate, să trăiască. Patetica ei tînguie înaltă adevăratele îmnuri vieții și frumuseților ei, din care moartea e pe cale de a o smulge cu brutalitate :

Amară e moartea cînd omul e june,
Și ziua-i frumoasă și traiul e lin,
Cînd pasărea cîntă, cînd florile spune
Că viața e dulce și n-are suspin!

Versurile au cadență și muzicalitate, dar, în ansamblu, cum s-a mai arătat, aprecierile elogioase ale lui Heliade, ca și ecoul stîrnit în epocă la apariția ei, ne apar astăzi mult exagerate. Sentimentul de răzvrătire al muribundeii — ilustrativ pentru înțelegerea concepției optimiste a poetului, care afirmă indirect în poezie ideea tonică a dragostei de viață — e exprimat cu o încredințare afectată dramatică, declamatorie, conferind poeziei un caracter convențional.

Aceeași concepție optimistă, afirmată în poezia de debut, străbate și alte elegii de tinerețe, incluse de asemenea în ciclul *Reverii*. În *Cîntece și sărutări*, cu o temă asemănătoare, eroul, un poet aflat pe moarte, e reînsuflețit de sărutările unei „copilite”. În *Plopul*, atmosfera de melancolie de la începutul poeziei e convertită într-un final idilic. Caracteristic multor elegii ale lui Bolintineanu este faptul că motive tipice romantice nu duc, ca la unii romantici, la concluzii pesimiste, descurajante, ci la rezolvări adesea senine și reconfortante. Concludentă în această privință ni se pare poezia *La un schelet*. Ce prilej de reflecții sumbre în legătură cu caracterul efemer al vieții, al zădărniciilor oricărui efort al omului spre fericire l-au constituit pentru preromantici și romanticii pesimiști mormintele și scheletele! Lui Bolintineanu însă vederea scheletului îi sugerează ideea că viața e scurtă și că deci ea trebuie trăită

din plin. Poezia se încheie cu un îndemn, în sensul anticului *carpe diem*. Multe din elegiile de tinerețe ale lui Bolintineanu dezvăluie, contrar aparențelor, dincolo de atmosfera de melancolie care le învăluie, un fond optimist. Notele mai întunecate care se resimt în unele poezii ca *Elegie* sau *La ziua aniversală* își au, ca și în cazul primelor elegii ale lui Alexandrescu, explicația în nenorocirile familiale care au zguduit sufletul sensibil al poetului : moartea părinților, a fratelui, a fetei pe care o iubea. Bolintineanu, încă adolescent sau abia ieșit din adolescență, se vede orfan, descumpănit în valurile lumii. Totuși, durerea nu-l duce la negarea valorilor vieții, la concluzia la care ajunsese la un moment Alexandrescu, anume „că viața e de chinuri nedeșertat izvor”. Tristețea sa are o nuanță mai potolită, e explicabilă și firească. Temeiurile suferinței sale și le explică singur, într-o confesie lirică stîngace, cîntată jeluitor și monoton, ca o melopee :

Aveam un frate tînăr, a căruia junie
Ca rîușor de lapte luase cursul lin,
Ce în a sa ferice, plăcere, bucurie,
Zicea cu vorbă dulce : eu nu voi să suspin !

Aveam și-un tată încă, amic cum și părinte,
A cărui gene albe în plîns au fost albit,
Dar vai ! ei dorm acuma în tristele morminte,
Copilul lîngă tată, precum au viețuit.

Iubeam o copilică, o tîră suflare,
O floare matinală ce crește surîzînd,
Ce, fără să adune în viață—o sărutare,
În dimineața vieții a încetat cîntînd.

Tot ce-am iubit în lume a încetat din viață,
Și iarba primăverii sub pași-mi s-a uscat ;
Al vieții mele soare s-a stins colo în ceață,
Și anii mei de tineri în dor s-au întristat.

(Elegie)

Elegiile patriotice (*Proscrisul*, *Un tînăr român murind în străinătate*, *O noapte pe malul Dunării*, *Plîngerile poetului român*, *Cîntec din exil* etc.), scrise în anii studiilor la Paris și incluse în volumul din 1847, marchează trecerea de la atitudinea de tristețe și însingurare romantică din unele elegii de debut spre tonul avîntat, cu largi rezonanțe patriotice, al legendelor. Nostalgia după țara rămasă departe, durerea de a o și supusă unei stăpîniri despotice, dorul de libertate capătă accente tînguitoare, grave și solemne, exprimate în versuri desfășurate amplu, în cadență de orgă, proprii meditației lamartiniene.

Legende istorice, cele mai cunoscute scrieri ale lui Bolintineanu, consacră balada istorică și, o dată cu ea, numele lui Bolintineanu în literatura noastră. Succesul lor în epocă a fost imens, iar după moartea poetului, pînă astăzi, Bolintineanu a fost cunoscut ca autor în primul rînd al legendelor, din care unele, tipărite des prin manuale, sînt larg cunoscute și, însoțite de melodii (*Muma lui Ștefan cel Mare*, *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*), au devenit niște cîntece aproape populare. Ele au în genere caracterul unor balade inspirate din istoria națională, preamărind lupta poporului de-a lungul veacurilor pentru apărarea libertății. Multe

Am fost în război și de

*In adunare mare
 Guvern din Balcan
 unde război se zărește și perit
 adunare în Balcan
 Mășina Domnului
 pentru a căuta în război
 război în adunare și perit
 în adunare în Balcan
 și nu mă sunt
 și în adunare
 apărarea noastră
 în Balcan și perit
 Doza războiului
 în adunare în Balcan
 război în adunare în Balcan
 în Balcan și perit
 în Balcan și perit
 în Balcan și perit
 în Balcan și perit
 în Balcan și perit*

DIMITRIE BOLINTINEANU,
 Cîntecul lui Ștefan Vodă, manuscris

din legendele scrise în prima perioadă a activității lui Bolintineanu au ca punct de plecare *O samă de cuvinte* ale lui Neculce. Mai târziu, în culegerile *Bătăliile românilor* (1859) și *Legende noi* (1862), poetul va recurge la cronici, nu numai cele vechi (Ureche, Costin, Neculce), ci și la izvoare mai noi (Șincal, Kogălniceanu, Laurian etc.), reproducînd integral, la sfîrșitul culegerii, textele care l-au inspirat. În centrul legendelor sînt figuri de eroi, de obicei voievozi, intrați adînc în conștiința poporului ca luptători împotriva cotorpitorilor otomani. Cele mai multe se referă la Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrîn. Atenția poetului e îndreptată nu atît spre descrierea luptelor, ci spre consemnarea la eroi, în versuri patetice, a unor gesturi și atitudini exemplare prin semnificația lor patriotică, de natură să trezească la contemporani sentimentul demnității naționale, ideea luptei pentru libertate. Eroii legendelor lui Bolintineanu sînt toți patrioți și-și exprimă dragostea de țară în cuvîntări pline de sentințe și maxime mobilizatoare, cu aluzii la contemporaneitatea scriitorului. Cuvîntările iau aspectul unor lungi tirade, acoperind spațiul întregii poezii,

reducînd la minimum substanța propriu-zis epică. Un atare procedeu tehnic caracterizează în genere legendele, conferindu-le un pronunțat caracter liric. El e determinat de scopul agitatoric pe care autorul, luptător patriot, îl urmărea în mod conștient în scrierile sale, într-o epocă — perioada premergătoare anului 1848, ca și cea a Unirii — de mare entuziasm pentru emanciparea națională și socială.

Concomitent cu exaltarea patriotismului și a bărbăției în lupta pentru libertatea și independența țării apar, în unele legende, tendințe satirice antiboierești. Boierii nu o dată se dovedesc lași și trădători, străini de marile aspirații ale poporului spre libertate. Adesea ei pactizează cu dușmanii, pun stavilă luptei drepte duse de popor sub conducerea unor voievozi luminați. Atare referiri critice se întîlnesc, de obicei, în legendele scrise după 1848 (*Țepeș și solii*, *Ștefănița Domnului*, *Mihnea și boierii*, *Piaștrii*, *Mavrogheni Vodă* etc.), și faptul nu e întîmplător. Ele se vor integra unei direcții satirice mai largi a scriului lui Bolintineanu, afirmată rîspicat cu *La o damă română*, *Către boierii români antinaționali*, *Către muerile lor* și continuată de un larg șir de satire, de romane și de întreaga publicistică, direcție care, după revoluția de la 1848, devine precumpănitoare în opera scriitorului.

Există în legendele lui Bolintineanu, în ce privește compoziția, o vădită tendință spre uniformitate și schematism, relevată de mai toți cercetătorii și comentatorii poetului. Eroii sînt prezentați la fel, sub aspectul bravurii militare, al demnității patriotice și cavaleresti, ținînd discursuri, de obicei într-un cadru de natură fastuos. Formele diminutive, epitetul edulcorat revin obsesiv, la intervale mici.

În legenda *Tudora*, de pildă, epitetul „dulce” e folosit nu mai puțin de 12 ori. Toate acestea constituie, evident, șabloane și, de la o vreme, obosesc. Impresia puternică pe care legendele istorice au produs-o asupra contemporanilor vine din puterea sentimentului iubirii de țară. Valoarea simbolică a eroilor evocați, senti-
tințele și maximele patriotice exprimate în versuri lapidare au avut un puternicecoul în inima cititorilor. Limbajul imagistic e în genere sărac, dar versul are multă muzicalitate și dinamism, care l-au și impus în literatura noastră. Chiar dacă ritmi-
citatea versurilor sale e, de obicei, mecanică, Bolintineanu este, cum observă G. Călinescu, cel dintâi poet român cu intuiția valorii muzicale a cuvântului. Unele versuri sînt cu adevărat memorabile prin cadență și sonoritate, prin tonalitatea lor energică :

Ca un glob de aur luna strălucea
Și pe-o vale verde oștile dormea . . .

Trîmbița răsună sus pe coasta verde :
Armia lui Tepeș printre brazi se pierde.

Într-o sală-ntinsă, printre căpitani,
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani, . .

Un orologiu sună noaptea jumătate,
La castel în poartă oare cine bate ?

Cu poemele *Sorin* și *Andrei sau luarea Nicopolei de români*, scrise în primii ani după revoluția de la 1848, Bolintineanu abordează o specie nouă : poemul de dimensiuni mari epico-liric. Precizarea cadrului istoric, vag în *Sorin* (probabil domnia lui Mircea Ciobanul), exact în *Andrei* (domnia lui Mihai Viteazul), apropie poemele, în special *Andrei*, ca problematică generală, de legende istorice. Intriga însă, precumpănitor erotică, ia o direcție sentimentală, imprimînd poemelor un caracter melodramatic. Mai interesant este *Sorin*, care aduce în creația epică a scriitorului tipologia eroului romantic. Sorin seamănă bine cu Manoil, eroul romanului plăsmuit cam în același timp : orfan, fire sensibilă și bănuitoare, pozînd în neînțeleș, suflet damnat :

Dar, vai ! aici în lume amara ursitoare
Scrisese oinainte : al morții logodit !

Dragostea pentru Fiorița, care însă iubește pe un altul, și-o exprimă în fraze de o umbră grandilocventă, cu aluzii teribile la moartea-i iminentă :

O, viața-vieții mele, a veș i-mi turburată !
Îi zise cu caldura Sorin cel întristat,
Eu voi pleca pe-o cale... pe-o cale depărtată,
De unde nu mai vine acel ce a plecat . . .
S'nt de prisos aice, sînt chiar o greutate
Ce tulbura în lume ai tăi dulci anișori . . .

Un alt personaj, Hermann, tip de erou goethean, face reflecții în spiritul lui Faust asupra sensului steril al muncii înguste, rupte de viață, a omului de știință. Hermann ar da totul, ca și bătrînul savant din *Faust*, în schimbul unei vieți de fericire simplă și plină („de dulce fericire, speranță și amor”). Lui Sorin îi înfățișează exaltat frumusețea iubirii de țară, a luptei pentru emanciparea țării și a întregii omeniri.

În *Andrei sau luarea Nicopolei de români*, dincolo de peripețiile convenționale ale intrigii erotice, există unele tablouri reușite, cum e descrierea asediului Nicopolei și a bătăliei ostașilor români cu turcii ; versul e degajat, izbutind să sugereze plastic, uneori cu vigoare epică, apriga încleștare a bătăliei.

Conrad, lucrare de dimensiuni mari, publicată către sfârșitul vieții, dar scrisă cel puțin parțial în anii exilului, este un poem byronian. Problematika, tipul eroului, construcția poemului apropie poemul lui Bolintineanu de cunoscutul poem *Childe Harold* al lui Byron. Numele Conrad dat de poet eroului său nu pare a fi întâmplător. Bălcescu semnase în primul număr din revista lui Alecsandri „România literară”, tipărit la începutul anului 1852, dar oprit de cenzură a fi difuzat, articolul *Răzvan Vodă* cu pseudonimul „Konrad Albrecht”. Sub același nume soseau de la familie și de la prieteni din țară, lui Ion Ghica în Constantinopol, scrisori pentru Bălcescu în anii exilului. E probabil deci că, numindu-și astfel eroul celui mai întins poem al său, Bolintineanu s-a gândit la Bălcescu, stins departe de țară, în exil, ca și eroul poemului.

Conrad este un proscris politic care rătăcește pe meleaguri străine, cu dorul țării în suflet. Itinerarul său e în parte același ca în proza de călătorie : Marea Egee, Asia Mică, Siria, Libanul, Egiptul, la care se adaugă Franța, Anglia și Italia, cu popasuri mai ales în locuri purtând îndepărtate urme istorice, pe care le evocă în accente lirice. Fire sensibilă, dotat cu imaginație bogată, ca și eroul lui Byron, Conrad face lungi și grave reflecții în fața naturii, descrie luxuriant, prefigurând uneori timbrul eminescian :

Răsai, bălaie lună, pe cerul tău cel pur,
Lumină calea noastră pe brazdele de-azur !
Te leagănă tu, mare, delicios tezaur !
Sub boarea ce răsfiră pe acest polei de aur...
.....
Tu singură sub ceruri robia nu știi încă,
Tu singură, o mare, puternică, adâncă,
Teribilele flote le-neci sau le zdrobești,
Trufia omenească tu crud o umilești,
Ca cerul, pentru lume, tu ești străină—o, mare...

Splendida natură sudică, vestigiile istorice — martore ale unui trecut de strălucire — contrastează izbitor cu viața de înrobire și umilință a popoarelor din țările prin care trece. Ideea care străbate poemul e că toate popoarele sînt egal îndreptățite să trăiască libere. Asuprirea națională, despotismul sînt plăgi distrugătoare pentru omenire. De aceea lupta pentru libertate, în concepția poetului, este o cerință vitală ; e preferabilă moartea glorioasă în lupta cu asupritorii, unei vieți „de umilință”, cu fruntea în țărînă. Poporul care nu luptă să-și cucerească libertatea e mișel și nu merită să trăiască, pentru că „prin viața lui insultă mîndria omenească”.

Asemenea idei și simțăminte generoase care străbat poemul, conferind mesajului său o semnificație mobilizatoare, în sensul luptei pentru libertatea și demnitatea omului, împotriva despotismului și tiraniei, se îmbină cu un patriotism ardent, exprimat în dese referiri ale eroului la țara lui, pe care ar dori-o liberă și prosperă,

dar și cu unele accente deprimante, în sens volneyan : totul este, în ultimă instanță, destinat morții și uitării, iluzie și zădărnicie.

Om, fiu al pericunii, vezi tot ce a rămas . . .
Privește-aici mormîntul iluziilor tale !

exclamă poetul, arătînd, cu un gest patetic, ruinele strălucitelor cetăți de altădată.

Poemul, pe alocurea prolix, conținînd uneori versuri prozaice, este în ansamblu o creație valoroasă prin problematica interesantă, complexă, cu semnificații profund umane, prin cîteva fastuoase descrieri de natură, anticipînd, prin ambițiile de vastă perspectivă istorico-filozofică, ca și prin modalitatea lirico-descriptivă, unele mari creații eminesciene.

Talentul descriptiv al poetului se afirmă larg și în *Florile Bosforului*, poezii inspirate din viața idilică, amoroasă a Istanbulului, scrise în anii exilului, după cum mărturisește poetul, la îndemnul Alexandrinei Ghica, soția prietenului său, căruia-i citise poema *Rabié* în timpul cît fusese găzduit în casa lor, în Babek, pe malul Bosforului. Peisaje exotice superbe, descrise înaintea lui Bolintineanu și de Alexandri, cu serenade și cîntece de dragoste, cu femei care tînjesc în haremuri și care, atunci cînd sînt surprinse în amoruri ilicite, sînt ucise și aruncate în mare, aceasta constituie în esență substanța poeziilor. Unele dintre ele, cele mai multe, cum rezultă din notele autorului care însoțesc culegerea, cuprind episoade extrase din cărțile lui Hammer și din cronicile turcești, altele se referă la întîmplări mai recente, pe care poetul a avut prilejul să le cunoască în timpul șederii sale în Turcia. În genere, eroinele din *Florile Bosforului* sînt animate de o mare sete de viață, care le face să iubească pătimaș, fără complexiuni sentimentale, să trăiască cu intensitate clipa, disprețuind pericolul de a fi surprinse și ucise. Ideea care străbate întreg ciclul pornește dintr-o filozofie realistă, în sensul aceluiași *carpe diem*. Îndemnul la trăirea din plin a vieții, la savurarea fiecărei clipe de iubire fiindcă viața e scurtă, se repetă des, ca în poezia *Rabié* :

Grabește-te de gustă cît viața ta lucește,
Această frumusețe ce dulce ne răpește,
Ăst farmec fără moarte, aceste străluciri...

Prin problematică și atmosferă, *Florile Bosforului* se apropie de *Orientalele* lui Hugo, apărute în 1829. Poemele orientale ale lui Bolintineanu aduc multă culoare, o anumită muzicalitate și solemnitate lirică — specifice poetului —, dar în ansamblu sînt foarte inegale. Tablouri de natură, portrete admirabile alternează cu dulceașii sentimentale, exprimate în versuri plate și într-o limbă în care plutesc neasimilate expresii neologice rebarbative (*noaptea-i odorantă, amanții simt amoare, surfața Bosforului înflorește, sprîncenele sînt velurate, îndrăgostitul trage complîngeri amoroase* ș.a.). Din *Florile Bosforului* pot fi spicuite multe fragmente, mai rar poezii întregi, ca această eufonică descriere a nopții pe Bosfor, în poezia *Ziulé* :

E timpul cînd pe valuri eterul înstelat
În toată-a sa podoabă se scaldă în tăcere,
Cu murmur dulce vîntul adoarme legănat,
Iar inima mi-e olină d-amor și de plăcere !

Și timpul urma cursu-i de roze împletit.
Oh ! sa sorbim din unda plăcerii ce se duce !
Vezi, noaptea e frumoasă. Bosforu-imbalsămit !
Să ne-mbatăm de viață . . .

Prezentarea cadrului exotic, a conflictelor din viața de harem, adesea dramatice, singeroase, este, ca și la Victor Hugo, romantică. Se simte însă, de-a lungul întregului ciclu al *Florilor Bosforului*, dincolo de tonul grav al descrierii peisajului oriental și al evocării episoadelor, de obicei tragice, ale vieții de harem, o notă ușor frivolă. Îndrăgostiții cîntă cuplete sentimentale în genul liricii de curte, galante a secolului al XVIII-lea. Femeilor li se descriu cu insistență nurii, iar dragostea este concepută ca o „desfătare”. În momente de beție amoroasă, îmbrățișați în lumina lunii, îndrăgostiții exclamă, traducînd puțin liber celebrele cuvinte ale lui Lamartine din *Le Lac* („O temps! Suspends ton vol...”):

O, noapte grațioasă,
Oprește zborul dulce . . .

Macedonele, scrise în aceeași perioadă, își propun să realizeze o frescă a vieții păstorilor macedoneni. Viziunea idilică a poetului este însă de un convenționalism supărător. Singura preocupare a ciobanilor e „amorul”, pe care și-l exprimă într-un limbaj salonard. Versurile sînt de obicei sărace, lipsite de vibrație interioară, ca niște improvizații de album. Diminutivele revin obsesiv ; de pildă, în poezia *Zioara* :

Nu te plînge, o junica,
Căci nu ai pe sînu-ți crin.
Viorezuu-i ocheșica.
Însa știi cît o iubim ?

Pe neașteptate însă, tonalitatea se schimbă și versurile finale anunță muzica eminesciană :

Nu știi, dragă, că amorul
Locuiește-al nopții sîn ?
Fulgerul îl naște norul.
Zorile din nopți lumin.

Lupta păstorilor este un lung dialog între doi ciobani pe o temă amoroasă, în genul unor idile ale lui Teocrit. Limbajul erotic e însă prețios, cu efecte rizibile :

Lupul urmă pe căpriță.
Capra iarba de păduri.
Eu urmez o păstorită
Cu ochi dulci ca doua mur' ;
Lupul s-o mănînce cata,
Capra iarba de păscut.
Eu urmez pe alba fata
Ca să-i dau un drag sarut.

Păstorul murind înfățișează un dialog tînguitor între „oite” și păstorul care se stinge fiindcă i-a murit „Lilița”. În mod frecvent însă, în *Macedone* predomină idilismul erotic și, ca și în *Florile Bosforului*, o predilecție accentuată pentru senzua-

litate, pornită dintr-o concepție hedonistă. Viața este plăcere și omul trebuie să se bucure din plin de ea, fiindcă dincolo nu-l așteaptă nimic, decât mormîntul.

O, junie, te grăbește !
Viața trece, să iubim !

Omul un minut trăiește . . .
Timpul nu îl mai găsim ! . . .

conchide poetul în poezia *Amantele Ciliai*. În *La ospăț* se cîntă petrecerea orgiastică, în sensul bahicelor anacreontice ; *Cîntecul nunții în Castaria*, *Cilia culcîndu-se* și altele abundă în senzualități, amintind uneori de Conachi. Întreg universul din *Macedonele* pare pregătit pentru iubire. Păstorile, mai numeroase decît păstorii, sînt grații cu costițe „auroase”, cu „alb sîn” „cam deschis”, împrăștiind în trecere „un hor de dorințe”. Pastorală clasică, îmbinată cu frivolități galante aparținînd „micii poezii” a veacului al XVIII-lea, constituie coordonatele esențiale ale mediului oieresc din *Macedonele*. Cea mai bună din întreg ciclul e *San-Marina*, înfățișînd un moment tipic : transumanța ciobanilor de la munte la șes. Tabloul plecării, cu tot ritualul tradițional, e înfățișat plastic, în versuri limpezi, coșbuciene :

Popii binecuvîntează
Și atunci toți s-au mișcat
De plecare
Către mare ;
Turmele înaintează,
Toți cu totul le-au urmat.

.

Mumele în glugi pe spate
Poartă prunci cu păr bălai
Sau mioare
Lîncezioare.
Clopotele, legănate,
Sună depărtat pe plai.

.

Seara vine și păstorii
La pîrîu toți se opresc
Și fac focuri,
Și fac jocuri,
Pîn'ce visele-aurorii
Peste geana lor plutesc.

Astfel trece scurta viață,

De străini neatîrnați,

Ca cocorii

Și ca norii,

Cînd pe cîmpuri de verdeață,

Cînd pe munții cei înalți.

.

Ciclul *Basmelor* adună la un loc poezii cu un caracter eterogen, multe impropriu categorisite în rîndul basmelor. Unele, cum sînt *Fata din Dafin*, *Șir'te mîrgărite*, *Mureșul și Aluta*, *Peștera muștelor*, sînt scurte basme sau legende populare versificate. Altele (*Doamna lui Negru și bardul*, *Domnul Tighinei*, *Seneslas*) ar putea fi mai lesne trecute în rîndul legendelor istorice. În fine, o serie au caracterul unor balade fantastice sau al unor simple confesiuni lirice (*Motrul*, *Mihnea și baba*, *O noapte la morminte*, *Lăutarul*, *Umbra răzbunătoare*), cu atmosferă sumbră, în nota unor balade germane tip Bürger sau Uhland. Abordarea subiectului, adesea folcloric, ca în cazul basmelor sau al legendelor propriu-zise, se face de obicei în manieră cultă, cu o anumită predispoziție spre scene erotice facile, străine în genere creațiilor populare. Realizate ar fi unele bucăți scrise în metru popular (*Șir'te mîrgărite*, parțial *Çiobanul*), ca acest fragment cu ecouri din *Miorița*, dacă dimintivele n-ar copleși :

Crivăț, crivăcior,
De o fi să mor,
Pe-acest colțisor,
Să aduni cu drag
Sub un verde fag

De prin colțisoare

A mele oscioare !

.

Stele, florișoare

Ce-ardeți lucitoare

În cosița serii
Cînd s'nt limpezi cerii,
Voi sa-mi fiți draguțe,
Mîndre cadelnite !

Iar Voi Vîntuleți
Seara să plîngeți
În brazii măreți !

(C obanul)

Din rîndul basmelor se detașează *Mihnea și baba*, de fapt o baladă fantastică. Motivul pare a fi folcloric („după o tradiție”, cum specifică subtitlul), dar interpretarea, cu preocupare insistentă pentru aspectele sumbre și macabre, e romantică. Unele reflexe din *Faust* (*Noaptea Walpurgiei*), din Th. Gautier (poemul *Albertus ou l'Ame et le Péché*), poate și din Gerard de Nerval, sînt neîndoielnice, în sensul orientării tematice, al preferinței pentru fantasticul macabru, și nu al unor detalii descriptive. Atașat unei anume direcții romantice prin problematică, Bolintineanu rămîne în *Mihnea și baba* un poet original, anticipînd prin atmosferă marele poem eminescian *Strigoii*. Balada este una dintre cele mai bune realizări ale poeziei bolintinene. Poetul excelează îndeosebi în tabloul final, descriind cavalcada fantastică a lui Mihnea în versuri onomatopice de o desăvîrșită tehnică muzicală :

Mihnea încalecă, calul său tropotă,
Fuge ca vîntul ;
Sună pădurile, fișie frunzele.
Geme pămîntul ;
Fug legioanele. zbor cu cavalele,
Luna dispare ;
Gerul se-ntunecă, munții se clatină,
Mihnea tresare . . .

Scrisă în preajma revoluției de la 1848, balada conține vădite aluzii antif feudale. Referirea, în primul tablou, la „răii” care

Fac planuri cum au a reține,
În barbare lanțuri, poporul gemînd,

ca și sublinierea apăsată și insistentă a epitetului „tiran”, atribuit lui Mihnea, țin de limbajul politic al luptătorilor pașoptiști. Referiri critice, în termeni mai violenți însă, la cei care asupresc și disprețuiesc poporul apar și în *Lăutarul*, imitație după o baladă a lui Uhland, unde „prînțului” și „cavalerilor” săi, care petrec în desfrîu, în timp ce norodul suferă, li se adresează, ca și „tiranului” Mihnea, un puternic blestem.

Un sector întins al operei lui Bolintineanu îl formează satirele. Mai puțin realizate artistic decît alte producții anterioare ale genului (ale lui Alexandrescu, de pildă), satirele sale, publicate în mai multe culegeri, se impun atenției prin amploare tematică, prin tonalitatea viguroasă, împinsă nu o dată pînă la violență.

În satira *Despre datine*, poetul înfățișează, într-un tablou sugestiv, plin de vervă, de spirit caustic, moravurile vieții private a claselor de sus. În *Nobili vechi și noi*, poetul cere, pe linia unor articole ale sale publicate în „Dîmbovița”, abolirea privilegiilor nobiliare, a dreptului de castă și statornicirea dreptului de merit. În alte satire, surprinde aspecte ale culiselor vieții politice. Anticipînd pe Caragiale din *Momente*, Bolintineanu prezintă o întregă galerie de politicieni parveniți (*La Năstase H., Lui Petre M. etc.*), care fac mult caz de dreptate, de patriotism, dar care, cînd ajung mari dregători, se dovedesc mai zbiri cu supușii și mai necinstiți decît

predecesorii. Clerul e corupt, avid de îmbogățire, trăind în „lux și desfatare”. lipsit de orice năzuință generoasă. O atare convingere exprimată de poet în satira *Clerul*. la începutul domniei lui Cuza, explică fermitatea și intransigența cu care, câțiva ani mai târziu, ministrul Bolintineanu a luptat pentru realizarea secularizării averilor mănăstirești.

Problematica bogată, aria întinsă și variată a aspectelor reflectate, modalitatea directă, folosind expresia frustă și brutală în criticarea tarelor sociale și politice, caracterizează în genere opera satirică a lui Bolintineanu. Scrise, cele mai multe, în toiul unor aprinse campanii de presă, pe care scriitorul le dezlănțuie în epoca Unirii și a primilor ani de după detronarea lui Cuza, satirele poartă amprenta unei evidente spontaneități. Poetul nu stăruie mult în a-și cizela versurile, dovedind câteodată neglijențe șocante. Dincolo de atare asperități, se remarcă un ton degajat și o vigoare biciuitoare, care anunță *Scrisorile eminesciene*.

Bolintineanu a încercat să scrie și o epopee. *Traianida* (publicată parțial în anul 1868 în „Albina Pindului”), tipărită în volum și în versiune definitivă în 1870, în șapte cînturi, evocă luptele romanilor cu dacii, viața și moravurile de pe teritoriul dac, personalitatea eroică a lui Decebal și a lui Traian. În relatarea desfășurării generale a evenimentelor — conflictul și luptele romanilor cu dacii, înfrîngerea definitivă și supunerea Daciei —, autorul introduce o mare doză de invenție, de o calitate discutabilă. Încercarea de a reconstitui viața intimă a epocii, fără o intuire mai adîncă a specificității momentului istoric, este în ansamblu ratată. Epopeea este greoaie, necizelată. Ultimele cînturi, foarte reduse ca dimensiune în comparație cu primele trei, care cuprind aproape trei sferturi din epopee, întăresc și mai mult impresia de scriere alcătuită în grabă, nefinisată.

Bolintineanu este un pionier al romanului românesc. Romanul *Manoil*, publicat în 1855 în „România literară” și separat în volum, era scris cu câțiva ani înainte și la sfîrșitul anului 1851 se afla în posesia lui Alecsandri, care urma să-l publice în revista proiectată să apară atunci. Așadar, după încercarea lui Ion Ghica (*Istoria lui Alecu*), scrisă înainte de 1848, dar rămasă în manuscris și care e doar o schiță de roman, după fragmentul *Tainele inimei* al lui Kogălniceanu, *Manoil* este unul dintre primele romane ale literaturii noastre.

Ca roman epistolar sentimental, el se înscrie în tradiția *Noii Eloise* a lui Jean-Jacques Rousseau, a *Suferințelor tînrului Werther* de Goethe, a lui *René* de Chateaubriand, a romanelor Doamnei de Staël. *Manoil* e un erou romantic. Suflet pur, cinstit, fire sensibilă, bănuitoare, înclinat spre melancolie și pesimism, dezgustat de viață, el e înrudit îndeaproape cu Werther, cu René, deosebindu-se de ei printr-un patriotism ardent și prin sentimente demofile, susținute cu pasiune (în prima parte a romanului). Tristețea în care se complăce de obicei eroul are evident unele temeuri reale (tînr orfan, cu o avere foarte modestă, în mijlocul unei boierimi bogate și adesea disprețuitoare, decepționat în prima iubire): ea e afișată cu ostentație, căpătînd aspect de poză, tipică eroilor romantici. „Un deșert amar — se confesează *Manoil* — este în inima mea ! . . . aș voi să mor ! . . . Nimic nu mă ține pe pămînt ! . . .”. În divorț cu societatea care nu-l înțelege caută alinarea în natură. Are convingerea lui Rousseau că civilizația și cultura au corupt omul și l-au făcut nefericit. De aceea condamnă „cărțile” și proslăvește „simplicitatea” omului apropiat de natură. „O, cărțile ! . . . iată începutul dure-

rilor mele ! . . . cum aş fi voit să fiu muncitor de aceia ce-şi trec viaţa în simplitate şi nu se mai comunică cu cugetările altora ! . . .”. În probleme religioase are idei liberale şi momente de răzvrătire faţă de ordinea „divină”. Atare idei sînt mai accentuate la Alexandru C., care combate concepţia în legătură cu nemurirea sufletului.

Intriga erotică e în bună parte naivă şi convenţională. Manoil se îndrăgosteşte de Marioara, fata unor moşieri înstăriţi, care-l înşală însă. Deceţionat, pleacă în străinătate la studii, unde duce o viaţă de desfrîu, întorcîndu-se peste doi ani complet schimbat. Tînărul onest, visător, patriot a devenit un stricat cinic, manifestînd dispreţ pentru tot ce reprezintă sentiment curat şi aspiraţie generoasă. „Acolo unde mi-e bine şi acolo unde-mi place, acolo este patria mea şi este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista şi fără iubirea mea”, spune el, zeflemisînd ideea de patriotism. În Bucureşti continuă viaţa pe care a dus-o în străinătate, salvat pe ultima treaptă a decăderii morale de Zoe, fata cu care se logodise înainte de a pleca din ţară şi care-i păstrase tot timpul o dragoste statornică. Romanul cuprinde, îndeosebi în partea a doua, multe incidente ne semnificative, aspecte senzaţionale (acuzăţia de crimă adusă lui Manoil, arestarea, eliberarea neverosimilă, căsătoria cu Zoe şi transformarea lui radicală), vădînd influenţa romanelor de „mistere” gen *Misterele Parisului* de Eugène Sue sau *Misterele Londrei* de Paul Féval. Atare romane aveau să apară şi la noi cîţiva ani mai tîrziu (*Misterele din Bucureşti* de M. Bujoreanu, *Misterele Bucureştilor* de G. Baronzi, *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu). Acţiunea nu evoluează în mod firesc, unitar ; deznodămîntul, idilic, ca în romanele pastorale, e surprinzător, nerezultînd dintr-o logică internă a desfăşurării evenimentelor. Personajele sînt slab conturate, neadîncite psihologic, grupate în două categorii, caracteriologic aflate la antipozii, în contrast ireductibil : personaje pozitive care întrupează numai calităţi, la superlativ (Manoil — în prima parte —, Zoe, Smărăndiţa, Ana etc.), şi personaje negative, însumînd doar vicii, tot la superlativ (Alexandru C. e „un monstru de cinism şi mîrşăvie”, Marioara e cea mai mare prostituată, „nebiruită”). Autorul lucrează, am spune, cu două culori : alb-negru, fără să le îmbine vreodată pentru a obţine nuanţe intermediare.

Romanul, deficient din punct de vedere compoziţional, ca şi din cel al creării şi individualizării personajelor, e interesant ca atmosferă. Unele aspecte din viaţa boierimii române de la mijlocul veacului trecut sînt descrise în tablouri vii. Semnificative, în această privinţă, sînt discuţiile literare, în care Manoil combate părerile dispreţuitoare faţă de literatura naţională, sau descrierea mediului aristocratic bucureştean viciat, cu petreceri deşănţate, cu jocuri ruinătoare de cărţi, la care se antrenează toată lumea, inclusiv femeile şi copiii etc. În roman există referiri la viaţa ţăranilor asupriţi de moşieri (un ţăran e închis de cîrmuire pentru că nu putuse plăti o datorie arendaşului moşiei ; fata ţăranului, Tudora, necinstită de boierul Alexandru C., înnebuneşte), la caracterul precar al învăţămîntului, la orientarea cosmopolită în educarea fetelor din pensioane („în pensionatele unde învăţăm noi — spune Zoe — cîrmuirea nu s-a îngrijit ca să statornicească o educaţie şi o instrucţie naţională. Nu învăţăm decît nişte limbi străine, şi cînd ieşim, abia ne putem scrie numele nostru”), la fumul nobiliare de care suferea boierimea, la lipsa de patriotism („. . . ce principii are acest Alexandru?” — concludă Manoil. „Sînt mai mulţi ca el aicea ! oameni pentru care morală, onor, patrie, nimic sînt ! . . .”) etc.

Mai izbutit este *Elena*, cel de-al doilea roman, apărut în anul 1862. În schițarea intrigii sentimentale, autorul a fost neîndoios înrîurit de romanul lui Balzac *Le lys dans la vallée*. Destinul Elenei — femeie frumoasă, superioară, căsătorită împotriva voinței sale, la o vîrstă foarte tînră, cu parvenitul postelnic George, un om „bătrîn, rău crescut, fără spirit, fără învățătură, încărcat de defecte fizice și morale” — seamănă pînă la un punct cu al Henriettei, eroina romanului lui Balzac. Iubirea ei pentru Elescu, tînr instruit, inteligent și sensibil, este stînjinită, ca și în cazul eroinei franceze, de mari scrupule morale. Cartea lui Balzac, de altfel, este lectura de predilecție a Elenei. Ca și Henriette, Elena este o moșieră caritabilă, care ajută pe săteni, înzestreată pe tinerii săraci, înlesnindu-le căsătoria. Conacul moșiei sale de la Fănești, unde-și petrece viața alături de prozaicul și bătrînul postelnic, este așezat pe o înălțime, cu perspectivă spre „valea” unde curge Prahova (la Balzac valea Indrului). Și nu sînt singurele „coincidențe”. Influenței lui Balzac i se adaugă, mai puternică, influența romanului sentimental. Elescu și Elena capătă trăsături de eroi romantici. Elena notează pe scoarța romanului lui Balzac reflecții în spiritul „bolii veacului”: „Sufletul meu este trist, în mijlocul bucuriilor. Mă întreb pentru ce și nu găsesc cauza. Mi se pare că viața îmi lipsește. . . Și ce este mai rău că nu poci a mă plînge, căci ce poci să zic, dacă nu știu pentru ce sufar. Și către cine mă voi adresa? Inima mea, sărmana mea inimă, sparge-te în lacrimi. Iată singura consolațiune ce poci afla în viață! . . . oh! aș dori să mor! . . .”. Elescu este un spirit onest, superior, neînțeleș într-o societate viciată, pe care-o condamnă, certatcu „omenirea”. Înainte de a se îndrăgosti de Elena, afișează pentru iubire o inimă „moartă”, „înghețată”. Intriga erotică evoluează într-o direcție tenebroasă. Tiradele sentimentale, în gustul unui romantism periferic, abundă în special în partea finală a romanului. Eroii sînt dotați cu o mare sensibilitate. Un moment de gelozie, o scrisoare patetică îi fac totdeauna să verse șiroaie de lacrimi, să leșine. Iubirea lor cunoaște treceri bruște, parcurgînd fulgerător distanțe astrale: de la exaltare și delir la stări depresive, dominate de obsesia morții, și invers. Ea sfîrșeste tragic. Elena moare bolnavă de tuberculoză în brațele iubitului ei, ca o nouă damă cu camelii. Cu tot melodramatismul intrigii sentimentale, romanul *Elena* e superior lui *Manoil*. Există în roman, de și foarte stîngace, o predilecție pentru analiza frămîntărilor sufletești, a psihologiei iubirii, pentru zugrăvirea nuanțată a sufletului feminin. În această privință, Bolintineanu îi premerge lui Duiliu Zamfirescu, pe a cărui eroină, Tincuța din romanul *Tănase Scatiu*, Elena o prefigurează. Conflictele sociale și politice ale epocii, doar ușor schițate în *Manoil*, sînt de astă dată mai insistent și uneori cu spirit pătrunzător înfățișate. Primele capitole, de pildă, care se referă la întîlnirea musafirilor și discuțiile lor în casa postelnicului George, sînt o bună frescă de moravuri. Scriitorul descrie cadrul, consemnează aprinsele dispute politice, schițează biografii, portrete, întregind o adevărată galerie de siluete din viața socială și politică în primul an după Unirea țărilor române: parveniți îmbogățiți prin mijloace necinstite în serviciul statului, ca postelnicul George sau Serescu, un adevărat Dinu Păturică; „prinți” ruinați, ca lordache, afișîndu-și cu ostentație ifosele nobile; un demagog politic, Talangiu, prefigurînd pe Cațavencu etc., toți suferind de orgoliu nobiliar, viciați pînă la cinism, considerînd, ca și unii eroi din *Ciocoii vechi și noi* ai lui N. Filimon, că jaful, afacerile necinstite prin care s-au îmbogățit în timpul cît au fost în slujba statului sînt lucruri firești, pentru care n-au de ce roși; toți reacționari în politică, dușmani ai Unirii și

ai oricărei idei înnoitoare, dorind intrarea în țară a armatelor străine, care, sperau ei, ar reîntrona vechiul regim și ar consolida vechile privilegii. Alături de ei, înfruntându-i, Elesc, tânăr întors din străinătate, cinstit, patriot, dornic de progres. El combate părerile denigratoare în legătură cu literatura națională, făcând elogiul acesteia, vorbește entuziast despre virtuțile patriotice și cetățenești, deplînge lipsa înaltelor idealuri ale generației sale, polemizează violent cu boierimea reacționară, apărînd regimul lui Cuza cu argumente din articolele lui Bolintineanu publicate în „Dîmbovița” în anii care precedă apariția romanului *Elena*. Episoadele care se referă la viața grea a țărănimii iobage (scena biciuirii țăranilor din Brebu, de pildă, de către boierul deputat, apoi de către subprefect) sînt însoțite uneori de comentariul autorului indignat, iarăși în spiritul publicisticii sale. Totuși, concepția autorului în ce privește emanciparea țărănimii, exprimată direct sau prin intermediul eroilor săi preferați, rămîne, ca și în *Manoil* de altfel, în esență filantropică. Elena înzestreată un țăran din Brebu spre a se putea căsători cu aleasa inimii lui, dar cînd aceasta, bătută de un boier și de oamenii stăpînirii, se plînge de grelele poveri care-i apasă pe clăcași, de nedreptatea legilor, Elena o consolează, recomandîndu-i credința în Dumnezeu. Elesc, care cheltuiește o parte din venitul averii sale în acte filantropice, în discuțiile violente pe care le are cu boierii retrograzi se revoltă doar împotriva tratamentului inuman al țăranilor pe moșiile boierești, nu și împotriva stării de iobăgie. E semnificativ faptul că, scris și publicat în primii ani ai domniei lui Cuza, cînd se discuta cu aprindere problema emancipării țăranilor, împrumutarea lor, în roman nu se pomeniște nimic de acest lucru.

Superior lui *Manoil*, fără a fi totuși o creație care să presupună maturitate artistică, romanul *Elena* este interesant prin ideile patriotice și umanitare de care e străbătut, prin unele tablouri înfățișînd societatea românească din perioada Unirii Principatelor. Stîngăciile, nu o dată vizibile, ținînd de compoziție în ansamblu (incidente și episoade convenționale urmărind senzaționalul, confecționate sub influența romantismului facil) și de limbă (expresii adesea greoaie, artificiale, neologisme stridente : *devotul*, *surfața*, *companionii*, *rezonul*, *a atrista*, *îți cer pardon*), se datoresc, evident, limitelor talentului de prozator al autorului, dar și inexperienței literaturii noastre într-un gen în care abia se făceau primii pași.

Doritorii nebuni, publicat în anul 1864 în „Dîmbovița”, era proiectat, se pare, a fi un vast roman social-politic de moravuri, un fel de replică la *Ciocoi vechi și noi*, apărut cu doi ani înainte. Romanul, din care autorul n-a realizat decît prima parte, e interesant ca problematică, dar în genere inferior celorlalte două anterioare.

Acțiunea se desfășoară pe două planuri, în două momente istorice relativ îndepărtate : 1821 și 1837. Eroul principal, tînărul Dem, poet apreciat, este fiul unui căpitan de panduri mort eroic la 1821 în luptă cu turcii. Rămas orfan, este crescut de o văduvă săracă. Elena, ce lucrează bonete pentru diverse case boierești și-l întreține la Școala Sf. Sava. Intrat în slujbă, ca funcționar mărunț, duce viață de boem, e visător și poet. Se îndrăgostește de o fată care preferă însă pe un bătrîn de 60 de ani, milionar, cu care se și căsătorește. Umilit pentru sărăcia lui, dat afară din slujbă, Dem se decide a se înscrie în Regenerațiunea, societate politică secretă urmărind scopuri revoluționare. Ura lui împotriva boierimii și-o exprimă violent : „M-ai insultat, o, clasă aristocratică, clasă fără viață și fără viitor ! Dar va veni o zi cînd te voi gonî cu biciul din înălțimea ta. . .”. Curînd

e arestat și închis în pușcăria de la Sfântul Antoniu. apoi eliberat. Urmărind acce-
lerarea evenimentelor, Regenerațiunea trimite pe unul din membrii săi în Mol-
dova pentru a câștiga noi aderenți și a agita spiritele. pe un altul, în același sens.
în țară (Muntenia). Acțiunea conspiratorilor urmărea răsturnarea regimului feu-
dal și Unirea țărilor române. Romanul se referă, pe de o parte. la frământările
politice din preajma anului 1840 în Muntenia, atunci când acțiunea unor societăți
secrete cu scopuri revoluționare se intensifică. iar pe de altă parte la mișcarea
condusă de Tudor Vladimirescu. El începe cu descrierea unui loc de plimbare pe
Dealul Mitropoliei. unde lumea „bună” a Bucureștiului vine seara la promenadă.
„Elita” capitalei e înfățișată panoramic, cu obiceiurile și îmbrăcămintea ei pestriță :
boieri bătrâni cu ișlice și giubele alături de tineri pedanți. îmbrăcați europenește.
Aici își dau întâlnire și conspiratorii grupați în societatea Regenerațiunea, care
ține ședințe acasă la Cheren (probabil Cîmpineanu). Între membrii participanți
la ședințele Regenerațiunii este și un oarecare Edem. în care recunoaștem pe Heli-
ade („urâsc tirania, dar mi-e frică de anarhie” sînt cuvintele sale de ordine). La
ședințele societății se țin discursuri incendiare despre revoluție.

Paginile numeroase din roman dedicate luptei intelectualilor patrioți din
preajma anului 1840 împotriva regimului feudal din Țara Românească sînt deosebit
de interesante. Romanul lui Bolintineanu va fi continuat în acest sens. mai târziu.
de Grădina cu romanul *Vlăsia*. Nu lipsite de interes sînt și capitolele referitoare
la mișcarea poporului din 1821. Merită a mai fi reținute cîteva tablouri privind
aspectul edilitar al Bucureștiului dinaintea de 1840. moravurile lumii mondene.
petrecerile din saloane : un capitol intitulat „Teatrul național” descrie o repre-
zentare teatrală. un altul numit „Pușcăria de la Sfântul Antoniu” schițează
atmosfera din închisorile vremii. Scriitorul avea. desigur. intenția să revină
asupra romanului, de vreme ce nu l-a tipărit în volum. În 1870. el publică în
„Dîmbovița” un fragment revăzut. fără a mai duce munca pînă la capăt, împie-
dicat. probabil. de starea precară a sănătății.

Scrierea și publicarea impresiilor de călătorie ale lui Bolintineanu. în special
cele referitoare la locuri depărtate (Egipt. Palestina, Asia Mică. Macedonia). se
înscrie în tradiția preromantică și romantică. Volney (*Voyage en Syrie*). Chateau-
briand (*Itinéraire de Paris à Jérusalem*) și. îndeosebi. Lamartine (*Souvenirs. impres-
sions. pensées et paysages, pendant un voyage en Orient — 1832—1833*). ca și
Gérard de Nerval (*Voyage en Orient*). urmează. înaintea lui Bolintineanu. în parte
același itinerar. colorîndu-și impresiile. ca și poetul român. cu lungi divagații
lirice. Proza de călătorie a lui Bolintineanu păstrează unele trăsături comune cu
a scriitorilor mai sus amintiți — ura împotriva despotismului. cu alunecări spre
meditații sumbre. ca la Volney. din care reproduce lungi citate : descrieri de natură
fastuoase. cu predilecție spre peisajul marin. apropiate de maniera lui Chateau-
briand : observație atentă. cu oarecare dispoziție spre ironia ușoară. în genul lui
Nerval —. avînd însă caracteristic. ca și poemul *Conrad*. un patriotism vibrant. care
se manifestă în lungi efuziuni lirice. ori de cîte ori poetul. parcurgînd meleaguri
străine. se gîndește cu dor și întristare la țara lui supusă unui regim despotic.

Există în *Călătoriile* lui Bolintineanu pagini de reușită evocare a locurilor
vizitate. a peripețiilor ivite pe parcursul itinerarului. a vieții și moravurilor
locuitorilor. Valoroase sînt. în acest sens. paginile care se referă la înăbușirea
revoluției de la 1848 din Muntenia de către armatele turcești. la peripețiile con-
ducătorilor revoluției. arestați și transportați într-o ghimie pe Dunăre : de ase-

menea, cele referitoare la mizeria orașelor turcești, la obiceiurile călugărilor de la Muntele Athos sau Ierusalim. Talentul scriitorului se dezvăluie însă, cum relevă Tudor Vianu, mai ales în sens descriptiv și liric. Tablourile de natură sînt numeroase, însoțite, de obicei, de efuziuni sentimentale : peisaje în Egipt, Liban sau Asia Mică, peisaje marine, toate colorate romantic.

Marele neajuns al prozei de călătorie a lui Bolintineanu îl constituie supraîncărcarea cu date istorice. Scriitorul simte de fiecare dată nevoia să facă un istoric larg al țărilor și localităților pe care le vizitează ; la Nicopole, de pildă, se relatează amănunțit, pe baza unor date arhiștiute, bătălia cu turcii, la care a luat parte și Mircea, domnul Valahiei ; la fel se procedează și în cazul altor orașe. În Palestina se schițează istoria țării și a localităților vizitate pe baza datelor din *Biblie*. Atare reconstituiri istorice, care ocupă mai mult de jumătate din textul *Călătoriilor*, oboresc pe lector și dau cărții un caracter didacticist. Proza de călătorii a lui Bolintineanu e interesantă prin paginile consemnînd impresii directe ale autorului despre locurile vizitate, în legătură cu natura, moravurilor, viața oamenilor. O atare lectură antrenantă se realizează prin lăsarea la o parte a unei bune părți din text, adică a ceea ce reprezintă date și evocare istorică livrescă.

Dramele istorice, în versuri și în proză, scrise în ultimii ani ai vieții, au toate caracterul unor improvizații. Conflictul și caracterele personajelor nu sînt de loc adîncite, realitatea istorică este adesea denaturată, dialogul stîngaci. *Alexandru Lăpușneanu*, de pildă, dramă în trei acte, tipărită în anul 1868, are în centrul ei figura cunoscutului domnitor moldovean care a inspirat lui C. Negruzzi o capodoperă. Datele esențiale cu privire la urcarea pe tron a Lăpușneanului, la cruzimea sa față de boieri, precum și la moartea sa, otrăvit de doamna Ruxandra, sînt luate, ca și în nuvela lui Negruzzi, din cronica lui Ureche. Bolintineanu adaugă un episod erotic romanțios : iubirea statornică a domniței Ruxandra pentru stolnicul Lăpușneanu, care aspiră la tronul Moldovei ; mai tîrziu, Ruxandra, soția Lăpușneanului ajuns domn al țării, e iubită de un tînăr boier muntean, Ștefan Căpitanul, și de Maluk, omul de încredere al domnitorului. Ruxandra, care nu-si mai iubea soțul din considerente „patriotice”, promite lui Ștefan Căpitanul să-i devină soție dacă acesta va izbuti să-l omoare pe Lăpușneanu. Scenele erotice abundă în dulcegării, uneori de o banalitate țipătoare. Figura lui Lăpușneanu, sobru și viguros conturată în nuvela lui Negruzzi, este schematică și convențională în piesa lui Bolintineanu. Încălcînd adevărul istoric, autorul pune în gura eroului său idei și simțăminte proprii, larg dezvoltate în publicistica și în cărțile sale de meditație politico-filozofică. Aceleași stridente și aceeași atmosferă convențională există și în celelalte drame istorice. Piesele prezintă interes doar pentru înțelegerea gîndirii scriitorului în ultimii săi ani.

Autor al unei opere deosebit de întinse, dar inegală ca valoare, Bolintineanu rămîne în istoria literaturii prin cîteva contribuții importante. El a introdus și consacrat în literatura română o serie de specii noi, cum sînt legenda istorică și poemul de dimensiuni mari epico-liric, a lărgit problematica poeziei noastre. Poeziei meditative îi dă, prin *Sorin*, dar mai ales prin *Conrad*, mai multă adîncime și o mai largă perspectivă istorico-filozofică, iar celei descriptive, prin ciclul *Florile Bosforului* și prin *Conrad*, multă culoare. Satira își lărgeste sfera tematică și cîștigă în vigoare, iar în ce privește romanele, cu toate stîngăciile lor, *Mănoil* și *Elena* marchează, împreună cu alte cîteva încercări contemporane, începuturile

romanului românesc. Un rol important l-a avut Bolintineanu la dezvoltarea simțului muzical în poezie prin ritmicitatea, sonoritatea și, în genere, muzicalitatea versurilor sale. Atare contribuții, într-o fază încă incipientă a dezvoltării literaturii noastre moderne, îndreptățesc situarea lui Bolintineanu printre scriitorii importanți ai patrimoniului nostru literar. Alături de aceste merite, se mai impune conștiinței noastre imaginea exemplară a omului și artistului patriot, care și-a iubit poporul și a luptat cu ardoare pentru emanciparea lui.

BIBLIOGRAFIE

Colecție din poeziile domnului . . ., București, 1847; *Cîntece și plîngerii de . . .* Edate sub îngrijirea, D[lui] D. G. Sion, Iași, 1852; *Les Principautés Roumaines*, Paris, 1854; *Manoil*, roman național, Iași, 1855; *Poesiile vechi și nouă ale D-lui . . .* Editate sub îngrijirea D. G. Sion, București, 1855; *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques par M. B.*, Paris, 1856; *Călătorii în Palestina și Egipt*. Cu o prefață de G. Sion, Iași, 1856; *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*, București, 1858; *Legende sau basne naționale în versuri*, București, 1858; *Melodii române*, București, 1858; *Cîntarea României de N. Bălcescu*, tradusă în versuri de . . ., București, 1858; *Bătăliile românilor* (vol. I, *Fapte istorice*), București, 1859; *Istoria lui Herodote*, t. I, București, 1859; *Vizita domnitorului Principatelor Unite la Constantinopole*, de D. B., București, 1860; *Cestiunea unirii la Constantinopole*, [f.1.], 1861 (semnat D. B.); *Nemesis. Satire politice*, I—II, București, 1861 (semnat D. B. S.); *Elena*. Roman original de datine politic-filosofic, București, 1862; *Legende noi*, cu note din cronicile românilor, București, 1862; *Călătorii la români din Macedonia și Muntele Atos sau Santa-Agora*, București, 1863; *Viața lui Mihai Viteazul făcută pentru înțelegerea poporului de un anonim*, București, 1863; *Viața lui Ștefan Vodă cel Mare*, București, 1863; *Viața lui Vlad Țepeș Vodă și Mircea Vodă cel Bătrîn*, București, 1863; *Doritorii nebuni*, roman, în „Dîmbovița”, VI, 1864, nr. 11 și urm.; *Poesii* [. . .] atît cunoscute cît și inedite, ed. I, vol. I—II, București, 1865; *Brisés d'Orient. Poésies roumaines*, traduites par l'auteur lui-même, précédées d'une préface de M. Philarète Chasles, Paris, 1866; *Florile Bosforului*, București, 1866; *Conrad*, poemă în patru cînturi și notă explicativă, București, 1866; *Mihai Viteazul condamnat la moarte*, dramă în trei acte, București, 1867; *Ștefan Vodă cel berbant*, dramă în patru acte, urmată de poezii noi, București, 1867; *Alexandru Lăpușeanu*, dramă în trei acte, și *După bătaia de la Călugăreni*, dramă în trei acte și în versuri, București, 1868; *Ștefan Gheorghe Vodă sau Voi face doamnei tale ce-ai făcut tu jupîresei mele*, dramă istorică în cinci acte, București, 1868; *Cartea poporului român. Cugetări filosofice și politice în raport cu starea actuală a României*, București, 1869; *Domnii regulamentari și Historia celor trei ani de la 11 februarie pînă astăzi*, București, 1869; *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate, la români*, București, 1869; *Poezii din tinerețe nepublicate încă*, București, 1869; *România roabă la austro-maghyari?* București, 1869; *Viața lui Traian August, fondatorul neamului românesc*, București, 1869; *Traianida*, poemă epica, broșura I, București, 1869; *Cleopatra, regina Egiptului*, București, 1870; *Cuza Vodă și oamenii săi*, memoriu istoric, ed. a IV-a, revăzută și adăugată, București, 1870; *Menadele*, satire politice, sociale, București, 1870; *Plîngerile României*, București, 1870; *Traianida*, poemă epică națională, București, 1870; *Viața și faptele lui Ștefan Vodă cel Mare*, ed. a II-a, revăzută și corectată, București, 1870; *Poezii*. Culegere ordinară de chiar autorul, cu o prefață de G. Sion, sub a cărei priveghere minuțioasă s-a tipărit această edițiune, vol. I—II, București, 1877; *Călătorii* (vol. I: *Pe Dunăre, în Bulgaria, La Ierusalim și în Egipt*, vol. II: *La românii din Macedonia și la Muntele Athos, în Moldova, în Asia Mică*), cu o prefață de Petre Haneș, București, 1915; *Scrieri alese*, ediție îngrijită de D. Popovici (vol. I), Craiova, [1942]; *Opere*, cu un studiu introductiv de Al. I. Ștefănescu, București, 1951; *Opere alese*, cu studiu introductiv de D. Păcurariu, text stabilit de Rodica Ocheșeanu și Gh. Poalelungi, vol. I și II, București, 1961.

Gr. H. Granda, *O vizită la Bolintineanu*, în „Familia”, VII. 1871, nr. din 9/21 mai ; George Popescu, *Dimitrie Bolintineanu. Viața și operele sale*, București, 1876 ; Anghel Demetrescu, *Dimitrie Bolintineanu*, în „Revista literară”, VI. 1885, nr. 9, 11, 12, 14, 17, 18 și 19 (republicat și în „Analele literare”, I. 1886, nr. 2) ; Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, București, 1885 ; P. Chițiu, *Dimitrie Bolintineanu*, Craiova, 1886 ; V. D. Păun, *Bolintineanu*, în „Literatura și arta română”, V. 1900—1901, nr. 11 și 12 ; N. Iorga, *Schițe de literatură română*, vol. II, Iași [1893] ; N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909 ; Ch. Drouhet, *Izvoare de inspirație din poezia „O fată tânără pe patul morții” a lui Bolintineanu*, București, 1913 ; Th. Capidan, *Scrisorile lui Dim. Bolintineanu despre Macedonia*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927 ; N. Petrașcu, *D. Bolintineanu. București, 1934 ; Cântarea României*, transpusă în versuri de Dimitrie Bolintineanu, cu un studiu introductiv de Stelian Cucu, Rm.-Sarat, 1935 ; D. Popovici, *Dimitrie Bolintineanu*, Craiova, 1942 (reprodus și în *Cercetări de literatură română*, Sibiu, 1944) ; Ștefan Cristea, *D. Bolintineanu*, în „Viața românească”, V. 1952, nr. 8—9 ; I. Negoitescu, *D. Bolintineanu și sonurile poeziei moderne*, în „Caiete critice”, 1956, nr. 1 ; G. Călinescu, *Scritori progresiști între anii 1848—1859*, *D. Bolintineanu*, în „Steaua”, IX. 1958, nr. 11—12, X. 1959, nr. 3 ; Mihail Nanu, *Dimitrie Bolintineanu și Unirea*, în „Ana ele Universității C.I. Parhon”, seria Științe sociale, Filologie, VII. 1959, nr. 15 ; D. Păcurariu, *Dimitrie Bolintineanu*, București, 1962 ; Ion Roman, *Bolintineanu*, București, 1963 ; Petre Costinescu, *Cum a apărut Brises d'Orient de Bolintineanu*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 16, 1967, nr. 1.

SIMION BĂRNUȚIU

Prin ascendentul personalității și contribuția în orientarea vieții intelectuale a Ardealului la jumătatea secolului trecut, care asocia un naționalism intransigent cu mândria originii latine și un fierbinte umanism democratic, Simion Bărnuțiu, mai mult ideolog și profesor decât literat, merită un loc printre marile spirite ale pașoptismului.

S-a născut la 21 iulie 1808 în Bocșa Română (fostul comitat al Crasnei din regiunea Sălajului), dintr-o familie de țărani liberi. Tatăl său era înscris în actele școlare ca *plebeius ignobilus* ; era însă știutor de carte, fapt pentru care îl vedem ocupând funcția de cântăreț bisericesc și învățător. Pe Bărnuțiu îl găsim în 1818 înscris în actele școlii elementare din Șimleu. După 1820 își va completa pregătirea la Carei (studiind limba și literatura latină, istoria și un curs de antropologie). Urmează apoi un an de filozofie în limba latină la Blaj, iar din 1826, timp de trei ani, seminarul teologic.

În anul 1831, când își începe activitatea la catedra de filozofie și istorie a liceului recent înființat, Bărnuțiu e un bărbat deplin format, cu știință de carte serioasă, polarizând de pe acum atenția cercurilor din jurul său. El este creatorul unui climat liberal, care începuse să cunoască circulația unor idei îndrăznețe, ostile bisericii și teologiei.

Pentru nevoile cursurilor, traduce și prelucrează în limba română manualul kantianului german Krug, *Handbuch der Philosophie und die philosophische Literatur*, îngăduindu-și totodată — pe marginea lui — o seamă de considerații critice privitoare la stările Transilvaniei și mai cu seamă la iobăgie și superstiții. Vorbind despre servitutea țăranilor, o socotește o stare „mișea”, potrivnică rațiunii și

dreptului firesc. El proclamă dreptul iobagului la emanciparea din servitute și la egalitate în drepturi cu semenii săi pe tărîm social și național. Afirmă că superstiția e o „credință deșartă”. Una din sarcinile filozofiei este aceea de a ieși „la război cu toate oștile sale spre dezlădăcinarea și batăr spre împușinarea ei, ca să nu mai batjocorească omenirea într-atîta formă”. Tot din acești ani sînt cunoscute articolele *Despre starea școalelor din Blaj și O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, care înșiră cu demnitate și măsură, dar cu o indignare pe care o simțim clocotind în adîncuri, nedreptățile și năpastele suferite de neamul românesc:

„Adevărat că de au suferit rele vreun popor din Ardeal, românii chiar au și graduat în școala răbdării. Făcut-au drumurile și ei au ferit podurile și au trebuit să plătească pentru trecere, lucrat-au cîmpurile și dealurile domnești și nici mîncare n-au dobîndit. Feciorii lor au fost ostași și părinții au contribuit ca ei să se poată deprinde în arme pentru patrie, militat-au cu leafa sa, vărsatu-și-au și sîngele pentru patrie și, totuși, o lege zice că românii nu sînt adevărați patrioți, ci numai suferiți sau tolerați, cam așa ca țiganii carii umblă cu corturile, în spate, dintr-un loc într-altul...”.

Ideea unității românilor e afirmată cu vigoare :

„Cine ar îndrăzni doar a zice că n-au avut dreptate a învăța și a-și face limba care o vorbesc astăzi românii cei din Ungaria, cești din Ardeal, românii și moldo-românii atît deopotrivă cît nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, ci e una și aceeași, care îi leagă pe toți aceștia cu o legătură dulce frățească și îi unește într-o familie care totdeauna cu fală nobilă s-au numit pe sine români”.

Ideile înaintate profesate de Bărnuțiu au avut darul să nemulțumească în curînd pe potenții vremii. Un izvor ne încredințează că în mediul școlilor din Blaj profesorii „varsă în inimile tineretului principiumuri care, cu vremea, religiei și nației mare stricare pot să aducă”. Considerat șeful unei „societăți primejdioase”, Bărnuțiu este îndepărtat din învățămînt împreună cu numeroșii săi discipoli.

Alungat și lipsit de mijloace materiale, se îndreaptă spre Sibiu, unde continuă sistematic studiul dreptului la Academia Săsească. De aci va răspîndi în 1848 celebrul său manifest din 24 martie, cunoscut și de Marx, în care milita pentru egalitate națională. Anul 1848 l-a impus pe Bărnuțiu ca pe unul din cei mai de seamă conducători. La Blaj, în 2/14 mai, pronunță cunoscutul său discurs *Românii și ungerii* în fața unui auditoriu entuziasmat.

SIMION BĂRNUȚIU

După înfrîngerea revoluției și după ce văzuse pe coridoarele întunecate ale Burgului imperial năruite una câte una nădejdele pe care le nutrea, S. Bărnăuțiu se înscrie la Universitatea din Viena, pe care o părăsi în 1852. La insistențele poliției imperiale. Plecat în Italia, împreună cu Papiu Ilarian și I. Hodoș, se stabilește la Pavia, urmînd cursurile facultății juridice. După luarea doctoratului se îndreaptă spre Iași, unde-l găsim în octombrie 1854.

Avînd prestigiul revoluționarului de pe Cîmpia Libertății, Bărnăuțiu se integrează cu ușurință în viața culturală a Moldovei și apoi în aceea a Principatelor Unite. Rînd pe rînd, profesor de l'ceu, profesor universitar, inspector al în ățămîntului, se ilustrează și printr-o fertă activitate de autor de manuale, în care ia poziție împotriva mării proprietăți, a domnului străin și a religiei. El exercita o influență notabilă asupra unui cerc de dascăli și intelectuali, grupați în Frațiunea liberă și-independentă. Cade însă bolnav și părăsește Iașul. Moare în drum spre casă, la 16 mai 1864.

Lăsînd deoparte operele postume ale lui Bărnăuțiu, din domeniul teoriei dreptului și filozofiei, de altfel — după cum s-a dovedit — în mare parte prelucrări și deci lipsite de originalitate, să ne oprim asupra marelui său discurs de la B aj. Nu e vorba de o cuvîntare politică rostită ad-hoc, ci de un text adînc meditat, întocmit după regulile oratoriei ciceroniene, dispunînd de exordiul și de încheierea patetică recomandate de tratatele de retorică.

Stăpîn pe o bogată informație istorică și filozofică, Bărnăuțiu formulează judecări hotărîtoare pentru destinele culturii românilor din Transilvania. El susține că între libertate și cultură există o legătură tot atît de strînsă ca și aceea dintre naționalitate și libertate.

„Dacă e nimicită libertatea poporului fără de naționalitate, e nimicită totdeodată și cultura și fericirea aceluia fiindcă fără de libertate nu e cu putință cultura”.

Afirmă necesitatea unei culturi noi, care să nu mai fie „proprietatea unor clase privilegiate”, ci un „bun comun a toată națiunea”, un mijloc eficace al unității naționale.

El preconizează „școale naționale cu limba lor a românilor, pentru toate ramurile cunoștinței omenești”, fără de care nu este posibilă o literatură care să depășească mediocritatea. Bărnăuțiu sesizează sărăcia literaturii Transilvaniei, arătînd totodată și calea de urmat, cultivarea limbii în cadrul larg al libertății naționale, al poporului descătușat, parte componentă a „omenirii” : „Cînd zic națiune, atunci înțeleg persoana unui popor întreg, care o leagă între sine cu aceeași limbă și datini...” „Cînd vorbesc de omenire, atunci înțeleg toate națiunile, căci cine va zice că națiunile nu sînt părțile omenirii?”

De o adîncă semnificație e orientarea spre popor, într-un spirit care depășește rousseauismul, îmbinîndu-se cu orientările mesianismului romantic, în felul lui Michelet din „Le peuple” :

„Țineți cu poporul toți ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură, nici nu-l trag străinii așa ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase cari urlă împreună cu lupii și sfîșie pe popor dimpreună cu aceștia”.

Trecutul, prin urmare, îi stîrnea și lui „o meditație gravă”, un fel înduioșat și lucid de a privi lucrurile, ca și lui Bălcescu.

Discursul este remarcabil și prin procedeele literare utilizate. Bărnăuțiu mînuiește cu măiestrie arta interogației retorice și a argumentării prin acumulare.

El știe mai ales să-și ritmeze cadențele oratorice în unison cu zbciumul suflesc al ascultătorilor, răspunzînd propriilor lor neliniști, temeri și aspirații :

„...Au dacă presimțesc rîndunelele apropierea verii și a iernii și anima-
lele furtuna cea grea și dacă unii oameni își spun mai înainte chiar și oara morții,
o ginte întreagă să nu presimță pericolul ce i se amenință, un popor întreg să
stee nemișcat ca piatra cînd îi bate oara fericirii și să tacă ca un surd și mut cînd
i se trage campana de moarte? Aceasta ar fi un lucru în contra naturii și de tot
cu neputință : inima românilor a bătut totdeauna pentru libertate”.

Deși împestrîțat cu multe citate latinești, accentele lirice, alternarea moti-
vurilor istorice cu evocările plastice, apostrofele, repetițiile conferă discursului
un caracter viu și dramatic. Bărnuțiu duce demonstrația pînă la ultimele consecințe,
aruncînd la sfîrșit întrebările hotărîtoare pe care le leagă consecvent de inte-
resele poporului. Evocarea izbutită a iobăgiei, cu vădite ecouri din Șincai, rămîne
o valoroasă pagină de antologie. Nimeni pînă la el în Transilvania n-a înfățișat
mai viguros și, în același timp, mai mișcător soarta nenorocită a țaranului, apă-
sat de obligații feudale.

În ciuda limbajului greoi, latinizant, a luxului de erudiție și a unor opinii
greșite, mai ales în partea istorică a discursului, Bărnuțiu se impune prin demo-
cratismul intransigent, prin naționalismul său fierbinte, derivînd însă dintr-un con-
cept umanist despre societate, prin mișcarea spontană a sentimentului care coin-
cide cu cutremurarea de conștiință a unui întreg popor.

Dintre articolele publicate de Bărnuțiu poate reține interesul, îndeosebi,
Suvenir din Italia, unde e arătată însemnătatea cultivării poeziei și a dramei națio-
nale : „Școala poezilor a fost educatoarea eroilor de la Homer pînă în ziua de azi”.
Tentat de mania purificării limbii de cuvintele străine. Bărnuțiu îi întrevede pe
poetii români cîntînd cu o limbă astfel confecționată „minunile viitorului de
aur și virtuțile eroilor romanesci”.

Ideile din *Dreptul public al românilor* au provocat cunoscuta critică a lui Titu
Maiorescu, ostil ideilor democratice și progresiste pentru care a militat Bărnu-
țiu. Nu e mai puțin adevărat însă că Maiorescu a văzut cu îndreptățire laturile
negative ale construcției științifice bărnuțiene, romanomania, lipsa de discernă-
mînt în aprecierea faptelor de istorie românească etc.

Criticat pentru o serie de aspecte ale operei sale, revoluționarul pașoptist
a cîștigat în schimb simpatia lui B. P. Hasdeu și a lui N. Iorga. „Și iată — scria
N. Iorga în *Damenii cari au fost* —, după trecere de mulți ani, nu negația d-lui
Maiorescu, ci afirmația lui Bărnuț ne stăpînește, ne luminează și ne încălzește”.

Fără să fi fost un creator de valori literare propriu-zise, S. Bărnuțiu și-a
cîștigat merite în cultura română, exercitînd o influență considerabilă asupra
contemporanilor.

BIBLIOGRAFIE

Discurs ținut în Cîmpia Libertății în 1848, Viena. 1852 (v. și ed. G. Bogdan Duică, *Românii și
ungurii*, Cluj, 1924); *Argomenti di giurisprudenza quali [...] disputeră publicamente . . .*, Pavia.
1854; *Dreptul public al românilor*, Iași, 1867; *Dereptul naturale privat*, Iași, 1868; *Dereptul naturale
public*, Iași, 1870; *Pedagogia*. Iași. 1870; *Psicologia empirică și Logica*. Iași, 1871.

G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*. București. 1924 (cuprinde și articolele *De pre starea școala elor din Blaj și O tocmeală de rușine și o lege nedreapta*) : Al. Marcu. S. Bărnuțiu, *Al. Papii Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia*. București, 1935 (Acad. Rom. „Mem. Secț. lit.”. seria a III-a. t. VII. mem. 6); P. Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*. București, 1935: D. D. Roșca, *Europeanul Bărnuțiu*. în „Lucefărul”. serie nouă, IV, 1944. aprilie-mai : N. Bagdasar. *Concepția social-politică a lui Simion Bărnuțiu*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria a III-a (Științe sociale). VI. 1955. nr. 3—4 : D. Ghișe și Pompiliu Teodor, *Contribuții la cunoașterea activității filozofice a lui Simion Bărnuțiu*, în „Revista de filozofie”, XI. 1964. nr. 3 ; Șt. Pascu, *Viața și activitatea lui Simion Bărnuțiu*. în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. series Historia. IX. 1964. asc. 1 : Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu*, București, 1967.

ANDREI MUREȘANU

Andrei Mureșanu s-a născut la 16 noiembrie 1816. în orașul Bistrița. Unii biografi vorbesc de descendența nobiliară a Mureșanilor. înrudiți. chipurile, cu Dragoșii din Maramureș. În realitate. părinții lui Mureșanu erau oameni simpli. Tatăl, Teodor, ținea în arendă, la Bistrița. o moară de argăsit scoartă. care abia asigura existența familiei relativ numeroase : soția și trei copii. Casa în care locuiau era compusă dintr-o singură încăpere, un fel de chilie ceva mai largă. și o tindă. Cîteva ani după nașterea poetului. tatăl moare strivit de un car de argăseală. Întreaga greutate a întreținerii celor trei copii mici rămîne în seama mamei. Frații mai mari ai poetului, datorită greutăților materiale, nu au putut urma la școli mai înalte pentru a se califica în vreo profesie intelectuală. Unul a ajuns cîntăreț bisericesc. altul morar ca și tatăl. Singur poetul. ajutat de împrejurări și de o înclinație deosebită pentru studii. a mers mai departe. Primele cunoștințe le primește de la un bătrîn grănicer, Dănilă Dobaș. din Valea Rocnei. În anul 1825 e primit ca elev la școala normală sășească din Bistrița, iar peste cîteva ani trece la Liceul piariștilor din același oraș. făcîndu-se remarcat printre elevii cei mai buni. În 1832 vine la Blaj, unde e ajutat de profesorul Nicolae Marin și unde studiază doi ani filozofia, apoi teologia. Aici îl are coleg de studenție. cu cîteva ani mai mare decît el, pe G. Barițiu. cu care leagă o prietenie adîncă. prelungită apoi de-a lungul multor ani la Brașov. Mediul cultural al Blajului. unde. pe lîngă spectacolele teatrale stîngace date de diletanți. un Timotei Cipariu. de pildă. scria versuri (*Ecloga*. scrisă la 1832. e reprezentată la un spectacol în anul următor). va înrîuri pe fiul morarului din Bistrița. stimulîndu-l pe calea lecturii și a scrisului. Cînd Barițiu părăsește Blajul. preluînd conducerea școlii române din Brașov. în anul 1837. se gîndește să-l aducă de la Blaj și pe Mureșanu. Întrucît poetul se afla încă student în ultimul an. Barițiu îi obține dispensa de a intra în învățămînt fără a-și fi terminat studiile. astfel că în 1838 Mureșanu se stabilește la Brașov ca institutor la școala română condusă de Barițiu. Peste doi ani. în 1840. trece ca profesor la gimnaziul românesc. în care calitate funcționează pînă în anul 1849. Paralel. el își începe colaborarea la gazetele lui Barițiu. „Foaie pentru minte” și „Gazeta de Transilvania”. cu poezii și articole. În acest timp are prilej să cunoască o seamă de poeți din Principate. pe Gr. Alexandrescu. Heliade. Bolliac. mai tîrziu pe Bolintineanu și Alecsandri. care obișnuiau să vină vara la băi la Vîlcele,

nu departe de Braşov. Acest contact cu poeţi deja consacraţi va stimula începuturile literare ale bardului ardelean şi-l va influenţa în mod vizibil în creaţia sa poetică. Debutul ca poet şi-l face în anul 1839 cu poezia *Fetiţa şi păserica*, publicată în „Foaia pentru minte.” În acelaşi an publică o serie de alte poezii, ca *Teodor şi Mariuţa*, *Vinovatul* etc., toate în notă sentimentală. În anii următori, Mureşanu, ca şi Alexandrescu sau Bolliac, evoluează în mod precumpănitor spre lirica socială şi naţională. În „Foaia pentru minte”, alături de poezii originale, publică numeroase traduceri şi prelucrări din Schiller, Herder, Bürger şi alţi scriitori, mai puţin importante, de asemenea unele articole de teorie literară (*Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*, *Duplică. — Asupra poeziei*) şi traduceri din cronici străine relativ la istoria românilor (*Spice istorice*). Poezia sa e din ce în ce mai combativă, mai legată de frământările naţionale şi sociale ale vremii.

La 1848 e printre fruntaşii revoluţiei. Cu acest prilej scrie *Un răsunset*, care devine marşul revoluţionarilor români din Ardeal. Cînd revoluţia e înfrîntă, în anul 1849, poetul trece în Muntenia (împreună cu Barişiu), de unde este luat prizonier şi dus în Moldova de către trupele ţariste. La întoarcerea în Ardeal,

se stabileşte ca funcţionar la Sibiu (concepist gubernial şi translator de limba română la Buletinul oficial al guvernului). Aci colaborează la ziarul local „Telegraful român” cu poezii şi cu un ciclu de articole nesemnate (*Artile sau măestriile cele frumoase*, *Românul şi poezia lui*, *Românul în privinţa muzicii*, *Românul în privinţa picturii*, *Măiestria tiparului*), care urmăreau iniţierea publicului cititor în diferite ramuri ale artei. Munca de conţopist poetul o suportă greu. Cîteva ani, el închină ode măgulitoare împăratului de la Viena şi guvernatorului Transilvaniei, probabil în speranţa unei schimbări a situaţiei sale de funcţionar. Treptat, se însingurează. Rîndurile scrise la 1855 fostului său profesor Simion Bărnuţiu, care-i propunea să vină la Iaşi, unde-i făcuse rost de o catedră, sînt ale unui decepţionat. „Domnul meu — spune el —, chemarea mea ar fi să mă cuprind cu Pegasul, aspirînd la Olimp şi, ca să o pot face aceasta bine, avem trebuinţă de cîteva peregrinajuri pe la pămîntul cel clasic, iar nu să vînd participii, sau, mai rău, să traduc guvernului meu hîrtii ciocoieşti, pe care consorţii mei sau nu le vor, sau nu le pot descifra”. Poetul continuă să scrie poezii patriotice cu caracter social protestatar. În ultimii ani ai vieţii traduce *Noapţile* lui Young, precum şi o bună parte a *Analelor* lui Tacit. Cu ani în urmă scrisese şi o gramatică românească în limba germană. Manuscrisele acestor lucrări, nepublicate, nu s-au păstrat. La 1861 e pensionat, dar pensia dată de guvernul cezaro-crăiesc al Ardealului nu-i ajunge să-şi întreţină familia. La 1862 îşi tipăreşte în volum poeziile. Volumul cuprindea cea mai

ANDREI MUREŞANU

mare parte a poeziilor originale publicate de autor în presă, precum și o parte din traduceri. Vânzarea cărții i-ar fi adus, pe lângă o reconfortare morală, o oarecare înviorare în bugetul familiei. Dar cărțile se vînd greu. Poetul moare în anul 1863, lăsînd în urmă un băiat, pe nume Gheorghe, elev în clasa a VII-a la gimnaziu, o fetiță de 11 luni, Eleonora, și pe soția sa Suzana (n. Greceanu). În mormîntarea a fost făcută cu pompă: a luat parte un numeros public, profesorii și tineretul școlar din oraș, care însoțeau sicriul cu torțe.

Publicistica lui Mureșanu cuprinde o serie de articole referitoare la probleme ale creației literare și artistice, foarte interesante pentru înțelegerea concepției estetice a autorului, a gândirii sale filozofice și sociale în general. O parte întinsă a acestor articole se ocupă de lămurirea unor noțiuni elementare: rimă, „cădîință”, eliziune, vers alb, hexametrul ș. a. (*Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*, *Duplică*), specificul picturii sau muzicii (*Arțile sau măestrile cele frumoase*, *Românul în privința picturii*) etc. Asemenea precizări și explicații, care pot părea cititorului de azi superflue, erau foarte necesare în epocă, cînd în genere publicul românesc din Transilvania nu avea cunoștințe de teoria și istoria artei și, din acest punct de vedere, articolele lui Mureșanu îndeplineau, pentru masele largi de cititori, rolul unui mic tratat de inițiere în principalele ramuri ale artei. Articolele cuprind însă și numeroase observații pătrunzătoare privind dezvoltarea artei în general și la românii din Transilvania în special. În articolul *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre* (1844), de pildă, poetul relevă frumusețea poeziei populare, pe care o recomandă, ca și Russo și alți scriitori de dincoace de Carpați, drept model pentru poezia cultă. Articolul se referă în continuare la nevoia de a cultiva limba română, care în Principate a devenit limbă oficială în stat, dar care încă nu este și limba conversației în societatea înaltă, unde se vorbește de obicei franțuzește și unde limba română, „pînă acu, în puține case aristocratice, luînd afară pe servitori, a meritat a fi vorbită”. Remarca o va mai face poetul și în poezia *La muza mea*, publicată trei ani mai tîrziu. Aprecierile critice, foarte severe, făcute pe marginea poeziilor unor începători, ale lui Vinčențiu Babeș în primul rînd, cu privire la limbă și la prozodie, sînt în genere justificate, deși e de observat că autorul judecă lucrările literare unilateral, din punct de vedere strict tehnic, formal, ca și Heliade în unele articole ale sale.

În articolul *Românul și poezia lui*, publicat după revoluție în „Telegraful român”, Mureșanu subliniază semnificația națională și socială a poeziei. „Poezia a fost limba de comunicațiune între cei apăsați și înfierați de marea sclavie”, spune el. „Poezia a fost și va fi apostolul și propășitorul libertății, cu care este așa de strîns rudită”. În același sens, autorul vorbește în articolul *Arțile sau măestriile cele frumoase* despre menirea artei în genere. Artistul e influențat în opera sa de natură și de societatea în care trăiește. „Pe el îl încîntă o frunză ce se mișcă pe un copac, îl aduce la însuflețire o privire după un munte, o pasăre ce zboară, ținutul în care trăiește, patria în care s-a născut”. Arta are o mare eficiență mobilizatoare în lupta pentru progresul societății, pentru o orînduire mai dreaptă în viața omenirii. Importantă este și ideea, exprimată în mod subliniat, că arta propășește doar într-o societate liberă, că despotismul și împilarea frînează dezvoltarea ei. Atare idei îl călăuzesc pe poet cînd încearcă să înfățișeze, în articolul mai sus amintit, istoricul dezvoltării diverselor arte la un popor sau altul. Mișcarea literară și artistică e explicată și caracterizată în funcție de condițiile concret istorice în care a apărut, de năzuințele clasei sau ale păturii sociale careia îi aparține artistul. Scriitorii epocii de după revoluția franceză, un Goethe,

Schiller. Béranger, George Sand. Foscolo. Byron. Schelley ș. a., „dovedesc invederat la lume că ei știu cînta și de politică, iar nu numai de «frunză verde». și că versurile lor au contribuit foarte mult la reputarea cutărui triumf. la recîștigarea libertății și a independinței naționale”.

Ca poet, Andrei Mureșanu evoluează într-un mod asemănător poeților contemporani din Principate (Gr. Alexandrescu. C. Bolliac. D. Bolintineanu) : de la lirica sentimentală, cu tendințe pesimiste, cultivată cu deosebire în primii ani ai debutului, spre o poezie tonică, precumpănitor socială și patriotică. Debutul său stă, în bună parte, sub semnul poeziei Văcăreștilor. *Fetița și păsărica*, publicată în 1839, amintește, prin tonalitatea de ansamblu a tînguiri eroinei, de *Amărită turturea* a lui Ienăchiță Văcărescu. *Teodor și Mariuța* începe cu un tablou idilic în nota poeziei pastorale, foarte apropiat ca atmosferă și folosind versificația din *Primăvara amorului*. Ambele poezii, ca și *Vinovatul* și altele, sînt străbătute de un ton plîngăreț. *Simpatia la Viena* pare a fi inspirată, ca și *Sburătorul* lui Heliade (publicat cîțiva ani mai tîrziu), de credința populară în zburător. Frămîntările fetei, cuprinsă de fiorii dragostei sînt însă exprimate într-un limbaj artificial și prozaic :

Ah, mamă, sînt vulnerată
D-o săgeată care-n veac
Va sta-n inimă vibrată
Și s-o vindec nu am leac.

Mă usuc, mamă, pe picioare,
De mă culc, de stau sau șed,
Nicăieri n-aflu răcoare,
Ceas bun sau minut nu văd.

Există, într-o serie de poezii din perioada de început, o tendință vădită spre pesimism. Viața, în care stăpînesc răutatea și nedreptățile, îl apasă pe poet, care năzuiește spre singurătate, departe de oameni, în păduri (*Către nori*). Influența lui Lamartine, receptat direct sau prin intermediul elegiilor de tinerețe ale lui Gr. Alexandrescu, e vizibilă (*Așa mi-a fost ursita. O privire peste lume*). Meditația religioasă, cultivată frecvent de Lamartine, apare și la Mureșanu, însă cu o altă semnificație. Ea se datora, evident, educației teologice primite de poet la piariști și mai tîrziu ca student teolog la Blaj, ca și influenței romantice. Mureșanu nu e însă un credincios bigot. Referirile sale la „puternica ființă” dezvăluie aproape de fiecare dată un spirit răzvrătit nu numai împotriva ordinii terestre, a stării de asupra în care trăiește națiunea sa, ci și a „creatorului” însuși al lumii, care tolerează nedreptățile. În contradicție flagrantă cu atributele pe care i le conferă religia de protegitor al dreptății, al celor asupriți. Atitudinea față de Creator devine vehement protestatară cînd e vorba să-i reproșeze acestuia indiferența față de soarta națiunii române asuprite de secole de o neagră tiranie. Cum se împacă acest lucru, întreabă poetul, cu principiul de drept și dreptate al ordinii divine? (*Glasul unui român*). Depășind faza oscilărilor din anii de debut, Mureșanu devine în scurt timp un poet aproape exclusiv social și național, problematica poeziei sale fiind, în bună parte, aceea a poeților contemporani din Principate. Poetul cultivă cu deosebire meditația patriotică, în care sentimentul de răzvrătire față de asupritorii poporului său capătă accente deosebit de violente. Asperitățile de limbă, frecvente, stîngăcia unor versuri și imagini, asupra cărora a stăruit Maiorescu, sînt, fără îndoială, nu mici neajunsuri ale poeziei lui Mure-

șanu. Există însă în exprimarea frustă și stîngace a poetului un patos și o vigoare patriotică impresionantă.

Poezia *La muza mea* este una dintre cele mai reprezentative pentru faza maturității autorului ca artist militant. Ea are, de altfel cum indică și titlul identic cu al unei poezii similare a lui Bolliac, sensul unui manifest poetic. Tonul e vădit polemic, vizînd o anumită poezie oficială care tindea să ofere o imagine idilică națiunii române în cadrul Imperiului austro-ungar. Avem o limbă frumoasă, care „merită să concerte cu limbile surori”, dar lumea subțire a saloanelor n-o vorbește, considerînd-o limbă doar „pentru servitori”. În tribunale, dreptatea se împarte după plac și nu e niciodată „în favoarea țăranilor munciți”. În mănăstiri domnesc o „groasă neștiință”, abuzul și desfrîul. Cangrena corupției a cuprins întreaga pătură de sus a națiunii, care nu mai produce „Scevoli, nu Bruți cu sîmțiminte”. Eroii trebuie căutați nu „în palaturi”, ci jos, în popor, printre ciobanii din munți, „cercîndu-și eroismul cu urși ce ies în cale”.

Lirica patriotică a lui Mureșanu culminează cu *Un răsunset*. Creată în focul evenimentelor revoluționare de la 1848 și cîntată pe melodia lui Anton Pann, poezia a devenit marșul revoluționarilor ardeleni, o adevărată marseilleză românească (cum a numit-o Bălcescu), care a mobilizat poporul la luptă și a asigurat autorului gloria de poet al revoluției și de bard național, umbrind aproape total restul poeziilor sale. Fără a reprezenta o realizare artistică deosebită, *Răsunsetul* lui Mureșanu se detașează totuși în cadrul poeziei patriotice prin tonul ei mobilizator, prin patosul chemării la luptă, așa cum nu întîlnim în nici una din celelalte poezii ale scriitorului. Ea exprimă aspirația poporului spre libertate, hotărîrea de a se ridica la lupta împotriva tiranilor care-l asupresc :

Deșteaptă-te române ! din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani.

Chemarea la luptă nu e adresată doar națiunii române din Transilvania, ci întregului popor român asuprit din toate cele trei mari provincii. Ideea unirii tuturor românilor în lupta pentru libertate, împotriva despotismului, frecventă printre revoluționarii de la 1848, străbate întregul poem. Invocînd momente înălțătoare ale istoriei naționale, pentru a-i îmbărbăta pe revoluționari, poezia se referă, semnificativ, la Mihai, Ștefan și Corvin, ei ilustrînd în fața lumii eroismul poporului român în fiecare din cele trei provincii. Adresîndu-se acestor „mărețe umbre”, poetul le arată plin de mîndrie, cu un gest patetic, pe „strănepoții” lor, care

Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate, ori moarte ! ” strigă toți . . .

și care au învățat lecția istoriei :

Pre voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați !
Dar noi, pătrunși la suflet de sfînta libertate,
Jurăm că vom da mîna, să fim pururea frați !

Poezia respiră vigoare patriotică și revoluționară, ceea ce explică succesul ei imens nu numai în momentul cînd a fost scrisă, ci și după aceea, devenind un marș aproape popular.

După înfrîngerea revoluției, poetul închină „omagii de fidelitate”, „voturi” și „devotamente” guvernatorului austriac al Transilvaniei, împăratului de la Viena, împărătesei. Ca și alți revoluționari din Transilvania, Mureșanu credea, la 1848 și în anii imediat următori, că revendicările românilor vor fi satisfăcute de către împărat. Poetul dedică, în această perioadă, un șir de ode și unor spirite generoase de patrioți luminați. El cîntă năzuințele națiunii sale, năzuințe care rămăseseră intacte, deoarece speranțele legate de lupta eroică în revoluție fuseseră înșelate. În poezia *Un devotament familiei Hurmuzache*, scrisă în 1850, poetul cere pentru poporul său dreptatea promisă în numele împăratului, dreptate

În faptă, în ființă, iar nu-n deșert cuvînt.

Încrederea în viitor, în libertatea și dreptatea socială constituie una din coordonatele esențiale ale poeziei patriotice din acești ani. Optimismul poetului se revarsă nu o dată în vibrante îndemnuri către poporul român :

De n-a pierit românul cînd nu vedea lumină,
Cînd simțul libertății era ucigător,
Acum, cînd tirania se zbuciumă-n dureri,
Tu, dragule române, mai crezi că o să pieri ?

(*Un devotament familiei Hurmuzache*)

Evocarea trecutului istoric, cu momente de eroism pilduitor, dar și cu vremuri de restriște, este un alt aspect care revine frecvent în poezia sa. Poetului îi place să-și plimbe privirea de pe creasta Carpaților pe toată întinderea vechii Dacii, să admire priveliștea panoramică și să mediteze la soarta națiunii sale, supusă unor stăpîniri vitrege. Ideea Unirii e afirmată clar, ca și cea a încrederii în eliberarea poporului său. *România la 1854*, scrisă cu prilejul războiului Crimeii, este un adevărat pamflet îndreptat împotriva războaielor aducătoare de nenorociri pentru omenire și a tiranilor care le dezlănțuie:

.....
De n-ar avea natura putere mai deplină
Ca orice-a stat în lume d-atîtea mii de ani,
Azi globul n-ar fi alta decît numai ruină,
În care l-ar pface crudelii de tirani.

.....
Doi domnitori se ceartă, căci unuia-i lipsește
În titlul cel mare o coadă de cuvînt ;
Din asta iesă-o luptă ce strică și răpește
La mii și milioane liniștea pre pămînt.

Țăranul lasă-aratrul, familie și casă,
Părinții nu-și văd fiii de loc sau mai mulți ani ;
Se naște lipsă-n țară, nevoile apasă,
Iar oastea p-unde calcă, cîștigă tot dușmani.

Poezia lui Andrei Mureșanu nu vădește calități artistice care să-l situeze pe poet în rîndul reprezentanților de primă mărime ai liricii românești din epocă : Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu ș. a. Izbește cu deosebire la el limba, adesea greoaie, în care plutesc neasimilate expresii neologistice, latinisme

rebarbative („La surgintul cu doi tei”, „concede dar, tirane”, „ma nu-mi spui”, „țăranul lasă-aratrul” ș. a.).

Atare asperități de limbă diminuează valoarea poeziei lui Mureșanu. Există însă la acest poet un patriotism viguros, ardent, manifestat cu consecvență, un patos răscolitor în exprimarea suferințelor națiunii române asuprite, care premerge, în lirica ardeleană, lui Goga și Beniuc și care constituie esența artei sale. Aci rezidă și explicația popularității poetului.

BIBLIOGRAFIE

Icaana creșterii rele cu mijloace de a a face și mai rea. După principi le renumiților bărbați Gr. F. Salțman și Carol Han, tradusa și pre ucrată pentru români de Andreiu Murășan, Brașov, 1848 ; *Omagiu de fidelitate*, închinat majestății sa e Francisc Iosef I, cu ocaziunea prea-naltei sale veniri în Transilvania, de către comunele românești de pe egea răsăriteană la 26 iuliu 1852, Brașov, 1852 ; *Din păsiele lui Andreiu Murășianu*, Brașov, 1862 (ed. a II-a, Sibiu, 1881) ; *Deșteaptă-te române*, cîntec patriotic compus de Andrei Mureșanu, aranjat de B. Franchetti, București, 1894 ; *Paezii și articale*, ediție îngrijită și prefață de D. Pacurariu, București, 1963.

G. Bariț, *Epistole ale repauzaților* precedate de o bibliografie a lui A. Mureșanu), în „Transilvania”, IX, 1877, nr. 21 ; G. Bariț, *Material pentru biografia lui Andrei Mureșanu*, în „Observatoriul”, Sibiu, I, 1878, nr. 47—64 ; T. Ma orescu, *În lături*, în „Convorbiri literare”, XX, 1886, nr. 3 ; Aron Densușianu, *Paezii le lui Andrei Mureșanu*, în *Cercetări literare*, Iași, 1887 ; Ion Rat u, *Viața și aperiile lui Andrei Murașan*, studiu istoric-literar, Blaj, 1900 ; Ioan Lupaș, *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșanu*, București, 1925 ; Mircea Bogdan, *Andrei Murășanu. Contribuții biografice*, Brașov, 1942 ; Livia Gramada, *Idei literare în pub icistica lui Andrei Mureșanu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, t. IX, 1964, fasc. 1.

ION CODRU DRĂGUȘANU

Coborîtor dintr-un vechi neam de săteni drăgușeni liberi, înnobițați în veacul al XVII-lea pentru servicii militare și domestice, iar apoi privilegiați ca ostași din tată în fiu într-unul din regimentele grănicerești române înființate de Maria-Thereza, însă rămași săraci cu ale lor de pomină „boieronate de șapte pruni”, nepot de veterin rănit și prizonier în războaiele napoleoniene și fiu de soldat „halb-invalid”, Ion Codru Drăgușanu avea să se afirme prin reacțiunea unei firi nesupuse constrîngerilor, luîndu-și lumea în cap și trecînd munții spre „țară”, la vârsta de optsprezece ani (1835), a recrutării. Învățase bucoavna pe de rost în școala din sat, fără să deprindă slovenirea cu „az-buche”, apoi cu un alt dascăl își însuși sistema „a-be-ce” de la Orlat, cunoscu nuiaua și izbirea capului de pereți, ca metode educative în floare, pînă ce trecu la școala grănicerească germană din Viștea de Jos, unde vrednicul dascăl Chiriac Crăcană, autor de lucrări didactice, îi lasă întipărirea învățămîntului său religios și patriotic, cu incursiuni filologice și etimologii fanteziste. Păzea, ca toți feciorii de „boieri” drăgușeni, vițeei și ducea porcii la jir în pădure, își împărțea vremea între un început de studii umanistice, după tipicul elementar al pedagogiei nemțești, și lectura cărților populare, ca *Alexandria* și *Arghir și Elena*, iar în tovărășia întîiei

muze, ca și el desculță, cînta în strană și citea *Mărgăritarul* lui Ioan Gură de Aur, visînd, în momente de exaltare, să se călugărească și cultivînd cu fervoare, înainte de a face gestul liberator, „studiul, lectura și meditația de singurătate”. O muștrare prea aspră a căpitanului Dobay de la cancelaria companiei, unde făcea serviciul de copist, precum și iminența datei înrolării îl hotărîră să „încearcă rotundul lumii” în tovărășia a doi băieți de seama lui. Toate aceste date biografice și altele care vor urma sînt culese din lucrarea lui capitală, al cărei titlu, în transcriere exactă, se înfățișează astfel : *Peregrinulu transelvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anul 1835 pana inchisive 1848*, tom. I, Sabiiu”, Tiparitu si in provedietura la S. Flisch, 1865. Să fi început „peregrinul”, într-adevăr, din acel moment chiar a-și împărtăși impresiile unui amic sau „firtat” de acasă ? Este probabil că genul epistolar a fost adoptat mai tîrziu, în 1863, cînd autorul a trecut la redactarea „epistolelor”, după însemnări sumare, pentru a le publica în „foișoara” ziarului budapestan „Concordia”. În acest caz, numai un scriitor înzestrat cu o memorie afectivă foarte vie a putut obține spontaneitatea accentului sufletesc de expatriat, căruia i-a fost sortit să treacă prin nenumărate avataruri, îmbogățindu-și mereu experiența de viață și lărgindu-și neîncetat orizontul cultural.

Avatarurile : „econom”, adică slugă la tovarășii cojani de la Puțul Cazacului, de lîngă Călărași ; slugă și țîrcovnic al protopopului Andrei de la Călărași ; preceptor de limba germană al feciorilor unui boier Sache de la Țîrgoviște (unde în schimb învață franceza) ; elev „fugitiv” la clasa a treia de umanoare de la Colegiul național Sfîntul Sava, după calificarea dată de directorul Petrache Poenaru, dar preferînd „studiul privat în singurătate” ; cu o funcție nedeterminată „supt aripile cocoanei Esmeralda”, care nu-l procopsește însă, după făgăduială ; secretarul la București al unui alt boier C. C., împreună cu care însoțește pe domnitorul Alexandru D. Ghica într-o călătorie făcută incognito în Apus ; vede Viena, unde face serviciul de „aghiotant” pe lîngă vodă „zaif” [indispus], vizitat la hotel de cancelarul Metternich, care nu-i face nici o impresie deosebită ; la Milano, din cauza pleșei din creștet, de pe urma căzăturii din „negrija dădacei”, pleasă care aduce a „tunsură”, este luat drept „capelanul curții mării sale” și salutat ca „signor abbate”; vede mai ales Roma, cu o emoție de ardelean și de latinist în față, și meditează cu patronul său de pe vîrfurile Columnei traiane, sărutînd cu evlavie picioarele statuii dezafectate a lui Traian, cu capul schimbat, crede el, cu al lui „Sînt-Paul” (sic !); întors la București și suferind de „dor de ducă”, mai mult decît aspiră „la chiverniseală publică” și la „cotori” [bani]. prin „titluri și onoruri”, se desparte de patronul său și, în calitate de însoțitor al principelui G. G[hica], pleacă spre Paris ; trece prin Viena, unde asistă la serviciul divin în catedrala „Sînt Stefan”, la care luau parte împăratul și împărăteasa cu toată curtea, fără ca viitorul republican să se lase prea impresionat ; prin Linz, Regensburg, Ingolstadt, Ulm, Stuttgart și Karlsruhe ajunge la Baden-Baden, unde cunoștințele cosmopolite, bărbați și fete tinere, îl îmbie la observații de psihologie comparată a popoarelor ; de la Paris, trece la Londra, cetatea „cea mai monstruoasă a Europei” sub raportul numeric al populației și al întinderii — „peste o distanță cît Țara Oltului la noi” ; întors la Paris, asistă la aducerea sicriului lui Napoleon și strămutarea lui la Domul Invalizilor, uimindu-se de entuziasmul poporului, care strigă : „Vive l'Empereur !” (Să trăiască Împăratul !) — „și el mort de douăzeci de ani” ; tot aci asistă la o slujbă religioasă de la „Sînt-Roch”, unde colectează regina Amelia. soția lui Ludovic-Filip, iar seara, în carnaval, la „asa-numitul «cancan», danț frînc. «kat'avto» și la «galopul infernal» pînă în zori”,

stîrnindu-i o sănătoasă reacțiune morală ; stricîndu-se cu principele, are naivitatea să-l dea în judecată, pînă ce ambasadorul Turciei la Paris împacă raietele, cu o despăgubire satisfăcătoare pentru peregrinul cam prea dedat cheltuielilor ; cunoaște avaniile căutării de serviciu, se mută la mansardă și, grație unei midinete cumiņi, care-l afecționează frățește, după tribulații nesfîrșite, se fixează ca girant la o bibliotecă de împrumut și de distribuire de ziare ; după un an încearcă și meseria de „substituit de învățător la o fabrică, în satul Puteaux”, dar nu rezistă mai mult de zece zile ; cu diligența „Lafitte” pînă la Châlons-sur-Saône, apoi cu vaporul prin Lyon, Avignon și Marsilia, se îndreaptă spre Neapole, cu o „bombardă tarentină”, care face o escală în insula Elba ; la Neapole, unde lazzaronii îi par „trocarii” napolitani, se satură cu macaroane, ca țiganul de la masa cumătrului, cu „zară” și mămăligă ; de la Neapole, se angajează curier la o familie rusă ; în drum spre Petersburg, la Civitta-Vecchia, portul papal unde pînă curînd Stendhal reprezentase oficial Franța, primește el și noii patroni, „măcar că . . . schismatici”, binecuvîntarea papei Grigore al XVI-lea, cel mai ambulator dintre capetele bisericii catolice ; din Livorno, prin Genova, iar la Marsilia, pătîmind pe mare „o noapte furtunoasă”, apoi la Nisa, unde un d. Borelle îl iniție în secretele meseriei de curier, învățîndu-l „și destul cainii”, adică incorectitudinii profesionale ; apoi prin Gap, Grenoble, Chambéry, Geneva, Lucerna, Zürich, Schaffhausen, cu „renumitul cataract al Rinului”, Stuttgart, la Frankfurt pe Main, unde peregrinul gustă toate plăcerile vieții „într-o societate cetățeană fără curte și aristocratism” și „în adevăr tolerantă în respect religios” ; la Petersburg, unde ajunge iarna, după o expediție oarecum polară, cu sania, găsește Neva și canalurile ei „înghețate ca tunul”, îl audiază pe „famosul tenor Rubini” și vede la spectacol pe țarul Nicolae Pavlovici, care nu se ferește de asasini ca Ludovic-Filip și i se pare mai bine decît boierimea exploatoare ; desfăcut și de noul său patron, peregrinul se dă în anunțuri la ziare drept „literat maghiar” poliglot, ca să obțină un „post de secretar privat, maestru de limbi”, și reușește să fie angajat de un tînăr principe B[ariatinsky], care vrea să se distreze în Occident de privațiile și rigorile unei campanii caucaziene ; iar drum cu sania, într-un anotimp mai blînd, în șapte zile, pînă la Berlin, apoi *via* Halle, Frankfurt, Maiența, la Paris ; cu principele rus, peregrinul revede Elveția, Basel, Berna, Brienz, „cascada pitorească de la Giessbach” și „pozițiile romantice la Interlaken și Untersen”, apoi, prin Paris, *via* Havre-Southampton, la Londra, unde găzduiesc la același hotel cu marele duce Mihail Pavlovici, fratele țarului, și principele de coroană neerlandez Alexandru Wilhelm, ca să asiste la instalarea lordului-mayor ; la castelul din Abbey al comitelui Sherburn, înrudit prin alianță cu patronul său, peregrinul „se crucește” de numărul și rangul „servilor” familiei aristocrate engleze, care dă în onoarea principelui rus o vînătoare de vulpi (importate din Franța) ; întors la Londra, vizitează castelul regal Windsor, vede în treacăț familia regală, care ieșise, și regretă că găsește parlamentul închis.

Periplul călătoriei se încheie la Paris, unde peregrinul călător și vînător fără voie asistă la o vînătoare de „dam” (căprior) la Rambouillet. Restul călătoriilor, făgăduit ca urmare, n-a mai apărut, afară de ultimele trei (XXXIII—XXXV), publicate după cîtiva ani în „Familia” de la Buda. Autorul avea intenția să le urmărească pînă în 1848, anul revoluției.

În 1847—1848 funcționează ca institutor la Ploiești. La 15 noiembrie 1847 rostește o cuvîntare la deschiderea școlilor din oraș, dezvoltînd cu miez problema condițiilor cerute unui adevărat educator : cunoștințe, onestitate, patriotism curat, „reli-

gione internă” — grăitoare determinare, zel pentru binele comun, conștiință curată ; asociind strâns educația cu instrucția, are accente vehemente :

„În societatea noastră trece de învățatură mai virtuos o spoitură deșartă, în loc de creștere bună vedem o corupțiune completă, în loc de moralitate domnește demoralizațiunea și desfrîul, în loc de adevărata religione ne împiedicăm de o superstițiune groasă”.

Un înalt simț de răspundere îi dictează accente de elocință la un diapazon corespunzător în preajma marilor evenimente ale anului 1848. Cuvîntarea apare într-un ziar cu semnătura J. Codrea (adevăratul lui nume patronimic). „Ioanne Germaniu Codru, profesoriu în școala elementară de Ploiești” semnează curînd apoi *Rudimentele gramaticii române. Extrăse din Tentamen criticum, cu adausuri de regule simple și diverse anotațiuni pentru uzul școlărilor începători*, București, în tipografia Colegiului Santu-Sava, 1848. Cum arată subtitlul, scriitorul, plin de modestie, se recunoaște tributar lui August Treboniu Laurian, al cărui *Tentamen*, apărut la Viena în 1840, i-a servit ca model autorizat. În *Precuvîntare*, din capul locului ne izbește caracterul polemic : „Nu ne îndoim că acestu micu opu scolasticu va să aivă [sic] de o camu dată sumă de inemici, de aceea [sic] amu și căutat[u] cu totu adinsulu după esemplulu famosulu bărbatu, căru-l-ă [sic] urmamu cu religiozitate, să ne armămu în contra loru numai cu adevărulu, despre care sîntemu convînți și noi înșiși și ne amu feritu giura lupta”.

Este cea dintîi încercare de a introduce, într-unul din Principate, tezele lingvistice ale școlii latiniste. Crezînd cu bună-credință a servi adevărul, noul gramatician pune în circulație forme lexicale și morfologice artificiale, dezmințite de uz, și deshumează construcții arhaice perimate. El crede că „misiunea limbistului romanu e deară să generalizeze totu ce e bunu și conformu geniului limbei romane în gura poporului, însă și să respingă și să suprimă [sic] totu ce e rău și contrariu aceluiași în gura individelor”. Și mai departe : „Toată vorba, fia sitată, fia adoptată trebuie să treacă prin acestu criteriu, alăturîndu-se cu altele de familia sa, sau derivîndu-se de la rădăcină după forme raționali, nu însă după caprițu, nici după bunu-placulu fia-cărui agramatu”. Prin alte cuvinte, numai un latinist (ca Laurian și ca el însuși) este în măsură a mînuî un criteriu de restaurare rațională a limbii, după tiparele idiomului original. Cîteva rezultate aberante printre prepoziții : *ante* (înainte — *ante*), *sine* fără (*sans*) . . . *supra*, *proape* (aproape — *prope* !), *rătru* (îndărăt — *retro* !), *versu* (către — *versum* !), *secundu*, *supraînfră*, *întră*, *estră*, *citră*, *ultră*, *contră*, *cearcă* (*circa*) (paranteza autorului), *foară* sau *fără*. Se recunoaște la urmă seria prepozițiilor latine cu acuzativul. La autor, ele sînt numite *prepusăciuni*, semn că în acel moment laurianistul căzuse și în capcana *ciuniștilor*. La *declinăciune a substantivelor mascarine* [sic !], terminate în *me*, *formandu plurariulu în meni sau mini și mutînd genulu* (neutre !), urmează această uluitoare listă : *nume*, pl. *numeni*, după care se declină și : *carne*, *crime*, *regime*, *forame*, *flume*, *tentume*, *medicame*, *esame*, *seme*, *culme*, *lume*, *legume*, *pronume*, *connume* etc. Nu mai e nevoie să relevăm, pe de o parte, forma arbitrară a pluralului, iar pe de alta marea număr al substantivelor „rațional” create după „rădăcini” latine. La declinarea numelor proprii feminine, autorul se întoarce la străvechiul articol enclitic, la genetiv și dativ : *ei* Mariă, *ei* Mariă, iar la Dumnezeu propune dubletul *Ze*, ca să se decline : *Ze*, lui *Ze*, lui *Ze*, pre *Ze*, o *Ze* ! Nu este nevoie la verbe decît de un singur exemplu de conjugare, verbul *a fi*. În locul formei *vițiate* a prezentului indicativ, *sunt*, *ești*, *este* etc., propune forma *bună* „eu-s sau escu, tu ești, elu e, noi sumu, voi seți, ei-su ; la *preteritu perfectu* (pf.

simplu), în locul *forme* *vițiate* *fusei* etc., forma bună : eu *fu*, tu *fuși*, elu *fu*, noi *fumu*, voi *fuți*, ei *fură* ; la *preteritulu plus-ca-perfectu* : eu *furăm*, tu *furăi*, elu *fură*, noi *furămu*, voi *furăți*, ei *fură* ; la *future exactu* (viitorul anterior) : eu *furui*, tu *furui*, elu *fure*, noi *furemu*, voi *fureți*, ei *fureru*. Oprim aici construcția prea rațională a conjugărilor.

Conștient, în *Precuvîntare*, de dificultatea soluțiilor din *Rudimente*, „neamăsurate inteligenței tinerilor”, discipolul lui Laurian propune ca „să servească numai de exerciț mecanic” și elevii să se lipsească de reguli, iar „cele puține să fie cît se poate mai *deslucitoare* [sic] și mai *sănătoase*”, iar „terminologia [lexicul !] cea consacrată în limbile surori, în locul unei *arbitrarie* și *barbare*”. Barbară și arbitrară, pentru fanaticul purist, era limba comună a poporului.

„Gramatica logică” — sintaxa — enunțată în *Precuvîntare* n-a mai apărut. La sfîrșitul întîiului an de dăscălie a lui I. G. Codru izbucnește revoluția în Țara Românească. La Prahova, unul dintre comisarii de propagandă numiți de Bălcescu, alături de Costache Telegescu, N. Roată, Dumitrache Florescu și Atanasie Baronschi, este autorul *Rudimentelor*. Adeziunea sa înflăcărată îl puse în primele rînduri. Ea pare astăzi firească oricui a citit în *Peregrinul transilvan* profesiunea sa de credință republicană, inspirată de instituțiile Elveției, patrie a libertăților publice moderne, ca și asprele critici ale orînduirii sociale din Valahia. Judecata lui despre boieri era identică cu aceea a lui N. Bălcescu : „Afli în România cel mai greșos aristocratism, măcar că instituțiile se par a nu-i fi favorit. O seamă de boieri, get-beget români, despoți patriarhiali, ultraruginiți, fanarioți *kat'exohin* [prin excelență !], deși lași, ca sub bas-imperiul bizantin . . . în sfîrșit, trîntori de călugări ignoranți și lături altor popoare, ce se bucură de rară considerație”. Autoritatea domnitorului este „nulă”. „Vodă, fiind semenul boierilor, ales de dîșii, gustă, firește, o autoritate, ca la noi judele comunal, tras-împins de cele mai scîrnave intrigi boierești, îndată ce nu face hatîr, vorbă cu concept lat în România”. Starea țaranului este de plîns : „lepra și rîia ce suge și stoarce sudoarea poporului daco-roman : iobăgia, claca, boiereșcul, robota, una și aceeași plagă, cu patru numeni barbare, apoi extrema mizerie și abjecție în care vegetează”. Bălcescu s-ar fi recunoscut mai ales în propozițiuni ca acestea :

„Boierimea, voi să zic: Stratul nobilitar, nicăieri nu e națiune ; interesele acestei clase pretotindeni divergează de ale poporului, care în sens strîns luat face națiunea. În România încă nu e stat român . . . pentru că numai statul național face națiune. Unde nu e stat național nu e națiune și unde nu e guvernium popular statul e himeră națională, iară națiunea un aglomerat de indivizi cu certe particularități omogene. Adevărata națiune e numai acolo unde poporul e bine reprezentat prin guvernium său, e acolo unde toate puterile și toate lucrările ținteză spre unul și aceleași scop, vaza și reputațiunea, respectul și gloria poporului în afară, bunăstarea și mulțămirea fiecărei clase, fiecărui individ în întru. Apoi cine poate oare realiza toate acestea decît un guvernium popular național în toată firea vobei ?”

După reprimarea revoluției, institutorul ploieștean este destituit, dimpreună cu alți membri ai învățămîntului, pentru că, „în loc să se mărginească a preda școlariilor moralul învățăturilor trebuincioase, s-au abătut de la datorii cu luare de parte la cauza revoluționară, întrebuintînd propaganda” ; deținut, din ordinul generalului Lüders, într-un lagăr, se refugiază în Transilvania ; ales asesor în tabla Făgărașului și inspector, revoluția îl izgonește iarăși, ca să se întoarcă acasă peste un an și să fie numit comisar de subcercuri la Uta de Jos. În „Foaia pentru minte”, scrie un vibrant panegiric al „anului 1848, care schimbă fața Europei” și, în numele dreptului

popoarelor, se întrebă încotro mergem. În anii următori, de birocrație obscură, încearcă un debut în literatura de imaginație cu povestirea italienească *Banditul fără voie*, apărută la Graz, la editorul de cărți românești Paul Gieslar. Compunerea ștearsă, impersonală, ca și versurile ulterioare din „Familia”, de direcție morală, nu anunță un scriitor. Ca funcționar, se ridică la treapta de vicecăpitan al districtului Făgăraș — prefect administrativ, în care se va menține mai mulți ani, iar în 1863 este ales deputat de Hațeg în Dieta Transilvaniei, când obștea românească este întâia și ultima oară, sub Habsburgi, numericește echitabil reprezentată. În această calitate, ia de mai multe ori cuvîntul în chestiuni de interes obștesc, ca aceea a introducerii limbii noastre în justiție și administrație. Într-o asemenea intervenție, subliniată cu aplauze și ilaritate, după ce revendică preeminența limbii a celor două treimi din locuitorii Transilvaniei, români, afirmă latinitatea limbii noastre și chiar iminenta ei latinizare deplină : „Limba română e fiica mai asemenea latinei, și după cum noi transilvanii avem gust cam rococo (*ilaritate*) preste puțin va fi latină deplin, așa cum demi în țară pîna la 47[1847]”. Nu mai încape deci îndoială asupra caracterului normativ al direcției latiniste în limbă. Educatorul are bucuria să inaugureze în Făgăraș, la 1 septembrie 1869, o școală primară „capitală”, numită după dorința lui „Radu Negru”, în amintirea legendarului descălecător. Străduințele aceluia care colectase sume și în „țară”, printre parlamentari, la M. Kogălniceanu și la I. Cîmpineanu-fiul, fostul său elev, erau astfel încununete de succes.

Peregrinul lui, publicat, fără nume de autor, dintr-o precauție etică inteligibilă într-un mediu conformist ca acela al „inteligenței” române din Ardeal, cu tot caldul său patriotism local răspîndit printre toate paginile cărții, trecu neobservat ; singura mențiune tardivă se înregistrează în „țară”, aceea a profesorului ieșean Andrei Vizanti, gelos de pătrunderea cărții în Spania. Viitorul delapidator și emigrant fără urmă acuză opera . . . de pornografie, pentru că pomenise de insignele phallice de la Herculaneum, cu toată oroarea cuvenită. Așadar, cartea, înregistrată de gimnazistul Mihai Eminescu, ca secretar al lui Aron Pumnul, în biblioteca școlii din Cernăuți, n-a avut nici un ecou. Ortografia și lexicul latinist italianizant nu constituiau un impediment pentru mulți dintre intelectualii ardeleni, care scriau și vorbeau în același jargon. Forma de spirit a autorului era aceea care nu găsisese aprobarea sau măcar înțelegerea parțială a congenerilor lui de pe aceleași baricade ale luptei naționale. Ea ar fi fost mai ușor gustată în cercurile intelectuale de la București și de la Iași, unde cîte un tînăr neconformist ca Vasile Pogor, membru fondator al Junimii literare, avertizat, ar fi trecut peste țepii scrisului și vorbirii agerului peregrin ; dar nici această conjuncție favorabilă nu s-a produs, și cartea a zăcut 45 de ani în uitare, pînă ce i-a fost pusă în mînă de un Jurcovanu din Drăguș receptivului N. Iorga, cucerit mai ales de latura educatoare a cărții, într-adevăr cu totul remarcabilă. Destinul ei postum este oarecum analog cu acela al *Însemnărilor de călătorie* ale lui Dinicu Golescu.

Prin structură de spirit, vechiul boier muntean, mare predicator și admirator integral al orînduieilor apusene, diferă însă profund de tînărul său emul de peste munți, mai ales prin credința că Occidentul a rezolvat toate problemele și a realizat bunăstarea popoarelor pe pămînt. Progresist convins, dar călăuzit de un criticism lucid, înaintea celor două fețe ale fenomenelor sociale, aparența și esența, Ion Codru Drăgușanu este capabil de cele mai aprinse entuziasme de ordin etic și estetic, fără să-și piardă nici un moment agerimea spiritului dubitativ. *Peregrinul* transilvan este primul nostru turist care rîvnește vizitatori și pentru frumusețile provinciei lui, însă

nu fără un grăunte de ironie cînd le înșiră una cîte una, după cele elvețiene, savant exploatare comercial de către pămînteni. Cartea, plină de miez, delectabilă deocamdată numai pentru filologul care poate gusta și ceea ce nu aprobă, relevă un *homo duplex* de o bogată complexitate, sceptic și religios, sentimental și lucid, entuziast și criticist, cosmopolit și patriot, aristocrat și democrat, tradiționalist și progresist, contemplativ și practic, diletant și profesionist, poet și filolog ș. a. m. d. Rareori o carte, după învingerea dificultății, dacă a fost citită în ediția originală, destăinuie atîtea texte și subtexte, rareori, prin alte cuvinte, propune atîtea semnificații, în toate direcțiile culturii și civilizației, ca aceea a lui Ion Codru Drăgușanu. Calitatea sa dominantă este inteligența, iar luxul permanent al acesteia risipa de idei, de sugestii, de impresii și o gamă întinsă a umorului de la calambur la cea mai sfichiuitoare ironie și chiar la autoironie (ca atunci cînd e vorba de diplomele nobiliare ale neamului său).

Ion Codru Drăgușanu este primul nostru observator de tip european, care a avut la noi întîiași dată intuiția relativității civilizațiilor și care a sesizat cel dintîi caracterul național al indivizilor, psihologia popoarelor. Reprezentantul, în a treia generație, al curentului latinist este și el un dogmatic în sectorul lingvistic. A plătit scump acest dogmatism : cu o eclipsă scriitoricească de aproape un veac, dacă și astăzi cartea și personalitatea lui sînt mai puțin cunoscute decît s-ar cuveni. Posteritatea a întors fața de la coaja aspră a rodului, nebănuindu-i suculența și savoarea miezului. Figură prea modestă de pașoptist, precum și de educator local printre acelea mai reprezentative din viața publică și culturală a Ardealului din al treilea sfert al secolului trecut, mulțumindu-se cu roluri secundare de o rezonanță mai discretă, omul public și-a încheiat cariera în sectorul orfanotrofiei și în subcomitetele Astrei, încetînd din viață la vîrsta de 67 de ani, la Sibiu (26 octombrie 1884). Contemporanii de peste munți, citindu-i anunțul mortuar, n-au bănuit nici o clipă că dispărutul era cel mai subțire intelectual al generației lui, un european cu inima aproape de poporul său, pentru a cărui dezrobire politică și economică a militat și la a cărui ridicare culturală a contribuit. N-a lăsat nici o amintire în grupul compact al conmilitonilor mai norocoși ca dînsul. Dintre puținele cărți de căpătîi ale viitorimii, *Peregrinul transilvan* este însă mărturia mereu vie a unei spontaneități încîntătoare, a unei arte superioare atît în asociație de idei, cît și în digresiune, a unei infinite variații de ton și de registre muzicale, a unei densități care-i asigură permanența operelor clasice. Cu mai multă străduință, autorul ei atît de lucid și de pasionat ar fi putut fi un Stendhal al nostru.

BIBLIOGRAFIE

Rudimentele gramaticii române. Extrase din Tentamen criticum, cu adaosuri de regule simple și diverse anotațiuni pentru uzul școlărilor începători de Ioane Germaniu Codru, profesoriu în școala elementară de Ploiești, București, 1848 ; *Banditul fără voie*, narațiune din viața unei bande de hoți din Italia, de Ion Codru, Graz (Austria), f. d. (1850—1860) ; *Epistolele I—XXIV*, întîia variantă, nesemnate, în „Foișoara” (foiletonul) ziarului „Concordia” din Buda, III, 1863, nr. 22—169, IV, 1864, nr. 6—261 ; ed. I, fără nume de autor, *Peregrinulu transilvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana inchisive 1848*, tom. I, Sabiiu, 1865 ; ed. a II-a, I. Codru Drăgușianu, *Călătoriile unui român ardelean în țară și în străinătate (1835—1844)* (*Peregrinul transilvan*), ediție prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu tipograf, cu o prefăță de N. Iorga,

Vălenii de Munte, 1910 ; ed. a III-a. în „Publicațiile Casei școalelor”, București, 1923 (repetă ed. a II-a de la Vălenii) ; ed. a IV-a. I. Codru Drăgușanu. *Peregrinul transilvan (1835—1844)*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1942; ed. a V-a. Ion Codru Drăgușanu. *Peregrinul transilvan*, ediție îngrijită și prefațată de Romul Munteanu, București, 1956.

Claudio Isopescu, *Il viaggiatore transilvano Ion Codru Drăgușanu e l'Italia*, Roma, 1930 ; Em. Bucuța, *Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu*, în „Transilvania”, 72, mai 1942 ; Nicolae N. Condeescu, *Ion Codru Drăgușanu în Franța*, Sighișoara, 1946 ; Șerban Cioculescu, *La reeditarea lui Ion Codru Drăgușanu*, în „Gazeta literară”, nr. din 4, 11, 18 și 25 octombrie 1956.

ALȚI SCRITORI

POEȚI

ENRICH VINTERHALDER

Austriacul Enrich Vinterhalder, născut în 1808, se stabilește la 21 de ani în Țara Românească. Se înscrie imediat în armata română, atunci înființată, unde îl cunoaște pe C. A. Rosetti, cu care va fi legat printr-o prietenie pe viață. Învață bine limba română și ia de timpuriu parte la avântul cultural al epocii. În 1836 scoate la lumină două vodeviluri, iar în 1843 traduce o tragedie dintr-un foarte obscur autor german. Își încearcă puterile și ca poet. „Propășirea” în 1844 și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” în 1845 publicându-i șarade, logografe și o fabulă „imitată după nemțește”. Începând din 1846, activitatea sa dobândește o însemnătate publică mult mai mare. Acum cumpără, împreună cu prietenul Rosetti, „stabilimentul” de pe ulița Mogoșoaiei al lui Fred Waldbaum, cuprinzând „o librărie, o tipografie, un cabinet de lectură, o magazie de muzică, de hîrtie și obiecte de artă”. Pînă la lichidarea întreprinderii, Vinterhalder, cu spiritul său ordonat și practic, va fi adevăratul ei conducător. Democrat, dușman al tiraniei, gata la jertfe pentru cauză, Vinterhalder, împreună cu Rosetti, transformă librăria într-un centru de difuzare a ideilor revoluționare și într-un „punct de întîlnire al tinerimei, de unde se împrăștiu în oraș și în toată țara știrile politice ce se aflau în Europa”. Participă activ la pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848. La serbarea de la 15 iunie de pe cîmpul Filaretului se înfățișează într-un car tras de patru cai împobobiți cu panglici, avînd alături un teasc de tipografie și ținînd desfășurat steagul libertății. Iar în registrul de casă al tipografiei, care în aceste zile tulburate înregistra scăderi simțitoare ale veniturilor, scria : „232.10 lei recette de 6 jours de gloire”. Se află alături de C. A. Rosetti în redacția „Pruncului român”, răspunzînd el însuși de apariția „Monitorului român”.

După înăbușirea revoluției, este arestat de două ori și deținut la Plumbuita și la Văcărești. Aici este trecut pe lista celor mai primejdioși, ca „tovarăș al lui Rosetti, librar și editor al ziarului revoluționar”. Tipografia i se pecetluiește și afacerile merg tot mai rău, ceea ce nu-l oprește însă ca, odată scăpat din închisoare, să trimită emigranților sume considerabile, pe cele mai însemnate destinîndu-le, firește, lui Rosetti. Angajîndu-se în scris să respecte regulile cenzurii, pecețile de pe tipografie sînt ridi-

579

cate, dar afacerile nu mai înfloresc. Acum Vinterhalder reprezintă legătura cea mai sigură cu țara a celor plecați, fiind și cel mai bun informator al lor.

Naturalizat de guvernul revoluționar în 1848, este exilat în 1852, ca străin. Orice încercare de a târăgăna plecarea se dovedește infructuoasă, și Vinterhalder ia drumul străinătății. La Viena, orașul său natal, chiar cunoștii îl ocolesc, fiind stigmatizat de revoluționar. Revine în 1855, iar în 1859 obține, împreună cu Ioan Maiorescu, al doilea decret de naturalizare. Adunarea electivă a Țării Românești constată că „s-a găsit că d. Vinterhalder a dat ca om, ca scriitor și ca neguțator tot ce putea da un om bun, activ, onest, sincer și învățat”. În 1860 deschide un curs public gratuit de stenografie, primul de acest fel la noi. Tot acum, în timp ce Rosetti era director al teatrelor, Vinterhalder semnează pentru directorul Teatrului Național. Este pentru scurt timp și director la Ministerul de Finanțe, director și secretar general la Casa de depuneri. În 1869 se reîntoarce în Austria. Moare, uitat, la Viena, în 14 mai 1889.

Autor a numeroase articole financiare, statistice, al unor cronici dramatice (unele semnate cu pseudonimele Iernescu și Contimporanul), Vinterhalder este conștient de puținele lui posibilități literare: „Mie nu mi-a fost iertat că culeg trandafiri, viorele, micșunile, garoafe și celelalte copilițe ale Florei — scrie în prefața unicului său volum de versuri, *Flori de scăeți* —. Sfloasa-mi mână n-a îndrăznit a se atinge de ele, le-am lăsat pentru o mână mai vrednică, mai deprinsă la culesul florilor . . .”. Inspirația este cu totul modestă, în gustul romantic tenebros-lacrimogen, fără avânturi. Poetul se oprește la mormîntul soției, găsește că singura mulțumire a vieții sînt lacrimile și se mîngîie cu speranța revederii dispărutei în viața viitoare. Muzica lui I. Wachmann a făcut populară romanța *Dimbovița* :

Vremea trece, apa trece,
Nu mai vine ce-a trecut,
Dar ăst rîu a fost și este
Și va fi în veci plăcut.
Dimboviță, apă dulce,
Cine-o bea, nu se mai duce.

Tonul volumului îl dau însă epigramele, șaradele, logogrifele, naive și cuminți, majoritatea neinteresante ca exercițiu al inteligenței, căci autorul acumulează prea multe elemente care oferă dezlegarea.

O notiță apărută în „Gazeta Teatrului Național” din 3 aprilie 1835 anunță piesele traduse și tipărite pînă atunci, ultimele menționate pe listă fiind *Triumful amorului*, compus de d. E. Vinterhalder, și *Actorul fără voie*. N. Iorga a considerat cele două comedioare traduceri din nemțește. Dar, în ciuda numelor exotice pe care le poartă personajele, nu e exclus ca piesele să fie originale. Subiectul e cu totul convențional. Lindor o iubește pe Evelina, nepoata bogatului neguțator Fabricio. Zerlina, sora pescarului Lindor, îl iubește pe Antonio, fiul aceluiași neguțator. Fabricio, om foarte cumsecade de altfel, dar orbit de o mîndrie desartă, se împotrivesc din răspuțeri la căsătoria perechilor. Dar Lindor o salvează pe Evelina de la un naufragiu și unchiul trebuie să cedeze stăruințelor unite ale tineretului. Un sfîrșit fericit pune capăt piesei înainte de a se schița vreun conflict. Dintre caractere, nici unul nu e memorabil: Lindor, îndrăgostitul constant și curajos, se văicărește mereu că n-a plecat la război pentru a-și cîștiga în luptă rîvnitul rang. *Actorul fără voie* este o încercare de a caracteriza tipuri prin limbaj, nu fără înrudire cu fiziologiile epocii, prevestind

„cînticelele comice” ale lui Alecsandri. Directorul unei trupe de teatru se vede nevoit să susțină un spectacol în absența actorilor. Ca atare, el însuși apare sub diferite înfățișări în fața unui vătaf, dușman declarat al artei actoricești. Acțiunea propriuzisă lipsește, pitorescul limbajului deschide însă o direcție în dramaturgia noastră, „Decoratorul : . . . Io sono artisto decoratore, cio epitore di decoratione al teatro . . .

Cum, signore? Voi non siete amatore di cuesta cute celebre? non vino so crede! . . .

Slujinca : Stăpînă-mea nu e nicidecum cu pretansion; patru odăi îi ajunge pentru persoana ei, mobilate pot fi sempleman, dar elegaman . . .

Actrița : Ah, ce om fără educație! Cum poți dumneata să spui astfel de cuvinte înaintea mea? Află că delicatele mele urechi nu sînt făcute pentru sunete așa de triviale . . . Ești un om fără educație, un așa de mojiç, un prost, un obraznic, un om de nimic, un blestemat, un nerușinat, un dobitoc, un urzus”.

Două traduceri, *Vina*, a obscurului Adolph Müller, și vodevilul franțuzesc *33 333 de franci și 33 de centime pe zi*, sînt fără însemnătate.

BIBLIOGRAFIE

Triumful amorului, comedie-vodevil într-un act, și *Actorul fără voce*, comedie într-un act de . . ., București, 1836; *Vina*, tragedie în 4 acte de Adolph Müller, tradusă din nemțește și închinată domnului C. A. Rosetti. București, 1843; *Flori de scăeți culese de pe malul Dîmboviței*, București, 1846; *33 333 de franci și 33 de centime pe zi*, comedie-vodevil în 3 acte de Dd. Dumanoir ș Clairville. Tradusă de . . ., București, 1859.

C. A. Rosetti, *Note intime 1844—1859*, ...adnotate și publicate de Vintilă C. A. Rosetti, București, 1902; N. Liu, N. Bălcescu, E. Vinterhalder și biblioteca *Magazinului istoric*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VIII, 1959, nr. 1—2.

NICOLAE ISTRATI

Antiunionistul Nicolae Istrati a început, ca și Kogălniceanu și Negri, ca democrat și ostaș al propășirii, împărtaşind toate aspirațiile și ideile directoare ale generației sale. Născut în 1818, dintr-o familie de boierime mijlocie, dar de neam vechi, care dăduse din mijlocul său pe vremelnicul domnitor Istrate Dabija, N. Istrati s-a format în țară, ca autodidact, începînd de timpuriu să colaboreze la „Albina românească” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură”. A ocupat diverse slujbe în administrație, manifestîndu-se, între 1840 și 1848, ca opozant al regimului lui Mihai Sturza. Implicat la 1846 în acțiunile conspirative ale Asociației patriotice, alături de Al. I. Cuza, Vasile Mălinescu și Theodor Rîșcanu, a fost pentru scurtă vreme închis, apoi surghiunit la moșie. În 1848 e pus în cauză, împreună cu Kogălniceanu, în calitate de semnatar al broșurii *Căința încrederii în boierii aristocrați și sfînta hotărîre de a nu-i mai crede*, dar se pare că era vorba de o plămuire grosolană, tînzînd la discreditarea celor doi autori. În timpul frămîntărilor politice care precedă Unirea, Istrati adoptă

o poziție contrară intereselor naționale, sprijinind separatismul, cu o ostentație surprinzătoare și o agresivitate crescândă. Se rupe în acest fel de toți reprezentanții de vază ai pașoptismului, cu care se aflase pînă de curînd în relații cordiale, intră în cercul lui Asachi și devine purtătorul de cuvînt al celor mai retrograde forțe ale trecutului. E șef al Departamentului lucrărilor publice sub caimacamul Toderiță Balș și-l secondează pe Vogoride în măslierea alegerilor pentru Divanul ad-hoc. Înăptuirea Unirii pune capăt carierei sale politice. Ostracizat de contemporani, Istrati se retrage la moșia sa din Rotopănești, unde-și clădise un conac impozant și-și adunase o bibliotecă bogată, conținînd, între altele, numeroase manuscrise rare românești. Aici înființase o școală elementară cu trei clase (1853), o școală de fete, prima în mediul rural (1853), și constituise o trupă teatrală de diletanți, capabilă să reprezinte vodeviluri și mici operete, pusă sub conducerea muzicală a italianului Pietro Mezetti. N. Istrati se stinge prematur, la 1 noiembrie 1861, curînd după ce împlinise 40 de ani.

N. Istrati a scris versuri, proză și teatru. Lirica sa e lipsită de personalitate, neîncălzită de un elan sincer al inimii. Ea cuprinde ocazionale, ca, de pildă, cele două poezii dedicate emancipării țiganilor (una în „Propășirea”, nr. 5, 1844, cealaltă în *Calendarul* pe 1856), bucăți erotice în linia convenționalismului lamartinian, fabule și satire (*Proșesul unei momițe*), așa-zise „scene diabolice”, mult apreciate de N. Iorga (*Satana și drăcimea, Satana și miniștrii lui*), precum și meditații romantice dezvăluind un suflet rănit iremediabil de răutatea lumii :

Unde-i virtutea, dragostea, dorul,
Unde-s acelea daruri cerești,
Unde-i credința, unde-i amorul?
Astăzi în lume nu le găsești.

Istrati, care a tradus din La Rochefoucauld, relevă în paginile sale de proză aptitudini de moralist. El prelucrează motive romantice, sub semnul reflecției filozofice : un mic comentariu-eseu despre moarte („Albina românească”, nr. 78, 1841), o meditație pe ruine, în speță ale Cetății Neamțului („Foaie pentru minte”, nr. 49, 1843), o povestire demonstrînd existența justiției imanente și, în spirit rousseauist, eroarea îndepărtării de natură : *Nici o faptă fără plată sau Filozofia unui nefilozof*.

O altă modalitate e a persiflării mușcatoare a ridicolelor epocii de tranziție, ca în savuroasa *Corespondențe între doi amorezi sau limba românească la anii 1822 și 1832* (1844). Comicul caragialean e aici anunțat prin „citarea” oralității limbute și împerecherea ingenuă de straturi lexicale. De o rezonanță profetică, uzînd de lamentațiile stilului biblic și anunțînd pe alocuri cadențele patetice ale *Cîntării României*, e bucata *Suspinele unei matroane* (1847). Aceleiași inspirații, pătrunsă de suflul umanitarist al lui Lamennais, îi aparține *Suspînul săracilor* (1847). Istrati a abordat și nuvela istorică. Era de altfel interesat de explorarea sistematică a trecutului, drept care a strîns și a editat o serie de documente. Nuvela *Cele din urmă evenimente a cetății Neamțu* (1852) își trage subiectul din întîmplările petrecute la 1716, cînd Vasile Ceaurul s-a răzvrătit împotriva lui Mihai Cehan Racoviță. Programatic, autorul accentuează într-un preambul pe intenția de autenticitate, combătînd caligrafia literară :

„Afară de adevăr, de interesul istoric și de originalitate, în fragmentele aceste să nu se caute nici eleganță de stil, nici fraze înflorite, nici înmulțiri de vorbe pompoase sau expresii înfeliurite cu dinadinsă stăruință și îngrijire, nici cuvinte de paradă sau idei frumoase luate de la streini. Lăsînd asemenea merit celor de-l merită,

mă mulțămesc a scrie limpede, firește, fără nici o silă de a pune podoabe de pronceală și fără nici o pretenție pedantescă”.

Adevărul e că scriitorul evită „literatura” fiindcă nu era în stare să răspundă exigențelor ei.

Notabilă e contribuția lui Istrati pe tărîmul dramaturgiei. E autorul primei drame istorice românești care a ajuns pînă la noi, *Mihul*, apărută în 1850 și jucată cu mare succes pe scena Teatrului din Iași, la 1852. Subiectul, scos din istoria lui Ștefan cel Mare, înfățișează peripețiile iubirii dintre viteazul căpitan de oști Mihul și fata pîrcălabului Gligorcea, Victoria, pe fundalul izbînzii repurtate de moldoveni împotriva ungarilor la Baia, în 1476. Piesa cuprinde multă declamație romantică, reflecții pe tema nestatorniciei sorții, eroi idealizați, un sîmbure de conflict între datorie și onoare — totul încleiat cu stîngăcie, într-o acțiune din ce în ce mai statică spre final. Apoteoza lui Ștefan din ultimele pagini trebuie să fi fost de un mare efect în epocă. Valoarea lucrării lui Istrati rezidă în primul rînd în aceea că e cap de serie. Contemporanii au fost cîștigați de importanța temei și de patosul marilor sentimente. Mult interes a stîrnit și faptul că piesa era scrisă în versuri albe. Succesul obținut îl mărturisesc atît cronicile elogioase, cît și republicarea piesei în „Foaie pentru minte” (1852) și în *Lepturariu* lui Pumnul, fără a mai vorbi de entuziaștele rînduri de apreciere trimise de Simion Bărnuțiu tocmai din Italia.

N. Istrati a mai compus și o „farsă filologică” — *Babilonia românească* —, în felul *Muzei de la Burdujani* : diverși pretendenți la mîna fetei lui Hagi Tufă, căzut în mania limbajului „ales”, împestrîțat conform „fabricanților de sisteme” lingvistice, se supra-licitează vorbind fiecare în jargonul său latinizant, italianizant, slavonizant, ciunist.

Nicolae Istrati a rămas multă vreme în umbră datorită antiunionismului său pătimăș. Ca poet, prozator și dramaturg nu dezertează însă prin nimic din cuprinsul pașoptismului, iar printre minorii epocii e unul dintre cei mai interesați, atît prin varietatea preocupărilor, cît și prin intensitatea exercițiului literar.

BIBLIOGRAFIE

Unele documente din Moldova. Iași, 1840 : *Mihul*. O trăsătură din resbelul lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei, dramă originală în 3 acte, Iași, 1850 : *Despre cvestia dzilei în Moldova*, Iași, 1856 : *Despre puterea legislativă și privilegiile Principatelor Moldo-Române*, Iași, 1856 : *Acte oficiale despre datoria vistieriei a Prințatelor*, Iași, 1857 : *Cvestia relațiilor dintre proprietarii de moșii din Moldova cu locuitorii lucrători de pămînt observată din mai multe puncte de vedere*, Iași, 1857 (ed. fr. 1858) : *Despre alegători și despre deputați*, Iași, 1858 : *Cvestia monastirilor înkinate din Moldova*, Iași, 1860 : *Recapitularea cvestiei dintre proprietarii de moșii din Moldova cu locuitorii săteni*, Iași, 1860 : *Babilonia românească*, farsă filologică într-un act, Iași, 1860 (republicată de N. Iorga, Vălenii de Munte, 1908) : *Amicul copîlor*, carte de lectură pentru școlarii săteni, Iași, 1860.

T. T. Burada, *Școala de muzică și de declamațiune de la Rotopănești*, în „Arhiva”, Iași, IX, 1900—1901 : dr. C. Istrati, *Prima școală de fete la sate*, în „Literatură și artă română”, 1901, nr. 8—10 : Artur Gorovei, *Biblioteca de la Rotopănești a lui Nicolae Istrati*, București, 1940 : G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii de istorie literară și folclor”, X, 1961, nr. 1 : Paul Cornea, *Un pașoptist renegat : N. Istrati*, în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962.

IOAN CATINA

În 1845 colabora cu poezii în „Curierul românesc” un tânăr bucureștean de 17 ani, Ioan Catina (n. 1828), cu ținută de efeb modern în hainele sale bonjuriste, deși fiul unui cafegiu grec (al lui Alexe Catina și al Elencăi), șezînd cu chirie în casa nr. 26, catul de sus pe Podul Mogoșoaiei, colț cu strada Dorobanți (după Pelimon locuise în curtea Bisericii Albe). Aricescu îl cunoscuse în 1846 la Heliade, care zise despre o poezie : „Stilul e omul”. Îl socoteau „un geniu”, iar el își compusese o fizionomie damnată :

Catina, excepțiune regulei cei generale,
Chiar din leagăn purta germul maladiei cei fatale
Și care fu agravată de doctrina lui Byron,
Ce credea că lumea este opera unui Demon.

„Unde este lume multă — mai scria — acolo mă întîlnești și pe mine, trist, gînditor și posomorît”. Sau : „O să mor de urît și de desgust”. „Cînd șez în casă, s-ardică tavanul cu mine, nu mai încap. Cînd es afară, mă pierz pîntre oameni. În casă sînt prea mare. — În lume prea mic”. Era nemulțumit și de atmosfera căminului părintesc : „. . . Și în zilele acestea s-a petrecut o ticăloșie tristă și vrednică de rîs în familia noastră”. Puțin după aceea scotea versurile în volum. Poezia lui ardentă și liberală, ca și a lui Bolliac, ridică mîinile la cer, sacerdotală. În ea este o mișcare tumultuoasă. Întemnițatul este compătimit cu focoase fraternități.

Te-apucă frigul morții privind la a lui stare,
Cu fiarele-n picioare muncindu-l ca pe-o fiară ;
Săracul, ce-a greșit ?
El a avut un tată, ce stete cel mai mare
Haiduc de codru neaoș, pe care-l spînzurără
Supt Ștefan cel vestit.

Cu asperități verbale caracteristice epocii (*comet, regia, eclipsire, planete, teră, potentă, beldă, fortunată, aurată*), poetul are sensul versului hohotînd sarcastic sub bolți de dom (idolii săi sînt Byron și V. Hugo) :

Ha ! ha ! Ha ! eacă un nume ! . . . eacă înc-o vanitate !
Omer, Dante, Byron, Hugo ! un cuvînt deșert ca toate,
Un accent între morminte, un sarcasm în sărbători.

În *O noapte pe stînci* sînt imagini solide, euforii savante :

Stejarul cade-n vale și luna sus-ardică,
Ascult cum muge valul cînd trăsnetu-l despică,
Ascult cerul cu marea vorbind spăimîntător . . .
O ! noapte ! noapte ! noapte ! Tu ești ca o femeie
Ce am iubit odată ; și mică acea scîntee
De vulg necunoscută prin tine am dobîndit . . .

În ciuda obscurității frazelor, simbolismul din *Imnul la secol* e grandios și plastic : profetul trage o coardă a uriașei sale harfe care „detună”, și acesta e semnul plecării secolului, ce va avea a face un drum către demoni și fantasma, combătut de o Rasă și o Spadă, mergînd pe o dîră de balaur, călcînd pe scorpii.

În 1848, el și cu fratele său Constantin (un alt frate Nicolae Catina mai trăia în 1894, căpitan în retragere, murind la 20 noiembrie 1910) luară parte la revoluție și fură printre arestații la Văcărești din 13 septembrie. Ioan Catina citise împreună cu Magheru, cadetul, în seara de 11 iunie, pe ulița Lipscanilor, „în respîntie”, proclamația. Ioan dădu în martie 1849 declarația cum că frate-său era bolnav dinainte și că nu murise din cauza tratamentului rău. Aricescu îl blamă pentru acest gest. Catina fu după aceea numit polițai la Pitești, curînd destituit. Numele de „Pruncul român” dat publicației redactate de C. A. Rosetti și Vinterhalder (12 iunie — 11 septembrie) fu propus de el, precum mărturisește însuși în primul număr cu aprinsă declamație :

„Jurnalul libertății ce au născut aseară din inimile voastre iată că și-a luat sborul său, priimiți-l, botezați-l, eu i-am zis «Pruncul român», Dar biata sa maică, o ! ea a suferit mult pînă l-a zămislit ; voi o iubiți, eu o cinstesc și o numesc România. România aceea pe care o visează tot românul ; România din Marea Neagră și pînă în Carpați ; nu vă întristați, cetățeni, dacă pruncul ei se arată în mijlocul nostru atît de gol, flămînd și întinzînd brațele împrejurii. El e fiul civilizației la începutul ei și civilizația la începutul ei, după cum știm, străbătu în multe căi rătăcite pînă să dea peste aceea pe care unii o numesc calea adevărului ; și după cum zice acel profesor Mișele, «popoarele adesea rătăcesc cînd inima lor se află șovăind». O ! dar România este ridicată și pruncul ei este bărbat, căci suferința mătorește pe om înainte ce vîrsta îl coace, și inima pruncului vestește înainte de-a se încreți și a se albi și a se cărunți pletele cele respectabile ale unui bătrîn. O ! România nu șovăe, — este în picioare pe stîncă”.

În alt număr își dezvoltă concepția sa democratică :

„Nu mai e d-aci-nainte cum va boerul așa face, ci cum poruncește popoul, așa să se urmeze. Popolul e nația. Popolul e legile, popoul este ecsecutarea lor sau oblăduirea. Cine nu se coboară în popol, nu face parte în nație, nu e român”.

Marșul revoluționar, prin cadența lui furtunoasă, putea să devină un imn național de n-ar fi fost fățiș instigator la lupta de stradă :

Haideți, frați, într-o unire,
Țara noastră e-n peire ;
Aste ziduri și palate
Unde zac mii de păcate,
Haideți a le dărîma.

N-auziți în piață larmă ?
Dați năvală-n mîini cu armă,
Că soldatul ne ajunge,
Baioneta ne împunge,
Dați, de-o vrea și el să dea . . .

Drama Zoe nu e decît o teatralizare destul de abilă a nuvelei lui C. Negruzzi, complicată puțin. „Sultana, o aristocrată coruptă, tristă rămășiță a fanarioților, e un personaj pe care l-am făcut eu . . .”. Ea va ticlui scrisoarea din nuvelă ca din partea lui lancu. Poetul prezentase, în 1847, spre tipărire, Asociației literare, o dramă originală *Dan*, asupra căreia urma să refere C. A. Rosetti. Aricescu știa de un *Tepeș Vodă* în două acte din același an.

La 23 de ani, în 1851, Catina muri și fu îngropat în cimitirul bisericii Crețulescu. Condica bisericii înscrie însă înmormîntarea pe ziua de 29 iulie a lui „Hris-

todor Catina'. A fost, printre pașoptiști, o figură populară. La reuniunile lui Ioniță din romanul *Un funcționar sinucis* de Al. Pelimon, venea și „junele Catina, ce avea forma capului unui filosof englez”.

BIBLIOGRAFIE

Poezii, în „Curierul românesc”, XVII, 1845, nr. 37, 41, 59, 61, 76 și 82, 1846, nr. 19, 29, 41, 45, 58 și 66 ; *Poezii*, București, 1846 ; Zoe, dramă în trei acte, București, 1847 ; *Poezii, 1847*, Văleni, 1908.

Notiță, în „Curierul românesc”, XVII, 1845, nr. 37, XVIII, 1846, nr. 83 ; N. Tincu, *Ion Catina*, în „Revista nouă”, VI, 1893 ; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III, 1954, nr. 1, X, 1961, nr. 1.

MIHAI CUCIUREANU

Moldovean de la Botoșani, M. Cuciureanu s-a născut la 5 noiembrie 1819, într-o familie boierească. Învăță întâi în familie cu profesorul M. Duchet, apoi la Pesta, sub supravegherea unui frate doctor și a lui Pavel Vasici, figură luminoasă de intelectual ardelean. Holera din 1831 îl silește să se întoarcă în patrie. Apoi își continuă liceul la Cernăuți. În 1837 își contramandază în ultima clipă o călătorie la Berlin, din cauza îmbolnăvirii tatălui. Numit apoi asesor la tribunalul din Piatra Neamț, el renunță la post în favoarea prietenului său Alecu Russo, acceptând să exercite o funcție similară la Suceava. Moare la Fălticeni, în vîrstă de 23 de ani, probabil din cauza unei afecțiuni pulmonare.

Scrierile lui Cuciureanu au fost adunate în două culegeri de versuri : *Poet'ce cercări* (1839) și *Poezii* (1840), o ediție amplificată a primului volum. Ca tematică și formă, lirica sa este un ecou al poeziei vremii, cu note idilice și preromantice, fără vreun semn distinctiv de personalitate.

Deși nu și-a exprimat teoretic ideile despre rolul artei și artistului în societate, M. Cuciureanu împărtășea ideologia „Daciei literare”, al cărei cerc îl frecventa. Considera că literatura nu este un artificiu, un mijloc de distracție cotidiană sau de refugiu în epoci îndepărtate, că ea trebuie să reflecte viața, realitatea înconjurătoare.

Teme poetice cum ar fi cîntarea slavei strămoșești (*O noapte pe ruinele cetății Neamțului, Iubitelor umbre de la Războieni*), natura patriei (*Seara la Ceahlău, Toamna*), condamnarea in justiției și a degradării morale (*Ipocritul, Ucigașa de sine și a pruncilor ei*) dovedesc integrarea în sfera de inspirație preconizată de „Dacia literară”. *O noapte pe ruinele cetății Neamțu* (titlul din ediția 1840) dezvoltă tema ruinelor în decorul romantic convențional, în care luna își trimite razele palide. Sentimentul patriotic este vizibil, deși stîngaci exprimat, și îndreptățește afirmația lui Russo că poetul era „un suflet ales, iubitor de flori, de natură și de frumusețile zidirei”.

pentru care „lucrul ce inima lui iubea mai mult decît viața, decît prietenii poate, decît natura, decît florile, decît poezia însuși era . . . România” :

Voind să plîng aice pe țărna strămoșească,
Ș-apoi să cînt în lume cîntea ce meritați,
Să știe toți românii oricînd să vă slăvească,
Și de a voastre fapte să fie îngîmfați.

(O noapte pe ruinele cetății Neamțu)

Mijloacele poetice din poezia patriotică a lui Cuciureanu, de exemplu invocația retorică adresată „umbrelor”, se regăsesc mai fericit realizate în *lubitelor umbre de la Războieni*, unde întîlnim versuri asemănătoare cu cele din *Umbra lui Mircea la Cozia* de Grigore Alexandrescu :

Salutări umbri scumpe ce pentru noi ați căzut,
Ce pentru al nostru bine în pămînt v-ați prifăcut.

În poeziile satirice, indignarea autorului duce uneori la efecte plastice. Iată portretul în mișcare al ipocritului, care prin cruci și închinăciuni își ascunde negrele gînduri :

Priviți aici în mînăstire,
Ce om cucernic ; cum se închină !
Cu ce plăcere, cu se smerenie
Își face cruce și frunte-nclină.
Gura-i se roagă foarte fierbinte,
Dar gîndu-i zboară spre fapte crude.
Minciuni sînt toate a lui cuvinte.

Poeziile de natură ar fi sugestive (de exemplu apusul de soare în peisaj carpatic din *Seara la Ceahlău*) dacă limba greoaie n-ar anula valoarea imaginilor. Călătorind prin Munții Moldovei, ca Alecsandri și Al. Russo, Cuciureanu își notează impresiile în bucată în proză *Piatra Corbului* („Propășirea”, 1844), unde narează o legendă populară auzită de la un moșneag din ținutul Biczului.

BIBLIOGRAFIE

Poetice cercări, Iași, 1839 ; *Poezii*, Iași, 1840 ; *Scrieri alese. Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu*, București, 1909, ediție îngrijită de Ilarie Chendi.

Al. Russo, *M. Cuciureanu*, în „România literară”, 1855, nr. 39 ; G. Sion, *Notiță. M. Cuciureanu*, în „Revista Carpaților”, II, 1861 ; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VIII, 1959, nr. 3-4.

D. GUSTI

D. Gusti s-a născut în 24 octombrie 1818, la Iași. A studiat la Școala Vasiliană și apoi la Academia Mihăileană, în cadrul căreia absolvă în 1837 și clasa de filozofie. Profesor, din 1837, la clasele începătoare de la Școala Vasiliană, în 1845 a fost numit la clasa de filozofie a Academiei, predînd retorica, poetica și mitologia. Înde-

părtat de la catedră în 1846, când se înființează un colegiu francez în locul vechii Academii, este rechemat în 1848 pentru a preda filologia română la același colegiu. Din 1851—1852 predă retorica și poetica la Academia reorganizată. După 1852 se retrage pentru o vreme din învățămînt, devotîndu-se activității publicistice. Ulterior a mai activat în învățămînt ca subinspector, inspector, apoi director al Departamentului I al școlilor din Ministerul Cultelor, iar între 19 august 1867 și 15 noiembrie 1868 a fost ministru al cultelor. A murit în martie 1887.

Publicist de modestă însemnătate, D. Gusti s-a făcut cunoscut, în prima etapă a activității sale, ca redactor al cronicii literare și dramatice la „Albina românească”. Numele lui a rămas în istoria literaturii noastre mai ales datorită polemicii purtate cu Al. Russo în 1846. Într-o scurtă cronică dramatică, intitulată *Teatrul național*, publicată în foiletonul „Albinei românești” din 17 ianuarie 1846, D. Gusti critica piesele *Rămășagul* de V. Alecsandri și *Băcălia ambițioasă* de Al. Russo de pe pozițiile cercului lui Asachi. Alecu Russo a răspuns într-un articol de polemică subtilă și inteligentă. D. Gusti i-a dat replica, dar de o manieră neconvingătoare („Albina românească”, 21 februarie 1846). În a doua etapă a activității sale publicistice, D. Gusti fondează, împreună cu A. Fotino și Th. Codrescu, foaia „Zimbrul” (1850—1852; 1855—1856) și „Foiletonul Zimbrului” (1850—1855). Sub influența exemplului lui Asachi și determinat de practica muncii lui didactice, D. Gusti s-a ocupat și de redactarea și editarea unor manuale școlare : o *Geografie* (cunoaște numeroase ediții pînă în 1867), o *Istorie a românilor*, o *Ritorică română pentru tinerime*, compilație de retorică clasică, bazată, probabil, pe un intermediar francez, dar utilizînd exemple ilustrative din literatura națională și accentuînd, pe linia ideologiei pașoptiste, rolul social-educativ al literaturii.

În activitatea literară proprie a lui D. Gusti se resimte influența lui Asachi. Traducerea memorialului de călătorie al francezului Ponson du Terrail, publicată în 1851 la Iași, sub titlul *De la Paris la Atena, pelerinajul de lainici*, se înfățișează cu destule limite sub raportul stilului și al limbii literare. Cele cîteva încercări de fabule, publicate în „Albina românească” în 1845 și în „Foiletonul Zimbrului” în 1851, șarjează cu oarecare meșteșug în mînuirea alegoriei, într-o limbă literară simplă, lipsa de civilizație și proasta organizare sanitară și administrativă a țării (*Vita cumătre*), tendințele retrograde ale boierimii reacționare (*Foarfecă și croitorii*), abuzurile și exploatarea (*Două furnici și-un țînțar*).

Colaborările poetice la „Albina românească” între 1844 și 1849, la „Foaie pentru minte, inimă și literatură” în 1847 și la „Foiletonul Zimbrului” între 1851 și 1854 tratează teme ocazionale (*Lui Liszt, la conțertul dat în Iași pe teatrul nou, în 11 ianuarie 1847*, *Stanțe la moartea Eufrosinei Asachi*, *Glasul Patriei la August 1849*) sau notează momente și impresii din călătoria făcută la Paris în 1855.

D. Gusti traduce din Lamartine (*La o copilă tînără ce-mi cerea părul*), își alege motouri din creația acestuia, înclinarea romantică manifestîndu-se în plîngerile asupra morții ce curmă vieți nevinovate (*Irina doarme*, *Sofia*, *La o florecică*) și în preferința pentru vechile legende eroice ale poporului nostru (*Ștefan cel Mare și arcul lui*).

În 1855 publică o antologie alcătuită de el, *Buchetul poetic pentru principile domnitoriu Grigorie A. Ghica V. V. la onomastica sa din 25 ianuarie 1855*, cuprinzînd 6 poezii cu totul convenționale.

Descoperirea *Poemului Putnei* în paginile „Telegrafului”, an. I, nr. 121, din București, sub titlul *La mormîntul lui Ștefan cel Mare și identificarea sa și în „Curierul de Iași” din 15/27 august 1871*, însoțit de ambele dați de numele lui D. Gusti, au

rezolvat în favoarea sa lunga dezbatere în legătură cu paternitatea bucății *Închinare a lui Ștefan Vodă*. împărțită pe foi volante la 15/27 august 1871 în ziua sărbătoririi mănăstirii Putna. Această poezie, atribuită mult timp lui Eminescu, face dovada unor însușiri remarcabile, deși nu toate cele 24 de strofe au valoare egală. După acest poem, D. Gusti n-a mai scris decât câteva versuri fără însemnătate închinare lui V. Alecsandri.

BIBLIOGRAFIE

Geografie nouă pentru școlile începătoare (cu V. Fabian Bob), Iași, 1843 (multe ediții ulterioare, ed. a 13-a, 1867); *Geografia veche pentru clasele colegiale*, Iași, 1843; *De la Paris la Atena, pelerinagiu de lainici*, traducere din Ponson du Terrail, Iași, 1851; *Ritorică română pentru tinerimea studioasă*, Iași, 1852 (ed. a II-a, 1875); *Buchetul poetic pentru principile domnitoriu Grigorie A. G[h]ica V. V. . . .* Iași, 1855; *Catihis sau învățătură în scurt a credinței ortodoxe*, Iași, 1859; *Istoria românilor. Biografii*, cl. a II-a și a III-a primară (cu Th. Codrescu), Iași, 1861; *Evanghelia Domnului Isus Hristos*. Carte de cetire (cu Th. Codrescu), Iași, 1862.

Arune Pumnul, D. Gusti, în *Lepturaru rumânesc*, t. IV, partea a 2-a, Viena, 1865; S. G. Vărgolici, *Retorica pentru tinerimea studioasă, de Dimitrie Gusti*, ed. a II-a, în „Convorbiri literare”, IX, 1876, nr. 11; Perpersicius, *Comentariu la Anexa III*, în Eminescu, *Opere*, ediție critică, vol. I, București, 1939; Perpersicius, *Poemul Putnei: o postumă mai puțin?*, în *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor (1957—1960)*, București, 1961.

ALEXANDRU PELIMON

Al. Pelimon sau Palemon a fost fiul unui comerciant bucureștean Antoniu Pandele și s-a născut pe la 1822. A ocupat diferite slujbe ca „amplouat” în București, în apropierea lui Cezar Bolliac și N. Filimon: secretar al Comisiei documentelor mănăstirești, subșef la secția istorică a Arhivelor statului și profesor. Pelimon a fost harțuit de multe greutăți materiale, fiind, cu toate acestea, un scriitor de o uimitoare prolificitate, unul dintre cei mai abundenți poligrafi ai epocii. Bun patriot, a luat parte la revoluția din 1848, pe care o evocă în opera sa literară. A murit în 1881 la Novaci, fiind înmormântat la Tg.-Jiu.

Poetul Pelimon ne-a lăsat mai multe volume de versuri, tipărite între 1846 și 1881, unele dintre acestea conținând reeditări. Primele poezii, reunite în *Poesii fugitive* (1846) și *Suliotul. Grecia liberă* (1847), reiau imagini cunoscute din poezia de iubire a Văcăreștilor, dar și motive din lirica lui Lamartine și Byron.

Ca și Ion Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri și alți poeți contemporani, el vrea să versifice istoria poporului român, compunând ca atare poemul *Traian în Dacia* (1847), cele trei lucrări despre Mihai Viteazul: *Vestita bătălie de la Călugăreni* (1848), *Bătălia de la Călugăreni* (1857) și *Epoca glorioasă a lui Mihai Viteazul* (1867), poemul *Tudor Vladimirescu. Mișcarea de la 1821* (1862), reeditat în volumul *Patriotismu — Vladimirescu Poezii* (1877), și ciclul *Oștenii români* (1877—1878).

Concepția sa despre istorie este asemănătoare celeia enunțate de M. Kogălniceanu și N. Balcescu : „Istoria este icoana trecutului”, dar și „lumina prin care se poate rupe oarecum vălul sub care stă ascuns viitorul. . . fiecare neam aplaudă la bravurile strămoșilor săi, ia inimă și învață a-și apăra drepturile nației sale”. Între aceste drepturi este și Unirea țărilor române, pe care o întemeiază pe vechea unitate latină, ce trebuie să reînvie prin „strănepoții romanilor”.

Poeemele sînt bogate în referiri la soarta țăranilor aflați „în sclavie”, situația cea mai grea avînd-o țăranii ardeleni, „striviți” sub apăsarea socială și națională a „nobleței maghiare”. Mihai Viteazul este elogiât pentru că s-a jertfit pentru „sfînta libertate” și a făurit unitatea românilor. Tudor Vladimirescu apare ca un patriot curajos și drept. Născută „din furtuna durerilor amari”, mișcarea condusă de el pentru „libertate și dreptate” este comparată cu revoluția din 1848, ambele văzute ca acte ale aceleiași tragedii, în care sînt atacate „abusurile fanarioților” și „abusurile regulamentare”. Mișcarea eteristă este condamnată într-un stil polemic și pamfletar ce ne amintește *Jalnica tragodie* a lui Beldiman. Grecii, identificați cu fanarioții, sînt condamnați și în alte scrieri : *Crimeea. Impresiuni de călătorie în Romania, Catastrofa întîmplată boierilor în Muntele Găvanul—1821 ș. a.* Poeemele lui Pelimon sînt discursive și înecate de platitudine. Autorul nu are simțul limbii și nici finețea gustului, rimînd mecanic, în stilul cel mai anodin.

Orientarea spre trecutul național se vedește și în cîteva romane. Prin *Bucur, istoria fundării Bucureștilor*, apărut în 1858, Pelimon militează pentru Unirea Principatelor. Romanul se întemeiază pe o legendă relatată de către Nicolae Horga Popovici în scrierea *Oglinda arătată omului înțelept...*, Buda, 1807. Pe prim plan nu se află atît istoria și geografia capitalei, cît intriga dintre personajul romantic Bucur și iubita sa Iliana, fiica domnului moldovean Bogdan Vodă. Compoziția operei este a unui roman foileton, ce se pierde în retorisme și în scene de sentimentalism melodramatic.

Catastrofa întîmplată boierilor în Muntele Găvanul — 1821, roman tipărit în 1864, are drept temă opoziția dintre români și grecii fanarioți, scriitorul pornind de la momentul intrării turcilor în țările române pentru înăbușirea mișcării eteriste. Pe Pelimon îl interesează atît mișcarea condusă de Vladimirescu, cît și cea eteristă. Portretul făcut conducătorului român depășește pe cel cunoscut din poemul *Tudor Vladimirescu* (1862), prozatorul deslușind aici mai atent și atitudinea diferitelor clase sociale față de evenimentele din 1821. Lupta eteriștilor este privită cu simpatie. Autorul elogiază pe tinerii patrioți greci, dar condamnă pe cei ce au uneltit împotriva lui Vladimirescu. Opera respectă prea puțin adevărul istoric și cade adeseori într-un romantism ce amintește romanul de mistere contemporan.

Cronicar al vremii sale, Pelimon ne descrie sub forma unui reportaj războiul Crimeii în lucrarea *Crimeea sau campania oștirilor aliate la Sevastopol*, apărută în 1855. Autorul culege date din presa externă, citează „ordine de zi”, „depeșe” și rapoarte ale conducătorilor de armate, mărginindu-se uneori la un sumar comentariu al acestora, din care desprindem spiritul său umanitarist, accentele înflăcărâte la adresa eroismului soldatului simplu și sentimentul de solidaritate umană, care îmbrățișează pe răniții de diferite naționalități, deveniți din vrăjmași „frați în suferințe”. O întindere excesivă au datele privind geografia, istoria și clima Crimeii.

Pe lângă aceste lucrări cu tematică istorică, între care își are locul și nuvela *Matei Vodă la Monastirea Sadova*, Pelimon este autorul unor scrieri de moravuri. Așa sînt nuvelele *Un funcționar sinuclis*, *Jidovul cămătar* și, mai ales, *Hoții și hagiul*, unul din primele noastre romane încheiate și tipărite, în 1853. Mediul descris este cel al negustorilor aflați între faliment și căpătuială și cel al răufăcătorilor hoți și ucigași. Compoziția e caracteristică romanelor de mistere ale vremii : coincidențe, travestiri, intrigi criminale, biografii misterioase, caractere dubioase, digresiuni numeroase și un final moralizator, ce aduce triumful binelui asupra răului. Interesează mai ales aspectele sociale, ca viața negustorilor din București, imitînd boierimea, cu „baluri masche”, „partide de jocuri” nevinovate și educarea copiilor într-o spoială de cultură și în lux (Lefterică învață „clavirul”, „chitara” și „sfranțuzeasca”). Sînt episoade ce amintesc comediile lui C. Caragiale, preocupat și el de descrierea aceluiași mediu. Un personaj văzut din perspectiva caricaturală a Chiriței este Coccoana Hagiica, care-și mobilează salonul „cu un gust foarte eschiz”, poartă pălărie la modă, comandată la „marșandă” și care-i „stă rococo pe cap”, și vorbește cu „bo-mouri” la bal masche ; descrierea celor ce vin aici îi dă posibilitatea scriitorului să ne prezinte pe negustorii și micii meșteșugari la modă. Apare și Bucureștiul vremii, cu forfota pieței și Cișmigiuul ce nu fusese încă amenajat, Pelimon anticipînd în viziunea peisajului urban nu numai pe Filimon, ci și pe Ghica. Privit comparativ cu celelalte mostre ale genului, *Hoții și hagiul*, roman cu aspecte pițarești, cum îl definea G. Călinescu, este mai realizat sub aspectul povestirii cursive a faptelor.

Pelimon rămîne în literatura noastră și prin operele sale de memorialist: *Impresiuni de călătorie în România* (1858) și *Memoriu. Descrierea S. Monastiri* (1861). Mai realizată este prima lucrare, ce consemnează călătoria făcută în vara anului 1858 „cu sacul pe spate” prin subcarpații meridionali și pe Dunăre, cu scopul de a cunoaște „această frumoasă țeară, pe care, din ce în ce, o găsim mai interesantă, mai glorioasă”. Dru-meția i se pare „o sîntă datorie” față de străbuni și de natura țării, coordonatele memorialului, întocmai celui scris de Gr. Alexandrescu, fiind urmărirea trecutului și descrierea locurilor străbătute. Pelimon dezvoltă și o intrigă romanțioasă, prilej de a amplifica satira socială, înfîlînită în toate jurnalele de călătorie românești. Interesat de cultura românească, de etnografie și folclor, călătorul este pasionat mai ales de peisaj, privit, cu predilecție, panoramic. Întinderile dezvăluite de la schitul Cioclovina din Deal pînă la Dunăre și munții Transilvaniei îi provoacă „înfocate sentimente” și trezesc o meditație romantică asupra sorții țării, în stilul obișnuit lui Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu și A. Mureșanu. Dacă priveliștea munților îi prilejuiește rareori impresia de „farmec”, mai adeseori Carpații apărîndu-i „ca niște cetăți de fer și de aramă ce insuflă respect celora ce-i privesc și nu se poate cineva opri d-a nu-i saluta cît de departe cu pălăria în mîină!...”, în schimb, cîmpia îi creează scriitorului o stare de beatitudine, iar dealurile îi „mulțumesc vederea”.

Scriitorul urmărește pretutindeni urmele cetăților, fortificațiilor, dar „mergerea la ruine” nu implică și o cultură istorică și arheologică temeinică, Pelimon fiind un amator, așa cum se observă din descrierea urmelor podului lui Traian. Aceeași lipsă de cultură se vede și din descrierea mănăstirilor, care ocupă un loc însemnat în memorial, uneori considerațiile limitîndu-se la aprecieri de natura celor făcute de părintele Venedict sau de D. Golescu : mănăstirea de la Curtea de Argeș are „douăzeci de stînjeni 'nălțime”. Mănăstirile de la poalele Carpaților îl încîntă prin așezarea lor romantică, părăndu-i-se „aste locuri binecuvîntate de

natură... o Italie sau o Elveție !", ceea ce nu exclude spiritul critic față de „sînții călugări", atenți doar la bogăția călătorului.

Impresiunile lui Pelimon, scrise într-o limbă împestrită cu neologisme, conțin câteva pagini mai reușite : prezentarea „minei de sare" de la Tg.-Ocna. în care scriitorul coboară încălecat pe „praștie" și unde, în „livida lumină". oame-nii îi par „viziuni nopturne", proiectate pe „un nou firmament semănat cu stele". În genere însă, gama de procedee artistice este redusă, exclamațiile retorice, antitezele și intervențiile instructive dominînd memorialul. Călătorul Pelimon rămîne un „turist pasionat", dominat de curiozitate, sociabil, expansiv, naiv uneri, mereu pătruns de sentimentul dragostei de țară.

Ca dramaturg, Pelimon tratează subiecte din istoria Moldovei (*Curtea lui Vasile Vodă*, 1852), fapte din viața contemporană, de ordin social (*Fiul mazărlului*, 1851) sau moral (*Actrița din Moldova*, 1852, și *Păcală și Tîndală*, 1854), sub forma unor specii variate, de la vodevil pînă la tragedie.

Scriitorul ne-a lăsat și numeroase traduceri, din Bernardin de Saint-Pierre, Lamartine, Al. Dumas și alții, contribuind la circulația romanului și dramei romantice la mijlocul veacului trecut. Mărturie a unui suflet receptiv la ideile noi, opera vastă a lui Al. Pelimon nu depășește valoarea documentară.

BIBLIOGRAFIE

- Poesii fugitive. Dintre-ale lui...*, partea I, București. 1846 : *Poesii, Iași*, 1847 : *Suliotul. Grecia liberă*, poezii, București. 1847 : *Vestita bătălie de la Călugăreni. Resuvenire despre gloria românilor*. [f. I.]. 1848 : *Fiul mazărlului*, dramă-vodevil în patru acte, București. 1851 : *Actrița din Moldova*, dramă cu cîntece în cinci acte, *Pe ursită*, baladă originală, București. 1852 : *Ketli sau refînturnarea în Svițera*. Operetă într-un act, *Stanțe la România*, București. 1852 ; *Curtea lui Vasilie Vodă*, tragedie în cinci acte și zece tablouri, București, 1852 : *Hoții și hagiul*, roman istoric, București, 1853 : *Colecție de poezii nouă*, București, 1854 ; *Păcală și Tîndală*. 'și-a găsit tingirea capacu', comedie originală cu cîntece în două acte, [f. I.], 1854 : *Crimeeasau campania oștirilor aliate la Sevastopol*, București, 1855 : *Luarea Crimeei sau înconjurarea Sevastopolului, și un tablou : Perspectiva generală a teatrului resbelului în Orient*, București, 1855 ; *Căderea Sevastopolului. Supliment la Crimeea dimpreună cu două tablouri mari : Panorama Sevastopolului și asaltul la turnul Malacof*, București. 1855 : *Colecțiune de poezii. Faptele eroilor cu ilustrații*, București. 1857 : *Bucur*, istoria fundării Bucureștilor, București, 1858 : *Impresiuni de călătorie în Romania*, București, 1858 : *Traian în Dacia. Resbelul romanilor cu dacii. Ia anul 102—105 după Christos*, poemă istorică în versuri, București. 1860 : *Memoriu. Descrierea S. Monastiri*, București, 1861 : *Tudor Vladimirescu. Mișcarea de la 1821*, narațiune în versuri, București, 1862 (Supliment la *Memoriu. Descrierea S. Monastiri*) : *Jidovul cămătar. Moldova și Bucovina*, București, 1863 : *Catastrofa întîmplată boierilor în Muntele Găvanul — 1821*, București. 1864 ; *Flori de Moldo-România*, poezii, București. 1864 : *Epoca glorioasă a lui Michai Viteazul*, poemă istorică în versuri, București. 1867 : *Revoluțiunea română din anul 1848. Mușatoiu*, București. 1868 ; *Citera în Carpați*, poezii noi, București, 1870 : *Matei Vodă la Monastirea Sadova*, București. 1870 : *Unu funcționar sinucis — fratele și sora*, București. 1873 ; *Baia-de-Aramă — Lucifer*, Cîteva poezii alese, București, 1874 : *Patriotismu — Vladimirescu, Poezii*, București. 1877 : *Trei sergenți. Campania românilor în Bulgaria*, București. 1879 : *Oștenii romni 1877—78*, poezii, București. 1880 : *Amintiri poetice istorice. Colecțiune completă de poezii*, București. 1881 : *Poesii*, [f. I.], [f. a.], 1821, roman istoric, București, [f. a.].
- G. Călinescu, *Material documentar. Al. Pelimon*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IX. 1960, nr. 1 ; G. Călinescu, *Al. Pelimon*, în *Studii și cercetări de istorie literară*, București, 1966.

C. D. ARICESCU

Provenind din rîndul burgheziei provinciale (tatăl său, Dimitrie Aricescu, a fost grămatic, epistat și judecător, iar mama sa, Elena Chiliașu, fiică de comerciant „bogasier”), C. D. Aricescu se naște la Cîmpulung-Muscel, la 18 martie 1823.

Învăță, mai întîi, după obiceiul timpului, carte grecească. În 1833 ajunge la școala națională din orașul natal, unde învățătorul D. Jianu, căruia, mai tîrziu, elevul recunoscător îi va dedica traducerea cărții *Octave*, îi insuflă „amorul de umanitate și de Patrie”. Sentimentul acesta este adîncit în perioada studiilor la Colegiul Sf. Sava din București (între 1837 și 1844), unde îi are profesori pe C. Aristia și Florian Aaron. După o scurtă încercare de a practica ingineria, se retrage la Cîmpulung, nesimțindu-se înclinat pentru calculele matematice, ci pentru „sonete și ode”. Debutează cu poezia *Adio la Colegiul de la Sf. Sava*, apărută în nr. 2 din 1846 al „Curierului românesc”. În același an, Heliade Rădulescu îi tipărește placheta de versuri *Cîteva ore de colegiu*, apreciindu-i talentul, „de la care poate aștepta mult literatura noastră”. La Cîmpulung înjghebează o trupă de artiști amatori, cu care dă spectacole din vodevilurile lui Alecsandri, piesele lui C. Caragiale, scriind el însuși comedia *Coconul Panaiotache*. Pentru a-și câștiga existența, intră în 1847, la recomandăția lui P. Poenaru, copist la Ministerul Finanțelor.

În timpul revoluției de la 1848 publică în ziarul „Pruncul român” versuri revoluționare și face propagandă în orașul natal. După căderea ei, trăiește ascuns un timp, în care traduce *Discours sur l'origine de l'inégalité*. *Discours sur les sciences et les arts* de J. J. Rousseau și *Les chaînes de l'esclavage* de Jean-Paul Marat. Deși este mereu suspectat de Agie, face să circule la București, în manuscris, poemul *Blestemul României apăsătorilor ei*, o diatribă împotriva stăpînitorilor străini. Este arestat, judecat și exilat la Snagov. Evenimentele le evocă în *Procesul și exilul meu la Snagov*, 1859, dedicat „la capii mișcării române de la 1848, spre semn de stimă și recunoștință”.

După eliberare, în 1850, scrie literatură și istorie. Publică în 1852 culegerea de versuri *Arpa română*, în 1855 și 1856 două volume din *Istoria Cîmpulungului* și mai multe traduceri, printre care *Călătoria împrejurul camerei mele* de Xavier de Maistre și *Octave* al lui Alfred de Musset.

O dată cu venirea la domnie a lui Alex. Ghica, Aricescu își poate relua activitatea politică. Este numit în 1857 secretar al comitetului din Cîmpulung, cu sarcina de a pregăti alegerile pentru Divanul ad-hoc al Țării Românești. Ales deputat, duce o susținută activitate pentru triumful ideii Unirii. În 1859 devine administrator al ziarului „Românul”, colaborînd și la mai multe publicații: „Naționalul”, „Concordia”, mai tîrziu „Timpul”, „Secolul” etc.

În entuziasmul pentru democratismul republican, C. D. Aricescu scrie, cu prilejul alungării regelui Othon și al revoluției din Atena, *Oda la Grecia*, împărțită pe foi volante abonaților ziarului „Românul”, care-i aduce o detențiune de 5 luni la Văcărești.

Retrăgîndu-se din administrația ziarului „Românul”, trece în cea a „Buciumului”, în paginile căruia scrie articole contra foștilor săi tovarăși de luptă, acuzați de a-și fi dat sprijinul cercurilor conservatoare. Articolele le va aduna, în 1866, în volumul *Capii revoluțiunii române de la 1848 judecați prin propriile lor acte*.

C. D. ARICESCU

Perioada dintre 1869 și 1876, cînd este director al Arhivelor statului și director al Domeniilor statului, este cea mai prolifică din activitatea sa. Publică lucrări literare : *Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria*, *Flori de Tușnad*, *O primblare pe munți sau Lumea reală și lumea ideală*, piesa *Carbonarii* și numeroase scrieri politice, din care amintim doar *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 și Istoria revoluțiunii române de la 1821*.

În ultimii ani ai vieții este director al Tipografiei statului și revizor școlar. Moare la 18 februarie 1886, dată consemnată de soția sa într-o notă din 1889, adăugată autobiografiei scriitorului redactate în 1883.

Prin formația sa intelectuală, ca și prin activitatea socială și literară, C. D. Aricescu aparține generației pașoptiste. Învățătura primită de la profesorii săi din Cîmpulung și București a rodit bogat, sădind în el dragoste pentru țară, pentru istoria poporului, credința în democrație și în progresul neîntrerupt al societății.

A fost un publicist harnic, devotat cu abnegație unui ideal generos, care îmbina armonic datorii față de patrie cu cele față de omenire.

Literatura practică de Aricescu e lipsită de calitate artistică. Poetul e de fapt un versificator abundent și prolix. În volumele *Cîteva ore de colegiu* (1846), *Arpa română* (1852), *Trimbița unirii și sărbătoarea națională* (1860), *Flori de Tușnad* (1872), *Cîntecul lebedei* (1884), *Flori și fluturi și Șoimul Carpaților* (publicate postum) găsim poezii erotice, scrise sub influența Văcăreștilor, elegii și meditații cu izvoare în lirica lamartiniană, foarte multe poezii ocazionale, satire și fabule. Mai rezistente sînt poeziile patriotice, ecouri ale evenimentelor politice și sociale ale vremii : *Progresul*, *Marșul libertății*, *Unirea*, *Ion Cîmpineanu înaintea eroilor României*, *La Garibaldi* etc. Mijloacele artistice rămîn însă rudimentare. Lui Aricescu i-a lipsit îndemînarea de a preface impresiile în lumina unei viziuni personale și de a le împărtăși în așa fel încît să miște, să cucerască. Poezia lui are ceva zgrunțuros și rudimentar, fondul e lipsit de o emotivitate autentică, imaginile sînt naive, iar unele expresii izbesc prin alăturarea fără discernămint a arhaismelor, regionalismelor muntenești și neologismelor.

Nici poemul de largă întindere nu se susține. „Poemioara”, *Florica* (1847) este o proză ritmată, cu ecouri din Balzac (*Physiologie du mariage*), din Eugène Sue (*Mémoires d'une jeune mère, Mathilde*), din Aimée Martin (*Scrisorile la Sofia*), scrisă cu intenția de glorifica femeia și de a demonstra puterea „amorului cel adevărat”.

Nuvela *Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria* (1871), imagine veridică a vieții monahale, cu modelul nemărturisit în *La religieuse* a lui Diderot, și romanul edu-

cativ *Misterele căsătoriei* în trei volume (1881—1886) — o adaptare pe plan local a aforismelor lui Balzac din *Physiologie du mariage* — sînt lucrări teziste, care combat celibatul și susțin ideea căsătoriei. Prin concepție și realizare, scrierile sînt romantice, cu idile de dragoste, intriganți, situații neverosimile, ieșite pe de-a întregul din închipuirea autorului, cu tirade sentimentale, lipsite de adevăr istoric și psihologic, cu frecvente citări de precepte moralizatoare. În domeniul istoriografic, activitatea lui Aricescu e importantă atît prin materialul documentar pe care-l pune la dispoziția cercetării ulterioare, cît și prin versiunile asupra unor evenimente majore ale istoriei moderne, reprezentînd puncte de reper ale viziunii pașoptiste, și astăzi încă de luat în considerație.

A scris monografii, dintre care *Istoria revoluțiunii române de la 1821* rămîne cea dintîi închinată mișcării conduse de T. Vladimirescu, „liberatorul martir” care s-a sacrificat pentru „drepturile țării și pentru ușurarea claselor muncitoare”, și lucrări cu caracter memorialistic : a publicat colecții de izvoare, precum *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848* (3 volume) și *Acte justificative de la istoria revoluțiunii române de la 1821*, auxiliare prețioase, prin calitatea textelor transcrise, pentru cunoașterea celor două mișcări sociale și politice din prima jumătate a veacului trecut. A tipărit, apoi, lucrări istorico-archiviste (*Indice de documente aflate în Arhiva statului și nepublicate încă*) și altele numeroase cu caracter polemic, vădind un spirit aprig, pătimaș, hotărît să-și apere cu îndrjire ideile.

Fără să ajungă la adîncimea de cugetare și siguranța expunerii atinse de N. Bălcescu, dascălul său, aceste scrieri, străbătute de un spirit revoluționar anti-feudal, au contribuit la dezvoltarea istoriografiei românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

Cîteva ore de calegiu, ed. a II-a, București, 1846. : *Florica*, București, 1847 : *Arpa română*, București, 1852 : *Istoria Cîmpulungului, prima reședință a României*, vol. I—II, București, 1855—1856 : *Lyra*, București, 1858 : *Procesul și exilul meu la Snagov*, București, 1859 : *Șoimul Carpaților*, poezii istorice, București, 1860 ; *Trîmbița unirii și sărbătoarea națională (9 octombrie 1857 și 24 ianuarie 1859)*, Scene politice în versuri, București, 1860 : *Despotismul și constituția*, Extract din mai multe opere politice, București, 1861 : *Reforma legii electorale*, ed. a II-a, București, 1862 : *Chestiunea proprietății desbătută de proprietari și plugari la 1848*, editate de . . . , București, 1862 ; *România sub prințul Bibescu*, București, 1862 : *Procesul meu pentru Oda la Grecia*, București, 1863 : *Copii revoluțiunii române de la 1848 judecați prin propriile lor acte*, vol. I, broșura 5, București, 1866 : *Politica d-lui Ioan Ghica, ex-bey de Samas*, București, 1870 ; *Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria*, București, 1871 : *Flori de Tușnad*, București, 1872 : *O primblare pe munți sau Lumea reală și lumea ideală*, București, 1872 : *Carbanarii*, piesă în 3 acte, București, 1873 : *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, editate de . . . , partea I, București, 1873, broșura II, București, 1874, broșura III, București, 1874 ; *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874 : *Cîntecul lebedei (poezii)*, București, 1884 : *Satire politice care au circulat în public manuscrise și anonime între anii 1840—1860*, culese de . . . , București, 1884 ; *Misterele căsătoriei*, 3 vol., București, 1861—1886.

Emil Vîrtosu, *Autobiografia lui C. D. Aricescu*, în „Arhivele Olteniei”, 1935, nr. 79—82 : G. Baiculescu, *Costoche Aricescu (1823—1886)*, în „Adevărul literar”, IV, 1923, nr. 144 : Claudia Mihăi-

Ilescu. *Opera lui C. D. Aricescu*. în „Revista arhivelor”. București, V. 1843, nr. 2 : Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*. în „Studii și articole de istorie” (Societatea de științe istorice și filologice). II. 1957 : G. Călinescu, *C. D. Aricescu. Material documentar*. în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”. IX. 1960, nr. 1.

IOAN SÎRBU

Poetul, cunoscut mai ales prin fabulele sale, s-a născut la 15 februarie 1830 în satul Ignăței (Orhei). A urmat cursurile liceale la Chișinău. A murit în 1868. în satul Mășcăuți.

Ne-a lăsat două opere : *Fabule alcătuite în limba moldovinească și Alcătuirile. Poezie*, concepția sa literară fiind expusă în *Înainte cuvîntare* la volumul de *Fabule*. Pornind de la ideea „duhului nemuritori” în acest „ocean al vieții”, scriitorul dă exemplul „fabuloscriitorilor” Esop, La Fontaine, Krîlov, care au urmărit în operele lor „atît să se folosească patrioții, cît și alte ghente”. Avînd pilda lor și animat de dorința de a îmbogăți limba română, el începe „a traduce aceste fabule în limba moldovinească”.

Fabulele lui Ioan Sîrbu au teme comune cu ale înaintașilor săi. Alături de elogiul libertății (*Zmăul de hîrtie*), întîlnim și ideea necesității egalității (*Busuiocul*) sau a cinstei (*Florica sălbatcă*). Poetul laudă talentul care nu se teme de critică (*Florica*) și condamnă pe omul care nu-și cunoaște „talentul său” (*St gîlețul, Știuca și motanul*).

Mai interesante sînt tablourile sociale surprinse atît în fabule, cît și în „ostinelile” poetului dedicate „patrioților” sub titlul de „alcătuirii”. Pornind de la aprecierea muncii și condamnarea lenei (*Omul și șarpele, Dunărea și pîrăuțul*), fabulistul acordă o atenție deosebită omului simplu, subliniind astfel hărnicia plugarului sau a bătrînului care vede deja roadele copacului abia sădit (*Momița, Bătrînul și trei tineri*). Este emoționantă descrierea vieții amare a bătrînului din fabula *Bătrînul și moartea*, a micului slujbaș din *Căire* („... ca furtuna/Pe noi toți ne izbușesc”) sau cea a scriitorului însuși (*Scîrba*). Convingătoare este critica adusă societății care prețuiește mai mult pe bogat pentru banii săi decît pe sărac (*Bogatul și săracul*). Atacul se îndreaptă împotriva înțelegerii dintre micii și marii exploatare în asuprirea poporului (*Oamenii și pîrăul*), împotriva justiției nedrepte (*Giu-decătoria, Ursul stăpînitoriu de prisacă*) sau a modei timpului de a trimite pe copii la studii în străinătate, chiar acolo unde „nemicuri au învățat” (*Pre procopsitul copil, Leul și puiul lui*). Din fabule, scriitorul ne apare preocupat de soarta țării sale, așa cum reiese și din poezia *Moldova*. În *Visul* și în *Tîmpurile anului* apar lauda primăverii și motivul trecerii, al îmbătrînirii și întristării. Poeziile sale cuprind însă și idei învechite, ca necesitatea supunerii, predicarea milei și căutarea răului social exclusiv în factorii morali (*Diata, Pentru însoțire, Orbul și slăbănogul*). Concepția de viață a scriitorului nu este unitară : alături de aprecierea muncii apare ca ideal traiul liniștit, chiar „adîncă tăcere” în care se va sfîrși „calea grea” a vieții văzute ca o mare tulburare (*Scîrba, Către jucătorul de cărți, Visul, Rîsul și cîrțița*).

Ioan Sîrbu rămîne într-o antologie a fabulei românești prin unele scrieri, în care, cu ajutorul elementelor clasiciste și mai ales populare, reușește să contureze câteva portrete și să schițeze mici tablouri de epocă, cum este și acest fragment din *Obșteasca petrecere a Carnavalului*, citat de G. Călinescu drept cel mai semnificativ moment al operei poetului :

Pe la multe făgădăi,
Vezi veselii și bătăi,
În care dă rusu strigare
Să-i de *blini* unse tare,
Și o ocă băutură
Să-i de nouă gînditură ;

Deci intră și moldovanul,
Căutînd în pungă banul,
Dar găsind el mărunțele,
Strigă să-i de plăcînțele.

BIBLIOGRAFIE

Fabule alcătuite în limba moldovinească de . . ., Chișinău, 1851 ; *Alcătuirele. Poezie*, Chișinău 1852.

PROZATORI

DIMITRIE RALET

Despre viața lui D. Ralet, datele sînt puține și disparate. Fiul spătarului Alecu Ralet din Botoșani s-a născut, probabil, în 1816, a făcut „bune studii literare și științifice și au fost cunoscător de mai multe limbi”, după spusa mitropolitului Neofit Scriban. D. R. Rosetti și George Missail susțin că și-ar fi terminat studiile în jurul anului 1840, la unive-sități din Germania și Franța. A fost judecător și președinte al tribunalului din Botoșani în 1842, 1843, 1847 și 1848. Atașat grupului celor care alcătuiau „partida națională”, recunoscut printre conducătorii mișcării liberale moldovene, D. Ralet participă la evenimentele revoluționare de la sfîrșitul lui martie 1848, fiind apoi nevoit să pibegească în Bucovina, de unde revine în 1849, după ce Grigore Ghica preluase domnia. Din 1849 deține o direcție în Ministerul Justiției, iar în 1855 era ministru al cultelor și instrucțiunii publice. În același an îl însoțește pe C. Negri la Constantinopol, cu misiunea de a rezolva chestiunea mănăstirilor închinată. Din iunie 1856, reîntors la Iași, D. Ralet desfășoară o neobosită activitate în scopul realizării Unirii (ca membru în Comitetul unirii, în Comitetul electoral al Unirii, în delegația unioniștilor pe lîngă Comisia internațională din București, în biroul definitiv al Adunării generale a Moldovei, unde a susținut ideea emancipării țărănimii). Spre sfîrșitul lui 1857 pleaca la Paris, nu fără legătură, probabil, cu interesul Unirii. Întors în țară „obosit și bolnav”, moare la 26 octombrie 1858.

597

DIMITRIE RALET

Ca scriitor, însuflețit de năzuințe progresiste și de idealurile unui înalt patriotism, D. Ralet participă la lupta de idei a vremii sale. Volumul *Scrieri*, apărut în 1840, lăsa să se întrevadă, alături de lectura moralizatorilor francezi, darul observației ascuțite, inteligența fină și înclinația spre satiră. Ralet s-a afirmat cu destulă stăruință în publicistica timpului. Cu poezii, mai ales fabule, colaborează la „Albina românească” (înainte de 1848), la „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (înainte și după 1848), la foiletonul „Zimbrului” și la *Calendarul literar al foii Zimbrului* (în 1850—1851). În fabule, originale, dar greoaie uneori, autorul „a lăsat frîul liber spiritului său îndrăzneț și războinic” (N. Iorga), criticînd mai ales corupția vieții publice din perioada premergătoare anului 1848 și de după revoluție și orbirea celor ce nu știau să vadă necesitatea Unirii.

Pe baza afirmației lui M. Kogălniceanu, lui D. Ralet i-au fost atribuite pamfletele în versuri care circulară în 1848 pe foi volante, reunite sub titlul *Plutarhul Moldovei*, cu importanță mai mult documentară. În scopuri unioniste, Ralet scrie o cronică satirică rimată, după modelul lui Alecu Beldiman, intitulată *România după tratat*, ca și broșura *Unirea și clevetitorii ei*, care se încheie cu o energică horă a Unirii. Lupta pentru Unire a sprijinit-o și prin colaborări în publicațiile contemporane, precum gazeta „Concordia” din București și „Opiniunea”, editată la Paris de V. Alecsandrescu-Urechiă.

În „Propășirea”, în 1844, Ralet publică „fiziologii” orientate satiric: *O plimbare la iarmarocul Fălticeniilor, Provinciilor și ieșenii, Amorezii și interesații de ambe sexe, Vînătoria*. Obiectul incisivității autorului îl constituie decăderea societății feudale contemporane, cu luxul, apucăturile cosmopolite și convenționalismul ei fățarnic. El își însușise deplin idealul pașoptist despre misiunea social-educativă a literaturii.

D. Ralet a inaugurat, prin cele 101 maxime și întrebări apărute în „România literară”, genul „cugetărilor satirice”, exprimînd în judecăți foarte concentrate, cu valoare generalizatoare, rezultatul observației sale realiste. A nutrit un viu interes pentru dezvoltarea teatrului național, pe care-l considera o „școală a năraurilor, în care oamenii de toată vîrsta vin să învețe și să se îndrepte”, și a scris el însuși „cînticele comice” și „scene naționale”, reunite într-un volum în 1857, dintre care unele, precum *Clopotarul*, au avut succes. Se remarcă la ele originalitatea compoziției, gradarea momentelor, îmbogățirea limbii cu numeroase cuvinte și expresii populare.

Daruri de „bun observator ager” probează și memorialul publicat în 1858, *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, despre care V. Alecsandri spunea că „prin calitățile sale, merită un loc distins în toate bibliotecile publice și private”. Ca și Odobescu mai târziu, Ralet amestecă în narațiune numeroase comentarii pline de umor sau de ironie, alăturînd descrierea de natură cu referirea savantă culeasă din domeniile cele mai diverse, de la geografie și istorie la arhitectură și muzică. Autorul, care dorea o limbă literară cît mai înțeleasă, ce, fără a fi retrogradă, să țină „mai multă socoteală de întrebuințare”, folosește, alături de numeroase neologisme, zicale, proverbe, un bogat material lexical din graiul moldovenesc.

Bogata activitate literară a lui D. Ralet pune în lumină participarea sa la lupta pentru înfăptuirea idealurilor pașoptiste pe plan social, politic și cultural în țările române.

BIBLIOGRAFIE

Scrieri, de D. R., Iași, 1840; *Beșivul*, cînticel comic, București, 1857; *Paun Burlacul*, cînticel comic de D. R., București, 1857; *Scene naționale*, I. *Hartă sau Balaban Razeșul*, II. *Paun Burlacul*, III. *Beșivul*, IV. *Pavel Clopotarul*, București, 1857; *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole*, Paris, 1858.

[V. Alecsandri], *Dimitrie Rallet*, în „Convorbiri literare”, XVI, 1882 nr. 9; Neofit Scriban, *Cuvînt la moartea lui D. Raletul*, în *Cuvinte bisericești compuse și rostite la deosebite ocazii*, București, 1868; Maria Frunză, *Un scriitor moldovean de la 1848*; *Dimitrie Ralet*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria Filologie, XII, 1961, fasc. 2.

IOAN VOINESCU II

Ioan Voinescu II, al cărui nume apare îndeobște precedat de apelativul *maiorul*, s-a născut la București, în 1812. După studii făcute la Odesa, intră în armată încă din anul 1830. A fost ofițer — în 1840 avea gradul de maior adjutant domnesc —, iar din 1843 magistrat, devenind procuror al Curții de revizie. La 23 mai 1844 Bălcescu îl anunța pe Ghica, la Iași, că îi trimite un articol foarte interesant, al lui Voinescu, „asupra stării judecătorești aici, la noi”. Voinescu a luat parte activă la revoluția de la 1848, iar sub guvernul provizoriu a fost ministru al Treburilor din afară. Exilat la Paris după înfrîngerea revoluției, joacă un rol și în emigrație, făcînd parte cu Bolintineanu și Marghiloman din comisia pentru rezolvarea neînțelegerilor bănești dintre emigranți.

Prieten cu Ghica și Bălcescu — în casa sa își va citi acesta din urmă pentru prima oară *Puterea armată și arta militară* —, relațiile slăbesc în perioada exilului. Plîngîndu-se, în 1848, lui G. Barițiu că emigranții îl urăsc, îi mărturisea:

„Eu nu tăgăduiesc că aș dori, precum am dorit-o totdeauna, să văz patria mea ocîrmuită de o cartă bazată pe acuitate. Am dorit să o văz înaintată în calea civilizației atît de mult încît să o poci compara cu Franța, singura țară unde pînă aci am văzut civilizația, în toată întinderea cuvîntului”.

IOAN VOINESCU II
în 1848

Bălcescu îi făcea acest portret într-o scrisoare pe care o adresa lui A. G. Golescu, în aprilie 1849, din Constantinopol : „Despre Voinescu crez că are în inimă un *bon fond*, că este priitor de simtimente generoase, dar, pe lângă un natural pasionat, un defect mare încă îl strică ; acesta este că e invidios, și foarte mult. D-aci ese toate greșalele lui”. În 1850 Voinescu se alătură lui Bolliac, C. A. Rosetti, Teulescu și Ion Ionescu, contribuind la dezbinarea dintre căuzași ; împreună cu C. A. Rosetti, V. Mălinescu și D. Brătianu va alcătui Comitetul democratic român cu scopul de a conduce emigrația. Bolnav, este mistuit, ca și Bălcescu, de dorul țării :

„Așa mi-a fost totdeauna soarta — scrie el lui Ion Ghița la 6 decembrie 1849 — să mă consum în dragoste, să petrec în depărtare de tot ce amiubit mai mult, să fiu amenințat a-mi lăsa oasele în streinățate... poate și de foame, nu numai de întristare”.

Se stinse din viață la Paris, în 1855. Domnitorul Cuza hotăra, prin decretul nr. 126 din 15 octombrie 1859, „ca cenușele lui N. Bălcescu și I. Voinescu, morți amîndoi în amarul exilului, unul la Palermo și celălalt la Paris, să fie aduse în sinul țării românești”, ceea ce, pînă la urmă, nu s-a putut îndeplini.

În literatură, Voinescu II este înregistrat în primul rînd ca traducător, datorîndu-i-se versiuni românești din opera lui Molière, *Bădăranul boierit* (*Le bourgeois gentilhomme*), Alexandre Duval, August von Kotzebue, o transpunere a *Bibliei* după Bonnechose, precum și talmăcirea unor interesante *Table istorice* după germanul Eduard Vehse, lucrare pe care o dedică domnitorului Alexandru Ghița, susținătorul material și moral al acestei întreprinderi. În *Precuvîntarea* la aceasta din urmă traducătorul indică dificultățile pe care le-a întîmpinat, în primul rînd figurînd „slaba cunoștință a limbii” din care a tradus, deși a fost ajutat de un „cunoscător”, apoi lipsa unei biblioteci publice, necesară documentării, și greutatea de a găsi termeni români echivalenți.

Voinescu este primul biograf al lui Bălcescu, pe care îl socotea „un martir al libertății patriei”, tipărind la Paris, după moartea acestuia, scrierea *N. Bălcescu* (1853). În calitate de secretar al Asociației literare (1845), el adună, în vederea tipării, manuscrisele poezilor Văcărești, dar nu izbuteste a edita decît opera lui Iancu Văcărescu (1848). În 1852 traduce și publică, la Paris, un volum din poeziile lui V. Alecsandri, reeditat în 1855.

Tot la Paris își imprimă însemnările proprii despre călătoria pe care au făcut-o pe Dunăre frunțașii pașoptiști arestați de turci la Cotroceni, la 13 septembrie 1848, sub titlul *Arabescuri. O călătorie pe Dunăre în ghimie*.

Însă contribuția lui Ioan Voinescu II la dezvoltarea literaturii naționale constă mai ales în activitatea sa de traducător.

BIBLIOGRAFIE

Bădăranul boierit. Comedie în cinci acte. De la Molière. Tradusă de D. Capitanul I. Voinescu, București, 1836 ; Alexandre Duval, *Juneșea lui Carol II*. Comedie în trei acte. Tradusă de căpitanul I. Voinescu, București, 1836 ; August von Kotzebue, *Mizantropia și pocăintza*. Dramă în cinci acte. Tradusă de maiorul Voinescu II, București, 1837 ; *Table istorice*. Întâmplările principale a relațiilor politicești din afară și a cursului dezvoltării noroadelor și a staturilor lumii vechi și noa în rînduiala lor etnografică și hronologică, de Dr. Eduard Vehse, arhivar din Saxonia. Despărțirea I : *Istoria politica*, Despărțirea II : *Istoria culturii*, București, 1841 ; *Istoria sfîntă sau prescurtare istorica a testamentului vechi și nou* [trad. din Fr. Bonnechose], București, 1846 (ed. a II-a, București, 1851 ; ed. a III-a, Buzău, 1854) ; *Ceva asupra Văcăreștilor și poeziilor d-lui logofătului I. Văcărescu* (Prefată). *Colecție de poezi*, București, 1848 ; *Arabescuri. O călătorie pe Dunăre în ghimie*, Paris, [f. a.] ; V. Alecsandri, *Poesie roumane. Les doînas, poésies moldaves*. Traduites par . . . Paris, 1853 (ed. a II-a, cu o introducere de Georges Bell, Paris, 1855) ; N. Bălcescu, Paris, 1853.

N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea a II-a, București, 1940 (ed. G. Zane) ; ibidem, vol. IV, *Corespondență*, București, 1964 (ediție critică de G. Zane).

ALEXANDRU CANTACUZINO

Alexandru Cantacuzino s-a născut probabil în Rusia ; tatăl său, șambelan al țarului, participă la eterie în 1821 și muri în 1841, la Atena ; bunicul, marele vistier Matei Cantacuzino, emigrase din Moldova în Rusia la 1791. Familia avea însă rădăcinile întinse pe mai multe generații în urmă în Moldova, fiind scoborîtoare din marele vistier lordache Cantacuzino, cumnatul lui Vasile Lupu. Dintre toți copiii șambelanului, nu se întoarseră în țară decît doi fii — Dimitrie și Alexandru. Amîndoi au ocupat funcții înalte. Alexandru, numit și cneazul, a fost ministru al cultelor și instrucțiunii publice, de externe (24 iunie — 30 septembrie 1862), de finanțe (30 septembrie 1862 — 16 martie 1863) și consilier la Curtea de casație (1862). Cantacuzino se căsătorî în 1839 cu Maria Cantacuzino prietena lui Bălcescu și Alecsandri de mai tîrziu, aceea care va deveni soția pictorului francez Puvis de Chavannes. A fost prieten cu Alecsandri, făcînd dese drumuri la Mircești, unde era invitat mai cu seamă la vremea vînatului, pentru a împușca „fără milă” „sitari, bicații, prepelițe, epuri etc.” Printr-o vară a sa se înrudea cu scriitorul Wilhelm de Kotzebue.

Unionist, om de încredere al lui Cuza, fu trimis de acesta în 1865 cu o misiune secretă la Napoleon al III-lea. În 1861, pe cînd era ministru al cultelor, se iscă un conflict între minister și consiliul școlar, urmat de o polemică între

frații Alexandru și Dimitrie Cantacuzino, profesorul Zaharia Columb și alții. Kogălniceanu făcu o interpelare în Cameră împotriva lui Alexandru Cantacuzino, la care va răspunde fratele său Dimitrie. Din replica pe care Alexandru Cantacuzino o dă unui anonim ce-l atacase în ziarul „Românul” se constată ideile sale înaintate în privința învățămîntului și a culturii :

„În opinia me știința n-are naționalitate. Ea este dobîndirea umanității întregi. Un popul trebuie să se împrumute de la alți populi, pînă cînd singur dobîndește facultateade a transmite altora cultura și civilizațiunea sa. Așa au făcut grecii, romanii, italienii, franțezii și germanii, așa trebuie să urmăm și noi”.

Om de cultură rafinat, citise pe Aristotel, Corneille, Racine, Voltaire, Schiller, Goethe etc. În aprecierea critică a dramei istorice *Despot Vodă*, a cărei creație a sugerat-o lui Alecsandri și care îi este dedicată, se dovedește judicios, comparînd-o cu *Don Carlos* și *Egmont* și socotind că deschide „o eră nouă în literatura românească, căci va fixa pentru mult timp înainte și limba poeziei teatrale și forma versului dramatic. Corneille și Racine n-au făcut mai mult pentru Franța”.

Se cunoaște o singură operă beletristică a lui A. Cantacuzino, *Serile de toamnă la țeară*, a cărei publicare se face în „România literară” (1855) începînd cu numărul 10 al revistei. Este un roman de evocare istorică, sugerînd, prin sentimentul trecutului și minuția descrierii moravurilor și faptelor din epoca zugrăvită, apropierea cu *Scrisorile* lui Ion Ghica și *Suvenire contimpurane* de G. Sion. Acțiunea este fixată în Moldova, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Pretextînd a nara amintirile unui bătrîn șătrar, scriitorul confruntă doi oameni din generații și lumi diferite — boierul progresist, cititor al lui Voltaire, și razeșul, conservator al obiceiurilor străbune. Simpatia față de suferințele poporului supus tuturor calamităților, venite de la natură sau de la om, este evidentă. A. Cantacuzino are darul evocării și în descrierea alaiului domnesc al lui Ipsilanti, de pildă, alături de informația istorică exactă, surprinde construirea unui tablou de epocă, de un pitoresc demn de pana lui Ion Ghica.

Există unele indicii care ar putea îndreptăți atribuirea culegerii de versuri erotice *Eroticon hartafilakion* de Alexandru Cantacuzino, apărută la Atena, în 1877, autorului *Serilor de toamnă la țeară*, care murea în acest oraș, la 1884.

Alexandru Cantacuzino a sporit literatura română cu un roman memorialistic într-un moment în care genul abia se contura, ceea ce a determinat înscrierea lui printre pionierii romanului românesc.

BIBLIOGRAFIE

Serile de toamnă la țeară (roman), în „România literară”, 1855, nr. 10, 12, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 26, 27, 41, 42, 43, 44 și 45 : *Soluția legală a chestiunii rurale*, Galați, 1861; *Răspunsul adresat d. redactor a ziarului „Românul” spre întîmpinarea la Corespondența Anonimului S . . . din Iași, înserată în nr. 33 a acelu ziar, Iași, 1862* : (*Scrisoare către V. Alecsandri*), în V. Alecsandri, *Despot Vodă*, București, 1880.

Zaharia Columb, *Răspuns d-lui A. Cantacuzino*. Fostu ministru instrucțiunii publice în Moldova (Iași, 1862), în „Arhiva românească”, VI, 1941 : Șt. Cazimir, *Pionierii romanului românesc*, București, 1962.

COSTACHE BOERESCU

Despre Costache Boerescu, fratele mai mic al lui Vasile Boerescu, s-au păstrat puține date biografice. S-a născut în 1835, 1836 sau 1838 și a murit în 1903. A studiat dreptul la Paris (începînd din 1856). În scrierea nesemnată *Les principautés devant le second congrès de Paris* (1858) pleda pentru Unirea Principatelor sub principe străin și pentru respectarea drepturilor înscrise în tratatele dintre Principate și Poartă. Tot la Paris a publicat lucrarea *De l'amélioration de l'état des paysans roumains*, o schiță istorică a înrobirii clasei țărănești, inspirată în mare măsură de N. Bălcescu și încheiată printr-o propunere de reformă agrară, pe baza împrumutării prin despăgubire, conform vederilor pașoptiste.

La întoarcerea în țară (în 1862 sau 1863), C. Boerescu a fost numit prin concurs profesor de drept civil la Facultatea din București. Deputat în Adunarea legiuitoare la 1864, va fi în dezacord cu lovitura de stat a lui Cuza și va duce o intensă campanie împotriva domnitorului, acuzîndu-l de aspirații dictatoriale. Mai târziu, ca membru al partidului conservator, este timp de șapte luni (în 1889) ministru al instrucțiunii publice și de mai multe ori președinte al Senatului. Secondîndu-l pe fratele său, Vasile Boerescu, a alcătuit o bună culegere a textelor de lege prorogate după Unire.

Unica operă literară a lui Costache Boerescu, romanul *Aldo și Aminta sau Bandiții*, este dedicată „Iubitului meu frate Vasile Boerescu”. Romanul e submediocru, dar în seria istorică a dezvoltării genului la noi își are totuși însemnătatea sa. Izvorul nemărturisit al cărții nu-l constituie unul, ci mai multe romane de epocă. Chiar și numele eroilor e împrumutat. Al. Piru a remarcat că *Brav* este un erou al lui Fenimore Cooper, *Aldo* apare în poemele ossianice, *Aminta* este nume de bărbat la Tasso, iar *I Bravi* — titlul unui roman de Severio Mercadante. Un anume senzațional foiletonistic străbate toate paginile lucrării. Apar bandiți, pentru care „armele erau unica lor speranță și sepulcrul ultimul lor refugiu”, fata rătăcită care cîntă prin munți, salvată de „audacosul braț” al haiducilor și în fața căreia autorul nu-și poate reține compătimirea : „O, fatalitate, numai tu ai făcut ca acea fetiță să abandoneze radiosul său locaș”. Scriitorul îi osîndește pe fanarioți, îi elogiază cu căldură pe haiduci și panduri și în genere cheamă cu emoție la luptă pentru emanciparea națională. E posibil ca, în intenția autorului, *Brav*, căpitanul cetei de haiduci din care făcea parte *Aldo*, iubitul *Amintei*, să fi fost însuși Tudor Vladimirescu. Totuși cusurul principal al operei rezidă mai puțin în imperfecțiunea tehnică a organizării materialului sau în abundența clișeeleor ieftine românești și mai mult în nesiguranța limbii și în lipsa de gust a exercițiului retoric.

Conștient poate, de inconsistența talentului său de romancier, C. Boerescu n-a mai publicat literatură după 1853. S-a distins însă ca orator parlamentar (o culegere de discursuri i-a apărut la 1903). Debarasat de scoriile începuturilor, el se arată în cuvîntările ținute de la tribuna Camerei stăpîn pe instrumentul lingvistic, un maestru al polemicii prin ridiculizarea adversarului și al persiflajului prin simulare.

BIBLIOGRAFIE

Aldo și Aminta sau Bandiții, București, 1855 ; *Du mandat et de la vente d'une hérédité ou d'une action, en droit roumain. De la cession des créances, ou autres droits, de la lettre de change, en droit*

français. Thèse . . . , Paris, 1859 ; De l'amélioration de l'état des paysans roumains. Précédé d'une lettre de M. Wclowski, Paris, 1861 ; Discursuri politice 1866—1891, București, 1903 ; Codicile române, Alexandru Ioan sau colecțiune de legile Principatelor Unite Române, cuprinzând Codicile civil . . . și cu un supliment, editat de V. Boerescu, București, 1865 (reeditat de C. Boerescu și C. Vlahuță în 1873—1885, București).

În momentul revoluției de la 1848, un important contingent dintre căzuși îl formează în Muntenia militarii, ofițeri superiori și inferiori, unii înflăcărați partizani, ca N. Golescu, Tell, Fărcășanu, Deivos, alții mai șovăitori, ajungând pînă la renegare, ca Odobescu și Solomon. Singurul militar de carieră care se opune pînă la capăt cu dîrzenie mișcării populare a capitalei, mîhnit că nu poate pune tunul în „crai”, hotărît să demisioneze dintr-o armată care și-a pierdut disciplina fraternizînd cu mulțimile de „desculți”, este maiorul Grigore Lăcusteanu. *Amin-tirile* lui, scrise pare-se nu zi la zi, ci toate odată, în 1874, dar publicate abia în 1934—1935, au fost la început privite ca un monument bizar, dar totuși un monument de „autenticitate” psihologică, din perspectiva calofobă, cu alte cuvinte ca un document sufletesc cu atît mai prețios cu cît nu aspira la demnitatea scrisului literar, nefiind destinat publicității, cel mult familiei și unui cerc de prieteni. Înainte de a reexamina problema, să ne oprim asupra omului.

Coborîtor dintr-o veche familie doljană, care și-a luat numele de la moșia și satul Lăcusteni, unde paharnicul Radu Lăcusteanu ridicase în 1710 o biserică, Grigore Lăcusteanu este fiul lui Ștefan, ispravnic la Slatina, și al Elencăi, fiica clucerului Mihalache Dedulescu, cununați de feldmareșalul Kutuzov. Tatăl, după cum îl descrie fiul, ar fi fost „un bărbat virtuos și cu multă inteligență, literat în limba helenă și greco-modernă, instruit în limba franceză (care era rară pe atunci în patria noastră), avea cunoștință de limba turcească și cea rusească, avea un spirit pătrunzător, de un caracter vesel și foarte amabil, adesea sarcastic, rareori îl vedea cineva rîzînd, însă zîmbetul îl purta pe buze, plăcut și îi plăcea soțietății, un singur viciu moștenise de la armia rusească, acela de a adora jocul cărților hazardoase, care i-au și ruinat o parte din averea sa nemișcătoare ; acest pasion însă l-au învins îndată ce s-au căsătorit”. Grigore, născut în martie 1813, primește învățătura elenică din pruncie și la vîrsta de patru ani neîmpliniți rostește în fața voievodului Caragea, la 1 ianuarie 1817, un encomion, compus de episcopul Iosif al Argeșului.

Grigore își urmează familia la Sibiu în refugiu, în timpul mișcării conduse de Tudor, tatăl său fiind simpatizant al eteriei și prieten cu Farmache, unul din locotenenții lui Ipsilanti. Întors în țară după trei ani, își completează studiile de limbi vechi și moderne, acasă și la școala Bărăției, cu dascăli germani, români și greci, ca ilustrul Neofit Duca, și numai „o fatalitate a destinului” le pune capăt. Rămas orfan de tată, intră în serviciu din ordinul vomnicului Alecu Filipescu Vulpe și al generalului rus Alexandru Sturza. În timpul campaniei din 1829 asistă, abia în vîrstă de 16 ani, la asediul Giurguiului, de la Turnu-Măgurele însoțește o escortă de cazaci pînă la Zimnicea, degerîndu-i picioarele, și primește înțlia lui decorație. În 1830 intră în armata națională, nou înființată, împreună cu vărul său Vasile Cîrlova, care moare în brațele lui bolnav de dizenterie.

Memorialistul, influențat de teoria temperamentelor, atunci în vigoare, se dă ca un „temperament sanguin-choleric”. Iar la armată, din primul an, „iute, violent pînă la excesuri”, simțind cînd îi crește „colera”, nu se poate totuși stăpîni, căzînd uneori „jos, leșinat, mort!”. După descrierea holerei din 1831 („cholera-morbus în țară”) și a primelor incidente ale carierii, urmează căsătoria („Hymeneu”) cu o fată de 13 ani, demoazela Marița Bîrscoveanu, „cu temperament lymphatic”, care-i aduce în zestre o moșie, doi munți, o vie, un loc de casă în București, pe podul Mogoșoaiei, scule, argintărie și una mie galbeni, *nacht* (sic). La 24 de ani este înaintat maior, dar de acum înainte întîmpină dificultăți la înaintare, pe de o parte nefiind fiu de boier din protipendadă, iar pe de alta nefiind decît patru „coloneii” în toată oștirea. Incidentele acestei ultime avansări, pentru care a fost nevoie de intervenția consulului rus Halcinski, prilejuiesc memorialistului multă amărăciune și-i provoacă furii de toate gradele. Înainte de a se ilustra în timpul revoluției, maiorul are prilejul de a-și dovedi zelul cu ocazia unei insurecții la Brăila pentru libertatea Bulgariei.

Paznic al privilegiilor de castă, Lăcusteanu se va împotrivi din răspuțeri contagiunii revoluției în corpul ostășesc în 1848. Cel dintîi aleargă la domnitor să-i comunice marșul lui Heliade și Magheru, cu zece mii de panduri și cu un batalion de soldați asupra Bucureștilor, zvon aflat de la Fărcășanu, pe care-l amenințase că-i „trăznește creerii la minut!”.

Colonelul Solomon încercase a-l potoli, dar maiorul Lăcusteanu nu-și mai află liniștea. Domnitorul îi oferă întîi comanda în locul lui Solomon, dar el refuză, și Bibescu se hotărăște să vorbească oștirii. Căpitanul Fărcășeanu îi cere acestuia să semneze constituția, iar un alt ofițer, Enache Dimitriu, jurămîntul pe steag. Lăcusteanu, „tulburat pînă la exces de asemenea anarhie”, revoltat că „nu au spînzurat craii la vreme”, se decide să demisioneze și să părăsească Bucureștii, dar, după abdicarea lui Bibescu, face parte din formația care arestează guvernul provizoriu. Motivul era unul de castă: articolul din *Proclamația de la Izlaz* precizînd emanciparea clăcașilor. Alarmat de consecințele acestei reforme revoluționare, Lăcusteanu se adresează lui Heliade cu aceste cuvinte: „. . . dumneata ai intenția a ne reduce la mizerie, amenințînd proprietarii a rămînea muritori de foame, căci arendașii nu ne mai dau arendă!”. La ordinul „sacramental” al colonelului Odobescu de a aresta guvernul, Lăcusteanu pune mîna în pieptul lui Heliade, trage sabia din teacă și-l amenință: „O să te tai, cîine, să te învăț să mai dai asemenea proclamații!”. Odobescu cade însă la înțelegere cu guvernul provizoriu, fapt care îl scoate din fire pe Lăcusteanu, pornit ca un turbat împotriva revoluționarilor: „să pui tunurile într-înșii, să isprăvesc odată cu trădătorii”. Brătianu și Telegescu

Colonelul GRIGORE LĂCUSTEANU

îl dezarmează, iar pe Marița, soția lui, „au găsit-o un isterism, care îi rămăsese patimă și l-au avut multă vreme, apucînd-o din cînd în cînd”. Lăcusteanu scapă, este arestat, iar după vărsarea de sînge din curtea palatului, face parte dintre răspunzătorii puși sub acuzație. Înainte de a fugi la Brașov, își dă seama de lașitatea boierilor, pentru care vrea să se jertfească, „să nu se urce craii și ciocoi pe ruinele lor” ; încearcă șă-și pună pielea la adăpost în localul agenției austriece, dar este refuzat de Timoni ; apelează la Colquhoun, agentul consular englez, care-i dă concursul.

Întors în țară după lichidarea revoluției, Lăcusteanu este însărcinat de ruși cu încartiruirile ; se achită bine, dar cu peripeții ; primește de la Duhamel însărcinarea arestării revoluționarilor rămași în capitală, dar își cruță rubedeniile, dintr-un spirit de castă superior simțului datoriei, băgînd în schimb groaza în cartierul armenesc, unde arestează pe capete negustori căzuși. Comandă apoi la cerere timp de un an și jumătate batalionul de la Brăila, unde se comportă ca un pașă, trăgînd salve de tunuri pe Dunăre în nopțile senine, ca să primească răspunsul celor peste o sută de bastimente. Înăbușirea revoluției maghiare îi aduce medalia campaniei, la care nu avusese însă ocazia să se afirme cu obișnuitu-i zel. Noul domnitor, Barbu Știrbei, îl numește comandor al ordinului turcesc Medgidia cu briliante, îi decerne verbal titlul de polcovnic, dar îi trece pe alții înainte la avansare, amăgindu-l și cu cavaleria ordinului rusesc Sfînta Ana. După avansarea lui, obținută prin intervenția consulului rus, se pune în retragere, pensionat cu la eafa întregă, călătorește prin străinătăți și își vede de moșie. Cuza îl numește președinte al consiliului ostășesc, cinste care nu-i impune respect față de domnitorul Unirii, gratificat pentru sentimentele lui democratice „cîine roșu”. Marea lui afecțiune se concentrează asupra „Mișului”, singurul urmaș în linie bărbătească, din nefericire, ca și mama lui, „temperament limfatic”, care intră în armată, suferă de scrofule, e îngrijit în străinătate și moare de boala lui Bright la vîrsta de 20 de ani. Fostul „cîine”, acum „d-l Ioan Eliad Rădulescu, renumitul autor și poet român”, este chemat să-i scrie un „epithaphiu” în versuri pe crucea de marmură a monumentului funerar, zbîrlit cu lăncii și stegulețe ostășești. Din anul următor se dedă politicii. Cinci ani consecutiv se alege senator al Colegiului întîi, ca mare proprietar cu principii conservatoare, căinînd însă țara pentru „regimul actual”, în care „ciocoimea, calicimea și ignoranța au luat zborul”.

Într-un loc din memorialul lui, Lăcusteanu își întrerupe considerentele politice de felul acesta, precizînd că nu a „întreprins o istoriografie”. Sînt însă amintirile lui o scriere cu caracter privat, nedestinată publicității ? Dacă ar fi așa, Lăcusteanu n-ar fi scris, în două rînduri : „lubiți lectori, veți vedea”, sau : „Lectorii judece. . .”. *Amintirile* sînt o lucrare părăsită ; se încheie în 1874, cu nouă ani înainte de încetarea lui din viață. O lucrare îngrijită, cu toate neglijențele sintactice, nu mai grave decît acelea ale lui Ion Ghica, care lasă fraza în voia fluxului ei, ca o apă largă, nestăvilită. O lucrare pretențioasă, cu abuz de dictoane în mai multe limbi. O lucrare urmărind claritatea, cu paranteze explicative : „ *Hairola* (vorbă turcească, cum obișnuiesc francezii de zic *a la bonheur** !’). Manuscrisul, caligrafiat pe hîrtie liniată, are aspectul unei transcrieri pe curat, iar nu al scrierii directe, spontane, tumultuoase. Rarele tautologii, unele datorite poate și copiei pentru tipar, ca „obosit moralicește și psihicește” — poate în original „phisi-

* Corect : *à la bonne heure* = foarte bine, perfect, așa da !

cește" —. sînt semnele unui spirit precis și explicit, care știe să evite prolixitatea. Lăcusteanu are un adevărat talent de povestitor. Memorialistul rețrăiește scenele, le însuflețește cu pasiunile lui, uneori paroxistice, care nu-î întunecă însă niciodată luciditatea în expunere, și le dramatizează în dialoguri bine conturate. Egoismul de castă face din colonelul Lăcusteanu un soi de iuncher prusac, nesuferit prin aroganță și ambiție, iar cel de familie adîncește impresia.

Moșierimea conservatoare, cu îngustimea ei de spirit caracteristică, nemîngîiată de progresele burgheziei liberale, n-a dat o figură mai reprezentativă.

BIBLIOGRAFIE

Amintirile colonelului Lăcusteanu, în „Revista Fundațiilor”, I, 1934, ianuar e-iulie, apoi publicate și adnotate de Radu Crutzescu, cu un comentariu istoric de Ioan C. Fill și. București, 1933.

Camil Petrescu, *Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu și crăcăciunile calcîi lismului*, în *Teze și antiteze*, București, 1936.

PAHARNICUL CONSTANTIN SION

Paharnicul Constantin Sion este poate figura cea mai reprezentativă a micii boierimi moldovenești dinainte de Unire, ancorată în prejudecățile de castă și ostilă înnoirilor. Era al cincilea fiu al bășcaușului lordache Sion (1738—1812), coborîtor dintr-o veche familie răzeșească din Coșești-Vaslui, aproape de Racova. Întîiul născut, Antohi (1787—1848), cel mai învățat dintre frați și bibliofil — cel ce oferă spre tipărire în tipografia Colegiului Sf. Sava unicul manuscris vechi românesc al *Învățăturilor lui Neagoe* — și un omonim al arhondologului, fratele său mare, paharnicul Costache Sion (1799—1875), fire aprigă și colțoasă, mare intrigant în ale politicii interne și externe, se agită în timpul redactării Regulamentului organic, pentru a obține pentru boierimea mijlocie drepturi egale cu ale protipendadei, participînd apoi la conjurația pentru o confederație balcanică (1839) a comisului Leonte Radu, pe care cel din urmă îl și denunță. Antiunionist acerb, Costache îl atrage și pe Constantin, înainte de alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, în partida lui Grigore M. Sturza, „beizadea Vițel”. Antohi și Costache, doritori să-și vadă feciorii primiți în școlile de cadeți din Rusia, falsifică printre altele o serie de acte, obținînd de la o comisie complezentă în frunte cu episcopii de Roman și Huși recunoașterea vechimii și mărimii neamului lor. Tot ei sînt, în colaborare cu arhondologul, autorii falsului numit *Izvodul lui Clănău* (1856) sau *Cronica lui Huru*, susținut ca autentic de Gh. Săulescu, „primul nostru filolog”, și, pînă la un punct, de însuși Gh. Asachi. Falsul a putut să se impună mai bine de 25 de ani unor cărturari de tot felul, ca Ion Maiorescu, Aron Pumnul, D. Bolintineanu, G. Barițiu, Gr. Lahovari, A. Vizanti, episcopul Melchisedec, iar dintre istoricii profesioniști N. Ionescu și V. A. Urechia. Documentul, naiv ticluit, răsturnînd toată istoria începuturilor Moldovei, plămăuia în folosul unui număr de familii o vechime anterioară descălécării, iar Sioneștilor — prețiși urmași ai unui viteaz han tătă-

resc, refugiat în Moldova în urma unor intrigi de serai, creștinat și cununat de Ștefan cel Mare cu o nepoată de-a sa — înrudiri cu cele mai vechi neamuri, printre care și câteva voievodale.

De la înălțimea acestor papainoage își redactează *Arhondologia* paharnicul Constantin Sion, ridicat de tânăr la acest rang de către turci, dar rămas peste 30 de ani „bun în grad”, un paraponisit. Răbduriu, adună note genealogice despre neamurile boierești mai vechi sau mai noi, frunzărește arhivele familiilor prietene, culege zvonuri și bîrfeli despre celelalte, cu predilecție pentru cancanurile de alcov, adulmecă cu miros de copoi viiturile și ridicăturile recente, îndeosebi grecești, pe care le urăște, stropind în numeroase familii. Mitomanul își înfățișează propriul neam, cu excepția ultimelor generații, mai lesne controlabile, în postură de luptător, iar pe străbunii lui, toți „cu sabia în mînă căzuți în cîmpul Slavei”. Paharnicul nu are densitatea și duritatea de expresie a lui Costache, scrie inform, direct, necontrolat. cu un registru de invective și insulte redus, dar într-o formă regională și arhaică uneori pitorească. Filipica împotriva familiei fanariote Suțu se încheie cu o serie organizată de metafore : „Aceștia [frații Neculai și Iorgu, sfetnici principali ai lui Grigore A. Ghica Vodă] sînt totul, și boierii moldoveni tocmai după cum e gherbul țării, cap de bou sînt toți, vacile au pus funia în coarne, și-i țin grecii legați la paie”. Rar apar reflecții morale ca acestea : în nenorocita noastră țară. numai începuturi să fac, și numai să proiectează acele ce privesc la fericirea obștească”. Sau, în privința alegerii numelor patronimice :

... . Precum în nimica nu e regulă în țara noastră așa și în poreclire sînt slobozi fiecare a se numi cum vor și, precum fără nici o sială domnii și toți dregătorii pradă țara, asemenea și toți mojiicii fură orice poreclire a nobililor vechi, ca să se arate nobili, să nu li se nimerească opinca din care au ieșit”.

La cele două fobii contra grecilor și împotriva noilor ridicări se adaugă ura arhondologului față de politica edilitară și filantropică a lui Grigore A. Ghica. Maternitatea ridicată de acesta devine un adevărat obiect de scandal, „înfîințarea casei de curve, ori a nelegiuitelor nașteri”. Unionismul. pe care acest domn îl sprijină, este „proiectul nebunilor”, iar domnitorul este numit cînd „nebunul”, cînd, fără nici un sentiment de compătimire, după sinuciderea neurastenicului, „blăstămatul de Grigore Vodă Ghica, împușcatul”. Feudalul este un partizan al bătăii și se laudă chiar cu asemenea tratament, urmat de moarte, pe care l-a aplicat unuia Lungu.

Dintre scriitorii timpului său, arhondologul nu-i prețuiește decît pe Alexandru Beldiman și pe Costache Conachi. Îl pomenește pe Vasile Pogor (tatăl), „scriitoriu bun și cruciocariu [cîrcotaș], dar de departe se cunoaște că-i mojiic”, însă nu știe că ar fi scris Costache Negruzzi, care „stare n-are. și nici va avea, că joacă cărți bine”, nici Mihalache Kogălniceanu, despre a cărui mamă colpor-tează infamii, nici Vasile Alecsandri, al cărui tată, pretinde el, ar fi fost „jidov din tîrgul boilor din Iași”, nici Costache Negri. La rubrica familiei acestuia (Negrea) scrie : „moldoveni, ridicați la boierie de vreo 90 de ani. din Negrea Apostu, răzăș de Cerțiști”.

Cercetările genealogice mai recente i-au dat dreptate, împotriva memoria-listului Radu Rosetti, care credea familia de origine greacă. Multe din arătările de istorie contemporană sînt exacte, dar arhondologul nu cunoaște istoria veche a țării Moldovei, deși bașcaușul transcrisese letopiseții.

Nu se știe data exactă a nașterii lui. Nu moare înainte de Unire, cum s-a crezut. ci. după o însemnare a lui Costache. la 23 februarie 1862. Plîngîndu-l pe scumpul său Cothi, cu care din pruncie petrecuse „întru lipită înțelegere, într-o conglăsuire la feluri de împrejurări și casnice și politice”. tot Costache este singurul care îi rostește panegiricul în termeni hiperbolici : „Acest frate era înzestrat de pronie cu înaltă știință. drepte patriotice. adevărat moldovean. bun patriot și bun părinte. țâindu-și casa bine și crescîndu-și și copii pre bine !”. A fost înmormîntat la biserica „din satul Fundul Racovii ce este alături cu așezarea sa”. iar „în mormîntarea au fost foarte plăcută, cu îndestularea către toți carii să adunară”. magnificența ospățului îndulcindu-i probabil neconsolatului frate tristețea despărțirii.

BIBLIOGRAFIE

Arhondologia Moldovei — amintiri și note contemporane, de. . . cu o prefață analitică de Gh. Ghibănescu. Iași. 1892.

Gh. Ghibănescu, *Uă vizită la Brătești și familia Sioneștilor*. în „Romănul”. XXXI. 1887. 8 mai : Gh. Ungureanu. *Familia Sion. studiu și documente*. Iași. 1936 : Șerban Cioculescu. *Ascendența memorialistului G. Sion, Paharnicul Costache Sion. Paharnicul Constantin Sion. arhondologul*, în „Gazeta literară”. IV, 1957, nr. 2, 3 și 5 (reproduse în *Varietăți critice*. București. 1966) : Șerban Cioculescu. *Centenarul morții arhondologului*. în „Viața românească”. XV, 1962, nr. 8. În chestiunea *Izvodului lui Clăndu* au scris contra autenticității : Al. Papadopol-Callimach. în „An. Acad. Rom.”, seria a III-a. t. IV, ședința de la 1 martie 1882 : Al. Philippide, în „Convorbiri literare”. XVI, 1882. nr. 7 : Gr. G. Tocilescu. în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”. II, 1885. vol. IV : I. Tanoviceanu. în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași”. III, 1892, nr. 8—9 : Gh. Ghibănescu. *Epilogul izvodului din Clăndu*, în „Uricaru”. XVII, 1891, din care a reprodus și în introducerea la *Arhondologie*. Ovid Densusianu atribuia mai just — credem — lui Antohi Sion alte falsuri, ca *Panegiricul lui Ștefan cel Mare*, pe care N. Iorga îl credea de Vartolomeu Măzăreanu. din secolul al XVIII-lea.

G. SION

Memorialistul Gheorghe Sion s-a născut la 22 mai 1822 în localitatea Mamornița din Bucovina. Tatăl său era paharnicul Ioniță Sion. fiu al bașcaușului lordache Sion, care murise în 1812. Mama. Frosa Schina. de origine greacă, era fiica eteristului Gheorghe Schina și fusese domnișoară de onoare la curtea doamnei lui Mihai Șuțu Vodă. Familia Sion se făcuse cunoscută prin mai mulți dintre membrii ei. cu deosebire prin paharnicul Constantin Sion, unchiul memorialistului. autorul faimoasei *Arhondologii a Moldovei*. de care se ocupă un alt capitol al volumului de față.

G. Sion își începu instrucțiunea în casa părintească după obiceiul vremii. Primele noțiuni de învățătură i le-a predat dascălul rus „gaspadin” Arseni. de la care deprinse și limba rusă. De la mama sa învăță grecește. perfecționîndu-se ulterior în această limbă cu concursul dascălului grec Logadi. Tatăl îl voia mitropolit. mama doctor : pentru prima profesiune nu avea vocație fiul, pentru a doua

G. SION

lipseau posibilitățile materiale. Frosa Schina hotărî să-și ducă băiatul la București, la frații ei, Eustațiu și Alecu Schina, prin mijlocirea cărora Sion intră în Colegiul Sf. Sava, unde nu urmă însă decît doi ani (1837—1839). În-tîiul contact cu lumea literelor i-l prilejuiră unchii Schina, în casa cărora cunoscu pe Anton Pann. La Sf. Sava legă prietenie strînsă și durabilă cu Dimitrie Bolintineanu. Moartea mamei, în 1842, îi pricinui o durere puternică și avu și consecința de a pune pe tînărul Sion în situația să preia, alături de tatăl său copleșit de greutatea materiale, conducerea familiei. Aceasta se compunea din vreo 14 copii, dintre care zece erau fete. Silit așadar a-și procura mijloacele bănești necesare, G. Sion intră copist la Departamentul dreptății din Iași, în 1842. În 1844 îi apare prima poezie, semnată cu inițialele G. S., în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. Tot în acest timp G. Sion elaboră prima sa traducere, în versuri, din grecește: tragedia *Ahileus* a poetului Athanasie Christopoulos, scrisă în limba doricoeolică, „limbă care o preconizau unii din scriitorii greci moderni după preceptele celebrului Corai”. Traducerea e făcută „în memoria mamei mele care afeționa pe acest autor, pe care îl cunoscuse la Constantinopol și de care vorbea cu entuziasm”. Lucrarea

îi este tipărită prin mijlocirea lui Mihail Kogălniceanu, „voinic taur al inteligenței”, cum îl numește Sion, care aprecia limba „curat românească” a debutantului, chestionîndu-l dacă scrie și literatură originală. Micul op, care astăzi nu se mai păstrează — despre existența lui luăm cunoștință numai din însemnările lui Sion din *Suvenire contimpurane* —, îi deschise autorului ușile unor case boierești. Începu acum a frecventa pe Nicolachi Rosnovanu, pe Al. Sturza Miclăușeanu și pe frații săi, pe Catargiești, pe Bălșești, pe frații Rosetti de la Bohotei. Contactul cu noul mediu social operă anumite schimbări în modul de comportare a poetului: „mai întîi mă mai degroșiră; mă desfăcui de gesturile și apucăturile mitocănești sau provinciale și mă conformai manierelor buneii societăți. Pe lîngă aceste aflai ocaziune a mă familiariza mai mult sau mai puțin cu limba franceză, pe care pînă acum abia o înțelegeam din citire”. Astfel se explică, cel puțin în parte, traducerea făcute de Sion din scriitori francezi. Tot în 1844 îi apare și prima culegere de poezii originale, intitulată, sub influența lui C. A. Rosetti, *Ciasurile de mulțemire a lui Gheorghie Sion*.

După ce trecu, temporar, ca funcționar, pe la Departamentul internelor, Sion se retrase la moșia Hîrșova, pe care i-o dăduse tatăl său spre a o gospodări.

Aci îl surprinse, în martie 1848, vestea mișcării revoluționare. Sion pleacă la Iași spre a lua parte la evenimente ; nu ajunge la timp ca să semneze petiția din 27 martie, dar se alătură capilor mișcării, Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Vasile Ghica și ceilalți. Scăpînd de arestare, fugi în Ardeal ; participă la adunarea de pe Cîmpia Libertății și, înapoiat la Brașov, semnă alături de ceilalți, între care și unchiul său Toader Sion, *Proclamația partidului național din Moldova către români* din iunie 1848. Trecu mai tîrziu, prin Bistrița, în Bucovina și fu oaspete, pe rînd pînă în mai 1849, al familiei Hurmuzaki la Cernauca și al fraților Stîrcea la Crasna.

După plecarea lui Mihail Sturza, împotriva despotismului căruia protestase, din Bucovina, împreună cu Alecsandri, Cuza, Panaite și C. Cazimir, Sion se întoar-se la Iași.

În 1852 G. Sion își dovedi prietenia față de Bolintineanu, exilat la Brusa, tipărindu-i primul volum de poezii, pe cheltuiala sa, *Cîntece și plîngeri* (Iași). În 1855, datorită lui Sion apar romanul *Manoil* și culegerea *Poesii vechi și nouă*, de Bolintineanu, iar în 1856 *Călătoria în Palestina și Egipt*. În 1855 avu loc duelul în versuri dintre G. Sion, care-i dedică o *Glumă*, și poetul Gr. Alexandrescu, care-i ripostă prin poezia *Răzburarea șoarecilor*.

În 1858, G. Sion, acum spătar, se căsătorește cu Eliza Miltiade Filipescu și obține drept zestre moșia Eliza din Ialomița. Cu un an mai înainte, în 1857, Sion își strînsese într-un nou volum poeziile publicate prin reviste, reluînd și cîteva din *Ciasurile de mulțemire*, și dăduse la iveală *Din poeziile lui George Sion*. În 1868 fu ales membru al Societății Academice, care îi va premia în 1877, datorită raportului favorabil făcut de Ion Ghica, volumul *Dramatice*.

În 1869 Sion își tipărise volumul *101 fabule*, compuneri lipsite de valoare literară, din care se reține doar intenția autorului de a demasca, prin ajutorul alegoriei, anumite aspecte sociale și politice ale epocii.

Trimițînd, în 1867, lui Iacob Negruzzi „un episod” din viața proprie spre a fi publicat în „Convorbiri literare”, fu întîmpinat cu un refuz tăcut. Raporturile cu publicația junimistă se înăspresc pe măsură ce G. Sion este atacat în paginile revistei. Desigur că articolul distrugător al lui Maiorescu *Beția de cuvinte la Revista contemporană* — aci săvîrșește Sion eroarea de a da drept pentametre și hexametre anumite versuri din C. Conachi în articolul *Suvenire despre poetul Conaki* — l-a mîhnit mult. Căci în 1888, cînd „Convorbirile” îi publică un fragment din *Suvenire*, el va protesta, interzicînd redacției revistei să publice, în continuare, articolul. Se va fi adăugat la aceasta și nemulțumirea pricinuită de rezistența pe care i-au opus-o junimiștii cu prilejul candidaturii sale la colegiul al III-lea al județului Ialomița în alegerile din 1888, soldate, pentru Sion, cu un eșec.

G. Sion a murit la București la 1 octombrie 1892.

Încercările poetice ale lui G. Sion, numeroase, nu prezintă interes din punct de vedere artistic. Versuri ca acelea din *Limba românească* și-au cîștigat totuși notorietatea prin intermediul manualelor școlare :

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limbă-armonioasă
Ca ea nu găsim.
Saltă inima-n plăcere
Cînd o ascultăm,

Și pe buze-aduce miere
Cînd o cuvîntăm.
Românașul o iubește
Ca sufletul său.
O, vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu !

De notat că I. L. Caragiale pune pe Veta să ofteze de dorul lui Chiriac fre-
dînd romanța pe versuri de Sion :

Cînd ore de-ntristare vor turbura vrodată
Fumoasa-ți inimioară, tu vezi portretul meu,
Și crede că eu sufer cu tine deodată
Și c-amîndoi atunce ne tînguim mereu.

(*Portretul meu*, 1853)

G. Sion a scris mult, desfășurînd și o mare acțiune de culturalizare prin traduceri. A transpus în limba română scrieri de Lamartine, John Milton, Molière, Voltaire, Racine, Corneille, Th. de Banville, Moritz Gotlieb Saphir ; de asemeni *Istoria generală a Daciei* (1859) de Dionisie Fotino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești* (1863) de frații Tunusli și *De la Tobolsk pînă în China. Note de călătorie*, de spătarul Nicolae Milescu.

A editat, în 1860, „Revista Carpaților”, la care au colaborat între alții Al. Odobescu și N. Filimon.

Opera durabilă a lui G. Sion este cea cu caracter memorialistic, *Suvenire contimporane*, la a cărei apariție, în 1888, Alecsandri îi scria :

... . *Suvenirile contimporane* sînt destinate a fi citite cu un viu interes de urmașii noștri, căci asemenea scrieri aduc adevărată lumină asupra epocelor trecutului. Ce n-am da să găsim vreun manuscris din timpul lui Ștefan Vodă, care să ne arate cum era societatea, cu obiceiurile, caractirele și tipurile de acum patru secolii !” Și mai departe : „Astfel te vor consulta mai tîrziu amatorii de «a fost odată ca nićiodată» și vei fi cunoscut sub numele de Sion cronicarul”.

Necesitatea de a consemna faptele și evenimentele pe care le-au trăit sau cărora le-au fost contemporani e frecventă la scriitorii români ai secolului al XIX-lea. Cu mult înainte de Ghica, C. Negruzzi, utilizînd același procedeu epistolar, prinsese în culori vii epoca pe care a cunoscut-o. La 1 aprilie 1880 revista „Convorbiri literare” publica prima scrisoare din corespondența dintre Ion Ghica și V. Alecsandri, însoțită de o notă a redacției care informa asupra caracterului memorialistic al epistolelor : „o serie de tablouri istorice, de schițe ușoare asupra obiceiurilor părintești etc., care tind a se șterge pe fiecare zi din mintea generației actuale”. În același an, publicația junimistă tipărea două scrisori adresate lui V. Alecsandri de Papadopol-Callimach, cuprinzînd scurte însemnări cu caracter istoric „spre ținere de minte a celor de față și a celor viitori”. Sion însuși își publicase în „Revista Carpaților”, încă din 1860, evocările *Din anul 1848*, care se vor regăsi, alături de altele, în volumul *Suvenire contimporane*.

În reconstituirea epocii pe care o prezintă în *Suvenire* se revelă darul de evocator al lui G. Sion, arta de a selecta faptele și evenimentele, capacitatea de a doza culoarea locală, ironia lipsită de răutate care sporește farmecul narațiunii.

Emanciparea țiganilor tratează chestiunea robilor țigani, a caror viață depindea în totul de stăpînii lor. Construcția bucății este de nuvelă — spre acest procedeu tinde mereu tehnica memorialistică a lui Sion — în care personajele sînt luate din viața reală, ușor deformată de imaginația aprinsă a scriitorului. Boierul Dumitrachi Cantacuzino are un fiu, în afara căsătoriei, cu o țigancă roabă. Tînărul Dincă este plin de calitate, se bucură de afecțiunea cucoanei Profirița, soția lui Cantacuzino, dar, tocmai de aceea, în egoismul ei, din teama de a nu-l pierde, aceasta îl păstrează în condiția de rob. Dincă iubește pe Clementina, camerista franțuzoaică adusă de la Paris. Aceasta însă nu concepe să ia în căsătorie un rob. Dincă o împușcă pe Clementina, apoi se sinucide.

Remarcabilă este arta de a construi personaje viabile, încercarea de a pătrunde în sufletul omenesc. Scriitorul are intuiția exactă a mobilului psihologic care o împiedică pe coana Profirița — boieroaică cu principii liberale, de altfel, căci la moartea-i vor fi eliberați din dorința ei toți robii țigani pe care i-a stăpînit — de a da libertatea tocmai lui Dincă pe care îl iubește :

„În nașterea acestui băiat, căruia niciodată nu i-am dat epitetul de rob sau de țigan, eu am avut și am prepusuri că s-a amestecat sîngele nobil al răposatului bărbatului meu. Am fost indignată poate în sufletul meu, atuncea cînd am simțit lucrul. Dar știi cît am venerat eu pe soțul meu : trebuia să-i iert un mic păcat. Nu i-am imputat lui nimica, nici am spus cuiva ceva. Dar cînd s-a născut acel copil, în care am văzut imaginea acelu om pe care l-am iubit, m-am simțit coprinsă de niște sentimente neînțelese, de un amor nebun pentru copilul acesta pe care sterpului meu pîntece nu l-a putut concepe. De aceea l-am crescut cu o dragoste secretă și cu deciziunea ca să-l fac om, iar după moarte să-l fac și moștenitor peste o parte din avere”.

Nu a fost lăsat la o parte nici un element în compunerea portretului boieroai-cei orgolioase, care știe să sufere cu discreție, ridicîndu-se, prin afecțiune, deasupra mentalității comune, spre a ierta soțului o greșeală.

Frații Cuciuc este o nuvelă propriu-zisă, colorată cu descrierea moravurilor epocii, tema fiind aceea a eredității. Personajele sînt luate din lumea Orientului, trăind sub semnul fatalității inexorable. Neamul turcului Ali Efendi este predestinat a fi paricid. Osman, denumit Cuciuc din pricina unei infirmități la picior, își ucide tatăl, pe Ali Efendi, care, murind, îl blestemă. În cursul unei vînători la care este prezent și domnitorul, Osman, acum creștinat și căsătorit, este omorât din greșeală de fiul său. Acesta va fi ucis la rîndu-i de copiii săi, cei doi frați Cuciuc, pentru a se împlini astfel fatalitatea. Cu frații Cuciuc se încheie șirul crimelor, ei fiind executați. Descrierea convoiului care se îndreaptă spre locul execuției este făcută cu mare sobrietate, scriitorul păstrînd tonul exact pentru această împrejurare tragică. Interesant este modul în care sînt prezentați frații Cuciuc, a căror atitudine vădește că au conștiința imposibilității de a se sustrage destinului : „Frații Cuciuc, îmbrăcați în haine negre, purtînd pe cap niște caschete de plisă neagră, cu pantalonii sumeși ca să nu-i umple de noroi, ținîndu-se de braț unul pe altul, mergeau veseli ca la o paradă, salutînd în dreapta și în stînga pe cei ce cunoșteau”.

Din copilărie și *Din tinerețe* sînt schițe autobiografice presărate cu nenumărate întâmplări și detalii pitorești din viața epocii. Aflăm astfel despre aventura beizadelei Grigore, fiul domnitorului Mihail Sturza, cu scriitoarea franceză con-tesa Dash, împrejurare pe care Sion pretinde a o deține de la C. Negruzzi. De

asemenea, despre episodul de dragoste dintre poetul Alexandru Hrisoverghi și Catinca Beldiman, fiica vornicului poet N. Dimanche, episod care s-a încheiat cu moartea lui Hrisoverghi. Plină de savoare este întâmplarea „castelanei” de la Ruginoasa, Marghiolița Sturza, pe care o fură, spre furia soțului, marele vistier Rosnovanu. Scriitorul nu s-a limitat, așadar, la nararea unor elemente autobiografice, ci și-a extins aria de observație, cuprinzând sub condei întreaga epocă, interesantul secol al XIX-lea. Folosind un procedeu obișnuit și la Ion Ghica, Sion introduce în cursul narațiunii digresiuni care completează tabloul ce-și propune să prezinte. Față de materialul imens pe care îl mînuiește Ghica în *Scrisorile către V. Alecsandri*, cel înfățișat de Sion este, desigur, redus. Deosebiriile dintre cei doi scriitori constau în diferența de cultură dintre ei și în experiența diferită a vieții. Ion Ghica a frecventat o lume care, în intimitatea ei, i-a rămas străină lui Sion, de pe o poziție socială pe care scriitorul moldovean n-a atins-o niciodată. În arta evocării însă G. Sion egalează adeseori pe Ion Ghica.

BIBLIOGRAFIE

Ciaturile de mulțemire a lui Gheorghie Sion. Iași. 1844: *Moartea lui Socrat*, de Lamartine, [trad.], Iași, 1847 ; *Din paradisul pierdut*, de Milton, [trad.], Iași. 1851; *Mizantropul*, de Molière, *Zaira*, de Voltaire, [trad.], Iași, 1854 ; *Prescurtare istorică din Sf. Evanghelie*, Iași, 1854 (ed. a II-a, Iași, 1863); *Din poeziile lui George Sion . . .* București, 1857 ; *Safir, piatră prețioasă*, lucrată de . . ., Iasi 1857; *Suvenire de căldătoria în Basarabia meridională*. București, 1857 ; *Istoria generală a Daciei*, de Dionisie Fotino, [trad.], vol. I, II, București, 1859, vol. III, București, 1860; *Spitalele din Țiéra Romaneasca*, memoriu pentru Comisia centrală, București, 1859; *Istoria . . . Țării Românești*, de frații Tunusli, [trad.], București, 1863; *Hora nouă*, București, 1868; *101 fabule*, cu o prefață și portretul autorului, București, 1869 (ed. a II-a, București, 1886; ed. a III-a, București, 1912); *Fabule*, București, 1925; *Influența morale*, comedia în versuri într-unu actū, București, 1869; *Reporta din vissu*, conferință literară ținută în sala Ateneului la 6 februarie 1868, București, 1870; *Răspuns la discursul de recepțiune al lui P. Poenaru*, București, 1871 ; *Idei și opiniuni asupra banceloru agricole*, București, 1875; *Phedra*, de Racine, [trad.], București, 1875 ; *Horațiu*, de Corneille, [trad.], București, 1875 ; *Athalia*, de Racine, [trad.], București, 1875 ; *Hymnuri pentru Crucea Roșie*, București, 1877 ; *La Plevna ! . . . dramă în 1 actu (în versuri)*, *Steaua Romaniei. Crucea Roșie*, București, 1878 ; *Dramatice*, București, 1879 ; *Notițe despre Bucovina*, București, 1882 ; *Socrate și femeia sa*, de Th. de Banville, [trad.], București, 1886; *Sărutarea*, comedie într-unū actū în versuri, București, 1888 ; *Suvenire contimpurane*, București, 1888 (ed. a II-a, București, 1915) ; *De la Tobolsk pîndă în China*, de Nicolae Milescu, [trad.], București, 1889; *Proză. Suvenire contimpurane*, ediție îngrijită, cu o prefață de Radu Albala, București, 1956.

[G. Sion], (Autobiografie) în *Suvenire contimpurane*, București, 1889 ; G. Ionescu-Gion, *George Sion*, în „Revista nouă”, VI, 1892, nr. 1 ; N. Petrașcu, *G. Sion*, în „Convorbiri literare”, XXVI, 1892, nr. 8 ; Gh. Ungureanu, *Familia Sion, Studii și documente*, Iași, 1936; Șerban Cioculescu, [Memorialistul George Sion], în „Gazeta literară”, III, 1956, nr. 51 și 52, IV, 1957, nr. 2, 3 și 5 (reproduse în *Varietăți critice*, București, 1966).

COSTACHE CARAGIALE

Născut la 13 aprilie 1813 (sau 1815) ca fiu al lui Ștefan Caragiale, credincer la curtea lui Vodă Caragea, Costache Caragiale și-a legat numele de începuturile artei dramatice românești, ca și frații săi Luca (tatăl lui I. L. Caragiale) și Iorgu. După studii la Școala grecească din București, el se înscrie la Școala de mimică și declamație a Societății filarmonice, fiind elev al lui Aristia și Heliade. Ca elev-actor debutează în tragedia *Alzira sau Americanii* de Voltaire, tradusă de Grigore Alexandrescu. După dizolvarea Societății filarmonice, pleacă la Iași. Aici se străduiește, în martie 1838, să reînființeze teatrul național în Moldova. Va izbuti să-și realizeze năzuința tocmai la Botoșani, unde organizează în iarna 1838—1839 o serie de reprezentații în limba română, apreciate elogios de „Albina românească”. În timpul codirectoratului lui Negruzzi, Alecsandri și Kogălniceanu, Caragiale este „privighetor” (adică regizor) al trupei române. Ca actor interpretează cu succes roluri din repertoriul original, de pildă *Iorgu de la Sadagura* (1844). În 1845 revine în București, unde montează piese originale de V. Alecsandri, C. Bălăcescu, C. Faca, C. Halepliu, Cezar Bolliac, precum și creații proprii.

Despre participarea lui C. Caragiale la evenimentele anului 1848 nu avem știri detaliate, dar adeziunea lui la programul revoluționar nu stârnește nici o îndoială. După Pantazi Ghica, el ar fi contribuit la pregătirea imnului revoluției de la 1848.

După revoluție, Caragiale înființează un teatru românesc la Craiova, în școala Oteteleșeanu. Revine la București în 1850, devenind, în preajma deschiderii Teatrului cel Mare (terminat în noiembrie 1852), primul său director concesionar, alături de Wachmann. Se conturează însă acum nefericita rivalitate cu Matei Millo. Plin de datorii care-l duc la faliment, părăsind de toți, chiar de elevul său M. Pascaly, Caragiale își va încheia directoratul în 1855, plecând pentru totdeauna din instituția la a cărei fundare și afirmare contribuisese cu atîta suflet. Abia în 1869 C. A. Rosetti îl aduce pentru scurtă vreme profesor de mimică și declamație la Teatrul cel Mare. Cu doi ani înainte, același Rosetti, împreună cu Vinterhalder, îi editase lucrarea *Teatrul național în Țara Românească*, scrisă încă din 1855, pledoarie pentru propășirea artei noastre scenice. C. Caragiale și-a trăit ultimii ani în condiții de „extremă lipsă”. A murit la 13 februarie 1877.

C. Caragiale și-a compus lucrările literare într-o epocă marcată de activitatea Societății filarmonice și de ideile înnoitoare ale „Daciei literare” și „Propășirii”. Volumele *Scrieri și Felurite poezii* cuprind încercări beletristice de primă tinerețe. Li se adaugă *Epistola către Grigore Alexandrescu* apărută postum. Sînt poezii, meditații în proză și patru nuvele care stau sub semnul unui lirism romantic de o expresie patetică, uneori în ton decepționist, alteori protestatar (ca în versurile *Către un tînăr ce au făcut o odă și Păsăruica*, în meditația în proză *Omul apăsător*, în nuvela *Robul* sau în *Epistola către Grigore Alexandrescu*).

Mai interesante sînt scrierile dramatice ale lui Costache Caragiale. Debutează în 1840 cu drama-comedie *Furiosul*, probabil după libretul unei opere de Donizetti, care prelucra un episod din *Don Quijote*. Apoi, pînă în 1848, compune și cinci bucăți originale: *Leonil sau Ce produce disprețul* (1841), astăzi pierdută, *O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi* (1844), *O soare de mahala sau Amestec*

de dorințe (stagiunea 1845—1846), *Dezertorul sau Sluga isteată* (aceeași stagiune), pierdută, și *Îngîmfata plăpămăreasă sau Cucoană sînt* (jucată în 1846). Ulterior a mai scris : *Doi coțcari sau Păziți-vă de răi ca de foc* (1849), singura păstrată din această perioadă de creație, *Duelurile*, jucată la Craiova în 1850, *Învierea morților*, intitulată și *Șarlatanii de provincie sau Morți rechemăți în viață* (1850), *Urmarea coțcarilor în Moldova* (1851) și *Andreiașul mamei*, prezentă în repertoriul spectacolelor lui în „beneficiu” de după 1869. I se atribuie și o dramă istorică, *Alexandru Lăpușeanu*. La acestea se adaugă mici lucrări ocazionale : *Prolog pentru inaugurarea noului teatru din București* (1852), monologul satiric *Biciuirea comelui de la 1 iunie* (1857), care servea propaganda unionistă.

Dintre piesele lui C. Caragiale se remarcă în mod deosebit, prin originalitatea tematicii, *O repetiție moldovenească*. Kogălniceanu o socotea un „document important pentru viitorii cercetători ai începutului teatrului național”. Repetiția unei scene, mereu întreruptă în chip inopinat fie de lucrătorii care vor să monteze decorul pentru spectacolul de seară, fie de directorul străin care tratează afaceri, stîlcind în mod hazliu limba română, fie de observațiile de regie ale autorului-personaj făcute partenerilor de joc, constituie un tablou viu și realist al moravurilor de culise și pune în lumină urmările nefaste ale concesionării scenei românești unor impresari străini. Alte piese ale lui Caragiale surprind fenomene caracteristice vremii : tendința de ilustrare pe plan social a micii burghezii cu veleități de lux și maniere elegante, ascensiunea socială prin mijloace dubioase, maimuțărirea Apusului. Critica socială se face însă de cele mai multe ori prin îngroșarea comicului pînă la șarjă și prin simplificarea extremă a conflictului, opunînd personajele simetric unele celorlalte. Apare și *raisonneur*-ul comediei clasice, cu rolul de a exprima morala piesei : Jean din *O soare la mahala*, Stoian din *Îngîmfata plăpămăreasă*, Grigore din *Doi coțcari*.

Se recunosc în construcția pieselor procedeele convenționale ale teatrului epocii : aparteurii, monologuri, cuplete, travestiuri. Numeroase stîngăcii trădează vîrsta fragedă a dramaturgiei românești. Dar dialogul adesea sprinten și limbajul colorat, deși uneori cam frust, conferă un anume farmec acestor scrieri. G. Călinescu afirma în 1947 că, în ce privește dialogul, C. Caragiale poate fi considerat ca anunțînd „dialogul atît de strălucit al marelui său nepot”.

BIBLIOGRAFIE

Scrieri, Iași, 1840 ; *Felurite poezii*, Iași, 1841 ; *O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi*, „farsă într-un act compusă în 17 martie 1844”, Iași, 1845 ; *Dreptatea popoului judece pe frații Caragiale*, București, 1849 ; *Teatrul Național în Țara Românească*, București, 1867.

Al. Macedonski, *Cîteva versuri de la C. Caragiale*, în „*Literatorul*”, II, 1881, nr. 6 ; Pantazi Ghica, *Costache Caragiale*, în „*Revista literară*”, VII, 1886, nr. 1 ; Ilarie Chendi, *Costache Caragiale. Activitatea lui în Moldova*, în „*Sămănătorul*”, I, 1902, nr. 8 ; N. Iorga, *O piesă a lui Costache Caragiale*, în „*Revista istorică*”, XX, 1934, nr. 7—9 ; Ion Diacu-Xenofon, *Viata și opera unui nedreptățit : Costache Caragiale*, Biblioteca Teatrului Național, nr. 17, [f. l.], 1940 ; Florin Tornea, *Un artist cetățean, Costache Caragiale*, București, 1954.

MATEI MILLO

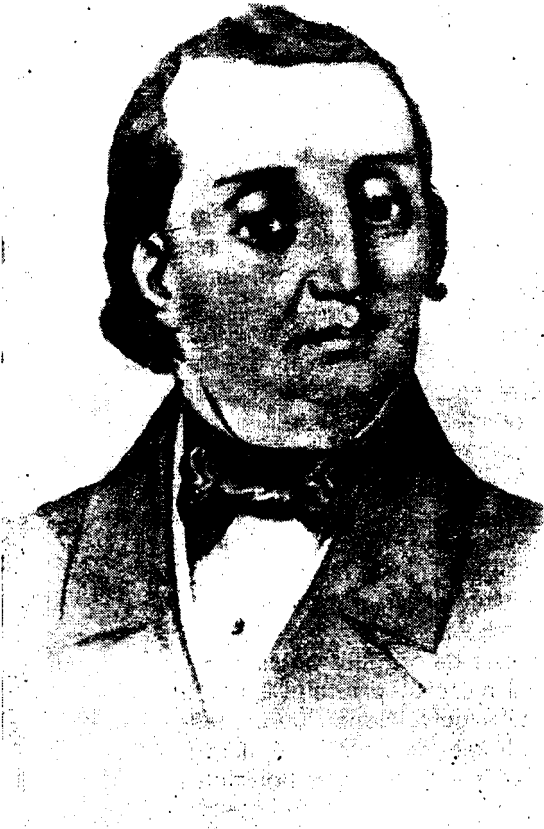
Născut la 25 noiembrie 1814 la Spătărești, ținutul Sucevei, actorul Matei Millo, fiul boierului Vasile Millo și nepotul lui Matei Milu, unul dintre cei dintâi poeți ai Moldovei, își începe învățătura în casa părintească, luînd lecții de germană, franceză și greacă. Își continuă studiile la pensionul lui Victor Cuénim din Iași, unde e coleg cu Vasile Alecsandri și Mihail Kogălniceanu. După primul rol din *Serbarea păstorilor moldoveni* de Gh. Asachi, jucată la 11 aprilie 1834 împreună cu Alecsandri, Negri și Kogălniceanu, Matei Millo a apărut, se pare, în reprezentația prilejuită de înscăunarea lui Mihail Sturza și apoi a repurtat primul succes de răsunset cu piesa proprie *Serbarea ostășească*, la 8 noiembrie 1834. Elev al lui Asachi la Academia Mihăileană, el organizează în septembrie 1835 un spectacol la moșia Horodniceni a logofătului Canta, cu *Piatra teiului* de Asachi, continuînd apoi să joace cu succes piese compuse chiar de el : *Poetul romantic*, *Postelnicul Sandu Curcă*.

În noiembrie 1840, Matei Millo pleacă în Franța, cu scopul declarat de a studia economia politică sau ingineria, de fapt pentru a studia „arta scenică”. Aici s-a format la școala marilor actori Frédéric Lemaître, Ravel, Bouffé. Reîntors în patrie, dă spectacole pe scena Teatrului din Iași, în calitate de conducător al trupei românești, începînd din 23 aprilie 1846, și obține, cu ajutorul prințului Nicolae Șuțu, primarul orașului, amenajarea Teatrului celui mare de la Copou. Reprezentarea în stagiunea 1847—1848 a prelucrării după melodrama *Mulatrul* de Bernardin de Saint-Pierre, care făcea aluzii la problema țiganilor, nemulțumește boierimea și provoacă închiderea teatrului.

Ca director al teatrului din Iași, Millo își inaugurează în toamna lui 1848 seria succeselor cu roluri din piesele sale și din teatrul lui Alecsandri. Un adevărat triumf obține în turneul făcut la București, în august-septembrie 1851. În noiembrie 1852 îl găsim aici angajat al Teatrului Național, condus de C. Caragiale și Wachmann. Din pricina neînțelegerilor cu C. Caragiale dă reprezentații în sala Momolo cu o trupă proprie, ceea ce duce însă la eșecul financiar al amîndurora.

Millo este director al Teatrului Național din București între 1855 și 1859, 1860 și 1864 și între 1864 și 1866, ani de grele eforturi, de succese artistice și de griji materiale. Între 1864 și 1866 este profesor de mimică și declamație la Conservatorul din București, iar în 1867 întreprinde vestitele turnee din Muntenia și Moldova. Turneul din 1870 în Ardeal și Banat, cu comedii originale, mai ales de Alecsandri și de el însuși, a fost elogiat de Iosif Vulcan și G. Barițiu, acesta din urmă considerîndu-l un adevărat eveniment național.

După eșecul financiar din stagiunea 1870—1871, Millo dă spectacole sporadice la Teatrul Mare, concesionat acum lui Pascaly, și în sala Bossel. Inițiază înființarea Trupei actorilor asociați (1871) și a Societății dramatice românești (1874—1875). Greutățile materiale îl silesc să abuzeze de spectacole de beneficiu. Din 1877 este însă societar în parte întreagă al Societății dramatice a Teatrului Național, înființată prin lege, apoi director de scenă al Naționalului. Între 1891 și 1892 și în 1896 Millo e în străinătate pentru a-și îngriji sănătatea. Începe acum să-și redacteze *Memoarele*. Reprezentarea *Chiriței în Iași* în vara lui 1895 la Iași constituie spectacolul său de retragere din teatru. A murit la 9 septembrie 1896.

MATEI MILLO

Asemeni lui Negruzzi, Kogălniceanu, Alecsandri etc., Millo a tradus și adaptat comedii, în special din literatura franceză, potrivite posibilităților interpretative ale actorilor și receptivității unui public puțin evoluat. Lista exactă a traducerilor și adaptărilor, precum și a izvoarelor sale, e greu de reconstituit, deoarece o serie de lucrări s-au pierdut, iar în multe cazuri nu e ușor a recunoaște originalul sub modificările numeroase impuse de marele actor. Pe lângă traduceri ca *Viconte de Létorièr* după Bayard și *Dumanoir*, *Burghezul de Paris sau Lecțiuni guvernului*, *Peticarul din Paris* de Félix Pyat, Matei Millo a făcut localizări ca, de pildă, vodevilurile *Femeiușca dracului*, împreună cu G. Sion, *Samson și Spiridon*, împreună cu actorul Apostoleanu, *Nișcorescu sau Lista frunțașilor*, după *La liste des notables*, și comedii-vodevil foarte apreciate de contemporani: *Tuzu calicul sau Cerșetorul orb*, după *Le mendiant aveugle*, și *Prăpastiile Bucureștilor*, după *Les Enfers de Paris*. Câteva localizări au modele mai notorii: E. Scribe, *Însurăței și Un trântor cât zece*; Balzac (*Mercadet*), *Moftureanu financiar sau Spoielile Bucureștilor*.

Creația originală, în care Millo își făcuse debutul cu *Serbarea ostășească* (1834), cuprinde *Poetul romantic și Postelnicul Sandu Curcă* (1835), vodevilul feeric într-un act *Zavistia* (1846 — 1847) și feeria *Baba Hîrca* (1848), primă operetă românească, pe muzică de Flechtenmacher. Această operetă, scrisă imediat după înăbușirea mișcării pașoptiste, conține aluzii critice la adresa societății contemporane, disimulate de ferie și miraculos. Își fac loc idei ca egalitatea oamenilor, indiferent de rang și avere, dreptul fiecăruia la fericire, iar aducerea în scenă a personajelor din lumea satului (Gînju, bătrînul pădurar, fiica lui, corul) și a tradițiilor populare vrea să demonstreze superioritatea morală a omului simplu. Piesa, „operetă vrăjitorie” „de mare spectacol”, cum arătau anunțurile vremii, pune în valoare și o serie de elemente folclorice: cîntece, dansuri, obiceiuri de nuntă. Succesul *Babei Hîrca* în epocă trebuie să fi fost mare, căci Millo, conformîndu-se cererii spectatorilor și voind desigur să-și exploateze izbînda, a compus o *Urmare a Babei Hîrca*. Deși intriga este naivă și psihologia personajelor rudimentară, prin pitorescul folcloric, intuiția efectului scenic și senzaționalul naiv al intrigii, *Baba Hîrca* a inaugurat un gen cu posteritate bogată, de la *Sinziana și Pepelea* lui Alecsandri pînă la *Cocoșul Negru* al lui Victor Eftimiu. În volumul *Mărturisiri*, Mihail Sadoveanu o recomandă „definitiv în repertoriul teatrului nostru”.

În perioada premergătoare Unirii, o temă nouă își face loc în dramaturgia lui Millo. El scrie acum piese de evidentă tonalitate patriotică: dramele *Jianul, căpitan de haiduci* și *Ștefan cel Mare* (stagiunea 1856—1857 și 1857—1858), vodevilul într-un

act *Soldatul român* (atribuit lui), piesa ocazională *Unirea 1859 sau Cîntecul Unirii* pe muzică de Wachmann.

Piese care au urmat, *Chițibuș sau Emoțiile unui jurnalist la apele de la Olănești* (1865—1866) și *Apele de la Văcărești*, „comedie vodevilă”, considerată ca primul spectacol de revistă românesc (1872), s-au bucurat de aprecierea publicului, mai ales cînd erau interpretate de marele actor însuși. Nu mai puțin succes au avut farsele și comedii de satiră politică: *Millo mort, Millo viu* (1876), *Haine vechi și zdrențe politice* (1876), *Chirița la expoziția de la Viena, Cucoana Chirița la carantină în vagoanele de Virciorova, Influenza*.

În manuscrise se mai alfă două lucrări satirice (originale sau localizări): *Cuconița doarme și După miezul nopții* (manuscris incomplet).

Unii cercetători menționează și comedia *Paraponisitul pus în slujbă*, probabil o continuare a *Paraponisitului* lui Alecsandri. Se cade subliniată colaborarea lui Millo cu Alecsandri, constantă de-a lungul carierei amîndurora, care a constituit un moment fecund în istoria teatrului nostru, prilejuind actorului să se illustreze și teatrului lui Alecsandri să-și cîștige o imensă popularitate.

Piesele lui Matei Millo sînt lucrări de pionierat, care își păstrează valoarea documentară și meritul moral de a fi ajutat la crearea tradiției realiste în teatrul românesc. Ele recurg la o intrigă convențională, la o tehnică primitivă a comicalului, bazat pe limbaj, qui-pro-quo-uri și inadvertențe de situație, dar aduc un dialog dramatic spontan și fluent, favorizînd prin replică și relief rolului principal creația marelui actor. Ea își subordonează, în ultimă instanță, întreaga organizare dramatică. Millo a materializat interesul pașoptiștilor pentru tabloul de moravuri și comedia satirică. El a oglindit critic atît lumea legată de vechile relații feudale, cît și lumea „oamenilor noi”, doritori de îmbogățire grabnică fără muncă, viitoarea clientelă politică a regimului burghez-moșieresc.

M. Millo este o figură prominentă a începuturilor teatrului nostru, a cărui multilaterală activitate de actor, autor, regizor și profesor a lăsat urme adînci. Contemporanii au lăudat nu o dată însuflețirea cu care Millo a slujit scena românească, iar Aristizza Romanescu l-a numit „Molière al românilor”. Actorul a fost în special onorat

MATEI MILLO
în rolul lui
„Barbu Lăutaru”

MATEI MILLO
în „Baba Hîrca”

de contemporani. Stilul său de joc, realist și firesc, adecvat repertoriului de comedie în care excela, reprezintă o față a culturii teatrale pașoptiste, alături de cea romantică, mergînd pînă la emfază și stilizări patetice, ilustrată de colegii specializați în melodramă și tragedie, C. Caragiale și M. Pascaly.

BIBLIOGRAFIE

*Poetul romantic, scene în versuri, Iași, 1850 (ed. a II-a, 1854) ; Baba Hîrca, operetă vrajitorie în două acte și trei tablouri. Muzica compusă de d. capelmaistru A. Flehtenmacher, București, 1851 ; Masca pe obraz și Hai să rîdem, farsă de carnaval. Răspuns la noul articol al d-lui C. D. Aricescu, publicat în ziarul „Progresului” de la 12 dec. trecut, 1861, București, 1862 ; Ilusiuni și realități. Urmărit de un contraproiect pentru reorganizarea viitoare a Teatrului român, București, 1863 ; Apele de la Văcărești, comedie vodevilă în trei acte, București, 1872 ; Chirița la expoziția de la Viena, București, [f. a.] ; Însurătorii, opereta în 2 acte, Un poet romantic, scene în versuri, și Baba Hîrca, operetă vrăjitorie în 2 acte și trei tablouri, în vol. *Primii noștri dramaturgi*, București, 1856.*

G. Barițiu, *Despre Matei Millo*, în „Transilvania”, Brașov, nr. 14 din 15 iulie 1870 ; Mihail Sadoveanu, *Matei Millo*, în „Universul literar”, XLV, 1929, nr. 23 (reluat în vol. *Evocări*, București, 1954) ; Artur Gorovei, *Artistul Matei Millo (Însemnări biografice)*, în „Mem. Secț. lit.”, Acad. Rom., seria a III-a, t. VI, mem. 3, 1932 ; Ion Breazu, *Matei Millo în Transilvania și Banat (1870)*, în *Omăgiu fraților Alex. I. Lapedatu și Ion I. Lapedatu*, București, 1936 ; Ioan Massoff, *Matei Millo și timpul său*, București, 1939 ; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, IX, 1961, nr. 1 ; N. Barbu, *M. Millo*, București, 1963 ; Maria Frunză, *Matei Millo, autor dramatic*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă), secțiunea a III-a, t. XI, 1965, fasc. I ; Mihai Florea, *Matei Millo*, București, 1966.

ION DIMITRESCU

Ion Dimitrescu, Ion Dumitrescu sau Ion Dumitrescu-Movileanu, autor de farse și vodeviluri de la jumătatea secolului al XIX-lea, a avut o existență obscură, greu de reconstituit azi. Nici chiar anul nașterii și al morții nu se pot preciza. Se știe doar că a fost actor la București și mai ales la Craiova, că a scris piese originale, jucate cu destul succes în epocă, pe care le-a publicat apoi în mici broșuri. Situația materială precară a actorului-autor și pretențiile sale modeste transpar din rîndurile prefeței la piesa *Smărăndița sau Fata pîndarului*, unde schițează cu umor atitudinea circumspectă a librarilor față de cărțile sale și indiferența superioară a cititorilor pentru operele originale. Că Ion Dimitrescu n-a avut cine știe ce veleități de scriitor o dovedesc nu numai termenii modești în care își definește opera (*Smărăndița* este un „vodevilăș”, o „compozițioară”), dar și declarația din prefața la ediția a doua a romanului *Radu Buzescu sau Han-Tătarul*, unde citim: „N-am avut și nu am pretențiunea de a fi literat și nu mă voi pune niciodată pe un asemenea tărîm foarte dificil pentru forțele mele; dar sînt mulțumit că modesta mea producțiune literară a fost bine primită de o mare parte din compatrioții mei”.

Piesele lui I. Dimitrescu și-au datorat succesul actualității stringente a situațiilor aduse pe scenă. La 1848 el scria prima sa piesă. *Două sute de galbeni sau Păhârnicia de trei zile*. În care înfățișa reacția maselor la aflarea vestilor despre revoluție. Piesa s-a jucat la 11 iulie în același an. autorul însuși deținând în distribuție un rol modest (țăranul Chiru). Importanța istorică și documentară a acestei mici opere este dincolo de orice discuție. În altă piesă, *Smărăndița*. unii (N. Iorga) au intuit elemente de propagandă unionistă. În celelalte bucăți contemporaneitatea se reflectă adesea. de exemplu gloria lui Millo incită veleitățile actoricești ale lui Badea Dăbulea.

Piesele lui I. Dimitrescu se joacă frecvent între 1848 și 1857 și chiar mai târziu. *Smărăndița* în 1855 la Iași și în 1868—1869 la București, iar drama istorică *Radu Calomfirescu* în 1854 și 1855. Înfățișarea satirică a unor aspecte ale vremii trebuie să fi parut foarte îndrăzneată în epocă. de vreme ce unele din piesele lui au fost respinse de cenzură, ca *Logofătul satului* în 1853 sau *Smărăndița* în 1857. la Cîmpulung. Se pare că I. Dimitrescu a obținut oarecare succese nu numai ca dramaturg, dar și ca romanțier. prin romanul istoric *Radu Buzescu sau Han-Tătarul*. un succes de librărie al anilor 1858—1860, dacă luăm de bune spusele autorului.

În opera lui I. Dimitrescu se discern cu ușurință două direcții tematice: satira unor aspecte ale vremii în farse și vodeviluri lucrate în maniera Alecsandri. Fața Costache Caragiale și inspirarea din trecutul istoric în dramă și roman.

În timp ce unele comedii sînt simple compoziții satirice pe tema defectelor omenești eterne — încrederea exagerată în sine și ambiția deșartă (*Badea Dăbulea*). mania feminină a cochetăriei (*O toaletă neisprăvită*) —, altele conțin observații sociale mai serioase și chiar cîte o situație revelatoare. Astfel. în *Două sute de galbeni* e denunțată cu perspicacitate demagogia burgheziei pretins revoluționare.

În *Logofătul satului* se critică într-o manieră semănătoristă *avant la lettre* politicianismul și categoria socială a arendașilor. dar și deosebirea de rang. care împiedică fericirea îndrăgostiților. În *Smărăndița* se lovește în abuzurile arendașilor și diferențierea de avere din sînul țărănimii. Un merit al lui I. Dimitrescu este acela de a fi fost atent la viața socială a timpului său și de a fi observat fenomene sociale ce se vor dezvolta abia mai târziu.

Mijloacele comice ale scriitorului nostru sînt destul de sărace. pe alocuri cîte o sclipire reține însă atenția. Mirarea țăranilor în legătură cu ciudățeniile boierilor (*Două sute de galbeni*). locvacitatea aiuritoare a slugii Gavrila (*O toaletă neisprăvită sau Obrăznicia slugilor*). teama caraghioasă de țărani a lui Chir Andricu (*Smărăndița*) constituie momente reușite. Efecte savuroase se scot din transcrierea vorbirii țăranilor sau din observarea limbajului stîlcit al unor străini. în special greci (*Panait* din *Logofătul satului* și Chir Andricu). Realismul lingvistic este aici remarcabil. mai ales comparat cu păsăreasca franțuzită a eroilor din epica istorică a aceluiași I. Dimitrescu. Din păcate însă totul se strică din cauza lipsei de măsură și a facilității în specularea efectului ieftin.

Foarte puțină atenție merită azi direcția romantico-patriotică din creația scriitorului. Drama *Radu Calomfirescu* și romanul *Radu Buzescu*. cu psihologia lor rudimentară. cu salturile deconcertante ale acțiunii. cu anecdotică contrafăcută și mai ales cu vocabularul insuportabil. sînt astăzi ilizibile. deși se vor fi bucurat de atenție la vremea lor. În romanul *Radu Buzescu*. a cărui acțiune se petrece în secolul al XVI-lea. îndrăgit în mod special de autor. apăreau personaje la ordinea zilei : Mihai Viteazul. Radu Buzescu. căpitanul Preda. arătîndu-se triumful lor. Drama *Radu Calomfirescu*.

în care apăreau din nou Mihai Viteazul și generalii săi, prilejua pe la 1854 o montare de mare spectacol cu o piesă națională, ceea ce nu era puțin lucru.

Posteritatea a învăluit într-o completă uitare opera lui Ion Dimitrescu, deși ca autor de comedioare nu e cu totul inferior unor Făca, Bălăcescu, Costache Caragiale, Millo, mai morocoși decât el din acest punct de vedere. Notăm aprecierea favorabilă pe care N. Iorga o emite în *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, declarând că I. Dimitrescu are o îndemânare extraordinară în dialog și „în ce privește cunoștințele vieții reale de aici, din Muntenia, însușiri pe care, în domeniul vieții moldovenești, Alecsandri nu le-a avut niciodată”.

BIBLIOGRAFIE

Două sute de galbeni sau Păhârnicia de trei zile, comedie în două acte, București, 1848 ; *Badea Deftereu sau Voiu să fiu actor la Iași*, comedie originală într-un act, București, 1849 ; *Logofătul satului*, vodevil național în două acte, București, 1852 ; *O toaletă neisprăvită sau Obrăznicia slugilor*, farsă într-un act, București, 1852 ; *Radu Calomfirescu*, dramă vodevilă în patru acte, Iași, 1854 ; *Smărăndița sau Fata pîndarului*, vodevil în două acte, București, 1855 ; *Radu Buzescu sau Han-Tătarul*, București, 1858.

FILOLOGI

AUGUST TREBONIU LAURIAN

S-a născut în anul 1810, la Fofeldea, în Transilvania. Studiază mai întâi la Sibiu și Cluj, apoi la Viena, consacrându-se carierei de profesor. În anul 1842 este chemat la București, la școala de la Sf. Sava, unde predă filozofia. Cultul pentru istoria națională, pe care i-l inoculase opera reprezentanților Școlii ardelenne, îl apropie de Bălcescu, împreună cu care editează în 1845, în tipografia de la Sf. Sava, „Magazinul istoric pentru Dacia”. Preocupările sale filologice se manifestaseră încă de la Viena, din 1840, unde tipărea prima sa operă, *Tentamen criticum*. Ca și la corifeii Școlii ardelenne, filologia și istoria vor constitui pentru A. T. Laurian domeniile predilecte de activitate.

Spirit ardent și dinamic, animat de un profund patriotism, A.T. Laurian participă în 1848 la evenimentele revoluționare din Ardeal. Este, ca și Timotei Cipariu, unul dintre secretarii adunării de la Blaj din mai 1848, citind în această calitate, în fața celor 40 000 de participanți „petițiunea națională”, care sintetizează revendicările națiunii române. Face parte de asemenea din comitetul național din Sibiu. Arestat împreună cu tot comitetul în vara anului 1848, în afară de Simion Bărnuțiu, care reușise să fugă, Laurian este eliberat, sub presiunea maselor. În septembrie 1848 ia parte, împreună cu alți membri ai comitetului național — Simion Bărnuțiu și Papiu Ilarian — la cea de-a treia adunare de la Blaj, condusă de Avram Iancu, Axente Sever, Iovian Bradu, care va marca începutul luptei împotriva cîrmuirii maghiare. Înfrîngerea revoluției îl umple de amărăciune. De la Viena, unde se găsea împreună cu delegația românilor din întreg Ardealul, venită aici să reclame drepturi politice pentru națiunea română, el va scrie prietenului său Bălcescu : „Lanțuri nouă se pregătesc, iar

libertăți de loc". În 1851 se află în Moldova, la Iași, ca profesor, editor de manuale și inspector al școlilor. După puțină vreme îl găsim la București, unde se manifestă ca unionist. Sub Alexandru Ioan Cuza lucrează în vederea înființării Universității, fiind numit profesor de literaturi clasice. Figurează totodată printre fondatorii Academiei Române, fiind unul dintre primii ei vicepreședinți. Moare la 25 februarie 1881.

Numele lui A. T. Laurian e legat de curentul latinist. Continuator al ideilor Școlii ardelenne, pasionat de romanitate, pe care o înțelege ca impuls spre deșteptarea și unitatea națională a românilor, A. T. Laurian reprezintă aspectul romantic al începutului filologiei române, care supraevalua rolul lingvisticii în istorie, dar se arăta totodată plină de intuiții și deschizătoare de drumuri. În pofida exagerărilor lor, latinistii și-au câștigat totuși merite de necontestat în cultura românească.

În 1840 Laurian tipărea la Viena lucrarea sa *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo vallachiae*. Lucrarea vădea din partea autorului o erudiție deosebită, mai ales prin comparațiile pe care le făcea între latină și limbile romanice, între acestea și limba română. Preconizând etimologizarea completă a ortografiei, Laurian dă cuvintelor românești formă latină. Astfel, scrie *aqua* în loc de *apă*, *dico* pentru *zic*, *civitate* în loc de *cetate* etc. Adept al teoriei imobilității limbii, Laurian neagă evoluția, susținând că — din secolul al XII-lea sau chiar, mai demult, din epoca lui Traian — limba română n-ar fi suferit nici o modificare în forma ei. Orice elemente de origine străină sînt socotite barbarisme care trebuie să fie eliminate din vorbire. Pentru ca limba să devină unitară și omogenă, trebuia, după el, să se elimine toate cuvintele nelatine, iar cuvintele din fondul latin să fie reconstituite după forma lor din epoca lui Traian sau din secolul al XII-lea. Tendințele puriste și etimologizante l-au dus pe Laurian la reconstrucții bizare. Totuși, încercînd să stabilească locul românei printre celelalte limbi romanice, prin comparații între latină și limbile romanice, A. T. Laurian pune bazele romanisticii românești.

De numele lui A. T. Laurian este legată și apariția celor trei volume ale *Dicționarului limbii române*, pe care l-a editat împreună cu I. C. Massim între anii 1871—1876. La elaborarea dicționarului au mai colaborat T. Cipariu, G. Barițiu, Iosif Hodoș, G. Sion. Se încerca de fapt, prin acest dicționar, relatinizarea limbii pe baza concepției că ea poate fi modificată indiferent de cerințele evoluției istorice.

Dicționarul cuprinde două părți. Prima — *Dicționarul limbii române* — a apărut în două volume, totalizînd aproape trei mii de pagini. Aici sînt cuprinse numai cuvintele de origine latină. Partea a doua — *Glossariu care cuprinde vorbele d'in limb'a romana*

AUGUST TREBONIU LAURIAN

straine prin originea sau form'a lor, cumu si celle de origine indouiosa — cuprinde, așa cum arată și titlul, cuvintele nelatine, socotite de autori barbarisme care trebuie să fie înlăturate din limbă.

Ideea de a despărți cuvintele latine de cele de alte origini este, evident, arbitrară. Ea ducea la distrugerea unității limbii, iar imaginea de ansamblu asupra vocabularului limbii române este alterată.

Pe de altă parte, autorii inventează uneori cuvinte sau le modifică forma, pentru a le face cât mai „latinești”, și aplică o ortografie strict etimologică. Sînt considerente pentru care Ovid Densusianu socotea că *Dicționarul* lui Laurian și Massim marca nu „apogeul”, ci „falimentul”, agonia curentului latinist. Această opinie negativă a unor personalități ca Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, Lazăr Șăineanu, Sextil Pușcariu s-a fixat și s-a generalizat. Totuși, încercarea de reevaluare a *Dicționarului*, la distanță istorică, într-o optică obiectivă, poate dezvălui și unele însușiri ale lucrării.

Valoarea operei lui Laurian și Massim constă în aceea că el cuprinde o foarte mare bogăție lexicală (50 000 de cuvinte). „Zelul latinist” al autorilor, deși afectează lucrarea atît în ceea ce privește forma cuvintelor, cît și prin introducerea artificială a multor termeni străini limbii române, permite totuși punerea în circulație a unui număr important de *neologisme* și, cu tot caracterul său purist, conservă un număr destul de mare de termeni grecești și neogrecești, ungurești, turcești etc. Multe definiții sînt apoi de o surprinzătoare claritate, iar etimologiile relevă marea erudiție a autorilor.

Pe lîngă filologie, A. T. Laurian a manifestat preocupări de istorie și arheologie. Afară de „Magazinul istoric”, tipărește la Viena *Die Romänen der österreichischen Monarchie* (1849—1851). Studiile sale istorice se caracterizează prin minuția informațiilor, erudiție și putere de investigație, caracteristici esențiale ale întregii opere, ce l-a impus ca o figură luminoasă în istoria culturii românești.

BIBLIOGRAFIE

Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachiae, Viennae, 1840 ; *Cuvîntu academicu pronunțiatu... Cu prilejul Essameanului publicu și al împărțirii premiilor in 1-ie iulie 1845*, București, 1845 ; *Brevis conspectus historiae Romanorum in utruque Dacia gentium*, Hilariopoli în Dacia Inferiore, 1846 ; *Coup d'œil sur l'histoire des Roumains*, București, 1846 ; *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen*, Bukarest, 1846 ; *Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen, verteidigt, von einem Romanen*, Wienn, 1850 ; *Istoria romanilor*, 4 vol., partea I—III, Sup¹., Iași, 1833 ; diverse manuale școlare de geografie, istorie și cosmografie pentru clasele primare ; (în colaborare cu I. C. Massim) *Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu și celle de origine indouiosa*, dupo însărcinarea dată de Societatea Academica Romana, Bucuresci, 1871 ; (în colaborare cu I. C. Massim) *Dicționarul limbii române*, 2 vol., București 1871—1876.

L. Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892 ; C. Bilciurescu, *Laurian A. Treb*, în „*Revista literară*”, XVI, 1895, nr. 5 ; N. Iorga, *Un utopist*, în „*Sămănătorul*”, II, 1903, nr. 28 ; Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, București, 1926.

TIMOTEI CIPARIU

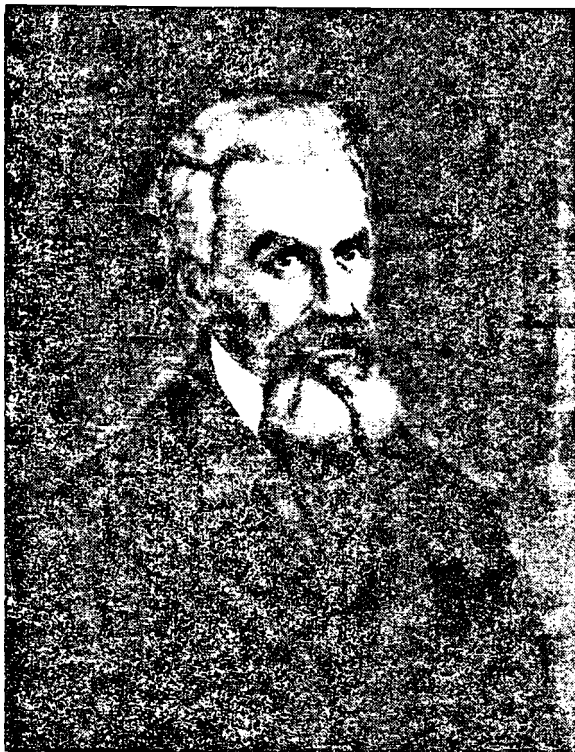
S-a născut în anul 1805, în comuna Pănade, de pe Tîrnave, din părinți țărani. De mic copil manifestă o vădită înclinație pentru limbile clasice, deprinzînd declinările latinești de la fratele său mai mare și învățînd singur a desluși literele grecești de pe o gramatică elenă cu traducere în slove chirilice. Deși nu a urmat alte școli în afară de gimnaziul și Seminarul teologic de la Blaj, ajunge, prin pasiune autodidactică, să posede o excepțională erudiție filologică : cunoștea douăsprezece limbi vechi și moderne (multe orientale, ca ebraica, araba, siriana, egipteana, turca, persana). Patima luminiștă pentru carte, pentru vechea literatură românească — atît de ardentă la Maior. Șincai. Clain, al căror emul plin de respect s-a considerat totdeauna — l-a determinat să adune, din veniturile sale modeste, o colecție prețioasă de peste 4 000 de cărți și manuscrise rare, aflate astăzi în păstrarea bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei. Prestigiul de filolog și colecționar i-a atras vizita, la Blaj, a reputatului istoric german Theodor Mommsen, cu prilejul unei călătorii prin Ardeal a acestuia, iar Societatea germană de orientologică din Berlin l-a cooptat ca membru activ.

Profesor de limba română la Seminarul din Blaj, în 1827, apoi canonic și profesor de filozofie în 1842 și director la același seminar între anii 1854—și 1875, Timotei Cipariu a luat totodată parte activă la lupta pentru emanciparea națională a românilor ardeleni. Activitatea sa politică se leagă îndeosebi de evenimentele din jurul anului 1848. Adept al căii „legaliste”, spre deosebire de linia democrat-revoluționară reprezentată de Avram Iancu și Papiu Ilarian, Timotei Cipariu a luptat de fapt pentru aceleași țeluri legate de recunoașterea drepturilor politice ale națiunii române în Ardeal. În ziarul „Organul luminării”, devenit apoi „Organul național”, sau în „Învățătorul poporului”, editat tot de el în 1848, Timotei Cipariu argumenta temeiurile istorice ale poporului român în Transilvania, milita pentru difuzarea culturii în popor și se ridica împotriva iobăgiei. A fost unul dintre cei zece secretari ai adunării de la Blaj de pe Cîmpia Libertății și a făcut parte din delegația trimisă la Viena pentru a înfățișa împăratului revendicările românilor ardeleni. Deși mai tîrziu Timotei Cipariu se va consacra cu precădere studiilor filologice, nu se va deice niciodată de idealurile politice pentru care a militat la 1848. În Dieta ardeleană de la Sibiu, în care va reprezenta județul Cetatea de Baltă, Cipariu va milita în sprijinul aceluiași idei.

În 1887, cu prilejul morții sale, Alexandru Odobescu îi caracterizează admirativ personalitatea :

... Sprijinitor îndrăzneț al drepturilor politice și sociale ale naționalității române din staturile Austriei și Ungariei. . . . scrutătorul cel mai erudit, cel mai adînc și cel mai scrupulos al cunoștințelor clasice . . . investigatorul cel mai ager, cel mai logic și cel mai convins al arcanelor istorice ale limbii românești . . .”. Cel ce combătuse într-un fel acid și nu fără teme exagerările latiniste ale continuatorilor Școlii ardeleni, dintre ei făcînd parte și Timotei Cipariu, nu ezita să considere figura acestuia ca fiind una dintre cele mai reprezentative ale veacului al XIX-lea. Într-adevăr, pasionatul erudit ardelean poate fi alăturat cohorții deschizătorilor de drum în cultura românească din secolul trecut. Ovid Densusianu îl numește primul filolog român în accepția științifică a termenului.

Dedicîndu-se filologiei, Timotei Cipariu abordează exhaustiv studiul romanității limbii române, așezînd bazele istoriei științifice a limbii noastre. Operele sale de

TIMOTEI CIPARIU

căpetenie, ca *Principia de limba și de scriptura* sau *Gramatec'a limbei române și Elemente de limb'a romana după dialecte și monumente vechi*, au croit drumul pe care aveau să meargă Hasdeu, Densusianu și întreaga școală lingvistică modernă română. De numele lui Timotei Cipariu se leagă adoptarea alfabetului latin în revista „Organul luminării” încă din 1847. Tot el scoate, între 1867 și 1872, cea dintii revistă de filologie la noi: „Arhivul pentru filologie și istorie”. Modestul director al Gimnaziului din Blaj, post pe care-l va deține o bună parte din viață, a fost totodată un marcant animator al vieții culturale și științifice. Este unul dintre întemeitorii și dintre primii vicepreședinți ai Societății Academice Române, viitoarea Academie Română. A fost, de asemenea, membru fondator al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (Astra).

Concepția filologică a lui Timotei Cipariu, cu toate exagerările ei latiniste, cuprinde numeroase elemente pozitive. Cultul pentru limba românească, pe care re-

prezentanții Școlii ardeleno o vedeau îndeosebi ca un tezaur de romanitate, se întemeiază la Cipariu pe rațiuni mai complexe. „În viața unui popor — afirmă el — pot foarte multe să lipsească la început: cultura, industria, știința, arta și artele; dar limba nu poate să lipsească nici unui popor; ea se naște o dată cu el, crește și se dezvoltă, înflorește și se vestejește, îmbrătrânește și moare o dată cu poporul”. Întemeindu-se pe convingerea că limba unui popor este și ea „faptă istorică și prin urmare adevăr istoric”, Cipariu este cel dintii lingvist român care a dat o largă extensiune punctului de vedere istoric în abordarea studiului limbii și, totodată, cel dintii care publică la noi documente și monumente vechi de limbă. Criteriul istoric îl aplică chiar și în studiul gramaticii. Gramatica întocmită de el, premiată de Societatea Academică Română și pe care Laurian o numește „un tezaur de vastă erudiție”, este o cuprinzătoare gramatică istorică a limbii române, impresionantă pentru epoca în care a apărut și nelipsită de interes pînă astăzi.

Deși a dat o mare atenție în opera sa formelor de limbă din secolul al XVI-lea, pe care-l găsea mai apropiat de sorgintea latină, T. Cipariu nu a neglijat nici limba vie, limba vorbită în timpul său, după cum nu scapă din vedere nici dialectele. El înțelege evoluția naturală a limbilor („Toate limbile, pe zi ce merge, se învațesc după necesitățile ce se nasc și se înmulțesc din zi în zi”) și făcea, înaintea lui Saussure — după cum observă I. Coteanu —, o modernă deosebire între limbă ca permanență lingvistică și actul concret, circumscris temporal, al vorbirii („Toți vorbesc și vorbim românește, da'nu toți într-o formă. Limba e una, ci forma e diversă”).

Soluția preconizată de Cipariu în problema unificării limbii naționale o constituia în primul rînd introducerea etimologismului în ortografie. Potrivit sistemului

său, ca și al celorlalți latiniști, se făcea, ca și în engleză și în franceză, distincție între scriere și pronunțare, distincție care a suscitată, pe bună dreptate, adversitatea multor oameni de cultură. Totuși, experimentele latinizate în lingvistică, îndeosebi cele ale lui T. Cipariu, au avut și rolul lor pozitiv. Înregistrându-se transformările fonetice din limbă, pe care Cipariu, ca și ceilalți latiniști, le considerau o „stricare” a limbii, s-a ajuns la descoperirea unor importante legi fonetice ale limbii române. În *Gramatica* sa, Cipariu întreprinde cea dintâi descriere fonetică a limbii noastre, punând astfel bazele unei noi discipline a lingvisticii românești.

Calea spre unificarea limbii române este, după Cipariu, păzirea fondului de romanitate și revenirea chiar la formele vechi latine, pe care limba, în mișcarea ei perpetuă, nu le-a mai păstrat integral. Detectând acest fond general de latinitate, Timotei Cipariu realizează o adevărată sinteză istorică a limbii române. Aria cercetării sale este surprinzător de extinsă pentru acea epocă, cuprinzând, pe lângă limba veacului al XVI-lea și al XVII-lea, și limba din timpul său și atingând chiar, pentru prima dată în lingvistica română, dialectele limbii române din sudul Dunării.

Față de ceilalți reprezentanți latiniști, vederile lui Cipariu vădesc măsură și, chiar în exagerările mai flagrante, o anumită logică. Astfel, în 1872, anticipând critica lui Odobescu, Cipariu reproșează dicționarului lui Laurian și Massim faptul că inventează cuvinte, creînd o limbă străină de adevărata limbă românească. El preconizează adoptarea numai a acelor termeni care au fost cîndva în uzul limbii române sau existau încă în unele dialecte, printre care aromâna. Deși aparent mai motivată, și această concepție păcătuia prin raționalismul ei idealist și contrazicea evoluția firească, organică și istorică a limbii române.

Timotei Cipariu a făcut referiri demne de reținut și în ceea ce privește stadiile vechi de formare a limbii române. Pentru el istoria și limba română sînt „continuarea istoriei romane-latine și a filologiei latine-italice”.

N-a scăpat din vedere nici moștenirea dacă, încadrînd în această moștenire unele toponimice ca Mureșul, Oltul, Ampoiul, Someșul, Crișul, pe care cercetările ulterioare le-au confirmat ca atare.

Filologul ardelean ridică pentru prima dată chestiunea influenței limbii române asupra altor limbi. Ocupîndu-se de postpunerea articolului în limba română, el stabilește o influență a românei asupra bulgarei și albanezei, refuzînd apropierea de postpunerea din limbile scandinave, spre care înclina Hasdeu.

Atenția cercetătorilor din trecut a reținut mai mult activitatea de filolog a lui Cipariu, contribuția sa la dezvoltarea literaturii române fiind puțin abordată. Chiar o operă ca *Crestomatia sau analecte literare* a fost apreciată mai mult ca o antologie de texte vechi românești decît ca o lucrare de sinteză istorică. Cipariu însuși, fidel strădaniei sale de a pune în lumină limba vechilor scrieri, își apreciază lucrarea ca o „culegere de în scrisorile cele mai însemnate romanesce care mi-au venitu în cunoștința . . . , începîndu de după midilacul seclului XVI pînă la a. 1830”. În pofida caracterului ei antologic, explicabil și necesar într-o perioadă în care vechea literatură românească trebuia redescoperită, Cipariu încearcă într-o parte a operei sale — *Notitia literaria* — un tablou istoric al acestei literaturi, realizat pe secole și cuprinzînd atît Transilvania, cît și Muntenia și Moldova. Cum e firesc, autorul se arată a fi mai documentat în privința Ardealului, consemnînd nume ca Popa Iane, Coresi, Tordasi Michali, Ștefan Herce, Efrem Zacan, Silvestru Ieromonahul, Ioan din Tinti, dar amintind și de autori munteni și moldoveni (Neagoie Basarab, frații Șerban și Radu Greceanu, Grigore Ureche, Eustratie, Simeon Dascăluș, Misail Călugăruș, Varlaam, Do-

sitei, Miron și Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir). În lucrarea sa Cipariu înregistrează și manuscrise din sudul Dunării și din Istria. Deși incompletă și insuficientă sub aspect descriptiv, *Crestomatia* sau *analecte literare* constituie „un pas pentru elaborarea unei istorii a literaturii române”.

Aportul învățatului ardelean s-a manifestat și în domeniul luptei pentru încheierea dramaturgiei naționale. În acest sens Cipariu a scris, în 1826, piesa în versuri *Ecloga pastorală*, reprezentată în același an și tipărită în 1833 sub titlul *Ecloga întru mărirea Măriei-sale prealuminatului și preasantitului domn L. Ioan Lemenyi*. Este o pastorală în spirit neoclasic, în gustul epocii, cu o intrigă naivă, dar scrisă în versuri de o limpiditate remarcabilă. N. Iorga găsea versurile lui Cipariu „mai românești ca limbă, ca inspirație” decât cele ale lui Asachi. De altfel, înclinația pentru versificare și-o va manifesta și în „Învățătorul satului”, unde va publica poezii cu conținut militant, chemînd la deșteptarea națională.

BIBLIOGRAFIE

Ecloga. Întru mărirea Măriei Sale Ioanu Lemeny Episcopului Fagarasiului greco-catolicu la ziua instalatiei sale în diecesu, Blasiu, 1833; *Extract de Orthografie cu litere latinesci, pre temeiul limbii și orthografiei Beserecești și osebirea Dialectelor*, Blasiu, 1841; *Principia de limba și de scriptura*, în „Organul Juminării”, I, 1848, nr. LVI—LXI, LXIII; *Elemente de limb'a romana după dialecte și monumente vechi* Blasiu, 1854; *Scienti'a S. Scripture*, Blasiu, 1854; *Acte și fragmente latine romanesci. Pentru istori'a beserecei romane mai alesu unite, edite și anotate de . . .*, Blasiu, 1855; *Gramateca latină pentru II, II și IV alese a Gimnasiului de diosu, după M. Schinagl, partea I—II*, Blasiu, 1857—1860; *Crestomatia seu analacte literare dein cărțile mai vechi și noue românesci*, Blasiu, 1858; *Istori'a santa seu biblica a Testamentului vechi și nou pentru începutori scrisă de . . .*, ed. a II-a, Blasiu, 1859; *Elemente de poetică. Metrică și versificațiune*, Blasiu, 1860; *Elemente de filosofia*, după W. T. Krug, vol. I—II, Blasiu, 1861—1863; *Cuventu la inaugurarea Asociațiunei Romane Transilvane în IV Nov. MDCCCLXI aparutu în cuntru a unei critice*, Blasiu, 1862; *Discursu tîenutu în Adunarea generale a Asociațiunei romane transilvane pentru literatur'a și cultur'a poporului romanu, în 26 Juliu 1862*, Brasiovu, 1862; *Începutul Încrîstînării la români*, Blasiu, 1866; *Gramatec'a limbii române. S-a premiatu și tipăritu cu spesele Societăței Academice Române, partea I : Analitica ; partea a II-a : Sintetica și Suplementu la Sintactică — Despre limb'a româna*, București-Blasiu, 1869—1877 (pe copertă, în loc de 1869, apare anul 1870).

Ion Rațiu, *Timotei Cipariu. Viața și activitatea lui*, Blaj, 1905; Ștefan Mănciulea, *Timotei Cipariu. Început de autobiografie*, Blaj, [f. a.]; Ioan Stoian, *Der Grammatiker Timotheus Cipariu, Inaugural Dissertation*, Leipzig, 1905; dr. Ilie Dăianu, *Timotei Cipariu. La a 50-a aniversare de la moartea lui. 3 septembrie 1887*, București, 1937; Șt. Mănciulea, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu*, Blaj, 1944; Șt. Mănciulea, *Contribuții noi la viața și activitatea lui T. Cipariu*, Blaj, 1942 (pe copertă 1944); Șt. Mănciulea, *Timotei Cipariu și Astra*, Blaj, 1943; Ion Mușlea, *Timotei Cipariu și literatura populară, în Studii de istorie literară și folclor*, Cluj, 1964; Maria Protase, *Timotei Cipariu. Copilăria și anii de studii*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, VII, 1962, fasc. 1; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959; I. Coteanu, *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română”, XIV, 1965 nr. 3.

ARON PUMNUL

Născut la Căciulata (districtul Făgăraș) în 1818. Pumnul își începe studiile primare în 1831 la Odorhei, trecând în 1835 la liceul din Blaj. Perioada studiilor blăjene (1835–1841) constituie o etapă hotărâtoare în formația lui spirituală. Audiază aici, printre altele, cursurile de fizică ale lui N. Marcu și G. Barițiu și cele de istorie și geografie universală ale lui I. Rusu. Îl influențează mai ales personalitatea profesorului său de filozofie, Simion Bărnuțiu, care îl pune în legătură cu sistemul filozofic al lui W. T. Krug, epigon kantian puternic influențat de Fichte.

În 1841–1842 Pumnul frecventează liceul piarist din Cluj, de unde este trimis ca bursier al episcopiei din Blaj la Colegiul Sfânta Barbara din Viena, pentru studii teologice superioare. Spiritul anacronic, medieval al cursurilor îl deceptionează pe elevul lui Bărnuțiu. Se pare însă că Pumnul a audiat paralel unele cursuri universitare și e sigur că a organizat în cadrul colegiului o societate a studenților români, „Rumânimea cea tânără”, similară societății studenților români din Pesta. Programul societății era luminist, prevăzând formarea de dascăli bine pregătiți și traducerea unor manuale bune, prin care românii să fie orientați în studiul istoriei patriei, al economiei, fizicii, dreptului natural și național. Pe linia acestui program se înscriu și foarte variatele lecturi ale lui Pumnul : Aristotel, Seneca, Spinoza, Voltaire, Rousseau, Kant, kantianul Rotteck. Tot la Viena traduce *Fizica* lui Baumeister și lucrarea lui Colson *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*.

În cadrul societății Rumânimea cea tânără, se manifestă și primele preocupări filologice ale lui Pumnul, prin alcătuirea unui sistem ortografic bazat pe principiul fonetic, revendicând alfabetul latin nu pe temeiuri istorice, ci ca modalitate ideală de a pune în evidență caracterul regulat al limbii române, și opunându-se principiului etimologizant al lui Laurian (*Literele corespunzătoare firei limbei rumânești și încă ceva*, în „Foaie pentru minte”, 1845, nr. 42–48). Îngrădită de principiul raționalist al analogiei și regularității, scrierea, fonetică în intenții, ia, practic, un aspect etimologizant (scriindu-se „fontana”, „longa”, „smontana”).

În 1846 Pumnul se întoarce în Transilvania și e numit profesor de filozofie la Blaj. Cursul său, din care se păstrează în manuscris câteva fragmente, este o prelucrare rezumativă a operei esențiale a lui Krug, *Fundamental philosophie*, cu insistență sporită asupra elementelor kantiene.

În 1847 colaborează la „Organul luminării”, scos de Cipariu, cu o serie de patru articole (*Icoana creștinului*, *Lumea*, *Omul și Dumnezeu*), menite să formuleze un scurt îndreptar de morală creștină pe baze kantiene.

În revoluția din 1848, adept la început al ideilor lui Cipariu, evoluând apoi spre direcția reprezentată de Bărnuțiu, Pumnul îndeplinește rolul modest al unui misionar al ideilor revoluționare. Este autorul proclamației prin care românii sînt convocați la adunarea din Duminică Tomii, proclamație răspîndită prin sate de elevii săi. Proclamația, scrisă sub influența ideilor liberale ale lui Rotteck, justifică de fapt hotărîrea românilor de a-și cere drepturile. Acordarea lor e garantată de „spiritul veacului”, caracterizat prin eliberarea dreptului natural, rațional, de sub tirania dreptului istoric. În articolul *Viața năciunii române*, publicat în „Învățătorul poporului” din 1848, această idee se completează cu soluția practică, sugerată de Colson, a unui arbitraj european. Dar, pentru a-și cere drepturile, românii trebuie să se manifeste întâi ca națiune. Pentru Pumnul, ca și pentru Bălcescu și Kogălniceanu, istoria nu e o simplă însușare de date memorabile, ci e viața poporului, așa cum se manifestă în

datini, în evoluția sa culturală, morală, religioasă, în instituțiile sale. Funcția istoriei e înțeleasă, pe de o parte, ca funcție normativă, pe de alta ca funcție politică, practică, de temelie al ființei noastre naționale.

În adunarea de la 3/15 mai 1848 Pumnul e ales membru al comitetului românesc permanent de la Sibiu. Urmărit de guvernul maghiar, trece în Muntenia, unde i se încredințează însărcinarea de a explica poporului constituția revoluționară.

După înăbușirea revoluției peregrinează prin Moldova la Cernăuți, unde devine unul din conducătorii mișcării de renaștere națională din Bucovina.

Lucrează la început ca redactor al gazetei „Bucovina”, al cărei program se fixează în continuarea „Daciei literare”. Apoi obține postul de profesor de limba română la gimnaziul din Cernăuți, pe care nu-l va părăsi pînă la moarte. Influența asupra discipolilor este enormă, amintirile lor pioase schițînd figura unui dascăl dedicat în întregime misiunii sale. Sînt bine cunoscute atașamentul lui Eminescu față de profesorul și părintele său sufletesc și rolul pe care acesta l-a jucat în formația viitorului poet.

În 1861 elevul său Ion al lui G. Sbiera înființează Societatea literară din Cernăuți, al cărei membru onorific e ales și Pumnul. Moare în 1866. La moartea profesorului, elevii săi scot broșura *Lăcrămiarele învățăceilor gimnaziști la mormîntul prea iubitului lor profesor Arune Pumnul*, în care apare prima poezie a lui Eminescu, *La mormîntul lui Arune Pumnul*.

Preocupările lui Aron Pumnul s-au concentrat în direcția limbii și ortografiei. El s-a interesat și de istorie și filozofie, însă lucrările din ultima perioadă a vieții (*Privire fugitivă asupra istoriei românilor și romanilor, Filozofia populară* etc.) s-au pierdut, interzicînd astfel posibilitatea extinderii studiului și asupra acestor domenii.

Ca lingvist, Pumnul, inspirat în unele teze de romanistul Bruce Whyte, dezvoltă pînă la ultimele consecințe afirmația lui Petru Maior, preluată de Ion Maiorescu, cu privire la identitatea limbii române cu latina populară. Afirmă astfel — în *Neatîrnarea limbii românești*, în *Curs de literatura românească* și în *Convorbiri între un tată și-ntr-un fiu al său asupra limbei și literelor românești* — că limba română e o limbă „originară”, ea fiind un dialect al latinei populare și, ca atare, „mama” latinei culte. Ideea este o consecință a raționalismului metafizic al lui Pumnul, pentru care limbile nu evoluează istoric, ci se perfecționează doar cînd sînt „tractate filosofeste”.

Pumnul nu studiază limba după principii istorice. Deși îl preocupă legile fonetice ale limbii române, nu le înțelege ca legi de evoluție, ci ca principii eterne, invariabile, care alcătuiesc „firea limbii”, logica ei internă. Ele urmează a fi aplicate în continuare, pentru menținerea caracterului specific al limbii române. Perfecționarea limbii trebuie să se facă în sensul regularizării, prin generalizarea alternanțelor — de aici forme aberante ca : „năciune”, „cuminecăciune (comunicație) etc. —, și al îmbogățirii, dar nu prin împrumut, ci prin modalități interne : derivare și compunere : „vorbămînt” (etimologie), „limbămînt” (gramatică), „cugetămînt” (logică), „tîmplămînt” (istorie) etc. Aceleași principii raționaliste le aplică ortografiei. În felul acesta, fonetismul lui Pumnul, care se opune latinismului extremist prin valorificarea individualității limbii române, dovedește, prin credința în perfectibilitatea limbii și în dreptul lingvistului de a corecta limba vorbită, o orientare raționalistă și metafizică apropiată în esență de cea a latinistilor. Replica violentă a urmașilor, fie ea satirică (la Alecsandri), fie bazată pe principiul unei ortografii fonematice (la Titu Maiorescu), ne apare îndreptățită.

Pe teren literar, Pumnul e autorul unui mic tratat de prozodie, *Foarma den afară a poeziei române*, unde studiază versificația românească, înțeleasă ca versificație ac-

centuală, cu ajutorul unei nomenclaturi cantitative, ceea ce dă textului, în ciuda corectitudinii ideilor, un aer vetust.

În *Curs de literatură românească*, Pumnul definește literatura („scriptura”) ca fiind „cuprinsul tuturor scriptelor cîte s-au făcut în limba română de cînd a început a se scrie într-însa și pînă astăzi”, ceea ce înseamnă confundarea valorii culturale cu cea literară. Pilda morală o dă nu opera, ci viața scriitorului studiat. De aceea Pumnul introduce în cursul său toate personalitățile cu inițiative culturale, apreciind nu valoarea operei, ci meritul inițiativei. Vasile Lupu e studiat pe larg, în vreme ce Varlaam e amintit doar ca mitropolit al Moldovei; viața lui Miron Costin e prezentată insistent, iar opera e trecută sub tăcere.

Aceeași concepție stă și la baza *Lepturariului rumânesc* (vol. I—IV, 1862—1865). Primele volume sînt concepute în limitele unei culegeri de texte de literatură (mai ales literatură educativă sau moralizatoare: fabule din Donici, Asachi, Alexandrescu și legende istorice din Alecsandri), istorie, geografie și științele naturii. Textele sînt transcrise nu numai cu modificarea ortografiei, dar și cu corecturi în topică și lexic, după normele lingvistice proprii. Transformate astfel într-un produs bizar, ele devin pur și simplu ilizibile. Volumele III și IV încearcă o schiță de istorie a literaturii române de la cronicari la 1834, prin prezentarea unor texte ilustrative, precedate de scurte note biobibliografice. De o extindere și o valoare inegală, informația acestor note variază după sursele din care decurge, fiind uneori reprodușă din periodice contemporane, alteori procurată prin investigații directe (note autobiografice reclamate de la o serie de scriitori).

Cu toate viciile de metodă, lucrarea lui Pumnul conține informații valoroase, adeseori unice.

Judecata severă a urmașilor, vizînd în primul rînd pe lingvistul Pumnul, a trecut oarecum în umbră meritele reale ale luptătorului pe tărîm cultural, a cărui activitate de dascăl și mesager al ideilor Renașterii ardelenne rămîne un moment nu lipsit de importanță în procesul consolidării conștiinței naționale la jumătatea veacului al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

Lepturariu rumânesc, cules de'n scriitori rumâni pre'n comisiunea denumită de către naltul ministeriu all învățămîntului asediat spre folosintia invoetiaceilor de'n clasa [...], I—IV, Viena,

ARON PUMNUL

1862—1865 ; *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Wien, 1864 (ed. a II-a, prelucrată de D. Isopescu, Cernăuți, 1882).

I. Vulcan, *Panteonul romanu, Portretele și biografiile celebrităților romane*, t. I, Pesta, 1869 ; M. Eminescu, *O scriere critică*, în *Opere*, ed. I. Crețu, vol. I, București, 1938 ; T. Maiorescu, *Observări polemice*, în *Critice*, vol. I, București, 1931; idem, *Despre scrierea limbii române*, în *Critice*, vol. II, București, 1928 ; I. G. Sbiera, *Aran Pumnul. Vaci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuți, 1889 ; T. Bulat, *Aran Pumnul, candidat la Universitatea din Iași*, în „*Neamul românesc literar*”, III, 1911, nr. 11 ; P. V. Haneș, *Știri despre Aran Pumnul elev la gimnaziul din Blaj și despre Timotei Cipariu, Simeon Bărnuțiu și G. Bariț profesari la liceul din Blaj*, în „*Convorbiri literare*”, LXVI, 1933, aprilie ; Aug. Z. N. Pop, *Eminescu înfiat de Pumnul ?* în „*Tribuna*,” VIII, 1964, nr. 14.

PARTEA a III-a

LITERATURA ROMÂNĂ
ÎNTRE 1860 ȘI 1867

LITERATURA ROMÂNĂ ÎNTRE 1860 ȘI 1867

REVISTE ȘI TENDINȚE LITERARE

Revoluția din 1848 din cele trei țări românești, prin programul și obiectivele ei, trebuia să ducă la independență națională, a cărei premisă era unirea, deoarece, după cum spunea încă în timpul revoluției M. Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, unirea celor două Principate era „cheia bolții fără care s-ar prăbuși tot edificiul național” sau, cum scria Bălcescu în 1849. „unire națională și libertate vrem”, căci „nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic”. La unire națională se gîndeau și românii din Transilvania, cerînd în adunarea de la Blaj recunoașterea națiunii române și convocarea unui congres general al reprezentanților întregului popor, sub lozinca „Vrem să ne unim cu țara!”.

Ideea unității naționale, pregătită în cursul veacurilor de diferiți cărturari și istorici, a devenit o idee-forță, simțită ca o necesitate istorică, o dată cu formarea națiunii române. În condițiile apariției capitalismului, pe la mijlocul secolului trecut, în afară de un mic număr de moșieri, toate clasele doreau o schimbare prin unire: boierii conservatori, tot mai interesați în dezvoltarea schimburilor de mărfuri și înlăturarea stăpînirii turcești, pentru sporirea puterii lor economice și politice; burghezimea și boierimea liberală, pentru preluarea puterii politice, prin exploatarea industriei și a comerțului; iar masele populare, pentru obținerea libertății și dreptății sociale prin reformele democratice promise, dar rămase neînfăptuite după revoluție. La această dorință a poporului român din toate provinciile se mai adăuga și conjunctura istorică europeană. Ca necesitate istorică internă, Unirea Principatelor s-a constituit și ca parte integrantă a mișcării generale europene de emancipare a maselor populare, intrînd în tratativele dintre marile puteri, care o susțineau sau o respingeau după propriile interese pentru ieșirea lor din criza economică mondială din anii 1857—1858.

Etapa decisivă pentru întemeierea statului român modern au hotărît-o masele populare prin actul alegerii domnitorului unic în persoana lui Al. I. Cuza. Reformele acestuia, secularizarea averilor mănăstirești și împrăștierea țăranilor, crearea unei legislații moderne și înființarea de noi instituții pentru dezvoltarea socială — Universitatea din Iași și București, școli numeroase în mediul rural —, întărirea armatei, au asigurat succesul procesului de constituire a poporului nostru ca națiune și organizarea lui pentru cucerirea independenței naționale.

În pregătirea actului politic, un rol hotărîtor avuseseră intelectualii ce aparțineau burgheziei avansate sau boierimii luminate: M. Kogălniceanu V. Alecsandri.

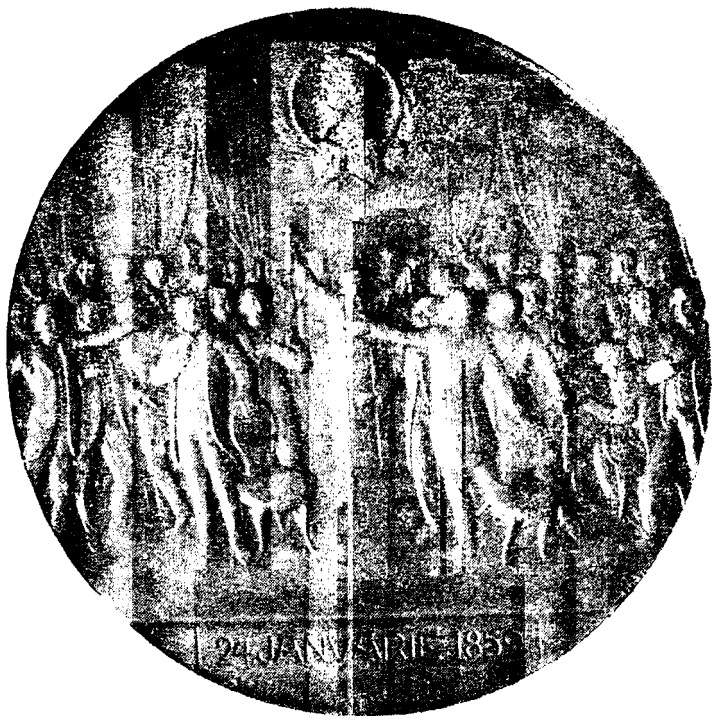

C. Negri, C. A. Rosetti, D. Bolintineanu, N. T. Orășanu etc., adepți ai revoluției în faza ei burghezo-democratică, susținători ai împrumutării țăranilor și după înfrângerea ei, cu convingerea că numai unirea va putea să impună reformele democratice. În ideologia literară ei erau susținători, în continuare, ai programului „Daciei literare”, pentru crearea culturii naționale.

Întorși în țară după 1848, revoluționarii și-au propus continuarea mișcării, tot mai mult orientată spre idealul unității naționale, cum se vede din planul lui V. Alecsandri din anul 1851–1852 de a scoate „România literară”, foaie științifică și literară. Anunțată într-un prospect ca o continuare a „Propășirii”, cu colaborarea lui N. Bălcescu, Ion Ghica, D. Bolintineanu, C. Negri, M. Kogălniceanu, A. Russo, G. Sion, Gr. Alexandrescu, revista a fost oprită de stăpânire probabil pentru intențiile unioniste, evidente prin titlul ei, ca și în cazul altor publicații — „Dacia literară”, „Arhiva românească”, „Magazin istoric pentru Dacia” —, în ciuda asigurărilor date de redactor domnitorului că ea „va fi cu totul străină politicii”. Primul număr, apărut în 1855, reia articolele din numărul suspendat, tipărindu-se un fragment despre Răzvan Vodă din *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* a lui N. Bălcescu, ca un omagiu adus colaboratorului ce murise între timp. La revistă colaborează în continuare poeții și prozatorii epocii: D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu, A. Donici, C. Crețeanu, C. Negri, D. Dăscălescu, G. Sion, A. Odobescu, A. Cantacuzino, V. Alexandrescu-Urechia, M. Kogălniceanu, A. Russo.

După încetarea „României literare”, foiletonul „Zimbrului”, ziar ce apăruse încă din 1850 la Iași, a fost un timp transformat în revistă, în 1855 și 1856, publicând poezii de D. Gusti, D. Dăscălescu, Gh. Tăutu, traduceri de G. Sion din Lamartine. În 1857 apare publicația bucureșteană „Concordia”, care își propunea

„24 IANUARIE 1859”.
medalie

o înțelegere în vederea marilor scopuri naționale, ca ziar „fără de partid”. Orientarea politică îi era dată de C. Crețulescu, adept al Unirii, și I. Filipescu, fruntaș al boierimii, colaboratori fiind V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu G. Crețeanu, G. Baronzi și scriitori mai noi, Al. Sihleanu și Al. Depărățeanu.

Luptele pentru Unire, care ajunseseră principala direcție a activității scriitorilor încă din 1856, au pus în fața celui din urmă asalt pe V. Alecsandri, G. Sion, D. Dăscălescu, Gr. Alexandrescu, G. Crețeanu. Ziarul „Steaua Dunării”, editat la Iași în 1855—1856 de M. Kogălniceanu, și „Buciumul”, editat de C. Bolliac la Paris, în 1857, continuat de „Opiniunea” lui V. A. Urechiă, aveau ca scop propagarea programului partidei naționale. Foaia lui Kogălniceanu, continuată în 1858—1860, trebuia să fie nu numai publicistică, ci și literară; din al doilea an apare și rezumată într-o traducere franceză, pentru a se muta la Bruxelles, cu titlul „L'Étoile du Danube”. Articolul-program considera politica ziarului ca „politica seculară a românilor”, politică națională pentru autonomia și unirea Principatelor Române, pentru „legea sfintei dreptăți și respectul naționalităților”. Programul „Daciei literare” este reluat tot de M. Kogălniceanu, în editorialul primului număr: „Credem că literatura românească trebuie să se adape la izvoarele naționalității, adică în istoria, moravurile și credințele țării noastre. . . Socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională”. Principalii colaboratori ai revistei sînt cei ai „României literare” și ai „Daciei literare”: V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, Al. Donici, C. Negruzzi, G. Sion, la care se adaugă scriitorii mai tineri, G. Crețeanu, D. Dăscălescu, C. D. Aricescu, Gh. Tăutu etc.

Între 1855 și 1860 au apărut și alte ziare angajate în luptele pentru Unire: după „România” lui George Baronzi din 1848, la București, în 1857, ziarul „România”; în 1858, „Zimbrul” și-a schimbat titlul în „Zimbrul și Vulturul”, după Unire con-

topindu-se și cu „Steaua Dunării”. Au mai apărut în aceeași perioadă : „Naționalul” lui V. Boerescu ; „Românul”, urmașul „Pruncului român” din 1848, al lui C. A. Rosetti ; în 1858 „Dîmbovița” lui D. Bolintineanu, avînd colaboratori pe Pantazi Ghica, N. T. Orășanu, M. Zamfirescu ; în 1858 „România” lui Hasdeu, în 1859 „Conservatorul progresist”, scos de juristul C.N. Brăiloiu pentru apărarea intereselor vechiului regim ; pentru puțin timp a reînviat „Curierul românesc” al lui Heliade, suspendat pentru atacurile împotriva lui Cuza,

În Transilvania, „Gazeta Transilvaniei” a continuat să lupte și sub conducerea lui Iacob Mureșanu și a lui Aurel Mureșanu pentru integritatea patriotismului românesc, pe toate planurile : politic, istoric, cultural. S-au mai adăugat și alte publicații, pe lângă vechea „Gazetă de Transilvania” și „Foaie pentru minte” : la Oradea, în 1854, almanahul „Zorile Bihorului” ; la Arad, în 1859, „Mugurii” ; la Sibiu, în 1860, „Amicul școalei” ; la Arad, în 1860, „Strigoii”, foaie umoristică, iar în Bucovina „Foaia soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina”. În 1865 a fost întemeiată de Iosif Vulcan, la Budapesta, „Familia”, mutată la Oradea din 1880, gazetă care a întreținut spiritul românesc în clasa de mijloc, prin cultură socială, literatură, artă. În 1861 s-a înființat Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra), președinte fiind mitropolitul A. Șaguna, iar vicepreședinte T. Cipariu. Scopul societății era emanciparea naționalității române, în concordanță cu ecoul Unirii Principatelor, enunțat în Statut : „Înaintarea literaturii române și culturii poporului român în deosebitele ramuri, prin studii, elaborarea și edarea de opuri, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și artă, și altele asemenea”. Ca misiune științifică a Astreii, Barițiu recomandă multiple cercetări, precum : colecție de balade ardelenene, culegere de inscripții romane din Ardeal și țările vecine cu dînsul, un conspect al florei ardelenene, bănățene și bucovinene, iar pentru a se complini lacunele din istoria patriei recomandă tipărirea manuscriselor lui Șincai și Clain, cît și a documentelor istorice, în foaia periodică a societății, care a fost „Transilvania”.

Cea dintîi revistă a Principatelor Unite a fost „Revista Carpaților”, apărută între 1860 și 1862, în redacția lui G. Sion, avînd colaboratori pe Al. Odobescu, N. Filimon, M. Zamfirescu, Gr. H. Granda. Revista lui Sion avea un pronunțat caracter literar, cu scopul de a crea acel „foculăriu în foculăriu în care să se formeze un muzeu de depus produsele tuturor bărbaților de știință și de geniu, care pot servi spre luminarea minții și spre perfecționarea neamului românesc”. Deși erau evidente rezervele lui față de stilul latinizat, redactorul lua apărarea ardelenilor în discuțiile asupra organizării învățămîntului, căci era o necesitate istorică a tuturor românilor de a colabora în opera culturală de care era nevoie pentru dezvoltarea lor ca neam unitar. În spiritul unității românilor de pretutindeni scria Al. Papiu Ilarian un articol despre *Independența constituțională a Transilvaniei*, susținînd că „e bine să intrăm cu toții în Alba-Iulia pe poarta pe care intrase Mihai Viteazul în cetatea de la poalele munților de aur, ce răsună încă de vitejiile lui Horia și Iancul”.

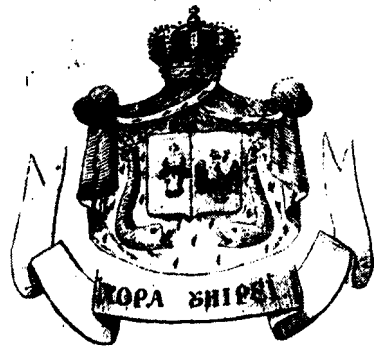
Între anii 1858 și 1859, Hasdeu redacta la Iași „România”, ziar politic, iar în 1858 „Foaie de istorie română”, devenită din 1860 „Foița de istorie și literatură”. Din 1862 el editează „Din Moldova”, din al doilea an cu titlul „Lumina”, pentru a nu părea prea regional, publicînd studii de istorie și arheologie, poezie și proză. Între aceiași ani apar la Iași „Arhiva românească”, ediția a II-a, în redacția lui M. Kogălniceanu, și „Ateneul român”, colaboratori fiind Hasdeu, R. Scriban și Gh.

Tăutu. Întregirea programului „partidei naționale” și-o propunea ziarul „Unirea”, politic, comercial și literar, în redacția lui G. R. Bossueceanu, care spunea în articolul-program că „sub titlul de Unire jurnalul nostru își va pune toată silința a contribui și la unirea politică a Principatelor și la unirea morală și socială a românilor”, împotriva celor ce „ar dori să conștie în profitul lor exclusiv libertățile și instituțiile țării”. Din 1863 apare „Buciumul” lui C. Bolliac, marcând o ruptură în partidul liberal al „roșilor”, conduși de C. A. Rosetti. În Prospectul anonim este definit ca expresie a unei fracțiuni liberale, ca un continuator al ziarului apărut la Paris : „El este ceea ce s-a născut : liberal și, înainte de toate, național”. Ziarul urmărea mai întâi să sprijine reformele lui Cuza, dar în urma unui articol în care redactorul critica violent raporturile dintre Kogălniceanu și domnitorul Cuza, suspendarea apariției lui a fost hotărâtă de însuși Kogălniceanu, în 1864, pentru ca în 1865 să reapară sub numele de „Trompeta Carpaților”.

Pe măsură ce se realiza trădarea revoluției burghezo-democratice, după înlăturarea lui Cuza, ziare umoristice, unele cu repetate schimbări de nume, își găsesc obiective satirice în structura noului stat român modern : „Nichipercea”, „Adio la Nichipercea”, „Aghiuță”, „Bondarul”, „Ghimpele”, „Păcălă”, „Pepelea”, „Viespele”. Ziaristica umoristică este, așadar, destul de puternică, având un rol însemnat în dezvoltarea culturii noastre, cum îl preciza N. Iorga :

„Prin versurile ce publică, prin romanele ce dă la lumină, prin articolele ei, mai ales în ce privește teatrul, dar, înainte de toate, prin dezvoltarea rapidă a vervei polemice, a analizei stilului care vrea să creeze ori să întărească o convingere, prin vizarea chiar a pamfletului personal, ea aduse un mare serviciu literaturii noastre”.

Cea mai importantă revistă literară a vremii a fost „Revista română pentru științe, literă și arte”, în redacția lui Al. Odobescu, publicată la București între 1861 și 1863. În precuvântarea nesemnată, redactorul constata că „sămînța progresului s-a aruncat de o mînă binefăcătoare într-un pămînt avut și roditor”, simțindu-se trebuința de a deschide „un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, precît se va putea, într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și al speculațiilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii române”, deoarece „o națiune

*Alteioscui Strumeni no lincuo
spitzi paurani n'iu cunep nene,
Coyri tea nape et n'iu n'iu.
K'ia n'iu n'iu n'iu n'iu n'iu n'iu.*

*Unepan h'iu M'iu n'iu n'iu n'iu
Unepan h'iu n'iu n'iu n'iu n'iu
Unepan h'iu n'iu n'iu n'iu n'iu
Unepan h'iu n'iu n'iu n'iu n'iu.*

*Unepan h'iu n'iu n'iu n'iu n'iu
Unepan h'iu n'iu n'iu n'iu n'iu.*

HORA UNIRII,
foaie volantă

se afirmă atît prin actele sale politice, cît și prin viața sa intelectuală". „Revista română” pleca de la programul „Revistei Carpaților”, ca orientare enciclopedică și românească, avînd colaboratori pe scriitorii tineri întorși de la studii din străinătate. Poezii publică — alături de V. Alecsandri — D. Dăscălescu, Al. Donici, G. Crețeanu, proză N. Filimon, întregul roman *Ciocoii vechi și noi*, Al. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov*. Sînt reproduse studiile mai vechi din opera lui N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, alături de studiile lui Al. Odobescu despre *Psaltirea diaconului Coresi*, sau studiile economico-sociale ale lui P. S. Aurelian, cît și cele științifice ale lui Gr. Cobălcescu, G. Ștefănescu și ale altora, despre libertatea muncii, despre lucrările publice, despre dreptul internațional, despre geologie, despre moartea aparentă etc., așadar lucrări cu o tematică foarte variată, în conformitate cu scopul revistei de a populariza „cultura literelor și gustul artelor și noțiuni despre toate ramurile științei”.

În articolul despre *Mișcarea literară din 1861 în țările române*, G. Crețeanu făcea referiri la epoca revoluționară pentru a consemna o nouă etapă, în toate domeniile culturii, după Unire :

„De trei ani am intrat într-o eră nouă de libertate politică ; dacă această eră n-a produs încă tot ce promitea, dacă în multe s-au schimbat numirile fără a se schimba lucrurile . . . , nu trebuie să mergem departe spre a căuta cauza acestor rele ; ea vine din lipsa de publicitate care a precedat regimul cel nou : nici școli spre a lumina poporul, nici cărți în care să citească vitejiile părinților săi și care să-l inițieze la o viață nouă. Apoi, o lege nu transformă într-o zi oameni și obiceiuri : generația care ține cîrma lucrurilor a fost crescută și a participat mai mult sau mai puțin la treburi sub regimul desființat ; oricîtă bunăvoință i-am presupune, nu trebuie să ne închipuim că omul cel vechi a murit cu totul într-însa. Lăsînd-o dar să se scurgă, ca valurile turbure după furtună, să ne preocupăm mai cu seamă de generația care vine. Este misiia literaturii — nobilă misiie — de a transforma obiceiurile, de a realiza ideile înalte, de a pregăti viitorul”.

În precuvîntarea la volumul al II-lea se precizează în ce fel cultura trebuie să pregătească viitorul :

„O eră de renaștere și civilizație s a deschis țării noastre. Națiunea română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobîndească toate elementele necesarii ca să meargă înainte și să ajungă la putere, la mărire și la prosperitate. Elementele care pot pregăti și întemeia acest mare viitor al naționalității române sînt ideile și cunoștințele serioase în știință, litere și arte. Răspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului și formarea animei va aduce țara noastră la o adevărată civilizație”.

În spiritul precuvîntării, C. A. Crețulescu publică un articol *Despre mărirea națiunilor*, în care se spune că după Unirea din 1859 trebuie să facem „un uz inteligent de libertatea noastră, întrucît în viața societății sînt două moduri principale în care se manifestă ea : relațiile politice și împărțășirea din eliberarea culturii omenirii”, iar națiunile care s-au numit *mari* pentru vitejia lor războinică au fost totodată națiuni cultivate. Ideea naționalității rămîne deci centrală în orientarea politică a „Revistei române”, cu convingerea redactorilor, exprimată în legătură cu cartea lui Papiu Ilarian asupra independenței Transilvaniei, că, „pe cît timp toate inteligențele române vor coopera la ridicarea edificiului nostru literar, putem spera în realizarea unității române”. În acest sens, Al. Odobescu, în relatarea asupra lucrărilor Asociațiunii de la Brașov, din 1862, avea dreptate să rețină ideea din disertația lui T. Cipariu : „și dacă pre alt cîmp românul e tăiat în bucăți și purcede pe căi diferite, uneori cu

totul contrarii, dar cel puțin în literatură, în pașii către cultură, numai un corp și numai un suflet să fie" ; dar totodată el avea dreptate să-și arate rezerva față de discursul lui Șaguna, întemeitorul Asociațiunii, de vreme ce „credința națională a preasfinției sale se întemeiază mai mult pe Curtea stăpînitoare din Viena decît pe elementul vital al înfrățirii naționale a românilor” și „speranțele preasfinției sale nu se arată că merge mai departe decît la o pacinică conlocuire a românilor sudțiți cu celelalte națiuni alăturate, sub scutul tutelar al bunului împărat”.

Tradiția pașoptistă se menținea în orientarea revistei prin ideea că „amorul patriei este pasiunea sufletelor tari — prin urmare simțămîntul acesta este cu totul poetic și a inspirat întotdeauna inima de o virtute supremă”, cum spunea Em. Crețulescu într-un articol despre V. Alecsandri. Ideea are o mai amplă documentare în studiul lui D. Berindei *Despre arte și cultura lor în Țara Românească* : „Artele, ca expresie credincioasă a geniului unei națiuni, sînt necesare pentru cultura ei morală și intelectuală”, de aceea „cei ce țin mai cu seamă la originalitatea națiunii, cei ce combat cosmopolitismul în numele individualității naționale, în numele independenței și libertăților ei, au o datorie sfîntă de a contribui la organizarea lor în țara noastră”.

În literatura pașoptistă, în opera celor mai importanți scriitori ai vremii se va menține adeziunea la idealurile romantice, datorită menținerii condițiilor care la începutul secolului favorizaseră apariția romantismului. Pentru că în literatura noastră romantismul, prin implicațiile lui sociale, a fost inseparabil de pașoptism, încrederea în idealurile revoluției, parțial realizate în 1848, va însemna îmbinarea romantismului cu realismul în opera unor scriitori ca N. Filimon, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, deși romantismul intimist și pesimist, în genul meditațiilor lamartiniene din prima fază a mișcării, reapare la unii scriitori minori, ca A. Sihleanu, M. Zamfirescu și alții.

În literatura europeană realismul este o consecință a romantismului, considerat ca un „al doilea romantism”, întrucît, prin înlocuirea principiului generalizant al clasicilor cuget, *deci exist*, cu principiul individualizant *simt, deci exist*, „culoarea locală” și gustul pentru „particular” pun alături de Hugo, Vigny și Musset pe Balzac și Merimée, într-o condensare de sentimente și pasiuni în personaje tipizate, în experiențe de viață cu semnificații adînc umane. La aceeași formulă vor ajunge și scriitorii români, continuatori ai romantismului în a doua jumătate a secolului, realiști în observarea societății contemporane.

N. Filimon, susținător și el al acțiunilor revoluționare ale anului 1848, este un romantic dublat de un realist, mai mult romantic în scrierile de început, *Mateo Cipriani* și *Friederich Staaps*, și mai mult realist în *Nenorocirile unui slujnicar* și *Ciocoii vechi și noi*. Personajele devin tipuri și simboluri în toate aceste scrieri, fie că apar ca întrupări ale unor pasiuni excepționale, în nuvele, pentru exprimarea adeziunii scriitorului la ideile patriotice ale epocii, fie că reprezintă moravurile sociale ale feudalismului târziu, în roman, prefigurînd tipurile teatrului satiric al deceniilor următoare. Ca realist, scriitorul mărturisea separarea operei de autor, indicînd în dedicația cărții existența reală a tipului înfățișat, nu însă fără a-l prezenta cu patimă, în prolog, ca în orice scriere romantică. De la „fiziologiile” lui C. Negruzzi pînă la portretele complexe ale parveniților și ciocoilor lui N. Filimon, proza romantică a dobîndit caracterele realismului impus de adeziunea scriitorilor la idealurile nerealizate de revoluția burghezo-democratică, într-o epocă în care consolidarea statului român modern impunea adînci prefaceri sociale. Prin N. Filimon în istoria literaturii române se deschide o nouă pagină, modest scrisă, a apariției romanului social și psihologic, care în literatura europeană se deschisese cu două nume celebre : M-me de Staël și Chateaubriand.

Romanul istoric de factură romantică, ce tindea să domine proza europeană în secolul al XIX-lea, sub influența lui Walter Scott și Al. Dumas, a influențat în literatura română a epocii *Scenele istorice* înfățișate de Al. Odobescu cu dubla tehnică a istoricului și a scriitorului. Clasic prin formația lui umanistă, scriitorul rămîne un romantic prin pasiunea pentru trecut, în lucrări de „romanțare” a istoriei, nu însă mai puțin scriitor de aceeași factură în vasta lui corespondență. Prin stilul ei, în continuarea genului epistolar început tot de C. Negruzzi și continuat în forma memoriilor de mulți alții, corespondența lui Odobescu ar fi putut constitui capodopera activității lui literare, așa cum în literatura franceză *Corespondența* constituie o parte de seamă a operei lui Flaubert, dacă omul de știință, istoricul și arheologul, n-ar fi reținut în permanență pe scriitor. *Pseudo-kineghetikos* este dovada, în felul ei unică în literatura română, a virtuților scriitorului în arta corespondenței, realizată ca eseu prin cuprinderea și a altor domenii decît cel strict familial. Al. Odobescu este un clasic al literaturii noastre prin sinteza realizată în opera lui între pașoptism și umanism, între artă și știință, el fiind primul dintre scriitorii noștri savanți.

B. P. Hasdeu, cu o activitate mult mai vastă decît Al. Odobescu, este o personalitate impunătoare prin știința enciclopedică și scâpărările geniale ale operei sale, operă plină de contradicții, întrucît în mare măsură o întreagă epocă se răsfrînge în ea. Savant cu pasiune pentru creație în domeniul mai rigid al filozofiei și istoriei, el este un adevărat „geniu romantic”, cum observaseră unii comentatori, prin pasiunea pentru sinteză și setea lui pentru original și monumental, avînd convingerea, exprimată mai întîi de Bălcescu, că „a citi în trecut și în prezent prin puterea unei colosale imaginațiuni, care, bazîndu-se pe puține fragmente, reconstituie deodată un întreg grandios, este cea mai sublimă forță, în care reușește de-abia unul dintr-o sută de poeți ! Știința înregistrează numai ceea ce știe ; poezia ghicește ceea ce nu știe ; și se poate întîmpla ca știința să vină mult mai mult în urmă spre a constata prin fapte ceea ce poezia descoperise deja prin inspirațiune”. Romantic în filozofia istoriei, în *Istoria critică a românilor*, prin ideea că ființa spirituală a unui popor îi este hotărîată în întregul curs al dezvoltării lui, cu putere de destin, de structura proprie a naționalităților lui, idee inacceptabilă într-o concepție științifică asupra istoriei, scriitorul a continuat romantismul epocii anterioare în tratarea poetică a istoriei, ca în monografia despre *Ion Vodă cel Cumplit*, dar mai ales în piesa *Răzvan și Vidra*, cea mai bună dramă istorică de pînă atunci, după încercările lui I. Heliade Rădulescu și D. Bolintineanu și înainte de drama istorică a lui V. Alecsandri *Despot Vodă*. Romantică este piesa prin inspirația istorică, prin compoziția literară și caracterele personajelor ; realistă însă prin confruntarea trecutului cu istoria contemporană, reconstituită în începuturile ei, atît prin conflictul dintre clasele sociale, boieri și țărani, cît și prin urmărirea lui în psihologia acestora, determinată de condiția lor socială. Romantică este prezentarea personajului principal ca un *erou exemplar*, excepțional, un țigan care prin calitățile sale personale, în ciuda prejudecăților timpului, ajunge pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei sociale ; romantică este și dedublarea, prin contrast, a eroului printr-o femeie ambițioasă pentru satisfacerea propriilor ei planuri ; romantică este și tehnica spectacolului prin scene de mare efect teatral. Realistă este însă piesa prin axarea conflictului dramatic pe conflictul social caracteristic secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, deci orînduirii feudale, al cărei dușman a fost Hasdeu prin azeziunea lui la pașoptism, într-o vreme cînd părea definitiv trădată ideea progresului social.

N. Filimon, Al. Odobescu și B. P. Hasdeu, prin activitatea lor începută în primele două decenii după revoluția din 1848, vor fi pilonii unei punți solide spre activitatea clasicilor noștri din ultimele trei decenii ale secolului trecut, într-o mișcare literară în care, după Eminescu, romantismul se va dizolva cu totul în realism, pentru a reapărea, mai târziu, în alte curente ale literaturii moderne.

Dar dacă idealurile pașoptiste nu vor dispărea din mișcarea literară de pînă la Unire, continuîndu-se în activitatea marilor scriitori pînă târziu, anumite note depresive, în versuri intimiste, vor apărea în anii următori la unii scriitori mai mici ai vremii cum au fost G. Crețeanu, Al. Depărățeanu, Al. Sihleanu, în ciuda pașoptismului care îi legase înainte de luptele politice pentru unitate națională.

Cauzele acestei schimbări în mișcarea literară au fost cele arătate de C. Dobrogeanu Gherea în explicarea deosebirilor dintre cele două etape istorice ale secolului trecut : „Cuprinși de înalte iluzii, de mari speranțe, poeții de atunci ne chemau la deșteptare, ne strigau să ne trezim din somnul de moarte, ne invitau să ne iubim patria, să salvăm libertatea și umanitatea, ne cîntau mărirea țării, splendoarea cîmpiei și a plaiurilor, viața cîmpenească . . . , dar mîndrele visuri nu s-au întrupat.

Aceleași pricini sociale dau loc la aceleași efecte ; aceeași întocmire social-burgheză care a înșelat atît de tare nădejdiile a înșelat și pe ale noastre, și decepțiunea noastră trebuia să dea loc și la noi curentului decepționist în literatură”.

Romantismul european, îndreptar pentru literatură în etapa revoluțiilor burgheze, va face o tot mai mare distincție între ideal și realitate după trădarea acestor revoluții, comportîndu-se și în literatura noastră în anii următori Unirii ca un decepționism, fără o adîncită filozofie, dar cu suficiente premise pentru anunțarea cotiturii ce se va realiza prin poezia lui Eminescu. Este vizibil un „eminescianism *avant la lettre*” în „dorurile” lui Al. Depărățeanu, ca și în „visările” și „îndoiențele” lui Radu Ionescu, în „armoniile” lui Al. Sihleanu sau în „desperările” lui G. Crețeanu. Le-a lipsit însă acestora adîncimea filozofică a gîndului, atinsă de alți poeți prin cunoașterea idealismului filozofic german, care va pătrunde în cultura românească mai ales după 1863, o dată cu constituirea societății „Junimea”.

Condiții istorico-sociale asemănătoare, o dezvoltare rapidă a burgheziei și o atît de rapidă coalizare a ei cu moșierimea, au făcut ca după 1864 idealurile politice care se vor reflecta în mișcarea literară a epocii să se adapteze la tendințele dominante ale culturii germane, o dată cu constituirea unei „noi direcții”, teoretizată de critica lui T. Maiorescu.

Trecerea spre această nouă direcție, ca ideologie literară, va fi marcată de Radu Ionescu în studiile sale de estetică, publicate în „Revista română”.

Față de tradiția pașoptistă, pregătită de programul „Daciei literare” — necesitatea unei critici care să aprecieze operele literare după criteriul specificului național —, Radu Ionescu vorbea pentru prima dată despre o critică nouă, nu cum făcea în Franța Sainte-Beuve, explicînd arta prin condițiile de viață ale scriitorului, ci o critică ale cărei obiective să fie principiile ultime la care arta se poate reduce, privind natura și originea ei, specificul și valoarea ei, criticul avînd datoria să se întreprinde „pentru ce, prin ce mijloace, care sînt principiile și regulele”. Prin izvoarele ei, critica lui Radu Ionescu este idealistă, ca și critica lui Maiorescu, pe care o anunță în demonstrarea naturii ideale a artei. „Principiile criticii” stabilite de el sînt întemeiate pe estetica lui Hegel, în ce privește deosebirea dintre știință și artă, fundamentală pentru o critică de principii pe care el voia să o întemeieze :

„Știința este rezultatul inteligenței și ne expune adevărul prin abstracțiuni, arta se întemeiază mai mult pe imaginație și, arătându-se adevărul prin imagini plăcute, ne face a-l înțelege cu mai multă facilitățe . . . Știința ne arată adevărul curat și fără vâl, după cum îl concepe inteligența, o abstracțiune anevoie de pătruns, arta ni-l înfățișează prin imagini frumoase care mișcă și impresionează simțurile noastre”.

Arta, stînd la mijloc între cele două chipuri de a descoperi adevărul, prin simțuri și prin intelect, nu se poate opri nici la realitatea materială a obiectelor, nici la abstracțiunea științei, ci caută o imagine a adevărului care poate exista în nemărginita varietate a obiectelor înconjurătoare, astfel că poezia, sub formă de imagini alese și frumoase, pe care le modifică după tipul etern al idealului, are facultatea de a exprima într-un chip viu și însuflețit toate ideile și cugetările cele mai înalte ale spiritului, toate scenele și evenimentele cele mari ale vieții omenești, toate pasiunile dorințele și sentimentele sufletului. Aceasta vrea să spună că idealul artei este absolutul, o esență apriorică a realității, pe care ea o imită, după principiile stabilite de „geniurile cele mari și de o cugetare înaltă”. Prin „cugetarea înaltă” criticul înțelege „marile adevăruri filozofice care ne transportă mintea la înălțimea legilor care guvernează lumea morală și intelectuală”, ceea ce constituie locul de întîlnire a artei cu filozofia, explicată în spiritul esteticii hegeliene.

Principiile critice lui Radu Ionescu n-au putut stabili prin „Revista română” o „direcție nouă”, așa cum se va fixa ea în cadrul Junimii la „Convorbiri literare”, începînd din 1867, nu numai pentru că ele nu aveau forța teoretică necesară, dar și pentru că de-abia după 1866 societatea va fi mai receptivă la asemenea idei.

MARII SCRITORII

NICOLAE FILIMON

Nicolae Filimon s-a născut la 6 septembrie 1819. Tatăl său, Mihai Filimon, era preot, fiind avansat protopop în 1810 și transferat de la biserica Precupeții Vechi la biserica Sf. Nicolae, zisă și biserica Enei, din centrul Bucureștiului. Muri însă prematur de holeră, la 22 iulie 1830, în vîrstă de numai 46 de ani, lăsînd în urma sa cinci copii : Barbu, Ecaterina, Nicolae, Elena și Elisabeta, viitorul scriitor fiind deci al treilea. Mama sa, Maria Filimon, a supraviețuit pînă în septembrie 1859.

Primele învățături le-a căpătat în chiliile de lîngă biserica Enei, unde dascălul Chiru, evocat și de Ion Ghica, organizase un fel de școală de cunoștințe elementare. Se pare însă că, din cauza metodelor prea puțin sau de loc gingașe ale acestui improvizat pedagog, care îl apuca adesea „de urechi, de zulufi, în vîrfurile degetelor, făcîndu-i morișcă în păr sau scărpinîndu-l pe spinare cu nuiava de alun”, Nicolae Filimon dă bir cu fugiții. Află adăpost și protejare mai întîi în casa marelui logofăt Bărcănescu, ctitorul bisericii Enei, apoi în cea a clucerului Eftimie Răsuceanu, în ambele avînd prilejul să-și completeze în mod fericit pregătirea școlară. Mai ales pentru formația sa ulterioară de cîntăreț din flaut și critic muzical, ambianța din casa Bărcăneștilor a fost salutară, căci aici existau un clavecin și un pian, la care se interpretau piese clasice, „muzică evropienească”, destul de rară în Bucureștiul acelei vremi, cum

atestă partiturile cu autografe rămase de la familia marelui logofăt. Dezertiuinea de la școala dascălului Chiru nu a însemnat însă și o rupere de mediul familiar, așa explicîndu-se faptul că la 13 aprilie 1829 tînărul Filimon devine „cîntăreț ajutor” la biserica Enei, slujbă pe care o menține neîntrerupt și în anii următori. La 8 ianuarie 1841 este cîntăreț „tocmit” cu 800 de lei pe an, iar dintr-o însemnare din 14 ianuarie 1842 aflăm că se intitula „cîntăreț absolut”, la aceeași biserică.

Spirit imaginativ încă din perioada adolescenței, N. Filimon avea obiceiul să semneze pe cărțile de ritual religioase cu felurite nume, unele de-a dreptul fanteziste, cifra lor trecînd de 20. Cercetarea acestor cărți, păstrate în arhiva bisericii Enei de pe vremea cînd scriitorul era cîntăreț, a scos la iveală iscălituri ca Nae Popovici (în 1831, pe *Mineitul grecesc* din ianuarie), Nicolae Filimon Popescu (în 1836, pe *Octoiul românesc*), N. Mihăiescul (în 1836, pe *Mineitul grecesc* din decembrie), N. Popescu (în 1837, pe *Mineitul grecesc* din septembrie), N. Filimonescu (pe *Mineitul grecesc* din februarie și pe *Pedincostarul grecesc*), N. F. Papadopulu (în 1837, pe *Pedincostarul grecesc*), Nicolae Popidis (în 1837, pe *Mineitul grecesc* din august), Nicolaos Papadonat (în 1838, pe *Mineitul grecesc* din ianuarie), Hir Nicolau ton Papadopulu (în 1839, pe *Triodul grecesc*) etc., etc. Pornind de la semnătura Nicolaos Papadonat, unii istorici literari au tras concluzia că scriitorul a studiat la Colegiul Sf. Sava, deoarece în matricolele acestei școli figurează un Nicolae Papadonat ca elev în clasa I de „umanioare” în 1831—1832 și în clasa a II-a în 1833, deci coleg cu N. Bălcescu și Ion Ghica. Autorul *Cicoilor vechi și noi* nu a studiat însă la Colegiul Sf. Sava, fiind vorba de o simplă confuzie de nume, pe care a elucidat-o G. Călinescu în monografia sa, demonstrînd că Nicolae Papadonat era trecut în matricolă ca „fiu de lipscan”, cu locuința la biserica Sf. Ilie, pe podul Caliții, deci greu de confundat cu fiul preotului de la biserica Enei. De altfel, evocînd figura lui N. Filimon, Ion Ghica nu menționează că l-ar fi avut coleg la Colegiul Sf. Sava.

Deși documentele încă lipsesc, s-a emis totuși ipoteza că viitorul scriitor și cronicar muzical a urmat, în anii tinereții, o anumită școală, pornindu-se de la o afirmație proprie, dar destul de vagă, dintr-un articol polemic cu violonistul P. G. Nițescu, care-l acuzase de lipsa unei pregătiri de specialitate, precum și de la însemnarea din 14 ianuarie 1842, cînd devenise „cîntăreț absolut”, adică absolvent. În mare măsură, în activitatea sa de critic muzical, N. Filimon a fost un autodidact, studiînd de unul singur diferite tratate și lucrări de muzicologie, cum rezultă din articolele sale. Nu putem însă exclude posibilitatea de a fi urmat și absolvit o școală de muzică. Cu argumente mai mult sau mai puțin convingătoare, s-a susținut că ar fi vorba de școala de muzică vocală și instrumentală înființată, în 1835, în cadrul Societății Filarmonice din București, unde va funcționa ca profesor, începînd din 1838, și violonistul vienez Ludwig Wiest, devenit bun prieten cu scriitorul nostru. S-a admis și că școala în cauză nu ar fi alta decît „Horul vocal” înființat în 1836 de ieromonahul rus Visarion, dar care executa numai muzică bisericească.

Fie că a urmat una din aceste școli, sau pe amîndouă simultan, fie în baza unui exercițiu empiric, de autodidact, cert este că Nicolae Filimon va face dovada unei bune pregătiri muzicale, de interpret vocal și instrumentist, din flaut, ca și de cronicar muzical, cu prestigiu în epocă. Intră mai întîi corist în trupa Henriettei Karl, „cantatriță a Curții și a Capelei M. Sale Regelui Prusiei”, care se stabilește pentru o vreme în țara noastră și preia, împreună cu Ieronimo Momolo, în 1845, conducerea Operei italiene din București. După cîtăva vreme, N. Filimon părăsește corul și devine flautist în orchestra aceleiași trupe.

Potrivit amintirilor lui Ion Ghica, tinerețea lui Nicolae Filimon a fost aceea a unui boem, mare iubitor de muzică, amator de „ziafeturi”, necăsătorit și rămas toată viața cu aceeași stare civilă, cu o poftă de mâncare pantagruelică, din care cauză i se spunea și „mălai mare”, înclinat libațiunilor în companii vesele, dar și cu frumoase preocupări de cultură, cunoscător și receptiv la fenomenul literar al vremii sale. „Pe lângă grupul Anton Pan, Nănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțit — spune Ion Ghica —, se lipise un copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu plete de țir-covnic ; se introdusese în societatea acelor diletanți făcându-le tot felul de misiuni ; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea trandafirii cei mai gustoși : îl făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tânărul Filimon, care, deși aspirant la preoție, dar știa pe *Arghir* pe de rost, din scoartă pînă-n scoartă. Îndată ce lăncu Văcărescu, Eliad, Alexandrescu sau Anton Pan făceau o poezie, a doua zi el o știa pe dinafară, cînta din memorie, și foarte bine, toate arile operelor italiene jucate în sala Slătineanu”.

Perioada tinereții lui Nicolae Filimon este însă tocmai perioada de pregătire și izbucnire a revoluției de la 1848. Să fi rămas, prin firea sa de boem, de muzician, departe de frământările majore ale epocii ? E drept, nici o mărturie nu atestă participarea directă a scriitorului la evenimentele din preajma și din timpul anului 1848. Aceasta nu demonstrează însă inaderența sa la idealurile progresiste ale vremii și chiar la acțiunile revoluționare ale anului 1848. Poate că, nefiind unul dintre capii revoluției, nu a rămas consemnat în documente, confundîndu-se cu masele populare anonime. Certitudinea că N. Filimon a împărțit cu convingere ideile democratice și progresiste ale epocii pașoptiste ne-o oferă opera sa literară ulterioară, ale cărei rădăcini trebuie căutate tocmai în perioada de formare a scriitorului, din tinerețe, care corespunde însăși perioadei revoluționare din Principatele Române.

Atît înainte, cît și după ce se dedică activității literare și celei de critic muzical, Nicolae Filimon ocupă diferite funcții administrative, la început modeste. În 1852 devine epitrop al bisericii Enei, cu un salariu de 2 400 de lei anual și dreptul de a locui în încăperile ce aparțineau bisericii. La 4 decembrie 1852, fără a-și pierde calitatea de epitrop, este numit „conțipist” la Departamentul credinței. Peste cîtiva ani, la 26 februarie 1856, capătă rangul de pitar, iar la 9 august 1859 este avansat „ajutor la masa a doua” în secția I a Departamentului cultelor și instrucțiunii publice. Între timp își face debutul publicistic, prin cronică muzicală *Teatru italian. Paralelism între fosta direcțiune și cele de astăzi*, apărută în cel dintîi număr al ziarului „Naționalul”, din 5 decembrie 1857, iar în vara anului 1858 întreprinde o călătorie în Germania și Italia, al cărei memorial, sub formă de foiletoane, îl publică mai întîi în „Naționalul”, între 1859 și 1860, iar apoi în volumul *Excursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice (1858)*, apărut în 1860. Atît în cadrul foiletoanelor din „Naționalul”, cît și în cuprinsul volumului cu impresii de călătorie, N. Filimon introduce și primele sale compoziții epice : *O cantatriță de uliță, Mateo Cipriani, Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieței lui Napoleon I* (reprodusă cu modificări esențiale în „Revista Carpaților” din 1861) și *Ascanio și Eleonora*, rămasă însă neterminată.

De acum încolo, activitatea lui N. Filimon devine febrilă și variată. Scrie cronici muzicale și teatrale, schițe monografice și studii de istorie a muzicii, lucrări de folclor, articole cu teme horticoale și sericicole, pamfletesatirice, în publicații ca „Naționalul”, „Independința”, „Țeranul român”, „Dîmbovița”, „Buciumul”, „Pepelea”, „Nichipercea” (în ultimele două folosind și pseudonimul mai puțin cunoscut pînă

acum Nichita Felinărescu) etc. În „Revista Carpaților” a lui G. Sion tipărește, în 1861, nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, reprodusă, în același an, în volumul *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*, iar în 1862—1863 publică în „Revista română” a lui Al. Odobescu romanul *Ciocoii vechi și noi sau Ce naște din pisică șoarece mănîncă*, retipărit în 1863 într-un volum aparte, marcînd astfel momentul important al apariției celui dintîi roman românesc realizat după toate cerințele genului.

Concomitent cu aceste preocupări de creație, N. Filimon parcurge mai departe ierarhia funcțiilor administrative, bucurîndu-se de o notorietate publică. La 17 septembrie 1859 i se încredințează, sub domnia lui Cuza, postul de secretar al Comisiei documentale înființate pe lîngă Mitropolia din București, în 1837, cu scopul de a conserva condicile domnești și arhivele mănăstirilor. În 1861 este numit membru al Comisiei documentale, iar în 1862, cînd Arhivele Moldovei și Țării Românești se comasează cu Comisia documentală, dînd naștere unei instituții noi, cunoscută și

astăzi sub denumirea de Arhivele statului, scriitorul este avansat „cap al Despărțirii istorice și al bunurilor publice”, la 1 septembrie 1864 fiind „cap al Secțiunii bunurilor publice”. Ca funcționar la Comisia documentală și apoi la Arhivele statului, scriitorul a putut cunoaște în original o serie de acte oficiale și particulare, pe care le-a prelucrat sau le-a utilizat adesea, îndeosebi în romanul *Ciocoii vechi și noi*, în reconstituirea atmosferei și a culorii locale a epocii zugrăvite.

S-a stins din viață în plină putere creatoare, la 19 martie 1865, pare-se de tuberculoză, în vîrstă de numai 46 de ani.

Nicolae Filimon aparține în egală măsură și istoriei muzicii românești și istoriei literaturii române. O descoperire recentă ni-l înfățișează și în ipostaza inedită de compozitor, autor al melodiei *La rîul Vavilonului*, pe textul psalmului 136. Meritul său cel mai de seamă în această direcție este însă acela de a fi primul nostru critic muzical competent, stăpînind bogate și temeinice cunoștințe de specialitate, pînă la cele de ordin strict tehnic, capabil să se orienteze în ierarhia valorilor, să formuleze observații judicioase, cu imparțialitate și cu o finalitate majoră. El urcă pe o treaptă superioară preocupările de acest gen ale unor înaintași sau contemporani de-ai săi, dintre care trebuie amintit în primul rînd Cezar Bolliac, un adevărat pionier în critica teatrului liric. Principiile care l-au călăuzit permanent pe N. Filimon în activitatea de cronicar muzical și dramatic au fost formulate clar încă din 1858 :

„Criticul, fie teatral sau de orice altă specialitate, trebuie mai întîi de toate să fie bine inițiat în specialitatea sa, să studieze cu o profunditate subiectul ce voiește a critica și în expunerea criticii ce face să arate adevărul fără parțialitate sau pasiune”.

Mare iubitor de muzică, el însuși interpret vocal și instrumentist, N. Filimon era înzestrat cu gust artistic, cu discernămint critic și mai ales cu o solidă, pentru vremea sa, cultură muzicală. În cronicile sale își întemeiază argumentația pe lucrările unor muzicologi celebri în acel timp, studiate cu seriozitate, cum sînt : *Dizionario e bibliografia della musica del dottore Pietro Lichtenthal*, de Antonio Fontana, Milano, 1826 ; *Storia della musica*, I—III, de Padre Gianbattista Martini, Bologna, 1757, 1779, 1781 ; *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, de Jos. Fétis (opt volume, 1835—1884) ; *Traité complet de la théorie et de la pratique de l'harmonie* de F. J. Fétis ; *Traité de composition musicale ou traité complet et raisonné d'harmonie pratique*, de A. Reicha, Paris, 1818 etc., etc. Comentînd, cu preponderență, spectacolele Operei italiene din București, scriitorul nostru adopta o atitudine exigentă, din care cauză și-a atras antipatia și adversitatea mai ales a unor impresari. Era preocupat permanent de a expune „fabula dramatică și muzicală” (date referitoare la istoricul operei respective și la subiectul ei) și de a face „analizul” spectacolului (aprecieri asupra interpretării, scenografiei etc.), dînd explicații amănunțite, sistematice, introducînd și încetățenind numeroși termeni de specialitate, cu scopul major și de a da o opinie obiectivă asupra spectacolului discutat și de a contribui eficient la educarea publicului. Nicolae Filimon ținea să precizeze că privește spectacolul ca un mijloc de „instrucțiune a poporului”, care să contribuie la „cultivarea facultății lui muzicale, la dezvoltarea și rafinarea gustului său, la întinderea cunoștințelor despre adevărata melodie și armonie. În aceeași ordine se înscrie și preocuparea de a face cunoscute personalitățile marilor muzicieni, publicînd schițe monografice despre Verdi, Donizetti, Bellini, Paganini, de a iniția publicul românesc asupra istoriei muzicii universale, prin articole de sinteză, de mare utilitate în epocă, precum sînt *Despre începutul operii muzicale, progresul și perfecțiunea în care a ajuns în timpul de astăzi* (1858), *Idei repezi despre musica și opera maghiară* (1860) și altele. Întreaga

activitate de critic muzical a lui N. Filimon a stat sub semnul patriotismului, al dorinței nobile de a înlesni accesul publicului nostru la marile valori ale muzicii universale, de a demonstra diferențelor interpreți și impresari străini că și la noi există suficiente resurse pentru receptarea muzicii cu competență, cu gust artistic și discernământ critic. „Am scris — mărturisirea N. Filimon — fiindcă nu puturăm suferi a ne umili străinul în patria noastră cu aceste grosolane expresii : I valachi sono una massa d'ignoranti”.

Aceste idei l-au condus în mod firesc la pledoaria pasionată pentru alcătuirea unui repertoriu național, atât în domeniul muzicii, cât și al teatrului. Comentînd lucrări lirico-dramatice ca *Lipitorile satelor*, *Cocoana Chirița în lași*, *Cocoana Chirița în provincie*, de V. Alecsandri, *Prăpăstiele Bucureștilor*, vodevil în 5 acte de Matei Millo, *Baba Hîrca*, operă comică în două acte de Matei Millo și muzica de Flechtenmacher, *Jianul*, vodevil în patru acte de Anestin și Millo, pe muzică de Wachmann, *Cîrlanii*, de C. Negruzzi și muzica de Flechtenmacher etc., N. Filimon proceda cu exigența-i caracteristică, însă nu uita să releve rolul important al acestora în alcătuirea unui repertoriu românesc, capabil să reflecte specificul național. El cerea lucrări lirice și dramatice care să trezească „în inima românilor sentimentul patriotismului, al gloriei și virtuților străbune”, sublinia necesitatea de a avea „un repertoriu compus din piese de concepțiune adevărat română, singurul mijloc de a da un relief mai mare literaturii noastre teatrale”. Izvorul esențial al creației lirico-dramatice naționale era considerat de N. Filimon a fi folclorul, argumentîndu-și această întemeiată idee în cronici și articole ca *Jocul bănățean* (1858), *Tunsul Haiducul* (1862), *Lăutarii și compozițiunile lor* (1864) și altele. Interesul și admirația pentru creația folclorică i-au fost constante evidente atât în opera literară, presărată cu nenumărate expresii paremiologice, cu cîntece haiducești și balade, cât și în culegerea, prelucrarea și publicarea unor basme populare, ca *Roman Năzdrăvan* (1862), *Omul de piatră* (1862), *Omul de flori cu barba de mătăsă sau Povestirea lui Făt-frumos* (1862).

Între cronicile muzicale și teatrale ale lui N. Filimon și creația sa epică propriuzisă se situează însemnările de călătorie din *Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice*, publicate mai întîi sub formă de foiletoane în „*Naționalul*”, de la 6 septembrie 1859, cu unele intermitențe, pînă la 20 martie 1860, an în care sînt tipărite și în volum aparte. Însemnările de călătorie au un caracter mixt, capitolele de descriere strictă a itinerarului parcurs și a locurilor vizitate alternînd cu cele alcătuite epic, brodate pe diferite împrejurări de viață, pe un anumit conflict, cu o prezență bogată a dialogului. Capitolul al IV-lea, de pildă, intitulat „Reflesiuni asupra geloziei ridicole sau Ilinița și celebri Nicolache”, prezintă cu umor o scenă petrecută pe vapor între doi soți, ea „de o frumusețe angelică”, „o columbă”, iar el „împodobit cu un nas colosal, ca de cegă”, devastat de demonul geloziei. De asemenea, capitolul al XV-lea, „Căpitan Vlad Nicoară din Dobriceni sau Asedierea Vienei de Kara-Mustafa vizirul”, evocă un episod istoric, cu elemente de legendă transpuse într-o acțiune succintă și dinamică. Un profil cu totul aparte a avut în volumul de *Escursiuni* capitolul al XIX-lea intitulat „Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieței lui Napoleon I”, care a devenit o nuvelă de sine stătătoare, cunoscută și astăzi ca atare. Asemenea capitole au darul să creeze pauze plăcute în lectura volumului de *Escursiuni*, deoarece însemnările de călătorie care-l compun sînt, aproape în totalitatea lor, expuneri pur informative, adesea laconice și stereotipe, ca indicațiile dintr-un ghid, descripții strict documentare, prea puțin sau de loc distilate cu mijloacele prozei artistice.

N. Filimon și-a început „escursiunea” la 29 iunie 1858, pornind de la București cu „omnibusul” pînă la Giurgiu. De aici, cu vaporul pe Dunăre, ajunge la Budapesta. Călătorește pentru prima dată în viața sa cu trenul, pînă la Viena, unde vizitează „castelele imperiale din burg”, „piețe publice și stabilimente de petrecere”, „monumente comemorative” etc. Își notează apoi amănunțit, dar strict informativ, operele de artă din galeria Belvedere, dînd relații despre școala flamandă, școala olandeză, școala franceză, școala germană și altele, trecînd la sălile consacrate lui Van Dyck, Rubens, David Teniers etc. Într-un alt capitol vorbește despre „grădinile și localitățile de petrecere dimprejurul Vienei”. Alte capitole conțin detalii, de asemenea sub aspect pur documentar, despre diferite locuri, edificii publice, împrejurări și evenimente istorice, referitoare la arhitectură, războaiele napoleoniene, religie, muzică, viață socială, cum sînt capitolele al XXI-lea („Austerlitz sau bătălia celor trei împărați”), al XXIII-lea („Serenada lui Schubert și cartea de permanență”), al XXIV-lea („Praga monumentală”), al XXVII-lea („Lohengrin de Richard Wagner sau muzica viitorului”) etc. Deși nu sînt lipsite de unele reacții emotive și observații personale, totuși însemnările de călătorie sînt în largă măsură de esență livrescă, comunicînd date extrase de N. Filimon fie din ghiduri turistice, fie din cataloagele muzeelor vizitate sau din diferite tratate de istorie. Demonstrația a fost făcută de G. Călinescu, printr-o convingătoare juxtapunere a textelor, arătînd că în descrierea „escursiunii” sale N. Filimon a avut pe masă cîteva lucrări fundamentale pentru acea epocă, precum vasta *Storia universale*, de Cesare Cantù, *Les musées d'Italie, guide et memento de l'artiste et du voyageur* și *Les musées d'Allemagne et de Russie*, de Louis Viardot, și mai ales *Itinéraire descriptif et historique de l'Allemagne*, de Adolphe Joanne.

Partea de contribuție originală a lui N. Filimon nu e în prezentarea datelor de ordin istoric și artistic sau în descrierea diferitelor localități sau instituții. Dacă există o contribuție personală a scriitorului nostru — și aceasta există ! —, trebuie sesizată în capitolele tratate epic și mai ales în acele numeroase pasaje ce relevă atitudinea sa față de diferitele situații și împrejurări întîlnite în timpul „escursiunii” și pe care le pune în corelație, uneori prin antiteză, cu realitățile caracteristice țării noastre din epoca respectivă. Pătrunzînd într-o altă zonă socială, cu un alt grad de civilizație, care-i oferă o seamă de termeni de comparație, Nicolae Filimon, nemulțumit de realitățile autohtone și doritor de progres, adoptă deseori, ca și Dinicu Golescu, o atitudine critică. Atitudinea lui N. Filimon are însă altă substanță și alt orizont, fiind specifică unei alte perioade istorice. Dinicu Golescu descoperea uimit o lume nouă, de pe poziția unui boier luminat și patriot. Nicolae Filimon procedează cu mai multă sobrietate și luciditate, este un om avizat, în atitudinea sa răsfrîngîndu-se ideile democratice și progresiste ale revoluției de la 1848, pe care le împărtășește și le continuă la un deceniu de la afirmarea lor, ceea ce dovedește — cum s-a mai arătat — că nu a stat pasiv în timpul desfășurării revoluției, chiar dacă documentele nu atestă participarea sa.

Uneori N. Filimon își exercită atitudinea critică prin aluzii și notații lapidare. De pildă, el observă că țaranii bavarezi „lucrau cu cantilena și rîsul pe buze, iar nu ca pe la noi sub biciul dorobașilor”. În mod frecvent însă, scriitorul întreprinde ample analize ale stărilor de lucruri autohtone, se străduiește să descifreze cauzele diferitelor aspecte și fenomene negative, propune soluții de îndreptare în lumina idealurilor pașoptiste. Procedeu compozițional al exprimării atitudinii critice prin intermediul unui preopinat străin era specific epocii și cel mai edificator exemplu îl constituie romanul *Pășurile unui american în România*, al lui N. D. Xenopol. Așa

procedează și N. Filimon, relatînd o discuție cu un străin stabilit la noi în țară, Referindu-se la „nobilime”, adică la boierime, interlocutorul scriitorului nostru „zicea că, în toate părțile lumii, ea să pune în capul progresului și să sacrifice pentru înaintarea și fericirea patrii ; pe cînd la noi este dată la o viață indolentă și se ocupă numai de plăcerile simțuale, de jocul cărților și de jafuri, iar amorul patriei o apucă numai atunci cînd domnia țării se află văduvind sau cînd voiește a o face să devie astfel, ca să poată da tronul vreunui din favoriții săi”. Altă dată, discutînd cu un alt străin, N, Filimon îi dezvăluie pricina răului social, acuzînd aceeași clasă parazită, profitoare și antipatriotică :

„Și la noi, ca și în patria dumată, nu sunt streinii care ne pregătește ruina, ci suntem noi, Sunt o parte de magnați pervertiți, vanitoși, ambițioși și corupți, Oamenii care-și vînd patria și conștiința pe prețul unei decorații, ce de multe ori nu valutează nici trei crăițari, Sunt guvernele antipatriotice care sug sîngele unui popor martir, care îl ține în ignoranță și în mizerie ! . . . Sunt certile intestinale și sfișerea partitelor, ce paralizează progresul material și moral.

Agricultura și comerțul stau în amorțire din lipsa căilor de comunicație ; artele și științele lipsesc cu totul, din cauza puținei încurajeri și lipsa totală a stabilimentelor necesarii”.

Poposind la Călugăreni, scriitorul e mîhnit de paragina în care e lăsat monumentul ridicat aici, adresîndu-se contemporanilor săi : „Români ! e timpul să vă deșteptați din letargia în care v-au aruncat regimul moliciunii și al egoismului !”

Exemplul cel mai concludent că Nicolae Filimon nu numai că a cunoscut bine, ci a și împărtășit ideile revoluționare de la 1848 îl constituie schimbul de opinii avut cu tînărul maghiar Kövesdy János. Din modul în care îi vorbește scriitorul nostru, rezultă cu claritate că el era purtătorul și continuatorul ideologiei pașoptiste, mai precis spus al ideilor lui Nicolae Bălcescu, în cazul de față al concepției marelui nostru democrat-revoluționar asupra revoluției maghiare și române din Transilvania, Nicolae Filimon subscria la aceeași idee că românii și ungurii trebuiau să lupte înfrățiți împotriva dușmanului comun, pentru desființarea iobăgiei, pentru dreptatea socială și libertate națională.

„Răsculară de la 48 — spune N. Filimon — a găsit pe maghiari foarte puțin pregătiți pentru libertate . . . Maghiarii, ca popor cu minte, cînd puseseră mîna pe arme ca să-și dobîndească independința, căta să se gîndească mai întîi că Ungaria este locuită de mai multe popoare, toate cu tradițiunile, cu limba și aspirațiunile lor. Ca să unească pe aceste popoare la ideea cea mare a libertății, căta să le promiță ceva mai mult decît aceea ce le da împăratul, Era necesariu să zdrobească privilegiile, să desființeze iobăgia, să proclame drepturi și datorii pentru toți, libertate de religie și de conștiință și dreptul de existență națională”.

Ca un învățămînt al istoriei, N, Filimon îl îndemna pe tînărul revoluționar maghiar : „Moralizați poporul . . . Învățați-l să iubească și să respecte pe toate celelalte națiuni”.

Interesante prin semnificațiile lor, însemnările de călătorie se disting mai puțin sub aspect stilistic, scriitorul nefiind nici acum și nici ulterior în suficientă măsură stăpîn pe mijloacele de expresie. Cînd izbutesc să depășească factura de reportaj descriptiv, informativ, paginile din *Escursiuni* abundă în locuri comune, facile („dumbrăvi romantice”, „delicioasă și pitorească panoramă”, „poetice coline”, „dulcea suflare a vîntului”, „grupe poetice”), în hiperbolizări naive (vaporul „geme ca un taur sălbatic” ; pe mal se văd „imensele selve de salcii plîngătoare” ; Dunărea

este „maiestosul fluviu”, care uneori „geme ca un leu iritat”) sau în franțuzisme transplantate în stare nudă („portier”, „depart”, „celeritate” etc.).

Ca scriitor, Nicolae Filimon este un romantic dublat de un realist, simbioza acestor două atitudini estetice neavînd nimic paradoxal, ea fiind caracteristică mai multor scriitori români reprezentativi din secolul al XIX-lea, în ale căror opere, dată fiind dezvoltarea rapidă a literaturii noastre, s-au întrepătruns simultan orientări felurite. Elementele romantice și cele realiste din opera lui N. Filimon, deși coexistă permanent, au totuși diferite grade de intensitate, nu se afirmă uniform, predominînd cînd unele, cînd altele. Scrieri accentuat romantice sînt nuvelele de început, *Mateo Cipriani* și *Friederich Staaps* sau *atentatul de la Schoenbrunn în contra lui Napoleon I*.

În Nucleul nuvelei *Mateo Cipriani* este de natură erotică, fiind tratat cu mijloace și viziune specific romantice. Eroii sînt stăpîniți de pasiuni mistuitoare, trăite cu exaltare, pînă la situații limită. Temperamentele lor sînt focoase, se dezlănțuie cu intensitate pasională, în împrejurări singulare. Drama erotică se consumă pe laitmotivul romantic al deosebirii extracțiilor sociale ale protagoniștilor, unul provenind din mediile populare, iar celălalt din straturile suprapuse. Acțiunea mizează foarte mult pe neprevăzut, pe enigmatic și dezvăluiri neașteptate, pe spectaculos, introducînd elemente de macabru, acordînd un rol activ și factorului oniric. Mateo Cipriani este un copil fără părinți, găsit la ușa capelanului bisericii Santa Maria della Spina din Pisa și crescut apoi de acesta. La vîrsta de 15 ani obține postul de „primo organist”. La scurt timp este însă cuprins de o nestăvilită pasiune erotică pentru contesa C., care venea în mod obișnuit la slujbă. Îi scrie un bilet exaltat, pe care-l strecoară în cartea de rugăciuni a contesei. Primind un răspuns descurajator, merge la palatul ei, dar nu e primit. Și atunci, prin grija bătrînului capelan, care îi cunoștea taina, pleacă la Livorno. Aici, se dedică luptei patriotice pentru eliberarea Italiei, dînd un sens nobil temperamentului său aprins : „Cînd patria este în pericol și cheamă pe fiii ei să o ajute, este de trei ori blestemat acela care rămîne surd la gemetele ei”. Mateo este însă arestat și condamnat la moarte. În momentul în care se îndreptă spre eșafod, o femeie, care nu-i alta decît neștiuta lui mamă, vine cu grațierea. Dar e prea tîrziu, căci un tiran se desprinde din mulțime și-l străpunge cu stiletul. Pe patul de moarte, Mateo are dureroasa fericire s-o vadă ultima dată pe contesă. Tot acum se dezvăluie că bătrînul capelan, care-l crescuse, era propriul lui tată.

Proiectînd povestea vieții lui Mateo Cipriani pe fundalul luptei pentru eliberarea Italiei, zugrăvind-l ca pe un adevărat patriot, nuvela lui N. Filimon se înscrie pe latura activă a romantismului. Tribulațiile sufletești ale lui Mateo sînt convertite, în ultima analiză, în sens pozitiv, temperamentul său exaltat capătă o finalitate activă, nobilă, trăirile lui pasionale intense converg către un țel major, patriotic.

În această viziune specifică romantismului activ distingem cu ușurință adeziunea scriitorului la ideile și aspirațiile revoluției de la 1848. Acest fapt rezultă cu și mai multă claritate din partea inițială a nuvelei. Reproducînd discuția pe care o are cu călugărul Gerolamo în grădina mănăstirii dominicane de pe colina Fiesole, Nicolae Filimon are prilejul să întreprindă o ascuțită critică antimonahală și anticlericală, dezvăluind multe din racile ascunse între zidurile mănăstirilor. Scriitorul devine ecoul dezideratelor majore ale epocii pașoptiste, susținînd prin nuvela sa ampla campanie încheiată cu legea pentru secularizarea averilor mănăstirești din timpul domniei lui Cuza. Imaginile aduse de N. Filimon au un evident accent critic, răsfrînt și asupra realităților din societatea noastră. Iată aspectul sălii de mese :

„Ceea ce mi se păru foarte bizar era disciplina cu care cuvioșii părinți sugeau sîngele Domnului. Deodată vedeai o sută de drepte puind mîna pe ulcioare și turnînd vin în pahare ; apoi iarăși o sută de stînge ridicînd o sută de pahare pline cu vin la o sută de guri uscate de sete, iar dupe aceea, ca printr-un semn de înțelegere, vedeai o sută de capete plecîndu-se îndărăt ca să poată suge mai cu comoditate acel nectar ce se scoate din viile sădite pe colinele Apeninului”.

Mijloacele de parvenire sînt înfățișate cu atitudine reprobatoare :

„Abatele acestui monaster cînd a venit aici nu era demn de nimic, nu știa nici chiar să reciteze un Ave Maria ; cu toate astea el vrea să ajungă abate ; ce făcu dar ? Se înarmă cu ipocrizie și în scurt timp dobîndi confiența tuturilor călugărilor; după aceea se puse a-i trăda acuzîndu-i mai todeauna de faptele cele mai criminale. Superiorul credea pîrile lui și mai pe toată ziua gonea dintre noi pe cîte unul din cei mai buni călugări ; iar trădătorul, mergînd din succes în succes, dobîndi atîta încredere, încît fu numit iconom, prior și mai în urmă abate”.

O factură dominant romantică are și nuvela *Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra lui Napoleon I*, ale cărei semnificații se circumscriu în sfera aceluiași romantism activ. Și aici destinul eroului principal, Friederich Staaps, se consumă concomitent pe două direcții, una privind viața lui intimă, sentimentală, iar alta atitudinea lui civică, de patriot, gata de supremul sacrificiu pentru a-și elibera patria de sub stăpînirea franceză. Aspectul erotic al conflictului este mult mai inconsistent și mai artificios decît cel din *Mateo Cipriani*. Exaltarea specific romantică alunecă în teatralism, în hiperbolizări naive. Friederich o iubește cu aceeași mistuitoare pasiune pe Eloisa, dar dialogurile dintre ei, oricît de patetice, n-au substanță.

Plecînd la Halle pentru continuarea studiilor, Friederich Staaps, se însuflețește de atmosfera patriotică ce domnea printre studenții de aici, intrînd în asociația conspirativă ce plănuia uciderea lui Napoleon. Faptele și împrejurările evoluează de acum în colo mai condensat și mai convingător, în același timbru romantic. Împreună cu ceilalți conspiratori jură, cu pumnalele ridicate, să elibereze Germania. Trăgînd la sorți, Friederich devine executorul jurămîntului, acela ce va trebuie să curme viața invadatorului. Cînd pornește spre Viena, „orologiul Academiei suna miezul nopții. Cerul era înveșmîntat în nori groși. Vîntul urla, ploaia curgea în torente, fulgerile luceau din timp în timp, ca să facă această scenă și mai îngrozitoare ; era, în fine, una din acele nopți teribile cunoscute numai de locuitorii regiunilor nordice”. Ajun-gînd la Schönbrunn, Friederich e gata să pătrundă în cortul împăratului, dar e prins de grenadiri și dus în fața lui Napoleon. Plin de curaj și demnitate patriotică, i se adresează împăratului :

„ — Ei bine, motivele care au făcut să se nască în sufletul meu ura neplacabilă către persoana voastră sunt acestea : te urăsc, căci, ca fiu al poporului și al libertății, te-ai servit de aste nume sacre ca să ajungi la apogeul mării, iar după aceea ai trădat pe unul și ai strivit pe cealaltă ; te urăsc pentru că ai adus în sînul patriei mele uciderea, dezolațiunea și deprădarea ; te urăsc pentru că ai omorît libertatea popo-rului german”. Napoleon îi propune însă să intre în armata sa, ceea ce evident, îi repugnă tînărului patriot. Și, în consecință, Friederich Staaps este executat.

Inconsistentă sub aspectul erotic al conflictului, nuvela atrage atenția prin mesajul pe care-l transmite. Deși adoptă o viziune exaltat romantică, Nicolae Filimon afirmă cu convingere ideea libertății și independenței naționale.

Scrise sub impresia călătoriei întreprinse în Germania și Italia, nuvelele *Mateo Cipriani* și *Friederich Staaps* plasează acțiunea în realitățile altor țări, extrăgînd din

istoria acestora întâmplări care se pretau lesne la o tratare romantică, în stilul epocii. După aceste nuvele de început, ancorînd în realitățile autohtone N. Filimon își schimbă într-o bună măsură viziunea. Fără a părăsi cu totul procedeele romantice, acordă preponderență zugrăvirii sobre, realiste, cu o evidentă finalitate de critică socială. Trecerea spre romanul *Ciocoii vechi și noi* o face nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*. Prin aceasta, precizează G. Călinescu, N. Filimon „își începe opera de critic al societății române”.

În ceea ce privește compoziția epică, nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala* este destul de sumară, alcătuită din cîteva linii. Pentru a-și afirma atitudinea critică, N. Filimon nu dispune de suficient meșteșug ca să lase personajele să se autodefinească prin acțiune, și atunci intervine el înuși, în mare măsură, introducînd direct comentariile sale. Procedeele, care va fi amplificat în romanul *Ciocoii vechi și noi*, este acela al portretizării caracterologice. În primul capitol, „Slujnicăria”, se încearcă o definire a tipului ce va fi înfățișat. Slujnicarul „este totdeauna un june de la douăzeci și doi pînă la douăzeci și cinci de anișori, bine făcut, bine îmbrăcat, frizat și înmînușat, întocmai ca un lion de Paris.

Acest lux ar face pe oamenii fără experiență să-l ia drept fiul unui proprietar bogat sau de moștenitor al vreunui unchi din repertoriul teatrului comic francez ; lucrurile însă merg cu totul altfel și vă încredințez cu mîna pe conștiință că vestimintele după dînsul sunt făcute pe datorie. Căci felul acesta de gentilomi nu au altă stare decît leafa, și această mizerabilă leafă nu are miraculosul dar al monedei zburătoare din timpul pietrei filozofale.

La primul debut al aventuroasei sale juneți gentilomul nostru o ducebinîșor: înșală pe croitor, pe cismar, pe ospelier și chiar pe birjar ; iar leafa o ține numai ca să nutrească amorașele sale cu fetele de pe la marșande”.

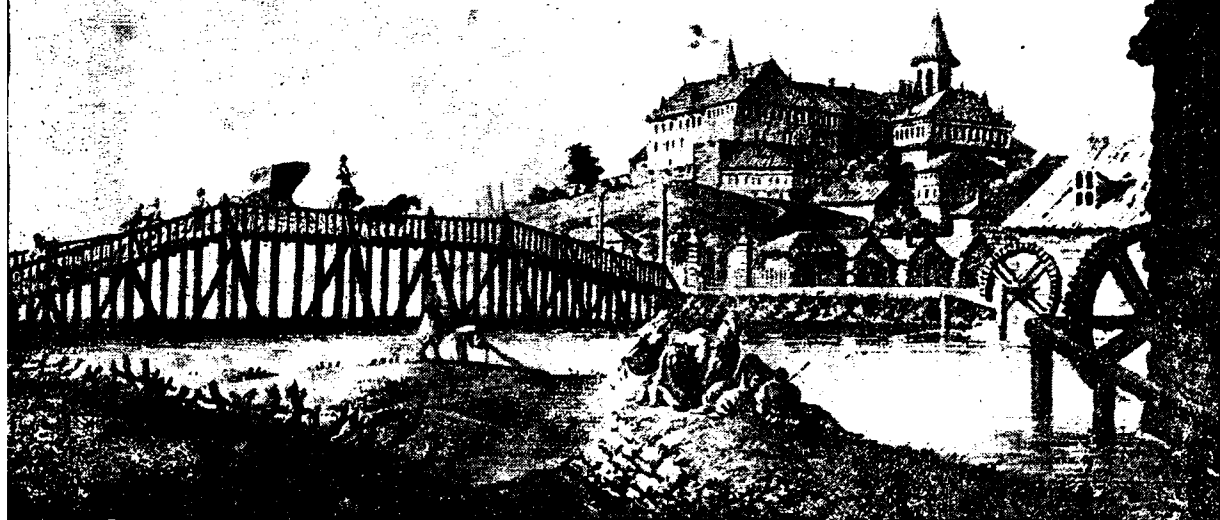
Nicolae Filimon face și o clasificare a slujnicarilor. Unii fac parte din „ortaua poeților”, autori de versuri „fără sens și mai întunecoase decît ale lui Numa Pompiliu”, legislatorul roman care compusese pentru cultul zeilor niște litanii atît de obscure, încît nici preoții nu le puteau înțelege. Alții sînt cei care s-au dus „de două trei ori pe la Facultatea de drept”, ameiînd apoi „clienții” cu formule de jurisprudență romană rostite anapoda. Cei mai „teribili” slujnicari, specifică scriitorul, sînt însă „slujnicarii politici”, recte demagogii, șarlatani patriotarzi, parveniții.

Capitolele următoare își propun să prezinte un astfel de „slujnicar politic”, în persoana lui Mitică Rîmătorian. La cafenea, acesta perorează vehement împotriva stăpînirii, pozează în mare patriot. Faptele însă îl dezmint. Trădat de amanta sa, Rezi, e arestat și torturat pentru a divulga numele celor care organizează un „complot” de operetă împotriva caimacamului. La poliție Rîmătorian se comportă însă ca un laș, își dezvăluie caracterul său duplicitar, cameleon, neagă orice atitudine liberală, se declară „cel mai mare adorator al despotismului”, al privilegiilor.

—„Domnul agent, ai pietate de mine, eu nu sînt liberal, o mai repet, nu sînt nici conspirator ; singura mea culpă este că strig și eu libertate și egalitate, dar să n-am parte de tot ce voi cere la Dumnezeu dacă am fost vreodată liberal sau dacă înțeleg la ce se obligă cineva cînd se pronunță aceste cuvinte”.

Atitudinea lașă a lui Rîmătorian îi repugnă chiar și polițaiului, care rostește în sinea sa :

„Sărmană Românie ! . . . Iată oamenii care au să te conducă la fericire ! . . . Iată pretorianii tăi care o să-ți rumpă vestimintele și o să puie la sorți cămașa ta. La două lovituri de vargă, ei se leapădă de tine ca Petru de Crist, și cu toate acestea, dacă

BUCUREȘTI, MĂNĂSTIREA MIHAI VODĂ
la 1794 (azi Arhivele statului)

soarta m-ar fi pus în pozițiunea acestui mizerabil și pe dînsul într-a mea, desigur m-ar fi făcut să-mi dau sufletul în torturi”.

Avînd un caracter duplicitar, Mitică Rîmătorian uită repede că și-a renegat toate principiile. La numai cîteva luni el apare în fruntea alaiului la sosirea lui Alexandru Ioan Cuza în București, perorînd cu aceeași demagogie patriotardă. Dintr-un capitol final alcătuit sub forma unei scrisori, aflăm că obținuse o slujbă importantă la Craiova, unde trecea drept „cel mai înfocat patriot și de cel mai onest om din toată lumea”, însă în realitate „fura de la stat și de la particulari mai rău decît în timpii trecuți”.

Filimon a scris nuvela *Nenorocirile unui slujnicar* cu intenția vădită de a zugrăvi un tip social, caracteristic societății românești de la mijlocul secolului al XIX-lea, tipul parvenitului, al șarlatanului politic fanfaron și laș, cu o atitudine cameleonică, trecînd drept reprezentant al burgheziei liberale doritoare de progres și democrație, dar în realitate un fals patriot, cu un caracter abject, neavînd nici un scrupul în acțiunea sa de a parveni în ierarhia socială și politică. Pentru a nu lăsa însă impresia că un astfel de tip ar oglindi întreaga tinerime romînă a epocii sale și pentru a nu fi acuzat că, prin scrierea sa, a aruncat „în fața junimii generoase a țării noastre noroiul scepticismului și al celor mai teribile vicii”, Nicolae Filimon revine într-un „Post-scriptum”, la modul teoretic, completînd fizionomia personajelor sale. „Mitică Rîmătorian — spune Filimon — este tipul junilor ignoranți, vicioși, corupți și fără avere cari, în ardoarea lor de a dobîndi cu orice preț mijloace ca să-și satisfacă niște plăceri și ambițiuni diametralmente opuse pozițiunii lor sociale, devin tîrîtori, lingușitori și uneori chiar sperjuri. Oameni de felul acesta, diș nefericire, se găsesc mulți în țara noastră.

Găinescul este înțarnarea omului ignorant și nătîng, care, neputînd să facă zgomot în societate prin avere și merite, devine patriot improvizat ; ia parte la toate

manifestările zgomotoase și cu lăutari, apoi, crezînd că a servit de-ajuns cauza națională începe a poza ca amator sau mai bine pețitor la funcțiunea de director de minister și prefect de district ! . . .”

Nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala* a constituit, pentru N. Filimon, un bun exercițiu epic pentru trecerea la construcția complexă a romanului. O seamă de însușiri artistice, care vor deveni pregnante în *Ciocoi vechi și noi*, se prefigurează în paginile acestei nuvele. Întîlnim, de pildă, succinte, dar sugestive pasaje care reconstituie culoarea locală, atmosfera specifică Bucureștiului de la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, din perioada premergătoare Unirii Principatelor. Scriitorul preia și prelucrează diferite evenimente autentice, le adaptează acțiunii, talentul său de evocator fiind evident mai ales în pasajul care descrie intrarea lui Alexandru Ioan Cuza în București.

Pentru definirea caracterologică a personajelor, N. Filimon apelează la un procedeu utilizat în epocă, mai ales de V. Alecsandri și ulterior de I. L. Caragiale, atribuindu-le nume cu substrat satiric, elocvente prin ele însele, ca Rîmătorian, Găinescul, Rasolescu. Un procedeu care va deveni propriu artei lui I. L. Caragiale și pe care-l întîlnim incipient la N. Filimon este acela al autodefînirii personajelor prin modul în care se exprimă. Postura ridicolă a lui Mitică Rîmătorian, de individ agramat, ignorant, fanfaron cu pretenții de „om de lume”, rezultă, de pildă, din declarația de dragoste pe care o debitează în fața amantei sale Rezi, declarație care anticipează pe aceea a lui Rică Venturiano :

„Angel de candoare care te-ai coborît din regiunile imperiului (a voit să zică ale empireului), unde să făurează trăznetile și fulgerile, ca să crezi fericirea unui nenorocit muritor ce te adoră precum adoară tînăra mumă pe primul ei născut, ca fanaticul principiele credinței sale, ca avarul comorile sale ! . . . Iubită Rezi ! Tu, care prin fizionomia ta mai albă decît hîrtia ministerială ai știut să înfigi în nenorocita mea inimă toate frigările amorului, aibi pietate de un om care nu trăiește decît ca să contemple ochii tăi cei mai verzi decît granitul, buclele tale cele azurii, dinții tăi cei de roze și buzele tale cele mai lucitoare decît marmora . . . Fii șeful de secție al inimei mele și mă voi crede foarte fericite ocupînd postul de pomojnic în amorul tău ! . . .”

Într-un anume sens, nuvela *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala* poate fi considerată un preludiviu al romanului *Ciocoi vechi și noi*, Mitică Rîmătorian fiind, compozițional, un prototip al lui Dinu Păturică, deși acesta îl precedă în timp. Ideea de a scrie un roman a fost salutară și pentru Nicolae Filimon și pentru literatura română.

După *Radul al VII-lea de la Afumați* (1846), „tradus de S. Andronic” (după Buvelot), o primă încercare de roman românesc face Ion Ghica, pe la 1848, cînd începe să scrie *Istoria lui Alecu*, al cărui model, urmat îndeaproape, este romanul *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale*, de L. Reybaud. Din păcate, fragmentul conceput de Ion Ghica a rămas necunoscut, în manuscris, timp de mai bine de un secol. O tentativă de roman care vede lumina tiparului este *Tainele inimei*, de M. Kogălniceanu, rămasă însă tot la stadiul de fragment, apărută în „Gazeta de Moldavia” din 1850. După romanul *Hoții și hagiul* de Alexandru Pelimon, tipărit în 1853, un moment însemnat în apariția romanului românesc îl înscrie anul 1855. În „România literară” din acest an se publică concomitent trei romane : *Manoii* de Dimitrie Bolintineanu, conceput încă din 1851—1852, *Serile de toamnă la țeară* de A. Cantacuzin și *Logofătul Baptiste Veleli* de V. Alisandrescu (V. A. Urechia). Tot în 1855 mai apar romanele *Coliba Măriucăi*, de V. Alessandresco (V. A. Urechia),

inspirat din romanul *Coliba unchiului Tom*, de Harriet Beecher Stowe, și *Aldo și Aminta sau Bandiții*, de C. Boerescu.

Noi încercări de roman se fac în 1857—1858, prin *Omul muntelui*, semnat Doamna L., *Radu Buzescu*, de Ioan Dimitrescu, și *Bucur, istoria fundării Bucureștilor*, de Alexandru Pelimon. În 1860, Pantazi Ghica publică romanul intitulat *Un boem român*, un fel de *Scènes de la vie de bohème* de Henry Murger. Tot lui Pantazi Ghica i-a fost atribuit și romanul-foileton *Don Juanii din București*, publicat fără semnătură în „Independința” din 1861. Calitativ superior față de aceste încercări este *Elena*, de D. Bolintineanu, „roman original de datine politic-filosofic”, apărut în 1862. Un fenomen interesant în evoluția romanului românesc îl constituie apariția romanului de mistere. Între 1861 și 1863 se tipăresc *Misterele căsătoriei*, de C. D. Aricescu, *Misterele Bucureștilor*, de G. Baronzi și *Mistere din București*, de I. M. Bujoreanu, avînd ca punct de plecare *Misterele Parisului* de Eugène Sue.

Toate aceste trudnice și anevoioase încercări de roman, întreprinse pe o durată de un deceniu și jumătate, au fost încununate de succes prin apariția romanului *Ciocoii vechi și noi sau Ce naște din pisică șoarici mănîncă*, al lui N. Filimon.

O dată cu apariția lui, literatura română capătă primul ei roman autentic, valoros din toate punctele de vedere, N. Filimon intrînd în posteritate drept creatorul adevărat al genului.

Romanul *Ciocoii vechi și noi* are un caracter dominant realist, continuînd și dezvoltînd critica socială din *Nenorocirile unui slujnicar*, fără a se îndepărta de la procedeele romantice. Tendința critică a romanului este mărturisită și argumentată de N. Filimon în „Dedicatie” și în „Prolog”. Arătînd, mai întîi, că își dedică scrierea ciocoilor, N. Filimon alcătuieste în „Prolog”, în maniera epocii, o „fiziologie” a ciocoiiului, căutînd să-l definească în aspectele caracteristice, la modul generic.

„Ciocoiiul — spune scriitorul — este totdeauna și în orice țară un om vental, ipocrit, laș, orgolios, lacom, brutal pînă la barbarie și dotat de o ambițiune nemărginită”.

În viziunea lui N. Filimon, ciocoiiul este, în esență, un parvenit, un individ lipsit de orice vertebrală morală, de orice scrupule, al cărui scop este acela de a urca tot mai sus în ierarhia socială și politică, indiferent prin ce mijloace. El începe de la starea de slugă, se comportă cu fățărnicie, jurînd și înșelînd, strîngînd tainic avere, dobîndind ranguri pe căi necinstite:

„În timpul pe cînd ciocoiiul împlă după trăsura boierului, el află toate slăbiciunile stăpînului său și-i ajută cît poate ca să și le împlinească în paguba lui și în folosul său. Se întîmplă, însă, de multe ori ca stăpînul ciocoiiului să aibă și virtuți, dar aceste lucruri pătrate nu pot să intre în capul și-n inima cea triumfiulară și îngustă a ciocoiiului plecat pe drumul de a deveni om mare cu orice preț... Astfel dar, cînd ciocoiiul ajunge la gradul de vătaf, este corupt moralicește și fizicește pînă la măduva oaselor.

Înălțat la acest din urmă și mai suprem grad al slugărniciei, ciocoiiul devine prevăzător ca un prezident de cabinet... din Europa. Ideea ce-l preocupă ziua și noaptea este de a afla metoda prin care să-și facă stare. Diferite planuri i se prezintă în imaginațiune, unul mai întunecos decît cellalt; le studiază pe toate și, găsindu-le realizabile, le pune în lucrare fără muștrare de conștiință”.

Cînd ciocoiiul își atinge scopul și ocupă un loc de prim rang în viața socială și politică, el intră în categoria celor mai nocive elemente antinaționale și antipatriotice:

..Ciocoiul sau puiul de ciocoi, ajuns om de stat, se deosibește de omul onest prin mai multe fapte, iar mai în seamă prin purtarea sa. El nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică, nu se face adept credincios al nici unui partid, nu doară că are spiritul drept și nepărtinitor, ci ca să poată exploata deodată toate doctrinele și partidele în folosul său.

Amorul de patrie, libertatea, egalitatea și devotamentul sînt vorbele sacramentale ale ciocoiului, pe care le rostește prin adunări publice și private : dar aceste virtuți cetățenești, de care face atît pompă, nu sînt decît treptele scării pe care voiește a se sui la putere ; și uneori, cînd ele nu-i servă de ajuns, el aleargă la străini și priimește de la dînșii posturi în țara sa.

Ajuns la gradul de mărire pentru care a comis toate mișeliile, a suferit toate umilințele și a declamat, fără a le simți, toate virtuțile din lume, ciocoiul își ridică masca ipocriziei de la ochi și se arată lumii în mizerabila și uricioasa nuditate a sufletului său cel mic”.

În „Prolog”, alcătuiind această „fiziologie” a ciocoiului, N. Filimon expune în esență planul și substanța romanului, care urmează să illustreze faptic aserțiunile preliminariei, cum rezultă și din declarația finală : „Iată tipul ce ne propunem a urmări în deosebitele faze prin care el a trecut în secolul nostru, de la ciocoiul cu anterior și cu călămări la brîu al timpilor fanariotici pînă la ciocoiul cu frac și cu mănuși albe din zilele noastre”. Din păcate, N. Filimon nu a mai putut realiza cea de-a doua parte a romanului, dedicată „ciocoiilor noi”. deși, după unele indicii, se pare că începuse să o scrie.

Prima parte, care înfățișează „ciocoi vechi”, adică pe cei „cu anterior și cu călămări la brîu ai timpilor fanariotici”, circumscrie perioada „de la 1814 pînă la 1830”, cum însuși scriitorul precizează. Romanul reconstituie în mod realist, cu o accentuată atitudine critică, o sumbră perioadă din istoria țării noastre, cînd domnitorii fanarioti spoliau sîngeros poporul umilit și nesocoteau interesele naționale, strîngînd averi fabuloase și apoi fugind peste hotare, cînd aduceau cu ei slugi ipocrite și hrăpărețe, pe care le oblăduiau în posturi importante, încurajînd parvenitismul, desfrîul, jaful și exploatarea. Evocarea se realizează în cadrul unei acțiuni dinamice, bazată pe un conflict bine încheiat, pe o intrigă susținută, bogată în substanță epică. Un merit de seamă al romanului este acela că își exercită funcția critică prin intermediul personajelor care îl populează, lăsîndu-le să acționeze în voie, să se autodefinească prin faptele, gîndurile și sentimentele lor.

Ca romantic, Nicolae Filimon situează personajele la poluri opuse, zugrăvindu-le în alb-negru, fiecare în parte acționînd la modul frenetic, printr-o trăire intensă împinsă pînă la exaltare, fie sub zodia celor mai oneste și demne sentimente, fie sub a celor mai murdare și meschine interese. O primă categorie de personaje, cu o prezență continuă în paginile romanului, fiind și cele mai bine zugrăvite, o formează personajele situate la polul negativ, de-a dreptul scelerate, asupra cărora se concentrează întregul sens critic al romanului, fiind caracteristice epocii evocate. Andronache Tuzluc, fanariot venit de la Constantinopol în suita domnitorului Caragea, fusese mai întîi cihodar (slujbaș care se îngrijea de încălțămîntea domnului), dar prin intrigă și lingușire ajunsese la rangul de postelnic, dobîndind o imensă avere prin jaf și înșelăciune, pe care o cheltuia în desfrîu și orgii. La curtea acestuia se pripășește Dinu Păturică, fiul unui mărunț boiernaș de țară, Ghinea Păturică ot Bucov sud Saac, aflat și el în slujba postelnicului. Dinu Păturică este de fapt eroul central al romanului, asupra lui concentrîndu-se în primul rînd atenția scriitorului.

El este, pentru epoca zugrăvită, reprezentantul tipic al ciocoiului, al parvenitului, deschizând întreaga serie de eroi similari în literatura română, primul și cel mai însemnat succes fiind Tănase Scatiu, din romanul cu același titlu al lui Duiliu Zamfirescu. Încă de la sosirea sa în casa postelnicului Andronache Tuzluc, Dinu Păturică știe bine ce vrea și cum să procedeze. Scopul său ascuns, urmărit cu tenacitate, prin perfidie, cinism și hoție, este acela de a dobândi avere și ranguri, de a-l deposeda pe stăpînul său. Prilejul i se ivește în scurt timp, căci postelnicul, înșelat de comportarea fățarnică a slugii sale, îl însărcinează, în taină, să supravegheze pe chera Duduca, amanta sa, fanariotă și ea, la fel de depravată și de perversă. Aceasta, intuind intențiile lui Păturică, îl seduce și și-l face nu numai aliat, ci și ibovnic, acționînd împreună pentru completa ruinare a postelnicului. Ei se folosesc de un intermediar, chir Costea Chiorul, un negustor de bijuterii și de cele mai alese articole vestimentare, practicant și el al celor mai meschine tertipuri pentru a-și înșela clienții. În înțelegere cu Dinu Păturică și chera Duduca, Costea Chiorul îl determină pe Andronache Tuzluc să cumpere mărfuri din cele mai scumpe pentru amanta sa, ca apoi aceasta să i le restituie în schimbul sumei primite de la postelnic.

Concomitent cu deposedarea lui Andronache Tuzluc prin intermediul cherei Duduca și a lui chir Costea Chiorul, Dinu Păturică acționează și pe alte planuri, directe. Profitînd de credulitatea postelnicului, îl jefuiește sistematic, ia mită de la arendași, nu se dă în lături „să tortureze pe nenorociții țărani, punîndu-le ouă fierte la subțiori și dîndu-le fum de ardei pe nas”, vînzînd slujbe contra sume enorme, iar cînd ajunge vameș la hătmanie (casier) sustrage pietrele prețioase depuse spre păstrare și le înlocuiește cu altele false și face plăți înmîinînd pungi sigilate în care se află monede calpe. În cele din urmă, deposedîndu-l complet pe Andronache Tuzluc, fuge cu chera Duduca și se căsătorește. Văzîndu-se ruinat și trădat, postelnicul ajunge pe drumuri, cu mintea rătăcită. Pe Dinu Păturică nu-l impresionează și nu-l reține însă nimic. Ajungînd postelnic, deci om cu rang superior în ierarhia socială și oficială, aspiră mai sus, prin aceleași metode. El devine acum trădător de neam și de patrie. În 1821, în timpul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, „cel mai mare bărbat al României”, cum îl caracterizează cu simpatie scriitorul, Dinu Păturică trece de partea lui Ipsilanti, care se erijează în domnitor al Țării Românești. În schimbul rangului de ispravnic al județelor Prahova și Săcueni, Dinu Păturică îl trădează și-l ucide pe Tudor Vladimirescu. După înăbușirea răscoalei pune în aplicare, ca ispravnic, cele mai brutale metode de a stoarce de la țărani birurile, avînd drept ajutor pe sadicul Neagu Rupepiele. Țăranii, în desperare, merg însă cu jalba în proțap la noul domnitor, Grigore Dimitrie Ghica, domn pămîntean, care le dă satisfacție, trimițîndu-l pe Păturică la ocnă, unde își sfîrșește zilele.

În opoziție cu Andronache Tuzluc, Dinu Păturică, chera Duduca, chir Costea Chiorul, personaje zugrăvite realist, veridic, deși prin prisma romantică a satanismului, apar celelalte personaje, banul C., fiica sa Maria și Gheorghe, fostul vătaf al lui Andronache Tuzluc, care nu mai sînt însă atît de convingătoare, deși vor să reprezinte onestitatea, demnitatea și patriotismul. Aducîndu-le în scenă cu intenții moralizatoare, N. Filimon le-a idealizat, le-a prezentat ca ființe angelice. Maria, deși nu are decît 14 ani, respinge categoric cererea de căsătorie a lui Andronache Tuzluc, gîndind și acționînd cu demnitate, însă peste posibilitățile proprii vîrstei ei, vorbindu-i astfel banului C :

„—Spune-mi, te rog, ce ți-am greșit de voiești să mă faci nenorocită pentru totdeauna ? Oare fiii boierilor pămînteni s-au stins din țară ? Nu mai găsești pe ni-

meni decît pe acel fanariot nesuferit ? . . . Un om care acum doi-trei ani nu era decît un ticălos cihodar, ce tremura de frig dinaintea scării caselor noastre, iar acum înoată în atlasuri, catifele și samuri nu poate fi decît un nemernic . . . Dar bine, cum voiești acum să unești pe unica ta copilă cu acel ciocoi mîrșav care a venit aci, la noi, cu toate desfrînările și hojiile din Fanarul lui ? Care fură și despoaie pe lume ziua în amiaza mare și ale cărui mâni păstrează încă mirosul nesuferit al curelelor butcei lui Caragea”.

Banul C. apare ca „boier luminat”, adversar și ostil lui Caragea. Ca boier pămîntean, „român de națiune”, banul C. are curajul și demnitatea de a-l înfrunta deschis pe domnul fanariot, spunîndu-i că nu dorește a-și vedea fiica „în brațele unui ciocoi mîrșav, care și-a început meseria de la lingător de talere și, mergînd din mîrșăvie în mîrșăvie, a ajuns astăzi biciul oamenilor cinstiți și al țarei întregi. Da, măria-ta, poruncește mai bine să-mi taie capul sau surghiunește-mă ca pe atîți alți boieri pămînteni ai țarei, iar nu cere de la mine să dau de bunăvoie pe fie-mea în mîna acelui neomenos, care pradă pe văduvă și pe sărac fără cea mai mică muștrare de cuget”. Banul C. nu se poate împăca cu ideea ca fiica sa să se unească cu fanariotul Tuzluc, însă reacționează într-un mod similar și cînd observă că grămăticul Gheorghe e îndrăgostit de Maria. Deci, banul C., oricît de pămîntean ar fi, nu poate concepe ca să-și dea fiica după un om lipsit de rang boieresc. Scriitorul simplifică însă rapid lucrurile, idealizîndu-și personajul : boierul își va schimba brusc atitudinea la amintirea că domnitorii români au oferit ranguri boierești multora din ostașii lor simpli. Ca boier patriot, onest și demn, adversar al domnilor fanarioți care jefuiau țara și al ciocoilor care asupreau poporul obijduit, banul C., spre deosebire de Andronache Tuzluc și Dinu Păturică, ar fi trebuit să se afle alături de Tudor Vladimirescu. El nu apare însă în această ipostază, speriat poate, ca și alți boieri „luminați”, printre care și Dinicu Golescu, care s-au refugiat la Brașov, din pricina mișcării conduse de vajnicul pandur oltean.

Mult mai idealizată apare figura lui Gheorghe. Acesta, fiind vătaf la curtea lui Andronache Tuzluc, încearcă să-i deschidă ochii asupra hojiilor lui Dinu Păturică, dar postelnicul nu-l crede și îl alungă. Printr-o împrejurare fericită, Gheorghe e întîlnit de banul C. și adus în casa acestuia, ca grămătic. Îndrăgostindu-se însă de Maria și nevrînd să înșele bunăvoința protectorului său, Gheorghe pleacă în Moldova. Reintră în scenă mult mai tîrziu, cînd Andronache Tuzluc e un cerșetor. Milostiv, îl încredințează pe fostul său stăpîn unei femei bătrîne, ca să-l îngrijească, dîndu-i banii necesari. În cele din urmă, se căsătorește cu Maria, în ziua cununiei fiind întîmpinați la biserică de însuși domnitorul Grigore Ghica, de mitropolitul țării și mării boieri.

În intenția scriitorului Gheorghe trebuia să fie opusul lui Dinu Păturică, spre a demonstra că se poate ajunge la o înaltă poziție socială și prin alte mijloace decît cele ale ciocoiului. Atitudinea lui Gheorghe este însă neconcludentă pentru poziția sa și pentru spiritul vremii. El parcă plutește în sferile senine, uită că provine din poporul de jos, fiind condus, în abstract, de principiul binelui. Deși face parte din clasa asuprită, ca slugă a lui Tuzluc, nu are nici cea mai mică aversiune față de sîngerosul și desfrînatul postelnic. El este animat numai de dorința de a-l salva de la pieire și de aceea îi destăinuie hojiile lui Păturică. În momentul în care banul C. îl chestionează asupra trecutului său, Gheorghe declară că pe Andronache Tuzluc „l-am iubit ca pe un părinte și m-am supus lui ca lui Dumnezeu”. Iar cînd în țară izbucnește mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu, Gheorghe nu face altceva decît

să ofteze după Maria și, mai de neînțeles, îl îngrijește pe Andronache Tuzluc în timpul bolii, ca și când acesta s-ar fi purtat cu el ca un adevărat părinte. Înfățișându-l astfel pe Gheorghe, prin această optică idilizantă, Nicolae Filimon a încercat, în mod facil, să demonstreze că „este de ajuns ca omul să fie bun și înzestrat de natură cu virtuți și inteligență și, fie condițiunea sa oricât de obscură la început, el va ajunge la mărire”.

Personaje ca banul C., Maria și Gheorghe au totuși o prezență episodică în economia interioară a romanului, așa încît inconsistența figurilor lor, idealizate de scriitor, nu știrbește prea mult ansamblul. Valoarea și interesul permanent al romanului constau în primul rînd în zugrăvirea veridică, realistă, cu atitudine critică, a personajelor negative, Andronache Tuzluc, Dinu Păturică, chera Duda, chir Costea Chiorul, Neagu Rupepiele, reprezentanți tipici ai ciocoismului, ai claselor parazitare din societatea românească a primei jumătăți a veacului al XIX-lea.

Cum s-a mai remarcat, Nicolae Filimon folosește, compozițional, tehnica balzaciană. Fiecare personaj care intră în scenă este portretizat amănunțit, primele capitole fiind intitulate chiar cu numele personajelor principale. Nicolae Filimon este un excelent portretist, avînd darul de a observa amănuntul caracteristic, revelatoriu, fiind apt mai ales de a recompu aspectul vestimentar, specific epocii, izbutind adesea să definească structura intimă, caracterologică a personajului prin trăsăturile lui fizionomice. Dinu Păturică era „un june de 22 de ani, scurt de statură, cu față oacheșă, ochi negri plini de viclenie, un nas drept și cu vîrful cam ridicat în sus, ce indică ambițiunea și mîndria grosolană, îmbrăcat cu un anteriu de șamalagea rupt în spate, cu caravani de pînză de casă vâpsiți cafeniu ; încins cu o bucată de pînză cu marginile cusute în gherghef ; cu picioarele goale băgate în niște inimei de saf-tian, care fuseseră odată roșii, dar își pierduseră culoarea din cauza vechimei ; la cingătoare cu niște călimări colosale de alamă ; în cap cu cauc de șal, a cărui culoare nu se putea distinge din cauza petecelor de diferite materii cu care era cîrpit, și pur-tînd ca veștmînt de căpetenie o fermea de pambriu ca paiul grîului, căptușită cu bogasiu roșu : un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc, rezimat de stîlpii intrării și absorbit în niște meditațiuni care, reflectîndu-se în trăsăturile feței sale, lăsau să se vadă pînă la evidență că gîndirea ce-l preocupa nu era decît planuri ambițioase ce închipuiau cea vie îi pune înaintea și obstacolile ce întîmpina în realizarea lor”. În acest chip sînt portretizate și celelalte personaje, la unele, ca Andronache Tuzluc, făcîndu-se incursiuni și în biografia lui anterioară.

Ca portretist, Nicolae Filimon excelează în prezentarea aspectelor exterioare. Analize psihologice nu poate întreprinde, cum nu puteau întreprinde nici alți scriitori la stadiul de dezvoltare a literaturii române din epoca respectivă. El surprinde cu finețe mai ales gesturile, mimica, modul propriu de a se exprima, dezvăluind prin ele structura morală, caracterologică a personajelor, gîndurile și stentimentele care le stăpînesc. Evident, atenția scriitorului cade în primul rînd asupra lui Dinu Păturică. Primit în slujba postelnicului Andronache Tuzluc, viitorul ciocoi își dezvăluie planul diabolic de parvenire, zicîndu-și în sine :

„lată-mă în sfîrșit ajuns în pămîntul făgăduinței ; am pus mîna pe pîne și pe cu-țit ; curagiu și răbdare, prefăcătorie și iușchiuzarlic și ca mîne voi avea și eu case mari și bogății ca ale acestui fanariot”.

Cînd se află în fața postelnicului, Dinu Păturică își compune o mască ipocrită, care să amăgească, intrînd „cu ochii plecați în jos și cu fața mai umilită decît a unui

călugăr". Momentul în care Tuzluc îi încredințează misiunea de a o supraveghea pe chera Duduca este surprins în linii precise, revelatorii, prin descrierea gesturilor și a expresiei feței lui Păturică, conștient în sine că i se deschide o perspectivă nebănuită în atingerea scopurilor sale, pe care trebuie să o fructifice cu cât mai multă fățărnicie : „Păturică, ca ciocoi fin ce era, îngenunche dinaintea fanariotului, îi sărută mîna cu cea mai mare umilință și făcu să cază din ochii săi de șarpe două lacrimi de acelea ce în aparință arată o inimă plină de recunoștință, dar în realitate nu sînt decît plînsul crocodilului prin care amăgește victima sa.

După această scenă de tartufism jucată cu atîta măiestrie, ciocoiul părăsi camera stăpînului său și intră într-a sa.

Liber acum de povara simulării, începu a se preîmbla prin cameră cu pași rari și precipitați. Trăsurile feței sale luară un aspect straniu, ce lăsa să se zărească uneori expresia unei nespuse bucurii de a-și vedea împlinite dorințele sale de atît timp ; cîteodată un nor de neîncredere în viitor schimba într-o clipă fața fizionomiei sale ; apoi iar cădea într-un fel de apatie, din care trecea cu iuțeală la o fieroasă și amenințătoare veselie.

Această criză morală ținu cîteva momente, iar dupe aceea fizionimia ciocoiului se lumină și, cu liniștea ce-i redase încrederea în sine și în dibăcia sa, el exclamă cu bucurie : «lată-mă, în sfîrșit, ajuns la ținta dorințelor mele ! Am în mîni pe țitoarea grecului, patima lui cea mai de căpetenie ; în sfîrșit am cheia acelu strălucit viitor, pe care-l visez de atîta timp . . . prinde inimă, dragul meu Păturică ! Mîne vei pune ișlicul în cap și, de va vrea Dumnezeu cu tine, nu va trece mult și vei avea moșii, țigani și averi nenumărate și vie atunci cineva să-ți ceară socoteală despre mijloacele prin care ai dobîndit toate acestea ! Vie, de va putea !»

O scenă la fel de bine prinsă, în care fățărnicia lui Dinu Păturică este abil regizată prin gesturi de umilință, prin mimică de om naiv și supus, este aceea a primei lui înfățișări în fața cherei Duduca. Dinu Păturică este zugrăvit cu o mare intuiție, în culorile cele mai autentice, trăind viu în paginile romanului. Nicolae Filimon îl descrie cu o mîna sigură, fără a-l șarja sau caricaturiza, dînd puternica senzație a realului. Personajul devine astfel un tip literar, cu o precisă și particulară identitate, cu un destin propriu. „Ca și în cazul operei lui Cervantes sau a lui Flaubert — spunea G. Călinescu —, eroul devenit tip iese din file și trăiește în afara cărții. Nu este în literatura noastră, pe măsura deplasării orizontului, un erou cu acte mai solide de stare civilă decît Dinu Păturică". El a devenit și eroul titular al unei piese de teatru, scrisă în colaborare de Adrian Maniu și Ion Pillat, după romanul *Ciocoi vechi și noi*.

Fructificînd tehnica balzaciană, Nicolae Filimon a imprimat romanului său un pronunțat caracter de frescă socială. Digresiunile pe care le face fie pe parcursul narațiunii, fie în capitole de sine stătătoare, ca „Scene de viață socială" (cap. XV), „Muzica și corografia în timpul lui Caragea" (cap. XVII), „Teatrul în Țara Românească" (cap. XX), „Italiana în Algir" (cap. XXII), deși sparg într-o oarecare măsură unitatea compozițională a romanului, întrepruind firul acțiunii, sînt totuși pline de interes, uneori au un pitoresc aparte, aducînd imagini vii din societatea românească a epocii evocate, conturînd tablouri specifice vremii de atunci, dînd relații despre moravurile protipendadei, oferind prețioase informații de ordin documentar, ca acelea privitoare la primele încercări dramatice de la noi, descriind în detaliu ceremonialul de curte sau modul de organizare al unor instituții oficiale etc. Cu deosebire atrag atenția pasajele în care N. Filimon descrie starea tragică a maselor țărănești

spoliata cu cruzime, începînd cu domnitorul și sfîrșind cu cel din urmă vătăf boieresc. Impresionantă este, de pildă, scena în care este înfățișată venirea țăranilor cu jalbă la domnie :

„Era o prveliște jalnică pentru un om cu inimă a vedea pe nenorociții țărani în număr de patru-cinci sute, îmbrăcați în trențe, desculți, vestezi la față și cu ochii stinși de sărăcie și alte suferințe ; ba încă unii dintr-înșii purtau pe corpul lor chiar semnele torturilor abia cicatrizate, iar cei de tot schilodiți erau transportați în care cu boi.

Ei intrară în București pe la opt ore de dimineața, tocmai pe cînd domnitorul se afla în Divan și, ca să atragă mai mult atențiunea publică, unul dintr-înșii făcu un sul de rogojină și, dîndu-i foc la partea de sus, îl puse în cap ; apoi scoțînd jalba din sîn, o puse în vîrfurile unui proțap lung și intră în curtea domnească”.

Un mare merit al lui N. Filimon este acela că a surprins cu un desăvîrșit realism culoarea locală, atmosfera specifică. De la prezentarea aspectului vestimentar al personajelor și pînă la descrierea Bucureștiului, cu grădinile și edificiile publice, cu ambianța și decorul sălilor de spectacol, cu mahalalele lui, totul este notat cu precizie, cu un fin spirit de observație și cu un remarcabil talent descriptiv, în imagini vii, autentice prin detaliile particulare, proprii realităților autohtone din acea epocă. Iată topografia și aspectul edilitar al Bucureștiului din primele decenii ale secolului al XIX-lea : „Mergînd drept pe ulița Colții spre Sf. Gheorghe cel Nou, era pe timpii aceia o piață triunghiulară din care își lua începutul trei ulițe : una ducea spre Bărăție, alta către hanul lui Filaret și cea din urmă se îndrepta către pescăria veche din mahalaua Scaunelor. Cea dintîi era locuită de bogasieri, a doua de cojocari subțiri și groși, iar a treia, acoperită cu scînduri ca bazarele din Stambul, era locuită numai de abagii și găitănari.

Pe la 1814 aceste ulițe, ca mai toate celelalte, erau așternute cu scînduri de stejar și aveau pe dedesubt canale de lemn pentru scurgerea apelor. A îmbla însă pe asemenea poduri era o adevărată tortură, căci uneori ele erau pline de noroi înfectat din cauza necurățirii canalelor, alteori se rupea cîte o scîndură tocmai cînd nenorocitul pedestru pune piciorul pe dînsa și, fără veste, el se simțea cufundat în noroi pînă la mijloc sau chiar se pomenea cu o mîină scrîntită sau un picior frînt. Să mai adăogăm pe lîngă acestea și lipsa de felinare și abia ne vom putea face o idee despre trista stare în care se aflau ulițele Bucureștilor pe timpii aceia”.

Privit în ansamblu, *Ciocoii vechi și noi* este un roman de autentic realism, important totodată și prin aceea că reprezintă primul roman românesc realizat la un nivel de artă superior, după toate regulile moderne ale speciei. Este de fapt și opera care-l consacră pe Nicolae Filimon în istoria literaturii române.

BIBLIOGRAFIE

Excursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice (1858), București, 1860 ; *Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii*, București, 1861 ; *Ciocoii vechi și noi sau Ce naște din pisică șoarici mîncă*, romanț original, București, 1863 ; *Themistocle Solera, „Nabucodonosor”*. *Operă lirică în 4 acte, tradusă de N. Filimon și I. G. Valentineanu, Musika de Verdi*, București, 1859 ; *Nuvela cu Amintiri și însemnări despre Nicolae Filimon* de Pr. G. Negulescu-Batișteși dr. A. Vătămanu, București, 1942 ; *Opere*, vol. I—II, ediție, glosar și bibliografie de George Baiculescu, cu o introducere de George Ivașcu, București, 1957.

Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1887 ; Nicolae Iorga, *Nicolae Filimon*, în „Revista nouă”, IV, 1891, nr. 8—9 ; George Baiculescu, *Nicolae Filimon, critic muzical și dramatic*, București, 1940, extras din „Studii italiene”, VII ; George Baiculescu, *Nicolae Filimon, inițiatorul romanului românesc*, București, 1940 ; George Baiculescu, *Activitatea folkloristică a lui Nicolae Filimon*, București, 1941 ; N. Vătămanu, *Contribuțiuni la viața și scrierile lui Nicolae Filimon*, București, 1943 ; George Baiculescu, *Nicolae Filimon, călător*, în „Revista Fundațiilor”, XIII, 1946, nr. 1 ; Al. Piru, *O sută de ani de roman*, în „Viața românească”, X, 1957, nr. 6 ; G. Călinescu, *Nicolae Filimon*, București, 1959 ; I. Gheție, *Observații privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, 1962 ; Teodor Virgolici, *Începuturile romanului românesc*, București, 1963 ; Adrian Maniu și Ion Pillat, *Dinu Păturică, piesă după Ciocoi vechi și noi* de Nicolae Filimon, în „Steaua”, XVI, 1965, nr. 11 ; Nicolae Vătămanu, *Cteva știri cu privire la Nicolae Filimon*, în „Viața românească”, XVIII, 1965, nr. 11 ; Viorel Cosma, *Nicolae Filimon, critic muzical și folclorist*, București, 1966 ; George Ivașcu, *Nicolae Filimon*, în *Confruntări literare*, București, 1967.

B. P. HASDEU

B. P. Hasdeu este o personalitate complexă a științei și culturii românești. Lăudat de unii și blamat de alții, atît în viață, cît și mai tîrziu, el a rămas totuși neclintit și măreț, ca o stîncă învăluită de soare și lovită zadarnic de furtuni. Intemperniile vremurilor i-au netezit mai bine lustrul granitului și i-au consacrat rezistența.

B. P. Hasdeu face parte dintr-o familie veche, pe care el personal și înaintașii săi s-au străduit mereu s-o reconstituie în toate ramurile, de la cei dintîi strămoși „căutați” încă prin secolul al XV-lea pînă la ultimele încrengături. Risipiți de evenimente neprielnice pînă peste granițele țării, Hîjdeii (cu numele lor originar) au căutat necontenit vatra strămoșească de care s-au simțit indisolubil legați : „Și mă rog lui Dumnezeu ca peste mormintele strămoșilor noștri să nu calce picioarele păgînilor și dacă oasele noastre împotriva voinței noastre nu, măcar ale urmașilor noștri să se odihnească în țara părinților noștri”, zice într-un act slavon paharnicul, pribeag în Polonia, Gheorghe Lupașcu Hîjdeu (1663—1713). El este unul din cei care intră central în arborele genealogic hîjdeian. Un Gavril Hîjdeu fusese mare logofăt în vremea domniei lui Ion Potcoavă, fiind silit, la revenirea pe tron a lui Petru Șchiopul (1577), să se refugieze la cazaci. Unul din fiii lui s-a căsătorit cu sora lui Ion Potcoavă. Efrem Hîjdeu (1571—1664) a ajuns pîrcălab la Hotin și s-a căsătorit cu o nepoată a lui Moise Movilă. E pomenit de Miron Costin. Fiul acestuia, paharnicul Ștefan Hîjdeu (1619—1673), a căzut sub zidurile Hotinului în lupta polonilor cu turcii din 1673, exemplu de vitejie și fidelitate avînd în tatăl său. El s-ar fi căsătorit cu sora lui Petriceicu Vcdă (1672—1674), ceea ce l-a îndreptățit pe romanticul savant de mai tîrziu să-și spună sîr i Bogdan Petriceicu . . . Copilul lui Ștefan Hîjdeu este tocmai Gheorghe Lupașcu Hîjdeu (1663—1713), care răposă și el printre străini și care „îi leagă” cu actualul său pe toți Hîjdeii, de dinainte și de după el, cu țara românească din care de nevoie fugiseră. Exodul a continuat. Familia Hîjdeilor căpătase indigenatul polon, dar „legămîntul” cu țara strămoșească continua să fie viu. În arborele genealogic, stabilit de Hîjdeii și verificat de cercetări cu documente, există unele pete albe împlinite cu legende, dar multe dintre datele esențiale rămîn valabile.

Ion Ștefan Dominicovici Hîjdeu („Jan Hyżdeu” în actele polone) începe ramura neamului lui B. P. Hasdeu. Nepot de fiu, după cum se spune, al lui Gheorghe Lupașcu Hîjdeu, printr-un Ștefan Hîjdeu, acest Jan Hîjdeu „ensifer Pomeraniensis” (avea deci un titlu polonez), este tatăl lui Tadeu Hîjdeu (1769—1835), bunicul lui B. P. Hasdeu. Cu Tadeu Hîjdeu începe existența detaliilor biografice. El este o personalitate cu înclinări diverse. Amintindu-și de blazonul de „cavaler” al tatălui și al moșilor săi, Tadeu Hîjdeu luptă împotriva turcilor la Novi-Bazar în 1788 (avea numai 19 ani), fiind grav rănit, Scrie poezii în limba polonă și în spirit luminist (ode, satire, fabule), îl citează și admiră pe marele scriitor polonez contemporan Ignacy Krasicki, traduce și publică în două volume, în 1803, opt drame din scriitorul căutat pe atunci August von Kotzebue (*J. P. Augusta Kocebue pisma wszystkiej dramatyeczne*), avînd de gînd să publice încă două volume, adică „teatrul complet” al dramaturgului prolific și la modă, adversar al lui Goethe și al romanticilor, ajuns o vreme consilier la curtea țarului Rusiei și director al teatrului de la Petersburg, Tadeu Hîjdeu este socotit de istoricii literari polonezi ai timpului (F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej*, Varșovia, 1814, t. I, p. 549) ca un bun traducător, față de alte traduceri poloneze din același dramaturg. În manuscrisele lui Tadeu Hîjdeu în limba polonă au rămas multe alte încercări, între care și culegeri de folclor românesc (legende), după ce, în căutarea moșiilor vechi ale neamului său pentru care poartă procese, se stabilește la Cristinești în ținutul Hotinului, unde a trăit pînă la sfîrșitul vieții; s-a stins la 12 octombrie 1835,

Tadeu Hîjdeu se căsătorise întîia oară cu o poloneză, Denhoffówna, din neamul ilustru al Dönhoffilor, Hîjdeii începuseră de la o vreme să-și amestece sîngele cu cel polonez. Dacă într-o epocă mai veche s-au păstrat pe linia alianțelor românești, cu Gheorghe Lupașcu Hîjdeu, căsătorit cu poloneza Constanța Krzywkowska, începe seria căsătoriilor cu poloneze. Fiul lui Lupașcu, Ștefan Hîjdeu, ia în căsătorie pe Barbara Paszkowska, fiul acestuia și tatăl lui Tadeu, Jan Hîjdeu, se căsătorește cu Małgorzata Piórkoszewska, la rîndul său Tadeu Hîjdeu se însoară — cum am spus — cu Denhoffówna, iar după ce aceasta decedă în 1806 se recăsătorii cu Valeria Hrizantówna, soție ideală, pe care Tadeu o cîntă în versuri pline de gingășie. Cu Valeria l-a avut pe Alexandru Hajdău (1811—1872), care și el s-a căsătorit cu Elisabeta Dauksza, descendentă din tată lituan-polonez și din mamă româncă, Melania Morțun. Așadar, în ultima parte a spițelor genealogice ale Hajdeilor se perindă un întreg șir de mame poloneze. Cei mai mulți dintre bărbați cunosc bine limba polonă. După stabilirea lui Tadeu Hîjdeu însă la Cristinești, preocupările pentru limba și cultura poporului român cîștigă prioritatea, sub impulsul unui cald sentiment patriotic. În acest sens a activat Al. Hajdău — cum a început el să-și spună — prin cuvîntările sale adresate școlarilor în 1837 și 1840, precum și prin traducerile în limba rusă și prelucrările de poezie populară românească începînd încă din 1830, publicate cu comentarii în revistele rusești „Vestnik Evropî”, „Teleskop” și „Molva” (între 1830 și 1835). În manuscris au rămas legende și ode, încercări de filozofie a culturii la nivelul și în spiritul timpului (*Zadača našego vremeni*) etc. Cu o bogată cultură literară și filozofică, Al. Hajdău este de altfel și cel care a recunoscut și valorificat întîia oară meritele gînditorului ucrainean Grigore Skovoroda (decedat în 1794), împotriva părerilor nefavorabile ale unor contemporani iluștri ca I. Sreznevski, N. Gogol, V. Belinski, cercetările moderne confirmînd opinia lui. Iar dacă el ar fi în întregime autorul nuvelei istorice *Domnia Arnăutului*, cum pretinde fiul său B. P. Hasdeu, atunci s-ar învedera, desigur, talentul lui Al. Hajdău de scriitor re-

marcabil în limba română. A dorit cu tot dinadinsul să treacă în Moldova, ceea ce făcuse fiul său în 1857, dar n-a reușit și s-a stins cu amărăciune în Basarabia, în 1872.

Rătăcirii și dispersării pe pământ străin, croiri și spargeri de vise și idealuri, încercări izbutite și încercări neizbutite, toate s-au adunat, într-o mare fierbere și forță „haotică”, în sufletul și personalitatea lui B. P. Hasdeu.

B. P. Hasdeu s-a născut la Cristinești în 26 februarie 1838. Mama sa era Elisabeta Dauksza, pomenită mai sus, femeie distinsă, coborâtoare și ea, se pare, dintr-o veche familie lituano-polonă, atestată în acte politice la începutul secolului al XV-lea și apoi în acte de cultură la sfârșitul secolului al XVI-lea. S-a stins brusc din viață în 1848, când Bogdan avea numai zece ani, tatăl său căsătorindu-se din nou cu o Tumanova, sora directorului liceului din Camenița. Deși născut la Cristinești, totuși B. P. Hasdeu a trebuit să-și petreacă în bună parte copilăria în Polonia, urmîndu-și familia în localități diverse, în care părintele său era numit profesor, și anume la Vinița, Rovno, Camenița, în Volinia și Podolia. Aici de altfel a început să învețe carte și să urmeze „clasele colegiale”, la Cristinești petrecînd vacanțele de vară. În această localitate familia se stabilește în 1850 și B. P. Hasdeu își continuă studiile la liceul de la Chișinău, pe care-l termină prin 1852. După această dată face studii universitare la Harkov, fără o continuitate precis stabilită, aproximativ între 1852 și 1856, mai susținut pînă în 1854 și cu reveniri în anii următori, cînd, după curentul timpului, a îmbrăcat și haina de militar, care se pare că-l tenta, ca pe mulți tineri. La Harkov studiasse și tatăl său, Al. Hajdău. Polonia își imprimase din vechime influența în centrele de cultură ucraineană, multă vreme în trecut stăpînind o mare parte din teritoriul ucrainean. La jumătatea secolului al XIX-lea începe o colaborare mai strînsă între revoluționarii democrați poloni și ucraineni. Harkovul și școlile lui întrețineau o atmosferă polonizantă, între profesorii de liceu și de universitate mulți fiind de origine poloneză. Un scriitor de seamă ca Józef Korzeniowski (1797—1863) își scrisese operele principale, drame și romane (notate și de B. P. Hasdeu în lista sa), la Harkov, unde ajunsese directorul gimnaziului. Între profesorii de la facultățile de drept și de istorie-filologie ale căror cursuri le audia B. P. Hasdeu se găseau mai mulți polonezi, precum Al. Mickiewicz, fratele marelui poet Adam Mickiewicz, profesor de drept roman, Antoni Stanisławski, care preda enciclopedia dreptului, dar care se ocupa și cu literatura, traducînd în polonă *Divina comedie* a lui Dante ; de asemenea literatura greacă era predată de Alfons Valicki, care tradusese *Oedip rege* de Sofocle și *Faust* de Goethe, lecțiile lui despre clasicii greci fiind urmărite cu interes de studenți. Între profesorii de atunci a fost și A. P. Zernin, ce preda istoria Ucrainei. De mic Hasdeu se formase în spiritul culturii polone, pe care o regăsea în parte la prima universitate ucraineană, înființată în 1805 (cea de la Kiev luase ființă în 1834). Tatăl său îl trimisese intenționat aci. Se studiază între altele aci limba polonă și se fac expuneri despre o întregă serie de scriitori romantici și oameni de știință poloni : K. Brodziński, A. Mickiewicz, J. B. Zaleski, S. Goszczynski, Antoni Malczewski, Adam Neruszewicz, T. Czacki, Wł. Maciejowski, K. Wójcicki etc. Printre celelalte personalități profesionale trebuie amintit Piotr Lavrovski, care ținea cursuri de cultură și filologie slavă, făcînd școală, printre elevii săi numărîndu-se celebrul filolog A. Potebnea, colegul lui Hasdeu, cu care acesta a purtat mai tîrziu corespondență în probleme de lingvistică și folclor. Nu este de trecut cu vederea Ambrozie Metliński, pe vremea aceea docent la Harkov, ocupîndu-se cu folclorul ucrainean (a făcut culegeri de poezie populară), dar și cu estetica poeziei, dovedind o bună

cunoaștere a literaturilor europene. Pe deasupra, era și un remarcabil talent literar, scriind poezii de o coloratură nouă, personală, fiind considerat, în literatura ucraineană, ca un predecesor al lui Taras Șevcenko. Desigur, și alți profesori ai timpului la Harkov au putut fi audiați de tânărul Hasdeu. Dar B. P. Hasdeu și-a adunat o cultură uriașă nu de pe bănci de școală și universitate, ci pe calea unei lecturi particulare, făcută cu o mare lăcomie intelectuală. El a fost un autodidact — lucru de care vorbește singur — nu în sensul nefrecventării școlilor, ci în sensul depășirii învățaturii din orice fel de școală, B. P. Hasdeu citind și știind mult mai mult decât putea afla de la cursuri, ceea ce uneori l-a făcut să aibă o atitudine critică față de câțiva profesori. Materialele manuscrise din tinerețe, în note și extrase de tot felul, arată bogate și foarte variate lecturi. În casa părintească se acumulasă o bibliotecă din cele mai înzestrate, bunicul și tatăl său fiind ei înșiși oameni cu pasiunea cărții. Hasdeu personal a adunat de tânăr cărți și cărți, listele și notele sale fiind elocvente. Plecând de la o bază de cultură polonă, cea mai vastă și mai solidă la începutul studiilor sale, el a găsit ulterior porți deschise pentru multe domenii și pentru multe literaturi din Europa. În familie exista ideea că „noblețea de neam” se păstrează prin cultură, nu prin bunuri materiale. Familia se socotea la o înălțime pe care nu voia s-o piardă. Întreținea relații cu personalități marcante. Prințul Anton Xaverievici Liubomirski îl vizitează pe Al. Hajdău în 1854. Al. Hajdău se îngrijea de aproape de pregătirea intelectuală a fiului și mereu îl îndemna să studieze și să fie demn de trecutul strămoșilor : „Fii demn de noblețea noastră, primită de strămoși pentru credință și patrie. Nu lăsa ocupațiile literare. Citește, citește mult. De asemenea, scrie mult, dar chibzuiește, prelucrează ceea ce scrii. Cultivă-te mai departe singur, pentru care învață neapărat limba germană”.

Era în perioada când Hasdeu intrase în oștire. Învățase limbile clasice, cunoștea excelent polona (colegii de militarie îl luau drept polon) și rusa. În mintea tatălui său, care făcuse studii în Germania, limba germană era tot atât de necesară pentru aprofundarea unor domenii de cultură. Tânărul Hasdeu nu a așteptat prea multe îndemnuri. De altfel, de acasă primește mereu pachete cu cărți de conținut variat, între care studii de mitologie antică (P. Leontiev), antologia de cîntece ale diferitor popoare traduse în rusește și publicate de N. Berg în 1854 (*Pesni raznih narodov*), poeziile romanticului Fiodor Ivanovici Tiutcev, apărute în același an, și altele. Pasiunea cea mai puternică vor rămînea cartea și știința. Intrarea în armată nu trebuie văzută ca o încercare de a-și găsi o meserie. În armată intraseră și bunicul și tatăl său. Era o chemare romantică de „aventură militară”, care se întetșise și solicita „eroismul” tinerețului cu prilejul războiului din Crimeea (1853—1856). Tolstoi însuși a fost tentat de haina militară. Ofițerii erau nu numai eroi de arme, dar și eroi de aventuri galante. Succesul acesta era cel mai tentant și Hasdeu n-a rămas străin de el. Jurnalul său intim relatează copios și convingător asemenea fapte. După o primă îndrăgostire de tinerel care își pierde capul, vrînd să sfîrșească prin sinucidere (în joc era o Alina Merjeevskaja), Hasdeu ca ofițer devine un cinic, curtează pe stăpîne și pe slujnicele lor, pe frumoasele hangițe și țărănci tinere întîlnite la popasuri, pe care le lasă cu lacrimi în ochi la despărțire, încît se miră singur de unde îi vine atîta succes, căci frumos nu era. Tunica însă și tinerețea aveau căutare. Aceste aventuri îl vor furniza material pentru operele literare. Hasdeu nu se gîndea să rămînă militar, fiindcă nu simțea nici o chemare serioasă, n-avea aptitudini pentru așa ceva. Examenul de ofițer îl trecuse ușor, cu știința, dar practic nu se ținea bine pe cal (făcea parte din regimentul de husari Radetzki) și animalul îl trîntea ca pe un butuc, spre hazul și ironia

camarazilor. Hasdeu era însă pentru ei „poet și savant, lingvist, naturalist”, judecându-i la rîndul său după știința lor de carte și socotindu-i „proști ca o ciubotă”. El studiază înaintea, adună folclor, pe drumurile de militar, cu interesante urme vechi, pe care-l va valorifica mai târziu în articole, își pune probleme științifice, încît tot mai mult milităria nu mai prezintă nici o importanță și, sătul de ea, fuge din regiment ; dar se reîntoarce, intră chiar „două zile și două nopți pe front”, reluîndu-și apoi preocupările asidue de știință și de literatură. Revine la Harkov, căci nu rupsesse cu Universitatea și, „jumătate-student, jumătate-husar, jumătate-civil”, reintră în elementul său, camera avînd „înfățișarea unui atelier de savant : cărți, hîrtii, penițe, creioane, penele, culori, împrăștiate sub masă și pe masă, sub scaune și pe scaune, sub pat și pe pat, în societatea borcanelor cu pomadă, a parfumurilor, periilor, pieptenelor, vestelor, revolverelor, dolmanului și altele asemănătoare”, după cum notează singur Hasdeu. Cîntă prin cameră, în gura mare și în spirit de libertate civică, *Gaudeamus igitur* și unul din cîntecele lansate de scriitorul democrat german Ernst Moritz Arndt : *Bringt mir Blut der edlen Reben*. Tînărul Hasdeu dispune de la început de o cultură neobișnuit de bogată, pe baza căreia, cu o intuiție și o imaginație neobișnuite, construiește tot felul de opere, plecînd de la lucruri în aparență neînsemnate. La vîrsta de cincisprezece ani, împușcînd o coșofană pe un stîlp de piatră, numit în Rusia „babă de piatră”, pornește la adunarea de date și materiale în legătură cu aceste obiecte. proiectînd pînă la urmă un studiu despre „legendele tractice”, anunțat, spune Hasdeu, în revistele rusești ale vremii. Este de luat în considerație ferovoarea timpurie a minții sale în domeniul științelor umaniste.

Cînd în 1857 trece în Moldova, cu lăzi întregi de cărți și materiale după el, B. P. Hasdeu deținea deja o comoară de știri despre istoria și cultura poporului român, pe care voia să le facă în scurt timp cunoscute. Funcțiile pe care le ocupă imediat, precum și mai târziu, nu sînt preocuparea lui principală. Le consideră ca simple condiții materiale de existență. Îl interesează și-l vor interesa mereu cercetarea științifică și creația literară, pe care le realizează și cînd e și cînd nu e în vreo funcție. În 1858, caimacamul Moldovei, Vogoride, îl numește judecător la Cahul, dar este destituit în același an, pentru neconformism politic, nefiînd de acord cu atitudinea antiunionistă a lui Vogoride. În 1860 este numit profesor de istorie și geografie la Școala reală (liceul) din Iași, precum și custode la Biblioteca școlilor, căreia îi dăruise un număr de cca 4 000 de volume, dar pînă la sfîrșitul anului i se iau și aceste posturi, fiind silit să deschidă „un institut privat de educațiune”. În 1862 este reintegrat în ambele posturi, pe care le pierde însă din nou în 1863, în urma publicării nuvelei *Duduca Mamuca*, socotită, prin unele pagini ale ei, imorală. Mai târziu, în 1874, deschide la Universitatea din București un curs de „filologie comparativă”, care i se suspendă în 1875 și este reînființat în 1876 de Ministerul Instrucțiunii Publice. Hasdeu a avut deci parte de multe nedreptăți și neomenii, pentru că era un spirit independent, nu se coaliza cu nimeni pe rațiuni de interes personal și nu cruța cu sarcasmul său, devenit proverbial, pe nici unul din cei găsiți în vină, chiar dacă erau persoane cu care avusese relații amicale. Nici nu a fost savantul care să stea numai să critice pe cineva. A înfierat greșeli și a recunoscut merite la același om. În tot acest timp, preocuparea lui de căpetenie a fost să cerceteze, să creeze și să publice.

De aceea, chiar de la intrarea în țară, B. P. Hasdeu a inițiat o serie de periodice, care s-au succedat și în care a publicat o mare parte din lucrările sale. Astfel, în 1858—1859 el a scos revista „România”, căreia i-au urmat „Foaia de storie română”

(1859), „Foița de istorie și literatură” (1860), „Din Moldova”, cu numele schimbat mai târziu în „Lumina” (1862—1863), „Aghiuță” (1863—1864), „Satyrul” (1866), „Traian” (1869—1870), gazetă transformată ulterior în „Columna lui Traian” (1870—1877 și 1882—1883), „Revista nouă” (1887—1895). Dacă ținem seama că pe parcurs Hasdeu a publicat la numeroase alte reviste, scoase de alții, precum „Ateneul român”, „Buciumul”, „Românul”, „Santinela română”, „Familia”, „Perseverența”, „Transilvania”, „Epoca literară” etc., fiind peste tot prezent cu articole, de la cele cu conținut politic și satiric la studii și materiale cu caracter științific, înțelegem că efervescența sa publicistică a fost una din cele mai mari, dacă nu cea mai mare, a unui om de știință și litere din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Trebuie remarcat însă că activitatea sa publicistică are o linie de intensitate excepțională în special pînă către anul 1872, cînd marele savant, după acumulări bogate de știință și materiale, începe să se consacre unor lucrări de dimensiuni uneori colosale, pe care numai mintea sa de titan științific le putea concepe și pentru care n-a avut și nu putea avea colaborarea necesară.

Fiind imposibil de înfățișat aci întreaga publicistică a lui Hasdeu, ce elemente de fond pot fi reținute în linii mari? Pe toată întinderea ei nu se dezmint preocupările de istoric, filolog și lingvist, folclorist, creator și critic de literatură. Articolul său *Negoțul moldovan sub Alexandru Bunul*, publicat în „Foaia de storie română” pe 1859, precum și *Circulara polonă a lui Petru Vodă cel Șchiop despre carecari trebi neguțătorești*, apărut în „Din Moldova” pe 1862, în care se arată legăturile comerciale ale Moldovei cu negustorii din Liov, pun bazele principiilor metodice de publicare a documentelor slavone, transcriind scrupulos originalul, însoțit de traducere românească, nelipsind descrierea amănunțită a actului și comentariile istorice. Principiile folosite apoi în „Arhiva istorică a României” (1865—1867), adoptate ulterior și de Ioan Bogdan, au creat o școală românească de renume în ce privește metoda de publicare a documentelor slavone. De asemenea, Hasdeu este inițiatorul publicării cronicilor și operelor în limbi slave, întîi în pagini de revistă. El începe să publice în „Lumina” din 1863 frumosul poem în versuri polone al lui Miron Costin, cu titlul *Descrierea Moldovei și a Munteniei*, reluat și terminat de publicat în „Arhiva istorică a României”, I, 1865. Tot lui Hasdeu i se datorește publicarea, cu o metodă exemplară, a cronicii moldo-polone, în „Arhiva istorică a României” (III, 1867), sub titlul *Cronica cea mai veche a Moldovei* (nu se descoperiseră toate celelalte redacții mai vechi). Reproducînd textul polon și traducîndu-l în românește, autorul îl însoțește de un lung comentariu istoric, în care stabilește, cu deducții aproape matematice, nu numai că versiunea polonă a letopiseșului a fost efectuată sub domnia lui Alexandru Lăpușneanu, dar și că ea provine indubitabil dintr-o cronică mai veche, necunoscută, scrisă în timpul lui Ștefan cel Mare, folosită apoi și de Grigore Ureche. Descoperirea letopiseșului slavon mai vechi de către Ioan Bogdan a confirmat părerea lui Hasdeu, și mai mult decît atît, datarea primei redacții slavone pusă pe vremea lui Ștefan cel Mare a fost dovedită ca justă de noi cercetări, împotriva opiniei lui Ioan Bogdan și a altora că primul letopiseș a început să fie redactat pe vremea lui Alexandru cel Bun. Dacă precizăm că problemele contactului cu slavii și ale limbii slave folosite de români (*Limba slavică la români pînă la anul 1400*, în „Traian”, 1869) sînt preocupări permanente ale lui Hasdeu (unele din ideile lui, ca legăturile primordiale directe cu Moravia, sînt reluate azi de slaviști), reiese limpede că el este întîiul nostru mare slavist. Așadar, germenii lucrărilor sale compacte de istoriografie și lingvistică se găsesc în revistele sale, pline de articole, note și materiale diverse.

Același lucru se constată și în domeniul filologiei sau al lingvisticii. Înainte de a da exemple este nimerit să spunem că B. P. Hasdeu a întreprins în mai multe rînduri, uneori cu sprijin oficial, călătorii de studii, de pe urma cărora s-a întors întotdeauna încărcat de materiale. O astfel de călătorie a făcut în 1861 în Polonia, la Liov și Cracovia, din însărcinare oficială, adunînd bogate informații și regeste. În anul 1868 întreprinde o lungă călătorie de studii, în lunile iunie-august, „în Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franța”, lucrînd mai mult în Bibliothèque Nationale de la Paris. Peste un an, în 1869, s-a deplasat din nou în Serbia, în căutare de manuscrise privind trecutul românesc. În 1871 îl vedem iar si în Serbia și Ungaria, descoperind noi materiale importante, între care, la Budapesta, *Anonymus Lugoshiensis*, un vechi și important dicționar de limbă română, pe care îl va mai cerceta și copia într-o viitoare călătorie (1883), urmînd imediat publicarea în „Columna lui Traian” (1883).  n vara anului 1874 face cercetări în arhivele și bibliotecile din Transilvania, lu nd legătură cu o serie de „bărbați de știință sași și unguri”, care i-au ușurat investigațiile. Peste doi ani, în 1876, este trimis în misiune științifică la Cracovia, unde descoperă un mare număr de acte inedite referitoare la poporul român, precum și alte materiale. Acum face cunoștință cu marele lingvist polon Jan Baudouin de Courtenay, căruia îi recenzează critic și creator cele mai noi lucrări în „Columna lui Traian” (1876) și cu care va purta ulterior corespondență în limba polonă.  n vara anului 1880 se află la Londra, Aci, la British Museum, studiază, între altele, manuscrisul *Evangelierului* din 1574, public nd peste doi ani o lungă și exemplară descriere a acestuia („Columna lui Traian”, 1882). Urmează apoi alte călătorii : cea de la Paris în 1882, unde reprezintă țara la dezvelirea monumentului lui Jules Michelet,  ntorc ndu-se prin Italia și oprindu-se să facă cercetări în arhivele de la Genova (legăturile vechii cetăți cu Chilia și Cetatea Albă îi erau prezente în minte), cea din 1883 la Budapesta, cea din 1884 la Viena, München,  n Elveția etc. Într-o continuă febrilitate, Hasdeu scotocea arhivele și v ntura foile, rețin nd dintr-o ochire și aduc nd cu el materialele trebuincioase istoriei poporului român. El nu scotea reviste ca să fie redactor și să publice pe alții. Ele erau neinc pătoare chiar numai pentru lucrările sale, de aceea va publica și în afară.

Revenind la începuturile sale de filolog și lingvist, în călătoria din 1861 în Polonia el descoperă rugăciunea *Tatăl nostru* cu litere latine transmisă de Luca Stroici lui St. Sarnicki, prilej să stăruie în c teva r nduri asupra acestui lucru („Ateneul român”, 1861 : „Din Moldova”, 1862 ; „Buciumul român”, 1864), cu excursuri și analize din cele mai amănunțite și ingenioase, în final scoț ndu-l pe Stroici un adevărat filolog și lingvist (*Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*), ceea ce desigur este și rezultatul unui entuziasm romantic; dar și azi modul de argumentare al lui Hasdeu poate convinge pe neinițați că Luca Stroici a procedat ca un filolog.  ncep nd din aceeași vreme, consacră un șir întreg de articole unor texte de literatură română veche din operele lui Dosoftei, Varlaam, Amfilohie Hotiniul etc.

Numeroase sînt problemele de istorie, filologie, lingvistică și literatură română veche, care la Hasdeu converg către definierea unei culturi și civilizații proprii a poporului român și pe care le-a ridicat, de la început și mereu în conexiune, în periodicele sale ; una dintre ele, fundamentală în preocupările sale, stăruitor și consecvent urmărită, a fost aceea a fondului autohton dacic al istoriei și culturii românești. Hasdeu, trăindu-și tineretea dincolo de granițele țării, a venit cu o viziune din afară, „nealterată” de tradiția cultului exagerat al romanității poporului român. Pe el nu-l  nc nta ideea că romanii au îngenuncheat pe daci p nă la exterminare

374/1070
Sept. 1888.

și din cultura acestora n-a mai rămas nimic. El cunoștea mișcarea din Polonia, după căderea statului, de a descoperi și reînvia fondul de cultură veche strămoșească ca mijloc de rezistență împotriva cotropitorilor, ca nevoie de a crea o cultură cu „rădăcini a-dînci”, imposibil de smuls de cucerirea politică. Dacă latiniștii vedeau „rezistența neamului românesc” în puritatea latină, Hasdeu, dimpotrivă, considera că vitalitatea poporului român n-are nevoie de construcții artificiale, căci ea provine dintr-un trunchi romanic prins de niște rădăcini invizibil dacice, care își au încă funcția lor imperceptibilă în viața poporului. Într-un moment de străfulgerare, el scrisese în tinerețe poezia în limba rusă *Sint dac*. Acum pune problema *Perit-au dacii?* în chiar primii ani de activitate („Foița de istorie și literatură”, 1860) și se străduiește să demonstreze contrarul, combatînd și pe istoricii germani Rösler și Engel: „Un vîrtej de buimăcie — zice el — a fost buimăcit mințile noastre întru a ne socoti de romani curați, puind între alte temeieri, fără temeii, și pe acela cum că toți dacii ar fi pierit pînă la cel din urmă sub armele lui Traian”. De aceea, în continuare, Hasdeu a urmărit să descopere elementele autohtone în limbă și în cultură, uneori cu succes deplin, alteori fără, unele articole fiind revelatoare: *Originile viticulturii la români*, *Originile păstoriei la români*, *Originile agriculturii la români* („Columna lui Traian”, 1874), în care stabilește și explică istoric terminologia dacică, latină și slavonă din ocupațiile poporului, „*Doină*” răstoarnă pe Rösler (ibidem, 1882), *Bourel, melc și culbec*. *Dacii și latinii într-o scoică* (ibidem, 1883) etc. În 1896 și 1900 a ținut la Universitate cursuri despre *Elemente dacice în limba română*. Nu interesează însă numai rezultatul direct, ci și ideea lansată, devenită tot mai roditoare. Astăzi arheologi și clasiști, români și străini, vorbesc de o cultură dacică cu caracteristici proprii, independentă de cea mediteraneană, iar etnologi și etnografi găsesc reminiscențe autohtone vechi în cultura și arta poporului român, mai ales în ce privește anumite vechi ocupații și lucrul în lemn.

Se știe că Hasdeu este inițiatorul direcției științifice în folcloristica românească. De altfel, sub influența și îndemnul tatălui său, preocupările folclorice sînt cele mai vechi în activitatea științifică a lui Hasdeu. El proiectase din fragedă tinerețe o culegere de *Cîntece moldovenești*, un studiu despre *Doină*, ca militar înregistrează folclor de la o colonie de bulgari din regiunea Chersonului, între care un interesant colind cu referințe la români, făcînd asupra acestuia, în jurnalul său, comentarii de etnografie și folclor comparat, iar cum intră în țară publică cu comentarii un alt cîntec bulgar

Amicale și amice!
Pe la studiile multe actuale am
o neapărată trebuință de: *Vizyulôvsk*
au *edelye kenzesgenöl*, Enged, 1846,
n. 8.
Chiar dacă n-ai avut decât un
enged exemplar, și tot încă fi bun
o mi te trimite, iar să decopiezi-l,
mă vomu grab. a fi te impoziu.
Strângere de mîni frățesci.
Amice și serv
B. P. Hasdeu

B. P. HASDEU,
Scrisoare către Barițiu

cules atunci. În original și în traducere românească, în care e vorba de eroine populare de tip grecesc, românesc și bulgăresc : Grecoaicele, româncele și bulgăroaicele („Foaia de storie română”, 1859). În continuare va urmări de aproape folclorul românesc, afirmînd limpede : „Nu vom uita niciodată că sublima sorginte a oricărei literaturi se află pururea vie chiar în gura poporului, mai ales cînd acesta posedă colosala vigoare de fantezie a națiunii române” („Columna lui Traian”, 1871). Este vremea cînd Hasdeu se pregătește pentru marile sale lucrări și cînd publică un șir întreg de articole de folclor românesc în comparație cu folclorul altor popoare, inițiind studiile de literatură comparată : „Frunză verde”, o pagină pentru istoria literaturii române („Columna lui Traian”, 1873). *Poezia poporană italiană și „frunza verde”* (ibidem, 1876), „Cucul și turturica”, la români și persiani (ibidem, 1876). *Balada poporană „Cucul și turturica” în România, în Persia și în Franța* (ibidem, 1877). *Palpitațiunile copilei* (ibidem, 1876), *Un descîntec român și un descîntec sanscrit* (ibidem, 1876). *Poezia poporană ruteană în legătură cu istoria românilor* (ibidem, 1876), *Poezia poporană sîrbă și bulgară. Lupta între frații Dan și Mircea cel Mare* (ibidem, 1877) etc. În același timp și pentru prima dată Hasdeu adîncește problema cărților populare, scoțînd de sub tipar în 1879 cartea sa fundamentală *Cărțile poporane ale românilor în sec. al XVI-lea în legătură cu literatura poporană cea nescrisă* (ca al doilea volum din *Cuvente den bătrîni*), ocupîndu-se de textele din *Codex Sturzanus*. Aici Hasdeu afirmă un lucru adevărat, de care nu s-a ținut seamă îndeajuns în ce privește caracterul cărților populare, și anume că „literatura poporană cea nescrisă, ca și cea scrisă călătoresc din limbă în limbă, dar ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă. Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind caal său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică și ea din epocă în epocă, provocînd atunci modificări corelative în tot ce este poporan”. Într-adevăr, cărțile populare capătă prin anumite transformări caracter național și nu sînt simple „cărți de colportaj” internațional, cum se afirma pînă la Hasdeu și cum s-a afirmat și mai tîrziu. În concepția acestuia, „cărțile poporane” fac parte din tezaurul culturii naționale și sînt alături de folclor, oglinda sufletului popular. De aceea, sub influența lui Steinthal, el socotește folclorul o „etnopsihologie”. Cărțile populare, folclorul și limba unui popor formează, după Hasdeu, o unitate dialectică și inseparabilă. În consecință, el personal nu discută un element decît luîndu-le în considerație pe toate celelalte.

În fond, acum sînt anii cînd Hasdeu concepe și scrie operele sale mari. Elementele de folclor sînt prezente peste tot ca „fundamentale” în istoria și cultura unui popor. Ele nu lipsesc din *Istoria critică a românilor* (2 vol., 1873—1874 și 1875), apar în studii compacte, în opere de limbă, precum *Basmul și Statu-Palmă-Barbă-Cot*, în *Etymologicum Magnum Romaniae* (t. III, 1893) etc. Explicațiile de limbă lămuresc pe cele de folclor și invers. Toate au nevoie de o înlănțuire și de un fundament istoric, pe care singur Hasdeu este în măsură să le afle și să le efectueze. *Istoria critică a românilor*, croită pe dimensiuni mari, prevedea șapte cărți, autorul nereușind să realizeze decît o parte din prima carte. Cu toate lipsurile de construcție, este totuși o operă de o informație solidă, care a depășit și speriat pe contemporani, dar care furnizează date importante și astăzi. Cartea I, intitulată *Pămîntul și poporul*, pleacă de la ideea legăturii poporului cu vatra cea mai veche, păstrată viu în diferite urme, idee documentată de istoricul polon Joachim Lelewel în *Considerații despre istoria Poloniei și a poporului ei* (1844), de asemenea și în *Epoca de idolatrie a slavilor și a Poloniei* (1855), și de Iosef Šafárik în *Antichitățile slave* (1837), pe care Hasdeu îi citează. În *Istoria critică* încearcă o punte de legătură cu vatra dacică. Între altele, el

FOIȚA DE ISTORIE ȘI LITERATURĂ

Cu redacțiunea lui Eordani Petruțel - Xianchi.

Numărul de carte de înregistrare DD. T. Kodjocan I. Petruțel și K. le pe laud, și a D. lui Iordan, și
E. Kodjocan. Numărul de 1 an - 1 număr, în 6 ani - 21 ani, în 1911 ani - 11 ani. Este o carte de
care se va scrie următoarea materie de vremea următoare pe-o carte.

Perioada cea aplicativă este oprită.

ISTORIA.

Peșta astăzi, mi vine mie căzând
de akans înainte o istorie pomtă. Nu
amam scrieri pomtămente, ni și uenere,
pemie kua d'ntre pin desideria u
ze mtingel mi are nașionei.

Avem ne Engel'i, Wolff'i, Vaillant'i,
Hinsel'i, Meier'i, Gebhard'i, Palauzov'i, Sal-
zer'i, Aron'i, etc. etc. șuce, kua e de demar-
te de la krigite șucetopă mi atitopă
domi kua la penitacera. An unșionea
gepel noacpe, a ideei kșupine, an ko-
șantăz kitoria!

Ietoria este epitetiză kșutopă nante-
pă, tpețetepă, dionotepă, kșitapă, ne-
șpe mi penitacera a nouășetopă, an
șușig mi și timă, ni are nașionei ve
toate arece șeze o și șupă nconten-
taș kșupetepă șucetopă. Mentra șupă
neșetopă șupă de șucetopă, nouășe
șuș cunșionea epitetiză, are kșupetepă
șupă, pșodășupă de o mi și șupă kșupetepă
șucetopă, an șupă șucetopă, de o șucetopă mi
șucetopă?

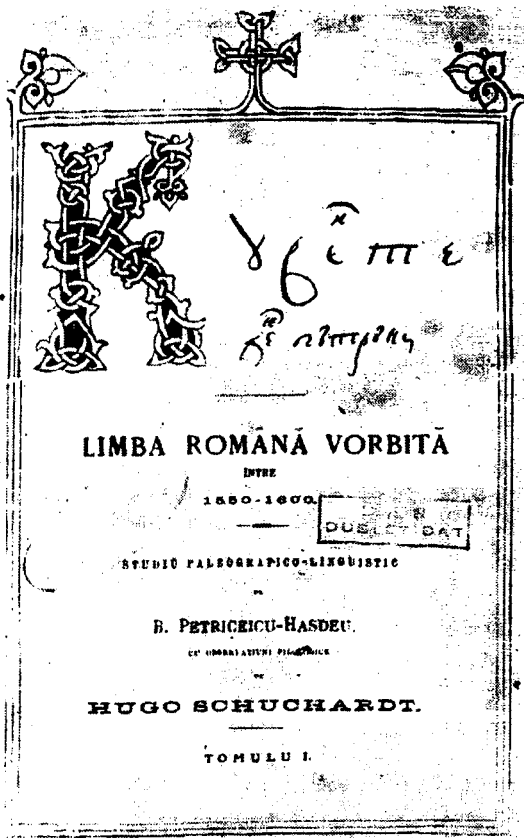
Așuce e mi ideea, șucetopă toș ide-
șucetopă, akans an șupă penitacera. Deu, a-
șucetopă mi șucetopă, șucetopă de mișucetopă. Văd
șucetopă mi șucetopă, kșucetopă ceș mi
șucetopă, kșucetopă nouășe mi șucetopă
șucetopă! An șucetopă an șucetopă, și mi șucetopă
șucetopă șucetopă de ideș, ve ce șucetopă șucetopă.

akans an șucetopă epitetiză, akans
ka o kșucetopă kșupă.

An epitetiză kșucetopă ceș tpeț epeta-
șucetopă șucetopă mi șucetopă: kșucetopă
șucetopă, dionotepă șucetopă an șucetopă mi, an
șucetopă, kșucetopă epitetiză. Dant Murator'i,
Mabillon'i, Montfaucon'i, Lunig'i, Gruter'i,
Du Cange'i, kșucetopă ve ce akans mi dion-
otepă, kua kua șucetopă, akans șucetopă ad-
nante de kșucetopă veș șucetopă mi kșucetopă
șucetopă șucetopă șucetopă an șucetopă șucetopă.
An epitetiză, dant ve șucetopă ceș an-
șucetopă mi șucetopă, ce șucetopă șucetopă epite-
șucetopă ve ce șucetopă șucetopă an o șucetopă
mi șucetopă șucetopă, penitacera șucetopă
șucetopă șucetopă, șucetopă șucetopă șucetopă
mi șucetopă de ideș șucetopă kșucetopă.

Hi șucetopă! Hișucetopă azi, noi șucetopă kșucetopă
șucetopă tpețe nișucetopă șucetopă an șucetopă
dionotepă tpeț epetașucetopă. Ce e șucetopă
șucetopă, ni ni șucetopă șucetopă șucetopă
șucetopă, șucetopă ceș ceș șucetopă șucetopă, an-
șucetopă șucetopă șucetopă mi șucetopă
șucetopă mi șucetopă șucetopă, an șucetopă
ceș ceș epitetiză an șucetopă șucetopă. Șucetopă
șucetopă: Cine șucetopă Dant? Kșucetopă epitetiză
șucetopă ceș șucetopă an șucetopă șucetopă
șucetopă? Kșucetopă kșucetopă șucetopă
șucetopă? Akans mi ceș șucetopă șucetopă
șucetopă ceș șucetopă șucetopă? mi kșucetopă așucetopă. Noș
nom șucetopă ceș an șucetopă șucetopă.

„FOIȚA DE ISTORIE ȘI LITERATURĂ”,
1860, p. 1

B. P. HASDEU,
Cuvente den bătrâni, vol. I, București,
 1878 (foaie de titlu)

de lexicologie, în tendința de a lumina, în context istoric, vechi termeni de origine dacică, latină și slavă (*ghiuț, ghioc, bia, șugubină* etc.). De altfel, în noua sa serie dintre 1882 și 1883 „Columna lui Traian” este consacrată aproape exclusiv studiilor de limbă, conținând materiale pregătitoare pentru *Etymologicum*. Hasdeu a emis teorii generale de mare valoare, precum teoria „circulației cuvintelor”, reluată și pusă în lumină din nou în vremea de acum de cercetători străini. De altfel, ea a generat teoria „fondului principal de cuvinte” din zilele noastre.

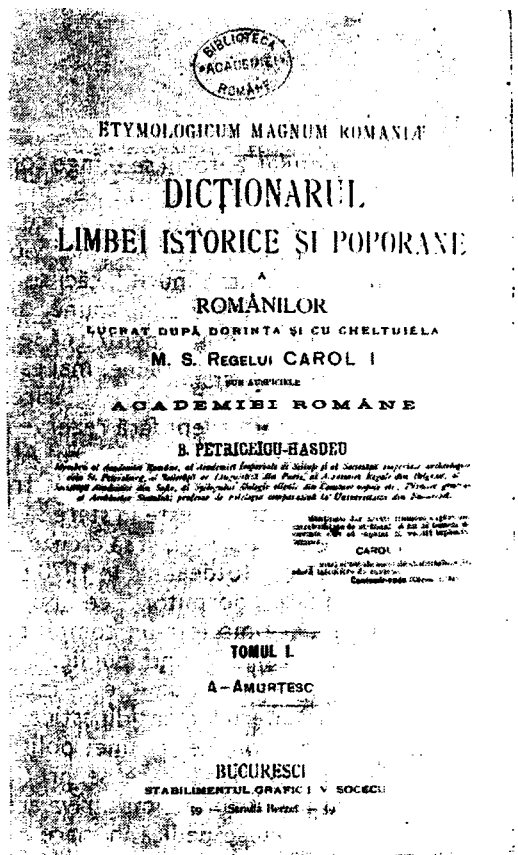
În această perioadă, faima științifică a lui Hasdeu a crescut și a trecut peste graniță. El este recenzat și citat, între alții, de savantul filolog rus A. S. Budilowicz, de Hugo Schuchardt (despre care Hasdeu s-a exprimat și critic), G. Weigand, Fr. Miklosich etc. Hasdeu participă la congrese științifice, precum la Congresele al IV-lea și al VII-lea ale orientaliștilor, la Florența în 1878 și la Viena în 1886, la ultimul prezentând comunicarea *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*. În 1877 este ales membru al Academiei Române, după ce fusese respins în 1869. În 1882 este ales membru al Societății de lingvistică din Paris, în 1883 devine membru al Academiei de Științe din Petersburg, iar în 1895 este ales și membru al Academiei din New York; de asemenea a fost ales membru al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia și al altor instituții de știință. Hasdeu a urcat treptele științei și ale

respinge ideea „descălecatului” Țării Românești, lucru confirmat de istoriografia ulterioară. *Cuvente den bătrâni* (3 vol.) este o operă filologică exemplară, primul volum privind *Limba română vorbită între 1550—1600* (1878), al doilea *Cărțile poporane* (1879) din aceeași epocă și cel de-al treilea istoria limbii române, din care au apărut numai considerațiile preliminare: *Conspectul științelor filologice. Lingvistica în genere* (1881). Toate acumulările lui Hasdeu trebuiau să se includă într-o enciclopedie colosală, cunoscută sub numele *Etymologicum Magnum Romaniae*, din care, între 1886 și 1896, n-au apărut decât trei volume, plus introducerea la cel de-al patrulea. Ca filolog și lingvist, Hasdeu are o viziune largă asupra problemelor. În 1874 deschide la Universitate un curs de „filologie comparativă”, încercând să integreze limba română într-un complex indo-european, apelînd în explicații la „limbile sanscrită, zendică, armeană, elenă, latină, albaneză, celtică, germanică, slavică și limbile romanice”. Ca urmare, în anul următor publică *Principii de filologie comparativă ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic*. Hasdeu întreprinde lucruri de neîndrăznit la data respectivă în lingvistica românească. Încă nu s-au arătat nici astăzi toate meritele lui în acest domeniu. Numeroase, după 1874, sînt studiile și articolele

famei în ochii lumii. Pasiunea lui cea mai mare a fost însă arhiva sau biblioteca și cercetarea. Numit director al Arhivelor statului din București în 1876, el a rămas în funcție, cu toate celelalte ocupații, până în aprilie 1899, iar când, ales deputat la Craiova în 1884, se insinua în presă de către adversari ideea renunțării la Arhive, Hasdeu a ripostat prompt : „De Arhivă nu mă las o dată cu capul”, amenințând cu demisia din deputăție.

Hasdeu a fost copleșit de munca și lucrările științifice, precum, după cum vom vedea, și de creațiile literare. Cu toate acestea, el nu s-a izolat de lume și de viață în chilia științei. A participat la lupta socială și politică, la polemici științifice și literare, s-a agitat, a ținut cuvântări fulminante în săli și a împrăștiat o sumedenie de articole în presă, pe teme ușoare și pe teme grave. În atacuri a folosit toată scara „loviturilor” de condei, de la umorul fin la pamfletul violent, „tăieturile” verbului enervând și desfigurând pe adversari. Mulți au amuțit și s-au făcut neauziți și nevăzuți. Politicește Hasdeu a fost toată viața un democrat. Format și educat din tinerețe în atmosfera romantică de îndrăgire a maselor, a creației lor, și în atmosfera de agitație politică desfășurată de revoluționarii democrați ruși și poloni, Belinski, Herțen, Cernișevski, Piotr Sciegienny, Hasdeu s-a simțit chemat să se considere reprezentantul acestor mase, care păstrau legătura cu trecutul țării mai bine decât protipendada, și să lupte pentru drepturile lor. De la cele dintâi scrieri și-a manifestat simpatia pentru omul simplu și înțelept din popor, soldat de rînd pe cîmpul de luptă, în comparație cu aristocratul și ofițerul pomădat. În popor zăceau virtuți nebănuite. I-o dovedise cultura populară. Nu întâmplător se căsătorește cu Iulia Faliciu, dintr-o familie de moți din Roșia Abrudului, el care semna cîndva „prințul Bogdan Petriceicu Hijdeu”. E un gest elocvent. Se simte unit numai cu poporul. Lui îi va rămîne fidel și pentru el va lucra mereu.

Hasdeu este un luptător pentru Unirea țărilor românești, în consecință pentru unirea forțelor populare, și cere vot universal, care să decidă în treburile de stat. Atacă combinațiile politice, interesele private, gazetele și pe gazetarii înfeudați. „Aghiută” (1863—1864) și ulterior „Satyrul” (1866), mai pe urmă „Traian” (1869—1870) și „Columna lui Traian” (1870—1877), scoase de Hasdeu, împung cu venin și adversarii înveninați se tăvălesc de ciudă, a neputință față de inciziunile usturătoare ale lui Hasdeu. C. A. Rosetti, descoperit în inițialele R. A. C., dispune de toate „străvestirile, caracterele și limbajurile” și „se manifestează prin numerii «Românului»”, făcîndu-și prin el „un nume-rar”. Mulți parlamentari „se laudă fiecare în parte a fi *bun de-legat*, ceea ce este foarte drept”. Calamburul e o armă frecventă în scrisul lui Hasdeu. Un oarecare scriitor scoate un *Cale-n-dar*, „iar într-unul din *arte-cu-lele* (articolele) *Calen-*

B. P. HASDEU,
Etymologicum Magnum Romaniae,
București, 1866 (foaie de titlu)

darului, autorul se plînge contra editorului". Lui Maiorescu i se adresează ceremonios ca unui ministru „E. S. Min. Tit Maiorescu” și cine s-ar fi făcut de rîs să riposteze direct și să afirme că-l face „smintit ?” (Maiorescu s-a răzbunat altfel). Atacurile lui sînt însă și directe, chiar violente. Atentatul de asasinare a lui Kogălniceanu în 1869 îl consideră inutil, „căci se ucide dumnealui singur pe fiecare zi, prin faptele sale”. Iacob Negruzzi nu spune, zice Hasdeu, că este „un Voltaire cu cap de Genghis-han...”, numai și numai pentru că se încurcă el însuși în alegerea paralelelor, fiindcă în domnia sa mai este și Heine, mai este și Uhland, mai este și Schiller, și cine mai știe cine !”

Luptînd pentru întărirea „națiunii române” prin forțele ei interne, B. P. Hasdeu a fost un adept fără rezerve al Unirii Principatelor într-un stat unitar și l-a susținut cu căldură pe domnitorul Al. Ioan Cuza, manifestîndu-se dur împotriva dinastiei străine, chiar după venirea la tron a lui Carol I, temîndu-se și considerînd că un suveran „străin” este în stare să impună țării o politică personală, neconformă cu năzuințele poporului, și să creeze o atmosferă de cosmopolitism, pe care Hasdeu a combătut-o întotdeauna. În 1870 publică un articol virulent la adresa domnitorului, pe care îl face „dormitor”, ce „nu vede, nu aude, nu simte, nu înțelege nimic”. Implicat în scurt timp într-un complot antidinastic (părea un lucru normal), a suferit și închiisoarea, afirmînd public, la ieșire, că „pușcăria pentru un om politic, demn de a purta acest nume, este întocmai ca o rană pentru un bun ostaș”. Ulterior a slăbit însă atacurile antidinastice, și nu din lașitate. Hasdeu a observat că pericolul rătăcirilor politice, al unei politici progermane, nu stă în persoana domnitorului, ci în consilierii săi care se pretindeau români neaoși, ceea ce avusese prilejul să spună și mai înainte. Împotriva acestei pletori va continua să dea atacuri. În anii următori Hasdeu se dedică în mare măsură lucrărilor științifice, este decorat de domnitor în 1873 cu marea medalie de aur pentru munca în domeniul „istoriei naționale”, iar Parlamentul îi acordă un premiu în vederea „continuării *Istoriei critice a românilor*”. Meritele lui nu puteau fi contestate. Aceste recunoașteri l-au domolit, iar războiul pentru independență i-a arătat oamenii în altă ipostază, avînd sentimentul că poporul român merge totuși spre o consolidare. De aceea, în 1883, cu prilejul dezvelirii monumentului lui Ștefan cel Mare, de față fiind regele, îi sugerează acestuia în discursul său „să completeze opera marelui Ștefan”. Desigur, Hasdeu n-a fost infailibil. Temperament focos și democrat neînduplecat, socotea că generația sa are de urmat idealul revoluționar al generației de la 1848 : „Generațiunea de astăzi este fiia de trup și suflet a lui 1848. Lăsa-vom noi oare a se distruge opera mumei noastre ? . . . Orice încercare de a restabili în România urficiosul feudalism al claselor ne va găsi întotdeauna gata de a lovi fără cruțare” („Traian”, 1869, p. 1). Îl atacă pe Kogălniceanu, fiindcă i se pare că s-a abătut de la idealul generației de la 1848. Îl atacă pe Maiorescu, pentru că se alăturase conservatorilor și pentru că „Junimea” promova, după el, cosmopolitismul. De teama cosmopolitismului însă a exagerat ideea națională, avînd și o atitudine antisemită, fără să-și piardă simțul umanității, după cum a documentat singur mai tîrziu, referindu-se la sprijinul dat lui M. Gaster și L. Șăineanu, unul din elevii lui. Într-o vreme cînd țara era neîntregită și cînd considera că, sub masca umanității, cosmopolitismul poate să adoarmă conștiința națională a poporului, Hasdeu a crezut că a mers prea departe cu combaterea latinității și s-a grăbit să revină și să recomande interes pentru romanitate. Teoria circulației cuvintelor, prin care a dovedit frecvența mai mare în vorbire a elementelor latine, precum și structura gramaticală latină a limbii române, a rezultat tocmai dintr-o asemenea preocupare, care a generat la el și tendința de cercetare a tuturor elementelor limbii române.

Hasdeu a criticat și a luat în zeflema, dar a recunoscut cu franchețe și meritele celorlorași oameni. În 1872 laudă pe Kogălniceanu, în „Columna lui Traian”, pentru tipărirea *Croniclei României*, spunând elocvent : „Kogălniceanu, în literatura istorică a României, și Alecsandri, în literatura noastră poporană, joacă pînă la un punct rolul lui Columb în privința geografică”. În același an recunoaște deschis anumite merite ale „Convorbirilor literare”, deși le criticase și le jucase farse încă din tinerețe. Nu-l crătușe nici pe Ion Heliade Rădulescu, începînd de prin 1863, socotindu-l chiar în contratimp cu noua generație (1869), dar vorbește elogios despre el la înmormîntare, mai tîrziu se află printre cei care inițiază ridicarea unui monument în cinstea lui, la dezvelirea căruia, în 1881, ia cuvîntul, iar în 1902 îl omagiază la Academie și se declară „heliadist”. Țara și cultura poporului nu erau făcute din bucăți. Heliade, momentul 1848, generația lui Hasdeu, generația următoare erau acum, în mîntea marelui savant, părți înlănțuite organic într-un proces istoric de un secol. În viziunea lui cădeau schelele și rămînea edificiul. Hasdeu a trăit intens în epocă și a participat viu la frămîntările ei.

Față de o activitate atît de bogată în domeniul științei și al politicii, s-ar părea că n-a mai putut avea timp și pentru altceva. Și totuși Hasdeu s-a dedicat, între atîtea treburi, într-o mare măsură creației și criticii literare. Înclinația pentru arta cuvîntului a fost la el o necesitate organică, lăsîndu-i frîu liber chiar în opere cu caracter științific. De altfel, aceasta este o tendință a momentului cultural și literar. Scrisul încearcă să împace nevoile de documentare istorică cu cele de artă literară. Faptul se vede și la Al. Odobescu.

Muza literară l-a tentat din fragedă tinerețe. Gîndindu-se probabil la posibilitatea de a le publica și a se remarca, cele dintîi încercări literare ale sale le-a realizat în limba rusă. Tematica este însă românească. În aceste începuturi se ivesc genurile în care va crea Hasdeu ulterior : poezie, proză, dramă. *Cîntec popular moldovenesc* preaslăvește, în ochii țarului Nicolae, „veacul de aur” al lui Ștefan cel Mare. Stau alături fragmente interesante, ca *Moldova, Sînt dac*, o serie de meditații lirice :

La țărîmul mării șezut am eu mult timp
Și-ntunecatelor ei ape le-am luat seama.
Văzui cum valurile se succedau în șir
Și dispăreau pe urmă-n genunea vineție.
A fost . . . , a dispărut, dar unde e acum,
Spuneți-mi, au putut, oare, ele să dispară ?

Hasdeu a plănuit să scrie un roman istoric cu titlul *Arbore* în douăzeci și trei de capitole, în hîrțiile sale fiind găsit doar începutul, care învederează totuși talentul epic al autorului. *Domnița Roxana* este o frumoasă încercare dramatică pe tema fiicei lui Vasile Lupu, competiță de Timuș Hmielnițki și de polonezul Dimitrie Wiszniewiecki, la mîna ei aspirînd și alții. Fata iubește pe nobilul polon, Hasdeu urmînd aci relațiile izvoarelor polone. Tema aceasta, de răsunset diplomatic în Europa din secolul al XVII-lea, a fost abordată în multe scrieri literare polone și române, însuși Hasdeu reluîndu-o, după venirea în țară, în drama de construcție nouă *Domnița Rosanda* în 5 acte („Familia”, 1868) și în *Sarcasm și ideal*, 1897, sub titlul *Femeia*. Aci domnița nu mai merge după îndemnul inimii sale, ci din patriotism înțelege să se sacrifice pentru țară, ca să nu provoace invazia cazacilor. Hasdeu servea acum cu opera sa altor idealuri. Alături de această dramă de tinerețe, se înscrie poemul lirico-dramatic *Domnița Voichița*, tema referindu-se la fiica lui Radu Vodă al Munteniei, luată sieși doamnă,

după o bătălie, de Ștefan cel Mare. În poem, la modă în literatura romantică polonă și rusă, binecunoscute lui Hasdeu, autorul descrie vitejia lui Ștefan cel Mare și eroismul tinerei domnițe, care în travesti se angajează într-o luptă de turnir cu voievodul, îl învinge și-și răzbună umiliința de a fi fost multă vreme închisă. Apoi acceptă să-i devină doamnă. Scris în timpul militariei, în trei părți, poemul dovedește că Hasdeu e stăpîn de la început pe arta romantică a episoadelor și digresiunilor, a descrierilor de lupte și a tablourilor de natură. Paginile diverse de jurnal rămase de la el demonstrează de asemenea talentul său literar, prin prezentarea în chip realist, uneori naturalist și amănunțit, a diferitor scene trăite personal. Viitorul scriitor, cu stil și vervă, se anunță de pe acum.

Intrînd în țară în 1857, Hasdeu a început să creeze opere literare în limba română. Propriu-zis, verb cu tonalitate literară se găsește aproape în toate scrierile sale. Fiindcă Hasdeu a fost înclinat totdeauna spre un scris viu, emoțional, alternînd de la umor la nostalgie, de la sarcasm sec la lirism. Aici este vorba de o serie de opere, concepute ca scrieri beletristice. Hasdeu a mînuit cu ușurință versul și din primii ani s-a lansat în a publica poezii, satire și pamflete versificate. Fără să atingă o înaltă treaptă poetică, el are în poezie cîteva note personale și a realizat uneori imagini de valoare artistică. Firește, căutător fervent al urmelor trecutului românesc, printre primele sa e poezii se înscriu balade cu subiect istoric, uneori simple narațiuni versificate, ca *Ionășcu Vodă* (1862), tema favorită a lui Hasdeu, alteleori cu o intrigă tragicomică și cu versuri de efect, precum se prezintă *Ștefan Tomșa Vodă și vornicul Ion Moțoc* (1863), primul dintre eroi manifestînd, într-o atmosferă de groază romantică, lașitate și frica, al doilea dovedind o rezistență de adevărat voinic :

Bufna jalnic geme : boaltele răsună,

Ceru-i făr'de stele : fulgeră și tuna :

„Scoală, ah, Moțoace ! iadul s-o deschis !”

Lui Moțoc nu-i gri a, lumea-n praf se sfărme !

Pe-nnegrite lespezi el ca pașa doarme,

Mîngîiat în somnu-i d-un fantast'c vis !

Tomșa se-nfioara : doamne ! o nalucă

Se ridică, crește, de grumaz l-apucă !

„Ajutor, Moțoace, moartea s-o ivit . . .”

Vornicul se-ndreaptă, iata- în picioare :

„Cu plecata frunte un Moțoc nu moare !”

Ș-un braț de arama-n Tomșa s-o lovit !

Într-o atmosferă patriarhală, reia tema fiicei lui Radu Vodă măritate cu Ștefan cel Mare (de data aceasta se numește Maria, nu Voichița) și o toarnă într-o baladă cu vers popular, *Ștefan și Radul* (1870). Conținutul baladei e un elogiu al vitejiei voievozilor și o încifrare a conștiinței unității de neam, existentă la strămoșii poporului român, exprimată între altele și folcloric :

La Suceava-i bucurie,

C-a făcut doamna Marie,

A făcut un baetan,

Crească mîndru cît e bradul,

Că-i nepot lui Voda Radul

Ș'-i fecior al lui Ștefan.

Compoziția anunță parcă structura versului lui G. Coșbuc.

Ținând seama de lupta sa politică, nu se putea ca Hasdeu să nu întrebuițeze versul în satire, fabule și pamflete. În poezia *Un vis* (1864) atacă moravurile și ocupațiile deputaților, citind și numele adversarilor săi Panu, Sturdza și Rosetti, Iancu Ghica și Știrbei, în note de ironie și umor. O efigie satirică, cu timbru de brutal scheci modern, la adresa călugărului păcătos, realizează Hasdeu în *Evlavia* (1864) :

Sînt un călugăr umilit,
În cap cu comănacul ;
Supt chip de puică de iubit
Mă-mpac cu însuși dracul ;
Pe Tinca o sărut cu foc,
Pe Safta — cu beție . . .

Și toate astea la un loc
Fac ev—la—vie !

Hasdeu urcă însă cu mijloacele de satirizare la tonuri acute. Ele apar în *Odă la ciocoi* (1869), în care tabloul idilic al primăverii este doar amăgire intenționat contrastantă, imaginile dominante fiind macabre, cu hoituri de ciocoi ridicăți din morminte să devoreze vegetația și țara, părăind la prima vedere simpli strigoi din credințele populare, în realitate avînd de-a face cu monștri vii, „cu bube și cu pete pe ei, flămînzi ca niște lăcuste” :

Ciocoi se ridică, ca hoituri învechite
Din cripta infernală,
Și ca-n trecut se-așază pe holdele-nverzite
Răzbiți de flămînzeală ! . . .

E una din cele mai violente satire ale vremii și ea de fapt dă tonul pentru alte asemenea tablouri dure și grotești, pentru care are acum o anumită predilecție autorul, cum este *Complotul bubei* (1869), viziune macabră de culme, în care leproșii hotărăsc să infecteze lumea de la bordei pînă la palat și să o domine, fără nici o stavilă în cale. Expresia este la îndemîna poetului și provoacă oroare :

Vedeai o icoană grozavă !
Tot bube, pocnind de otravă,
Pe brațe, pe coapse, pe frunți !
Otrepuri, de mult închegate,
Lipite de răni destupate,
Ca niște oribile punți !

S-așază pe gînduri în iarbă,
Și bubă pe bubă se-ntreabă :
Cum merge și ce-i de făcut
În lume să nu mai domnească
Tăria și fala trupească,
Frumosul călcînd pe cel slut.

Aluzia politică e străvezie, „căci lepra ajunge chiar pe tron” și, cu toate că poporul a exterminat apoi pe leproși, din nou „buboșii se grămădesc să se ridice la palat”. Legenda e deci cu tîlc.

Culorile acestea se mențin într-o poezie ca *După bătălie* (1872), de data aceasta carnea nemaicăzînd putredă de pe oase, ci fiind deșirată proaspătă de armele războiului, pentru banchetul corbilor. Tabloul nu mai conține nota de repulsie și satiră, ci de compătimire și elegie, versul nu mai sună ditirambic, ci răsună în cadență melancolică :

Peste trunchiul snopit al ostașului
Trunchiul calului său credincios.
În grămadă cu trunchiul vrăjmașului,
Mortăciune de sus pînă jos !

Înainte c-o zi dalbe florile
Străluceau pe n-verzitul covor,
Iar acuma și iarba și florile
Poartă stîrvuri pe brațele lor !

Corbii-n aer desfășoară ghearele.
Sumbrou croncăie ciocul flămînd ...
Om cu om se mănîncă — și fiarele
Îi îmbucă la urmă pe rînd !

Și-n oglinda brumoasă a rîului,
Care curge prin vale mîhnit,
Colo jos ca-n adîncul sicriului
Se răsfrînge banchetul cumplit !...

Negreșit, Hasdeu este capabil de poezie. Spre versul „nervos”, intenționînd răscolirea unor senzații tari, a fost împins Hasdeu de fierberea evenimentelor sociale, care cereau, după el, tonuri noi, mobilizatoare și respingeau liniile idilice, pastorale, profesiune de credință expusă în poezia *Viersul*, din 1872 :

Homer cînta mînia divinului Achile
Și Dante Tartarul cînta:
Poetul cînd se naște în amărîte zile,
Amar și el ca lumea, nu cîntă pe copile,
Nici cupa bacchanală nu-l poate îmbăta !

Și eu cîteodată smulg harpa din tăcere,
Cînd sparge Muza pieptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Și saltă disperată în spasmuri de durere,
Scoțînd din agonie un țipăt lung și greu.

Ar fi o nebunie să cînt eu flori și stele
În veacul nostru pe pămînt,
Cînd ele sînt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste și rezbele,
Blestem, urgie, neguri, pucioasă și mormînt !

Dar Hasdeu, la curent probabil cu ideea că frumosul estetic nu exclude macabru și scabrosul din natură (Gautier înfățișase macabru în *Albertus* (1833) și vorbea de un secol „à la charogne”, iar Baudelaire realizase după aceea celebrul poem *Une*

charogne), consideră de asemenea că arta în general este capabilă să dea expresie poetică urâtului din natură, ceea ce exprimă clar în prefața la volumul său de versuri adunate în 1873 sub titlul *Poezii* : „Niciodată n-aș fi cutezat a scoate la lumină această anatomie a suferințelor mele, dacă nu știam că unora le place umbra și violenta pictură a lui Caravaggio, în care vezi numai oase și mușchi în loc de fragedă și catifelată carne. Genul imperios al inspirațiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură”.

Această idee nu l-a părăsit pe Hasdeu nici mai târziu, căci este exprimată, într-o formă temperată și sub imperiul unui alt suflet, în pastelul *Alb și negru* (1888), replică discretă și în tonuri parodice la idilismul pastelurilor lui Alecsandri :

Blînda toamnă dunăreană, dezmierdîndu-ne, s-a dus.
Totu-i alb și-i rece totul : jos omătul, bruma sus.
Moartă-i lumea sârbezită, peste care, fără față,
Fără nori și fără soare, greu atîrnă alba ceață.

Serpuiște-n aer fumul și se-ntinde alburii
Din colibe troienite ca sicriu lîngă sicriu.
În zadar privirea cată negre benghiuri în albeață :
Pîn' și umbrele sînt albe pe cea marmură de gheață !

Însă iară, ca șireaguri de călugări în sobor,
Vezi ceva negrînd în zare : ciorile pe șes cobor
Și de spînul chip al iernii, vesel croncănind, s-agață , , ,
Mult mai drag mi-e viul negru decît albul fără viață !

Nu încapе îndoială că Hasdeu este aci un maestru al descripției poetice, în gravură de alb și negru, punctată de o anumită stare sufletească. Registrul poetic al lui Hasdeu este însă variat. Merită să fie amintită lirica de meditație, care este prezentă sub condeiul său de la început, spre exemplu în *Bradul* (1863), cu simbolul că greutatea întâmpinate călesc, nu doboară pe cineva :

De mult cu blocul de granit
El s-a făcut totuna,
Si pe-amîndoi necontenit
Îi zguduie furtuna.

Si lemn și piatră la un loc ;
Verdeața-i ne-ntreruptă,
Aspiră ger, îndura foc,
Cu trăznetul se luptă...

D-ar fi să-i dați în văi adînci
Odihnă dezmierdată,
Răpindu-i viscole și stînci,
L-ati omorî pe dată.

Aceeași undă de meditație lirică apare în *Dorul* (1870), în care, în comparație cu fenomene din natură, se încearcă o definiție a noțiunii pe care o exprimă, atît de complex și profund, termenul românesc „dor” :

Privind tăcuta undă,
Pe gînduri am rămas :

Cît este de profundă
La fiecare pas ;
Și totuși izvorăște
Din depărtate văi,
Apoi se risipește
Prin mii și mii de căi !

Asemenea-i și dorul
În pieptul meu sădit :
E depărtat izvorul
Din care mi-a venit,
Și-n multe lumi străine
Cărările-i s-ascund,
Dar revărsat în mine
Cît este de profund !

Prin comparația cu razele de soare care străbat infinitul (în continuarea poeziei), versul lui Hasdeu a fost apropiat de *La steaua* lui Eminescu. Avînd deci un registru poetic larg și uneori cu note înnoitoare, creația de poet a lui B. P. Hasdeu merită să fie mai mult accentuată decît s-a făcut pînă acum, el nefiind numai prozator și dramaturg, cum de obicei s-a opinat.

Ca prozator, Hasdeu s-a remarcat de la primele sale scrieri, prin predispoziția pentru digresiunea narativă sau anecdotică, în note de jurnal, relatări științifice sau articole de altă natură. Trebuie spus că în firea și scrisul său a intrat ceva din celebrul *dowcip* polonez (vorbă de spirit), manifestat larg în societate și literatură. Nenumărate opere umoristice, unele notate de el în liste de cărți, i-au stat la dispoziție și le-a savurat. Pagini de umor suculent și satiră găsea chiar la scriitori cu ținută gravă, precum Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, romantici celebri, Józef Korzeniowski, Józef Ignacy Kraszewski, Al. Chodźko, Józef Dunin Borkowski, ale căror opere știm că le-a avut în mîină, pentru a nu mai vorbi de scrisul prin excelență umoristic al lui Al. Fredro, din aceeași epocă, sau de mulțimea de „humoreski” anonime. Reviste întregi, ca „Wiadoomości brukowe” (1816—1822), „Pszonka” (1839—1844), „Mucha” (1871—1939), „Kolce” (1871—1905) etc., de care Hasdeu avea idee, erau consacrate scrierilor umoristice și satirice. Cînd scoate revistele sale umoristice „Aghiuță” și „Satyrul” și cînd combate pe „Nichipercea” în excelentul articol *Liniștește-te, bunicule* („Aghiuță”, 1863), sau cînd intervine în alte articole arătînd ce înseamnă umor fin („un umor adevărat”) și ce înseamnă expresie brutală în ideea falsă „că ocara este umoristică”, Hasdeu are în minte umorul plin de spirit, de inventivitate a expresiei, cunoscut din lecturile sale timpurii, în limitele căruia nici el nu s-a putut păstra întotdeauna, scăpînd de sub condei nu o dată violențe de stil. Literatura „facețioasă” a avut de altfel în Polonia o lungă și bogată tradiție, începînd încă din secolul al XVI-lea. Hasdeu a deprins, așadar, scrisul cu poante, jocul de cuvinte, dialogul scurt și sarcastic, încă din tinerețe, sub influența multiplelor sale lecturi. Firește, el a făcut lecturi și din alte literaturi, dar o anumită înclinare i-a rămas în scris din anii de adolescent.

Opera în proză care a îndreptat asupra lui Hasdeu ochii contemporanilor a fost nuvela *Duduca Mamuca. Din memoriile unui student*, publicată în „Lumina” (1863), apoi, după „scandalul” și procesul pentru conținutul ei, revizuită și republicată în „Aghiuță” (1864) sub titlul *Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student*, tipă-

rită și în broșură separată în același an. Nuvela, plină de scene umoristice, conține o serie de aventuri ale unui student, care nu sînt de loc depărtate de ceea ce trăise și experimentase personal Hasdeu ca student și mai ales ca ofițer. Intriga principală a nuvelei este seducerea de către student a fiicei gazdei, tînără actriță, prefăcîndu-se că îi apără onoarea printr-o luptă în duel, în care este rănit. Astfel cîștigă încrederea fetei. Apoi, ca să scape de ea, tînărul o trece unui coleg, montînd lucrurile în așa fel ca actul să devină public și fata să fie silită a se mărita cu cel de-al doilea amant, acesta avînd însă o fizionomie de stîrpitură. Pe lîngă aceste „isprăvi”, puse la punct și executate cu cinism și sadism, există și altele, adiacente, mult mai „decoltate”, ca de exemplu relațiile de dragoste ale studentului cu slujnica gazdei sale, relatate în joc străveziu de cuvinte, sau „episodul Emiliei”, în care mama de 57 de ani își înlocuiește pe întuneric fiica la întîlnire de dragoste, facînd „școală” cu studentul, precum și combinațiile tînărului cu alte tipuri de femei. Nu încapă nici o îndoială că nuvela este țesută din o serie de fapte cunoscute direct și în mod real de autor în anii studiilor. Multe lucruri se suprapun peste însemnările din jurnal, pînă și anumite cîntece studentești. De aci vine realismul nuvelei. Analiza comportării eroilor este de tip naturalist. Examenul și datele sînt de clinică. Freud ar fi putut aplica unele amănunte în favoarea psihanalizei. Deci Hasdeu n-a plecat în compunerea nuvelei de la ideea criticii sociale, ci de la un fond memorialistic, fantezia și talentul ajutîndu-l să lege organic și viabil narațiunea diferitelor întîmplări. Desigur, există și aluzii la persoane și acțiuni contemporane. E pomenit direct și ironic Timotei Cipariu, nu este cruțat V. Alexandrescu-Urechia, introdus sub masca lui Vladimir Aleșchin-Uho. Autorul introduce în nuvelă și o crimă premeditată, săvîrșită cu droguri de un student-medic, ca să se descotorescă de o față simplă, pe care o înselase. Așadar, imaginația lui Hasdeu lucrează copios. Autorul construiește pe un fundal realist și nuvela are toate caracterele unei opere pline de senzațional. Neîndoielnic, narațiunea are scene licențioase, care puteau leza morala publică, așa cum era înțeleasă atunci, și pe pudicii de principiu, dar nu pentru aceasta a fost dat imediat afară din posturi și criticat Hasdeu. El devenise incomod pentru adversarii săi, care nu puteau să-i reziste în lupta cuvîntului. În fond, la proces autorului nu i-a fost greu să se apere dînd exemple de pasaje tot atît de licențioase din alți scriitori români (Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu), pe care nimeni nu se grăbise să-i tragă la răspundere. Totuși, conștient de exagerarea realismului său, Hasdeu a eliminat în *Micuța* anecdotele și pasajele prea libere în conținut și în expresie, nuvela devenind mai echilibrată, dar suferind prin „ruperi” de evidente legături artificiale (în cîteva locuri).

În general, construcția nuvelei este magistrală, plină de ingenozități, de complicații, de jocuri și sensuri speciale date cuvintelor, pe care numai mintea lui Hasdeu le putea găsi. Eroul principal e un tip de mucalit calculat și inteligent, care știe să țintească cu vorba și cu gestul. Următoarea convorbire cu servitoarea casei și cu gazdele înseși e doar o mostră de dialog vioi și de efecte psihologice:

„ — Domnule Ghiță ! cucoana Ana vă poștește la masă.

— Ah ! nici n-am auzit cum ai intrat, Cati ! Duduca s-a întors de la repetiție?

— Da.

— Vorbitu-s-a ceva despre mine ?

— Cucoana Ana a spus că i se pare că nu sînteți ...

— În toate mințile.

— Da.

— Și ce a răspuns Duduca ?

- Că aceasta nu se poate spune despre un poet.
- Și ce-a răspuns cucoana?
- Că învățații sînt totdeauna nebuni.
- Și cea-a răspuns Duduca?
- A tăcut''.

În convorbirea de la masă. „studintele''. drept cursă, pune pe mamă în situație penibilă și provoacă intriga fiicei :

..— Am auzit, domnule. c-ai fi avînd o natură foarte rece. încep Duduca [eroul îi spusese intenționat mamei fetei că are o natură rece].

- Natura mea nu vă place?
- De loc.

— Atunci nu sînteți femeie.

— Dați-mi voie a nu vă-nțelege. domnule filozof.

— Străbunei d-voastre, Evei. plăcuse șarpele. cel mai rece din toate ființele.

În orice caz. dacă natura mea nu vă place d-voastră, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi [mamei] matală. Să fi văzut azi-dimineață cu ce ochi dulci . . .

Cucoana Ana, lîngă care ședeam, m-a pișcat de genunchi.

— De ce mă pișcați. cucoană?

Întrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei. trecînd de la mine la mumă-sa și viceversa. exprimau o curiozitate tragicomică''.

Eroul nuvelei pune la cale. sub pana autorului. diferite combinații la un bal mascat, unde inversarea rolurilor măștilor. concepută matematic. îi ușurează atingerea țintei. Situațiile care se succedă sînt radical contrastante. Cînd eroul. Ghiță Tăciune. îi împărtășește Micuței. la bal, dragostea sa și-i sărută focos mîna, aceasta îl respinge: „Văz. domnule. că nu meriți încrederea mea: adio''. Dar cînd insultată pe loc de o mască. din înscenarea lui Ghiță, acesta acceptă duelul pentru onoarea ei. fata devine moale și gîngășă:

..— Ghiță! zise cu-nduioșare Micuța — tu nu trebuie să te bați, eu nu vreau. eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți — continuă nuvela — într-o scurtă minută. din «domn» am devenit Ghiță; din «dumneavoastră», tu.

— Ce auz. Marie? Nu mă-nșel? Tu ai vrea să trăiesc? Tu mă iubești?

— Făgăduiește-mi că nu t-ei bate.

— E cu neputință! Onorul mai presus de toate? Fi-voi demn de dragostea ta. dacă m-ei vedea tremurînd ș-ascunzîndu-mă dinaintea armei unui om. provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

— Voi pieri voios, ducînd cu mine în mormînt credința că mor iubit de tine!

— Și dacă moartea te va cruța? . . .

— Îți voi jertfi rămășița vieții.

— Nu-ți vei întoarce cuvîntul?

— Nici în astă. nici în ceea lume! ''

După această scenă pseudoromantică și după consumarea duelului, Micuța a căzut ușor în lațul lui Ghiță Tăciune, care a trăit cîteva zile ca într-un „adevărat paradis al lui Mahomet, reșus la o singură hurie''. Dar cînd fata îi amintește despre „necesitatea cununii''. eroul devine, în toată desfășurarea ulterioară a acțiunii. nu numai cinic. ci de-a dreptul execrabil. canalie de rînd, lăsînd în locul său în cameră. pe întuneric. pe prietenul său „baronul'', o pocitanie putredă de avere, prevenind între timp

pe mamă ca să-l găsească în flagrant delict cu fata. Gestul în sine este incalificabil, dar mai incalificabilă este brutalitatea cu care amantul zvîrle adevărul în fața mamei, închizîndu-i complet gura :

„— M-ați înțeles de minune [zise Ghiță] ; dar mai este ceva la mijloc. Mai-nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea, și chiar acum ea își închipuiește, pe-ntuneric, că se află lîngă mine ! Eu am vîndut-o baronului, am vîndut-o, doamna mea, precum se vinde un faeton puțin uzat, dar ieșit din modă . . . ; duelul de mai dăunăzi a fost o poveste ; în sfîrșit, am întrebuițat mii de viclenii pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebuie s-o știe ; cătați ca Maria să nu mă dea de gol : altfel, ea este pierdută ”.

Într-adevăr, Ghiță Tăciune îl asigurase pe prietenul său „baronul” de la început că n-are nici o intenție cu fata, de care urîtul baron era îndrăgostit. Acesta a rămas încredințat că Ghiță îi fusese loial, mama fetei și Micuța păstrînd secretul. Pe Micuța, Ghiță o șantajează chiar, sub amenințarea că-i va spune soțului ei adevărul, dacă nu-i smulge acestuia șase mii de fiorini, pentru a-i da unei femei polone, întreținută pînă aci de baron și apoi părăsită din cauza căsătoriei cu ea, cu Micuța. Cinismul eroului este terifiant și orice încercare de revoltă este înăbușită cu o vorbă sau cu un gest hotărît.

Hasdeu a anticipat, fără să bănuiască, cu nuvela *Micuța* (rămînem la forma revizuită de el) literatura ultrarealistă modernă de artă și conținut „scandalos”. Important este faptul însă că opera conține în fond o aspră critică socială prin însăși prezentarea crudă a întâmplărilor, fără prezența tezistă a autorului, care adoptă aparent o seninătate deplină. Cîțitorul ia atitudine, nu autorul. Trebuie precizat că atmosfera în care se complac eroii nuvelei este plină de elemente polone. Un domino are parola *czekam* (aștept), altul, în speță, chiar Ghiță, compune o scrisoare în limba polonă „*Moja Kochana Pani*” (Scumpa mea doamnă), se folosește în mai multe rînduri termenul polonez prezent cu sensul de „cadou”, precum și adjectivul „*szvezesc*” format după limba polonă : *szwed* (suedez). Însuși termenul „grizetă” exista în limba polonă ca neologism. Iar atmosfera și modul de a petrece timpul în casa Victoriei Przykszewska, poloneza întreținută de baron, cu muzică instrumentală, dansuri, jocuri de distracție, își au similitudini, dacă nu puncte de plecare, în opere literare polone din prima jumătate a secolului al XIX-lea, bogate în asemenea tablouri.

În orice caz, nuvela lui Hasdeu constituie un chip nou, îndrăzenț, de a ataca subiectele literare și într-un fel se înscrie ca o formulă inovatoare de creație literară în proză, de tip naturalist, înainte de naturalism.

În continuare, Hasdeu încearcă să realizeze în domeniul beletristicii un roman istoric ciclic de ținută gravă, cu titlul *Copilăriile lui Iancu Moțoc*, pe care începe să-l publice în „Buciumul” lui Bolliac pe 1864, dar din care n-a apărut decît o parte, și anume „episodul I”, *Ursita*, și începutul din „episodul II”, *Procopseala*, opera rămînînd neterminată. Primul foileton al romanului este însoțit în revistă de următoarea notă : „Avem satisfacțiunea de a putea procura cititorilor noștri o plăcere neașteptată. Cel mai serios romanț istoric care s-a ivit pînă acum în literatura noastră : *Copilăriile lui Iancu Moțoc* de d. Hasdeu, atît de bine cunoscut pentru talentul și cunoștințele sale istorice, pentru întinsele sale citiri a tot ce este cronică, crîșov și act propriu istoriei românilor”. Această primă ediție este însoțită de note istorice și comentarii. O nouă ediție, cu unele revizuirii și adaosuri, dar fără note istorice, a publicat Hasdeu în „Revista literară și științifică” pe anul 1876 sub titlul *Ursita*. În 1910, Iuliu Dragomirescu a publicat *Ursita* în volum, după prima ediție (reeditare

în 1915). Rămînînd neterminată, opera aceasta a atras tîrziu atenția, deși ea constituie o față nouă în evoluția prozei lui Hasdeu. Într-adevăr, de la realismul cu note naturaliste și libertine din *Mucața*, Hasdeu trece în *Ursita* la o proză de alt ton narativ, de gravitate istorico-poematică. În întregul romanului, acțiunea trebuia să se desfășoare în primele decenii ale secolului al XVI-lea, și anume în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare și în domniile următoare ale lui Bogdan cel Chior și Ștefăniță Vodă, poate chiar în domnia lui Petru Rareș, care apare printre eroi. Desigur, acțiunea a rămas neîncheiată, dar ce a rămas este o operă de calitate literară și dă o idee de ce-ar fi însemnat întregul roman. Conținutul este conceput ca pentru un adevărat roman istoric, în care, pe fundamentul solid al datelor istorice, autorul construiește inventiv, cu ajutorul legendei populare și al fanteziei sale creatoare. Documentat ca nimeni altul în probleme de relații istorice româno-polone, Hasdeu consideră că eroul Muha, care prădează în fruntea unui grup de moldoveni sud-estul Poloniei și care este menționat de diferite izvoare polone, nu este altul decît Mihu, din cîntecul bătrînesc *Mihu Copilul*, adică un haiduc. Atunci Hasdeu concepe, în spiritul său despre rolul maselor și al acțiunilor populare în istorie, un roman în care, desfășurînd o acțiune palpitantă, să apară complexul vieții și culturii poporului român în toate straturile lui sociale, de la cocioabă pînă la cetate, în acțiune intrînd oameni simpli, țigani, haiduci, negustori, dregători și voievozi. Hasdeu nu ramăsese străin de concepția despre romanul istoric a lui Walter Scott, din a cărui operă se tradusesse după 1826 în limba polonă, în care a citit el cel mai mult în tinerețe, precum *Piticul negru* (*The Black Dwarf*), *Quentin Durward*, *Închisoarea din Edinburgh* (*The Heart of Midlothian*), *Logodnica din Lammermoor* (*The Bride of Lammermoor*), *Ivanhoe* etc. Pe de altă parte, scriitorul englez avusese o influență asupra primelor romane istorice polone ale lui Julian Ursyn Niemcewicz sau Feliks Bernatowicz, pe care Hasdeu le avusese în mîină, și asupra unor scriitori europeni ca V. Hugo, Al. Dumas, Al. Manzoni, de asemenea cunoscuți lui Hasdeu în traduceri polone și apoi direct. Acesta n-a imitat niciodată (faptul ar fi fost împotriva firii lui), dar în operele altora a găsit un impuls pentru a crea opere cu tentă originală.

În *Copilăriile lui Iancu Moțoc* proiectase un rol important pentru urmașul lui Mihu (Muha) haiducul, cu numele tot Mihu, care avea să ucidă pe Ștefăniță Vodă și poate să ajute în domnie pe Petru Rareș, urgisit ca și el. Pentru Petru Rareș se observă că autorul are toată solitudinea. Tînărul Mihu trebuia să devină, în fond, vornicul Moțoc (Iancu Moțoc, cum îi spune Hasdeu), celebrul erou al nuvelei lui C. Negruzzi. În orice caz, fără să desconsidere rolul domniei ereditare, Hasdeu introduce în scenă intriga pretendenților și a eroilor legați de mase. Lucrul este limpede în ce ne-a rămas scris, deși acțiunea de-abia pătrunde în domnia lui Bogdan. Postelnicul Șarpe se întoarce cu o grupă de boieri dintr-o solie la Cracovia. În Codrii Cosminului solia este atacată de o ceată de haiduci, care sînt totuși învinși, postelnicul Șarpe aducînd cu el la Suceava pe copilul unuia dintre aceștia, și anume pe Mihu cel tînăr. Lui Bogdan i se naște un fiu, Ștefăniță, căruia i se prezice că va fi omorît de cel care a intrat de curînd în Suceava. Este bănuït de viclenie postelnicul Șarpe, care, prevenit de hatmanul Arbore, fuge la secui. Nimeni nu se gîndește la Mihu, copilul de haiduc, care încearcă de fraged să-și facă loc în viață, divulgîndu-l pe hatmanul Arbore, avînd apoi intenția să-l otrăvească pe Luca Cîrje, nepotul lui Șarpe, în seama căruia acesta îl lăsase pe timpul exilului. După sfatul lui chir popa Sofronie, copilul este dus și părăsit într-un codru, unde este descoperit de o șatră de țigani și luat de aceștia. Între timp, Ștefan cel Mare fiind bolnav, zvonindu-se chiar că a murit, se încep acțiuni

pentru alegerea noului domn. Petru Rareș își încearcă în zadar norocul, are susținători în mase și printre demnitari, care îi ușurează fuga în Transilvania, ceea ce presupune o reîntregire a lui în acțiunea de mai târziu a romanului. Are loc și o răscoală a măcelarilor în fruntea căreia se găsește vrăjitoarea și doftoroaia populară Despa, care era nemulțumită de concurența și discreditarea pe care i-o făcea doctorul italian Gironimo da Cesena. Ștefan cel Mare apare inopinat pe Cîmpul Dreptății și pedepsește exemplar pe câțiva boieri trădători. Miha, intrat între țigani și format în duhul acestora ghicitor și hoț, încearcă să jefuiască, împreună cu alți țigani, chiar palatul lui Șarpe, dar jefuitorii sînt prinși și condamnați la tragere în țeapă. Iertat de Bogdan, postelnicul Șarpe se întoarce în țară, iartă la rîndul său pe „puiul de țigan” și, deși se dovedește pînă la urmă a fi Miha cel părăsit în pădure, acesta este trimis să crească la mănăstirea Neamțului. Rolul lui nu era încheiat, dar romanul n-a fost continuat.

Aceasta este în linii mari canavava romanului, însă bogăția episoadelor diverse, a descrierilor și portretelor de personaje, scenele variate care alternează, de la fiorul dramatic la tragicomic și burlesc, culorile stilistice adecvate, legarea întregului într-o acțiune organic dezvoltată fac din Hasdeu un veritabil maestru al artei romanului. Convorbirea lui Ștefan cel Mare cu doctorul Gironimo da Cesena în legătura cu nașterea și sănătatea lui Ștefăniță al lui Bogdan, convorbire domoală și plină de înțelepciune, parcă e o pagină scrisă mult mai târziu de Mihail Sadoveanu :

„— Zici, meștere doftore, că copilul e sănătos, voinic ? întrebă pentru a treia oară bătrînul vodă.

— Era cam în primejdie — răspunde doftorul, dîndu-și un aer de importanță —, dar, slavă domnului, am luat toate măsurile trebuincioase și poci răspunde de sănătatea băiatului.

— Spune, mai pe scurt, că era în primejdie și tu l-ai scăpat.

— Da, măria-ta.

— Apoi minți, că nu l-ai scăpat tu, ci l-a scăpat Dumnezeu. Așa e, jupîne hatmane ?

Hatmanul plecă capul în semn de afirmațiune, iar Ștefan, mulțumit de neplăcerea ce face doftorului concurența lui Dumnezeu, urmă mai departe :

— Cu cine seamănă copilul, cu mine, cu Bogdan, sau cu mă-sa ?

— Pînă acum nu se poate cunoaște, măria-ta ; toți copiii seamănă la față unul cu altul ; dar putem să-i cercetăm zodia . . .

— Bine spui, meștere doftore ! Vrea să zică, tu ești și zodiac pe lîngă celelalte ? Cum de nu mi-ai spus-o pînă astăzi ?

— Ba nu, măria-ta ; eu nu sînt zodiac, dar zilele trecute a sosit aci de la Padova un văr al meu, foarte învățat în magie.

— Ce vrea să zică «magia», jupîne hatmane ? — întrebă vodă pe Arbore, crezînd că boierul nu va ști să răspundă.

— Slăvonește se zice adică *volhovstvo* [solomonie] măria-ta.

— Procopsit [învățat] mai ești, jupîne hatmane ! Credeam că te pırcepi numai la arme. Dar eu îți voi spune, totuși, că magia nu e *volhovstvo* ; și cată să am drep-tate, măcar că tu ești cel procopsit. Magia este amăgeală. Cum ți se pare ? . . . Chemați-mi dară pe acel amăgitor.

Doftorul, deprins cu păcăliturile bătrînului domnitor, se închină în tăcere și ieși.

— la spune-mi, Arbure — urmă vodă după o scurtă pauză — crezi tu în solomonii d-ale zodiacilor ?

— Trebuie să credem, măria-ta, căci vorbesc și sîntele scripturi ; trebuie să credem, dar oricum să fie, e mare păcat, mare păcat este de a asculta pe zodiari . . .

— Și de ce să fie păcat ?

— Pentru că e lucrul Satanei.

Ștefan Vodă s-a pus pe gînduri. Pe d-o parte curiozitatea și iubirea îl împingeau a afla viitorul nepotului său, pe de altă parte machiavelismul îi impunea necesitatea de a părea religios pînă la fanatism. În fine, domnul găsi un ingenios mijloc de a împăca această contradicțiune.

— Zici, Arbure, că solomoniile sînt lucruri drăcești ?

— Da, măria-ta.

— Și mai zici că este păcat de a se folosi de lucruri drăcești ?

— Așa, măria-ta.

— Dar mie unuia mi se pare că este păcat numai atunci cînd te vinzi dracului, iar nu cînd îl înșeli pe băta-l crucea și, prin urmare, faci o faptă plăcută lui Dumnezeu. Hatmanul nu știa cum să răspundă la puternica argumentațiune a domnului, care tăia cu sabia greutățile teologice''.

Nimic nu dovedește că nu avem de-a face cu o operă literară de la începutul secolului al XX-lea.

Descrițiile de clădiri, în special de palate, palatul domnesc, palatul postelnicului Șarpe, interiorul acestor clădiri și al curților sînt făcute cu minuțiozitate și în mare măsură aproape de realitatea istorică, ca în romanele lui Scott : *Ivanhoe* (castelul Rotterwood), *Kenilworth* (curtea de la Cumnor), *Woodstoch* sau în romanul lui Niemcevicz *Jan z Teczyna* (1825), influențat de Scott și cunoscut de Hasdeu. De altfel, intră în joc aici și astrologia, exact cum se întîmplă în aceste romane (*Quentin Durward*, *Kenilworth*, *Jan z Teczyna*). Dar Hasdeu introduce și descrierea caselor simple sau mizere, cum este aceea a babei Despa, zidită „din vâlătuți și neboită”, așezată, „ca o moară de vînt, pe două bîrne groase și lungi”. Costumele boierești, îmbrăcămintea țiganilor, folosindu-se termeni vechi și expresivi, viața de sațră a țiganilor, cultura și limba lor, viața de curte boierească, civilizată, cu baie și cameră de prînz, în care se servește o masă după tabiet polonez, totul este prezentat viu și plauzibil. Fizionomia eroilor este zugrăvită în culori caracteristice pentru fiecare în parte. Unii sînt fără multă știință de carte, dar înțelepți sau viteji, alții au învățatură serioasă, precum popa Sofronie cu studii la Academia iagelonă de la Cracovia și la Universitatea de la Padova. Postelnicul Șarpe și Luca Cîrje, unchi și nepot, sînt viteji care au luat parte la bătălia din Codrii Cosminului, imprimată scurt în zicătoarea polonă „Za króla Olbrachta zagineła szlachta” (sub regele Albert a pierit șleahța). Întîlnirea dintre Ștefan cel Mare și hatmanul Arbore, după ce acesta este scos din dizgrație, convorbirea deschisă dintre ei, lăsînd impresia împăcării, se încheie cu meditația fiecăruia în parte, trădînd suspiciunea sufletului omenesc în atare situație :

„Hatmanul sărută mîna ce-i întinse cu prietenie vodă și ieși din palat, zicînd în sine : «Vulpe bătrînă !» Tot atunci stăpînul, rămas singur, zîmbi și zise în gîndul său : «Proastă-i lumea !»”.

Două gînduri care răstoarnă aparențele și dezvăluie scurt atitudini ireductibile.

Hasdeu este maestru în producerea scenelor de groază sau de destindere. Apariția lui Ștefan cel Mare pe Cîmpul Dreptății, dus pe pat, după ce fusese socotit mort, îngheață tuturor sîngele în vine : „Deodată s-a răspîndit o rumoare : «Mortul ! Mortul !» . . . Ștefan părea transfigurat ! Ochii săi, stinși cu cîteva minute înainte, străluceau acum cu o văpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede și pătrunzător,

Mișcărilor-i erau energice". Scena de pedepsire a boierilor trădători este un preliudiu pentru *Apus de soare* al lui Delavrancea.

Descrierea amănunțită a modului de tragere în țeapă (cu prilejul condamnării unor țigani), prezentându-se măsurile de pază și regulile de procedare, prezența la „spectacol” a maselor populare, dispuse să vocifereze și să se distreze, este când spăimântătoare, când tragicomică. În culmea tensiunii, potrivit obiceiului vechi că o fecioară poate salva de la moarte pe un condamnat dacă se mărită cu el, apar doi moșnegi și o babă, beți, și anunță că o fată vrea să scape pe un țigan, scena luând un aspect grotesc :

„— Ei bine, moșule — zise vătaful — unde-ți este acel odor de fată fecioară ?

— Unde ? lat-o, vezi bine . . . lat-o, fătule !

Și zicînd asta, moșneagul arătă la baba pe care o ducea de braț.

— Poate nu vezi că sînt fecioară ? Poate nu crezi ? strigă baba.

Este anevoie de a descri sau măcar de a-și închipui zgomotoasa ilaritate ce cuprinse în clipă adunarea și care se manifestă prin mii de glasuri strigînd :

— Să trăiești, fetițo !

— Vrei să te însori cu tinerica asta ? întrebă vătaful pe Baro [țiganul].

— Vreau, măria-ta ! Însoară-mă, măria-ta !

Copilul, care sta pînă atunci cu fața în jos lîngă cea mai mică din cele patru țepe [Mihu], se îndreptă deodată și strigă cu vioiciune :

— Ba ia-mă pe mine, mătușico ! Ia-mă pe mine ! Vreau să mă-nsor și eu !

— Te iau și pe tine, dragul mamei ! Vă iau pe amîndoi . . .

murmura baba, a cărei limbă închea a se închea.

Iarăși rîsete.

— Uf ! destul atîta ! Am rîs de ne-am prăpădit, zise vătaful. Acuma să sfîrșim odată ! Trage-l pe țeapă, călăule ! Înțeapă-l binișor pe mirele !”

Scena povestită excelent de Hasdeu transmite extraordinar de plastic tragismul și comedia umană a unor stări sufletești dintre cele mai contrastante, cînd indivizii în desperare se complac în situații ridicole, fără să-și dea seama, cu gîndul că și-ar mai putea salva viața.

Dacă ținem socoteală de complicațiile acțiunii, de elementele de cultură și literatură populară introduse în roman (superstiție și descîntec, cîntec țigănesc și cîntec haiducesc), de elementele de civilizație superioară de la curți, ceea ce a fost confirmat de cercetările moderne, de diferite obiceiuri ale pămîntului și de viziunea întregului, se poate spune că Hasdeu a reușit să dea în *Ursita* un tablou viu și expresiv al vieții românești de la începutul secolului al XVI-lea. El depășește ca artă literară pe Al. Odobescu cu ale sale *Mihnea Vodă* (1857) și *Doamna Chiajna* (1860).

Deși *Ion Vodă cel Cumplit* este considerat în general ca o monografie strict istorică, opera are și calități literare de nedezmînițit. De altfel, Hasdeu a conceput-o cu dublu scop : istoric și literar. Subiectul este unul din cele de predilecție, Hasdeu cercetînd numeroase izvoare și publicînd pînă în 1865, anul primei ediții a operei, mai multe articole despre erou. Autorul a adîncit cu o mare pasiune domnia și epoca lui Ion Vodă cel Cumplit, pe care îl considera voievod cu atitudine democratică și care îi cădea la inimă. Prin izvoarele și datele comunicate, precum și prin viziunea momentului, opera a fost de mare importanță, păstrîndu-și, cu unele corectări, și azi valoarea științifică. Dacă în *Ursita* Hasdeu a intenționat să dea un larg tablou literar cu serioasă armătură istorică, în *Ion Vodă cel Cumplit* a urmărit să realizeze o operă istorică, turnată însă în formă literară. Nu avea, după părerea lui, decît să-i

insereze un suflu mai intens de viață și o formă vibratorie mai mare prin mijloace stilistice ; precizînd singur în prefață că istoricul este „un uvrier și un artist tot-deodată”, autorul a supus „indigesta proviziune” a „grămezilor de material”, adunat în arhive străine și naționale, „la trei scapaturi de artă : critică, perspectivă și colorit”. Trivialul literar este deci evident și exemplul îl ia Hasdeu de la Bălcescu : „Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier și artist al nostru”. Entuziasmul este al unui romantic și de fapt romantic apare Hasdeu și în modul de punere a culorilor pe pînza operei, al cărei caracter literar este de necontestat.

Nu este necesar a face aici analiza conținutului unei opere mai bine cunoscute. Mai întîi vom spune că, literar vorbind, *Ursita* este mai reușită decît *Ion Vodă cel Cumplit*, prin construcția ansamblului, prin legarea artistică a episoadelor, tinzînd către o „dezlegare” finală. Evenimentele istorice din *Ion Vodă cel Cumplit*, oricît de literar legate, rămîn totuși, în curgerea lor normală, friabile. Există însă în operă scene și descrieri cu caracter literar și toată este străbătută de pulsul unui stil sacadat, uneori tradus parcă prin formule sentențioase, ceea ce recunoaște însuși autorul : „Încît privește coloritul, știu atîta că inima simțea în adîncul său ceea ce scria condeii ; iar cînd inima simte, condeii devine scurt, laconic, iute ca bătaile pulsului”. Lucrul se vede de la începutul scrierii : „Guizot, în studiul său asupra lui Shakespeare, începe povestirea prin o lungă digresiune despre Adam și Eva. Sîntem mai discreți : scriind istoria lui Ioan Vodă, ne mărginim a arunca o repede cătătură numai asupra Europei și numai în momentul precis”. Vorbind de Spania și cuceririle ei în secolul al XVI-lea, Hasdeu scrie : „Și cine oare era acel fericit păstor al popoarelor ? Fiul marelui Carol V, micul Filip II”. Considerațiile pe care le face despre alți suverani ai timpului au ca scop să-i diminueze pe aceștia față de Ion Vodă, în care Hasdeu vede pe „Un mare administrator ! Un mare politic ! Un mare general !” De fapt, meritele lui Ion Vodă, lansate de Hasdeu, n-au scăzut nici în lucrări mai noi.

Ion Vodă cel Cumplit (1572—1574) i s-a părut lui Hasdeu un voievod cu vederi democratice și cu înțelegere față de masele populare, ceea ce încînta pe autor, dată fiind ținuta lui democratică personală. De aceea a și ales pe acest voievod pentru o monografie istorică. Acesta ținea — zice Hasdeu — cu „țara”, adică cu masa poporului, nu cu boierii și călugării. „Boierii și călugării erau puțini. . . , dar «materie» ; toate pămînturile, toate veniturile, toate folosurile erau ale lor ; și oricine nu era din ei nu avea nici atîta loc propriu cît trebuie pentru o înmormîntare”. Într-un asemenea stat, domnul nu avea altceva de ales decît „sau să țină cu boierii și călugării contra poporului, ori să țină cu poporul contra boierilor și călugărilor, sau în fine să-i împace pe unii cu alții”. Variantele fuseseră încercate : prima de Petru Rareș, a doua de Alexandru Lăpușeanu (nuvela lui Negruzzi era elocventă), a treia de Despot Vodă, dar fără succes pentru nici unul. Ion Vodă, avînd evenimentele „plăpînde dinaintea ochilor, . . . își alesese calea, prin care scăpa națiunea din ghearele clasei, pe cei mulți din mîinile celor puțin, turma din gura lupului”.

Aceasta este imaginea pe care se străduie s-o realizeze Hasdeu în *Ion Vodă cel Cumplit*, raportînd adesea evenimentele din trecut la actualitatea politică a timpului său, cu iz de satiră sau critică la adresa contemporanilor. Pentru a documenta ceea ce vizează, Hasdeu folosește o mare bogăție de surse, în special polone. Și deși scrie în ton apologetic despre Ion Vodă cel Cumplit, totuși, în liniile ei sobre, figura voievodului a rămas în istorie și în opinia publică cea zugrăvită de el. Pînă la Hasdeu Ion Vodă era unul din mulțimea voievozilor mărunți, dacă nu un anonim.

OMENII MARI AI ROMÂNIEI.

IONŪ-VODĂ CELLŪ CUMPLITŪ:

AVENTURELE, DOMNIA, REBELLELE, MÔRTEA LUI; ROLLULŪ
SĂU ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ ȘI ÎN VIETA POPORULUI ROMÂNŪ.

(1572—1574)

Cu unŪ portretŪ, trei planuri de bătăliă, unŪ cartă militară,
unŪ desenŪ de atacŪ, duo genealogie, unŪ gravură de costumŪ
și duo fac-simile.

L. PIPPALONCU-TĂLĂNĂȘ.

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais
l'histoire!

Livre fatal de deuil, de grandeur, de
victoire....

A-tă-felŪ resfoloimŪ istoria unui poporŪ
intregŪ: carte fatală de doliu, de mărire,
de victorie!

Victor Hugo: *Oda Ubi de fuit orba.*

BUCUREȘCI.

IMPRIMERIA MINISTERULUI DE REBEL.

Calca Mogoșei No. 11.

1865.

B. P. HASDEU,

Ion Vodă cel Cumplit, București, 1865

(foaie de titlu)

Nu lipsesc din operă scenele de groază, impresionante, care se înscriu în recuzita romantică a autorului. Hasdeu le caută istoricește. Ion Vodă murise dramatic pe câmpul de luptă. Avea totuși nevoie de o execuție pe eșafod, ca spectacol public, descris cu amănunte. Un asemenea spectacol lugubru îl află Hasdeu în omorîrea lui Ioan Potcoavă la Lvov în 1578. Potcoavă era și el, se pare, cu înclinări democratice și iubit de mase. Arestat din uneltirile lui Ștefan Batory, regele Poloniei, el fu dus în fiare în țara vecină. Hasdeu se folosește de relatarea detaliată a unui martor ocular, italianul Filippo Talducci, cunoscută lui în traducere polonă, pentru a arăta magistrala cuvîntare ținută de voievod înainte de a-i cădea capul, calmul acestuia în fața morții, grija față de tovarășii de suferință, manifestarea de simpatie a celor prezenți. „Domnilor leși — ar fi zis Potcoavă—, merg la moarte nu știu pentru ce, căci nu-mi aduc aminte să mă fi învrednicit prin faptele mele pentru un asemenea sfîrșit. Știu atîta, că întotdeauna m-am bătut bărbătește și vitejește împotriva dușmanilor numelui creștinesc, lucrînd numai pentru binele și folosul țării mele, cu hotărîre de a-i fi ca un zid, pentru ca păgînii să nu poată trece Dunărea... Atîta știu, ba mai știu că trebuie să mor din mîna acestui călău creștin, căci acestuia îi porunci așa craiul vostru, iar craiului vostru așa îi porunci stăpînul său turcul, cînele de păgîn”. Potcoavă cere apoi să i se aducă dintre lucruri covorul său ca să nu îngenunche pe scîndura goală. Hasdeu adaugă că voievodul a îngenuncheat, și-a făcut cruce, și-a aranjat haina și, odată decapitat, un dregător polon a apucat capul de păr și l-a ridicat de trei ori în sus, ca semn că execuția a fost îndeplinită, mulțimea dînd „un țipet de durere”. Frăția locală ucraineană i-a luat corpul și l-a îngropat cu cinste în biserica ortodoxă românească.

Descrierile, adaosurile lui Hasdeu, momentele sumbre au caracter literar și sînt speculate în acest sens. Predilecția pentru culorile tari, romantice, se vede și din înfățișarea luptei lui Ion Vodă cel Cumplit la Brăila, voievodul dînd „deplină libertate armatei sale de a se scîlda cu toții în sîngele vrăjmașului, de a se răsfața în pradă, de a se îmbuiba în păcate”. Ororile acestui război sînt confirmate de lucrarea lui Leonhard Gorecki *Descriptio belli Ivoniae Voivodae Valachiae*, Frankfurt am Main, 1578, dar interesant este faptul că democratul din Hasdeu nu se revoltă împotriva acestor scene, ci le apreciază ca de efect literar, simțind nevoia să le întărească prin altele similare, ca acel celebru *sacco di Roma* din 1527, găsit într-o lucrare străină: „Vedeai copile azvîrlindu-se în brațele nefericitelor mume, care, despletite, apucau

RASVAN SI VIDRA

POEMA DRAMATICĂ IN CINCI CANTURE

DE
B. PETRICEICU-HAJDEU

Măritza degetată și Vidra de argint, acestea
sunt noua negustorie țigănească.
MITHOP. TROJILU, *Cezonia*, 1633.

EDIȚIUNEA III
REVĂZUTĂ

BUCUREȘTI
TYPOGRAPHIA LUCRĂTORILORU ASSOCIATI
1869

B. P. HASDEU,
Răzvan și Vidra, București, 1869 (foaie
de titlu)

locul să subliniem că, pornind de la căutarea urmelor străbunilor săi în secolul al XVI-lea, Hasdeu a aprofundat istoria acestui secol, a descoperit cronici românești sau referitoare la români, documente diverse pe care le-a publicat în „Arhiva istorică a României”. Subiectele literare sînt de asemenea din secolul al XVI-lea. Chiar în prefața la *Răposatul postelnic*, autorul afirmă : „Scrierile mele îmi permit a mă lăuda, fără a înfrînge preceptele modestiei, cum că am studiat mult și în adîncime soartele Moldovei din suta XVI”. Acest secol i s-a părut lui a fi secolul tragediilor umane, cu surghiunuri, tăieri de capete, otrăviri, mai ales de la domnia lui Ștefăniță Vodă înainte. Era tăiat hatmanul Arbore, care „crescuse pe Ștefan Vodă pe palmele lui”, erau tăiați fiii lui Arbore. Boierii erau măcelăriți de Alexandru Lăpușeanu, iar el „otrăvit de doamna sa”. În mijlocul acestor catastrofe postelnicul Șerpe întrupa, în viziunea lui Hasdeu „timpul marelui Ștefan, timpul de aur al țării noastre !”. Virtutea însă nu este cruțată de soartă. Căminul lui Șerpe este necinstit de Moțoc (pe care el îl scosese de la țepă în *Ursita*). De aci dezlănțuirea tragediei,

pe soldați de barbă, de păr, silindu-se în deșert a-i opri de la crimă ; iritați și mai mult prin rezistență, ei dezonorau femeie după femeie și apoi le măcelăreau pe toate sub ochii părinților sau a bărbaților, pe care îi țineau legați . . .”.

Asemenea scene de luptă și de măcel sînt caracteristice poemelor și romanelor istorice romantice. Hasdeu le-a întîlnit probabil în multe creații, dar sigur le-a gustat în romanul scriitorului polon F. Bernatowicz *Pojata* (1826), pe care îl înscrie într-una din listele sale de cărți (într-o ediție mai tîrzie din 1836).

Judecat în general, *Ion Vodă cel Cumplit* este o operă nu numai de consultare științifică, ci și de lectură literară, ceea ce a urmărit și autorul. Notele istorice și comentariile erau la modă și în opere literare.

Hasdeu pare interminabil în preocupări. El a găsit timp să lucreze și în domeniul dramaturgiei, creînd opere de mare valoare scenică și artistică. Începuturile de dramaturg ale lui Hasdeu se plasează în anii de studii. Am văzut mai sus că a compus în rusește drama *Domnița Roxana*, reluată în românește sub titlul *Domnița Rosanda* (1868) și apoi sub cel de *Femeia* (1897). În continuare Hasdeu a scris „tragedia istorică”, cum îi spune el, *Răposatul postelnic*, publicată în revista „Din Moldova”, în 1862. *Răposatul postelnic* nu-i altul decît „postelnicul Șerpe” din *Ursita*. Este

care aduce moartea în serie a eroilor. După cum spune singur, Hasdeu a încercat să îmbine în opera sa tragedia antică a lui Sofocle cu drama lui Shakespeare, din unul luînd „simplitatea intrigii, ce lipsește tragediei moderne”, precum și „patosul, arta de a trăda prin cuvinte suferințele fizice și morale”, din altul „contrastul dintre sublim și bufon, dintre plîns și rîs — contrast care ne întîmpină la tot pasul în viața zilnică și care lipsește tragediei antice, posomorîte de la început pînă la sfîrșit”. În practică drama n-a ieșit chiar așa cum o teoretizase Hasdeu în prefață, dar ea nu este mai puțin importantă ca element de legătură în totalitatea operei sale literare și ca un tablou totuși de viață socială al momentului, în straturi variate, cu eroi diverși, de la simplul arcaș Măciucă, țaran sadea, pînă la postelnicul Șerpe, și cu elemente de cultură diferită, între care nu lipsesc cele populare : obiceiuri locale, ritualuri etc. Dacă Hasdeu ar fi avut timp, în noianul preocupărilor sale, să reia drama, el i-ar fi adus șlefuirii, făcînd-o reprezentabilă.

Talentul său dramaturgic s-a ilustrat însă în special în drama *Răzvan și Vidra*, la care a lucrat mai mult. A fost întîi reprezentată la 10 februarie 1867, la Iași, sub titlul *Răzvan Vodă*, și apoi publicată în revista „Perseverența”, începînd din martie, apărînd și în broșură separată sub același titlu și în același an. În ediția a III-a, din 1869, îi schimbă însă titlul în *Răzvan și Vidra*. Dacă în *Răposatul postelnic* Hasdeu susține că versurile nu sînt potrivite pentru o dramă istorică, fiindcă „nu permit... a înzestra persoanele dramei cu varietatea caracterelor și limbajelor”, de data aceasta el toarnă *Răzvan și Vidra* în versuri de șaisprezece silabe, cu o anumită cadență retorică, adecvată scenei, versuri de multe ori fără o înaltă structură poetică. Poezia stă însă în ideile și sentimentele pe care ele le exprimă. Hasdeu afirmase mai înainte că „trecutul unui popor poate să învie numai într-o dramă istorică... Romanul istoric e prea monoton, chiar sub peana unui Walter Scott; ...drama și numai drama e în stare a reproduce viața umană cum ea este, fără a o lungi, fără a o tăia în categorii, fără a o desfigura prin subiectivitatea autorului”. Aceasta este o idee pe care o susțineau romanticii și o accentuase în mod special literatul polon Edward Dembowski, revoluționar democrat, mort în fruntea răscoalei țărănești din Galiția în 1846. Interesează faptul că, potrivit acestei idei, Hasdeu s-a consacrat în ultima fază a activității sale literare dramaturgiei.

În *Răzvan și Vidra*, pe fondul unor relații sociale de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, Hasdeu pune în conflict idealuri, pasiuni, ambiții ale eroilor principali, pe care îi duce, cu o bună artă scenică, spre un deznodămînt final tragic, fără complicații teatrale inutile. Individualitatea personajelor, prin exteriorizarea firii lăuntrice și ținutei morale a fiecăruia, este un lucru recunoscut. Răzvan, după tată țigan, deci tip romantic, ajunge domn al Moldovei și rămîne pe tronul țării cinci luni, din mai și pînă în august 1595, după doborîrea lui Aron Vodă. Tras în țepă, i-au urmat la tron Movileștii. De la acest fapt istoric s-a ridicat Hasdeu la construcția dramei sale. Răzvan era figura cea mai potrivită pentru a ilustra o idee democratică și a fi introdus într-o acțiune cu urmări nefaste pentru eroii dominați de idealuri personale și trecînd la un moment dat pe planul al doilea nevoile colective și naționale. Răzvan este un om din popor, generos, dotat cu calitate, are chiar învățătură de carte și își iubește patria. El reprezintă „vatra” țării, ale cărei elemente stabile, de continuitate, le întruchipează eroi simpli, aduși în sapă de lemn, ca țaranul Tănase sau Răzașul, siliți de stări-

rile sociale să facă haiducie împreună cu Răzvan. La Răzașul a ajuns Hasdeu plecînd de la cîntecul haiducesc :

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scîrba răzășie ;
Eu credeam că-i boierie,
Și-i curată calicie

pe care de altfel îl și cîntă singur Răzașul, în codru. Răzvan ar fi urmat calea moderată (o arată singur de mai multe ori în piesă), dar în joc intră personajul diabolic al Vidrei, care psihologicește este făcută de mică pentru alte năzuințe, pentru idealuri boierești. Ea este os de boier, nepoata lui Moțoc, dintr-o familie deci implicată în lupte interne acerbe, și vrea cu tot dinadinsul un loc mai sus decît îl avuseseră ai ei. Conflictul esențial este de natură psihologică : ciocnirea dintre temperamentul stăpînit, liric al lui Răzvan și firea impetuoasă, explozivă a Vidrei, înclinată spre acțiuni teatrale, dar nu gratuite. Oricîte interpretări sînt posibile, este evident „în text” că Vidra iubește mai mult mărirea și tronul, spre care îl împinge pe om, decît omul. Iar acesta, Răzvan, cedează, se lasă „cultivat” pentru idealul femeii, pentru că sufletește este cîștigat de ea, ca în toate situațiile din lume cînd femeia știe să se impună. Piesa nu este o simplă dramă istorică, ea este în primul rînd o dramă general-umană și de aceea își menține mereu prospețimea și tinerețea. E o piesă care nu îmbătrînește. Cîteva date mai amănunțite pot convinge mai bine.

Deși Răzvan poartă stigmatul numelui de „țigan”. totuși el își cîștigă încrederea celor de jos prin caracterul său distins și actele de curaj. Fiind pe punctul să ajungă robul unui boier, pentru un galben luat din punga acestuia și dat unui țaran sărac, Răzvan ia drumul codrului ca haiduc, însoțit fiind de cîțiva oameni devotați. Viața haiducilor în grup amintește de comportarea briganzilor din drama lui Schiller *Die Räuber*. Pînă și cumpănitul țaran Tănase devine un haiduc convins;

Decît să mor în orașe de cruzimea celor răi,
Mai bine vroi în pădure prin mine să piară ei.

Este adusă în tabără, de către haiduci, Vidra, care îl apreciază și îl subjugă pe Răzvan, incuscîndu-i de la început ideea că un suflet ca al lui „își va face loc în sus”. În grupul haiducilor au loc acțiuni asemănătoare cu cele ale eroului scoțian Robin Hood. Vidra îi însoțește peste tot. Sub îndemnul ei trec cu toții în Polonia și ajung luptători în armata polonă. De-acum începe asaltul Vidrei. Răzvan este mulțumit că a ajuns căpitan de oaste polonă, dar Vidra îl vrea mai mare, pentru că și ea va deveni mai mare. Răzvan, simțind că Vidra-i „o muiere” care încearcă să-l joace ca pe un copil, îi spune acest lucru fără ocol, iar aceasta îi răspunde prompt, cu actele lui Moțoc în minte, definindu-și singură caracterul :

Da ! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat
Care numai c-o-mbrîncire patru domni a răsturnat,
Ș-al căruia falnic sînge clocotește cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere.

În fiecare dintre eroi sălășluiesc porniri atavice, de neam, de clasă. Vidra este nestrămutat hotărîta să-i insuflă lui Răzvan „setea de-a merge înainte”, de a parveni :

Acea sete care frige și-ngheață inima mea,
Trebuie s-o aibi, Răzvane ! Eu voiesc, și-o vei avea.

Ea îl supune pe erou unui asalt continuu și variat. Văzînd că ezită să-i urmeze gîndurile și știînd că-l are în mrejele dragostei sale, se preface că-l disprețuiește și-l părăsește, fiind „ea prea sus și el prea jos”. Încercînd în zadar să-l ridice „din înjosire”, lăsîndu-l deci „să se învîrtească în îngusta-i vizuină”.

Pe Răzvan (ca și pe tovarășii lui cei mai apropiați, Răzașul și Vulpoiul) îl omoară între timp dorul de țară. Văzînd de peste graniță pămîntul țării, cu holde de aur, poieni cu flori și oameni lucrînd ici și colo pe cîmp, sub pîntenul dorului, iadul patriei „parcă se preface-n rai” pentru el, pe cînd pentru Vidra țara-i „o bucată de țărînă, un pămînt uscat și rece”, ca și sufletul ei față de patrie; de aceea îi spune lui Răzvan că iubirea de țară nu înseamnă buruienile și lutul, ci viitorul acesteia:

Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor.

viitor, care, de fapt, se confundă cu viitorul ei personal. Vidra apare uneori chiar monstruoasă. Stau față-n față două lumi, fiecare cu idealurile ei. Cînd Sbierea anunță moartea lui Moțoc și vrea să cumpere moșiile rămase moștenire, Răzvan nu acceptă propunerea, căci se gîndește să se întoarcă în țară și să-și ducă viața între ai săi:

Nu! Noi nu vindem nemica. Voi lăsa pe leși mai bine
Ș-o să m-așez românește, în țara mea și la mine.

dar Vidra (al cărei nume a fost probabil înadins ales de Hasdeu ca să sune în pronunție moldovenească și „hidra”) îl ia în derîdere și în termeni cînd ironici, cînd violenți, chiar vulgari. Își dezvăluie patima de boieroaică, decisă s-ajungă doamnă cu bărbat pe tron:

Așa? Nu cumva, Răzvane, să ne-nchidem într-un sat,
Gustînd viața de cîmpie și văzduhul cel curat
Într-o cușcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri și pe-acoperiș o barză?
Tu o să petreci iubite vîinînd potîrnichi și lupi,
Eu purtînd grijă de turme, de țarină și de stupi...

Viața cu aspect pastoral și gospodăresc dorită de Răzvan, om din popor, ar fi pentru „nepoata lui Moțoc” o decădere, ajungînd în situații pe care le consideră înjositoare:

Ba poate că și pe Vidra, pe nepoata lui Moțoc,
O să mă trimiți, cu lacrimi, să mă duc într-un noroc
La nevasta vrunui vornic sau la vro logofeteasă,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă...

Este clar că Vidra are un țel și nu derogă de la el, ea nu vrea „să se îngroape la țară”, să coboare docilă lîngă pieptul lui Răzvan, ci, folosînd vitejia lui, să urce împreună mai sus decît a urcat neamul ei, să compenseze eșecurile acestui neam. Răzvan a ajuns acum polcovnic în Polonia, iar din țară Aron Vodă (apreciat de țaranul Tănase ca domn bun, mai bun decît Petru Șchiopul) îi oferă hătmănia, dar Vidra, demonică și nesățioasă, îl vrea nici mai mult nici mai puțin pe „scaunul lui Ștefan cel Mare”, un fel de Ștefan cel Mare, ceea ce sub condeiul discret al lui Hasdeu bate în ridicol și grotesc, dacă se păstrează proporțiile. Răzvan este la început un om cumpătat, corect și loial. Cînd hatmanul Poloniei vrea să-l momească și să-l facă

unealtă împotriva Moldovei, spunându-i, după dictonul latin, că țara lui este acolo unde se simte bine (*patria ubi bene*), el răspunde fără ezitare că zicătoarea latină e ticăloasă și nu va primi niciodată un asemenea tîrg :

Așa?... Păcătos latin
Cine iubea deopotrivă pe-un frate și pe-un străin,
Zicînd că țara-i o turtă, încît să poată stomahul
Leah a mă face pe mine, sau muscal a face leahul !
Nu, hatmane ! Niciodată !... Fie pîinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare, cînd o știu din țara mea.

Totuși, dacă propunerea hatmanului polon i se pare monstruoasă, îndemnurile Vidrei le crede pornite numai din dragoste și ele îl învâluie progresiv. Eroul este convins că fără Vidra n-ar fi avut ascensiunea de care se bucură acum :

De nu mă ducea norocul în umbra unei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aș fi întîlnit-o aiuri ;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeață,
N-ași fi găsit în războaie un nume și-o nouă viață ...

De aceea, năzuința de a se urca pe tronul Moldovei, doborîndu-l pe Aron Vodă, nu numai că nu i se mai pare absurdă, dar îl prinde și pe el nebunia de a vedea lumea la picioare-i :

O, nepoata lui Moțoc,
Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut de loc
Astă simțire ciudată ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească ...

De-acum femeia a cîștigat bătălia psihologică. Chiar dacă ea începe să aibă în-doieli în privința succesului, Răzvan este hotărît să meargă înainte : „sau la tron, ori la mormînt”. Culmea acumulărilor de ambiție a fost atinsă. Aron Vodă este răsturnat. Dar el are adepți. Bașotă dă drumul leșilor în cetate și Răzvan este rănit de moarte. Visul gloriei a durat puțin și eroii sînt treziți la o realitate crudă. Vidra nu va înțelege acest sfîrșit rapid. Trădîndu-și din nou subiectivitatea, ea se zvîrcolește și strigă că trebuie „să moară oamenii cei mici”, dar nu „omul care vrea lumea pe palmă-i s-o poarte”. Lovit mortal, Răzvan își dă seama că totul a fost o iluzie creată de Vidra ; Răzașul o acuză de moartea eroului, dar ultimul ei gest este acela al unei stăpîne intolerante care-și dă „sluga” pe ușă afară.

Întrecerea pentru cucerirea mării e sfîrșită dramatic, dar piesa are diferite scene care o scot din monotonie, n-o țin mereu în marea tensiune și crispate a ambițiilor omenești, scene de înțelepciune populară, ca o contrapondere la „nebunia” stăpînilor, scene de umor, de duioșie, de grotesc etc. Toate împrumută piesei o acțiune antrenantă, vie de la început pînă la sfîrșit. Hasdeu a „văzut” drama în fața spectatorilor, a creat-o pentru ei. Un dascăl face comedie în mijlocul mulțimii din lectura unei doine-pamflet la adresa stăpînirii și a boierimii, lipită de Răzvan pe un stîlp. Boierul Sbierea devine tragicomic cînd refuză să răspundă celui care-l strigă cu gîndul să-i dea punga pierdută : el crede că vrea să-i ceară bani. Țăranul Tănase, fără glie personală, se simte legat indestructibil de glia țării și nu urmează pe cei care se refugiază în Polonia, îndurînd „foamete, sete, rușine”, cu simțul că nu este mai bine în altă parte și cu năzuința de totdeauna a poporului că va veni o vreme cînd

suferința va fi pentru masele populare numai o amintire a veacurilor grele. În simplitatea lui, Tănase este un înțelept și reprezintă elementul de permanență seculară națională al poporului român. Vulpoi și Răzașul, ajunși pe pământ străin, își dau seama că au căutat „orbește buricul pământului”. Stînd singuri de o parte, măsoară răul și găesc, amărîți dar calmi, că dracul le-a trimis în cale pe nepoata lui Moțoc, care a făcut din bietul Răzvan nu un om, ci un năpîrstoc:

Pe care Vidra mi-l mișcă și-l întoarce fără preget.
Și la dreapta și la stînga. nu cu mîna, ci cu-n deget.

Este o prezentare din cele mai plastice, în spirit popular, a situației. Vulpoi o socotește pe Vidra „smintită, ca orișicare muiere”, iar Răzașul îi pecetluiește pe eroi cu judecări paremiologice, în convorbirea sa cu Vulpoi:

Îi ziceam eu : măi Răzvane, nu pleca ! nu fi nebul !
Decît orice trai în lume. traiul codrului-i mai bun ! . . .
Of ! nu vru să mă-nțeleagă ! . . . Și tu știi a cui e vina ?
Așa-i cînd tace cocoșul, lăsînd să cînte găina ;
Așa-i cînd capra-i în frunte, poruncind în loc de țap :
Așa-i cînd bărbatu-i coadă, așa-i cînd muierea-i cap !

Răzvan care se zbate între gîndul curat și cel belstemat, inspirat de Vidra, închină mamei lui (pe care Vidra o detestă) și mamei în genere unul din cele mai duioase și frumoase elogii, pe care Hasdeu nu l-a socotit de prisos în piesă:

Sărmana maică ce poartă copilu-n sîngele său,
Ca să-i dea suflare vieții duce chinul cel mai greu.
Cu cîntecul ei ne-nvață, cu laptele ne nutrește ;
Cînd plîngem noi, ea, drăguță, c-un zîmbet ne liniștește
Și plînge de bucurie, văzîndu-ne că zîmbim ;
Maica cea dintîi ființă pe care noi o iubim.

Hasdeu a scris probabil aceste versuri cu gîndul și la mama lui, pe care o pierduse de mic.

Elementele de intrigă mărunță sînt bine plasate de autor și punctează acțiunea cu momente de haz sau de umor. Hatmanul polon cere lui Răzvan mîna Vidrei pentru castelanul Piotrovski, crezînd că-i soru-sa, în schimb îi oferă mîna fiicei sale. Convorbirea dintre căpitanii polonezi Minski și Piotrovski, cărora Răzvan le-o ia înainte, în propria lor țară, e distractivă, iar întîlnirea dintre aceștia și cei doi moldoveni, Vulpoi și Răzașul, arată, prin vorbă și idei, două tipuri de oameni diferiți ca fond psihic. Hasdeu nu scapă nici o nuanță de caracterizare a personajelor.

Drama înfățișează de asemenea starea socială și politică din țară în secolul al XVI-lea și se fac aluzii la contemporaneitate, deși autorul asigură în prefață că nu a voit decît „a depinge [zugrăvi] aristocrația și democrația românească din sec. al XVI-lea, iar nicidecum mirăiturile partidelor de astăzi”. Ca și în alte opere literare ale sale, Hasdeu încearcă să prezinte un tablou complet de viață al poporului român la sfîrșitul secolului al XVI-lea și introduce vechi fenomene de cultură folclorică, precum posibilitatea ca un condamnat la moarte (în speță Răzvan) să fie iertat dacă o fecioară consimte să se mărite cu el, de asemenea frumoase cîntece haiducești, în variante noi față de cele cunoscute, o orație populară la urcarea pe tron a lui Răzvan, credințe populare, între care aceea că visul are putere prevestitoare, Vidra fiind zdruncinată

de apariția în visul ei a mamei lui Răzvan, care, „printre lacrimi și suspine”, îi „strigă din gura-i moartă: piei, nepoata lui Moțoc!”. Vedenia o torturează, ca într-o dramă shakespeareiană, și în ultimele ei zvîrcoliri, cînd i se pare că vine să-i ceară seamă de ce-a făcut. Într-o formă concentrată, piesa *Răzvan și Vidra* conține o mare bogăție de elemente, de care a dispus erudiția lui Hasdeu și pe care autorul le-a integrat dramatic într-o acțiune continuă și crescendo captivantă. De aceea, după o sută de ani de la prima reprezentație, ea se joacă în serie și cu deplin succes pe scenă.

Precum Juliusz Słowacki, de care se pare că a avut idee scriitorul român, este creatorul dramei moderne polone cu teme istorice, în care apar femei demonice și energice (*Balladyna, Lilla Weneda*), la fel Hasdeu este creatorul dramei moderne în literatura română, piesa lui rămîind pînă azi una din cele mai reușite drame istorice, în pofida părerii adversarilor contemporani. Cu *Răzvan și Vidra* Hasdeu a zugrăvit încă un tablou istoric al secolului al XVI-lea, și anume al sfîrșitului de secol, celelalte momente mai vechi fiind înfățișate, în ordinea lor normal cronologică, în romanul *Ursita*, în drama *Răposatul postelnic* și în monografia istorică *Ion Vodă cel Cumplit*. V. Alecsandri va fi și el tentat să cuprindă un alt moment în drama sa *Despot Vodă*.

Dacă prin *Răzvan și Vidra* Hasdeu a deschis drumul dramei istorice moderne, cu *Orthonerozia*, publicată întîi în „Columna lui Traian” (1871—1872) și apoi reprezentată și publicată în volum la București, în 1879, sub titlul *Trei crai de la Răsărit*, el a atins note noi de comedie evoluată, superioară simplului vodevil, cu tema ancorată în actualitate. S-a arătat, pe bună dreptate, că Hasdeu precedă aci pe Caragiale cu *O noapte furtunoasă*, în care sînt indiscutabil urme din comedia lui Hasdeu. Comedia de moravuri capătă la Hasdeu o tentă nouă, o punere superioară de culori și e mai bine construită. După cum sună primul titlu al comediei, se vede că Hasdeu a pornit s-o scrie de la ideea combaterii latiniștilor în probleme de limbă. Dar pentru că un asemenea titlu era mai mult de pamflet și pentru că în piesă nu era vorba numai de latiniști, ci mai ales de tipuri și caractere sociale diferite, întruchipate în trei competiitori la mîna fetei băcanului Hagi-Pană, Hasdeu i-a schimbat numele în *Trei crai de la Răsărit*, care, firește, este mai potrivit. Primul „crai” este un franțuzit, Jorj, reluat de Caragiale în Rică Venturiano, al doilea este prin excelență un ridicol latinist, Numa Consule, iar al treilea un băiat de prăvălie, Petrică, simplu, dar cu simțul realității. Comedia a fost concepută de Hasdeu pe două planuri, unul al realităților social-politice și altul al idealurilor naționale și culturale. Hagi-Pană, un fel de jupîn Dumitrache, este un negustor incult, priceput în afaceri, dar ticălos, căruia îi merge bine și de aceea nici nu simpatizează cu vreo mișcare de înnoire. E adeptul unui anumit conservatorism. Jorj, dimpotrivă, este un „alterat”, cu o spoială de cultură, tradusă mai ales în folosirea de franțuzisme în limbaj, demagog, vînațor de avere prin căsătorie, sub formă de capital-zestre. Numa Consule este un aiurit, cu capul atît de mult ticsit de teorie latinistă încît nu concepe să aibă soție care să nu cunoască „romana ortografia” (a lui Laurian și Massim). În schimb, Petrică este simplu ca și Hagi-Pană, întreprinzător ca și el, adună singur capital, nu-l vrea numai ca zestre a nevastei. Marița, fiica lui Hagi-Pană, a deprins într-un „pasionat” codul manierelor de societate, Nu este de mirare că, într-o asemenea rețea de fapte, Hagi-Pană repudiază pe franțuzitul de Jorj și pe „scrîntitul” de latinist Numa Consule, „amîndoi buni de dus la balamuc”, și-și mărită fata cu un negustor ca și el, cu Petrică, „Tună și se-adună” este un aspect al piesei, dar există și cel al ridiculizării superficialității sau exceselor în domeniul culturii. Exemple de comedie realistă, cu tema competiției matrimoniale în joc de capital, a avut Hasdeu

în primul rînd în teatrul polon, în special la Al. Fredro (1793—1876), cu comedia sa *Pan Geldhab* (familia Hasdeu cultiva teatrul și era la curent cu reprezentațiile scenelor de la Varșovia și Liov în prima jumătate a secolului al XIX-lea), dar personal a construit o nouă și specifică atmosferă pe alt plan și pe baza realităților autentice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. B. P. Hasdeu este într-un fel unul din ctitorii dramaturgiei moderne românești.

Pe lângă creația beletristică, Hasdeu a fost prezent și în critica și teoria literară, aducînd, așa cum s-a arătat deja, vederi înnoitoare față de ceea ce se exprimase pînă la el. Între creație și critică este de fapt, în opera sa, o strînsă legătură, creația fiind o urmare a modului de a concepe literatura și rolul ei, iar ideile critice și teoretice rezultînd din experiența sa personală în domeniul beletristicii. Hasdeu și-a spus cuvîntul în probleme de critică literară în dese rînduri, uneori incidental, dar articolele de o importanță mai mare sînt cîteva, și anume prefața la *Răposatul postelnic* (1862). [Ă *propos de scrierea d-lui C. Negruzzi*, apărut în „Lumina” („Din Moldova”) din 1863 (articol neterminat), și mai ales *Mișcarea literelor în leși*, din aceeași revistă și în același an (de asemenea neterminat).

În primul rînd, este de remarcat ideea (ca răspuns la articolul lui Negruzzi, *Studii asupra limbii române*) că problemele politice nu prejudiciază fondul creației literare și că de fapt marile literaturi ale lumii nu au făcut abstracție de politică. Revistele mai noi, din vremea lui Hasdeu, erau acuzate de prea multă imixtiune în chestiuni de politică. În al doilea rînd, Hasdeu vorbește de succesiunea generațiilor, de dinamica progresului literar de la o etapă la alta, arătînd, cu o decență exemplară, că noua etapă înseamnă un progres în domeniul publicațiilor față de etapa anterioară a generației de la 1848 și, neapărat, o etapă viitoare va fi superioară celei a momentului.

În *Mișcarea literelor în leși*, articol amplu, Hasdeu analizează mai adînc decît o făcuseră mai înainte M. Kogălniceanu și Al. Russo procesul creației literare contemporane, precum și anumite principii de literatură. Picurînd din condei sarcasmul său de totdeauna (jocul de cuvinte cu dublu sens, uneori teribil, nu lipsește), autorul analizează amănunțit o serie de creații ale timpului și emite judecăți estetice în cea mai mare măsură întemeiate. Avînd o vastă cultură literară, începînd cu capodoperele antichității și pînă la literaturile moderne, Hasdeu își da seama ușor, ajutat și de intuiția minții sale, ce anume putea fi reușit și nereușit în încercările literare ale timpului. Preocupat de repertoriul teatrului din Iași și de arta actorilor, Hasdeu găsește prilejul de a se ocupa detaliat de piesa lui Alecsandri *Zgîrcitul risipitor* (1863), căreia îi pune în lumină calitățile teatrale și de conținut, împotriva opiniilor exprimate într-o serie de ziare și reviste de culoare liberală, care atacau pe poet, susținînd că ia în zeflema principiile democratice. Hasdeu arată cu subtilitate că, dacă piesa nu place „spiritelor liberale”, ea tot așa de bine n-ar putea să placă „spiritelor retrograde”. Dezvoltînd pe larg motivul ingritudinii copilului de suflet față de tatăl său adoptiv, tratat de Alecsandri în chip original în piesă, pe fondul moravurilor epocii, Hasdeu nu ezită a sublinia cusurul acestei drame, ca și al altor drame ale poetului, de a abuza de jargoanele personajelor, ce duc la o anumită „babilonie”, „care nu e nicidecum comică, căci, de s-ar cuprinde comismul în atîta, apoi orișicine ar putea deveni Molière sau Goldoni *à coup de dictionnaire*; care e și mai puțin caracteristică, căci caracterele sînt, firește, ceea ce nu-i obscur; și care e bună numai doară ca limba cartagineză în *Poenulus* lui Plaut, pentru a prezenta o materie de discuție erudiților de peste două mii de ani!”. E evident că Hasdeu exprimă observații fondate, întrebunțînd termeni de comparație literară, care pot surprinde chiar pentru stadii mai noi de cunoaștere

literară și științifică. În adiacență cu repertoriul dramatic, B. P. Hasdeu se referă și la versurile lui Alecsandri, cunoscut atunci ca autor al *Doinelor și Lăcrimioarelor*, afirmând că e „părinte și cap al poeziei naționale, bazate pe studiul celei poporane”. După Hasdeu, Alecsandri a realizat un anumit ton poetic, alții au venit cu alte aspecte și este de așteptat o poezie de meditație filozofică. Și pentru că Gh. Asachi scosese în același an, 1863, *Calendarul Albinei* și drama *Petru Rareș*, în calendar încercînd să-și aroge merite de mare poet în comparație cu Alecsandri (în poezia *La D. V. Alecsandri*), Hasdeu îl execută cam dur, pretinzînd că singura poezie bună a lui Asachi este un sonet (îl reproduce *in extenso*) închinat d-nei Blanchard în 1811, cînd aceasta ar fi făcut o demonstrație de ascensiune cu balonul la Roma (de obicei Sophie Blanchard însoțea în asemenea ascensiuni pe soțul ei, aeronautul Jean-Pierre Blanchard, inventatorul parașutei, una din ascensiuni avînd loc la Varșovia în 1789, ceea ce ar fi inspirat, se crede, luministului St. Trembecki poezia *Balon*, cunoscută, se pare, lui Asachi). Desigur, judecata este prea aspră, Asachi avînd, pînă la data respectivă, și alte opere poetice de valoare. Revenind la drama *Petru Rareș*, Hasdeu o desființează prin descoperirea amalgamului de date, de anacronisme istorice și culturale, de aspecte neverosimile, conchizînd că „scena se petrece în anul 1863, iar nu 1529” și că este vorba de o „dramă tipografică, iar nu istorică”. Cum se scrie o dramă istorică avea să arate Hasdeu în *Răzvan și Vidra*.

În continuarea articolului, Hasdeu se ocupă de scrierile apărute în paginile *Calendarului* scos de redacția revistei „Bondarul”. Autorul întîmpină cu ironie caustică versurile poetastrului Ion Adrian, mort literar de mult timp, dar, lucru interesant, laudă în schimb nuvela acestuia, din același calendar, *Musu Tachi Paspadochi*, insistînd cu amănunte asupra aventurilor eroului cu duduci și femei de toată mîna, asupra scenelor licențioase și tablourilor caracteristice, similare cu cele din *Duduca Mamuca*, pe care Hasdeu începuse s-o publice în foiletoane nu de multă vreme. Zugrăvirea tipurilor este vie, expresia literară nimerită și Hasdeu sesizează cu plăcere acest fapt, socotind opera o excelentă frescă a lumii „cinovnicești” (funcționărești) și a mediului ambiant, cu specificul ei local, pentru care invocă opinia lui Balzac și opera acestuia *Les employés*.

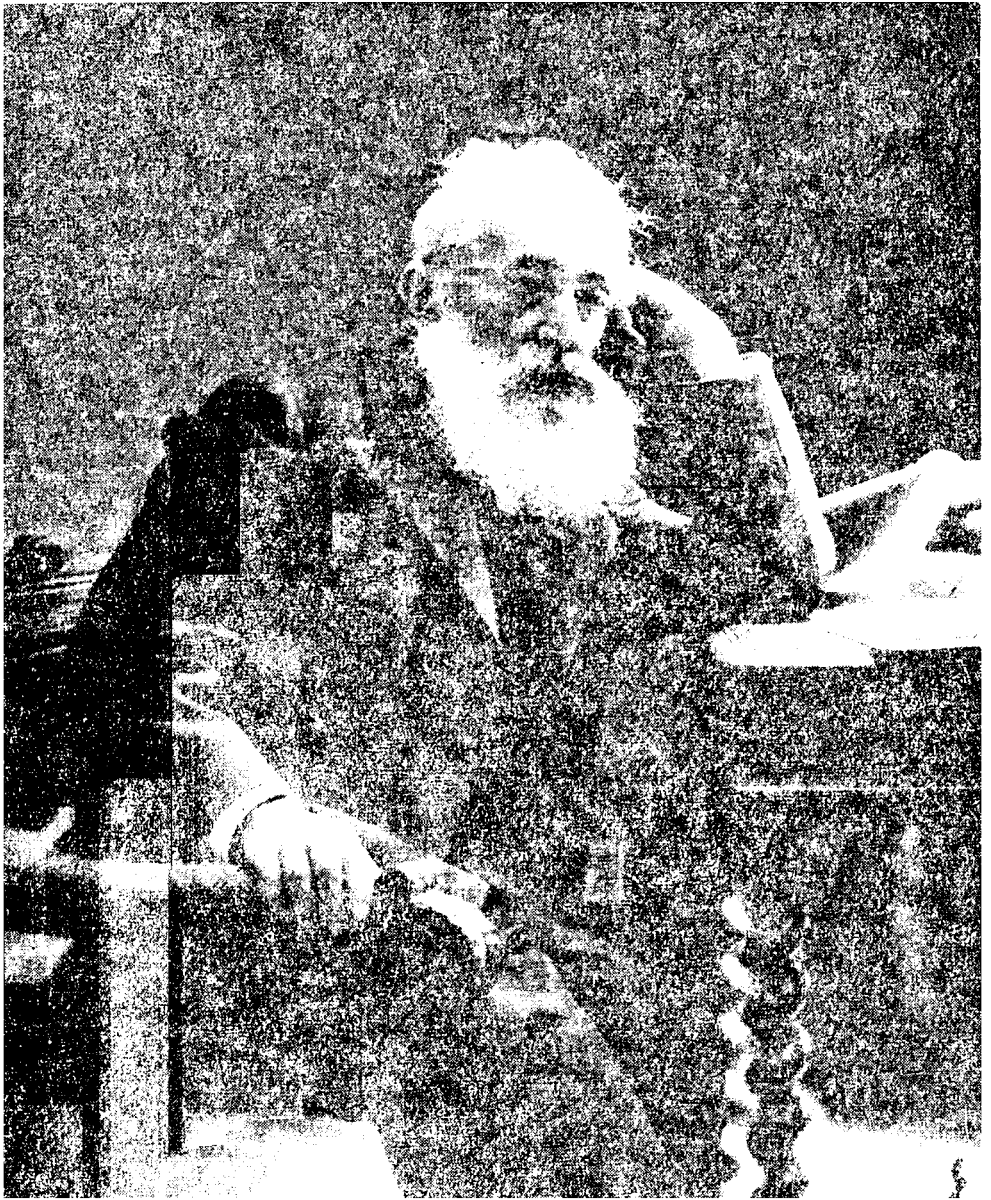
În același articol, pornind de la deficiențele versificatorilor timpului, Hasdeu simte nevoia să ridice pe scurt problema structurii operei poetice, indicînd și argumentînd ca principii de bază „ideea poetică, graiul poetic și efectul poetic”, ceea ce duce spre poetici antice. Ideile lui Hasdeu pot fi azi reformulate și completate în favoarea lui. Părerea că în opera poetică trebuie să intre în joc ficțiunea, realitatea brută fiind doar obiectul științei, este astăzi unanim acceptată. De asemenea, părerea că poezie nu înseamnă numai mijloace prozodice sau stilistice externe, ci și un fond emoțional exprimat poetic, adică o „idee poetică”, cum îi spune Hasdeu, este un lucru care nu comportă discuție, iar exemplificarea autorului cu *Într-o grădină* a lui Ienăchiță Văcărescu, care transpusă în proză rămîne tot poezie, este convingătoare. În privința „graiului poetic”, după ce citează opinia psihologului scoțian Dugald Stewart despre limbajul poetic, pe care acesta îl vede deosebit de graiul comun, Hasdeu afirmă că material lingvistic românesc pentru construcții poetice există, dar arta constă în a ști să-l alegi și să-l folosești. Se declară totuși împotriva neologismelor (negreșit a celor nenecesare) și împotriva jargoanelor de salon, considerînd în schimb că limbajul poetic are de cîștigat din absorbția de provincialisme și arhaisme, ultimele scoase din opere de literatură românească veche. Firește, „grai poetic” nu înseamnă lexic, nici măcar probleme de semiotică sau semantică, după cum culo-

rile și combinațiile dintre ele nu fac pictura și cu atât mai puțin maniera pictorului, dar Hasdeu la data respectivă nu voia decît să dea cîteva indicații generale în domeniul poeziciei, cu scop practic, știind că în ultimă instanță talentul hotărăște forma și calitatea artistică a creației. Problemele ridicate sînt deci de fond și formă în opera de artă. Referitor la „efectul poetic”, Hasdeu îl înțelege sub forma finalului unei creații, care poate înălța sau poate coborî creația (*finis coronat opus*, zice el), și citează pe Béranger și pe Heine ca maeștri tocmai în finaluri poetice. Acest mod de a concepe finalul poetic ține de retorica antică; de fapt, efectul poetic se obține din armonia fondului și a formei, luate în general. Dar Hasdeu se gîndește să combată finaluri cu excrescențe inutile, dînd un elocvent exemplu din Conachi. În orice caz, nimeni pînă la Hasdeu nu a pus la noi asemenea probleme teoretice privind creația literară. Trebuie subliniat și faptul că el este și cel care, în același articol, teoretizează importanța genului dramatic pentru temele cu caracter istoric, urmînd opinia romanticilor.

Tot aci Hasdeu spune că este de așteptat o poezie de idei și meditație filozofică, iar la moartea lui Eminescu, publicînd un frumos necrolog în „Revista nouă”, 1889, afirmă între altele că Eminescu este cel care „a introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă, în locul acelei ușoare ciripiri de mai nainte, care era foarte igienică pentru poet și pentru cititor, scutindu-i deopotrivă, pe unul și pe celălalt, de orice bătaie de cap și de orice bătaie de inimă”. În cîteva cuvinte Hasdeu cuprinde esența poeziei eminesciene.

Tîrziu, în probleme de istorie literară, Hasdeu publică în „Revista nouă” (1892) articolul *O restaurațiune* și-l critică aspru pe Iacob Negruzzi, pentru că revizuirea lucrarea dr. W. Rudow *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis Gegenwart* (Wernigerode, 1892), Negruzzi aducînd laude neserioase scriitorilor junimiști și sieși. La bătrînețe devine totuși mai îngăduitor și-i acordă credit unui Gheorghe din Moldova și lui Haralamb Lecca, pe care în *Mișcarea literelor în leși* îl considera un simplu imitator. Intrase într-o altă fază de viață și de activitate, dar fără să însemne o schimbare radicală a firii lui.

În general, se consideră că după 1888, cînd i-a murit fiica, Lulia, în vîrstă de nouăsprezece ani, Hasdeu a intrat într-un fel de derută psihică, care s-a accentuat progresiv. Nu încapă îndoială că moartea Luliei Hasdeu a căzut peste părinte ca un trăsnet. Dotată excepțional (o dovedesc lucrările și scrisorile rămase), Hasdeu vedea în ea o continuare a propriei sale activități intelectuale, într-o formă sublimată, și o îndruma. El îi sugerase ca disertație de doctorat la Sorbona tema: *Filozofia în literatura nescrisă a poporului român, teodiceia, metafizica, logica, psihologia, etica*, la care fata începuse să lucreze cu asiduitate. Durerea lui Hasdeu a fost enormă la moartea ei, însă de un dezechilibru sufletesc și de o intrare în transă mistică numai din cauza aceasta nu poate fi vorba. Rădăcinile atitudinii și activității sale din ultima parte a vieții sînt înfipte în anii mai vechi de muncă și meditație filozofică. Hasdeu a urmărit problemele de filozofie, pe care le-a abordat încă din tinerețe pe urmele lui Hegel, și de asemenea a fost la curent cu mișcarea științifică pozitivistă contemporană, cu teoria evoluționistă a speciilor și a selecției naturale a lui Charles Darwin, cu filozofia evoluționismului lui Herbert Spencer, cu problemele ridicate de geografia botanică și zoologică a lui Russel Wallace. Cînd însă *Istoria critică a românilor* vorbește de o selecție providențială a națiunilor, alături de lucrul selecției naturale, adică de „predestinațiunea ginților”, Hasdeu nu face decît să reia ideea mesianismului polon, care susținea că există popoare predestinate să sufere ca un Mesia în numele altora și în numele umanității, „alese” să treacă prin focul unei spiritualizări, ca să renască

B. P. HASDEU

mai puternice. De aci și pînă la a încerca o punte de legătură între materie și transformarea ei în spirit. conștiința umană fiind în fond produsul materiei superior organizate, nu este decît un pas. În spiritualismul său din ultima parte a vieții. în experiențele sale spiritiste. în opera sa *Sic cogito*. publicată întîi în „Revista nouă” pe 1891 și apoi în volum în 1892, este un efort prometeic nu de a accepta pasiv spiritualitatea. ca venită de sus. de la o forță divină. ci de a ajunge voit la ea. de a o cuceri. spiritul nefiind decît o emanație a materiei trecute prin om și ajunse la o treaptă supremă. Ideea de „Dumnezeu” la Hasdeu este această manifestare ultraspirituală a materiei, a omului, pe care încearcă s-o capteze. s-o stăpînească. s-o dirijeze. s-o lege de bazele ei de plecare materiale și s-o sesizeze cu simțuri umane. Încercarea de dominare a acestei forțe spirituale este în fapt o reluare, la nivel superior a vechii practici magice a popoarelor. De altfel. o atare încercare înfăptuise literar și marele poet romantic polon Juliusz Słowacki, în extraordinara sa operă *Król Duch* (Regele Spirit) din 1847. Și nu e de mirare că însuși Hasdeu vedea în forța creatoare a poetului. în genere. posibilitatea de a trasa o punte de legătură între materie și spirit. ceea ce nu reușiseră naturaliștii și filozofii:

Naturalistul. care din jos în sus învață.
Materie visează în universu-ntreg.
De sus în jos cu fală privește filozoful
Și-i pare numai forță. Se-nșeală amîndoi.
Poetul singur știe extaticul prin care
În jos zîmbește cerul. pămîntul plînge-n sus.

Sistemul și atitudinea lui Hasdeu nu sînt însă. prin tot ce s-a spus pînă aci. mai puțin idealiste. Dar trebuie remarcat că nu s-a rupt de realitățile vieții sociale și n-a devenit total un altul. cum se crede în general. El a început să lucreze pe un plan nou pentru detectarea experimentală a „spiritului”. însă nu a înțeles niciodată că aceasta este calea pe care trebuie să apuce toată lumea, năzuind la o „spiritualizare” în masă. Întreprinderea aceasta istovitoare îl privea pe el personal. poporul în schimb și forțele lui intelectuale trebuiau să continue drumul cel mai natural. cu optimismul cel mai mare, în obținerea de rezultate palpabile. pozitive. Numai așa se explică faptul că, în anul cînd tipărise *Sic cogito*. el ținea la Ateneul Român conferința *Noi în 1892*. în care combătea cu ironia-i caracteristică pe propagatorii pesimismului. ce cultivau excesiv pe Schopenhauer și Leopardi, spunînd: „În Germania, Schopenhauer este la locul lui ca Falstaff într-o dramă shakespeareiană sau ca Tersit în *Iliada*. Dar pesimism la noi? Copilași pesimiști? N-am trăit încă, și deja ne vîităm că țîța nu e bună! Și-apoi, pe cînd în Germania Schopenhauer rămîne aproape izolat. la noi — cei nevrîsnici — a ajuns o imperioasă modă nu numai de a fi pesimiști. dar încă de a ne servi de pesimism ca de o infailibilă busolă a literaturii române întregi”.

Această diatribă a lui Hasdeu l-a împins pe colaboratorul său la „Revista nouă”. Vlahuță. să scrie imediat *Unde ni sînt visătorii?* manifestînd aceeași critică la adresa pesimiștilor de modă.

Hasdeu arăta apoi că optimismul a fost pîrghia cea mai puternică a umanității. că optimism se desprinde și din literatura folclorică, deși masele populare au îndurat suferințe colosale, și că de optimism are nevoie poporul român pentru consolidarea vieții și civilizației sale. E clar că în atare opinii nu există nimic care să trădeze spiritualismul lui Hasdeu din ultima fază a vieții sale. El a continuat cu o față să fie același ca și la 1860 sau 1870. Dar, dedublîndu-se, și-a îngăduit să încerce drumuri

nebătute. Adversarii atîta au aşteptat, pentru ca să-l discrediteze și să-l silească la izolare : în 1897 Academia i-a retras fondurile pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*, iar în 1899 era scos de la Arhivele statului, instituția cea mai dragă pentru el (cu o pensie viageră totuși de 1 500 lei pe lună) : în 1900 se retrage la pensie de la catedra universitară, pînă la această dată încă ținînd cursuri interesante. Încercuit, Hasdeu tot mai apare în public, ca, de exemplu, la Academia Română în 1902, cu discursul elogios și optimist despre Ion Heliade Rădulescu, și tot mai scrie. Dar cum nu s-a umilit niciodată, nu se umilește nici acum, nu solicită atenție și-și duce viața, aproape uitat, în castelul de la Cîmpina, construit bizar de el. Aci se stinge, ca un Prometeu înlănțuit, la 25 august 1907. Ovid Densusianu nota imediat, cu sobrietatea de totdeauna, recunoașterea meritelor sale științifice :

„Și cînd mîna obosită a lui Hasdeu va fi scris cel din urmă rînd pe care l-a lăsat din acel vast *Etymologicum*, bătrînul Hasdeu va fi simțit mulțumire că nu scrisese ceva nefolositor și că nimeni în timpul cînd i se încredințase o asemenea lucrare n-ar fi putut da la noi ceva mai bogat ca informație, mai impunător ca erudițiune”. Densusianu consacra ceea ce respinseseră alții.

Nefiind infailibil, făcînd unele greșeli politice și științifice, acestea din urmă subliniate de mulți cu ostentație, B. P. Hasdeu rămîne totuși un titan al științei și culturii românești. Nimeni în vremea lui, nici în țară, nici peste graniță, nu a atacat atîtea domenii ale științei și scrisului, cu atîta competență, inteligență și talent. Coloană puternică de susținere a edificiului culturii românești, Hasdeu nu are asemănare la noi decît în ceea ce a fost înainte de el Dimitrie Cantemir și după aceea Nicolae Iorga, ca prestigiu științific al lor în lume pentru poporul român și al poporului român prin ei. Literatura nu este ruptă de știință și fenomenul de interacțiune este evident. Momentul Hasdeu este și acela al unui Al. Odobescu sau al altora mai mici, cu activitate de complexitate culturală. De aceea s-a luat în considerație activitatea în general a lui B. P. Hasdeu. Reconsiderat mai adînc de specialiștii fiecărui domeniu, el apare și va apărea într-o altă lumină decît aceea proiectată multă vreme asupra personalității sale.

BIBLIOGRAFIE

B. P. Hasdeu. [Scrieri din tinerețe]. în E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*. București, 1936 : *Răposatul postelnic*, tragedie istorică, în „Din Moldova”. I, 1862, nr. 6, : *Duduca Mamuca. Din memoriile unui student*, în „Lumina” („Din Moldova”). II, 1863, nr. 9 : *Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student*, București, 1864 : *Copilăria lui Iancu Moșoc* : I. *Ursita*. II. *Procopseala*, în „Buciumul”. II, 1864, nr. 246 și urm. : *Ursita*, în „Revista literară și științifică”, I, 1876, nr. 2 și 3 : *Ursita*, ediție de Iuliu Dragomirescu, București, 1910 (ed. a II-a, 1915) : *Ursita*, ediție de Andrei Rusu, București, 1960 (B.P.T.) ; *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, București, 1864 : „*Arhiva istorică a României*”. 3 vol., București, 1865—1867 : *Ion Vodă cel Cumplit*, București 1865 : *Răzvan Vodă*, dramă istorică, București, 1867 (de la ed. a III-a, București, 1869, cu titlul *Răzvan și Vidra*) : *Poesii*, București, 1873 : *Istoria critică a românilor*, 2 vol., București, 1873—1875 : *Principii de filologie comparativă ario-europea*, București, 1875 : *Trei crai de la Răsărit*, București, 1879 : *Cuvente den bătrîni*, 3 vol., București, 1877, 1879, 1881 : *Din istoria limbii române*, București, 1883 : *Etymologicum Magnum Romaniae*, 4 vol., București, 1886, 1887, 1893, 1898 : *Sarcasm și ideal*, 1887—1896, *Ultimii nouă ani de literatură*, București, 1897 : *Scrieri literare, morale și politice*, ediție de Mircea Eliade.

2 vol., București, 1937 ; *Ion Vodă cel Cumplit*, ediție de I. C. Chițimia, București, 1942 ; *Scriseri literare*, 2 vol., București, 1954 ; *Articole și studii literare*, ediție de C. Măciucă, București, 1961.

Iosif Vulcan, B. P. Hasdeu, în *Panteonul romanu, Portretele și biografiile celebrităților romane*, Pesta, 1869 ; O. Densusianu, B. P. Hasdeu, în „Viața nouă”, III, 1907, nr. 17 ; V. Cosmovici, *Amințiri din tinerețea lui Hasdeu*, în „Sămănătorul”, VI, 1907, nr. 49 ; Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, 1913 ; St. Wędkiewicz, *Z dziejów polonistyki w Rumunii, Varșovia*, 1927 ; Sextil Pușcariu, B. P. Hasdeu ca lingvist, în „An. Acad. Rom.”, Mem. Sect. lit., t. VI, 1932—1934 ; E. Dvoicenko, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936 ; Th. Capidan, *Hasdeu lingvist, indoeuropeanist și filolog*, în „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, Mem. Sect. lit., t. VII, 1936 ; Pompiliu Constantinescu, B. P. Hasdeu, în *Figuri literare*, București, 1936 ; B. Lăzăreanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Umorel, farsele și poezia lui*, București, [f. a.] ; I. C. Chițimia, *Introducere la B. P. Hasdeu, Ioan Vodă cel Cumplit*, București, 1942 ; T. Vianu, B. P. Hasdeu, *poetul*, în *Figuri și forme literare*, București, 1946 (reprodus în *Studii de literatură română*, București, 1965) ; I. C. Chițimia, B. P. Hasdeu și problemele de folclor, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, I, 1952 ; D. Macrea, *Opera lingvistică a lui B. P. Hasdeu*, în „Limba română”, III, 1954, nr. 3 ; A. Sacerdoțeanu, *Concepția istorică a lui B. P. Hasdeu*, în „Studii”, X, 1957, nr. 5 ; Perpesicius, B. P. Hasdeu, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957 ; N. Romanenko, *Bogdan Petriceicu Hasdeu (viața și opera)*, Chișinău, 1957 ; Witold Mańczak, *Problem klasyfikacji genealogicznej języków słowiańskich în Z polskich studiów slawistycznych*, Varșovia, t. I, 1958 (valorificarea teoriei circulației cuvintelor) ; Al. Dima, B. P. Hasdeu, *critic și teoretician literar în perioada începuturilor sale*, în *Studii de istorie a teoriei literare românești*, București, 1962 ; P. P. Panaitescu, *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, în „Romanoslavica”, VI, 1962 ; George Munteanu, B. P. Hasdeu, București, 1963 ; Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu*, în „Studii”, XVI, 1963, nr. 5 ; C. Poghirc, B. P. Hasdeu indoeuropeanist, în „Limba română”, XIII, 1963, nr. 5 ; E. Dvoicenko-Markova, „Russkie” *proizvedeniia Bogdana Petriceicu Hasdeu*, în *Rumânsko-russkie literaturniie zviazi*, Moscova, 1964 ; Valentin Gr. Chelaru, *Ioan Bogdan și școala istorico-filologică a lui B. P. Hasdeu*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966 ; *Studii și materiale despre B. P. Hasdeu*, Chișinău, 1966 (autorii : N. Romanenko, H. Corbu, A. Sadovnik, V. Soloviev, L. Ciobanu, A. Romanet, I. Osadcenko, E. Dvoicenko-Markova, G. Bogaci) ; Paul Cornea, *Știri despre Asachi, Negruzzi, Kogălniceanu Hasdeu etc. și relațiile româno-ruse în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Viața românească”, XIX, 1966, nr. 12.

ALEXANDRU ODOBESCU

Alexandru Odobescu a elaborat o operă în care se observă nu numai tendințele contradictorii ale epocii sale, dar și încercarea de echilibrare a acestora într-o formulă de artă care dovedește o matură înțelegere a creșterii culturii românești, cum se vede dintr-o însemnare în care singur își apreciază activitatea :

„Părtaș, printre cei mai tineri, din acea generație de la 1848 care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai înalte aspirațiuni — iar, altmintrelea, înclinat mai mult, din fire, către ocupațiunile literare și istorice —, am trăit aici în țară, de pe la 1854 încoace, timp de douăzeci și cinci de ani, cătînd, cînd la deal, cînd la vale, un colțîșor unde să-mi durez sau un palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturii și al artei românești”.

Romantic prin elanul generației revoluționare pentru crearea unei culturi naționale prin inspirația din istorie și folclor, Odobescu și-a dat seama că aceasta nu

se poate maturiza în timp decît răspunzînd cerințelor marii arte. Cu un deosebit simț al măsurii și al valorii, scriitorul a fost în același timp un admirator al modelului clasic, pe care a încercat să-l urmeze în opera sa printr-o atenție deosebită acordată expresiei artistice, stilului, lucrut de el cu răbdarea unui meșteșugar îndrăgostit de uneltele sale. În cultura noastră opera lui reprezintă o sinteză a romantismului cu clasicismul, a naționalului cu universalul, pentru care el a fost și încă va mai fi considerat ca unul din valoroșii noștri scriitori, „coliba” ridicată de el pe „locul cam viran al literaturii românești” pregătind drumul sigur, fără ocoluri, spre „palatele” ce vor fi ridicate de marii noștri clasici.

Alexandru Odobescu făcea parte dintr-o familie boierească. S-a născut în București, la 23 iunie 1834, ca fiu al generalului Ioan Odobescu, fost ofițer în armata rusă, căruia istoria noastră i-a rezervat un loc umbros, printre reacționarii care au înfrînt revoluția din 1848, în calitatea lui de șef al oștirii române. Mama sa, Catinca, fiica doctorului macedonean C. Caracaș, era femeie instruită, cu sentimente democratice și patriotice (va fi înfruntată brutal de soțul său pentru intervenția ei în favoarea guvernului revoluționar). Prin familia mamei sale, Alexandru Odobescu va primi o educație patriotică. Doctorul Caracaș, fondator al Spitalului Filantropia din București, era și autor al unei *Descrieri a Țării Românești*, iar unul din frații mamei, căpitanul Grigore Caracaș, avea legături cu revoluționarii. După primele lecții în familie cu institutorul Bîrzotescu, copilul continuă studiile la Colegiul Sf. Sava, cu dascăli ca Petru Poenaru, care mențineau tradiția patriotică întemeiată de Gh. Lazăr. Din acești ani datează prima mărturie a înclinației lui literare, o frumoasă descriere a unei excursii la Balta Albă, cu tatăl său.

Profilul original și-l primește scriitorul la Paris, unde merge în 1850 pentru a-și continua studiile. Este dat de mama lui în grija lui Ubicini, un adept al ideilor liberale care slujise guvernul revoluționar la București, iar după revoluție păstrase legături cu exilații români. La Collège de France a avut ca dascăli pe Ch. Lenormant, J. Michelet, E. Quinet, cu care a studiat arheologia, istoria limbilor vechi, filologia. Mai mult l-a influențat (a și locuit la el un timp) ginerele lui J. Michelet, A. Dumesnil, autorul cărții *La foi nouvelle cherchée dans l'art*, apărută în 1850, care susținea ideea că scopul valorilor artistice este realizarea binelui. În capitala Franței, unde încă înainte de revoluție românii activau sub egida unei „Biblioteci române”, atmosfera era însuflețită de năzuințele patriotice. În 1850 exilații încercaseră să scoată revista „România viitoare”, apărută într-un singur număr, sub conducerea lui N. Bălcescu, iar după transformarea Bibliotecii române în cercul Junimea română, se tipărește, în două numere numai, revista cu același nume. În articolul-program, revista își propunea „a propaga în tot felul unor inimi înfocate ideea unirii naționale”, cerînd totodată reforme democratice și îndemnînd la ură împotriva oricărei forme de asuprire, în tonul proclamațiilor epocii :

„Junii români ! un om de orice nație, de orice treaptă, vă este frate ; să-l iubiți și să-l ajutați. Însă acela care vine să vă răpească libertatea sau naționalitatea este un monstru ; să-l goniți, să-l loviți ; cu cît îi veți face o rană mai adîncă, cu atît veți merita mai bine de la patrie, de la omenirea întregă”.

Într-un articol de mai tîrziu despre *Junimea română din Paris pe la 1852*, scriitorul evocă această atmosferă :

„ . . . A fost un timp acela cînd noi, tinerii studenți din străinătate, ne bucuram de a fi la Paris, mai vîrtos pentru că acolo găseam mai multă voie deplină de a ne iubi patria fără sfială, de a învăța cu ardoare istoria și limba ei, de a croi și a potrivi pe

seama-i toate cunoștințele ce nepregetatul nostru patriotism ne da prilej și îndemn de a ni le agonisi în acel centru de libere lumini... Noi ne pusesem în gând să întărim pe viitor, cu proptelele și cu chezașiile științei, acel pod mareț pe care, numai prin instinct și cu un nobil avânt, bătrînii noștri împinsese la 1848 — meargă unde-o merge — poporul românesc”.

Este ceea ce va face și Odobescu prin cercetarea asupra artelor românești în conferința ținută în cercul Junimii române despre *Viitorul artelor în România*, bazată pe ideea înaintașilor că „artele sînt expresia simțurilor unui popor întreg”, aplicată însă la cerințe istorice noi, întrucît „în timpul nostru vine o epocă unde o artă nouă e negreșit de trebuință pentru a exprima lucruri de tot nouă ; arta trebuie anume să formeze o școală pe baze cu totul nouă, împrumutînd celei vechi numai niște principii generale, pe care le va preschimba după trebuințele și geniul ei”.

În spiritul ideilor democratice scrie Odobescu, în primul număr al revistei, articolul *Muncitorul român*, prima mărturisire a crezului său revoluționar, anunțînd pe viitorul scriitor, apropiat la acea dată de N. Bălcescu prin patosul patriotic și compoziția stilistică. Pentru al treilea număr al revistei, care n-a mai apărut, Odobescu pregătise articolul *Ideii asupra progresului societății*, în care își exprima încrederea în progres printr-o idee dialectică, probabil de proveniență hegeliană, prin mijlocirea lui Bălcescu și Michelet, cum se vede din imaginea folosită :

„Ceea ce am primit de la societățile vechi, noi îl vom da ca moștenire urmașilor, dar lășit, prefăcut și-mbunătățit, și sămînța de viață depusă în sînul omenirii, dezvoltîndu-se neîncetat, va crește, va produce mugurul, frunzele, florile și poamele sale care vor merge tot înnoindu-se. Căci acesta e cursul societăților omenești”.

După lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie 1851, profesorii de la Collège de France au fost destituiți pentru ideile lor revoluționare, iar societatea românilor exilați și-a suspendat activitatea. În compensarea acestei situații apare ideea progresului fără lupte politice, care va explica și creșterea pasiunii lui Odobescu pentru studiile clasice, ca o formă savantă a întoarcerii spre trecut, prin încercări de adaptare a motivelor antice în creații proprii, schițe de drame în versuri de factură clasică, precum și prin tentația unor legende românești versificate sau proiecte de nuvele cu personaje din istoria românilor, boieri, țărani și haiduci. Că întoarcerea spre trecut nu este, totuși, o renunțare definitivă la idealurile revoluționare se vede din poezia atunci concepută *Odă României*, construită pe tehnica obișnuită a scrii-

Generalul IOAN ODOBESCU

torilor revoluționari: contrastul dintre gloria strămoșească și decadența prezentului, pentru exprimarea încrederii în viitorul pe care poetul are menirea să-l cînte :

O ! țara mea iubită ! o ! mîndră Românie !
Pămînt cu rîuri d-aur sub bolta azurie !
Tu, mamă iubitoare a fii nesimțitori
Ce-adîncă ta durere nu poate să re-nvie !
Trecut-au fericirea-ți ș-a'tale sărbători,
Cum trec l-al toamnei crivăț plăpînde dalbe flori !

.
Sosi-vei, timp ferice, cînd trista Românie,
Ștergînd a sa plînsoare, cu mîndră bucurie,
Își va vedea feciorii slăviți între popoare,
Nălțînd semeț o frunte ce-n oarba lor mînie
Vrăjmașii țării noastre cătau să o doboare,
Dar care-o vor încinge cununi izbînditoare !

În 1852, Odobescu face o excursie la Londra, împreună cu tatăl său și cîțiva prieteni români, consemnîndu-și impresiile într-un memorial cu comentarii asupra monumentelor publice, bisericilor, muzeelor, spectacolelor, dovedind un deosebit gust pentru frumos și curiozitate pentru moravurile societății engleze, atent la formele unei vechi organizări sociale, păstrate într-un decor feudal, în contrast cu individualismul burghez, pentru a trage concluzia, după uitarea peripețiilor neplăcute ale călătoriei : „Impresia ce mi-a lăsat acea nație e măreață !”

După ce, în 13 decembrie 1853, își dă bacalaureatul în litere, în fața unei comisii prezidate de Saint-Marc Girardin, Odobescu se înscrie la Sorbona, fiind remarcat de elenistul Egger și formîndu-se ca specialist în istorie antică și arheologie, cu profesori ca Henri Patin, K. O. Müller, Quatremère de Quincy, Emeric-David Fréret în spiritul lucrărilor lui Winkelmann despre sensul reînvierii antichității. Cunoaște pe arheologii Ch. Lenormant, Maspero, Ed. Pottier, G. Perrot, în vremea cînd în Franța arheologia cunoștea un reviriment, important pentru organizarea cercetărilor, inventarierea și restaurarea monumentelor istorice. În această ambianță scriitorul pregătește articolul despre *Satira latină*, pe care îl va publica mai tîrziu, și *Bazele unei literaturi naționale*, un îndemn pentru studiul antichității și cunoașterea limbii în care trebuie să se scrie literatura națională, ca ea să aducă vreun folos pentru îmbogățirea patrimoniului literaturii universale. Spiritul științific, extins pînă la erudiție, va fi hotărîtor de acum înainte în activitatea scriitorului, dovadă pentru informarea lui fiind impresionanta bibliotecă alcătuită din cărți de mare valoare documentară, în toate domeniile umanistice. Scriitorii cunoscuți de el erau în primul rînd clasicii, Homer, Horațiu, Virgiliu, Lucrețiu, care intrau în atenția lui în studiul despre baza literaturii naționale, adăugîndu-se cei moderni, studiați în spiritul epocii, sub influența lui Michelet, Quinet, Guizot, Thiers, Thiery, dintre francezi, Hammer, Niebuhr, Mommsen, dintre germani, cît și a englezului Gibbon sau a italianului Cantù, pentru o ridicare spre o anumită filozofie a istoriei prin Vico, Herder, Hegel, importanți pentru întreaga mișcare a istorismului și folclorismului în stimularea literaturii naționale.

După terminarea Facultății de litere, în 1855, fără a susține examenul de licență, Odobescu se întoarce în țară pe la Viena, pe Dunăre, eveniment consemnat

În poezia *Întarcerea în țară*—Pe Dunăre, exprimându-și în ea căldura patriotismului, împrăștiată însă, după exemplul lui Alecsandri, în focurile de artificii specifice poeziei epicii :

Ce nu-mi dă Dumnezeu mie
Un glas tare, sunător,
Ca să cînt, o, Românie,
Al tău falnic viitor !

Ce nu-mi dă, printr-o suflare,
Versuri pline de dulceți,
Ca s-arăt într-o cîntare
Ale tale frumuseți !

În țară, Odobescu intră în aparatul administrativ, ca șef de birou la Ministerul de Externe și procuror la Curtea de apel din București. În 1857 face o călătorie de documentare asupra monumentelor istorice din Argeș și Oltenia. În 1858 se căsătorește cu Sașa Prejbeanu, în linie maternă o descendentă a familiei prinților ruși Bagration, după unele indicii fiind născută în afara căsătoriei, ca fiică naturală a lui Kiseleff, trecută în actul de căsătorie ca fiică a-

doptivă a răposatului clucer Prejbeanu. Sașa a fost o femeie superioară, trăind cu soțul în bună înțelegere, întreținînd cu el o vastă corespondență și respectîndu-l chiar cînd împrejurări neplăcute subminau căsătoria. Ca membru al Comisiei monumentale și istorice, el face o călătorie, împreună cu Sașa și desenatorul Trenk, pentru a vizita mănăstirile Cotmeana și Curtea de Argeș. Trece și granița pentru o vizită la Sibiu, unde urma să-l întâlnească pe istoricul Neugebauer și să cunoască muzeul Bruckenthal, notîndu-și impresiile într-un jurnal bogat în observații privitoare la obiectele studiate, la oameni și așezarea lor socială. Cele două călătorii de documentare istorică l-au influențat în scrierea celor două *Scene istorice din cronicile Țării Românești*, prima, *Mihnea Vodă cel Rău*, publicată în 1857 și cealaltă, *Doamna Chiajna*, în 1860.

Din 1861 scriitorul, împreună cu G. Crețeanu, D. Berindei, P. Iatropol, colegi cu el la Paris, scoate „Revista română pentru științe, litere și arte”, publicație de prestigiu prin ținuta științifică și condițiile tehnice de apariție. În ea își publică studiile de folclor comparat, *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinile românilor*, urmat de *Răsunete ale Pindului în Carpați*, studiul despre *Poezii Văcărești* și altele despre diferite lucrări din literatura veche, cărți slavonești sau românești găsite de el la mănăstiri. Memorialul de călătorie *Cîteva ore la Snagov*, publicat tot acolo, este o îmbinare de proză descriptivă și istorică, cuprinzînd observații arheologice și comentarii cu privire la starea mănăstirilor închinete, administrate de cămătarii greci.

„Revista română” și-a încetat apariția în 1863, an în care Odobescu avea să joace un rol politic într-una din cele mai importante probleme ale timpului. După ce proiectul lui Alexandru Ioan Cuza pentru împroprietărirea țăranilor întîmpinase

SAȘA ODOBESCU
(soția scriitorului)

REVISTA ROMANA

PENSIV

SCIINTE, LITTERE ȘI ARTE.

VOLUMUL I

1861.

BUCUREȘTI

ADMINISTRAȚIA REVISTEI PASAGIUL ROMÂN.

„REVISTA ROMÂNĂ”, I,
1861, nr. 1 (foaie de titlu)

rezistența boierimii, s-a format un guvern liberalo-conservator condus de N. Crețulescu, în care Odobescu a intrat mai întâi ca director, apoi ca ministru al instrucțiunii și cultelor. Legea împroprietăririi viza și secularizarea averilor mănăstirești, pe care Odobescu nu o înțelegea ca un act în folosul direct al țăranilor, ci în folosul statului, în vederea creării unor instituții de utilitate culturală, pentru ridicarea statului nostru la rolul ce-l avusese altădată, pentru unitatea popoarelor balcanice și eliberarea lor de sub stăpînire turcească. Măsura preconizată ținea de concepția scriitorului asupra viitorului culturii românești, dar era nu mai puțin grăitoare asupra poziției lui în problema țărănească, alta decât cea susținută în articolul *Muncitorului român* în anii tinereții, cînd înțelegea, ca și Bălcescu, că adevărata revoluție socială nu e posibilă fără împroprietărirea țăranilor. Argumentele au fost expuse într-o broșură în limba franceză, publicată sub pseudonimul Agathon Otménédec: *Étude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saint-Lieux d'orient* (Studiu asupra drepturilor și obligațiilor mănăstirilor românești închinatelor Sfințelor locuri din Orient). Cum în guvern el n-a reușit să-și impună punctul de vedere, a demisionat după cîteva luni, secularizarea făcîndu-se în anul 1863, ministru al cultelor fiind D. Bolintineanu.

În urma acestei înfrîngerii, Odobescu încetează să mai participe activ la treburile politice, continuînd totuși să susțină poziții avansate în mișcarea politică și culturală a vremii. În 1862, invitat ca redactor al „Revistei române”, luase parte la adunarea generală, convocată la Brașov, a Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (Astra), înființată în 1861. Entuziasmul lui pentru expoziția etnografică organizată cu această ocazie a sporit interesul pentru mișcarea culturală a românilor din Transilvania, identificată cu lupta lor pentru libertate națională. Unitatea dintre naționalitate și cultură, pe care în *Idei asupra progresului societății* o constata la multe din națiunile mici ale Europei ca suvenir gloriosă a trecutului și ca aspirație către o viață viitoare neatîrnată, „ce crește mereu la razele civilizației”, este reluată de el în susținerea ideii unității întregului popor prin cultură, cum se vede dintr-o scrisoare adresată lui G. Barițiu, în 1862 :

„Toată inteligența Principatelor și mai ales toată junimea lor n-are alt vis, nici altă dorință decât unirea în idei și în lucrări cu frații de peste munți, spre ada înaintare culturii morale, curățirii limbii și explorărilor istorice, în națiunea română. Frimiți dar înfrățirea cu junimea, căci al ei este viitorul”.

De acum înainte va rămîne mereu în atenția scriitorului problema limbii românești, a limbii literare, îngrijorat de pericolul exagerării latiniste. În relatarea sa din „Revista română” asupra Asociațiunii, cu toată admirația pentru entuziasmul patriotic al participanților, atrage luarea aminte a tuturor literaților noștri asupra unității limbii literare pe care ardelenii o amenință fără voie prin erudita lor ortografie, zisă etimologică, încredințat fiind că și raportorul adunării, G. Barițiu, va recunoaște că „nici vreo cîteva sute de ardeleni inteligenți nu pot da singuri legi limbii române, nici nu se pot considera ca definitive și cu totul serioase hotărîrile dictatoriale ale adunării din Brașov”, iar într-o altă scrisoare către același, din 1877, spune :

„Ideile exclusiviste, extreme, exagerate, care au fost negreșit spre folosul naționalității acum trei pătîrre de secol, nu mai sînt admisibile astăzi, cînd lumină s-a făcut îndestulă asupra originii noastre”.

În anul 1865, ca membru al Consiliului general al învățămîntului, Odobescu prezintă un *Raport asupra organizării învățămîntului secundar din România*, care prevedea înființarea, alături de gimnaziile teoretice, și a școlilor reale și profesionale, precum și introducerea studiului limbii materne, propuneri în concordanță cu dezvoltarea țării românești o dată cu creșterea industriei și a comerțului. În același an, ca delegat al României, pleacă la Paris în vederea pregătirilor pentru participarea la Expoziția internațională ce urma să se deschidă în 1867. Preocupările arheologice devin acum mai intense, el colecționînd obiecte de industrie casnică, de artă religioasă, tipărituri vechi, alături de tezaurul găsit la Pietroasa, numit „Cloșca cu puii de aur”, prezentate toate la expoziție, cu un catalog precedat de o *Notiță asupra României, mai ales din punctul de vedere al economiei sale rurale, industriale și comerciale*, redactată de el și P. S. Aurelian, și de o altă *Notiță asupra antichităților României*, redactată numai de el. După o scurtă călătorie în Rusia, în 1868, participă la Congresul de antropologie și arheologie preistorică de la Copenhaga, în 1869, pentru ca în 1870, după ce este ales membru al Academiei, să facă o călătorie de studii în Orient, la Constantinopol, în Grecia, Elveția și Italia, în interes arheologic, cu banii obținuți prin vînzarea moșiei Odobeasca din Teleorman. Îl interesează atît obiectele de artă ale marilor muzee, cît și unele importante pentru arta țării lui, artă religioasă, mozaicuri, orfevrărie, toate comentate, cu un gust bine educat, în scrisorile către soția sa, arătîndu-se impresionat îndeosebi de stilul florentin și de tablourile Renașterii. Cercetările arheologice, care începuseră sub influența curentului istoric de după 1840, făcute la noi mai întîi de W. Blaraberg, Gh. Săulescu, Al. Popovici, cu lucrări tipărite în anul 1837, sînt reluate de Cezar Bolliac, care publică un itinerar arheologic în „Curierul românesc” din 1845, completat în gazeta „Trompeta Carpaților” între 1869 și 1876, și ajung prin lucrările lui Odobescu la etapa lor de studiu științific, el fiind primul arheolog în sensul adevărat al cuvîntului, prin vasta sa cultură de specialitate și marea sa pasiune pentru mărturiile trecutului. *Chestionarul arheologic*, alcătuit de el și trimis de Ministerul Instrucțiunii la învățătorii rurali, va trezi un interes mai general pentru cercetări, intenția lui fiind de a întocmi, pe baza materialului adunat, o hartă arheologică a țării sau un dicționar arheologic. Denunțînd diletantismul bazat numai pe intuiția nesusținută de studii temeinice, ca în articolul *Uzul fumatului în timpii preistorici* publicat de C. Bolliac în „Trompeta Carpaților”, el va răspunde în articolul cu ton umoristic *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*, publicat în „Columna lui Traian” a lui Hasdeu și retipărit în broșură. Sistematizarea datelor arheologice privitoare la România el intenționa să o facă într-o *Răpede ochire asupra producțiilor artistice din trecut în*

ALEXANDRU ODOBESCU

țara noastră și asupra instinctului artistic al poporului român, din care prima parte a fost o conferință cu titlul *Artele din România în periodul preistoric*, ținută la Ateneul Român la 17 decembrie 1872. Sînt reluate unele idei din conferința mai veche, prezentată la Paris, despre *Viitorul artelor în România*, argumentate însă pe baza unei cercetări istorice care atestă un „instinct artistic” al poporului român și întărește ipoteza istorică a unei vechi migrațiuni celtice pe teritoriul țării noastre sau chiar presupunerea că dacii ar fi fost de seminiție celtică. Din 1874, ca o încoronare a activității sale arheologice, i se încredințează ținerea unui curs de arheologie la Facultatea de litere a Universității din București, cu titlul *Istoria arheologiei*.

Tot în această perioadă, începînd din 1870, o dată cu intrarea lui la Academie, Odobescu desfășoară și o activitate lingvistică. Societatea Academică Română, înființată în 1866, avea ca scop alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici a limbii noastre, ca urmare a preocupărilor lingvistice influențate de latinismul Școlii ardeleni. Majoritatea membrilor societății fiind ardeleni sau adepți ai acestora, i-a fost dat lui Odobescu să facă o largă spărtură în zidurile purismului latinist, pentru a lăsa să intre aerul sănătos adus de operele scriitorilor timpului, toți susținători ai unei limbi literare construite pe baza limbii vorbite a poporului : Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Negruzzi. Și cum adversarii erau fanatici, argumentele științifice sau de bun-simț nefiind acceptate, Odobescu a recurs și la batjocura ironică, în care s-a dovedit iscusit. Într-o relatare despre vestitul *Prandiu academicu*, el spune că după dezbaterile comisiei lexicografice, la 15 septembrie 1871, a oferit acasă la el o masă la care invitații trebuiau să-și aleagă singuri mîncărurile după o listă întocmită în terminologia latinizantă a lui Laurian și Massim, tradusă însă și în limba vorbită, pentru satisfacția consumatorilor : „Sorbitione cu scriblete” este „supă cu plăcintioare”, „fame-stimuli varii” sînt „mezelicuri felurite”, „vinu albicante perenniu alutense de Acidave” e „vinul alb de Drăgășani”, „lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose” este „mușchi de vacă cu sos de smîntîină, garnit cu mazăre boabe și cu cartofi”, „vesice fermentate pre ratione germanica” sînt „gogoși dospite nemțești” etc. Atmosfera a fost de veselie și, cum notează scriitorul, numai Massim se mira, în sincera și naiva încredere ce avea în proiectul de dicționar, de ce rid ceilalți de „un operatu carele în genulu seu speciale era redessu chiaru de pre cumu convine spiritului essentialu originariu ale limbei romane”. Documentele vremii, „Telegraful de București” din 8 octombrie 1871, ne informează că și Odobescu a fost invitat la un ospăț, unde latiniștii servira mîncăruri excesiv orientale, numite : musaca cu calabalic capana, kușkebak de tarhon, ciureki cu susai și altele de soiul acesta, aduse la masă în muzică de meterhanale.

În anul 1874, în plină maturitate, Odobescu realizează opera sa cea mai însemnată : *Pseudo-kyneghetikos*, care i-a și adus recunoașterea lui ca mare prozator al literaturii noastre. Cu interes literar adaptează scriitorul și motivul împrumutat din *Romanul vulpii*, din literatura franceză, în povestea pentru copii *Jupîn Rănică Vulpoiul* (cu titlul după scrierea lui Goethe *Reineke Fuchs*), și o istorie marinărească în *Tigrul păcălit*, adaptări literare ce vor culmina, în 1887, în *Zece basme mitologice*, prelucrate după o carte a englezului G. W. Cox, *Tales of ancient Greece*, cu convingerea că personajele vechilor mitologii au corespondențe în folclorul național, în așa fel că prin prelucrarea lor întreaga cultură își poate redobîndi baza ei clasică. Cu acest gînd răspundea el, între 1873 și 1878, în rapoartele la Academie despre traduceri din scriitorii clasici, Homer, Caesar, Plutarh, Dionis din Halicarnas, Dio Cassius, recomandînd ca limba traducerilor să fie cea vorbită de popor în prezent. În 1877

se înființase și o catedră de arheologie la Universitate, după ce Odobescu ținuse cursul încă din 1874. Din 1875, timp de un an, fusese și director, mai mult onorific, al Teatrului Național.

Începînd cu anul 1876 Odobescu reia preocupările politice și sociale prin colaborarea la „Românul” lui C. A. Rosetti, ziar liberal, în care, în primul articol, *E pur si muove*, își amintește de ideile generoase ale anilor tinereții : „Revoluțiunea națională de la 1848, cu un avînt plin de sublimul entuziasm al juneței, a aruncat în poporul român sămînța tuturor libertăților”, pentru a cere în prezent „o viață socială bine întemeiată pe legi potrivite cu trebuințele și dorințele poporului”. Scriitorul își amintește de entuziasmul pașoptiștilor ce militau pentru idealuri încă neîmplinite — ridicarea țărănimii și instrucțiunea publică —, dar trece cu vederea că partidul liberal de care acum se apropia nu era decît o umbră a ceea ce se pre-tindea că este, în preluarea vechilor idealuri revoluționare, întrucît prin alianța

cu partidul moșierimii conservatoare progresul atît de trîmbișat de el se reducea la o simplă demagogie.

Mai semnificativă este atitudinea scriitorului față de evenimentele istorice ale vremii, el participînd la campania pentru intrarea României în război, alături de ruși, în vederea obținerii independenței, combătînd neutralitatea susținută de Ion Ghica în *O cugetare politică*, prin concluzia că „națiunea simte că poate face astăzi mai mult decît ceea ce se vedeau siliți a face părinții noștri”. Pînă la declarația oficială de război, Odobescu își susține ideea bazat nu pe anumite calcule de moment ale diplomaților, ci pe o istorie care în mod firesc trebuie să se realizeze în virtutea tradițiilor de luptă ale poporului român pentru independență națională :

„Mai sînt însă milioanele de români cu opincă pe care azi îi vedem cu arma la umăr, pășind apăsător către malurile Dunării, din toate înfundăturile Carpaților și de pe toate șesurile românești ; mai sînt acei oșteni și acei țărani români care n-au stat să îndruga sofisme cu cărturarii din Stambul ; mai sînt aceia care mîine, poimîine, vor ști să proclame în fața tuturor că țara lor, R o m â n i a, apărată cu pieptul lor, este și va rămîne pururi un stat de sineși stătător, pe care turcii — de vor mai fi — au să-l teamă și să-l onoreze”.

În ce fel lupta pentru libertate este o vie tradiție în istoria românilor va arăta-o scriitorul și în conferința din 1878, *Moșii*, în care descrie răscoala iobagilor din Transilvania sub conducerea lui Horia. În stil patetic, de urmaș al lui Bălcescu, observînd forma națională de exploatare socială a popoarelor din Imperiul habsburgic, el vorbește despre „acea frumoasă bucată din moșia strămoșească a neamului românesc”, regretînd că ungerii nu vor să trăiască în înțelegere cu românii, ci urmăresc deznaționalizarea lor, fără să vadă puterea ce-i amenință și pe unii și pe alții : „Oare nu vor vedea, nu vor simți dînșii că aici la Dunăre, unde i-a asvîrlit soarta întîmplărilor, numai strîns lipiți de noi, umăr la umăr, coapsă la coapsă, inimă la inimă, dînșii ungerii și noi românii vom putea sprijini și domoli zborul din ce în ce mai semeț al marilor zgriptori cu cîte două capete care, nouă și lor, ne fîlfăie mereu deasupra !”

În conferința *Curcanii*, evocînd luptele pentru independență, scriitorul își exprimă încrederea în viitorul țării, invocînd vechiul argument al lui Bălcescu, într-un ton asemănător :

„Totuși dacă într-o veridică și nemeșteșugită povestire va lăstări în mintea fiecărui credința că în poporul românesc de rînd viază un simțămînt al datorințelor sale către țară și un inimos avînt de războire la vreme de trebuință, pe care azi abia le resimt deopotrivă cu dînsul clasele noastre mai culte, apoi vom fi cîștigat deocamdată atîta numai — și băgați de seamă, domnilor, că aceasta este cea mai mare și mai spornică sămînță de țarie națională —, vom fi cîștigat siguranța că putem trăi pe viitor cu o deplină încredere în virtuțile poporului nostru”.

Că într-un astfel de patriotism nu intra discriminarea sau ura față de alte popoare se vede din articolele scriitorului, din același timp, pentru „împămîntenirea izraeliților”, fiind argumentată modificarea constituției prin spiritul de toleranță al poporului nostru.

Pînă în 1880 Odobescu continuă cercetările sale arheologice, făcînd studii asupra antichităților din Romanși și Argeș. În disertația sa despre *Biserica de la Curtea de Argeș și legenda Meșterului Manole*, ținută pentru membrii Academiei cu ocazia restaurării mănăstirii, arheologia se întîlnește cu studiul folclorului pentru fixarea unor ipoteze asupra circulației motivului și identificarea personajelor istorice. O altă co-

municare, din 1879, despre *Antichități scitice*, se referă la tezaurul descoperit de arheologii ruși, aflătoare la muzeul Ermitaj din Petersburg.

Între anii 1880 și 1885 Odobescu obține postul de prim-secretar al Legăției române din Paris, unde a continuat studiul istoriei și al arheologiei, adunând documente privitoare la istoria românilor, ce vor fi publicate mai târziu în colecția Hurmuzaki, și strângând material pentru studiul tezaurului de la Pietroasa, cu fonduri cerute de la guvernul român. Cheltuielile mari, de care se plîngea într-o vastă corespondență, duc la schimbarea lui din post, înapoiindu-se în țară, unde își reia cursurile de arheologie la Universitate. În 1887 publică trei volume din *Scieri istorice și literare*. Certat cu liberalii, colaborează la ziarul „Epoca”, redactat de B. Delavrancea, revenind la vechile principii ale burgheziei revoluționare. În același ziar publică un fragment din *Tezaurul de la Pietroasa* și câteva articole despre învățămîntul public, iar în „Convorbiri literare” două studii arheologice privind epoca lui Traian. Tot atunci ține și o comunicare academică despre *Heraldica națională*, emițind ipoteza influențelor asiatice asupra Occidentului, propagate prin țările noastre. În 1888 este din nou la Paris, pentru a supraveghea tipărirea primului volum din monumentală sa lucrare apărută în 1889 sub titlul : *Le Trésor de Pétroussa – Historique – Description. Étude sur l'orfèvrerie antique*. Al doilea volum va apărea postum de-abia în 1896, iar al treilea în 1900, sub îngrijirea lui G. Ionescu-Gion. Este lucrarea care l-a făcut celebru în Europa, fiind apreciată de savanți ca Warsaac, C. Vogt, Quatrefages, Capellini, Desor și recenzată în marile reviste de specialitate.

Din 1889, Odobescu, obligat de greutatea materiale, dă lecții la liceul particular al lui Anghel Demetriescu, pentru ca în 1892 să fie numit director al Școlii normale superioare, pe care a vrut să o organizeze după o concepție foarte modernă. Pe lângă limbile străine, elevii învățau muzică, scrimă, fiind obligați să poarte uniformă : o jachetă neagră cu frunze de palmier la butonieră. Pentru a o citi în serile literare, localizează, după Erckmann și Chatrion, cartea *L'Ami Fritz*, sub titlul *Nea Frățilă*. În acești ani Odobescu vrea să scrie și o piesă de teatru, *Decebal*, din care ni s-au păstrat un fragment și planul pe acte. Din schița ei se văd gustul romantic pentru pasiunea erotică a personajelor, dar și țesătura lui *Othello*. În 1894 scriitorul face o călătorie la Sîngeorz, lângă Năsăud, la invitația profesorului V. G. Borgovan de a colabora la întocmirea unor manuale școlare. Călătoria, consemnată în corespondența către soția lui, o face cu pasiunea pelegriului din anii tinereții, fiind încântat de locuri și de oameni, cu vechea însuflețire pentru aspirațiile naționale ale românilor din Transilvania. Întors în țară, în 1895 prezidează la lași comisia concursului universitar pentru primirea lui N. Iorga la catedră. În acest timp cunoscuse o profesoară, Hortensia Kemminger, descendentă a unui baron străin, fosta soție a lui Al. Davila, recăsătorită cu D. Racoviță, văduvă apoi, cu doi copii din prima căsătorie, mai tânără cu treizeci de ani decât el, pe care avea intenția să o ia în căsătorie. Refuzul acesteia, dar se pare că și încurcăturile materiale în care se afla îl fac să se sinucidă, luînd o doză mare de morfină și murind în 10 noiembrie 1895. Un sfârșit neprevăzut la un om ce dovedise întotdeauna multă cumpătate, cu toate neplăcerile ce viața i le oferea, ca unui aristocrat în permanență jenat de lipsa veniturilor necesare pentru menținerea poziției lui sociale. Din scrisorile lăsate, cea către Anghel Demetriescu arată că în ultimii ani ai vieții se aruncase într-o prăpastie pentru o femeie nedemnă de el : „ . . . spune tuturor că nebun n-am fost, dar că, cu inima peste fire simțitoare, am căzut pradă ușurinței și vulgarității simțurilor unei ființe fără inimă, fără conștiință . . . , adevăratul mormînt al inteligenței, al iluziilor, ba chiar și al vieții mele”.

PIETROASA :
dealul și cetatea

Viața lui Odobescu, cum i-o apreciază G. Călinescu, a fost a unui „inocent savant de familie bună”, care „nu-și poate raționa nici o voluptate intelectuală”, cumpărînd cărți rare și obiecte de artă, alcătuindu-și încă din anii tinereții o bibliotecă prețioasă. Fapt este că Odobescu, în generația sa, aducea o formație savantă și un spirit nou, care aveau să asigure culturii noastre, alături de opera clasicilor de mai târziu, baza unei dezvoltări în multe direcții pe care el le-a încercat : teoria artei, lingvistică, folclor, studii clasice, literatură, istorie, arheologie, într-o sinteză originală a activității lui, în care omul de știință este dublat de artist.

Ideologia literară a lui Odobescu în primii ani ai activității era influențată direct de scriitorii generației revoluționare. Ca unul ce fusese ridicat pe brațele mulțimii „fierbînde” în mișcările de la 1848, fapt pentru care conservatorii nu l-au revendicat niciodată, el își da seama de rolul progresist al burgheziei în întemeierea unei industrii naționale și în dobîndirea independenței statale, luptînd pentru literatură și artă națională în cercul expatriaților de la Paris, deși liberalii — constituiți în partidul „roșilor” după abdicarea lui Cuza — îl considerau, ca fiu al generalului Odobescu, un trădător al revoluției. De fapt, în gîndirea lui se reflecta un proces istoric în etapele lui firești, manifestate în literatură ; în anii următori revoluției, scriitorul este un adept al criteriului național în cultură, apropiat deci de concepția lui Kogălniceanu, pentru ca, nu prea târziu, să constate că, o dată cu progresul țării, promovarea ade-

văratei culturi impune o selecție a operelor după criteriul valorii artistice, mai apropiat deci de principiile viitoarei estetici a lui Maiorescu.

În prima lui conferință ținută la Paris despre *Viitorul artelor în România*, ideea de bază era că o adevărată artă are un caracter popular, întemeiate fiind artele ce sînt „expresia simțurilor unui popor întreg”. Deviza artei moderne, care într-o formă cu totul nouă împrumută celei vechi principiile ei generale, este simplitatea, spațiul liber și frăția : simplitatea ca în muzica lui Beethoven, în ale cărui simfonii simți frumusețea cîntecului popular, spațiul liber ca în arhitectura lumii noi, a cărei cerință este libertatea, și frăția sau adunarea omenirii spre a putea fiecare împărtăși simțurile celuilalt, căci artele sînt spre binele omului. De aici convingerea scriitorului că generația lui nu numai că va vedea înflorirea artelor române, ci trebuie să și lupte pentru a le pune temeliile :

„Să fie dar și arta, ca una din cele mai mari baze ale restabilirii măreței noastre naționalități, să fie și ea un țâl la care să tinză mijloacele și puterile noastre intelectuale, precum tinde inima noastră ! Și dacă acele puteri nu ne vor ierta să ajungem pînă la țâlul ce ne propunem, să avem cel puțin conștiința limpede că am făcut ceea ce ne-a fost în putință, lăsînd urmașilor noștri cîntea de a întemeia ceea ce noi am fi încercat numai !”.

Convingerea lui Odobescu în progresul neîntrerupt al omenirii, formulată în *Idei asupra progresului societății*, se recunoaște și în *Bazele unei literaturi naționale*, studiu în care el arată condițiile dezvoltării literaturii naționale în epoca modernă. Ideii de literatură națională, de esență romantică, promovată de scriitorii în moștenirea directă a programului „Daciei literare”, el îi aduce un corectiv prejnimist, ca bază a întemeierii unui clasicism în literatura noastră. El este un romantic care vede în clasicism o măsură a valorii artistice, arătînd pentru prima dată că o literatură națională, inspirată din istorie și folclor, are valoare numai integrată patrimoniului universal prin realizarea cerințelor frumosului, avînd ca model literatura antichității. Înaintea lui, I. Heliade Rădulescu voia un cosmopolitism egalitar, o integrare a literaturii noastre în ritmul cultural prin traduceri și imitații, pe bună dreptate combătute de Kogălniceanu cu argumentul că ele nu formează o literatură proprie. Odobescu vede procesul istoric într-o sinteză a naționalului cu universalul, ca integrare în literatura universală prin opere naționale de valoare universală. Combătînd caracterul local al „Daciei literare”, el depășește etnicul ca singur criteriu de valorificare a artei, tinzînd spre universalitatea realizată de marea artă, indiferent de „duhul” care o animă : „Cînd combinarea formelor antice cu inspirațiile și cu cuvintele lumei moderne sînt făcute în proporții potrivite, atunci putem zice că o lucrare e nimerită și că avem un cap d-operă. Asta trebuie să fie ținta scriitorilor în zilele noastre”. Potrivirea aceasta cu universalitatea artei antichității nu se realizează printr-o imitație a „duhului” ei, perimat în timp, pe măsură ce au dispărut mentalitatea și obiceiurile celor vechi, ci prin formele expresiei artistice recunoscute în ceea ce ține de „stilul” clasicismului :

„Așadar, ceea ce trebuie luat de la vechi e numai acel simțimînt de perfecție al formei atît în concepția și în orînduirea sujetului, cît și-n amăruntele compunerii, acea simplitate care întreține liniștea în minte și nobleța în inimă, acea cumpătare care învață pe om a se purta totdeauna după cuviință, acea mlădioasă armonie a limbii, acea varietate plăcută în idei și expresii”.

Pașoptistul Odobescu este deci încă din anii tinereții și un umanist, întrucît pentru el arta *națională* va trebui să realizeze un moment de sinteză *universală* în

literatura română, după cerințele valorilor nepieritoare în timp. Caracteristicile literaturii romantice, numite de el *gotice*, sînt explicate în opoziție cu clasicismul, ca rod al unei imaginații exaltate, pline de idei bizare și de fapte neobișnuite, cu fan-
tezie așa de bogată și gânduri așa de adînci că „uneori citirea lor încîntă și răpește cu totul, deși forma n-are nimic atrăgător”.

Această sinteză între național și universal, ca dublare a sintezei între romantic și clasic în formația scriitorului, se va menține și în activitatea lui de mai tîrziu. În proiectatul ciclu de conferințe despre *Artele în România*, ținute cu scopul de a comunica rezultatele cercetărilor lui arheologice, vorbind despre nesecatele izvoare de plămuiiri ale frumosului în „vechiturile” unicului și marelui nostru artist care este poporul român, Odobescu rămîne teoreticianul artei naționale cu valoare universală, într-o vreme cînd Th. Aman și Grigorescu nu-și impuseseră încă arta lor, susținînd ideea că arta, universală ca realizare artistică, trebuie să plece din fondul național al unui popor, din instinctele lui pentru frumusețe și din tezaurul de tradiții strămoșești. În baza împărțirii monumentelor arheologice în patru grupuri — preistoric, roman, barbar și românesc —, în prima conferință despre *Artele în periodul preistoric*, după ce arată că o națiune nu este cu adevărat mare „cînd îi lipsește cultul frumosului, idealul perfecțiunii”, el constată, în cea mai bună tradiție pașoptistă, că în domeniul *frumosului* românii pot fi, mai mult decît ei înșiși cred, mîndri de trecutul și prezentul lor, ei dovedind un bun simț artistic mai dezvoltat decît al altor națiuni culte moderne și că din monumentele păstrate putem distinge caracteristicile unui *stil artistic românesc*. Reținînd faptul că elenii, acea națiune de filozofi și de artiști, rezumaseră toate aspirațiile omului în două cuvinte : *binele și frumosul*, arheologul se întrebă în spiritul acestui ideal clasic al omului : „. . . nu știu dacă într-o zi, cînd nouă desco-
periri, cînd nouă cercetări vor fi elucidat mai bine regiunile antice ale istoriei și ale artei din țara noastră, nu știu dacă atunci nu vom da peste unele urme care vor lega geniul clasic al antichității greco-romane și fantezia aspră a barbarilor cu spiritul care a domnit și domnește încă în estetica poporului nostru”. De aceea și îndeamnă scriitorul pe artiști la inspirația din istoria poporului nostru :

„Ași zice dar artiștilor noștri : Studiați rămășițele, oricît ar fi mărunte, ale producțiunilor artistice din trecut și faceți dintr-însele sorginea unei arte mărețe și avute, precum pîrful ce picură printre stîncile de la munte devine Dunăre în lunca cea răzlețită a șesului ; nu pierdeți nici o ocaziune d-a vă folosi de elementele artistice ce vă prezintă monumentele românești rămase din vechime : dar prefaceți-le, dezvoltați-le, dacă știți și puteți, schimbați bolovanul în stîncă și bobul de ghindă în stejar frumos . . . Studiați, lucrați, produceți, fără de a pierde un minut din vedere nici sentimentul *frumosului*, nici conștiința *patriei* ; și atunci veți fi avut nemuritoare glorie de a dezvolta nobilele instincte ce stau latente în poporul român și care uneori, în trecut, s-a destăinuit prin producțiuni demne de admirațiune”.

Ceea ce Odobescu intenționa prin conferința sa era, așadar, fixarea principiilor unei estetici naționale, avînd ca bază „cei doi articoli de credință ai esteticii românești” : *instinctul artistic și stilul artistic*, două trăsături recunoscute în „rămășițele artistice ale trecutului”, ele trebuind să devină și norme ale viitoarelor arte naționale prin îmbinarea artisticului cu specificul național, realizîndu-se astfel condiția oricărei mari literaturi în sinteza „simțămîntului frumosului cu conștiința patriei”. Ideea aceasta va fi constantă în concepția lui Odobescu despre natura artei, ea apărînd și într-un articol publicat cu puțin înainte de moarte, *Priviri asupra stilului în arte*, care reia și ideile cuprinse în primul său studiu despre *Viitorul artelor în*

România, pentru a le aplica asupra stilurilor etnice și a demonstra condițiile specifice ale unui stil național în artă.

Odobescu, vorbind cel dintâi despre instinctul artistic „al poporului român” și despre „stilul” său, recunoaște aceste trăsături în toate producțiile țaranului : în portul lui, în ornamentație, etc., urmărite în trecutul îndepărtat și fixate mai târziu ca scop al istoriei arheologiei, cu gândul de a dezvolta „un cult al frumosului, salutar și spornic pentru patria noastră”. Ca și scriitorii generației anterioare, el admiră geniul poetic al poporului român. În afară de prefața la studiul lui G. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri ale poporului român*, sau prețuirea pe care i-o arată lui P. Ispirescu pentru *Poveștile unchișului sfătos*, în care miturile anticele eleni devin adevărate basme românești, el întreprinde studii proprii de folclor în *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai ales în raport cu țara, istoria și datinile românilor*, în care citează pe poetul polonez Adam Mickiewicz cu închinarea adusă creației populare : „Cîntece poporane, voi sicriu sfînt al credinței ce legați timpurile vechi de cele noi, în voi își depune o nație trofeele eroilor săi, speranța cugetărilor și floarea simțirilor sale !” Odobescu n-a fost un folclorist ca Alecsandri sau Russo, n-a cules poezii populare, dar în schimb le-a studiat pentru valoarea lor poetică și pentru semnificațiile mai adînci ale motivelor folclorice de circulație universală, urmărite de el într-un cadru istoric mai larg, într-un studiu de folclor comparat.

Este și aceasta o privire a sintezei realizate în artă între național și universal, dacă ținem seama că un motiv folcloric național nu este niciodată izolat în patrimoniul folclorului universal, ceea ce autorul studiului încearcă să demonstreze în explicarea genetică a *Mioriței*. El pleacă de la elementul artistic cel mai valoros, care i se pare a fi moartea ciobanului, moartea neașteptată a unui tînăr, motiv de jale și de compătimire, ce poate fi urmărit în imagini asemănătoare pînă la popoarele străvechi, astfel că în folclorul românesc *Miorița* nu e decît un vechi motiv păgîn transfigurat, cum era la greci cîntecul numit *Linos*, pentru jelirea unui tînăr mort prea devreme, într-un ceremonial legat de cultul naturii. Alegoria morții ciobanului este rămășița unui astfel de cult, atitudinea senină pe care ea o implică fiind explicată prin concepția clasică a morții. În miturile grecești, departe de a fi o distrugere totală, înfricoșătoare, moartea se înfățișează în chipul unui tînăr înaripat, ce stinge pe pămînt o făclie, purtînd o urnă funerară sau un fluture, emblema metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floarea nemuririi. Folcloristul caută filiații de motive, uneori prin ipoteze inacceptabile, pentru a identifica în *Miorița* „răsunete ale Pindului în Carpați”, un vechi *Linos* răspîndit mai întîi la românii din Balcani, dus în nord de păstorii ce-și mutau turmele de o parte și de alta a Dunării.

Indiferent însă de riscurile metodei comparatiste aplicate într-un domeniu încă nestudiat îndeajuns, de reținut pentru concepția lui Odobescu despre artă este că, așa cum vrea să sugereze și titlul articolului, poezia populară apare ca un izvor istoric și totodată ca document al psihologiei și limbii naționale, cum spuseseră și Herder, pe care îl citează pentru studiile lui asupra poeziei populare : „ . . . luminoasa inspirație ce a îndemnat pe filozoful german să caute în sînul poeziei poporane caracterul și amintirile unei nații, și apoi încă și acel titlu atît de adînc și plin de adevăr : *glasuri ale popoarelor*”. Ideea nu este străină de cele susținute în articolul despre *Bazele unei literaturi naționale*, cu indicația că două sînt condițiile ce trebuie să respec-te orice scriitor dacă are darul scrierii, pentru a realiza o operă de valoare :

„Cunoștința limbei în care scrie și studiul frumoaselor modeluri ale trecutului, iată ceea ce am cere de la oricare om ce ar dori să lase patriei sale un monument literar de orice însemnare”

Prin activitatea sa literară, Odobescu este un scriitor la care se observă deopotrivă „darul firii” și calitățile dobândite pe calea „studiului”, căci în mare parte din operele sale se realizează sinteza originală a artistului și a omului de știință. Calitățile scriitorului se văd încă din primul său studiu de politică socială, *Muncitorul român*, în care ideile politice sînt susținute cu patosul, dar și cu tehnica artei evocatoare a lui Bălcescu, prin punerea frumuseților țării în contrast cu mizeria oamenilor :

„Lată e cîmpia ce se-ntinde la poalele munților Carpați ; fața ei netedă și destinsă se pierde în depărtare pe malul măreței Dunări ; cîteva rîuri spumegoase și râpele, altele line și largi, scoborîndu-se din naltele piscuri de către miazănoapte, șerpuiesc printr-însa, desfășurînd undele lor azurii sub razele călduroase ale soarelui.

Ochii se pierd adesea asupra acelei cîmpii ; și cu toate că se văd ici — ceva holde de grîne — sau vreun cîmp semănat cu porumb, colo o livedă de pomi sau o vâlcea acoperită cu viță, urma omului nu se zărește nicăieri ; singurătatea, pustiul domnesc chiar în locurile unde rămîn semne de viață și de muncă ale omului . . . Negreșit, muncitorul e stîlpul României ! De la dînsul să învățăm a ne iubi patria ! Fiind în raport neconținut cu pămîntul țării noastre, el știe a-l iubi și a-l cinsti ! Pămîntul acela în care zace cenușa părinților săi, care suge, pe toată ziua, sudoarea ce-i pică de pe frunte, din care răsare spicul de grîu ce-i va da hrana lui și a copiilor, acel pămînt e pentru dînsul un obiect sfînt de adorație ; și cu toate acestea acel pămînt nu e al lui ! Este al *ciocoiului* care i-l dă și i-l ia după voință-i. Atîrnare groaznică, ce pune la dispoziția stăpînului nu numai onoarea și viața țaranului și a familiei sale, ci chiar inima și conștiința sa !”

Scriitorul a încercat, ca orice tînăr, mai întîi expresia poetică, dar a părăsit-o în scurt timp, rămînîndu-ne numai mărturisirea crezului său literar, într-o poezie scrisă de el cînd a plecat spre patrie : *Întoarcerea în țară*. Nu știm cît de mare poet ar fi devenit Odobescu dacă opera lui ar fi crescut din acest izvor, dar unda poeziei s-a revărsat peste tot ce a scris, făcînd ca întreaga lui operă să fie atît de discutată în ce privește multele ei planuri : istorie, arheologie, critică de artă, proză literară. Poetul a fost cel care, prin filoane nevăzute, a legat cursul lucrărilor lui într-o realizare artistică, după propria lui convingere că „una din cele mai fericite însușiri ale spiritului omenesc este de a poetiza orice lucru după placul său” în așa fel că „în orice faptă, în orice stare a sa omul poate găsi comori de încîntare pentru imaginațiunea și gîndurile sale”.

Ca un istoric cu înclinație literară a tratat Odobescu subiectele istorice încă din anii formației sale, la Paris. Avînd ca model lucrarea lui A. de Vigny *Cinq Mars*, el proiectează acțiunea unei drame, rămasă însă neterminată, *Urbain Grandier*, evocare în spirit liberal a unui „om cu idei mari și înaintate asupra demnității omenirii și a patriei lui”, persecutat și ars pe rug, ca preot, din ordinul cardinalului Richelieu. Un alt proiect se vede dintr-un articol publicat în *Calendarul literar pe anul 1852*, despre *Ioana Darc, fecioara din Orleans*, după *Histoire de France au moyen-âge* a lui J. Michelet.

Tratarea literară a subiectelor istorice era un fapt obișnuit în literatura franceză, ca urmare a înlocuirii idealului clasic, bazat pe rațiune, cu idealul romantic, conștînd în interesul pentru sensibilitate și imaginație, mai ales prin influența lui W. Scott,

care în romanele sale evoca un ev mediu pitoresc, anecdotic, într-o îmbinare de sălbăticiie și cavalerism, cu situații contrastante, cu oameni duri și pătimiși. Fără să mai amintim bogata operă a lui V. Hugo și romanele lui Al. Dumas, de citat sînt *Chronique du temps de Charles IX* de Pr. Mérimée, *Les Barricades*, *scènes historiques de Vitet*, *Les Chouans ou la Bretagne en 1729* de Balzac. Pe Vitet probabil l-a avut ca model C. Negruzzi în *Scene istorice din cronicile Moldaviei*, model și ele pentru lucrările lui Odobescu : *Scene istorice din cronicile românești : Mihnea Vodă (cel Rău)* și *Doamna Chiajna*. Tema acestora este un episod dramatic din luptele politice din secolul al XVI-lea pentru consolidarea dinastiei Basarabilor pe tronul Țării Românești, conflictul dintre Dănești și Drăculești, ca moștenitori ai lui Mircea cel Bătrîn. În prima scenă se vîd împrejurările în care Mihnea Vodă ocupă tronul după moartea lui Radu Vodă, cruzimea și tirania cu care a vrut să-și mențină domnia, fuga în Transilvania și uciderea lui de către oamenii lui Neagoe. În a doua scenă, acțiunea se continuă cu Mircea, fiul lui Mihnea, confundat de scriitor cu Mircea Ciobanul, și soția acestuia, Doamna Chiajna, o femeie ambițioasă care vrea să păstreze scaunul domnesc pentru fiul ei nevîrstnic, Petru.

În prefața *Scenelor* la ediția din 1860 scriitorul spune :

„După titlul și după cuprinderea acestui mic volum, fieșcine va vedea c-am avut drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpușneanu. Ca orice imitație, încercările mele sînt, negreșit, cu mult mai prejos de acel mic cap d-operă; în lipsa talentului, m-am silit cel puțin să păstrez, pre cît s-a putut, formele și limba Letopisiștelor naționale, cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vîrtos Țara Moldovei; să adun datine, numiri și cuvinte bătrînești, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicile vechi.

Faptele istorice ale unei țări sau ale unei epoce au totdeauna un interes mai viu cînd traiul și ideile, obiceiurile și graiul de acolo sau de atunci ne sînt cunoscute. Scopul romanțelor istorice este, în parte, d-a ni le arăta; ăsta este și folosul lor instructiv.

Cei ce pot mult izbutesc a caracteriza, într-asemenea scrieri ușoare, o epocă sau o nație; cei cu bunăvoință, dar mai cu slabe mijloace, fac, ca mine, încercări!”

Deși este indicat modelul în nuvela lui Negruzzi, se vede că Odobescu înțelege „romanțarea” episoadelor istorice ca o reconstituire a „culorii locale” după concepția lui W. Scott. De aici provine și aprecierea contradictorie a *Scenelor* lui Odobescu: unii le observă scăderile prin considerarea lor ca nuvele istorice, alții ca istorie romanțată. Fapt este că în intenția scriitorului ele n-au fost nuvele istorice, cum observă un comentator al influențelor, N. N. Condeescu, dacă ne gîndim că istoria contemporană începute și ea să fie o istorie narativă, prin înlocuirea convenționalului cu poetizarea, astfel că tot mai mult se făcea confuzie între istorie, istorie romanțată și proză cu subiect istoric; iar pe de altă parte, în acest sens și Odobescu, cu toată înclinația lui literară, a putut să se considere doar un istoric, cu grijă pentru documentarea strictă a faptelor evocate. Este ceea ce constata și I. Pillat într-un comentariu al *Scenelor*: ele ne înfățișează un dublu proces de creație — pe de o parte o poveste imaginară, după cele mai obișnuite rețete ale genului nuvelei istorice, așa cum au înțeles-o romanticii francezi și mai ales precursorul și modelul lor englez W. Scott; pe de altă parte, slujind de decor și atmosferă, intercalîndu-se ca acțiune obiectivă în șirul întîmplărilor eroilor — o serie de fapte reale, luate din cronicile și mărturiile timpului.

În acest dublu proces de creație, în întîlnirea istoriei cu literatura, scriitorul n-a urmărit atît realizarea unei opere literare, cît, în limitele verosimilității, o întregire

SCENE ISTORICE
din
CRONICELE ROMÂNEȘTI.

MIHNEA-VODA

(CEL RĂU.)

DÔMNA KIAJNA.

de

A. I. ODOBESCU.

BUCUREȘTI.

Libreria A. Danilopolu. — Passagiul Român.

1860.

ALEXANDRU ODOBESCU,

Scene istorice din cronicile românești :
Mihnea Vodă (cel Rău), Doamna Chiajna,
București, 1860 (foaie de titlu)

a adevărului istoric prin reconstituirea culorii locale în intrigi și caractere dramatice, așa cum istoria le-ar îndreptăți, inegal realizate ca personaje, după datele cunoscute din documente. Respectînd adevărul istoric mai mult decît artistul este obligat a o face în construirea situațiilor sau a mișcării integrate în mersul acțiunii, scriitorul consultă multe lucrări și citează mulți autori, cronicari sau istorici, români și străini, în note de subsol, pe care le-a suprimat în ediția din 1894, probabil convins că ele încarcă prea mult narațiunea romanțată. Baza informației istorice o constituie cronicile muntene publicate de N. Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia”, I și IV: *Istoriile Domnilor Țării Românești* de Constantin Căpitanul și *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat românii*, de un cronicar anonim, dovedit mai tîrziu a fi Stoica Ludescu, cu deosebire *Viața sf. Nifon*, inclusă în aceasta. Se adaugă *Hronica românilor*, de Gh. Șincai, *Descriptio Moldaviae* a lui D. Cantemir, cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin și tradiții orale. Izvoarele străine sînt: cronicarul Forgacs, citat într-o istorie a lui St. Katona, M. Sigler și Nicolae Olahus dintr-un corpus alcătuit de Mathias Bel, *Geschichte des osmanischen Reiches* a lui J. Hammer, într-o traducere franceză a lui I. I. Helbert, *Geschichte der Moldau und Walachei* a lui J. Chr. Engel, *Istoria vechii Dacii, a Transilvaniei, Valahiei și Moldovei* a lui Dionisie Fotino, tradusă în românește de G. Sion, *Istoria Țării Românești* a fraților Tunusli, *Historia Byzantina* a lui Du Cange, *Oriens Christianus* a lui Michel Le Quien, *Storia universale*, tradusă în franceză, a lui Cesare Cantù, *Histoire du commerce de toutes les nations* a lui Scherer.

Totuși, cu toată documentarea istorică, cercetările ulterioare au infirmat unele date : reședința domnească în 1508 era la Tîrgoviște, nu la Curtea de Argeș, Mihnea nu era fiul lui Dracea armașul, ci al lui Dracula (Vlad Tepeș), Doamna Chiajna era mai tînră cu vreo treizeci de ani, scriitorul neținînd seama că ea a fost de fapt o desfrînată care a intrat în grațiile sultanului după ce și-a turcit copiii, murind în mizerie la Istanbul ; fiul ei n-a fost Petru Șchiopul, ci Petru cel Tînr, iar o Ancă a Chiajnei a fost căsătorită nu cu Andronic Cantacuzino, ci cu boierul Radu Socol ; țaranii iobagi sînt numiți *vecini*, ca în Moldova, deși în Țara Românească erau *rumâni* etc. Că scriitorul a procedat ca un istoric în primul rînd se vede și din îndreptările ce a ținut să le facă în „Revista română”, după ce a observat greșelile, în loc să revină asupra compoziției literare a *Scenelor*, după ce le putuse cunoaște neajunsurile artistice.

Pentru un istoric însă este o însușire de căpetenie această respectare a adevărului. cum constata N. Iorga :

„În această privință Negruzzi. a cărei frumoasă povestire despre Lăpușneanu a îndemnat pe Odobescu. e mult întrecut. Acest tânăr scriitor era desăvârșit stăpîn pe rosturile de odinioară, și pagini frumoase de istorie, ca aceea despre înfrîurirea grecească. sînt puse în țesătura nuvelei”.

Dacă avem în vedere că verosimilitatea istorică a caracterelor este realizată cu mijloace artistice, trebuie să privim Scenele și sub aspect literar, constatînd astfel că nepotrivirile cu istoria nu sînt importante. Întrucît faptele narate. completate cu imaginația în lipsa documentului istoric, au servit scriitorului doar la reconstituirea realității istorice cît mai aproape de adevăr, prin arătarea datinilor, obiceiurilor și graiul oamenilor din timpurile trecute. Izvoarele pentru o astfel de romanțare a istoriei sînt vizibile, dincolo de modelul lui Negruzzi, în literatura romantică. Deși scriitorul prin temperament n-a fost romantic, el a fost puternic influențat de romantismul dintre anii 1845 și 1857, cunoscut de el în literatura franceză, întărit și de orientarea curentului istoric poporan al literaturii noastre în aceeași perioadă. Constatarea o făcea încă N. Iorga. vorbind de evocarea sugestivă a trecutului în literatura romanticilor, „bogată în iubiri înmugurite pe morminte. în răpiri sălbatice, din vechi castele, peste ape în zbucium, de-a lungul nopților pustii, în atacuri de noapte. dueluri, dări de foc. călugăriri desperate. morți înduioșătoare înaintea celor vinovați de dînsese. Acesta e însă numai cadrul și unele flori străine într-o urzeală solidă, făcută după datina țării, din elemente pe care timpul nu le poate atinge”. Studiile ulterioare, al lui Scarlat Struțeanu în special, au extins asemănările pînă la modelul romanticilor, romanele lui W. Scott presupunînd o influență a scriitorului englez prin *The Bride of Lamermoor* (Logodnica din Lamermoor), cunoscută publicului și ca operă pe muzică de Donizetti, cum ar fi scena morții armașului Dracea din *Mihnea Vodă* sau scena înmormîntării din *Doamna Chiajna*, precum și mobilul acțiunii, dușmăniile dintre familii, nesocotite de cei ce se iubesc. N. N. Condeescu amintește și *I Promessi sposi* al lui Alessandro Manzoni, deși fuga îndrăgostiților. noaptea pe lună, este un loc comun în romantism. După acest comentator, sînt romantice cîteva aspecte fundamentale ale *Scenelor* : *culoarea locală*, realizată în *Mihnea Vodă* prin vînătoarea domnească, după modelul oricărui roman istoric, ca și prin portretul domnitorului și îmbrăcămintea lui, prin ceremoniile de epocă. ungerea domnului și alaiul domnesc, recepția și obiceiurile nunții ; în *Doamna Chiajna* prin descrieri de costume, portretul lui Radu Socol și al boierului Dumbrovă, ceremonia înmormîntării. nunta fetelor Doamnei ; romantică este și *antiteza*, în amîndouă scenele, ca procedeu de înfățișare a situațiilor și caracterelor : armașul Dracea murind, iar din pivniță auzindu-se ca o amenințare lanțurile rumânilor robiți ; crudul domn Mihnea, în contrast cu blînda doamnă Smaranda ; Chiajna cea ambițioasă și fiica ei Ancuța, tînără și sentimentală ; *iubirea* dintre Radu și Ancuța are trăsăturile unei pasiuni romantice, împingînd la fapte mărețe, însă neîngăduită de oameni și sfîrșită în sînge ; *misterul* conjurațiilor apare, ca în piesele cu eroi romantici, în momentele hotărîtoare ale intrigii ; romantice sînt și încadrarea acțiunii în *descrieri de natură*, pentru corespondențele ei cu sentimentele oamenilor, precum și proiectarea ei într-o atmosferă folclorică. cu prelungiri în legendă și tradiții orale : și, în sfîrșit, este vizibil, deși nu destul de întemeiat pe organizarea socială a epocii descrise, *romantismul umanitar*, simpatia scriitorului pentru cei nevoiași și persecutați.

Din cercetarea influențelor literare rămânem la concluzia că *Scenele* lui Odobescu au o factură romantică prin intrigă și caractere, acțiunea desfășurându-se într-o atmosferă în care, oricâtă grijă ar fi avut autorul pentru respectarea izvoarelor, realitatea istorică își pierde uneori valabilitatea documentară. Dar pentru că o astfel de influență era generală în vremea lui Odobescu, osteneala identificării izvoarelor prea îndepărtate este inutilă. În tendința de înfrumusețare literară a evocării istorice, modelul lui C. Negruzzi este vizibil în compoziția *Scenelor*. Ele sînt împărțite în cîte patru capitole, în prima avînd fiecare cîte un moto, lipsite însă de rezonanța celor din *Alexandru Lăpușeanul* : „Să n-aibi milă !”, „Nu-i așa că avuțiile-s amăgitoare ?”, „Fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă”, „Să știe tot omul că am omorît pe Mihnea Vodă”. S-a observat uneori în critica noastră că episoadele narațiunii nu cresc unele din altele, că ele nu au o altă legătură decît ca tablouri succesive în care apare personajul principal. După modelul lui Negruzzi, personajul principal este caracterizat prin cruzime, însușire motivată cu fapte istorice neatestate, dar verosimile. Mai mult : drama personajelor constă tocmai în aceea că ele cred în forța voinței lor, care le va duce la cădere, ca pentru un învățămînt istoric la care țineau scriitorii pașoptiști, adversari ai tiraniei feudale.

Scenele lui Odobescu, create printr-un compromis între istorie și literatură, dovedit pe alocuri nefolositor atît istoriei, cît și literaturii, privite în lumina criticii literare de astăzi nu se dovedesc lipsite de orice valoare. Mai întîi, pentru că autorul, prin tema tratată, a reușit să evoce o epocă întunecată din istoria luptelor pentru consolidarea în scaunul domnesc a dinastiei Basarabilor, descălecători de țară și apărători ai independenței pămîntului românesc față de dușmanii din nord sau din sud — așadar a surprins în conflictul dintre boieri și domn substratul politico-social pe care trebuie să-l cuprindă orice operă literară, mai ales de inspirație istorică, întrucît el este acela care o face actuală, în lumina legilor obiective ale dezvoltării istorice a oricărui popor. În această privință se poate totuși menționa că încercările lui Odobescu au rămas inferioare modelului citat. Totuși, conflictul dintre boieri și domn nu este înfățișat de scriitor în mod obiectivist, ci prin prisma ideologică a burghezei revoluționare. Ca și la Negruzzi, la Odobescu personajul principal în amîndouă scenele reprezintă pentru clasele de jos „tirania”. Indiferent de particularitățile caracterului său și de rolul constructiv al domnitorilor pentru unitatea statului, în lupta cu marea boierime, și pentru independența lui, în lupta cu puterile străine, Mihnea este „cel rău” în toate planurile lui, care, ca și ale Chiajnei, servesc unor scopuri străine de nevoile poporului, care suferă de pe urma atîtor certuri și lupte pentru domnie. Mai mult, ca și în nuvela lui Negruzzi, mulțimea protestează, deși nu într-o acțiune de masă, ci într-o amenințare vagă, ca un fel de răsunset îndepărtat al dramei eroilor, pe care scriitorul îl notează, ca bun observator al realității politico-sociale a timpului. Cînd Chiajna merge prin satele Olteniei pentru a-și înnodea firele planurilor ei, scriitorul spune :

„Ea... găsi mai pretutindeni casele boierești pustiite ; cari nu pierise de sabia slujitorilor domnești fugise în pribegie; moșnenii ce mai rămăsese, împreună cu opinca, răbdau păsul țării și nici măcar aduseră jeluiiri doamnei. Ce-i bună românului jeluiirea, cînd urechea ce-l ascultă e tot una cu mîna ce-l apasă ? Tace pînă ce Dumnezeu prinde într-o zi milă de dînsul, ori pînă ce însuși se îneacă cu răbdarea, ș-atunci își face singur dreptate!”.

Este adevărat că aceasta este numai o aluzie, prea slabă în opera unui pașoptist, care trebuia să pătrundă mai adînc situația țărănimii din acea epocă. Însă rezerva scrii-

torului se poate explica și prin aceeași mereu prezentă grijă pentru respectarea adevărului istoric, gândindu-se probabil că la începutul secolului al XVI-lea țărâni-mea încă nu trecuse la acțiuni de masă, pentru a putea fi reprezentată ca un personaj alături de celelalte, cum apare în nuvela lui Negruzzi. În cealaltă „scenă”, când armașul Dracea pe patul de moarte îi spune fiului său să nu-și lase moșia părintească, adică țara, pe mîna Basarabilor, testamentul se impune ca un destin pe care istoria timpului nu-l putea opri : „Trăsni-i-ar Domnul din senin! c-așa avem noi lăsat cu blăstem de la moși strămoși”. Scriitorul, ca și în cazul *Doamnei Chiajna*, lasă să se întrevadă, cu și mai multă măiestrie artistică, ecoul acestui blestem în inimile celor ce încă nu erau chemați să-și spună cuvîntul în drama istoriei lor. Blestemului muribundului îi răspunde zornăitul lanțurilor celor încătușați în pivnițele palatului, al celor ce n-au loc în scenă, dar fac să se audă suferințele lor în locul binecuvîntării cerești : „Glasul i se curmă ; ca un fior i se strecură prin tot trupul și rămase încleștat . . . Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin care trecea suflarea morții, în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se auzi o zăngăietură înfundată de cătușe și de lanțuri. Erau bieții vecini robiți și puși în fiare de răposatul armaș, cari zăceau aruncați în fundul pivnițelor cetățuii sale, și acum, în mijlocul nopții, își scuturau dureroasele lor lanțuri”.

În prefața ediției din 1886 a *Scenelor*, deci după un lung interval de timp de la prima apariție, Odobescu spune că, dacă generația cititorilor de atunci ar găsi că nu s-au înșelat pe deplin cei ce l-au sfătuit să-și reediteze încercările din tinerețe, „poate că mi-aș lua și eu seama și, la vîrsta înaintată la care am ajuns, m-aș cerca, chiar de acum înainte, să dau ființă la mai multe alte studii și plămuiuri de aceeaș natură, pe care nepăsarea puțin îmbietoare a publicului nostru m-a făcut să le las, de mari de ani, în stare de schițe, de note, de proiecte, de visări”. Ceea ce scriitorul numește „nepăsarea puțin îmbietoare a publicului” de fapt ar fi fost explicabilă dacă apreciem obiectiv valoarea lor literară în comparație cu nuvela lui Negruzzi. Clasic prin structură și formație intelectuală, scriitorul, oricît de mare ar fi fost influența romantică asupra lui, și-a păstrat totdeauna un simț al măsurii, al limitei și ca om de știință ieșea din îngrădirea disciplinei lui numai pentru a înfrumuseța adevărul, dar nu pentru a-l crea prin fantezie, sfidînd total realitatea istorică. Toți criticii au constatat că scriitorul a avut un real talent de evocator al istoriei, dar, supus cerințelor respectării prea stricte a adevărului istoric, el a dovedit un talent de artă minoră, care cizează fragmentele în descrieri de interioare, costume, ceremonii, într-un limbaj poetic și savant totodată. I-a lipsit scriitorului, în schimb, geniul arhitectural, care să dea proporții armonioase unei vaste construcții, adică priceperea compunerii într-o viziune mai largă, după legile adevărului artistic, care nu se subordonează adevărului istoric, ci îl include ca realitate socială, ca substrat al oricărei opere de artă. Pentru realizarea unei astfel de viziuni, scriitorul a fost limitat în inventivitatea epică, necesară sprijinirii personajelor prin acțiuni valabile literar, și nu istoric, acțiuni care să cuprindă întreaga complexitate a dramatismului epocii într-o formă epică, alcătuită cu scopuri literare, nu istorice.

Cu erudiție și talent este descrisă o excursie arheologică în *Cîteva ore la Snagov*, opera unui călător romantic, entuziasmat de urmele trecutului istoric, cum spune el în primul capitol, intitulat *Pînă la mănăstire* :

„Găsim o plăcere nespūsă a străbate tărîmul patriei, cercetînd peste tot locul umbrele și amintirile strămoșilor noștri ; ici o cruce de piatră, părăsită într-un cîmp pustiu, comemorează o faptă vitejească sau o crudă război ; colo, o vechie

(16) La mas stana la un loc sa se ve scrie
 Kib nu unuq d banti bich, bnd nu cngoz
 rpe di ceaur us fulta va tmbigunt epheme
 nu frutepa o cu di din fupha; inf adary epe
 cu o tngp hystate cu p rortale, dntatate cth
 is epe mb di labropi rontpni unu nu an tpea
 d unqate nu o gnat des kage; ba mbu c'o nu
 ban d tmbite unu rppit mbu; cu rmbatalt h
 unqit amedony am p dchate tpepa ba i'o
 adta rns ba tpepa d eppam. In tpepa rntp
 eppatp ba kage nu epte unu mbu d a o d rnt
 tpepa unu ppe unu unqpe rnt. Au bnd
 bth mbu d ba rntpmpo nu h aban ba tpepa
 (nu nu katre ch bntan p tpepa d eppam) unu
 nu an rntpnt mbu ba tpepa, bnt p p rnt
 tpepa kapheri nu p rnt rnt. Nu an bntp
 bnt an mbu nu d rnt nu nu h aban. In un
 eppam la xai; d rnt rnt unu mbu bnt
 unu a p rnt nu tpepa, mbu tpepa rnt mbu
 d rnt d rnt p rnt nu an knt. D rnt
 d rnt rnt i c o rnt rnt nu bnt. Au
 bnt ba rnt 1 1/2 rnt nu an rnt bnt
 rnt rnt, mbu an d rnt rnt unu
 an rnt nu bnt nu rnt d rnt nu
 nu mbu bnt ba rnt nu. Au mbu
 nu nu ba 2 1/2 nu an bnt. Au nu ba
 d rnt rnt unu d rnt rnt rnt
 rnt. D rnt rnt ba d rnt rnt nu nu
 d rnt ba rnt, o nu mbu ba rnt
 unu nu tpepa nu nu bnt
 mbu an rnt
 rnt 25 bnt 18 66 tpepa d eppam

capelă poartă, în inscripțiunile, în portretele și în odoarele ei, lucrate fără artă, urma pietății și a dărnicii anticilor voievozi ; mai dincolo, câteva ruine de ziduri uriașe, o sfărâmată de cetățuie, un părete de vechi palat șoptesc inimei pe tăcute numele glorioase ale lui Traian și ale eroilor ce au urmat tradițiunea lui de onoare pe pământul românesc. Astfel, la tot pasul, colinda noastră iscoditoare se oprește, cu o plăcută și cuvioasă mirare, dinaintea acelor prețioase sau falnice amintiri, care din adâncimea secolilor se-nalță uriașe peste mărunțimea noastră actuală. Dorul nostru s-avîntă printre răstimpii trecutului, pe cînd privirea ni se pre-umblă prin luncile și pe plaiurile țării noastre, marture încă elocvente ale atîtor în-tîmplări felurite”.

Dar pentru Odobescu, „călător cu gusturi nețârmurite“ și setos de a cunoaște țara cu tainutele ei comori ascunse prin locuri uitate de civilizația modernă, drumul spre mănăstire n-are un țel hotărît, pe șoseaua cea dreaptă, ci este un „drum al lui Dumnezeu”, ce șerpuie printre păduri stufoase, inspirîndu-i o lungă meditație asupra libertății și fericirii omului în starea naturală, în timpii trecuți, cu teama totuși ca sentimentul lui să nu oprească realizarea liniei ferate. Peisajele întinse al naturii sînt notate de călător prin impresiile unui peisagist cu talent literar :

„Și într-adevăr, totul în preajmă era încîntător ; înalții stejari, pătrunși de luminile soarelui de vară, prezentau în bolțile lor răslătate toată scara fețelor smarandului, de la frageda verdeață a mugurului pînă la negrul întunecat al tulpinei. O atmosferă de balsame răcoroase învia suflarea, și șoapta frunzelor, ușor cletinate de o lină adiere, se îngîna singură cu susurul greierilor ascunși în frunziș”.

Deliciile se împlinesc cu un alt spectacol: o trăsură în care erau îngrămădite o mulțime de tinere arendășoaice, gătite și împodobite cu toate fețele curcubeului. Tinerele se duceau să-și petreacă sărbătoarea în vecini, rușinîndu-se la vederea unui orășean, care își răsfața privirile cînd pe mîndra pădure, podoabă a naturii, cînd pe chipurile tinerelor femei, figuri rotunde și drăgălașe, cu pielița trandafirie, cu ochii negri și scînteietori, cu buze rumene și ademenitoare. Excursia îi prilejuiește și amintirea prietenului său, poetul A. Sihleanu, din ale cărui versuri citează cîteva închinări aduse traiului de plăceri. El reține însă și o tragică întîmplare, povestită prin părțile locului, cu condamnării ce urmau să-și ispășească pedeapsa în închisoarea mănăstirii, într-o scenă ce-i amintea de trecerea nenorocită a leneșilor, ce se luptau cu apele mocirloase ale Stixului, din *Infernul* lui Dante : podul plutitor ce trecea peste lac s-a rupt sub greutatea încărcăturii. „Atunci, la lucoarea roșatică a murgului serii, se văzu o scenă din cele mai înfiorătoare. Arestanții, împiedecați de cătușele grele ce-i legau unii de alții și-i trăgeau afund, soldații îngreuiți de armele și de munițiunea lor se luptau în întunerecul și în volbura undelor, care de care să scape, trăgîndu-se, smuncindu-se, cufundîndu-se și mai rău unii pe alții”.

Capitolul al doilea, *Îndoieli asupra mănăstirii*, este al istoricului și arheologului, cuprinzînd descrierea foarte amănunțită a arhitecturii, a podoabelor bisericesti, a pietrelor funerare, a inscripțiilor murale și a hrisoavelor, tot ce amintirea păstrează din antica splendoare a mănăstirii. Sînt reluate ipotezele asupra întemeierii mănăstirii lăcașului, cu concluzia că nu Vlad Țepeș a fost ctitorul, primele lui ziduri putînd fi ridicate la începutul secolului al XV-lea. Investigația istorică se extinde asupra picturii bisericesti în al treilea capitol, *O doamnă rea și un domn bun*, cu observații asupra artei bizantine, recunoscută în portretele sfinților și domnitorilor pămînteni, sprijini-tori ai mănăstirii: Neagoe Basarab și fiul său Teodosie, Mircea Ciobanul și familia Chiaj-nei. Sînt descrise și explicate caracteristicile costumelor, obiectelor de podoabă, giu-

vaerurile. Scriitorul revine asupra portretului făcut Doamnei Chiajna în *Scenele istorice*, în mănăstire fiind vizibile lespezile întinse peste cenușa a cinci victime ale ei. Istoria este reconstituită pe baza documentelor, trădînd însă și interesul scriitorului pentru drama ce altfel ar fi rămas cu totul în uitare.

„Astfel, dar, monumentele vechi aduc adeseori, din vremurile trecute, răsunete pline de glorie sau de jale ; ele ne sînt adeseori învățăminte pline de o filozofie adîncă și ne fac a vedea cum timpul șterge și alină toate patimile pămîntești”.

Pentru arheologul Odobescu, ca și pentru Bălcescu sau Hasdeu, un hrisov, o piatră sau o pictură nu sînt doar obiecte, ci realități istorice, vii în sufletul celui ce se pleacă asupra lor pentru a reconstitui trecutul cu imaginația, cînd nu este de ajuns documentul. De aceea nu numai dramele domnitorilor, ci și cursul istoriei se înfiripă sub pana lui, în accente patriotice, ca în descrierea portretului lui Matei Basarab :

„O! Matei Basarab, ce adînc respect îți datorează ție națiunea română pe care azi, din negura anilor, tu încă ai ști s-o înveți a-și apăra și a-și redobîndi drepturile sale răpite ! Numele tău glorios, care îl întîlnim în fruntea oricărei propășiri naționale, ar trebui să însufle o venerațiune religioasă poporului pentru care ai jertfit, în muncă și sudori, o viață de aproape optzeci de ani ! În chipul tău smead și costeliv, înconjurat de o barbă albă și rară, în buzele-ți subțiri și zîmbitoare, în fruntea ta lată și înaltă, în ochii tăi mici și vii afundați sub sprîncene negre și stufoase, îmi place adesea a descoperi cîtă fineță, cîtă înțelepciune și cîtă energie trebuie să aibă forma caracterului unui mare domnitor. Îmi pare că te văd, diplomat iscusit, rîzînd înghesuit în barba-ți căruntă, cînd, cu un cusur subțire, îți bătuși joc de agaoa turcească ce venea spre a te mazili și-l ocolîși, pe dealul Văcăreștilor, cu o guardie de onoare care, cu fitilul a puște, îl oprea să intre în București ! Apoi te zăresc, domnitor cuvios și plin de dorul țării, izgonind, în mijlocul adunării obștești din Tîrgoviște, precupeții străini ce intrase în locașele sfinte și poruncind a se-nălța, spre podoaba țării, patruzeci de temple nouă ! Ș-apoi iar, te văd acolo, unchiăș gîrbovit, dar cu ochiul plin de foc, dînd pinteni calului tău, sub vifor și sub ploaie, pe cîmpia de la Finta, îndemnînd și-mbărbătînd, cu glasul și cu gestul, viteaza ta oștire ca să nu-și dea mijlocul și să răzbească, tot cu o nouă agerime, ordiele simbriate de rivalul tău Vasile, și pîlcurile zăpăcite ale căzăcescului hetman, Timuș”.

Motivul unei astfel de evocări, într-o îmbinare a trăsăturilor fizice cu cele morale ale celor ce au jucat un rol în istoria țării noastre, este arătat de scriitor la începutul capitolului al patrulea, intitulat *Poezia trecutului și poezia foamei*, într-o reflecție din care se vede că arheologia reconstituie istoria nu numai în șirul datelor reale, ci și în întregul orizont moral al celor ce s-au luptat în trecut pentru poporul lor :

„E o pietoasă datorie pentru urmași aceia de a deștepta suvenirea întunecată a măririlor trecute. Sub răsipurile timpilor, e o lucrare plină de farmec pentru omul cu iubire de țară de a cerceta faptele și împrejurările vieții acelor oameni cari au purtat odată, cu onoare, sarcina destinelor naționale. În fiecare colț de pămînt, e plăcut lucru pentru dînsul a reînvia umbra bărbaților vestiți ce au trăit, s-au bucurat ori au suferit odinioară acolo, și e încă mai plăcut cînd poate a se împresura cu priveliștea monumentelor ce au fost mărturie la faptele, la luptele și la simțirile lor”.

În acest început de gînd nu e greu de recunoscut amprenta lui Bălcescu, fiind un adevărat testament, din care urmașii lui în arheologie, în primul rînd V. Pârvan, vor înțelege că istoria nu este numai forță exterioară, ci și forță morală în viața unui popor. Pe Bălcescu îl citează în acest sens în continuare, ca autor al unei monografii a postelnicului Cantacuzino, cel spînzurat în 1662 în mănăstirea Snagov. Îngrozitoare

scenă, descrisă în amănunt de cronicile vremii, care avea să întrețină multă vreme vrajba între boierii mari ai țării, postelnicul fiind cel care, cu dor și dragoste de țară mai mult chiar decât boierii pămînteni, o scăpase de robia turcească și se împotrivise planurilor de supunere ale domnului Grigorașcu Ghica, de el pus în scaunul domnesc. Spre figura acestui bătrîn cu capul pleșuv, închinat la icoane, zdrobot sub o cugetare adîncă și cuvioasă în așteptarea ceasului său din urmă, își strămută gîndul scriitorul, urmărind deznodămîntul dramei : „Cîte gînduri negre, repurtate atunci asupra răstriștelor ce se vesteau țării, cîte îngrijări părintești asupra soartei unei numeroase familii cutreierară în acele minute inima bătrînului boier. Cîte suspinuri adînci și dureroase se uniră, sub bolțile anticului templu, cu psalmodiile alinătoare ale mîngăioasei religiuni !”

De altfel, intenția de evocare literară a unor atare episoade dramatice din istoria poporului nostru se vede și din considerațiile făcute de scriitor, în continuare, despre o scriere asupra morții postelnicului Cantacuzino, în *Calendarul geografic, istoric și literar* al lui D. Bolintineanu și A. Zanne, constatînd că nuvelei îi lipsesc unele calități ale „romanțului istoric” :

„În adevăr, acest fel de scrieri a căror țintă este d-a arăta evenimentele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amănuntele vieții contimporane și locale, își dobîndește prețul său cel mai mare sub condițiunea d-a observa — nu atît șirul exact al faptelor reale, nu atît persoanelul netăgăduit ce a jucat un rol într-însele,—ci, mai cu deosebire, *culoarea locală*, acel parfum al timpului trecut care strămută pe cititor în mijlocul întîmplărilor povestite, îi descrie localitățile ce le-au servit de scenă, îl face părtaș la obiceiurile, la credințele, la viața publică și privată, la cugetările și chiar la limba timpului și locurilor unde s-au petrecut faptele de care se atinge romanțul”.

De adăugat este că dacă scriitorul ar fi ținut seama el însuși în mai mare măsură de observațiile sale în scrierea *Scenelor istorice* n-ar fi avut pentru ce să se plîngă de indiferența publicului față de acest gen de literatură, după ce C. Negruzzi în *Alexandru Lăpușeanul* dăduse un frumos model.

Dar Odobescu, ca un adevărat călător romantic, n-a evocat trecutul fără să nu-l raporteze, prin contrast, la prezent. Antiteza însă n-are gravitatea ironiei romantice, ci ușoara observație specifică umorului. Observația umoristică folosește contrastul pentru a micșora proporțiile aparenței, creată prin jocurile fanteziei, raportînd-o la o neînsemnată realitate, ce astfel devine mult mai vrednică de atenție. După ce scriitorul se entuziasmează de măririle trecutului, după ce ne încearcă simțirea prin evocarea dramelor istoriei noastre, după propria-i mărturisire, „de la temeliiile vechilor chilii la zidurile degradate ale bisericii, de la picturile păreților la pietrele mormîntale, de la odoarele altarului la cărțile liturgice și la pomelnicul dispărut al dănuitorilor”, simte cum „nobila patimă” îi ațîțase o foame nespusă, ceea ce-l făcu să cercezeze și magaziile lăcașului, încheindu-și astfel „calda” expunere arheologică-patriotică într-un elogiu culinar, descriind cu multă „suculență” felul în care s-ar putea prepara singurul aliment găsit cu multă osteneală : „O plăcică lătăreață, viă și grasă”. În acea situație, în minte cu faptele mărețe ale istoriei, aceasta i se părea mai minunată decât „vestitul pește de mare *rhombus*, asupra cărui găteală a deliberat gravul senat roman și pe care l-a cîntat marele Juvenal”.

Încheindu-și astfel excursia arheologică, Al. Odobescu anticipează pe C. Hogaș, călătorul nu mai puțin romantic, în ale cărui drumuri prin Munții Neamțului nu arareori frumusețea sublimă a naturii, copleșitoare în măreția sa, se întuneca treptat sub apăsarea foamei contemplatorului, nu mai puțin copleșitoare în imensitatea ei.

Motivarea trecerii de la „poezia trecutului” la „poezia foamei”, justificînd totodată ideea că pe un drum fără țel este îngăduită orice digresiune, este indicarea unei modalități literare pe care scriitorul o va relua în opera sa, de vreme ce, cum el considera, „în orice faptă, în orice stare a sa, omul poate găsi comori de încîntare pentru imaginația și gusturile sale”.

Este ceea ce Odobescu va realiza, cu adevărata măsură a talentului său literar, în *Pseudo-kyneghetikos*, o descriere a unei călătorii în care artele, avînd ca temă vînătoarea, sînt comorile de încîntare pentru imaginația și gusturile sale. Nu e lipsită de temei presupunerea că ideea compoziției i-a fost sugerată de o proiectată carte a lui C. Negruzzi, *Vînătorul bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît*, cu precizarea că „meșteșugul” lui este o îndeletnicire savantă, bazată pe un deosebit simț artistic, el urmărind tema vînătoarei în sculptură, pictură, muzică, literatură. Deși cartea are un moto împrumutat din Martial, *Difficiles nugae* (Nimicuri fără de folos), este o carte serioasă, ea oferind într-o formă atrăgătoare, puțin pretențioasă pentru cititorul neinstruit, un comentariu instructiv pentru vremea lui, reținut pentru valoarea lui literară în vremea noastră.

Prilejul și sugestia temei, în mod cert, i le dăduse prietenul său C. C. Cornescu, care îi ceruse o prefață pentru un manual de vînătoare. În introducerea acestei cărți erau citate nume celebre de scriitori ai antichității care s-au ocupat de vînătoare : Homer, Virgiliu, Horațiu, Tacit etc., de unde și ideea lui Odobescu de a extinde cercetarea la întregul domeniu al artelor. În cursul lucrării este menționată și cartea lui Lessing *Laocoon sau despre limitele dintre artele plastice și poezie*, ce avea ca motiv simbolic grupul sculptural realizat de un artist antic, statuie prezentată și în epopeea lui Virgiliu :

„Mi-a venit în gînd că o carte de felul acesta s-ar putea scrie luînd cineva de subiect vînătoarea, spre exemplu, și analizînd pe rînd toate impresiunile ce ea produce asupra imaginațiunii și asupra simțimintelor omenești, atît prin împărțirea omului la înseși acțiunile ei, cît și prin descrieri literarii, prin imitațiuni armonice sau prin reprezentări plastice ale scenelor de vînătoare”.

Deosebirea dintre lucrarea lui Lessing și a lui Odobescu este, mai întîi, cea semnalată de T. Vianu : Lessing este un filozof preocupat să stabilească un adevăr general cu privire la natura plasticii și a poeziei, prin distincția făcută între artele coexistenței și artele succesiunii, în vreme ce Odobescu privește diferitele domenii ale artelor care se întîlnesc printr-o anumită tematică, deci printr-un fapt ce ține de istoria lor, într-un amestec de erudiție și jovialitate care constituie una din trăsăturile tradiționale ale umorului, așa cum a fost el întruchipat la începuturile epocii moderne de Lorenzo de Medici sau Rabelais, iar în epoca noastră de A. France. Mai trebuie adăugat că, în afară de rezerva față de tonul rece al disertației lui Lessing, care nu-l ademenește pe scriitorul nostru, lucrarea reia o idee susținută cînd era greu de presupus o influență a scriitorului german, încă în prima lui conferință despre *Viitorul artelor în România* : „Artele în general au între dinsele o legare naturală atît de mare încît vorbind de una treci pe nesimțite la alta”, adică tocmai ceea ce se realizează în *Pseudo-kyneghetikos*. Cu un astfel de orizont, prefața solicitată de C. C. Cornescu nu mai putea fi decît o altă carte, adică ceea ce el a numit un *Fals tratat de vînătoare*, cum precizează în cuvîntul introductiv, sub formă de scrisoare către prietenul său :

„Pe cînd tu dresai, de mic și cu o minunată răbdare, pe prepelicarul tău ca să asculte la semnalele consacrate : *pst ! pil ! și aport !* ; pe cînd tu, în fine, studiai cu

luare aminte caracterelor fizice și etice ale celor mai obicnuite subiecte însuflețite de vînătoare, eu ca un nevînător ce sînt, m-am apucat să colind răsîmpii și spațiile căuțînd cu ochii, cu auzul și inima, priveriști, răsunete și emoțiuni vînătorești".

Concepută astfel, este de înțeles de ce cartea, cum spune el în continuare, este ca „un sac, îngreuiat de tot felul de petice și de surcele, adunate de pretutindeni". Pentru cel care scormonește în sacul lui Odobescu este greu să găsească vreo rînduială, mulțumindu-se să admire fiecare piesă în parte, întrucît între ele se recunoaște o singură legătură : se referă la vînătoare, Piesele însă nu mai puteau interesa pe un vînător. Cartea este greu de urmărit după vreun plan, autorul însuși mărturisind într-un loc tehnica „vînătorului" în artă : „Doar iată acum, fără veste, un nou orizont artistic ce mi se deschide, tot pe tărîmul vînătoriei ! Zău ! cînd pleacă omul la vînătoare, nu știe de unde-i sare iepurile !"

Despre opera sa, concepută ca o „monografie literară și estetică a vînătoareii", însuși scriitorul spune ironic că dacă ar fi să-i rezume conținutul n-ar putea să-și adune notițele risipite ca așchiile și surcelele. Și cu atît mai greu este pentru cititor a o rezuma, dacă ar vrea să urmărească mai mult decît firul conducător al impresiilor scriitorului.

Primele trei capitole sînt un fel de introducere în temă.

În primul rînd, scriitorul își mărturisește incompetența în probleme de vînătoare, pentru a face apoi o frumoasă descriere a cîmpiei Bărăganului, sub formă de amintire din anii copilăriei. Imensitatea șesului este înfățișată în întreaga lui mișcare, cu tot ceea ce surprind ochiul și auzul, dar și prin reacțiile sufletești ale contemplatorului. Farmecul naturii crește cînd amurgul se întinde peste orizont, mărind sentimentul singurătății, sublimul peisajului :

„Un susur noptatic se înalță de pre fața pămîntului ; din adierea vîntului prin ierburi, din țîrîitul greierilor, din mii de sunete ușoare și nedeslușite se naște ca o slabă suspinare ieșită din sînul obosit al naturei. Atunci, prin nălțimiile văzduhului, zboară cîntînd ale lor doine, lungi șire de cocori, brîne șerpuiunde de acele păsări călătoare în care divinul Dante a întrevăzut grațioasa imagine a stolului de suflete duioase de unde se desprinde, spre a-și deplînge răstriaștea, gingașa lui Francescă ...".

În cel de-al doilea capitol se vorbește despre păsări „bune de împușcat și bune de mîncat" : grauri, sturzi, cocoșari, granguri etc., într-o savantă digresiune în literatură universală, completată cu o disertație filologică. Al treilea cuprinde observații făcute celor ce se lasă amăgiți de palavrele vînătorești, scriitorul ajungînd să povestească întîmplarea vînătorului cu vulpea bearcă, povestire cunoscută din manualele școlare.

Capitolul al patrulea este o explicație privitoare la concepția tratării temei prin raportare la *Laocoon* al lui Lessing, care i-a sugerat ideea că o carte asemănătoare, avînd ca subiect vînătoria și impresiile ce ea produce asupra imaginației și simțămîntelor omenești, s-ar putea scrie, caracterizată „prin trei capete d-operă ale artelor plastice, în care par a se fi întrupat toate cugetările cele mai nobile, cele mai puternice, cele mai grațioase, ce instinctul vînătoriei a putut vreodată să însuflească unor oameni de geniu" : statuia antică numită *Diana cu ciuta*, din galeria Luvrului, *Diana de Poitiers*, sculptată de artistul francez Jean Goujon, și vocațiunea miraculoasă a *Sfîntului Hubert*, protectorul vînătorilor, în gravura pictorului german A. Dürer.

În descrierea operelor, gustul omului de artă este completat de cunoștințele istoricului și arheologului. Statuia antică este privită ca o expresie a energiei și a vigoarei omului din timpurile cînd vînătoria era o îndeletnicire impusă de nevoile

A. J. ODOBESCU.

ΠΕΥΔΟ-ΚΥΝΗΓΗΤΙΚΟΣ.

EPISTOLA

scrisă cu gându să fie Recucântare la carton

MANEALUL VENATORILOR

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA STATULUI
1874

ALEXANDRU ODOBESCU,
Pseudo-kinighetikos, București, 1874 (foaie de titlu)

vieții, în comparație cu statuia sculptată de Goujon, după favorita regelui Franței, ca expresie a nepăsării și morbideței omului din epoca feudală, când vînătoarea era pentru nobili o petecere :

„A fost fără îndoială un vînător inspirat și a știut să mînuiască bine arcul și săgețile artistul subț a cărui daltă s-a mlădiit statuia Dianei de la Luvru, acea mîndră și sprințenă fecioară de marmură, care s-avîntă, ageră și ușoară sub crețurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale și larg despicată la umeri. O mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb, și pe fruntea-i, coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mînie. Peplul îi înfășoară, ca un brîu, talia zvultă și cutele veșmîntului ascund sînu-i fecioresc ; dar brațele-i goale, unul se încovoiaie în sus ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri ; cellalt se reazimă pe creștetul cornut al ciutei! ”.

În schimb, Diana lui Goujon e o zeitățe lenoasă, ea se odihnește pe jumătate culcată :

„Trupu-i, fără veșmînt, nu ascunde nici una din dezmierdăriile sale ; gura-i zîmbește cu o trufașă nepăsare ; păru-i, în vițe unduloase, e ridicat cu o măiestrită eleganță sub podoaba artistică de pe creștet ; brațul stîng, ornat cu brațări la umăr și la mînă, ține un arc destins ; iar mîna dreaptă, cu un mînuchi de flori, înconjoară și mîngîie grumazul unui cerb măreț ”.

Față de aceste două statui, gravura lui Dürer impresionează prin cugetarea adîncă pe care artistul a tradus-o cu penelul său, rezumînd legendara vînătoare a sfîntului Hubert.

„Arta vînătorească” a anticilor este tratată de scriitor în capitolul al cincilea, după monumentele care au consemnat-o, pentru a trece apoi la poeziile moderni :

Schiller, Byron, Musset, și, păstrînd proporțiile, amintindu-l și pe românul N. Rucăreanu, care a înfățișat în poeziile lui episoadele caracteristice din viața plină de neastîmpăr a vînătorii, dar imaginile au „aspectul tern al fotografiei și nu coloritul viu al vieții”. Vînătoria este urmărită în muzică, în capitolul al șaselea, în operele lui Méhul, Rossini, Haydn, Weber, cu observația că în toate timpurile și în toate țările muzica a fost o neapărată auxiliară a petrecerilor vînătorești. Comentariul se extinde în capitolul al șaptelea și al optulea asupra picturii, în observațiile unui adevărat critic de artă, ca în această descriere a unei picturi de Rubens :

„Un fior îți trece prin vine cînd vezi într-un tabel al lui Rubens pe un cavaler numid sfișiat de creștet și de umăr de către un leu puternic, care i-a sărit în cîrcă și s-a stîncit pe șoldul armăsarului negru ce se rădică îngrozit pe picioarele-i de dindărăt. Fiara aurie mușcă din umărul călărețului ; un răcnet groaznic iese din buzele căscate ale acestuia ; fața-i e învinețită de spaimă și de durere, ochii îi sînt holbați ; din mîna-i scapă lancea”.

Sau în comentarea operelor literare ale scriitorilor ruși, comparate cu artele plastice, în capitolul al nouălea, cum sînt descripțiunile lui Turgheniev din *Povestirile unui vînător*, „curate tabeluri ieșite dintr-un penel de meșter : Ut pictura poesis ! De cîte ori, citindu-le, mi s-a părut că-mi trece pe dinaintea ochilor una din acele simple privesți ale naturii, în care pictorul olandez Ruysdael a știut să răspîndească o umbră de melancolie care pătrunde așa de adînc inima ! Pe povîrnișul unei păduri a cărei verdeață începe a se păli de suflările toamnei, se deschide un drum năsipos ce se pierde în zarea întunecată a depărtării, sub nori posomorîți ; vîntul bate și apleacă crăcile pe jumătate goale ; pămîntul e presărat cu frunze uscate, ce par a se rostogoli fîșiind d-a lungul căii. Un biet drumeț, cu o sarcină de nuiete la spinare, suie cu greu dealul, urmat de trei cîini. Atît și nimic mai mult ! Dar chiar și în umbletul apăsător al călătorului se simte tainica întristare a firei ; dintr-însul și din toate, se resfiră preste tot tabelul, acel farmec duos în care inima omenească cu plăcere se afundă, cînd uneori fugim oboșiți de lume și remînem singuratici și neturburați în mijlocul nesimțitoareii sălbăticimii”.

Basmul *Feciorului de împărat cu noroc la vînat*, prelucrat de scriitor după basmul popular al unui vînător din Bisoca, este reprodus în capitolele al zecelea și al unsprezecelea, pentru ca povestea să rămînă neterminată, scrierea avînd un ultim capitol, al doisprezecelea, care nu cuprinde nimic, notat cu ironie de scriitor „Capitolul cel mai iubit de cititor”.

Dacă rezumatul scrierii lui Odobescu este greu de făcut, nu e mai puțin greu de definit genul ei. „Un caleidoscop artistic, în cadrul descriptiv al căruia, pentru mai multă variație, scriitorul introduce din loc în loc și cîte o fermecătoare poveste”, o apreciază Șt. Bezdechi, „un potpourri”, un fel de „satura”, o umplutură așa cum făcuse un Luciliu, satiric latin, premergătorul lui Horațiu, temă de care se ocupase într-un studiu din tinerețe ; „un eseu, cel dintîi al literaturii noastre”, îl numește T. Vianu, esul fiind o „poezie a ideilor”, o „disertație asupra unei teme a științelor sau a filozofiei, scrisă cu mijloace literare”, deci „un produs al spontaneității mai mult decît al studiului, urmărind mai degrabă să-l desfăteze decît să-l instruiască pe cititor”. De adăugat este numai că, dacă esul nu e conceput după cerințele unei riguroase sistematizări, cînd e vorba de „falsul tratat” al lui Odobescu tonul lui glumeț nu exclude instruirea cititorului în problemele artei, potrivit înclinației sale spre contemplare, într-un comentariu bazat pe gustul cultivat al scriitorului, ce trece de la un domeniu la altul, de la o operă la alta, aparent fără nici o succesiune logică,

dar temeinic demonstrat în judecățile de valoare, în impresiile și în informațiile sale, lucrarea fiind sub acest aspect, cum S. Mehedinți o numește, „un imn către operele de artă ale tuturor timpurilor, la care se adaugă și minunatul basm al bisocianului, lăsat pare că în adins neisprăvit, ca o melodie pe care un maestru o curmă dintr-o dată, spre a o asculta singur în continuarea ei ideală, unde nimeni nu-l mai poate urmări și prețui după cuviință”.

Pseudo-kyneghetikos, ca originală disertație pentru frumos și artă, dacă a răspuns intenției scriitorului de a admira frumusețile naturii ca un adevărat scriitor romantic cu pasiune pentru pitoresc, nu e mai puțin expresia încântării poetului clasic pentru frumusețea fizică, materială, pe care arta o reprezintă, ca un îndrăgostit de viața care culminează în artă : „Și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului ! Et in Arcadia ego !” În privința aceasta este de reținut observația lui S. Mehedinți că „pentru autorul lui *Pseudo-kyneghetikos*, cu toată admirația sinceră a manifestărilor artistice din toate epocile, floarea cea mai întinsă a culturii omenesti i se părea tocmai cea răsărită acum două mii și mai bine de ani pe țărmurile Mediteranei : Omer, Sophocle și Fidias. Ceea ce a venit de atunci încoace i se arată ca un fel de coborîre, iar în unele privințe, mai ales în sculptură și în arhitectură, o adevărată sălbăticiere a gustului estetic”. În acest sens — spune același — a fost Odobescu în cultura română ceea ce a fost în cultura europeană Winckelmann, arheologul ce a privit cu ochi păgîni operele artei clasice, provocînd între contemporanii săi o adevărată renaștere a simțului pentru antichitate.

Cu toată admirația lui Odobescu pentru operele antichității greco-romane, clasicismul lui nu este exclusiv de natură cultă, căci, cum observă T. Vianu, „mult învățatul, preumblat prin toate literaturile și arheologia lumii, este un om cu sevă românească și populară. Cunoaște țara și se bucură de înfățișările ei : înainte de Vlahuță, Hogaș și Sadoveanu, a dat geografia poetică cea mai întinsă a pămîntului nostru”. Cu alte cuvinte, renașterea pe care în literatura europeană Winckelmann o provoca prin privirea păgînească a operelor artei clasice, în concepția lui Odobescu avea și un alt izvor, în literatura română : creația folclorică, la care înaintașii săi, cu gîndul creării unei literaturi naționale, se întorceau ca la o bază clasică a culturii românești. Umanismul coincide astfel cu pașoptismul, într-o operă cu vădite tendințe romantice, echilibrate de măsura clasică a scriitorului, la el romantismul fiind, cum spune G. Călinescu, o simplă nuanță mai caldă într-un interior academic, ca la scriitorii clasici întîrziți, erudiți din dispreț pentru haosul fanteziei romantice.

Ut pictura poesis, formula antichității clasice, la care a fost raportată proza lui Odobescu prin descriptivismul și puterea ei de sugestie, este în ultimă analiză o problemă de stil, de expresie artistică, bazată pe graiul popular. Dacă *Pseudo-kyneghetikos*, capodopera activității lui literare, pare astăzi îmbătrînită ca informație sau critică de artă, ea rămîne în literatura noastră ca o operă a unui scriitor clasic, în primul rînd prin valoarea ei stilistică. Impresiile și observațiile scriitorului, risipite pe probleme voit împrăștiate, dar voit documentate, un aparat critic masiv fac din *Pseudo-kyneghetikos* un mozaic în multe motive și culori, în care liniile se pierd, iar privirea obosește căutînd formele. Ciudată prin formulă, amuzantă pentru amatorii de pretexte literare, valoroasă prin arta prozatorului, această operă constituie în primul rînd un exercițiu de virtuos, pe o coardă unică, farmecul ei constînd tocmai în ceea ce cititorul nu caută în ea, dar îl captivează cînd o citește : varietatea notelor prinse în aceeași cheie, care este limba românească, supusă de scriitor la mari în-

cercări într-o vreme când virtuțile ei literare nu apăruseră în adevărata lor rezonanță artistică.

Odobescu a fost un creator de stil și un creator de limbă, care, după expresia lui Maiorescu, avea să facă pentru proza românească tot atîta cît Alecsandri făcuse pentru versul românesc. El nu atît ca lingvist s-a opus denaturării limbii literare, cît ca scriitor convins încă din primele studii că, așa cum în frumosul artei clasice sînt cuprinse caracteristicile stilului clasic, o scriere clasică a literaturii române trebuie să rezulte nu numai din imaginația artistului, ci și din studiul limbii populare, al structurii ei și din asimilarea unor construcții în spiritul acesteia. În articolul despre *Bazele unei literaturi naționale* el spunea : „Se căutăm dar limba în popor, căci acolo s-a păstrat mai limpede decît în clasele de sus ; . . . poporul și hronicarii sînt două izvoare naționale; — dar atîta nu e destul. Se-mprumutăm de la străini ceea ce n-avem la noi; se-mprumutăm mai ales de la strămoșii limbei noastre, de la latini; dar se căutăm . . . a da o fizionomie românească acelor împrumutări; . . . se-mbogățim dicționarul, iar nu să născocim o gramatică după placul fiecărui autor”.

În literatura unei națiuni, spune el în studiul despre *Poezii Văcărești*, meritul scriitorilor, care-i face prețuiți și în timpul lor și în cele viitoare, constă în ideile înalte ale creației lor și în stilul lor înnoitor. Iar în raportul academic asupra condițiilor unei bune traduceri din autorii eleni și latini afirmă din nou principiul că limba literară trebuie să se dezvolte din limba poporului :

„În perioadele cele mai mari ale culturii omenesci, scriitorii cei buni au fost luminătorii epocii lor ; ei au scris pentru oamenii din timpul lor ; au scris ca să fie pricepuți de dîșii, și numai astfel au reușit chiar a face ca razele răspîndite de ei în timpul viețuirii să se răsfrîngă și asupra depărtatei posterități”.

Valoarea și farmecul stilului lui Odobescu, constituind un punct culminant în evoluția limbii literare contemporane, constă în îmbinarea particularităților limbii vorbite cu cerințele comunicării savante, ca urmare a pasiunii lui pentru vorbirea populară, pe de o parte, și pentru studiul artei clasice, pe de altă parte. Cum observa Șt. Bezedechi, fizionomia proprie a limbii lui Odobescu se datorește faptului că el a știut să păstreze linia de mijloc între tendințele exagerate ale latinismului și franțuzismului, prin simțul măsurii moștenit din contactul cu lumea clasică, pe făgașul descoperit prin studiul cronicilor și graiului poporului. Iar T. Vianu, în același sens, constată că stilul scriitorului este un stil distins, cu certe daruri ale imaginației și cu un incontestabil simț muzical, el fiind un erudit căruia îi stăteau la îndemînă multe modele — mai cu seamă din sfera clasicismului — și un povestitor căruia „în momentele cele mai bune nu-i lipsea umorul și sfătoșenia”.

Influența populară în stilul lui Odobescu se vede în oralitatea expresiei, deși nu în aceeași măsură ca în stilul lui Creangă, în vocabularul arhaic, frecvența adresare unui presupus interlocutor și citarea locuțiunilor, maximelor și proverbelor populare, care fac concurență citatului umanistic, ca în scrierile lui Rabelais sau ale altora de aceeași structură umanistică, la care gravitatea conținutului nu rareori ia forma jovialității în ton de glumă și sfătoșenie, captivantă în pregnanța poetică a expresiei, în locul simplei constatări obiective. Însă, în comparație cu A. Pann, considerat scriitorul „glumeț”, sau cu C. Negruzzi, scriitorul „spiritual”, Odobescu este „umoristul savant”, în a cărui artă stilul popular se maturizează pentru a exprima valoarea marii arte.

Influența culturii clasice, eleno-romane, se vede în această tendință de cultivare și maturizare a stilului ca modalitate de expresie artistică, mai întîi în pasiunea lui pentru meșteșugul scrisului, apoi într-un anumit mod general de exprimare, prin

folosirea termenului abstract în locul celui concret și a aluziei sau referinței savante, procedee proprii retoricii clasice, la care se adaugă grija pentru măsură și eleganță, în armonia lentă a perioadei, în ritmul frazelor care, cum spune N. Iorga, constituie „o dezordine foarte meșteșugit orînduită”. Aceasta mai ales în *Pseudo-kyneghetikos*, în descrierea Bărăganului, în care, cum observă T. Vianu, nu se mulțumește cu armoniile naturii, ci dorește să le producă el însuși prin simțul muzical comunicat în cadențele largi ale frazelor, ori în basmul bisoceanului, deși pe alocuri se pare că lirismul copleșește narațiunea, în expresii doar adaptate stilului popular.

În stilul lui Odobescu fraza este formată din propoziții principale, nu întâmplător legate simetric între ele, de care subordonatele sînt și ele legate într-o construcție asemănătoare, uneori în intercalări de mare efect auditiv, ca niște note ale unui scriitor ce se ascultă cînd scrie. „Este probabil — constata T. Vianu — că fama de stilist a lui Odobescu se datorește mai cu seamă bogăției bine stăpînite a perioadelor sale pe care de la Bălcescu nimeni nu știuse a le dezvolta cu un suflu mai larg, cu un mai armonios simț muzical, în întreguri sintactice mai bine articulate. De la Bălcescu, nimeni mai bine ca Odobescu nu reprezentase în fraza noastră ceea ce retorica clasică numea « cadența » și « numărul ». Dar, pe cînd la Bălcescu numărul și cadența sînt mijloace în serviciul elanului și al înflăcărării sale și sînt adaptate la acestea printr-un fel de constrîngere internă, la Odobescu sînt procedeele preexistente ale unui scriitor savant, ale unui amator de artă, istorie și folclor, pe care le aplică materiei sale prin convenție stilistică academizantă”

Stilul lui Odobescu acordă valoare artistică și operelor sale cu conținut științific, istorice și arheologice. S-ar putea admite, citîndu-l pe S. Mehedinți, că scriitorul nostru, dacă este îngăduită comparația, face parte din constelația literară Winckelmann — Mérimée, la care se adaugă, în depărtarea secolelor, Horațiu, modelul lor comun. Cu o concepție clasică despre lume, scriitorul a fost peste tot însetat de frumos, căutîndu-l acolo unde se află. În prefața la *Istoria arheologiei* el spune că, oricît de imperfectă ar fi încercarea lui, „ea va dovedi cel puțin că și limba română cată astăzi a trage o brazdă de folos pe țarina culturilor moderne”, deci lucrarea este înainte de toate o încercare de stil, care ține de măiestria literară a scriitorului. Cartea trebuie astfel apreciată astăzi, mai întîi sub raportul literar, deși la vremea ei a fost una dintre primele opere ale erudiției românești în științele umanistice.

În ce privește conținutul *Istoriei arheologiei*, Odobescu îi fixează obiectul țînînd seama de formele de organizare economică a societății în diferite perioade istorice, fără a intra însă, evident, în explicații cu adevărat științifice asupra raportului dintre dezvoltarea artelor și factorii ultimi ai determinării lor istorice. Ca studiu al trecutului, „arheologia este știința care cercetează datinele și monumentele ce au rămas de la oamenii din secolii trecuți și s-au păstrat pînă la noi, sau în relațiuni scrise, sau în tradițiuni orale, sau mai ales în obiecte reale, plastice și grafice ; ea are sarcina de a aduna și de a controla aceste rămășițe, pentru a extrage din studiul lor, special sau comparativ, o cunoștință cît se poate mai deplină despre credințele, instituțiunile, practicile, uzurile, industriile și artele societăților vechi, adică despre starea morală și intelectuală a omenirii la diferitele epoce ale dezvoltării sale”.

În concepția lui Odobescu, idealul vieții umane era cel numit de vechii greci prin *to kalon k'agathon*, fuziunea *binelui* cu *frumosul*, valori pe care arheologul trebuie să le scoată la lumină dacă nu este un simplu colecționar de rămășițe ale trecutului, ci un artist, în măsura în care poate reconstitui întreaga scenă politico-socială a vieții din timpurile străvechi. Și tocmai de aceea, dacă arheologia a fost

un timp confundată cu filologia, trecutul neputînd fi interpretat decît pe texte. ca știință ce tinde să devină autonomă, studiind obiectele materiale lucrute de mîna omului, inclusiv producțiile inspirării lui artistice, ea este egală cu istoria artelor frumoase din timpii străvechi. Deci se apropie de istoria generală a artelor, constituind-i primul ei capitol. De fapt așa a și tratat-o Odobescu în lucrarea sa, făcînd un curs de istoria artelor și estetică, scopul lui fiind „să ne ducă la sintetizarea cercetărilor, la pronunțarea legilor generale prin care să ne facă să prețuim manifestările frumosului în operele omenesii din trecut”. Concepția aceasta, privind știința arheologiei prin ideea de frumos, continuă ceea ce scriitorul susținuse în conferința despre *Artele în România în periodul preistoric*, căci în educația estetică realizată prin istoria arheologiei el avea în vedere „a judeca mai cu temei cultura omenirii în genere și în parte moștenirile strămoșilor, ale patriei și ale naționalității noastre”. cu alte cuvinte „dorința de a descoperi și de a prețui ce rol a ocupat și ocupă neamul românesc în rîndul popoarelor care au contribuit să dea forme plastice simțului moral al frumosului”. în ceea ce el considera că poate fi recunoscut ca „un stil artistic românesc”.

Activitatea lui Odobescu, bogată și variată, a realizat ea însăși un anumit „stil” în cultura română. stilul scriitorului savant, prin două trăsături fundamentale ale personalității sale, puse în lumină de Al. Dima : eroismul ca forță morală și enciclopedismul ca atitudine intelectuală. Eroismul îl situează în descendența directă a pașoptiștilor, prin încrederea lui în virtuțile creatoare ale poporului nostru, manifestate în spiritul „stilului artistic românesc” ; enciclopedismul îl fixează la limita unde cultura românească se întîlnește cu cea universală, în spiritul umanismului care dă oricărei culturi naționale lumina trebuincioasă progresului.

În acest profil îi fixează personalitatea și T. Vianu, criticul care, dintre toți, s-a aplecat cu mai multă stăruință asupra lui : „Realizînd această sinteză originală ca învățat și artist, opera lui Odobescu a rămas tînără pentru noi. O citim astăzi cu plăcerea cu care pare a fi fost scrisă și pe care o vor regăsi tot alte și alte generații de cititori”.

BIBLIOGRAFIE

- Scene istorice din cronicile Țării Românești — Mihnea Vodă cel Rău (1508—1510)*, București, 1857 : *Scene istorice din cronicile românești — Mihnea Vodă (cel Rău) — Doamna Chiajna*, București, 1860 : *Cîteva ore la Snagov*. În „Revista română pentru științe, litere și arte”, București, II, 1862 : *Pseudo-kyneghetikos. Epistolă scrisă cu gînd să fie Precuvîntare la cartea Manualul vîndătorului*, București, 1874 : *Curs de arheologie. Istoria arheologiei. Studiu introductiv la această știință*, prelegeri ținute la Facultatea de litere din București, E. Anticitatea, Renașterea, București, 1877 : *Tezaurul de la Pietroasa*, Disertațiunea arheologică, 8 stampe chromolitografice [...], desemnurile d-lui H. Trenk, Paris, 1882, 8 pl. color : *Scrieri literare și istorice*, vol. I—III, București, 1887 : *Opere complete*, vol. I—IV, prefață de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, 1906—1919 (vol. IV, prefață de C. Damianovici) : *Basme*, București, 1908 : *Opere complete*, ed. a II-a, vol. I, București, 1915 : *Opere complete*, ed. a III-a, vol. I—II, București, 1925 : *Opere complete*, ed. a IV-a, vol. I, București, 1929 : *Mihnea Vodă cel Rău și Doamna Chiajna*, cu un studiu de E. Lovinescu, București, [f. a.] ; *Nuvele. Scene istorice din cronicile românești. Mihnea Vodă cel Rău. Doamna Chiajna*, cu un studiu introductiv și note de Al. Dima, București, 1936 ; *Pseudo-kyneghetikos*, cu studiu introductiv și note de Șt. Bezdechi, București, [f. a.] : *Opere literare*, ediție critică, cu introducere, note și variante de Scarlat Struțeanu, cu șapte planșe afară din text, București, 1938 : *Opere alese*, cu un studiu introductiv, note și glosar de Alexandru Iordan, vol. I, II, București, 1941 : *Pseudo-kyneghetikos. Falș tratat*

de vîntoare, ediție îngrijită de Ion Pillat, București, 1941 ; Scene istorice din cronicile românești, cu un studiu introductiv, indice și glosar de Nicolae N. Condeescu, Craiova, 1942 ; Scrieri alese, ediție comentată de N. Mihăiescu, vol. I—II, București, 1943 ; Pseudo-kyneghetikos. Epistolă scrisă cu gând să fie precuvîntare la cartea Manualul Vîntătorului, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1947 ; Scrieri alese, ediție îngrijită de Al. I. Ștefănescu, București, 1949 ; Opere, vol. I—II, ediție îngrijită, cu glosar, bibliografia scriitorului și studiu introductiv de Tudor Vianu, București, 1955 ; Istoria arheologiei. Studiu introductiv la această știință. Prelegeri ținute la Facultatea de litere din București (1874—1875), ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, note, glosar, indice și ilustrații de D. Tudor, București, 1961 ; Pagini regăsite. Studii și documente, ediție îngrijită de Geo Șerban, București, 1965 ; Opere, vol. I și II, ediție critică, București, vol. I (1965) publicat sub îngrijirea lui Tudor Vianu, vol. II (1967), sub îngrijirea lui Al. Dima.

Ilarie Chendi, Al. Odobescu, în Portrete literare, București, [f. a.] ; I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Activitatea pedagogică a lui Alexandru Odobescu, în Studii, București, 1910 ; Al. Șerban, Odobescu om de teatru, în „Flacăra”, III, 1913, nr. 5 ; T. Arghezi, Alexandru Odobescu, în „Convorbiri literare”, 1934, nr. 7—9 ; A. Busuioceanu, Odobescu arheolog și critic de artă, în „Convorbiri literare”, 1934, nr. 7—9 ; C. Gerota, Odobescu folclorist, în „Convorbiri literare”, 1934, nr. 7—9 ; Al. Tzigara-Samurcaș, Tezaurul de la Pietroasa, în „Convorbiri literare”, 1934, nr. 7—9 ; Al. T. (zigara) -S(amuraș), Ineditale lui Odobescu, în „Convorbiri literare”, 1934, nr. 7—9 ; I. M. Rașcu, 32 opere din literatura română, București, 1933 ; Al. Dima, Al. Odobescu. Privire sintetică asupra operei și personalității, Sibiu, 1935 ; Al. Tzigara-Samurcaș, A. Odobescu, București, 1935 ; Al. Iordan, I. Contribuții la cunoașterea operei lui Alexandru Odobescu, II. Bibliografie completă a scrierilor lui A. Odobescu, București, 1936 ; G. Călinescu, Moartea lui Odobescu, în „Adevărul literar și artistic”, XVIII, 1937, seria a III-a, nr. 886 ; Scarlat Struțeanu, Al. Odobescu și romantismul franco-englez (extras din revista „Ramuri”), Craiova, 1937 ; D. Caracostea, Un diptic folcloric : Alecsandri—Odobescu, în „Revista Fundațiilor”, IX, 1942, nr. 6 ; Ec. Carp, Italia în opera lui Al. Odobescu, în „Studii italiene”, VIII, 1942 ; Nicolae N. Condeescu, Al. Odobescu și „Scenete” sale „istorice”, Craiova, 1943 ; G. Călinescu, Material documentar, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, I, 1952, II, 1953 ; Tudor Vianu, Observații asupra limbii și stilului lui A. I. Odobescu, în Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, București, 1956 (reprodus și în Problemele metaforei și alte studii de stilistică, București, 1957) ; D. Păcurariu, Scrieri inedite din tinerețea lui Odobescu, în „Limbă și literatură”, București, III, 1957 ; Florica Ionescu, Limba și stilul lui Al. Odobescu în Pseudo-kyneghetikos, în De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor, București, 1958 ; G. Călinescu, Al. Odobescu, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VII, 1958, nr. 3—4 ; D. Păcurariu, În legătură cu începuturile literare ale lui Al. Odobescu, în „Limbă și literatură”, București, IV, 1960 ; Tudor Vianu, Alexandru Odobescu, București, 1960 ; N. Georgescu-Tistu, Activitatea bibliografică a lui Alexandru Odobescu, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963 ; D. Păcurariu, Al. I. Odobescu, București, 1966.

ALȚI SCRITORI

G. CREȚEANU

Un făcător de goale versuri este G. Crețeanu, căruia muzica i-a făcut popular Cîntecul străinătății :

Rătăcesc în căi străine,
De căminu-mi depărtat ;
Îmi trec viața în suspine,
Pîinea-n lacrimi mi-am udat :

739

G. CREȚEANU

Fie pîinea cît de rea,
Tot mai bine-n țara mea.

Erotica e plină de poncife, vorbind de „copilițe rumeioare” ori de „gentila dona”. În alte privințe, găsim prea mult sentimentalism lăcrămos (deplîngerea orfanilor) și o moralitate excesivă. „Junimea română” este morigenată pentru relele ei purtări :

Ca romani-n decadență, la misterele vulgare,
Venerei nerușinate, voi mereu sacrificați ;
Cînd sub pașii voștri ferbe un vulcan fără-ncetare,
Făr-a mai gîndi la mîne, de plăceri vă îmbățați.

Într-o „schiță contimporană” a caricaturizat, încolor, în persoana lui Sfruntilă, pe noul arivist de eră constituțională, care își schimbă opiniile după interesul parvenirii și are drept pregătire „cancanul” la Paris :

Iar la Paris odată cînd m-am văzut ajuns,
Pe lîngă Drept, cancanul a studia m-am pus.
În amator la școală din cînd în cînd mergeam :
Dar la Mabille, la Prudo, foarte exact eram.

Abia se poate găsi pe ici, pe colo, cîte o strofă mai puțin putredă, cum sînt acelea evocînd valea Prahovei în țipetele vulturilor :

Steaua nopții da lumină,
Era-n luna lui Brumar,
Treceam culmea carpatină,
Vărsînd lacrimi cu amar.

S-auzeau triste cavale
Printre văile adînci,
Prahova șoptea în vale,
Vulturii țipau prin stînci . . .

sau mormintele lui Byron și Napoleon :

Ce-ți zice cînd o mînă mormîntul v-ar deschide
Voind să vază cine mai mare a fost din doi ?
Sau el printre cadavre plimbîndu-și armăsarul ?
Tu, dulce harpă d-aur ? sau el, brațul de fer ?

În „Revista română” Crețeanu a făcut și puțină critică austeră. După el, poezia modernă „trebuie să inițieze mulțimea la ideile patriotice, morale și religioase : asemenea idei se divulgă mult mai bine printr-o frumoasă poezie, decît prin tractate methodice și argumentații sofistice”. Aproba pe Depărățeanu, însă îi găsea vulgarități („ciuperce”, „băligar”, „biftec”). „În genere — zicea — versurile sale sînt corecte,

lucrate, trase cu o mână iscusită : dacă are defectele școalei al cărei șef în Franța e d. Victor Hugo, are și multe din calitățile acestui maestru : rigoarea stilului, profunditatea ideilor” În plăcea și poezia lui Gr. H. Granda.

G. Crețeanu (născut în București la 3 octombrie 1829, mort la Constanța la 6 august 1887) a fost magistrat, ajungând pînă la gradul de consilier la înalta Curte de casație. Asta explică dignitatea. Învățase la Sf. Sava și urmase literele și dreptul la Paris între 1848—1853. În anul Unirii fu ministru de justiție.

BIBLIOGRAFIE

Melodii intime, București, 1855 : *Patrie și libertate (Poezii vechi și noi)*, București, 1879 : *Poezii alese*, Vălenii de Munte, 1908.

Al. Șonțu, *George Crețeanu*, București, 1887 : N. Tincu, *George Crețeanu*, în „Revista nouă”, VI, 1963, nr. 6 : Șerban Cioculescu, *Liră de argint, Crețeanu*, în „Contemporanul” din 6 august 1957.

GEORGE BARONZI

Poligraful George Baronzi (1828—1896), fost director al citorva prefecturi, director al arestului Curților din Craiova, colaborator la „Curierul românesc”, la „România” (pe care a redactat-o în timpul revoluției de la 1848), la „Concordia” (1857), la „Revista literară” (în 1896), a scris o operă vastă și variată : poezii (erotice, patriotice, elegii, fabule, satire, balade, legende, poeme etc.), proză literară (nuvele, romane), teatru (farse, feerii, comedii, drame în proză și în versuri) și a tradus și prelucrat, uneori fără indicarea autorilor, din Al. Dumas (tatăl și fiul), Walter Scott, Eugène Sue, George Sand etc.

Poet inegal, Baronzi scrie o poezie de dragoste sentimentală, elegiacă și naivă, sumbră uneori în *Cugetările singurătăței* (1847), *Nopturnele* (1853), *Zinele Carpaților* (1860), *Orele dalbe* (1864) etc., cu ecouri din Bolintineanu, Gr. Alexandrescu și V. Alecsandri, multe din ele fade și abstracte, altele cu o anumită finețe și eleganță parnasiană.

Influențat de folclor, Baronzi compune unele balade, legende etc., care, pe alocuri, dovedesc însușirea creatoare a motivelor populare, mînuirea cu virtuozitate a versului. Balada *Badea Haiducul*, una dintre cele mai realizate, povestește, în ritmul alert și meșteșugit al versurilor pe care le vom întîlni mai tîrziu la Coșbuc, Șt. O. Iosif și G. Topîrceanu, împrejurările în care Badea, groaza turcilor, prins și legat de oamenii sultanului, e scăpat pînă la urmă prin intervenția unui frate de cruce.

Corbea Haiducul e balada haiducului întemnițat de aproape zece ani. Cunoscuta scăpare a lui Corbea pe calul său minunat pe care i-l aduce maică-sa e transpusă în versuri de-o surprinzătoare ingeniozitate :

Jos în valea	La fîntîna
Corbului,	Zmeilor.
Unde-i calea	Vine Zîna
Orbului,	Zorilor,
Lîngă stîna	Din grădina
Mieilor,	Florilor.

GEORGE BARONZI

Fața-i floarea
Socului
Și vilvoarea
Focului.

Focu-n vatră
Fumegă,
Capra-n șatră
Rumegă . . .

Ușurința aceasta de a versifica o folosește Baronzi și în alte poezii ale sale, ca *Ultimul recurs*, o autopersiflare a propriei mizerii materiale dintr-o anumită împrejurare din viața scriitorului, în *Cîntecul Păcalei* sau în *Într-o seară de carnaval*, în care toate cele 24 de versuri ale poeziei cîntă pe-o singură strună (rimă), poetul delectîndu-se în a ne descrie pregătirea unor fete pentru carnaval :

Sună clarinetele,
Tobele, trompetele ;
La oglindă fetele
Navălesc cu cetele :
Una-și pune ghetetele,
Altele corsetele ;
Care-și prind egretele
Și-și pudrează pletele,
Sau și-aleg manșetele
Albe ca peretele . . .

Poezia epică a lui Baronzi amintește de Bolintineanu. *Romana*, trilogia epică (1847), cu motouri din Aristotel, Horațiu etc., istorisește, în cele trei cînturi, în peisajul romantic al Carpaților, iubirea lui Oldan pentru frumoasa Romana, răpită de renegatul Albar Pașa, care, din gelozie, respins de fată, o ucide ; iar *Daciada*, poemă epică în opt cînturi (1890), cu o invocație ce e expresia unei atitudini progresiste a poetului, a democratismului și a urii lui față de tirani, o condamnare fără rezerve, în același timp, a războiului distrugător, e înfruntarea, povestită în versuri săltărețe nepotrivite poemului epic, dintre viteazul Decebal și cuceritorul Traian. Tirada lui Decebal e o apologie a vitejiei dacilor și o condamnare a spiritului de cuceritori al romanilor.

Interesant e Baronzi mai ales în poezia politică. Dacă balada *Batista Veleli sau Răzbunarea poporului*, pornind de la cunoscuta întîmplare narată de Miron Costin (și folosită și de C. Negruzzi în episodul omorîrii lui Moțoc din nuvela *Alexandru Lăpușneanu*), povestește în versuri cursive (în 97 de catrene), în stilul lui Bolintineanu, omorîrea hrăpărețului vistiernic italian al lui Iliăș, Batista Veleli, de poporul furios, alte poezii ni-l arată pe Baronzi continuator al lui Cezar Bolliac. În *Cea boi !* — cuvinte care revin ca refren la sfîrșitul fiecăreia din cele 12 strofe cvinare — poetul, identificat cu clăcașul, își cîntă obida, strecurînd printre versuri și amenințări :

Poate buturuga mică
Să răstoarne care mari,

acolo unde

Foamea-i mare, iarba-i mică,
Asta-i țeara de ciocoi !
O !!! cea boi !

Sub haina fabulei, lunga „baladă” de peste 330 de versuri *Lupta între fiare* înfie-rează cu curaj abuzul de putere al conducătorilor, amăgițoarea prietenie a monar-hilor :

A regilor prezente adesea sînt funeste,
În dosul lor s-ascunde o sursă, un impas,
Și cel ce le primește pe sfoară este tras . . .

Unionist, Baronzi își exprimă încrederea în puterea Unirii în poezia *Picătura și Providența* și-l cîntă în *Făt-Frumos* pe Cuza, la venirea lui în fruntea celor două țări unite. Din aceeași dragoste pentru Cuza pornește *Călcarea de la palat*, care e expresia indignării și disprețului poetului față de trădătorii care l-au silit pe domn să abdice, după cum *La moartea principelui Alexandru Ioan I Cuza* aduce prinosul recunoștinței sale, o dată cu acela al întregului popor, primului domn al țărilor române unite, mort pe meleaguri străine.

Din proza literară originală a lui Baronzi, singurul lizibil e romanul social *Muncitorii statului*, cu acțiunea petrecîndu-se în „anul ună miiă opt-sute cincizeci și . . .”, într-un district B . . . *Muncitorii statului* sînt slujbașii de stat ai timpului la cheremul tuturor guvernanților. Romanul conține și accente de critică socială, Baronzi fiind, în felul lui Bolintineanu din *Manoil și Elena*, un critic al stărilor politice și sociale din țară pe o linie progresistă. Sînt interesante din acest punct de vedere reflecțiile autorului cu privire la situația grea a funcționării, care era mutată din loc în loc, lăsată fără slujbă de multe ori la cîteva luni numai după numire, exploatată, redusă la o atitudine de servilism față de cei mai mari, împinsă adesea a comite abu-zuri.

Romanul, scris în manieră foiletonistică, conține multe neverosimilități, întîm-plări născocite de autor pentru demonstrarea ideii urmărite, episoade secundare de iubiri excentrice (ca acela al primei și ultimei aventuri a spiritualului Negroiu) etc., creionarea personajelor făcîndu-se adesea la suprafață.

Un atașament impresionant a dovedit Baronzi pentru teatru. A scris farse naive ca : *O scenă dintr-o mie* (1877), *Lumea se dă pe gheață* (1877), *O farsă în zilele noastre* ; comedii, ca *Nătăreii* (1876), *Ordinea zilei* (1879), *Barba lui Ștefan cel Mare* (1882) ; feerii : *Comedia stelelor* (1882) ; drame istorice : *Matei Basarabu sau Dorobanții și seimenii* (1858), *Alestar* (1878) etc. Înaintea lui Asachi, Al. Depărățeanu, Hasdeu și V. Alecsandri, Baronzi ne dă drama în cinci acte, în versuri, *Matei Basarabu sau Dorobanții și seimenii*, în care întîlnim și comploturi și manifestări de gelozie cu conse-cințe fatale și personaje mascate (*omul din răsăpînte*, care nu e altul decît Leon Vodă, predecesorul în scaunul țării al lui Matei) etc. Cu multe naivități și incoerențe, dar cu versuri pe alocuri cursive, cu rime nu întotdeauna banale, drama conține și unele reflecții care dovedesc aceeași poziție înaintată a autorului.

Dramă istorică e și *Alestar*, cu acțiunea petrecîndu-se între anii 1393 și 1395, la curtea lui Mircea cel Bătrîn, a cărui fiică, Mărgărita, se va căsători, după multe peripeții tenebroase, în care un rol odios îl joacă aventurierul Valtesan, cu Alestar, fiul lui Vintilă Cap de Fier, vărul și cel mai neînduplecat adversar al domnului.

Baronzi merită să fie reținut în istoria literaturii române mai mult pentru bogă-ția activității sale literare multilaterale decît pentru valoarea artistică propriu-zisă a operei.

BIBLIOGRAFIE

Romana, trilogie epică. București, 1847 : *Eleonora*, dramă. București, 1848 : *Potpuri literar*. București, 1852 : *Nopturnele*. București, 1853 ; *Matei Basarabu sau Dorobanții și seimenii*, dramă în cinci acte și versuri. Tîrgoviște, 1850—1853, București, 1858 ; *Heptameron*, Focșani, 1861 : *Misterele Bucureștilor*, vol. I—II. București, 1863 : *Opere complete*. I. *Limba română și tradițiunile ei*. Galați, 1872 : *Amor, Patria și Dumnezeu după poezii indieni*. Galați, 1874 : *Opere poetice : Legende și balade*. Galați, 1876 : *Alestar*, dramă în cinci acte (1393—1395). Galați, 1878 : *Orele dalbe*. București, 1864 : *Zinele Carpaților*. București, 1860 : *Danubienele*. București, 1859 ; *Muncitorii statului*, roman original. Galați, [f. a.] : *Fontana zînelor*, roman național. București, 1887 : *Daciada*, poemă epică în opt cînturi. Brăila, 1890. N. Iorga, *Din scrierile lui G. Baronzi*, în „Floarea darurilor”. I, 1907, nr. 1 : *Poezii alese*. Vălenii de Munte, 1909 (cu o prefață de N. Iorga) : *Arune Pumnul. Lepturariu rumânesc*, vol. IV, partea a II-a. Viena, 1865 ; B. P. Hasdeu, în „Aghiută”. III, 1864, nr. 20 : Al. Macedonski, în „Literatorul”. I, 1880, nr. 12.

Perpessicius, *George Baronzi și poezia politică*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957 ; G. Călinescu, *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”. IX, 1960, nr. 2.

D. DĂSCĂLESCU

Viața poetului prezentat elogios de A. Russo în 1855 o cunoaștem din poeziile sale, cu un pronunțat conținut autobiografic, și din mărturisirile unor contemporani.

S-a născut în 1827. Ca și tatăl său Ștefan Scarlat Dăscălescu, călătorește prin Europa, fără ca să reușească să-și facă o situație la întoarcerea în țară. Este samesș la Iași și președinte al tribunalului din ținutul Putnei pînă în 1856, cînd, datorită înflăcărării sale pentru Unirea Principatelor, este destituit. Devine administrator al districtului, deputat și membru al Comisiei centrale. Moare tînăr, în 1863, fiind înmormîntat la Focșani.

Poetul consideră procesul creației literare ca o suferință, cu atît mai mult cu cît poezia „în țara noastră e de prisos” (*Hasan*), doar odele închinete „la vr’o momiță, ori la vr’un bou” aducînd foloase autorului. Exemplul dat în *Epistolă lui Matei Millo* este sugestiv pentru condiția artistului în societatea burgheză, pentru lipsa de recunoștință față de cel care „scena românească . . . a făcut să strălucescă” prin arta sa realistă. Scopul poeziei sale este asemănător cu al actorului : „la răi să dau oglinda cîteodată în obraz”.

Tematica moralizatoare a poeziei lui Dăscălescu se completează cu probleme politice și sociale. Laitmotivul poetului focșănean este Unirea sau, cum spune chiar el, „*Refrenul musei mele este «Dragi români, să fim uniți !»*” Tema aceasta apare în *Scrisori din Țara țințarească*, *Steaoa României*, *Muzo ! e vreme . . .*, *Rugăciune și Epistolă*, în ultima mărturisind : „Jărtfesc tot . . . tot . . . , tot . . . afară de Unirea țării mele”.

Interesant este, prin problematica social-politică, schimbul de scrisori în versuri între Cinci-țințari și Hafiz-țințari, intitulat *Scrisori din Țara țințarească*, în care, într-o formă alegorică și situat pe o poziție moderată, scriitorul discută polemic despre civilizarea societății românești.

Tabloul societății se completează cu viciile morale ale acesteia (observate și în *Sfatul unui bătrîn*), în fața cărora poetul este conștient că idealurile sale sînt „sperări amăgitoare”.

O mai mare încredere a poetului în soarta țării române apare în versurile cuprinse în volumul *Ziorile*, apărut la Iași în 1854, și în *Poesii noue*, tipărit în același loc, în 1856. Optimismul său răzbate din poeziile *Versurilor mele* („Speranța lucește ca un soare”) și *Epistolă despre duh*, poetul ajungînd chiar să dorească „un vînt de primăvară” care să înlătore relele din societate.

Dăscălescu a scris poezii variate ca specie literară (epistole, satire, poeme, cuplete, poezie de iubire), dar și sub raport compozițional, numeroase versuri nefiind decît „un prilej ca să vorbească de una și de alta” (*Hasan*). Divagațiile sale indică însă un spirit de observație deosebit, o certă ușurință în versificare și în utilizarea repetiției, chiar dacă poetului versul i se pare „cam răgușit”.

Reținem însă pe D. Dăscălescu mai ales pentru puntea pe care o ridică opera sa între Gr. Alexandrescu, B. P. Mumuleanu, V. Pogor, pe de o parte, și M. Eminescu, pe de altă parte. Astfel ne amintește pe Gr. Alexandrescu prin cultivarea epistolei, prin adoptarea unei atitudini de poet izolat și ironic, cu „splinul oriental”, privind balul și gîndind la viciile contemporanilor (*Poesie și amor*). Poezia *Anul Nou* se situează între *Niam vine și niam se trece* a lui V. Pogor și *Glossa eminesciană* :

Vremea curge, vremea trece, alt an nou uite ne vine,
Ca ceilalți poate ne-aduce, într-un negru viitor,
Rele multe, patimi grele, presărate rar de-un bine,
Arșiți, zile secetoase, pentru bietul muncitoriu.

Tot Eminescu este anticipat și de această viziune ce indică sclipirile talentului : „unda cea amară” pe care merg corăbiile și „marea de dureri” care este viața (*Epistola la G. S.*), de enumerările cu intenție satirică („Șarlatani ce speculează cinste, țară și dreptate./Fanfaroni ce prin cuvinte s-ar părea că strălucesc”), după cum prin ținuta sceptică și prin tehnica redactării (repetiții, interogații) cuvintele lui Hafiz-țințari prevestesc primele scrisori eminesciene :

... Dacă știu că viața noastră este-o cale de durere
Ce datori sîntem a face, neavînd chiar nici mîngiere:
Dacă știm că după moarte nu putem lua cu noi,
Din a lumii, chiar nimică, ce ne-ntoarcem iarăși goi ;
Pentru ce atîta muncă și cumplită opintire ?
Pentru ce așa dorință și-ncercare de mărire ?

BIBLIOGRAFIE

Ziorile. Poesii, Iași, 1854; *Scrisori din Țara țințărească și Poesii noue*, Iași, 1856.

A. Russo, *Poetul Dăscălescu*, în *Scrieri*, ed. II-a, comentate de Petre V. Haneș, Craiova, [f. a.]; I. M. Rașcu, *Un poet focșănean din epoca Unirei : D. Dăscălescu*, în „Anuarul Societății literare «Gr. Alexandrescu» a elevilor de curs superior din liceul «Unirea»”, Focșani, anul școlar 1920—1921, 1921, nr. 2; G. Călinescu, *D. Dăscălescu în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”*, X, 1961, nr. 1.

GH. TĂUTU

GH. TĂUTU

Pe băncile școalelor de acum cîteva decenii răsuna onestele versuri patriotice ale lui Gh. Tăutu (n. Botoșani, 17 iulie 1828 — m. 1885), strănepot, zicea el, al lui Ioan Tăutu, vechiul boier care „închină Moldova turcilor bārboși”, după mamă un Adămesic :

Veacuri triste-ntunecoase
Peste capu-mi au trecut,
Cu mii oarde furioase,
Pre adesa m-am bătut.
Dar nici timpurile rele,
Nici Vandalul cel păgîn
N-au curmat zilele mele,
Căci am fost oricînd român ;
Ș-orcît timp român voi fi,
Nu mă tem că voi peri !

Boier sau nu, Tăutu luă parte cu scrisul la toate evenimentele publice și se remarcă prin îmbrățișarea în formulări simple a celor mai înaintate idei din epoca Unirii, prin apărarea de pildă a „clasei muncitoare” „împotriva strigoilor” (*Tabacii*). Lovitura de stat a lui Cuza de la 2 mai 1864, prin care fu zdrobită rezistența claselor de sus contra reformei rurale, e salutată într-un dialog între soț și nevastă. Fiind la ordinea zilei problema secularizării mănăstirilor, nu uita pe „călugărița” plîngînd neîncetat pe tînărul pe care îl iubește și pe „călugărul” venit ca arhimandrit cu o scufă unsuroasă cu giubea și antereu rufoase și peticite, care, îmbogățit la mănăstirea închinată, și-a făcut giubele bune, antereu de cutnii, caleașcă „cu cai negri ce-abia-i ții”, avînd numai patru țiiitoare în casă, fiindcă pravila îl oprește să se însoare, și vreo cinci-șase în tîrg, înzestrînd cu cîte o moșie în arendă pe cele care nu-i mai plac.

Genul propriu al lui Tăutu este „cîntecul” imitat după Béranger, jucat, cîntat, plin de aluzii azi stinse :

Tata tatei cînd în țară
Domneau domnii din Fanar
Lingușind înaintară
Ciubucciu din ciohodar.
Dînd ciubece apoi pline
Și aprinse cu caimac,
Grecii, lacome jivine,
Dup-un timp, clucer îl fac.
Apoi zeu,
N-am drept eu
Să mă-ngîmf neîncetat,
Cum că sînt aristocrat ?

Cîntecul *Ha ! bine-i însurat !*

De cînd ceriul mi-a dat mie
Pe Luțica de soție,
Eu sînt tare fericit.
De persoane însemnate,
Visite nenumărate
Mi se dau neconținut.

este o parafrază după *Le sénateur* :

Mon épouse fait ma gloire,
Rose a de si jolis yeux.

A compus fabule, insipide legende în maniera Bolintineanu (*Brîndușe române, Rarișa sau cerdacul lui Ferent*) și drame (*Berchea, Un ajutor la timp, Văduva Carpaților* : eroi, fiii lui Ioan Corvin), preferînd totuși micul spectacol satirico-muzical, după exemplul lui Alecsandri, ca *Odagiul socru sau Vasilica dragul tatei*. „Canțonet”-ul *Tronc Lude Măscărescu sau Ministru Tirtiflich* pare a face aluzie la Maiorescu, deoarece Măscărescu a petrecut mulți „ani de studiu prin Viena, Berlin și prin alte orașele germane”, de unde și-a procurat diploma de doctor în filozofie, poartă barbișon și declară că „după consiliu are și prelegere”. Toate acestea sînt de o valoare nulă.

BIBLIOGRAFIE

Poezii diverse, Iași, 1862 ; *Un ajutoriu la timp*, dramă într-un act în versuri, Iași, 1863 ; *Brandușc romane*, poezii noi, Iași, 1868 ; *Secretu pentru secul frumos*, poezii, Iași, 1869 ; *Muza și casieria*, Iași, 1870 ; *Poezii, Epistole*, Iași, 1871 ; *Odagiul și Randașul grădinei primăriei*, cîntecele comice, Iași 1872 ; *Fabule, glume și anecdote*, Iași, 1873 ; *Odagiul socru sau Vasilica dragul tatei*, canticel, Iași, 1873 ; *Tronc Lude Măscărescu sau Ministru Tirtiflich*, canțonet, Iași, 1875 ; *Văduva Carpaților*, 1456—1458, tragedie în două acte și în versuri, Iași, 1879 ; *Rarișa sau cerdacul lui Ferent*, poemă istorică, Iași, 1879 ; *Berchea*, în „Foița de istorie și literatură”, Iași, 1860, nr. 3 ; *Poezii*, în „Nichipercea”, IV, 1862, nr. 39 ; V, 1863, nr. 8, 21 și 37 ; VI, 1864, nr. 10, 13 și 14, și în „Bondarul”, Iași, I, 1861—1862, nr. 17, 21, 24, 26, 27, 28 și 35.

Biografii : în „Familia”, I, 1865, nr. 12, XV, 1879, nr. 31 ; (*Necrologul*), în „Familia”, XXI, 1885, nr. 37, XXXI, 1895, nr. 5 ; G. Baiculescu, *Literatura lui George Tăutu*, în „Adevărul literar”, IV, 1923, nr. 142 ; G. Bogdan-Duică, *Tăutu — Beldiman — Negruzi*, în „Făt-Frumos”, V, 1930, nr. 5.

PANTAZI GHICA

Devenit notoriu prin Eminescu și Caragiale care l-au ironizat, Pantazi Ghica merită atenția cercetătorului literar pentru democratismul său, în numele căruia, ca jurnalist, face o aspră critică societății burghezo-moșierești, precum și pentru ideile estetice antijunimiste și realiste.

Pantazi Ghica, al doisprezecelea din cincisprezece copii, era fratele lui Ion Ghica. Născut la 15 martie 1831, după ce învață la Sf. Sava, e dus în 1846 la Paris de mamă-sa și așezat într-un institut. În 1847, întors, devine secretarul „Magazinului istoric” și după aceea propagandist al lui Bălcescu pentru revoluție. Secretar intim al lui Bălcescu, în 1848 comisar pentru propagandă în județele Prahova și Buzău, e arestat, apoi eliberat cu condiția de a părăsi țara, ceea ce și face, mergînd la Paris, la mamă-sa. Murind aceasta, vine la Constantinopol, la frate-său I. Ghica, apoi din nou merge la Paris. Acolo, în 1849, Pantazi, D. Berindei, doctorul Iatropolu, George Crețeanu și Al. Zissu se înțeapă la braț și subscriu cu sîngele lor un act prin care se leagă cu jurămint să trăiască „toți pentru unul și unul pentru toți”. Împrietenit cu Roger, tenor la Operă, frecventează pe Al. Dumas père, Eugène Scribe, Alph. Karr, Auber, Halévy. Intenția lui era de a-și lua licența juridică. Se ținea însă de petreceri și neglija studiile. „Reforma” lui I. G. Valentineanu susținea chiar că petrecuse „mai mult timp în închisoarea de datorii din Paris” („Ref.”, nr. 15 din 8 iunie 1865).

Ion Ghica, frate-său, care dădea banii, era nemulțumit de el și ruga pe Bălcescu să-l supravegheze. Pantazi ședea într-un pension la d. Guyet de Fernex, în familia căruia începu să ia masa. Acolo, încă din 1850, face „o copilărie”, „un pas”, ce trebuie să fie căsătoria cu Camilia de Fernex, fiică ori rudă a directorului pensionului. Revenind în țară, Pantazi ia parte la războiul din Crimeea ca locotenent în corpul caziilor otomani din garda imperială, fiind avansat căpitan și decorat.

Fu procuror supleant la tribunalul din Dîmbovița și tot acolo, de la 31 decembrie 1856, prezident în locul lui Sache Poroineanu („Vest. rom.”, nr. 2 din 5 ian. 1857). În 1859 e numit asesor în locul lui G. Crețeanu pe lângă Ministerul Justiției („Rom.”, nr. 45 din 16/28 aprilie 1859), ținînd acest post pînă la 7 septembrie („Monit. of.”, nr. 116/1859). A fost și șef de divizie în Ministerul de Externe înainte de 1860, cînd vestea în „Păcală” „că se-nsărcinează cu procese civile și criminale” și cu procurarea de „bani cu suscrieri sigure sau cu ipoteci . . .”.

Dar la 4 octombrie 1862 era întărit avocat al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii („Monit. of.”, nr. 223/1862). Lucră în 1859 la redacția „Dîmboviții” lui Bolintineanu, de la care păstră frumoase amintiri, fiind în 1860 arestat pentru delict de presă. Natural, făcu politică și în 1866, cînd era înaintat și comandant de batalion de guarzi cetățenești (6/18 iulie), primi postul de prefect de Buzău. Ca deputat liberal întrepruse la 16 mai 1878 pe Maiorescu, împotriva căruia avea un dinte de cînd acesta îl maltratase în *Beția de cuvinte*, lucru care îl mîhnise cu deosebire. El, om de duh în mod obișnuit, răspunsese în această împrejurare în chipul cel mai comun. D. Titus Livius Maiorescu cu „pretinsa critică” era „un fel de farceur literar”, un „commis-voyageur negociătoresc”, „certat cu mai toată gramatica”. Mulțimea poate să intre în gloată, de vreme de francezii zic „la multitude entre en masse” („Rom.” din 3 iunie 1873). Un balsam trebuie să fi fost pentru Pantazi afirmarea lui Ștefan Ștef. Sihleanu „studinte la Universitatea din Neapole” că „romanțul istoric” în felul ace-luia al lui Al. Manzoni fusese adoptat în literatura română de Pantazi Ghica tocmai prin scrierea *Marele vistier Cîndescu* („Rom.” din 22 iulie 1873).

În vara lui 1863, Pantazi făcu o călătorie în Moldova. În Slănic trase la Nicu Catargi, la Ocna vizită pe Catinca Negri. Merse și la Mircești, găsind pe Alecsandri „ca Marius pe ruinele Carthaginei”. În Băicoi cere ospitalitatea prințesei Cleopatra Trubețkoi. Acum e dat în judecată pentru un articol pe care declara a nu-l fi scris. „Domnule Pantazi Ghica, cum te cheamă?” — îl întreabă președintele. „Mi-ați spus

Înșivă numele — zice Pantazi —, mă cheamă cum mi-ați zis". „Acuzatul, știi carte ?” — continuă președintele. „Destulă — dă replica împricinatul — ca să răspund acuzațiilor ce mi se aduc”. În 1881 era inspector al monumentelor istorice și, ca atare, vizita Iașii, Galații, Neamț, Agapia, Roman.

Pantazi s-a făcut ilustru prin injuriile cu care l-au acoperit Eminescu și ceilalți contemporani. El e :

... uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget,
Negru, cocoșat și lacom...

crescutul „sub poalele Fanelii”, care vindea bilete pentru a sa adorată în ușa cafe-nelilor :

El legi dă și-aruncă retoricile-i suliți
În capiștea cea plină de saltimbanci de uliți.

Cineva în „Convorbiri literare” din 1 august 1875 (IX, nr. 5), traducînd din *Chansons des rues et des bois*, substituie lui Mayeux din *Răspunsul către spiritul pădurii* pe Pantazi

Printre jivine
Joacă mereu !
Și du cu tine
Disprețul meu.
În care intră
Toți frații tăi,
Ce se frămîntă,
Hidoși pigmei.
Esop vezi bine
În cap va fi,
La coadă vine
Și Pantazi.

Și Caragiale îl înfățișează urît, zezec și ghebos, în goană după tinere stele teatrale, din care pricină fu și uns o dată, printr-o păcăleală, cu chinoroz pe obraz. Și era într-adevăr cocoșat („umerii săi erau puțin cam ridicăți”) și pentru asta cineva îl ironiză în Cameră. El răspunse cu o vorbă byroniană, că individul îl vedea cocoșat fiindcă nu i se arăta decît cu spatele. Eminescu și Caragiale sînt nedrepti : Pantazi nu numai nu pare zezec, dar este, hotărît, un om cu o largă cultură literară. Afară de aceasta, polemica lui vădește un om delicat, un adevărat gentlemen. Avea „viții” blajine, îndeosebi acela, susținut printr-o teorie specială a fericirii, de a cultiva actrițele germane ori franceze de pe la varietouri. Panela era o astfel de cîntăreață de la „Orpheu”, localul lui I. D. Ionescu, peste drum de prefectură. „Fantazaki” e un boem, „regele boemei române”, zice Macedonski. Acest fel de viață l-a și descris într-un roman. Nu mergea decît în trăsură, iubea cîinii și detesta pisicile, fiind superstițios. Alecsandri ținea la el și-l încuraja. A murit la 17 iulie 1882 (în strada Cometei nr. 22) și a fost înmormîntat la Ghergani, cu suficientă pompă spre a fi numai-decît uitat. Soția lui Camila se stinse de marasm senil în vîrstă de 80 de ani, la 27 august 1903.

Pantazi va lua atitudine împotriva „Convorbirilor literare”, avînd teorii estetice proprii. El va găsi că critica lui Maiorescu e lipsită „cu desăvîrșire de condițiunile unei critice serioase”, care consistă în „a studia o materie, a o analiza după regulile artei, a constata părțile ei cele bune și acele șovăinde”. Repudia romantismul și aproba școala realistă, înțelegînd prin realitate nu numai aceea ce există, ci „și aceea ce ar putea să existe”. Alecsandri în *Dumbrava Roșie* și în *Despot Vodă* atinsese „culmea sublimului”. Va combate și teoria macedonskiană a absurdității sublime. Imaginile sînt permise în poezie și în proză numai dacă sînt semnificative, adică, după Pantazi, inteligibile. Își amintea de un publicist mort la acea dată (1880), care prin 1859—1860 vestea o revistă cu titlul ilogic „Aripile furtunoase” (publicistul era Const. G. Florescu și foaia, „Arepele furtunoase”, a apărut la 17 iulie 1860).

„În proză, ca și în versuri, se cere mai întîi de toate o cugetare sănătoasă, rațiune și logică ; se cere frază corectă, termeni nemeriți bine, principii de cuviință și o expresiune veridică și energică, se cere mai cu seamă armonie : armonia limbii și armonia stilului cu cugetarea”. Frumosul „să fie neapărat unit cu binele”.

Pantazi Ghica a scris numeroase nuvele în care este învederată lipsa de talent, înlocuită cu distincția personală. În primul rînd merită o referință *Un boem român*, autobiografie travestită, în care Paul mărturisește a fi fost „Benjaminul părinților lui”, după o soră și un frate. „Tatăl, alb ca un crin, cu o barbă venerabilă, ce se cobora albă pe sînul său, sta culcat pe pat”, fiind bolnav cînd eroul avea 12 ani. De la Paulina, sora moartă a unui prieten, i-a rămas o șuviță groasă de păr împletit. La Sf. Sava, în odaia slujind drept carceră, se afla un urs domesticit. În 1848 era arestat. I se confiscă o tragedie *Kirdgeali*, imitată după opera „comitelui Tscheikhofsky”. Rămas orfan de mamă, intră sub o epitropie administrînd averea lui cu venit de 3 000 de galbeni anual. În Paris frecventează balurile „Biulier, Valentino, Asnières, Prado”, risipește nebunește banii, începe a recurge des la „mătușe-mea” (Mont de piété), întocmind o asociație în spiritul boemei lui Murger, în care membrii uzează rotativ de un singur costum de haine. Întors în țară și numit judecător la Tîrgoviște, întretine legături amoroase cu Lina, soția unui „jaluz” numit Hagiul, pe care o strigă cu un fluier convențional. Pentru ea stă o dată ascuns într-o clăie cu fîn. „O dată luînd-o la braț au ieșit amîndoi pe un noroi pînă la gleznă, ascunzîndu-se și împlînd pe lîngă șanțuri în desuptul înălțimilor pînă la bariera Găeștilor, unde au intrat într-o căsuță, mică cîrciumă . . .”. Deși Lina se desparte de Hagiul, Paul află că ea îl înșeală și pleacă la București dezamăgit. „Paul s-a făcut spectator indiferent, rezonător rece al vieții”. Din *Cămătarul* constatăm că autorul regretă, la Paris, pe Ermonța (iubită), pe cîinele Djali, camera din ulița St. Jacques. Istoria în sine vorbește de Matei, un june amator de cai de rasă și amant al d-nei Delmar, soția unui bancher, care încearcă zadarnic a strica relațiile celor doi printr-o intrigă de ordin penal, financiar. *O lacrimă a poetului Cîrlova* cuprinde impresii din epoca tîrgovișteană. Cîrlova ar fi băut dintr-o cană ce avea forma unei căpățîni de mort, care purta inscripțiunea : „Lina, adu-ți aminte”. Craniul era al unei călugărițe pe care o iubise. *Amazoanele române* (în „Naționalul”) e o „episoadă istorică” din vremea lui Mihai Viteazul. Maniera este a lui Bolintineanu și tot ce se poate reține este ideea de a introduce două femei combatante, Ancuța și Florica, soție una, nepoată cealaltă a căpitanului Cosmin, amazoane călări, ținînd „în mîinile lor albe și fine cîte o săbioară”. Mai mult decît limba plină de supărătoare neologisme, ținînd seama de momentul istoric și de felul de cultură al eroilor (agitațiune, garde de onoare, adat, demisiune, blafard, bagagiu, fidanțat, anxietate, sordid, prodigiuri

etc.), decît cadențele stilistice și poliloghia („două fete, două copile” ; „frumoasă, deșteaptă, cu inimă, cu simțire, cuminte și cu înțelepciune” : „acea ură, cea oboșire, acel sațiu” ; „amor sălbatic, amor de tigru”) supără în *Marele vistier Cîndescu* lipsa unei intuiții oricît de modeste a coloarei istorice. Marele vistier își dă „demișiunea” : domnului i se împotrivesște, în veacul acela, „cugetul public” : tot vistierul își strînge „bagagiul” : „orologiul sună noaptea jumătate”, Radu Buzescu „servea” apă doamnei : Mihnea „activează marșul” etc. Eroii sînt melodramatic demonici, ca acel Dincă Sîrbui „șearpe încolăcitor, ființă tîrîtoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident al lui Michnea”. Satanismul și macabritatea sînt în floare : „toată lumea tăcută și cuprinsă de o adîncă întristare păstră un silențiu lugubru” ; „tigrul înverșunat străbătea cugetător toate camerele palatului” : „un șuerat oribil de satisfacțiune sălbatecă se ecsala din peptul său” ; „un rîu de sînge în care se scăldau cîteva cadavre” : „îmi scapă și ei ! răcni tigrul, înfigîndu-și unghiile în carne” : „este noapte. o tăcere adîncă. spăimîntătoare. ca aceea care domnește printre morminte” ; „un cărucior în care rînjea în mod oribil un sărman paralic tîmpit”. Eroii sînt. după moda romantică, demoni și îngeri. Imitînd pe Bolintineanu mai cu deosebire, Pantazi expediază narațiunea în stil cronologic. „Vom trece de aci înainte repede asupra evenimentelor fără însemnătate, cari se petrecură în timpul și după împreunarea tiranului cu avarișosul Venalkadir pașă”. Cu toate acestea. autorul a făcut o adevărată școală. *Adulterul* cuprinde, cu multe digresiuni ce vor a fi spirituale și în același stil exaltat și anost. povestea unei femei adultere care se căiește de a fi înșelat un soț implacabil și care, devenită călugăriță, pică moartă cînd își dă seama că totuși soțul o mai iubește. Numai descrierea inițială a unui interior dă o idee de finețea unui om de lume din acea epocă.

Elena cea frumoasă e un soi de schiță din viața mondenă. Elena este austeră cu cine o bănuiește de infidelitate și generoasă cu cei modești. Doar în căutarea Elenei prin munți cu facile aprinse un scriitor poate găsi o sugestie.

La „Independința” Pantazi Ghica scrie de toate, „cronica din întru” cu pseudonimul Tapazin, articole politice sub semnătura Ghaki, cronici, foiletoane literare. *Don Juanii din București*, atribuit lui I. Ghica, este hotărît de Pantazi. După o introducere asupra romanului în general, cu referințe de Balzac, Thackeray și Dickens, urmează definiția lui Don Juan, cu repetiții proprii stilului pantazesc : „Dar unde a văzut Don Juan această fantomă, această frumusețe. acest ideal, această logodnică cerească?” Apoi, sub iscălitură, P. Ghica scrie *Schițe din societatea română*. Contemplatorul e Manoil, un meditabund și un misogin, care merge la balul Operei. Aici d-na Delizorzo, demoazela Zarnacadea, d-l Saipîrleaz joacă gajuri. De la un domino roz află de iubirile cutărei ușurate cu Pupă-lapte (sic) și cu celebrul Pingea, mare ca Apollo de Belvedere și frumos ca Quasimodo. Sînt aluzii firești la oamenii în viață, căci Leacob pietrarul. care a suflat nasturi și pinteni, nu-i altul decît Bolliac, colaboratorul la „Independința”. Aceste evocări sînt un fel de *Sueños quevedești* („Cine este ăla și de ce plînge?”). Manoil merge la Hugues unde Blanșa, Măndica, Maria. Leontina. Angela trec din masă în masă (prilej de a schița portretele d-nei și d-lui Hugues), la palatul brîncovenesc de la Mogoșoaia, la Buftea, la Pădurea Rîtoasă (frecventată de Tunsul), după aceea la o moșie unde cunoaște ilustrități provinciale, pe Grascinski. Ploskof, Negrișor Șovăescu, Licuță Ciuculete și d-na Lucșița C., „damă înaltă, slabă. deșirată”. În *Cîteva studii filosofice și literarii. Așa precum suntem. Femeile pretutindeni și la noi*. Manoil, om nocturn, face orgii într-un cabinet de la Hugues cu femei pierdute, printre care Mioara. Aceasta îl iubește și se călugărește. Manoil

merge s-o vadă la mănăstire, Mioara îi spune „Bună zioa, fratele meu”, totuși eroul nu-i convins de sfințenia femeilor. Într-un „portret după natură” al lui Greeraș Murdaricescu, ca și Iacob Negruzzi, Pantazi se amuză în chipul cel mai sincer. Cuceririle lui Greeraș sînt hertzertzoghina de Schumtzighnuftuch, grefina de Cleine von Nicks, kniazina Strenutmuchibaleoskotszkoff, iar amic intim Spalăvarzotzkofski, nobil de Palavrenia, ambasador al suveranului Arhiducatului Tufă-n-pungă la Tombuctu (este maniera lui Louis Reybaud din *Jerôme Paturot* cu al său feld-mareșal Tapanowich de Kartorskoff și cu prințesa Flibustofskoi). În *Impresiuni de călătorie în Moldova* (1863), Pantazi parodiază vorbirea moldovenească : „a venit jăndarul să scoată oamenii la boeresc și dzău mă buimăcesc de istov că nu mă pot duci la băcălie și aș fi dorit mai nainte să mă-nfrupt c-un sărutat de la drăguța mē”. Oamenii se numesc Iorg-ușior, Gic-ușior, Nic-ușior, Rodocan-ache, Calița, Didița, Nunu, Nunuța, Nuți, Zizin, Coco. Moftologia și-a răspîndit-o Pantazi în jurnale umoristice ca „Păcală” pe principiul lui Beaumarchais : „Il n'y a que les petits esprits qui craignent les petits écrits”, combătînd deopotrivă cureurile „patri-hoțico-liberale”, ca și pe cele conservatoare („Mon cher ami, tu me demandes de bien loin ce que c'est le conservateur et les conservateurs ? . . .”). Era ingenios din cale afară. Înștiința pe cititori „că la prăvălia CAR[osetti] et C-nie” „Coco Librar, Editor, Publicist, Redactor, Director de Teatru, Tipograf, Comisionar, Ministru și alte meserii” desface “marfă politică”. Observa că la noi s-a împrumutat terminația numelor de la un patruped, „precum Brat-âne — Oraș-âne, — Oteteleș-âne, — Valentin-âne . . .” și traducea idiotismele române în franțuzește : „J'allais répondre, mais il m'a pris avec la bouche par devant”.

Cu toate că Eminescu învinovăța pe Pantazi de disoluție, în teatru acesta e un biciuitor al moravurilor. „Sufletul unei societăți este morala, morala publică, și pentru mine nu este mijloc de a propaga într-un mod mai eficient, mai puternic, mai viu morala, decît Teatrul”. Avusesse, zicea el, în octombrie 1878, protestînd că nu i se jucase *Răniții români* la Teatrul Național, „succese de care mă fălesc” prin repertoriul original compus din *Sterian Pățitul*, *ladeș*, *Nebun aлегător și ginere*, *Al. Drumăzescu*, *Nebun de cocoșat*.

Sterian Pățitul e o comedie cu deschiderea inteligentă. Qui-pro-quo-ul domină. Și *ladeș* se bizuie pe confuzia pe care gelosul Burduf Svăpăiticescu o face, crezînd că Lică Poeticescu iubește pe soția lui, în vreme ce acela urmărește pe nepoată-sa Miorica Florioara. „Satyrul” denunță *ladeș* ca plagiat după *Les gageurs*, plus un cîine. În litografiile Pantazi era reprezentat în diferite ipostaze, ca mistreț, și mereu cocoșat. Și cîinele avea cocoșă.

Ca avocat și jurnalist, Pantazi Ghica dovedește independența și e totdeauna în fruntea acțiunilor generoase, combătînd abuzurile și aroganța miniștrilor, apărînd libertatea de opinie.

BIBLIOGRAFIE

Cămătarulu. Istorie simțimintală a unui compatriotu care pe aripele o:norului ajunge la închisoare, anecdotă, București, 1858 ; *O lacrimă a poetului Cîrlova* (nuvelă), București, 1858 ; *Un boem român*, romanț, București, 1860 ; *ladeșiu*, comedie într-un act, București, 1866 ; *Sterian Pățitul*, comedie originală în 3 acte, București 1866 ; *O istorie fără început și fără sfîrșit*, în „*Literatorul*”, I, 1880, nr. 22 ; *Basme și minuni*, în „*Literatorul*”, I, 1880, nr. 24.

Pantazi Ghica, *Schiță biografică-literară*, în „Familia”, XVIII, 1882, nr. 50 ; N. Aihceru (Urechia), *Moartea lui P[antazi]*, în „Lucaefărul”, III, 1882, nr. 6 ; Al. A. Macedonski, *Pantazi Ghica*, în „Literaturul”, III, 1882, nr. 7 ; *Notițe literare* [d. Pantazi Ghica], în „Literaturul”, IV, 1883, nr. 6 ; *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de N. Cartoian, București, 1913 ; G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu*, scrisori inedite din vremea pribegiei, publicate cu o introducere de . . . , București, 1943 („An. Acad. Rom.”, Secț. Ist., seria a III-a, t. XXV, mem. 26).

N. T. ORĂȘANU

N. T. Orășanu și-a înspăimântat contemporanii cu satirele sale după tipicul lui Béranger, din care a și tradus și foaia lui săptămînală „Nichipercea”, apărută cu intermitențe între 1859—1879, a fost suspendată des de autoritățile terorizate. Ziaristul s-a sustras represiunii prin schimbarea titlurilor: „Coarnele lui Nichipercea”, „Coadă lui Nichipercea”, „Ochiul dracului”, „Arșagul dracului”, „Codița dracului”, „Ghiarele dracului”, „Cicala”, „Sarsailă”, „Ghimpele”, „Urzicătorul”. Azi sîntem, dimpotrivă, mirați de inofensivitatea acestor satire, lipsite de idei și de artă, grobriane peste orice limită. Totul era persiflat. Binișliul regreta vremurile vechi :

Sărmană vreme vechie, vestită-n chilipiruri,
În mii de marafeturi, rușfeturi și gheliruri,
Bogată-n evghenie și-n ciracladiseală,
În sumă de mansupuri, și în chiverniseală . . .

Deputatul, ministrul erau încîntați de funcțiile lor :

Cu mila pungei mele,
Într-un colegiu de doi,
De două mari lichele,
De doi nerozi ciocoi,

Putui a mă alege
Al țării mandatar,
Deși de nici o lege
Eu n-am de loc habar.

Ah, ce slavă
Cînd ai glavă,
Cînd ajungi în minister,
Cînd în țară
Mai poți iară
Să-ți iei ifos de boier !

★

Minister e o moșie cu recolta cea mai bună,
Iar ministrul, arendașul care veșnic o adună.

Se ataca în general „puterea” :

Mult e dulce și bănoasă
Cîrma unui stat,
Altă vacă mai lăptoasă
Ca ea n-a mai stat.

Saltă inima-n plăcere
Și rinichii-n pept
Cînd vezi pusu la putere
Chiar fără vrun drept.

Orășanu nu cruța nici pe liberali („ceata lui Baboi”), nici pe conservatori și arunca poreclele în dreapta și stînga. Lascăr e *Mascarache*, Costa-Foru—*Costea-Furul*, Carp — *Musiu Crap*, Bolliac — *Beau-Fleac*, *Trefleac*, Tell — generalul *Tremuriciu-Sîrmă*. „Musiu Titu” era „ungurean unitu”.

Giaba Musiu Titus îndrugi astăzi multe,
Și verzi și uscate, din baltă, din munte,
Vrei să pui în școale bogatul ciaslov
Tipărit cu brînză la voi la Brașov.

Violente sînt atacurile împotriva domnitorului, după ce totuși în „Sarsailă” (1866) Orășanu îl adulase:

Dați-mi vin căci voi să-nchin
Pentru domnul cel străin.

Carol I este astfel caracterizat :

Cine-o zice să mai stea,
Înghiți-l-ar Dunărea ;
Cine-o zice că-i român,
Fie tot ca el păgîn.
Limba noastră cînd vorbește
Pe nemție o pocește,
S-a jurat că pruncii săi
Or fi decît el mai răi.
Du-te, du-te neamț străin } bis
Și-ți bea berea de la Rin. }

Într-un *Dicționar politic*, domnitorul era definit în acest chip :

Domnitor — persoana care e în capul unui stat
Și pe care țara-l ține pe băut și pe mîncat.

Orășanu e și un „moftolog”, autor de „fadaises”, care atunci treceau drept teribilități. Traducea, de pildă, cuvînt cu cuvînt în franțuzește idiotismele române : *Ne me folissez pas, femme* (Nu mă înnebuni, nevastă) ; *Mettez votre désir dans le clou* (Pune-ți pofta în cui) ; *Je vous ai dit de ne plus vous haricoter* (Ți-am spus să nu te mai fasolești). Minimaliza figurile mitologice, pe Hercul („el a omorît o pisică pe

care a prins-o la o oală de smîntînă, din pielea căreia și-a împlănit gulerul paltonului. Istoricii au botezat pe biata pisicuță cu numele Leul din Nemeea"). Compunea un Tatăl Nostru infernal („Tatăl nostru care ești în iaduri, afurisească-se numele tău ...”) sau epistole către Nichipercea („Întunecime . . . , tipărind această mică și neînsemnată broșură, o dedic întunecimei voastre ca un semn de stimă, respect și iubire drăcească... Al întunecimei voastre plecat pînă la iaduri...”). Făcea portrete bufe, de un gust detestabil :

E în formă rotunjoară
 Și în gît ca un cimpoi,
 Poartă în spate o povară
 Ce-i zic cocoașe la noi.

Cronici în versuri și proză, destăinuind „misterele mahalalelor”, „bufetul lui Chir Mihale din Cișmigiu”, balurile mascate : Slătineanu, Bossel, Pomul Verde, Vilcec, Balul lui Ianoș, Salcia Pletoasă, Gastundbalhaus zur Eisenbahn, apoi starea ulițelor, precum și a acelora din mahalaua Schitul Măgureanu :

Două numai sînt pavate,
 Iar cinci lăsate-n natură,
 De nu poți a le străbate
 Nici pe jos, nici în trăsură.

În evenimentele precedînd ziua de 24 ianuarie 1859, Orășanu susține a fi avut o colaborare importantă. Căsătorit și cu un mic „angel” de doi ani, Cleopatra (curios este că Orășanu s-a căsătorit abia la 3 decembrie 1859 cu Lucșița Toporanca, văduvă prin deces ori prin divorț), cu un tată muribund (acesta a murit într-adevăr la 31 ianuarie 1859), aduce totuși țărănimea închisă de dorobanți la zalhanaua de la Colentina și zădărnicește alegerea lui Bibescu sau a lui Știrbey, strigînd : „Afară oștirea. Jos tiranii ! Trăiască libertatea !” Asta nu-l scuti, sub Cuza, de cinci întemnițări, prima dată chiar în 1859, fiindcă, luînd parte la o întrunire calificată de guvern „turburare” în sala Bossel, făcuse să sară chipiul prefectului Crețulescu. Socotindu-se bolnav, „în temnița” în care de altminteri juca preferanț cu îngrijitorul, ceru un medic. Veni generalul Davila, „învîrtindu-se ca o sferlează prin cameră, frecîndu-și mîinile cu cochetărie și făcînd la piruete ca un saltimbanc : — D-ta ! d-ta ! zice domnul Davila cu obicinuitu-i ton comico-ridicul. D-ta bolnav ! e peste puțință !” Orășanu îl trată cu un scepticism identic : „D-ta ! d-ta ! zisei imitînd tonul său de mai înainte, d-ta medic ! e peste puțință !...” De fapt, Orășanu, pentru vremea lui, era un personaj, rudă cu V. Boerescu, și condei temut, motiv pentru care Boerescu, Costa-Foru, miniștri, îl vizitează cu prilejul altei detențiuni, făgăduindu-i trimiterea în Franța. La „a doua pușcărie” pentru delict de presă, se ținu de farse. Puse gămălii de chibrit în țigara unui popă, amenințîndu-i barba cu incendiu, și-i

N. T. Orășanu

N. T. ORĂȘANU

aprinse o „poștă” unsă cu său pe talpa goală. Își notă ca și Baronzi jargonul cîrîtorilor (teșcar : pungaș ; candriu : beat ; sticlete : soldat sau dorobanț ; gagiu : șef, stăpîn sau negustor ; carabangie și gagică : femeie ; busuioc : cuțit ; spală-varză : sabie ; picioare de porc mare sau baston scufundat : pușcă ; purcea : ladă ; părul purcelii : capacul lăzii ; chezaș și pițigoi : lacăt ; poptoarcă : cheie ; ochi și ochișori sau ochi de vulpe : galbeni ; albituri sau albișori : monedă de argint ; lovele : parale ; cerc : inel ; traistă : clondir ; carantan : pahar ; mol și molete : vin ; tapardos : rachi ; cerneală : cafea ; labe : cizmă ; găină : căciulă ; crăcani : pantaloni ; cînepă : păr ; rogojină : iapă ; zapciu : cîine ; lumînare : gîscă ; cocoană : găină), apoi jargonul cartoforilor (as : taica ; doi ochi : beizeru ; trei : spirea ; patru : frateleabei ; cinci : labă ; șase : salman ; șapte : fratele cernichi ; opt : cernica ; nouă : fratele grubii ; zece : gruba ; valet : cilac ; damă : mingeacă ; regele : praftorița). A treia condamnare o suferă sub ministerul Ghica pentru un articol, *Cabinetul de zoologie*, pîrînd a atinge pe Manolache lepureanu. La a patra osîndire în decembrie 1860 e coleg de arest cu Pantazi Ghica, la a cincea cu Radu Ionescu. Bolintineanu îl vizitează. În general este mereu grațiat sub diferite pretexte festive.

T. Orășanu, tatăl pamfletarului, era orînduit la 10 octombrie 1849 cilen la tribunalul polițienesc, probabil de Ilfov. Trebuie să fi avut moșie, deoarece fiul său, N. T. Orășanu, oferă statului în 1856 prețul a șapte țigani din șaisprezece cîți avea, și după aceea prețul pentru alți șase. Pamfletarul se născuse la Craiova în 1833, îndiciu că tată-său avea pe atunci legături cu Oltenia. Dintr-o foaie de zestre, dată de acesta la 17 februarie 1850 pentru cumnată-sa Elenca, descifrăm unele amănunte despre familia lui Orășanu. Elenca, mireasa, era sora Mariței Orășanca, soția lui T. Orășanu, și se mărita cu un Hristodor Naum. O sumă de bani rămăsese de la „cumnată-mea Anica”, răposată la această dată, și se afla la „cumnatul meu D. serdar G. Rafailă”. După toate probabilitățile, Anica era altă soră a soției, iar G. Rafailă era soțul Anichii. Soția lui T. Orășanu se chema Marița Chițescu, pentru că în 1893 Creditul funciar român cerea scoaterea în vînzare prin licitație a moșiei Negreni și Birceni (Olt) ce-i zice și Chițasca, proprietatea d-nei Marița T. Orășanu. D. Aricescu, tatăl poetului C. D. Aricescu, fusese o vreme grămătic la stolnicul Nicolae Chițescu din Slatina, moșul lui Orășanu. T. Orășanu mai are, afară de Nicolae, o fată, Polina, „moartă de răceală” în vîrstă de 22 de ani, la 24 mai 1862. N. T. Orășanu învățase la Sf. Sava și cîteva rînduri din *Talmeș-Balmeș de la nașu-meu Nichipercea* (1863) pot să-l privească și oricum dezvăluie un aspect al vieții colegienilor săraci :

„Ne susțineam prin contribuțul școlarilor avuți, prescriam caietele pe cizme, făceam tematele profesorilor pe cîte o jumătate de sfaț . . . Mai toți eram auditori, căci lipsa ne silea să lipsim de multe ori, ceea ce nu era permis unui școlar regulat”. „Trăiam toți într-o cameră; vara la mahala, iarna la al treilea cat în vreun otel apropiat de colegiu sau de blbiotecă”.

Orășanu fu numit director al „Monitorului oficial” prin decret (din 11 august 1876). Înainte fusese inspector în Regia monopolurilor tutunurilor de la înființarea ei, în 1872. În 1875, încheindu-se o convenție comercială între România și Austro-Ungaria, foarte combătută de opoziție („Românul”, nr. din 10 și 29 iunie 1875), Orășanu este printre aceia care semnară o adresă către domnitor, rugîndu-l să nu confirme convenția. Atunci directorul general al Regiei, Robert Hamilton Lang, îl întrebă în scris dacă „da sau nu” a subscris adresa în chestiune. Orășanu îi răspunse „Da, am suptscris-o”. Directorul se face a-i inspecta, în lipsă, sectorul său din

Moldova și, constatînd „incapacitate sau neglijență”, îl destituie („Românul”, nr. din 12 sept. 1875).

La 7 aprilie 1880 e numit în funcția de al patrulea inspector general în serviciul impozitelor asupra spirtoaselor. La 1 aprilie 1882 trecea în postul de inspector financiar. Prin decretul din 17 octombrie 1886 era numit din nou director al „Monitorului oficial” și Imprimeriei statului, în locul lui Șt. Iorgulescu, post din care demisiona în 1888 în favoarea lui Al. Pencovici. Se vede că acum îi mergea rău, căci „Monitorul oficial”, al cărui director fusese, publica în mai scoaterea la licitație a mobilelor sale pentru despăgubirea unui Nacu Minovici. N. T. Orășanu muri în 1890. Începînd de la 1 aprilie 1891, soția sa Lucșița primea drept pensie lunară abia 67 de lei.

BIBLIOGRAFIE

Floricele de primăvară, București, 1854 ; *Tirgulu cu idei sau Buletinul Cișmegiului*, București, 1857 ; *Botezulu lui Fil-fil-son în balta Cișmegiului*, București, 1857 ; *Trei feți-logofeți sau povestea lui Fil-fil-son*, București, 1857 ; *Căința lui Fil-fil-son, urmare la cei trei feți-logofeți*, București, 1857 ; *O față de măritatu*, București, 1858 ; *Misterele mahalalelor sau cronica scandaloasă a orașului*, București, 1857—1858 ; *Întemnițările mele politice*, București, 1861 ; *Ilustrii contemporani, satire și epigrame politice*, București, 1861 ; *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861 ; *Talmeș-Balmeș de la nașu-meu Nichipercea*, București, 1861—1863 ; *Collecțiune de versificări umoristice, 1869—1870*, București, 1870 ; *Opere satirice, I—III*, București, 1875 ; *Poesii dedicate armatelor române*, București, 1877. În 1865 (16 martie—2 iulie) Orășanu publică ziarul „Opiniunea națională”.

NICOLAE RUCĂREANU

Cîmpulungeanul N. Rucăreanu pare a se fi născut în anul 1810, dacă este exactă afirmația pe care o face în prefața *Modestelor încercări poetice* apărute în 1873, din care rezultă că acest volum reprezintă debutul autorului la vîrsta de 63 de ani.

Primele cunoștințe le primește în familie de la dascăli particulari, apoi continuă școala la București, unde-l va avea ca profesor pe Ion Heliade Rădulescu. Între 1844 și 1846, N. Rucăreanu se află la Paris împreună cu alți tineri români și frecventează cu entuziasm cursurile lui Jules Michelet.

Înapoiat la Cîmpulung, N. Rucăreanu devine profesor, desigur nu din necesitate, căci era posesorul unor întinse proprietăți. Alegerea sa ca deputat în Divanul ad-hoc la 14 septembrie 1857 stîrnește proteste, întrucît Dimitrie Crețulescu, într-o scrisoare către Ion Ghica, se arată convins că nu se poate aștepta la nimic bun din partea lui N. Rucăreanu și a altor deputați ca el. Această afirmație trebuie să fie adevărată, dacă ne gîndim că în 1864 frații Rucăreanu, mari proprietari în județul Muscel și oameni cu influență, făceau opoziție legii rurale, silind pe prefectul Drăghicescu să ia împotriva lor măsuri „adesea certate cu morala”.

În 1866, N. Rucăreaun face parte din tabăra acelor care se arătau împotriva aducerii unui domn străin la tronul țării. Moare după 1889, complet uitat de contemporani.

În prefața unicului său volum de poezii, *Modeste încercări poetice*, N. Rucăreanu se scuză pentru lipsa de talent poetic și mai ales de cultură. Alexandru Odobescu, prezentînd balada *Vînătorului Carpaților* în *Pseudo-kyneghetikos*, remarcă priceperea cu care a fost ales și conceput subiectul, dar consideră că imaginile „au aspectul tern al fotografiei și nu coloritul viu al vieții”. Volumul, pe lângă compunerile originale, conține și traduceri făcute după Schiller, în scopul de a demonstra că limba română este capabilă să exprime cele mai înalte sentimente.

Pentru Nicolae Rucăreanu, om de la munte, peisajul alpin este o sursă de inspirație și pe această linie se înscriu cele mai izbutite creații ale sale : *Vînătorul Carpaților*, *O întâlnire*, *O oră de primăvară*, care conțin imagini nu lipsite de prospețime și create cu un anume simț al autenticului. De asemenea este sensibil și la sunurile poeziei populare, căreia știe să-i prindă timbrul (*Cucul și codrul*). Celelalte poezii sînt niște versificații desuete care nu mai rețin atenția.

Impresiile sale de călătorie, lipsite de valoare literară, denotă totuși că autorul era sensibil la formele de viață burgheze pe cale de înfiripare. Reflecțiile sale referitoare la pustietatea portului Constanța sînt grăitoare în acest sens.

În 1871, N. Rucăreanu dedică o poezie artistei A. Ristori. Pentru atitudinea contemporanilor este semnificativ articolul lui Cezar Bolliac, care-i califică poezia drept „un cuatruped schilod în formă de catren”, care viciază atmosfera literară a epocii.

N. Rucăreanu a scris în umbra lui V. Alecsandri și este un discipol întîrziat al lui I. Heliade Rădulescu, pe care-l socotea „părintele literaturii române”. I-a respectat pînă la capăt nu numai principiile, dar și ortografia, iar contemporanii îl considerau învechit.

BIBLIOGRAFIE

Modeste încercări poetice, București 1873 ; *Impresiuni d'un viagiu la Constantinopole și înapoi*, București, 1886 ; *Vade-mecum la Dîmbovicioara, Cîmpulung*, 1889.

Documente privind Unirea Principatelor, București, 1963, vol. I, *Documente interne (1854—1857)*, vol. III, *Corespondență politică (1855—1859)* ; Constantin C. Giurăscu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966 ; Al. I. Odobescu, *Pseudo-kyneghetikos. Epistolă scrisă cu gîndul să fie Precuvîntare la cartea Manualului vînătorului*, București, 1874.

GEORGE RADU MELIDON

Profesorul G. Melidon, prezentat de Aron Pumnul în *Lepturariu rumânesc* ca un luptător pentru dezvoltarea învățămîntului, s-a născut la Roman în anul 1831.

Studiază literatura și istoria la Academia Națională din Iași, iar din luna septembrie 1855 îl găsim în lista stipendiștilor de la școlile din străinătate, trimis la Paris

pentru studiul matematicilor. Din anul 1856 devine profesor de mitologie, retorică și poetică la Gimnaziul academic din Iași.

În calitate de director general al școlilor, G. Melidon se va preocupa de dezvoltarea învățământului sătesc. El combate părerea, amplu răspândită, că în școlile din mediul rural este suficient să se predea elevilor doar scrierea și citirea, deoarece „viitorul popoarelor stă în școalele sătești”.

G. Melidon este preocupat și de problema formării învățătorilor pentru aceste școli. Când în 1867 o comisie compusă din A. T. Laurian, V. A. Urechia, Davila și Esarcu organizează Școala normală de învățători, conducerea ei este încredințată lui G. Melidon, care elaborează cu acest prilej ample programe de învățământ.

G. Melidon moare la Iași în anul 1897. Opera lăsată în urma sa este modestă și pătrunsă de didacticism. G. Melidon este autor al unui *Manual al învățătorului*, al unei *Istории naționale pentru popor*, care își propune să explice cauzele care au produs evenimentele istorice, și al unor *Regule scurte de versificație română*, întrucât autorul consideră că este suficient să fie cunoscute bine regulile ritmului și rimei spre a se putea face ușor versuri bune în limba română.

În paginile revistei „Zimbrul” Melidon colaborează cu articole politice : *Presa grecească și română*, *Viitorul Dunărei*, *Chestia Orientului* și altele.

Poezii și scurte bucăți în proză de-ale lui G. Melidon se găsesc împrăștiate prin calendarele și almanahurile epocii. Poezii ca *La coroana lui Ștefan cel Mare* sau *Întîiul escadron*, patriotice în intenție, nu reușesc să fie decît declamatorii, iar *O privire de pe Ceahlău* (*suvenire fantastice*) constituie pentru autor prilejul de a descoperi frumusețile peisajului românesc și de a se entuziasma de el.

G. Melidon și-a cîștigat merite incontestabile în activitatea sa de îndrumător al școlii.

BIBLIOGRAFIE

Regule scurte de versificație română, Metodu ușoru pentru a pute face cu înlesnire versuri corecte în limba română, Iași, 1858 ; *Relațiunea statistică de starea școalelor în Moldova*, Memoriu prezentat D. Ministru de Culte și Instrucțiune Publică în 1 ianuarie 1862, Iași, 1862 ; *Anuarul primului period de învățămînt sub direcțiunea d-lui George Radu Melidon. Anii școlari 1867—1870*, București, 1871 ; *Manualul învățătorului sau elemente de pedagogie practică în usul școalelor populare*, București, 1874 ; *Istoria națională pentru popor sau neamul, sapa, arma, casa și mintea românilor prin toate timpurile și locurile*, București, 1876 ; *Irod național*, roman, [f. I.], 1895.

C. Diacononich, *Enciclopedia română*, t. III, Sibiu, 1904 ; Arune Pumnul, *Lepturarii rumânesce* t. IV, partea a 2-a, Viena, 1865 ; D. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor din România (1800—1898)*, București, 1898. În volumul *Irod național* de G. Melidon se află o listă a cărților publicate de autor, printre care figurează volumele *Scrieri literare*, 1854—1862, și *Chestiuni politice*, 1855—1862. Aceste scrieri nu se găsesc în colecțiile B. A. R. și B. C. S. (București) și este puțin probabil ca ele să fi văzut lumina tiparului.

ROMULUS SCRIBAN

Familia Scriban a fost cunoscută în istoria culturii noastre în special prin strădania celor doi teologi Scriban, Neofit și Filaret, care au desfășurat o prodigioasă activitate obștească (în campania unionistă) și religioasă, în calitatea lor de profesori la Seminarul de la Socola.

Poetul Romulus Scriban, nepot de frate al acestora, s-a născut la Burdujeni în anul 1838. A învățat la Iași, întâi la Seminarul de la Socola, apoi la Academia Mihăileană. Și-a desăvârșit apoi formația intelectuală în acest climat, unde mai bine de cincizeci de ani activase Gh. Asachi. Înainte de a părăsi țara pentru studii, Romulus Scriban a luat parte la acțiuni îndrăznețe, în vara anului 1857: el este acela care a trecut Milcovul, noaptea, cu actele și protestele comitetului unionist din Moldova. A studiat dreptul și filologia la Torino, luându-și licența în 1866. După întoarcerea din Italia s-a stabilit la Galați, ocupînd pe rînd funcțiile de procuror, profesor de drept și economie politică la Școala comercială din oraș. A practicat și avocatura. A murit la Iași, în ziua de 29 octombrie 1912.

Activitatea literară a lui R. Scriban se limitează doar la două plachete de versuri, prima *Încercări poetice* (Iași, „Buciumul român”, 1860), iar a doua *Poeme* (București, Ioana Weiss, 1866). Poeziile apărute în 1860 sînt rezultatul unor naive meditații de adolescent, concretizate într-o poezie vetustă a ruinelor, ca în *O noapte pe ruinele Sucevei*, sau reluînd tema colonizării Daciei și a formării poporului român, în poemul cu obositoare digresiuni epice și discursuri insignifiante *Penatii Troei*.

Activitatea publicistică a lui R. Scriban se întrerupe pentru șase ani, interval în care și-a făcut studiile în Italia. Poeziile adunate în volumul *Poeme*, 1866, sînt scrise în acest timp și exprimă, ca ton general, o concepție politică cu totul veche și îmbîcșită de misticism. Celebrînd libertatea în versurile intitulate *Cîntul libertății*, R. Scriban ajunge la o idee retrogradă despre ea, preconizînd o falsă libertate, cînd:

Și lupii chiar cu meii vor paște împreună,
conduși în calea vieții de același bun păstor,
că ceriul va se-mpace, în patria străbună,
pe asupriți de seculi și pe asupritori.

Neavînd o concepție politică clară, versurile lui, nerealizate artistic, nu au avut rezonanță în epocă. În același volum mai pot fi semnalate poeziile *Catedrala episcopiei Argeșului*, *Frunze*, *Congresul Transilvaniei*, *Adio la patrie*, inspirată de părăsirea țării. De altfel, este singura creație în care sinceritatea sentimentului poate emoționa:

Adio Românie, pămînt de suvenir,
adio înc-o dată, o țieră ce iubesc,
mîhnit pînă la moarte de cruda despărțire,
să te revăd cu bine, din inimă doresc.

Elaborat în 1866, volumul nu reflectă stadiul limbii literare din acel moment. Latinismele abundă, cuvinte mai puțin utilizate în limba poetică, precum *peremin*, *protege*, *încăntena*, *belicos*, *încîntenată*, *amarante* etc., sună anacronic astăzi, ca și atunci.

A vorbi despre R. Scriban ca despre un poet, cum observa cu adevărat G. Călinescu, „este o mare aventură”; el rămîne în istoria culturii noastre pentru animația ce a produs-o, la Iași, creînd o atmosferă propice preocupărilor literare printre elevi, în jurul anului 1859.

BIBLIOGRAFIE

Încercări poetice, Iași, 1860; *Poeme*, București, 1866; *Istoria economiei politice, a comerțului și a navigațiunii române*, Galați, 1885.

C. Erbiceanu, *Viata și activitatea preasfințitului Neofit Scriban, episcop de Odessa, fost profesor la Seminarul Veniamin din mănăstirea Socola*, București, 1888.

ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU

Al. Depărățeanu s-a născut la 25 februarie 1834 în casa din Roșiorii de Vede a tatălui său, boierul orb, dar vesel meloman, Petru Depărățeanu.

Își petrece primii ani la moșia părintească Depărtații din Teleorman. În 1852 ajunge în clasa a 3-a a Colegiului Sfîntul Sava din București.

Poetul rămîne autodidact, destul de versat în literatură, căci menționează pe Ronsard, Byron, Hugo și Musset. Călătorește prin Germania și Italia. Face pelerinaj în patria lui Cervantes. Stă mai mult la Paris, fără a rămîne impasibil la actualitatea literară a Franței. Deprinde ceva din dibuirile de noi forme de expresie ale poeziei.

Ales deputat la 24 noiembrie 1864, moare peste mai puțin de 2 luni, la 11 ianuarie 1865.

Poeziile lui Depărățeanu sînt inegale. Forma muzicală luată se împiedică în stridențe neologice. *Vara la țară*, puțin caracteristică pentru poet, a făcut carieră pentru idilismul ei. Poeziile erotice ale lui Depărățeanu au și pasaje petrarchiste merituoase. Viciat de răul veacului, poetul exclamă: „Știință, formă, nume, nimic! . . . Toate minciuni!” și caută refugiul în iubire (*Mi gloria par bien amor*). El proslăvește „fetele cu buza-n flăcări și cu sîn atunci aprins” (*Fetele*), lăsînd mai curînd un itinerar erotic decît o spovedanie lirică.

Erotica lui era împovărată de un hedonism adesea lipsit de rafinament. Totuși ea aduce o notă distinctă în poezia de dragoste a timpului, îmbîcsită de idolatrizări, prin amploarea muștrărilor apropiate uneori de imprecății.

Depărățeanu a lăsat rareori tablouri fără intenții de cugetare. Așa e o *Horă* din 1859, prevestind monografia poetică a jocului care avea să-l tenteze pe G. Coșbuc. Are și o feroasă nocturnă romantică datînd din 1857.

Catrenul *La un poet* pare o profesiune de credință:

Poete! deși amorul îți dă mai multă vervă.
Tu fii mai mult filosof și mai puțin amant:
Din creerii lui Joe născu casta Minervă,
Iar Venus, din oceanul perfid și inconstant.

ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU

Poetul nu ajunge un gînditor. Atitudinea neclară față de viață duce la un umanitarism alterat de confesiuni sceptice. El are viziunea grandioasă a dramei sociale : „statuiile regale” și „stîlpii împărătești” stau „pe piedestale d-oase omenеști”. „Palatele splendide” strivesc umerii cariatidelor, care nu sînt decît „oameni suferind”. „Sombre istorii” se scriu cu „spade și pumnale”.

Neîntrezărind un orizont care să înlăture perspectiva nedreptăților, Depărățeanu încearcă să se depărteze de ele prin fugă în idilic (în *Vara la țară*) sau prin amintirea atmosferei voluptăților mondene din somptuoase săli de bal; alteori îl tentează tulburile gînd de părăsire a lumii, ca în *Pelerinul*. Din meditația în fine rezultă că deșertăciunea, întrezărită de poet, provine din inexistența „onoarei”, a „virtuții”, dreptății și libertății, într-o stare care îi părea iremediabilă.

Încă în 1853, Al. Depărățeanu a ticluit *Don Gulică sau pantofii miraculoși*, „comedie vodevilă în 4 acte și un tablou”. Dincolo de complicarea inutilă a piesei și slaba ei reali-

zare, transpare frecventa idee în dramaturgia românească a conflictului de mentalități între generații. În *Grigore Vodă*, drama repudiată de B. P. Hasdeu și apreciată de Cezar Bolliac, el își fundează subiectul pe episodul asasinării lui Grigore Ghica (în 1777).

Dorind a prezenta un panoptic al stărilor sociale din Moldova secolului al XVIII-lea, cu populația despuiată de boieri intriganți, scriitorul atribuie moartea lui Grigore Vodă exclusiv trădării boierilor.

Este elocventă încrederea personajului principal în calitățile morale ale poporului :

Copilul meu, aș crede : iubirea locuiește
Aici, la noi, într-astfel de oameni : în păstori,
În robi, în proști ; boierii sînt răi și trădători !

Piesa nu e lipsită de momente comice. Astfel, un moment izbutit îl constituie lecătura unei epistole din partea boierilor conspiratori, de fapt o reușită parodie-pamflet, în vers popular.

Interesantă ca intenție, drama lui Depărățeanu nu dă destulă viață personajelor principale, care au un mod stereotip de a judeca. Ea are crîmpeie poetice realizate, dar pierdute în compoziția artificială a întregului. Poet înfrînt în entuziasmul lui de scepticismul epocii și al clasei sociale din care a făcut parte, Al. Depărățeanu rămîne remarcabil prin umanitarismul său. Cîteva poezii meritoase și drama, care nu e cu totul lipsită de calități pentru epocă, sînt de ajuns să i se recunoască un loc modest, dar sigur în evoluția literaturii românești.

BIBLIOGRAFIE

Doruri și amoruri. București. 1861 : *Romanțe istorice și cavaleerești („din ispaniolește“)*, în „Buciumul“. I, 1863, nr. 97, II, 1864, nr. 273, 274 și 277 : *Vara la țară*. în „Satyrul“. I, 1866, nr. 4 : *Grigore Vodă domnul Moldovei*, dramă în 5 acte și în versuri, București. 1864 : *Don Gulică sau pantofii miraculoși*, „comedie vodevilă în 4 acte și un tablou“, în „Revista literară“. XIII, 1892, nr. 12.

Duiliu Zamfirescu. *Cum a iubit Depărățeanu*, în „Literatorul“. II, 1881, nr. 2 : Al. Vlahuță. *Depărățeanu*, în „Armonia“. III, 1883, nr. 2 și 22 : Gr. Andronescu. *Alexandru Depărățeanu*, studiu literar. în „Revista literară“. VII, 1886, nr. 2 : Cont. Dissescu. *Alexandru Depărățeanu*, în „Analele literare, politice, științifice“. I, 1904, nr. 6—8 : Al. Ciocănescu. *Alexandru Depărățeanu*, studiu critic. București. 1936 : G. Călinescu. *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“. III, 1954, X, 1961, nr. 3.

ALEXANDRU SIHLEANU

Moartea, care-l smulse vieții nevîrstnic, împiedică pe Alexandru Sihleanu să-și dezvolte talentul poetic ce se întrevede în singurul său volum de poezii, cu titlu lamartinean : *Armonii intime* (București, 1857). Cultura sa clasică și modernă i-a adus în poezie aluviuni din diverse părți, netopite încă în magma proprie. Horațiu. Alfred de Vigny. Lamartine. Byron îi imprimă fie accente de beatitudine campestră, fie neagra durere a poetului romantic :

Vînturi a urgiei, veniți de mă bateți ;
Din banchetul vostru, credincioși, mă scoateți ;
Duha-ntunecimii, ție mă închin !

(Sonet III)

Alexandru Sihleanu, născut în 1834, ca fiu al paharnicului Zamfirache Sihleanu din mahalaua Gorgani, își petrecu „junia“ la Sihlea (sau Sihlile) din județul Buzău, la moșia părintească. Dintr-o poezie, *Revederea*, scrisă într-o vacanță la țară (în 1854), aflăm că se afunda în „pădurea misterioasă“, ascultînd „plin de uimire“ vocea duioasă a filomelei, că pe malul gîrliței „cu tainici șoapte“ făcea „dulci visuri de viitor“, că, uitînd de rang, se amesteca printre ciobani cîntînd doina. Amintirea locurilor copilăriei se va fi răsfrînt și în poezia *Toamna* :

Ah ! mult îmi place cînd toamna vine
Să fiu afară la deal, la vii,
Să văz butucii plini cu ciorchine
De struguri rumeni și aurii.

După ce frecventează „unul din pensioanele Bucureștilor“, pleacă la Paris pentru desăvîrșirea studiilor în anul 1852, deși figurează ca redactor al „Junimii române“ ce apăruse în mai-iunie 1851. Aci se simțea „străin“ :

Cînd gîndesc la tine, maica mea dorită,
Sufletu-mi de jale și de dor e plin ;
Ah ! vin de mîngîie, sora mea iubită,
Pe tristul străin !

(*Străinul*, Paris, 1852)

A. Sihleanu

ALEXANDRU SIHLEANU

Cu toate obligațiile studiului, Alexandru Sihleanu gusta în toată libertatea „desfătările unui trai de plăceri” — după cum își aminteste A. Odobescu, care-l avu tovarăș de studii „în țară și străinătate” —, închinînd vinului „înfocate strofe” :

O ! cerească ambrozie
Ce mîngîi sufletul meu,
Cînd sorb unda-ți aurie,
Parcă beau chiar din Leteu !

Atunci uit viața trecută :
Atunci tot e zimbitor ;
Zău ! beția e plăcută,
Căci n-am păs de viitor !

Oameni, gemeți cu-ntristare ;
Nu am milă de plînsori !
Printre voi cu nepăsare
Trec ca soarele prin nori.

(Beția)

În 1855 se întorcea în țară prin Viena, unde compusese și două poezii (în 9 septembrie) : *La Patrie* și *Sonet VI — La Sevastopol*.

Smulge după față-ți vâlul trist și jalnic,
Drag pămînt al țării cu amar nutrit,

se adresa poetul țării, iar pe fiii săi îi îndemna :

Fii ai României, frații mei de sînge,
Răscoliți cenușa vetrei strămoșești ;
Și văpaia slavii din trecut va-ncinge
Inimile voastre mari și bărbătești.

La ziarul „Concordia” colaborează cu o izbită satiră : *Çișmigiul*.

Odobescu notează în *Cîteva ore la Snagov* că Al. Sihleanu „avea o inteligență deșteaptă, un spirit glumeț și sarcastic, o imaginațiune aprinsă și o producțiune lesnicioasă, care se ascundeau toate sub o aparență adîncă de lenevire, de zburdalnică nepăsare, zugrăvite pe față-i oacheșă și palidă, dar fină și plăcută”.

Prin cele șapte sonete, cîte cuprinde volumul *Armonii intime*, „liră de argint, Sihleanu” — cum îl numea în *Epigonii* M. Eminescu — îmbogățește această specie în literatura noastră, tematica lor fiind în principal erotică. Tonul general al poeziei sale de dragoste este apropiat de al lui Vasile Alecsandri. O Sofie veghează visurile poetului, smulgîndu-i imnuri tînguitoare de harpă :

Tu care treci frumoasă în visurile mele
Ca umbra fericirii în ceasuri de suspin
Și care-mi ești plăcută ca nopțile acele
Cînd tainicul Luceafăr veghiază în senin . . .

(*La Sofia*)

De Alecsandri se deosebește prin temperamentul său sanguinar, nutrind o viață între salon și „sălbatica natură” : o ereditate incertă, pierdută în fumul genealogiilor imaginare, îl apropie de cavalerii medievalității byroniene (vezi baladele *Logodnicii morții și Păgînul și creștina*). „Complexitatea bărbatului rafinat și barbar, totdeodată, pe care se va încerca s-o înfăptuiască Macedonski mai târziu, o găsim la Sihleanu nefabricată”, observa G. Călinescu.

Îmi place o natură cu fiii săi sălbatici,
Cu piscuri dărîmate, cu țărături singuratici[...]
Îmi place cînd dezgustul și ura mă frîmîntă
S-ating coarda d-aramă a harpei care cîntă
Sălbatica durere a tristului Byron.

(Strofe)

Viața îi fu ca un filfîit de aripi, murind la 23 de ani (14 martie 1857), „printr-o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, trist fenomen al naturii, care, dintr-o mică bubă ieșită pe buza junelui, cangrenă în cîteva ore tot trupul său” (A. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov*). E înmormîntat la biserica Icoanei, fiind apoi reînhumat în satul Sihlea.

BIBLIOGRAFIE

Armonii intime. București, 1857 (un exemplar cu dedicația autorului către Gr. Alexandrescu la Biblioteca Facultății de filologie din Iași), a doua ediție, București, 1871 (cu o prefață de G. Crețeanu); *Poezii — „Armonii intime”* (1857). Vălenii de Munte, 1909 (cu o prefață de N. Iorga).

A. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov*, în „Revista română pentru științe, litere și arte”, București, 1862, vol. II; Iacob Negruzzi, *Armonii intime. poezii de A. Z. Sihleanu*, în „Convorbiri literare”, V, 1871, nr. 3; Alexandru Sihleanu, în „Literatorul”, IV, 1883, nr. 9; G. Călinescu, *Material documentar (Al. Sihleanu)*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, III, 1954.

RADU IONESCU

Radu Ionescu (1833? — 1873) își însușise bine limbile franceză și germană în atmosfera severă de la Sf. Sava. Traduce un sonet din romanticul minor german Wilhelm Müller, iar în fruntea cîtorva poezii așază ca moto fraze din George Sand. În peisajul montan al mănăstirilor Polovraci și Bistrița, unde își petrece vacanțele, sau în atmosfera Bucureștilor de altădată, va fi citit probabil romanele debordînd de lirism ale lui G. Sand sau meditațiile lui Lamartine. „Să ne dăm mîna și să mergem împreună în valea de lacrimi” sună motoul unei poezii de dragoste, *La Elena*, tristețea fiind atributul principal al liricii sale erotice.

Singurul lui volum de poezii (*Cînturi intime*, 1854), dedicat „conșcolarilor” săi, relevă un poet romantic prin excelență. D. Bolintineanu și Gr. Alexandrescu îi

sînt principalii maeștri, dar meditația este împinsă pînă în pragul disperării, notele elegiace atingînd cel mai grav registru :

Ascunde-te, o lună, în marea de uitare,
Acolo și voi stele duceți-vă-a pieri !
Să piară a voastre raze, ș-o noapte de teroare
Să vie acum din haos pe ceruri a domni !

Poetul caută amplitudinea maximă în poezii ca *Geniul abisului*, *Vocea unei umbre*, *Sunetul orei*, *Două lire înunivers*, confruntarea cu Universul ținînd de poza sa obișnuită :

Admiri tu armonia ce este în Natură,
Și ordinea perfectă în legile-i domnind,
Și-n lume ce contraste ! . . .

spune autorul în poezia *Omul în natură*, a cărei temă este prefigurată iarăși de un citat din G. Sand : „Quand on se sent moins brute et moins féroce que la société où l'on est condamné à vivre et à mourir, il faut ou lutter corps à corps avec elle, ou s'en retirer tout-à-fait”. Doar femeia „simțitoare” alină suferința poetului și-l inspiră :

Frumos ceresc arhanghel ! începe dar de cîntă,
Te pune acum la piano și cîntă în delir!
Înalță sus la ceruri armonia-i cea sfîntă,
Și inima-mi și suflet dintr-însa se inspir.
(Pianul)

Femeii poetul îi înfățișează soarta unui Dante, Tasso, Byron, neînțeleși de contemporanii lor.

Cu o inteligență mai mult vie decît originală, R. Ionescu va fi trezit mari speranțe, din moment ce este sprijinit materialicește de arhierul Calist și casa Hagi Tudorache să plece la Paris pentru desăvîrșirea studiilor. Se ocupă mai ales cu filozofia și literatura universală.

Contactul cu emigrația română din Paris va angaja definitiv pe poet în publicistica politică. De acum încolo preocupările poetice vor deveni tot mai sporadice și cu o tematică precumpănitor patriotică. În februarie 1859 va tipări la Paris broșura *Odă la România*, în care își exprimă satisfacția pentru realizarea Unirii Principatelor, pe care o sprijină cu articole și poezii redondante în „Buciumul” lui Cezar Bolliac.

După întoarcerea de la Paris, colaborează intens la ziarul „Dîmbovița” al lui D. Bolintineanu. „Unul din junii Români ce au făcut studii în litere în Franca, scriitor și poet român de distincție”, cum îl caracterizează venerabilul poet pe R. Ionescu, va prelua funcția de redactor responsabil al ziarului de la 7 mai 1860. Aci va publica și nuvela romantică *O zi de fericire*, rămasă însă neterminată.

R. Ionescu va activa, în continuare, la „Independența”, „Românul” și „Revista Dunării” (semnînd adesea Radion), devenind subit potrivnic domnitorului și participînd chiar la detronarea lui. În 1866 este deputat de Argeș, iar în 1867 agent diplomatic la Belgrad, după ce, sub Cuza, fusese pentru scurt timp director în Ministerul Cultelor.

O oarecare înviorare a preocupărilor sale literare are loc în perioada de apariție a „Revistei române” conduse de A. Odobescu, R. Ionescu fiind unul din redactorii

elegantei publicații. N. Iorga era de părere că meritele lui R. Ionescu nu sînt nici în poezie, nici în politică, ci în critica literară. Studiul cel mai important în acest domeniu este intitulat *Principiile critice*, prin care introduce — primul la noi — idei estetice hegeliene, cu care luase contact în timpul studiilor de la Paris. Trătînd despre deosebirea între știință și artă, R. Ionescu stabilește principiile și regulile pe care se întemeiază critica literară, aplicate de el pentru stabilirea unei „noi direcții” în literatura română. În explicarea talentului lui Donici și al Dorei D'Istria, criticul solicită îngăduință asupra încercării sale, întrucît este „cel dintîi” care o face. În lipsa unor dovezi asupra împrumuturilor hegeliene, T. Vianu presupune un intermediar francez, traducerea în extrase a lui Ch. Bernard, pe care fostul student la Paris îl avea la îndemînă, mai ales că în Franța era viu interesul pentru ideile hegeliene, aplicate în sistemul lui H. Taine din *Philosophie de l'art*, carte considerată drept bază a criticii literare moderne. Ecourile hegeliene, întîlnite cu unele idei schopenhaueriene, care vor anunța nu numai teoria maioresciană, ci și unele formulări ale ei, sînt totuși vizibile în studiul despre Al. Donici :

„În variatele producțiuni ale literaturii, în feluritele spectacole ce desfășoară dinaintea noastră, găsim mai mult decît oriunde o mîngîiere pentru suferințele vieții, o speranță zîmbitoare pentru o soartă mai fericită, un *dulce repaos* pentru obositoarele lucrări. Inima noastră se face mai bună, mai generoasă și se deschide mai cu înlesnire la sentimentele frumoase ; mintea noastră se ridică la o înălțime mai mare de idei și cugetări și înțelege mai bine sublimele minuni ale universului”.

Idealismul lui Radu Ionescu nu este totuși în critică atît de exclusivist, întrucît, ca și în estetica lui Schiller, idealul estetic este legat de cel politic. Artă, al cărei loc este fixat de critici deasupra politicii, implică un anumit obiectiv politic, pe care ea îl realizează prin mijlocirea criticii :

„Cînd critica va izbuti să facă cunoscute tuturor deosebitelile literaturi, mișcarea generală între idei va pregăti și va forma unitatea spiritului omenesc ; și atunci această unitate de idei, de sentimente și de trebuințe comune va întemeia cu desăvîrșire între popoare solidaritatea politică, cel mai mare interes al timpurilor moderne pentru prosperitatea fiecărei națiuni”.

BIBLIOGRAFIE

Cînturi intime, București, 1854 ; *Odă la România*, Paris, 1859 ; *Principiile critice*, în „Revista română”, 1861 ; *Alexandru Donici*, în „Revista română”, 1863.

RADU IONESCU

Radu S. Dragnea. *Un critic literar de tranziție*, în „Gîndirea”, III, 1923, nr. 6 : T. Vianu. *Influența lui Hegel în cultura română*. București, 1933 : Florea Ghiță. *Radu Ionescu — pionier al literaturii noastre moderne din epoca Unirii*, în „Materiale de istorie și muzeografie”. IV. 1966.

GR. H. GRANDEA

Gr. H. Granda s-a născut la 26 octombrie 1843 pe moșia Țandărei din Ialomița, pe care tatăl său o ținea în arendă din anul 1840. În linie paternă, Gr. H. Granda era de origine macedoneană. Bunicul, negustor, venise în țară din Costopolis, aducînd cu sine pe fiul său Haralamb. Acesta se căsătorise cu fiica postelnicului Baldovin. Maria, și ar fi avut cu ea patru copii. Întîiul născut fiind Grigore, viitorul poet. Granda își plăsmui, mai tîrziu, o ascendență care stîrni ironia lui V. Alecsandri și a lui Ion Ghica, considerîndu-se nepotul lui Byron, al cărui fiu natural ar fi fost tatăl său. Haralamb.

Focul care a cuprins Bucureștii în 1847 a pricinuit moartea mamei scriitorului, mistuind și întreaga avere a familiei. Din 1855 Grigore rămase orfan și de tată și fu nevoit să poarte de grijă unui frate mai mic. Greutățile vieții pe care le întîmpină încă de copil sînt mărturisite în versuri :

De cînd în astă lume, și mamă și părinte
M-au părăsit în doliu, c-un frate micușor.
Eu care nu am reazim să am de el aminte.
Să-i fiu părinte, mamă, amic și protector.

Tu știi ce suferință, ce luptă, ce durere
A trebuit să-ntîmpin, de trai agonisind :
Aci să-l las din brațe-mi, nemaiavind putere,
Aci la căpătîiu-i să mă așez plîngînd.

După actele pe care le prezenta, Gr. H. Granda ar fi absolvit cursul superior al Colegiului Sf. Sava. Sigur este că în 1859 era elev al Școlii naționale de medicină și farmacie, fondată de doctorul Carol Davila. Tot în acest an îi sînt semnalate în „Dîmbovița”, de către Bolintineanu, primele încercări poetice.

În 1860, Gr. H. Granda, care terminase doi ani la Școala de chirurgie, era subchirurg în jud. Ilfov. Deși conștiincios în practicarea profesiei, nu simțea nici o atracție pentru medicină, înclinarea sa fiind către științele naturale. Fu numit, de către Davila, medic de batalion clasa a II-a la Școala de medicină, predînd aci și cîteva materii (istoria românilor, zoologia, botanica, etc.). Se pare că nu era prea punctual în îndeplinirea îndatoririlor didactice, ceea ce-i atrase nemulțumiri și chiar unele sancțiuni din partea exigentului Davila.

În 1863 Granda prepara elevi pentru bacalaureat la „științele naturale, chimia, fizica, mineralogia, botanica, zoologia și cosmografia”, după cum anunța „Buciumul” (nr. 33 din 26 aprilie 1863). Prin Bolintineanu, ministru al cultelor, obținu postul de secretar al Comisiei documentale, dar demisionă sub cuvînt că din pricina acestei funcții n-o mai putea exercita cum ar fi dorit pe aceea de ziarist. În 1865 obținu o

bursă de studii în străinătate, la Liège, de unde va trimite la „Familia” articole și poezii. Aci își publică *Dorințele a doi români și mediile de a le vedea realizate* (1866) și tot aci slăvește în versuri *Meusa* :

A ! iacă-mă pe culmea ce valea o domină.
În purpură se stinge a zilei stea divină.
Acuma văd cetatea cu turnurile ei
Și Meusa întinsă cum scapără scînteii.
Ah ! cît de mult îmi place această panoramă
Întinsă și frumoasă ! De cîte ori mă cheamă
S-admir ăst amfiteatru cu splendide colori
Ce farmecă vederea la mii de călători.

O barcă cînd mă duce în sus și jos pe valuri,
Îmi place să contemlu mulțimea de furnaluri.
Al căror fum se-nalță în limpedul eter
Ca fumul de tămîie . . .

În perioada șederii în Belgia se împrieteni cu profesorul de metafizică, estetică și arheologie Alphonse le Roy și cu turcul Mehmed Said. De la Liège se întoarce fără diplomă de licență, dar cu nostalgia unei ființe iubite de care a trebuit să se despartă — prilej de noi versificări, pe ton sentimental — și cu amintirea capodoperelor de Rubens, Ruysdael, Van Dyck, Rembrandt, care-i stîrniseră admirația. La înapoierea în țară trecu prin Heidelberg și prin Nürnberg.

În 1868, Gr. H. Granda, funcționar, se căsătorește cu Sofia Fotescu. Spre sfîrșitul aceluiași an era profesor provizoriu de limbile română și franceză la Școala macedo-română din București. În octombrie 1870 fu numit bibliotecar la Biblioteca din Iași, dar demisionă curînd. Prezentîndu-se la un concurs pentru catedra de filozofie de la Universitatea din Iași, nu izbuteste s-o obțină. În 1874 funcționa ca profesor de limba franceză la Craiova. A fost redactor la „Tribuna” (pînă în 1877), la „Curierul Bucureștilor”, la „Timpul”, la „Resboiul” (1877—1879). În 1890 era profesor suplinitor la Bacău și solicita sprijinul lui Iacob Negruzzi pentru a deveni titular al postului ce ocupa. Cum pentru acest lucru licența era obligatorie, Granda se fixă la o teză despre „atomism”.

Gr. H. Granda s-a stins din viață la Bacău, la 8 noiembrie 1897.

Granda este un poet minor, un versificator de fapt. Critica literară a notat capacitatea de a evoca ruinile (G. Călinescu) :

Aci după diluviu avură muritorii
Idea să ridice un turn să-ntreacă norii.
Să treacă atmosfera, s-ajungă pîn'la cer.
Eternul lor refugiu. Dar turnul, autorii
S-au risipit ca fumul albastrului eter :
Antica Babilonă, splendidele palate.
Grădinile suave în aer suspendate
Și al Semiramidei frumos și-nalt mormînt
Ce s-au făcut ? Perit-au de secolii spulberate.
Ca tot ce face omul p-acest etern pămînt . . .

GR. H. GRANDEA

cîntarea „delirului”, fior „nou pe atunci”,
versurile alegorice asupra valsului macabru :

Misterioasa zîă atrage din cetate
Acele mii de oameni, victime îmbătate,
În cimitir ea intră, și lumea după ea,
Ca neagra vjfelie, intrînd pe porți vuia ! . . .
Cînd am ajuns acolo, din toată-acea mulțime
Nu mai văzui nimica decît niște victime,
Schelete în liñțoliu, ce dăñțuiau mereu.
Frumoasa amazoană, șezînd pe calul său
Ce nechiază la lună, din mistica-i citară
Cînta frenetici valsuri ; iar moartea cea amară
Tîra printre morminte un hor de morți urlînd,
Liñțoliile albe în aer filfînd.

Granda pare a fi fost mai înzestrat
pentru roman, deși producțiile sale în
acest gen nu depășesc granițele epocii în care
au fost scrise. *Fulga sau ideal și real* tratează
tema dragostei dintre doi tineri aparținînd
unor clase sociale diferite. Costin Fulga, de
origine modestă, iubește o fată de moșier,
pe Zoe. Cuplul suferă la început din pricina
familiei fetei, care nu admite căsătoria, apoi —
după ce în sfîrșit această piedică este înlătura-
rată — din cauza unor intrigi. Zoe se va că-

sători cu altul, iar Costin — urmînd, probabil, în intenția autorului, destinul ilustru-
lui poet englez pretins rudă — va pleca să moară pentru Grecia. Romanul e de
factură wertheriană. Notabilă rămîne încercarea de a critica prejudecățile de clasă
ale boierimii, la care se adaugă o anume îndemînare în zugrăvirea peisajului na-
tural grandios în care scriitorul situează episodul de dragoste.

Mai interesant prin intenție și tema tratată este *Misterele românilor*, rămas neter-
minat. Este o încercare de istorie romanțată, colorată cu element senzațional și
descrieri fantastice de natură, în care autorul urmărește să explice prin metempsi-
hoză continuitatea poporului român. Deciu Longhin, eroul, aparține unui trib compus
din 207 indivizi, constituiți într-o castă cu legi rigide, în care nu pătrund străini.
Eroul are înfățișare de fantomă, poartă un nume pe care îl deține de mai multe
generații și așteaptă vîrsta de 30 de ani pentru a fi introdus în secretele tribului.
Ritualul se petrece în Bucegi.

După multe peripeții, bătrînul acestei comunități etnice neîntinate, Aldea Long-
ghin, scoate dintr-un sicriu ferecat „analele în care zac misterele românilor” și
din care rezultă că membrul cel mai vechi al familiei, un Orol Longhin, s-a născut pe
timpul lui Valer Fescu.

Vlășia sau ciocoi noi — titlul, ca și tonul satiric amintesc pe N. Filimon — este
un roman de critică socială și a moravurilor, în care eroul este Ioan Catina, poetul,
semnatarul unui contract cu diavolul, datorită căruia poate privi ce se petrece în
orice casă. Intenția autorului este de a satiriza un grup de conspiratori care lucrează,
în măsură egală, cu guvernul și cu partidul național, devenit puternic, și în care se în-

troduc spre a trage foloase. În concepția lui Grăndea țara devine, în urma înțelegerii dintre partidele boieresc și burghez, o „vlăsie socială”, pe care acestea o jefuiesc, iar cele două partide sînt „niște cete pentru a înhăța puterea, iar nu niște partide întemeiate pe principii”.

G. Călinescu remarcă acestor romane puterea de invenție.

Grăndea a scris și piese de teatru, care n-au rezistat, precum și cîteva încercări critice aspra unor autori români. A editat, de asemeni, multe reviste : „Albina Pindului” (1868—1870 ; 1875—1876), „Liceul roman” (1870), „Steaua Daciei” (1871), „Bucegiu” (1879), „Resbelul”, și ziarele cu titluri sugestive și existență trecătoare : „Ciocoliul”, „Ciolanul”, „Ciomagul”, „Conservatorul”, „Grivița”, „Ișlicarul”, „Opincarul”, „Opiniunea”, „Stindardul”, „Topuzul”, „Toroipanul” etc.

Opera lui Gr. H. Grăndea, destul de bogată și variată, cuprinzînd genuri diferite, fără o valoare literară deosebită, completează tabloul literar al momentului.

BIBLIOGRAFIE

Preludele, poezii, prefață de G. Sion, București, 1862 ; *Miosotis*, poezii, prefață de G. Sion, studiu de Mauriciu Flugel, București, 1865 ; Gr. H. Grăndea și I. C. Lerescu, *Dorințele a doi români și mediile de a le vedea realizate*, Liège, martie 1866 ; *Poesii nvoe*, fasc. I, București, 1873 ; *Fulga sau ideal și real*, roman original, Severin, 1872 (alte ediții, București, 1873, 1875, 1885, 1909, 1919) ; *Miosotul*, București, 1884 (altă ediție, 1885) ; *Nostalgia*, poezii, București, 1885 ; *Vlășia sau ciocolii noi*, roman, București, 1876 (altă ediție, 1887) ; *Danțul morții*, poezii, București, 1918 ; *Marcu Boceari*, București (împreună cu *Vasilikia*, scene din haremul albanez de Dora d'Istria și Atanasie Diaconu) ; *Cezar Boliac*, București, 1889 („Noua bibl. pop. D. I. Cerbureanu”, nr. 12) ; *Nicolae Bălcescu*, București, 1889 („Noua bibl. pop. D. I. Cerbureanu”, nr. 5) ; *George Asachi*, București, 1890 („Noua Bibl. pop. D. I. Cerbureanu”, nr. 2) ; *Const. Negruzzi*, București, 1891 („Noua bibl. pop. D. I. Cerbureanu”, nr. 3) ; *Alexandru Sihleanu*, București, 1891 („Noua bibl. pop. D. I. Cerbureanu”, nr. 5) ; *Misterele românilor*, roman, în „Bucegiu”, ziar pentru toți, red. Gr. H. Grăndea, I, 1879, nr. 1 și 2 ; „Albina Pindului. Litere, Științe și Arte”, redactor responsabil : Grigore Haralamb Grăndea, I—IV, 1868—1871, 1875 ; *Les finances de la Turquie*, Liège, 1867 (citate în „Tribuna” din 1 dec. 1873) ; *La Meuse*, poeme, trad., avec le texte en regard et une préface par Alphonse Leroy, prof. à l'Univ. Liège, 1867.

D. Bolintineanu, *O idee de literatură*, în „Dîmbovița”, II, 1859, nr. 8 ; I. Heliade Rădulescu, *Însemnare importantă*, în „Tipograful român”, I, 1870, nr. 9 ; Al. Antemireanu, *G. H. Grăndea*, în „Epoca”, III, seria a II-a, 1897, nr. 629 ; Al. Macedonski, *Grigore Haralamb Grăndea*, în „Literatorul” din 20 martie 1898 ; Alexandru I. Șonțu, *Poetul Grigore H. Grăndea*, în „Revista literară”, XXII, 1901, nr. 16 și 18, XXIII, 1902, nr. 1, 2, 3, 4, 5 și 6 ; *Note polemice*, în „Ghimpele”, XVII, 1876, nr. 45 și 49, XVIII, 1879, nr. 36, 37 și 39 ; Arune Pumnul, *Lepturariu rumînesc*, t. IV, partea a 2-a, Viena, 1865 ; *Biografie în „Familia”*, II, 1866, nr. 3 ; A. de Gubernatis, *Dictionnaire international des écrivains du jour*, ed. a II-a, Florence, 1890 ; T. Maiorescu, *Raport despre scrierile lui Grăndea*, în „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, t. VIII, 1885—1886, Secția lit., p. 219 ; Const. Ștef. Bilciurescu, *Almanacul (calendar) școalei și bisericei pe anul 1892—1893*, anul I-ii, București, 1892 (Grăndea e suplinitor la Gimnaziul din Bacău din 1889) ; C. Pajură și D. T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu-Severin (1833—1933)*, București, 1933 ; Victor Slăvescu, *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturza (1860—1880)*, București, 1943 („An. Acad. Rom.”, Mem. Secț. ist., seria a III-a, t. XXV, mem. 28) ; G. Călinescu, *Gr. H. Grăndea*, în *Studii și cercetări de istorie literară*, București, 1966 ; Alex. Antohi, *Gr. H. Grăndea*, antologie în ms., cu o introducere bio-bibliografică, menționată de G. Călinescu în studiul citat. Documente din Arhivele statului, București (prezentate de Elena Piru și Rodica Florea), și extrase din „Monitorul oficial”, la Institutul de istorie și teorie literară „George Călinescu”.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ *

THEODOR CODRESCU, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale și alte acte*, vol. I—XXVI, Iași, 1852—1895; Timotei Cipariu, *Crestomatia sau analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI pînă la XIX cu notițe literare*, Blaj, 1858; Arune Pumnul, *Lepturariu rumânesc cules de'n scriptori rumâni*, vol. I—II₁₋₂, III, IV₁₋₂, Viena, 1862—1865; C. D. Aricescu, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, partea I—III, București, 1873—1874; D. A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, Dimitrie C. Sturdza, C. Colescu Vartic, J. J. Skupiewski, *Acte și documente relative la istoria renascerei României. Actes et documents ...*, vol. I—V, VI₁₋₂, VII—X, București, 1888—1909; M. Gaster, *Chrestomație română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX)*, vol. I—II, Leipzig, București, 1891; *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. I—VI, București, 1902—1910; I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I—XIII, București, 1931—1946; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I—II, Sibiu, 1944, vol. III—V, Cluj, 1946; *Anul revoluționar 1848, I. În Moldova*, sub. red. acad. M. Roller, [București], 1950; *Texte privind dezvoltarea gândirii social-politice în România*, București, 1954; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*. Volum alcătuit de colectivul arhiviștilor de la Arhivele statului din Iași, sub conducerea lui Gh. Ungureanu, București, 1960; *Documente privind Unirea principatelor*, redactor responsabil acad. A. Oțetea, vol. I—III, București, 1959; Paul Cornea, Elena Piru, *Documente și manuscrise literare*, I, București, 1967.

DIMITRIE IARCU, *Repertoriu biblio-chronologic sau catalog general de cărți române imprimate de la adoptarea imprimeriei [...] și pînă astăzi*, București, 1865; *Anale bibliografice române. Repertoriu chronologic sau catalog general de cărțile române imprimate de la adoptarea imprimeriei diumetate seculu XVI și pînă astăzi, 1550—1865 exclusiv*, București, 1865 (ed. a II-a (1550—1873), București, 1873); George Popescu, *Șese ani din literatura română. Catalog general de cărțile române publicate în țară și străinătate de la 1 ianuarie 1874 pînă la ultima iulie 1879 ...*, București, 1879; Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. I—III, București, 1898—1936 (colaborare la vol. III și continuare cu vol. IV, Dan Simonescu, IV. *Adăugiri și completări*, București, 1944); Georges Bengesco, *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIXe siècle jusqu'à nos jours*, deuxième édition, augmentée d'une préface, d'un supplement (1895—1906) et d'un index alphabétique, Paris, 1907; Ion Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I—II, București, 1907—1913, vol. III, I. Bianu și G. Nicolăiasa, Craiova, 1931; Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești (ziare, gazete, reviste), descriere bibliografică*, vol. I (1820—1906), București, 1913; Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, fasc. I—III, București,

* Cuprinde selectiv numai opere apărute în volum.

1921—1928 ; Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară. Români în literatura ungară și ungrii în literatura română*, vol. I—III, București, 1931—1938 ; N. Georgescu Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932 ; M. Sînzianu, *Convorbiri literare*, indice bibliografic 1867—1937, București, 1937 ; Alexandru Rally și Geta Elena, *Bibliographie franco-roumaine*, t. I. *Les œuvres françaises des auteurs roumains*, t. II, *Les œuvres françaises relatives à la Roumanie*, Paris, 1940 ; Filip Roman [Barbu Teodorescu], *Literatura rusă și sovietică în limba română, 1830—1859*. Contribuții bibliografice, București, 1959 ; Magdalena Maghiaru, „*România literară*”, Iași, 1855. Indice bibliografic adnotat, Cluj, 1965 ; Sorin Alexandrescu, Alexandru Dușu, Nicolae Liu, Nadia Lovinescu, Liviu Onu, Liliana Țopa, *Bibliografia literaturii române, 1948—1960*, sub. red. acad. Tudor Vianu, București, 1965 ; Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, I—III (1790—1850), București, 1967 ; G. Ivașcu, *Din istoria criticii și a teoriei literare românești* ; București, 1967.

J. A. VAILLANT, *La Roumanie ou Histoire, langue, littérature, orthographe, statistiques des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves*, vol. I—III, Paris, 1844 ; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I—X, Iași, 1888—1910 (*Istoria partidelor politice în România*, *ibidem*, vol. IX₁₋₂, București, 1910) ; I. C. Filitti, *Tulburări revoluționare între 1840—1843*, București, 1912 ; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1839*, București, 1915 ; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I—IV, București, 1920—1922 ; I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932 ; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I₁₋₂ — X, București, 1936—1939 ; N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939 ; Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea ăteristă în Țările românești. 1821—1822*, București, 1945 ; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948 ; D. Ionescu, Gh. Țuțui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, 1957 ; C. Daicovicu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu . . ., *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, 1960 ; D. Berindei, *Orașul București. reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, 1963 ; Academia R. P. R., *Istoria României*, vol. I—IV, București, 1960—1964 ; C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966 ; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967.

C. ERBICEANU, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888 ; Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898 ; Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie du dix-neuvième siècle*, vol. I, Paris, 1905 ; Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910 ; E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. I—III, București, [1924—1925] ; D. Bădărău, *O sută de ani de naturalism în România*, Iași, [1930] ; Șt. Birsănescu, *Istoria pedagogiei românești*, București, 1941 ; A. Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, București, 1946 ; P. Constantinescu-Iași, *Relațiile culturale româno-ruse din trecut*, București, 1954 ; T. Săvulescu, *90 de ani de viață academică în țara noastră*, București, 1956 ; G. Barbu, G. Brătescu, V. Manoliu, *Din trecutul medicinei în R. P. R.*, București, 1957 ; *Din istoria filozofiei în România*, vol. I—III, București, 1955—1960 ; C. I. Gulian, S. Ghiță, N. Gogoneață, C. Joja, R. Pantazi și Al. Popescu, *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, București, 1964 ; Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ediție de George Ivașcu, București, 1966 ; *Curenți și orientări în istoria filozofiei românești*, volum coordonat de N. Gogoneață, București, 1967.

L. ȘĂINEANU, *Istoria filologiei române*, ed. a II-a, București, 1899 ; P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1904 ; *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I—III, București, 1956—1962 ; *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958 ; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959 ; Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1961 ;

Gh: Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*. București, 1966 : Mircea Seche. *Șchiță de istorie a lexicografiei române*. vol. I. București, 1966.

Lucrările societății filarmonice de la 1 dec. 1833 până la 1 april 1835, publicate spre știința D. D. Soși, București, 1835 : Teodor T. Burada, *Cercetări asupra conservatorului filarmonic dramatic din Iași (1836—1838)*, Iași, 1888 : D. C. Olănescu, *Teatrul la români. Teatrul în Țara Românească*, vol. I—II_{1,2}, București, 1897—1898 : T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I—II, Iași, 1915—1922 : Emanoil Al. Manoliu, *O privire retrospectivă asupra teatrului moldovenesc*. Din primele începuturi și până în anul 1924, Iași, 1925 : N. Iorga, *La société roumaine du XIXe siècle dans le théâtre roumain*, Paris, 1926 : Al. Olăreanu, *Însemnări pentru o istorie a teatrului craiovean*, Craiova, [1929] : Claudio Isopescu, *l'Italia e gli inizi del teatro drammatico e musicale romeno*, Livorno, 1929 : Maria Mihăilescu, *Istoria teatrului munten de la 1800—1859*, București, 1935 : Ion Horia Rădulescu, *Contribuțiuni la istoria teatrului din Muntenia, 1833—1853*, București, 1935 : Ioan Massoff și George Baiculescu, *Teatrul românesc acum o sută de ani*, București, 1935 : I. Xenofon, *Teatrul Unirii. Repertoriul pentru propaganda Unirii Principatelor*, București, 1935 : Ioan Massoff, *Istoria Teatrului Național, 1877—1937*, București, 1937 : Simeon Samson Moldovan, *Oravița de altădată și teatrul cel mai vechi din România*, Oravița, 1938 : Ion Horia Rădulescu, *Teatrul francez în Muntenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Sibiu, 1943 : Ioan Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. I—II, București, 1961—1966 : *Istoria teatrului în România*, sub îngrijirea acad. G. Opreșcu, vol. I. *De la începuturi până la 1848*, București, 1965 : Virgil Brădățeanu, *Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului*. De la începuturi până la sfârșitul secolului al XIX-lea, București, 1966.

A. D. XENOPOL și C. ERBICEANU, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova...*, Iași, 1885 : V. A. Urechea, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, vol. I—IV, București, 1894—1904 : N. Brînzeu, *Școalele din Blaj*, Sibiu, 1898 : Andrei Birseanu, *Istoria școalelor centrale române greco-ortodoxe din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani a gimnaziului*, Brașov, 1902 : N. Bănescu, *Academia grecească din București și școala lui Gh. Lazăr*, Cluj, 1925 : N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928 : Ștefan Pop, *Colegiul național Sf. Sava*, [București], 1933 : Stanciu Stoian, *Ideile pedagogice și școlare ale generației de la 1848*, București, 1948 : *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1957 : *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, vol. I—II, București, 1960 : *Universitatea din București, 1864—1964*, București, 1964 : V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Preparandă din Arad*, București, 1964 : Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774—1805*, București, 1966.

ION LUPAȘ, *Din trecutul ziaristicii românești*, Arad, 1916 : N. Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, București, 1922 : I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelen*, Sibiu, 1926 : Teodor Racoce, *Crestomaticul românesc*, ediție critică de T. Bălan, Cernăuți, 1930 : Constantin Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964.

VASILE GH. POPU, *Conspect asupra literaturii române și a literaturilor de la început și până astăzi în ordine cronologică*, vol. I—II, București, 1875—1876 : Ioan Lăzăriciu, *Istoria literaturii române*. În *usul tinereții studioase*, Sibiu, 1884 : Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1885 : I. Nădejde, *Istoria limbii și literaturii române cu probe de limbă, de ortografie și grafie din toate veacurile*. Pentru cursul superioru licealu, Iași, 1886 : Al. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1888 : Ion Bianu, *Despre cultura și literatura românească în sec. al XIX-lea*, București, 1891 : N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I—II, București, 1901 : N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea de la 1821 înainte...*, vol. I—II, București, 1907—1908 : G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909 : N. I. Aposto-

lescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1919 ; Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I—III, București, 1920—1933 ; G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Întîii poeți munteni*, Cluj, 1923 ; P. V. Haneș, *Istoria literaturii românești*, București, 1924 ; N. Cartoian, *Contribuțiuni privitoare la originile liricii românești în Principate*, Cernăuți, 1927 ; P. V. Haneș, *Studii și cercetări*, București, 1928 ; N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 1929 ; I. Breazu, *Michelet și românii. Studiu de literatură comparată*, Cluj, 1935 ; A. Camariano, *Influența poeziei lirice neogrețești asupra celei românești : Ienăchișă Văcărescu și Iancu Văcărescu*, Anton Pann și modelele grecești, București, 1935 ; D. Popovici, *La littérature roumaine de Transylvanie au dix-neuvième siècle*, București, 1938 ; Gh. Cardaș, *Istoria literaturii românești de la origine pînă în zilele noastre*, București, 1938 ; Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, 1941 (ed. a II-a, 1966) ; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941 ; Al. Ciorănescu, *Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui*, București, 1943 ; Șerban Cioculescu, Vladimir Străinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, București, 1944 ; I. Breazu, *Literatura Transilvaniei*, București, 1944 ; D. Popovici, *Etape în dezvoltarea literaturii române*, Sibiu, 1944 ; D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945 ; D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, ed. a IV-a, București, 1946 ; Gino Lupi, *Storia della letteratura romana*, Firenze, 1955 ; Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, 1957 ; Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733—1830)*, București, 1957 ; Endre Pálffy, *A román irodalom története*, [Budapest], 1961 ; Perpessicius, *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor, 1957—1960*, București, 1961 ; Al. Dima, *Studii de istorie a teoriei literare românești*, București, 1962 ; Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, București, 1962 ; Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelenne la culturalizarea maselor*, București, 1962 ; T. Virgolic, *Începuturile romanului românesc*, București, 1963 ; Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, 1964 ; Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, București, 1965 ; E. M. Dvoicenco-Markova, *Russko-rumânskie literaturnie sviazi v pervoi polovine XIX-ogo veka*, Moskva, 1966 ; Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, București, 1967 ; Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate. Secolul XVII—XVIII*, București, 1967 ; Ș. Cioculescu, *Varietăți critice*, București, 1966 ; Werner Bahner, *Das Sprach- und Geschichts-bewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967 ; Gh. Cardaș, *Poeți munteni pînă la Unire. 1787—1859. Antologie și studiu*, București, [f. a.] ; Gh. Cardaș, *Poeții și prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800—1918). Antologie și studiu*, București, [f. a.]

INDICE DE NUME*

- Aaron, Florian**, 145, 243, 248, 260, 420, 517, 524, 593
- Aaron, P. P.**, 43, 69
- Aaron, Teodor**, 26
- Aaron, Vasile**, 26, 33, 36, 88—93, 345
- Ađamescu, Andrei**, 262
- Adamovici, Gherasim**, 60
- Adrian, Ion**, 700
- Albineț, I.**, 260
- Alecsandri, Iancu**, 492
- Alecsandri, Vasile**, 10, 11, 12, 16, 18, 156, 185, 234, 239, 240, 243, 244, 248, 251, 254, 255, 259, 260, 302, 307, 316, 319, 320, 321, 346, 353, 359, 365, 369, 375, 381, 383, 388, 389, 397, 413, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 428, 431, 440, 444, 445, 447, 448, 449, 451—488, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 497, 499, 509, 510, 514, 516, 526, 541, 542, 545, 550, 555, 566, 571, 588, 589, 593, 599, 600, 601, 602, 608, 611, 612, 615, 617, 618, 619, 622, 630, 631, 635, 637, 640, 641, 642, 649, 656, 677, 681, 683, 698, 699, 700, 713, 736, 747, 750, 758, 764, 765, 768
- Alexandrescu, Grigore**, 8, 11, 16, 18, 25, 95, 193, 232, 233, 244, 248, 249, 251, 254, 257, 259, 264, 266, 274, 303, 305, 306, 307, 310—328, 329, 340, 346, 348, 365, 366, 401, 402, 416, 419, 422, 427, 444, 450, 460, 463, 482, 509, 529, 540, 547, 554, 566, 569, 571, 587, 591, 615, 631, 637, 741, 745, 765
- Alexandrescu, Maria**, 263, 275
- Alexandrescu, Mihai**, 310
- Alexandru cel Bun**, 446
- Alfieri, V.**, 258
- Alibaud, Louis**, 490, 494
- Aman, Theodor**, 297, 719
- Ambray, Arthur Thomas d'**, 520
- Amfilohie Hotiniul**, 32
- Anacreon**, 366
- Anagnoste**, 247
- Anestin**, 649
- Anquetil, M.**, 194
- Apostoleanu**, 618
- Apostolescu, N. I.**, 253, 546
- Arghezi, Tudor**, 353
- Aricescu, C. D.**, 134, 259, 313, 317, 414, 529, 584, 585, 593—596, 637, 657, 756
- Aricescu, Dimitrie**, 593
- Ariosto**, 74, 276, 373, 374
- Aristia, Costache**, 247, 258, 330, 334, 417, 527, 593, 615
- Aristofan**, 194, 208
- Aristotel**, 69, 227, 258, 602, 629
- Arndt, Ernst Moritz**, 668
- Aroux, Eugène**, 518
- Asachi, Ermiona**, 249
- Asachi, Gheorghe**, 18, 33, 35, 72, 118, 145, 157, 195, 234, 236, 238, 242, 243, 248, 249, 251, 252, 253, 256, 259, 260, 324, 354—372, 379, 382, 383, 385, 405, 414, 415, 425, 427, 431, 444, 452, 460, 486, 524, 582, 588, 607, 617, 628, 631, 700, 760
- Asachi, Lazăr**, 169, 354, 355

* N-au fost trecute în indice numele cuprinse în bibliografiile aflate la sfârșitul capitolelor, precum și cele din bibliografia generală aflată la sfârșitul volumului. De asemenea n-au fost trecute numele personajelor din operele literare.

- Asachi, Leon, v. Asachi, Lazăr
 Asachievici, Lazăr, v. Asachi, Lazăr
 Augier, Emile, 443, 479
 Aurelian, P. S., 640, 711
 Azarie, 22
- B**
 Babeuf, François-Emile, 337
 Bacon, Francis, 284
 Baculard d'Arnaud, François-Thomas-Marie de, 182
 Bagard, 423
 Balș, Catinca Th., 213
 Balș, Constantin, 380
 Balș, P., 244, 428
 Balș, Toderiță, 447
 Balzac, Honoré de, 258, 383, 393, 438, 557, 594, 595, 618, 641, 700, 722, 751
 Banfi, Wolfgang, 47
 Banville, Th. de, 612
 Barac, Ioan, 26, 33, 36, 37, 88, 93–96, 246, 344, 345
 Barițiu, George, 18, 118, 163, 231, 233, 242, 246, 247, 249, 251, 252, 255, 260, 316, 330, 333, 383, 385, 404–412, 413, 415, 416, 418, 419, 421, 429, 503, 509, 517, 520, 566, 599, 607, 623, 629, 638, 710, 711
 Baronzi, G., 421, 556, 637, 657, 741–744, 756
 Basarab, Neagoe, 12, 518
 Basarabescu, N. A., 340
 Bataillard, Paul, 429
 Baudelaire, Charles, 680
 Baudouin de Courtenay, Jan, 670
 Baumeister, 60, 629
 Bayard, J.-Fr., 618
 Bayle, Pierre, 132
 Bădulescu, Andrei, 207
 Bălăceanu, Constantin, 160
 Bălăceanu, Ion, 513
 Bălăcescu, G., 240, 247, 248, 259, 302, 304–306, 615, 622
 Bălăcescu, Ioan, 304
 Bălceasca, Zinca, 507
 Bălcescu, Barbu, 507
 Bălcescu, Constantin, 334, 507
 Bălcescu, Maria, 507
 Bălcescu, Nicolae, 18, 158, 180, 185, 230, 231, 233, 234, 244, 245, 247, 248, 252, 259, 268, 269, 270, 307, 314, 331, 333, 334, 335, 383, 413, 414, 415, 416, 419, 420, 427, 429, 430, 444, 452, 462, 475, 485, 491, 492, 497, 498, 499, 505, 507–527, 528, 530, 536, 538, 540, 541, 564, 576, 590, 595, 599, 600, 601, 603, 622, 629, 635, 636, 640, 645, 651, 690, 706, 707, 710, 723, 729, 737, 748
 Bălcescu, Sevastița, 507
 Băleanu, Emanuel, 13
 Băleanu, Grigore, 246, 312
 Bărnuțiu, Simion, 236, 237, 242, 419, 562–566, 622, 629
 Beccaria, Cesar de, 258
 Beecher-Stow, Harriet, 431, 657
 Bel, Mathias, 723
 Beldiceanu, Nicolae, 341
 Beldiman, Alexandru, 32, 33, 123, 135–139, 358, 590, 598, 608
 Beldiman, Catinca, 614
 Beldiman, Dumitrache, 186, 213, 358
 Beldiman, Nichifor, 138
 Belinski, V. G., 665
 Bellini, Vincenzo, 648
 Bem, generalul, 334, 335, 513
 Benkö, 61
 Bentkowski, F., 665
 Béranger, Pierre-Jean de, 253, 312, 535, 569, 701, 753
 Berg, N., 667
 Berindei, D., 245, 246, 521, 528, 709
 Berindei, Dan, 641
 Berkeley, G., 277
 Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri, 139, 224, 355
 Bernatowicz, Feliks, 686, 692
 Bezdechi, Ștefan, 734
 Bibescu, Gheorghe, 152, 192, 231, 269, 270, 313, 329, 331, 509
 Blaga, Lucian, 17
 Blanc, Louis, 337
 Blanchard, P., 298
 Blanqui, Adolphe, 296, 528
 Blaramberg, W., 711
 Blaze, Elzear, 277
 Blumauer, Alois, 68, 74, 76
 Bob, Ioan, 49, 58, 60, 61, 63, 68, 89

- Bob Fabian, Vasile, 35, 215—216, 260, 357, 377, 409
- Bodea, Cornelia, 521
- Bodnărescu, Samson, 396
- Boerescu, Costache, 603—604, 657
- Boerescu, Vasile, 603, 638, 755
- Bogdan-Duică, G., 247, 314, 319, 321, 323, 504
- Bogdan Voievod, 22
- Bohomoloc, Fr., 33
- Boiagi, Mihail, 97
- Boileau-Despréaux, Nicolas, 208, 222, 276, 317, 323, 326, 327, 333, 363
- Bojincă, Damaschin T., 26, 97, 116, 119—122, 231, 260
- Bolintineanu, Dimitrie, 18, 233, 237, 244, 247, 248, 251, 254, 255, 259, 307, 314, 317, 320, 333, 337, 365, 396, 413, 414, 418, 419, 420, 421, 422, 447, 449, 450, 467, 468, 482, 509, 512, 524, 536, 539—562, 566, 569, 571, 591, 599, 607, 610, 611, 638, 642, 656, 657, 683, 710, 730, 741, 742, 743, 747, 748, 750, 751, 756, 765, 766, 768
- Bolliac, Cezar, 14, 232, 233, 234, 239, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 253, 259, 266, 274, 275, 302, 314, 320, 328—342, 360, 369, 414, 417, 421, 444, 458, 482, 509, 529, 530, 541, 545, 566, 567, 569, 570, 584, 589, 600, 615, 637, 639, 648, 685, 711, 742, 754, 758, 762, 766
- Bonfinie, 53
- Bordeianu, M., 497
- Borgia, Ștefan, 48
- Born, Ignatius, 74
- Bosianu, C., 237
- Bossueceanu, Gr., 639
- Bossuet, Jacques, 23, 61, 63, 165
- Botez, C., 189
- Botezatu, Samoil, 249
- Bouffé, 617
- Bourdaloüe, Louis, 23
- Brăiloiu, C. N., 248 638,
- Brătianu, Dimitrie, 250, 528, 600
- Brătianu, Ion C., 245, 271, 433, 528
- Brătienii, frații, 511
- Brillat-Savarin, A., 386
- Brîncoveanu, Grigore, 165
- Brodzinski, K., 666
- Budai, Anton, 67
- Budai, Aron, 67, 69, 76
- Budai, Dina, 67
- Budai, Iosif, 67
- Budai, Maria, 67
- Budai, Nicolae, 67
- Budai, Petru, 67
- Budai, Sofia, 67
- Budai, Solomon, 67
- Budai Deleanu, Ion, 16, 17, 18, 26, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 58, 66—88, 94, 105, 458, 469
- Budilowicz, A. S., 674
- Bujoreanu, M., 556, 657
- Bulweere, 257
- Burlamaqui, J.—J., 258
- Bürger, Gottfried August, 202, 434, 553, 567,
- Byron, George Gordon, 206, 257, 277, 317, 322, 330, 363, 373, 382, 388, 393, 397, 418, 449, 531, 550, 569, 584, 589, 734, 761, 763, 766, 768
- Cabet, Etienne, 337
- Callimachi, Marghioala, 422
- Callimachi, Scarlat, 356
- Callimachi-Sturza, Maria, 221
- Campe, Johann Heinrich, 160
- Cantacuzino, Alexandru, 601—602
- Cantacuzino, Constantin, 24, 26, 144, 509, 519
- Cantacuzino, Ioan, 180—183 509, 519
- Cantacuzino, Iordache, 601
- Cantacuzino, Leon, 431
- Cantacuzino, Maria, 601
- Cantacuzino, Matei, 601
- Cantacuzino, Răducanu, 180, 181
- Cantacuzino, Șerban, 320
- Cantemir, Antioh, 384, 388, 389, 390, 397, 401, 417, 483
- Cantemir, Dimitrie, 9, 24, 32, 39, 40, 45, 61, 70, 121, 148, 252, 261, 289, 378, 384, 388, 390, 392, 440, 517, 628, 704, 723
- Cantù, Cesare, 518, 650, 723
- Caracalla, 270
- Caracaș, Constantin, 171, 706
- Caracostea, D., 465
- Caragea, Elena, 175

- Caragea, Gheorghe, 35
 Caragea, Ion, 32, 152, 160, 161
 Caragea, Nicolae, 171
 Caragiale, Costache, 239, 240, 243, 302, 359, 414, 427, 591, 593, 615—616, 617, 620, 621, 622
 Caragiale, Ion Luca, 18, 124, 480, 481, 554, 611, 615, 656, 698, 747
 Caragiale, Iorgu, 615
 Carcalechi, Zaharia, 33, 119, 120, 121, 231, 242
 Cardaș, Gh., 72
 Carol I, 676
 Carol al XII-lea, 430
 Cartoian, Nicolae, 21
 Casti, J.—B., 68, 76
 Castriș, Ruxandra, 302
 Catiforo, Antonio, 169
 Catina, Ioan, 259, 270, 317, 414, 584—586
 Catina, Nicolae, 585
 Catul, 60
 Cazimir, C., 611
 Călinescu, George, 74, 187, 303, 305, 315, 327, 364, 379, 382, 389, 398, 526, 540, 549, 591, 597, 616, 645, 650, 654, 717, 735, 765, 769, 771
 Căpățineanu, Stanciu, 263, 323
 Cercel, Nicolae Chiriac, 145
 Cercel, Petru, 144
 Cervantes, Miguel, 74
 Cezar, 450, 508
 Chamisso, Adalbert, von, 373
 Chasles, Philarète, 540, 544
 Chateaubriand, François René de, 15, 258, 276, 286, 418, 555, 559, 641
 Chatterton, Thomas, 390
 Chavannes, Puvis de, 601
 Chefneux, 423
 Chenghelaș, Pavel, 112
 Chénier, André, 390, 400, 546
 Chiliașu, Elena, 593
 Chiosea, dascălul, 646
 Chițimia, I. C., 364
 Choźdko, Al., 682
 Chortatzis, George, 25
 Christopulos, Athanasie, 207, 610
 Ciacir, Ecaterina, 301
 Cicero, 60
 Ciciagov, P.V., 192
 Cihac, I., 236, 249
 Cioculescu, Șerban, 54
 Cipariu, Timotei, 28, 233, 238, 242, 246, 248, 249, 330, 410, 418, 419, 420, 421, 502, 566, 622, 623, 625—628, 629, 638, 640, 683
 Ciurea, Tudorache, 224
 Ciurea, Zoița, 224
 Cîmpeanu, P., 248, 249, 260
 Cîmpineanu, Ion, 232, 246, 247, 270, 312, 329, 330, 331, 531, 577
 Cîrlova, Vasile, 18, 35, 259, 306—310, 316, 317, 318, 324, 327, 400, 546, 604
 Clain, Efrem, 37
 Clain, Samuil, 37
 Clement al VIII-lea, 52
 Clement al XIV-lea, 34
 Cloșca, Ioan Oargă zis, 28, 29
 Cobălcescu, Gr., 640
 Cocea, Sofia, 359
 Codrescu, Theodor, 72, 240, 246, 427, 588
 Codru Drăgușanu, Ion, 320, 572—579
 Coleridge, Samuel Taylor, 15
 Coloși, Vasile, 97, 105
 Colquhoun, 606
 Colson, 192, 521, 629
 Comita, Ștefan, 151
 Conachi, Costache, 10, 15, 32, 33, 169, 183—191, 356, 358, 361, 363, 446, 460, 486, 546, 553, 608, 611, 701
 Conachi, Manolache, 138, 183
 Condeescu, N. N., 722, 724
 Condillac, Et. Bonnot de, 157
 Condorcet, M., 194
 Constant, Benjamin, 158
 Cooper, Fenimore, 603
 Cornea, Paul, 382, 465, 497
 Corneille, Pierre, 33, 602, 612
 Cornescu, C. C., 731
 Cornides, 61
 Cornon, 382
 Corradini, M., 41
 Corvin, Ion, 70
 Creangă, Ion, 18, 353, 496, 736,
 Crețeanu, G., 245, 313, 417, 637, 640, 709, 739—741
 Crețeanu, N., 643

- Costache, Veniamin, 35, 69, 158, 164, 217, 355, 358, 377
- Cosmad, Enache, 539, 540
- Costin, Miron, 9, 10, 22, 24, 30, 31, 61, 70, 126, 133, 393, 395, 548, 628, 631, 664, 669, 723
- Costin, N., 42, 380, 628
- Coșbuc, George, 322, 468, 486, 496, 679
- Coteanu, Ion, 626
- Courier, Paul Louis, 497, 504
- Coussin, 517
- Couvrai, Louvet de, 438
- Cox, G. W., 713
- Crețu, Grigore, 207
- Crețulescu, C., 637
- Crețulescu, frații, 312
- Crișan, Gheorghe, 28, 29
- Cronibace, A., 239
- Cuciuran, G., 120, 427
- Cuciureanu, Mihail, 400, 417, 490, 493, 496, 586—587
- Cuénim, Victor, 423, 425, 451, 486, 617
- Cumberland, Guillaume-Auguste, 426
- Curie, I., 239
- Cuza, Alexandru Ioan, 8, 243, 337, 338, 374, 381, 384, 432, 433, 448, 450, 456, 462, 464, 470, 476, 478, 529, 538, 543, 555, 558, 581, 600, 601, 603, 606, 607, 611, 623, 635, 638, 639, 647, 655, 656, 676, 709, 717, 743, 746, 766
- Czacki, T., 666
- Czartoriski, Adam, 510
- D**
- Danielopol, D. N., 266, 270
- Dante, Aligheri, 277, 284, 450, 728
- Daponte, Cesare, 347
- Darabant, Ignatie, 58
- Darvari, Dimitrie, 381
- David, Adolf, 231
- Davila, Carol, 236, 755, 768
- Dăscălescu, D., 637, 744—745
- Defoe, Daniel, 450
- Delacroix, Eugène, 394
- Delavrancea, Barbu Ștefănescu, 505, 716
- Delille, Jacques, 199, 382, 389
- Dembowski, Edward, 693
- Demetrescu, Anghel, 540, 716
- Demidoff, Anatol de, 427
- Depărățeanu, Alexandru, 637, 643, 761—763
- Densusianu, Ovid, 314, 494, 624, 625, 626
- Derjavin, G.R., 211, 373
- Descartes, René, 277
- Devonshire, Georgine de, 194
- Diaconovici Loga, C., 26, 106—109, 111, 112
- Diamant, Teodor, 253
- Diderot, Denis, 76, 594
- Diez, Fr., 41, 64
- Dima, Alexandru, 498, 738
- Dimache, Manolache, 211
- Dimache, Nicolae, 33, 186, 210—215, 359, 372
- Dimitrescu, Ion, 240, 620—622, 657
- Dinaux, M., 382, 388
- Dionisie Eclesiarhul, 15, 35, 123, 124—125
- Dionisie, mitropolitul, 163, 343
- Dobrescu, Eudochia, 141
- Dobrescu, Ioan, 35, 123, 141—143
- Dobrescu, Toma, 141
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin, 502, 643
- Dobrovsky, Iosef, 27
- Docan, N., 447
- Done, Catinca, 170
- Donici, Alecu, 324, 348, 359, 366, 375, 389, 390, 401—404, 417, 418, 425, 440, 483, 637, 767
- Donici, Smaranda, 446
- Donizetti, Gaetano, 648
- Dosoței, mitropolitul, 25, 392, 670
- Dragomirescu, Iuliu, 685
- Drăghici Șalvaragiul, 141
- Drouhet, Ch., 476, 479, 546
- Duca, Neofit, 262, 329, 604
- Ducange, Victor, 382, 388, 723
- Dudescu, Elena, 173, 192
- Dugonics, A., 95
- Duhamel, 273, 606
- Dumanoir, Ph.-Fr. Pinel zis, 618
- Dumas, Al., 258, 277, 400, 642, 686, 722, 741
- Dumas, Al., fiul, 443, 741
- Dumesnil, Alfred, 706
- Dunin-Borkowski, Iosef, 682

- Duval, Alexandre, 600
 Dürer, A., 732, 733
- Ț**
 Ecaterina a II-a, 76, 181
 Eckermann, J. P., 258
 Eder, Joseph, 26, 61, 70
 Efesiu, Petru, 343
 Eftimiu, Victor, 618
 Ekhard, Peter, 70
 Eliade, Pompiliu, 253, 318
 Elian, Alexandru, 25
 Emery, 382
 Eminescu, Mihai, 15, 18, 23, 25, 207, 209, 215, 222, 291, 305, 307, 308, 340, 342, 346, 353, 369, 396, 451, 467, 468, 469, 481, 484, 436, 516, 525, 531, 535, 536, 545, 577, 589, 630, 643, 682, 745, 747, 764
 Enescu, George, 484
 Engel, Johann Christian, 26, 53, 61, 70, 518, 671, 723
 Engels, Friedrich, 13, 43
 Epureanu, Manolache Costache, 433
 Erasmus, 59
 Esarcu, C., 276
 Esop, 42
 Euripide, 208
 Eustatievici, Dimitrie, 110
- F**
 Faca, C., 214, 240, 259, 302–303, 487, 615 -
 Farfara, Zoe, 151
 Fațea, G., 169
 Fazekas, Mihaly, 95
 Fedru, 366
 Fénelon, 438
 Ferechide, 248
 Fernex, Camilia de, 748
 Fétis, F. J., 648
 Féval, Paul, 556
 Fichte, Johann, 277, 629
 Filangieri, 258
 Filimon, Barbu, 644
 Filimon, Ecaterina, 644
 Filimon, Elena, 644
 Filimon, Elisabeta, 644
 Filimon, Maria, 644
 Filimon, Mihai, 644
 Filimon, Nicolae, 8, 11, 16, 18, 156, 239, 251, 320, 323, 557, 589, 591, 612, 638, 640, 641, 643, 644–664, 770
 Filimonescu, N., v. Filimon, Nicolae
 Filipescu, Catinca, 167
 Filipescu, Constantin, 206
 Filipescu, D., 230, 232, 330, 508
 Filipescu, Eliza Miltiade, 611
 Filipescu, I., 637
 Filittis, 247
 Flaubert, Gustave, 642
 Flechtenmacher, A., 236, 618, 649
 Fléquier, 23
 Fleury, 165, 183
 Flisch, I., 573
 Florescu, Bonifaciu, 315
 Florescu, Constantin G., 248, 750
 Florescu, Luxița, 510
 Florescu, Zoe, 151
 Florian, Jean Pierre, 182, 257, 261, 307, 315, 317, 323, 324, 373, 382, 438
 Fontana, Antonio, 648
 Fonvizin, D. I., 366, 375
 Forgacs, 723
 Foscolo, Ugo, 317, 569
 Fotiade, Lambru, 188
 Fotino, A., 588
 Fotino, Dionisie, 13, 128, 347, 612, 723
 Fourier, Charles, 253, 287
 France, A., 731
 Frederic cel Mare, 508
 Fredro, Sigmund Al., 682, 699
 Freud, S., 683
 Fridvalschi, 47
 Fusea, Maria, 310
- G**
 Gallice, A., 260
 Gallus, Anonymus, 22
 Gane, Ienache, 32, 170, 224–226
 Gane, Ioniță, 224

- Gaster, M., 676
 Gauthier, Th., 253, 554, 680
 Gavra, Al., 94
 Géricault, Théodore, 394
 Gessner, Salomon, 33, 138, 261, 307, 382
 Ghiacoiu, Viorica, 318
 Ghica, Alexandrina, 551
 Ghica, Grigore Al., 170, 231, 431, 432, 442, 588, 608
 Ghica, Grigorie Dimitrie, 142, 143, 152, 234, 245, 381
 Ghica, Ion, 124, 192, 233, 234, 244, 248, 249, 250, 251, 266, 268, 269, 273, 276, 311, 312, 313, 315, 316, 319, 321, 323, 335, 381, 413, 419, 428, 429, 430, 444, 447, 449, 453, 486, 487, 489, 508, 509, 510, 513, 514, 516, 526, 528, 536, 541, 542, 550, 555, 591, 599, 602, 606, 611, 612, 614, 636, 644, 645, 646, 656, 715, 748, 754, 757, 768
 Ghica, Pantazi, 240, 418, 543, 615, 638, 657, 747—753, 756
 Ghica, Tache, 312
 Gheorghe din Moldova, 701
 Ghereg, Mihail, 47
 Ghereg, Nicolae, 47
 Gibbon, Edward, 508, 708
 Gieslar, Paul, 577
 Giralaldi, Gian Batista, 25
 Girard, 490
 Girardin, Saint-Marc, 447, 708
 Girault Duvivier, Ch. P., 159
 Giurescu, C. C., 134
 Gîrleanu, Emil, 314
 Goethe, Johann Wolfgang von, 193, 202, 373, 407, 516, 542, 555, 568, 665, 713
 Gogol, N.N., 478, 665
 Goldoni, Carlo, 32, 258, 302, 699
 Golescu, Al. G., 334, 580, 528, 600
 Golescu, Dinicu, 32, 107, 109, 140, 154, 146—152, 163, 246, 247, 320, 482, 522, 577, 650
 Golescu, Iordache, 32, 145, 151, 152—156, 160, 162, 246, 247
 Golescu, frații, 312
 Golescu, Nicolae, 271, 275, 604
 Golescu, Radu, 151
 Golescu, Ștefan, 248, 270
 Gonecki, Leonhard, 691
 Gorjan, Gherasim I., 258
 Goszczynski, S., 666
 Goujon, Jean, 732, 733
 Grandea, Gr. H., 317, 330, 545, 559, 638, 768—771
 Graur, Teodor, 46
 Gray, Th., 209, 358, 363, 366
 Grădișteanu, Petre, 313
 Greceanu, Ioan, 429
 Greceanu, Radu, 142, 627
 Greceanu, Șerban, 627
 Grenville Murray, E. C., 421
 Grigore al IX-lea, 52
 Grigorescu, Nicolae, 466, 473, 719
 Grimm, Iacob, 519
 Grisi, Carlotta, 429
 Grotius, Hugo, 59, 76
 Guizot, François, 690
 Gusti, Dimitrie, 240, 243, 246, 248, 260, 386, 414, 418, 491, 587—589, 636
 Gergey, Albert, 36, 95
 Habicht, von der Hagen, 94
 Hajdău, Al., 665, 666
 Halcinski, 314, 605
 Halepliu, C., 615
 Hammer, J., 723
 Haneș, P. V., 494
 Hankenšteina, Jan Hanke z, 34
 Harrington, James, 284
 Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 8, 10, 11, 18, 23, 27, 31, 375, 386, 388, 414, 417, 451, 489, 525, 565, 624, 626, 727, 638, 641, 642, 643, 644—705, 711, 729, 762
 Hasdeu, Iulia, 701
 Haydn, Franz Joseph, 734
 Hegel, Friedrich, 277, 643, 708
 Heine, Heinrich, 676, 701
 Heineccius, 58
 Helbert, I. I., 723
 Herder, Johann Gottfried, 28, 254, 505, 567, 708
 Herodot, 258
 Hesiod, 276

- Hill, G., 244, 420
 Hîjdeu, Gavril, 664
 Hîjdeu, Gheorghe Lupașcu, 664
 Hîjdeu, Ion Ștefan Dominicovici, 665
 Hîjdeu, Tadeu, 665
 Hînculov, Iacob, (Hîncu), 211
 Hobbes, Thomas, 76
 Hochmeister, 49
 Hodoș, Iosif, 623
 Hogaș, Calistrat, 730
 Hölderlin, J. Chr. Fr., 315
 Homer, 74, 208, 258, 362, 373, 505, 708, 713, 731
 Hora, Terenție, v. Russo, Alecu
 Horațiu, 60, 317, 326, 362, 363, 366, 450, 480, 708, 731
 Horia, Vasile Ursu Nicola zis, 28, 29, 39, 59, 116, 117
 Hrisoverghi, A., 317, 320, 359, 390, 399—401, 427, 614
 Hristache, Pitarul, 123, 128—129
 Hrizantòwna, Valeria, 665
 Hufeland, 425, 426
 Hugo, Victor, 14, 219, 253, 258, 261, 285, 312, 330, 331, 333, 373, 382, 384, 387, 388, 389, 390, 393, 397, 400, 418, 438, 450, 535, 552, 584, 641, 686, 722, 761
 Hume, David, 277
 Hurmuzaki, Alecu, 478, 483
 Hurmuzaki, C., 373, 374
 Hurmuzaki, Eudoxiu, 491
 Hurmuzaki, familia 430, 492
- I
 Iagelonul, Alexandru, 30
 Iancu, Avram, 334, 513, 622, 625
 Ianov, I, 418
 Iatropol, M., 709
 Ibrăileanu, G., 382, 494
 Ioanid, George, 421
 Ioanin, Christu, 421
 Ionescu de la Brad, Ion, 236, 390, 417, 512
 Ionescu Gion, G., 716
 Ionescu, N., 516
 Ionescu, Radu, 417, 643, 644, 765—768
 Iorga, Nicolae, 37, 39, 50, 322, 389, 395, 431, 518, 577, 580, 582, 590, 598, 622, 628, 639, 704, 716, 724, 737, 767
 Iorgovici, Marcu, 103
 Iorgovici, Paul, 26, 97, 99, 103—106, 252
 Iosif al II-lea, 28, 68, 69
 Iosif, Șt. O., 304, 307
 Ipătescu, Ana, 271, 385
 Ipsilanti, Alexandru, 124
 Ipsilanti, Constantin, 142
 Ispirescu, Petre, 486, 720
 Istrati, Nicolae, 240, 243, 260, 359, 414, 418, 431, 581—583
 Iuvenal, 60
 Ivireanu, Antim, 9, 25
- J
 Jebeleanu, Eugen, 526
 Jezierski, F., 74
 Jianu, D., 593
 Joanne, Adolphe, 650
 Jomini, Henri, 508
 Jukovski, N.E., 389
- K
 Kadlubek, 22
 Kalamogdartis, Zinca, 329
 Kant, Immanuel, 277, 288, 629
 Karadžić, Vuk, 253, 370
 Karamzin, N. M., 393
 Katona, Șt, 723
 Keminger, Hortensia, 716
 Kiseleff, P. D., 152, 231, 358, 709
 Kleist, Heinrich von 15
 Klopstock, Friedrich, 36, 74, 90
 Kochanovski, Jan, 25
 Kock, Paul de, 438
 Kogălniceanu, Ilie, 424
 Kogălniceanu, Mihail, 10, 11, 18, 185, 232, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 243, 244, 248, 251, 252, 255, 260, 313, 337, 338, 359, 372, 378, 379, 383, 391, 400, 401, 405, 413, 414, 415, 416, 418, 419, 420, 421, 422—446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 458, 473, 509, 510, 517, 518, 524, 529, 537, 542, 548, 555, 577, 581, 590, 598, 602, 608, 610, 615, 616, 617, 618, 629, 635, 637, 638, 639, 656, 676, 677, 699, 713, 717, 718

Kopitar, Bartolomeu, 26, 63, 119
Kornarus, Vincențiu, 347
Korzeniowski, Józef, 665, 685
Kossuth, Lajos, 334, 492, 512, 513
Kotzebue, August von, 33, 94, 194, 238, 258,
388, 442, 600, 601, 665
Kovachich, Martin Gheorghe, 49
Kövesdy, János, 651
Krasicki, Ignacy, 22, 31, 33, 74, 76
Krilov, I. A., 324, 349, 366, 374, 375, 402, 404
Krug, W. T., 562, 629
Krzywkowska, Constanța, 665
Kutuzov, 328, 604

L., (doamna), 657

Laboulaye, E., 315
La Bruyère, J. de, 208, 393
Laclos, Choderlos de, 438
La Fontaine, Jean, de 182, 317, 323, 324, 349, 366
Lahovari, Grigore, 607
Lamartine, Alphonse de, 13, 14, 206, 247, 251,
253, 257, 261, 273, 277, 312, 316, 317, 318,
323, 363, 373, 418, 429, 438, 485, 511,
535, 546, 552, 569, 588, 589, 637, 763,
765
Lamennais, Félicité de, 253, 500, 582
Landsberg, Matieu, 436
Laurian, August Treboniu, 28 233, 244, 247, 248,
260, 333, 383, 411, 417, 420, 425, 429, 502,
509, 517, 548, 622–624, 627, 629, 759
Lazaru, Alexe, 33
Lazăr Gheorghe, 14, 33, 35, 119, 145, 146, 157,
160–164, 262, 263, 295, 297, 360, 706
Lăcusteanu, Grigore, 604–607
Lăcusteanu, Vasile, 306
Lăpușeanu, Alexandru, 669
Lecca, C., 120, 224
Lecca, Haralamb, 701
Legouvé, Ernest, 277, 389
Leibniz, Gottfried, 277
Lelewel, Joachim, 672
Lemaître, Frédéric, 617
Lemenyi, Joan, 628
Lemeru, M. H., 151
Lenormant, Ch., 708
Leontiev, P., 667

Leopardi, Piersilvestro, 518
Leopold al II-lea, 29, 46
Lermontov, M. I., 374
Lerroux, 528
Lesage, A., 258
Lessing, G. E., 731
Leurdeanu, Grigore, 151
Lévy, Armand, 528
Lewandowski, Ludovic, 69
Lewandowski, Suzana, 69
Lincourt, 423
Liubomirski, Anton Xaverievici, 667
Loga, Vasile, 106
Logadi, 609
Longin, 258
Lovinescu, Eugen, 318, 319, 321, 394
Luchian, N., 239
Lucian din Samosata, 43
Ludescu, Stoica, 142
Ludovic Filip, 490
Lupu, Dionisie, 143
Lupu, Vasile, 631

Mabillion, Jean, 61

Macarie, 22
Maciejowski, Wl., 666
Macpherson, James, 498 (v. și Ossian)
Magheru, G., 270, 511, 605
Mainzer, J., 388
Maior, George, 57
Maior, Grigore, 38, 47, 58
Maior, Petru, 18, 22, 26, 27, 29, 30, 36, 47, 48 49,
57–66, 68, 69, 73, 78, 92, 97, 109, 116, 118,
119, 120, 252, 380, 434, 503, 517, 625, 630
Măiorescu, Ion, 260, 410, 444, 528, 630,
Măiorescu, Titu, 10, 502, 611, 630, 643, 676
718, 736, 747, 748, 750
Maistre, Xavier de, 374
Malczewski, Antoni, 666
Malherbe, François, 504
Manasses, Constantin, 22
Manfi, I., 215, 357
Manu, Eufrosina, 153
Many, I., 419
Manzoni, Alessandro, 382, 686, 724
Marat, Jean-Paul, 593

- Marcu, N., 238, 629
 Marcovici, Simion, 258
 Maria-Tereza, 26, 34, 192
 Marian, G., 540
 Marin, Nicolae, 566
 Marmontel, Jean François, 45, 94, 107, 182, 186,
 257, 276, 299, 382
 Martial, 731
 Martin, Aimé, 520, 594
 Martini, Gianbattista, 648
 Martonfy, Iosif, 49
 Massillon, 23
 Massim, I. C., 28, 411, 623, 624, 627, 713
 Marx, Karl, 13, 521
 Mavrocordat, Ioan, 181
 Mavros, generalul, 334, 339
 Mazzini, Giuseppe, 500, 514
 Mălinescu, Vasile, 230, 233, 581
 Măzăreanu, Vartolomei, 144
 Medici, Lorenzo de, 731
 Mehedințeanu, Georgian. D., 316
 Mehedinți, S., 735
 Meheși, Iosif, 29
 Meheși, Teodor, 89
 Melchisedec, episcopul, 607.
 Melidon, George Radu, 418, 758–759
 Melirato, Kiriako, 356
 Mercadante, Severio, 603
 Merimée, Prosper, 253, 393, 485, 498
 Meszaros, I., 93
 Metastasio, Sietro, 68, 71, 91, 139, 182, 193,
 195, 206, 382
 Michelet, Jules, 253, 421, 510, 518, 519, 527,
 528, 536, 540, 564, 670, 706, 707, 708,
 721, 757
 Mickiewicz, Adam, 363, 364, 365, 500, 510,
 527, 666, 682, 720
 Mickiewicz, Al., 666
 Miclescu, Dumitrache, 211
 Micleşu, Profira, 211
 Micu, Inochentie, 34, 37, 58
 Micu, Samuil, 18, 23, 26, 27, 29, 35, 36, 37–46,
 47, 48, 49, 53, 54, 58, 62, 66, 68, 100,
 109, 111, 252, 369, 625, 638
 Micul, Oprea, 37
 Mihai Viteazul, 40, 162, 518, 520, 521, 548, 638
 Mihăileanu, C., 239
 Mihăilescu, N., 645
 Miklosich, Fr., 674
 Mikolaiewicz, Mariana de, 69
 Milescu, Nicolae, 12, 144, 612.
 Milesi, Bianca, 356, 366
 Mille, Constantin, 341
 Millevoeye, Ch.—H., 546
 Millo, Matei, 239, 240, 242, 428, 475, 476,
 478, 491; 530, 615, 617–620, 621, 649
 Millo, Vasile, 617
 Millon, Charles, 194
 Millot, Claude François, 100
 Milton, John, 74, 362
 Milu, Enache, 177
 Milu, Matei, 169, 177–180
 Miniat, Elie, 273
 Mircea cel Bătrîn, 53, 548
 Mircescu, v. Alecsandri, Vasile
 Missail, George, 597
 Moga, episcopul, 61
 Moga, Vasile, 160
 Mokesch, Samuël, 421
 Molière, Jean Baptiste Poquelin zis, 33, 247,
 302, 384, 388, 476, 504, 600, 699
 Momolo, Ieronimo, 645
 Mommsen, Thedor, 625
 Monorai, Ioan, 26, 97, 115–117
 Montaigne, Michel, 504
 Montemayor, Jorge de, 225
 Montesquieu, Charles, 14, 15, 76, 157, 258, 382
 Monti, Vincenzo, 362, 382
 Moore, Thomas, 388, 389
 Morus, Thomas, 284
 Moruzi, Alexandru, 211
 Moruzi, Zoe, 211
 Moșoiu, Mărgărit, 270
 Moșoiu, Tache, 270
 Movilă, Petru, 12
 Müller, Adolph, 581
 Müller, K. O., 708
 Müller, Wilhelm, 765
 Mumuleanu, Barbu Paris, 109, 206–210. 325
 Munteanu, Gavril, 410
 Muratori, Lodovico, 64

- Mureșanu, Andrei, 233, 251, 345, 410, 419, 499, 566—572, 632
Mureșanu, Iacob, 638
Murger, Henry, 657
Murgu, Eftimie, 231, 236, 410, 508
Musset, Alfred de, 593, 641, 734
- N**
Napoleon, 508
Napoleon al III-lea, 335, 336
Naruszewicz, Adam, 29, 666
Navelle, François, 490
Nănescu, 646
Neagoe, Maniu, 37
Neculce, Ion, 9, 22, 24, 123, 548
Negre, Petrache, 446
Negri, Constantin, 233, 234, 248, 359, 414, 418, 429, 446—451, 452, 453, 462, 491, 492, 509, 510, 526, 545, 581, 597, 608, 617, 636
Negri, Smaranda, n. Donici (Zulnia), 187, 189
Negri, Elena, 453, 459, 462, 475, 510
Negruzzi, Iacob, 611, 676, 701, 752
Negruzzi, Costache, 8, 12, 14, 16, 18, 154, 185, 211, 218, 224, 232, 233, 238, 239, 242, 243, 248, 251, 252, 254, 255, 260, 302, 313, 330, 351, 359, 367, 369, 379, 380 — 399, 400, 401, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 427, 444, 456, 457, 468, 473, 476, 483, 485, 560, 585, 608, 612, 613, 615, 618, 637, 642, 649, 683, 690, 699, 713, 722, 724, 725, 726, 730, 731, 736, 742
Negruț, Dinu, 380
Negulici, Ion, 247, 248, 259, 297, 509, 520, 521
Nerval, Gerard de, 253, 554, 559
Newton, Isaac, 145
Nicoară, Moise, 112
Nicolescu, G. C., 497
Niemcewicz, Ursyn, 74, 76, 686, 688
Nițulescu, P. G., 646
Nodier, Charles, 498
Novalis, Friedrich Leopold de Hardenberg zis, 15
- Obradovici, Dositei, 32, 97, 112, 113, 325,
Odobescu, Alexandru, 8, 10, 11, 18, 236, 245, 307, 364, 369, 388, 396, 414, 417, 422, 456, 487, 489, 502, 516, 521, 524, 529, 599, 612, 624, 625, 627, 636, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 647, 677, 689, 704, 705—739, 758, 764, 765, 766
Odobescu, Ioan, 270, 271, 541, 604, 605, 706
Olahus, Nicolae, 723
Omer Pașa, 334
Orășanu, N. T., 636, 753—757, 638
Ortiz, Ramiro, 394
Ossian, 68, 277, 363
Oteteleșianu, Iordache, 295
Otménédec, Agathon, v. Odobescu, Alexandru
Oțetea, Andrei, 434
Ovidiu, 60, 89, 186, 215, 362, 480, 505
Owen, Robert, 337
- P**
Paganini, Niccolo, 648
Palade, Ecaterina, 304
Paleolog, Timeleon, 335
Pallady, Iacovache, 429
Pallă, Ion, 529
Palmerston, Iordul, 335
Panaitescu, P. P., 521
Pann, Anton, 154, 254, 259, 313, 343—354, 361, 379, 388, 456, 458, 485, 486, 524, 570, 610, 646, 736
Panu, Anastasie, 216, 425
Papadonat, Nicolaos, v. Filimon, Nicolae
Papadopol Callimach, Al., 316, 612
Papadopolu, N. F., 645
Papiu Ilarian, A., 163, 238, 250, 517, 564, 622, 625, 638
Parny, Evariste, 33, 185, 193
Pas, Ion, 526
Pascal, Blaise, 59, 61, 258
Pascaly, M., 239, 530, 615, 620
Patachi, 46
Patin, Henri, 708
Pârvan, Vasile, 729
Pelimon, Alexandru, 589—592, 656, 657
Perea, Mitru, v. Maior, Petru
Peretz, Petrache, 329, 333
Perrot, G., 708
Pestalozzi, Jean-Henri, 490
Peșacov, Gheorghian Hagi Toma, 123, 139—141

- Petrarca, Francesco, 33, 362, 363
 Petrescu, Camil, 526
 Petroniu, 60, 74
 Petroveanu, Antonie Pantaleon, Anton Pann,
 Philippide, Daniil, 13
 Pichot, Amédée, 257
 Pillat, Ion, 722
 Pindar, 362
 Piru, Alexandru, 252, 603
 Piurariu, Ioan Molnar, 26, 29, 33, 97, 98—102,
 104, 109, 111
 Platon, 258, 277, 286
 Pleșoianu, Elisabeta, 300
 Pleșoianu, George Radu, 300
 Pleșoianu, Grigore, 258, 263, 270, 298—301
 Pleșoianu, Nicolae, 329
 Pleșoianu, Paraschiv, 300
 Plutarh, 312, 508
 Pocquet, 193
 Poe, Edgar Allan, 364, 375
 Poenaru, Petrache, 35, 146, 162, 236, 237,
 244, 247, 248, 275, 295—298, 420, 593,
 706
 Poleac, Anton, 328
 Pop, Ștefan, 38, 47, 58
 Pop, Zenobie C., 188
 Popa Șapcă, 270
 Pope, Al., 32, 169, 185, 186, 331
 Popescu, Candiano, 529
 Popescu, George, 539
 Popescu, N., 645
 Popescu, Radu, 24, 290
 Popidis, Nicolae, 645
 Pogor, Vasile, 33, 145, 218—224, 258, 577
 Popovici, Dimitrie, 13, 74, 86, 89, 252
 Popovici, Mihai, 144
 Popovici, Nae, 645
 Popp, C., 217
 Popp, Vasile, 35, 61, 117—119, 173, 207, 210,
 356, 410
 Porumbescu, Ciprian, 475
 Potcoavă, Ion, 664
 Poteca, Eufrosin, 35, 146, 164—168, 312
 Potemkin, G.A., 33, 359
 Prale, Ioan, 118, 207, 216—218, 357
 Pray, 61
 Predescu, E., 247
 Prejbeanu, Sașa, 709
 Prévost, Marcel, 123
 Properțiu, 60
 Proudhon, P.-J., 287
 Pufendorf, Samuel, 61, 76
 Pumnul, Aron, 250, 502, 577, 607, 629—631, 758
 Pușcariu, Ion, 249
 Pușcariu, Sextil, 624
 Pușkin, A. S., 330, 372, 374, 380, 388, 392, 393, 397
 Putneanul, Iacob, 32
 Pyat, Felix, 618
- Q**
- Quien, Michel Le, 723
 Quincy, Quatremère de, 708
 Quinet, Edgar, 253, 429, 510, 527, 536, 706, 708
- R**
- Rabelais, François, 450
 Racine, Jean, 33, 177, 208, 258, 373, 602, 612
 Racoce, Teodor, 69, 242
 Racoviță, Alexandru, 151
 Radu, Leonte, 383, 607
 Radu Negru, 192
 Radu Vodă, 21, 22
 Rakoczi, Francisc al II-lea, 46, 57, 410
 Ralet, Alecu, 597
 Ralet, Dimitrie, 485, 597—599
 Rasti, C., 276
 Ravel, Maurice, 617
 Rădulescu, Ilie, 261
 Rădulescu, Ion Heliade, 13, 14, 16, 18, 25, 31,
 33, 35, 95, 145, 146, 151, 161, 193,
 206, 207, 233, 234, 238, 239, 243, 246,
 247, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 256,
 257, 259, 260, 261—295, 298, 302, 304,
 306, 307, 312, 316, 318, 320, 323, 324,
 326, 330, 331, 333, 340, 346, 348, 360,
 377, 382, 387, 388, 390, 397, 400, 406,
 409, 414, 415, 419, 420, 421, 427, 444,
 458, 500, 502, 503, 504, 509, 517, 520,
 524, 534, 536, 540, 542, 546, 559, 566,
 568, 569, 584, 589, 593, 605, 606, 615,
 638, 642, 646, 677, 704, 718, 757, 758

- Rădulescu, Maria Heliade, v. Alexandrescu, Maria
- Răsuceanu, Eftimie, 644
- Regnard, Jean, 123
- Regnault, Elias, 521
- Reicha, A., 648
- Renouvier, Ch., 523
- Reybaud, Louis, 656, 752
- Richardson, Samuel, 438
- Ristaud-Cottin, Sophie, 330
- Rîmniceanu, Naum, 35, 123, 124, 127–128, 207
- Rîșcanu, Th., 230, 233
- Rolli, 277
- Romanescu, Aristizza, 619
- Romanov, Iosif, 421
- Romanski, Stoian, 23
- Rosetti, Alexandru, 527
- Rosetti, C. A., 234, 239, 240, 245, 248, 249, 250, 251, 269, 270, 274, 291, 293, 302, 336, 337, 340, 414, 418, 419, 510, 527–539, 541, 579, 580, 585, 600, 610, 615, 636, 638, 639, 675, 714, 752
- Rosetti, I. M. C., 242
- Rosetti, Lascarache, 211
- Rosetti, Maria, 527, 528
- Rosetti, Răducanu, 153
- Rosetti-Rosnovanu, Iordache, 210, 211
- Rosetti, Vintili, 530
- Rossi, Giovan Gherardo de, 195
- Rossini, Gioacchino, 734
- Rösler, 671
- Rotteck, 629
- Rousseau, J. J., 157, 182, 185, 209, 257, 276, 555, 593, 629
- Rubens, Peter Paul, 650
- Rucăreanu, Nicolae, 419, 734, 759–758
- Rudow, W., 701
- Rulik, Jan, 34
- Rumianțev, 211
- Russo, Alecu, 10, 11, 12, 16, 185, 232, 234, 251, 381, 383, 384, 388, 390, 413, 414, 417, 418, 420, 422, 447, 452, 482, 485, 489–507, 509, 568, 587, 588, 636, 699, 713, 744
- Russo, Demostene, 347
- Rusu, I., 238
- Sadoveanu, Mihail, 24, 487, 618, 687, 735
- Safarik, Josef, 672
- Sainte-Beuve, Charles Augustin, 643
- Saint-Simon, Claude, 337
- Samosius, 58
- Samurcaș, D., 138
- Sand, George, 277, 450, 569, 741
- Saphir, Moritz Gotlieb, 612
- Sappho, 258, 276
- Sarnicki, Șt., 670
- Sarrans, 528
- Săulescu, Gh., 236, 243, 248, 249, 257, 357, 359, 377–378
- Săvulescu, Gh., 711
- Sbierea, G., 630
- Scavinschi, Daniil, 33, 356, 379–380, 390, 392
- Schelling, Friedrich, 277
- Scherer, 723
- Schiller, Friedrich, 194, 239, 258, 277, 362, 363, 407, 450, 567, 569, 602, 694, 734, 758
- Schina, Alecu, 610
- Schina, Eustațiu, 610
- Schina, Frosa, 609, 610
- Schopenhauer, Arthur, 703
- Schröder, Fr., 94
- Schwandter, 61
- Scott, Walter, 251, 373, 418, 517, 642, 686, 688, 693, 721, 722, 724, 741
- Scriban, Neofit, 597
- Scriban, Romulus, 313, 638, 760–761
- Scribe, E., 618
- Scurtescu, N., 396
- Seneca, 60, 171, 298, 629
- Serghiescu-Naționalu, Marin, 329, 508
- Serurie, Grigore, P., 529
- Shakespeare, W., 93, 373, 375, 690
- Shelley, Percy Bysshe, 519
- Sigler, M., 723
- Sihleanu, Alexandru, 246, 637, 643, 763–765
- Silhouette, 182
- Sion, Antohi, 607
- Sion, Constantin, 607–609
- Sion, G., 210, 234, 276, 297, 348, 400, 414, 417, 419, 427, 492, 539, 542, 545, 602, 609–614, 618, 623, 636, 637, 638, 647, 723

- Sion, Iordache, 607, 609
 Sion, Toader, 611
 Sivry, Poinsenet, de, 194
 Sirbu, Ioan, 596—597
 Skender-bei, 513
 Skovoroda, Grigore, 665
 Slowacki, Juliusz, 682, 698, 703
 Sofocle, 373
 Solomon, Ioan, 604
 Southey, Robert, 15
 Spinoza, Baruch, 277, 629
 Stäel, M-me de, 330, 555, 641
 Stamati, Costache, 211, 224, 365, 366, 372—
 377, 458
 Stamati, Iacob, 372
 Stamati, Teodor, 298, 428
 Stamati, Toma, 372
 Stamatiu, Raluca, 315
 Stanisławski, Antoni, 666
 Staszic, 74, 76
 Stavilă, Catinca, 422
 Steege, Louis, 429
 Steinkelner, 60
 Stendhal, Henri, 390, 393
 Stewart, Dugald, 700
 Stoia din Sad, 37
 Stravinos, 520
 Streinu, Vladimir, 540
 Stroici, Luca, 670
 Struțeanu, Scarlat, 724
 Stuart, Dudley, 335
 Sturdza, Dumitrache I., 76
 Sturza, Alexandru C., 425
 Sturza, Ioniță Sandu, 157, 210, 231, 447
 Sturza Miclăușeanu, Al., 610
 Sturza, Mihail Grigore, 210, 258, 381, 384,
 422
 Sturza Păstrăvaru, Elena, 355
 Sue, Eugène, 556, 594, 657, 741
 Sulzer, F. J., 26, 60

 Șacabent, Iosif, 103
 Șaguna, Andrei, 638
 Șăineanu, Lazăr, 624
 Șerban, Geo, 521

 Șevcenko, Taras, 667
 Șincai, Ana, 47
 Șincai, Andrei, 46
 Șincai, Gheorghe, 18, 22, 26, 29, 30, 35, 36,
 37, 38, 46—57, 58, 59, 62, 66, 68, 252,
 369, 427, 503, 517, 548, 625, 638, 723
 Șincai, Grigore, 46
 Șincai, Ioan, 46, 47
 Șincai, Pantelimon, 46
 Ștefan cel Mare, 21, 22, 40, 156, 162, 385,
 393, 518, 548, 676
 Știrbei, Barbu, 234, 296, 314, 542, 606
 Șuluțiu, Alexandru Sterca, 238
 Șuțu, Al., 142, 152
 Șuțu, Mihail, 220

 Tacit, 508, 567
 Taine, H., 767
 Tardini, Fany, 242
 Tasso, Torquato, 74, 276, 315, 373
 Tayber, Elena, 249, 356
 Tăutu, Gh., 637, 746—747
 Tăutu, Ionică, 156—160, 495, 496
 Telegescu, Constantin, 329, 508, 576
 Tell, Christian, 233, 247, 267, 269, 270, 275,
 329, 509, 511, 536, 604
 Tempea, Radu, 26, 33, 93, 109—111
 Teodorescu, G. Dem., 343, 487, 720
 Teofrast, 208
 Terrail, Ponson du, 588
 Teulescu, P., 244
 Thám, Karel Hynek, 34
 Theodorini, T., 239
 Thornton, T., 151
 Tieghem, Paul van, 15
 Tiutcev, Fiodor Ivanovici, 667
 Tocilescu, Grigore G., 133, 487
 Todi, Iacopone da, 23
 Tordasi, Michali, 627
 Trandafiloff, 268
 Trembecki, Șt., 700
 Troyon, 290
 Tucidide, 312, 508
 Tunusli, frații, 612
 Twardowski, Samuel, 225

- Țăranu, Sotir**, 508
Tichindeal, Dimitrie, 26, 32, 97, 106, 112—
 115, 325, 366
- Ubicini, M. A.**, 421, 706
Uhland, Ludwig, 553, 554, 676
Unghiurliu, 646
Ureche, Grigore, 10, 22, 23, 24, 31, 70, 126,
 389, 394, 548, 560, 627, 669, 723
Urechă, V. A., 237, 246, 377, 386, 417, 598,
 607, 637, 656, 683, 759
Urianu, A., 233, 247, 417
Ursu, N. A., 498
- Vaida, Dimitrie**, 89
Vaillant, J. A., 207, 311, 312, 313, 421
Valbaum, 244
Valentineanu, I. G., 337, 748
Valicki, Alfons, 666
Vamva, Neofit, 151
Varga, Ecaterina, 231
Varlaam, mitropolitul, 627
Vasici, P., 248, 410
Vass, conții, 49, 50
Văcărescu, Alecu, 32, 140, 169, 170—177, 252
Văcărescu, Barbu, 170
Văcărescu, Dan, 192
Văcărescu, Ianache, 170
Văcărescu, Iancu, 33, 160, 192—206, 209, 242,
 248, 307, 312, 417, 458, 509, 600, 646
Văcărescu, Ienăchiță, 15, 32, 33, 169, 170—177,
 183, 252, 458, 569, 700
Văcărescu, Nicolae, 170—177, 246, 449, 457
Văcărescu, Radu, 170
Văcărescu, Ștefan, 170
Văcăreștii (poetii), 10, 11, 15, 32, 169, 207,
 346, 361, 363, 460, 486, 569, 600
Vehse, Eduard, 521, 600
Veleli, Baptiste, 742
Verdi, Giuseppe, 648
Verne, Jules, 450
Vianu, Tudor, 393, 540, 560, 731, 734, 735,
 736, 737, 738, 767
- Viardot, Louis**, 650
Vida, Gherman, 423, 425, 451
Vigny, Alfred de, 253, 641, 720
Villon, Fr., 133
Vincler, A., 417
Vinterhalder, Enrich, 417, 418, 527, 529, 579—
 581, 585, 615
Virgiliu, 60, 74, 89, 90, 118, 185
Vittorelli, Iacopo, 195, 277
Vizanti, A., 577, 607
Vizantios, A., 127
Vîrnav, Scarlat, 244
Țjad Țepeș, 70
Vladimirescu, Tudor, 8, 123, 127, 132, 140,
 142, 163, 176, 229, 230, 231, 233, 246,
 262, 295, 344, 507, 522, 559, 590, 595,
 659, 660
Vladislav II (Craiu), 51
Vlahuță, Al., 703, 735
Vlădoianu, Barbu, 336
Voinescu I, Ion, 248
Voinescu II, Ioan, 233, 247, 248, 249, 306, 312,
 313, 417, 421, 444, 508, 509, 521, 599—
 601
Volney, Constantin, 157, 222, 306, 559
Voltaire, François Marie Arouet zis, 14, 15,
 33, 43, 60, 61, 74, 76, 77, 123, 126,
 138, 157, 169, 170, 179, 185, 195, 209,
 218, 219, 247, 248, 258, 268, 276, 290,
 306, 315, 317, 318, 323, 324, 326, 373,
 379, 381, 382, 450, 602, 612, 615, 629,
 676
Vulcan, Iosif, 617, 637, 638
Vulcan, Samuil, 60, 89, 112
- Wachman, I.**, 247, 615, 617, 619, 649
Wagner, Richard, 650
Waldbaum, Fred, 579
Wallace, Russel, 701
Walther, Balthasar, 520
Weber, Carl Maria von, 734
Wegierski, T. K., 74
Weigand, G., 674
Weiss, Ioana, 760
Werböczy, Ștefan, 51
Whyte, Bruce, 630

Wiest, Ludwig, 645
 Wilkinson, 521
 Winckelmann, Johann, 735
 Wolff, Christian, 60, 76, 145

Xenofon, 312, 508
 Xenopol, A. D., 650

Young, Edward, 206, 209, 258, 261, 318, 330,
 389, 567

Zaleski, J. B., 666
 Zalic, 264
 Zamfirescu, Duiliu, 557, 659
 Zamfirescu, G. M., 396
 Zamfirescu, M., 638, 641
 Zanne, A., 244, 314, 418, 512, 730
 Zane, G., 508, 521
 Zappi, 277
 Zernin, A. P., 666
 Zichy, 334, 336
 Ziegler, Fr. W., 194
 Zilot Românul, 15, 32, 131–133
 Zirra, Al., 396
 Zotta, M., 249

INDICE DE OPERE ȘI PERIODICE*

- Abécédaire moral ou leçons tirées de l'Écriture sainte**, 194
- Abecedar greco-românesc**, 299
- Abecedarul**, 377
- Abeliard către Eloiza**, 186
- Abecedar francezo-românesc**, 299
- Abecedar moral și religios**, 298
- Abreje hronologic**, 171
- Acaftistul Sf. Cruci**, 110
- Acatist (Samuil Micu)**, 23, 41
- Această carte ce se numește Floare...**, 142, 143
- Acte justificative de la istoria revoluțiunii române de la 1821**, 595
- Actorul fără voie**, 580
- Actriția din Moldova**, 592
- A cui e vina**, 292, 532
- Acvila străbună**, 336
- Adevărul (Barbu Paris Mumuleanu)**, 209
- Adevărul (Iancu Văcărescu)**, 196, 204
- „Adevărul literar”**, 595, 747
- „Adevărul literar și artistic”**, 328, 371, 539, 739
- Adevărul și minciuna**, 460
- Adio**, 318, 460
- Adio la anul 1848**, 419
- Adio la Colegiul de la Sf. Sava**, 593
- „Adio la Nichipercea”**, 639
- Adio la patrie**, 760
- Adio la Tîrgoviște**, 289, 317, 318, 319
- Adio Moldovei**, 463
- Adoleshia filotheas adecă indeletnicire iubitoare de Dumnezeu**, 164
- Aducerea aminte**, 347
- Adulterul**, 751
- Adunare de lucruri moralicești, de folos și spre veselie, prin Dosithei Obradovici întocmită, Partea întâi**, 113
- Adunare de pilde bisericesti și filosofiești**, 151
- Adunare de tractaturi ce s-au urmat între prea puternica împărăție a Rusiei și Înalta Poartă**, 151
- Agachi Flutur**, 456, 478
- „Aghiută”**, 639, 669, 675, 682, 744
- Ahilefs la Schiro**, 91
- Ahileus**, 610
- Alaiul unui cerșetor**, 331
- „Alăuta românească”**, 159, 243, 244, 359, 382, 427, 445, 446
- Alb și negru**, 681
- Albertus ou l'Ame et le Péché**, 554, 680
- „Albina Carpaților”**, 95, 398
- „Albina Pindului. Litere, Științe și Arte”**, 506, 545, 555, 771
- „Albina românească”**, 17, 33, 35, 214, 224, 240, 242, 243, 249, 255, 256, 260, 261, 359, 366, 370, 372, 374, 377, 382, 384, 388, 391, 415, 434, 445, 474, 482, 491, 502, 581, 582, 588, 598, 615
- „Album istoric și literar”**, 418
- „Album științific și literar”**, 244
- „Albumul peregrinilor români”**, 541
- Alcătuirele. Poezie**, 596
- Alchibiad sau iubirea de sînăș fără măsură**, 186

* Nu sînt cuprinse în cadrul indicelui de față titlurile de opere prezente în bibliografia de la sfîrșitul fiecărui capitol și în bibliografia generală a volumului. În cazurile în care aceeași operă poartă mai multe titluri, s-a trecut întîi titlul cel mai uzitat, iar în paranteză toate celelalte. S-a specificat de asemeni, în paranteză, pentru titluri identice, numele autorilor.

- Aldămașul*, 348
Aldo și Aminta sau Bandiții, 603, 657
Al. Drumăzescu, 752
Alestar, 743
Alexandria, 25, 85, 92, 262, 425, 573
Alexandru cel Bun (Gh. Asachi), 367
Alexandru cel Bun (C. Stamati), 375
Alexandru Donici (necrolog), 385
Alexandru Lăpușeanu (D. Bolintineanu), 544, 560
Alexandru Lăpușeanu (Costache Caragiale), 616
Alexandru Lăpușeanul (C. Negruzzi), 24, 254, 317, 367, 383, 385, 393, 396, 397, 398, 416, 421, 422, 442, 725, 730, 742
Alexandru Russo, o pagină ignorată din literatura română, 494
Alexii sau Căsuța din codru, 139
Almanach de familie, 193
 „Almanach pentru români”, 372
 „Almanacul (calendar) școalei și bisericii pe anul 1892—1893”, 771
 „Almanahul literar”, 88
 „Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena”, 103
 „Almanah pentru învățătură și petrecere”, 427
Alta tot de Dimache care șazănd la Copou pe lună — s-au făcut aceste stihuri, 212
A lui Lucian Samosateanul a Istoriei ceii adevărate, 43
Alvin către a sa miniatură, 364
Alzire (Arzili, Alzira, Alzira sau Americanii), 170, 186, 312, 356, 615
Amantele Ciliu, 553
Amanții magnifici, 276
Amazoanele române, 750
Amărită turturea, 33, 569
Ambii Foscarii (The two Foscari), 277
Amfitrion, 257, 276
 „Amicul poporului”, 246
 „Amicul școalei”, 638
Ammien Marcellin ou les 18 livres de son histoire, 194
Amintiri (Colonelul Grigore Lăcusteanu), 604, 606
Amintiri (A. Russo), 417, 489, 493, 494, 495, 496, 498, 500, 502, 505
Amintiri din pribegie, 536
Amintiri mărețe, 315
Amis, la matinée est belle (Copii, o lină dimineață), 195
A mon esprit, 326
Amorezii și intereseții de ambe sexe, 598
Amoriul din prieteșug, 190
Amoriul și toate harurile, 187
Amorul doctor, 276
Amours du chevalier de Faublas, 438
Anale (Tacit), 567
Analecta lapidum in Dacia, 58
Analele (Baronius), 58
 „Analele Academiei Române”, 45, 57, 87, 103, 117, 177, 180, 301, 376, 451, 753, 771 (Mem. sect. ist.); 131, 168, 295, 298, 377, 378, 398, 404, 412, 446, 539, 566, 609, 620, 705 (Mem. sect. lit.)
 „Analele Banatului”, 106
 „Analele literare”, 540, 562
 „Analele literare, politice, științifice”, 763
 „Analele Moldovei”, 191
 „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă), 164, 295, 620
 „Analele științifice ale Universității Iași” (istorie-filologie), 378
 „Analele Universității Al. I. Cuza”, 506—507
 „Analele Universității București”. (Filologie), 125, 129, 303
 „Analele Universității C. I. Parhon” (Filologie), 328, 562
Anatolida sau omul și forțele, 284, 286
Andrei sau luarea Nicopolei de români, 542, 545, 549, 550
Andreiașul mamei, 616
An Essay on Man, 182, 186
Aneta și Luben (Annete et Lubin), 258, 298, 299, 323
Angelo, tiranul Padovei, 258, 382, 388, 389
Animadversio in dissertationem Halensem (și Răspundere dezgurzitor) (D. Bojincă), 120
Animadversiones (P. Maior), 63
Anonymus Lugoshiensis, 670
Anotimpurile, 209
Anticile romanilor, 121, 260
Antichități iudaice, 288
Antichități scitice, 716

- Antichitățile slave*, 672
Antimonachomachia, 31
Antia minune a Santei Filomelei, 277
Antonie și Maria, 299
Antoni, 399
 „Anuarul Arhivei de folclor”, 539
 „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 46, 65, 66, 412
 „Anuarul Institutului de istorie națională”, 65, 102
 „Anuarul Institutului de studii clasice”, 93
 „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, 122
 „Anuarul Societății «Gr. Alexandrescu» a elevilor de curs superior din liceul Unirea”, 745
Anul 1840, 312, 317, 318, 320, 325, 416
Anul 1855, 417, 463
Anul cel mănos, 90, 92
Anul Nou, 745
 „Annuaire de la Principaute de Valachie”, 236
Apele de la Văcărești, 619
Aprodul Purice, anecdot istoric, 382, 385, 389, 392, 397
À propos de scrierea d-lui C. Negruzzi, 699
Apus de soare, 480, 689
Arabescuri. O călătorie pe Dunăre în ghimie, 601
Arătare despre starea acestor noao scholasticești instituturi ale nației românești, sîrbești și grecești, 112
Arbore, 677
 „Arhivul pentru filologie și istorie”, 626
 „Arepele furtunoase”, 750
Arghir și Elena, 425, 573, 646
 „Arhiva”, 139, 295, 371, 404, 583
 „Arhiva Albinei”, 359
 „Arhiva istorică a României”, 669, 692
 „Arhiva pentru filologie și istorie”, 45
 „Arhiva românească”, 56, 93, 218, 244, 371, 417, 427, 429, 446, 602, 636, 638
 „Arhiva Societății științifice și literare din Iași”, 378, 609
 „Arhivele Olteniei”, 125, 595
Arhondologia Moldovei, 609
Armia română, 521
Armidenea, 358
 „Armonia”, 763
Armonii intime, 763, 764
Arpa română, 593, 594
Ars Poetica (Horațiu), 366
Arsachie et Isménie, 153, 182
Art d'aimer, 195
Arta de a prelungi viața, 379
Arta poetică (Boileau), 276
Arta prozatorilor români, 396
Artele din România în periodul preistoric, 713, 719, 738
 „Arțagul dracului”, 753
Arțile sau măestrile cele frumoase, 567, 568
Arvinte și Pepelea, 456, 478
Ascanio și Eleonora, 646
Aslanăș cel bogat și momița lui, 375
Asupra istericelor, 179
Asupra meșteșugului ocîrmuirii, 159
Așa mi-a fost ursita, 569
Așteptare, 460
Așteptarea, 312, 319, 320
 „Ateneul național”, 249
 „Ateneul român”, 638, 669, 670
Au mai pățit-o și alții, 385, 391
Aulugelle, 194
Ausführliches Lehrgebände der böhmischen Sprache, 27
Avarul sau zgîrcitul și bețivul, 378
Aventurile lui Telemach, 61, 423
Avestița, 262
Axion, 343

B
Baba Cloanța, 458
Baba Hîrca, 240, 618, 649
Babilonia românească, 583
Baciu, I, II, III, IV, 195
Baccu, 197
Badea Haiducul, 741
Balada poporană „Cucul și turturica” în România, în Persia și în Franța, 672
Balade (Victor Hugo), 384, 389, 397
Balade (cîntice bătrînești) adunate și îndreptate de V. Alecsandri, 455, 459

- Balcanul și Carpatul, 470
Balon, 700
Ballades et chants populaires de la Roumanie, 421
Balladyna, 698
Banditul fără voie, 577
Banul Mărăcină, 465
Barba lui Ștefan cel Mare, 743
Barbara, 407
Barbu Lăutarul, 456, 477
Barca, 318, 319
Barcarola venețiană, 460
Basme (D. Bolintineanu), 544, 553
Basmul, 672
Batista Veleli sau Răzbunarea poporului (G. Baranzi), 742
Batrachomyomachia, 74
Bazele unei literaturi naționale, 708, 718, 720, 736
Bazul teoretic și practic, 346
Băcălia ambițioasă, 491, 497, 502, 588
Bădăranul boierit (*Le bourgeois gentilhomme*), 276, 600
Băgări de seamă gramăticeste, 153
Băile de la Ems, 386, 392
Bănuțul lui Ștefan cel Mare, 370
Bărbatul cel bun și femeia cum sînt prea puține, 276
Bătălia de la Călugăreni, 589
Bătăliile românilor, 548
Bătrînețele, 374
Bătrînul și moartea, 351, 596
Bătrînul și trei tineri, 596
Bélisaire (Belizarie), 42, 107, 258
Beppo, 277
Berchea, 747
Bertoldo, 25
Bertrand și Raton, 194
Beția, 764
Beția de cuvinte la „*Revista contemporană*”, 611, 748
Bibescu Vodă, 313
Biblia, 42, 43, 273, 276, 281, 282, 283, 284, 286, 500, 560
Biblice, 274, 281, 282, 283, 284, 286, 288
„Biblioteca italiană”, 257
Biblioteca universală (program I. Heliade Rădulescu), 258
Biblioteca desfătătoare și plină de învățătură, 258
Biblioteca enciclopedică (proiect de Negulici), 259
Bibliothèque de l'homme public ou analyse raisonnée des principaux ouvrages français et étrangers sur la politique en général, 194
Biciuirea cometului de la 1 iunie, 616
„Binele public”, 164
Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique, 648
Biserica de la Curtea de Argeș și legenda Meșterului Manole, 715
„Biserica ortodoxă română”, 125, 127–128, 177
Bistrița (din Memorial de călătorie), 313
„Blajul”, 65
Blestemul României apăsătorilor ei, 593
„Boabe de grâu”, 57
Bogatul și săracul, 375, 596
Bogdan Voievod, 368
Boieri și ciocoi, 456, 479
Bolnava țărăncuță, 534
„Bondarul”, 639, 700, 747
Bordeiul indienesc (*La chaumière indienne*), 355
Boris Godunov, 396
Borsec, 418, 483
Bosforul, 462
Boul și vițelul, 312, 325
Bourel, melc și culbec. Dacii și latinii într-o scoică, 671
Bradul, 681
Brevis historica notitia originis et progressu nationis Daco-Romanae... (Samuil Micu), 38, 39, 58
Brevis notitia rerum dacicarum aliorumque motuum et revolutionum quae recentioribus temporibus Europam infestarunt. Collecte atque in Ordinem redacta per Ioannem Monorai Parocum Graeco-Catholicum Daco-Romanorum-Passionis N. Csergöd Anno 1822, 115
Brevis rerum a Michaelae Moldaviae, Transalpiniae sive Valachiae, 520

- Bringt mir Blut der edlen Reben, 668
 Brises d'Orient, 539, 544
 Britanicu (Britanicus), 194
 Brîndușe române, 747
 Brutus, 276, 380
 „Bucegiu”, 771
 Buchetiera de la Florența, 417, 444, 447, 448, 452, 482
 Buchetul poetic pentru principile domnitoriu Grigorie A. Ghica V. V. la onomastica sa din 25 ianuarie 1855, 588
 „Buciumul”, 192, 336, 337, 593, 637, 639, 646, 669, 670, 685, 704, 763, 766, 768
 „Buciumul român”, 72, 87, 129, 218, 760
 Bucolicele, 89, 118
 „Bucovina”, 223, 384, 430, 455, 483, 630
 Bucur. Istoria fundării Bucureștilor, 590, 657
 Bucvarul, 106
 Buletin despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei ce se află în cabinetul de stampe de la Biblioteca regală din Paris, 520
 „Buletin, foaie oficială”, 359
 Bună obișnuință nouă (Hristoitie), 127
 Burghezul de Paris sau Lecțiuni guvernului, 618
 Busuiocul, 596
 Cabinetul de zoologie, 756
 „Caiete critice”, 562
 Caleidoscopul, 196
 „Calendar” (red. M. Kogălniceanu), 441
 „Calendar istoric și literar pe 1859” (din 1861 „Calendar geografic, istoric și literar”), 418, 543, 730
 „Calendar pentru poporul românesc” (Almanah de învățătură și petrecere), 418
 Calendariu la anul de la nașterea lui Hristos 1794 [...] făcut spre întrebuițarea norodului slaveno-sîrbesc și rumânesc cari se află în ținuturile chesariu crești a legiei Răsăritului, 104
 „Calendarul pe 1856”, 582
 Calendarul Albinei, 700
 „Calendarul de la Buda”, 50
 „Calendarul istoric și literar pe anul 1859 și 1860”, 543
 „Calendarul literar al foii Zimbrului”, 598
 „Calendarul literar pe anul 1852”, 721
 Calendarul pe anul acesta, în care să cuprind toate materiile și faptele muierilor celor rele, 347
 „Calendarul pentru poporul român”, 410
 Calipso, 380, 390, 392
 Campania românilor în contra turcilor la anul 1595, 520
 Canarul, 299
 Candele, 312
 Canon de rugăciuni către pre cuvioasa Paraschiva, 381
 Cantată pentru M. S. Prințul Bibescu, 333
 Cantico del frate Sole, 25
 Canticul canticilor, 276
 „Cantor de avis”, 167, 305
 Canzoniero, 187
 Capii revoluțiunii române de la 1848 judecți prin propriile lor acte, 593
 Capra și iada, 403
 Caracteruri (Barbu Paris Mumuleanu), 107, 208, 393
 Caracterurile (Teofrast), 248
 Carantina, 384, 389
 Carbonarii, 594
 Carmen onomasticon, 215
 Carnavalul, 331, 332, 340
 Carte a fostului rege Ludwîg Filip către încă fiindul domn Mihai Sturdza, 430
 Carte de pravilă asupra greilor călcări a poliției orânduieli atingătoare de politie (vol. II), 70
 Carte de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor grele de politie (vol. I), 70
 Carte de rogacioni, 41
 Cartea pelerinilor polonezi, 253
 Cartea poporului român, 543, 544
 Cartea regilor, 276
 Carul frînt, 348
 Casa de țară a lui de La Martine, 194
 Castorul și alte lighioni, 315
 Catacombele mănăstirii Neamțu, 390, 392
 Catagrafia de toată suflarea orașului București, 141

- Catastrofa întâmplată boierilor în Muntele Găvanul — 1821, 590
- Catedrala episcopiei Argeșului, 760
- Cătra sau mizga îngrădată, 114
- Cătrul ce-și laudă nobilitatea, 324
- Cătrul cu clopoței, 315
- Cavalcada, 542
- Cavalerul Toggenburg, 277
- Cazania (din 1580), 111
- Căderea dracilor, 283, 285
- Căderea frunzelor, 546
- Căderea îngerilor, 286
- Căderea Rinului, 464
- Căința încrederii în boierii aristocrați și sfînta hotărîre de a nu-i mai crede, 431, 581
- Căire, 596
- Călătoria, 196
- Călătoria dumnealui Hat-lui Constantin Paladi la feredele Borsăcului, 1828, august 30, 379
- Călătoria lui Cocs în Rusia, 139
- Călătoria lui Cupidon la pustiu, 224
- Călătoria mea la munte, 226
- Călătorie la românii din Macedonia și Muntele Atos, 542
- Călătorie împrejurul camerei mele, 593
- Călătorie în Africa, 260, 417, 422, 455, 482, 484
- Călătorii (N. Filimon), v. *Excursiuni în Germania meridională*
- Călătorii în Palestina și Egipt, 542, 611
- Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria, 541, 542
- Călătoriile lui Gulliver, 248
- Călcarea de la palat, 743
- Călin, 469, 484
- Călugărița (Gr. Alexandrescu), 320
- Călugărița (Cezar Bolliac), 336, 339
- Călugărul și pistolul, 483
- Cămătarul, 750
- Căpitanul de poștă, 374
- Cărțile națiunii poloneze și ale pelerinilor poloni, 500
- Cărțile populare ale românilor în sec. al XVI-lea în legătură cu literatura populară cea necrisă, 672, 674
- Căruța poștei, 401
- Cătră planeta mea, 362
- Către boierii români antinaționali, 548
- Către muierile lor, 548
- Către împăratul Alexandru I-ii, 360
- Către jucătorul de cărți, 596
- Către Leandru că nu venia, 186
- Către nori, 569
- Către ocîrmuitorii noroadelor, 154
- Către scriitorii noștri, 331, 336
- Către Tibru, 363
- Ce gîndești, o! Mărgărită, 460
- Ce naște moare, 349
- Ce pagube fac banii, 375
- Cea boil, 742
- Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare, 547
- Ceasornicul îndreptat, 196, 201
- Ceasul de seară, 194
- Ceasurile de mulțămire ale lui C. A. Rosetti, 531
- Ce este-n mîndă — nu e minciună, 196
- Cei trei frați gheboși sau trei bărbați și o muier, 94
- Cel dintîi pas în lume, 482
- Cele din urmă evenimente a cetății Neamțu, 582
- Cele douăsprezece fecioare adormite (Gromoboi), 373
- Celle dintîi cunoștințe, 298
- Céphise et l'Amour, 153
- Cercare asupra omului, 182
- Cercare de voroavă (Prințiile moralului), 186
- Cercetări asupra românilor sau așa-numiților valahi, care locuiesc dincolo de Dunăre, 97
- „Cercetări de lingvistică”, 88, 507
- „Cercetări filozofice”, 57, 507
- Cercetări literare, 87
- Cercetări prin mănăstiri, 337
- Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștei Moldaviei... spre a sluji pămîntesții ocîrmui de temei pînă ce se va putea înființa pravila țării, într-o desăvîrșită alcătuire, 157
- Cetatea Neamțului, 476
- Chansonier français, 193
- Chansons des rues et des bois, 749
- Chant de Janakitza, 173
- Chemare către folos, facere de bine și glorie, 258
- Chemarea la tipărirea cărților românești, 107
- Chestia Orientului, 759
- Chestionarul arheologic, 711
- Chicheron, 194
- Childe Harold, 544, 550
- Chimia (Mitscherlich, Liebig), 248

- Chirița în provincie (Inturârea cucoanei Chirița), 455, 475, 476, 482'
- Chirița în Iași, 617
- Chirița la expoziția de la Viena, 619
- Chițibuș sau Emoțiile unui jurnalist la apele de la Olănești, 619
- „Chrestomaticul românesc”, 34, 242, 381
- Chronique du temps de Charles IX, 722
- Ciasurile de mulțumire a lui Gheorghie Sion, 610, 611
- „Cicala”, 753
- Cilia culcându-se, 553
- Cimitirul, 318, 364
- „Cimpoiul”, 315
- Cine-i amoriul, 190
- Cinel — Cinel, 455, 476
- Cirq mars, 721
- Ciobanul, 553, 554
- Ciocoi din zilele noastre, 479
- Ciocoi în revoluție, 334
- Ciocoi vechi și noi sau Ce naște din pisică șoareci mănincă, 8, 557, 558, 640, 641, 645, 647, 648, 654, 656, 657, 662, 663
- „Ciocoiul”, 771
- „Ciolanul”, 771
- „Ciomagul”, 771
- Circulara polonă a lui Petru Vodă cel Șchiop despre oarecari trebi neguțătorești, 669
- Cișmigiu, 764
- Ciuda de amor, 449
- Ciuma dobitoacelor, 375
- Cîinele, 348
- Cîinele bolnav de ochi, 274
- Cîinele și cățelul, 313, 324, 325
- Cînd dar o să guști pacea, 317, 319, 320
- Cîntarea cîntărilor, 44, 182, 275, 280
- Cîntarea dimineații, 263, 318
- Cîntarea României, 253, 407, 417, 421, 422, 493, 494, 497, 499, 500, 505, 514, 523, 536, 537, 582
- Cîntec bețivesc, 182
- Cîntec ce-i zic al Jianului, 346
- Cîntec de fericire, 460
- Cîntec de plată, 352
- Cîntec grădinaresc, 182
- Cîntec haiducesc, 449
- Cîntec păstoresc, 182
- Cîntec popular moldovenesc, 677
- Cîntec vechi, 384
- Cîntece' de stea, 486
- Cîntec din exil, 542, 547
- Cîntece populare a Moldaviei, 383, 388, 392, 415, 416
- Cîntec și plingeri, 542, 611
- Cîntecele poporane ale Europei răsăritene mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinile românilor, 709, 720
- Cîntecul lebedei, 594
- Cîntecul lui Constantin Hangerliu, 123, 133, 134
- Cîntecul nunții în Castaria, 553
- Cîntecul Păcalei, 742
- Cîntecul soldatului, 312
- Cîntecul străindății, 739
- Cîntice de lume, 465
- Cîntice și sărutări, 462, 546
- Cîntul libertății, 760
- Cînturi intime, 765
- Cîrjaliul, 381
- Cîrlanii, 384, 389, 392, 649
- Cîteva ore de colegiu, 593, 594
- Cîteva ore la Snagov, 364, 640, 709, 726, 764, 765
- Cîteva reflexii asupra poeziei noastre, 567, 568
- Cîteva studii filosofice și literarii, 751
- Clarisse Harlowe, 438
- Cleopatra, regina Egiptului, 543
- Clerul, 555
- Clevetici ultrademagogul, 456, 477
- Clopotarul, 598
- „Coada lui Nichipercea”, 753
- Coana Chirița în Iași
- Coana Chirița în provincie,
- „Coarnele lui Nichipercea”, 753
- Cobza lui Marinică, 274
- Coconul Panaiotache, 593
- Cocoșul Negru, 618
- Codex Sturzanus, 672
- „Codița dracului”, 753
- Codul lui Calimah, 119
- Colecție de autori clasici (I. Heliade Rădulescu), 258
- Colecție din poeziile domnului D. Bolintineanu, 540
- Coliba lui Moș Toma (Coliba unchiului Tom), 431, 657

- Coliba Măriucăi, 656
 Columbul, 299
 „Columna lui Traian”, 133, 295, 328, 376, 491, 505, 669, 670, 671, 672, 674, 675, 677, 698, 711
 Colecțiune de poezii vechi și noi, 336
 Comedia ce se numește Barbul Văcărescu, vlnzătorul țării, 145
 Comedia stelelor, 743
 Comedia umană, 383
 Comedie banului Costandin Canta ce-i zlc Căbujan și cavaler Cucoș, 186, 213, 358
 Comentarii asupra bătăliei de la Cîmpii Rigăi sau Cosova, 416, 509
 Cometi anonsati pentru 13 iunie, 314, 327
 Comoara din pământ, 351
 Complotul bubei, 679
 Concert în luncă, 467, 468
 Concina, 456, 478
 „Concordia”, 314, 417, 528, 573, 578, 593, 598, 637, 741, 764
 Congresul Transilvaniei, 760
 Conjurația lui Fiesco, 407
 Conrad, 544, 545, 550, 559, 560
 „Conștiința națională”, 529
 „Conservatorul”, 771
 „Conservatorul progresist”, 638
 Considerații despre istoria Poloniei și a poporului ei, 672
 Conspectul științelor filologice. Lingvistica în genere, 674
 Constanția, fiica regelui de la Portugalia, 93
 „Constituțiunea”, 529
 „Contemporanul”, 341, 398, 404, 741
 Contes moraux, 299
 Continuation de l'histoire de Chalcocondyle, 520
 Contra ardelenilor, 493
 Contradațul (Întinericimea de lună), 358
 Conversații cu Goethe, 258
 Convorbire nocturnă, 360
 Convorbiri între un tată și-ntr-un fiu al lui asupra limbii și literelor românești, 630
 „Convorbiri literare”, 8, 17, 87, 125, 156, 168, 177, 191, 218, 223, 295, 301, 306, 310, 339, 354, 371, 383, 385, 388, 398, 399, 412, 485, 488, 506, 526, 572, 589, 599, 609, 611, 612, 614, 632, 642, 677, 716, 739, 749, 750, 765
 Copaciul și dovleacul, 348
 Copilăriile lui Iancu Moțoc (Ursita, Procopseala), 685, 686
 Copilița la bal, 449
 Copilul pierdut, 299
 Condica limbii românești, 153
 Corfa de trandafiri..., 299
 Corăbierul cel dintâi, 94
 Corb la corb nu scoate ochii, 196
 Corbea Haiducul, 741
 Corbii și barza, 314
 Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848, 594, 595
 Corespondențe între doi amorezi sau limba românească la anii 1822 și 1832, 582
 Coroana vieții, 464
 Corpus juris Romani, 58
 Corpus Vizandinae historiae, 194
 Corsarul, 277
 Corricolo, 277
 Cotoiul și vulpea, 351
 Coțofana și prepețița, 349
 Coup d'oeil sur l'origine et la langue des Valaques, 278
 „Courier de Moldavie”, 33, 359
 Covigarul, 456, 478
 Crai nou, 475
 Creditorii, 474
 Crestomatia sau aneclote literare (T. Cipariu), 627
 Creșterea femeilor, 375
 Crimeea sau Campania oștilor aliate la Sevastopol, 590
 Crispin rival stăpînă-său, 382
 Cristos a înviat, 464
 Critica criticii, 491, 501, 502
 Critica oamenilor, 349
 Critică (C. Negruzzi), 387, 391, 392
 Cronica cea mai veche a Moldovei, 669
 „Cronica numismatică și arheologică”, 342
 Cronicele României (M. Kogălniceanu), 677
 Cruciulița soției mele (Le crucifix), 373
 Cruzii elini cu jărtfă, 186
 Cucoana Chirița în balon, 476
 Cucoana Chirița în voiaj, 456, 476
 Cucoana Chirița la carantină în vagoanele de Virciorova, 619
 Cuconița doarme, 619

- Cucul și codrul, 758
 Cucul și privityhetoarea, 349
 „Cucul și turturica”, la români și persiani, 672
 Cugetare (C. Bolliac), 332
 Cugetări (Oxenstiern), 380
 Cugetări (Al. Russo), 388, 390, 417, 418, 422, 492, 493, 494, 501, 502, 503, 504, 505
 Cugetările singurătății, 741
 Culegere de cuvinte germane și române, 101
 Culegere de povești și anedote, 347
 „Cultura creștină”, 56, 65, 412
 Cum era educația nobililor români în secolul trecut, când domneau fanarioții în țară, 374,376
 Cum am învățat românește, 380, 385
 Cuminecătura, 396
 „Curier de ambe sexe”, 177, 206, 243, 258, 276, 278, 294, 315, 382, 421, 540
 „Curierul Bucureștilor”, 769
 „Curierul de lași”, 588
 „Curierul românesc”, 17, 33, 35, 115, 145, 164, 177, 184, 233, 238, 239, 240, 242, 243, 255, 256, 257, 259, 261, 269, 274, 279, 303, 304, 306, 308, 310, 311, 312, 316, 333, 372, 382, 415, 416, 420, 421, 502, 540, 584, 586, 593, 638, 711, 741
 „Curiosul”, 243, 330, 333
 Curiosul stravagant, 276
 Curs de literatură românească, 630, 631
 Curtea lui Vasilie Vodă, 592
 Cutremurul, 283
 Cuvinte den bătrâni, 672, 674
 Cuvinte panegirice, 164
 Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileanu, 416—417
 Cuvînt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor, 505, 509, 519
 Cuvîntul compus „la 30 iulie, anul 1822”, (Gh. Lazăr), 162
 Cuvîntul „la înscăunarea mitropolitului Dionisie” (Gh. Lazăr), 162
 „Dacia literară”, 11, 17, 233, 239, 244, 249, 255, 311, 312, 313, 333, 372, 376, 383, 385, 388, 393, 397, 408, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 427, 428, 444, 445, 449, 452, 482, 490, 501, 502, 586, 615, 630, 637, 643, 718
 Daciada, 742
 „Dacoromania”, 56, 57, 295
 Dan (Ioan Catina), 585
 Dan, căpitan de plai, 468, 469
 Dascălul românesc pentru temeuriile gramaticii românești, 70
 De-ar fi fost mijloc și ar fi puțință, 346
 De-ar fi mijloace, 346
 Decalog, 281
 Decameronul, 349
 Decebal, 716
 Decebal și Ștefan cel Mare, 497
 De civitate morum puerillium (Despre buna purtare a copiilor în societate), 347
 De crezi în poezie, 460
 Defensio cleri gallicani, 61, 63
 De institutione regii pueri, 23
 De l'amélioration de l'état des paysans roumains, 603
 De la Paris la Atena, pelerinagiu de lainici, 588
 De la situation de la Valachie sous l'administration d'Alexandre Ghika, 268
 De la Tobolsk pînă în China. Note de călătorie, 612
 De l'éducation des mères des familles ou de la civilisation du genre humain par les femmes, 520
 De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie, 629
 „Democrația” (Budapesta, 1848), 246
 „Democrația” (red. Candiano Popescu), 529
 „Democrația”(revista cercului de studii P.N.L.) 539
 Democrit, 379
 De neamul moldovenilor, 61
 De originibus populorum Transylvaniae commentatiuncula, cum observationibus historico-criticis, 31, 70
 De ortu progressu conversione valachorum, 58
 Deosebite istorii marale (Grigore Pleșoianu), 299
 Der Tod Abels, 138
 Descriere istorico-gheografică a cetății Caput Bovis, 378
 Descrierea celor mai faimoși împărați, filozofi și bărbați ai antichității, 104
 Descrierea Moldovei și a Munteniei (Miron Costin), 669
 Descrierea Țării Românești, 706
 Descriptio belli Ivoniae Voivodae Valachiae, 691

- Descriptio Moldaviae (Descrierea Moldovei)*, 24, 38, 392, 440, 723
Deslușire, 132
Desmierdarea poeticească, 140
Desnădăjduirea, 277
Despărțirea (Iancu Văcărescu), 196
Despărțirea (V. Alecsandri), 460
Despot Vodă, 457, 479, 480, 482, 602, 642, 750
Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna, 118
Despre arte și cultura lor în Țara Românească, 641
Despre capitalia României, 385
Despre datine, 554
Despre datoriile omului, 248
Despre importanța economiei politice, 416
Despre înproprietărirea țăranilor, 512, 521
Despre începutul operii musicale, progresul și perfecțiunea în care a ajuns în timpul de astăzi, 648
Despre începutul Românilor în Dacia, 380
Despre limba românească, 383, 387
Despre mărirea națiunilor, 640
Despre Mitropolia Moldovei: Monumentul lui Veniamin, 392
Despre publicitate, 331
Despre starea socială a muncitorilor plugari în Prințipatele Române în deosebite timpuri, 509, 518, 519, 522
Despre starea școlilor din Blaj, 563
Despre Steaua Dunării, 493
Despre vicii și pedepse, 248
Deșteaptă-te române, 345
Deșteptarea României (Către români), 455, 463, 499
Deutsch-walachische Sprachlehre, 100
Dezertorul sau sluga isteasă, 616
Dezrobirea țăganilor, 493
Dialog în trei limbi, rusește, românește și turcește, 343
Dialog între Fire și Moldova, 222
Dialog pentru începutul limbii române între un nepot și unchiu, 64
Dialogul unui holtei cu un boiernaș avut, însoțit cu o cucoană de înalt neam, 374, 376
Dialoguri pentru a cuvînta despre multe feluri de stări înainte, 101
Diana cu ciuta, 732
Diana de Poitiers, 732
Diata, 596
Dictionnaire des grands hommes, 193
Dictionnaire géographique, 193
Dicționar (Pierre Bayle), 132
Dicționar biografic, 248
Dicționar grotesc, 486
Dicționar politic, 754
Dicționarul limbii române (A. T. Laurian și I. C. Massim), 623, 624
Didachii (Petru Maior), 60, 61
Die Räuber, 694
Die Romänien der österreichischen Monarchie, 624
Dimineața poeticească (Le matin poétique), 182
Dimitrie Bolintineanu (Anghel Demetriescu), 540
Din activitatea revoluționară a Junimii române la Paris între 1841 și 1843, 521
Din anul 1848, 612
Din copilărie, 613
Din itinerarul d. Bolliac, 333
„Din Moldova”, 385, 638, 669, 670, 692, 699, 704
Din poeziile lui George Sion, 611
Din tinerețe, 613
Din trecutul nostru, 366
Diregătorul bunei-creșteri, 122
Discours sur l'art de négocier, 193
Discours sur l'origine de l'inégalité, 593
Discours sur les sciences et les arts, 593
Disertație despre tipografiile românești, 118
Disertație pentru începutul limbei românești, 64
Disertație pentru literatura cea veche a românilor, 64
Dispozițiile și încercările mele de poezie, 25
Disputa lăcșului cu simplitatea sau Capriția unor dame cu căsnicia, 299
Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus daco-romanorum sive hodiernorum valachorum, 117
Divanul (D. Cantemir), 58
Divanul dobitoacelor filantropicoase, filodicoase și filopatricoase. Nuvelă veche din timpuri evreești, 305
Divina Comedie, 276, 282, 284, 666
Dizionario e bibliografia della musica del dottore Pietro Lichtenthal, 648
„Dimbovița”, 240, 337, 417, 539, 543, 545, 554, 558, 559, 561, 638, 646, 748, 766, 768, 771

- Dîmbovița*, 580
Doamna Chiajna, 422, 689, 709, 722, 724, 726
Doamna lui Negru și bardul, 553
Dochia, 542
Dochia și Traian, 364
Doftoria de păduchi, 348
Doi coțcari sau Păziți-vă de răi ca de foc, 616
Doi morți vii, 475
Doina (V. Alecsandri), 260, 458, 472
Doina (Costache Negri), 449
Doina haiducească, 449
Doina iubirii, 465
Doină nouă, 389
„Doină” răstoarnă pe Rösler, 671
Doine (V. Alecsandri), 418, 421, 422, 449, 452, 458, 459, 467
Doine, or the national songs and legends of Roumania, 421
Doine și Lăcrimioare, 455, 700
Domnia Arnăuțului, 665
Domnia lui Constandin Vodă Hangerliul, 132
Domnii regulamentari, 544
Domnitorul Păcălici, 242
Domnița Rosanda (Femeia) (B. P. Hasdeu), 677, 692
Domnița Roxana (B. P. Hasdeu), 677, 692
Domnița Voichița, 677
Domnul Tighinei, 553
Domnul Tudor, episod din revoluția română din 1821, 336, 421
Don Carlos, 239, 407, 602
Don Gulică sau pantofii miraculoși, 762
Don Juan (Byron), 277
Don Juanii din București, 657, 751
Don Pedro, 223
Don Quijote (Don Chișot, Don Chishot de la Mancha), 74, 86, 257, 276, 615
Dor de călătorie, 462
Dorița, 52
Dorița a doi români și mediile de a le vedea realizate, 769
Dorița sau videnia, 374
Dorițele partidei naționale în Moldova, 233, 234, 635
Doritorii nebuni (Minia cocoanei Elenca), 545, 558
Dorul (V. Alecsandri), 465
Dorul (B. P. Hasdeu), 681
Dorul de mare, 462
Dorul de patrie, 374
Două etajuri, 305
Două femei împotriva unui bărbat, 427
Două furnici ș-un țințar, 588
Două lire în univers, 766
Două poloboace, 403
Două sute de galbeni sau Păhărnicia de trei zile, 621
[Două sute rețete cercate pentru bucate și alte treburi gospodărești] 200 rețete cercate pentru bucate și alte treburi gospodărești, 386
[Două zeci și patru de ceasuri la Balta Albă] 24 de ceasuri la Balta Albă, 417, 453, 483
Dracul, 202
Dragostea din copilărie, 194
Dragostea îngerilor, 286
Dragoș, (Gh. Asachi), 368
Dragoș (C. Stamati), 374, 375
Dragoș, întiul domn suveran al Moldovei, 358
Dramatice, 611
Dreptul public al românilor, 248, 565
Drepturile românilor către Înalta Poartă, 512, 521
Dridri, 460, 485, 486
Dritul țivil al Moldovei, împreună cu proțedura, 119
Dritul țivil român, 119
Drumul de fier, 456, 478
Duce-m-aș, 462
Duduca Mamuca. Din memoriile unui studinte, 668, 682, 700
Duelurile, 616
Dumbrava Roșie, 468, 469, 750
Dumnezeu, 629
Dumnezeu și poporul, 284
Dunărea și pîriuțul, 596
După bătălie, 680
După miezul nopții, 619
Duplică (Asupra poeziei), 567, 568

E tristă viața acelui ce nimeni nu-l înjură, 305

Echo și Narțis, 90

Ecleziastul, 43

Ecloga întru mărirea Măriei-sale prealuminatulul și preasantitulul domn L. Ioan Lemenyi (Ecloga pastorală), 242, 260, 566, 628

- Economia stupilor (*Povățuire cu praxis către sporirea stupilor*), 99
 Economie de câmp, 55
 Egmont, 602
 Elegia *Nobilis Transilvani* (Gh. Șincai), 46, 47, 54
 Elegie, 545, 547
 Elegie scrisă pe țințirul unui sat, 364
 Elegii la *Thyrza* (*Poems to Thyrza*), 277
Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, 26, 35, 36, 41, 48, 54, 55, 100
 Elemente dacice în limba română, 671
 Elemente de dreptul politic după mai mulți autori de un filoromân, 382
 Elementele geografiei, 215
 Elemente de limb'a română după dialecte și monumente vechi, 626
 Elementuri de filosofie morală, 151
 Elena, 557, 558, 560, 657, 743
 Elena cea frumoasă, 751
 Elena de Moldavia, 368
 Elevul conservatorului, 382
 Eliezer și Neftali, 312, 318, 324
 Eliza, 312, 319
 Eloiza către Abeliard, 185, 186
 Emanciparea țiganilor (G. Sion) 613
 Emilia Mansfield (*Amélie Mansfield*), 299, 300
 Empireul, 285
 Enciclopedia, 281
 Enciclopedia științelor filozofice, 277
 Engolpion de aur sau deslușirea înțelesului lui Chevit Tebanul, 153, 299
 Eneida, 74, 89
 Enric de Eišenfels sau Modul cum învață un copil răpit din leagăn de către tilhari a cunoaște pe D-zeu, 299
 Epaminonda, 194
 Epigonii, 112, 207, 215, 467, 472, 764
 Epistola către Grigore Alexandrescu, 615
 Epistola D.I.V., autorul Primăverii amorului, 324
 Epistola d-lui Maior Voinescu II, 324
 Epistola la colonelul I. Cîmpineanu, 331, 332
 Epistola la D.K.A.K., 336, 340
 Epistola la G.S., 745
 Epistolarul românesc pentru facerea a tot felii de scrisori, 106, 109
 Epistolă, 744
 Epistolă amicului Sion, 542
 Epistolă despre duh, 745
 Epistolă domnului Barbu Dimitrie tirbei. Drept răspuns la proclamația sa din 24 august 1850, 528
 Epistolă generalului Florescu, 470
 Epistolă lui Matei Millo, 744
 Epistolia, 262
 Epitaf, 374
 Epitaf scris pe mormîntul unei fete, 159
 Epitaph d'Alibaud, 490
 Epitomu sau scurte arătări pentru sînta biserică, pentru vesmintele și pentru dumnezeiasca liturghie, 113
 „Epoca”, 716, 771
 Epoca de idolatrie a slavilor și a Poloniei, 672
 Epoca glorioasă a lui Mihai Viteazul, 589
 „Epoca literară”, 669
 Eram răpit atunci, 332
 Ermiona sau mireasa lumii ceilalte, 194
 Erofilii, 25
 Eroticon hartafilakion, 602
 Erotacritul, 347
 Erweis dass dieWalachen nicht römischer Abkunft sind (Sava Tököli), 119, 260
 Escursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice, 646, 649, 651
 Esopia, 25, 349
 „Espatriatul”, 246, 334
 Explicarea citorva vorbe, 337
 Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens, 426
 Estelle et Némorin, 438
 Estetica poeziei populare, 505
 Etexologicum, 674
 Étude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saint-Lieux d'Orient (Studii asupra drepturilor și obligațiilor mănăstirilor românești închinatelor locuri din Orient), 710
 Etymologicum Magnum Romaniae, 672, 674, 704
 Eumenidele sau satire politice, 543
 Eufrosina. Viziune pe rîpele Ozanei, 361, 364
 Euphrosyne, 364
 Eurial și Lucreția, 37
 Eu sînt român, 389
 Evanghelice, 283
 Evangheliul (din 1574), 670

- Evlavia, 679
 Exilatul, 542
- Fables de La Fontaine**, 193
 Fabule (A. Donici), 427
 Fabule alcătuite în limba moldovenească, 596
 Fabule în versuri sau poezii alegorice, 378
 Fabule și istorioare, 344, 347, 348, 349, 352
 Fabulele lui Esop și ale altor fabuliști, traduse din diferite limbi în sloveno-srbă, 97, 113
 „Fama Lipschii”, 145, 242
 „Familia”, 115, 295, 562, 574, 577, 637, 669, 677, 747, 753, 769, 771
 Farmazonul din Hirldu, 427, 452, 473
 Fata de boier și fata de țigan, 340
 Fata de la Cozia, 542
 Fata din Dafin, 553
 Fata neguțătorului, 277
 Fata popii, 542
 Faust, 193, 202, 549, 554, 666
 Fă-mă tată ca să-ți semăn sau Căftănitul de țară la București, 304
 „Făt-Frumos”, 139, 160, 398, 506, 747
 Făt-Frumos, 743
 Fecioara din Orléans, 77
 Feciorul de împărat cu noroc la vnat, 734
 Felurite poezii, 615
 Femeiușca dracului, 618
 Fenomenologia spiritului, 277
 Fericirea, 312
 Fetele, 761
 Fetia și păsărica, 567, 569
 Fiica lui Decebal și Armin cîntărețul, 373
 Filicaja, 193
 „Filologiai Közlöny”, 46
 Filosofea cuvîntului și a năravurilor, adecă Lughica și lthica, 165
 Filosoficești și politicești prin fabule morale învățături. Acum înția oară culese și întru acest chip pre limba românească întocmite, 113
 Filozofia în literatura nescrisă a poporului român, teodiceia, metafizica, logica, psihologia, etica, 701
 Filozofia populară, 630
 Filozoful indian sau chipul de a trăi cineva fericit în soțietate, 164
 Fiul de împărat și ursul, 351
 Fiul mazilului, 592
 Fiul pierdut, 358
 Fizica (Baumeister), 629
 Fizica (Baumgarten, Déduits), 248
 Fiziologia provincialului în Iași (M. Kogălniceanu), 391, 441
 Fiziologia provincialului în Paris (Pierre Durand), 441
 Fiziologia provincialului (C. Negruzzi), 384, 390, 391
 Fintina Blanduziei, 480, 481, 482
 „Flacăra”, 739
 Floare albastră, 191
 Floarea caprii, 449
 „Floarea darurilor”, 744
 Floarea oceanului, 460
 Flora română, 383, 384
 Flori de scățeți, 580
 Flori de Tușnad, 594
 Flori și fluturi, 594
 Florica, 594, 596
 Florica sălbatică, 596
 Florile Bosforului, 542, 544, 545, 551, 552, 560
 Fluturul, 542
 Fluturul, 535
 Fluturul și toporașul, 449
 „Foae pentru agricultură, industrie și negoț”, 359
 „Foae sătească a Prințipatului Moldovii”, 243, 359, 382, 427
 „Foai duminicii”, 93, 96, 246, 404, 405
 „Foai satului”, (continuă pe „Învățătorul satului”), 244, 297
 „Foai Soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, 376, 490, 491, 492, 506, 638
 „Foai de storie română”, 638, 668, 669, 672
 „Foai pentru agricultură”, 427
 „Foai pentru minte, inimă și literatură”, 56, 109, 119, 164, 215, 216, 223, 223–224, 233, 246, 260, 261, 266, 314, 331, 333, 387, 404, 407, 408, 409, 410, 415, 416, 418, 419, 421, 455, 502, 504, 520, 521, 540, 566, 567, 576, 579, 581, 582, 583, 588, 598, 610, 629, 638

- „Foaițe române pentru economie”, 99
Foarfece și croitorii, 588
 „Foiletonul Zimbrului”, 246, 372, 588, 636
 „Foița de istorie și literatură”, 638, 669, 671, 747
Forma den afară a poeziei române, 630
Fragmente (A. Hrisoverghi), 401
Fragments tirés de chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczinski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan, 427, 429, 430
Frații Cucuic, 613
Frații Jderi (V. Alecsandri), 472
Frânzuzitele sau Comedia vremii, 214, 302, 303, 305
Friederich Staaps sau atentatul de la Schoenbrunn în contra vieții lui Napoleon I, 541, 646, 652, 653
Frumoasă copilă, 460
Frumoase dialoguri francezo-românești, 299
 „Frunză verde”, o pagină pentru istoria literaturii române, 672
Frunze, 760
Frunzele și rădăcina, 375, 402
Fulga sau ideal și real, 770
Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează, 711
Fundamenta grammaticae linguae romaenicae seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata, 30, 70
Fundamentae philosophiae, 629
Furiile lui Orest sau Videniile crimenului, 474
Furiosul, 615
- G***așița blăstămată de părinți*, 374
Garda saraiului, 470
Gaudeamus igitur, 668
 „Gazeta Bucovinei”, 87
 „Gazeta de Moldavia”, 243, 359, 370, 431, 656
 „Gazeta Korespondenta warszawskiego i zagranicznego”, 34
 „Gazeta Krakowska”, 34
 „Gazeta literară”, 215, 498, 507, 521, 579, 609, 614
 „Gazeta românească”, 33
- „Gazeta Teatrului Național”, 239, 243, 258, 329, 330, 382, 580
 „Gazeta Transilvaniei”, 233, 237, 242, 246, 404, 405, 410, 418, 421, 504, 566, 638
 „Gazeta warszawska”, 34
Genealogia Cantacuzinilor, 521
Geniul abisului, 766
Geniul vechiu al românilor și românii de astăzi, 375
Geografia (Balli), 248
Geografia țintirimului, 216
Geografia veche și nouă, 126
Geografie (D. Gusti), 588
George Dandin, 276
Georgicele, 90, 185
Gerusalemme liberata, 74, 276, 288, 315
Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur, 27
Geschichte der Moldau und Walachei, 723
Geschichte des osmanischen Reiches, 723
Geschichte des rumänischen Schrifttums bei Gegenwart, 701
 „Ghiarele dracului”, 753
Ghiaurul, 277
 „Ghimpele”, 639, 771, 753
Ghioga lui Briar, 469
Ginerele lui Hagi Petcu, 456, 478, 479
Giudecata femeilor, 186
Giudecătorul, 596
 „Gîndirea”, 768
Gîștile, 403
Glasul Patriei la August 1849, 588
Glasul unui român, 569
Glasul viitorului, 216
Gli animali parlanti, 74
Glossa, 209, 745
Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu si celle de origine indouioasa, 623, 624
Glumă, 611
Gramatica geografică, 169
Gramatica greacă completă, 169
Gramatic'a limbii române (Timotei Cipariu), 626, 627
Gramatica limbii francezăști (Ionică Tăutu), 159
Gramatica românească (Constantin Diaconovici Loga), 97, 106

- Gramatica românească (I. Heliade Rădulescu), 252, 257, 263, 278, 290, 298, 421
- Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor, 107, 108
- Gramatica macedo-valahă, 97
- Gramatică românească (Gheorghe Săulescu), 337
- Gramatică românească (Radu Tempea), 97, 110, 111
- Grammaire de la langue roumaine, 456
- Grammaire des fleurs, 193
- Grammatica dacoromana sive valahica, 97
- Grădinarul orb sau aloiul înflorit, 194
- Grădinarul păgubaș, 348
- Grecoaicele, românecele și bulgăroaicele, 672
- Greierele și furnica (B. P. Mumuleanu), 209
- Greierul și Furnica (Gh. Asachi), 366
- Grigore Vodă, 762
- „Grivița”, 771
- Gruî Singer, 469
- Gură-Cască om politic, 456, 478
- H**a! bine-i înșurat! 747
- Haine vechi și zdrențe politice, 619
- Halima sau 1001 de nopți, 37, 94, 96, 125, 258, 349, 350
- Hamlet (Amlet, prințul de la Dania), 93, 94, 398
- Handbuch der Philosophie und die philosophische Literatur, 562
- Hanul Ancuței, 349
- Harpa eoliană, 373
- Harta Moldovei (Ionică Tăutu), 157
- Hartomandia, 196
- Hartă Răzeșul, 456, 478
- Hasan, 744, 745
- Hăulitul închisului, 374
- Henriade (Henriada), 169, 170, 186, 218, 223, 258, 276, 288
- Heraldica națională, 716
- Hero și Leandru, 306
- Histoire de France au moyen-âge (J. Michelet), 721
- Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens, 378, 426, 431, 434, 509, 518
- Histoire du commerce de toutes les nations, 723
- Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes, 521
- Histoire universelle, soigneusement remaniée par l'auteur et traduite sous ses yeux, 518
- Historia Byzantina, 723
- Historia despre instituțiunile lui Moise, 282
- Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othomanicæ, 24
- Historia literatury polskiej (F. Bentkowski), 665
- Historia narodu polskiego, 29
- Hodja Murad Pașa, 470
- Holera, 493, 495, 506
- Holera ciocoilor, 333
- Hora Ardealului, 463
- Hora haiducească, 449
- Hora lui Cuza Vodă, 465
- Hora Unirii, 455, 463
- Horă, 761
- Hosrois (Chosroes) al doilea împărat al Persiei, 139
- Hoții și hagiul, 591, 656
- Hoțul și domnița, 465
- Hronica românilor și a mai multor neamuri... (Gh. Șincai), 29, 36, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 723
- Hronicul româno-moldo-vlahilor, 40, 58, 378
- Hronograful Țării Românești, 124
- Hronologia domnilor Țării Românești, 126
- Hronologia și istoria universală prelucrată pe scurt, 378
- Hronologhiia împăraților turcești, 99—100
- Hronologie (slavonă), 126
- Hristianismul la începutul său. Ecstract din cele din urmă zile ale Pompeii, 258
- Hristoitie sau școala moralului care învață toate obiceiurile și nărvurile cele bune, 347
- Hymne de l'enfant à son réveil, 318
- Hymnul creațiunii, 285
- I**adeș (Pantazi Ghica), 752
- Iahtul, 460
- Iarna, 363
- Iassy et ses habitants en 1840 (Iașii și locuitorii lui în 1840), 490, 493, 494, 495
- Iașii în carnaval, 474, 476
- Iașii în 1844, 418, 483, 495
- „Iașul literar”, 226, 399, 497, 498, 507
- „Iașul nou”, 183
- iată-ne cu iarna-n țară... , 486

- I Bravi*, 603
Icoana creșterii rele, 421
Icoana creștinismului, 629
 „Icoana lumii”, 243, 359
Icoană pre scurt arătătoare de pronumele ce priimesc la înduplecări atât graiurile pătimitoare, cât și celelalte, 153
Idei asupra progresului societății, 707, 710, 718
Idei rezezi despre muzica și opera maghiară, 648
Idilă moldovenească, 358
Idilien, 145
lelele, 204
Iepurărie, 390, 391
Il libro dell'Amore, 313
Iliada 74, 145, 153, 258, 703
Iluzii pierdute. Un întâi amor, 423, 424, 427, 436
Imaginația. 196, 199
Imnul la secol, 584
Imnul lăutei românești, 374
Imnul moldovenilor la anul 1836, 362
Imnul soarelui (de Echnaton), 25
Impresii asupra literaturii spaniole, 187
Impresiuni de călătorie în Moldova, 752
Impresiuni de călătorie în România, 590, 591, 592
Independența constituțională a Transilvaniei, 638
 „Independența română”, 240
 „Independința”, 646, 751, 766
Indice de documente aflate în Arhiva statului și nepublicate încă, 595
Infernul (Dante), 728
Influenza, 619
Inima mea e tristă, 312, 319
Inimile mulțumitoare, 242
Inscripția măgărească, 400
Intrigă și iubire, 407
Introducția (la „Dacia literară”), 383, 388, 415
Inventar de toate cărțile ce s-au tipărit la Cantora Foaiiei Sătești de la 1840—1845, iuliu, 427
Ioan Tăutul, 509
Ioana Darc, fecioara din Orleans, 721
Ion Cîmpineanu înaintea eroilor României, 594
 „Ion Creangă”, 354
 „Ion Maiorescu”, 295
Ion Păpușarul, 456, 476
Ion Vodă cel Cumplit, 642, 689, 690, 692, 698
Ionașcu Vodă, 678
Iorgu de la Sadagura, 453, 474, 476, 615
Ipcritul, 586
I Promessi sposi, 724
Irina doarme, 588
I sepolcri, 317
Istoria (Karamzin) 358
Istoria arheologiei (Al. Odobescu), 713, 737
Istoria Bibliei, 106
Istoria bisericească, 112, 126
Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal, 39
Istoria bisericii românilor, 61, 63
Istoria cavalerului de Grie și a iubitei sale Manon Lesco, 139
Istoria civilizației, 277
Istoria Cîmpulungului, 593
Istoria critică a românilor, 642, 672, 676, 701
Istoria Daciei, a românilor transdanubieni și a Țării Românești, 434
Istoria despre începutul românilor în Dacia, 434
Istoria domnilor Țării Moldovei, 39
Istoria faptelor lui Mavrogheni Vodă și a răzmirișii din timpul lui pe la 1790, scrisă pe la 1817 (Poveste mavroghenească), 128, 131
Istoria generală a Daciei, 612
Istoria Ghenovevi de Brabant, 258, 299, 300
Istoria ieroglifică, 401
Istoria Imperii rasiene, 358
Istoria literaturii române (G. Călinescu) 187, 315, 540
Istoria literaturii române moderne (Șerban Cioculescu, Vl. Streinu, T. Vianu), 540
Istoria literaturii române (Tratat, vol. II), 5, 7
Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821) (N. Iorga), 50, 57
Istoria literaturii românești. Introducere sintetică (N. Iorga), 622
Istoria, lucrurile și întâmplările românilor, 38, 39, 40
Istoria lui Alecu, 555, 656
Istoria lui Arghir, 262
Istoria lui Gil Blas, 258
Istoria lui Machen, povestire englezească, 182
Istoria lui Numa Pompiliu, 138
Istoria lui Radu Șerban, 121
Istoria lui Raimond, 139
Istoria lui Sofronim și a Haritei cei frumoase, 36, 91, 92

- Istoria lui Tarlo*, 139
Istoria lui Velisarie, 186
Istoria lumii pe scurt, de la zidirea ei pînă în anu acesta, 120
Istoria misiilor mele politice în Franția, Angliera și Italia, 484, 485
Istoria pentru începutul românilor în Dachia, 27, 30, 36, 61, 62, 64, 252
Istoria politică și geografică a Țării Românești, 612
Istoria preaînțeleptului Archir (Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam), 25, 347
Istoria preaputernicilor împărați, 170
Istoria revoluțiunii române de la 1821, 594, 595
Istoria românilor (D. Bojîncă), 120
Istoria românilor (D. Gusti), 588
Istoria românilor (Ionică Tăutu), 158
Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri, 39
Istoria românilor de la întemeierea Romei... (C. Diaconovici Loga), 107
Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul, v. Româniile sub Mihai Voievod Viteazul
Istoria Romei, 356
Istoria școalelor, 377
Istoria Țării Românești (frații Tunusli), 723
Istoria Țării Românești (Iordache Golescu), 155
Istoria Țării Românești (Samuil Micu), 39
Istoria Țării Românești de cînd au descălecat româniile, 723
Istoria unei plăcinte, 390, 391, 416
Istoria universală (Ioan Molnar Piuariu), 100
Istoria universală (Poelitz, Rotteck, Ott), 248
Istoria universală, adecă de obște, care cuprinde în sine întîmplările veacurilor vechi, 100
Istoria unui galbăn și a unei parale, 417, 422, 483
Istoria vechii Dacii, a Transilvaniei, Valahiei și Moldovei (Dionisie Fotino), 723
Istoricul Zaverii în Valahia (în grecește), 127
Istorie a lui Mihai Viteazul (Anton Pann), 524
Istorie despre Arghir cel frumos și Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă, 36, 95
Istorie națională pentru popor, 759
Istorie otomanească (Istorie a preaputernicilor împărați otomani), 32
Istorie universală (proiect, I. Voinescu II), 248
Istoriile Domnilor Țării Românești, 723
Issachar, 266
 „Ișlicarul”, 771
Itinéraire de Paris à Jérusalem, 559
Itinéraire descriptif et historique de l'Allemagne, 650
Iubitei A, 374
Iubitelor umbre de la Războieni, 586, 587
Iulia către Ovidie, 186
Iuliu Cezar, 407
Ivanhoe, 686, 688
Izvodul lui Clănău (Cronica lui Huru), 367, 607
 În ceasuri de mîhnire, 319
 Începuturile omului și starea orășenească, 209
 Încercări critice asupra unor credințe datine și moravuri ale poporului român, 720
 Încercări poetice, 760
 Închinare lui Ștefan Vodă, 588
 Închisoarea din Edinburgh (The Heart of Midlothian), 686
 Închisul către fluturile care a intrat în castelul său, 373
 Îndeletnicire despre buna murire, 164
 Îndreptătoriu al învățăturilor întru a formarisi pe tinerii școlari sau Carte trebuincioasă pentru dascăli, 69
 Îndreptătoriu bețivilor, 347
 În fine, 762
 Îngîmfata plăpămărească sau Cucoană sînt, 616
 Împăratul și braminul, 434
 Însemnare a călătoriei mele, 144, 145, 146, 487, 577
 Înserare, 306, 308
 Înstrăinații, 406
 Înșurăteii, 618
 Înșiră-te mărgărite (V. Alecsandri), 375, 465
 Înștiințare (Ioan Molnar Piuariu), 99
 Întiile cunoștințe de litere și idei pentru tinerimea școalelor începătoare, 377
 Întîiul escadron, 759
 Întîmplările lui Telemah fiul lui Ulise, 64, 258, 299
 Întîmplările războiului franțujilor, 33
 Întoarcerea (Gr. Alexandrescu), 31
 Întoarcerea în țară, 460, 463, 709, 721
 Întristarea, 318
 Într-o grădină, 33, 173, 700

- Într-o seară de carnaval, 742
 Înturnarea plăieșului din Anglia, 370
 Învățatul în țări streine, 375
 Învățătorul comunal sau povețe și sfaturi pentru a
 pregăti pe învățătorii comunali, 248
 „Învățătorul poporului”, 625, 629
 „Învățătorul satului” (continuată de „Foaia sa-
 tului”), 244, 297, 512, 628
 Învățătură firească pentru surparea superstițiilor
 norodului, 55
 Învățături morale pentru băieți ale lui Gottlieb
 Ehrenweich, 160
 Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teo-
 dosie, 22, 23, 607
 Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul
 său Leon, 23
 Învățăturile lui Vladimir Monomahul, 23
 Învierie morților (Șarlatanii de provincie sau
 Morții rechemăți în viață), 616
- Jalnica cîntare a lui Zilot, 132
 Jan z Tęczyzna, 688
 Jérôme Paturot à la recherche d'une position
 sociale, 656, 752
 Jianul, căpitan de haiduci, 618, 649
 Jidovul cămătar, 591
 Jignicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Național,
 491, 497
 Jijia, 364, 365
 Jocul bănățean, 649
 J. P. Augusta Kocebue Pisma wszytyie drama-
 tyczne, 665
 Jucăria norocului sau Istorisirea pentru prințipul
 Menșicikov carele pe vremea lui Petru cel
 Mare au fost slăvit în toată Europa, 355
 Judecata, 196
 Judecata femeilor, 358
 „Judecata”, alegere și hotărîre pentru începutul Țării
 Românești, 132—133
 „Junimea română”, 245, 417, 523, 541, 763
 Junimea română din Paris pe la 1852, 706
 Jupln Rănică Vulpoiul, 713
 Jurnalismul românesc în 1855, 417
 Jus Ecclesiasticum, 61
- Kera Nastasia sau Mania pensiilor, 456, 478
 Kenilworth, 688
 Kir Zuliardi, 475
 Ktrdgeali, 750
 „Kolce”, 682
 Król Duch (Regele Spirit), 703
 Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina, 70
- La amor, 197
 La București, 456, 478
 „La caricature”, 424
 La cea dintîi corabie românească — „Marița”,
 331
 La cigale et la fourmi, 182
 La coroana lui Ștefan cel Mare, 759
 La cugetarea mea, 363
 Lacul (Le lac) 277, 373, 400, 552
 Lacul de Como, 462
 La Danubiu, 542
 La doamna C. Ghica, 332
 La doamna M. Văcăreasca, 332
 La doctorul Pezzoni, 363
 La D. V. Alecsandri, 700
 La Elena (Radu Ionescu), 765
 La espresia fisionomiei unei fetițe, 196
 La foi nouvelle cherchée dans l'art, 706
 La F. Schiller, 289
 La Garibaldi, 594
 La guerre des Dieux, 193
 La Italia, 363
 La înscăunarea lui Ioan Sandu Sturdza, 157
 La Jacquerie, 393
 La liste des notables, 618
 La Magenta, 464
 La maior Ion Voinescu II, 331
 Lamartine, 485
 Lamentațiile lui Tasso, 277
 La Milcov, 204
 La moartea lui Cîrlova, 306
 La moartea lui P. Cazimir, 462
 La moartea părintelui meu, 355
 La moartea prințipului Alexandru Ioan I. Cuza,
 743
 La mormîntul lui Arune Pumnul, 630
 La mormîntul lui Gr. Romalo, 462

- La mormîntul lui Ștefan cel Mare (Poemul Putnei)*, 588
La mort d'Alibaud, 490
La muza mea (Andrei Mureșan), 568, 570
La muza mea (C. Bolliac), 331
La Năstase H., 554
Laocoon sau despre limitele dintre artele plastice și poezie, 731, 732
La oglindă, 534
La ospăț, 553
La o copilă tânără ce-mi cerea părul, 588
La o damă română, 542, 548
La o florecică, 588
La Palestro, 464
La pahar, 196
La Partenza, 182, 195
La Patrie (D. Bolintineanu), 542
La Patrie (Al. Sihleanu), 764
Lapeirus (La Pérouse), 238, 358
La pierre du tilleul, légende montagnarde, fragment d'un voyage dans la haute Moldavie en 1839, 490, 494
La pravila țării, 201
La prière, 318
La pucelle d'Orléans, 74
La Quarantaine, 389
Lara, 277
La religieuse, 594
La retraite (Harmonies poétiques et religieuses), 194
La rîul Vavilonului, 648
La Romania, 336
La Romanie, 421, 428
L'art de la correspondance, 193
L'art épistolaire du dialogue sur la manière de bien écrire les lettres, 193
La rue Poissonnière ou le Livre des Cent, 436
La Sapho de Quimpercorentin ou il ne faut pas courir plusieurs lièvres à la fois, 389
La secchia rapita, 74
La Sevastopol, 463
La scienza della legislazione, 165
La Sofia, 764
La steaua, 682
La Turnu-Măgurele, 479
Lauda lui Dumnezeu, 373
La un poet, 761
La un schelet, 546
L'Autriche, la Turquie et les Moldovaques, 542
„La voix de la Roumanie”, 490
La ziua aniversală, 539, 547
Lăcașul morții, 182
Lăcrimioare, 453, 460
Lăcrămioarele învățăceilor gimnaziști la mormîntul preaiubitului lor profesor Aron Pumnul, 630
Lăpușna, 418
Lăutarii și compozițiunile lor, 649
Lăutarul, 553, 554
Leatul 1848, 132
Le crucifix, 373
Le désespoir, 318
Le docteur de Cythère, 193
Legenda celor 7 înfați de Lara, 394
Legenda ciocîrliei, 469
Legenda lăcrimioarei, 469
Legenda rîndunicăi, 469
Legende (V. Alecsandri), 456, 468, 470
Légende des siècles, 284
Legende noi, 548
Legende sau basme naționale în versuri, 542
Le gendre de Mr. Poirier, 479
Legile firei sau Filosofia cea lucrătoare, 44
Le juif errant, 266
Le léopard et le renard, 324
Lelia, 277
Le livre du peuple, 543
Le lys dans la vallée, 557
Le mendiant aveugle, 618
Le nouveau secrétaire du Cabinet, contenant des lettres familières sur toutes sortes de sujets, 193—194
Leonida, 194
Leonil sau Ce produce disprețul, 615
Le passage de S. Gothard, 194
Le prime storie, 286
Le prisonnier et le papillon, 374
Le petit La Bruyère ou Caractères et mœurs des enfants de ce siècle, 194
«Le peuple», 564
Lepturariu rumânesc cules de'n scriptori rumâni, 207, 215, 380, 583, 589, 631, 788
Le rocher du corbeau, légende, 490, 494
Les Attiques, 194
Les baisers, 195
Les Barricades, scènes historiques, 722

- Les chaînes de l'esclavage*, 593
Les Chouans ou la Bretagne en 1729, 722
Les deux livres de la divination, 194
Les employés, 700
Le sénateur, 747
Les Enfers de Paris, 618
Les Femmes savantes, 384, 397
Les gageurs, 752
Les liaisons dangereuses, 438
Les musées d'Allemagne et de Russie, 650
Les musées d'Italie, guide et memento de l'artiste et du voyageur, 650
Les principautés devant le second congrès de Paris, 603
Les Principautés Roumaines, 421, 542
Les ruines. Méditations sur les révolutions des empires, 157, 307
Le sylphe, 373
Le temple de Gnide, 153
„L'Étoile du Danube”, 637
Letopiseșile Țării Moldovei I, II și III (M. Kogălniceanu), 427, 429, 431
Letopiseșul lui Miron Costin, 393
Letopiseșul lui N. Costin, 42, 380
Letopiseșul cantacuzinesc, 126
Letopiseșul Țării Moldovei (Grigore Ureche) 393
Lettres à Brutus et de Brutus à Cicéron, 194
Lettres persanes, 153
Leul la vînat, 375
Leul și iepurele, 209
Leul și omul, 349
Leul și puilul lui, 596
Lexicon (latinesc), 145
Lexicon de conversație (Iași, 1842), 249
Lexiconul de la Buda (Dicționarul de la Buda), 27, 42, 64, 97, 105
Lexicon frîncesc și romînesc, 71
Lexicon latino-romanicum seu valachicum, 70—71
Lexicon pentru cărturari, 71
Lexicon romîn-latin-german, 71
Lexicon romînesc-nemțesc și nemțesc-romînesc, 30, 70
„Libertatea”, 45, 529
Libertatea presei, 336
„Liceul roman”, 771
Licurișul, 299
Lilla Wene da, 698
Limba franceză și o ortografie a ei sau Gramatică franceză foarte înlesnitoare, 299
„Limba română” 46, 65, 87, 88, 103, 106, 210, 295, 399, 412, 628, 705
Limba romîna vorbită între 1550—1600, 674
Limba romînească (G. Sion), 611
Limba slavică la romîni pînă la anul 1400, 669
„Limbă și literatură” (București), 57, 88, 139, 177, 372, 398, 399, 404, 451, 497, 507, 739
„Limbă și literatură” (Chișinău), 399
L'immortalité, 285
Literele corespunzătoare firei limbei romînești și încă ceva, 629
Linos, 720
Lipitorile satului, 477, 649
„Literatorul”, 616, 744, 752, 753, 763, 765, 771
„Literatura și arta romîna”, 562, 593
Logica (J. F. Perrard), 277
Logica (Samuel Micu), 44
Logodnica d'Abidos, 277
Logodnica din Lammermoor (*The Bride of Lammermoor*) 686
Logodnicii morții, 765
Logofătul Baptiste Veleli, 656
Logofătul satului, 621
Lohengrin, 650
L'oiseau de passage, 479
L'Orbecche, 25
Loreti, 94
L'Origine des métiers, 194
Los siete libros de la Diana, 225
Lușrea Corintului, 277
Luca Stroici, părintele filologiei latino-romîne, 670
„Lucașul”, 412, 566, 753
Lucașul, 25, 484
Lucreția Borgia, 394
Lúdas Matyi, 95
Lui Liszt, la concertul dat în Iași pe teatrul nou, în 11 ianuarie 1847, 588
Lui Petre M., 554
Lui V. Alecsandri, 542
Lumea, 629
Lumea se dă pe gheață, 743
„Lumina”, 386, 398, 638, 669, 682, 699, 704
Lumînărică, 391, 392, 418

- Luna, 209
 Luniță-luminătoare, 346
 Luntrea pe uscat (I saw from the beach), 373
 Lupta între fiare, 743
 Lupta păstorilor, 552
 Lupul la pieire, 402
 Lupul moralist, 324
 Lupul nazir, 402
 Lupul pocăit, 348
 Lupul și clinele, 209
 Lupul și cocoșul (cocostîrcul), 114
 Lupul și cucul, 403
 Lupul și motanul, 403
 Lupul și păstorul, 375
- M**
 Macbeth, 239
 Macedonele, 542, 544, 546, 552, 553
 Mağariul îngîmfat, 400
 Mağazia copiilor, 299
 „Magazin istoric pentru Dacia”, 180, 183, 244, 297, 383, 417, 421, 509, 519, 520, 526, 622, 624, 636, 723, 748
 Magyar Könyvház, 99
 Mahomet sau Fanatismul, 238, 247, 257, 276
 Maiorul lancu Bran, 462
 Maison rustique, 193
 Mama Anghelușa, 455, 477
 Mamă, 353
 Manfred, 531
 Manifestul Partidului Comunist, 13
 Manoil, 417, 542, 555, 557, 558, 560, 611, 656, 743
 Manon Lescaut, 380
 Manual al învățătorului (G. R. Melidon), 759
 Manual de patriotizm, 164
 Manualul bunului român, 523
 Manuel épistolaire à l'usage de la jeunesse, 193
 Marele vistier Cîndescu, 748, 751
 Maria din Bezdat, 330
 Maria Stuart, 407
 Maria Tudor, 258, 382, 387, 388
 Marino Faliero, 277
 Marsillieza românilor, 331
 Marșul libertății, 594
 Marșul lui Dragoș, 389
 Marșul revoluționar, 585
 Martirii, 258, 276
 Matei Basarabu sau Dorobanții și seimenii, 743
 Matei Vodă la mănăstirea Sadova, 591
 Mateo Cipriani, 641, 646, 652, 653
 Mateo Cipriani, Bergamo și Slujnicarii, 647
 „Materiale de istorie și muzeografie”, 768
 Mathilde (Matilda), 330, 594
 Mavrogheni Vodă, 548
 Mazeppa (Mazepa), 247, 449
 Mazepa în Moldova, 368
 Măcieșul și florile, 268
 Măgarul împodobit, 375
 Măgarul răsfățat, 324
 Măgulire soții cei pocite, 182
 Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sînt literele românilor cele vechi, spre polirea a toată ghinta românească ceii dincoace și ceii dincolo de Dunăre, 97
 Măiestria tiparului, 567
 Mănăstirea, 448, 449
 Mănăstirea dintr-un lemn (din Memorial de călătorie), 313
 Mărgărita, 485, 486
 Mărgăritarul, 573
 Mărgăritărele, 456, 462, 465
 Mărimea romanilor, 258
 Mărioara Florioara, 459, 465
 Mărturisiri (M. Sadoveanu), 618
 Măsura gurei, 196
 Meditația unui îmbătrînit poet, 366
 Meditație (C. Negruzzi), 318, 320, 397
 Meditații (C. Bolliac), 329, 330
 Méditations poétiques (Meditații) (Lamartine), 206, 318
 Melancholia, 389
 Mélanges de littérature et de politique, 158
 Melodii ebraice (Hebrew Melodies), 277
 Melodii irlandeze, 389
 Melodii române, 542
 Melodiile românești, 484
 Memnon, 381
 Memoarele, 617
 Mémoires d'une jeune mère, 594
 Mémoires Maurepas, 194
 Memorandum (G. Barițiu), 405
 Memoria celor trecute, 209

- Memoria focului mare*, 347
Memorial de călătorie, 313, 315, 316, 320, 321, 416
Memoriile asupra istoriei regenerării, 273, 290
Memoriile unei părechi de foarfeci, 448
Memoriu. Descrierea S. Monastirii, 591
Menadele, 543, 546
Menegmii sau frații cei gemine, 139
Mercadet, 618
„Mercurul lașilor”, 359
Meropa, 248, 312
Mersul revoluției în istoria românilor, 514, 522, 523
Messida, 36, 74, 90
Meșteșug al stihurilor românești, 188
Metamorfozele (Ovidiu), 89, 90, 186
Metrikis vivlia, 188
Meusa, 769
Mi gloria par bien amor, 761
Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student, 682, 683, 685, 686
Mielul, 299
Mielul murind, 315
Miezul nopții (B. Paris Mumuleanu), 209
Miezul nopții (Gr. Alexandrescu), 312, 318
Mihai Viteazul condamnat la moarte, 544
Mihai Vodă Viteazul, 356
Mihaida, 284, 288
Mihnea și baba, 540, 553, 554
Mihnea și boierii, 548
Mihnea Vodă cel Rău, 422, 689, 709, 722, 724
Mihu Copilul, 686
Mihul (N. Istrati), 240, 583
Milosfrdia lui Tit (La clemenza di Tito), 139
Millian și Dina, 364
Millo director, 456, 478
Millo mort, Millo viu, 619
Mineiul (Buda, 1804—1805), 99
Mineiul grecesc, 645
Ministrul, 303
Minutul îndumnezeit, 200
Miorița, 421, 505, 553, 720
Mircea, 284
Mirele cel umblat și procopsit, 93
Miron Costin, 509
Mirtil și Hloe, 33, 358, 370
Misterele Bucureștilor (G. Baronzi), 556, 657
Misterele căsătoriei, 556, 595, 657
Misterele din București (I. M. Bujoreanu), 556, 657
Misterele Londrei, 556
Misterele Parisului, 556, 657
Misterele românilor, 770
Mișcarea literară din 1861 în țările române, 640
Mișcarea literelor în Iași, 699, 701
Mișcarea revoluționară de la 1840 din Țara Românească, 508
Mișcarea românilor din Ardeal la 1848, 523, 640
„Mitropolia Ardealului”, 66
Mîngîierea, 319
Mîțele și cașul, 378
Moara de vînt, 465
Moartea lui Avel, 138, 330
Moartea lui Vasilică Balș, 546
Moartea sau frații, 286
Modă, 332
Modeste încercări poetice, 757, 758
Modista și cinovnicul, 427, 452, 473,
Moftureanu financiar sau Spoielele Bucureștilor, 618
Moldau und Wallachei. Romänische oder wallachische Sprache und Literatur (M. Kogălniceanu), 421, 426
Moldova, 596, 677
Moldova în 1857, 463
Moldova la anul 1821, 215
Moldova la anul 1829, 215
„Molva”, 665
Momente, 554
Momița (Ioan Sîrbu), 596
Momița la bal masché, 403
Monachologia, 74
Monachomachia, 31, 74
Monastirile din Țeara Românească, 337
Monastirile dzise Brîncovenesti, 337
„Monitor”, 33
„Monitorul Adunării Ad-hoc”, 336
„Monitorul oficial”, 748, 756, 757, 771
„Monitorul român”, 579
Moralicești haractiruri, 381
Morarul, 403
Marmintele la Drăgășani, 313, 321, 322
Marmintul, 209
Mortul înecat, 348

- Masiu Grigore, 300
 Mașii, 365
 Motrul, 553
 Moșii, 715
 Moșul și secuicul, 464
 „Mozaicul”, 244, 483
 Mozaicul social, 336
 „Mucha”, 682
 „Mugurii”, 638
 Muiera și găina, 114
 Mulatru, 617
 Muma lui Napoleon, 277
 Muma lui Ștefan cel Mare, 547
 Muma tânără, 542
 Muncitorii statului, 743
 Muncitorul, 331, 332, 341
 Muncitorul român, 707, 710, 721
 Muntele născând, 366
 Munților, fiți mărturii, 344
 Murad Gazi Sultanul și Becri Mustafa, 470
 Mureșul și Aluta, 553
 Musa românească. *Compuneri originale și imitații din autorii Europei*, 372, 373, 375
 Musca, 403
Musique et chants populaires de l'Italie, 388
 Musu Tachi Paspandachi, 700
 Muștele și albina, 403
 Muta di Pörtici, 195
 Muza de la Burdujâni, 240, 384, 388, 389, 420, 583
 „Muzeul național”, 243, 387
 Muzo! e vremea..., 744
 Myszeidos, 22, 31, 74
- N**
 Nada și chiticul, 403
 Nadobna Pasqualina, 225
 Nanine ou le préjugé vaincu (Nanina, comedie), 194, 381
 Narchez amoretatul de sîniș, adică iubirea de sine peste măsură, 186
 Narchis sau îndrăgitul dă Insuș de sine, 182
 Nașterea și toată viața minunatului Piticot de un cot și cu barbă cu tot, 94
 National Hymne gevidmet seiner Hoheit Karl I Fürst von Rumänien, 361
 Nașionale, 336
 „Naționalul”, 240, 274, 336, 417, 512, 593, 638, 646, 649, 750
 „Națiunea”, 168
 Năluca, 364
 Nătăreii, 743
 N. Bălcescu (Ioan Voinescu II), 600
 N. Bălcescu murind, 462
 Neo Frățilă (L'ami Fritz), 716
 „Neamul românesc literar”, 632
 Neatîrnarea limbii românești, 630
 Nebun aлегător și ginere, 752
 Nebun de cocoșat, 752
 Neghină și pălămidă, 385, 389
 Negoțul moldovean sub Alexandru Bunul, 669
 Negru pe alb. *Scrisori la un prieten*, 385, 388, 390, 392, 396, 422
 Neisprăvitul, 374
 Neîncrederea, 196
 Nemernicul, 374
 Nemesis, 543
 Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala, 641, 647, 654, 655, 656, 657
 Nezdăvăniile lui Nastratin Hoge, 347, 352
 Niam vine și niam se trece, 218, 222, 745
 „Nichipercea”, 478, 639, 682, 747, 753
 Nici o faptă fără plată sau Filozofia unui nefilozof, 582
 Nina, 319
 Nișorescu sau Lista frunțașilor, 618
 Noapte de vară, 468, 496
 Noaptea (B. P. Mumuleanu) 209
 Noaptea albă, 469
 Noaptea Sfîntului Andrii, 463, 465
 Nobila cerșitoare, 479
 Nobili vechi și noi, 554
 Noi în 1892, 703
 Nopturnele, 741
 Noptile (Young), 206, 258, 318, 330, 355, 389, 567
 Norma, 238, 358
 Note intime, 535
 Notiță asupra antichităților României, 711
 Notiță asupra României, mai ales din punctul de vedere al economiei sale rurale, industriale și comerciale, 711
 Notiția literaria, 627
 Nou chip de a face curte, 427, 440

- „Noua Albină românească”, 359
Noua Atlantidă, 284
 „Noua bibliotecă populară D. I. Cerbureanu”,
 342, 771
Noua Eloiză, 257, 276, 555
 „Noua revistă română”, 506
Noul Acatist al Marelui Voevod Mihail Grigorie,
 430, 445
Noul Testament, 284
Noutăți, 329
Nouveaux contes moraux, 300
Nouvelles méditations, 318
 „Novele”, 33
 „Novitale de la armie”, 242, 359
Nu, a ta moarte, 313
Numa Pompilius, al doilea crai al Romii, 182
 „Nyelv-és irodalomtudományi közlemények”,
 96
- O** *adunare a trii cucoane*, 213
O alergare de cai (Șcacica), 383, 385, 390
Oameni care au fost, 565
Oamenii și pîrlul, 596
Obiceiurile israelitenilor și ale creștinilor, 165
 „Observatoriul”, 405, 410, 572
 „Observatorul social-economic”, 412
Observații de limba rumânească, 97, 103, 104,
 105
*Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și
 orînduelelor gramaticii rumânești*, 32, 169,
 171, 177, 188, 192
*Observațiuni statistice despre cultivarea pămîntu-
 lui Europei*, 419
Obșteasca petrecere a Carnavalului, 597
O bună educație, 305
O cantatriță de uliță, 646
Oceana, 284
Ochianul, 196
Ochii albaștri, 374
Ochire asupra științelor, 416
Ochire istorică asupra sclăviei, 431
Ochire retrospectivă (C. Negruzzi), 383, 385, 391,
 392, 394, 395
 „Ochiul dracului”, 753
- Ocna*, 331, 341
Octave, 593
Octoih (grecesc), 262
Octoih (C. Diaconovici Loga), 106
Octoih (Ioan Molnar Piuariu), 99
Octoiul românesc, 645
O cugetare, 542
O cugetare politică, 715
Oda statuei lui Mihai Viteazul, 468
Odagiul socru sau Vasilica dragul tatei, 747
Odă către Dumnezeu, 211
Odă la ciocoi, 679
Odă la Grecia, 593
Odă la România, 766
Odă oștirii române (Marșul lui Cîrlova), 306, 310
Odă rîvnitoare spre învățături, 207
Odă României, 707
O dimineată pe Caraiman, 333, 340
O dimineată pe malul lacului, 332
Odiseea (Odiseea lui Omir), 74, 123, 139
Oedip rege, 666
O ediție a Operelor lui Bălcescu, 521
Œuvres de Condillac, 193
O farsă în zilele noastre, 743
O fată tînără pe patul morții, 540, 546
Oglinda arătată omului înțelept, 590
Oglindele, 313, 316
O impresie, 312, 314, 318
O intrigă la bal masche, 474, 483
O întîlnire, 758
O învățătură sau povățuire pentru facerea plinii,
 138
O lacrimă a poetului Cîrlova, 750
O masă mare la o livadă, 449
 [O mie optsute patruzeci și șapte] 1847, 417
Omul, 182, 209, 629
Omul apăsător, 615
*Omul de flori cu barba de mătășă sau Povestirea lui
 Făt-Frumos*, 649
Omul de piatră, 649
Omul de țară, 386
Omul individual, 284
Omul în natură, 766
Omul literat, 370
Omul muntelui, 657
Omul și cugetul, 375
Omul și șarpele, 596
O noaptea la Alhambra, 462

- O noapte la Blînzii (O noapte la țară), 449, 460
 O noapte furtunoasă, 698
 O noapte la morminte, 417, 553
 O noapte pe malul Dunării, 547
 O noapte pe ruinele cetății Neamțului, 586, 587
 O noapte pe ruinele Sucevei, 760
 O noapte pe ruinele Tîrgoviștei, 289
 O noapte pe stînci, 584
 O nuntă țărănească, 453, 475
 O oră de primăvară, 758
 O paradigmă a leșului Pipelea gîscariu, 95
 Operile și zilele [Munci și zile] (Hesiod), 276
 „Opincarul”, 771
 „Opiniunea”, 598, 637, 771
 „Opiniunea națională”, 757
 O plimbare la iarmarocul Fălticenilor, 598
 O primblare la munți, 417, 482, 483
 O primblare pe munți sau Lumea reală și lumea ideală (C. D. Aricescu), 594
 O privire ae pe Ceahlău (suvenire fantastice), 759
 O privire peste lume, 569
 O profesiune de credință, 314, 325, 326, 327
 [Opt mart] (8 mart), 460
 Oraculu, 402, 403
 Oraisons funèbres, 23
 Orașul în mare, 364
 Orbul fericit, 427
 Orbul și cojocarul, 348
 Orbul și slăbănogul, 596
 Ordinea zilei, 743
 Orele dalbe, 741
 O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi, 427, 615, 616
 O restaurațiune, 701
 Oreste, 186
 „Organul luminării”, 246, 421, 625, 626, 628, 629
 „Organul național”, 625
 Oriens Christianus, 723
 Origines du droit français cherchées dans les symboles et formules du droit universel, 519
 Originile agriculturii la români, 671
 Originile păstoriei la români, 671
 Originile viticulturii la români, 671
 „Orizont”, 106
 Orlando furioso, 74, 276, 374
 Orthonerizia (Trei crai de la Răsărit), 698
 Ortografia (C. Diaconovici Loga), 106
 Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, 107
 Orthographia romana sive latino valachica una cum clavi, qua penetratia originationis vócum reserantuar, 64
 O samă de cuvinte, 548
 Oscar d'Alba, 277
 O scenă dintr-o mie, 743
 O scrisoare pierdută, 531
 O soare de mahala sau Amestec de dorințe, 615 – 616
 Ostașii noștri, 457, 467, 470
 [O sută una fabule] 101 fabule, 611
 O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu, 347, 349, 352, 353
 Oștenii români, 589
 Othello, 716
 O toaletă neisprăvită sau Obrăznicia slugilor, 621
 O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă, 563
 O țigancă cu pruncul său la statuia libertății din București, 333
 Oubli, 219
 Ovidiu, 457, 480, 481, 482
 O zi de fericire, 766
 Pacea, 196
 Palemon, 299
 Palpitațiunile copilei, 672
 Pamfil, 382
 „Pamietnik lwowski”, 34
 Pan geldhab, 699
 Panciatantra, 349
 Papagalul și celelalte păseri, 324
 Paracliserul sau Florin și Florica, 456, 478
 Paradisul, 284
 Paradisul pierdut, 74
 Paraenesis ad auditores chyrurgiae in Lyceo Regio Academico Candiapolitano, habita a Ioane Molnar de Mullersheim, de moribus et medicina oculorum professore publico, quum primum sua collegia ordiretur, Anno MDCCXCI mense Novembrie, 99
 Paralelism între dialectul român și italian, 258

- Paralelism între limba română și italiană*, 279
Paraponisitul, 456, 478, 619
Paraponisitul pus în slujbă, 619
Paris et Vienne (Erotocritul), 32
Paris ou le Livre des Cent, 436
Parisul cum era acum 40 de ani, 277
Paroles d'un croyant, 500
Pasteluri, 456, 458, 465, 466, 467, 468, 469, 470
Patima, 363
*Patimile cele rari și minunate ale unei made-
moizele cu numele Cartigam*, 93
*Patimile și moartea Domnului și Mântuitorului
nostru Isus Hristos*, 90, 92
„Patria”, 243, 359, 504
Patria (N. Bălcescu?), 521
Patria (C. Bolliac), 335
Patria sau Omul social, 283
Patriotismu — Vladimirescu, Poezii, 589
Paul et Virginie (Pavel și Virginia), 153, 224
Păcală, 353, 639, 749
Păcală și Tîndală (Al. Pelimon), 592
Păcală și Tîndală (V. Alecsandri), 476
Păcatele tineretelor, 384, 385, 386, 387, 389, 392
Păgînul și creștinul, 765
Păgînul și fiicele sale, 373
„Pămînteanul”, 244, 330
„Părerile unor spectatori”, 301
*Părți alese din istoria Transilvaniei pe ultimii două
sute de ani*, 411
Păs, dăpărtat fiindă Tica, 182
Păsăruica, 615
Păstorul întristat, 306, 307
Păstorul murind, 552
Păstorii și plugarii, 472
Pășurile unui american în România, 650
Pe albumul d-rei Ida Vegezzi-Ruscala, 464
Peaza bună, 203
Peaza rea, 202
Péchés de jeunesse, 385
Pe culmița dealului, 346
Pedagogul, 358
Pedeapsa cu moartea, 341
Pelegrinul, 762
Pelerinagiu, 391
Pe malul mării, 462
Penajii Troei, 760
Peneș Curcanul, 472
Pensionul de fete în timp de război, 382
Penticostar (grecesc), 645
Pentru ce țigani nu sînt români, 384, 386, 390,
391, 392
Pentru eteriții greci, 127
Pentru idile, 96
Pentru însoțire, 596
Pentru mărirea omului, 207
Pentru neputința omului, 207
Pentru săraci, 373
„Pepelea”, 639, 646
*Peregrinului transilvanu sau Epistole scrise den
tiere straine unui amic în patria, de la
anul 1835 până închisive 1848*, 573, 576,
577, 578
Pericolos (Povestea poamelor), 351
*Perirea a doi iubiți, adevă jalnica întîmplare a lui
Piram și Tisbe*, 90
Perit-au dacii ?, 27, 671
„Perseverența”, 669, 693
Pescarul și sultanul, 351
Pesni raznih narodov, 667
Peștera, 312
Peștera muștelor, 553
Peter Schlehmil, 373
Peticarul din Paris, 618
*Petițiune-proclamațiune a boierilor și notabililor
moldoveni*, 491
Petru I țarul Rusiei în Iași, 370
Petru Rareș, 368, 700 (nuvelă); 370 (dramă)
Petru Rareș Vodă, 358
Pe un album (V. Alecsandri), 460
Philosophie de l'art, 767
Physiologia nasului, 277
Physiologie du goût, 386
Physiologie du mariage (Fiziologia căsătoriei), 258,
438, 594, 595
Pianul, 766
Piatra Corbului (M. Cuciureanu), 587
Piatra din casă, 475
Piatra teiului (Gh. Asachi), 617
Piatra teiului (Al. Russo), 493, 495, 502
Piaștrii, 548
Picătura și Providența, 743
Pierderea iluziilor, 260, 482
Pilde filosoficești (Rîmnic, 1783), 151
*Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povește cu
trebuințioase lămuriri*, 153

- Pierre de Provence et la belle Maguellonne (Imberie și Mergarona)*, 32
- Pilotul*, 464
- Pirostia Elenei*, 381
- Piticul negru (The Black Dwarf)*, 686
- Picală și Tindală sau morală moldovinească*, 351, 383, 388, 390, 392
- Plinea amară a exilului*, 486
- Planul simigiului*, 349
- Pleiada*, 362
- Plîngerea deputatului (Patriotul veacului)*, 314
- Plîngerea și tînguirea Valahiei asupra nemulțumirii străinilor ce au dărdănat-o*, 207
- Plîngeri sau gîndurile cele de noapte a lui lungu, pentru viață, moarte și pentru nemurire*, 355
- Plîngerile poetului român*, 547
- Plopul*, 546
- Plugarul și cărămidarul*, 349
- Plugul blăstămat*, 472
- Plutarhul Moldovei*, 598
- Pocitanie*, 182
- Poeme (Romulus Scriban)*, 760
- Poesie și amor*, 745
- Poesies (Cezar Bolliac)*, 336, 421
- Poesies de la langue d'or*, 207, 421
- Poesies érotiques*, 185
- Poesii noue*, 745
- Poesiile vechi și nouă (D. Bolintineanu)*, 540, 542
- Poetice cercări*, 496, 586
- Poetul murind*, 546
- Poetul romantic*, 617, 618
- Poeții Văcărești*, 709, 736
- Poezia (Cezar Bolliac)*, 336, 337
- Poezia populară*, 332, 388, 491, 494, 501, 502, 504, 505
- Poezia populară italiană și „frunză verde”*, 672
- Poezia populară ruteană în legătură cu istoria românilor*, 672
- Poezia populară sîrbă și bulgară. Lupta între frații Dan și Mircea cel Mare*, 672
- Poezie (Cezar Bolliac)*, 333
- Poezie (I. Heliade Rădulescu)*, 333
- Poezii (Grigore Alexandrescu)*, 427
- Poezii (D. Bolintineanu)*, 248
- Poezii (Mihai Cuciureanu)*, 586
- Poezii (B. P. Hașdeu)*, 681
- Poezii (A. Hrisoverghi)*, 400
- Poezii (B. P. Mumuleanu)*, 209
- Poezii (Iancu Văcărescu)*, 248
- Poezii ale d. Gr. Alexandrescu, Văcărescu și Eliad*, 312
- Poezii atît cunoscute cît și inedite*, 544
- Poezii deosebite sau Cîntece de lume*, 344, 346
- Poezii din tinerețe nepublicate încă*, 544, 545
- Poezii fugitive*, 589
- Poezii noo*, 182
- Poezii populare. Balade (Cîntice bătrînești) adunate de V. Alecsandri (recenzie)*, 370
- Poezii populare ale românilor*, 456
- Poezii vechi și nouă*, 611
- Pofidă și imputare unii din trei surori ce lăsase pã cel ce zice*, 182
- Pohod na Sibir*, 464
- Poiana fermecătoare*, 469
- Pojata*, 692
- Politique (Aristotel)*, 194
- Polovracii (din Memorial de călătorie)*, 313
- Pompoasa audiență la Satana a miniștrilor guvernămîntului din iad*, 374
- „Poporul suveran” („Popolul suveran”)*, 159, 244, 314, 333, 334, 512, 521, 541
- Portretul meu*, 612
- Postelnicul Constantin Cantacuzino*, 509
- Postelnicul Sandu Curcă*, 617, 618
- potopul*, 389
- „Povățitorul sănătăței și a economiei”*, 244
- Poveste (I. L. Caragiale)*, 353
- Poveste (Daphné)*, 182
- Poveste (La cigale et la fourmi)*, 182
- Povestea ăluia*, 346, 351
- Povestea cîntecului*, 346, 351
- Povestea poamelor*, 351
- Povestea povestelor (Eroul Ciubăr Vodă sau Rolando furios moldovenesc)*, 372, 374, 427
- Povestea vorbii*, 347, 350, 351, 352, 353, 379, 388, 486
- Povestirea despre Mavrogheni*, 123, 129, 131
- Povestiri de vinătoare (Ivan Turgheniev)*, 734
- Povești albastre*, 315
- Poveștile unchiașului sfătos*, 720
- Povist vremennîi lit (Cronica lui Nestor)*, 22
- Prandiu academicu*, 713

- Pravila de obște asupra faptelor răle și a pedepsirii lor, 69
- Praxis al forumurilor bisericesti, 89
- Prăpăstiele Bucureștilor, 649
- Pre procopsitul copil, 596
- Précis de l'histoire universelle ou tableau historique présentant les vicissitudes des nations, 194
- Precuvntare (Înainte cuvntare) la Caracteruri (B. P. Mumuleanu), 107, 208
- Precuvntare la Rudimente... (C. Drăguș), 575
- Predici (P. Maior), 61
- „Preocupări literare”, 115, 177, 328, 377, 506
- Presa grecească și română, 759
- Prescurta însemnare, 151
- Prescurtare de istoria românilor, 275
- Prescurtare din viața principelui D. Cantemir, 392
- Presimțire, 464
- Prețioasele, 276
- Preumblare, 391
- Prier și fata iernii, 469
- Prietenii românilor, 484
- Prietenii și Bistrița, 402, 403
- Prietenul tinereții, 248
- Prieteșugul (Gr. Alexandrescu), 312, 318
- Prieteșugul (Barbu Paris Mumuleanu), 209
- Prieteșugul și amorul, 319
- Primăvara, 209, 304
- Primăvara amorului, 198, 569
- Primăvara anacreontică, 364
- Principia de limba și de scriptura, 626
- Principiele critice, 644, 767
- Principii de filologie comparativă ario-europea, cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic, 674
- Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei, 455, 492
- Privighetoarea și măgarul, 316
- Privighetoarea și păunul, 324
- Privighetoarea și vulturile, 114
- Privire fugitivă asupra istoriei românilor și românilor, 630
- Privire politică asupra Evropii toate din anul 1825, 186
- Priviri asupra stilului în arte, 719
- Prizonierul, 374
- Prizonierul de Silon, 277
- Prizonierul la cerchezi și fecioara cercheză, 374
- „Probleme economice”, 412
- Procanon, 58, 59
- Proces general între două hordii și nație, 293
- Procesul și exilul meu la Snagov, 593
- Proclamația de la Islaz, 234, 511, 522, 605
- Proclamația partidului național către români, 492
- Proclamația partidului național din Moldova către români, 611
- Profesia de credință, 336
- Profesorul și chineza, 382
- Profeția, 363
- Profeția lui Dante (The prophecy of Dante), 277
- „Progresul”, 620
- Progresul, 594
- Proiect de constituție pentru Moldova, 431
- Prolog. La patrie, 361
- Prolog pentru inaugurarea noului teatru din București, 616,
- „Propășirea”, 11, 232, 233, 244, 249, 255, 313, 332, 383, 387, 413, 414, 416, 417, 420, 427, 428, 429, 444, 446, 448, 453, 483, 502, 509, 527, 540, 579, 582, 587, 598, 615, 636
- „Propilee literare”, 87
- Propovedanii, 42, 44, 61
- Proprietate păgubitoare, 386
- Proscrisul, 547
- Prospectul („Buciumului”), 639
- Prosper Merimée, 485
- Protestația românilor din Valahia, 541
- Protestație în numele Moldovei, a Omenirii și a lui Dumnezeu, 455, 483
- Protopapadichia, adică puterea, drepturile sau privilegiile protopopilor celor românești din Ardeal, 60
- Proșesul unei momițe, 582
- Providența, 277
- Provincialii și ieșenii, 598
- Provințialul, 391
- Pruncii părășiți, 94
- „Pruncul român”, 244, 537, 579, 585, 593, 638
- Psaltire (grecească), 262
- Psaltirea diaconului Coresi, 640
- Psaltirea în versuri, 9, 25
- Psaltirea proorocului și împărat David, în versuri, alcătuită de micul între muzicoșii sistimii vechi Ioan Prale din Iașul Moldovii, 118, 175, 207, 217, 357
- Pseudo-kyneghetikos. Fals tratat de vînătoare, 642, 713, 731, 735, 737, 758

„Pszonka”, 682

Puterea armată și arta militară de la întemeierea
Principatului Valahiei pînă acum, 259, 416,
427, 509, 517, 518, 599

Puterea armată și arta militară la moldoveni în
timpul măririi lor, 509

Quentin Durward, 686, 688

Question économique des Principautés Danubiennes,
498, 514, 521, 523

Rabié, 551

Radu Buzescu sau Han-Tătarul, 620, 621, 657

Radu Calomfirescu (de Ion Dumitrescu), 621

Radul al VII-lea de la Afumați, 656

Radul Vodă, 330

„Ramuri”, 739

Raport asupra organizării învățămîntului secundar
din România, 711

Rarișa sau cerdacul lui Ferent, 747

Răniții români, 752

Răposatul postelnic, 692, 693, 698, 699

Răsăritul luni la Tismana, 313, 321, 323

Răspunsul (Delille), 194

Răspunsul către spiritul pădurii, 749

Răspunsul cometei, 314

Răspunsul la cîrtirea care s-au dat asupra persoanei
lui Petru Maior, 59, 63, 64

Răspunsul unui pamfletar către un moralist, 417

Răsuflare („= Destăinuire, Mărturisire”), 182

Răsunet la Hora Unirii de d. V. Alecsandri, 336

Răsunete ale Pindului în Carpați, 709

Rătăcirile și întîmplările lui Odiseu, 95

Războiul, 277

Răzbunarea lui Statu-Palmă, 469

Răzbunarea șoarecilor, 611

Răzvan și Vidra, 23, 642, 693, 698, 700

Răzvan Vodă (N. Bălcescu), 416, 550

Rechemarea, 332

Recueil précieux de Maçonnerie adonhiramite, 193

„Reforma”, 337, 748

Reforma socială la români, 521

Regele Poloniei și Domnul Moldovei, 384, 385

Regulamentul. Arhondologia. Condica lui Caragea.
Condica criminală din 1851, 335

Regule scurte de versificație română, 759

Regulile sau Gramatica poeziei, 258, 276

Regulu (Regulus), 151, 194, 242

Reinecke Fuchs, 713

„Renașterea”, 65

Renașterea României, 336

Repede ochire asupra producțiilor artistice din
trecut în țara noastră și asupra instinctului
artistic al poporului român, 711, 713

Reporta din vis, 91, 92

„Republica română”, 245, 335, 417, 528

Rerum spectantium ad Universam gentem daco-romanam
seu valachicam summaria collectio ex diversis
authoribus facta [...] secundum ordinem
Chronologicum, 50

„Resbelul”, 771

„Resboiul”, 769

Retorica (Simion Marcovici), 258

Retorică, adevă învățătura și întocmirea frumoasei
cuvîntări, 97, 101, 102

Rețetă, 390, 391

Revedere, 763

Revederea 1842 — La doamna D. C., 533

Reverii, 542, 546

„Revista arhivelor”, 57, 141, 191, 295, 372, 596

„Revista Carpaților”, 376, 417, 587, 612, 638,
640, 646, 647

„Revista contemporană”, 191, 133

„Revista critică literară”, 65, 87

„Revista de filozofie”, 539, 566

„Revista de folclor”, 45

„Revista de istorie și teorie literară”, 527, 562

„Revista de pedagogie”, 115

„Revista Dunării”, 766

„Revista filologică, 191

„Revista Fundațiilor”, 57, 65, 87, 183, 371, 377,
526, 607, 664, 739

„Revista istorică”, 135, 141, 191, 377, 539, 616

„Revista istorică română”, 133, 398, 399

„Revista literară”, 562, 616, 624, 741, 763, 771

„Revista literară și științifică”, 685, 704

„Revista nouă”, 139, 156, 168, 191, 295, 306,
328, 451, 586, 614, 664, 669, 701, 703

- „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 133, 135, 164, 609
- „Revista română pentru științe, litere și arte”, 177, 206, 417, 456, 502, 506, 524, 526, 639, 640, 643, 644, 647, 709, 710, 711, 723, 738, 740, 741, 765, 766, 767
- „Revista Universității Al. I. Cuza și a Institutului politehnic din Iași”, 164
- Revizorul, 478
- Revoluție și reformă, 521
- „Revue de l'Orient, de l'Algérie et des Colonies”, 336
- „Revue des deux-mondes”, 328, 388
- „Revue d'histoire littéraire”, 372
- „Revue du Nord”, 277
- „Revue politique et littéraire”, 539
- Rienzi, 258, 277
- Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului, 94
- Ritorică română pentru tinerime, 588
- Rînduiala judecătorească de obște, 69
- Rîndunica și celelalte paseri, 114
- Ris mult, 182
- Rîsul și cîrțița, 596
- Robul, 615
- Roma cum era, 200
- Roman din Vrancea, 374, 375
- Roman Năzdrăvan, 649
- Romana, 742
- Romänische Dichtungen, 421
- „Romanoslavica”, 372, 705
- Romanul vulpii, 713
- „România” (București, 1857), 336, 637
- „România”, (red. Baronzi), 637, 741
- „România” (red. Florian Aaron), 244
- „România” (red. B. P. Hasdeu), 638, 668
- România după tratat, 598
- România la 1854, 571
- „România literară”, 11, 191, 244, 246, 255, 383, 390, 413, 414, 416, 417, 418, 420, 431, 444, 455, 484, 493, 495, 496, 497, 498, 502, 542, 550, 555, 587, 598, 602, 637, 656
- România roabă la austro-maghyari, 543, 544
- România solidară, 334
- „România viitoare”, 245, 417, 493, 497, 498, 514, 523, 528, 541, 706
- Românii sub Mihai Voievod Viteazul, 24, 422, 516, 518, 523, 636, 640
- Românii și poezia lor, 388, 455, 483, 484
- Românii și ungurii, 563
- „Românul”, 168, 275, 315, 336, 337, 340, 478, 528, 529, 531, 536, 593, 602, 609, 638, 669, 675, 714, 756, 757, 766
- Românul în privința muzicii, 567
- Românul în privința picturii, 567, 568
- Românul și poezia lui (Andrei Mureșanu), 567
- Rost de poezii, adică stihuri. Acum întii alcătuite în limba românească de Paris Mumuleanu... în București cea din nou făcută tipografie 1820, 207
- Rouman anthology or selections of rouman poetry, ancient and modern, 313, 421
- Rucsanda doamnă, 367
- Rudimentele gramaticii române. Extrase din Tentamen criticum, cu adausuri de regule simple și diverse anotăciuni pentru uzul scolariilor începători, 575, 576
- Rugăciune (V. Cîrlova), 306, 309
- Rugăciune (D. Dăscălescu), 744
- Rugăciunea, 318
- Rugăciunea de seară, 277
- Rugăciunea universală, 318
- Ruinele, 317
- Ruinele Cetății Neamțu, 399, 400
- Ruinurile Tîrgoviștei, 283, 306, 307, 308, 317
- Rumänische Volkspoesie, 421
- Rusaliile în satul lui Cremine, 420, 456, 476, 477
- Ruslan și Ludmila, 373
- S**amson și Spiridon, 618
- Sandu Napoia ultraretrogradul, 456, 477
- San-Marina, 553
- Santa cetate, 287
- Sara pe deal, 468
- Sarcasm și ideal, 677
- „Sarsailă”, 753, 754
- Satana și drăcimea, 582
- Satana și miniștrii lui, 582
- Satira latină, 708
- Satiră. Duhului meu, 317, 323, 326, 327, 328
- Satiră: Omul, 182
- Satire și alte poetice compuneri, 384, 389, 401

- Satiricon, 74
 „Satyrul”, 669, 675, 682, 752, 763
 Saul, 247, 258, 356
 Sărbătoarea cîmpenească (I. Heliade Rădulescu), 458
 Săriile venețiene (Veneția), 448
 „Sămănătorul”, 87, 310, 376, 440, 616, 624, 705
 „Săptămîna, foaie sătească”, 385, 386, 392
 Sărutare, 277
 Sărutări, 195
 Sburătorul (I. Heliade Rădulescu), 284, 289, 421, 496, 534, 569
 Scara mîței, 475
 Scènes de la vie de bohème, 657
 Schițe din societatea română, 751
 Scîrba, 596
 Scîlvie, vecinătate și boieresc, 417
 Scrieri (Costache Caragiale), 615
 Scrieri (D. Rallet), 598
 Scrieri istorice și literare, 716
 Scriptura (Vechiul Testament), 43, 394
 Scris-a Bălcescu Trecutul și prezentul?, 521
 Scrisoarea... (I. Tăutu), 157
 Scrisoarea a III-a, 136, 305, 469
 Scrisoarea XXIII (ἡ τὰς ἡ ἐπὶ τὰς), 385
 Scrisori (M. Eminescu), 555
 Scrisori către V. Alecsandri, 486, 602, 614
 Scrisori din Țara Țințarească, 744
 Scrisori engleze, 60
 Scrisori în țeară, 335
 Scrisori la Marcia, 277
 Scrisori la Sofia, 594
 „Scrisul bănățean”, 109, 115, 156, 507
 „Scrisul românesc”, 526
 Scumpul, 348
 Scurtă cunoștință a istoriei românilor, 40, 44, 45
 Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curînd se întîmplă în Europa — culese și puse în rînd prin un patriot român în anu 1820, 115
 Scurtă istorie a românilor din Dachia..., 104
 Seara, 277
 Seara la Ceahlău, 586, 587
 „Secolul”, 336, 593
 Seguidilla, 462
 Se naște sau se face omul?, 335
 Senelas, 553
 Sentenții morale, 299
 Sentinela română, 417
 „Sentinela română” 529, 669
 Septuaginta, 43
 Serafimul și Heruvimul, 284, 288
 Serbarea ostășească, 617, 618
 Serbarea păstorilor moldoveni, 358, 617
 Sergentul, 472
 Serile de toamnă la țeară, 602, 656
 Sfat unui sătrar ce avea în tot ceasu psihi-mu în gură, 182
 Sfatul familiei, 33, 214
 Sfatul unui bătrîn, 745
 Sfaturile înțelegerii cei sănătoase prin bine înțeleptul Dositheii Obradovici întocmite, 112, 113
 Șfărmările. Procetirea asupra revoluțiilor împărățiilor, 157
 Șfîntul Hubert, 732
 Șfredelul dracului, 479
 Șgîrcitul, 276
 Sic cogito, 703
 Sicilianul, 276
 Sila, 331, 332, 341
 Silful, 289
 Silita căsătorie, 276
 Simpatia, 196
 Simpatia la Viena, 569
 Sindîpa, 25, 32
 Singurătate, 277
 Sirena lacului, 365
 Siroe, 195
 Situația prezentă, 521
 Sfnt dac, 671, 677
 Sfnt mîhnit și trist, 374
 Sînziana și Pepelea, 457, 480, 482, 618
 Śśawiańszczyzna przed chrześcianstwem (Slavii înainte de creștinism), 27
 Slujba Sfîntului Alexandru, 171
 Smărăndița sau Fata pîndarului, 620, 621
 Sobieski și români, 384, 385, 418
 „Societatea de mîne”, 57, 65
 Sofia, 588
 Soirées dansantes (Adunări dăntuitoare), 434
 Soldatul român, 619
 Sonet III (Al. Sihleanu), 763
 Sonet VI — La Sevastopol, 764

- Sonet la anul 1839, 331, 332
 Sopra l'assedio di Vienna, 193
 Sora Agapia sau Călugăria și căsătoria, 594
 Sorin sau tăierea boierilor la Tirgoviște, 542, 545, 549, 560
 Soția de modă (Gh. Asachi), 366
 Soția de modă (Krasicki), 374
 Souvenirs, impressions, pensées et paysages, pendant un voyage en Orient, 559
 Soveja (Sauvegea), 491, 494, 502, 505
 Spada, 334
 Spătarul Cantacuzino, 509
 Spătarul Hațmațuki, 474
 Speronare, 277
 Spice istorice, 567
 „Spicuitorul moldo-român” („Le glaneur moldo-valaque”), 243, 249, 260, 313, 359, 382
 Spiritul critic în cultura românească, 382
 Spitalul Amurului sau Cîntătorul dorului, 313, 346
 Stabat mater dolorosa, 23
 Stanțe epice, 417
 Stanțe la moartea Eufrosinei Asachi, 588
 Stanțele epice ale lui C. Aristia, 483
 Starea Țării Românești pe vremea streinilor și a pămîntenilor, 155
 Starea Valahiei și a Moldovei, 151
 Statu-Palmă-Barbă-Cot, 672
 Stăpînul și sluga, 348
 „Steaua”, 46, 183, 295, 372, 399, 412, 507, 562, 664
 „Steaua Daciei”, 771
 „Steaua Dunării”, 244, 246, 335, 417, 432, 444, 446, 493, 637, 638
 Steaua României, 744
 Steaua țării, 462
 Stelele (V. Alecsandri), 465
 Stelele (C. Negri), 449
 Sterian Pățitul, 752
 Stiglețul și ciocîrlanul, 403
 Stiglețul, știuca și motanul, 596
 „Stindardul”, 771
 Stîncă corbului, 493, 495
 Storia della musica, I—III (Padre Gianbattista Martini), 648
 Storia universale (Cesare Cantù), 650, 723
 Străinul, 763
 Străjdăria taberei (Sentinela taberei de la Copou la 1834), 374
 Strămoșii, 500
 Strigarea norodului Moldovei către boierii pribegiți de către mitropolitul, 145, 158
 Strigoii, 554
 „Strigoitul”, 638
 Strigoul, 449
 Strofe (Al. Sihleanu), 765
 Strofe lui C. Negri, 462
 Strofe scrise pe un perete, 462
 Strunga, 458
 „Studia Universitatis Victor Babeș et Bolyai”, 96, 103, 115, 412, 572, 628 (Philologia); 566 (Historia)
 Studie moldovană, 489, 493, 502, 505
 „Studii”, 46, 88, 103, 412, 446, 521, 526, 527, 539, 705, 739
 Studii asupra limbii române, 385, 388, 390, 699
 „Studii italiene”, 139, 664, 739
 „Studii literare” (red. D. Popovici), 88, 191
 Studii naționale, 490, 494, 495, 505
 „Studii și articole de istorie”, 142, 371, 526, 596
 „Studii și cercetări de bibliologie”, 371, 372, 412, 446, 526, 581, 739
 „Studii și cercetări de istoria artei”, 412, 539
 „Studii și cercetări de istoria medicinei și farmaciei din R.P.R.”, 103
 „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, 128, 139, 156, 191, 210, 224, 303, 306, 342, 371, 372, 380, 399, 446, 539, 581, 583, 586, 592, 596, 620, 705, 739, 744, 745, 763, 765
 „Studii și cercetări științifice”, Cluj (Științe Sociale), 57, 412,
 „Studii și cercetări științifice”, Iași (Filologie), 160, 183, 215, 295, 399, 506, 566, 599
 „Studii și materiale de istorie medie”, 224
 Studii și materiale de istorie modernă, 508
 Suceava, 375
 Suenos, 751
 Suferința, 319
 Suferințele tînrului Werther (Werther), 258, 555
 Suliutul. Grecia liberă, 589
 Sunetul orei, 766
 Suplement la Geografie întru memoria răposatului școlariu Ștefan Șendrea din Gymnazia Basiliană din Iași, la anul 1834, octomv. 25, 216

- Supt poale de codru verde, 346
Supplex libellus valachorum Transilvaniae, 29, 38, 39, 45, 49, 60, 61, 69, 76, 98
Sur les éléments turcs dans la langue roumaine, 674
Sur l'homme, 208
Surugiul, 456, 476
Suspinele unei matroane, 582
Suspinul, 406
Suspinul săracilor, 582
Suvenire, 462, 465
Suvenire contimpurane, 602, 610, 612
Suvenire despre poetul Conaki, 611
Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole, 599
Suveniri de o călătorie la Roma, 277
Suveniri din Italia, 448, 565
Suvenirul, 277
 „Südostforschungen, internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas”, 88
Svidrighelo, 367, 368
 „Századok”, 56
- Ș**
Șalul negru, 380
Șarpele și pila, 114
Școala acum 50 de ani, 162
 „Șezătoarea”, 156
Șir'te mărgărite (D. Bolintineanu), 553
Șoarecii și clopoțelele, 114
Șoimul Carpaților, 594
 „Șoimul românesc”, 65
Șoldan Viteazul, 455, 477
Ștefan cel Mare (de Matei Milla), 618
Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamțu, 365
Ștefan cel Mare și arcul lui, 588
Ștefan Gheorghe Vodă sau Voi face doamnei tale ce-ai făcut tu jupnesei mele, 544
Ștefan și Radul, 678
Ștefan Tomșa Vodă și vornicul Ion Moțoc, 678
Ștefan Vodă cel berbant, 544
Ștefaniada, 382
Ștefăniță Domnul, 548
Știuca și motanul, 403
- T**
Tabacii, 746
Tabăra de vară, 375
Tabele istorice (I. Voinescu II), 521, 600
Tableau de l'amour conjugal, 193
Tainele inimii (cap. I. Confetăria lui Felix Barla), 431, 442, 555, 656
Tales of ancient Greece, 713
Talmeș-Balmeș de la nașu-meu Nichipercea, 756
Tarde venientibus ossa, 486
Tatăl nostru (Luca Stroici), 670
Tatăl Nostru (N. T. Orășanu), 755
Tăierea a 12 boieri la Mănăstirea Dealului, 330
Tănase Scatiu, 557
Teatrul italian. Paralelism între fosta direcțiune și cele de astăzi, 646
Teatrul național, 588
Teatrul național în Țara Românească, 615
Teatrul și publicul, 337
 „Telegraful”, 281, 588
 „Telegraful din București”, 713
 „Telegraful român”, 418, 504, 567, 568
Télémaque, 438
 „Teleskop”, 665
Te mai văzui o dată, 317, 319
Temeiurile gramaticii românești, 70
Temeiurile limbii românești, 30
Temistocle, 68, 71
Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo vallachiae, 420, 575, 622, 623
Teodor și Mariuța, 567
Teologia dogmatică și pastorală, 112
Teoria ortografiei românești cu litere latinești, 70
Théâtre avec les fragments de Ménandre et Philémon (Aristophane), 194
Theatron politicon, 299
The Bride of Lamermoor (Logodnica din Lamermoor), 724
Thélème et Macare, 614
Tigrul păcălit, 713
Tilu Buhoglindă, 37
 „Timpul”, 593, 769
Timpul trecut (Le lac), 373
Timpurile anului, 596
 „Tipograful român”, 771
Tilcuiala Evangheliilor, 106

- Tinăra captivă*, 546
Tinăra copilă, 449
Tinguirea, 374
Tinguirea unei copile, 449
Tinguirea unui poet, 535
Toader și Mărinda, 418, 483
Toamna (Costache Bălăcescu), 304
Toamna (M. Cuciureanu), 586
Toamna (I. Heliade Rădulescu, după Lamartine), 277
Toamna (B. P. Mumuleanu), 209
Toamna (Al. Sihleanu), 763
Toamna țesătoare, 469
Toată viața, istețiile și faptele minunatului Titu Buhoglină, 94
Toderică, 385, 416
Tohu-bohu, 285
Topographie de la Roumanie, 336
Toporul și pădurea, 313, 327
Toporul și văcșoara, 348
„Topuzul”, 771
„Toroipanul”, 771
Tragediia lui Idomeneu, 223
Tragedia lui Orest, 138
Tragedia lui Samson în cinci perdele, 95
Tragodia lui Sapor, 139
Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovii întimplare, 123, 135, 137, 590
„Traian”, 669, 675, 676
Traian în Dacia, 589
Traianida, 545, 546, 555
Traité complet de la théorie et de la pratique de l'harmonie, 648
Traité de composition musicale ou traité complet et raisonné d'harmonie pratique, 648
„Transilvania”, 56, 57, 89, 92, 103, 119, 128, 405, 410, 572, 579, 620, 638, 669
Trecutul la Mănăstirea Dealului, 321, 322
Trecutul și prezentul, 521
Trei viteji, 71, 72, 84, 85, 86
[Treizeci și trei de mii trei sute treizeci și trei de franci și treizeci și trei de centime pe zi] 33.333 de franci și 33 de centime pe zi, 581
„Tribuna”, 177, 526, 632, 769, 771
„Tribuna română”, 385
Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți (C. Negruzzi), 242
Triizăci ani sau viața unui jucătoriu de cărți (Victor Ducange și M. Dinaux), 382, 388, 389
Trii zile din istoria Moldaviei, 417, 428, 442
Triodul grecesc, 645
Tristele, 215
Triumful amorului, 580
Triumful beției, 347
Trîmbița unirii și sărbătoarea națională, 594
„Trompeta Carpaților”, 275, 313, 315, 338, 339, 340, 639, 711
Tronc Lude Măscărescu sau Ministru Tirtiflichî, 747
Tudor Vladimirescu, mișcarea de la 1821, 589, 590
Țudora, 549
Tunsul Haiducul (N. Filimon), 649
Turnul lui But, 364
Tuzu calicul sau Cerșetorul orb, 618
Ț*ara*, 472
„Țara Birsei”, 412
Țăranul și curcanul, 349
Țeara Românească către Moldova, 336
Țepeș și solii, 542, 548
Țepeș Vodă, 585
„Țeranul român”, 646
Țiganiada, 30, 31, 35, 36, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 254
Țigani, 370, 372, 380, 401
Țiganul vîndut, 341
Țintirimea unui sat, 358
Țințarul și boul, 449
U*cieczka*, 364
Uciagașa de sine și a pruncilor ei, 586
Ultimul recurs, 742
Umbra lui Mircea la Cozia, 313, 321, 322, 328, 463, 587
Umbra răzbunătoare, 553
Un ajutor la timp, 747

- Un boem român*, 657, 750
Un ceas e de când anul trecu, 319
Un cântic pe care odă nu bine l-au poreclit, 222
Unde ni sînt visătorii, 703
Un descîntec român și un descîntec sanscrit, 672
Un devotament familiei Hurmuzache, 571
Un episod din viața lui Mihai, 315
Un funcționar sinucis, 586, 591
Une charogne, 680—681
„Unirea”, 65, 639
Unirea, 334, 594
Unirea 1859 sau Cîntecul Unirii, 619
Unirea Principatelor, 314
Unirea și clevetitorii ei, 589
Unirea vămilor între Moldova și Valahia, 428
Unitatea României, 335
„Universul”, 295
„Universul literar”, 620
Unor critici, 472
Un poet necunoscut, 390, 391, 392
Un proșes de la 1826, 390, 391, 416
Un rămășag, 474, 588
Un răsunet, 216, 499, 567, 570
Un salon din Iași, 484
Un tînăr român murind în străinătate, 547
Un trîntor cît zece, 618
Un vis, 679
Urbain Grandier, 721
„Uricaru”, 609
Urmarea Babei Hîrca, 618
Urmarea coșcariilor în Moldova, 616
Urmări pe mormintiri, giannian limbi, 217
Ursita, 685, 686, 689, 690, 692, 698
Ursul de la Meladetta, 277
Ursul la priseci, 403
Ursul stăpînitoriu de prisacă, 596
Ursul și căldătorii, 351
Ursul și țiganul, 114
„Urzicătorul”, 753
Utopia (Thomas Morus), 284
Uzul fumatului în timpii preistorici, 711
- Vaca văduvei*, 329, 330
Valea Albă, 368, 369
Vandalism, 384, 390, 391
- Vaporul pe Dunăre*, 360
Vara la țară, 761, 762
Varlaam și Ioasa, 42
Vasile Porojan, 486
Văduva Carpaților, 747
Văduva vicleană, 238, 358
Vărul primare, 403
Veacul cel fericit sau cel scump, 182
Vechiul Testament, 43, 298
Vedenie, ce au văzut un schimnic Varlaam, 219, 223
Veneția (V. Alecsandri), 460
„Vestiri filosofice și moralicești”, 33, 99
Vestita bătălie de la Călugăreni, 589
Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, 121
„Vestitorul românesc”, 167, 313, 332, 743
„Vestnik Evropi”, 665
Vera și Elisabeta, 299
Versuri muzicești, 346
Versurile mele, 745
Vezi tu vulturul, 460
Viața cîmpenească, 323, 324
Viața contelui de Communi, 258
Viața Domnului nostru Isus Hristos mîntuitorul lumii (C. Diaconovici Loga), 106, 108
Viața lui Cuza Vodă, 543, 544
Viața lui Mihai Viteazul făcută pentru înțelegerea poporului de un anonim, 543
Viața lui Petru, 171
Viața lui Ștefan Vodă cel Mare, 543
Viața lui Traian August, 543
Viața nașciunii române, 629
„Viața nouă”, 506, 705
Viața poetului, 206
„Viața românească”, 88, 152, 156, 159, 177, 191, 214, 215, 342, 371, 376, 399, 497, 506, 507, 526, 562, 609, 664, 705
Viața sf. Nifon, 723
Vicleniile lui Scapin, 276
Vicleșugul fetesc, 93
Viconte de Letorière, 382, 618
Viersul (B. P. Hasdeu), 680
„Viespele”, 639
Viitorul, 418
Viitorul artelor în România, 707, 713, 718, 719, 731
Viitorul Dunărei, 759

- Vina*, 581
Vinovatul, 567, 569
Virgile travesti (Scarron), 74
Virgils Aeneis travestirt (Alois Blumauer), 74
Virginia, 258
Vis de poet, 460, 462
Visul, 264, 284, 288, 596
Visul de la podul lui Traian, 299
Visul lui Petre Rareș, 465
Visul lui Ștefan cel Mare, 542
Vita cumătrei, 588
Vita nuova, 175
Vivandiera, 476
Vinătoria, 598
Vinătorul, 349
Vinătorul bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît, 386, 731
Vinătorul Carpaților, 758
Vîntul de la miază-zi, 469
Vlaicu Vodă, 480
Vlășia sau ciocoi noi, 559, 770
Vocabular francezo-român (P. Poenaru, Florian Aaron și G. Hill), 420
Vocea unei umbre, 766
Voiaj din Podul Mogoșoaii pînă în Țigănia Vlădicăi, călătorie pe uscat și pe mare, comedie într-un act și jumătate, compusă de Insuși actorii acestii comedii în anul „cînd au fost trei ierni ș-o vară”, 205
Voichița de Romanie, 370
Vorbă între doi inși pentru rușine, 154
Vorbire asupra istoriei universale, 165
Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul [...] și Dorofata, muierea sa, 91
Voyage en Orient, 559
Voyage en Syrie, 559
Vrednica de iubire europeană Constantina, 93, 96
Vremea — Alt Vid, 209
Vulgata, 43
Vulpea, 303
Vulpea, iepuroaica și leul, 305
Vulpea liberală, 449
Vulpea și bursucul, 403
Vulpoiul predicator, 324
Vulturul și albina, 375
Vulturul și paingul, 402

„Wiadomosci brukowe”, 682
Wilhelm Tell, 239
Woodstoch, 688
Wörterbüchlein deutsch und walachisches (Vocabularium nemțesc și romdnesc), 101

Zadača našego vremena, 665
Zădărnice, 346
Zaire (Zaira), 186, 223, 276, 306
Zavistia, 618
Zburătorul la zebre, 373
Zece basme mitologice, 713
Zgîrcitul risipitor, 456, 476, 477, 699
„Zimbrul”, 245, 384, 417, 493, 504, 588, 637, 759
„Zimbrul și Vulturul”, 246, 637
Zinele Carpaților, 741
Zioara, 552
Ziorile, poesii, 745
Ziua din urmă a municipiului Iași, 367
Ziulé, 551
Zmăul de hîrtie, 596
Zoe (C. Negruzzi), 385, 390
Zoe, dramă în trei acte (Ion Catina), 585
„Zorile Bihorului”, 638
Zugravul și portretul, 315
Zuma sau descoperirea scoarței tamăduitoare de friguri, adecă a hinii, 381

LISTA ILUSTRAȚIILOR*

	<u>Pag.</u>
HORIA, CLOȘCA și CRIȘAN, portrete contemporane, Muzeul Brukenthal, Sibiu	28
SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM, Cluj, 1791 (foaie de titlu)	29
TEODOR RACOCE <i>Chrestomaticul românesc</i> . Cernăuți, 1820 (foaie de titlu)	34
„Fama Lipschii”, Leipzig, 1827, nr. 7 (foaie de titlu)	34
SAMUIL MICU, <i>Elementa linguae daco-romanae sive valachicae</i> , Viena, 1780 (foaie de titlu)	41
GHEORGHE ȘINCAI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	49
PETRU MAIOR, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	59
PETRU MAIOR, <i>Istoria pentru începutul românilor în Dacia</i> , Buda, 1812 (foaie de titlu)	62
PETRU MAIOR, <i>Întâmplările lui Telemah</i> , Buda, 1818 (foaie de titlu)	64
PETRU MAIOR, <i>Lexiconul de la Buda</i> , 1825 (foaie de titlu)	64
VLAD ȚEPEȘ, în N. Iorga, <i>Portretele domnilor români</i> , Sibiu, 1930, pl. 24	72
ION BUDAI DELEANU, <i>Țiganiada</i> , B.A.R., ms. 2429, f. 1 ^r	73
ION BUDAI DELEANU, <i>Țiganiada</i> , B.A.R., ms. 2429, f. 139 ^r	77
ION BUDAI DELEANU, <i>Trei viteji</i> , B.A.R., ms. 2427, f. 56 ^r	84
ION BUDAI DELEANU, <i>Trei viteji</i> , B.A.R., ms. 2427, f. 70 ^r	85
VASILE AARON, <i>Anul cel mănos</i> , Sibiu, 1820 (foaie de titlu)	89
IOAN BARAC, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	94
IOAN BARAC, <i>O mie și una de nopți</i> , vol. I, Brașov, 1836 (foaie de titlu)	95
IOAN MOLNAR PIUARIU, <i>Deutsch-wallachische Sprachlehre</i> , Viena, 1788, p. 145	98
IOAN MOLNAR PIUARIU, <i>Retică, adică învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări</i> , Buda, 1798 (foaie de titlu)	101
PAUL IORGOVICI, portret, în I. Vuia, <i>Școalele românești bândărene în secolul al XVIII, Orăștie</i> , 1896, p. 117	105
C. DIACONOVICI LOGA, portret, în V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, <i>Preparandia din Arad</i> , București, 1964, p. 27	107
C. DIACONOVICI LOGA, <i>Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor</i> , Buda, 1822 (foaie de titlu)	108
RADU TEMPEA, <i>Gramatică românească</i> , Sibiu, 1797, p. 15	110
DIMITRIE ȚICHINDEAL, gravură în lemn, ilustrație în revista „Familia”, 1866	113
DIMITRIE ȚICHINDEAL, <i>Adunare de lucruri moralicești</i> , Buda, 1808 (facsimil), în V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, <i>Preparandia din Arad</i> , București, 1964, p. 24—25	114
DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ, reproducere zincografică după o sculptură, B.A.R., Cabinetul de stampe	121

* Selecționarea ilustrațiilor a fost făcută de către Comitetul de redacție pe baza propunerilor autorilor ;
documentare: Elena Ciornea.

DIONISIE ECLESIARHUL, <i>Hronograful Țării Românești</i> , B.A.R., mss. 3537, f. 1	125
VORNICUL ALEXANDRU BELDIMAN, litografie de A. Partheni, B.A.R., Cabinetul de stampe	136
ALEXANDRU BELDIMAN, <i>Tragodia</i> . f. I. și a., p. 1	137
GH. PEȘACOV, Începutul poemei despre răscoala lui Tudor Vladimirescu, B.A.R., ms. 1278, f. 1 ^r	141
TUDOR VLADIMIRESCU, acvaforte de Th. Aman	141
DINICU GOLESCU, pictură în ulei, originalul la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”	147
DINICU GOLESCU, <i>Însemnare a călătoriei mele</i> , Buda, 1826 (foaie de titlu)	148
IORDACHE GOLESCU, litografie editată de I. V. Socec, B.A.R., Cabinetul de stampe	153
IORDACHE GOLESCU, <i>Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești</i> , București, 1840 (foaie de titlu)	154
GHEORGHE LAZĂR, pictură în ulei de Mișu Popp, Muzeul Brukenthal, Sibiu	161
EUFROSIN POTECA, desen în peniță de D. Stoica, B.A.R., Cabinetul de stampe	165
IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU, litografie de G. Wonneberg după portretul în ulei de Anton Chladek, B.A.R., Cabinetul de stampe	172
IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU, <i>Observații sau băgări de seamă</i> , Rîmnicu-Vîlcea, 1787 (foaie de titlu)	173
ALECU VĂCĂRESCU, litografie executată în atelierul lui G. Wonneberg după portretul în ulei de Anton Chladek, B.A.R., Cabinetul de stampe	175
NICOLAE VĂCĂRESCU, litografie executată în atelierul lui G. Wonneberg, B.A.R., Cabinetul de stampe	176
IOAN CANTACUZINO, <i>Predislovie la volumul Poezii noo</i> (pagina cu scrisul autorului)	181
COSTACHE CONACHI, litografie contemporană anonimă, B.A.R., Cabinetul de stampe	184
COSTACHE CONACHI, <i>Jaloba mea</i> , B.A.R., ms. 157, f. 119 ^r	185
COSTACHE CONACHI, <i>Mesteșugul stihurilor românești</i> , B.A.R., ms. 137, f. 3 ^r	187
IANCU VĂCĂRESCU, litografie executată în atelierul lui G. Wonneberg, B.A.R., Cabinetul de stampe	193
IANCU VĂCĂRESCU, <i>Regulu</i> , tragedie, București, 1834 (foaie de titlu)	195
IANCU VĂCĂRESCU, <i>Poezii alese</i> , București, 1830 (foaie de titlu)	196
BARBU PARIS MUMULEANU, <i>Caracteruri</i> , București, 1825 (foaie de titlu)	209
VASILE POGOR, <i>Vedenie</i> , B.A.R., ms. 2307, f. 6 ^r (în copia lui M. Eminescu)	219
VASILE POGOR, idem, f. 24 (manuscrisul continuat de altcineva decât Eminescu)	220
IENACHE GANE, <i>Călătoria lui Cupidon</i> , Iași, 1850 (foaie de titlu)	225
AVRAM IANCU, portret pictat de Barbu Iscovescu, orig. Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Galeria Națională	232
CONSTITUȚIA DIN BUCUREȘTI, 11 IUNIE 1848, acuarelă de Costache Petrescu, B.A.R., Cabinetul de stampe	234
ADUNAREA DE PE CÎMPIA LIBERTĂȚII DE LA BLAJ, 3/15 Mai 1848, acuarelă de Petcu, Muzeul regional din Alba Iulia	237
„CURIERUL ROMĂNESC”, București, I, 1829, nr. 1, p. 1	241
„ALBINA ROMĂNEASCĂ”, Iași, I, 1829, p. 1	244
„FOAIA DUMINECII”, Brașov, I, 1837, nr. 1 (foaie de titlu)	245
„FOAIE PENTRU MINTE, INIMĂ ȘI LITERATURĂ”, 1848, nr. 27, p. 214 : jurămîntul pe Cîmpul Libertății în București	245
I. HELIADE RĂDULESCU, desen de I. Negulici, orig. în col. Longin Eliade Rădulescu	265

I. HELIADE RĂDULESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	267
I. HELIADE RĂDULESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	271
PETRACHE POENARU, litografie de C. Lecca, B.A.R., Cabinetul de stampe	296
GRIGORE PLEȘOIANU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	300
CONSTANTIN FAICA, acuarelă de Anton Chladek, B.A.R., Cabinetul de stampe	302
COSTACHE BĂLĂCESCU, portret, în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 192	304
VASILE CÎRLOVA, portret, desen de Jiquidi, în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 129	307
[RUINELE TÎRGOVIȘTEI] „RUINES DU PALAIS DES PRINCES À TERGOVITSCHZ”, litografie după Michel Bouquet, în <i>Album Valaque</i> , Paris, 1843, B.A.R., Cabinetul de stampe	308
[INFANTERIE VALAHĂ], 1837, „INFANTERIE VALAQUE DÉFILANT AU PAS DE COURSE”, litografie de Auguste Raffet, în <i>Album du voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie . . .</i> , Paris, 1837, pl. 17, B.A.R., Cabinetul de stampe	309
GRIGORE ALEXANDRESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	311
GRIGORE ALEXANDRESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	315
GRIGORE ALEXANDRESCU, <i>Poezii</i> , București, 1838 (foaie de titlu)	318
GRIGORE ALEXANDRESCU, <i>Meditații, elegii, epistole, satire și fabule</i> , București, 1863 (foaie de titlu)	323
CEZAR BOLLIAC, <i>Operile</i> , București, 1835 (foaie de titlu)	330
CEZAR BOLLIAC, <i>Poezii nuve</i> , București, 1847 (foaie de titlu)	333
CEZAR BOLLIAC, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	337
ANTON PANN, fotografie, după desenul lui B. Ștefănescu Delavrancea, B.A.R., Cabinetul de stampe	347
ANTON PANN, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	348
GHEORGHE ASACHI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	357
CONSTANTIN STAMATI, portret, în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 229	373
COSTACHE NEGRUZZI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	383
VEDERE DIN IAȘI, 1850, litografie de P. Müller după desenul lui J. Rey, B.A.R., Cabinetul de stampe	387
VEDERE DIN IAȘI, 1850, litografie de P. Müller după desenul lui J. Rey, B.A.R., Cabinetul de stampe	391
ALEXANDRU LĂPUȘNEANU, acvaforte de Th. Aman, B.A.R., Cabinetul de stampe	395
A. HRISOVERGHI, litografie de G. Lemeni, B.A.R., Cabinetul de stampe	400
ALECU DONICI, portret, în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 249	403
GEORGE BARIȚIU, prin 1867, fotografie, Sibiu, Atelierul Theodor Glatz, B.A.R., Cabinetul de stampe	406
GEORGE BARIȚIU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	409
„DACIA LITERARĂ”, Iași, I, 1840, nr. 1, p. 1	414
„FOAIE ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ” (PROPĂȘIREA), Iași, I, 1844, nr. 1, p. 1	417
„JUNIMEA ROMÂNĂ”, Paris, 1851, nr. 1, p. 1	419
MAMA LUI M. KOGĂLNICEANU, fotografie după un portret în ulei de I. Schöft, B.A.R., Cabinetul de stampe	423
MIHAIL KOGĂLNICEANU, Scrisoare către tatăl său, Berlin, 20/8 ianuarie 1837, f. 5, B.A.R., coresp. inv. 95926	426

DEPUTAȚII ȚĂRANI LA ADUNAREA AD-HOC A MOLDOVEI, 1857 : «Temelia casei», fotografie cu autograful lui M. Kogălniceanu, B.A.R., Cabinetul de stampe	433
MIHAIL KOGĂLNICEANU, litografie de E. Sieger, Viena, în „Dacia literară”, ed. a II-a, Iași, 1859	435
ALEXANDRU IOAN CUZA, litografie executată în Atelierul Lemercier, Paris, după desenul lui Carol Popp de Szathmary, B.A.R., Cabinetul de stampe	437
DESCHIDEREA CAMEREI NAȚIONALE DIN ROMÂNIA DE CĂTRE DOMNITORUL EI ALEXANDRU IOAN I, la 29 februarie anul 1860, litografie de K. Danielis, impr. de G. Venrich, edit. de D. Pappazoglu, B.A.R., Cabinetul de stampe	437
MIHAIL KOGĂLNICEANU, Scrisoare către C. A. Rosetti, 21 decembrie 1861, Iași, p. 1, B.A.R., coresp. inv. 11680, S $\frac{45 (1-4)}{LXI}$	438
MIHAIL KOGĂLNICEANU, fotografie, Paris, Atelierul „Nadar”, B.A.R., Cabinetul de stampe	439
MIHAIL KOGĂLNICEANU, <i>Desrobirea țiganilor</i> , București, 1891 (foaie de titlu)	440
MIHAIL KOGĂLNICEANU, <i>Iluzii pierdute</i> , Iași, 1841 (foaie de titlu)	441
COSTACHE NEGRI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	448
VASILE ALECSANDRI, FAMILIA POETULUI : mama, tata, sora și fratele, pictură în ulei de N. Livaditi (1837), Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Galeria Națională	453
VASILE ALECSANDRI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	454
VASILE ALECSANDRI și ION GHICA LA CONSTANTINOPOL, ÎN 1855, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	456
VASILE ALECSANDRI, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	457
VASILE ALECSANDRI, <i>Balade (cîntice bătrînești) adunate și îndreptate</i> de . . . , Iași, 1852 (foaie de titlu)	459
VASILE ALECSANDRI, <i>Mărioara Florioara</i> , B.A.R., ms. 2879, f. 4	461
VASILE ALECSANDRI, <i>Salba literară</i> , Iași, 1857 (foaie de titlu)	464
VASILE ALECSANDRI, <i>Concertul în luncă</i> , B.A.R., ms. 1699, f. 32	466
VASILE ALECSANDRI, <i>Lunca din Mircești</i> , B.A.R., ms. 1699, f. 20	467
VASILE ALECSANDRI, <i>Peneș Curcanul</i> , B.A.R., ms. 3290, f. 11	471
LUAREA REDUTEI GRIVIȚA, 30 august 1877, cromolitografie executată în Atelierul A. Wolff din Dresda, B.A.R., Cabinetul de stampe	471
„SENTINELA”, pictură în ulei de Nicolae Grigorescu, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Galeria Națională	473
AFIȘ ANUNȚÎND SPECTACOLUL TEATRULUI NAȚIONAL DIN IAȘI : „Cocoana Chirița”, la 12 octombrie 1858, vodevil de Vasile Alecsandri ; în rolul Coanei Chirița — Matei Millo, B.A.R., Cabinetul de stampe	474
VASILE ALECSANDRI, <i>Despot Vcdă</i> , București, 1860 (foaie de titlu)	481
VASILE ALECSANDRI, <i>Dridri</i> , B.A.R., ms. 817, f. 28	485
ALECU RUSSO, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	493
ALECU RUSSO, <i>Cîntarea României</i> , în „România literară”, Iași, 1855, nr. 38, p. 445	501
ALECU RUSSO, <i>Cugetări</i> , B.A.R., ms. 311, f. 134	503
NICOLAE BĂLCESCU în 1851 la Paris, portret în ulei de G. Tattarescu, Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Galeria Națională	511
NICOLAE BĂLCESCU în 1852, dagherotip, penultimul portret, B.A.R., Cabinetul de stampe	515

NICOLAE BĂLCESCU, <i>România sub Mihai Vodă Viteazul</i> , Cartea a II-a : <i>Călugărenii</i> , ms. 79, f. 87	525
C. A. ROSETTI în 1848 (gravură în lemn), în „Illustrierte Zeitung”, nr. 316, 21 iulie 1849, p. 41, Leipzig	529
C. A. ROSETTI matur, fotografie, Paris, Atelierul W. Berthier, B.A.R., Cabinetul de stampe	530
COLECȚIE DIN POESIILE DOMNULUI D. BOLINTINEANUL, București, 1847 (foaie de titlu)	541
DIMITRIE BOLINTINEANU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	544
DIMITRIE BOLINTINEANU, <i>Cîntecul lui Ștefan Vodă</i> , B.A.R., ms. 5777, f. 8	548
SIMION BĂRNUȚIU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	563
ANDREI MUREȘANU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	567
C. D. ARICESCU, detaliu dintr-o litografie, Atelierul H. C. Wartha, București, B.A.R., Cabinetul de stampe	594
DIMITRIE RALET, litografie de Solomon Trancul, B.A.R., Cabinetul de stampe	598
IOAN VOINESCU II în 1848, gravură în lemn, detaliu din „Illustrierte Zeitung”, nr. 216, 21 iulie 1849, p. 41	600
Colonelul GRIGORE LĂCUSTEANU, portret în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 193	605
G. SION, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	610
MATEI MILLO, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	618
MATEI MILLO în rolul lui „Barbu Lăutaru”, B.A.R., Cabinetul de stampe	619
MATEI MILLO în „Baba Hîrca”, B.A.R., Cabinetul de stampe	619
AUGUST TREBONIU LAURIAN, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	623
TIMOTEI CIPARIU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	626
ARON PUMNUL, litografie de Mayerhoffer, în „Revista nouă”, II, 1699, p. 283	631
STEMA PRINCIPATELOR UNITE, 24 Ianuarie 1859, medalie de argint emisă cu ocazia Unirii, B.A.R., Cabinetul de numismatică	636
„24 Ianuarie 1859”, București, medalie comemorativă de bronz cu ocazia Semicentenarioului Unirii Principatelor, B.A.R., Cabinetul de numismatică	637
HORA UNIRII (1859), semnază R., foaie volantă, B.A.R., Cabinetul de stampe	639
NICOLAE FILIMON, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	647
BUCUREȘTI, MĂNĂSTIREA MIHAI VODĂ LA 1794 (azi Arhivele statului) : „Palace At Buchoresti”, „acuatinta” de W. Watz, desen după natură de Luigi Mayer, publicat în albumul <i>Views in the ottoman Dominions in Europa. . . from the Collection of Sir Robert Ainslie</i> , London, 1808, p. 25, B.A.R., Cabinetul de stampe	655
B. P. HASDEU, Scrisoare către Barițiu, 1 octombrie 1868, B.A.R., ms. 1005, f. 374r	671
„FOIȚA DE ISTORIE ȘI LITERATURĂ”, 1860, p. 1 (sub redacția lui B. P. Hasdeu)	673
B. P. HASDEU, <i>Cuvente den bătrîni</i> , vol. I, București, 1878 (foaie de titlu)	674
B. P. HASDEU, <i>Etymologicum magnum Romaniae</i> , București, 1886 (foaie de titlu)	675
B. P. HASDEU, <i>Ion Vodă cel Cumplit</i> , București, 1865 (foaie de titlu)	691
B. P. HASDEU, <i>Răzvan și Vidra</i> , București, 1869 (foaie de titlu)	692
B. P. HASDEU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	702
Generalul IOAN ODOBESCU, tatăl scriitorului, litografie de J. Pernet, B.A.R., Cabinetul de stampe	707
SAȘA ODOBESCU (soția scriitorului), acuarelă de M. A. Adolphe, Paris, B.A.R., Cabinetul de stampe	709
„REVISTA ROMÂNĂ”, București, I, 1861, nr. 1 (foaie de titlu)	710

ALEXANDRU ODOBESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampă	712
ALEXANDRU ODOBESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	714
PIETROASA : dealul și cetatea, acuarelă de H. Trenk, B.A.R., Cabinetul de stampe	717
ALEXANDRU ODOBESCU, <i>Scene istorice din cronicile românești : Mihnea Vodă (cel Rău), Doamna Chiajna</i> , București, 1860 (foaie de titlu)	723
ALEXANDRU ODOBESCU, <i>Relatări despre călătorii științifice făcute în țară în 1860</i> , B.A.R., ms. 4935, f. 111 ^v	727
ALEXANDRU ODOBESCU, <i>Pseudo-kineghetikos</i> , București, 1874 (foaie de titlu)	733
G. CREȚEANU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	740
GEORGE BARONZI, portret în Gh. Baronzi, <i>Poezii alese</i> , Vălenii de Munte, 1909	742
GH. TĂUTU, detaliu dintr-o litografie, Atelierul H. C. Wartha, București, B.A.R., Cabinetul de stampe	746
N. T. ORĂȘANU, după „Calendarul lui Nichipercea”	755
ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU, portret în G. Călinescu, <i>Istoria literaturii române</i> , București, 1941, p. 293	762
ALEXANDRU SIHLEANU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	764
RADU IONESCU, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	767
GR. H. GRANDEA, fotografie, B.A.R., Cabinetul de stampe	770

TABLA DE MATERII

Cuvînt înainte	5	
Introducere generală	7	◇ Al. Dima

PARTEA I

Cultura și literatura română între 1780 și 1830

<i>Școala ardeleană. Începuturile literaturii române moderne</i>	21	◆ I. C. Chișimia
<i>Școala ardeleană</i>	36	◇ I. C. Chișimia
SAMUIL MICU	37	◇ Pompiliu Teodor
GHEORGHE ȘINCAI	46	◇ Mircea Tomuș
PETRU MAIOR	57	◇ Pompiliu Teodor
ION BUDAI DELEANU	66	◇ Ioan Oana
VASILE AARON	88	◇ Maria Protase
IOAN BARAC	93	◇ Maria Protase
<i>Alți cărturari și scriitori luminiști ardeleni</i>	97	◇ I. C. Chișimia
IOAN MOLNAR PIUARIU	98	◇ Livia Grămadă
PAUL IORGOVICI	103	◇ Georgeta Antonescu
CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA	106	◇ Georgeta Antonescu
RADU TEMPEA	109	◇ Georgeta Antonescu
DIMITRIE ȚICHINDEAL	112	◇ Maria Protase
IOAN MONORAI	115	◇ Emil Boldan
VASILE POPP	117	◇ Ion Mușlea
DAMASCHIN T. BOJÎNCĂ	119	◇ Ioana Petrescu

<i>Istoriografie în proză și versuri</i>	123	◇ I. C. Chițimia
DIONISIE ECLESARHUL	124	◇ Octav Păun
NAUM RÎMNICEANU	126	◇ I. C. Chițimia
PITARUL HRISTACHE	128	◇ Octav Păun
<i>Povestirea în versuri despre</i>		
MAVROGHENI	129	◇ I. C. Chițimia
ZILOT ROMÂNUL	131	◇ I. C. Chițimia
<i>Cîntecul lui CONSTANTIN</i>		
HANGERLIU	133	◇ I. C. Chițimia
ALEXANDRU BELDIMAN	135	◇ George Călinescu
GHEORGHIAN HAGI		
TOMA PEȘACOV	139	◇ Emil Virtosu
IOAN DOBRESCU	141	◇ George Muntean
<i>Cărturari și scriitori luminiști în</i>		
<i>Principate</i>	144	◇ I. C. Chițimia
DINICU GOLESCU	146	◇ George Călinescu
IORDACHE GOLESCU	152	◇ George Călinescu
IONICĂ TĂUTU	156	◇ Gh. Agavriloaiei
GHEORGHE LAZĂR	160	◇ Emil Boldan
EUFROSIN POTECA	164	◇ George Călinescu
<i>Poezia în Principate</i>	169	◇ I. C. Chițimia
IENĂCHIȚĂ, ALECU și NICOLAE		
VĂCĂRESCU	170	◇ George Călinescu
MATEI MILU	177	◇ George Călinescu
IOAN CANTACUZINO	180	◇ N. A. Ursu
COSTACHE CONACHI	183	◇ Al. Teodorescu
IANCU VĂCĂRESCU	192	◇ George Călinescu
BARBU PARIS MUMULEANU	206	◇ Maria Platon
NICOLAE DIMACHE	210	◇ Șerban Cioculescu
VASILE BOB FABIAN	215	◇ Teodor Virgolici
IOAN PRALE	216	◇ George Călinescu
VASILE POGOR	218	◇ Emil Virtosu
IENACHE GANE	224	◇ I. C. Chițimia

PARTEA A II-A

Literatura română între 1830 și 1860

*Cultura și literatura română în
perioada pașoptistă. Curente*

și tendințe 229

◆ Paul Cornea

Momentul „Curierulul românesc” și al
„Albinei românești” 256

◇ Paul Cornea

Țara Românească

I. HELIADE RĂDULESCU	261	◇ George Călinescu
PETRACHE POENARU	295	◇ C. Jalbă
GRIGORE PLEȘOIANU	298	◇ George Călinescu
CONSTANTIN FAÇA	302	◇ Paul Cornea
COSTACHE BĂLĂCESCU	304	◇ Cătălina Velculescu
VASILE CÎRLOVA	306	◇ Maria Platon
GRIGORE ALEXANDRESCU	310	◇ Silvian Iosifescu
CEZAR BOLLIAC	328	◇ Ovidiu Papadima
ANTON PANN	343	◇ Ion Roman

Moldova

GHEORGHE ASACHI	354	◇ Valeriu Ciobanu
COSTACHE STAMATI	372	◇ Maria Frunză
GHEORGHE SĂULESCU	377	◇ Antoaneta Macovei
DANIIL SCAVINSCHI	379	◇ Lucia Jucu-Atanasiu
COSTACHE NEGRUZZI	380	◇ N. I. Popa
A. HRISOVERGHI	399	◇ Lucia Jucu-Atanasiu
ALECU DONICI	401	◇ Emil Boldan

Transilvania

GEORGE BARIȚIU	404	◇ G. E. Marica

Curentul național-popular —

„Dacia literară”	413	◇ Paul Cornea
MIHAIL KOGĂLNICEANU	422	◇ Șerban Cioculescu
COSTACHE NEGRI	446	◇ Emil Boldan
VASILE ALECSANDRI	451	◇ G. C. Nicolescu
ALECU RUSSO	489	◇ Al. Dima
NICOLAE BĂLCESCU	507	◇ Paul Cornea
C. A. ROSETTI	527	◇ Marin Bucur
DIMITRIE BOLINTINEANU	539	◇ D. Păcurariu
SIMION BĂRNUȚIU	562	◇ Pompiliu Teodor
ANDREI MUREȘANU	566	◇ D. Păcurariu
ION CODRU DRĂGUȘANU	572	◇ Șerban Cioculescu

Alți scriitori

Poeți

ENRICH VINTERHALDER	579	◇ Roxana Butnaru
NICOLAE ISTRATI	581	◇ Paul Cornea
IOAN CATINA	584	◇ George Călinescu

MIHAI CUCIUREANU	586	◇ Antoaneta Macovel
D. GUSTI	587	◇ Maria Frunză
ALEXANDRU PELIMON	589	◇ Lucia Jucu-Atanaslu
C. D. ARICESCU	593	◇ Maria Platon
IOAN SÎRBU	596	◇ Lucia Jucu-Atanaslu

Prozatori

DIMITRIE RALET	597	◇ Maria Frunză
IOAN VOINESCU II	599	◇ Elena Piru
ALEXANDRU CANTACUZINO	601	◇ Elena Piru
COSTACHE BOERESCU	603	◇ Cătălina Velculescu

Memorialiști

Colonelul GRIGORE LĂCUSTEANU	604	◇ Șerban Cioculescu
Paharnicul CONSTANTIN SION	607	◇ Șerban Cioculescu
G. SION	609	◇ Elena Piru

Dramaturgi

COSTACHE CARAGIALE	615	◇ Maria Frunză
MATEI MILLO	617	◇ Maria Frunză
ION DIMITRESCU	620	◇ Roxana Butnaru

Filologi

AUGUST TREBONIU LAURIAN	622	◇ C. Jalbă
TIMOTEI CIPARIU	625	◇ C. Jalbă
ARON PUMNUL	629	◇ Ioana Petrescu

P A R T E A A III-A

Literatura română între 1860 și 1867

*Literatura română între 1860 și
1867. Reviste și tendințe
literare* 635

◆ Eugen Todoran

Marii scriitori

NICOLAE FILIMON	644	◇ Teodor Virgolici
B. P. HASDEU	664	◇ I. C. Chițimia
ALEXANDRU ODOBESCU	705	◇ Eugen Todoraș

Alți scriitori

G. CREȚEANU	739	◇ George Călinescu
GEORGE BARONZI	741	◇ Emil Boldan
D. DĂSCĂLESCU	744	◇ Lucia Jucu-Atanasiu
GH. TĂUTU	746	◇ George Călinescu
PANTAZI GHICA	747	◇ George Călinescu
N. T. ORĂȘANU	753	◇ George Călinescu
NICOLAE RUCĂREANU	757	◇ Petre Costinescu
GEORGE RADU MELIDON	758	◇ Petre Costinescu
ROMULUS SCRIBAN	760	◇ Antoaneta Macovei
ALEXANDRU DEPĂRĂȚEANU	761	◇ Valeriu Ciobanu
ALEXANDRU SIHLEANU	763	◇ Stancu Ilin
RADU IONESCU	765	◇ Stancu Ilin
GR. H. GRANDEA	768	◇ Elena Piru
Bibliografie generală	773	◇
Indice de nume	777	◇ Petre Costinescu
Indice de opere și periodice	793	◇ I. Oprișan
Lista ilustrațiilor	829	◇

Coperta de: EUGEN STOIAN

Redactor responsabil: DOINA POPESCU
Tehnoredactor: ELENA PREDA

*Dat la cules 28.12.1967. Bun de tipar 04.06.1968. Apărut 1968.
Tiraj 50 700 ex. legate. Hirtie scris I A de 63g/m², 680×1000/16.
Coli editoriale 72,86. Coli de tipar 52,50. A 15195/1967. C.Z. pentru
bibliotecile mari și mici 859.09 (021)=59.*
